KARAHANLI TÜRKÇESİ İLK TÜRKÇE SATIR-ARASI TRANSKRİBELİ KUR'AN TÜRCÜMESİ (TİEM 73) ÖRNEKLİ - AÇIKLAMALI SÖZLÜK A-K (7. CİLT)

Doç. Dr. Suat ÜNLÜ

Konya, 2018

Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası
Transkribeli Kur'an Türcümesi (TİEM 73)
Örnekli - Açıklamalı Sözlük A-K
(7. Cilt)

Doç. Dr. Suat ÜNLÜ

Yayıncı
Konya Selçuklu Belediyesi

Genel Yayın Yönetmeni
Ali DÜZ
Selçuklu Belediyesi Kültür İşleri Müdürü

Dizgi ve Mizanpaj
Ahmet ALKAN

Kapak Tasarım
Servet CAN

İletişim Adresi
Şeyh Şamil Mh. Doç. Dr. Halil Ürün Cad. No:19 Pk:42070
Selçuklu/KONYA

ISBN:
978-605-4886-35-7 (Tk.)
978-605-4886-42-5 (7.c.)

Baskı
Sistem Ofset Basım Yayın San. ve Ticaret Ltd. Şti.
Strazburg Caddesi No : 31/17 Sıhhiye - ANKARA
Telefon: 0 312 229 1881 - 231 4711- 231 3257
Fax: 0 312 229 63 97

Eserin tüm telif, fikri ve mülkiyet kullanım hakları, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserlerinin Korunması Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde, çoğaltım, dağıtım ve telif haklarının gayri mahdut bir şekilde Selçuklu Belediyesi'ne aittir. Tamamen veya kısmen, kaynak gösterilerek dahi kopyalanamaz.

SELÇUKLU BELEDİYESİ

İSLÂM DÜNYASI TURİZM BAŞKENTİ KONYA 2016

İÇİNDEKİLER

Takdim	IV
Önsöz	V-VI
Varak Numarasına Göre Surelerin Sıralanması	VII-IX
Kısaltmalar	X
İşaretler	XI
Çeviriyazı İşaretleri	XII
Kaynakça	XIII-XVII
1.Giriş	XVIII
1.1. Kur'an'ın Tercüme Meselesi	XVIII-XX
1.2 Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi (TİEM 73)	XXI
1.2.1 Çevireni, Çeviri Tarihi, Alanı	XXI
1.2.2. Nüsha	XXI
1.2.3. İstinsah Tarihi ve Müstensihi	XXI
1.2.4. Nüsha Özellikleri	XXI-XXII
Sözlüğün Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar	XXIII
SÖZLÜK	1-584

TAKDİM

Türklerin tarih sahnesine çıkışları itibariyle dünyanın siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal etkinliklerine birçok bakımdan katkıda bulunduğu iyi bilinmektedir.

Türk kültür tarihinde Türkolojiye ait yazılı eserlerin verildiği ilk dönem olan Göktürklerde tek Tanrı inancının varlığını abidelerdeki ifadelerden anlamaktayız. Göktürklerin tek Tanrı inancından, Uygurların akıl ve felsefeyi öne çıkaran Budizm ve Maniheizm gibi çeşitli inançlara yönelişleri aslında Türklerin kendi fıtri özellikleriyle tamamen uyuşacak bir din arayışı içinde olduklarını göstermektedir.

Her ne kadar Türkler topluluk hâlinde Karahanlılar döneminde Müslüman olmuşlarsa da bu İslamlaşma sürecinin en az 200 yıl önceden başladığı İslam ordularının doğu seferlerinde Çinlilerle yaptıkları mücadelelerde Türklerin İslam ordularına yardım ettikleri ve bu sırada ferdî olarak İslamiyet dairesine girdikleri bilinmektedir.

Türk diliyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında külliyatın büyük bir kısmının dinî içerikli metinler olduğu görülmektedir. İslamiyet'ten önce Uygurlar döneminde dinî içerikli Budizm ve Maniheizm ile ilgili çok sayıda telif ve tercüme eser verilmiştir. Karahanlıların İslamî daireye girmeleriyle birlikte bir yandan İslamiyet'i cihanşümul bir din hâline getirmek için cihat faaliyetlerine diğer taraftan İslamî kültüre ait eserleri kendi dil ve kültürlerine kazandırma faaliyetlerine girdikleri görülmektedir. Dîvânu Lugât'it Türk, Kutadgu Bilig bu dönemin şaheserleri arasındadır ve bütün Türk İslam kültür coğrafyasında bu eserleri geçecek başka eserler kaleme alınamamıştır.

Tercüme ve meal faaliyetleriyle Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerinin anlam dünyasına aktararak Arapça bilmeyen insanların inandıkları dini birinci elden öğrenmeleri sağlanmıştır. Ecdadımızın kutsal kitabı tercüme ederken herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için her türlü ilmî ve teknik imkânı hazırladıklarını bilmekteyiz. Kur'an'ın tercümesi için Türk İslam dünyasında bu konuyla ilgili ne kadar başat âlim varsa hepsini bu kutsal görev için bir araya getirmişler ve Kuran'ın ilk satır altı tercümesini yapmışlardır.

İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi No.73'te bulunan bu eser 452 varak 904 sayfadır. Eserde Arapça ayetler siyah mürekkeple Türkçe tercümeler ise Arap alfabesiyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser tam ve eksiksizdir.

Eserin yayımında başta eser sahibi Doçent Dr. Suat ÜNLÜ olmak üzere eser üzerinde emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederim.

Atalarımızın büyük emeklerle ortaya koydukları bu çalışmaları Belediye Başkanlığımızın himayesinde bir seri halinde yayımlamaktan büyük bir gurur ve heyecan duyuyorum. Eserin bilim ve kültür dünyasına büyük katkılarda bulunmasını temenni ediyorum.

Uğur İbrahim ALTAY
Selçuklu Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin mihenk taşlarından biri de Kur'an-ı Kerim'in vahiy yoluyla Hz. Peygamber tarafından insanlığa tebliğ edilmesidir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim bütün insanlığın ortak kutsal kitabıdır. Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak indirilmiş olması onun insanlığın ortak hazinesi olmasına engel olmadığı gibi Arap milletine ithaf edildiğini de ortaya koymaz. Zaman içerisinde İslamiyet Arap coğrafyasından taşıp geniş alanlara yayıldıkça ve farklı milletlerin dini oldukça Kur'an-ı Kerim'in de bu milletlerin dillerine aktarılması zaruri hâle gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in ve İslamiyet'in önceleri üç büyük millet ve kültür etrafında yoğunlaştığını görmekteyiz. Söz konusu kültür daireleri Araplara, Farslara ve Türklere aittir. Kur'an'ın Arapça olarak indirildiği bizzat kendinde ifade bulmaktadır. Hz. Peygamber döneminde sahabelerden Selman-ı Farisî›nin Hz. Peygamberden Kur'an'ın Farsça olarak öğrenilebileceği konusunda aldığı izni ve bununla ilgili yapılanları biliyoruz. Geriye sadece uzun süre İslam dinine hizmet etmiş olan Türkler kalmakta ve Türk dili üzerinde yapılmış çalışmalardan anlaşılmaktadır ki Türklerin Uygurlar döneminden kalma zengin bir dinî literatürü bulunmaktadır. Yine Türk Dil tarihi boyunca başyapıt olarak kullanılan Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Bilig adlı eserler Türk dilinin kemale ulaştığına dair delillerdir. Gerek kutsal kitabın anlaşılması ihtiyacı, gerekse de onu çevirecek dilin olgunluğu ve kabiliyeti Kur'an'ın Türkçeye aktarılmasını zaruret hâline getirmiştir. Bugüne kadar yapılmış çalışmalar sonucunda elimizde Türklerin Doğu Türkçesi dönemine ait beş adet Kuran tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan Karahanlı Dönemine ait TİEM 73 ve Harezm Dönemine ait Hekimoğlu Nüshası tam ve eksiksizdir. Yine Karahanlı Dönemine ait Rylands Nüshası ve Harezm Dönemine ait Özbekistan Nüshası eksiktir. Karahanlı-Harezm karışımı olan Anonim Kur'an Tefsiri ise hem eksik hem de Tercüme-Tefsir karışımı bir eserdir. Bu eserler Türkolojinin değerli bilim insanları tarafından bilim âlemine kazandırılmıştır.

Bu çalışma yaklaşık olarak 20 cilt olarak planlanmıştır. Çalışmanın 8 cilti Selçuklu Belediyesi tarafından basılmaktadır. Diğer 12 cilti: Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Konkordanslı Sözlüğü (3 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Grameri (1 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Satır-Arası Kelime Meali (4 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Arapça-Karahanlı Türkçesi Karşılıklar Dizini (2 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Karahanlı Türkçesi-Arapça Karşılıklar Dizini(2 cilt) olmak üzere 2018 ve 2019 yılları arasında peyderpey basılacaktır.

Okuyucuların eski Kur'an tercümelerindeki ayetlerin anlamlarını karşılaştırma yoluyla çözebilmeleri için modern Kur'an mealleri içerisinde en çok takip edilen ve en geniş açıklamaları ihtiva eden **Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli** adlı çalışmayı kullandık. Bu çok büyük emekler vererek hazırladıkları Kur'an mealinin, çalışmamızda kullanılmasından memnun olacaklarını dile getiren Prof. Dr. Abdülkadir Şener'e; mekanı cennet, rahmetli Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu'na ve Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a ayrı ayrı minnettarlığımı ifade etmek isterim. Allah hepsinden razı olsun.

Gerek dikkati ve disiplini gerekse de çalışkanlığıyla ileride Türkoloji'ye ait birçok problemli konuya el atacağını düşündüğüm öğrencim Arş. Gör. Banu Durgunay'a ayrıca bölümümüz Araştırma Görevlileri Demet Sustam, Özlem Güzel ve Büşra Çelik'e yaptığı tashihler ve yardımlarından dolayı minnettarlığımı belirtmek isterim.

Kur'an'ın Arapça kısmını Aksaray İli Müftülüğünün internet sayfasından aldım. İlgili internet sayfasını hazırlayıp hizmete açan Aksaray İli Müftülüğü çalışanlarına da şükranlarımı belirtmek isterim.

Son olarak eserin temel kaynağı olan doktora tezimde büyük emekleri olan Hocam Prof. Dr. Fatma Sema Barutcu-Özöndere, problemli yerleri çözümünde Doktora tezinden yararlandığım Prof. Dr. Abdullah Kök'e ve eserin basımı konusunda belediyenin bütün imkanlarını sevk eden Selçuklu Belediye Başkanı Uğur İbrahim ALTAY beye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Benim tek gayem dünyada var olan iki büyük sermayemi, DİNİM İslamiyet'i ve DİLİM Türkçeyi böyle kutsal bir eserde birleştirmektir.

Başarı Allahtan'dır.

Doç. Dr. SUAT ÜNLÜ

İÇİNDEKİLER
(Varak Numarasına Göre)

Sure adı **(Varak Numarası)**

1. Fâtiha 1v/1-2r/3
2. Bakara 2v/1-37v/9
3. Âl-i İmrân 38r/2-57v/5
4. Nisâ 57v/7-79r/5
5. Mâide 79r/6-95r/8
6. En'âm 95r/9-112v/3
7. A'râf 112v/4-131r/9
8. Enfâl 131v/1-138v/2
9. Tevbe (Berâe) 138v/3-152v/7
10. Yûnus 152v/8-162v/9
11. Hûd 163r/1-173r/6
12. Yûsuf 173r/7-182v/9
13. Ra'd 183r/1-187v/4
14. İbrahim 187v/4-192r/8
15. Hicr 192r/8-195v/8
16. Nahl 195v/9-205v/7
17. İsrâ 205v/8-214v/1
18. Kehf 214v/1-222v/9
19. Meryem 223r/1-228r/9
20. Tâhâ 228v/1-235v/2
21. Enbiyâ 235v/2-242r/5
22. Hac 242r/5-248v/9
23. Mü'minûn 249r/1-254v/9
24. Nûr 255r/2-262r/6
25. Furkân 262r/6-267r/6
26. Şuarâ 267r/7-274v/2
27. Neml 274v/3-280v/7
28. Kasas 280v/7-288v/4
29. Ankebut 288v/5-294r/7
30. Rûm 294r/7-299r/4
31. Lokman 299r/4-302r/2
32. Secde 302r/2-304r/4
33. Ahzâp 304r/4-311v/5
34. Sebe' 311v/6-316r/9
35. Fâtır (Melâike) 316v/1-320v/7
36. Yâsin 320v/8-325r/3

37. Sâffât 325r/4-330r/8
38. Sâd 330r/8-334v/7
39. Zümer 334v/7-341v/4
40. Mü'min (Gâfir) 341v/4-348v/6
41. Fussilet 348v/6-353r/6
42. Şûrâ 353r/6-358r/7
43. Zuhruf 358r/7-363v/1
44. Duhân 363v/1-365v/3
45. Câsiye 365v/4-368v/3
46. Ahkâf 368v/5-372v/1
47. Muhammed (Kıtal) 372v/2-376r/1
48. Fetih 376r/1-379v/1
49. Hucurât 379v/1-381v/4
50. Kâf 381v/4-383v/7
51. Zâriyât 383v/8-386r/2
52. Tûr 386r/3-387v/9
53. Necm 388r/1-390r/1
54. Kamer 390r/1-392r/3
55. Rahmân 392r/4-394v/2
56. Vâkıa 394v/3-396v/9
57. Hadid 397r/1-400r/8
58. Mücâdele 400r/9-403r/3
59. Haşr 403r/4-405v/5
60. Mümtehine 405v/5-407v/7
61. Saf 407v/7-409r/4
62. Cuma 409r/5-410r/7
63. Münafikûn 410r/7-411r/9
64. Tegâbün 411v/1-413r/2
65. Talâk 413r/2-414v/7
66. Tahrim 414v/7-416r/9
67. Mülk (Tebâreke) 416r/9-418r/9
68. Nun Vel'Kalem 418r/9-420r/6
69. Hâkkah 420r/7-421v/9
70. Meâric 421v/9-423r/8
71. Nuh 423r/9-424v/7
72. Cin 424v/8-426r/8
73. Müzzemil 426r/9-427v/3
74. Müddesir 427v/3-429r/3
75. Kıyamet 429r/4-430r/4
76. İnsan 430r/5-431v/7
77. Mürselât 431v/8-433r/5
78. Nebe' (Amme) 433r/5-434r/8

79. Nâziât 434r/8-435v/3
80. Abese 435v/3-436r/9
81. Tekvir 436v/1-437r/5
82. İnfitâr 437r/6-437v/8
83. Mutafifin 437v/8-439r/2
84. İnşikâk 439r/2-439v/6
85. Bürûc 439v/7-440v/2
86. Târık 440v/3-441r/2
87. A'lâ 441r/3-441v/3
88. Gâşiye 441v/5-442r/8
89. Fecr 442r/9-433r/9
90. Beled 443r/9-444r/2
91. Şems 444r/2-444v/1
92. Leyl 444v/1-445r/2
93. Duha 445r/2-445r/8
94. İnşirâh 445r/8-445v/4
95. Tin 445v/4-446r/1
96. Alak (İkra') 446r/1-446v/1
97. Kadir 446v/2-446v/6
98. Beyyine 446v/7-447v/1
99. Zelzele 447v/1-447v/7
100. Âdiyât 447v/7-448r/4
101. Kâria 448r/5-448v/1
102. Tekâsür 448v/1-448v/6
103. Asr 448v/6-448v/9
104. Hümeze 449r/1-449r/5
105. Fil 449r/5-449r/9
106. Kureyş 449r/9-449v/4
107. Mâûn 449v/4-449v/9
108. Kevser 449v/9-450r/3
109. Kâfirûn 450r/3-450r/7
110. Nasr 450r/7-450r/9
111. Tebbet (Mesed) 450v/1-450v/5
112. İhlâs 450v/5-450v/7
113. Felak 451r/1-451r/4
114. Nâs 451r/5-451r/7

Kısaltmalar

A. : Arapça
A.ç : Arapça çokluk
a.g.e : adı geçen eser
agm : adı geçen makale
b. : *bin 'oğlu'*
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
cm. : santimetre
Çev. : Çeviren
ETü. : Eski Türkçe
F : Farsça
FİY : Fiilden İsim Yapma
h. : Harfiyen, kelimesi kelimesine
H. : Hicrî
Hap. leg. : *Hapax legomenon* 'yalnızca bir kez bulunan'
Hz. : Hazreti
İFY : İsimden Fiil Yapma
İYE 3k : İyelik III. kişi
Ka. : Kur'an anlamı
Krş. : Karşılaştırınız
M. : Miladî
Ma. : Macarca
Mo : Moğalca
r : Yazma nüshadaki yaprağın ön yüzü
R : Rylands
s : sayfa
S : Sayı
S. : Soğd
Skr. : Sanskrit
Tü. : Türkçe
TTü. : Türkiye Türkçesi
v : Yazma nüshadaki yaprağın arka yüzü
Y : Yunanca
yy. : yüzyıl

İşaretler

... = belirsiz sayıda harf eksiktir
/// veya [ ] = metnin hasar gören yerleridir
< > = yazı çevrimli metne eklenmiştir
- = asıl metinde ayrı yazılmıştır.
- = (gramer tahlilinde) fiil kökü, fiil köküne gelen ek
+ = isim kökü, isim köküne gelen ek
* = tespit edilememiş tahmine dayalı şekil
> = bu şekle girer
< = bu şekilden gelir

ÇEVRİYAZI İŞARETLERİ

ا	a, e, ā
آ	a, ā
ە	ė
ب	b/p
پ	p
ت	t
ج	c/ç
ث	s̱
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ẕ,ḍ
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ż
ط	ṭ
ظ	ž
ع	ʿ
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	g/k/ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	u/ü; ū, o/ö, v
ه	a, e, h
ى	ı/i, ī, y
ة	t

Kaynakça

ABDÜ'LBAKÎ, M. Fuad, *Kur'ân Kelimelerinin Anahtarı*, çev. Mahmud ÇANGA, İstanbul, 1986.

AKPINAR, Ali, Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer adları) Ankara, 2002.

AKTAŞ, Hamit, *Kur'ân-ı Kerîm Meal ve Kelime Meali*, İstanbul, İpek Dağıtım, 2004.

ALTUNTAŞ, Halil, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Edip Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l Hakayık*, İstanbul, 1951.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1965.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, I Metin, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1975.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, III İndeks, haz. Kemal ERASLAN, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, 1979.

ATALAY, Besim, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, Ankara, 1986.

ATEŞ, Ali Osman, İslam'a göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri, Beyan Yay. İstanbul, 1996.

ATEŞ, Süleyman, Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1975.

AVCI Casim, ŞENTÜRK Recep; "Kabile", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt t24. İstanbul, 2001.

AYDIN, İsmail, Kur'an'da Furkan Kavramı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

BEDİR, Ahmet, Tevhid'in Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası, Kaynak Yay. Cilt 1-2, İstanbul, 2010.

ÇANGA, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, İstanbul, 1999.

ÇELİK, Muhammed, Kur'an Kur'an' Tanımlıyor, Şule yay, Kur'an Araştırmaları Dizisi:12, İstanbul, 1998

ÇOŞKUN, Ahmet; Kur'an-ı Kerim'de Zaman Kavramı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksel Lisans Tezi, Kayseri, 1996.

DEMİRCİ, Kürşat; "Hristiyanlık " Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 17. İstanbul, 1998.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1991.

Dini Bilgiler Ansiklopedisi, Hikmet Neşriyat, Cilt 1,2,3, İstanbul, 1993.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 2. Baskı, Ankara. 1993.

DURGUNAY, Banu. "Doğru Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Fiiller". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2016.

DURGUNAY, Banu. "Karahanlı Türkçesinde -ken Zarf Fiil Ekinin Kullanım Alanına Katkılar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 2016: 565-576.

ECE, Hüseyin, K. İslamın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

FAYDA, Mustafa; "Abdullah bin Selam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 1. İstanbul, 1988.

FEHD, Tevfik; "Kur'an" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 26. İstanbul, 2002.

GÜRKAN, Salime, Leyla; "Yahudi " Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 43. İstanbul, 2013.

GÜRKAN, Salime, Leyla; "Yahudilik" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 43. İstanbul, 2013.

GÜLLE, Sıtkı; Kelime Anlamlı Kur'an-Kerim Meali, I-II, İstanbul 1999.

HAMÎDULAH, Muhammed, "Kur'ân-Kerîm'in Türkçe Yazma Tercümeleri", Türkiyat Mecmuası XIV, İstanbul, 1964: 65-80.

HAMÎDULAH, Muhammed, *Kur'ân-Kerîm'in Tarihî ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*, İstanbul, 1965.

HONAMLIOĞLU, Bayram; Kur'an'da Ashâb Terimine Muzâfun İleyh Olan Topluluklar Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

İBN İSĀ, SARUHĀNİ, Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (Hazırlayan Numan Külekçi) Akçağ yay. Ankara.

İZZETTİN, Cemel, Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsnâ, İstanbul. Ravza yay, 2001.

KARABACAK, Esra, "Manisa Halk Kütüphanesindeki Satır Arası Kur'an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin)" I-III, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.

KARABACAK, Esra, "Gülden Sağol, Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım (1. Kısım: Giriş ve Metin) = An Inter –linear ranslation of the Qur'an into Khwarzm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introductıon and Text), Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1993, XL+369 s.", *T*ürk *Dili*, 516, s. 529-530, 1994.

KALIN, Faiz; (2001), Kur'an'da Zaman Kavramı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

KARABACAK, Esra, *An Inter-Linear Translation Of The Qur'an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi:* Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a, 1999.

KARAGÖZ, İsmail, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara, 2005.

KERİMOĞLU, Yusuf; Kelimeler, Kavramlar, İnkilap yay. İstanbul. 2004.

KESKİOĞLU, Osman, "Fatih Devrine Ait İki Kur'ân- Kerîm Tercümesi", *Vakıflar Dergisi* IV, s.91-103, Ankara, 1961.

KESKİOĞLU, Osman, "Vakıflar Genel Müdürlüğü İhtisas Kitaplığındaki Kur'ân Tercümeleri", *Vakıflar Dergisi V*, s.157-160, Ankara, 1962.

KESKİOĞLU, Osman, *Nüzulundan* Günümüze *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara 1987.

KILAVUZ, Ahmet, Saim; "Azrail", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt4. İstanbul, 1991.

KÖK, Abdullah, "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

KÖK, Abdullah, "Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinde Metonimili Kullanımlar Üzerine", *Çağdaş T*ürklük *Araştırmaları Sempozyumu 2004.*

KÖK, Abdullah, "Türkçe İlk Kur'an Çevirilerinde Özel Adlar", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, 20-26 Eylül 2004 TDK Yayınları: 855/II, Ankara 2004: 2035-2050.

KÖK, Abdullah, "Türkçe Erken Kur'an Çevirilerinin Dil Tarihi Açısından Önemi" *Akmescit/Ukrayna. 18 - 22 Nisan 2005 tarihleri arasında Kırım Devlet Mühendislik Ve Pedagoji Üniversitesinde Bildiri olarak sunulmuştur. "XI научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского*

состава, аспирантов и студентов Крымского государственного инженерно-педагогического университета".

KÖK, Abdullah, "Türkçe İlk Kur'an Çevirisi/Çevirileri Nerede Yapıldı", *V. Uluslararası Türk Dünyasının Geleceği ve Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabad/Kırgızistan. 11-13 Haziran 2007: 665-670.*

KÖK, Abdullah, "Hakaniye Türkçesi Kur'an Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 171, Kasım-Aralık 2007: 107-120.

KÖK, Abdullah, "Doğu Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Türlü 'Cehennemler' Üzerine*", VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Türkiye/Ankara. 20-25 Ekim 2008.*

KÜÇÜK Murat, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

MARANGOZOĞLU, Muzaffer; Kur'an İsimleri Antolojisi, Pınar yay. İstanbul, 2006.

OKUMUŞ, Ejder, Kur'an'da Kur'an, Dünya yay.12, İstanbul, 1990.

ÖNCEL, Hüsnü, Kur'an'da Akrabalık İlişkileri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksel Lisans Tezi, Sakarya, 2003.

PEHLİVAN, Rauf, Esmâü'l-Hüsnâ, İstanbul, 2005, Motif yay.

SAĞOL, Gülden, "Harezm Türkçesi Satır Arası Kurʾan Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Marmara Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

SAĞOL, Gülden, *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qurʾan Translations II: An Inter-Linear Translatıon of the Qurʾan into Khawarazm Turkısh*, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text) (410 pages), 1993. (Part II: Glossary) (310 pages), 1995. Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b, 1996. (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9, 1999.

SAĞOL, Gülden, "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, İstanbul, 1997.

SARI, Mevlüt El-Mevârid, *Arapça –Türkçe Lūgat*, İstanbul, 1982.

SOYDANER, İnayet, Kur'an'da Cehennem Kavramı "İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Vilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı" Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2002.

SOYSALDI, Mehmet; Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar, Çağlayan yay., İzmir, 1997.

TATLISU, Ali Osman, "Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi", Başak yay. İstanbul, 2011.

TOGAN, Zeki Velidî, "Londra ve Tahrandaki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", İslâm Tetkikleri Dergisi, III(1-2), 1960: 133-160.

TOPALOĞLU, Ahmet, *Muhammed Bin Hamza, XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kurʿan Tercümesi I: Giriş ve Metin*, İstanbul, 1976; II, Sözlük, İstanbul, I978.

TOPALOĞLU, Bekir; "Cehennem" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 7. İstanbul, 1991.

TOPALOĞLU, Bekir; "Hüri" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 18. İstanbul, 1998.

TÜRK, Nurdoğan, Kur'an'da Kitap Kavramı, "Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi" , Sakarya, 2001.

USTA, Halil İbrahim, "XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kurʾan Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı." Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.

USTA, Halil İbrahim, *Orta Asya Kur'ân Tefsiri (Metin-Tıpkıbasım).* Poyraz Ofset, Ankara, 2011.

UZUNOĞLU, Nurettin; Allah'ın 99 Sıfatı Esma-ü'l Hüsna Açıklaması, Ankara 2004.

ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul. 1990.

ÜNLÜ, Suat, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/3-451r/7), Giriş-İnceleme-Metin-Dizin", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümesi TİEM 73'DE –Geçen Esma-i Hüsna İsimleri", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 07-11 Haziran 2005.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Akrabalık Adları Üzerine", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 27-30 Kasım 2007.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an-ı Kerimin Türkçeye Çevrilmesi ve ilk Türkçe Kur'an Tercümeleri, *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:9, Sayı: 27, Ankara, 2007.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'ân Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: 16, Sayı: 2, Bursa, 2007

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Geçen "Gün" Kavramı Üzerine", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* Sayı:7, Ankara, 2007.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Geçen Bazı Özel Adlar Üzerine", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* Cilt: VII. Sayı:1, İzmir, 2007.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Yer Adları Üzerine", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 24-27 Haziran 2008.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an'da Geçen Bazı Arapça Deyimler ve Tabirlerin İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinden TİEM 73'teki Türkçe Karşılıkları Üzerine". *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar Ankara, 2008.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an'da Geçen Zaman Kavramı ve İlk Türkçe Kur'an Tercümelerindeki Karşılıkları Üzerine", *Başkent Üniversitesi I.Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Ankara, 2009

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Uhrevi Yer Adları", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 2011: 985-1032.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an'da Ashab Kavramı ve İlk Türkçe Kur'an Tercümelerindeki Karşılıkları Üzerine", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 22-24 Kasım 2013.

ÜNLÜ, Suat, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.

ÜNLÜ, Suat, *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.

ÜNLÜ, Suat ve Banu DURGUNAY. "Tarihî Türk Dilinin Yabancı Kavramları Karşılamada Yetkinliği: Ashâb Kavramının Türkçe İlk Kur'an Çevirilerindeki Karşılıkları", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 2016: 1490-1531.

ÜŞENMEZ, Emek. "Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

ÜŞENMEZ, Emek. *Türkçe İlk Kur'ân Tercümelerinden Özbekistan Nüshası: Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini-Tıpkıbasım.* Akademik Kitaplar, İstanbul, 2013.

YARDIM, ALİ; Peygamberimiz'in Şemaili, Erkam yay. İstanbul 1998.

YAVUZ Şevki, ÜNAL Zeki; "Cebrail", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt7. İstanbul, 1993.

YENİTERZİ, EMİNE, Divan Şiirinde Na't, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/96, Ankara, 1993.

ZÜLFİKAR, Hamza, "Çağatayca Kur'an Tefsiri, Dilbilgisi İncelemesi-Metin-Dizin", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayımlanmamış Doktora Tezi. 1970.

GİRİŞ

I. Kur'an'ın Tercüme Meselesi

Dil, insanların kendi aralarında iletişimlerini sağlayan bir araç olduğu gibi vahyin kaynağı ile muhatapları arasında bir taşıyıcı durumundadır. Dilin üstlendiği bu görevin dinin tebliği noktasındaki önemini ortaya koyması bakımından şu ayet dikkat çekicidir: *"(Allah'ın emirlerini) onlara açıklasınlar diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik."*[1] (Altuntaş 1998;1)

Firavun'u Hakk'a davet için Mısır'a gitmekle görevlendirilen Musa (as.)'ın; Allah'tan, kardeşi Hârun'u yardımcı olarak isterken gösterdiği gerekçe de aynı önemi vurgular: "*Kardeşim Hârun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da, beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle gönder".*[2] (Altuntaş 1998;1)

Nihayet, İnsanları uyarması için Hazret-i Peygamber'e Kur'an, Arap dili ile indirilmiştir.[3]

Değişik toplumların eşyayı, eylemleri ve kavramları farklı kelimelerle adlandırmaları ve bunları kendilerine has ifade kalıpları içinde kullanmaları, farklı dillerin doğması ile sonuçlanmıştır. Kur'an-ı Kerim "*O'nun delilerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin, renklerinizin değişik olmasıdır."*[4]ayetiyle dillerin farklılığını, Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak zikreder ve kendi dili olan Arapça dışındaki dilleri "yabancı dil" olarak niteler: "*Şüphesiz biz onların Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz. Kendisine Kur'an'ı nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır, Halbuki bu (Kur'an'ın dili) apaçık bir Arapça'dır.*[5]

"*Birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık*"[6] ayeti de, farklı milletlerin ve toplumların tanışıp anlaşmasında ilk araç olarak dillerin önemini vurgulamaktadır. Bu iki ayetin dikkat çeken ortak noktası, farklı diller olgusunu gündeme getirmeleridir. (Altuntaş 1998: 2)

Farklı dilleri konuşan iki toplumun tanışıp anlaşabilmeleri, ya toplumlardan birinin, diğer dili öğrenmeleri, ya da karşı toplumun dilini bilen kişi ya da kişilerin, onların söyleyip yazdıklarını berikilere tercüme etmesi ile mümkündür. Birinci şık çok zor, hatta imkansız olduğuna göre tercümenin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. (Altuntaş 1998: 2)

Kur'an'ın Arapça dışındaki dillere tercümesi meselesi hicrî ikinci asırdan başlayarak gündeme gelmiş, bu konudaki tartışmalar da özellikle tercüme ile kıraat, yani namazda Kur'an-ı Kerim'in tecümesini okumanın caiz olup olmadığı meselesine dayalı olarak çıkmıştır. Büyük mezheplerden Şâfiî, *Malikî, Hanbelî ve Zahirî mezhepleri Kur'an'ın harfî/lâfzî tercümesini caiz görmedikleri gibi, hangi şartlar altında olursa olsun namazda Kur'an tercümesi okumanın da kesinlikle caiz olmadığı görüşündedirler. Hanefî mezhebi ise İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü istikametinde, Kur'an okumayı bilmeyen kimsenin, bunu öğreninceye kadar namazda tercüme okumasına cevaz vermektedir.* (Altuntaş 1998: 8)

Namazda tercüme okumayı caiz görmeyen mezhepler, aynı şekilde, Kur'an'ın başka dillere lâfzî tercüme metodu ile çevrilmesine de prensip olarak karşı çıkmışlar, bunu caiz görmemişlerdir. Bu konuda İlgi çeken şey Hanefî mezhebinin tutumudur. Şartlarını taşıyan

1 - İbrahim,: 14/4
2 - el-Kasas: 28/34
3 - eş-Şuara: 26/193, 194, 195
4 - er-Rûm: 30/22
5 - en-Nahl: 16/103
6 - el-Hucurât: 49/13

kimsenin namazda tercüme okuyabileceğini kabul eden Hanifî âlimler*, bazı istisnalar hariç, Kur'an'ın tercüme edilmesi konusunda diğer mezheplere katılmış ve olumsuz tavır takınmışlardır. Bu* âlimler*, tercüme ile namaz kılmaya cevazı, zaruret prensibine oturttukları gibi, Kur'an'ı tercüme etmeyi de zaruret miktarı ile sınırlamışlardır. Hatta, Kur'an'ın tamamını tercüme edenlere, ya da bu işle uğraşmaya âdet edinenlere karşı diğer mezheplerden daha sert tavır takınmışlardır.* (Altuntaş 1998: 8)

Bir Şâfi alim olan Gazali avamın, tefsir gibi tercümeye de girişmemesi gerektiğini ifade ederek, bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir. (Altuntaş 1998: 10)

Maliki müfessiri İbnu'l-*Arabî Fussilet suresinin 44 ayetinin tefsiri sırasında, tercümeye karşı olduğunu Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını da tercüme esnasında "tibyân" ve "icaz"ın kaybolacağını gerekçe göstermektedir.* (Altuntaş 1998: 11)

İslâm âlimlerinin *çoğu aslının yerini almak üzere Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığı görüşündedirler. Her ne kadar bu görüşe dayanak olarak Kur'an'ın tercümesinin mümkün olmadığını ve tercümenin, icazı yok edeceği gibi iki temel gerekçe ileri sürülmekte ise de, işin arka planında, Kur'an tercümesinin aslın yerine ikame edilebileceği endişesi yatmaktadır.. Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığını söyleyenlerin, bu görüşlerini, namazda tercüme okumanın caiz olmadığı konusunu ele almaları sırasında dile getirmeleri, bu endişenin varlığını ortaya koymaktadır.* (Altuntaş 1998: 17)

Bu alimlerden Gazali; "Tefsir demekle, lafzın; kendi yerini tutacak Arapça başka bir kelime ile; yahut manasını karşılayacak Farsça ya da Türkçe bir kelime ile değiştirilmesini kastediyorum" demektedir. Burada "tefsir" terimi ile aynı zamanda lafzî tercümeyi de kastettiğini ve avamın, tefsir gibi, tercümeye de girişmemesi gerektiğini ifade eden el-Gazalî, bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir. (Altuntaş 1998: 18)

Malikî müfessir alimlerinden İbnu'l-*Arabî de Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını, "tibyân" ve "icaz"ın kaybolacağını gerekçe göstererek karşı çıktığını görmekteyiz.* (Altuntaş 1998: 9)

Bir Şâfiî âlim *olan ez-Zerkeşî ise; Kur'an hükmünde saymak ve Kur'an'ın yerini almak üzere Kur'an'ın Farsça ve sair dillere harfî/lafzî tercümesi caiz olmaz. İcaz özelliğine sahip asli şekli, yani orijinal metni ile okunması vaciptir. Zira tercüme Kur'an'ın icazi özelliklerini aksettirmez ve Arapça dışındaki diller de, Arapça'ya has olan beyan üstünlüğüne sahip değildir diyerek Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkmaktadır.* (Altuntaş 1998: 9)

Kur'an'ın harfî/lafzî tercümesine karşı çıkanlar arasında, konu ile ilgili en sert ifadeleri kullananlar, ilginçtir ki, Hanefîler olmuştur. Oysa İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in, Ebû Hanife tarafından da benimsediği ifade edilen ve Hanefî mezhebinin "müftâbih" kavli olan "Kur'an'ı okumayan kimse, öğreninceye kadar, namazda onun tercümesini okuyabilir" şeklindeki görüşü, fiilen Kur'an'ın tercüme edilmesini gerektirmektedir. Hanefî âlimlerinin*, konu ile ilgili ifadelerinden anlaşıldığına göre, onlar Kur'an'ın bir bütün olarak, kitap şeklinde tercüme edilmesine karşı olmakla beraber, zaruret ölçüsünde tercüme edilmesine karşı değillerdir. Belki de tercümenin cevazı konusunda aralık bıraktıkları bu kapının ardına kadar açılacağı endişesi, onları tercümenin men'i konusunda diğer mezheplerden daha sert bir tutuma yöneltmiştir.* (Altuntaş 1998: 13)

Kur'an-ı Kerim'in tercümesine karşı çıkanlar, tercümenin zamanla Kur'an yerine ikamesi ihtimalini göz önünde tutarak Kur'an metninin tahrif ve tağyire uğramasını önleme amacını

gütmekteydiler. O halde bu tür endişelerin bulunmadığı, ya da ortadan kalktığı durumlarda, Kur'an'ın tercüme edilmesinde sakınca görmemiş olmalıdırlar. Zira bu endişe ilk defa Hz. Peygamber (a.s.) tarafından duyulmuş, Kur'an metniyle karıştırılması ihtimali yüzünden, başlangıçta hadis yazımını yasaklamıştı. (Altuntaş 1998: 18)

*Kur'an'ın tercüme edilmesi bir çok alim tarafından caiz görülmemesine, bir kısmı tarafından ancak zaruret ölçüleri içinde caiz görülmesine rağmen Kur'an öteden beri tercüme edilegelmiştir. İşte, gerek bu fiili durum, gerek tercümenin caiz hatta zaruri olduğunun bir*çok âlim *tarafından ortaya konmuş olması; bu yasakçı görüşün, üzerinde ittifak edilen bir görüş olmadığını, zamanın şartlarına göre ve özellikle tercümenin Kur'an yerine konacağı ve namazda okunacağı endişesi ile belirlendiğini ve bağlayıcılığının bulunmadığını açıkça göstermektedir.* (Altuntaş 1998: 18)

Bazı ayetler planında da olsa Kur'an'ın tercümesini bize ilk hatırlatan tarihi olay Hz. Peygamberin çeşitli devlet büyüklerine gönderdiği davet mektuplarıdır. Zira onun Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektupta, Âl-*i İmran Suresi'nin altmış dördüncü ayeti yer alıyordu. Ebu Süfyan'ın, kendi müşahedelerine dayanarak anlattığına göre, Heraklius, özel tercümanı aracılığı ile kendilerine Hz. Peygamber'in hakkında sorular sormuş, sonra da onun gönderdiği mektubu okutup tercüme ettirmiştir. Mektupla birlikte söz konusu ayetin tercüme edilmiş olması kaçınılmazdır. Buna göre bazı ayetler sınırlı da olsa ilk Kur'an tercümesi sözlü usulle yapılmış olmaktadır.* (Altuntaş 1998: 18)

2. Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73 (TİEM 73)

2.1 Çevireni, Çeviri Tarihi, Alanı

TİEM 73 Türkçe Kuran çevirisinin kim/kimler tarafından ve ne zaman çevrildiği hakkında hem doğrudan yazmadan hem de dolaylı kaynaklardan somut bilgiler yoktur.

2.2 Nüsha

Yazma nüshası İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 73 numarada kayıtlıdır. Bir hayırsever tarafından Eyüb Sultan Türbesine vakfedilmiş, 1922 yılında Müessesatı Vakfiye'den müzeye getirilmiştir (Erdoğan 1938: 47-51).

2.3 İstinsah Tarihi ve Müstensihi

Yazma nüshanın sonundaki Arapça ketebe kaydında metnin istinsah tarihi ve müstensihinin kim olduğu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Arapça kayıt "Bunu Allah'ın kullarının en zayıfı, en muhtacı olan günahkâr, hatalı yüce Allah'ın affını dileyen (Allah durumunu düzeltsin) Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî H.734/M.1333/1334 yılının aylarında yazdı ve tezhip etti" şeklindedir(Kök 2004: 22)..

Buna göre, TİEM 73'ün istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, müstensihi ise Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî'dir. Müstensihin adından onun Şirazlı olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, İlhanlı devleti Abū Sa'īd (1317-1336) dönemine rastlamaktadır (Kök 2004: 22).

2.4. Nüsha Özellikleri

Bordo meşin kaplı mukavvadan oluşan yazmanın cildi, yaldız zencirekli, salbekli beyzî şemseli olup sertaplı ve milkeplidir. Cilt sonradan yeşil cilt bezi ile kaplanmıştır.

Eserin ilk iki yaprağı ve sure başları müzehhep ve müzeyyen serlevhalıdır. Serlevhalar altın yaldızla yazılmıştır. Duraklar hizip ve cüz gülleri yaldızlıdır. Kur'an metni siyah reyhanî hattı, satır arası tercümesi ise sürh olup nesih özellikleri taşımaktadır. Varak ölçüsü 36cm x 27 cm, yazma kalınlığı 14 cm'dir. Yazma 451 varak olup her sayfasında 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 18 satır vardır. Fakat son varakta (450v-450r) 7 satır Arapça, 7 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 14 satır vardır. Sayfa altlarındaki yıpranmış kısımlar tamir görmüştür (Kök 2004: 22).

Türkçe kısmın yazı karakteri nesih özellikleri taşımaktadır. Türkçe kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde bazı kelimelerin yazımında hareke sistemi kullanılmıştır, Bazı Arapça kelimelerin altına yine tercümesi olarak Arapçaları yazılmıştır. Eserde bazı sûrelerin âyet sayıları sonraki dönem Kur'ân tercümeleriyle ve günümüz Kur'ân tercümeleriyle birbirini tutmamaktadır. Bu durum âyet eksikliğinden değil, âyet ayırımındandır. Eserde bazı sûrelerin âyet ayırım işaretleri düzgün ve kurallı olarak konmamıştır. Eserde bazı kelimeleri yazarken yazım tasarrufuna gidilmiştir. Eserde bazı sûrelerde geçen müteşâbih ayetlerin altında çeşitli Türkçe sözcükler veya cümleler bulunmaktadır.

Eserin Sultan Abdülaziz Han döneminde, Abdülaziz Han'ın iradesiyle Ferid Efendi'nin gözetiminde tamir gördüğünü Hazine Kitapları Müfettişi Abdurrahman Nacim tarafından H.1281/M.1864-1865 yılında eserin baş tarafına düşürülen kayıttan çıkarmaktayız (Kök 2004: 22).

selāṭīn-i ʿiẓām firdevs-maḳām ḥażarātınun cevāmiʿ-i şerīflerinde vaḳf u vaż buyurmış olduḳları maṣāḥif-i şerīfenün taʿmīrlerine sulṭān-ı selaṭīnüʾz- zamān vä ḫaḳanüʾd-dehri veʾl-ekvān es- sulṭān ʿAbdüʾl-ʿazīz ḫān ḥażretlerinün irāde-i seniyye-i şāhāneleri üzre cennet-mekān ḥażretlerinün cāmiʿ-i şerīflerinde zīver-i raḥle-i... (olan) maṣāhif-i şerīfeden işbu satırlı muṣḥaf-ı şerīfün ʿaṭūfetlü Ferīd Efendi ḥażretlerinün şeref-i hümāyun neẓāretlerinde ve hicretün bin iki yüz seksen bir senesinde lāyıḳıyla taʿmīr ü termīmi icrā olunaraḳ şirāze-bendi ḥüsni ḫıtām olduġını mübeyyin işbu maṭbuʿ

ẓaḥriyede şerḥ virildi. Ḥarrerehū ed-dāʿī ʿAbduʾr-raḥmān nācim müfettiş-i ḫazāʾinüʾl-kütüb. 1281.

Yazmanın sonunda önce farklı bir stille harfler bitiştirilmeden çeşitli defalar Kur'an'ın niçin hatmedildiğine dair cümleler vardır. Bu cümleler 30. maddeden başlayarak Kur'an'ın ne için ve kime hatmedildiğini ebcedle ifade etmektedir (Kök 2004: 22).

Yine yazmanın sonunda 19 Cümade'l-ula 1330/ 05. 06. 1912 ve 10 Saferüʾl-hayr 1332/ 07. 01. 1914 tarihleri ve Malatyalı El-Ḥāc Muḥammed ʿAlī'nin tuğrası yer almaktadır. Esere sonradan eklenmiş olan "Muṣḥafı vaḳf idenün ḳabristānı pür-nūr oluna" kaydı da vardır. Bu kayıt ne yazmanın yazı özelliği ne de tamir kaydı düşülen yazı özelliği ile örtüşmektedir (Kök 2004: 23).

Sözlüğün Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar:

1. Sözlük Türk alfabe sisteminin harf sırasına göre düzenlenmiştir.
2. Eserde bütün kelimeler (özel isim, şahıs adları, yer adları) madde başı olarak alınmıştır.
3. Eserlerde geçen Türkçe veya yabancı asıllı kelimelerle kullanılan yardımcı fiiller madde içi olarak alınmıştır.
4. Eserlerde olumsuzluk ekleriyle yapılan kelime biçimleri madde başı olarak alınmıştır.
5. Eserlerde sıfat fiil ekleri ve mastar ekleriyle yapılan kelimeler madde içi olarak alınmıştır.
6. Yazılışları birbirine benzeyen isim ve fiillerde önce isimler sonrada fiilleri yazılmıştır.
7. Eserde madde başı ve madde içi olarak geçen bütün kelimeler küçük harfle gösterilmiştir.
8. Aynı kökten gelen veya aynı anlama gelen kelimeler krş. veya bkz. kısaltmasıyla birbirlerine gönderilmiştir.
9. Okuyuculara daha faydalı olması amacıyla eserde geçen sıfat, zamir ve zarf biçimleri örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.
10. Sözlükte bazı terimler, özel isimler, yer adları, zaman adları v.b. okuyucuya bilgi verilmesi amacıyla dipnotlarla açıklanmıştır.
11. Sözlükte geçen kelimeler metin bağlamında örneklerle gösterilmiştir. Bazı ayetler uzun olduğu için kelimenin içinde geçtiği ayetin anlamı bozmayacak şekilde alınmıştır.
12. Sözlükte kelime başı olanlar kırmızı ve kalın bir şekilde gösterilmiştir. Kelime içi olanlar ise kırmızı ve italik olarak gösterilmiştir. Kelimenin metin içinde geçen şekli ise siyah, kalın ve bold olarak gösterilmiştir.
13. Eserde geçen kelimelerin geçtiği yerler önce varak numarası, satır numarası, sure numarası ve ayet numarası olarak verilmiştir.
14. Bir kelimenin birbiriyle ilgili birkaç anlamı varsa, kelime madde başı olarak bir defa yazılmış, diğer anlam biçimleri 1,2 diye sıralanmıştır.
15. Metinde farklı imla biçimleriyle yazılmış kelimeler ayrı madde başı olarak alınmış birbirlerine bkz., krş olarak gönderimlerde bulunulmuştur.
16. Türkçe asıllı olmayan kelimeler, Tercüme metinde tespit edildiği gibi alınmış olup yanlarına da ait oldukları dili gösteren kısaltmalar yapılmıştır.
17. Kelimeler gramer cinsiyetlerine göre gösterilmemiştir.

SÖZLÜK

ā-/-a

ābadān (<F.) "bayındır, mamur, bakımlı"

ābadān ḳıl- "imar etmek, bayındır hale getirmek"

ḳıldıŋızlar mu ḥācīlar suw içgü ağırlıġ mezgitni ***ābadān ḳılmaḳ*** ol kişi teg kim kėrtgündi Taŋrıḳa kėḏinki künke ḳatıġlandı Taŋrı yolı içinde. 140v/2=009/019

abuşḳalıḳ "ihtiyarlık, yaşlılık"

küçsüzlükde kėḏin küçlüg yana ḳıldı küçlügde kėḏin küçsüzlük ***abuşḳalıḳ*** yaratur kimni tilese. 298v/4=030/054

abdullah bin savel (<A.) "Hz. Muhammed döneminde yaşayıp cariyesini zorla zinaya sevk eden münafık insan"

küçemeŋler yigitleriŋizni ***ʿabdullah bin savel*** münāfiḳ erdi artaḳ iş üze. 258r/7=024/033

abdullaḫ bin selām (<A.) "Hz. Muhammed döneminde yaşayıp sonradan Müslüman olan Yahudi alimlerden"

ayġıl negü körür siler eger bolsa Taŋrı üskinde taḳı tandıŋız aŋar tanuḳluḳ bėrdi bir tanuḳ Taŋrı ḳulı oġlanından anıŋ teg ök üze kėrtgündi ***ʿabdullaḫ bin selām*** uluġsıġlıḳ ḳıldıŋızlar. 369v/4=046/010

ābgīne (<F.) "sırça"

bu ***ābgīne*** andaġ ḳalı ol yaruḳ yulduz teg yaḳlur yıġaçdın ḳutluġ zeyt yıġaçı kün tuġuşuġḳa ermez kün batsıġḳa hīç ermez. 258v/3=024/035

ʿaceb (<A.) "tuhaf, anlaşılmaz"

ʿaceb kel- "tuhafına gitmek, anlaşılmamak"

ayġıl tüz bolmas arıġsız arıġ birle neçeme ***ʿaceb kelse*** saŋa arıġsızıŋ üküşlüki ḳorḳunlar Taŋrıḳa ay ḫıred iḏileri bolgay kim ḳutulġay siler. 92r/4=005/100

ʿacemī (<A.) "Arap olmayan, yabancı"

anıŋ tili ḳışarlar anıŋ tapa ***ʿacemīni*** bu tāzī tili ol belgülüg. 203v/9=016/103

ʿāciz (<A.) "aciz, zavallı, çaresiz"

ʿāciz ḳıl- "âciz bırakmak, perişan etmek, bîçare kılmak"

anlar kim ḳatıġlanurlar biziŋ belgülermiz içinde ***ʿāciz ḳılıġlılar*** sanurlar anlar turur tamuġ boḏunları. 246v/3=022/051

ʿāciz ḳılġuçılar "etkisiz bırakmaya çalışanlar"

anlar ḳatıġlanurlar belgülerimiz içinde ***ʿāciz ḳılġuçılar*** bolup anlar ḳın içinde anutulmışlar. 315r/6=034/038

ʿāciz ḳılıġlı "aciz bırakan"

anlar kim ḳatıġlanurlar biziŋ belgülermiz içinde ***ʿāciz ḳılıġlılar*** sanurlar anlar turur tamuġ boḍunları. 246v/3=022/051

aç- 1.“kapalı bir şeyi açmak, ferahlatmak, genişletmek, akıtmak, gidermek, uzaklaştırmak” yoḳ kim anı oḳır siler ***açar*** ol oḳır siler aŋar eger tilese unıtur siler anı kim ortaḳ ḳatar siler. 99r/1=006/041

2.“ilan etmek, açığa vurmak”

iḍimizā! sen bilür sen anı kim örtse miz yana anı kim ***açsa*** miz. 191r/9=014/038

3. “fetih vermek, yardım etmek veya yol göstermek, bildirmek”

biz ***açtımız*** saŋa açmaḳ belgülüg. 376r/3=048/001

4. “keşfetmek, açığa çıkarmak, gidermek”

yana ḳaçan ***açsa*** ḳor ziyānnı silerdin ḳaçan bir gürūh silerdin iḍileriŋe ortaḳ ḳatarlar. 199v/4=016/054

5. “ortadan kaldırmak, yok etmek, gidermek”

eger ***açsa*** sen bizdin ḳınnı kėrtüngey ök miz saŋa ıḍġay oḳ miz seniŋ birle Taŋrı ḳulı oġlanını. 124r/1=007/134

6. “açmak, iki şeyin arasını açmak, ayırmak”

ḳaçan ***açtımız*** erse anlardın ḳınnı atalmış vaḳtḳa tėgi anlar tegnigli tururlar ançada anlar baçıġnı buzarlar. 124r/2=007/135

7. “bağışlamak, ihsan etmek”

ol kişi kim ***açtı*** Taŋrı anıŋ köŋlin müselmānlıḳḳa ol kişi yaruḳluḳ üze bolur iḍisindin. 337r/1=039/022

8. “meydana çıkarmak, ortaya koymak”

açmas anı vaḳtḳa tėgi meger ol. 129v/9=007/187

9. “hüküm vermek, açıklamada bulunmak”

söz yanutı ***açar*** ḳolurlar sėndin tişiler içinde. 73r/8=004/127

aça belgürtmek “Kur'an, gerçeği ve en güzel açıklayan, et-tefsir”

keltürmezler saŋa bir meṣel meger keltürdimiz saŋar yaraşı körklügreki ***aça belgürtmek***. 264v/3=025/033

aça bėr- 1. “açığa çıkarmak”

iḍimizā! ***aça bėrgil*** bizli ara taḳı boḍunımız ara yaraşı sen ḥükm ḳılıġlılarda yėgreki sen. 121r/4=007/089

2. “ferahlatmak, genişletmek”

aydı iḍimā! ***aça bėrgil*** köksümni köŋlümni. 229v/1=020/025

ėl aç- “bir yeri fethetmek, fetih gerçekleştirmek”

ḫoşnūd boldı oḳ Taŋrı mü'minlerdin ḳaçan bīʿat ḳıldılar erse meniŋ birle yıġaç altınında bildi anı kim köŋülleri içinde indürdi ėnçlikni anlar üze yme bėrür anlarḳa ***ėl açmaḳ*** yawuḳ. 378r/1=048/018

köz yumup aç-“hemen, anında, göz yumup açıncaya kadar”

ermes ḳıyāmet işi meger ***köz yumup açınça*** azu ol yaḳınraḳ. bütünlükün Taŋrı tėgme nerse üze uġan turur. 201v/4=016/077

ziyān aç- "zarara uğratmak"

eger tegürse saŋa Taŋrı ***ziyān açıġlı*** yoḳ anı meger ol. 96v/7=006/017

açar ḳol- "fetva istemek, yorum yapmasını istemek, açıklama yapmasını istemek"

söz yanutı ***açar ḳolurlar*** sėndin tişiler içinde. 73r/8=004/127

açıġlı "ortadan kaldıran, yok eden"

ayġıl ne körür siler anı kim oḳır siler Taŋrıda aḍın eger tilese maŋa Taŋrı ziyān nek erürler mü anlar ***açıġlılar*** kiterigliler anıŋ ziyānını azu tilese maŋa yarlıḳamaḳ nek erürler mü anlar anıŋ raḥmetini yıġıġlılar338r/6=039/038

açḳan "çok iyi hüküm veren, iyilik kapılarını açan, hakemlik yapan, el-Fettāh[1]"

ol ***açḳan*** iḍi ol bilgen. 314r/5=034/026

açmaḳ 1. "zafer"

açġıl mėnli ara taḳı ḥükm ḳılġıl anlar ara ***açmaḳ***. 271r/6=026/118

2. açıklama, izah

bu ***açmaḳ*** kişilerke taḳı köni yol taḳı ögüt ḳorḳġanlarḳa. 51r/5=003/138

3."açıklama, beyan, Kur'an, el-Beyan[2]"

bu ***açmaḳ*** kişilerke taḳı köni yol taḳı ögüt ḳorḳġanlarḳa. 51r/5=003/138

açmaḳ küni "fetih günü" ayġıl ***açmaḳ küni*** içinde asıġ ḳılmaz anlarḳa tandılar īmānları ap yme anlar dirīg bėrlürler. 304r/2=032/029

aç- "acıkmak"

çın saŋa ***açmamaḳın*** anıŋ içinde yalıŋ bolmaġay sen. 234r/8=020/118

açġu "anahtar"

anıŋ üskinde örtüglüg ***açġuları*** bilmes anı meger. 100v/2=006/059

açı "acı, ekşi. ***bkz.*** açıġ"

kömerledi anı anlar üze yėti tünni sekkiz künler tutaşı körgey sėn boḍunını anıŋ içinde tüşmiş andaġ ḳalı anlar ***açı*** ḫurmā ḳıwaḳ ḫurmā tüpleri teg 420v/3=069/007

açıġ (1)"acı, ızdırab"

biz ḳorḳar miz iḍimizdin uluġ kündin ***açıġ*** ḳatıġ. 430v/7=076/010

açıġ bol- "acı olmak, yüz buruşturmak"

yana yüzler ***bolġay*** ol kün ***açıġ***. 429v/7=075/024

açıġ (2) "çok tuzlu"

---

1 "feth" açmak ve açıklamak demektir.Fettah'ın bir manası da "mahlukatı arasında hükmeden" demek olup "feth" kökünden gelmektedir ve hüküm demektir. Fettah da bu bağlamda kulları arasındaki kapalı olan örtüyü açan, hakkı batıldan ayıran, hakkı üstün tutan, batılı zelil eden demektir. Fettah ismi Kur'an-ı Kerim'de bir kere zikredilmiştir (Cemel 2001:54).

2 Beyân etmek, besbelli ve açık etmek manasındadır. Kur'an'da her şeyi belli olan açık bir kitaptır (Türk 2001:171).

eger tilese miz ḳılġay erdimiz anı ***açıġ*** nelük şükr ḳılmaz siler 396r/7=056/070

açıġ ḳıl- "acı olmak"

ol ol ol iḍi ḳaynaşturdı ėkki teŋizni bu biri tatlıġ süçig bu biri iŋen ***açıġ ḳıldı*** ol ėkki ara ḳılġuḳa yıġıġ sıġunġuḳa yıġılmış. 265v/6=025/053

açıġ otluġ yılġun "her türlü acı yahut ekşi nebat (sebze, meyve)"

tėgşürdimiz anlarḳa ėkki niʿmet būstānlarıŋa yėgü ***açıġ otluġ yılġun*** nerse çeyedın az. 313r/9=034/016

açıġ "armağan, nimet"

uḍu ıḍıldılar bu dünyā içinde yana ḳıyāmet kün. nėme yawuz bėrilmiş ***açıġ*** ol öz alur ḳıyāmet ot birle. 171v/2=011/099

açıġ tėg- "bahşiş vermek"

yanut iḍiŋdin ***açıġ tėgmek*** tükel. 434r/3=078/036

açıġ tėgmek "lütuf, bağış"

yanut iḍiŋdin ***açıġ tėgmek*** tükel. 434r/3=078/036

açıġraḳ "çok acı"

uluġ kün anlarnıŋ vaʿde ḳılmışları turur uluġ kün ḳatıġraḳ turur ve emr ***açıġraḳ*** turur. 391v/7=054/04

açıl- 1. "açılmak"

ḳaçan kelseler aŋar ***açılġay*** ḳapuġları aydı anlarḳa erkligleri kelmedi mü silerke yalavaçlar silerdin oḳısalar siler üze iḍiŋizler belgüleri ḳorḳutsalar silerni bu künüŋüzni körgüke. 341r/3=039/071

2. "yarılmak"

ḳaçan kök ***açılsa***. 432r/3=077/009

açılġu "açılma"

üç vaḳt ʿavret ***açılġu*** vaḳt silerke. yoḳ siler üze taḳı yoḳ anlar üze tarlıḳ anda kėḍin. 261r/1=024/058

açılġu vaḳt "dinen kadınların giyimlerini açabileceği üç vakit"

üç vaḳt ʿavret ***açılġu vaḳt*** silerke. 261r/1=024/058

aç(ı)n- "acımak, bakmak, gözetmek"

bağırsaḳ kim muḥammed yalavaçḳa ümmetiniŋ şafāʿatin ***açnu*** yarlıḳadı. 195v/9=016

açlıḳ **1.**"açlık, tok olmama hâli"

ol kim anlarḳa tėgmes anlarḳa suwsalıḳ ap yme emgek ap yme ***açlıḳ*** Taŋrı yolı içinde iklemesler bir iklegü yerni ḳaḳıtur kāfirlerni bulmaslar yaġıdın bir bulmaḳ meger bitildi anlarḳa anıŋ birle iş turur ėḍgü. 151v/7=009/120

2. "fakirlik, muhtaç olma[3]"

3 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ew yeridin aḍrılıp kelse anlarḳa bulmaslar köŋülleri içinde tilek andın kim bėrildiler üḍrerler etözleri üze neçe kim bolsa anlar birle ***açlıḳ*** kim yaratsa özinің baḫīllıḳını anlar tururlar anlar ḳutulmışlar. 404r/7=059/009

açlıḳ kün "açlıkla geçirilen gün"

azu aş yėtürmek ***açlıḳ kün*** içinde atasızḳa. 443v/7=090/014

açlıḳ keltür- "darlık ve sıkıntıya maruz kalmak, darlık ve sıkıntı dokunmak"

ḳaçan kirdiler erse anıŋ üze aydılar ay ʿazīz-i mışr Taŋrı biziŋke ewimiz boḍunıŋa ***açlıḳ keltürdimiz*** bir kesek aḫriyān bedel-i kāsid tükel ḳılġıl biziŋke ülgülegüni muyanlıḳ ḳılġıl biziŋ üze. 180v/8=012/088

açlıḳ bol- "hırslı olmak, hırs sahibi olmak"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ew yeridin aḍrılıp kelse anlarḳa bulmaslar köŋülleri içinde tilek andın kim bėrildiler üḍrerler etözleri üze neçe kim ***bolsa anlar birle açlıḳ*** kim yaratsa özinің baḫīllıḳını anlar tururlar anlar ḳutulmışlar. 404r/7=059/009

açlıḳ keḍimni tattur- "açlık vermek, sıkıntıya düşürmek"

urdı Taŋrı bir meṣel bir kent erdi ḳorḳunçsuz amrulmış kelir erdi aŋar anıŋ rūzīsi kėŋ alḳıġ tėgme orundın tandılar muḥammedke ḳurʾānḳa Taŋrı niʿmetleriŋe ***taturdı aŋa Taŋrı açlıḳ keḍimini*** ḳorḳınç kedimini anın kim ḳılur erdiler 204v/3=016/112

açmaḳ 1. "açıklama, beyan"

bu ***açmaḳ*** kişilerke taḳı köni yol taḳı ögüt ḳorḳġanlarḳa. 51r/5=003/138

2. "fetih, zafer, galibiyet"

bolġay kim Taŋrı keldürmeki ***açmaḳnı*** azu iş anıŋ üskindin bolġaylar anıŋ üze kim kizleyü tutarlar özleri içinde öknügliler. 87r/3=005/052

açmaḳlıḳ "muzaffer olmak, zafer kazanmak"

anlar kim küḍerler küḍmezler silerke. apaŋ bolsa silerke ***açmaḳlıḳ*** Taŋrıdın ayurlar ermedimiz mü silerniŋ birle eger bolsa tanıġlılarḳa ülüş ayurlar ḳışmadımuz mu siler üze yıġadımız mu silerni kėrtgünüglilerdin Taŋrı aḍrar siler ara ḳıyāmet kün. 75r/4=004/141

açtur- "açtırmak"

açturı tile- "fetih dilemek"

açturı tilediler umınçsız boldı tėgme öfke sürügli küçlüg boynaġular. 189r/7=014/015

açturu tile- "fetih dilemek"

eger ***açturu tilese*** siler keldi ök açmaḳ. 133r/3=008/019

---

demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

açuġun- "tefrit etmek, ağırdan almak, hakkını vermemek, kusur işlemek, eksik yapmak" aymaḳında etöz ay ökünçe ***açuġunmışım*** üzele Taŋrı yaḳınlıḳındaḳı neçeme erdim füsūs tutuġlılardın. 340r/1=039/056

açuḥ "açık, görünen, gizli olmayan ***bkz.*** açuḳ"

kemşildi mü yāḍ anıŋ üze biziŋ aramızda yoḳ ol yalġançı turur köŋli açuḳ sewünçlüg ***açuḥ*** biri 391r/2=054/025

açuḥ sewünçlig "taşkınlık eden, şımarık"

kemşildi mü yāḍ anıŋ üze biziŋ aramızda yoḳ ol yalġançı turur köŋli açuḳ ***sewünçlüg açuḥ*** biri 391r/2=054/025

açuḳ 1. "açık, görünen, gizli olmayan ***bkz.*** açuḥ"

taḳı bolmaŋ anlar meŋizlig kim taḳıldılar taḳı ḫilāf ḳılıştılar mundın soŋra kim keldi anlarḳa ***açuḳ*** ḥüccetler. 48r/7=003/105

2. "avret yeri, muhafasız, açık"

ançada aydı bir gürūh anlardın ay medīne boḍunı turġu yer yoḳ silerke ḳaytıŋlar taḳı destūr ḳolur bir gürūh anlardın yalavaçdın ayurlar bütünlükün bėriŋ ėwlerimiz ***açuḳ turur ermes ol açuḳ***. 305v/2=033/013

açuḳ ḥüccetler "açık deliller, aşikar olan deliller, herkes tarafından görülebilecek deliller"

neteg köndürür Taŋrı ol erenlerni küfr ve kāfir boldılar bitmiş -lerindin soŋra taḳı tanuḳluḳ bėrdiler kim ḥaḳīḳat üze yalawaç rāst taḳı keldi anlarḳa ***açuḳ ḥüccetler***. 46v/4=003/086

yüzi açuḳ uraġutlar "dul kadınlar, eşinden ayrılmış olan kadınlar"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar ***yüzi açuḳ uraġutlar*** yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

açuḳ bil- "görünen tarafı bilmek, görünen yüzü bilmek"

bilürler açuḳ yaḳınraḳ tiriglik içinde. 294v/4=030/007

āşkārā açuḳ tut- "açık tutmak, gizlememek"

ançada aydıŋızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegińce Taŋrı ***āşkārā açuḳ tuttı*** silerni kökdinki ot siler baḳar siler. 7r/4=002/055

açuḳluġ 1. "açık, gizli olmayan, helal *bkz.* açuḳluḳ"

üsterişmegil anlar içinde meger ***açuḳluġ*** üsterişmek. 216r/9=018/022

2. "aydınlatan, ışık veren, aydınlatıcı, açıklığa kavuşturan, apaçık, nurlu, parlak" kişilerde kim üsterişür Taŋrı içinde biligsizin ap yme taḳı köni yol ap yme ***açuḳluġ*** bitig ḳaçan aytılsa anlarḳa uḍuŋlar aŋar kim indürdi Taŋrı aydılar yoḳ kim uḍu barur miz aŋa kim buldumız anıŋ üze atalarımızını. 300v/6=031/020

3. "ayanen, açıkça"

tilerler saŋa bitig iḍileri indürmekiŋ anlar üze bir bitig kökdin ḳoldılar oḳ müsāda anda uluġraḳ aydılar köritgil biziŋe Taŋrını ***açuḳluġ***. 76r/8=004/153

4. "varlığını ve birliğini belgeleyen pek çok delilin bulunması açısından aşikar olan Tanrı, esma-i hüsna'dan eẓ-Ẓāhir[4]"

ol turur barçada burun barçada soŋra ***açuḳluġ*** örtüglüg ol tėgme nerseni bilgen ol. 397r/5=057/003

açuḳluġ bitig "aydınlatıcı kitap, yol gösterci kitap, Kur'an"

kişilerde kim üsterişür Taŋrı içinde biligsizin ap yme taḳı köni yol ap yme ***açuḳluġ bitig*** ḳaçan aytılsa anlarḳa uḍuŋlar aŋar kim indürdi Taŋrı aydılar yoḳ kim uḍu barur miz aŋa kim buldumız anıŋ üze atalarımızını. 300v/6=031/020

açuḳluġ ni'metini "Allah'ın insanlara verdiği açık nimetler"

körmes mü siler bütünlükün Taŋrı fermān tutuġlı ḳıldı silerke ne kim kökler içinde taḳı ne kim yerler içinde tükel ḳıldı siler üze ***açuḳluġ ni'metini*** taḳı örtüglügni. 300v/5=031/020

açuḳluġnı bil- "Allahın (gaybıda) görünen alemide bilmesi"

ol örtüglügni ***biligli yme açuḳluġnı*** küsüş yarlıḳaġlı. 302v/1=032/006

açuḳluġ ay- "ilan ederek söylemek"

yana men ***açuḳluġ aydım*** anlarḳa taḳı örtüglüg aydım anlarḳa örtüglüg aymaḳ. 423v/9=071/009

açuḳluġ ḳıl- 1."gizliyi ortaya çıkarmak, göstermek"

ḥaḳḳā sėziksiz enne'llāhe bütünlükün bilür anı kim örtüglüg ḳılurlar anı kim ***açuḳluġ ḳılurlar***. 197r/7=016/023

2."belirtmek, açıklamak, açığa vurmak"

sėniŋ iḍiŋ bilür anı kim kizler köŋülleri yme anı kim ***açuḳluġ ḳılurlar***. 286v/6=028/069

açuḳluġ tut- "apaçık göstermek"

tilerler saŋa bitig iḍileri indürmekiŋ anlar üze bir bitig kökdin ḳoldılar oḳ müsāda anda uluġraḳ aydılar köritgil biziŋe Taŋrını ***açuḳluġ. tuttı anlarnı*** kök otı küç ḳılmaḳları birle. 76r/8=004/153

açuḳluḳ "açık, görülen, zahir ***bkz.*** açuḳluġ"

örtüglügni biligli taḳı ***açuḳluḳnı*** yüksek anıŋdın kim ortaḳ ḳılurlar. 253v/5=023/092

örtüglügni açuḳluḳnı biligli idi "gaybıda bilen görünen alemide bilen Allah"

yandurulur siler ***örtüglügni biligli iḍike*** yme açuḳluḳnı bilgeli uḳturġay silerke anı kim ḳılur erdiŋizler. 150r/2=009/105

4 Lügatta, açık ve aşikar, bir şeye nail ve muttali olmak manasına gelen "ez-Zahir", Allah'ın varlığını gösteren pek çok delil olması sebebiyle aşikar demektir. O, üzerinde delilleri olması itibarıyla aşikardır. Fiillerindeki deliller sebebiyle onun varlığını inkar mümkün değildir. O insanı hayrete düşürecek derecede delil bulunması itibariyle, varlığına delalet eden kesin, kati deliller bulunması itibarıyla, O'nun rububiyyetine delalet eden almetler bulunması itibarıyla, zahirdir(Cemel 2001:127).

açuḳman "belgi, işaret, alâmet"

anıŋ içinde nişānlar ***açuḳmanlar*** ibrāhīm ornı. 47v/1=003/097

ad "ad, isim"

adını ḳayusı kim oḳısa siler aŋar turur ėdgü atlar. 214r/7=017/110

ʿād "Ad kavmi; Kur'an'da Nuh devrinden sonra ortaya çıkan kudret, servet ve refahı dolayısıyla kibir ve gurura kapılan eski Arap kavmi. Kendilerine Hz. Hud peygamber olarak gönderilmiştir[5]"

yāḍ ḳılġıl ***ʿādnı*** taḳı şemūdnı 291v/5=029/003

ʿād boḍunı "Hz. Hud'un kavmi"

ıḍtımız ***ʿād boḍunıŋa*** ḳaḍaşları hūdnı. 118v/7=007/065

aḍaḳ 1."ayak"

bėrmeŋler uḳuşsuzlarḳa tawarlarıŋızını ol kim ḳıldı Taŋrı silerke ***aḍaḳın*** yėm içim yėr anıŋ içinde yana keḍrüŋler anlarḳa aytıŋlar anlarḳa eḍgü söz. 58r/8=004/005

2. "ayak, ***mec.*** eskiden kalma güzel fiil ve iş, geçici"

bilnür yazuḳluġlar yüzleri nişānları birle tutulġay bürçeklerindin yme ***aḍaḳlarındın***. 393v/1=055/041

aḍaḳ beküt- 1."itişmek, ısrar etmek"

taḳı men neçe kim oḳıdım erse anlarnı yarlıḳamaḳıŋ üçün anlarnı ḳıldılar erneklerini ḳulaḳları içiŋe örtündiler tonlarını taḳı ***aḍaḳ beküttiler*** uluġsıġlıḳ ḳıldılar uluġsıġlıḳ ḳılmaḳ. 423v/8=071/007

2. "dosdoğru olmak"

bütünlükün aydılar iḍimiz Taŋrı tėp yana anıŋ üze ***aḍaḳ beküttiler*** iner anlar üze ferişteler ḳorḳmaŋlar ḳaḍġurmaŋlar müjde bezerleŋ uştmaḫ birle vaʿde ḳılnur erdiŋizler. 351r/3=041/030

aḍaḳ tik- "itişmek, ısrar etmek"

ėşittür Taŋrı belgülerini oḳınur anıŋ üze yana ***aḍaḳ tiker*** uluġsınıp andaġ ḳalı ėşitmedük teg sewünç bėrgil aġrıtıġlı ḳın birle. 366r/4=045/008

aḍaḳ töle- "ayağı kaymak (insanları Allah yolundan alıkoyması sebebiyle)"

---

5 Kur'an'da adı geçen eski bir Arap kavmi. Biri "Ad-i ûla", diğeri "Ad-i uhra" olmak üzere iki Âd Kavmi" vardır. Sonuncusuna Arab-i âribe de denir. Ad-i ûla, İsmail aleyhisselamdan önce yaşamış olduğu kabul edilen birçok kabileden meydana gelen dört bine yakın bir topluluktu. Hz. Hud bu kavme peygamber olarak gönderildi "Allah Ad-i ûlayı helak etti" (Necm 53/50) mealindeki ayette anlatıldığı üzere, müfessirler, Ad ve Hz. Hud ile ilgili olarak Kur'an'da geçen olayların hepsinin Ad-i ûla hakkında olduğu konusunda hemfikirdirler. Ad-i ûla'dan kurtulanların neslinden Ad-i Uhra ortaya çıkmıştır. Liderlerinin adı Şeddad olan Ad kavminin yurtları, birçok müfessire göre, günümüzde Yemen-Umman ve Kuzeydoğu Arabistan sınırları içinde kalan yerlerdir. Ad kavminin yaşadığı çağı tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'de diğer kavimlerle zikredilirken, tarihi bir sıra gözetilmiştir. Fakat Semud Kavminden önce yaşadıkları anlaşılmaktadır (Bedir 2010:17).

tutmaŋlar antlarıŋızını tıltaġ siler ara ḳışġay ***aḍaḳ tölemişde*** kėḍin tatġay siler ėsizlikni anın kim yandurdıŋızlar Taŋrı yolından. 203r/6=016/094

aḍaḳ uḳmış kirçe "ufacık, zerre kadar"

kim bėrilse bitigi oŋ elgindin anlar oḳıġaylar bitiglerini. küç ḳılınmaġaylar az nek ***aḍaḳ uwmuş kirçe***. 211v/4=017/071

aḍaḳın bol- "huzura götürülmek"

taḳı sėzinmes men ḳıyāmetni ***aḍaḳın boluġlı*** tėp eger yandurulsa men iḍimke bulġay oḳ men anda yėgrek. 217v/3=018/036

aḍaḳın er- "ayakta durmak"

anlar kim yāḍ ḳılurlar Taŋrını ***aḍaḳın erken*** olturur erken yanları üze saḳınurlar köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde. 56v/7=003/191

aḍaḳın ḳal- "ayakta kalmak, ayakta durmak"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar ***aḍaḳın ḳalıġlılar*** Taŋrıḳa tanuḳluḳnı könilik birle keltürmesün ol silerke bir boḍunnuŋ sewügsüzlüki ḳışmamaḳıŋızlar üze. 81r/5=005/008

aḍaḳın ḳalıġlılar "(hakkı) ayakta tutanlar, (adaleti) ikame edip gözetenler"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar ***aḍaḳın ḳalıġlılar*** Taŋrıḳa tanuḳluḳnı könilik birle keltürmesün ol silerke bir boḍunnuŋ sewügsüzlüki ḳışmamaḳıŋızlar üze. 81r/5=005/008

namāznı aḍaḳın ḳıl- "namazı dosdoğru kılmak"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı ***aḍaḳın ḳılurlar namāznı*** andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

aḍaḳın ḳılıġlılar namāznı "daimî, bakî, namazı dosdoğru kılanlar"

serigliler anıŋ üze kim tėgse anlarḳa ***aḍaḳın ḳılıġlılar namāznı***. 245r/7=022/035

aḍaḳın ḳıl- 1."ayakta kılmak (namaz)"

köndürür ***aḍaḳın ḳılmaġay*** men anlarḳa ḳıyāmet kün tartmaḳnı. 222v/2=018/105

2."namazı tam erkanı ile yerine getirmek"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı ***aḍaḳın ḳılurlar*** namāznı andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

3. "doğru yapmak"

ḳaçan tegseler ʿiddetleriŋe tutuŋlar anlarnı ėḍgülük birle azu düşiŋler anlardın ėḍgülük tanuḳluḳı tanuḳ ḳılınlar ėkki tanuḳ köni silerdin ***aḍaḳın ḳılınlar*** tanuḳluḳnı Taŋrıḳa. 413v/1=065/002

aḍaḳın ḳoḍ- "ayakta bırakmak, ayaküstü bırakmak"

ḳaçan körseler satıġçılıḳ azu oyun terlürler aŋar ***ḳoḍarlar sėni aḍaḳın*** aygıl ol kim iḍi üskinde turur ėḍgürek oyundın taḳı bāzergānlikdin 410r/6=062/011

aḍaḳın ḳop- "meydana gelmek, hazır olmak"

ot ʿarża ḳılnurlar anıŋ üze ėrte taḳı kėçe ol kün ***kopar aḍaḳın*** ḳıyāmet kiriŋler anı firʿavn boḍunı ḳatıġ ḳınḳa. 345v/4=040/046

aḍaḳın tegmek "dengeli, ölçülü"

anlar ḳaçan bėrseler teŋde keçmezler tarutmazlar erür anıŋ ara ***aḍaḳın tėgmek***. 266v/4=025/067

aḍaḳın tur- 1. "namaz kılmak, namaza durmak"

namāz ḳılmaġıl biregü üze anlardın öldi tutaşı ***aḍaḳın turmaġıl*** anıŋ gürı üze. 147v/9=009/084

2. "ayakta durmak"

ḳaçan tėgse kişilerke ziyān oḳır bizni yanın yaturda azu oltururda azu ***aḍaḳın tururda***. 154r/4=010/012

3. "ikamet etmek, yerini almak"

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz nişānlar aydı anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündiler ḳayusı ėkki ögür yėgrek ***aḍaḳın turmaḳ*** eḍgürek yerke. 227r/7=019/073

4. "adaletle hükmetmek, adaleti ayakta tutmak"

ayġıl Taŋrı söz yanutı bėrür silerke ol kim oḳıyur siler üze bitig içinde atasız ḳunçuylar içinde anlar kim bėrmes siler anlarḳa anı kim bitildi anlarḳa tiler siler kim tişilenmekiŋizler olarnı yana kewrek tutulmışlar oġlanlardın ***aḍaḳın turmaḳınız*** birle. 73v/2=004/127

5."yerini almak"

eger belgürse körünse anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ayru adın ėkki ėkkegü ***aḍaḳın tururlar*** olar ėkki ornında. 93v/2=005/107

6. "himaye etmek, gözetmek, korumak"

erenler ***aḍaḳın turuġlılar*** ḳunçuylar üze anıŋ birle kim artuḳluḳ urdı Taŋrı amarılerke amarılar üze yme anıŋ birle kim nafaḳa ḳıldılar tawarlarındın. ėḍgü ḳunçuylar yarlıġ tutuġlılar küḍezigliler örtüglügni anıŋ birle kim küḍezdi Taŋrı. 62v/4=004/034

aḍaḳın turġu "(insanlar için) hayat ve güven durağı"

ḳıldı oḳ Taŋrı kaʿbeni aġırlıġ ėwni ***aḍaḳın turġu*** kişilerke aġırlıġ aynı boġuzlaġu ertüt boġuzda asıŋġular. 92r/8=005/097

aḍaḳın turġu yer yaʿnī maḥşer yeri "uyanıklık alanı, uyanıklık yeri, es-Sāhira[6]"

ançada oḳ anlar ***aḍaḳın turġu yerde yaʿnī maḥşer yeri*** teg. 434v/6=079/014

aḍaḳın turuġlı "gözetici, gözetleyici"

ol kişi kim ol ***aḍaḳın turuġlı*** tėgme etöz üzele anı kim ḳazġandı. 186v/2=013/033

aḍaḳın (namāznı) tut- 1. "ayakta namaz kılmak"

6 Uyanık göz veya gözlere serap görünen düpedüz açık yeryüzü, sahra meydan demek olup ilgili ayette gözleri açılarak mahşer yerinde bulunma hali, sayha anlamında kullanılmıştır. Sâhira Kur'an'da yalnız bir ayette zikredilmektedir (Soydaner 2002:59).

ḳaçan bolsa sen anlar içinde ***aḍaḳın tutsa*** anlarḳa namāznı aḍaḳın tutsu bir gürūh anlardın seniŋ birle alsunlar tulumlarını ḳaçan secde ḳılsalar bolsunlar kėḍinkiŋizlerdin. 70v/6=004/102

2. "adaletle hükm etmek, hakkıyla yapmak"

ayġıl ay bitig iḍileri ermes siler nerse üze ***aḍaḳın tutmaġınça***. 88v/9=005/068

aḍaḳın tutuglı "bütün mahlûkatın idaresini yürüten"

iḍi yoḳ iḍi meger ol tirig ölüm aŋar yaramas ḳullar işin ***aḍaḳın tutuġlı*** tutmas anı taḳı yoḳ aŋar uḍımaḳ aŋar ol ne kim kökler içinde ne kim yerler içinde. 32v/1=002/255

köni aḍaḳ bėr- "doğruluk makamı vermek"

boldı mu kişilerke taŋ kim yarlıġ ıḍmaḳımız bir erke yaʿnī muḥammedke anlardın kim ḳorḳıtġıl kişilerni sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler çın anlarḳa ***barur köni aḍaḳ*** çın ėḍgü yer iḍileri üskinde. 153r/3=010/002

aḍaḳındın at- "sürüklemek, teşvik etmek"

aydı kördüm ol kim körmediler anı ḳaptum aldım bir awuç toprak cebraʾil atı ***aḍaḳındın attım*** anı mundaġoḳ bezedi maŋa meniŋ özüm. 233r/5=020/096

aḍaḳlarını tölendür- "sebat ve istikrarı mucib işi yapmak, sebat vermek, gevşeklik ve sallantıyı def etmek, sabitleştirmek"

ançada örter silerni umarmaḳ ḳorḳınçsızlıḳ andın indürdi siler üze kökdin suw arıŋġu üçün silerni anıŋ birle kiterse silerdin yekler arıġsızlıḳı basa köŋüllériŋiz üze ***tölendürse anıŋ birle aḍaḳlarını***. 132v/1=008/011

aḍaḳlıġ "ayaklı"

ḥelāl ḳılındı silerke tört ***aḍaḳlıġlar*** meger ol kim oḳılur siler üze. 244v/8=022/030

aḍaş 1. "benzer, eş"

nek bilür mü sen aŋar ***aḍaş*** ayur kişiler ḳaçan biz mü ölse miz yana mu çıḳar bolġay miz tirig. 226v/9=019/065

2. "akraba[7]"

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle bėrmek yawuḳluḳ ***aḍaşıŋa*** yıġar yawuz işdin bildükmedük işdin boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/7=016/090

aḍaşıḳ "adaş, aynı adı taşıyan, benzer"

aḍaşıḳ ḳıl- "benzer kılmak, aynı kılmak"

ḳılmadımız aŋar munda öŋdün ***aḍaşıḳ***. 223r/8=019/007

ādem (<A.) 1."Hz. Adem, ilk insan ve ilk peygamber[8]"

7 Arapçada "yakın" anlamına gelen "karib" kelimesinin çoğuludur. "yakınlar" anlamına gelir. Akraba iki kısma ayrılmıştır. 1. Nesep yönünden akraba olanlar, 2. Evlilik yönünden akraba olanlar. Anne, baba, çocuklar, örfte akraba tarifine alınmamıştır (Hikmet Neşriyat 1993:47).

8 İlk insan ve ilk peygamber. Hz. Adem (a.s.) ilk insan olup insanoğlunun atasıdır. Lakabı Ebu'l-Beşer ve Ebû Muhammed'dir. "Âdem" kelimesinin menşei hakkında birçok yorum yapılmış ve çeşitli dillerden geldiği ileri

aydı ay ***ādem*** uḳturġıl anlarḳa atlarını. 5r/6=002/033

2. "insan, insanoğlu"

yarattmız oḳ kişilerni yaʿnī ***ādemni*** ḳuruġ balçıḳdın öyükdin yıllar keçmiş. 193v/1=015/026

ādem oġlanı "Hz. Adem soyundan gelen(ler), Ademoğulları ***bkz.*** ādem oġlanları[9]"

ançada aldı seniŋ iḍiŋ ***ādem oġlanıdın*** uçalarından oġul ḳızlarından tanuḳ ḳıldı anlarnı özleri üze ermes mü men iḍiŋizler. 128v/3=007/172

ādem oġlanları "Hz. Adem soyundan gelen(ler), Ademoğulları ***bkz.*** ādem oġlanı[10]"

anlar tururlar anlar ėrinç bėrdi Taŋrı anlar üze yalavaçlardın ***ādem oġlanlarındın*** anıŋdın kim kötürdimiz nūḥ birle kim ibrāhīm oġlanlarından taḳı ʿisrāʾīldin taḳı yaʿḳūb oġlanlarından anlardın kim köni yolḳa köndürdimiz taḳı üḍürdimiz ḳaçan uḳılsa anlar üze Taŋrınıŋ belgüleri tüşer erdiler secde ḳılıġlılar yıġlaġlılar. 226r/8=019/058

ādemī (<A.+F.) "insan, insanoğlu"

bilür ök miz anlar ayurlar ögretür aŋar bir ***ādemī***. 203v/8=016/103

şenbe ademīleri "Yahudiler"

yüzlerni ewürse miz olarnı kėḍinleri azu neteg kim ***şenbe ādemīlerini.*** 64v/2=004/047

ādemī bol- "insan olarak yaratılmak"

yme anıŋ belgülerindin törütti silerni toprakḍın yana ḳaçan siler ***ādemī bolup*** cihānḳa yaḍlur siler. 295v/4=030/020

ādemī oġlanı "insanoğlu[11]"

azu ʿahd ḳılmadı mu erdi silerke ay ***ādem oġlanı*** tapunmaŋlar yekke ol silerke düşman turur belgülüg. 323v/8=036/060

---

sürülmüştür. Müslüman dilcilerin çoğu, bu kelimenin Arapça asıllı olup "esmerlik" anlamına gelen "el-üdme"den geldiğini: yeryüzünün değişik yerlerinden melek vasıtasıyla toplanan farklı renklerdeki topraklardan (edimü'l-ard) yaratıldığı için kendisine "Âdem" dendiğini belirtmişlerdir. Öte yandan bazı tarihçilere göre, Berhemiyye veya Berahime adı, Allah'ın Hindistan'a gönderdiği ve Âdem peygamber olduğuna inanılan Brahman'dan gelir. Hz. Âdem'in, İslami kaynaklarda cuma günü ikindiden sonra cennette, Kitap-ı Mukaddes'e göre ise cuma gününün ilk saatinde ve Kudüs'te yaratıldığı söylenir. Hz. Âdem'in konuştuğu dil, İslami anlayışa göre Arapça, Yahudi ve Hristiyanlara göre ise Aramca idi. Cennet'te Arapça, yeryüzüne inince Süryanice konuştuğu, on iki yazı çeşidi ile 700 kadar dil bildiği mevidir (Bedir 2010:34).

9 Benî Âdem: "Âdem oğulları, insanlar" demektir. Âdem (a.s.) ilk insan olduğu ve diğer bütün insanlar da onun neslinden türediği için o, insanların atası, insanlar da onun oğulları sayılmıştır. Benî Âdem ifadesi Kur'an-ı Kerim'de Araf suresi 26, 27, 31, 35, 172; İsra suresi 70; Yasin suresi 60. Ayetlerde geçmektedir (Hikmet Neşriyat 1993:97).

10 Benî Âdem: "Âdem oğulları, insanlar" demektir. Âdem (a.s.) ilk insan olduğu ve diğer bütün insanlar da onun neslinden türediği için o, insanların atası, insanlar da onun oğulları sayılmıştır. Benî Âdem ifadesi Kur'an-ı Kerim'de Araf suresi 26, 27, 31, 35, 172; İsra suresi 70; Yasin suresi 60. Ayetlerde geçmektedir (Hikmet Neşriyat 1993:97).

11 Benî Âdem: "Âdem oğulları, insanlar" demektir. Âdem (a.s.) ilk insan olduğu ve diğer bütün insanlar da onun neslinden türediği için o, insanların atası, insanlar da onun oğulları sayılmıştır. Benî Âdem ifadesi Kur'an-ı Kerim'de Araf suresi 26, 27, 31, 35, 172; İsra suresi 70; Yasin suresi 60. Ayetlerde geçmektedir (Hikmet Neşriyat 1993:97).

ʿādet (<A.). "davranış, huy"
erdi ök silerke Taŋrı yalavaçı içinde körklüg aḳıda ḳılmaḳ yaʿnī ***ʿādet*** kim ḳorḳar erse Taŋrıdın taḳı kėḍinki kündin taḳı yāḍ ḳılsa Taŋrını üküş. 306r/7=033/021

aḍıl- "ayılmak, kendine gelmek"
ḳaçan ***aḍıldı*** erse aydı arıġ iḍi sen sen yandım saŋa men bütüglilerniŋ ilkisi men. 124v/9=007/143

adım "adım"
yėŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı uḍu barmaŋlar dīv ***adımlarıŋa***. 109v/2=006/142

dīv adımları "şeytanın yolu, şeytanın alışkanlıkları"
yėŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı uḍu barmaŋlar ***dīv adımlarıŋa***. 109v/2=006/142

aḍın "başka, diğer; ayrı olarak; -dan başka"
1. "başka, diğer"
aḍın anıŋ meŋizligdin türlüg türlüg ḳın bu gürūhlar turur. 333v/5=038/058
2. "ayrı olarak"
aydı ay oġulçuḳum kirmeŋler bir ḳapuġdın kiriŋler ***aḍın*** aḍın ḳapuġlardın. 179r/1=012/067
3. "-dan başka"
ayġay anda ***aḍın*** kim aytıldı anlarḳa. 7v/1=002/059

aḍın aḍın "türlü türlü, çeşitli, değişik"
ay zindānnıŋ ėkki ėşleri ***aḍın aḍın*** Taŋrılar mu yėgrek yā bir Taŋrı mu tilekçe iş ötgürügli. 176v/4=012/039

aḍın boḍunlar "aynı zamanın insanları, muasır olanlar"
yana yarattı mız anlarda öŋdün ***aḍın boḍunlar***. 250v/6=023/031

aḍın būstān "yüksek Cennet bahçesi"
ol ***aḍın būstān*** içre. 421r/4=069/022

aḍın cüftler "bir kişinin evli olduğu hanımından başka kadınlar"
ḥelāl bolmas saŋa tişiler anda kėḍin ap tėgşürmek anlar birle ***aḍın cüftlerindin*** eger neçeme ḫoş kelse saŋa edgülükleri meger ol kim erklig bolsa oŋ elgiŋ. 309v/4=033/052

aḍın dereceler yaʿnī küngüreler "yüksek yerler, üst katlar"
anlar yanut bėrlürler ***ediz dereceler yaʿnī küngüreler*** anıŋ birle kim serdiler 267r/4=025/075

aḍın dostlar tut- "Allah'tan başka veli edinmek"
anlar kim ***tuttılar anda aḍın dostlar*** Taŋrı küḍezçi turur anlar üze. 353v/3=042/006

aḍın dostlar tutun- "Allah'tan başka veliler edinmek"

azu ***tutundılar anda aḍın dostlar*** Taŋrı ol turur ėş küḍezçi ol tirgürür ölüglerni. 353v/9=042/009

aḍın ėkki uştmaḫ "Cennetteki katlardan ikisi"

ėkki uşmaḫda ***aḍın ėkki uştmaḫ*** ol. 394r/3=055/062

aḍın ėsizlik "kötü iş, çirkin iş"

aḍnaġular muḳırr keldiler yazuḳları birle ḳattılar ėḍgü işni ***aḍın ėsizlik***. 149v/6=009/102

aḍın gürūhlar yarat- "helak olan zalim kavimlerden sonra başka nesiller yetiştirmek anlamında"

yana ***yarattı mız anlarda kėḍin aḍın gürūhlar***. 251r/7=023/042

aḍın ḳavm "Peygambere Allah'ın emirlerini dinlemek için gelmemiş olan kavim (Yahudilerden bir bölük)"

anlardın kim cuhūd boldılar keḍ üküş ėşitigliler yalġan üçün keḍ ḳulaḳ tutuġlılar ***aḍın ḳavmḳa*** kim kelmediler saŋa. 85r/5=005/041

aḍın namaz ḳıl- "savaş sırasında namaz kılan grubun güvenliğini sağlamak için bekleyen koruma grubunun namaz kılması"

kelsün taḳı bir gürūh ***aḍın namāz ḳılmadılar*** namāz ḳılsunlar seniŋ birle alsunlar yışıḳlarını tulumlarını. 70v/8=004/102

aḍın sığıngu "(Allah'tan) başka sığınak yoktur"

ayġıl men feryāḍ tėgmes maŋa Taŋrıdın bir kim erse bulmaz men anda ***aḍın sığıngu***. 426r/2=072/022

aḍın tanrı ḳıl- "Allah'tan başka tanrı edinmek"

kılmaġıl Taŋrı birle ***aḍın Taŋrı*** olturġay sen yėrtilmiş ḳoḍulmış 207v/4=017/022

aḍın tilekler "(Hz. Musa'nin) diğer ihtiyaçları"

tayanur men anıŋ üze yapurġaḳ tüşrür men anıŋ birle ḳoyumḳa. maŋa anıŋ içinde ***aḍın tilekler*** bar. 229r/6=020/018

aḍın uraġut "çocuğu emzirecek olan başka bir kadın"

ḳaçan ḳoḍġınçaḳa tegi yüklerini eger süt emüzseler silerniŋ ʿayālıŋızlarḳa bėriŋler anlarḳa terlerini kėŋeşiŋler siler ara ėḍgülük birle eger düşvārlaşsa siler emüzsün aŋar ***aḍın uraġut***. 414r/4=064/006

aḍın yėti kün "Hacda rahatsızlığından dolayı tıraş olan birinin evine döndükten sonra oruç tutmakla mükellef olduğu günler"

yana kim bulmasa rüze tutmaḳ üç kün ḥacc içinde ***aḍın yėti kün*** ḳaçan ḳayıtsa siler. anda ol on tükel bolur. 23v/4=002/196

aḍın yoḳ "başkası yok"

kim tiler erse ol cihān ekini arturġay-mız aŋar ekini içinde taḳı kim tileyür erse bu ajun yürüngünibėrür miz aŋar ***aḍın yoḳ*** aŋar āḫiret içinde ülüşdin. 355r/6=042/020

aḍın yüḍügli kişi yükini yüḍ- "hiçbir günahkâr diğer günahkârın yükünü çekmez anlamında"

eger tansa siler bütünlükün Taŋrı muŋsuz turur silerdin taplamas ḳullarıŋa tanmaḳlıḳnı eger şükr ötese siler taplar silerni yazuḳ ***yüḍmes hīç yazuḳ yüḍügli aḍın kişi yükini*** yana iḍiŋizlerke turur yanışıŋızlar uḳturġay siler anı kim ḳılur siler ol bilgen turur köŋüller iḍisi. 335v/4=039/007

sanlıġ aḍın künler "sayılı günler (hasta veya seferde olanların tutamadığı günler boyunca oruç tutması)"

yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü ***sanlıġ aḍın künler*** içinde. 21v/3=002/184

aḍına- "değişmek, bulunduğu halden başka bir hale gelmek ***bkz.*** aḍna-"

anıŋ içinde arıḳlar suwdın yıḍıġ ermes taḳı arıḳlar sütdin ***aḍnamaz*** anıŋ mezesi arıḳlar. 373v/8=047/015

aḍınat- "değiştirmek"

bütünlükün Taŋrı tegşürmes ***aḍınatmas*** anı kim boḍun birle ançaḳa tėgi tegşürseler anı kim özleri birle. 184r/5=013/011

aḍınḳı "başka, başkası ***bkz.*** adınḳı"

ay anlar kim kėrtgündiler kirmeŋler ewlerke öz ewleriŋizde ***aḍınḳı*** ewlerke ançaḳa tėgi kim yol bar mu tėmeginçe siler selām ḳılmaḳınça ol ew boḍunı üze. 257r/6=024/027

aḍınḳı tapuŋġular "Kabe etrfindaki putlar[12]"

ay anlar kim kėrtgündiler kim bor atġu oyun taŋrıda ***aḍınḳı tapuŋġular*** oyunlar arıġsız turur yek işindin sınardın turuŋlar andın bolġay kim siler ḳurtulġay siler. 90v/8=005/090

aḍır-1. "ayırmak, tefrik etmek, ihtilâfa düşürmek"

ay anlar kim kėrtgündiler sınaġay oḳ silerni Taŋrı nerse birle awdın tėgse aŋar eligleriŋiz süŋüleriŋiz belgürtür ***aḍrar*** Taŋrı kim ḳorḳar örtüglüg birle. 91v/9=005/094

2. "tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek"

aḍırdımız belgülerni ol boḍun ne kim bilürler. 104v/4=006/097

3. "parçalamak, ayırmak, ayrılık çıkarmak "

aḍırmadımız biregü ara anlardın biz aŋar boyun bėrigliler miz. 16r/5=002/136

4. "ayrılmak, dağılmak, biribirinden ayrılmak"

anlar kim tandılar yıġdılar silerni aġırlıġ mezgitdin ḳurbānıŋızlarnı yıġmış erdiler tėgmekindin oruniŋa eger bolsa mü'min erenler mü'min tişiler bilmegey erdiŋizler

12 Cahiliye devrinde, Kabe'nin etrafında 360 adet dikili taş (Nusub) vardı. Araplar bu taşların yanında kurban keserler, kanını bunlara sürerler, kurbanı parçalayıp bu dikili taşların üzerine koyarlardı. Bu taşların her biri, bir Arap kabilesine aitti ve yerlerine kurşunlarla dikilip tahkim edilmişti. Cahiliye Arapları, kestikleri kurbanı bu dikili taşlara koydukları zaman, "Yırtıcı hayvan veya kuş yiyinceye kadar, Allah için sunduğumuz şeyi yememiz bize helal olmaz" derlerdi (Ateş 1996: 214).

anlarnı öldürgey erdiŋizler anlarnı tėggey erdi silerke anlardın yazuḳ bir biligsizin kigürgü üçün Taŋrı raḥmetiŋe kimni tilese eger ***aḍırsalar*** erdi ḳınaġay erdimiz anlarnı tandılar anlarda aġrıtġan ḳın birle. 378v/5=048/025

5. "ayırmak, arayı açmak"

aḍırgay miz anlar ara ayġaylar ortaḳları biziŋke tapunmas erdiŋizler. 156r/6=010/028

aḍırġan seçgen "kesin hüküm veren, ayırteden, hak ve batılı ayıran[13]"

bu ḳurʾān turur ***aḍırġan seçgen***. 441r/1=086/013

aḍrıġlı 1."hakem, hüküm veren, ayıran[14]"

eger bilse siler yarmaḳ olar ėkki ara ıdıŋlar bir aḍrıġlı seçigli kişilerindin bir ***aḍrıġlı*** seçigli kişilerindin. 62v/9=004/035

2. "Tevrat[15]"

ançada bėrdimiz mūsāḳa bitigni çınnı bāṭıldın ***aḍrıġlı*** bolġay kim siler köni yolluġ bolġay siler. 6v/9=002/053

3. "Kur'an, hak ile batılı ayıran, el-Furkan[16]"

yüksek ol ol iḍi kim indürdi ***aḍrıġlını*** yaʿnī ḳurʾānnı ḳulı üze bolmaḳ üçün ajunluġlarḳa ḳorḳuttaçı. 262r/8=025/001

aḍrıġlı seçigli "kesin hüküm veren, ayırteden, hak ve batılı ayıran"

keçmişdin ayur yaraġlıġnı ol ***aḍrıġlı seçiglilerde*** yėgrekreki ol. 100r/9=006/057

aḍrıġlı seçigli kişi "hakem"

eger bilse siler yarmaḳ olar ėkki ara ıdıŋlar bir aḍrıġlı seçigli kişilerindin bir ***aḍrıġlı seçigli kişilerindin***. 62v/9=004/035

aḍırġan "ayıran, seçen"

bu ḳurʾān turur ***aḍırġan*** seçgen. 441r/1=086/013

aḍırmaḳ 1."ayırma"

yme ol ḳurʾān atlıġ yarlıġ birle anda ***aḍırmaḳ***. 432r/2=077/004

2. "parçalamak, ayırmak, ayrılık çıkarmak"

---

13 Furkân f-r-k kökünden "ayırmak" manasında masdardır. Kur'an hakkı bâtıldan, helali haramdan ayırdığı için Furkân ismiyle anılır. Sûreleri ve ayetleri aralıklı nazil olduğu için de ona Furkân denildiği, Kur'an'ın bir ayetinden anlaşılıyor. Çünkü Kur'an parça parça nazil olmuş ve yirmi üç senede tamamlanmıştır. Furkân'ın "kurtuluş" anlamına geldiği de bilinmektedir (Türk 2001:158)

14 Sözlükte "hikmet sahibi, alim, hakim, filozof, doktor" anlamına gelen hakim (çoğulu hukema), Allah'ın sıfatı olarak haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eden, ihtilaflı konuları çözümleyen ve her işi hikmetli olan demektir. Hakem kelimesi Kur'an'da iki ayette geçmiştir. Dilciler, "hakem ile hakim" kelimelerinin aynı anlamda olduğunu söylemişlerdir. Hakim ile hakem, haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eder. İhtilaflı konuları çözümler. Kur'an'da en çok hakim ismi zikredilmiş, 97 ayette geçmiştir (Karagöz 2005:219).

15 Furkân, itikatta hakla batılı, konuşulanda doğruyla yalanı, işlerde iyi ile çirkini birbirinden ayırt eden demektir. Furkân, hakikatte Allah'ın indirmiş olduğu tüm ilahî kitapların bir sıfatıdır (Türk 2001: 97).

16 Furkân f-r-k kökünden "ayırmak" manasında masdardır. Kur'an hakkı bâtıldan, helali haramdan ayırdığı için Furkân ismiyle anılır. Sûreleri ve ayetleri aralıklı nazil olduğu için de ona Furkân denildiği, Kur'an'ın bir ayetinden anlaşılıyor. Çünkü Kur'an parça parça nazil olmuş ve yirmi üç senede tamamlanmıştır. Furkân'ın "kurtuluş" anlamına geldiği de bilinmektedir (Türk 2001:158)

bütünlükün anlar tanarlar Taŋrıḳa yalavaçları ara tiler kim ***aḍırmaḳları*** Taŋrı ara yalavaçları ara ayur miz kėrtgünür miz amarıḳa tanar miz amarıḳa. 76r/2=004/150

3.“kesin hüküm verme”

azu bar mu anlarḳa ortaḳlar belgürtseler anlarḳa dındin ol kim destūr bėrmedükini aŋar eger ***aḍırmaḳ*** yarlıġıbolmasa unap keçrülgey erdi anlar ara çın oḳ küç ḳılıġlılar anlarḳa ḳın turur aġrıtıġlı. 355r/8=042/021

aḍırmaḳ baṭıldın “Tevrat, furkan[17]”

bėrdimiz ök mūsā ve hārūnḳa ***aḍırmaḳ*** bāṭıldın taḳı yaruḳluḳ taḳı bilig saḳnuḳlarḳa. 238v/2=021/048

aḍırmaḳ küni “Kıyamet günü, hak ile batılın ayrılma günü”

eger kėrtgünse siler Taŋrıḳa ne kim indürdimiz ḳulumız üze ***aḍırmaḳ küninde*** ol kün körüşti ḳawuştı ėkki gürūh. Taŋrı tėgme nerse üze uġan turur. 135r/4=008/041

aḍra- seç- “tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek”

aḍrar seçer miz belgülerni ol boḍunḳa kim bilürler. 153v/3=010/006

aḍra seçe belgürt- “tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek”

mundaġoḳ ***aḍra seçe bėlgürtür*** miz belgülerni ol boḍunḳa kim saḳnurlar. 155v/7=010/024

aḍra seçe belgürtmek “tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek”

tėgme nerseni ***aḍra seçe bėlgürttimiz*** anı aḍra seçe belgürtmek. 207r/1=017/012

aḍra sece belgürtmek bitigni “Kur'an; Kur'ân Allah tarafından alemlere hakla batılı açıklayıcı olarak indirilmiştir. Her hüküm nasıl gerekiyorsa o şekilde ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır, mufassal[18]”

ermes erdi bu oḳıġu kim ḳoşulsa Taŋrıda aḍın yoḳ kim çın tutmaḳ ol kim anıŋ üskinde ***aḍra seçe belgürtmek bitigni*** sėzik yoḳ anıŋ içinde ajunluġlar iḍisindin. 157r/2=010/037

aḍrıġlı 1. “hakem, hüküm veren, ayıran”

aḍrıġlı seçigli “hakem, hüküm veren, ayıran”

eger bilse siler yarmaḳ olar ėkki ara ıḍıŋlar bir ***aḍrıġlı seçigli*** kişilerindin bir aḍrıġlı seçigli kişilerindin. 62v/9=004/035

çınnı bāṭıldın aḍrıġlı "doğruyu batıldan ayıran, hakkı şerden ayıran, Tevrat[19]"

---

17 Furkân, itikatta hakla batılı, konuşulanda doğruyla yalanı, işlerde iyi ile çirkini birbirinden ayırt eden demektir. Furkân, hakikatte Allah'ın indirmiş olduğu tüm ilahî kitapların bir sıfatıdır (Türk 2001: 97). Nitekim Kur'an, hak Tevrât'ın da bu özelliğe sahip olduğunu beyan etmektedir (Türk 2001:97).

18 Kitâb lafzı üç yerde “mufassal” yani açıklanmış olmakla vasfedilmiştir. Kur'ân Allah tarafından alemlere hakla batılı açıklayıcı olarak indirilmiştir. Her hüküm nasıl gerekiyorsa o şekilde ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır” (Türk 2001:166).

19 Furkân, itikatta hakla batılı, konuşulanda doğruyla yalanı, işlerde iyi ile çirkini birbirinden ayırteden demektir. Furkân, hakikatte Allah'ın indirmiş olduğu tüm ilahî kitapların bir sıfatıdır (Türk 2001: 97). Nitekim Kur'an, hak Tevrât'ın da bu özelliğe sahip olduğunu beyan etmektedir (Türk 2001:97).

ançada bėrdimiz mūsāḳa bitigni ***çınnı bāṭıldın aḏrıġlı*** bolġay kim siler köni yolluġ bolġay siler 6v/9=002/053

aḏırġu "ayırma, ayrılma, ayrılık"

bu ***aḏırġu*** küni turur ol kim erdiŋiz anı yalġanḳa tutar erdiŋizler. 325v/8=037/021

aḏırġu küni "ayrılık günü, Kıyamet"

çın ***aḏırġu küni*** anlarnıŋ ḳın vaʿdeleri yumḳılar teg. 365r/2=044/040

aḏırġuçı "hakem, hüküm veren, ayıran"

aḏırġuçı seçgüçi ḳıl- "hakem olarak tayin etmek"

neteg ***aḏırġuçı seçgüçi ḳılurlar*** sėni anlar üskinde turur tevrīt. 85v/3=005/043

aḏırt- "ayırmak, ihtilâfa düşürmek"

yana bėrdimiz mūsāḳa kitābnı tükel anıŋ üze kim körklügrek ***aḏırtmaḳ*** belgürtmek tėgme nerseni köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar iḍileriŋe tuşmaḳḳa kėrtgüngeyler. 111r/7=006/154

aḏırtmaḳ belgürtmek "tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek"

yana bėrdimiz mūsāḳa kitābnı tükel anıŋ üze kim körklügrek ***aḏırtmaḳ belgürtmek*** tėgme nerseni köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar iḍileriŋe tuşmaḳḳa kėrtgüngeyler. 111r/7=006/154

aḏırt "ihtilâf, ayrılık"

aḏırt ḳıl- "ihtilâf, ayrılık yaratmak"

eger tilese iḍiŋ ḳılġay kişilerni bir gürūh tutaşı ***aḏırt ḳılıġlılar***. 172v/9=011/118

aḏırtla- "ayırmak, ayırt etmek"

anlar kim kėrtgündiler Taŋrıḳa yalavaçlarıŋa ***aḏırtlamadılar*** biri ara anlardın anlar herāyna bėrgey miz anlarḳa terlerini. erür Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan 76r/6=004/152

ʿādiyāt (<A.) "koşan at, Kur'an'da sure adı[20]"

bu ***ʿādiyāt*** sūresi on bir āyet turur mekkede inmiş turur. 447v/7=100

ʿadl (<A.) " adalet, doğruluk[21]"

tanuḳluḳ bėrdi Taŋrı ḥaḳīḳat üze ol yoḳ iḍi meger ol taḳı ferişteler taḳı bilig iyeleri ḳopuġlı bolup ***ʿadl*** birle. 39v/6=003/018

ʿādlıġ (<A.+T.) "Ad kavmi, Ad kavminden olan"

ol helāk ḳıldı aşnuḳlı ***ʿādlıġlarnı***. 389v/5=053/050

ʿadn (<A.) "yerleşme, sükûnet bulma, Cennet"

---

20 Mekke döneminde inmiştir. 11 ayettir. Medine döneminde indiği de rivayet edilmiştir. Adını ilk ayetteki "Âdiyât" kelimesinden almıştır. Âdiyat, savaş meydanında hızla koşan atlar ve yolda hızla koşan develer demektir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:596)

21 Adalet, kökü "adl" masdar olarak, düzeltmek, eğri bir yoldan doğru bir yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengede tutmak, dengelemek, tartmak gibi anlamlara gelir. Adalet, doğru oluş, zihinde sabitleşmiş şeydir (Ece 2000:27).

üḍ urdı taŋrı mü'minlerḳa mü'mine uraġutlarḳa būstān aḳar anıŋ altından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde orunlar ḫoş ***ʿadn*** būstānlar içinde 146v/4=009/072

ʿadn būstānı "Adn Cenneti[22]"

üḍ urdı Taŋrı mü'minlerḳa mü'mine uraġutlarḳa būstān aḳar anıŋ altından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde orunlar ḫoş ***ʿadn būstānlar*** içinde. 333r/9=038/050

ʿadn uştmaḫları "Adn Cenneti"

ʿadn uştmaḫları kirgeyler aŋar ḫoş ḳaş urlurlar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın yinçü. 319r/9=035/033

aḍna- "değişmek"

körmes mü sen kim Taŋrı indürdi kökdin suwnı kigürdi anı bulaḳlar yer içinde yana çıḳarur anıŋ birle ekinni türlüg türlüg anıŋ meŋizleri yana ***aḍnayur*** körür sen anı sarġarmış yana ḳılur anı uşaḳ uşaḳ. 336v/9=039/021

aḍnaġu "başkası, yabancı"

yazuḳluġ bolmas yazuḳ ḳılığlı ***aḍnaġu*** yazuḳı birle. 112r/8=006/164

aḍnal- "ihtilâfa düşmek, ayrılmak"

bėrdimiz müsāḳa bitigni ***aḍnaldı*** anıŋ içinde. 172r/7=011/110

aḍnaş- "karşılıklı ihtilâfa düşmek"

ornattımız oḳ Taŋrı ḳulı oġlanlarını çın köni orunḳa rūzī ḳıldımız anlarḳa arıġlardın ***aḍnaşmadılar*** ançaḳ keldi erse anlarḳa bitig. 161v/4=010/093

aḍnat- "değiştirmek, bozmak, tahrif etmek"

kėrtü tutar mu siler kim tapunsalar silerke erdi ök bir gürūh anlardın èşitürler Taŋrı yarlıḳını yana ***aḍnaturlar*** anı uḳmışlarında kėḍin anlar bilirler. 9r/8=002/075

aḍrıḳındır- "nimetlendirmek, refaha kavuşturmak, geçimini bollaştırmak, artırmak, artırılmak" ḳaçan yaŋluḳ ḳaçan sınasa anı iḍisi aġırlasa anı ***aḍırıḳındırsa*** anı ayur iḍim aġırladı meni. 442v/8=089/015

aḍrıl- 1."ayrılmak"

aḍrılur men silerdin yme andın kim oḳır siler Taŋrıda aḍınnı oḳır men öz iḍimke bolġay kim bolmaġay men oḳımaḳım birle öz iḍimni ajunsuz. 225v/6=019/048

2."uzaklaşmak, terk etmek ***krş***. aḍrul-"

eger kėrtgünmesler maŋa ***aḍrılıŋlar*** mėndin. 364r/7=044/021

3. "ayrışmak, ayrılmak, dağılmak, çatlamak"

ança ḳılur ***aḍrılsa*** öfkedin. 417r/1=067/008

aḍrılıp çıḳ- "kesin hüküm vermek, ayırt etmek"

22 En belirgin anlamı ile "ikamet etme" veya "ikamet edilen yer" demek olan adn, on bir ayette Cennât kelimesiyle birlikte tekrarlanarak (Cennâtü Adn) "ikamet edilecek Cennetler" anlamında kullanılmıştır. Adn Cennetinin belli bir bölümünün adı olduğu veya çoğul şeklinde kullanılışına bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda olduğunu söylemek mümkündür (Kök 2004:21).

ḳaçan ***aḍrılıp çıḳtı*** erse arḳış aydı ataları men bulur men yūsuf yıḍını eger munar tėmes erse siler. 181r/7=012/093

aḍrılmaḳ "ayrılma"

bilür bu kāfir ***aḍrılmaḳ*** turur. 429v/8=075/028

aḍrılmış seçilmiş 1."hakem[23]"

Taŋrıda aḍın mu tileyin üzügli kesigli ol ol iḍi kim indürdi silerke bitigni ***aḍrılmış seçilmiş***. 106r/8=006/114

2. "tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek"

Taŋrıda aḍın mu tileyin üzügli kesigli ol ol iḍi kim indürdi silerke bitigni ***aḍrılmış seçilmiş***. 106r/8=006/114

aḍrılmışlar "tafsil edilenler, ayrı ayrı izah edilenler"

aḍrılmışlar uluġsıġlıḳ ḳıldılar erdiler yazuḳ ḳılıġlı bodunlar. 123v/8=007/133

ew barḳdın aḍrıl- "hicret etmek, göç etmek, evden ayrılmak"

anlar kim ***ew barḳdın aḍrıldılar*** çıḳarıldılar kentlerindin emgetildiler meniŋ yolum içinde toḳıştılar öldürüldiler töke bėrgey ök miz anlardın ėsizliklerini. 57r/5=003/195

ewdin aḍrıl- "hicret etmek, göç etmek, evden ayrılmak"

ant içmesun artuḳluḳ iḍisi silerdin kėŋlig iḍileri bėrmekleri yawuḳluḳ iḍileriŋe çıġaylarḳa ***ewdin aḍrılmışlarḳa*** Taŋrı yolı içinde. 256v/8=024/022

ewlerindin yurtlarındın aḍrıl- "hicret etmek, göç etmek, evden ayrılmak"

çıġaylarḳa ***ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar*** anlar kim çıḳarıldılar ėllerindin māllarındın tilerler artuḳluḳnı Taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı yārī bėrürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa anlar tururlar anlar çın sözlügliler. 404r/3=059/008

ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar "hicret edenler, göç edenler[24]"

çıġaylarḳa ***ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar*** anlar kim çıḳarıldılar ėllerindin māllarındın tilerler artuḳluḳnı Taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı yārī bėrürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa anlar tururlar anlar çın sözlügliler. 404r/3=059/008

aḍruḳluġ "ayrı, üstün, seçkin"

aḍruḳluġ ḳıl- "ayrı kılmak, ayırmak, uzaklaştırmak"

ay anlar kim kėrtgündiler eger ḳorḳsa siler Taŋrıdın ***kılġay silerke aḍruḳluġ*** tökgey silerdin ėsizlikleriŋizni örtgey silerniŋ yazuḳlarıŋızını. 133v/9=008/029

---

23 Sözlükte "hikmet sahibi, alim, hakim, filozof, doktor" anlamına gelen hakim (çoğulu hukema), Allah'ın sıfatı olarak haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eden, ihtilaflı konuları çözümleyen ve her işi hikmetli olan demektir. Hakem kelimesi Kur'an'da iki ayette geçmiştir. Dilciler, "hakem ile hakim" kelimelerinin aynı anlamda olduğunu söylemişlerdir. Hakim ile hakem, haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eder. İhtilaflı konuları çözümler. Kur'an'da en çok hakim ismi zikredilmiş, 97 ayette geçmiştir (Karagöz 2005:219).

24 Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, bir yerden başka bir yere göç etmek" demektir.İslam terminolojisinde hicret kavramı ile Hz. Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarının M.S. 622 yılında Mekke'den Medineye göç etmeleri kastedilir.Mekkeli müşriklerin baskılarına dayanamayan Müslümanlar daha önce de iki kafile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Kur'an'da bu kimseler Muhacir olarak anılmaktadır (Karagöz 2005: 257).

ʿafv (<A.) "bağışlama, af[25]"

afv ḳıl- "bağışlamak, affetmek"

anlar kim ḫarc ḳılurlar kėŋlikde taḳı tarlıḳda taḳı yutġanlarḳa öfkeni taḳı ***ʿafv ḳılġanlarḳa*** kişilerdin. 50v/8=003/134

ʿafv ḳılġan "bağışlayan, affeden"

anlar kim ḫarc ḳılurlar kėŋlikde taḳı tarlıḳda taḳı yutġanlarḳa öfkeni taḳı ***ʿafv ḳılġanlarḳa*** kişilerdin. 50v/8=0037134

aġ- "ağmak, yükselmek, çıkmak"

soŋıḳa baḳar işniŋ kökdin yerke yana ***aġar*** feriştеler anıŋ tapa. 302r/9=032/005

aġaç "ağaç"

butaḳlıḳ ***aġaç*** ḳalın. 393v/5=055/048

aġarla- "çıkmak, yükselmek"

ewleriŋe şoftār kümüşdin yme şatorları anıŋ üze ***aġarlar*** altun. 360v/1=043/033

āġāz (<F.) "bir şey yapmaya başlama"

āġāz ḳıl- "başlamak"

tėgme kişike anlardın nė kim ḳazġandı yazuḳdın ol kim ***āġāz ḳıldı*** anlardın aŋar uluġ ḳın turur. 256r/1=024/011

āġāz - (<F.) "başlamak"

neteg kim ***āġāzdımız*** erdi ilkin törütmekde yandurġay-miz. 241v/6=021/104

aġduḳ "yadırgatıcı, yabancı"

ḳaçan kim kördi erse eliglerini ulanmaz aŋar ***aġduḳları*** olarnı köŋliŋe suḳtı anlardın ḳorḳınçı. 169r/3=011/070

aġın "dilsiz, konuşamayan, sağır"

urdı Taŋrı bir meṣel ėkki er birle ėkkide birisi ***aġın*** ol ermesler bir nerse üze ol yalġan begdeni üzele. 201v/1=016/076

aġır (1) "ağır, değerli, kıymetli"

aġır aylar "haram aylar (savaşılması yasak olan aylar; zilkade, zilhicce, muharrem, recep aylarıdır)"

ḳaçan keçse ***aġır aylar*** öldürüŋler ortaḳ ḳatıġlılarnı ḳayda bulsa siler olarnı. 139r/2=009/005

aġır söz "Kur'an ciddi ve insanlar tarafından önem verilmesi gereken bir sözdür, Kavlün Sakil[26]"

biz ıḍġay miz sėniŋ üze cebraʾilni ***aġır söz*** birle. 426v/3=073/005

aġır yaḫşı tut- "iyi bakmak, özen göstermek"

25 Silmek, gizlemek, bağışlamak, affetmek, hakkından vazgeçmek anlamındaki "a-f-v" kökünden türemiştir (Karagöz 2005:10).

26 Kavlün sakîl'den ifade edilmek istenen ciddi ve insanlar tarafından önem verilmesi gereken bir sözdür ya da mükelleflere ağır gelen emir ve yasaklardır.

takı aydı ol kim satġın aldı mışr kendinde öz uraġutıŋa ***ağır yaḫşı tutġıl*** anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

ağır (2)1. "ağır, hafif olmayan"

ėsiz turur anlarḳa ḳıyāmet kün ***ağır*** yük. 233v/2=020/101

2. "silahlı bir şekilde savaşa çıkmak"

çıḳınlar yüŋüller yaʿnī yigitler ***ağırlar*** yaʿnī ḥ˘āceler ḳatıġlanıŋlar māllarıŋız birle özleriŋiz birle Taŋrı yolı içinde. 143r/6=009/041,

ağır bol- "ağır olmak, ağır gelmek"

kimnüŋ ***ağır bolsa*** terāzūları anlar tururlar anlar ḳurtuġlılar. 254r/4=023/102

ağır kel- **1.**"ağır gelmek, güç gelmek"

yana kim yük kim ***ağır kelse*** terāzūsı. 448r/8=101/006

2."ağır gelmek baskın çıkmak"

yana kim yük kim ***ağır kelse*** terāzūsı. 448r/8=101/006

ağır taġlar "gösterişli ve sabit dağlar"

takı ḳıldımız yer içinde ***ağır taġlar*** yayılmasun tėp anlar. 237r/8=021/031,

ağır yüklüg **1.** "(sırtta yahut başta taşınan) yük"

ağır yüklüg bulıtlar bile ant. 384r/1=051/002

2. "ağır yük, teşbih yoluyla; günah, suç, zor iş, tasa"

yme ḳoḍdımız sėndin ***ağır yüklügni***. 445v/1=094/002

ağır yüklüg bulutlar "yağmur yüklü bulutlar"

ağır yüklüg bulıtlar bile ant. 384r/1=051/002

ağır yüklügler "borçlular, ağır borç altında bulunanlar"

azu ḳılur mu anlarḳa silerdin anlardın ol ter örtmeklerdin ***ağır yüklügler***. 387v/3=052/040

ağır yaḫşı tut- "değer vermek"

takı aydı ol kim satġın aldı mışr kendinde öz uraġutıŋa ***ağır yaḫşı tutġıl*** anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021,

ağırla- "ağırlamak, üstün kılmak, ikram ve ihsan etmek"

ḳaçan yaŋluḳ ḳaçan sınasa anı iḍisi aġırlasa anı aḍırıḳındırsa anı ayur iḍim ***aġırladı*** meni. 442v/9=089/015

aġırladaçı "değer veren"

kimni ḫorlasa Taŋrı yoḳ aŋar hīç ***aġırladaçı***. 244r/1=022/018

ağırlan- "değerlenmek, değer verilmek, aziz tutulmak"

aġırlanmış bitigler içinde yaʿnī levḥüʾl- maḥfūẓ. 435v/9=080/013

ağırlanmış bitigler "Kur'an; Kur'an, mükerrem sahifelerdir. Allah tarafından şan ve şerefli yüceltilmiş, mümtaz kılınmış bir kitaptır, suhuf[27]"

ağırlanmış bitigler içinde yaʿnī levḥüʾl- maḥfūẓ. 435v/9=080/013

ağırlıġ 1. "ağır; değerli, saygıdeğer; haram (ay için) ***krş***. ağırlık (1)"

anlar kėrtgünmezler ḳulaḳları içinde ***ağırlıġ*** ol anlar üze ḳaraḳuluḳ. 352r/6=041/044

2. "çok şerefli, büyük kerem sahibi"

bu ḳurʾān turur ***ağırlıġ***. 440v/2=085/021,

3. "Hz. Muhammed"

ay ***ağırlıġ*** yalawaç tap ol saŋa Taŋrı nėme kim uḍu bardı saŋa kėrtgünüglilerdin. 137r/6=008/064

4. "ihtiram gösterilmesi gereken, hukuku çiğnenmesi helal olmayan yahut Allah'ın hukukundan ikame edilmesi vacib olan, riayet edilmemesi haram olan husus"

ağırlıġ ay ağırlıġ ay birle. 23r/4=002/194

5. "büyüklükle muttasıf olmak, büyüklük sahibi olmak"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ***ağırlıġı*** arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/3=059/023

6. "üstün ve ileri tutulan, büyük bilinmek, kadri yüceltilen"

ḳalıġlı meŋgülüg andın uluġluḳ iḍisi hem uluġluḳ iḍisi ***ağırlıġ*** iḍisi. 392v/9=055/027

7. "şerefli, nimetlendiren, ikram ve ihsanda bulunan, sevgi gösteren, güzel muamelede bulunan, çok çömert, güzel, sevimli"

bu söz ***ağırlıġ*** yalavaç sözi yaʿnī cebraʾil. 436v/9=081/019

ağırlıġ ʿarş iḍisi "kerim arşın sahibi"

yüksek Taŋrı erklig sezā. yoḳ iḍi meger ol. ***ʿarş iḍisi ağırlıġ***. 254v/7=023/116

ağırlıġ ay(lar) "haram ay, haram aylar (savaşılması yasak olan aylar; zilkade, zilhicce, muharrem, recep ayları)"

ağırlıġ aylar tüz teŋeşig kim teŋdin keçse siler üze. 23r/4=002/194

ağırlıġ bitig "Kur'an, değerli hitap"

aydı ay ögürler men kemşildi maŋa bir ***ağırlıġ bitig***. 276v/1=027/029

ağırlıġ bitigçiler "değerli yazıcılar, yazıcı melekler, Kirâmen Kâtîbin[28]"

---

27 Sahifeler anlamında olan suhuf, Kur'an nazil olmadan önceki kutsal kitablara verilen bir isim olmakla birlikte, Kur'an'ın kendisi de sahifeler şeklinde inip daha sonraki dönemlerde toplanıp bir ararya getirilmesinden dolayı bu isimle şereflenmiştir (Türk 2001:82).

28 Sözlükte "yazan, kayda geçiren" anlamındaki *kâtib* ile "iyi, dürüst ve değerli" anlamındaki ***kerīm*** kelimesinin çoğulundan oluşan ***Kirâmen Kâtîbin*** terkibi "değerli yazıcılar" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de ceza ve mükafat günü olarak nitelendirilen kıyametin vukuunu inkar edenlere hitap edilirken insanların üzerinde yaptıklarını bilen gözetleyicilerin bulunduğu ifade edilir ve bunların Allah nezdinde makbul yazıcılar olduğu

ağırlıġ bitigçiler turur. 437v/4=082/011

ağırlıġ bütünlük "sağlam söz"

neteg alur siler anı çınoḳ tegmiş bolsa amarıŋızlar amarıke aldılar silerdin ***ağırlıġ bütünlük***. 60v/7=004/021

ağırlıġ cüft "her güzel çift (insan, bitki, hayvan)"

indürdimiz kökdin suwnı ündürdimiz anıŋ içinde tėgme ***ağırlıġ cüftdin***. 299v/7=031/010

ağırlıġ ėḍgü söz "değerli, iyi söz"

eger tėgse ök seniŋ üsküŋde uluġluḳḳa ėkkide biri yā ėkkilesi aymaġıl ol ėkkike öf tėyü taḳı sen sarsıtmaġıl ėkkini olar ayġıl olar ėkkike ***ağırlıġ ėḍgü söz***. 207v/7=017/023

ağırlıġ iḍisi "azamet sahibi, azametli Allah, Esma-i Hüsa'dan zü'l-Celāli ve'l İkrām[29]"

ḳalıġlı meŋgülüg andın uluġluḳ iḍisi hem uluġluḳ iḍisi ***ağırlıġ iḍisi***. 392v/9=055/027

ağırlıġ üḍründi yalavaç "ey değerli ve seçkin peygamber, Hz. Muhammed"

ay ***ağırlıġ üḍründi yalavaç*** ḳorḳġul Taŋrıḳa boyun sümegil tanıġlılarḳa ėkki yüzlüglerke. 304r/6=033/001

ağırlıġ yanut "değerli bir karşılık, önemli bir mükafat"

kim ol ol ötnü bėrse teŋrike ėḍgü ötnü bėrmeki arturġu üçün aŋar aŋar turur ***ağırlıġ yanut***. 398r/2=057/011

ağırlıġ ėḍgü söz "değerli, iyi söz"

eger tėgse ök seniŋ üsküŋde uluġluḳḳa ėkkide biri yā ėkkilesi aymaġıl ol ėkkike öf tėyü taḳı sen sarsıtmaġıl ėkkini olar ayġıl olar ėkkike ***ağırlıġ ėḍgü söz.*** 207v/7=017/23

ağırlıġ ėw "Kâbe (Beyt-i Harem)[30]"

ağırlıġ ewnüŋ üskinde. 191r/6=014/037

ağırlıġ ḳonuḳ "misafir"

nek keldi mü saŋa söz ibrāhīmniŋ ***ağırlıġ ḳonuḳlarınıŋ*** keleçüsi. 384v/3=051/024

ağırlıġ mescid "Kâbe"

arıġ Taŋrı ol kim tünle ėleti ḳulını bir tünle ***ağırlıġ mesciddin*** yıraḳraḳ mezgitke ol kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ tėgresini körkütmekimiz üçün aŋar belgülerimizdin. 206r/1=017/001

---

belirtilir. Kur'an-ı Kerim'de kaydedici meleklerin kayıtlarını nereye yazdıkları belirtilmemiştir (Üzüm 2002: 59-60).

29 Kendisinden başka azamet, kemal ve şeref sahibi olmayan Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O'ndan başka kerem ve ikram sahibi yoktur. Bütün bunlar o'nda sadır olur. Zü'l-Celâl, Allah'ın kemal sıfatına işaret etmektedir. İkram ise Allah'ın tenzih sıfatına delalet eder. " Celâl" hakiki bir sıfat, "el-ikram" izafi bir vasıftır. Celâl, onun zati sıfatı, ikram ise fiili sıfatıdır (Cemel 2001: 143).

30 Mekke'de bulunan Kabe'ye, orada avlanma, ot ve ağaçlarının yolunup kesilmesi yasaklanarak hürmetli/kutsal bir yer kılındığı için, başka bir deyişle, diğer yerlerde yasak olmayan bir takım şeylerin orada Allah tarafından haram kılınmasından dolayı bu isim verilmiştir (Akpınar 2002:139).

ağırlıġ mezgit 1.“Kâbe[31]”

ol yerdin çıḳtıŋ ewürgil yüzüŋni ***ağırlıġ mezgit*** tapa. 17v/7=002/149

2. “el-Meş’arü’l-Ḥarām[32]”

yoḳ siler üze yazuḳ yoḳ kim tilese artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. ḳaçan yansa siler ʿarafātdın yāḍ ḳılınlar Taŋrını ***ağırlıġ mezgit üskinde***. yāḍ ḳılınlar anı neteg kim köni yolḳa köndürdi silerni eger erse siler andın öŋdün yolsuzlardın. 24r/1=002/198

ağırlıġ mekke mezgīti “Kâbe[33]”

ewürgil yüzüŋni ***ağırlıġ mekke mezgiti*** tapa. 17r/5=002/144

ağırlıġ oḳıġu “övgüye layık olan kitap, Kur'an-ı Kerim[34]”

bu ***oḳıġu turur ağırlıġ***. 396v/1=056/077

ağırlıġ rūzī “bol rızk, tükenmez rızk (Bedir savaşına katılan Müslümanlar (için); *ağırlıġ rūzī* sıfatı ile müjdelenmişlerdir)”

anlar tururlar anlar kėrtgünügliler kėrtü. anlarḳa ḳurlar iḍileri üskinde yarlıḳamaḳ ***ağırlıġ rūzī***. 131v/8=008/004

ağırlıġ Taŋrıḳa turur “şeref Allah’a aittir”

---

31 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar’ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe’nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail’den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010: 259).

32 Meş’ar kelimesi, alamet, nişan, şiar anlamına gelir haccın menasiklerinden biri olan namazın cem edilmesi burada yerine getirildiğinden bu isim verilmiştir (Bedir2010:376).

33 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar’ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe’nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail’den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010: 259).

34 Kur’an; Kendi alanında üstün olan her şey, kerem sıfatı ile vasfedilir. Kerîm, medhetme sıfatlarını kendisinde toplayan bir sıfattır. Dolayısıyla Kur’ân, diğer kitaplar arasında övgüye en layık ve en şerefli, en üstün kitap olduğu için kerîm sıfatı ile nitelendirilmiştir (Türk 2001:164).

kim tilese ***ağırlıġ Tañrıka turur*** ağırlıġ ḳamuġ barça. 317r/9=035/010

ağırlıġ yal "güzel bir mükafat"

alḳışları yaʿnī feriştelerniŋ ol kün körürler anı selām ḳılmaḳ. bolġay anuttı anlarḳa ***ağırlıġ yal*** tükel eksüksüz yanut. 308v/5=033/044

ağırlıġ yalavaç "Hz. Muhammed"

ay ***ağırlıġ yalavaç*** aytġıl ḫatunlarıŋḳa eger tiler erse siler bu yaḳın tiriglikni anıŋ ėtigi bezeki keliŋler ėrijlendüreyin silerni ıḍu bėreyin silerin körklüg ıḍu bėrmek 306v/9=033/028

ağırlıġ yalavaç ḫatunları "Hz. Muhammed'in hanımları"

ay ***ağırlıġ yalavaç ḫatunları*** kim keltürse silerde yawuz iş belgülüg tanuḳ birle ḳat ḳat ḳılnur aŋar ḳın ėkki anıŋça. 307r/3=033/030

ağırlıġ yalavaç sözi "(Kur'an) değerli bir elçinin sözüdür, Hz. Muhammed, Kerimün[35]"

kim bu ***ağırlıġ yalavaç sözi*** 421v/3=069/040

ağırlıġ yanut "Cennetle nimetlendirme, ikram ve ihsanda bulunma, sevgi gösterme, güzel muamelede bulunma"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ötnü bėrmek arturılur anlarḳa anlarḳa turur ***ağırlıġ yanut.*** 398v/8=057/018

tört ağırlıġ "haram aylar (savaşılması yasak olan aylar; zilkade, zilhicce, muharrem, recep aylarıdır)"

anlardın ***tört ağırlıġ***. 142v/2=009/036

ağırlıġ ḳıl- "kudsiyet kazandırmak, önemini arttırmak"

azu körmezler mü biz ***ḳıldımız ağırlıġ*** oḳ ḳılur kişiler anlar tėgrelerindin. 294r/3=029/067

ağırlıġ kigür- "şerefli yere sokmak"

eger bir sınardın tursa siler ol uluġ yazuḳlardın kim yıġar siler andın örtgey miz silerdin ėsizlikleriŋizni ***kigürgey miz silerni ağırlıġ*** kigürmek. 62r/8=004/031

ağırlıġ kigürmek "Cennete sokmak, güzel bir yere sokmak"

eger bir sınardın tursa siler ol uluġ yazuḳlardın kim yıġar siler andın örtgey miz silerdin ėsizlikleriŋizni ***kigürgey miz silerni ağırlıġ*** kigürmek. 62r/8=004/031

ağırlıġı arıġ turur "Azamet ve Yüceliğini izhar eden, el-Mütekebbir[36] "

35 Resul (S.AV.) Hazretlerinin mübarek zatları çok güzeldi. Kendisinin iyi sıfatları vardı. Rabb'ül- Alemin Hazretleri bütün yaratıklarından onun zatını güzel yaratmasında sıfatının güzelliğinde ve ululuğunda, onunla iftihar olunan yüceliklerin kendisinde bulunmasında ve hesap neseb sahibi oluşunda, ilimde, bilimde ve halkı bağışlamada, fakire ve zayıflara, yoksullara, bir kenara itilmişlere, öksüzlere, dullara, muhtaçlara kendileri istemeden ve kimse aracı olmadan herkese kerem ve ihsanda bulunduğundan ve herkesten *kerîm* olduğundan ism-i şeriflerine *Kerîmün* buyruldu(Yeniterzi 1993:183).

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ***ağırlığı arıġ turur*** Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar.405v/3=059/023

ağırlıraḳ "en ağır, en değerli"

çın ***ağırlıraḳınızlar*** Taŋrı üskinde saḳnuḳraḳınız tururlar. 381r/3=049/013

ağırlıġraḳ 1. "en ağır, en değerli"

ayurlar eger yansa miz kend tapa çıḳarġay oḳ ***ağırlıġraḳ*** aḍın uçuzraḳnı. 411r/3=063/008

2. "Fazilet türlerinin hepsine sahip, el kerim[37]"

oḳıġıl sėniŋ iḍiŋ ***ağırlıġraḳ turur*** 446r/4=096/003

ağırlıḳ (1) "ağırlık, yavaşlık (idraksizlik)"

kim ol küç ḳılıġlıraḳ anıŋdın kim yāḍ ḳılındı iḍisi belgüleri birle yüz ewürdi andın unıttı anı kim aşundurdı anıŋ ėkki ėligi. biz ḳıldımız köŋülleri üze örtüglüglük kim uḳsalar anı ḳulaḳları içinde ***ağırlıḳ***. 219r/9=018/057

ağırlıḳ(2) "hürmet, saygı değer ***kŕş***. ağırlıġ"

ağırlıḳ iḍisi "celal ve ikram sahibi olan Allah"

ḳalıġlı meŋgülüg andın uluġluḳ iḍisi hem uluġluḳ iḍisi ***ağırlıġ iḍisi***. 392v/9=055/027

ağırlıġraḳ1. "en üstün, insana karşı fazl ve ikramda en ileri, en çok nimetlendiren Allah"

oḳıġıl sėniŋ iḍiŋ ***ağırlıġraḳ*** turur. 446r/4=096/003

2. "en güçlü, en üstün"

ayurlar eger yansa miz kend tapa çıḳarġay oḳ ***ağırlıġraḳ*** aḍın uçuzraḳnı. 411r/3=063/008

ağırlıraḳ "en ağır, en değerli"

çın ***ağırlıraḳınızlar*** Taŋrı üskinde saḳnuḳraḳınız tururlar. 381r/3=049/013

ağırmaḳ "anırmak (eşek)"

yana anlar kim ḳutsuz boldılar ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ulımaḳı kişnemeki eşek ***ağırmaḳı***. 172r/1=011/106

aġ(ı)z "ağız"

anlar kim oḳırlar Taŋrıḍa aḍın boyun bėrmesler anlarḳa nerse birle meger ėkki ayası yaḍıġlı teg suwḳa tėgsün tėyü ***aġzıŋa*** ermes ol tegnigli aŋar. 184v/2=013/014

---

36 "Kibriya", derecesi çok yüksek olan, zatının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılamayacak kadar ulu olan demek olup, izzet ve Kibriya da Allah'a mahsustur."Mütekebbir" sıfatı Kur'an-ı Kerimde bir kere zikredilmiştir (Cemel 2001: 38).

37 Allah hakimlerin hakimi, her şeyden müstağni, fazilet türlerinin hepsine en çok layık, dilediğine dilediği kadar; dilediği şekilde, hiçbir sorguya tabi tutulmaksızın, istenildiği zaman bol bol ihsanda bulunur. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, kerimlerin en kerimi, affı bol Ekremü'l-Ekremin'dir (Cemel 2001: 89).

ağrı- "ağrımak, sancımak ***bkz.*** ağru-"

eger ***ağrıyur*** erse siler anlar ağrıyurlar neteg kim siler ağrıyur siler. 71r/7=004/104

ağrığ "ağrı, sancı; doğum sancısı"

ʿayal tuġku ağrığı igi "doğum sancısı"

keltürdi anı ***ʿayāl tuġku ağrığı igi*** bir ḫurmā yıġaçı tüpi tapa. 224r/6=019/023

ağrın- "ağrımak, incinmek, eziyet çekmek"

hergiz başları ***ağrınmaġay*** andın ap yme içgüleri alḳınmaġay. 395r/3=056/019

ağrıt- "ağrıtmak, incitmek, üzmek, eziyet çektirmek, sıkıntıya sokmak"

anlarḳa ḳın turur ***ağrıtġalı*** anın yalġan sözler erdiler. 3r/4=002/010

ağrıtġalı ḳın "elim verici ceza, can yakıcı ceza, Cehennem azabı"

anlarḳa ***ḳın turur ağrıtġalı*** anın yalġan sözler erdiler. 3r/4=002/010

ağrıtığlı ḳın "elem verici ceza, can yakıcı ceza"

tėggey ök silerke bizdin ***ḳın ağrıtığlı***. 321v/6=036/018

ağrıtığlı ḳın tut- "elem verici azaba yakalanmak, Cehennem azabına maruz kalmak"

yuḳamaŋlar aŋa ėsizlik birle ***tutġay silerni ağrıtığlı ḳın***. 119v/4=007/073

ağrıtġan ḳın "elem verici ceza, can yakıcı ceza"

kim yarlıġ tutsa Taŋrınıŋ taḳı yalavaçınıŋ kigürgey anı būstānlarḳa aḳar anıŋ altınından arıḳlar ḳınaġay kim yüz ewürse ḳınar ***ağrıtġan ḳın*** birle. 377v/8=048/017

ağrıtığlı ḳın "elim verici ceza, can yakıcı ceza"

anuttımız tanıġlılarḳa anlardın ***ağrıtığlı ḳınnı***. 77r/6=004/161

ağrıtığlı kün ḳını "acı bir günün azabı, Cehennem azabı"

meger tapunmaŋlar meger Taŋrıḳa. men ḳorḳar men siler üze ***ağrıtığlı ḳın künindin***. 165r/7=011/026

ağrıtığlı ḳın tut- "elem verici azaba yakalanmak"

yuḳamaŋlar aŋa ėsizlik birle ***tutġay silerni ağrıtığlı ḳın.*** 119v/4=007/073

ağru- 1. "ağrımak, ***bkz.*** ağrı-"

ḳaçan ***ağrudı*** erse ėkki oḳıdılar idileri Taŋrıḳa. 130r/6=007/189

2. "ağırlaşmak, ağır gelmek"

ağrudı kökler içinde yer içinde kelmez silerke meger tawuşsızın ayturlar saŋa andaġ ḳalı sen biligli sen andın. 129v/9=007/187

ağruḳ "ağırlık, ağır yük"

yüklegeyler ök ağruḳlarını yme ağruḳlar ***ağruḳları*** birle. 289v/5=029/013

ağruḳ bol- "zor gelmek, güç olmak"

ağruḳ bolmas aŋar ol ėkkini küḍezmek. 32v/5=002/255

ağruḳ köt(ü)r- "yük taşımak, yük, ağırlık kaldırmak, hafifletmek"

kötrür ağruḳlarıŋızını ol kentke kim ermes siler tegigli aŋar meger etözler emgeki birle. 196r/6=016/007

ağruḳlan- "bir işi veya yükü ağırsınmak, ağır saymak, yere çakılıp kalmak"

ay anlar kim kėrtgündiler nė ol silerke ḳaçan aytılsa silerke çıḳıŋlar tėp Taŋrı yolı içinde ***aġruḳlandıŋızlar*** yerke. 142v/8=009/038

aġtarul- "devrilmek, yere vurulmak, sarsılmak"

kemişti yer içinde bekümiş tağlarnı ***aġtarulmasun*** yayılmasun tėp siler birle arıḳlar yollar bolġay kim siler köni yolḳa köngey siler. 196v/9=016/015

aġtur- "tahrik etmek, koparmak, yaymak, ziraat için sürmek"

aġturdılar yerni ėttiler binālar anda üküşrek ėttiler binālar keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 294v/8=030/009

āh (<F.) "ah, feryat"

āh ḳıl- "feryat etmek, inlemek, bağrı yanmak"

çınoḳ ibrāhīm yalavaç keçrügli ol üküş ***āh ḳılıġlı*** yazuḳından yanıġlı ol. 169r/9=011/075

ʿahd (<A.) "yemin, verilmiş söz, anlaşma[38]"

uruldı anlar üze ḫorluḳ ni yerde kim bulunsalar meger ***ʿahd*** birle Taŋrıdın taḳı ʿahd birle kişilerdin taḳı sezā boldılar öfkeke Taŋrıdın. 48v/9=003/112

ʿahd ḳıy- "sözünden dönmek, sözünden caymak"

ayġıl tuttuŋızlar mu Taŋrı üskinde ***ʿahd ḳıymas*** ḫilāf ḳılmas Taŋrı ʿahdiŋe azu ayurlar mu Taŋrı üze anı kim bilmesler. 9v/7=002/080

ʿahd ḳıl- "sözleşmek, antlaşmak"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim arıġ tutuŋlar menim ewimni tegre tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke töŋütüglilerke. 15r/2=002/125

ʿahd ḳılış- "sözleşmek, antlaşmak"

anlar kim ***ʿahd ḳılışdıŋ*** anlar birle yana buzarlar bıçıġlarını tėgme yolı anlar saḳlanmaslar. 136v/3=008/056

ʿahd sorul- "sorguya çekilmek"

çın ***ʿahd erür sorulmış***. 208v/3=017/034

ʿahd tükel ḳıl- "sözünü yerine getirmek, sözünü tamamlamak"

aḍaḳın ḳılsa namāznı bėrse zekātnı ***tükel ḳılıġlılar ʿahdlerini***. 20v/6=002/177

Taŋrı ʿahdini buz- "Tanrı yeminini bozmak"

anlar kim ***buzarlar Taŋrı ʿahdini*** anıŋ bütünlükinde kėḍin keserler anı kim fermānladı Taŋrı anıŋ birle kim ulamaḳ artaḳlıḳ ḳılur yer içinde. 185v/5=013/025

āheste (<F.) "yavaş, ağır, yavaş yavaş"

---

38 Ahd kelimesi mastar olarak "bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek, birine söz vermek", isim olarak ise " emir, taahhüt, antlaşma, güven veren söz, yükümlülük, talimat" gibi anlamlara gelir. Ahlaki bir kavram olarak ahit genellikle "birine söz verme, vaat etme, tahattütte bulunma, anlaşma yapma" anlamlarında kullanılmıştır. Fıkıh kavramı olarak ahit daha çok "anlaşma" ve "taahhüt" anlamında akid kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Karagöz 2005:11).

azu arturġıl anıŋ oḳıġıl ***āheste*** āheste oḳımaḳ. 426v/3=073/004

āheste āheste oḳı- "yavaş yavaş okumak"

azu arturġıl anıŋ oḳıġıl ***āheste āheste oḳımaḳ***. 426v/3=073/004

āḫiret **(<A.)** "Ahiret, öbür dünya[39]"

herāyna bilgey siler kimke bolur aŋar ***āḫiret*** saray. 108v/3=006/135

āḫiret emgeki "Cehennem azabı"

yörgengey dünyā ***emgeki āḫiret*** emgeki bir ḳatıġlıḳ ḳılıḳ birle iḍiŋ tapa ol kün sürmek. 429v/8=075/029

āḫiret sarāyı "Ahiret yurdu, Ahiret sarayı, Cennet[40]"

āḫiret sarāyı yėgrek turur anlarḳa kim saḳnuḳluḳ ḳıldılar. uḳmaz mu siler.182v/4=012/109

āḫiretniŋ ṣevābı "Ahiret karşılığı"

taḳı bėrdi anlarḳa Taŋrı dünyā yanutın taḳı ***āḫiretniŋ sevābınıŋ*** eḍgürekini. 52r/3=003/148

aḫḳāf[41] **(<A.ç.)** "Âd kavminin oturduğu bölgenin adı, kum tepeleri[42]"

bu sūre-i ***aḫḳāf*** otuz tört āyet turur mekkede inmiş turur. 368v/5=046

aḥmed[43] **(<A).** "Hz. Muhammed[44]"

---

39 Sözlükte "sonra olan ve son" gün anlamına gelen ahiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu, hem de ölümle başlayan dünya hayatından farklı ve ebedi olan hayat kastedilmektedir (Karagöz 2005:13).

40 Sözlükte büyük mesken, konak, şehir, yurt, vatan ve ülke anlamlarına gelen dâr kelimesi Kur'an'da kırk sekiz yerde geçmektedir. Bazı müfessirlere göre dâr: mesken, cennet, cehennem ve Medine-i Münevvere anlamlarında kullanılmıştır (Akpınar 2002: 146).

41Mekke döneminde inmiştir. "Hâ Mîm" ile başlayan 7 sûrenin sonuncusudur. 35 ayettir. Adını, 21. ayette geçen ve "Kum tepeleri" anlamına gelen "Ahkaf" kelimesinden almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:501).

42 Ahkaf "hıkf" kelimesinin çoğulu olup kum tepeleri anlamına gelir. Arapların eğri büğrü büyük kum dağları üzerinde dalgalı izler halindeki desenli şekle ahkaf (hıkaf, hukuf) derler. Ahkaf'ın, kadim bir lehçe olup "geniş havuz" manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Kur'an'da bir ayette Hz. Hud'un Ad adlı bir kavme peygamber olarak gönderildiği (A'raf /65) başka bir ayette de bu kavmi, Ahkaf'ta uyardığı (Ahkaf 46/21) ifade edildiğine göre Ad kavminin mahallinin Ahkaf olduğu bilinmektedir.Yalnız, Ahkaf bölgesinin nerede olduğu, genel hatlarıyla belli olsa da kesin olarak hangi mıntıkada olduğu belirsizliğini korumaktadır. Yemen'in Hadramut eyaletinin kuzeyi ve Suudi Arabistan'ın Necran eyaletinin doğusundan eş-Şarkiya eyaletindeki Yerbin'e, oradan Birleşik Arab Emirliklerinin batısı ve Umman'ın kuzey batısında uzanan büyük çöle Ahkaf denir (Bedir 2010:35).

43 Gramerde üstünlük sıfatı olan bu isim, en çok hamd eden anlamındadır. Hz. Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ı çok övüp, O'na çok şükrettiği için Ahmed adı Muhammed'den sonra ikinci bir özel isim olmuştur. Bu sıfatın ilk defa Hz. Peygamber'e verildiği, Yüce Peygamber'in Hz. İsa tarafından bu isimle müjdelendiği Kur'an-ı Kerim'de bildirilir. Ayrıca bizzat Hz. Peygamber, muhtelif hadislerinde bu isimden söz eder. Nat'larda çok geçen bu isim aynı zamanda Ahmed-i Muhtâr, Ahmed-i Mürsel gibi terkiplerle alınmıştır (Yeniterzi 1993: 168).

44 Ahmed, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'an'da geçen isimlerinden biri. Ahmed, hamd kökünden "çok öven ve çok övülen" anlamına gelir. Resullah'tan önce bu adı kullanan kimse bulunmuyordu. Kur'an'da Hz. İsa'nın İsrailoğullar'ına kendinden sonra Ahmed isminde bir Resulü müjdeleyici olarak gönderdiği beyan edilmiştir (Bedir 2010:42).

ançada kim aydı ʿīsā yalavaç meryem oġlı ay Taŋrı ḳulı oġlanı men Taŋrı yalavaçı men silerke könike tutuġlı anı yüzüm utruda tevrātdın sewünç bėrgeli bir yalavaç kelür mėnde kėḏin anıŋ atı ***aḥmed*** turur. 408r/8=061/006

aḫriyān **(<F.)** "sermaye"

ḳaçan kirdiler erse anıŋ üze aydılar ay ʿazīz-i mıṣr Taŋrı biziŋke ewimiz boḏunıŋa açlıḳ keltürdimiz bir kesek ***aḫriyān*** bedel-i kāsid tükel ḳılġıl biziŋke ülgülegüni muyanlıḳ ḳılġıl biziŋ üze. 180v/9=012/088

aḫsaḳ "aksak, topal"

yoḳ közsüz üze tarlıḳ ap yme ***aḫsaḳ*** üze tarlıḳ ap yme iglig üze tarlıḳ. 377v/6=048/017

aḫżer **(A.)** "yeşil"

ḳıldı anı ḳoḏuġ ḳara bağır ma ***aḫżer***. 441r/7=087/005

aʿizuḳa **(<A.)** "vaaz ermek, öğüt vermek"

men ***aʿizuḳa*** pend bėrür men saŋa kim bolmaḳıl biligsizlerdin. 167r/3=011/046

ajun **(<S.)** "dünya, bu dünya[45]"

yalġanḳa tuttılar ıḏu bėrdiler öz tileklerike tėgme iş ***ajunda*** emr salmış turur. 390r/5=054/003

bu ajun "dünya, bu dünya"

ermez ol meger biz tiriglikimiz ***bu ajunda***. 251r/3=023/037

bu ajun tirigliki "dünya hayatı"

büter mü siler bitigniŋ bir ançasıŋa ḳanar siler baʿżīsıŋa nėgü ol anıŋ yanutı kim ḳılur anı silerdin meger ḫorluḳ ***bu ajun tirigliki*** içinde. 10v/2=002/085

bu ajun yürüngüni "dünya mükâfatı, karşılığı"

kim tiler erse ol cihān ekini arturġay-miz aŋar ekini içinde taḳı kim tileyür erse ***bu ajun yürüngüni*** bėrür miz aŋar aḏın yoḳ aŋar āḫiret içinde ülüşdin. 355r/6=042/020

bu ajun yanutı "dünya mükâfatı, karşılığı"

kim tiler erse bu ajun yanutını Taŋrı üskinde turur ***bu ajun yanutı***. 74r/7=004/134

bu yaḳın ajun "dünya[46]"

Gramerde üstünlük sıfatı olan bu isim, en çok hamd eden anlamındadır. Hz. Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ı çok övüp, O'na çok şükrettiği için Ahmed adı Muhammed'den sonra ikinci bir özel isim olmuştur. Bu sıfatın ilk defa Hz. Peygamber'e verildiği, Yüce Peygamber'in Hz. İsa tarafından bu isimle müjdelendiği Kur'an-ı Kerim'de bildirilir.

44Ayrıca bizzat Hz. Peygamber, muhtelif hadislerinde bu isimden söz eder. Nat'larda çok geçen bu isim aynı zamanda Ahmed-i Muhtâr, Ahmed-i Mürsel gibi terkiplerle alınmıştır (Yeniterzi 1993: 168).

45 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş, en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yerküre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

46 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı,

uḍu ıḍtımız anlarḳa ***bu yaḳın ajun*** içinde ḳarġış ḳıyāmet kün anlar körksüz ḳılınmışlardın. 284v/1=028/042

yaḳın ajun "bu dünya[47]"

bėrdimiz aŋa ***yaḳın ajun*** içinde eḍgülük. 205r/7=016/122

ajun tut- "ikamet etmek, mesken tutmak"

andaġ ḳalı ***ajun tutmadılar*** anıŋ içinde. 168v/9=011/068

kėḍinki ajun "Ahiret, sonraki dünya, öteki dünya"

kėḍinki ajun yėgrek turur anlarḳa kim saḳnuḳluḳ ḳılurlar. ögün uḳmaslar mu. 128r/8=007/169

kėḍinki ajun tirigliki "Ahiret hayatı"

bekütü küḍezür Taŋrı anlarnı kim kėrtgündiler bekümiş söz birle yaḳınraḳ ***tiriglik içinde kėḍinki*** ajun tirigliki içinde. 190v/2=014/027

kėḍinki ajun ḳını "Ahiret azabı"

anlarḳa ḳın turur yaḳın tiriglik içinde ***kėḍinki ajun ḳını***. 186v/6=013/034

kėḍinki ajun yanuṭı "Ahiret mükâfatı, karşılığı"

kėḍinki ajun yanuṭı uluġraḳ eger bilür erse siler. 198v/9=016/041

ol ajun "Ahiret, öte dünya"

bu ajun içinde ***ol ajun*** içinde. 26v/5=002/220

ajun bėr- "barındırmak, ihtiyaçlarını karşılamak"

azu bulmadı mu sėni atasız ***ajun bėrdi*** saŋa. 445r/6=093/006

ajunluġ (<S.+T.) "dünyaya ait, dünyalık"

ermes ol meger öt erig pend ***ajunluġlarḳa***. 103v/4=006/090

ajunlug(lar) iḍisi "bu dünya ve öte dünyanın sahibi, Tanrı"

aydı ay mūsā ay firʿavn men yalavaç men ***ajunluġ iḍisindin***. 122r/6=007/104

ajunluġlar iḍisiniŋ yalavaçı "bu dünya ve öte dünyanın sahibinin peygamberi, Hz. Muhammed"

ıḍtımız oḳ mūsā yalavaçnı biziŋ belgülerimiz birle firʿavnḳa anıŋ gürūhıŋa aydı men ***ajunluġlar iḍisiniŋ yalavaçı*** men. 361r/5=043/046

ajunsuz (<S.+T.) "bedbaht, mahrum, çalışması boşa giden"

aḍrılur men silerdin yme andın kim oḳır siler Taŋrıda aḍınnı oḳır men öz iḍimke bolġay kim bolmaġay men oḳımaḳım birle öz iḍimni ***ajunsuz***. 225v/7=019/048

aḳ- "akmak"

---

bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

47 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

çın anlarḳa turur būstānlar ***aḳar*** anıŋ astında arıḳlar. 4r/8=002/025

aḳa başla- "fışkırmak"

aḳa başlasun andın on ėkki bulaḳ. 127r/5=007/160

aḳa turur "heyelana uğramış, çökmüş, uçurulmuş, kaymış, dağınık"

ol kün teprer yėr taġlar erür taġlar ḳum ***aḳa turur***. 426v/9=073/014

aḳġan "akan"

taḳı indürdimiz bulıtlardın suwnı ḳuyġan ***aḳġan***. 433v/3=078/014

aḳar "akan, akar"

aḳar bulaḳ "akarsu, ırmak"

tezgindürülgey anlar üze tolu saġraḳ ***aḳar bulaḳdın***. 326v/3=037/045

aḳar ḫoş suw "akıntı, Cennettekilerin içecekleri"

küpler kūzehler birle yme saġraḳ ***bulaḳdın aḳar ḫoş suw***. 395r/3=056/018

aḳar mıŋarlar "kaynak, göz, pınar"

çın saḳnuḳlar būstānlar içinde ***aḳar mıŋarlar*** içinde. 194r/4=015/045

aḳar suw "tufan"

köligesi tarılmış orun ***aḳar suw***. 395r/7=056/31

aḳar yul "akar su, ırmak"

sıwundurdımız ol ėkkegüni yüksek birle tayanġuluḳ ***aḳar yul***. 251v/6=023/050

aḳar yul bulaḳ "pınar, çay, menba, kaynak"

aydılar kėrtgünmegey ök miz saŋa aḳıtmaġınça tėgi yerdin ***aḳar yul bulaḳ***. 212v/8=017/090

aḳar- 1. "ağarmak"

ol kün ***aḳarur*** yüzler taḳı ḳararur yüzler. 48r/7=003/106

2. "ağarmak, boz gelmek (göz için)"

yüz ewürdi anlardın taḳı aydı ay ḳaḍġu yūsufḳa ***aḳardı*** anıŋ ėkki közi ḳaḍġudın. 180v/3=012/084

aḳıd- "akıtmak ***krş.*** aḳıt-"

erdi ök silerke Taŋrı yalavaçı içinde körklüg ***aḳıda*** ḳılmaḳ yaʿnī ʿādet kim ḳorḳar erse Taŋrıdın taḳı kėḏinki kündin taḳı yāḏ ḳılsa Taŋrını üküş. 306r/7=033/021

aḳıda ḳılmaḳ yaʿnī ʿādet "adet, gelenek"

erdi ök silerke Taŋrı yalavaçı içinde körklüg ***aḳıda ḳılmaḳ yaʿnī ʿādet*** kim ḳorḳar erse Taŋrıdın taḳı kėḏinki kündin taḳı yāḏ ḳılsa Taŋrını üküş. 306r/7=033/021,

aḳın "sel, akıntı"

indürdi kökdin yaʿnī bulıtdın suwnı aḳtı özilər anıŋ teŋinçe birle kötürdi ***aḳın*** köpüki yoḳaru aşıġlı. 184v/9=013/017

aḳın suw "sel, akın"

yüz ewürdiler ıḏtımız anlar üze ʿārim atlıġ ***aḳın suwnı***. 313r/8=034/016

aḳıt- 1."akıtmak ***krş.*** aḳıd-"

ap kölige bolur ḳuyaşdın ap yıġar ***aḳıttı*** tilindin. 432v/4=077/031

2. "fışkırmak"

aydılar kėrtgünmegey ök miz saŋa ***aḳıtmaġınça*** tėgi yerdin aḳar yul bulaḳ. 212v/7=017/090

aḳıtmaḳ "akıtma"

bir yul içer andın Taŋrı ḳulları aḳıturlar anı ***aḳıtmaḳ***. 430v/3=076/006

ʿaḳl (<A.) "fikir, düşünce[48]"

ʿaḳllar iyeleri "akıl sahipleri"

taḳı saḳınmaz meger ***ʿaḳllar iyeleri***. 38v/4=003/007

aḳru "yavaş, hafif (ses için) ***bkz.*** aḳrun"

aḳru ḳıl- "yavaşlatmak, alçaltmak, mutedil olmak"

tawrayu barġıl yörimekiŋ içinde ***aḳru ḳılġıl*** ünüŋni. 300v/3=031/019

aḳru oḳı- "alçak sesle okumak, kısık sesle okumak"

ün ėşitür oḳımaġıl namāzıŋda ***aḳru yme oḳımaġıl*** anda tilegil ėkki ara yol. 214r/8=017/110

aḳru sözleş- "fısıldaşmak"

bardılar anlar ***aḳru sözleşürler***. 419r/4=068/023

aḳruḳına "çok yavaş"

ol kün uḍu barġaylar ündegçike egrilik bolmaġay aŋar aḳrun yinçge bolġay ünler raḥmān Taŋrıḳa ėşitmegey sen meger ***aḳruḳına***. 233v/7=020/108

aḳruḳına yöri- "tevazu ile yürümek, mutedil yürümek"

yarlıḳaġlı iḍi ḳulları anlar kim ***yöriyurler yer üze aḳruḳına***. 266r/9=025/063

aḳrun "yavaş, yavaşça ***krş***. aḳru"

ol kün uḍu barġaylar ündegçike egrilik bolmaġay aŋar ***aḳrun*** yinçge bolġay ünler raḥmān Taŋrıḳa ėşitmegey sen meger aḳruḳına. 233v/7=020/108

aḳtur- "akıtmak, fışkırtmak"

aḳturdımız anıŋ içinde bulaḳlardın. 322v/2=036/034

al 1."hile, tuzak[49]"

biziŋ yalavaçlarımız bitirler anı kim ***al*** ḳılur siler. 155r/5=010/021

2. "çekiştirme"

ḳaçan ėşitti erse anlarnıŋ ***allarını***. 175v/5=012/031

al ėtmek "tuzak kurmak"

---

48 Sözlükte "menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak, sığınmak ve tutmak" gibi anlamlara gelmektedir. Akıl terim olarak düşünmek, duyu vasıtalarıyla idrak etmek suretiyle bilinmesi mümkün olan şeyleri bilme ve anlama gücü, iyiyi kötüden ayırt etme kabiliyeti, varlığın hakikatını idrak melekesi, maddi olmayan, fakat maddeye tesir eden cevher demektir (Karagöz 2005: 15).

49 Hile ile aldatmak ve gizlice bozgunculuk yapmak demektir. Bu kelime ve türevleri Kur'an'da 42 defa geçmiş ve peygamberleri yalanlamak, şirk koşmak, dedikodu yapmak anlamlarında kullanılmıştır. Mekr insan için kötü olan, yerilen ve cezalandırmayı gerektiren bir davranıştır (Karagöz 2005: 420).

ḳaçan tatursa miz kişilerke soyurḳamaḳ ziyānda kėḍin tegdi anlarḳa ançada anlarḳa ***al ėtmek*** yalġanḳa tutmaḳ biziŋ belgülerimiz içinde. 155r/4=010/021

al ḳıl- "tuzak kurmak"

al ḳılurlar al yanutı bėrür Taŋrı. Taŋrı al yanutın bėriglilerde yėgreki ol. 134r/3=008/030

al ḳılmaḳ- "tuzak kurma, aldatma, hile düşünme"

al ḳıldılar ***al ḳılmaḳ*** al cezāsın yandurduḳ yandurmaḳ anlar bilmesler 277v/9=027/050

al destān ḳıl- "tuzak kurmak"

ḳorḳunçsuz mu boldı anlar kim ***al destān ḳıldılar*** ėsizlikler birle yer ḳudı ıymaḳḳa Taŋrı anlarnı yerke azu kelse anlarḳa ḳın andın kim bilmesler. 199r/4=016/045

al yanutı bėr- "tuzağa karşılık tuzak kurmak"

al ḳılurlar ***al yanutı bėrür*** Taŋrı. 134r/3=008/030

al yanutın bėr- "tuzağa tuzakla karşılık vermek"

al ḳılurlar ***al yanutı bėrür*** Taŋrı. 134r/3=008/030

al yanutın bėrigli "tuzak kuran"

Taŋrı ***al yanutın bėriglilerde*** yėgreki ol. 134r/3=008/030

alları destānları kiter- "tuzağı uzaklaştırmak"

yanut bėrdi aŋar iḍisi ***kiterdi andın alları destānları***. 176r/4=012/034

alnı tėr- "tuzak kurmak, tuzak hazırlamak"

yüz ewürdi firʿavn ***tėrdi alnı*** yana keldi. 230v/9=020/060

āl (<A.) "aile, hanedan"

yaʿḳūb ālları "Yakub hanedanı"

mīrāṣ alsun mėndin yana mīrāṣ alsun ***yaʿḳūb āllarındın*** ḳılġıl anı ay menim iḍim taplanmış. 223r/7=019/006

al- 1."almak"

bilmesler mü kim Taŋrı ol ol bezerler tevbeni ḳullarındın ***alır*** zekātlarnı bütünlükün Taŋrı ol turur tevbe bezerlegen yarlıḳaġan. 149v/9=009/104

2. "çıkarmak"

ançada ***aldı*** seniŋ iḍiŋ ādem oġlanıdın uçalarındın oġul ḳızlarındın tanuḳ ḳıldı anlarnı özleri üze ermes mü men iḍiŋizler 128v/3=007/172

3. "akid yapmak, anlaşmak"

taḳı ol uġurda kim ***aldı*** Taŋrı peyġāmberlerniŋ ʿahdin ol nerse kim bėrdük sizke kitābdın taḳı ḥikmetdin andın soŋ keldi sizke yalawaç rāstlaġan ol nerseni kim siziŋ birle bitgey ök siz aŋa taḳı yārī bėrgey ök sizke. 46r/2=003/081

4. " kabul etmek ve sevap yazmak, akid yapmak"

ermedi ***alsa*** ḳarınḍaşı melik dīni içre meger kim tilese Taŋrı 179v/6=012/076

5. "kabul etmek, razı olmak"

alġıl anlarnıŋ māllarından zekāt arıtġay sen olarnı arıtturġay sen olarnı anıŋ birle alḳış bėrgil anlar üze 149v/7=009/103

6. " alınmak (mecaz olup, kabul edilmek ve rıza gösterilmek"

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer öz birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın yazuḳ keçrü ḳılmaḳ ***alınmaz*** andın teŋ tuş ap yme anlar yārī bėrilmezler 6v/2=002/048

cān al- "öldürmek"

ol küç birle ***cān algan*** ferişteler haḳḳı cān tolmaḳ. 434v/1=079/001

kis al- "zevce almak, evlenmek"

eger ḳorḳsa siler dād bėrümemekiŋizlerke atasızlar içinde ***kis alınlar*** ol kim yaratsa silerke kisilerdin ėkki ya taḳı üç ya tört. 58r/4=004/003

kişilig al- "evlenmek"

kişilig almanlar ortaḳ ḳatıġlı tişilerni kėrtgüngince tėgi. kėrtgünmiş küŋ yėgrek turur ortaḳ ḳatıġlı tişidin neçe yme ḫoş kelse silerke. 26v/8=002/221

menfa'at al- "faydalanmak"

negü kim ***menfa'at alsa*** siler anıŋ birle anlardın bėriŋler anlarḳa terlerini teŋlep kesilmiş. 61r/9=004/024

mīrāṣ al- "miras almak, varis olmak"

eger bir er yoḳ yoḍun bolsa bolmasa aŋa oġul ḳız aŋar bir tişi ḳarındaş aŋar yarım anıŋdın kim ḳoḍtı ol ***mīrāṣ alur*** anıŋdın eger bolmasa aŋar oġul ḳız. 79r/2=004/176

öç al- "öç almak"

ayġıl ay bitig iḍileri nek ***öç alır*** mu siler bizdin meger kėrtgünmekiŋiz üçün Taŋrıḳa yme aŋar kim indürüldi biziŋke aŋar kim indürüldi munda öŋdün çın üküşrekiŋizler yarlıġdın çıḳıġlılar. 87v/7=005/059

ölçek al- "ölçerek almak"

ḳaçan ḳayıttılar erse atalarıŋa aydılar ay atamız yıġıldı bizdin ölçekler ıḍġıl biziŋ birle ḳarındaşımızını ***ölçekler alalım*** biz anı küḍezçiler miz. 178v/2=012/063

öz al- "kendisi almak"

nėme yawuz bėrilmiş açıġ ol ***öz alur*** ḳıyāmet ot birle. 171v/2=011/099

pend al- "öğüt almak"

bütünlükün ***pend alur*** ḫıred iḍileri. 185r/7=013/019

satġın al- "satın almak"

kim kişilerde kim satar ***satġın alur*** özini tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳını. 24v/8=002/207

tişi al- "zevce almak, evlenmek"

tişi almanlar anı kim tişilendi ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol erür çalpaḳ iş sewügsüzlüg. 60v/8=004/022

tişilig al- "evlenmek"

tişilig alınlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin küḍezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/4=004/025

tükel al- "tam ve eksiksiz olarak almak"

ol uġurḍa kim aydı Taŋrı ay ʿīsā men ***tükel alġanıŋ*** men taḳı kötürgeniŋ men meniŋ tapa taḳı arıġ ḳılġanıŋ men anlardın kim küfr ketürdiler taḳı anlarnıŋ ḳılġuçısı men kim uydılar saŋa anlarnıŋ üstüninde kim tandılar ḳıyāmet küniŋe tėgin. 43v/3=003/055

alġan "alan"

ol küç birle cān ***alġan*** ferişteler haḳḳı cān tolmaḳ. 434v/1=079/001

alıġlı "kabul eden, alan"

tiler miz kim sipās ursa miz anlar üze kim küçsüz tutuldılar yer içinde ḳılsa miz anlarnı bir başçı taḳı ḳılsa miz anlarnı mīrāṣ ***alıġlılar***. 281r/5=028/005

almaḳ "alma, alış"

alḳış ***almaḳ*** anlarḳa bolġay yarlıḳaġlı iḍidin. 323v/7=036/058

ala "karışık renkli, alaca"

tendürüst turur çigim ***ala*** yoḳ anıŋ içinde. 8v/9=002/071

ala tenlig "alaca hastalığına tutulmuş, alaca tenli kimse"

taḳı oŋaltur men tuġa közsüzni taḳı ***ala tenligni*** taḳı tirgürür men ölüglerni Taŋrı buyruḳı birle taḳı ḫaber bėrür men sizke ol nerse birle. 43r/2=003/049

alar "onlar, çokluk 3. şahıs zamiri"

eger körseler ***alar*** bir belgü yüz ewrerler ayurlar cāḍūluḳ turulġan. 390r/4=054/002

alasız "lekesiz ve kusursuz bir hâlde"

yaḳın ėletgil elgiŋni ḳoltuḳuŋ tapa çıḳsun ürüŋ ***alasız*** nişān taḳı bir aḍın. 229r/8=020/022

alçaḳ "yumuşak huylu, ince kişi, uslu"

toḳışuŋlar olarnıŋ birle ***alçaḳ*** bolmasun bulġaḳ bolsun dīn ḳamuġı Taŋrıḳa. 134v/8=008/039

alçaḳ bol- "saygılı olmak, itaatkâr olmak"

toḳışuŋlar olarnıŋ birle ***alçaḳ bolmasun*** bulġaḳ bolsun dīn ḳamuġı Taŋrıḳa. 134v/8=008/039

alda- "aldatmak, kandırmak, hile yapmak, tuzak kurmak"

ançada kim ***aldadı*** sėni anlar kim tandılar tölendürgey sėni azu öldürgeyler sėni azu çıḳarġaylar sėni. 134r/2=008/030

aldamaḳ yanutı bėr- "tuzağa tuzakla karşılık vermek"

çın ėkki yüzlügler aldaşurlar Taŋrı dostları birle ol ***aldamaḳ yanutı bėrür*** anlarḳa. 75r/8=004/142

aldamaḳlıḳ "aldatma"

aldamaḳlıḳ ėtigi "yaldızlı söz, süslü söz"

taḳı mundaġoḳ ḳıldımız tėgme yalavaçḳa yaġı kişiler yeklerindin perīler yeklerindin imlep körkütür amarıları amarıke ayıḳ ėtigi ***aldamaḳlıḳ ėtigi***. 106r/5=006/112

aldaş- "oyun oynamak, karşıdakini aldatmaya çalışmak"

çın ėkki yüzlügler ***aldaşurlar*** Taŋrı dostları birle ol aldamaḳ yanutı bėrür anlarḳa.75r/8=004/142

ʿālem (<A.) "kâinat, âlem[50]"

taḳı ol uġurda kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı üḍürdi sėni taḳı arıġ ḳıldı sėni taḳı üḍürdi sėni ***ʿālemniŋ*** tişileri üze 41v/8=003/042

ʿaleyhi'ş-selām (<A.) "selam onun üzerine olsun[51]"

bu yūnus peyġāmber ***ʿaleyhi'ş-selām*** sūresi mekkede inmiş turur yüz taḳı yėti āyet turur. 152v/8=010

alġu "almak, çıkarmak, tutmak, helak etmek, cezalandırmak, andlaşmak"

herāyna ayur soŋ ḳalıġlılar ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa ***alġuŋızlar*** üçün ḳuḍı bėriŋler biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim tėgşürmek Taŋrı yarlıġını. 377r/9=048/015

alın "alın"

ol silerke kim Taŋrı kewdeçi ol kėrtgünmeglilerniŋ ***alını***. 133r/3=008/018

al(ı)n- 1. "alınmak, kabul edilmek"

ulaşturdımız oḳ anlarḳa sözni bolġay kim anlar pend ***alınġaylar***. 285r/8=028/051

2. "alınmak, mecaz olup, kabul edilmek ve rıza gösterilmek"

eger teŋeştürse sen tėgme teŋeştürmek ***alınmaġay*** andın. 101v/5=006/070

cānların alın- "öldürülmek"

yana anlar ***cānların alnur*** silerdin taḳı ḳoḍarlar cüftlerni körsünler özleri birle tört ay on kün. 29r/6=002/234

mīrāṣ al(ı)n- "miras almak, varis olmak"

eger bolsa bir er ***mīrāṣ alnur*** atada oġulda aḍın azu tişi anıŋ ar ḳaḍaşı bar azu ḳız ḳarındaşı tėgme biriŋe olar ėkkidin altıda bir. 59v/5=004/012

pend alın- "öğüt almak"

aytıŋ ėkkegü aŋar söz yumşaḳ bolġay ol ***pend alınġay*** yā ḳorḳa. 29b/4=020/044

alınmış tutuġ "rehin, rehin alınan"

taḳı eger bolsaŋız sefer üze taḳı bulmasaŋız bitigçi ***alınmış tutuġlar***. 37r/6=002/283

alınġu "almak, alınmak"

anıŋ içinde taŋ ***alınġu*** turur ḫıred iḍileriŋe. 259v/4=024/044

alış- "karşılıklı almak, birbirinden almak"

borç alış- "borç alıp vermek"

---

50 Alâmet ve nişan koymak anlamındaki a-l-m kökünden türemiş olan âlem yaratıcının varlığına delalet eden, onun bilinmesini sağlayan şeye denir. Âlem terimi maddî ve manevî bütün varlıkları kapsar (Karagöz 2005:20).

51 Selam üzerine olsun anlamına gelen bir dua ve dilek cümlesidir. Bu dua, peygamberlerin adı anılınca saygı ifadesi olarak kullanılır (Karagöz 2005:21).

ay anlar kim bittiler ḳaçan ***borç alışsaŋız*** borç birle atanmış vaḳṭḳa tėgi bitiŋ anı. 36r/9=002/282

alış- "birbirinden almak"

bir ekkindi ***alşurlar*** anıŋ içinde saġraḳ oyun yoḳ anıŋ içre ap yazuḳ. 386v/8=052/023

alḳan- "tükenmek, bitmek, mahvolmak ***bkz.*** alḳın-"

ol kim üsküŋüzlerdeki tüker ***alḳanur*** ol kim Taŋrı üskinde ḳalıġlı turur. 203r/9=016/096

alḳıġ "geniş"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yėŋler andın ḳayda tilese siler ***kėŋ alḳıġ*** kiriŋler ḳapuġḳa yüknü yaʿnī ḳotġılıḳ ḳılu aytıŋlar töke bėrgil örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını. 7r/8=002/058

kėŋ alḳıġ "bol bol, çok, çok fazla"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yėŋler andın ḳayda tilese siler ***kėŋ alḳıġ*** kiriŋler ḳapuġḳa yüknü yaʿnī ḳotġılıḳ ḳılu aytıŋlar töke bėrgil örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını. 7r/8=002/058

alḳın- "mahvolmak, yok olmak, bitmek, tükenmek ***bkz.*** alḳan-"

kirdi būstānıŋa ol küç ḳılıġlı turur özine. aydı sėzinmes men kim ***alḳınsa*** bu tutaşı bar ergińçe. 217v/3=018/035

alḳınçı "mahvolma, bitme, tükenme"

barçaları bar kim yer üze ***alḳınçı*** turur. 392v/8=055/026

alḳış "alkış, dua"

aŋar ol eḍizrek ***alḳış*** kökler içinde taḳı yer içinde. 296r/6=030/027

alḳış al- "dua almak, saygı gösterilmek, hürmet gösterilmek"

alḳış almaḳ anlarḳa bolġay yarlıḳaġlı iḍidin. 323v/7=036/058

alḳış bėr- 1."hürmet göstermek, saygı göstermek"

alḳış bėriŋler Taŋrıḳa ol vaḳtda kim kėçeler siler ol vaḳtda ėrteke tėger siler. 295r/8=030/017

2. "namaz kılmak, dua etmek"

bütünlükün Taŋrı anıŋ feriśteleri ***alḳış bėrürler*** yalavaç üze. 310r/9=033/056

alt "aşağı, alt"

belgürtti Taŋrı bir meṣel anlarḳa kim tandılar nūḥ kişini taḳı lūṭ kişini erdiler ėkki ḳul ***altın*** biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki egrilik ḳıldı ėkki birle yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/3=066/010

altı "sayı adı, altı (6)"

altı kün "altı gün, dünyanın altı günde yaratılması"

ol kim yarattı köklerni yerni ol kim ol ėkki ara ***altı kün*** içre. 266r/4=025/059

altı künler "Allah katında müddeti malum ve mukadder olan günler(Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması)"

ol ol iḍi törütti köklerni yerni ne kim ol ėkki ara erse ***altı künler*** içinde. 302r/7=032/004

altıda bir "altıda bir"

atasıŋa anasıŋa tėgme birisiŋe olar ėkkide ***altıda bir*** negü kim ḳoḍtı eger bolsa aŋa oġul ḳız. 59r/5=004/011

altın "alt"

altın bol- "aşağılanmak, aşağıda olmak, horlanmak"

aydı anlar kim tandılar iḍimizā! körkütgil ol ėkkegüni azdurdılar perīlerdin kişilerdin ḳılalıŋ anlarnı aḍaḳlarımız ***altın bolsalar*** astınḳılardın. 351r/2=041/029

altınç "altıncı(6.)"

taḳı ayurlar bėş ***altınçları*** olarnıŋ itleri sėzikin örtüglügni. 216r/7=018/022

altmış "altmış (60)"

bu ẕāriyāt sūresi ***altmış*** āyet turur mekkede inmiş turur. 383v/8=051

altmış altı "sayı adı, altmış altı (66)"

altmış çıġay "zıhar yaptıktan sonra ayrıldığı eşle tekrar birleşen kişinin doyurması gereken altmış fakir"

kim bilmese rūze tutmış kerek ėkki ay tutaşı bir ėkkindike yawmasda burun kim umasa aş yėtürgü ***altmış çıġayḳa***. 400v/9=058/004

altmış bir "altmış bir (61)"

bu sūre-i necm ***altmış bir*** āyet turur mekkede inmiş turur.388r/1=053

altmış toḳuz "altmış dokuz (69)"

bu ankebūt sūresi ***altmış toḳuz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 288v/5=029

altmış tört "altmış dört (64)"

bu sūretü ʾn- nūr ***altmış tört*** āyet turur medīnede inmiş turur. 255r/2=024

altun "altın"

anlar tururlar anlarḳa turur ürüklük būstānları aḳar anıŋ altınlarından arıḳlar bilezük urunġaylar anıŋ içinde bilezüklerdin ***altundın*** keḍerler keḍimler yaşıl yufḳa tawardın taḳı ḳalın tawardın tayanıġlılar anıŋ içinde taḫtlar üze. 217r/6=18/31

altun aġ- "altın ile süslemek"

ewleriŋe şoftār kümüşdin yme şatorları anıŋ üze ***aġarlar altun***. 360v/1=043/033

alum "tedbir"

alum al- "tedbir almak"

ay anlar kim kėrtgündiler ***alıŋlar alumuŋızlarnı*** çıḳıŋlar ögür ögür azu çıḳıŋlar yumḳı. 66v/5=004/071

āmān (<A.) "aman, yardım"

āmān ḳıl- "yardım etmek, yardımda bulunmak, desteklemek"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa ***amān ḳılu*** yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

amarı "bazısı, kimi, biri, bir kısmı"

yıġmaŋlar olarnı ėletse siler ***amarı*** ol bėrdiŋizler olarḳa meger kim keldürseler bir çalpaḳ işni belgülüg. 60v/2=004/019

ʿamel (<A.) "iş, davranış, hareket[52]"

anlar anlar kim bāṭıl boldı ***ʿamelleri*** dünyā içinde taḳı āḫiret içinde taḳı yoḳ anlarḳa yārī bėrgenlerdin. 40r/5=003/022

ʿamel ḳıl- "çalışmak, iş yapmak"

taḳı nėme körklük ***ʿamel ḳılġanlarnıŋ*** yanutı. 51r/3=003/136

ʿamel ḳılġan "yapan, eden"

taḳı nėme körklük ***ʿamel ḳılġanlarnıŋ*** yanutı. 51r/3=003/136

eḍgü ʿamellerdin ḳıl- "iyi amellerden işlemek"

anlar kim bittiler taḳı ***ḳıldılar eḍgü ʿamellerdin*** tükel bėrür anlarḳa şevāblarını. 43v/8=003/057

ammā (<A.) "fakat, ama; -a gelince"

ammā taḳı birisi asılġay yėgey ḳuş anıŋ başındın. 176v/8=012/041

amrıl- "sükûna kavuşmak, dinmek ***bkz.*** amrul-"

anıŋ ol negü kim ***amrulup*** tururlar tün içre kündüz içinde. 96v/1=006/013

amrılġu "ikamet yeri, mesken, konaklama yeri, karargâh ***bkz.*** amrulġu"

yoḳ hīç teprenigli yer içinde meger Taŋrı üze anıŋ rūzīsi bilür ***amrılġu*** turuġlaġını urunçaḳ urġu yerni. 163v/1=011/006

amrılġu turuġlaġını urunçaḳ urġu yerni "emanet yeri"

yoḳ hīç teprenigli yer içinde meger Taŋrı üze anıŋ rūzīsi bilür ***amrılġu turuġlaġını urunçaḳ urġu yerni*** 163v/1=011/006

amru "sakin, rahat"

fermān tutuġlı ḳıldımız aŋar yelni yöriyür anıŋ fermānı birle ***amru*** ḳança tėgdi erse. 332v/6=038/036

amrul- 1. "sakinleşmek, dinmek, huzura kavuşmak ***bkz.*** amrıl- "

kişilerdin kim tapnur Taŋrıḳa bir buçḳaḳ üze. eger tėgse aŋar ėḍgülük ***amrulur*** aŋar eger tėgse aŋar bulġaḳ ewrülür öz yüzi üze. 243r/6=022/011

2. "yerleşmek, ikâmet etmek"

52 Sözlükte "davranış, hareket, iş, çaba, emek, çalışma ve eylem" anlamlarına gelen "amel"; din dilinde, niyet ve iradeye bağlı olarak yapılan dünya ve ahirette ceza veya mükafat konusu olan iş, davranış ve bilinçli yapılan fiile denir. Bir iş, fiil ve davranışın amel olabilmesi için iradeli ve bilinçli yapılmış olması gerekir. İrade, kasıt ve bilinç bulunmayan fiil, amel olmaz. Dolayısıyla "amel" fiilden daha özeldir. Her "amel" fiildir. Ama her "fiil" amel değildir. İnsanın dışındaki diğer canlıların eylemleri fiildir fakat amel değildir (Karagöz 2005:24).

amruldıŋızlar anlarnıŋ ārzūlarında kim küç ḳıldılar etözleriŋe belgürdi silerke neteg ḳıldımız anlar birle toḳıdımız silerke meşeller. 191v/9=014/045

amrulmış bol- "sakinleşmek, huzura kavuşmak"

kim tansa Taŋrıḳa kėrtgünmişinde kėḍin meger ol kim küçelse anıŋ köŋli ***amrulmış bolsa*** kėrtgünmek birle yoḳ kim kim açsa tanmaḳlıḳ birle köküzini köŋlini anlar üze öfke turur Taŋrıdın. 204r/3=016/106

amrulup tur- "yerleşmek, ikâmet etmek"

ay ādem ***amrulup turġıl*** sen cüftüŋ birle uştmaḥda yėŋler ḳayudın tilese siler yawumaŋlar bu yıġaçḳa bolġay siler küç ḳılıġlılardın. 113v/6=007/019

amrulup turġu yer "nimet yurdu, Cennet[53]"

silerke yer içinde ***amrulup turġu yer*** ḳayda almaḳ bir vaḳtġa tėgi. 5v/5=002/036

amrulġu 1."ikamet yeri, mesken, konaklama yeri, karargâh ***bkz.*** amrılġu"

körmes mü sen baḳmas mu sen anlarḳa kim tegşürdiler Taŋrı niʿmetini nü-sipāslıḳın tüşürdiler boḍunlarını ziyānlıḳ sarāyıŋa tamuġḳa kigürgeyler aŋar nėme yawuz ***amrulġu*** yer ol ḳıldılar Taŋrıḳa teŋ tuş azıtsalar anıŋ yolından. 190v/4=014/029

2. "sükun ve itmi'nan vakti, istirahata çekilme zamanı"

yarıġlı taŋlarnı taḳı ḳıldı tünni ***amrulġu*** künni aynı saḳışlıġ. 104v/2=006/096

3. "huzur, sekinet, ferahlık, kalb rahatlığı, mutmain olma, yatışma"

yana indürdi Taŋrı ***amrulġunı*** yalavaçı üze kėrtgünügliler üze taḳı indürdi çerigler körmediŋizler anı ḳınadı anlarnı kim tandılar. 141r/7=009/026

amrulġu kün yeri "(güneş) kendi yörüngesinde akıp gider anlamında"

kün yöriyür amrulġu yėriŋke. 322v/6=036/038

amrulġu sarāy "yerleşme mekanı, Cennet, Cennet'in bir katı, ebedi yurt, Dâru'l-Karâr"

ay boḍunum bütünlükün bu yaḳınraḳ tiriglik içinde ėrinçü ol kėḍinki ajun ol turur ***amrulġu sarāy***. 345r/3=040/039

amrulġu turġu "nimet yurdu, Cennet"

körklüg turur ***amrulġu turġu***. 267r/5=025/076

amrulġu yanış "Kıyamet gün dönülecek yer"

iḍiŋ tapa ol kün ***amrulġu yanış***. 429v/2=075/012

amrulġu yer "yerleşme mekanı"

tamuġḳa kigürgeyler aŋar nėme yawuz ***amrulġu yer*** ol ḳıldılar Taŋrıḳa teŋ tuş azıtsalar anıŋ yolından. 190v/4=014/029

yawuz amrulġu yer "duracak, karar kılınacak, yerleşilecek yer"

siler öŋdün siler keldiŋizler aŋar biziŋke nėme ***yawuz amrulġu yer*** ol. 333v/7=038/060

53 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

amrulġu ḳıl- "huzur ve sükûn yeri yapmak"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin ***amrulġu ḳıldı*** silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yüŋlerinde anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 201v/8=016/080

tünni amrulġu ḳıl- "geceyi dinlenme zamanı yapmak"

yarıġlı taŋlarnı taḳı ḳıldı ***tünni amrulġu künni*** aynı saḳışlıġ. 104v/2=006/096

yerni amrulġu ḳıl- "dünyayı dinlenme yeri yapmak"

kim ***ḳıldı yerni amrulġu*** taḳı ḳıldı anıŋ arasında arıḳlar ḳıldı aŋar bekümiş taġlar taḳı ḳıldı ėkki teŋiz arasında yıġḳu Taŋrı. 278v/3=027/061

amrulġuluḳ "dinlenilen yer, sükûnet içinde kalınan yer"

uştmaḫ boḍunları mu ol kün yegrek ***amrulġuluḳ*** körklügrek ārām ḳılġu yer. 264r/3=025/024

amruş- "yüz çevirmek, vazgeçmek, afv etmek, müsamaha göstermek, geniş davranmak"

keçürsünler ***amruşsunlar***. 256v/9=024/022

amrut- "sâkin kılmak, durdurmak, yerleştirmek, ikâmet ettirmek"

eger tilese ***amrutġay*** yellerni ḳalıġlılar turuġun ol suw arḳası üze. 356v/1=042/033

amulluḳ "sukunet, sakin, rahat"

amulluḳ ḳıl- "sakin olmak, rahat etmek, yavaş yavaş yapmak"

ay anlar kim kėrtgündiler eger kelse silerke fāsıḳ ḫaber birle ***amulluḳ ḳılınlar*** tėgürmekiŋizlerdin bir boḍunḳa biligsizlig birle bolġay siler ḳılmışıŋızlar üze ökünügliler. 380r/2=049/006

amurt- "yatıştırmak, dindirmek"

anlar kim ***amurturlar*** ünlerini Taŋrı yalavaçı üskinde anlar turur anlar arıttı Taŋrı köŋüllerini saḳnuḳluḳ. 379v/7=049/003

aŋ- 1. "anmak, tefekkürle birlikte hatıra getirmek"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ḳıldılar körksüz işni yā küç ḳıldılar özleriŋe ***aŋdılar*** Taŋrını taḳı yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını. 50v/9=003/135

2. "tefekkür etmek, düşünmek"

aḍırdımız seçtimiz ök belgülerni ol boḍunḳa kim ***aŋarlar*** yāḍ ḳılurlar. 107v/6=006/126

ana "anne, ümm[54]"

54 Ümm kelimesi Arapça'da, "çocuğun kendisinden doğduğu kadın "vâlide" şeklindeki yaygın anlamı yanında daha genel olarak, bir şeyin başlangıcında veya varlığında, yetiştirilmesindeki ve iyileştirilmesindeki temel unsuru ifade eder (Topaloğlu 1991:102). Kasdetmek, yönelmek, rehber, kılavuz, imam, yol, kitap, ilahi kitap, anne, nine, ebe, süt anne, ümmet (Herhangi bir hususiyetle bir araya gelmiş olan cemaata ümmet denir) din, zaman, rehber, ümmi = Okuma-yazma bilmeyen, ön, ön cihet anlamlarına gelen ümm kelimesi Kur'an'da akrabalık kavramlarından anne kavramına karşılık olarak kullanılmıştır (Öncel 2003:31).

ziyān ḳılınmas ***ana*** oġlanı birle taḳı yme tuġrulmas aŋar oġlanı birle mīrāṣ alıġlı üze anıŋ meŋizlig 29r/2=002/233

ana oġulçanı "rahim"

tutar miz ***ana oġulçanı*** içinde neteg tilese miz atalmış vaḳtḳa tėgi. 242v/5=022/005

anaŋnıŋ ḳarındaş ḳızı "kız kardeş kızı, kız yeğen"

andın kim ġanīmet bėrdi Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ***ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını*** taḳı anaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını taḳı anaŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını anlar kim kesildiler ġurbatluḳḳa keldiler sėniŋ birle. 309r/4=033/050

anaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını "annenin erkek kardeşinin kızı"

andın kim ġanīmet bėrdi Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını taḳı ***anaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını*** taḳı anaŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını anlar kim kesildiler ġurbatluḳḳa keldiler sėniŋ birle. 309r/4=033/050

anaŋŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını "annenin kız kardeşinin kızı"

ay yalavaç biz ḥelāl ḳıldımız saŋa cüftleriŋni anlar kim bėrdiŋ terlerini ol kim erklig boldı oŋ elgiŋke andın kim ġanīmet bėrdi Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını taḳı anaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını taḳı ***anaŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını*** anlar kim kesildiler ġurbatluḳḳa keldiler sėniŋ birle. 309r/5=033/050

anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız "kızkardeş, annenin kız kardeşi"

ḥarām ḳılındı siler üze ***anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız*** ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni. 61r/1=004/023

anadın tuġup bitig bilmegli "ümmi, Hz. Muhammed, Ümmiyun[55]"

anlar uḍu barırlar yalavaḳḳa ***anadın tuġup bitig bilmegli*** yalavaḳḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/3=007/157

anam oġlı "kardeş"

aydı ***anam oġlı*** bütünlükün boḍun küçsüzlediler mėni öldürü yazdılar mėni. 125v/6=007/150

ana ata "ebe-beyn"

yme ḳoḍtı anı emgek birle anıŋ kötürmeki aḍırmaḳı ottuz ay. ḳaçan tėgdi erse küçiŋe taḳı tėgse ḳırḳ yılḳa aydı iḍimā! üşgürgil maŋa şükr ötemekimke sėniŋ niʿmetiŋe ol kim minnet urduŋ meniŋ üze taḳı ***atam anam*** üze ḳılmaḳımḳa ėḍgülük kim taplar sen

55 Ümmî, okumayan ve bir kimseden bir şey öğrenmeyen, yâni hiçbir şey bilmez manasındadır. Yalnız anasından doğduğu hal üzere kaldığından anaya nispet edilerek Ümmî denilmiştir. Bu ümmilik başka birisine söylense kötü bir sıfat olur. Çünkü cahil, bir şey bilmez demektir. Oysa Ümmî, Peygamber Efendimiz hakkında bir öğme sıfatıdır. Nübüvvet risaletine delil olan yüce mucizelerindendir. Bu sebeple Resûllah (S.A.V.) Hazretlerine mucize ve peygamberliği hürmetine bu mübarek isim verildi (Yeniterzi1993:201).

anı ėḏgü ḳılġıl mėni oġlanım ḳızlarım içinde men yandım saŋa men boyun bėriglilerdin men. 370r/6=046/015

anasız "öksüz, annesi olmayan"

ḳaçan kelse üleşigde yawuḳluḳ iḍileri atasız ***anasızlar*** taḳı çıġaylar yėm içim bėriŋ anlarḳa andın aytıŋlar anlarḳa yumşaḳ söz. 58v/7=004/008

atasız anasız uşaḳlar "öksüz, annesi ve babası olmayan ufak çocuklar"

bėriŋler ***atasız anasız uşaḳlarḳa*** tawarlarını tegşürmeŋler arıġsız mālnı arıġ māl birle. 58r/2=004/002

aŋa "ona, onlara, *ol* 3. şahıs zamirinin yönelme hâli"

bildiler ök anı kim satġın aldı anı yoḳ ***aŋa*** kėḏinki ajunda ülüşdin. 12v/4=002/102

aŋar "ona, onlara, *ol* 3. şahıs zamirinin yönelme hâli"

anlar kėrtgünürler ***aŋar*** kim indürüldi saŋa yme aŋar kim indürildi sėndin öŋdün yme kėḏinki ajunḳa anlar sėziksiz ınarlar. 2v/4=002/004

ança "o kadar, *ol* zamirinin eşitlik hâli"

aydı olar kelirler meniŋ iḍim üzele ėwdim saŋa ay menim iḍim ***ança*** ḫoşnūd bolsa sen. 232v/1=020/084

aŋaru "ona doğru, ol zamirinin yön gösterme hâli"

azu bilmes mü anı kim ḳıldı yarattı ol turur ***aŋaru*** körgen bilgen. 417r/8=067/014

ançada "ondan sonra, o zaman, şu hâlde"

ançada kim aydı iḍiŋ ferişte̊lerke men ḳıldaçı men yer içinde ḫalīfe. 5r/1=002/030

ançaḳ 1. "böylece, o kadar, öyle"

toḳuşuŋ olar birle ***ançaḳ*** bolmasun bulġaḳ bolsun dīn Taŋrınıŋ. 23r/2=002/193

2."yoksa, aksi halde, için ***krş***. ançaġ, ançuḳ"

yalġanḳa tutuldılar oḳ yalavaçlar mėndin öŋdün serindiler yalġanḳa tutulmışları üze emgetildiler ***ançaḳ*** keldi anlarḳa biziŋ yārī bėrmekimiz. 98r/7=006/034

ançaḳa tegi "nihayet"

ançaḳa tegi kim keldi biziŋke ölüm. 428v/7=074/047

ançaḳa tėgrü "nihayet"

ḳoḍġıl anlarnı keçürsünler taḳı oynasunlar ***ançaḳa tėgrü*** anlar tuşġınça ol künleriŋe vaʿde ḳılındılar. 363r/4=043/083

and "ant, yemin ***bkz***. ant"

ayġay ermes mu bu yaraġlıġ ayġaylar ermes daġ erür iḍimiz tapa ***and***. 97v/9=006/030

and buz- "ant bozmak, yeminden dönmek"

tükel ḳılıp başḳa ėletigliler Taŋrı ʿahdini ḳaçan ʿahd ḳılsa siler ***buzmaŋlar andlarını*** anıŋ bekümişinde kėḏin ḳıldıŋızlar oḳ siler Taŋrını siler üze uġḳa. 202v/9=016/091

and iç- "yemin etmek"

and içer men bu kend bile yaʿnī mekke tapa. 443v/2=090/001

and sı- "yemini bozmak, yeminden dönmek"

Taŋrı tapa ***and sıġay*** oḳ miz butlarıŋızını anda kėḍin yüz ewürseler arḳa bėrigliler. 238v/9=021/057

and tut- "yemin etmek, sözünde durmak, yeminden dönmemek"

Taŋrı ***tuta and*** eger bolsa miz yolsuzlar içinde belgülüg. 270v/5=026/097

ẓıhār andı iç- "karısına sen bana anamın sırtı gibisin demek"

ḳılmadı cüftleriŋizni anlar kim ***ẓıhār andı içer*** siler anlardın anaŋızlar. 304v/1=033/004

anda "orada, onda, onlarda; oradan, ondan, onlardan, *ol* zamirinin bulunma-ayrılma hâli"

ayġıl ukturayın mu silerke ***anda*** ėsizrek ol ot üḍ urdı anı Taŋrı anlar kim tandılar. 248r/6=022/072

anda aḍın "ondan başka"

ayġay ***anda aḍın*** kim aytıldı anlarḳa. 7v/1=002/059

anda burun "ondan önce"

anlar erdiler ***anda burun*** ėrinç egdülenmiş mütekebbir ḳılıġlılar. 395v/3=056/045

anda kėḍin "ondan sonra"

yana tuttuŋızlar buzaġunı sewüglügke ***anda*** kėḍin siler küç ḳılıġlı siler. 6v/7=002/051

anda naruḳı "ondan başkası"

ançada aytıldı erse anlarḳa kėrtgünüŋler aŋar kim indürdi Taŋrı aydılar kėrtgünür miz aŋar kim indürüldi biziŋ üze tanarlar ***anda naruḳıḳa***. 11r/7=002/091

anda öŋdin "ondan önce"

nūḥ yalavaç boḍunı ***anda öŋdin*** anlar erdiler anlar küç ḳılġanraḳ toŋaraḳ. 389v/6=053/052

anda öŋdün "ondan önce"

ḳaçan keldi erse olarḳa bitig Taŋrı üskindin könike tutuġlı anı kim olar birle turur erdiler ***anda öŋdün*** yārī tileyür erdiler anlar üze kim tandılar ḳaçan keldi erse olarḳa ol kim bildiler tanıp tutmadılar. 11r/1=002/089

anda öŋin "ondan başka"

azu yandurulsa biz ḳılsa miz ***anda öŋinni*** ḳılur erdimiz. 117v/5=007/053

anda üküşrek "ondan çok"

aġturdılar yerni ėttiler binālar ***anda üküşrek ėttiler*** binālar keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 294v/9=030/009

anda üstün "onun üstünde"

bütünlükün Taŋrı uvut yıġmas kim toḳısa miṣli çıpunça endāzelıġ yana ***anda üstün*** yme. 4v/2=002/026

andaġ "böyle, öyle, o kadar, *ol* zamirinin benzetme hâli"

andaġ ermes kim ḳazġansa ėsizlikni tėgre ḳapsasa anı yazuḳı muŋluḳı anlar tururlar ot iḍileri anlar anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 9v/8=002/081

andaġ erse "öyle ise, o zaman, o takdirde"

sen ***andag̀ erse*** küç ḳılıġlılardın sen. 17v/2=002/145

andag̀ ḳalı "o hâlde, sanki"

eger tegse silerke artuḳluḳ Taŋrıdın ayġaylar oḳ ***andag̀ ḳalı*** ermedük teg silerli ara anılı ara sewüglüg ay kāşki men erse erdim anlar birle elig üstep ḳurtulġay erdim uluġ ḳurtulmaḳ. 66v/8=004/073

andag̀ kim "vay, hayret doğrusu"

boldılar anlar ārzū ḳıldılar anıŋ özini tün ayurlar ***andag̀ kim*** Taŋrı yaḍar rūzīni kimke tilese ḳullarında tarutur eger minnet urmaduḳ erse Taŋrı biziŋ üze yer ḳuḍı ıḍġay erdi bizni. 288r/2=028/082

andag̀ teg "vay, hayret doğrusu"

boldılar anlar ārzū ḳıldılar anıŋ özini tün ayurlar andaġ kim taŋrı yaḍar rūzīni kimke tilese ḳullarında tarutur eger minnet urmaduḳ erse taŋrı biziŋ üze yer ḳuḍı ıḍġay erdi bizni ***andag̀ teg*** ol ḳurtulmazlar tanıġlılar 288r/4=028/082

andaġoḳ "evet öyle, aynı, tıpkı öyle, tam, denk"

andaġoḳ aydı anlar kim bilmesler anlar ayıġı meŋizlig. 13v/6=002/113

andalıḳ "o takdirde, öyleyse, o zaman"

yawudı könilik küni uluġ kün ***andalıḳ*** ol tegilgey ol kişilerniŋ közleri tandılar. 241r/7=021/097

andın "ol zamirinin çıkma hâli, ondan, onlardan; oradan ***krş***. anda"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı ***andın*** kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

andın aḍın "ondan başka"

oḳımaslar yā duʿā ḳılmaslar ***andın aḍın*** meger tişilerke. 72v/3=004/117

andın öŋdün "ondan önce"

keçti ök ***andın öŋdün*** yalavaçlar. 89v/6=005/075

andın soŋ "ondan sonra"

ay iḍimiz ḳışturmaġıl köŋüllerimizni ***andın soŋ*** kim köndürdüŋ bizni taḳı bağışlaġıl bizke ḳatıŋdın raḥmet sen ḥaḳīḳat üze sen baḫşīş ḳılġan. 38v/5=003/008

andın soŋra "ondan sonra"

andın soŋra menim tapa ḳaytġu yeriŋiz taḳı ḥükm ḳılur men siziŋ araŋızda ol nerse içinde kim erdiŋiz anıŋ içinde ḫilāf ḳılışur siz. 43v/5=003/055

andıḳ- "ant içmek, yemin etmek ***bkz***. andıḳa-"

andıḳar oḳ tilemedimiz meger ėḍgülük. Taŋrı tanuḳluḳ bėrür anlar yalġan sözlegliler. 150r/5=009/107

andıḳa- "ant içmek, yemin etmek ***bkz***.andıḳ-"

ermezler anlar silerdin ap olardın ***andıḳadılar*** yalġan üze anlar bilirler. 402r/7=058/014

aŋdur- "andırmak, hatırlatmak"

eger bolmasalar ėkki er bir er taḳı ėkki tişi ol kim ersedin kim rāżī bolur siz tanuḳlardın kim azsa ėkkide birisi taḳı ***aŋdursa*** ėkkide birisi taḳı birke. yıġlınmasun tanuḳlar ḳayu vaḳtın kim ündenilseler. 36v/8=002/282

anı "onu, onları, *ol* zamirinin yükleme hâli"

anlar kim buzarlar Taŋrınıŋ ʿahdini kėḍin. keserler ***anı*** kim fermānladı Taŋrı anıŋ birle kim ulasa. 4v/6=002/027

aŋıl- "zikredilmek, anılmak"

ḳaçan unıtsalar ***aŋıldılar*** anıŋ birle açtımız anlar üze tėgme nerseniŋ ḳapuġları ḳaçan kim sewündiler erse anıŋ birle kim bėrildiler tuttımız anlarnı tawuşsuzun ançada anlar umunçsız bolurlar. 99r/4=006/044

anıŋ "onun, onların, *ol* zamirinin ilgi hâli"

aḍrar seçer anıŋ birle yalavaçlar anlarḳa kim boyun bėrdiler anlarḳa kim cuhūd boldılar Taŋrılıḳ erenler bilgeler ***anıŋ*** küḍezü tileyürler Taŋrı bitigidin erdiler anın üze tanuḳlar. 85v/6=005/044

anıŋ bile "onunla, onunla birlikte"

ant içer men ***anıŋ bile*** kim körür siler. 421v/2=069/038

anıŋ birle "onunla, onunla birlikte"

ol iḍi ḳıldı silerke yerni töşek kökni kötrüm indürdi kökdin suwnı çıḳardı ***anıŋ birle*** yėmişlerdin rūzī silerke. 4r/3=002/022

anıŋ birleki "maiyeti, onunla beraber olan"

eger tegse anlarḳa ėsizlik fāl toḳır erdiler mūsā birle yme ***anıŋ birleki***. 123v/5=007/131

anıŋ içinde "onun içinde, orada, onda"

azu ḳuyuġlı yaġmur teg kökdin ***anıŋ içinde*** ḳaranġuluḳlar kök etmeki yaşın ḳılurlar. 3v/5=002/019

anıŋ tapa "onun tarafa,orada"

neteg tanar siler Taŋrıḳa erdiŋizler ölügler tirgürdi silerni yana öldürür miz silerni yana tirgürür silerni yana ***anıŋ tapa*** yandurulur siler. 4v/8=002/028

anıŋ teg "onun gibi"

anlar kim kėrtgündiler bāṭıl ḳılmaŋlar ṣadaḳa bėrmişiŋizlerni minnet birle taḳı eẕā birle ***anıŋ teg*** kim ḫārc ḳılur mālını kişilerke körkitü kėrtgünmes Taŋrıḳa kėḍinki künke. anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze toprāḳ tegse aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ḳuḍsa anı yalıŋ ḳuruġ. 34r/5=002/264

anıŋ üçün "onun için, bundan dolayı"

ol ***anıŋ üçün*** kim anlar tanarlar erdiler Taŋrı belgüleriŋe öldürürler erdi yalavaçlarını yaraġsızın yā ḥaḳsızın. 8r/1=002/061

anıŋ üskinde "onun katında, onun yanında"

kim ol kim şefāʿat ḳılur ***anıŋ üskinde*** meger anıŋ destūrı birle. 32v/3=002/55

anıŋ üze "onun için, ondan dolayı, onun üzerine; onun ile"

anıŋ üze ol ol turur tevbe bezerlegen yarlıḳaġan. 5v/6=002/037

anın "*ol* zamirinin vasıta hâli, o yüzden, bu yüzden, onunla"

yanut ***anın*** kim ḳazġanur erdiler. 149r/2=009/095

anınça "ol zamirinin eşitlik hâli, onun kadar"

bir būstān meŋizlig bir beḍük tepe tüzü tegse aŋar uluġ ḳatrėlıġ yaġmur bėrse yėmişni ėkki ***anınça*** 34v/1=002/265

anıŋdın "*ol* zamirinin çıkma hâli, ondan ***krş***. anda, andın"

apaŋ bolġa siler sėzik içinde ***anıŋdın*** kim indürdimiz ḳulumız üze keldürüŋler bir sūre anıŋ meŋizligdin. 4r/4=002/023

anlar "*ol* zamirinin çokluk şekli, onlar"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa 2v/3=002/002

anlar ara "onlar arasında"

ḳaçan boşasa siler uraġutlarnı tėgseler atalmış vaḳtlarıŋa yıġmaŋlar olarnı nikāḥ ḳılsalar cüftlerini ḳaçan tileseler ***anlar ara*** ėḍgülük birle. 28v/6=002/232

anlar birle "onlarla birlikte, onlarla beraber"

toḳuşuŋlar Taŋrı yolı içinde ***anlar birle*** kim toḳuşurlar silerniŋ birle teŋde keçürmeŋler. 22v/7=002/190

anlar içinde "onlar içinde, onlarla birlikte

kim vācīb ḳılsa ***anlar içinde*** ḥaccnı cimāʿ yoḳ yarlıġdın çıḳmaḳ yoḳ üsteleşmek yoḳ ḥacc içinde. 23v/7=002/197

anlar tapa "onlar tarafa, onlara doğru"

körmezler mü ḳaytarmamaḳ ***anlar tapa***. 232v/8=020/089

anlar üçün "onlar için"

bekleŋler olarnı olturuŋlar ***anlar üçün*** tėgme busuġda. 139r/3=009/005

anlar üskinde "onların üstüne, onların üstünde"

neteg aḍırġuçı seçgüçi ḳılurlar sėni ***anlar üskinde*** turur tevrīt. 85v/3=005/043

anlar üze "onların üzerine, onşarın üstünde"

ermes öfkenmes ***anlar üze*** taḳı yana yoldın azmış. 2r/3=001/007

anlarça "onlara göre"

ögür öldürür-süz Taŋrı yolı içinde taḳı bir ögür tanġan körerler anlarnı ėkki ***anlarça*** köznіŋ körmeki. 39r/4=003/013

anlarda "onlarda, onlardan"

çın ***anlarda*** ol tüşer Taŋrı ḳorḳınçındın. ermes Taŋrı osanuḳ anıŋdın ḳılur siler. 9r/6=002/074

anlardın "onlardan"

anlar turur anlar satġın aldılar yaḳınraḳ tiriglikni kėḍinki orun birle yüŋütülmes ***anlardın*** ḳın ap yme anlar yārī bėrilmesler.10v/4=002/086

anlarġa "onlara"

takı aygıl ***anlarġa*** kim bėrildiler kitābnı takı kitābsizlerke müsülmān bolduŋuz mu. 40r/1=003/020

anlarķa "onlara"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke takı aḍaķın ķılurlar namāznı andın kim rūzī bėrdimiz ***anlarķa***. 2v/3=002/003

anlarıŋ "onların"

anlarnıŋ yoķ yoḍun boldı işleri dünyā içinde kėḍinki ajun içre. 146r/4=009/069

anlarnıŋ "onların"

Taŋrı dostı turur ***anlarnıŋ*** kim kėrtgündiler çıķarur olarnı ķaraŋķuluķlardın yaruķluķ tapa. 32v/8=002/257

anlarnı "onları"

bütünlükün anlar tandılar tüp tüz tururlar anlar üze ķorķıtulu ķılsa sen anlarnı azu ķorķıtulu ķılmasa sen ***anlarnı*** kėrtgünmesler. 2v/6=002/006

anlarlı "onlarla"

kim ye'cūc takı me'cūc artaķ iş ķılıġlılar yer içinde nek ķılalım mu saŋa çıķış ķılmaķıŋ üzele bizli ara ***anlarlı*** ara ķoçu tuġan 221v/7=018/094

ant 1."ant, yemin ***bkz.*** and"

aygıl ***ant*** meniŋ iḍim ol yaraġlıġ ol ermes siler unmas ķılıġlılar. 158r/7=010/053

2. "cevab harfi: Evet manasında olup yeminden önce söylenir"

aygıl ***ant*** meniŋ iḍim ol yaraġlıġ ol ermes siler unmas ķılıġlılar. 158r/7=010/053

ant iç- "ant içmek, yemin etmek"

ant içmesun artuķluķ iḍisi silerdin kėŋlig iḍileri bėrmekleri yawuķluķ iḍileriŋe çıġaylarķa ewdin aḍrılmışlarķa Taŋrı yolı içinde.256v/7=024/022

ant sı- "yemin bozmak"

Taŋrınıŋ nuşreti eliglerinde üstün kim ***ant sısa*** bütünlükün sıyur öz özine kim tükel ķılsa anı baçıġ ķılışdı anıŋ üze Taŋrı birle herāyna tükel bėrgey uluġ ter muyan. 376v/8=048/010

ant keffāreti "yeminin sorumluluğu"

ol turur ***antlarınızınŋ keffāreti*** ķaçan andıķsa siler. 91r/7=005/089

ant tök- "rastgele yemin etmek"

tutmas silerni Taŋrı uġrasız anlar birle antlarınız içinde yoķ kim tutar silerni anıŋ birle kim ***tügdüŋüzler antlarınızını***. 91r/4=005/089

ant tut- "ant tutmak, sözünde durmak"

aydı Taŋrı ***tuta ant*** yāḍ ķılur miz sėni helāk ķılsa miz. 326v/9=037/056

ant tüg- "rastgele yemin etmek"

tutmas silerni Taŋrı uġrasız anlar birle antlarınız içinde yoķ kim tutar silerni anıŋ birle kim ***tügdüŋüzler antlarınızını***. 91r/4=005/089

anuḳ "hazır"

silerde kim bar keçrürek mü ḳalır eger tėgse silerke bir tėgigli ḳaḍġu aydı ėrinç bėrdi Taŋrı meniŋ üze ançada kim ermedim anlar birle ***anuḳ***. 66v/7=004/072

anuḳ bol- "hazır olmak, hazırlamak"

ançaḳ ***anuḳ bolsunlar*** menfaʿatları anlarḳa. 244v/4=022/028

anuḳ keldürül- "hazırlamak, bulundurmak"

yana anlar kim tandılar yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni kėḍinki sarāynı körmek anlar ḳın içinde ***anuḳ keldürülmişler***. 295r/8=030/016

anuḳ keldürülmişler "hazırlamak, bulundurmak"

yana anlar kim tandılar yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni kėḍinki sarāynı körmek anlar ḳın içinde ***anuḳ keldürülmişler***. 295r/8=030/016

anuḳ keltürül- "hazırlamak, bulundurmak"

ermedi meger bir ün ança anlar ḳamuġı biziŋ üskümizde ***anuḳ keltürülmişler***. 323v/4=036/053

anuḳ ḳıl- "hazırlamak, hazır etmek"

ḳoḍlur bitig körgey sen yazuḳluġlarnı ḳorḳılıġlılar anıŋdın kim anıŋ içinde ayurlar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ne ol bu bitigke ḳoḍmas bir kiçigni ap yme bir uluġnı meger sadı anı bulġaylar anı kim ***ḳıldılar anuḳ***. 218v/4=018/049

anuḳ ḳılın- "hazırlanmak, hazır hale getirilmek, hazırlamak"

taḳı ḳorḳuŋ ol otdın kim ***anuḳ ḳılındı*** kāfirlerke. 50v/4=003/131

anuḳ ticārėt bol- "peşin ticaret olmak, peşin ticaret yapmak"

ol könirek Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim şeklig bolmasaŋız meger kim ***bolsa anuḳ ticāret*** tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/1=002/282

anuḳlan- "hazırlanmak, hazır hale getirilmek"

ol taŋ aşar vaḳtında ġāratḳa ***anuḳlanġan***. 447v/9=100/003

anut- "hazırlamak, hazır hale getirmek"

kim öldürse bir mü'minni uġrayu anıŋ yanutı tamuġ ol meŋgü ḳalıġlı anıŋ içinde nā-ḫoşnūd bolur Taŋrı anıŋ üze sürer anı ***anuttı*** aŋar uluġ ḳınnı. 69v/5=004/093

anutul- "hazırlanmak, hazır hale getirilmek"

ozuşuŋlar yarlıḳamaḳ tapa iḍiŋizlerdin ol būstānḳa kim anıŋ kėŋliki kök yėr kėŋliki teg ***anutuldı*** anlarḳa kim kėrtgündiler teŋrike yalavaçıŋa. 399r/7=057/021

anutulmışlar "hazırlanmışlar"

anlar ḳatıġlanurlar belgülerimiz içinde ʿāciz ḳılġuçılar bolup anlar ḳın içinde ***anutulmışlar***. 315r/6=034/038

ap "ne, ne de"

ay anlar kim kėrtgündiler yawumaŋlar namāzķa siler esrük erken bilgińceke tėgi siler nėgü aytur siler ***ap*** yuŋġuda erken meger yolda keçigliler başlıġın yuŋġınça siler eger bolsa siler biliglig. 63a/7=004/043

ap ... ap (... ap) "ne ... ne ... (ne de ...)"

başları tutuķ anıŋ ara ***ap olar birle ap*** olar birle 75v/1=004/143

ap yme "ne de ***krş***. ap yime"

tutmadılar Taŋrıda aḍın ***ap yme*** yalavaçında ap yme kėrtgünügliler iç dost 140r/5=009/016

ap yme ... ap yme "ne ... ne... (ne de...)"

tutmadılar Taŋrıda aḍın ***ap yme*** yalavaçında ***ap yme*** kėrtgünügliler iç dost 140r/5=009/016

ap yme ... ap yme ... ap yme "ne ... ne... ne…(ne de...)"

ķılmadı Taŋrı bir ķulaķı telinmişdin ***ap yme*** ıḍuķ ıḍmışlardın ***ap yme*** ulaşıķlıķ ***ap yme*** arķası sınmış 92r/9=005/103

apaŋ "eğer, şayet"

keldürsünler bir söz munuŋ teg ***apaŋ*** erseler köni sözlegliler. 387r/7=052/034

arķadaş "erkek kardeş (varis erkeğin)"

eger bolsa bir er mīrāş alnur atada oġulda aḍın azu tişi anıŋ ***arķaḍaşı*** bar azu ķız ķarındaşı tėgme biriŋe olar ėkkidin altıda bir. 59v/5=004/012

ar "erkek"

ar ķadaş "erkek kardeş (varis erkeğin)"

eger bolsa bir er mīrāş alnur atada oġulda aḍın azu tişi anıŋ ***ar ķaḍaşı*** bar azu ķız ķarındaşı tėgme biriŋe olar ėkkidin altıda bir. eger bolsalar andın üküşrek anlar ortaķ tururlar üçde bir içinde tutsuġda kėḍin tutsulur anıŋ birle azu bėrim ziyān ķılmadaçı tutturmaķ Taŋrıdın. 59v/5=004/012

ar- (1) "aldatmak"

ardı olarnı bu yaķın tiriglik tanuķluķ bėrdiler özleri üze anlar erdiler tanıġlılar. 108r/5=006/130

armaķ "aldatma, kandırma"

yolçıladı olarnı ***armaķ*** birle. 114r/3=007/022

ar-(2) "yorulmak"

armaķ "yorgunlık, yorulma hali"

tėgmez biziŋke anıŋ içinde emgek taķı tėgmes biziŋke anıŋ içinde ***armaķ*** anlar kim tandılar anlarķa tamuġ otı. 319v/4=035/036

armaķ tėg- "şiddetli yorgunluk, yorulmak, dermansız kalmak"

tėgmez biziŋke anıŋ içinde emgek taķı ***tėgmes*** biziŋke anıŋ içinde ***armaķ*** anlar kim tandılar anlarķa tamuġ otı. 319v/4=035/036

ara "ara, orta, iki şey arasındaki mesafe, iç; kişilerin birbirine karşı ilgisi"

aydı ol ayur ol bir sığır turur ḳarı ermez yme yigit ermez orta turur ėkki ***ara***. 8v/5=002/068

ara- "aramak, araştırmak"

ḳaçan keldi erse süleymān aydı māl birle mü ***arar*** siler mėni ol kim bėrdi maŋa Taŋrı yėgrek ol anıŋdın kim bėrdi silerke. 276v/7=027/036

ʿarab (<A.) "Arap, bedevî Araplar[56]"

saḳnurlar gürūhlarnı barmadılar eger kelse gürūhlar ārzūlarlar eger anlar bolsalar belgürügliler ***ʿarablar*** içinde sorsalar silerniŋ ḫaberleriŋizdin. 306r/5=033/020

ʿarab tilinçe "Arapça, Arapça olarak"

bu bitig turur çın tutuġlı ***ʿarab tilinçe*** ḳorḳutġu üçün anlarnı kim küç ḳıldılar sewünç bėrigli ėḍgülük ḳılıġlılarḳa. 369v/8=046/012

taş yörir ʿarablar "Bedevî Araplar, göçebe yaşayan Araplar[57]"

---

56 Arab; İnsanlardan bilinen bir nesil. Acem (Arap olmayanlar)'ın zıddı olan topluluk. Bu konuda "Ucmi" ve "Acem"'de aynıdır. Cevheri "Ureyb" kelimesinin "Arab" kelimesinin küçültülmüş kalıbına sokulmuş isimdir demiştir. "ʿArabun, ʿĀrıbeten ve ʿArbā" samimi, içten demektir. "Moteʿarribetūn ve Mustaʿarıbetun " sonradan arap olan kelimelere verilen addır." el-ʿArabiye", bedevi olsun olmasın, genel olarak Araplar'a mensup kişilere verilen addır. Rl-Eʿrabiyyu" "Eʿrāb"; Bedevi demektir. "Eʿārīb" de "Eʿrāb"ın çoğuludur. Fasih olan şiirlerde "Eʿarīb" kelimesi kullanılır. Ayrıca "Eʿrāb" ın "ʿArab" kelimesinin çoğulu olamadığını söyleyenler vardır. Çünkü "Enbāṭ" "Nabaṭ"ın çoğulu değildir. Bilakis "el-ʿArab" cins isimdir. "el-Eʿrāb" kelimesi neseb edilince "Erabʿī" olur. Sibeveyh bu konuda "Eʿrāb" kelimesine nisbet olarak "Eʿrabī" dendiğini çünkü bu manada kimsenin kullanmadığını söylemiştir. "el-ʿUrābeti ve el-ʿUrābiyyeti " kelimeleride (Araplık manasında) fiilleri olmayan kulllanılmayan masdarlardır. El-Ezherī bu konuda söyle demiştir. "el-ʿArab" çoğul isimdir. Çünkü Mecusī ve Yahudī denildiğinde bir kişi kasdedilir. Bunların sonundaki nisbet "ya"sı silininçe çoğul manada topluluk isimleri olurlar. "Muʿrib" kelimesi, dili fasih olan kişiye denir. Bu kişinin Arap olup-olmaması önemli değildir. "Eʿrābī" ise bedevi olan kimselere denir. Bunun çoğulu "el-Eʿrāb" ve "el-Eʿārīb" dir. Ayrıca "Eʿrābī" çölde veya yakınında oturana ve çöl mahfesi (elbise" giyene denir. Çölü terk edip şehre yerleşene, dili fasih olmasa da "el-ʿArabu" denir. Nitekim Ayeti kerīmede "Araplardan bedevi olanlar biz iman ettik dediler deki, iman etmediniz, İslam oldunuz" denmiştir. Bu ayet çölde yaşayan Arapların Peygamber efendimize sadakatlarını göstermek için geldiklerini ve Müslüman olmak için gelmediklerini göstermek için inmiştir. Ayrıca Tevbe suresinde "Çöl Arapları, daha çok küfre ve nifaka girmişlerdir" ibaresi bulunmaktadır. Ezheri bu ayet hakkında şöyle demiştir "Bu ayette Araplar ve el-eʿrāb" lar ayırt edilmemiştir. Buna göre Muhacirlerede ve Ensarlara "Eʿrāb" denilmesi caiz değildir. Çünkü onlar Araptır. Arap çölüne yerleşmişler, Arap şehirlerinde oturmuşlar, çölde büyüselerde daha sonra köye yerleşmişlerdir.Mekke de büyüseler de Medine'ye hicret etmişlerdir. Bu hicretten sonra yine bedevilerle karşılaşsalar, onların hayvanlarına baksalar, şehre yerleştikten sonra bedeviler gibi yağmurun düştüğü yerlere gitseler de bu böyledir. Bu yüzden onlara, Arap olduktan sonra bedevi olarak Araplaştılar denmiştir (Karmış 1991:242)

57 **Bedevî** (Çöl ve vahalarda develeriyle birlikte konar göçer olarak yaşayan Araplara verilen ad) "Başlamak, ortaya çıkmakönce gelmek" anlamları yanında "çölde yaşamak, sahrada oturmak" anlamında da kullanılan Arapça bedâvet (bidâvet) kelimesi "yerleşik hayat, medeniyet" anlamına gelen hadâretin karşıtıdır. "Kır, sahra, çöl" anlamına gelen bâdiyede yaşayan kimselere bedevî veya ehlü'l-bâdiye, ebnâ'ül bâdiye denir. Bedevîler deve veya keçi kılından yapılmış çadırlarda göçebe hayatı yaşadıklarından ehlü'l-veber, ehlü'l-hıyâm veya sekenetü'l-hıyâm adlarıyla da anılırlar. Buna karşılık köy, kasaba ve şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik hayat yaşayanlara ehlü'l-meder adı verilir (Fayda 1992:312). Sâmî dillerde "çöl" manasına gelen arab kelimesi eski devirlerde aynı zamanda çölde yaşayan kimse yani bedevî için kullanılıyordu. Ayrıca Asur, Bâbil, Yunan ve hatta Câhiliye dönemine ait bazı metin, rivayet, tablet ve kitabelerde arab kelimesiyle Arap yarımadasında çölde yaşayan bedevî Araplar kastediliyordu. Buna karşılık bir kabile adıyla veya oturdukları yerlerin ismiyle anılan

taş yörir ʿarablar kāfirlıḳı ḳatıġraḳ ol ėkki yüzlüglükün yaraşıraḳ ol bilmemekleri Taŋrı indürmişiniŋ yıġıġları yalavaçları üze. 148b/4=009/097

ʿarafāt (<A.) "Arafat, Mekke civarında bulunan bir dağın adı[58]"

yoḳ siler üze yazuḳ yoḳ kim tilese artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. ḳaçan yansa siler ***ʿarafātdın*** yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını ağırlıġ mezgit üskinde. 24r/1=002/198

araḳı "arada olan, aradaki"

yaratmadımız köklerni yerni nė kim ol ėkki ***araḳını*** meger könilik birle atalmış vaḳt. 368v/8=046/003

arala- "bulmak için dolaşıp aramak"

ḳaçan kelse kėdinki ėkki fesādnıŋ ilkisi vaḳti ıḍġay miz siler üze biziŋ ḳullarnı ḳatıġ toḳış iḍisi ***aralaġaylar*** sarāylar arasını. 206r/7=017/005

ʿārḫamet (<A.) "gurur, kibir"

ḳaçan aytılsa aŋar ḳorḳḳıl tėp Taŋrıḳa tutar anı ***ʿārḫamet*** yazuḳ birle tap ol aŋar tamu. 24v/7=002/206

ārām (<F.) "sükun, rahat"

ārām ḳıl- "dinlenmek, istiharat etmek"

uştmaḫ boḍunları mu ol kün yegrek amrulġuluḳ körklügrek ***ārām ḳılġu*** yer. 264r/3=025/024

ārām ḳılġu yer "öğle istirahati yapılacak mekan, öğle uykusu çekilecek yer"

uştmaḫ boḍunları mu ol kün yegrek amrulġuluḳ körklügrek ***ārām ḳılġu yer***. 264r/3=025/024

ʿarāṣat (<A.) "mahşer yeri[59]"

ol iḍi atı birle kim ḫalḳnı ḳıyāmet kün ***ʿarāṣatḳa*** tėre yarlıḳadı. 195v/9=016

---

yerleşik hayat yaşayanlara arab denilmiyordu. Milattan sonraki dönemlerde ise yerleşik hayat yaşayan Araplar için de bu kelime kullanılmaya başlanmıştır (Fayda 1992:312). İlk defa Kur'an-ı Kerim'de, yerleşik hayat süren Araplar'la bedevî Araplar açık bir şekilde birbirinden ayrılmış ve bedevîler aʿrâb olarak adlandırılmışlardır. Böylece bir ırkın adı olmakla birlikte yarımadanın köy ve şehirlerinde yaşayanlarına arab, çölde göçebe olarak yaşayanlarına ise aʿrâb (bedevî) denilmiştir (Fayda 1992:312). Bedevî iyi ve güzel konuşmayı, kelime oyunları yapmayı, secili ve şiirli ifadeyi sever. Bedevîlerin Arap dilini en temiz ve doğru şekilde kullandıkları bilinmektedir. Güzel ve doğru Arapça öğrenmeleri için şehirli çocuklar çöle bedevîlerin yanına gönderilir. Bazı Arap dil alimleri de bu dilin kullanılışını en saf ve doğru şekliyle öğrenmek için onların yanına giderdi (Fayda 1992:312).

58 Arafat, Mekke'de, haccın en önemli rükünlerinden vakfenin ifa edildiği yer. Bakara suresi 198. ayette geçen Arafat kelimesinin, yer adı ya da kişi adı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Yer adı kabul edilirse, hem çoğul şekli olan "arafat" hem de tekil olan "arefe" şekli ile meşhur "Arafat dağını" ifade etmektedir. Bir başka tarife göre, yalnız dağın bulunduğu mevkii ifade için "Arefe", çevresiyle birlikte ifade edilirken de çoğulu olan "Arafat" denmiştir. Kelimenin aslı tanımak anlamına gelen "marifet" veya "itiraf" veyahut da güzel koku anlamına gelen "arf"tan gelir. Kelimeye verilen manaların her biri, Arafat'ın bir özelliğini aksettirmektedir. Gece yarısından sonra esen meltemle gelen güzel kokusu, en hoş kokulardan biridir (Bedir 2010:42).

59 Arsa kelimesinin çoğulu olan arasat, sözlükte, üzerinde bina bulunmayan boş arazi anlamındadır. Din dilinde kıyametin kopmasından sonra diriltilecek olan insanlaarın dünyadaki inanç, söz, fiil ve davranışlarının sorguya çekilmek üzere sevk edilecekleri yerin adına denir (Karagöz 2005:28).

arġuç 1. "aldanma metaı ***bkz.*** azġuç"

ayġıl nė körür siler ortaḳlarıŋızını anlar kim oḳırlar Taŋrıda aḍın körkütüŋler maŋa nė törüttiler yerde azu anlarḳa ortaḳlıḳ mu bar kökler içinde azu bėrdi mü anlarḳa bitig anlar belgülüg üze andın yoḳ kim vaʿde bėrür küç ḳılıġlılar amarılar amarıke meger ***arġuç***. 320r/5=035/040

2. "ateş alevi, yıldız"

meger kim oġurlar oḳ ese èşütgüni uḍu eḍerse anı ***arġuç*** belgülüg. 193r/4=015/018

arġuç barḳ "kor ateş, kor, ateş"

keltürgey men silerke andın bir saw azu keltürgey men silerke ***bir arġuç barḳ***/yaruḳ bolġay kim siler isingey siler. 275r/1=027/007

arġuç èrinç "aldatıcı meta, aldatıcı haz"

kim yıraḳ ḳılsa otdın kigrülse uçmaḳḳa ḳurtuldı oḳ ermes bu ajun tirigliki meger ***arġuç èrinç***. 56r/6=003/185

arġuç metāʿ "aldatıcı haz, aldatıcı meta"

ermez dünyā tirigliki meger ***arġuç metāʿ***. 399r/6=057/020

arġuç ot "kor, kor ateş, ateş"

ançada kördi otnı aydı ėwi boḍunıŋa munda turuŋlar men kördüm otnı bolġay kim men keltürgey men silerke andın bir ***arġuç ot*** azu bulġay men ot üze köni yol. 228v/9=020/010

arı "arı, bal yapan hayvan"

körkütti iḍiŋ ***arılarḳa*** kim tutsalar taġlardın ėwler taḳı yıġaçda aŋar kim saḳya ḳılurlar. 200v/5=016/068

arı- 1."temizlemek, temiz olmak"

ol kim bėrür neki tawarnı ***arır***. 445r/1=092/018

2. "temizlemek, zekat vermek"

ol kim bėrür neki tawarnı ***arır***. 445r/1=092/018

arıġ 1. "temiz, saf, günahsız"

aydılar ***arıġ*** sen bilmek yoḳ biziŋke meger ol kim ögretse sen. sen-ök sen bilgen bütün işlig. 5r/5=002/032

2. "günahsız, saf, temiz"

arıġ işlerler ***arıġ*** erenlerke arıġ erenler arıġ işlerlerke. 257r/5=024/026

3. "münezzeh, takdis ve tenzih etme"

ḳaçan aḍıldı erse aydı ***arıġ*** iḍi sen sen yandım saŋa men bütüglilerniŋ ilkisi men. 124v/9=007/143

4. "mukaddes, kutsal"

sen ***arıġ*** öziŋ içinde sen anıŋ atı ṭuvā turur. 229r/1=020/012

5. "Allah'ı noksan sıfatlarından tenzih etmek, kusursuzluk Allah'a mahsusutur"

arıġ turur ol kim ḳullar tururlar aġırlanmışlar. 237r/2=021/026

6. "helal, temiz[60]"

yėŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı ḥelāl ***arıġ*** sipās öteŋler Taŋrı niʿmetiŋe eger erse siler aŋar tapnur erse siler. 204v/6=016/114

7. "iyi, ahlaklı"

ermedi Taŋrı kim ḳoḍsa mü'minlerni ol nerse üze kim siler anıŋ üze ançaḳa tėgi seçse arıġsızını ***arıġdın***. 55v/1=003/179

8. "yücelme, yükseltme"

baḳmas mu sen anlarḳa ***arıġ*** körkitürler tenlerini. 64v/5=004/049

9. "temiz ve hoş şeyler"

küç ḳılmaḳ birle anlardın kim cuhūd boldılar ḥarām ḳıldımız anlar üze ***arıġlarnı*** kim ḥelāl ḳılındı anlarḳa yıġmaḳları birle Taŋrı yolından üküş. 77r/4=004/160

10. "beyaz, temiz"

ançada yarlıġ ıḍtım ***arıġ*** tonluġlarḳa kim kėrtgünüŋler maŋa meniŋ yalavaçımḳa aydılar kėrtgündümiz tanuḳ bolġıl biz boyun bėrigliler miz. 94r/7=005/111,

11. "nimet[61]"

aḳar anlar altınından arıḳlar būstānlar içinde ***arıġ***. 153v/8=010/009

12. "güzel, etkili"

körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meṣel bir ***arıġ*** söz ḫurmā yıġaçı teg anıŋ köki bek bekümiş turur anıŋ butaḳı üstün hevā içinde. 190r/6=014/024

13. "rızk[62]"

aġırladımız oḳ ādem oġlanını kötürdimiz anlarnı yazı içinde deryā içinde rūzī ḳıldımız anlarḳa ***arıġlardın*** artuḳluḳ urdımız anlarḳa üküş üzele anıŋdın kim törüttimiz artuḳluḳ urmaḳ. 211v/1=017/070

14. "masum"

bardılar ḳaçan kördiler erse bir oġlannı öldürdi anı ḫıżr aydı öldürdüŋ mü bir etözni ***arıġ*** yazuḳsuz. 220r/8=018/074

15. "abdestli"

yuḳamasun aŋar meger ***arıġlar***. 396v/2=056/079

arıġ bir etözni öldür- "temiz bir cana kıymak"

---

60 Dinen yapılması veya yenip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey demektir. Allah ve Resulü'nün bir şeyin helal olduğunu belirtmesi veya işlenmesinde günah olmadığını bildirmesi , o fiilin helal olduğunu gösterdiği gibi, o fiil veya şeyin yasaklandığına dair bir delil bulunmaması da helal olduğunu gösterir. Zira eşyada aslolan helal oluşudur. Buna göre bir şey, dinin açık bir hükmüne, yasağına ve ilkesine aykırı olmadıkça helaldir, meşrudur (Karagöz 2005:252).

61 Nimet, sözlükte, her türlü iyi hal demektir. Geniş anlamıyla nimet; hayatın güzel ve hoş olması, geçim yönünden geniş olmak, manevi olarak rahat olmak anlamına gelir.Nimet kelimesinin içerisinde, iyilik, mutluluk, ihsan, bağış, hayırlı mal ve servet, her türlü güzel durum manaları da bulunmaktadır (Ece 2000:502).

62 Sözlükte "nasip, pay ve şans" anlamlarına gelir. Ayrıca maddi ihtiyaç için gerekli olan nimet, insanın yararlanabildiği her türlü mal ve varlık olarak da tanımlanmıştır (Karagöz 2005:555).

bardılar ḳaçan kördiler erse bir oġlannı öldürdi anı ḫıżr aydı ***öldürdüŋ mü bir etözni arıġ*** yazuḳsuz. 220r/8=018/074

arıġ bitigler "Allah tarafından gönderilen ter temiz sahifeler"

yalavaç Taŋrıdın oḳısa ***bitigler arıġ***. 447r/2=098/002

arıġ boş āzād uraġutlar "iffetli, namuslu kadınlar"

arıġ boş āzād uraġutlar tişilerdin meger negü kim erklig bolsa oŋ elgiŋizler. 61r/7=004/024

arıġ cān "Cebrail[63]"

bėrdimiz ʿīsāḳa meryem oġlı nişānlarnı küçlendürdimiz ***arıġ cān*** birle. 10v/6=002/087

arıġ erenler " iyi erkekler"

arıġsız uraġutlar arıġsız erenlerke arıġsız erenler arıġsız uraġutlarḳa. arıġ işlerler arıġ erenlerke ***arıġ erenler*** arıġ işlerlerke. 257r/5=024/026

arıġ içgü "Cennet içkisi"

anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi ***içgü arıġ.*** 431r/8=076/021

arıġ iḍi "kusursuzluk Allah'a mahsustur"

arıġ iḍi ol yüksek anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar. 154v/8=010/018

arıġ işler "temiz, iffetli kadınlar"

arıġ işlerler arıġ erenlerke arıġ erenler arıġ işlerlerke. 257r/4=024/026

arıġ ḳol "vadi, Tuva vadisi[64]"

ançada oḳıdı anı iḍisi ol ***arıġ ḳolda*** atı ṭuvā turur. 434v/7=079/016

arıġ ḳutluġ "selam vermek, esenlik dilemek"

siler üze tarlıḳ yėmekiŋizler yumḳı azu öŋin öŋin ḳaçan kirse siler ewlerke selām bėriŋler özüŋizler üze ögmek Taŋrı üskindin ***ḳutluġ arıġ.*** 261v/5=024/061

arıġ ḳunçuylar "temiz, iffetli kadınlar"

ḳaçan beglig bolsalar eger keltürseler bir çalpaḳ iş anlar üze anıŋ yarımı āzād beglig ***arıġ ḳunçuylar*** üze ḳındın. 61v/7=004/025

arıġ māl "helal mal"

bėriŋler atasız anasız uşaḳlarḳa tawarlarını tegşürmeŋler arıġsız mālnı ***arıġ māl*** birle. 58r/2=004/002

arıġ oġlan "Hz. İsa[65]"

---

63 Cebrail'in Kur'an'da geçen isimlerinden bir başkası da Ruhu'l Kudüs'dür, kelime anlamı olarak "temiz ruh" demektir. Hıristiyanlık inancına göre de kelimenin anlamı baba ve oğuldan meydana geldiği için üçüncü kişi'de Ruhu'l-Kudüs olarak bilinmektedir (Karagöz 2005:562).

64 Filistinde bulunan Tûr dağının yanında bir vadi adıdır. Bu vadi Yüce Allah'ın Hz. Musa ile konuşması ve Hz. Musa'nın Mısır'dan çıktıktan sonra oraya uğramasıyla şereflenen kutsal bir yerdir. Kur'an'da iki ayette geçer (Akpınar 2002:158)

65 İsa, İbranice veya Süryanice bir isim olup, çoğulu "isevne" olarak gelir. Nispeti ise, İsevî veya İsî olarak ifade edilir. İsa kelimesinin Arapça olduğunu savunanlar, "soluk benizli" veya"beyaza çalar kırmızı benizli" anlamına

aydı men ol turur men iḍiŋ yalavaçıdın baġışlayın saŋa bir ***oġlan arıġ***. 224r/2=019/019

arıġ oġlanlar bėr- "temiz soy vermek, temzi nesiller vermek"

anda duʿā ḳıldı zekeriyyā iḍisiŋe. aydı iḍim ***bėrgil*** maŋa seniŋ ḳatıŋdın ***oġlanlar arıġ***. 41v/9=003/038

arıġ orun "İsrail Oğullarının kaldıkları yer, Makâmun Kerîm [66]"

kenclerdin ***arıġ orundın***. 269v/2=026/058

arıġ öz " Tuva, Tuva vadisi, kutsal vadi Tuva, el- Vâdî'l-Mukaddes[67]"

sen ***arıġ öznin*** içinde sen anıŋ atı ṭuvā turur. 229r/1=020/012

arıġ özlüg uraġut "iffetli, namuslu kadınlar"

anlar kim atarlar yaʿnī sökerler ***arıġ özlüg uraġut*** yana keltürmesler tört tanuḳlarını uruŋlar anlarnı seksen berge. 255r/8=024/004

arıġ söz "güzel bir söz, etkili bir söz"

körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meṣel bir ***arıġ söz*** ḫurmā yıġaçı teg anıŋ köki bek bekümiş turur anıŋ butaḳı üstün hevā içinde. 190r/6=014/024

arıġ süçig toprak "teyemmüm edilecek toprak"

azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu elig tegürse siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı uġraŋlar ***arıġ süçig toprakġa*** türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizḳa. 63v/9=004/043

arıġ Taŋrı "subhan Allah[68]"

arıġ Taŋrı andın kim ṣıfat ḳılurlar. 329v/6=033/159

arıġ tonluġlar "Havarîler (Hz. İsaʿ ya hayatta iken iman eden ve ona sadakat gösteren kişiler)[69]"

---

gelen "a-y-s" fiilinden türediğini ileri sürmüşlerdir. İsa'nın İngilizce'de kullanılan "Jesus" kelimesi, İbranice, "Yahve kurtuluştur" anlamına gelen "Yeshua" veya "Joshua"dır. İsa ismi, Ahd-i Cedid'e göre, daha doğmadan annesine bildirilmiştir. İsa'nın ismi, İnciller ve Pavlos'un mektuplarında "Lesos" olarak geçmektedir. Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvırcık saçlı ve geniş göğüslüdür (Bedir 2010:232).

66 Güzel ev anlamına gelen Makamun Kerîm, Mısır topraklarında Feyyûm denen yerdir, denilmiştir. Bir başka görüşe göre ise Makamun Kerîm, mimberlerdir (Akpınar 2002:158).

67 Filistinde bulunan Tûr dağının yanında bir vadi adıdır. Bu vadi Yüce Allah'ın Hz. Musa ile konuşması ve Hz. Musa'nın Mısır'dan çıktıktan sonra oraya uğramasıyla şereflenen kutsal bir yerdir. Kur'an'da iki ayette geçer (Akpınar 2002:196).

68 Yüce Allah'ı her türlü arazdan, ayıp ve kusurlardan ve eksikliklerden, her çeşit beşeri niteliklerden tenzih ederim anlamına gelen zikir ve tesbihte çokca söylenen bir sözdür. Yüce Allah'ın yarattıkları ve tecellileri karşısında, hayret ve şaşkınlık gibi durumlarda tesbih olarak bazen bu şaşkınlığı ifade biçimi olarak söylenmektedir (Hikmet Neşriyat 1993:139).

69 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabileri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın

ançada yarlıġ ıḍtım ***arıġ tonluġlarḳa*** kim kėrtgünüŋler maŋa meniŋ yalavaçımḳa aydılar kėrtgündümiz tanuḳ bolġıl biz boyun bėrigliler miz. 94r/7=005/111

arıġ uraġutlar "iffetli, namuslu kadınlar"

bütünlükün anlar atarlar örtüglüg ***arıġ uraġutlarnı*** ukmaġlılarnı kėrtgünmişler ḳarġaldılar dünyā içinde āḫiret içinde anlarḳa ḳın turur uluġ. 257r/1=024/023

arıġ bol- "helal olmak"

yana ***arıġ bolmışlar*** kėrtgünügli ḳunçuylardın yana arıġlar yavaşlar anlardın kim bėrildiler bitigni silerde öŋdün ḳaçan bėrse siler olarḳa terlerini özlerini küḍezigliler artaḳ iş ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlılar. 80v/1=005/005

arıġ bolmışlar "iffetli, namuslu kadınlar"

yana ***arıġ bolmışlar*** kėrtgünügli ḳunçuylardın yana arıġlar yavaşlar anlardın kim bėrildiler bitigni silerde öŋdün ḳaçan bėrse siler olarḳa terlerini özlerini küḍezigliler artaḳ iş ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlılar. 80v/1=005/005

arıġ ḳıl- "temizlemek"

taḳı ol uġurda kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı üḍürdi sėni taḳı ***arıġ ḳıldı*** sėni taḳı üḍürdi sėni ʿālemniŋ tişileri üze. 41v/8=003/042

arıġ ḳılın- "temizlenmek"

ayġıl ḫaber bėrür mi men sizke andın yaḫşıraḳ birle anlarḳa kim ḳorḳtılar anlarnıŋ iḍisi ḳatında būstānlar aḳar astından arıḳlar meŋgüler anıŋ içinde taḳı cüftler ***arıġ ḳılınmış*** taḳı ḫoşnūdluḳ Taŋrıdın. 39v/1=003/015

arıġ ḳılınmış "temizlenmiş, temiz"

būstānlar aḳar astından arıḳlar meŋgüler anıŋ içinde taḳı cüftler ***arıġ ḳılınmış*** taḳı ḫoşnūdluḳ Taŋrıdın 39v/1=003/015

arıġ körkit- "yücelme, yükseltme"

baḳmas mu sen anlarḳa ***arıġ körkitürler*** tenlerini. 64v/5=004/049

arıġ törütül- "iyi yaradılışlı yaratılmak"

keltürülgeyler anıŋ oḫşaşıġlı. anlarḳa anıŋ içinde cüftler ***arıġ törütülmişler*** . 4v/1=002/025

arıġ tut- "temiz tutmak"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim ***arıġ tutuŋlar*** menim ewimni tegre tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke töŋütüglilerke. 15r/2=002/125

arıġlar "iffetli, namuslu kadınlar"

bu kün ḥelāl ḳılındı silerke ***arıġlar***. 80r/8=005/005

arıġlardın bol- "temizlerden olmak"

takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. isa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181)

sığınġu yer bėrdi silerke küçlendürdi silerni öz yārīsi birle rūzī bėrdi silerke ***arıġlardın bolġay*** kim siler sipās ötegey siler. 133v/6=008/026

arıġlardın rūzī ḳıl- "temiz nimetlerden rızk vermek"

ornattımız oḳ Taŋrı ḳulı oġlanlarını çın köni orunḳa ***rūzī ḳıldımız anlarḳa arıġlardın*** aḍnaşmadılar ançaḳ keldi erse anlarḳa bitig. 161v/3=010/093

arıġlarnı ḥelāl ḳıl- "temiz şeyleri helal kılmak"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa anadın tuġup bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ***ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı***. 126v/5=007/157

arıġlardın yė- "temiz ve helal olanlardan yemek"

ay anlar kim kėrtgündiler ***yėŋiz arıġlardın*** ol kim rūzī ḳıldımız silerke. 20r/2=002/172

ḥelāl arıġ yė- "temiz ve helal olan nimetlerden yemek"

yėŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı ***ḥelāl arıġ*** sipās öteŋler Taŋrı niʿmetiŋe eger erse siler aŋar tapnur erse siler. 204v/6=016/114

arıġlardın yėtür- "hayır için harcamak"

ay anlar kim kėrtgündiler ***yėtürüŋler arıġlardın*** ol kim ḳazġandıŋızlar anıŋdın kim çıḳardımız silerke yerdin uġramaŋlar arıġsızlarḳa andın yėtürse siler ermes siler anı tutuġlı meger kim köz yumsa siler anıŋ içinde. 34v/7=002/267

arıġ cān "Cebrail[70]"

bėrdimiz ʿīsāḳa meryem oġlı nişānlarnı küçlendürdimiz ***arıġ cān*** birle. 10v/6=002/087

arıġ tonluġlar "Havarîler (Hz. İsa'ya hayatta iken iman eden ve ona sadakat gösteren kişiler)[71]"

ançada yarlıġ ıḍtım ***arıġ tonluġlarḳa*** kim kėrtgünüŋler maŋa meniŋ yalavaçımḳa aydılar kėrtgündümiz tanuḳ bolġıl biz boyun bėrigliler miz. 93v/7=005/111

arıġ toprāḳḳa uġra- "temiz toprakla teyemmüm etmek"

---

70 Dört büyük melekten birinin ismi olup, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi Cibril, Ruhu'l-Kudüs, Ruhu'l-Emin, Ruh ve Resul şeklinde geçmektedir. Bütün peygamberlere vahyi getiren Cebrail'dir. Kur'an'a göre o, karşı konulmayacak bir güce, üstün ve kesin bilgilere sahip, Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Bu yönüyle Cebrail kuvvet manasına gelen Cebra ile Allah anlamına gelen İl'den meydana gelmiş bir isimdir. Allah'ın kuvveti demektir(Karagöz 2005:85).

71 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabileri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. İsa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181)

eger bolsa siler igligler azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu ḳatılsa siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı utru ***uġraŋlar arıġ toprakḳa*** türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizke. 80v/9=005/006

arıġ turur Taŋrı "kusursuzluk Allah'a mahsustur"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlıġı ***arıġ turur Taŋrı*** anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/3=059/023

arıġla- "temizlenmek (Allah'ın katında)"

aydı bilgenrekleri aymadı mu silerke nelük iḍini ***arıġlamadıŋızlar***. 419r/6=068/028

arıġlan- "temizlenmek (Allah'ın katında)"

arıġlanurlar anı aŋar secde ḳılurlar. 131r/9=007/206

arıġlıġ "temizlik, saflık (Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmek) ***bkz.*** arıġlıḳ"

arıġlıġ birle yāḍ ḳılġıl iḍiŋ ögdüsi birle bolġıl secde ḳılıġlılardın. 195v/7=015/098

arıġlıġ şıfat ay-"hamd ile tesbihat etme"

körgey sen feriştelerni ḳapsaġlı ʿarş tėgresinde ***arıġlıġ şıfatın aŋġaylar*** iḍileri ögdüsi birle ḥükm ḳılġay anlar ara könilik birle ayılġay ögdi Taŋrıḳa ajunluġlar iḍisi. 341v/3=039/075

arıġlıġ taŋrıḳa "eksiklikten münezzeh olan Allah"

arıġlıḳ Taŋrıḳa ajunluġlarnı yarattaçı. 275r/2=027/008

arıġlıḳ 1. "temizlik, saflık ***bkz.*** arıġlıġ"

arıġlıḳ aŋar yüksek anıŋdın kim şıfat ḳılurlar. 105r/3=006/100

2. "takdis etmek, şanına yakışmayan şeylerden tenzih etmek, temizlemek, tertemiz yapmak"

biz ***arıġlıḳın*** yāḍ ḳılur miz saŋa ögdi aymaḳ birle arıġlar miz saŋa. 5r/3=002/030

3. "zekat, doğruluk, düzen"

tiledimiz tegşürmek ol ėkkike ol ėkkegünüŋ iḍisi anda yėgrekin ***arıġlıḳın*** yawuḳluḳ ulamaḳın. 220v/9=018/081,

4. "tesbih (Allah'ı takdis ve tenzih etmek)"

arıġlıḳ Taŋrıḳa anıŋdın kim şıfat ḳılurlar. 253v/5=023/091,

arıġlıḳ Taŋrıḳa "her eksiklikten münezzeh, esma-i hüsna'dan el-Kuddüs[72]"

arıġlıḳ Taŋrıḳa anıŋdın kim şıfat ḳılurlar. 253v/3=023/091

arıġlıḳ ḳıl- "temizlemek"

bolmadı boḍunı yanutı meger kim aydılar çıḳarıŋlar lūṭ boḍunını kentleriŋizlerdin anlar kişiler tururlar ***arıġlıḳ ḳılurlar***. 278r/7=027/056

72 Fu'ûl vezninde olan el-quddüs "temiz ve pak" anlamlarına gelmektedir ve Allah'ın her türlü "eksiklik ve noksanlıktan münezzeh, pak olması" demektir. El-quddüs, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde Haşr 59/24 ve Cumʿa 62/1 surelerinde geçmektedir (Cemel 2001:28).

arıġraḳ "daha saf, daha temiz"

aydı bular ḳızlarım turur anlar ***arıġraḳ*** silerke ḳorḳuŋlar Taŋrıdın rüsvā ḳılmaŋlar mėni ḳonuḳluġum içinde. ermes mü silerde bir er köni. 169v/5=011/078

arıġsız 1. "kirli, pis, dinen yasaklanmış, haram"

ol ***arıġsız*** azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol boġuzlanmış birle ol butlar atı birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme teŋde keçürdmegli seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/2=006/145

2. "çirkin görülen şey"

yüz ewrüŋler anlardın anlar ***arıġsızlar*** ol. 149r/2=009/095

arıġsız erenler "ahlaksız erkekler, namuslu, takva sahibi olmayan erkekler"

arıġsız uraġutlar ***arıġsız erenlerke*** arıġsız erenler arıġsız uraġutlarḳa. 257r/4=024/026

arıġsız māl "haram mal"

bėriŋler atasız anasız uşaḳlarḳa tawarlarını tegşürmeŋler ***arıġsız mālnı*** arıġ māl birle. 58r/2=004/002

arıġsız söz "kötü söz, etkili olmayan söz"

yana bir ***arıġsız söz*** meşeli yaʿnī kāfirlıḳ aşlı arıġsız yıġaç teg yaʿnī ḥanẓala yıġaçı ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/8=014/026

arıġsız söz meşeli "kötü bir sözün durumu, kötü bir söz örneği"

yana bir ***arıġsız söz meşeli*** yaʿnī kāfirlıḳ aşlı arıġsız yıġaç teg yaʿnī ḥanẓala yıġaçı ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/8=014/026

arıġsız uraġutlar "ahlaksız kadınlar, namuslu, takva sahibi olmayan kadınlar"

arıġsız uraġutlar arıġsız erenlerke arıġsız erenler arıġsız uraġutlarḳa. arıġ işlerler arıġ erenlerke arıġ erenler arıġ işlerlerke. 190r/9=014/026

arıġsız yıġaç "kötü ağaç, *mec.* (kötü söz)"

yana bir arıġsız söz meşeli yaʿnī kāfirlıḳ aşlı ***arıġsız yıġaç*** teg yaʿnī ḥanẓala yıġaçı ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ.190r/9=014/026

arıġsız bol- "fücur işlemek, günahlara dalmak, haktan dönmek, küfür ve inkar etmek"

baḳsun kişiler neteg mūrdār ***arıġsız bolur*** öz aşıŋa. 436r/3=080/024

arıġsızlarnı ḥarām kıl- "pis şeyleri haram kılmak"

ḥarām ḳılur anlar üze ***arıġsızlarnı***. 126v/6=007/157

arıġsızını ḳıl- "murdar *mec.* (kâfir) kılmak"

aḍırmaḳ üçün Taŋrı arıġsızını arıġdın ***ḳılur arıġsızını*** amarını amarı üze. 134v/5=008/037

arıġsızlıḳ 1."pislik"

tileyür Taŋrı ėletse ketürse silerdin ***arıġsızlıḳ*** ay yalawaç ewi boḍunı arıtur silerni arıtmaḳ. 307v/1=033/033

2. "eza, eziyet"

ayġıl ol ***arıġsızlıḳ*** turur. 27r/4=002/222

arıġsuz "pislik ***bkz*** arıġsız"

arıġ turur ***arıġsuzdın*** ol kim törütti cüftlerni ḳamuġını andın kim ündürür yer etözlerindin anıŋdın kim bilmezler. 322v/3=036/036

arıḳ "ırmak, nehir"

ün bėrdi aŋar ol ʿīsā kim anıŋ altınındın ḳaḍġurmaġıl ḳıldı oḳ seniŋ iḍiŋ seniŋ altıŋdın kiçig ***arıḳ*** aḳar. 224r/8=019/024

kiçig arıḳ "dere"

ün bėrdi aŋar ol ʿīsā kim anıŋ altınındın ḳaḍġurmaġıl ḳıldı oḳ seniŋ iḍiŋ seniŋ altıŋdın ***kiçig arıḳ*** aḳar. 224r/8=019/024

arın- "temizlenmek"

eger Taŋrı faẓlı bolmasa siler üze anıŋ yarlıḳamaḳı ***arınmaġay*** erdi silerdin biregüdin tutaşı velīkin Taŋrı arıtur kimni tilese. Taŋrı ėşitgen turur bilgen turur. 256v/6=024/021

arındurul- "arındırılmak, temizlenmek"

eger ötünç bėrse siler Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ėkki ança arturġay silerḳa yarlıḳaġay silerke Taŋrı ***arındurulġan*** keçürgen turur. 413r/1=064/017

arındurulġan "arındırılan, temizlenen, eş-şekūr[73]"

yarlıḳaġay silerke Taŋrı ***arındurulġan*** keçürgen turur 413r/1=064/017

arındurulġan keçürgen " acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen, esma-i hüsna'dan el-Ḥalim[74]"

yarlıḳaġay silerke Taŋrı ***arındurulġan keçürgen*** turur 413r/1=064/017

arış "aciz, bitkin"

yana ewürgil közni ėkki yolı ewrülür yanġay saŋa köz yıramış ol ***arış*** tėgmekdin. 416v/7=067/004

arışġu "karşılıklı, birbirini aldatma, karşılıklı aldanma"

arışġu kün "karşılıklı birbirlerini aldatma günü, karşılıklı aldanma günü"

ol kün tėrer silerni tėrnek küniŋe ol turur ***arışġu kün*** yaʿnī ziyān küni kim kėrtgünse Taŋrıḳa yme ḳılsa ėḍgülük. 412r/5=064/009

arışġu kün yaʿnī ziyān küni "karşılıklı birbirlerini aldatma günü, karşılıklı aldanma günü"

ol kün tėrer silerni tėrnek küniŋe ol turur ***arışġu kün yaʿnī ziyān küni*** kim kėrtgünse Taŋrıḳa yme ḳılsa ėḍgülük. 412r/5=064/009

---

73 Şekūr, yapılan ihsanı açığa vurma manasına gelir ve sadece Cenab-ı Hakk'a mahsustur. O, çokça sena edilmeye layıktır, öyle ki Sübhan Teâlâ, az bir taata pek çok dereceler lütfeder. Kur'an-ı Kerim'de eş-şekūr dört defa geçmektedir(Cemel 2001:59).

74 "Halim", nefsi, tabii kızgınlığın sevk ve heyecanından geri tutmak, nefsi engellemek manasındadır. Cenab-ı Hakk, yavaş ve yumuşak hareket eder. Allah nimetlerini ve lütfunu günahları sebebiyle kullarından esirgemez. O, kendisine itaat edenleri rızıklandırdığı gibi günahkârları da rızıklandırır. Allah ceza vermekte aceleci değildir (Cemel 2001:76).

arıt- 1."temizlemek, arındırmak"

arıtur silerni ögretür silerke bitigni iş könilikni ögretür silerke anı kim bilmes erdiŋizler. 18r/4=002/151

2. "temizlemek, zekat vermek"

ol anıŋ yanutı turur kim ***arıttı***. 232r/2=020/076

3. "kusursuz kılmak, (çeşitli musibetlere maruz bırakarak günahlardan temizlemek /vesveselerden ve şüpheden kurtarıp) temizlemek"

taḳı sınamaḳ üçün Taŋrı ol nerse kim köküzleriŋiz içinde taḳı munuŋ üçün kim ***arıtsa*** ol nerse kim köŋülleriŋiz içinde. 53r/3=003/154

4. "imtihan etmek, denemek"

anlar kim amurturlar ünlerini Taŋrı yalavaçı üskinde anlar turur anlar ***arıttı*** Taŋrı köŋüllerini saḳnuḳluḳ. 379v/7=049/003

5. "temizlemek, ıslah etmek, düzeltmek, medhetmek, övmek, temize çıkarmak, doğru olduğunu iddia etmek, doğru olduğunu ortaya koymak"

arıtur silerni ögretür silerke bitigni iş könilikni ögretür silerke anı kim bilmes erdiŋizler. 18r/4=002/151,

arıtmaḳ "temizleme, arıtma"

ne yas ḳılġay saŋa ***arıtmaḳını***. 435v/7=080/007

arıtıl- "temizlenmek"

kötrülmiş ***arıtılmış***. 435v/9=080/014

arıtılmış "Kur'an, temiz sahifelerdir, temiz olarak meydana getirilmiştir, mutahhar"

kötrülmiş ***arıtılmış***. 435v/9=080/014

arıtılmış yer "kutsal toprak[75]"

ay meniŋ boḍunum kiriŋler ol ***arıtılmış yerke*** kim bitidi Taŋrı silerke. 83r/3=005/021,

arıttur- "temizlettirmek"

alġıl anlarnıŋ māllarından zekāt arıtġay sen olarnı ***arıtturġay*** sen olarnı anıŋ birle alḳış bėrgil anlar üze. 149v/7=009/103

ʿārim (<A.) "Arim seli, Sebe kavmini cezalandırmak üzere meydana getirilen, şiddetli yağmurun sebep olduğu ve büyük göçlere yol açan sel felâketi[76]"

---

75 Kutsal ve pisliklerden arınmış yer anlamında, Beyt-i Makdis ve çevresine verilen addır. Beytullah (Allah'ın evi) anlamına gelen "ilyâ" da denmiştir (Akpınar 2002:178).

76 Yıkılmasıyla Sebe halkını yok eden Me'rib barajı. Arim, "el-arame" kelimesinin çoğulu olup, şiddetli yağmur, şiddetli sel, barajın yıkılması gibi manalara gelir. Baraj veyahut sel baskınının meydana geldiği vadinin ismi olduğu da iddia edilmiştir. Zira arim, Yemence "set" anlamına gelmektedir. Barajı delip patlamasına "arim" denen fareler vesile olduğu için, Arapça bu sele "arim seli" dendiği de söylenir. Kur'an'da isim tamlaması halinde "seylü'l-arim" (Sebe 34/16) şeklinde geçtiğinden arim barajı veya barajın bulunduğu vadinin adı olduğu anlaşılmaktadır. Tefsirlerde, Me'ribdeki bu barajı, ilk defa adı Sebe olan yemen hükümdarının yaptırdığı rivayet edilir. Kadim Me'rib barajı (Sedd-i Me'rib) yeni Me'rib şehrinin güneybatısında Ezene vadisi üzerinde olup, Kuzey ve Güney Balak dağları arası, taş ve zift ile kapatılarak yapılmıştı (Bedir 2010:63).

ʿārim atlıġ aḳın suwnı "Arim seli, Sebe kavmini cezalandırmak üzere meydana getirilen, şiddetli yağmurun sebep olduğu ve büyük göçlere yol açan sel felâketi"
yüz ewürdiler ıdtımız anlar üze ***ʿārim atlıġ aḳın suwnı***. 313r/8=034/016

arḳa 1."arka, sırt, arka taraf"
arḳa ırġaġıl seniŋ tapa ḫurmā yıġaçınıŋ tüpini tüşsün seniŋ üze yaş ḫurmā ėmdi ewdülmiş. 224r/8=019/025

2. "üst yüzey, üzeri"
eger tutsa Taŋrı kişilerni ḳazġanduḳları birle ḳoḍmaġay erdi anıŋ ***arḳası*** üze hīç teprenigli. 320v/6=035/045

3. "berzah; iki şey arasındaki engel, aralık perde"
ol ol aydaçılar ol. anlarnıŋ ***arkalarında*** gūr ol aḍaḳın ḳoparılġularıḳa tėgi. 254r/3=023/100

arḳa tur- "arkaya atılmak, terk edilmek"
aydı ay meniŋ boḍunum boḍuŋ mu ʿazīzrek turur siler üze Taŋrıdın. tutuŋızlar anı kėnḍüŋizlerde ***arḳa tura***. 171r/2=011/092

arḳa bėr- 1."yardım etmek, desteklemek"
kim boyun süse yalavaçḳa boyun südi oḳ Taŋrıḳa. kim ***arḳa bėrip*** ewrülse ıḍmaz miz sėni anlar üze küḍezçi. 67v/8=004/080

2."yüz çevirmek, ardını dönmek"
Taŋrı tapa and sıġay oḳ miz bütleriŋizni anda kėḍin yüz ewürseler ***arḳa bėrigliler***. 238v/9=021/057

arḳa bėrigli "yüz çeviren, arka dönen"
Taŋrı tapa and sıġay oḳ miz bütleriŋizni anda kėḍin yüz ewürseler ***arḳa bėrigliler***. 238v/9=021/057

arḳa bėrip ewrül- "yüz çevirmek"
kim boyun süse yalavaçḳa boyun südi oḳ Taŋrıḳa. kim ***arḳa bėrip ewrülse*** ıḍmaz miz sėni anlar üze küḍezçi. 67v/8=004/080

arḳa bėriş- "yardımlaşmak"
yana siler öldürür siler etözüŋüzlerni çıḳarur siler bir bölükni silerdin sarāylarındın ***arḳa bėrişür*** siler anlar üze yazuḳ birle. 10r/8=002/085

arḳa bol- "yardım etmek, muavenet etmek"
bütünlükün yıġar silerni anlardın kim toḳışdılar silerniŋ birle dīn içre çıḳardılar silerni sarāylarıŋızdın ***arḳa boldı*** boldılar silerni çıḳarmaḳ üze kim dost tutsa siler olarnı kim dost tutsa olarnı anlar tururlar anlar küç ḳılıġlılar. 407r/1=060/009

arḳa ewür- "idaresine vermek, hazırlamak, tayin etmek, musallat etmek, yardımcı vermek, sahiplik ettirmek, çevirmek, vazgeçirmek, dönüvermek, yönelmek, dönüp gitmek, dönüp kaçmak"

sėn ėşittürümes sen ölüglerni taḳı ėşittürümes sėn üzlerke oḳımaḳ ḳaçan yansalar sėndin ***arḳa ewrügliler***. 298v/1=030/052

arḳa ırġa- "sallamak, hızlıca sallamak"

arḳa ırġaġıl seniŋ tapa ḫurmā yıġaçınıŋ tüpini tüşsün seniŋ üze yaş ḫurmā ėmdi ewdülmiş 224r/8=019/025

arḳa ewrügliler "arkasını dönüp gidenler"

sėn ėşittürümes sen ölüglerni taḳı ėşittürümes sėn üzlerke oḳımaḳ ḳaçan yansalar sėndin ***arḳa ewrügliler***. 298v/1=030/052

arḳa suwı "bel suyu, meni, sperma[77]"

aydı aŋar ėşi nökeri ol sözleşür anıŋ birle tandıŋ mu ol iḍike yarattı sėni toprāḳdın yana arḳa suwından yana tüzdi sėni bir er. 217v/5=018/037

arḳa tayanıp oldurġu "yastık"

ḳaçan ėşitti erse anlarnıŋ allarını. ıḍtı anlarḳa anuttı anlarḳa ***arḳa tayanıp oldurġu*** keltürdi tėgme birsiŋe anlardın bıçaḳ aydı çıḳġıl anlar üze. 175v/6=012/031

arḳada füsūs tutuġlılar "çok ayıplayanlar, çok çekiştirenler"

vāy ḳatıġlıḳ tėgme ***arḳada füsūs tutuġlılarḳa***. 449r/2=104/001

arḳası sın- "arkası kesilmek, nesli kesilmek (Arapların cahiliye geleneklerinden biridir. Şöyle ki, bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve otlaktan men etmezler "sırtı korunmağa alınmıştır" derlerdi. İşte "*arḳası sınmış*" sözcüğüyle bu töreye işaret edilmiştir"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme ***arḳası sınmış***. 92v/9=005/103

arkası sınmış "arkası kesilmek, nesli kesilmek[78]"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme ***arḳası sınmış***. 92v/9=005/103

arḳaḍaş "arkadaş"

arḳaḍaşları azu uġuşları anlar bitidi köŋülleri içinde īmānnı küçlendürdi anlarnı bir ferişte birle andın. 402v/9=058/022

arḳaḳsız "haksız"

anıŋ üçün bitidimiz Taŋrı ḳulı oġlanı üze ol kim öldürse bir etözni bir etözsüz azu ***arḳaḳsız*** yer içinde andaġ ḳalı öldürdi kişilerni yumḳı. 83r/4=005/022

arḳalaş- "yardım etmek, muavenet etmek"

77 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

78 Arapların cahiliye geleneğinden biridir. Şöyle ki:Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve otlaktan men etmezler "sırtı korunmağa alınmıştır" derlerdi. İşte "ham=arkası sınmış" sözcüğüyle bu töreye işaret edilmiştir (Gülle 1999-I:371).

azu tanmadılar mu aŋar kim bėrildi mūsā munda öŋdün aydılar ėkki yalġançılar ***arḳalaştılar***. 285r/4=028/048

arḳaru "arka taraf"

eger erdi erse anıŋ köŋleki tele yırtılmış ***arḳarudın*** yalġan sözledi ẕelīḫā ol köni sözleglilerdin. 175v/1=012/027

arḳış "kervan, kafile"

ḳaçan aḍrılıp çıḳtı erse ***arḳış*** aydı ataları men bulur men yūsuf yıḍını eger munar tėmes erse siler 181r/7=012/094

sewünçi arḳış "müjdeci, sevinç habercisi"

ḳaçan keldi erse ***sewünçi arḳış*** kemişti anı yüzi üze ewrüldi yandı körmeki. 181r/9=012/096

arḳur at- "ileri doğru fırlatmak"

ḳaçan keldi erse anlarḳa yalavaç Taŋrı üskindin könike tutuġlı anı kim olar birle ***arḳura attılar***. 12r/6=002/101

arsıḳ- "sihir yapmak, büyülemek, aldatmak, kandırmak"

azu bu ol mu sü turur kim ol sü mü turur silerke yārī bėrür silerke bağırsaḳ iḍide öŋin ermezler kāfir meger ***arsıḳmaḳ*** içre. 417v/6=067/020

arsıḳtur- "aldatmak"

taḳı ***arsıḳturdı*** anlarnı dīnleri içinde ol nerse kim çatarlar erdiler. 40r/9=003/024

arslan "arslan"

tezse ḳaçsa ***arslandın***. 428v/9=074/051

ʿarş (<A.) 1."gök[79]"

ayġıl kim turur yėti ḳat kökler iḍisi uluġ ***ʿarş*** iḍisi. 253r/9=023/086

2. " yedinci semanın üstünde ve arşın altında bulunan makam [80]"

bilir ne kim öŋdünlerdeki kėḍinlerdekini bilmesler nerse anıŋ biligidin meger anı kim tilese toldı keçti anıŋ ***ʿarşı*** köklerdin yerlerdin. 32v/4=002/255

3."taht[81]"

sınadımız oḳ süleymānnı kemiştimiz anıŋ ***taḫtı*** üze bir tenni yana ewre yandı 332v/3=038/034

---

79 Çatı, asma çardağı, taht anlamlarına gelir. Allah'ın arşı ise, iç yüzünü ancak Yüce Allah'ın bildiği ve beşerin kavrayamadığı şeydir (Akpınar 2002:219).

80 İki ayette geçen "kürsî" kelimesi, bu ayetlerden birinde taht(34/38), oturulacak yer anlamına Hz. Süleyman'ın tahtı için kullanılmıştır. Diğer ayette ise Allah'a izafe edilerek şu şekilde kullanılmıştır:"Onun kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır."(002/255) Ayetteki "Kürsî" kelimesi, yedinci semanın üstünde ve Arş'ın altında bulunan makam, Allah'ın ilmi-gücü-kudreti, Yahut Allah'ın Arş'ı olarak anlaşılmıştır (Akpınar 2002:230).

81 Sözlükte yükseklik, tavan, çadır, çardak, ayağın tümsek yeri ve taht anlamına gelen Arş; ıstılahta, gerçek mahiyetini, ölçü ve sınırını insan aklının kavrayamayacağı, gerçek içeriğini sadece Yüce Allah'ın bildiği, bütün âlem denilen yeri, gökleri, Cenneti, Cehennemi, sidreyi, kürsiyi kaplayan ilahi taht ve hükümranlık demektir (Karagöz 2005:31).

ʿarş erkligligi "göğün sahibi olan Allah"

ʿarşḳa üstün ***ʿarş erkligliki***. 228v/5=020/005

ʿarş iḍisi "göğün sahibi olan Allah"

eger erdi erse ol ėkki içre Taŋrılar meger Taŋrı artaġaylar erdi. arıġ turur Taŋrı ***ʿarş iḍisi*** anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 236v/6=021/022

ʿarş tegresi ḳapsaġlı ferişteler "Hamele-i Arş (Allah'ın Arş'ını taşıyıp etrafını kuşatan melekler[82]"

körgey sen ***ferişteleri ḳapsaġlı ʿarş tėgresinde*** arıġlıġ ṣıfatın ayġaylar iḍileri ögdüsi birle ḥükm ḳılġay anlar ara könilik birle ayılġay ögdi Taŋrıḳa ajunluġlar iḍisi. 341v/2=039/075

art "ard, arka, arkasında"

ḳaçan ḳolsa siler yalavaç ḫatunlarındın ḳılġudın ḳoluŋlar anlardın perde ***artındın***. 310r/2=033/053

art- "artmak, çoğalmak, fazlalaşmak"

bütünlükün kėrtgünügliler anlar kim ḳaçan yāḍ ḳılınsa Taŋrı ḳorḳar köŋülleri ḳaçan oḳulsa anlar üze belgüleri ***artar*** olarḳa kėrtgünmek iḍileri üze köŋül ururlar. 131v/6=008/002

arta ḳalmış "artan, arttırılan"

ol kün ayur miz tamuġḳa nek toldıŋ mu ayur hīç ***arta ḳalmış*** bar mu. 383r/4=050/030

arta- 1."bozulmak"

ol kim ***artadı*** çıḳmas meger terslikin. 118r/7=007/058

2."bozulmak, fesada uğramak"

eger uḍu barsa yaraġlıġ etözleri tilekleriŋe ***artaġay*** erdi kökler yerler ne kim olarnıŋ içindeki. 252v/4=023/071,

artaḳ "bozulmuş, bozuk, kötü"

artaḳ iş "iffetsizlik, kötülük, kötü bir iş"

küçemeŋlar yigitleriŋizni ʿabdullah bin savel münāfıḳ erdi ***artaḳ iş*** üze. 258r/7=024/033

artaḳ iş ḳılıġlı "bozguncu"

bilgil kim anlar bütünlükün ***artaḳ iş ḳılıġlılar*** yoḳ kim tutmaslar 3r/6=002/012

artaḳ işlig 1."iffetsiz, kötü, fahişe"

aydı ḳayda bolur maŋa oġlan yuḳamaduḳ bolsa maŋa bir ādemī ermez men ***artaḳ işlig***. 224r/3=019/020

82 Kur'an ve hadislerin bildirdiğine göre, Hamele-i Arş melekleri, meleklerin en büyük ve Allah'a en yakın olanlarıdır. Onlar sabah akşam Allah'ı tesbih ve hamd ederler, iman edenler için de istiğfar da bulunurlar. Hamele-i Arş meleklerinin şekilleri, suretleri ve mahiyetleri hakkında değişik rivayetler mevcuttur. Ancak, Arş ve Arş'ı taşıyan meleklerin mahiyeti hakkında Kur'an'da yeterli bilgiye rastlanmamaktadır(Çolak 2000:90-91).

3. "batılı iddia eden, hak ve hakikati ibtal eden"

eger keltürse sen bir belgü aytıġlı tururlar anlar kim tandılar ermes siler meger ***artaḳ işlig***. 299r/2=030/058

artaḳ ḳıl- "bozgunculuk yapmak"

yāḍ ḳılınlar ançada kim erdiŋizler az üküş ḳıldı silerni. baḳınlar neteg erdi ***artaḳ ḳılıġlılarnıŋ*** soŋı 120v/6=007/086

artaḳ ḳılıġlı bol- "bozgunculuk yapmak"

ėmdi mü yarlıġ sıdıŋ oḳ munda öŋdün ***boldıŋ artaḳ ḳılıġlılardın***. 161v/1=010/091

artaḳ ḳılıġlılar "fesadlık çıkaranlar, bozgunculuk yapanlar"

baḳınlar neteg erdi ***artaḳ ḳılıġlılarnıŋ*** soŋı 120v/6=007/086

artaḳlıḳ "bozgunculuk, fesatlık"

eger çıḳsalar erdi siler içinde arturmaġay erdi silerke meger ***artaḳlıḳ***. 143v/8=009/047

artaḳlıḳ ḳıl- "fesat çıkarmak, bozguncukuk yapmak"

aydılar ḳılur mu sen yer içinde anı kim ***artaḳlıḳ ḳılur*** yer içinde töker ḳanlarnı. biz arıġlıḳın yāḍ ḳılur miz saŋa ögdi aymaḳ birle arıġlar miz saŋa. 5r/2=002/030

artaḳlıḳ ḳılıġlı "ifsad eden, bozguncu, fesadlık yapan"

Taŋrı bilir ***artaḳlıḳ ḳılıġlı*** ėḍgülük ḳılıġlıdın. 26v/7=002/220

artaḳlıḳ ḳılıġlılar bol- "bozgunculardan olmak"

artaḳlıḳ ḳılmaŋlar yer içinde ***artaḳlıḳ ḳılıġlılar bolup***. 170r/7=011/085

bulġak uluġ artaḳlıḳ bol- "fitne ve büyük fesat olmak"

yana anlar tandılar amarıları amarınıŋ dostları turur meger ḳılmasa siler anı ***bolġay bulġaḳ yer içinde uluġ*** artaḳlıḳ. 138r/6=008/073

artaḳlıḳ tile- "zulüm etmek"

keçürdimiz Taŋrı ḳulı oġlanını teŋizdin uḍu aḍırdı olarnı fir'avn anıŋ çerigi ***artaḳlıḳ tileyü*** tėŋdin keçe. 161r/8=010/090

artat- "ifsad etmek, bozmak, fesad çıkarmak"

aydı bütünlükün melikler ḳaçan kirseler bir salaḳa ***artaturlar*** anı ḳılurlar anıŋ boḍunınıŋ küsüşlerini ḫorlar. 276v/5=027/034

artġu "faiz[83]"

ol kim bėrdiŋizler yaramaz artuḳluḳdın ***artġu*** üçün kişiler tawarı içinde artmaz Taŋrı üskinde. 297r/5=030/039

arturul- "arttırılmak"

83 Cahiliye devrinde faizciliğin çok ileri gittiğini görmekteyiz. Cahiliye devrinde, eğer bir kimsenin diğer bir kimsede alacağı varsa borcun vadesi gelince, o kimse, borçluya "borcunu ödeyecek misin? Yoksa artıracak mısın?" diye sorardı. Borçlu borcunu öderse alır, ödemezse alacağının üzerine faiz ilave ederek, borcun ödenmesini bir müddet daha tehir ederdi (Ateş 1996:495). Riba, Cahiliye devrinde "Riba Nesîe" ve Riba Fadl" diye ikiye ayrılırdı. Nesîe'de, aylık faiz tahsil edilir, Fadl'da, bir mal aynı cinsten daha fazla mal karşılığı satılırdı (Ateş 1996:495).

anlar kim ermediler unmas ḳılığlılar yer içinde ermediler anlarḳa Taŋrıda aḍın iş erkligleridin ***arturulur*** anlarḳa ḳın. 164v/8=011/020

artuġluḳ "iyilik, ihsan, bağış"

yme yawuz satġın aldılar anıŋ birle özleriŋe tanmaḳları aŋar kim indürdi. Taŋrı tileyü kim indürse Taŋrı ***artuġluḳı*** eḍgülükindin kimniŋ üze tilese ḳullarından. 11r/4=002/090

artuġluḳ eḍgülük "hayır, iyilik, fazl, kerem"

Taŋrı tileyü kim indürse Taŋrı ***artuġluḳı eḍgülükindin*** kimniŋ üze tilese ḳullarından. 11r/4=002/090

artuḳ 1. "fazla, ziyade"

anlar kim füsūs tutarlar ʿayb ḳılurlar ***artuḳ*** tapuġ ḳılġanlarnı kėrtgünüglilerdin ṣadaḳalar içinde taḳı anlar kim bulmaslar nafaḳa ḳılġu meger ṭāḳatları yetginçe füsūs tutarlar anlardın. 147r/7=009/079

2. "batıl, kaymış, boş"

anlar kim ḥüccet ḳılışurlar Taŋrı belgüleri içinde yanut bėrilmişde kėḍin aŋar anlar sözleri ***artuḳ*** turur iḍileri üskinde anlar üze öfke buşuġ anlarḳa ḳın turur ḳatıġ. 354v/9=042/016

3. "pay, hisse, taksim, paylaştırma"

uḳturġıl anlarḳa kim suw ***artuḳ*** turur anlar ara tėgme içgüke kişi kelgey. 391r/4=054/028

artuḳ eḍgülük "lütuf, Allah'tan bir lütuf"

ewrüldiler niʿmet birle Taŋrıdın taḳı ***artuḳ eḍgülük*** birle sıḳamadı anlarnı yawuzluḳ taḳı uydılar Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa. 55r/2=003/174

artuḳ bėr- "üstün kılmak"

baḳġıl neteg ***artuḳ bėrür miz*** amarılarıŋa amarı üze. 207v/3=017/021

artuḳ boḍ bėr- "yaradılışça üstün kılmak"

yāḍ ḳılıŋlar ançada ḳıldı silerni kėḍinki erkligler nūḥ boḍunıda kėḍin arturdı silerke törütüg içinde ***artuḳ boḍ bėrmek***. 119r/4=007/069

artuḳ eksük "ihtilaf, aykırılık, uygunsuzluk, değişiklik"

ol iḍi yarattı yėti ḳat kökni ḳat ḳat körmez sėn iḍi yaratmışi içinde ***artuḳ eksükdin*** ewürgil közni hīç körür mü sėn bir yazuḳ bar. 416v/5=067/003

artuḳ eksük ḳıl- "dengeyi bozmak"

artuḳ eksük ḳılmaŋlar tėdi. 392r/8=055/008

artuḳ ḳat- "fitneye sebep olmak, sapıklık yapmak, harp yapmak, eziyet etmek, işkence yapmak"

eger kigrülse anlar üze kent buçḳaḳlarından yana ündeŋler ***artuḳ ḳatmaḳḳa*** kelgeyler erdi aŋar turmaġanlar erdi ol fitne birle meger az.305v/3=033/014

artuḳ tile- "başkasının hakkına saldırmak"

kim muŋuḳsa ***artuḳ tilemek*** velīkin küç ḳılmazlıḳın yme teŋdin keçmezlikin yazuḳ yoḳ anıŋ üze. 20r/4=002/173

artuḳ ḳıl- 1. "üstün kılmak"

aydı Taŋrıda aḍın mu tiler men silerke Taŋrı ol artuḳ ḳıldı silerni ajunluġlar üze. 124v/1=007/140

2. "bölerek artırmak suretiyle birbirine düşürmek"

aygıl ol turur uġan ḳoparmaḳ ıḍmaḳ üze silerniŋ üze ḳınnı üstüŋüzlerdin azu aḍaḳlarıŋız altınındın azu ***artuḳ ḳılsa*** silerke ḳayularını tatursa amarıŋızlerke amarı ḳatıġlıḳın. 101r/4=006/065

artuḳlıḳ "lütuf, kerem, inayet, ihsan ***bkz.*** artuġluḳ, artuḳluḳ"

artuḳlıḳ ur- "ihsanda bulunmak"

andaġoḳ sınadımız amarılarını amarı birle aysunlar tėp bular mu ***artuḳlıḳ urdı*** anlar üze biziŋ aramızdın. 100r/1=006/053

artuḳluḳ 1."lütuf, kerem, inayet, ihsan ***bkz.*** artuġluḳ, artuḳlıḳ"

aygıl ḥaḳīḳat üze ***artuḳluḳ*** Taŋrı elginde. 45r/5=003/073

2. "üstünlük"

aydı öŋdünleri kėḍinleriŋe ermedi silerke biznin üze bir ***artuḳluḳdın*** 116r/5=007/039

3. "güç, kudret, üstünlük"

yana kim umasa silerdin ***artuḳluḳ*** tişilenmek boş uraġutlarnı kėrtgünmişler anıŋdın kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz yinçge ḳızlarıŋızdın kėrtgünügliler. 61v/2=004/025

4. "riba, faiz[84]"

ol kim bėrdiŋizler yaramaz ***artuḳluḳdın*** artġu üçün kişiler tawarı içinde artmaz Taŋrı üskinde. 297r/5=030/039

5. "torun, nâfile[85]"

bağışladımız aŋar ishāḳnı taḳı yaʿḳūbnı ***artuḳluḳın*** ḳamuġnı ḳıldımız ėḍgüler.239v/2=021/072

artuḳluḳ belgülüg "Allah tarafından verilen apaçık bir lütuf"

çın bu ***artuḳluḳ belgülüg***. 275v/3=027/016

artuḳluḳ ėḍgülük "lutuf"

---

84 Cahiliye devrinde faizciliğin çok ileri gittiğini görmekteyiz. Cahiliye devrinde, eğer bir kimsenin diğer bir kimsede alacağı varsa borcun vadesi gelince, o kimse, borçluya, "borcunu ödeyecek misin? Yoksa artıracak mısın?" diye sorardı. Borçlu borcunu öderse alır, ödemezse alacağının üzerine faiz ilave ederek, borcun ödenmesini bir müddet daha tehir ederd (Ateş 1996:495). Riba, Cahiliye devrinde "Riba Nesîe" ve Riba Fadl" diye ikiye ayrılırdı. Nesîe'de, aylık faiz tahsil edilir, Fadl'da, bir mal aynı cinsten daha fazla mal karşılığı satılırdı (Ateş 1996:495).

85 Akrabalıkla ilgili kavramlardan biri de "nâfile" kelimesidir. Nâfile, "en-nefl" kökündendir, çocuğun çocuğu, yani torun anlamına geldiği gibi farz ve vacibin dışında yapılan ibadet anlamında da kullanılır. Çoğulu "enfâl" ve "nüfül" şeklinde gelmektedir (Öncel 2003:28).

yana anlar kim kėrtgündiler Taŋrıḳa yapşundılar aŋar herāyna kigürgey anlarnı yarlıḳamaḳı içinde andın ***artuḳluḳ ėḍgülük*** köndürgey olarnı anıŋ tapa köni yolḳa. 78v/9=004/175

artuḳluḳ ḥikmet "Kur'an; Kur'an'ın bir dini kitap olması sebebiyle Kur'an'da geçen her emir ve yasak, her söz ve korkutma, her hüküm ve kanun, her bilim ve sanat birer hikmettir, hikmetun bâliğâ"

artuḳluḳ ḥikmet yetrü keḍ ne asıġ ḳılur ḳorḳıttaçılar. 390r/6=054/005

artuḳluḳ iḍileri "güç ve kudret sahibi olanlar, üstün olanlar"

ḳaçan indürülse bir sūre kim kėrtgünürler Taŋrıḳa ḳatıġlanıŋlar tėp yalavaçı birle destūr ḳolġay sėnde ***artuḳluḳ iḍileri*** anlardın ayġaylar ḳoḍġıl bizni bolalım olturuġlılar birle. 148r/4=009/086

artuḳluḳ meded "ziyade, ek, katkı"

ayġıl eger bolsa teŋiz ḳara iḍim yarlıġlarıŋa alḳınġay tükengey erdi teŋiz tükenmişde öŋdün iḍim yarlıġları eger keltürse miz aŋar meŋzer ***artuḳluḳ meded***. 222v/7=018/109

artuḳluḳ bėr- 1."üstünlük kılmak"

çın ***artuḳluḳ bėrdim*** silerke ajunluġlar üze. 14v/5=002/122

2. "uzatmak, sunmak"

ḳamuġḳa ***artuḳluḳ bėrür*** miz bularḳa ol mü'min turur taḳı bularḳa ol kāfir turur iḍiŋ bėrgenindin. 207v/2=017/020

3. "artırmak, zenginleştirmek"

anlarda kim bıçıġ ḳıldı Taŋrı birle eger bėrse biziŋke ***artuḳluḳındın ṣevāb bėrgey*** ök miz bolġay oḳ miz ėḍgülerdin. 147r/3=009/075

artuḳluḳ bėril- "bol rızk verilmek, rızklandırılmak"

ermesler anlar ***artuḳluḳ bėrildiler*** yanduruġlı rūzīlerini anıŋ üzele kim erklig boldı oŋ eligleri anlar anıŋ içinde tüp tüz ol. 201r/1=016/071

artuḳluḳ bol- "çoğalmak, sayıca fazla olmak"

tutar siler antlarınıŋızını tıltag silerniŋ ara kim ***bolsa bir gürūh ol artuḳluḳ*** taḳı bir gürūhdın. 203r/3=016/092

artuḳluḳ keltür- "fazlalaştırmak, ek getirmek"

ayġıl eger bolsa teŋiz ḳara iḍim yarlıġlarıŋa alḳınġay tükengey erdi teŋiz tükenmişde öŋdün iḍim yarlıġları eger ***keltürse*** miz aŋar meŋzer ***artuḳluḳ*** meded. 222v/7=018/109

artuḳluḳ ḳıl- "haddi aşmak, azmak, taşkınlık etmek"

ḳaçan ḳutġarsa olarnı ançada anlar ***artuḳluḳ ḳılurlar*** yer içinde yaraġsızın. 155v/1=010/023

artuḳluḳ ḳılmaḳ 1. "aşırı davranma, taşkınlık etme"

aydılar iḍimizā! biz ḳorḳar miz kim ***artuḳluḳ ḳılmaḳḳa*** biziŋ üze azu boynaġuluḳ ḳılmaḳḳa. 230r/5=020/045

2. "kendisini daha üstün saymak, kendisini daha üstün tutmak, daha üstün olduğunu iddia etmek"

aydı gürūh anlar kim tandılar öz boḍunındın ermes bu meger bir ādemī siler meŋzer tileyür ***artuḳluḳ ḳılmaḳ*** siler üze. 250r/5=023/024

3. "zulüm, fesad, azgınlık, her türlü tecavüz, haddi aşma[86]"

ay kişiler çın ***artuḳluḳ ḳılmaḳınızlar*** özüŋizler üze turur. 155v/2=010/023

artukluḳ ḳılu bėr- "desteklemek, iyilikte bulunmak"

saḳnurlar mu ol kim ***artuḳluḳ ḳılu bėrdimiz*** anlarḳa tawardın taḳı oğlanlardın. 252r/1=023/055

artuḳluḳ tile- "haddi aşmak, kıskanmak"

bolmadı tartışıḳ anıŋ içinde meger anlar bėrildiler anı kelmişde kėḍin anlarḳa belgüler ***artuḳluḳ tileyü*** anlar ara. 25v/2=002/213

artuḳluḳ ur- "üstün kılmak, üstün saymak, üstünlüğüne hükmetmek"

küsemeŋler anı kim ***artuḳluḳ urdı*** Taŋrı anıŋ birle amarıŋızlarnı amarı üze. 62r/8=004/032

artuḳluḳ urmaḳ "üstün kılmak, üstün saymak, üstünlüğüne hükmetmek"

aġırladımız oḳ ādem oğlanını kötürdimiz anlarnı yazı içinde deryā içinde rūzī ḳıldımız anlarḳa arıġlardın artuḳluḳ urdımız anlarḳa üküş üzele anıŋdın kim törüttimiz ***artuḳluḳ urmaḳ***. 211v/2=017/070

yaramas artuḳluḳ "faiz[87]"

almaḳları birle ***yaramas artuḳluḳnı*** yıġıldılar oḳ andın yėmekleri birle kişiler tawarlarını bāṭıllıḳ birle. 77r/5=004/161

artuḳluḳnı tile- "lutuf istemek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḥelāl tutmaŋızlar Taŋrınıŋ belgü ḳılmışlarını ap aġırlıġ aynı ap boġuzlaġu boġzıŋa nişān asılmış ap uġraġlılar aġırlıġ ėwke ***tilerler artuḳluḳnı*** iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı. 79v/2=005/002

artuḳluḳındın bėr- "lutuflandırmak"

---

86 Sözlükte "bir şeyi kendisine mahsus yerinden başka bir yere koymak, noksan yapmak, sınırı aşmak, doğru yoldan sapmak, meyletmek, hakkını eksiltmek, hakkını vermemek, men etmek ve yapılması gereken bir davranışta bulunmak" anlamına gelir. Kur'an öncesi Arap toplumunda insani ilişkilerde her türlü olumsuz söz, fiil ve davranışları ifade etmekle birlikte çoğunlukla Allah'a karşı görevlerde inkar ve isyan olan söz, fiil ve davranışları ifade etmektedir. Kur'an'da zulüm kelimesi 58 surede 266 ayet-i kerimede 289 defa geçmiştir (Karagöz 2005:719).

87 Cahiliye devrinde faizciliğin çok ileri gittiğini görmekteyiz. Cahiliye devrinde, eğer bir kimsenin diğer bir kimsede alacağı varsa borcun vadesi gelince, o kimse, "borçluya, "borcunu ödeyecek misin? Yoksa artıracak mısın?" diye sorardı. Borçlu borcunu öderse alır, ödemezse alacağının üzerine faiz ilave ederek, borcun ödenmesini bir müddet daha tehir ederdi (Ateş 1996:495). Riba, Cahiliye devrinde "Riba Nesîe" ve Riba Fadl" diye ikiye ayrılırdı. Nesîe'de, aylık faiz tahsil edilir, Fadl'da, bir mal aynı cinsten daha fazla mal karşılığı satılırdı (Ateş 1996:495).

ḳaçan ***bėrdi erse anlarḳa artuḳluḳındın*** saranlıḳ ḳıldılar anıŋ birle yüz ewürdiler anlar yüz ewrügliler. 147r/4=009/076

yaramas artuḳluḳ "faiz[88]"

almaḳları birle ***yaramas artuḳluḳnı*** yıġıldılar oḳ andın yėmekleri birle kişiler tawarlarını bāṭıllıḳ birle. 77r/5=004/161,

artuḳsı "fazla, ziyade, fazladan"

artuḳsı eḍgülük "bol lütuf ve kerem"

sewüngenler ol nerse birle kim bėrdi Taŋrı anlarḳa ***artuḳsı eḍgülükdin***. 54v/4=003/170

artuḳsı eḍgülük bėr- "lutfetmek"

sewüngenler ol nerse birle kim ***bėrdi*** Taŋrı anlarḳa ***artuḳsı eḍgülükdin***. 54v/4=003/170

artur- "arttırmak, fazlalaştırmak, çoğaltmak"

Taŋrı ***arturur*** kimke tilese Taŋrı kėŋrü işlig bilgen ol. 33v/9=002/261

artturu bėr-"nimetlendirmek, faydalandırmak, âfiyet ve hayırlar içerisinde uzun ömürler vermek, iyilikte bulunmak"

körer müsėn eger ***arturu bėrse*** miz anlarḳa yılın. 273v/8=026/205

arturġu "atlama, artırma, katlayarak ziyadeleştirme"

bėrgü üçün yallarını ***arturġu*** üçün anlarḳa anıŋ artuḳluḳındın. ol yazuḳ örtgen yanut bėrgen. 319r/5=035/030

arturıl- "atlamak, artırmak, katlayarak ziyadeleştirmek"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ötnü bėrmek ***arturılur*** anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/8=057/018

arturul- "üstün kılınmak ***krş***. arturınıl-, arturıl-"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ötnü bėrmek ***arturılur*** anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/8=057/018

aruḳ "zayıf, cılız"

yūsuf ay çın sözlüg tükel uḳturġıl biziŋke yėti semüz sıġırlar içinde yėyürler anı yėti ***aruḳ*** uḍlar takı yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/7=012/046

aruḳluḳ "iddetli yorgunluk, yorulmak, dermansız kalmak"

yarattımız oḳ köklerni yerni ne kim ol ėkki ara erse altı kün içinde tėgmedi biziŋke ***aruḳluḳ***. 383v/2=050/038

ʿarż (<A.) "arzetme, sunma"

arż ḳıl- "arzetmek, sunmak"

ʿarż ḳılġay iḍiŋke tizigin. 218r/9=018/048

ʿarż ḳılın- "arz edilmek, sunulmak"

88 Cahiliye devrinde faizciliğin çok ileri gittiğini görmekteyiz. Cahiliye devrinde, eğer bir kimsenin diğer bir kimsede alaçağı varsa borcun vadesi gelince, o kimse, borçluya, "borcunu ödeyecek misin? Yoksa artıracak mısın?" diye sorardı. Borçlu borcunu öderse alır, ödemezse alacağının üzerine faiz ilave ederek, borcun ödenmesini bir müddet daha tehir ederdi (Ateş 1996:495).

anlar ʿ***arż ḳılınġaylar*** iḍileri üze. 164v/5=011/018

ʿarża (<A.) "arz etme, sunma"

ʿarża ḳıl-"açığa çıkarmak, göstermek, sunmak"

biz ***ʿarża ḳıldımız*** emānetni köklerke yerke tağlarḳa unamadılar kim kötürseler anı ḳorḳtılar andın. 311v/2=033/072

ʿarża ḳılın- "açığa çıkarmak, göstermek, sunmak"

ançada ***ʿarża ḳılındı*** anıŋ üze ėkindide kėḍin üç aḍaḳın turuġlı körklügler. 332r/9=038/031

ārzū (<F.) "arzu, istek"

ḳaçan ötese sürse zeyd andın öz ārzūsını anda kėḍin tişiligke bėrgey miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ oġul atamış oġlanlarınıŋ cüftleri içinde ḳaçan öteseler anlardın ***ārzū*** hevānı. 308r/6=033/037

ārzū ḳıl- "arzetmek, sunmak"

anlar anıŋ içinde ***ārzū ḳılġaylar*** etözleri meŋgü ḳalıġlılar. 241v/3=021/102

ārzūla- (<F.+T.) "arzulamak, istemek"

ayġıl ay anlar kim cuḥūd boldılar ayur erse siler kim siler dostlar Taŋrıḳa kişilerde öŋin ***ārzūlaŋlar*** ölümni eger erse siler çın sözlegliler. 409v/7=062/006

ārzūlamaḳ "arzulama, arzu"

ermez silerniŋ ārzūlamaḳıŋız birle ap bitig iḍileri ***ārzūlamaḳı*** birle. 73r/3=004/123

as- "asmak"

kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru öŋin öŋin ***asġay*** oḳ men silerni ḫurmā butaḳları üze bilgey ök siler ḳayumız ḳatıġraḳ ḳından kėç ḳalġanraḳ. 231v/4=020/071

āsān (<F.) "kolay"

ol ülgülegü ol ***āsān***. 178v/7=012/065

oŋay āsān söz "yumuşak söz, tatlı söz"

eger yüz ewürse sen anlardın tileyü yarlıḳamaḳ iḍiŋdin umar siler anı ayġıl anlarḳa ***oŋay āsān söz***. 208r/4=017/028

āsān ḳıl- "kolaylaştırmak, kolay hale getirmek"

biz ***āsān ḳıldımız*** anı seniŋ tiliŋde sewünç bėrmekiŋ üçün anıŋ birle saḳnuḳlarḳa ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle daʿvā ḳılġuçı boḍunlarnı. 228r/8=019/097

āsān ḳılu bėr- "kolaylaştırmak"

āsān ḳılu bėrgil maŋa işimni. 229v/1=020/026

āsānlıġ (<F.+T.) "kolaylık ***bkz.*** āsānlıḳ"

munu ayġay miz aŋar işimizdin ***āsānlıġ***. 221v/1=018/088

āsānlıḳ (<F.+T.) 1."kolaylık, selamet, esenlik ***bkz.*** āsānlıġ"

ündegeyler uştmaḫ iḍilerine ***āsānlıḳ*** siler üze tėp kirmegeyler aŋar anlar umınç tutġaylar. 117r/2=007/046

2. "Dâru's-Selam (huzur ve güven yeri)[89]"

anlarḳa ***āsānlıḳ*** bėrdi iḍileri üskinde ol işlerniŋ erkligi anıŋ birle kim ḳılur erdiler. 107v/6=006/127

āsānlıḳ bėr- "esenlik vermek, kolaylaştırmak"

anlarḳa ***āsānlıḳ bėrdi*** iḍileri üskinde ol işlerniŋ erkligi anıŋ birle kim ḳılur erdiler. 107v/6=006/127

āsānlıḳ bol- "kolaylık, bir şeyin kolay olması"

bütünlükün tėgme küçeylig birle ***āsānlıḳ bolur***. 445v/3=094/005

āsānlıḳ ḳıl- "kolaylık, kolaylık vermek"

yüklüg uraġutlar ʿiddeti keçmeki ol turur kim ḳoḍmaḳları yüklerini. kim ḳorḳsa Taŋrı ***ḳılur aŋar işindin āsānlıḳ.*** 413v/8=065/004

āsān ḳılu bėr- "kolaylaştırmak, kolay hale getirmek"

āsān ḳılu bėrgil maŋa işimni. 229v/1=020/026

āsānlıḳ tile- "kolaylık istemek, kolay hale getirtmek"

tiler Taŋrı siler birle āsānlıḳnı tilemes siler birle düşvārlıḳnı. 21v/8=002/185

āsān tirilmiş köŋül "şirk ve günah vartalarından uzak, salim ve halis kalb"

meger kim keltürse Taŋrıḳa ***āsān tirilmiş köŋül***. 270v/1=026/089

āsān tut- "kolayca tutmak, elini çekmek"

yana tututtumız anı biziŋke ***āsān tutmaḳ***. 265r/9=025/046

āsānraḳ (<F.+T.) "daha kolay, daha basit"

ol ***āsānraḳ*** anıŋ üze. 296r/5=030/027

ʿasel (<A.) "bal, Cennetteki dört sudan biri"

bordın mezālıġ içiglilerke arıḳlar ***ʿaseldin*** ḳatıġsız anlarḳa anıŋ içinde tėgme yemişlerdin yarlıḳamaḳ iḍilerindin. 373v/9=047/015

asıġ "fayda, kazanç"

aydı Taŋrı bu kün turur ***asıġ*** ḳılur çın sözleglilerke çınlıḳları. 95r/5=005/119

asıġ bol- "faydası olmak, faydalanmak"

yoḳ siler üze tarlıḳ kirmekiŋiz ewlerke turuġlı bolmasa anıŋ içinde ***asıġ bolsa*** silerke. 257v/1=024/029

---

89 "Dâr" kelimesi sözlükte "ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiği gibi", "etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer" anlamındaki "dâr" kelimesiyle, "görünen ve görülmeyen felaketlerden ve hoşa gitmeyen durumlardan korunmuş olma" halini ifade eden "selam" kelimesinin oluşturduğu bir terkip olan "Dâru's-Selam", "huzur ve güven yeri" anlamına gelmektedir. Hiçbir olumsuzluğun yaşanmayacağı bir mekân olması bakımından Cennet'i ifade eden bir isim olarak Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir (Ergün 2006:38) A. "دار السلام" dâru's-selam sözcüğü "Selamet yurdu: Cennet'in tabakalarından birisinin adıdır" şeklinde tanımlanır (Çanga 579a). A "دار السلام" dâru's-selam sözcüğü "Maddî ve manevî âfetlerden hoşa gitmeyen şeylerden korunmuş olma" anlamındaki selam ile "ev, yurt" anlamındaki dâr kelimesinden oluşan bu terkip iki ayette cennetin adı olarak anılmıştır (el-En'âm 006/127; Yûnus 10/25). Cennet'in esenlik yurdu olduğu şüphesizdir. Allahın seçilmiş kulları olan mü'minlerin ölüm sonrası hayatlarının hem kendi aralarında, hem de kendileriyle melekler ve Allah arasında geniş kapsamlı bir "selam" kavramı içinde sonsuza kadar sürüp gideceği ifade edilmiştir (Akpınar 2002:226).

asıġ keltür- "kazanç sağlamak, faydalanmak"

aygıl erklenmes men özümke ziyān kitermekke ap yme ***asıġ keltürgüke*** meger anı kim tilese Taŋrı. 158r/2=010/049

asıġ ḳıl- "fayda vermek, kazanç sağlamak"

ögretürler ol kim ziyān ḳılur olarḳa taḳı ***asıġ ḳılmas*** olarḳa. 12v/4=002/102

asıġ tėgür- "fayda sağlamak, faydalanmak"

aygıl tapnur mu siler Taŋrıdın aḍın aŋar kim yaraġı yėtmes silerḳa ziyān kitermekke ap yme ***asıġ tėgürmek***. 89v/8=005/076

asıġ teg(ü)r- "fayda ulaştırmak, faydalandırmak"

bu kün ol kün erür erklig bolmaz amarıŋızlar amarıke ***asıġ tėgürmek*** ziyān tėgürmemek. 315v/2=034/042

asıġ tile- "fayda vermesini istemek, faydalı olmasını istemek"

aygıl kim erklig turur silerke Taŋrıdın nerse eger tilese silerke ziyān azu ***tilese silerke asıġ***. 377r/3=048/011

asıġlıġ "faydalı, kazançlı"

asıġlıġ bol- "kazançlı olmak"

asıġlıġ bolmadı satıġçılıḳları bolmadılar köni yolḳa könügliler. 3v/2=002/016

asıġsız "faydasız, boş"

asıġsız söz "kötü söz, faydasız söz"

ėşitmezler anıŋ içinde ***asıġsız söz*** ap yme yalġan söz. 434r/2=078/035

asıŋġu "gerdanlık"

ḳıldı oḳ Taŋrı kaʿbeni aġırlıġ ėwni aḍaḳın turġu kişilerke ağırlıġ aynı boğuzlaġu ertüt boğuzda ***asıŋġular***. 92r/8=005/097

ʿāsī (<A.) "asi"

ol iḍi atı birle anda aḍın iḍi yoḳ. mihrbān kim ***ʿāṣilerniŋ*** yazuḳların örter yarlıḳaġan. 112v/4=007

ʿāsī bol- "isyan etmek, baş kaldırmak"

ʿāsī boldılar iḍileri yalavaçıŋa tuttı anlarnı ḳatıġ tutmaḳ āşkārā. 420v/5=069/010

ʿāsīlıḳ (<A.+T.) "asilik"

ʿāsīlıḳ ḳıl- "isyan etmek, baş kaldırmak"

yıramas kėrtgünmiş erke ap yme kėrtgünmiş tişike ḳaçan ḥükm buyursa Taŋrı anıŋ yalavaçı bir yarlıġ kim bolmaḳ anlarḳa talulamaḳ işlerindin. kim ***ʿāsīlıḳ ḳılsa*** Taŋrıḳa yalavaçıḳa azdı oḳ belgülüg azmaḳ. 308r/1=033/036

aṣl (<A.) 1."esas, temel"

buzar Taŋrı ne kim tilese yme bekütür anıŋ üskinde bitig tüpi yaʿnī ***aṣlı***. 187r/6=013/039

2. "ağaç"

siler mü törüttiŋiz anıŋ ***aṣlın*** tüpin azu biz mü törütügli miz. 396r/8=056/072

astın "alt, alt taraf"

çın anlarḳa turur būstānlar aḳar anıŋ ***astında*** arıḳlar. 4r/8=002/025

astın ḳol "dip, aşağı"

çın ėkki yüzlügler ***astın ḳol*** içinde otdın. 75v/4=004/145

astın üstün bol- "aktarılmak, tersine çevrilmek"

ḳaçan ***gürlar astın üstün bolsa***. 437r/9=082/004

astınḳı "daha aşağı, en alt, en düşük"

aydı anlar kim tandılar iḍimizā! körkütgil ol ėkkegüni azdurdılar perīlerdin kişilerdin ḳılalıŋ anlarnı aḍaḳlarımız altın bolsalar ***astınḳılardın***. 351r/2=041/029

aş "yemek"

aydı kelmes silerke ***aş*** rūzī ḳılur silerni meger uḳturdum silerke. 176r/8=012/037

aş bėr- "yedirmek, karnını doyurmak, rızıklandırmak"

ḳaçan aytılsa anlarḳa yėtürüŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı aydı anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündiler aş mu bėrür miz anlarḳa ḳolsa erdi Taŋrı ***aş bėrgey*** erdi anlarḳa ermez siler meger yolsuzluḳ içre belgülüg. 323r/6=036/047

aş ḳol- "yemek istemek"

bardılar ḥattā ḳaçan keldiler erse bir sala boḍunıŋa ***aş ḳoldılar*** anıŋ boḍunındın unamadılar kim ḳonuḳ tutmaḳḳa olar ėkkini. 220v/2=018/077

aş yė- "yemek yemek"

ḳaçan ***aş yėse*** siler tarlıŋlar awutuġlılar bolmazlıḳın sözke. 309v/8=033/053

aş yėtür- "yemek yedirmek, karnını doyurmak"

kim öldürse anı silerdin uġrayu anıŋ yanutı öldürmiş meŋizlig yılḳılardın ḥükm ḳılsun anıŋ birle ėkki könilik iḍisi silerdin ertüt boġazlaġu Taŋrı ėwiŋe tėgrü azu anıŋ keffāreti ***aş yėtürmek*** çıġaylarḳa azu anıŋ teŋi rüze tutmaḳ tatsun tėyü işiniŋ yazuḳını. 92r/4=005/095

aş yėtürgü "yedirmek, doyurmak, rızıklandırmak"

kim bilmese rüze tutmış kerek ėkki ay tutaşı bir ėkkindike yawmasda burun kim umasa ***aş yėtürgü*** altmış çıġayḳa. 400v/9=058/004

taŋdalıḳ aş "kuşluk yemeği"

ḳaçan keçtiler erse aydı yigitiŋe bėrgil biziŋke ***taŋdalıḳ aşımızını*** kördümiz ök bu seferimizdin bu emgek. 219v/6=018/062

tėrgi aş "sofra"

ançada aydı ürüŋ tonluġlar ay ʿīsā meryem oġlı nek uġay mu iḍiŋ kim indürse biziŋ üze bir ***tėrgi aş*** kökdin. 93v/9=005/112

aş- "yükselmek, geçmek"

ol taŋ ***aşar*** vaḳtında ġāratḳa anuḳlanġan. 447v/9=100/003

ḥaddın aş- "ölçüyü kaçırmak"

mundaġoḳ yanut bėrür miz kim ***ḫaddın aşsa*** taḳı kėrtgünmese iḍisi belgüleriŋe yaʿnī muḥammedke. 234v/8=020/127

kökke aş- "göğe yükselmek"

azu bolsa saŋa bir ėw altundın azu ***aşsa sen kökke***. 213r/2=017/093

aşmaduḳ "katlanan, atılan"

aşmaduḳ turur otḳa. 443v/6=090/011,

aşın- "geçmek, sebkat etmek, tekaddüm etmek, öne geçmek, gelip geçiş"

anlarda küç ḳılığlı özinе anlarda orta turuġlı anlarda ***aşnuġlı*** ėḍgülükler birle Taŋrı yarlığı birle. 319r/8=035/032

aş(ı)t- "aralarını düzeltmek, aralarını bulmak, anlaştırmak; ıslah etmek"

aştı ḳıl- 1. "barıştırmak, aralarını bulmak"

ḳılmaŋlar Taŋrını tıltaġ andıŋızlarḳa ėḍgülük ḳılmaḳıŋızlarḳa ḳorḳmaḳıŋızlarḳa ***aştı ḳılmaḳıŋızlar*** kişiler ara. 27r/9=002/224

2. "ıslah etmek"

eger ***aştı ḳılsa*** siler saḳnuḳluḳ ḳılsa siler bütünlükün Taŋrı erür yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 73v/8=004/129

āşkārā (<F.) "aşikâr, açık, belli"

ançada aydıŋızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegінçe Taŋrı ***āşkārā*** açuḳ tuttı silerni kökdinki ot siler baḳar siler 7r/4=002/055

āşkārā açuḳ tut- "açık tutmak, gizlememek"

ançada aydıŋızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegінçe Taŋrı ***āşkārā açuḳ tuttı*** silerni kökdinki ot siler baḳar siler. 7r/4=002/055

āşkārā ḳıl- "açığa vurmak, açıklamak"

bilmesler mü bütünlükün Taŋrı bilür anı kim örterler anı kim ***āşkārā ḳılurlar***. 9v/2=002/077

āşkārā ḳılın- "açığa vurulmak, açıklamak"

ol kün ***āşkārā ḳılnur*** rāzlar. 440v/8=086/009

āşkārā oḳı- "ilan etmek, açığa vermek"

yana men ***oḳıdım anlarnı āşkārā***. 423v/9=071/008

āşkārā sözle- "açıkca söylemek, ifade etmek"

azu saḳnurlar biz ėşitmes miz anlarnıŋ yaşru işlerini taḳı ***āşkārā sözlemişlerni***. 363r/1=043/080

āşkārā tur- "zahir olmak, ortaya çıkmak, gözükmek, açıkta olmak, üste çıkmak, üstünde olmak, bilmek, galip gelmek, üstesinden gelmek, kuvvetli olmak"

ay meniŋ boḍunum silerke erkliglik bu kün ***āşkārā turuġlılar*** yer içinde kim yārī bėrür biziŋke Taŋrı ḳınından eger kelse biziŋke. 344r/6=040/029

aşlıḳ "buğday, zahire"

bu turur biziŋ aḫriyānımız yanduruldı biziŋke ***aşlıḳ*** keltürgey miz ewimizke küḍezgey miz ḳaḍaşımızını arturġay miz bir tewe yüki tarıġ. 178v/6=012/065

aşlıḳ keltür- "yiyecek getirmek, yiyecek temin etmek"

bu turur biziŋ aḫriyānımız yanduruldı biziŋke ***aşlıḳ keltürgey*** miz ewimizke küḍezgey miz ḳaḍaşımızını arturġay miz bir tewe yüki tarıġ. 178v/6=012/065

aşnu "önce, evvel"

eger tilese ėletgey silerni keldürgey silerde kėḍin negü tilese neteg kim ***aşnu*** yarattı silerni aḍın boḍunlar ʿayāllarından. 108r/9=006/133

aşnu törüt- "başlamak, ilk önce yapmak"

azu kim ***aşnu törütür*** yaratmışnı yana yandurur anı kim rūzī bėrür silerke kökdin taḳı yerdin. 278v/9=027/064

aşnuḳı "önceki, evvelki"

aydı tutġıl anı ḳorḳmaġıl terkin yandurġay miz ***aşnuḳı*** meŋzekiŋe. 229r/7=020/021

aşnuş- "koşuşmak, birlikte öne doğru seğirtmek, koşmak"

aşnuşdı ḳapuġḳa yırttı köŋlekini arḳadın buldılar anıŋ uluġunı ḳapuġ üskinde. 175r/5=012/025

aş(u)n- 1."geçmek, aşmak, önceden yapmak, öne geçmek"

ḳaçan kelse atalmış üḍleri kiterü soŋ ḳalmaslar bir sāʿat ap yime ilgerü ***aşnurlar***. 200r/4=016/061

2. "yarış etmek, koşuşmak, fırlamak"

eger tilese miz yaḍġay erdimiz közleri üze bir ėkkindidin ***aşuŋġay*** köni yolḳa neteg körürler. 324r/5=036/066

3. "ileri gitmek, ileri geçmek"

aygıl silerke bir kün vaʿdesi kėrü ḳalmaġay siler andın bir sāʿat ap yme ***aşunmaġaylar***. 314r/9=034/030

4."öne alınmak, önce olmak"

anlar kim keldiler anlarda kėḍin ayurlar iḍimizā! yarlıḳaġıl bizni biziŋ ḳadaşlarmızını anlar kim ***aşundılar*** bizdin kėrtgünmekke ḳılmaġıl köŋüllerimiz içinde egrilik anlarḳa kim kėrtgündiler iḍimizā! sen mihribān sen yarlıḳaġlı. 404r/9=059/010

aşnuġlı "önde bulunan, öncede yer alan"

yme ol uştmaḫḳa ***aşnuġlı*** ferişteler birle aşunmaḳ. 434v/2=079/004

aşnuġlı ferişteler "gelip geçenler, melekler, insanların canlarını alırken telaş eden melekler"

yme ol uştmaḫḳa ***aşnuġlı ferişteler*** birle aşunmaḳ. 434v/2=079/004

aşundur- "önceden davranmak"

ne kim āsān kelse andın aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı ötünç bėriŋler Taŋrı ötünç bėrmek körklüg ol kim öŋdün ***aşundurur*** siler öziŋizlerke ėḍgülükdin bulur siler anı Taŋrı üskinde ol yėgrek uluġraḳ muyanın. 427v/1=073/020

aşut- "geçirmek, sebkat ettirmek, tekaddüm ettirmek, öne geçirmek"

aşutmazlar andın söz birle anlar anıŋ yarlığı birle ḳılurlar. 237r/2=021/027

at (1) "ad, isim, unvan, lâkap ***krş***. ad"

ol arıġsız azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol boġuzlanmış birle ol butlar ***atı*** birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme teŋde keçürdmegli seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/3=006/145

at (2) "at ***krş***. aṭ"

ay anlar kim kėrtgündiler seriŋler serişiŋler ***at*** kişende tutuŋlar ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa bolgay kim siler ḳurtulġaylar siler. 57v/5=003/200

at kişende tut- "cihat için hazırlıklı olmak"

ay anlar kim kėrtgündiler seriŋler serişiŋler ***at kişende tutuŋlar*** ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa bolgay kim siler ḳurtulġaylar siler. 57v/5=003/200

aṭ "at ***krş***. at (2)"

kim ġanīmet bėrdi Taŋrı yalavaçı üze anlardın sürmediŋizler anlar üze ***aṭlar*** birle ap yme teweler birle velākin iḍi kömerler yalavaçını kimiŋ üze tilese. 403v/6=059/006

at- 1."atmak, fırlatmak; suçu birine atmak"

kim ḳazġansa yaŋluḳnı azu yazuḳnı yana ***atar*** anı yazuḳsuzḳa ketürdi ök ḳuruġ yala belgülüg yazuḳ. 72r/1=004/112

2. "iftira etmek"

kim ḳazġansa yaŋluḳnı azu yazuḳnı yana ***atar*** anı yazuḳsuzḳa ketürdi ök ḳuruġ yala belgülüg yazuḳ. 72r/1=004/112

3. "meniyi atmak"

ne körür siler anı kim ***atar*** siler. 396r/1=056/058

4. "sürüklemek, teşvik etmek"

aydı kördüm ol kim körmediler anı ḳaptum aldım bir awuç toprak cebraʾil atı aḍaḳından ***attım*** anı mundaġoḳ bezedi maŋa meniŋ özüm. 233r/5=020/096

5. "atmak, ihmal etmek, baştan savmak"

attılar anı arḳaları kėdin satġın aldılar anıŋ birle az bahānı. 56v/1=003/187

arḳurat- "ileri doğru fırlatmak"

tanmas aŋar meger yarlıġdın çıḳıġlılar.azu tegme yolı ʿahd ḳılıştılar bir ʿahd ***arḳurattı*** anı bir gürūh anlardın yoḳ kim üküşrekleri kėrtgünmesler.12r/4=002/100

ata bėr- "atmak"

ata bėrdimiz anı mundaġoḳ kemişti sāmirī.232v/6=020/087

özündin at- "uydurmak"

azu ayurlar mu ***özündin attı*** anı tėp. 164r/4=011/013

taŋ atmaḳ "şafak sökme vakti, sabah"

yėŋler içiŋler ançaḳa tėgrü belgürginçe silerke ürüŋ yip ḳara yipdin ***taŋ atmaḳdın***. 22r/7=002/187

taŋ atarda oḳımaḳ "sabah namazı"

aḍaḳın ḳılġıl namāznı kün meŋzeki tegşürülmekdin tün ḳaraŋḳuluḳına tėgi taŋda oḳımaḳ. çınoḳ ***taŋ atarda oḳımaḳ*** erür ḥāżır bolġu. 212r/2=017/078

ata 1."baba, ata, ced, eb[90]"

erenke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ***ata*** ana yaḳınraḳ ḳadaşlar tişilerke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳın ḳaḍaşlar anıŋdın az bolsa. 58v/5=004/007

2. "ayrıca baba, amca ve dedeye ıtlak edilmiştir"

azu erdiŋizler mü tanuḳlar ançada kim keldi yaʿḳūb yalavaçḳa ölüm ançada aydı oġlanıŋa nėgüke tapnur siler mėnde kėḍin aydılar tapnur miz seniŋ Taŋrıŋa ***ataların*** Taŋrısıŋa ibrāhīmniŋ ismāʿīlniŋ isḥāḳnıŋ bir Taŋrıḳa biz aŋar boyun bėrigliler. 15v/8=002/133

ata ana "ebeveyn[91]"

tutuzdımız kişilerke ***atası anası*** birle ėḍgülükün 289r/5=029/008

ataŋnıŋ ḳarındaş ḳızı "amca kızı"

andın kim ġanīmet bėrdi Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ***ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını*** taḳıanaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını taḳı anaŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını anlar kim kesildiler ġurbatluḳḳa keldiler sėniŋ birle. 309r/4=033/050

ataŋız er ḳarındaşları "amca, amm[92]"

ap yme özüŋüzler üze yėmekiŋizlerdin ewleriŋizdin er ataŋızlar ewlerindin analarıŋız ewlerindin azu ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ḳız ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ***ataŋız er ḳarındaşları*** ewlerindin azu ataŋız ḳız ḳarındaşları ewlerindin. 261v/2=024/061,

---

90 Eb, sözlükte baba ve ata anlamına geldiği gibi, bir şeyin meydana gelmesi, gelişmesi veya iyileştirilmesi rolü olan kişi için de kullanılır. Bu yüzden Peygamber (s.a.v.)'e "eba'l mü'min" ismi verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de eb kelimesi tekil ve çoğul olarak birçok ayette geçer (Öncel 2003:30).

Arapça'da genellikle en büyük erkek çocuğun adının başına eb kelimesi (ebû, ebâ veya ebî şeklinde) eklenerek yapılan tamlama babanın künyesini, bazen da lakabını gösterir. Ayrıca bir sıfatla nitelenen kimseyi, bir işin önderini, mucidini veya uzmanını ifade etmek üzere de ebû ile başlayan terkipler yapılır. Arapçada baba ve dedeleri bir arada anlatmak veya genel olarak "atalar" manasına gelmek üzere eb kelimesinin çoğulu olan âbâ'nın kullanımı oldukça yaygındır (Topaloğlu 1991:102).

91 Arapça'da ebeveyn kelimesinin tekili olan eb (çoğulu âbâ, übüvve), "cocuk kendisinden olan erkek (vâlid)" anlamına gelir. Bundan başka, "herhangi bir şeyin meydana gelmesine veya düzelmesine sebep olan kişi" anlamında da kullanılır. Ebeveyn ise ana babayı, ayrıca dede ile baba veya amca ile babayı birlikte ifade eder(Topaloğlu 1991:102).

92 Arapçası "*amm*"dır. Kökünde "şümul" manası bulunan kelime "kalabalık topluluk" anlamına da gelmektedir."Amm", "umûme" kelimesinden gelip babanın erkek kardeşi demektir. Türkçeye de "emmi" şeklinde geçmiştir. Amcanın İslam hukukuna göre çeşitli hak ve vazifeleri vardır. Şahıs hukukunda amca hukukî temsil açısından önemlidir. Kâsır'ın babası veya baba tarfından dedesi bulunmazsa velayet hakkı "binefsihi asabe" den biri olan amcaya geçer (Topaloğlu 1991:8). Aile hukukunda amca *muharremât*, *hidâne* ve *nafaka* bahislerinde söz konusu edilir. Evlenme manileri arasında, yalnız birinci derecede olmak üzere amca da yer almaktadır (Topaloğlu 1991:8). Miras hukuku açısından amca, binefsihi asabe mirasçılar arasında yer alır. Ancak ana bir amca, mirasta hak sahibi olmak bakımından *zevi'l-erhâm* zümresi içinde yer alır (Topaloğlu 1991:8). Ceza hukuku alanında amca, şibh-i amd veya hata sonucu öldürme suçunda *diyet* ve *gurre*'nin ödenmesine iştirak eden akraba (*âkıle*) arasında bulunmaktadır (Topaloğlu 1991:8).

ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı "hala, babanın kız kardeşi"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ***ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı*** anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni. 61r/1=004/023

ʿaṭā (<A.) "bağış, lütuf, kerem[93]"

ʿaṭā bėrmek "lütuf, kerem"

ʿaṭā bėrmek üzüksüz kesüksüz. 172r/4=011/108

ʿaṭā ḳıl- "bağışlamak"

ol Taŋrı atı birle kim bed-baḫtlıḳnı ʿadli birle ḳaża ḳıldı. soyurḳaġan kim nīk-baḫtlıḳnı öz dostlarnıŋ ḥācetin bağışlaġan faźlı birle ***ʿaṭā ḳıldı***. 163r/2=011

ata- "adlandırmak, isim vermek"

ol atadı silerni müselmānlar munda öŋdün munuŋ içinde bolsa yalavaç tanuḳ siler üze bolsa siler tanuḳlar kişiler üze. 248v/7=022/078

ataġ "lakap, unvan, çağırma, söyleme"

ataġ at "lakap, unvan, çağırma, söyleme"

ayb ḳılmaŋlar bir ėkkindiŋizlerni oḳımaŋlar yawuz ***ataġ at*** birle. 380v/5=049/011

yawuz ataġ at birle oḳı- "lakapla çağırmak, lakap takmak"

ayb ḳılmaŋlar bir ėkkindiŋizlerni oḳımaŋlar yawuz ***ataġ at*** birle. 380v/5=049/011

atal- "takdir edilmek, belirlenmek"

atalmış üḍ "takdir edilmiş zaman, ömür[94]"

eger ***atalmış üḍ*** yoḳ erse kelgey erdi anlarḳa ḳın. 293r/4=029/053

atalmış üḍleg "takdir edilmiş zaman, ömür[95]"

atalmış üḍleg anıŋ üskinde yana siler tiriglik aytur siler 95v/4=006/002

atalmış vaḳt "takdir edilmiş zaman, ömür[96]"

tėgme gürūhḳa ***atalmış vaḳtı*** turur. 158r/2=010/049

atalmış sanlıġ vaḳt "ecel (tayin edilen vaktin sonu)[97]"

---

93 Sözlükte "bağışlama, hibe, atıyye, ihsan verme ve verilen şey" anlamına gelen atâ, Kur'an'da dört ayette geçmiş ve lütuf, ihsan ve bağış anlamlarında kullanılmıştır. Hz. Ömer (r.a.), harac, cizye, ganimet ve ticaret mallarından alınan vergiler (fey) ile zekat gelirlerinden kurduğu divan teşkilatı vasıtasıyla yılda bir defa Müslümanlara verdiği paraya atâ/atıyye demiştir (Karagöz 2005:41).

94 Dilcilere göre ömür kelimesi ʿumr/ ve ʿamr/ şeklindeki kullanımlarıyla fasih sayılmıştır. Araplar yemin ederken ʿamr kelimesini kullanırlar. Kelimenin türevlerinde evin sakini, ibadet etmek, imar etmek, bedenin hayatla mamur ediliş süresi gibi manalar vardır. Ömürde beka yoktur, beka ömrün zıddıdır (Kalın 2001:161).

95 Dilcilere göre ömür kelimesi ʿumr/ ve ʿamr/ şeklindeki kullanımlarıyla fasih sayılmıştır. Araplar yemin ederken ʿamr kelimesini kullanırlar. Kelimenin türevlerinde evin sakini, ibadet etmek, imar etmek, bedenin hayatla mamur ediliş süresi gibi manalar vardır. Ömürde beka yoktur, beka ömrün zıddıdır (Kalın 2001:161).

96 Dilcilere göre ömür kelimesi ʿumr/ ve ʿamr/ şeklindeki kullanımlarıyla fasih sayılmıştır. Araplar yemin ederken ʿamr kelimesini kullanırlar. Kelimenin türevlerinde evin sakini, ibadet etmek, imar etmek, bedenin hayatla mamur ediliş süresi gibi manalar vardır. Ömürde beka yoktur, beka ömrün zıddıdır (Kalın 2001:161).

97 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti

kėniktürmes miz anı meger ***atalmış sanlıġ vaḳtḳa*** 171v/8=011/104

atalmış yaḳın vaḳt "ecel (tayin edilen vaktin sonu)[98]"

ḳaçan kim bitilse anlar üze toḳışmaḳ ançada bir ögür anlardın ḳorḳarlar kişilerdin Taŋrı ḳorḳınçı teg azu ḳatıġraḳ ḳorḳınç. ayurlar iḍimizā! nelük bitidiŋ biziŋ üze toḳışnı nelük kėŋümediŋ bizni ***atalmış yaḳın vaḳtḳa*** tėgi. 67v/1=004/077

ʿaṭālıġ (<A.+T.) "lütuf, kerem, bağış[99]"

Taŋrı kėŋrü ***ʿaṭālıġ*** ol bilgen ol. 35r/2=002/268

atan- (1)"adanmak, kurban etmek"

bütünlükün ḥarām ḳıldı siler üze ölügseni ḳannı toŋuz ėtini yme anı kim ***atandı*** Taŋrıda aḍınḳı butlarḳa. 204v/7=016/115

atan- (2)"isimlendirmek, ad koymak"

anıŋ içinde ***atanur*** selsebīl. 431r/4=076/018

atanmış vaḳt "ecel (tayin edilen vaktin sonu) manasında[100]"

ay anlar kim bittiler ḳaçan borç alışsaŋız borç birle ***atanmış vaḳtḳa*** tėgi bitiŋ anı. 36v/1=002/282

atasız "yetim[101]"

ḳaçan kelse üleşigde yawuḳluḳ iḍileri ***atasız*** anasızlar taḳı çıġaylar yėm içim bėriŋ anlarḳa andın aytıŋlar anlarḳa yumşaḳ söz. 58v/7=004/008

atasız bul- "yetim bulmak"

azu ***bulmadı mu sėni atasız*** ajun bėrdi saŋa. 445r/6=093/006

atasız anasız uşaḳlar "yetim, öksüz çocuklar"

---

demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir(Karagöz 2005:131).

98 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir(Karagöz 2005:131).

99 Sözlükte "bağışlama, hibe, atıyye, ihsan verme ve verilen şey" anlamına gelen atâ, Kur'an'da dört ayette geçmiş ve lütuf, ihsan ve bağış anlamlarında kullanılmıştır. Hz. Ömer (r.a.); harac, cizye, ganimet ve ticaret mallarından alınan vergiler (fey) ile zekat gelirlerinden kurduğu divan teşkilatı vasıtasıyla yılda bir defa Müslümanlara verdiği paraya atâ/atıyye demiştir (Karagöz 2005:41).

100 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir(Karagöz 2005:131)

101 Bütün türevlerinde tek kalmak manası vardır. Bu tek kalmak, insanlara göre babanın kaybedilmesi ile meydana gelen bir sonuçtur. Bu taktirde çocuk yetim olmuş olur. Hayvanlarda ise annenin kaybedilmesi ile meydana gelen bir teklik diye anlaşılmıştır. Araplar'da kocasını kaybeden kadına, zayıf ve korumaya muhtaç olan kimselere de yetim denildiği, bu durumun ortadan kalkması ile yetimliğin kalkmış olacağı nakledilmektedir(Kalın 2001:175).

Terim olarak çocuğun buluğ çağından önce babasını kaybetmesidir. Bir çocuk buluğ çağına erince yetimliği kalkar (Kalın 2001:175).

bėriŋler ***atasız anasız uşaḳlarḳa*** tawarlarını tegşürmeŋler arıġsız mālnı arıġ māl birle. 58r/2=004/002

atasız uşaḳlar "yetim kalan çocuklar"

biliŋler anı kim ġanīmet yaʿnī olça buldıŋızlar nersedin çın Taŋrıḳa ol anıŋ bėşde biri yalavaçḳa yawuḳlar iḍisiŋe ***atasız uşaḳlarḳa*** çıġaylarḳa yol oġlanıŋa yaʿnī buzlup māldın aḍrılmışlarḳa. 135r/2=008/041,

atġu "kumar, oyun"

atġu oyun "kumar[102]"

ay anlar kim kėrtgündiler kim bor ***atġu oyun*** Taŋrıda aḍınḳı tapunġular oyunlar arıġsız turur yek işindin. 91r/9=005/090

atıġ "kınamak"

yüz ewürgil anlardın ermes sėn ***atıġ*** atlıġ. 385v/7=051/054

atıġ atlıġ "kınanmış"

yüz ewürgil anlardın ermes sėn ***atıġ atlıġ.*** 385v/7=051/054

atıl- "kovulmak"

eger yetmese erdi anı raḥmet iḍisindin ***atılġay*** erdi tüz yabanḳa ol yerindi bolup. 420r/3=068/049

atış- "atışmak, karşılıklı atmak"

ançada öldürdüŋüzler bir tenni ***atıştıŋızlar*** anıŋ içinde. Taŋrı çıḳarıġlı turur anı kim kizler erdiŋizler. 9r/2=002/072

atıt- "atmak, kenara koymak"

kemişgil anı tābūt içinde kemişgil anı uluġ teŋiz içinde ***atıtsun*** uluġ teŋiz ḳırıġıŋa alsun anı meniŋ yaġım anıŋ yaġısı. 229v/6=020/039

atlıġ (1) "kınanma, ayıplanma, yerilme"

yüz ewürgil anlardın ermes sėn atıġ ***atlıġ***. 385v/7=051/054

atlıġ (2) "adlı, adında, isimli, adıyla"

yüz ewürdiler ıḍtımız anlar üze ʿārim ***atlıġ*** aḳın suwnı. 313r/8=034/016

atlıġ bolmaduḳlar "kınanmışlar"

meger öz cüftleri üze azu ol kim erklig bolur oŋ eligleri anlar ***atlıġ bolmaduḳlar***. 422v/7=070/030

aṭlıġ "atlı, süvari"

ḳoparġıl kimni usa sen anlardın ünüŋ birle keltürgil anlar üze ***aṭlıġıŋnı*** yaḍaġıŋnı ortaḳlaşġıl anlar birle māl tawarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 211r/1=017/064

---

102 Cahiliye devrinde, Kabe'nin önünde Hübel putunun yanında bazı oklar vardı. Mekkeliler oraya giderek bu oklarla fal çekerlerdi. Okların üzerinde "Evet", "Hayır", "Bekle" gibi kelimeler yazılıydı. Bir şey yapılmak istendiğinde, bu oklara müracaat edilirdi. Bu okların özel bir görevlisi vardı, ücret karşılığında mukaddes fal oklarını çektirirdi. Bu memur okları çantada taşıyordu. Bu oklara "Ezlâm" denilirdi (Ateş 1996:185).

attur- "aktarmak, dilden dile aktarmak"

kim ***atturdıŋızlar*** tilleriŋiz birle ayur erdiŋizler ağızlarıŋız birle anı kim yoḳ silerke anda bilig. 256r/5=024/015

aw "av[103]"

ay anlar kim kėrtgündiler tükel ḳılıŋlar baçığlarnı ḥelāl ḳılındı silerke silerke tilsiz yılḳılar meger ol kim uḳılur siler üze ḥelāl ḳılmaġalı ***awnı*** siler iḥrām tutmış erken. 79r/9=005/001

awla- "avlamak"

ayġıl ḥelāl ḳılındı silerke arıġlar ol kim ögretse siler ***awlaġılardın*** ėterçiler ögretü siler anlarḳa anıŋdın kim ögretti silerke Taŋrı. 80r/6=005/004

awlan- "avlanmak, ava çıkmak"

aydılar ay atamız biz ***awlanu*** bardımız erdi taḳı ḳoḍtımız yūsufnı tonlarımız ḳatında. 174r/9=012/017

awlanu bar- "avlanmak"

aydılar ay atamız biz ***awlanu bardımız*** erdi taḳı ḳoḍtımız yūsufnı tonlarımız ḳatında. 174r/9=012/017

ʿavrat (<A.) "eş"

aydı iḍim neteg bolur maŋa oġlan taḳı tegdi maŋa uluġluḳ taḳı ***ʿavratım*** ḳısır. 42r/4=003/040

ʿavret (<A.) "avret yeri[104]"

ʿavret açılġu vaḳt "üç mahrem zaman[105]"

üç vaḳt ***ʿavret açılġu vaḳt*** silerke. 261r/1=024/058

awrıḳ "ibrik"

---

103 Arapça sayd avlanma anlamına gelmekte olup tabiatı itibariyle yabani, insandan kaçan ve normal yollarla elde edilemeyen hayvanların yakalanmasını ifade eder. Eti yenen hayvanların eti ve diğer cüzleri için, eti yenmeyen hayvanların ise deri, kıl, diş gibi cüzlerinden yararlanmak için avlanmaları caizdir (Karagöz 2005:580).

104 Sözlükte "eksik, gedik, açık; açılıp görülen şey, korkulacak, zarar gelecek yer" gibi anlamlara gelen avret, dini bir kavram olarak, insan vücudunda örtülmesi farz, görünmesi ve gösterilmesi yasak olan, başkaları tarafından da bakılması haram olan yerlere denir (Karagöz 2005; 43).

105 Kur'an-ı Kerim'in, pek çok meselenin ayrıntısına girmeden sadece genel ilkeleri koymakla yetinirken özellikle aile içi ilişkilerde bu kadar ayrıntıya girmesi, üzerinde düşünmeye değer bir husustur. Kanaatimizce âyette bahsedilen konu, bir edep erkân meselesi olmanın ötesinde özellikle çocukların ruh sağlığıyla yakından ilgilidir. Âyette sözü edilen zaman dilimleri, karı kocanın soyunup döküdüğü ,mahrem ilişkiler yaşadığı özel vakitlerdir. Dolayısıyla bu üç vaktin dışındaki özel vakitler de ayn ıhükme girer. Küçük çocuklar böyle özel vakitlerde ana babalarının yanına izinsiz girmekle, istemeden onların mahrem yerlerini ya da mahrem ilişkilerini görmüş olabilirler. Her ne kadar şâhit oldukları şeyin bilincinde olmasalar da gördüklerini bilinçaltına atarlar ve daha sonra bunlar değişik vesilelerle bilinç üstüne çıktığında, vaktiyle şâhit olduğu manzara ile yaşadıkları arasında bir özdeşleştirme olaca ğıiçin bu durum, o çocuğun büyüdükten sonra karşı cinsine duyması gereken ilgiyi olumsuz etkiler. Bu da evlilikten soğumaya ya da farklı cinsel tercihlere yol açabilir. Çocuk mahrem ilişkiye aklı eren biri ise sonuç yine değişmez. Âyetin sonunda zikredilen Allah'ın Hakîm sıfatı, bu hususta bize böyle bir hikmeti hatırlatmaktadır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:356).

yme turur sun ***awrıḳlar*** ḳoḍıġlıġ. 442r/3=088/014

awuç "avuç el içi ***krş***. avuç"

aydı kördüm ol kim körmediler anı ḳaptum aldım bir ***awuç*** toprāḳ cebrāʾil atı aḍaḳından attım anı mundaġoḳ bezedi maŋa meniŋ özüm. 233r/5=020/096

awuçḳa "elli yaşını geçkin kimse, 50 ile 80 yaş arasında bulunan kimse, ihtiyar, şeyh[106]"

yana tėgse siler küçüŋizlerke yana bolsa siler ***awuçḳalar*** silerde kim cān alnur munda öŋdün taḳı tėgse siler atalmış vaḳṭḳa bolġay kim siler uḳġay siler. 347r/8=040/067

awuçmaḳ "avuç, el içi"

awuçmaḳ ur- "elindekiyle vurmak"

tutġıl elgiŋ birle bir ***awuçmaḳ urġıl*** anı sımaġıl andıŋnı. 333r/3=038/044

awuḳ "taş, şeytana atılacak taş"

awuḳḳa ḳıl- "şeytana atılacak taş olarak yaratmak"

bezedimiz ök dünyā kökini çerāġlar birle ***ḳıldımız anı awuḳḳa*** yeklerke anuttımız anlar tamu ḳını küyer ot ḳınından. 416v/8=067/005

awurtla- "avurt dolusu içmek, ağzına almak"

kim içse andın ermes mėndin kim içmese anı ol ol mėndin. meger kim ***awurtlasa*** bir awurt elgi birle. 31v/2=002/249

awuşsuz "lamba koymak için duvarda açılan oyuk"

awuşsuz tügnük "duvardaki ateş oyuğu"

Taŋrı köklerініŋ nūrı yaʿnī yarutuġlı yme yerniŋ. anıŋ yaruḳluḳı meŋzeki ***awuşsuz tügnük*** teg anıŋ içinde çerāġ. 258v/2=024/035

awut- "ünsiyet etmek, ısınmak"

ḳaçan aş yėse siler tarlıŋlar ***awutuġlılar*** bolmazlıḳın sözke. 309v/8=033/053

ay "ey! ünlemi (Kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde ismin başına getirilir)"

ay kişiler tapnuŋlar iḍiŋizke ol kim yarattı silerni yme anlarnı kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler saḳnuḳluḳ ḳılġay siler. 3v/9=002/021

ay ḳatıġlıḳ "yazıklar olsun, vay haline"

aydılar ***ay ḳatıġlıḳ*** biziŋke bu saḳış küni. 325v/7=037/020

ay 1."yılın on iki bölümünden her biri, ay (30) gün"

ağırlıġ ***aylar*** tüz teŋeşig kim teŋdin keçse siler üze. 23r/4=002/194

2."ay, kamer"

106 Şeyh, kendisinde yaşlılığın belirip, saç ağarması ortaya çıkan kimsedir. Kozmik zaman olarak, şeyh'in içerdiği zamanın 50 yaşından itibaren başlaması hususundaki görüşler ağırlık kazanmaktadır. Şeyh kelimesinin ortaya koyduğu zaman üst sınırı belirleyen görüşler, kozmolojik ölçüm olarak 80 yaş ve ömrün sonu olarak iki grupta toplanabilir. Ayrıca ilmi ve tecrübesi ilerleyen insan için, yaşlı olmasa da şeyh denilmesi; kelimenin insanlardan başka alanlarda, yaşlılık ağacı anlamını ifade eden seceretu'ş-şuyûh şeklinde kullanımı, yaşlanmanın, varlığın her kesimini ve onlarla ilgili olayları ifade ettiğini göstermektedir (Kalın 2001:181-182)

yarıġlı taŋlarnı taḳı ḳıldı tünni amrulġu künni ***aynı*** saḳışlıġ. 104v/3=006/096

ay- 1."söylemek"

aydı bütünlükün munçulayu ayur men zār yayu qt/n/ycmnı taḳı ḳaḍġumnı Taŋrıḳa. 180v/5=012/086

2. "uydurmak, düzmek, iftira etmek"

azu ***ayurlar*** mu özindin ayur anı tėp. 387r/6=052/033

3. "sormak, hesaba çekmek, muaheze etmek, istemek, yerine getirilmesini istemek"

ança ḳılur aḍrılsa öfkedin. neçe yolı kemşilse anıŋ içiŋe ḳayu ***ayġay*** anlarḳa tamu erkligleri kelmedi mü silerke ḳorḳıġlı. 417r/2=067/008

4. "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

aydı a y oġulçuḳum aymaġıl tüşüŋni ḳaḍaşlarıŋḳa keyd ḳılġaylar saŋa. 173v/3=012/005

5. "telakki etmek, mevzuya girmek"

ançada kim atturdıŋızlar tilleriŋiz birle ***ayur*** erdiŋizler ağızlarıŋız birle anı kim yoḳ silerke anda bilig. 256r/6=024/015

6. "şüpheli söz söylemek, zanda bulunmak"

ayġıl ay anlar kim cuḥūd boldılar ***ayur*** erse siler kim siler dostlar Taŋrıḳa kişilerde öŋin ārzūlaŋlar ölümni eger erse siler çın sözlegliler. 409v/6=062/006

7. "içinden geçirmek, içinden söylemek"

anlar kim ḳaçan tėgse anlarḳa tegigli ḳaḍġu ***aydılar*** biz Taŋrınıŋ turur miz aŋar ḳatıġlılar miz. 18v/2=002/156

aydaçı "sözcü, diyen, söyleyen"

ol ol ***aydaçılar*** ol. 254r/2=023/100

ayıġlı "sözcü"

aydı bir ***ayıġlı*** anlardın neçe ürgeydiŋizler. 215v/8=018/019

aymaḳ "şüpheli söz söyleme, zanda bulunma"

aydılar bu Taŋrınıŋ turur ***aymaḳları*** birle yalġan. 108v/4=006/136

aya "aya, avuç içi"

anlar kim oḳırlar Taŋrıḍa aḍın boyun bėrmesler anlarḳa nerse birle meger ėkki ***ayası*** yaḍıġlı teg suwḳa tėgsün tėyü aġzıŋa ermes ol tegnigli aŋar. 184v/1=013/014

ayada uḳmış kirçe "kıl kadar, zerre kadar, en ufak, azlığı, küçüklüğü ifade eder"

yoḳ kim Taŋrı arıtur kimni tilese küç tėgrülmes ayada uḳmış kirçe. 64v/5=004/049

aya ur- "el çırpmak[107]"

107 Cahiliye döneminde müşrikler, erkek ve kadın, açık-saçık elele tutuşur, Kâbe'nin etrafında dolaşırlar ve ıslık çalıp el vururlardı. Böylece ibadet ediyoruz diye çalar, oynar, hora teperler ve yaptıklarını alkışlarlardı. Hz. Peygamber Kabe'ye gelip, ibadet etmek, namaz kılmak ve Kur'an okumak istediği zaman, ekseriya böyle ayin yapmakta ileri giderler, kendilerini de namaz kılıyor ve dua ediyorlarmış gibi göstererek, nümayiş ve gürültü yaparlar, huzura mani olurlar, bunu da kendilerine bir ibadet sayarlardı (Ateş 1996:156).

ermedi namāzları ėw üskinde meger ***aya ura*** sılķulmaķ. feḍūķū tatıŋlar ķınnı. 134v/1=008/035

ayaķ "ayak ***bkz.*** aḍaķ"

ıḍtımız anlar üze bir ün boldılar berdārmış ķoy ***ayaķda*** satġanmış un teg. 391r/6=054/031

ayaķ "çanak, kâse, kadeh"

ķılurlar aŋar ne tilese miḥrāblardın ṣūretlerdin yme beḍük ***ayaķlar*** ḥavżlar teg yme beḍük eşiçler taġlar teg. 313r/2=034/013

ʿayāl (<A.) 1."aile, kadın, çocuk"

eger süt emüzseler silerniŋ ***ʿayālıŋızlarķa*** bėriŋler anlarķa terlerini kėŋeşiŋler siler ara ėḍgülük birle eger düşvārlaşsa siler emüzsün aŋar aḍın uraġut. 13r/3=065/006

2. "eş, hanım aile"

keltürdi anı ***ʿayāl*** tuġķu aġrığı igi bir ḫurmā yıġaçı tüpi tapa. 224r/6=019/023

ʿayāl tuġķu aġrığı igi "doğum sancısı"

keltürdi anı ***ʿayāl tuġķu aġrığı*** igi bir ḫurmā yıġaçı tüpi tapa.224r/6=019/023

ʿayāllıġ (<A.+T.) "çocuk, çocuk edinmek, evladlık alma"

takı aydılar biz üküşrek tawarlıġlar ***ʿayāllıġları*** miz ermez miz ķınalġular. 315r/2=034/035

āyāt (<A.ç.) "ayetler"

taŋrınıŋ āyātı "Kur'an"

takı neteg kāfir bolur siz takı sizler oķunur siziŋ üze ***Taŋrınıŋ āyātı*** takı içiŋizde yalawaçı. 47v/8=003/101

āyet (<A.) "ayet, Kur'an surelerini meydana getiren cümlelerden her birim[108] ***bkz.*** belgü"

bu bir ***āyet*** turur ol Taŋrı yāḍ ķıldı bitigniŋ belgüleri. 183r/3=013/001

ʿayb (<A.) "günah, suç, kusur, eksiklik[109]"

anlardın kim füsūs tutar sėni yaʿnī ***ʿayblar*** ṣadaķa bėrgü içinde. (144v/7=009/058

ʿayb ķıl- "alaya almak"

ʿayb ķılmaŋlar bir ėkkindiŋizlerni oķımaŋlar yawuz ataġ at birle. 380v/5=049/011

ʿayb ök ķılmaķım "ayıplamak, kusurlu kılmak, bozmak"

tiledim ***ʿayb ök ķılmaķım*** anı erdi anlar öŋdüninde bir ėlig alur erdi tėgme kemini küçeyü. 220v/6=018/079

ʿayb ört- "kusur gizlemek"

---

108 Sözlükte açık alamet,işaret, emare, iz, nişane demektir. Allah'ın varlığına delalet eden şeylere ve peygamberlerin hak olduğunu ispat eden mucizelere de ayet denir. Ayet, sonu ve başı belli olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç kelime veya cümleden oluşan Allah'ın sözlerine denir (Karagöz 2005:44).

109 Sözlükte "eksiklik, leke, kusur, utanç veren söz ve davranış" anlamına gelen ayıp, bir ahlak terimi olarak İslam toplumunun ortak ve objektif ahlak kurallarına aykırı olan, başkaları tarafından kınanan tutum ve davranışlar demektir (Karagöz 2005:44).

ol iḍi atı birle kim yėgidgen rūzī bėrgen soyurḳap ***ʿayb örtgen.*** 95v/1=006

ʿayb örtgen "kusur gizleyen Allah"

ol iḍi atı birle kim yėgidgen rūzī bėrgen soyurḳap ***ʿayb örtgen***. 95v/1=006

aygụçı "sözcü, diyen, söyleyen ***bkz.*** ayıġlı"

aydı ***aygụçı*** anlardın kim erdi maŋa ėş ḳoldaş. 326v/6=037/051

ayıġ (1) "söz"

andaġoḳ aydı anlar kim bilmesler anlar ***ayıġı*** meŋizlig. 13v/7=002/113

ayıġ (2) "fena, kötü"

ayıġraḳ "en verimsiz"

silerde kim cānı alnur silerde kim yandurulur ***ayıġraḳ*** tiriglik tapa bilmemek üçün bilmişde kėḍin nerse. 242v/7=022/005

ayıġraḳ tiriglik "en hasis, en kıymetsiz, en zayıf, en âciz"

silerde kim cānı alnur silerde kim yandurulur ***ayıġraḳ tiriglik*** tapa bilmemek üçün bilmişde kėḍin nerse. 242v/7=022/005

ayıġlı "sözcü, diyen, söyleyen ***bkz.*** ayġuçı"

aydı bir ***ayıġlı*** anlardın neçe ürgeydiŋizler 215v/8=018/019

ayıḳ 1. "söz"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe bėrdimiz aŋar kim bütün ***ayıḳ*** bilig mundaġoḳ yanut bėrür miz ėḍgülük ḳılıġlılarḳa. 175r/1=012/022

2. "zan, şüphe"

aydılar bu yılḳılar ol tarıġ yıġılmış yėmes anı meger ol kim tiler miz ***ayıḳları*** birle yılḳılar ḥarām ḳılındı uçaları. 109r/1=006/138

ayıḳ ėtigi "yaldızlı söz"

taḳı mundaġoḳ ḳıldımız tėgme yalavaçḳa yaġı kişiler yeklerindin perīler yeklerindin imlep körkütür amarıları amarıke ***ayıḳ ėtigi*** aldamaḳlıḳ ėtigi. 106r/4=006/112

ayıḳ bilig bėr- "ilim vermek, ilimle donatmak"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe ***bėrdimiz*** aŋar kim bütün ***ayıḳ bilig***. 175r/1=012/022

ayıḳ bol- "hak etmek, layık olmak"

çın bütün ***boldı ayıḳ*** üküşrekleri anlar kėrtgünmezler.321r/3=036/007

ay(ı)l- "söylenmek, denmek"

aydılar ėşitti miz bir yigit ġayb ḳılur butlarnı ***aylur*** aŋar ibrāhīm tėp. 239r/3=021/060

aylıḳ "ay, aylık"

süleymānḳa yelni musaḫḫar ḳıldımız taŋ birlekini bir ***aylıḳ*** yana kėçeliki bir aylıḳ. 312v/8=034/012

aymaḳlıḳ "hamd getirme"

meger ***aymaḳlıḳ*** bir ėkkindike esen yol. 395r/5=056/026

ögdi aymaḳlıḳ tanrıḳa "Tanrı'ya hamdolsun!"

oḳımaḳları anıŋ içinde arıġ sen sen idime alḳışları anıŋ içinde selām tėmek kėḍin oḳımaḳları ***ögdi aymaḳlıḳ Taŋrıḳa*** ajunluġlar iḍisi. 154r/1=010/010

ayman- "korkmak, utanmak"

yāḍ ḳılġıl iḍiŋni özüŋ içinde yalwaru ḳorḳu ***aymanu*** ün bėrü ündemekde ḳuḍıraḳ sözdin ėrte kėçe bolmaġıl osanıġlılardın. 131v/7=007/205

aymanu ün bėr- "bağırıp çağırmadan anmak"

yāḍ ḳılġıl iḍiŋni özüŋ içinde yalwaru ḳorḳu ***aymanu ün bėrü*** ündemekde ḳuḍıraḳ sözdin ėrte kėçe bolmaġıl osanıġlılardın. 131v/7=007/205

ayrıt "ayırt, fark"

ayrıt kemiş- "ayırt etmek, tefrik etmek"

ayrıt kemişmez miz bir kim erse arasında yalawaçlardın taḳı aydılar ėşittük taḳı boyun südük yarlıḳamaḳıŋ iḍimiz taḳı seniŋ tapa oḳ ḳaytmaḳ. 37v/4=002/285

ayrıt kemişgen "Kur'an"

aşnudın köndürügli kişilerni taḳı indürdi ***ayrıt kemişgenni***. 38r/5=003/045

ayru "başka"

eger belgürse körünse anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ***ayru*** adın ėkki ėkkegü aḍaḳın tururlar olar ėkki ornında. 93v/2=005/107

ʿāyşe (<A.) "Hz. Ayşe[110]"

ḳaçan yaşru sözledi erse yalavaç amarı cüftleriŋe bu sözni sözni ḳaçan uḳturdı erse anı āḳārā ḳıldı anı Taŋrı anıŋ üze uḳturdı ḥafṣa ***ʿāyşeḳa*** yana yüz ewürdi bir ançadın. 415r/3=066/003

ayt- 1."söylemek"

anlar kim ***aytarlar*** söküş ezvāce-hüm cüftleriŋe bolmasa anlarnıŋ tanuḳlar meger özleri anlarda biriniŋ tanuḳluḳı tört tanuḳlar Taŋrı tapa and ol çın sözleglilerdin. 255v/2=024/006

2. "sormak, hesaba çekmek, muaheze etmek, istemek, yerine getirilmesini istemek" ***ayturlar*** ḳaçan bolġay ḳıyāmet kün. 384r/5=051/012

3. "uydurmak, düzmek, iftira etmek"

eger ***aytsa*** biziŋ üze bir ança sözlerdin. 421v/5=069/044

aytıp tanuḳ tileyü ḳıl- "fetva istemek, fikir almak, tabirini istemek, sormak"

aytıp tanuḳ tileyü ḳılmaġıl anlar içinde anlardın biregüke. 216r/9=018/022

aytu bėr- "söyleyi vermek"

taḳı ***aytu bėrsün*** ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar taḳı saḳınsun Taŋrıdın iḍisindin taḳı kesmesün andın nerseni. 36v/3=002/282

110 Peygamber Efendimizin büyük dostu, sadık arkadaşı ve İslam'a ilk inananlardan Hz. Ebu Bekr'in kızı ve alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (a.s.)'in hanımıdır. Hicretten 9 sene önce Mekke'de doğmuş olan Hz. Aişe, çok küçük yaşta Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in, Hatice validemizden sonra evlendiği ikinci karısıdır (Hikmet Neşriyat 1993:41).

aytıl- "sorulmak, söylenmek"

yana ***aytlur*** bu ol kim anı yalġanḳa tutar erdiŋizler. 438r/9=083/017

aytış- "hâl hatır sormak, söyleşmek"

būstānlar içinde ***aytışurlar***. 428v/5=074/040

az "az, çok olmayan"

ḳatıġlıḳ anlarḳa kim bitirler bitigni eligleri birle yana ayurlar bu Taŋrı üskindin satġın almaḳları üçün anıŋ birle ***az*** bahānı ḳatıġlıḳ anlarḳa anıŋdın kim bitidi eligleri ḳatıġlıḳ anlarḳa anıŋdın kim ḳazġanurlar. 9v/5=002/079

az bahānı "az karşılık, değersiz bir karşılık, değerinde olamama"

attılar anı arḳaları kėdin satġın aldılar anıŋ birle ***az bahānı.*** 56v/2=003/187

az bahānı satġın al-"ucuza almak, değerinden almamak"

attılar anı arḳaları kėdin ***satġın aldılar*** anıŋ birle ***az bahānı.*** 56v/2=003/187

az bol- "az olmak, azalmak"

erenke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳınraḳ ḳadaşlar tişilerke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳın ḳaḍaşlar anıŋdın ***az bolsa***. 58v/6=004/007

az eksük "düşük, eksik veya düşürülmüş, eksiltilmiş"

sattılar anı ***az eksük*** üçün bahāḳa sanlıġ yarmaḳlar. 174v/5=012/020

az körküt- "azaltmak, az göstermek"

ançada körkitti silerni anlarḳa ançada ḳawuştuŋızlar erse közleriŋiz içinde az ***az körkütti*** silerni anlarnıŋ közleri içinde keçürmek üçün Taŋrı ol işni erür ḳılġuluḳ. 135v/2=008/044

az- "şaşmak, azmak, yoldan çıkmak"

ol kėrtü turası iḍilerindin. yana anlar tandılar ayurlar negü ol tiledi Taŋrı munuŋ birle meŋizlig ***azar*** anıŋ birle üküşi köndürür anıŋ birle üküşni. 4v/4=002/026

azġan "azan, yoldan çıkan"

tanmaz biziŋ belgülerimizke meger tėgme ***azġan*** nū-sipās kişi ay kişiler ḳorḳuŋlar iḍiŋizlerdin. 301v/6=031/032

azġanraḳ "daha sapık, daha şaşkın"

ayġıl ne körür siler eger bolsa Taŋrı üskindin yana tansa siler aŋar kim ***azġanraḳ*** anıŋdın ol ḫilāf içinde ıraḳ. 353r/3=041/052

azmışraḳ "en çok sapmış, daha çok sapmış, daha sapık"

eger yanut bėrseler saŋa bilgil kim uḍu bardılar öz tilekleriŋe. kim ol ***azmışraḳ*** anıŋdın kim uḍu bardı öz tilekiŋe. 285r/6=028/050

ʿaẕāb (<A.) "azap[111]"

111 Sözlükte mastar olarak susuzluğun şiddetinden yemeyi terk etmek, vurmak, "an" edatı ile kullanıldığında men etmek; isim olarak ceza, zarar, eza, işkence, insana elem veren ve zor gelen şey anlamına gelir. Bu kavram Kur'an'da çoğunlukla inkar ve isyan edenlerin dünya ve ahirette Allah tarafından cezalandırılmalarını ifade etmek için kullanılır (Karagöz 2005:46).

meger ol kim aşundı anıŋ üze ayıḳ ʿ ***azāb*** birle kim kėrtgündi erse. 166v/2=011/040

ʿaẕāb ḳamçısı "azap kırbaçı"

ḳoḍı tökdi anlar üze sėniŋ iḍiŋ ***ʿaẕāb ḳamçısını***. 442v/7=089/013

ʿaẕāb tüş- "azap kuşatmak, azap sarmak"

ornattımız anlarnı anıŋ içinde kim ornattımız silerni anıŋ içinde ḳıldımız anlarḳa ḳulaḳlar közler köŋüller muŋsuz ḳılmadı anlardın ḳulaḳları ap yme közleri ap yme köŋülleri hīç nersedin tanarlar erdi Taŋrı belgüleriŋe ***tüşdi ʿazāb*** anlarḳa anıŋ birle ėligler erdiler. 371v/2=046/026

āzād (<F.) "hür, serbest"

āzād āzādḳa ḳul ḳulḳa tişi tişike. kim keçrülse aŋar ḳaḍaşındın nerse uḍu barmaḳ ėḍgülük birle ötemek aŋar kerekliglik birle. 20v/9=002/178

āzād beglig "serbest bırakılmış, hür cariye"

ḳaçan beglig bolsalar eger keltürseler bir çalpaḳ iş anlar üze anıŋ yarımı ***āzād beglig*** arıġ ḳunçuylar üze ḳındın. 61v/7=004/025

boş āzād uraġutlar tişiler "dul ve hür bayanlar"

arıġ ***boş āzād uraġutlar tişilerdin*** meger negü kim erklig bolsa oŋ elgiŋizler. 61r/7=004/024

āzād ḳıl- "hürriyetine kavuşturmak"

bolmas kerekmez kėrtgünüglike öldürmek mü'minni meger yaŋluḳun kim öldürse kėrtgünüglini yaŋluḳun ***āzād ḳılmaḳ*** bir baş ḳara başnı kėrtgünmiş. 69r/8=004/092

āzād ḳılın- "hürriyetine kavuşturulmak"

ol vaḳtın kim aydı ʿimrānnıŋ tişisi iḍim ḥaḳīḳat üze men neẕr ḳıldım saŋa anı kim ḳarnım içinde ***āzād ḳılınmış*** ḳabūl ḳılġıl mėndin. 41v/1=003/035

āzād ḳılınmış "çocuğu Allah'a itaate ve mescide hizmete tahsis etmiş, vakfetmiş"

ol vaḳtın kim aydı ʿimrānnıŋ tişisi iḍim ḥaḳīḳat üze men neẕr ḳıldım saŋa anı kim ḳarnım içinde ***āzād ḳılınmış*** ḳabūl ḳılġıl mėndin. 41v/1=003/035

azaḳlıḳ "kaybolmak, zayi olmak, yanılmak, sehv etmek, unutmak, hayrette kalmak, kaybetmek, gizlenmek, sapmak, doğru yolu bulamamak, azmak"

ayġay emet keldi ök biziŋke ḳorḳıtıġlı yalġanḳa tuttumız aydımız indürmedi Taŋrı nersedin ermez siler meger ***azaḳlıḳ*** içre uluġ. 417r/4=067/009

āzār (<F.) "eziyet, azar, incitme, kötülük"

boyun sümegil tanıġlılarḳa ėkki yüzlüglerke ḳoḍġıl ***āzārlarnı***. 308v/8=033/048

āzār ḳoḍ- "eziyet etmek"

boyun sümegil tanıġlılarḳa ėkki yüzlüglerke ***ḳoḍġıl āzārlarnı.*** 308v/8=033/048

āzārla- (<F.+T.) "azarlamak, eziyet etmek, zarar vermek"

ançada kim aydı mūsā yalavaç boḍnıŋa ay meniŋ boḍnum nelük ***āzārlayur*** siler mėni bilir ök siler men Taŋrı yalavaçı men silerke.408r/4=061/005

āzārlat- (<F.+T.) "eziyet ettirmek, zarar vermek"

ay anlar anlar kim kėrtgündiler bolmaŋlar anlar teg kim ***āzārlattılar*** mūsā yalavaçnı. 311r/7=033/069

azdur- "şaşırtmak, azdırmak, yoldan çıkarmak"

mundaġoḳ ***azdurur*** Taŋrı anı kim artaḳ işlig erse. 344v/5=040/034

azdurġu "saptırmak, sapmış bulmak, sapık olarak görmek"

ḳaçan tėgse kişike ziyān ünder iḍidin yanıġlı ṣevāb özi tapa yana ḳaçan bėrse aŋar niʿmet andın unıtur anı kim oḳır erdi özi tapa munda öŋdün ḳılur Taŋrıḳa teŋeşigler ***azdurġu*** üçün anıŋ yolından. ayġıl ėrijlengil kāfirlıḳıŋ birle az sen ot iḍilerinden. 335v/8=039/008

āzer (<A.) "Hz. İbrahim'in babasının adı, Azer[112]"

ançada aydı ibrāhīm yalavaç atasıŋa ***āzerḳa*** tutar mu sen butlarnı tapıŋġu iḍileri. 102r/5=006/074

azġır "azaba götürücü husus, azabı gerektirici şey"

azġırdın sınardın turġıl. 427v/5=074/005

azġuçı "kaybolmak, zayi olmak, yanılmak, sehv etmek, unutmak, hayrette kalmak, kaybetmek, gizlenmek, sapmak, doğru yolu bulamamak, azmak"

aydılar iḍimizā! yėŋdi uttı biziŋ üze bed-baḫtlıḳımız erdimiz yoldın ***azġuçılar***. 254r/8=023/106

azġunluḳ "şaşkınlık, azgınlık"

taḳı ḥaḳīḳat üze erdiler mundın aşnu ***azġunluḳ*** içinde açuḳ. 54r/4=003/164

azġunraḳ "daha şaşkın, daha azgın"

anlar tururlar yawuzraḳ ***azġunraḳ*** köni yoldın. 88r/2=005/060

azıġlıġ "yırtıcı, canavar"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse ***azıġlıġ*** meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

azıḳ "yol yiyeceği"

ol kim ḳılur siler ėḍgülükdin bilir anı Taŋrı ***azıḳ*** alınlar azıḳda yėgreki saḳnuḳluḳ turur. 23v/8=002/197

azıḳ al- "azık almak"

ol kim ḳılur siler ėḍgülükdin bilir anı Taŋrı ***azıḳ alınlar*** azıḳda yėgreki saḳnuḳluḳ turur. 23v/8=002/197

azın azın "azar azar, ağır ağır"

112 Hz. İbrahim'in babası veya amcası Azer, isminin kökeni ihtilaflıdır. Arapça "el-ezrü" mastarından gelip, güçlendirmek desteklemek manalarına geldiği gibi Arapça'ya yabancı bir isim olduğu da söylenmiştir. Azer, Hz. İbrahim'in babasının adı olmayıp, "hata eden" anlamında bir lakap olduğu gibi bir putun adı da olabilir (Bedir 2010:96).

anlar kim yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni herāyna ***azın azın*** bolġay oḳ miz olarnı andın kim bilmesler. 129v/3=007/182

azın azın bol- "azar azar, ağır ağır olmak"

anlar kim yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni herāyna ***azın azın bolġay*** oḳ miz olarnı andın kim bilmesler. 129v/3=007/182

azıt- "şaşırtmak, azdırmak, yoldan çıkarmak"

eger suḳlansa sen anlarḳa köni yol körkütmek üze bütünlükün Taŋrı köndürmes anı kim ***azıtur*** yoḳ anlarḳa yārī bėriglilerdin. 198v/4=016/037

azıtıġlı "şaşırtmak, azdırmak, yoldan çıkarmak"

ermes siler anıŋ üze ***azıtıġlılar*** 329v/8=037/162

azıtur- "saptırmak, yoldan çıkartmak"

aydı biz çınoḳ sınadımız boḍunuŋnı sėnde öŋdün yolda ***azıturdı*** sāmirī ḳayttı mūsā boḍunı tapa öfkelengenin ḳaḍġuluġ. 232v/2=020/085

āẕīne (<F.) "Cuma"

āẕīne kün "Cuma günü"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ündenilse namāzḳa ***āẕīne kün*** içinde ėwüŋler Taŋrı yāḍıŋa ḳoḍuŋlar satıġnı. 410r/2=062/009

ʿazīz (<A.) "değerli, yüce[113]"

azīz ḳıl- "yüceltmek"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ***ʿazīz ḳılur*** sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/3=003/026

ʿazīz ḳılur "yücelten, izzet ve şeref veren, esma-i hüsna'dan el-Muiz[114]"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ***ʿazīz ḳılur*** sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/3=003/026

ʿazīzrek (<A.+T.)"daha üstün"

ay meniŋ boḍunum boḍuŋ mu ***ʿazīzrek*** turur siler üze Taŋrıdın. tutuŋızlar anı kėnḍüŋizlerde arḳa tura. 171r/1=011/092

ʿazīz-i mışr (<A.) "Reyyan melikinin kâtibi, Zeliha'nın kocası, Hz. Yusuf'u kul olarak satan kişi[115]"

113 Kadri yüce, şerefli, kuvvetli, zor ve güç, az ve nadir, kerim ve cömert olmak, galip ve üstün gelmek, su akmak anlamındaki a-z-z kökünden türeyen aziz Allah'ın sıfatı; üstün, güçlü, kuvvetli, galip, aciz olmayan, şerefli, değerli, kahhar ve melik demektir. Aziz kelimesi Kur'an'da 99 defa geçmiştir (Karagöz 2005:49).

114 Muizz, sözlükte değerli ve şerefli olmak, güçlü, yenilmez, şeref ve güç manasına gelen "İzzet ve izz" kökünden gelmiştir.Allah Teâlâ, itaat edenlere itaatları karşılığı izzet ve şeref verir. Dostlarını koruyarak onları yüceltir. Sonra onları rahmeti ile mağfiret eder. Sonra onları hürmet evine nakleder ve onlara zatını ve cemalini göstererek ödüllendirir (Cemel 2001:62).

aydılar ay ***ʿazīz-i mışr*** çın aŋa ata turur pīr uluġ. alġıl bizlerde birimizni anıŋ ornıŋa biz körür miz sėni ėḍgülük ḳılıġlılardın. 180r/1=012/078

ʿazīzlik (<A.+T.) 1.“üstünlük, yücelik”

anlar kim tutarlar tanıġlılarnı dostlar mü’minlerde aḍın. tilerler mü anlar yaʿnī kāfirler üskinde ***ʿazīzlik*** çın ʿazīzlik Taŋrıḳa turur ḳamuġı. 74v/9=004/139

2.“izzet sahibi Hz. Muhammed, Zūizzetin[116]”

Taŋrıḳa ol ***ʿazīzlig yalavaçıŋa*** taḳı kėrtgünüglilerke yoḳ kim ėkki yüzlügler bilmesler 411r/3=063/008

ʿazīzlik bol- “itibarlı, saygın olmak”

tuttılar Taŋrıda öŋinni Taŋrılar ançaḳ ***bolmaḳları anlarḳa ʿazīzlik.*** 227v/7=019/081

azḳına “azıcık, çok az”

azḳına kėḍinkilerdin. 394v/9=056/014

azḳına bėr- “çok az vermek”

bėrür ***azḳına kesdi***. 389r/8=053/034

azla- “değer vermemek, ehemmiyet vermemek”

yme ayġıl ne ḳılur ne ***azlar*** silerni menim iḍim eger oḳımaḳıŋız bolmasa yalġanḳa tuttuŋızlar herāyna bolur yėpşürügli ḳın. 267r/5=025/077

azmışraḳ “en çok sapmış, daha çok sapmış, daha sapık”

kim ol ***azmışraḳ*** anıŋdın kim uḍu bardı öz tilekiŋe. 285r/6=028/050

azraḳ “daha az”

nelük aytmadıŋ ançada kim kirdiŋ būstānıŋḳa nelük tėmediŋ sen kim tilese Taŋrı küç yoḳ meger Taŋrı birle. mėni körse sen men ***azraḳ*** men sėndin tawarın oġul ḳızın 217v/7=018/039

azu “veya, yahut”

bütünlükün anlar tandılar tüp tüz tururlar anlar üze ḳorḳıtulu ḳılsa sen anlarnı ***azu*** ḳorḳıtulu ḳılmasa sen anlarnı kėrtgünmesler. 2v/6=002/006

115 Mısır Başbakanı, Kur'an-ı Kerim'de adı verilmeyen eşi dolayısıyla "imreetü'l-Aziz" şeklinde iki yerde ve yine "Mısırlı Yusuf'u satın alan" şeklinde bir yerde geçmektedir. Aziz'in kim olduğu ve vazifesinin ne olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. Aziz, Arapça'da melik (kral) anlamına gelmektedir (Bedir 2010:97).

116 Allahu Teâlâ, Peygamber efendimizi her şeyden aziz ve kadrini celil edip hiçbir yaratıkta eşi olmayıp eşsiz kıldı. Ona ümmet olanları o Resul-i Ekreme uydukları için bütün ümmetlerden aziz eyledi. Bu izzet güzel zatların asaleten ve ümmetlerine izzetle ve kendisine uymaları sebebiyle ihsan olunduğundan nurlar dolu zatına *zūizzetin* =İzzet sahibi denildi (Yeniterzi 1993:181).

-b-

ba- "bağlamak; örtmek, kapamak"

yana ***banlar*** zincīr içinde anıŋ ḳarışı yetmiş ḳarı ḳoşuŋlar anı. 421r/8=069/032

köŋül ba- "sebat etmek, Allah'a güvenmek, yalnız ona dayanmak"

Taŋrı üze ***köŋül badımız***. 121r/4=007/089

ḳapuġ ba- "kapı örtmek, kapıyı sımsıkı kapatmak"

tartnadı anı ol kişi kim ol yūsuf anıŋ ewinde özindin ***badı ḳapuġların*** aydı munu men ėtindim saŋa. 175r/2=012/023

bābil (<A.) "Babil, Eski Mezopotamya'nın en büyük şehirlerinden biri[117]"

tanmadı süleymān velīkin yekler tandılar ögretürler kişilerke cāḏūluḳnı nėgü kim indürüldi erse ėkki ferişte üze ***bābil yeriniŋ*** hārūtḳa demāvend taġı da erdi mārūtḳa. 12v/1=002/102

bābil yer "Babil yeri, Eski Mezopotamya'nın en büyük şehirlerinden biri"

tanmadı süleymān velīkin yekler tandılar ögretürler kişilerke cāḏūluḳnı nėgü kim indürüldi erse ėkki ferişte üze ***bābil yeriniŋ*** hārūtḳa demāvend taġı da erdi mārūtḳa. 12v/1=002/102

baçıġ "and, sözleşme ***bkz.*** bıçıġ"

meger kim anlar ularlar bir gürūhḳa siler ara olar ara bütünlük ***baçıġ*** azu kelseler silerke tarup köküzleri toḳışmaḳları üçün silerniŋ birle azu toḳışmaḳları boḍunları birle. 68v/9=004/090

baçıġ ḳıl- "söz vermek"

anlar kim aydılar bütünlükün Taŋrı ***baçıġ ḳıldı*** biziŋ tapa kėrtgünmek birle bir yalavaçḳa ançaḳa tėgi keldürginçe biziŋke bir ḳurbān yėse anı ot. 55v/9=003/183

baçıġ ḳılış- "karşılıklı söz vermek"

Taŋrınıŋ nuşreti eliglerinde üstün kim ant sısa bütünlükün sıyur öz özine kim tükel ḳılsa anı ***baçıġ ḳılışdı*** anıŋ üze Taŋrı birle herāyna tükel bėrgey uluġ ter muyan. 376v/9=048/010

baçıġını buz- "sözünden dönmek"

ḳaçan açtımız erse anlardın ḳınnı atalmış vaḳtḳa tėgi anlar tegnigli tururlar ançada anlar ***baçıġını buzarlar***. 124r/2=007/135

---

117 Eski Mezopotamya şehirlerinden, sihrin merkezi olarak bilinen antik kent. Babil kelimesi Akadca'da "tanrının kapısı" anlamına gelir. Sonundaki "il" eki Kur'an'da "İsrail, Cebrail" gibi isimlerde de zikredilir. Grekçeye Babylon olarak geçmiş ve Batı dillerinde de böyle kullanılmaktadır. Irak'ta ismi sihirle birlikte anılan bir şehrin adıdır (Bedir 2011:98).

baçıġ sı- "emanete hıyanet etmek, sözünden dönmek, yeminini bozmak"
ḳaçan açtımız erse anlardın ḳınnı ançada anlar ***baçıġ sıdılar***. 361r/9=043/050
baçıġnı tükel ḳıl- "sözleşmelerinin gereğini yerine getirmek"
ay anlar kim kėrtgündiler ***tükel ḳılınlar baçıġlarını***. 79r/8=005/001

baġ- "bakmak ***krş.*** baḳ-"
anlar içinde ḳızlar turur közleri yümüklüg ***baġmaduḳ*** anlarḳa hīç yaŋluḳ anlarda burun ap yme perī. 393v/9=055/056

baġarsuḳ "bağırsak, sakatat"
ol kişi teg mü meŋgü ḳalıġlı turur ot içinde içrülgeyler ḳaynayur suwnı pāre pāre ḳılġay ***baġarsuḳlarını***. 374r/2=047/015
yaġlıġ baġarsuḳ "iç yağı"
anlar üze kim cuhūd boldılar ḥarām ḳıldımız tegme bir toynaḳlıġnı. uḍdın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ iç yaġlarını meger ol kim kötürdi uçaları azu ***yaġlıġ baġarsuḳ*** azu ne kim ḳatıldı ḳarıldı süŋük birle. 110r/5=006/146

baġır "ciğer"
ḳıldı anı ḳoḍuġ ḳara ***baġır*** ma aḫżer. 441r/7=087/005

baġırsaḳ "merhametli, gönül alıcı, şefkatli"
bütünlükün Taŋrı erür ***baġırsaḳ*** bilgen. 307v/3=033/034
baġırsaḳ bilgen "güzelce tedbir ve idare eden, düzenleyen, ihsan eden, lutufla muamele eden Allah, esma-i hüsna'dan er-Raūf, el-İlm"
bütünlükün Taŋrı erür ***baġırsaḳ bilgen***. 307v/3=033/034
baġırsaḳ iḍi "çok merhametli (yalnız Allah'a ıtlak edilir), esma-i hüsna'dan er-Raūf[118]"
ḳuḍı ıḍmadı ***baġırsaḳ iḍi*** nersedin ermes siler meger yalġan sözler siler. 321v/3=036/015

baġırsaḳlıḳ "merthametli, şefkatli"
meryem oġlı bėrdimiz aŋar incīlni ḳıldımız anlarnıŋ köŋülleri içinde uḍu bėrdiler aŋar ***baġırsaḳlıḳ*** yarlıḳamaḳlıḳ ḳorḳmaḳlıḳ özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze. 400r/1=057/027
baġırsaḳlıḳ tut- "merhamete gelmek, acımak, şefkat göstermek"
tutmasun silerni ol anıŋdın ***baġırsaḳlıḳ***. 255r/5=024/002

baġış "eklem, parmakların ve başka uzuvların ek yerleri"
uruŋlar boyunlar üze taḳı uruŋlar anlardın tėgme ***baġışı***. 132v/4=008/012

baġışla- 1."bağışlamak, vermek, affetmek, ihsan etmek, lütfetmek"
bağışlar kimni tilese tişiler taḳı ***baġışlar*** kimni tilese erkeklerni. 357v/8=042/049

118 Noksan sıfatlardan münezzeh olan Rabbim, çok şefkatli, pek müşfik ve çok merhametli, merhametin en ileri derecesiyle muttasıf fakiri sorumlu tutmadığını zengine sorumlu kılan, yolcudan almadığını yolcu olmayandan alan, zayıf ve çaresizlerin halinden dolayı fazlaları onlara hafifleten Allah'ın merhameti engindir (Cemel 2001:139).

2. "hibe etmek, bağışlamak (kadının bir erkeğe kendisini hibe etmesi; onunla mehir olmaksızın evlenmesi"

bağışlağıl maŋa seniŋ üsküŋdin bir èş dost. 223r/6=019/005

bağışlağan "çokca bağışta bulunan, kullarına hiçbir karşılık almaksızın bol bol nimet veren, fazl ve ihsanda bulunan Allah Teâlâ, esmâ-i ilâhiyeden el-Vehhab[119]"

aydı iḍimā! yarlıḳağıl méni bağışlağıl maŋa erk ü türk kerekmez biregüke yaʿnī muḥammedḳa mènde kèḍin sen sen-ök sen ***bağışlağan***. 332v/5=038/035

küsüş bağışlağan "çok bağışlayan Allah, çok affeden Allah"

azu anlar üskinde mü turur iḍiŋ raḥmetiniŋ ḫazīneleri ***küsüş bağışlağan***. 330v/9=038/009

bağışlağlı "bağışlayan, affeden"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa amān ḳılu yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı ***bağışlağlı*** kim duʿānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

bağışlayu ḳol- "aracılık etmek"

kim yazuḳ keçrü ***bağışlayu ḳolsa*** eḍgü bağışlayu ḳolmaḳ bolġay aŋa ülüş andın. 68r/8=004/085

èş dost bağışla- "dost bağışlamak"

men ḳorḳar men yaḳ yawuḳlardın mènde kèḍin erür meniŋ uraġutum ḳısır. ***bağışlağıl maŋa seniŋ üsküŋdin bir èş dost***. 223r/6=019/005

muyanlıḳ bağışla- "sadaka olarak bağışlamak"

ḳan ısparlanmış kişileriŋe meger ***muyanlıḳ bağışlasa*** siler. 69r/9=004/092

raḥmet bağışla- "rahmet bağışlamak"

ay iḍimiz! ḳışturmaġıl köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı ***bağışlağıl bizke ḳatıŋdın raḥmet*** sen ḥaḳīḳat üze sen baḫşīş ḳılġan. 38v/5=003/008

bağışlağu "bağışlama"

ol iḍi atı birle kim tiledi anlarıŋ işin ète bèrdi. bağırsaḳ kim özin körkütmedi. ***bağışlağu*** kim ʿözr ḳılmışlarını bezerleyü yarlıḳadı. 214v/2=18

bağla- "bağlamak"

ḳayu kişi sèznür erse yārī bèrmemekni aŋar Taŋrı dünyā içre āḫiret içre ***bağlasun*** yip kök tapa yana kessün baḳsun nek èletür mü anıŋ alı ne kim öfke keldürse aŋar. 243v/3=022/015

köz bağla- "büyü yapmak, büyülümek"

---

119 "Vehhab", bağış anlamına gelen "hibe" den türemiş olup çok çok bağış ve atiyyede bulunan demektir. Allah'ül-Vehhab: bağışı bol yani hibe ve atiyyeleri bol olan Allah demektir.Hibe ise, herhangi bir bedel ve menfaat olmaksızın karşılıksız bağışlamak manasına gelmektedir. Eğer bu hibe çok olursa hibe sahibi "Vehhab"diye isimlendirilir ."Vehhab" ismi Kur'an-ı Kerim'de üç yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:50).

aydı kemşiŋler ḳaçan kemişdiler erse cāḍūluḳ birle ***baġladılar kişiler közlerini*** ḳorḳıttılar olarnı keltürdiler uluġ cāḍūluḳ. 122v/6=007/116

baġlan- "bağlanmak"

aydı cuhūdlar Taŋrınıŋ elgi ***baġlanmış*** turur. 88r/8=005/064

baġlanmış "bağlanmış"

aydı cuhūdlar Taŋrınıŋ elgi ***baġlanmış*** turur. 88r/8=005/064

baġlıġ "bağlı"

ḳılmaġıl elgiŋni ***baġlıġ*** boynuŋḳa yaḍmaġıl anı ḳamuġ yaḍmaḳ olturġay sen taşra toḳılıp yıġılmış. 208r/4=017/029

bahā (<F.) "değer, kıymet, fiyat"

tėgse silerke ölüm tegnigli. yıġar siler ol ėkkegüni namāzda kėḍin andıḳarlar Taŋrı tuta eger sėzinse siler satġın almaġa miz ol ***bahā*** birle neçe yme bolsa yawuḳluḳ iḍisi. 93r/9=005/106

eksük bahāḳa sat- "değerinden az fiyata satmak"

sattılar anı az eksük üçün bahāḳa sanlıġ yarmaḳlar.174v/5=012/020

baḫīllıḳ (<A.+T.) "cimrilik[120]"

baḫīllıḳ siler üze. 305v/9=033/019

baḫīllıḳ fermānla- "cimriliği emretmek"

anlar kim baḫīllıḳ ḳılurlar ***fermānlayurlar kişilerke baḫīllıḳnı*** kim yüz ewürse bütünlükün Taŋrı ol turur muŋsuz turur ögdülmiş. 399v/3=057/024

baḫīllıḳ ḳıl- "cimrilik etmek, cimrice davrmak"

sėzinmesün ök anlar kim ***baḫīllıḳ ḳılurlar*** anıŋ birle kim bėrdi anlarḳa Taŋrı artuḳ eḍgülükindin ol yėgrek turur anlarḳa. 55v/4=003/180

baḫşīş (<F.) "bağış, lütuf, ihsan"

ay iḍimiz ḳışturmaġıl köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı bağışlaġıl bizke ḳatıŋdın raḥmet sen ḥaḳīḳat üze sen ***baḫşīş*** ḳılġan. 38v/6=003/008

baḫşīş ḳıl- "lutfetmek"

ay iḍimiz ḳışturmaġıl köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı bağışlaġıl bizke ḳatıŋdın raḥmet sen ḥaḳīḳat üze sen ***baḫşīş ḳılġan***. 38v/6=003/008

baḫşīş ḳılġan "lütfeden"

ay iḍimiz ḳışturmaġıl köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı bağışlaġıl bizke ḳatıŋdın raḥmet sen ḥaḳīḳat üze sen ***baḫşīş ḳılġan***. 38v/6=003/008

baḳ- 1."bakmak, beklemek, gözetlemek"

120 Farsça'da "adi, soysuz, alçak" anlamına gelen cimri kelimesinden Türkçe'ye geçmiş olup pintilik, hasislik anlamında kullanılmaktadır. "Şuh" ve "Buhl" kelimeleri Arapça'da aynı anlamı ifade etmektedir. Ancak "şuh", öncelikle kişiyi mal-mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, "buhl" ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir (Karagöz 2005:102).

anlardın kim ***bakar*** saŋa. 157v/3=010/043

2."gözetlemek, beklemek, intizar etmek"

baktı baḳmaḳ yulduzlar içinde. 327v/6=037/088

3. "bakmak, düşünmek, araştırmak"

bakmazlar mu kökke tepelerinde neteg binā ḳıldımız anı taḳı bezedimiz anı yoḳ aŋar hīç yaruḳ. 382r/1=050/006

4. "muttali kılmak, haberdar etmek, bildirmek, göstermek"

maŋa ay hāmān bışıġ kerpiç üze ḳılġıl maŋa köşk bolġay kim men ***bakġay*** men mūsā Taŋrısıŋa. 284r/6=028/038

5. "takip etmek, peşine takılmak, arkasına bakmak, arka tarafı kontrol etmek, korumak, gözetlemek"

ḳaçan kördi erse anı teprenür andaġ ḳalı ol yılan teg ewrüldi ḳayra ewrülü kėrü ***bakmadı***. 275r/4=027/010

6. "çevirmek, vazgeçirmek"

tünle ėletgil ewüŋ boḍunını bir pāre tündin uḍu barġıl kėḍinleriŋe ***bakmasun*** silerde biregü keçiŋler ḳança kim fermānlanur siler. 194v/6=15/065

baḳa kör- "muttali kılmak, haberdar etmek, bildirmek, göstermek"

baḳa kördi kördi anı tamu ortası içre. 326v/8=037/055

ewre tewre baḳ- "evire çevire bakmak, iyice bakmak, iyice düşünmek"

ewre tewre baḳmaslar mu ḳur'ānḳa. 68r/2=004/082

ḳaya baḳ- "yan bakmak, arkaya bakmak"

apaŋ ***ḳaya baḳsa*** siler azu yüz ewürse siler bütünlükün Taŋrı erür anı kim ḳılur siler uġan turur. 74v/2=004/135

baḳmaḳ "bir bakış, bir inceleme, gözden geçirme"

baḳtı ***baḳmaḳ*** yulduzlar içinde. 327v/6=037/088

baḳmaḳ baḳ- "bakmak, göz atmak, incelemek"

baḳtı baḳmaḳ yulduzlar içinde. 327v/6=037/088

baḳa "kurbağa"

ıḍtımız anlar üze ḳanatlıġ çekürge taḳı yaḍaġ çekürge taḳı ***baḳalar*** taḳı ḳanlar belgülügler. 123v/7=007/133

baḳıl- 1."bakılmak"

yüŋütülmegey anlardın ḳın ap yme anlar ***baḳılmaslar***. 19r/3=002/162

2."mühlet vermek, süre tanımak"

meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. yüŋütülmegey anlardın ḳın ap yme anlar ***baḳılmaslar***. 19r/30=002/162

baḳır "bakır, kolay, dövülür ve işlenir olmasından dolayı pek çok işte kıllanılan renkli element"

eger feryāḍıŋa ḳolsa feryāḍ tėgrülgeyler bir suw birle ***baḳır*** eritmiş teg söglür yüzlerini 217r/2=018/029

baḳış "şahitlik, tanıklık"

anlarda bir ançası öter neẓrini anlarda kim küḍer ***baḳışḳa*** ewürmediler ewürmek. 306v/2=033/023

bal- "bağlamak"

yaḍınç bal- "çardaklı üzüm bahçeleri kurmak"

ol ol iḍi yarattı būstānlar yaḍınç balmışlar ***yaḍınç balmaduḳlar*** ḫurmā yıġaçı ekin türlüg türlüg yėmişi zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. 109r/7=006/141

ba'l (<A.) "İslamiyetten önceki dönemde Arapların taptığı putlardan birinin adı[121]"

oḳır mu siler ***ba'l*** atlıġ butnı ḳoḍar mu siler endāze ḳılıġlılarda yaḫşıraḳ endāze ḳılıġlı. 328v/7=037/125

ba'l atlıġ but "câhiliye zamanına âit bir put, güneş tanrısı[122]"

oḳır mu siler ***ba'l atlıġ butnı*** ḳoḍar mu siler endāze ḳılıġlılarda yaḫşıraḳ endāze ḳılıġlı. 328v/7=037/125

balçıḳ "balçık, çamur"

çınoḳ yarattı mız ādemīlerni aḳa turur çözülmiş titigdin ***balçıḳdın***. 249r/9=023/012

baldır "bacak, baldır"

aytıldı aŋar kirgil köşkke. ḳaçan kördi erse anı sėzindi anı batıġ suw teg açtı belḳıs ėkki ***baldırındın***. 277v/2=027/044

balıḳ "balık"

yuttı anı ***balıḳ*** ol özüŋe melāmet ḳılur erdi. 329r/6=037/142

balıḳ iḍisi "Hz. Yunus[123]"

balıḳ iḍisi ançada bardı buşup sėzindi tar ḳılmaḳımızını anıŋ üze. 240v/3=021/087

balman "put bkz. but"

balmanlar üze anlar aydılar ay mūsā ḳılġıl biziŋke tapunġu Taŋrı neteg kim olarnıŋ tapunġu Taŋrıları turur aydı siler biligsiz boḍun siler. 124r/8=007/138

bar "var, mevcut"

---

121 Kur'an'da ismi zikredilen Hz. İlyas Aleyhisselam'ın kavminin taptığı putun adı. Ba'l lügatte "eş, sahip, rab; hurma; yüksek yer" anlamına gelir. Kur'an'ı Kerim'de geçen "ba'l" kelimesi hakkında müfessirler, "rab, sahip", "put ismi", "tanrıça" olmak üzere üç görüş belirmişlerdir. Yaygın kanaat "Bal"ın İlyas Aleyhisselamın kavminin taptıkları putun adıdır. Ba'l eski Sami kavimlerinin Tevrat'da adı geçen ortak tanrıdır (Bedir 2010:100).

122 Ba'l sözlükte, "ağa, efendi, reis, sahip, koca" anlamlarına gelir. Babil'den Mısır'a kadar Ortadoğu'nun önemli bir bölümünde yaşayan geniş halk kitleleri tarafından benimsenmiş bir puttu. Putçuluğu Mekke'ye ilk getiren kişi olduğu ileri sürülen Amr. B. Luhay'ın Şam'dan getirip Kâbe'nin içine koyduğu putun adının ba'l olduğu söylenmiştir (Akpınar 2002:59).

123 "balıḳ iḍisi = A. ذَاالنُّونِ" Yunus Peygamber'in lakabıdır ve "balık sahibi" demektir. Ona bu lakap, kendisini balık yuttuğu için verilmiştir. Yunus (a.s.) uzun bir süre kavmini dine davet etmiş, fakat inandıramayacağına kanaat getirerek öfkeli bir halde, onlara isabet edecek bir musibetten kendisini kurtarmak için onları terk edip gitmişti" (TDV Kur'ân-Kerîm ve Açıklamalı Meâli 1993:328b).

ḳaçan aytılsa anlarḳa kėrtünüŋler neteg kim kėrtgündi kişiler ayurlar kėrtgünür miz neteg kim kėrtgündi uḳuşsuzlar. bilgil anlar tururlar anlar uḳuşsuzlar ançası ***bar*** bilmesler. 3r/8=002/013

bar ergińçe "müddetçe, devam ettikçe, oldukça, olduğu sürece"

aydılar ay mūsā biz kirmegey ök miz aŋar tutaşı neçe kim olar ***bar ergińçe*** anıŋ içinde barġıl sen seniŋ uluġuŋ yaʿnī ḥārūn toḳışıŋlar. 83r/9=005/024

bar ḳıl- "var etmek, yaratmak"

yoḳdın ***bar ḳılıġlı*** köklerni yerlerni. 105r/3=006/101

bar- 1."varmak, gitmek; peşinden gitmek, uymak, tâbi olmak"

andaġoḳ meşel urur Taŋrı yaraġlıġḳa taḳı yaraġsızḳa yana köpük ***barur*** törpig ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ürük ḳalur yer içinde. 185r/2=013/017

2. "geçip gitmek, çıkmak"

ḳaçan tün ***barsa***. 442v/2=089/004

3. "gitmek, gidivermek"

bardı gürūhlar anlardın ***barınlar*** serniŋler iḍiŋizler tapuġıŋa çın bu nerse ol kergetür. 330v/5=038/006

4."elden çıkarmak, kaçırmak, fevt etmek"

eger bir ança ***barsalar*** cüftleriŋizdin kāfirler tapa ġanīmet bolduŋızlar bėriŋler bardı cüftleri ança teŋlig kim nafaḳa ḳıldılar. 407r/8=060/011

uḍu bar- "peşinden gitmek, uymak, tâbi olmak"

anlar ***uḍu barırlar*** yalavaçḳa anadın tuġup bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde. 126v/3=007/157

barıġlı "giden"

aydı men ***barıġlı*** men iḍim tapa munu körkütgey maŋa. 328r/2=037/099

barıġlı keligli yaʿnī kesigli "denizi yararak ve suda hışıltı çıkararak giden"

körgey sen kemini ***barıġlı keligli yaʿnī kesigli*** tilese siler anıŋ artuḳluḳından bolġay kim siler şükr ötegey siler. 196v/8=016/014

barça 1."bütün, hep, hepsi"

tėriŋler alıŋızlarnı yana keliŋler ***barça*** yumḳı. 231r/5=020/064

2. "topluluk"

anlar ***barça*** biziŋ üskümizde ḥāżır ḳılınmışlar. 322r/8=036/032

barçada burun "varlığının başlangıcı olmayan, esma-i hüsna'dan el-Evvel[124]"

ol turur ***barçada burun*** barçada soŋra açuḳluġ örtüglüg ol tėgme nerseni bilgen ol 397r/4=057/003

124 Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın varlığı zatının gereğidir ve zorunludur. Kendisi dışında hiçbir varlığın varlığı zorunlu değildir. Kendisinin dışındaki her şeyden önce ezelidir.Allah (c.c.) evveliyet bakımından zahir ve batındır. O, bütün görünenlerden daha zahir daha evveldir. Çünkü akıl sonradan yaratılanların, sonradan yaratıldıklarına şahitlik eder. Allah'ın da bu cihetle ilk olduğu açıktır (Cemel 2001:125).

barçada soŋra "varlığının sonu olmayan, esma-i hüsna'dan el-Aḫir[125]"

ol turur barçada burun ***barçada soŋra*** açuḳluġ örtüglüg ol tėgme nerseni bilgen ol 397r/4=057/003

barçada yüksek "kadri çok yüce, çok yüksek olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Aliy"

ol ḳurʾān bitigniŋ aṣlı içinde turur biziŋ üskümizde ***barçada yüksek*** bütün işlig. 358v/1=043/004

barçın "ipekli kumaş"

anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar ***barçın*** yaṣıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/7=076/021

barçaġun "hepsi, tümü"

eger tilese miz bėrgey erdimiz tėgme etözke köni yolın velīkin vācib boldı yarlıġ mėndin toldurġay oḳ miz tamunı perīdin kişilerdin ***barçaġun***. 303r/1=032/013

barġu "varma, ulaşma, vasıl olma, varılma, ulaşılma"

ıḍtımız oḳ yalavaçlarımızını belgüler birle indürdimiz anlar birle bitigni terāzūnı ***barġu*** üçün kişiler dādlıḳ birle ḳuḍı indürdimiz temürni anıŋ içinde ḳatıġ ḳın turur asıġlar kişilerke bilür Taŋrı kimke yārī bėrür aŋar yalavaçlarıŋa belgüsizligde. 399v/5=057/025

barıl- "uyulmak, tâbi olunmak, izlemek"

ançada bīzār boldı anlar uḍu ***barıldılar*** anlardın kim uḍu bardılar. 19v/2=002/166

uḍu barıl- "tâbi olunmak, izlenilmek, peşinden gidilmek"

ançada bīzār boldı anlar uḍu barıldılar anlardın kim ***uḍu bardılar***. 19v/2=002/166

barınça "bütün, hep, hepsi ***bkz.*** barça"

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça uluġlamaḳ yer ***barınça*** anıŋ ḳudreti içinde turur ḳıyāmet kün kökler türülmiş bolġay öz ḳudreti birle. 340v/5=039/067

barınça anıŋ ḳudreti içinde turur "rızkları belli bir ölçüye göre veren, ruhları kabzeden, rızıkları belli bir ölçüye göre veren, el-Kābiż[126]"

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça uluġlamaḳ yer ***barınça anıŋ ḳudreti içinde turur*** ḳıyāmet kün kökler türülmiş bolġay öz ḳudreti birle. 340v/5=039/067

barıştur- "barıştırmak"

çın-oḳ müʾminler ḳarındaş tururlar ***barıştırıŋ*** ėkki ḳaḍaşlarıŋız ara ḳorḳuŋ Taŋrıdın bolġay kim siler yarlıḳaġan siler. 380v/2=049/010

barmaḳ "parmak"

---

125 "O, her şeyden sonra son bulmayan sondur."Noksan sıfatlardan münezzeh olan Cenab-ı Hak, sonu olmayan, daim, baki, ebedi ve varlığının sonu olmayandır.Allah insanların ilk durak yeri dünya ve son durak yeri ahiretin de sahibidir (Cemel 2001:126).

126 "Kabz" mastarından ism-i fail olup nimet ve rızıkları belli bir ölçüye göre veren, ruhları kabzeden demektir (Cemel 2001:58).

takı ol vaḳtın kim ḫālī boldılar ısırdılar siziŋ üze ***barmaḳ*** uçların öfkedin. 49v/6=003/119

barmaḳ uçları "parmağın tırnak çıkaran eklemi, bazıları bunu parmak ucu diye tarif eder"

takı ol vaḳtın kim ḫālī boldılar ısırdılar siziŋ üze ***barmaḳ uçların*** öfkedin. 49v/6=003/119

barḳ "bark, mülk"

anlar kim ew ***barḳ*** ḳoḍtılar Taŋrı yolı içinde yana öldürüldiler azu öldiler rūzī bėrür ök anlar Taŋrı körklüg rūzī. 247r/4=022/058

ew barḳ ḳoḍ- "hicret etmek, evlerini barklarını bırakıp göç etmek"

anlar kim ***ew barḳ ḳoḍtılar*** Taŋrı yolı içinde yana öldürüldiler azu öldiler rūzī bėrür ök anlar Taŋrı körklüg rūzī. 247r/4=022/058

bas- 1."basmak, üzerine çökmek, yıkmak"

bütünlükün kėrtgünür biziŋ belgülerimizke anlar kim ḳaçan yāḍ ḳılsalar anıŋ birle ***basarlar*** secde ḳılıġlılar tesbīḥ ḳılur erdi iḍileri ögdüsi birle anlar uluġsıġlıḳ ḳılmazlar. 303r/3=032/015

2."kuşatmak, isabet etmek, sarmak, düşürmek"

ḳaçan keldi erse anlarḳa yalavaçları belgüler birle sewündiler üsküleründeki birle biligdin ***basdı*** anlarḳa ol kim anıŋ füsūs tutarlar erdi. 348v/3=040/083

basınç "şiddet"

anlar kim ḳaçan tėgse küç ***basınç*** anlar yārī ḳılurlar. 356v/9=042/039

basış "baskı"

azu ḳolur mu sėn anlardın bir ter anlar ***basışdın*** aġır yüklügler. 420r/1=068/046

basut "yardım, yardımcı"

ḳaçan emgetilse Taŋrı içinde ḳıldı kişiler bulġaḳını Taŋrı ḳını teg. eger kelse yārī ***basut*** iḍiŋdin ayurlar oḳ biz silerniŋ birle erdimiz. 289r/9=029/010

basut bėr- "yardım vermek, yardımcı olmak"

kėrtgünse siler yalavaçlarımḳa yārī ***basut bėrse*** siler olarḳa ötünç bėrse siler Taŋrıḳa ötünç bėrmek ėḍgü yanut bėrgey ök men silerdin ėsizlikleriŋizni kigürgey ök men silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altından arıḳlar. 81v/5=005/0125

yārī basut bėr- "yardım vermek, yardımcı olmak"

kėrtgünse siler yalavaçlarımḳa ***yārī basut bėrse*** siler olarḳa ötünç bėrse siler Taŋrıḳa ötünç bėrmek ėḍgü yanut bėrgey ök men silerdin ėsizlikleriŋizni kigürgey ök men silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altından arıḳlar. 81v/5=005/012

küç basut bėrigli "zalim, zulmeden"

ol kim kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa harām ḳıldı oḳ Taŋrı anıŋ üze uştmaḫnı anıŋ yanışı ot yoḳ küç ḳılıġlılarḳa ***küç basut bėrigliler***. 89v/3=005/072

baş (1) 1. "baş"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳıldımız anıŋ üstünini astın yaġdurdımız anıŋ üze taşlar toprakḍın yıġılmış ***başı*** bir biri üze. 170r/2=011/082

2. "başlangıç"

tuttı anlarnı ḳatıġ ün taŋ ***başında*** boluġlılar. 195r/7=015/083

3. "ekin başı, başak"

aydı tarıġay siler yėti yıllar tutaşı. ne kim ursa siler ḳoḍuŋlar anı ***başı*** içinde meger az anıŋdın kim yėgeyler kim. 177r/9=012/047

4. "öncü, ileri gelen"

tuttı anlarnı ḳatıġ ün taŋ ***başında*** boluġlılar 195r/7=015/083

baş köt(ü)r- "baş kaldırmak"

ol ʿād boḍunı tandılar iḍileri belgüleriŋe yazdılar yalavaçlarına uḍu bardılar tėgme ***baş kötrüp*** boyun kėrigliler fermānıŋa. 168r/5=011/059

baş kötrüp boyun kėrigliler "baş kaldıranlar, büyüklük taslayanlar"

ol ʿād boḍunı tandılar iḍileri belgüleriŋe yazdılar yalavaçlarına uḍu bardılar tėgme ***baş kötrüp boyun kėrigliler*** fermānıŋa. 168r/5=011/059

başı bürgengen "örtünen, yorgana bürünen, Hz. Muhammed, Müddesir[127]"

ay ***başı bürgengen***. 427v/5=074/001,

başı tezgin- "başı dönmek, şaşmak"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın keltürgil anı kün batsıġdın ***başı tezginip*** ḳaldı ol kim tandı. 33r/5=002/258

başı tezginip ḳal- "dehşete kapılmak, hayret etmek"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın keltürgil anı kün batsıġdın ***başı tezginip ḳaldı*** ol kim tandı. 33r/5=002/258

başġa élet- "ahdi yerine getirmek, sözünde durmak"

anlar kim tükel ḳılıp ***başġa éltürler*** Taŋrı ʿahdini sımaslar bütünlükni. 185r/8=013/020

başḳa élet- "ahdi yerine getirmek, sözünde durmak"

tükel ḳılıp ***başḳa életigliler*** Taŋrı ʿahdini ḳaçan ʿahd ḳılsa siler buzmaŋlar andlarnı anıŋ bekümişinde kėḍin ḳıldıŋızlar oḳ siler Taŋrını siler üze uġḳa. 202v/8=016/091

başḳa tėg- "akıl baliġ olmak"

tiledi seniŋ iḍiŋ kim ***tėgseler başlarına*** çıḳarsalar gençlerini yarlıḳamaḳ iḍiŋdin. 221r/2=018/082

başḳa teŋeşmek "karşılık, kısas"

127 Örtünen, bürünen demektir. Hz Peygamber; Hira Dağ'ında kendisine ilk vahiy gelip Cebrail (a.s)'ı gördükten sonra evine dönmüş ve Hz. Hatice'ye elbisesi veya başka bir şeyle üzerini örtmesini söylemiştir. O sırada Cebrail (a.s.) yeniden görünerek Müddesir Suresini getirmiştir. Bu sure ile Hz. Peygamber'e; bürünüp uyuma zamanının geçtiği, görünmek, tek olan hakikati göstermek, bu yolda zahmetler çekmek, halkı irşâd için ağır yükler yüklenme vaktinin geldiği bildirilmiştir. Surenin başındaki Müddesir hitabından dolayı Yüce Peygamber'in bir ismi de Müddesir olmuştur (Yeniterzi 1993:190).

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle burun burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle tiş tiş birle ḳart ***başka teŋeşmek***. 86r/2=005/045

başları aġrın- "baş ağrısına tutulmak, başı ağrımak"

hergiz ***başları aġrınmaġay*** andın ap yme içgüleri alḳınmaġay. 395r/3=056/019

başları tezginip yöri- "bocalamak"

seniŋ esenlikiŋ kim anlar esrüklükleri içinde ***başları tezginip yöriyürler***. 195r/2=015/072

başları tezginip yörü- "bocalamak"

Taŋrı yaŋluḳlar yanutın bėrür anlarḳa orun tutarlar anlarnı boynaġuluḳları içinde ***başları tezginip yörürler***. 3v/1=002/015

başları tutuḳ "bocalayan, kararsız olan"

başları tutuḳ anıŋ ara ap olar birle ap olar birle 75v/1=004/143

başlarıŋa tėg- "akıl baliğ olmak, kuvvet ve kemal çağına ulaşmak"

iledi seniŋ iḍiŋ kim ***tėgseler başlarıŋa*** çıḳarsalar gençlerini yarlıḳamaḳ iḍiŋdin. 221r/2=018/082

başlarını ḳuḍı kemşigliler "başını kaldıranlar, başlarını dikerek koşmak anlamında" ėwegliler ***ḳuḍı kemşigliler başlarını*** ewrülmes anlar tapa közleri köŋülleri ḳuruġ. 191v/5=014/043

baş (2) "yara"

baş teg- "yara almak, yaralanmak"

eger ***tegse sizke baş*** bütünlükün tegdi mü erenlerke baş anıŋ meŋizlig. 51r/7=003/140

baş (3) "asıl, sermaye, ana mal"

eger ḳaytsaŋız sizke ***mallārıŋızның başları***. 36r/6=002/279

māl başı "sermaye, mal"

eger ḳaytsaŋız sizke ***mallārıŋızның başları***. 36r/6=002/279

başçı 1."imam, önder, lider, kılavuzluk eden"

tiler miz kim sipās ursa miz anlar üze kim küçsüz tutuldılar yer içinde ḳılsa miz anlarnı bir ***başçı*** taḳı ḳılsa miz anlarnı mīrāṣ alıġlılar. 281r/4=028/005

2. "liderler veya peygamberler yahut semâvî kitaplar yahut ta içinde yaptıkları amellerin yazılı olduğu amel defterleri"

ol kün oḳıġay miz tėgme boḍunnı ***başçıları*** birle. 211v/2=017/071

başçı ḳıl- "rehber olmak, yol göstermek, liderlik yapmak"

kılġıl bizni saḳnuḳlarḳa başçı. 267r/4=025/074

başla- 1. "başlamak, yönetmek"

ayġıl yöriŋler yer içinde baḳıŋlar neteg ***başladı*** yaratıġnı neme Taŋrı törütür kėḍinki törütügni. 290r/6=029/020

2. "vukua gelmesine sebeb olmak"

ayġay iḍimizā! kim ***başladı*** erse bizni muŋar arturġıl ḳınnı ḳat ḳat ot içinde. 333v/7=038/061,

3. "yoktan (sabıkta numune olmaksızın) yaratmak"

körmezler mü neteg başlar Taŋrı yaratıġını yana ewrer anı çın ol ḳılmaḳ Taŋrı üze āsān turur aygıl yöriŋler yer içinde baḳıŋlar neteg ***başladı*** yaratıġını. 290r/5=029/020

başlaġlı "halife[128]"

yana ḳıldımız silerni kėḍin kelip ***başlaġlı*** yer içinde anlarda kėḍin baḳalım biltürelim neteg işler siler. 154r/8=010/014

kėḍin kelip başlaġlı "halife"

yana ḳıldımız silerni ***kėḍin kelip başlaġlı*** yer içinde anlarda kėḍin baḳalım biltürelim neteg işler siler. 154r/8=010/014

başlaġuçı "halife[129]"

kėḍin kelip başlaġuçı "halife"

ol iḍi ḳıldı silerni yerniŋ ***kėḍin kelip başlaġuçı*** kötürdi amarıŋızlarnı amarı üze ḳurlar sınaġu üçün silerni anıŋ içinde kim bėrdi silerke. 112v/1=006/165

başlıġ "başlı"

başlıġın yun- "boy abdesti almak, yıkanmak (dinen temizlenmek, cünupluktan kurtulmak)"

ay anlar kim kėrtgündiler yawumaŋlar namāzḳa siler esrük erken bilginçeke tėgi siler nėgü aytur siler ap yunġuda erken meger yolda keçigliler ***başlıġın yunġınça*** siler eger bolsa siler biliglig azu yol yörimek üze. 63v/8=004/043

bat- "batmak, gözden kaybolmak"

anlar kim anlar çöme ***bata*** bāṭıl içinde oynayurlar. 386r/8=052/012

batıġ "kumlu çamur; ırmak veya ırmağa benzer olan şeylerin derin olan yeri"

aydı bir aytıġlı anlardın öldürmeŋler yūsufnı kemişiŋler anı ḳuḍuġ ***batıġına*** kötürgey anı arḳışnıŋ amarısı eger erse siler ḳılıġlılar. 174r/2=012/010

batıġ suw "dalgalı, derin su"

ḳaçan kördi erse anı sėzindi anı ***batıġ suw*** teg açtı belḳıs ėkki baldırındın. 277v/1=027/044

---

128 Sözlükte arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek anlamlarına gelen "half" kökünden türetilmiş olan halife birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde halife denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. Halife ve hilafet tabiri, Hz. peygamberin vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

129 Sözlükte arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek anlamlarına gelen "half" kökünden türetilmiş olan halife birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde halife denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. Halife ve hilafet tabiri, Hz. peygamberin vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

batıġ teŋiz "çok dalgalı ve çok derin su"

azu ḳaraŋḳuluḳlar nek kim ***batıġ teŋiz*** içinde örter anı suw ḳomı. 259r/4=024/040

batıġdın taş "kumlu çamurun pişirilmesiyle elde edilmiş taş"

ḳıldımız üstünini altın yaġdurdımız anlar üze ***taşlar batıġdın***.195r/3=015/074

bāṭıl (<A.) "işe yaramaz, boş[130]"

bāṭıldın aḍrıġlı ferişteler ḥaḳḳı yme ol yāḍ burun kemişgen ferişteler ḥaḳḳı. 432r/2=077/005

bāṭıl bol- "boşa gitmek"

anlar anlar kim ***bāṭıl boldı*** ʿamelleri dünyā içinde taḳı āḫiret içinde taḳı yoḳ anlarḳa yārī bėrgenlerdin. 40r/5=003/022

bāṭıl ḳıl- "boşa çıkarmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ***bāṭıl ḳılmaŋlar*** ṣadaḳa bėrmişiŋizlerni minnet birle taḳı eẕā birle anıŋ teg kim ḫārc ḳılur mālını kişilerke körkitü kėrtgünmes Taŋrıḳa kėḍinki künke. anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze topraḳ tegse aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ḳuḍsa anı yalıŋ ḳuruġ. 34r/4=002/264

bāṭıldın aḍrıġlı "semavi kitap, Tevrat[131]"

ançada bėrdimiz mūsāḳa bitigni çınnı ***bāṭıldın aḍrıġlı*** bolġay kim siler köni yolluġ bolġay siler. 6v/9=002/053

bāṭıllıḳ (<A.+T.) "beyhudelik, faydasızlık"

ay anlar kim kėrtgündiler yėmeŋler tawarlarıŋızını siler ara ***bāṭıllıḳ*** birle meger kim bolsa satıġçılıḳ ḫoşnūdluḳdın silerdin. 62r/4=004/029

batış "batma (güneş)"

---

130 Batıl; boşa gitmek, fasit olmak, hükmü düşmek, işsiz kalmak, cesur olmak, bir şeyi bozmak, saçmalamak anlamlarındaki "b-t-l" kökünden türeyen batıl kelimesi gerçekliği olmayan, yok olan demektir. "Hak" kavramının zıddıdır. Din dilinde var gibi görünen ancak varlığı olmayan, hakikati bulunmayan, boş, temelsiz ve asılsız şeylere denir. Çoğulu ebatil'dir. Batıl kelimesi Kur'an'da yirmi altı ayette geçmiş ve yalan, put, şirk, haram, haksızlık, zulüm, boş, faydasız ve boşa gitmek anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:56).

131Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır.

Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler Azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın Kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır. Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660b). Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'di (Türk 2001:31).

ermes ėḍgülük ewürse siler yüzüŋüzlerni kün tuġuşı tapa kün ***batışı*** tapa. 20v/3=002/177

batısıġ "batıya ait, batı tarafında, batılı"

kün batısıġ iḍisi "batının sahii (güneşin battığı yön)ün sahibi"

aydı kün tuġusuġ iḍisi ***kün batşıġ iḍisi*** ne kim ol ėkki ara erse eger uḳar erse siler. 268r/9=026/028

kün batısıġ "batı (güneşin battığı yön)"

bu ābgīne andaġ ḳalı ol yaruḳ yulduz teg yaḳlur yıġaçdın ḳutluġ zeyt yıġaçı kün tuġuşuġḳa ermez ***kün batsıġḳa*** hīç ermez. 258v/4=024/035

batışıġ "batı (güneşin battığı yön)"

yana mīrāṣ bėrdimiz ol boḍunlar kim küçsüz ża'īf bilür erdiler yėriŋ kün tuġuşuġlarını anıŋ ***batışıġlarında*** ol kim berekātnı ḳıldımız anıŋ içinde. 124r/5=007/137

kün batışıġ "batı (güneşin battığı yön)"

Taŋrıḳa turur kün tuġusıġ ***kün batışıġ*** ḳança kim yüz ewürse siler ṭā'at ḳılu anda Taŋrının ḫoşnūdluḳı. bütünlükün Taŋrı kėŋrür işlig bilgen ol. 14r/2=002/115

batışıġ kün iḍisi "batının (güneşin battığı yön)ün sahibi"

aydı kün tuġusuġ iḍisi ***kün batşıġ iḍisi*** ne kim ol ėkki ara erse eger uḳar erse siler. 268r/9=026/028

batman "bir ağırlık ölçüsü"

eksütmeŋler ülgülegüni terāzū ***batmannı*** men körer men silerke ėḍgülük men ḳorḳar men siler üze ḳapsaġlı kün ḳınından. 169r/5=011/084

batsıġ "batı (güneşin battığı yön) ***bkz.*** batışıġ"

kün batsıġ "batı (güneşin battığı yön)"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın keltürgil anı ***kün batsıġdın*** başı tezginip ḳaldı ol kim tandı. 33r/5=002/258

batur- "batırmak, daldırmak"

ançada aḍırdımız silerke teŋizni ḳutġardımız silerni suwḳa ***baturdımız*** fir'avn boḍunını sizler baḳar siler. 6v/6=002/050

bay "zengin"

nėgü keḍgü kėtürüŋler anlarḳa ***bay*** kişi üze yā elgi kėŋ anıŋ teŋi elgi tar çıġay kişi üze anıŋ teŋi nėgü keḍgü ėrinç bėrmek yaraşı ėḍgülük ḳılġan kişiler üze. 29v/7=002/236

bay iḍesi "mal zenginliği olan, varlıklı olan"

ribāmı ḳılsun ***bay iḍesi*** baylıḳdın. 414r/4=065/007

bay bol- "sıkıntıdan kurtulmak, refaha kavuşmak"

taḳı eger bolsa dervīşlig eyesi küymek ***bay bolġınça.*** 36r/7=002/280

bay kişi "mal zenginliği olan, varlıklı olan"

nėgü keḍgü kėtürüŋler anlarḳa ***bay kişi*** üze yā elgi kėŋ anıŋ teŋi elgi tar çıġay kişi üze anıŋ teŋi nėgü keḍgü ėrinç bėrmek yaraşı ėḍgülük ḳılġan kişiler üze. 29v/7=002/236

bayaş "Allah[132]"

ayġıl nek uḳturayın mu silerke anda yawuzraḳ ***bayaşın*** Taŋrı üskinde ol kişini sürdi Taŋrı öfke ḳıldı anıŋ üze ḳıldı anlardın bėçinlerni toŋuzlarnı tapundı butḳa. 87v/9=005/060

baylıḳ "zenginlik, kâfî gelmek, müstağnî olmak"

ribāmı ḳılsun bay iḍesi ***baylıḳdın***. 414r/4=065/007

bayram "bayram[133]"

aydı ʿīsā meryem oġlı ay iḍimā! yėgidteçi miz indürgil biziŋ üze bir tėrgi aş kökdin bolsun biziŋke ***bayram*** öŋdünkilermizke kėḍinkilerimizke bir belgüsindin. 94v/4=005/114

bayram bol- "bayram olmak"

aydı ʿīsā meryem oġlı ay iḍimā! yėgidteçi miz indürgil biziŋ üze bir tėrgi aş kökdin ***bolsun biziŋke bayram*** öŋdünkilermizke kėḍinkilerimizke bir belgüsindin. 94v/4=005/114

bayut- 1. "zenginleştirmek"

nikāḥ ḳılıŋlar tullarını silerdin ėḍgülerdin ḳullarıŋızdın küŋleriŋizdin. eger bolsalar çıġaylar ***bayutġay*** anlarnı Taŋrı artuḳluḳından. 258r/3=024/032

2. "razı etmek, gözünü doyurmak, kazanç yahut sermaye, daimî mal, mülk vermek"

ol ol ***bayutur*** yana çıġay ḳılur. 389v/5=053/048

bāzār (<F.) "çarşı, pazar"

ıḍmadımız sėnde öŋdün yalavaçlardın meger anlar yėyürler ṭaʿāmnı yöriyürler ***bāzārlar*** içinde. 263v/6=025/020

baʿżī (<A.) "bazı, bir kısım"

büter mü siler bitigniŋ bir ançasıŋa ḳanar siler ***baʿżīsıŋa*** nėgü ol anıŋ yanutı kim ḳılur anı silerdin meger ḫorluḳ bu ajun tirigliki içinde. 10v/1=002/085

bėçin "maymun"

ḳaçan teŋdin keçtiler erse anıŋdın kim yıġdılar andın iḍimiz anlarḳa boluŋlar ***bėçinler*** uçuzluḳun yaramaslar. 128r/1=007/166

bed-baḫt (<F.) "kötü bahtlı, bedbaht"

ol kün kelür sözlemes etöz meger anıŋ destūrı birle. anlarda biri ***bed-baḫt*** ol taḳı biri saʿīd nīk-baḫt ol. 171v/9=011/105

bed-baḫtlıḳ (<F.+T.) "kötü talihlilik"

aydılar iḍimizā! yėŋdi uttı biziŋ üze ***bed-baḫtlıḳımız*** erdimiz yoldın azġuçılar. 254r/8=023/106

---

132 İslamî Türk çevresinin ilk eserlerinden itibaren "Tanrı" adları arasında geçen *bayat* (ED 385a) sözcüğü ile köktaş olduğu kesin gibidir. İlk kez TİEM 73' te geçmiştir (Kök 2004:68).

133 Uluslara ait toplu sevinç, mutluluk ve ortak kutlama vesilesi olarak kabul edilen belirli zamanlar için kullanılan bir terimdir (Karagöz 2005:58).

bed-baḫtlıḳ ḳıl- "isyankarlık yapmak, isyankar olmak"

ėḍgü bulġan öz anam birle ***kılmadımız*** boyun kerigli ***bed-baḫtlıḳ***. 224v/7=019/032

bedel (<A.) "karşılık[134]"

bedel ḳıl- "bir şeyi başka bir şeyle değiştirmek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim ***bedel ḳılurlar*** Taŋrınıŋ ʿahdi birle taḳı antları birle az ʿivażnı anlar yoḳ ülüş anlarḳa āḫiret içinde taḳı sözlemes anlarḳa Taŋrı taḳı baḳmaz anlarḳa ḳıyāmet kün taḳı arıġ ḳılmaz anlarnı taḳı anlarḳa iglig ḳın. 45v/2=003/077

bedel-i kāsid "değersiz sermaye"

ḳaçan kirdiler erse anıŋ üze aydılar ay ʿazīz-i mışr Taŋrı biziŋke ewimiz boḍunıŋa açlıḳ keltürdimiz bir kesek aḫriyān ***bedel-i kāsid*** tükel ḳılġıl biziŋke ülgülegüni muyanlıḳ ḳılġıl biziŋ üze. bütünlükün Taŋrı yanut bėrür muyanlıḳ bėriglilerke. 180v/9=012/088

bedizle- "süslemek"

aydı nek yolçılayın mu silerni bir ew boḍunı üze kim ***bedizleseler*** anı silerke anlar aŋar ėḍgü saḳınıġlılar. 281v/6=028/012

bedr (<A.) "Bedir, Bedir savaşının yapıldığı yer, Medine'nin güneybatısında bir kasaba[135]"

taḳı yārī bėrdi Taŋrı ***bedrde*** taḳı siz żaʿīfler. ḳorḳuŋ Taŋrıdın bolġay kim siz şükr ḳılġay siz. 50r/3=003/123

beḍük "büyük"

küç birle tartar erdi kişilerni andaġ ḳalı anlar uzun ***beḍük*** ḫurmā tüplerindin tartıp. 390v/8=054/020

beḍük ayaḳlar "büyük kase, büyük çanak"

ḳılurlar aŋar ne tilese miḥrāblardın ṣūretlerdin yme ***beḍük ayaḳlar*** ḥavżlar teg yme beḍük eşiçler taġlar teg. 313r/2=034/013

beḍük eşiçler "yerinden oynamayan, sabit kazanlar"

ḳılurlar aŋar ne tilese miḥrāblardın ṣūretlerdin yme beḍük ayaḳlar ḥavżlar teg yme ***beḍük eşiçler*** taġlar teg. 313r/2=034/013

beḍük ḥavż "büyük havuz"

ḳılurlar aŋar ne tilese miḥrāblardın ṣūretlerdin yme ***beḍük ayaḳlar ḥavżlar*** teg yme beḍük eşiçler taġlar teg. 313r/2

134 Sözlükte "karşılık, yok olan bir şeyin yerine geçen, birinin yerine geçen kimse, ıvaz, denk, eşit" anlamlarına gelen bedel, fıkıh ıstalahında, alışverişte satılan mala karşılık ödenen para veya mal; bazı ibadet ve borçların asli şekliyle yapılamaması halinde, yerini alan ifa şekli anlamına gelir. Bedel, iki tarafa borç yükleyen akitlerde, akdin konusuna karşılık ödenen veya ödenecek olan şeye de denir (Karagöz 2005:60).

135 Bedir savaşının yapıldığı kasaba. Bedir, fiil olarak "acele etmek; erişmek, tamam olmak, buluğa erişmek"gibi anlamlara gelir. İsim olarak, hilalin tamamlanıp dolunay halini almasıyla, parlaklığı ile neredeyse güneşe eriştiğinden dolayı, "erişti, tamam oldu"manasına "el-bedru" dolunay denir. Kur'an-ı kerim'de geçen "bedir" "Bedir" adında bir şahsın adıyla anılan kuyunun başında geçen savaşa denilmiştir (Bedir 2010:105).

beḍük iş "kulakları sağır edecek derecede şiddetli ses, yüksek sesle bağırma, Kıyametin kopması esnasındaki gürültü"

ḳaçan kelse ***beḍük iş***. 436r/6=080/033

beḍük taş "büyük kaya, sahra[136]"

ay oġulḳınam ol eger bolsa ṭā'ʾatı bir ewün endāzesiçe ispendāndın bolsa bir ***beḍük taş*** içinde azu kökler içinde azu yerler içinde keltürür anı Taŋrı. 300r/8=031/016

beḍük tepe "yüksek tepe, rabve[137]"

taḳı anlarnıŋ meŋzeki kim nafaḳa ḳılurlar māllarını tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳını bütün tutmaḳ özlerindin bir būstān meŋizlig bir ***beḍük tepe*** tüzü tegse aŋar uluġ ḳatrėlıġ yaġmur bėrse yėmişni ėkki anıŋça. 34v/1=002/265

beḍük yılan "büyük yılan, ejderha"

kemişti tayaḳını ol ançada ol ***beḍük yılan*** belgülüg.122r/9=007/107

beg "bey; koca, efendi ***bkz.*** begden"

sėziksiz ėşitti Taŋrı ol uraġut sözi çıġlaşurlar öz ***begi*** içinde yme ınçıḳlar erdi teŋrike Taŋrı ėştür biri biriŋiz birle sözleşmekiŋizdin Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 400v/2=058/001

begden "efendi; sahip, bakıcı ***bkz.*** beg"

urdı Taŋrı bir meṣel ėkki er birle ėkkide birisi aġın ol ermesler bir nerse üze ol yalġan ***begdeni*** üzele. 201v/2=016/076

beglig "beyli, evli olan, hür"

āzād beglig "serbest bırakılmış, hür cariye"

ḳaçan beglig bolsalar eger keltürseler bir çalpaḳ iş anlar üze anıŋ yarımı ***āzād beglig*** arıġ ḳunçuylar üze ḳındın. 61v/7=004/025

beglig bol- "evlenmek, evli kocalı olmak"

ḳaçan ***beglig bolsalar*** eger keltürseler bir çalpaḳ iş anlar üze anıŋ yarımı āzād beglig arıġ ḳunçuylar üze ḳındın. 61v/6=004/025

bek "kuvvetli, sağlam, sıkı"

bek tur- "sebat göstermek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan sataşsa siler bir gürūhḳa ***bek turuŋlar*** yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını üküş bolġay kim siler ḳurtulġay siler. 135v/3=008/045

bek bekü- "sağlamlaştırmak, sağlama almak, desteklemek"

körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meṣel bir arıġ söz ḫurmā yıġaçı teg anıŋ köki ***bek bekümiş*** turur anıŋ butaḳı üstün hevā içinde.190r/7=014/024

---

136 Kaya anlamına gelen bir kelimedir. "Yavrucağım yapılan iş, bir hardal tanesi kadar bile olsa ve bir kaya (sahra) içinde, ya da göklerde veya yerde bile olsa, doğrusu Allah onu ortaya çıkarır (Lokman:31/16). Ayetinde geçen "sahra" kelimesinin dünya kayaları olduğu söylendiği gibi, onun yerlerin ve göklerin ötesinde bir alem olduğu da söylenmiştir(Akpınar 2002:233).

137 Kur'an'da iki ayette geçen ve Rabve, Ribve, Rubve ve Rabâve formlarında okunan bu kelime yüksek tepe anlamında olup Bakara suresinde bu anlam da kullanılmıştır. Öteki ayette ise belirli bir yer adı olarak tanımlanmıştır (Akpınar 2002:233).

bek bekümiş "tezelzül ve ızdırabın zıddı olan rasih ve istikrarlı olmak, sabit olmak" körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meŝel bir arıġ söz ḫurmā yıġaçı teg anıŋ köki ***bek bekümiş*** turur anıŋ butaḳı üstün hevā içinde. 190r/7=014/024

bekle- "beklemek"

külçirer küler anıŋ sözindin aydı iḍimā! ilhām bėrgil maŋa yā ***beklegil*** mėni şükr ötemekimke seniŋ niʿ metiŋe. 275v/7=027/019

bekü- 1."sağlamlaşmak, sağlam hale getirmek"

anıŋ içinde aḍrılur tėgme bir ***bekümiş*** iş. 363v/4=044/004

2. "sabitlemek, sıkıca bağlanmak"

kemişti yer içinde ***bekümiş*** taġlarnı aġtarulmasun yayılmasun tėp siler birle arıḳlar yollar bolġay kim siler köni yolḳa köngey siler. 196v/9=016/015

bekümiş "tekid etme, pekiştirme"

tükel ḳılıp başḳa ėletigliler Taŋrı ʿahdini ḳaçan ʿahd ḳılsa siler buzmaŋlar andlarnı anıŋ ***bekümişinde*** kėḍin ḳıldıŋızlar oḳ siler Taŋrını siler üze uġḳa. 202v/9=016/091,

bekümiş iş "hikmet[138]"

anıŋ içinde aḍrılur tėgme bir ***bekümiş iş***. 363v/4=044/004

bekümiş söz "sağlam sözle tesbit etme"

bekütü küḍezür Taŋrı anlarnı kim kėrtgündiler ***bekümiş söz*** birle yaḳınraḳ tiriglik içinde kėḍinki ajun tirigliki içinde. 190v/1=014/027

bekümiş taġlar "sabit ve gösterişli dağlar"

kemişti yer içinde ***bekümiş taġlarnı*** aġtarulmasun yayılmasun tėp siler birle arıḳlar yollar bolġay kim siler köni yolḳa köngey siler. 196v/9=016/015

bekül- "pekiştirilmek sağlamlaştırılmak"

ay anlar kim kėrtgündiler eger yārī tilese siler Taŋrıda yārī bėrgey siler ***bekülgey*** aḍaḳlarıŋızını. 373r/6=047/007

bekün- "pekiştirilmek sağlamlaştırılmak"

boldı mūsā anasınıŋ köŋli ḳaḍġusuz. belgürtü yazar erdi anı eger bu şırrnı ***bekünse*** miz anıŋ köŋli üze bolsa kėrtgünüglilerdin. 281v/3=028/010

bekürt- "sağlamlaştırmak, pekiştirmek"

bekürtü bėr- "salamlaştırmak, pekiştirmek"

ḳaçan çıḳtılar erse cālūtḳa anıŋ çerigiŋe aydılar iḍimizā! ḳuya bėrgil biziŋ üze sermekni ***bekürtü bėrgil*** aḍaḳlarımızını yārī bėrgil biziŋke tanıġlı boḍun- -lar üze. 31v/7=002/250

beküt- 1."sağlamlaştırmak, sabit tutmak"

138 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

aydı ***bekütgey*** miz bilekiŋni ḳadaşıŋ birle. 283v/8=028/035

2. "sebat vermek, gevşeklik ve sallantıyı def etmek"

eger ***bekütmese*** erdimiz sėni çınoḳ emite yazġay erdiŋ anlarḳa az nerse birle. 211v/6=017/074

3. "sabit ve müstekar olarak ibka etmek, isbat etmek, sabit kılmak"

buzar Taŋrı ne kim tilese yme ***bekütür*** anıŋ üskinde bitig tüpi yaʿnī aşlı. 187r/6=013/039

4. "köklü kılmak, yerleştirmek"

taḳı tağlar ***bekütti*** anı. 435r/5=079/032

5. "ipi iki kat edip bükmek"

azu ***bekütti̇ler*** mü bir iş biz bekütügliler miz. 362v/9=043/079

bekütü küḍez- "tesbit etmek"

bekütü küḍezür Taŋrı anlarnı kim kėrtgündiler bekümiş söz birle yaḳınraḳ tiriglik içinde kėḍinki ajun tirigliki içinde. 190v/1=014/027

kişilik bekütü "nikâh bağı"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim üd vaʿde ḳılmaŋ anlarḳa yaşru meger kim aymaḳınızlar sözni kereklig. uġramaŋlar yme ***kişilig bekütine*** tegginçe tėgi yaʿnī ʿiddet olmış vaḳt. 29v/3=002/235

bekütül- "sağlamlaştırılmak"

men turur men bilgenrek bitigniŋ belgüleri ***bekütilmiş***. 153r/1=010/001

bekütülmiş bitig "hüküm, haklıyı haksızdan ayıran Kur'an, Fasl[139]"

bitig turur bekütülmiş anıŋ belgüleri ḳurʾān atlıġ yarlıġ tāzīçe ol boḍunḳa kim bilürler.348v/8=041/003

bekütülmiş ḳur'ān ḥaḳḳı "hikmet sahibi olan Kur'an; el-Hakim[140]"

başladım Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı ant turur ***ḳur'ān ḥaḳḳı bekütülmiş***. 321r/1=036/002

bekütülmiş sala "sağlamlaştırılmış kale, muhafaza altına alınmış kale"

toḳış ḳılmadılar silerniŋ birle barça meger ***bekütülmiş sala*** içinde azu tamları kentindin. 404v/7=059/014

bekütülmiş sūre "hükmü açık olan kitap, Kur'an"

---

139 Bir şeyi kesmek, iki hasmın arasını ayırmak, hükme bağlamak, uzaklaştırmak, çocuğu sütten ayırmak, bir yerden ayrılmak anlamındaki "f-s-l" kökünden türeyen fasl, kesin hüküm, haklıyı haksızdan ayıran, hükmeden, hakim demektir (Karagöz 2005:172b).

140 "Hikmet sahibi" manasındaki "hakîm" lafzı, Kurʾân'ın bir vasfıdır. Üç yerde Kitap lafzına sıfat olmuştur. Hikmetler içerdiği için bununla vasfedilmiştir. Hakîm olan Allah (c.c.), kitabında "el-Hakîm" ile nitelendirmiştir. Ancak Kur'ân'ın hakîm olması mecazdır. Mecaz oluşu, esasen hakîmin Allah olması, Kur'an'ın da Allah'ın hikmet ve doğrularını gösteren olmasıdır. Zira Kur'ân, her fiilinde birçok hikmet sergileyen hikmet sahibi Allah'ın, her söz ve tespitinde birçok hikmet ortaya koyan hakîm kitabıdır (Türk 2000:165).

bir ***sūre bekütülmiş*** yāḍ ḳılınsa anıŋ içinde toḳış körgey sen anlarnı kim kŏŋülleri içinde ig turur baḳarlar saŋa ögi barmış kişi teg anıŋ üze ölümdin. 374v/1=047/020

bel- "ürkmek, korkmak"

yana eger ***belse*** sen bir boḍundın kėrtüsizlik kėmişgil anlarḳa tüzlük üze. bütünlükün Taŋrı sewmes kėrtüsizlik ḳılıġlılarnı. 136v/5=008/058

beled[141] (<A.) "şehir, memleket"

bu ***beled*** sūresi yėgirm iāyet turur mekkede inmiş turur. 443r/9=090

belek "armağan"

men ıḍtaçı men anlarḳa ***belekler*** birle baḳtaçı men negü birle yanarlar ıḍılmışlar. 276v/6=027/035

belgü 1. "alâmet, nişan, belgi, ayet[142]"

bütünlükün anıŋ içinde ol ***belgü*** silerke eger erse siler mü'minlerdin. 31r/9=002/248

2. "Zebur[143]"

yalġanḳa tuttılar biziŋ ***belgülerimizni*** ḳamuġını törüttimiz nė anlarnı küçlüg uġan tutmaḳı. 391v/4=054/042

3. "akıl[144]"

bütünlükün anıŋ içinde ***belgüler*** ol bilig iḍilериŋe. 230v/4=020/054

4. "mucize[145]"

---

141 Mekke döneminde inmiştir. 20 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Beled" kelimesinden almıştır. "Beled", belde, şehir gibi anlamlara gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:593).

142 Sözlükte açık alamet, işaret, emare, iz, nişane demektir. Allah'ın varlığına delalet eden şeylere ve peygamberlerin hak olduğunu ispat eden mucizelere de ayet denir. Ayet, sonu ve başı belli olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç kelime veya cümleden oluşan Allah'ın sözlerine denir (Karagöz 2005:44).

142 Sözlükte "eksiklik, leke, kusur, utanç veren söz ve davranış" anlamına gelen ayıp, bir ahlak terimi olarak İslam toplumunun ortak ve objektif ahlak kurallarına aykırı olan, başkaları tarafından kınanan tutum ve davranışlar demektir (Karagöz 2005:44).

143 Diğer üç büyük mukaddes kitaba nazaran, Kur'an'da Zebûr hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Ancak bilinen, Allah'ın peygamberlerinden Hz. Dâvud (a.s.)'a Zebûr'u verdiğidir. Enbiyâ suresi 21/105. ayetteki mezkur Zebûr'un Dâvud (a.s.)'a verilen Zebûr olması ihtimal dahilindedir. Zebûr'un zevâcir (azarlamalar) ve mevâzi (nasihatler) içermekte olduğu bilinmektedir. Zebûr mahiyeti itibariyle yeni bir ahkam getirmemiş, Tevrât'ın getirdiği ilahi hükümleri anlatmaya çalışmıştır. Muhteva bakımından daha çok ahlaki tavsiyeleri, iyiliği, doğruluğu teşvik edecek konuları kendisinde barındırmaktadır. Kur'an'da Zebûr ismi "Sana kitabı hak ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi. Bundan önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrât ve İncil'i indirmişti (Doğruyu ve eğriyi birbirinden ayırt eden) Furkân'ı da indirdi." meali 3/4. Ayette geçen Furkân lafzı ile Zebûr'un kasdedildiği bazı müfessirlerce iddia edilmektedir (Türk 2001:32).

144 Sözlükte "menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak, sığınmak ve tutmak" gibi anlamlara gelmektedir. Akıl terim olarak düşünmek, duyu vasıtalarıyla idrak etmek suretiyle bilinmesi mümkün olan şeyleri bilme ve anlama gücü, iyiyi kötüden ayırt etme kabiliyeti, varlığın hakikatını idrak melekesi, maddi olmayan, fakat maddeye tesir eden cevher demektir (Karagöz 2005:15).

145 Sözlükte "aciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulmaz, harika olay, kudretsizlik ve takatsızlık veren iş" anlamlarına mucize, ıstılahta, insanların benzerine meydana getirmekten aciz kalacakları ve adete meydan okuma şeklinde, peygamberlik iddiasında bulunan zattan adetin hilafına ve tabiat kanunlarının aksine olarak zuhur eden harikulade olaylara denir (Karagöz 2005:455).

aydılar ay hūd keltürmediŋ biziŋke bir ***belgü*** yaʿnī muʿcīzāt ermes miz ḳoḍuġlı butlarımızını seniŋ sözüŋdin taḳı ermes miz saŋa kėrtgünügliler. 167v/5=011/053

5. "yüksek yer, sırt"

körgüzür silerke ***belgülerini*** bilgey siler anı. 280v/6=027/093

6. "Kuran; Kur'ân'da doyurucu açıklamalar ve yeterli deliller bulunduğundan dolayı insanların doğruyu ve ileriyi görmelerine yardımcı olmaktadır, besāir[146]"

bu ***belgüler*** ol kişilerke köni yol yarlıḳamaḳ ol boḍunḳa kim sėziksiz tutarlar. 367r/3=045/020

belgü bėr- "mucize vermek, ayet vermek"

oḳıġıl anlar üze ol kişi sawı kim bėrdimiz aŋar ***belgülerimizni***. 128v/8=007/175

belgü ḳıl- "ibret olarak göstermek"

baḳġıl eşgekiŋke ***ḳılġay miz sėni belgü*** kişilerke baḳġıl süŋüklerke neteg ḳoparur miz yana kėḍrür miz ol süŋüklerke etni. 33v/1=002/259

belgü nişān "mucize, delil[147]"

eger keltürse sen anlarḳa kim bėrildiler bitig tėgme ***belgü nişān*** uḍu barmaġaylar seniŋ ḳıbleŋḳa. 17r/9=002/145

belgüler "açıklamalar, beyyinât[148]"

yoḳ kim ***belgüler turur*** belgüler anlarnıŋ köŋülleri içinde bėrildiler bilig tanmaz biznıŋ belgülerimizni meger küç ḳılıġlılar 292v/6=029/049

belgülerimize terk bol- "inat etmek, bile bile haktan yüz çevirmek"

ol erdi biziŋ ***belgülerimizke terk bolġay***. 427v/9=074/016

belgülerni ewre-/tewre- "ayetleri döne döne açıklamak"

andaġoḳ ewrer miz ***tewrer miz belgülerni*** aysunlar tėyü oḳıdıŋ tėp belgürtelim tėyü anı ol boḍunḳa kim bilirler. 105v/1=006/105

belgülüg 1."açık, belli, bilinen"

ay kişiler yėŋler anıŋdın kim yer içinde ḥelāl arıġ uḍu barmaŋlar yek maŋımlarıŋa ol silerke düşmen ol ***belgülüg***. 19v/6=002/168

2."ayet, kitap"

aydı ay meniŋ boḍunum nė körür siler eger bolsa miz bir ***belgülüg*** üze iḍimdin bėrdi maŋa yarlıḳamaḳlıḳ üskindin örtüldi siler üze. 165v/1=011/028

3. "iz, emare"

ḳamuġ nekni sadımız levḥü'l- maḥfūẓ içinde ***belgülüg***. 321r/9=036/012

146 Kur'ân'da doyurucu açıklamalar ve yeterli deliller bulunduğundan dolayı insanların doğruyu ve ileriyi görmelerine yardımcı olmaktadır (Türk 2001:171).

147 Sözlükte "yol gösteren, kılavuz, alamet, rehber, işaret, iz" gibi anlamlara gelen delil, kelamda, herhangi bir konuda gerçeğe veya kanıtlanması istenen hususa ulaştıran şey olarak geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de delil bir ayette sözlük anlamında geçmiştir (Karagöz 2005:118).

148 Kur'an, hikmet hazinesi ve hükümlerin kaynağı olduğu için, anlamı açık, içeriği zengin olan; karışıklık, gizlilik ve kapalılık, kabul etmeyen bir kitap olduğu için Beyyinât sıfatıyla tanımlanmıştır.

4. "hak, hukuk"

ol kün tükel ḳılġay anlarnıŋ Taŋrı yanutlarını yaraşınça bilürler bütünlükün Taŋrı ol ***belgülüg*** biligli ol. 257r/4=024/025

belgülüg belgüdin bėr- "mucize vermek"

sorġıl Taŋrı ḳulınıŋ oġlanıŋa neçe bėrdimiz anlarḳa ***belgüdin belgülüg***. 25r/4=002/211

belgülüg bitig1. "apaçık kitap, Kur'an"

belgülüg bitig ḥaḳḳı. 358r/9=043/002

2. "Tevrat, beyânında beliğ, içindeki hüküm ve prensiplerin açıklanmış, din ve dünya maslahatlarında kendisine ihtiyaç duyulan tüm ilimleri bünyesinde barındırmış olan, müstebin[149] "

bėrdimiz ol ėkkegüke ***bitig belgülüg***. 328v/4=037/117

belgülüg bitigniŋ belgüleri "Kur'an;yani apaçık, kendini beyan için kendisi kâfi, beyan edici, muradını dilediği gibi anlatıcı demektir"

men turur men bilgenrek ***bitigniŋ belgüleri belgülüg***. 173r/8=012/001

belgülüg bol- "açıkça bilinmek"

taḳı bolmadı tenke kim ölse meger Taŋrı buyruḳı birle vaḳtı ***belgülüg bolmış*** kitāb. 51v/6=003/145

belgülüg buçġaḳ "ufuk, yerden yahut gökten tarafta kalan uç"

kördi ök anı ***belgülüg buçġaḳlarda***. 437r/2=081/023

belgülüg bütünlüg "apaçık delil, Kuran, el-Beyyine[150]"

bolmadı anlar kim tandılar bitig iḍilerindin yme ortaḳ ḳatıġlılar saçlınsalar ançaḳa tėgi kelse anlarḳa ***belgülüg bütünlüg***. 446v/9=098/001,

belgülüg ḥüccėt "açık delil, kanıt, basiret"

bu ***belgülüg ḥüccet*** iḍiŋizlerdin köni yol yarlıḳamaḳ ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 131r/5=007/203

belgülüg ḳıl- 1."açıklamak"

tarlıḳ yoḳ siler üze eger boşasa siler uraġutlarnı elig tegürmesüg olarḳa azu ***belgülüg ḳılsa*** siler anlarḳa belgülüg ḳılmış teg. 29v/6=002/236

2. "açmak"

ol iḍi kim ḳıldı silerke yerni yaḍım ***belgülüg ḳıldı*** silerke anıŋ içinde yollarnı indürdi kökdin suwnı. 230v/2=020/053

---

149 "*Onlara müstebîn (açık ifadeli) Kitap (Tevrât)'ı verdik* (Saffat 37/117) ayetinde zikredilen müstebîn, Tevrât'ın bir niteliğidir. Tevrât'ın müstebîn olmasının manası, beyânında beliğ, içindeki hüküm ve prensiplerin açıklanmış, din ve dünya maslahatlarında kendisine ihtiyaç duyulan tüm ilimleri bünyesinde barındırmış olmasıdır (Türk 2001:101).

150 Bir şeyi keşfetmek anlamındaki "beyân'dan gelir. İster aklî, ister hissî olsun açık seçik her türlü delalete "Beyyine" denir (Türk 2001:102).

belgülüg ḳılmış "tayin edilmiş miktar"

tarlıḳ yoḳ siler üze eger boşasa siler uraġutlarnı elig tegürmesüg olarḳa azu belgülüg ḳılsa siler anlarḳa ***belgülüg ḳılmış*** teg. 29v/6=002/236

belgülüg künler "günler, haftanın günleri gibi 24 saatlik müddetten ibaret olan günler"

ançaḳ anuḳ bolsunlar menfaʿatları anlarḳa. yāḍ ḳılġaylar Taŋrı atını ***belgülüg künler*** içinde anıŋ üze kim rūzī ḳıldı anlarḳa tilsiz yılḳılardın. 244v/5=022/028

belgülüg yazuḳ "kasdî işlenen suç, günah"

kim ḳazġansa yaŋluḳnı azu yazuḳnı yana atar anı yazuḳsuzḳa ketürdi ök ḳuruġ yala ***belgülüg yazuḳ***. 72r/1=004/112

belgülüglük "belge, mucize"

keldi ök silerke ***belgülüglük*** iḍiŋizdin bu ingen Taŋrınıŋ silerke bir nişān ḳoḍu bėriŋler anı yėsün Taŋrı yėrinde. 119v/3=007/073

belgür- 1."belirmek, meydana çıkmak, açığa çıkmak"

yoḳ bir nersedin meger biziŋ üskümizde anıŋ ḫazīneleri indürmes miz anı meger endāze birle ***belgürmiş***. 193r/6=015/021

2. "akıllara yeni bir fikir gelmek"

yana ***belgürdi*** anlarḳa körmişlerinde kėdin belgülerini zindānḳa urġay oḳ anı bir yılḳa tėgi. 176r/4=012/035

3. "gizli iken sonradan açığa çıkmak, tebeyyün etmek, ortaya çıkmak"

aydı ʿazīz-i mışr ḫatunı ėmdi ***belgürdi*** rāstı men tartnadım anı özindin ol könilerdin turur. 177v/6=012/051,

4. "bilinmek, malum olmak"

eger ***belgürse*** körünse anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ayru adın ėkki ėkkegü aḍaḳın tururlar olar ėkki. 93v/2=005/107

belgür-/körün- "bilmek, farkına varmak, çözmek"

eger ***belgürse körünse*** anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ayru adın ėkki ėkkegü aḍaḳın tururlar olar ėkki ornında anlardın kim yaraşı boldı anlar üze öŋdünki yaraşıraḳlar ant içerler ėkkegü Taŋrı tuta kim biziŋ tanuḳluḳımız yaraşıraḳ anlar ėkki tanuḳluḳ bėrmekindin teŋdin keçmedimiz biz andaġ erse küç ḳılıġlılar miz. 93v/2=005/107

belgürügli "kıra çıkanlar, bedeviler"

saḳnurlar gürūhlarnı barmadılar eger kelse gürūhlar ārzūlarlar eger anlar bolsalar ***belgürügliler*** ʿarablar içinde sorsalar silerniŋ ḫaberleriŋizdin. 306r/5=033/020

belgürügli bol- "kıra çıkanlarlardan olmak, bedevilerden olmak"

saḳnurlar gürūhlarnı barmadılar eger kelse gürūhlar ārzūlarlar eger anlar ***bolsalar belgürügliler*** ʿarablar içinde sorsalar silerniŋ ḫaberleriŋizdin. 306r/5=033/020

belgürt- 1."açığa çıkarmak, belirtmek, meydana çıkarmak"

mundaġoḳ ***belgürtür*** Taŋrı belgülerini kişilerke bolġay kim anlar saḳlanġaylar. 22v/1=002/187

2. "fasih konuşmak, açıklamak, kelamı ve ifadesi açık olmak"

azu men mü yėgrek men azu ol mu ol kim uçuz turur ***belgürtü*** yazmas. 361v/3=043/052

3. "bildirmek, muttali kılmak, buldurmak"

andaġoḳ ***belgürttimiz*** anlar üze bilsünler kim kim Taŋrınıŋ vaʿdesi köni turur çın ḳıyāmet sėzik yoḳ anıŋ içinde. 216r/3=018/021,

4."takdir etmek, beyan etmek, farz kılmak"

eger boşasa siler elig tegürmesiŋizde öŋdün ***belgürtüp*** teŋlese siler anlarḳa belgürtülmiş ḥükābın anıŋ yarımı kim anı kim belgürtüŋüzler meger kim keçürseler. 29v/9=002/237

5. "tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek"

keltürdimiz ök anlarḳa bitig ***belgürttimiz*** anı yėg bilig üze köni yol. 117v/2=007/052

6. "icat etmek, meydana getirmek, yapmak"

kim satġasa Taŋrı yıġıġlarnı küç ḳıldı özine. bilmes sen bolġay kim Taŋrı yaŋı ***belgürtgey*** anda kėḍin iş. 413r/8=065/001,

7. "farz kılmak"

sūre indürdimiz anı ***belgürttimiz*** anı taḳı indürdimiz anıŋ içinde belgüler belgülügler bolġay kim siler pend tutġay siler. 255r/3=024/001

belgürtmek "açıklama, beyan"

yana biziŋ üze turur anı ***belgürtmek***. 429v/5=075/019

belgürtüp teŋle- "takdir etmek, beyan etmek, farz kılmak"

eger boşasa siler elig tegürmesiŋizde öŋdün ***belgürtüp teŋlese*** siler anlarḳa belgürtülmiş ḥükābın anıŋ yarımı kim anı kim belgürtüŋüzler meger kim keçürseler. 29v/9=002/237

belgürtmek aḍırmaḳ seçmek "tafsil etmek, genişçe açıklamak, ayrı ayrı izah etmek"

erdi ök ḳıṣṣalar içinde ḳızġut ḫıred iḍileriŋe. ermedi bir söz ḳoşulsa yoḳ kim çındġarmaḳ ol kim anıŋ öŋdüninde erdi ***belgürtmek aḍırmaḳ seçmek*** tėgme nerseni köni yolḳa köndürmaḳ yarlıḳamaḳ ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 182v/9=012/111

belgürtgü "belirtme"

ol iḍi yarattı ölümni tiriglikni ***belgürtgü*** üçün silerni silerde ḳayusı ėḍgü işligrek ol turur küşüş örtgen. 416v/3=067/002

belgürtü "Kur'an; Kur'ân, insanlara din işlerinde ihtiyaç duydukları her şeyi açıklamıştır, tibyan[151]"

151 Kur'ân, insanlara din işlerinde ihtiyaç duydukları her şeyi açıklamıştır (Türk 2001:171).

indürdimiz seniŋ üze bitigni ***belgürtü*** tėgme nerse üze köni yol yarlıḳamaḳ sewünç boyun süglilerke. 202v/5=016/089

belgürtül- 1.“açığa çıkarılmak, meydana çıkarılmak, belirtilmek”

ay anlar kim kėrtgündiler sormaŋlar nerselerdin eger ***belgürtülse*** silerke ḳaḍġurtur silerni. 92r/7=005/101

2. “derlemek, tahsil etmek, elde etmek”

yme ***belgürtülse*** ne kim köküzler içindekini. 448r/3=100/010

3. “takdir etmek, beyan etmek, farz kılmak”

erenke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳınraḳ ḳadaşlar tişilerke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳın ḳaḍaşlar anıŋdın az bolsa. andın azu üküş bolsa ülüş ol kese biçe ***belgürtülmiş***. 58v/6=004/007

belgürtülmiş “tayin edilmiş miktar”

eger boşasa siler elig tegürmesiŋizde öŋdün belgürtüp teŋlese siler anlarḳa ***belgürtülmiş*** ḥükābın anıŋ yarımı kim anı kim belgürtüŋüzler meger kim keçürseler. 29v/9=002/237

belgürtüp kesilmiş “Allah tarafından tayin, takdir ve beyan edilip farz kılınmış olan”

ataŋız oġlanlarıŋız bilmes sizle ḳayuları yaḳın silerke asıġ ḳılmaḳın ***belgürtüp kesilmiş*** ülüş Taŋrıdın. 59r/8=004/011

belgüsüz “belgisiz, işaretsiz, gizli, görünmeyen”

bütünlükün anlar ḳorḳarlar iḍilerindin ***belgüsüz*** anlarḳa ol yarlıḳamaḳ uluġ ter muyan. 417r/6=067/012

belgüsüz bol- “gizli olmak”

andın ol kim ***belgüsüz boldı*** taḳı yazuḳ artuḳluḳnı tilemek ḥaḳsızın ortaḳ ḳatmaḳıŋızlarnı Taŋrı indürmegince aŋar erkliglik kim aymaḳıŋızlarnı Taŋrıḳa anı kim bilmes siler. 115r/8=007/033

belgüsüz ḥükm “cahiliye hükmü”

elgüsüz ḥükmin mü tilerler. kim ol körklügrek Taŋrıdın ḥükmün ol boḍunḳa kim kėrtgürler. 86v/7=005/050

belgüsüz ḳıl- “belirtmemek”

siler tiler anı ḳonuḳdın ***belgüsüz ḳıldımız*** közlerini tatıŋlar meniŋ ḳınımnı meniŋ ḳorḳutmaḳımnı. 391v/1=054/037

belgüsüzlüg “alametsiz, nişansız”

ıḍtımız oḳ yalavaçlarımızını belgüler birle indürdimiz anlar birle bitigni terāzūnı barġu üçün kişiler dādlıḳ birle ḳuḍı indürdimiz temürni anıŋ içinde ḳatıġ ḳın turur asıġlar kişilerke bilür Taŋrı kimke yārī bėrür aŋar yalavaçlarıŋa ***belgüsizligde***. 399v/7=057/025

belgütül- “belirtmek”

eger ıḍsa erdimiz anı bu ḳur'ānnı tezikke ayġaylar erdi nelük ***belgütülmedi*** anıŋ belgüleri. 352r/5=041/044

belḳıs **(<A.)** "Seba melikesi Belkıs[152]"

aydılar biz küç iḍileri miz ḳatıġ ḳın iḍileri miz. fermān saŋa turur ay ***belḳıs*** baḳġıl nėgü fermānlar siz. 276v/4=027/033

bėr- **1.** "vermek"

ol turur Taŋrınıŋ artuḳluḳı ***bėrür*** anı kimke tilese 87r/9=005/054

2. "ferahlatmak"

iḍimizā! aça ***bėrgil*** bizli ara taḳı boḍunımız ara yaraşı sen ḥükm ḳılıġlılarda yėgreki sen. 121r/4=007/089

3. "ödemek, edâ etmek, teslim etmek"

bėriŋler maŋa Taŋrı ḳullarını. 364r/4=044/018

4. "harcamak (Bu harcama, cümledeki yerine göre zekat verme, yardımda bulunma, sadaka verme, malı v.s.'yi harcayıp yahut dağıtıp da fakir düşme anlamlarınada gelir"

ermedi aŋar bir gürūh yārī ***bėrseler*** aŋar Taŋrıda aḍın ermedi yārī tilep boluġlı. 218r/3=018/043

5. "vermek, mülk sahibi etmek"

çınoḳ keldiŋizler ök biziŋke yalŋuz yalŋuz neteg kim törüttimiz silerni ilki yolı ḳoḍuŋuzlar anı kim ***berdimiz*** silerke arḳalarınızda andın 104r/7 =006/094

6. "kefil kılmak, baktırmak, himayesine vermek"

çın bu meniŋ ḳadaşım turur anıŋ toḳsan toḳuz saġılıḳı turur meniŋ bir saġılıḳ turur aydı ol birni maŋa ***bėrgil*** ġalebe ḳıldı mėni söz içinde. 331v/5=038/023

bėrgen **1.**"veren"

uzatmaġıl ėkki közüŋni ol nek üze kim ėrijlendürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ajun tiriglikiniŋ ėtigini bezekini ançaḳ sınalım anlarnı anıŋ içinde iḍiŋniŋ ***bėrgen*** rūzīsi yėgrek ol ḳalġanraḳ. 236r/5=020/131

2. "lütuf, bağış[153]"

ḳamuġḳa artuḳluḳ bėrür miz bularḳa ol mü'min turur taḳı bularḳa ol kāfir turur iḍiŋ ***bėrgenindin***. 207v/2=017/020

bėriçi "veren"

ay yalavaç biz ıḍtımız saŋa tanuḳ buştı ***bėriçi*** ḳorḳutġuçı. 308v/6=033/045

bėrigli "veren"

ayġıl Taŋrı al yanutı terkrek ***bėrigli*** turur. 155r/5=010/021

bėrmek "verme"

152 Kur'an'da Hz. Süleyman'a iman edip tevhid dinini kabul eden Sebe Kraliçesi (Bedir 2010:221).

153 Sözlükte "iyilik, başarı, yumuşak ve nazik davranma" gibi anlamlara gelen lütuf, dini bir kavram olarak, Allah'ın kullarına olan yardımı, onları başarıya ulaştırması, koruması anlamında kullanılır. Lütuf sahibi analmına latif Allah'ın güzel isimlerinden biridir (Karagöz 2005:399).

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle ***bėrmek*** yawuḳluḳ aḍaşıŋa yıġar yawuz işdin bildükmedük işdin boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/6=016/090

aça bėr- 1.“hükmetmek, karar vermek”

Taŋrı üze köŋül badımız. iḍimizā! ***aça bėrgil*** bizli ara taḳı boḍunımız ara yaraşı sen ḥükm ḳılıġlılarda yėgreki sen.121r/4=007/089

2. “ferahlatmak”

Taŋrı üze köŋül badımız. iḍimizā! ***aça bėrgil*** bizli ara taḳı boḍunımız ara yaraşı sen ḥükm ḳılıġlılarda yėgreki sen.121r/4=007/089

al yanutı bėr- “tuzak kurmak”

al ḳılurlar ***al yanutı bėrür*** Taŋrı. 134r/3=008/030

al yanutın bėr- “tuzağa tuzakla karşılık vermek”

Taŋrı ***al yanutın bėriglilerde*** yėgreki ol. 134r/3=008/030

aldamaḳ yanutı bėr-“tuzağa tuzakla karşılık vermek”

çın ėkki yüzlügler aldaşurlar Taŋrı dostları birle ol ***aldamaḳ yanutı*** bėrür anlarḳa. 75r/8=004/142

alḳış bėr- “dua etmek”

alġıl anlarnıŋ māllarından zekāt arıtġay sen olarnı arıtturġay sen olarnı anıŋ birle ***alḳış bėrgil*** anlar üze. 149v/7=009/103

arıġ oġlanlar bėr- “temiz soy vermek”

aydı iḍim ***bėrgil maŋa seniŋ ḳatıŋdın oġlanlar arıġ***. 41v/9=003/038

arḳa bėrip ewrül- “yüz çevirmek”

kim boyun süse yalavaçḳa boyun südi oḳ Taŋrıḳa. kim ***arḳa bėrip ewrülse*** ıḍmaz miz sėni anlar üze küḍezçi. 67v/8=004/080

artuḳ boḍ bėr- “üstün kılmak”

yāḍ ḳılınlar ançada ḳıldı silerni kėḍinki erkligler nūḥ boḍunıda kėḍin arturdı silerke törütüg içinde ***artuḳ boḍ bėrmek***. 119r/4=007/069

artuḳ bėr- “üstün kılmak”

baḳġıl neteg ***artuḳ bėrür*** miz amarılarıŋa amarı üze. 207v/3=017/021

artuḳluḳ bėr- 1. “üstünlük vermek”

çın ***artuḳluḳ bėrdim*** silerke ajunluġlar üze. 14v/5=002/122

2. “uzatmak, sunmak”

ḳamuġḳa ***artuḳluḳ bėrür*** miz bularḳa ol mü'min turur taḳı bularḳa ol kāfir turur iḍiŋ bėrgenindin. 207v/2=017/020

3. “artırmak, zenginleştirmek”

anlarda kim bıçıġ ḳıldı Taŋrı birle eger ***bėrse biziŋke artuḳluḳındın*** ṣevāb bėrgey ök miz bolġay oḳ miz ėḍgülerdin. 147r/3=009/075

artuḳluḳındın bėr- “zenginlik vermek”

ḳaçan ***bėrdi*** erse anlarḳa ***artuḳlukındın*** saranlıḳ ḳıldılar anıŋ birle yüz ewürdiler anlar yüz ewrügliler. 147r/4=009/076

artuḳsı eḍgülük bėr- "lütfetmek"

sewüngenler ol nerse birle kim ***bėrdi*** Taŋrı anlarḳa ***artuḳsı eḍgülükdin***. 54a/4=003/170

ʿaṭā bėr- "bağışlamak, ihsanda bulunmak"

ʿaṭā' bėrmek üzüksüz kesüksüz. 172r/4=011/108

āsānlıḳ bėr- "kolaylık vermek"

anlarḳa ***āsānlıḳ bėrdi*** iḍileri üskinde ol işlerniŋ erkligi anıŋ birle kim ḳılur erdiler. 107v/6=006/127

biligni bėr- "ilim vermek"

bėrür biligni kimke tilese kim bėrilse üzme bilig bėrildi ök. 35r/2=002/269

bitigni bėr- "kitap vermek"

aydı ʿīsā men Taŋrı ḳulı men ***bėrdi maŋa bitigni***. 224v/5=019/030

belgü bėr- "mucize vermek, ayet vermek"

oḳıġıl anlar üze ol kişi sawı kim ***bėrdimiz aŋar belgülerimizni***. 128v/8=007/175

belgülüg bėr- "mucize vermek"

sorġıl Taŋrı ḳulınıŋ oġlanıŋa neçe ***bėrdimiz anlarḳa belgüdin belgülüg***. 25r/4=002/211

boyun bėr- 1. "Müslüman olmak, boyun eğmek"

yoḳ kim iḍiŋ tapa kėrtgünmesler ançaḳa tėgi sėni aḍrıġlı seçigli yaraġınça anıŋ içinde ulġaydı anlar ara yana bulmaslar özleri içinde ḫarāc anıŋdın kim kestiŋ seçtiŋ ***boyun bėrürler*** boyun bėrmek. 66r/8=004/065

2. "uymak (nefsine), arzulamak, istek göstermek"

boyun bėrdi aŋa etözi ḳaḍaşını öldürmekke öldürdi anı boldı ziyānlıġlardın. 83v/9=005/030

buştu bėr- "müjde vermek, müjdelemek"

aydılar ḳorḳmaġıl biz ***buştu bėrür***miz saŋa bir oġul birle bilgen. 194r/8=015/053

bütünlük bėr- "söz vermek, teminat vermek"

ḳaçan ***bėrdiler erse aŋar bütünlüklerini*** aydı Taŋrı anıŋ üze ayur miz küḍezçi turur. 178v/9=012/066

cevāb bėr- "karşılık vermek"

ündedi ök bizni nūḥ yalavaç nėme ***cevāb bėrigli*** erdimiz. 327r/9=037/075

dād bėr- "adaletle hükmetmek"

mūsā yalavaç boḍunından bir gürūh köni yol körkütürler yaraşı anıŋ birle ***dād bėrürler***. 127r/3=007/159

destūr bėr- "izin vermek, müsaade etmek"

aydı firʿavn kėrtgündüŋüzler mü aŋar men ***destūr bėrmişde*** aşnu siler çınoḳ bu destān turur destān ḳıldıŋızlar anı kent içre çıḳar siler andın boḍunını. 123r/2=007/123

ėḍgü yanut bėr- "iyilik vermek, iyilik etmek, iyi davranmak"

kėrtgünse siler yalavaçlarımḳa yārī basut bėrse siler olarḳa ötünç bėrse siler Taŋrıḳa ötünç bėrmek ***ėḍgü yanut bėrgey*** ök men silerdin ėsizlikleriŋizni kigürgey ök men silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altından arıḳlar. 81v/6=005/012

eḍgülük bėr- "iyilik vermek"

eger ***bėrse sen biziŋke ėḍgülük*** bolġay oḳ miz sipās öteglilerdin. 130r/7=007/190

ėḍgülük bėr- "iyilik vermek"

eger tilese siler süt emüzmek tileseŋiz oġlanlarıŋızḳa yazuḳ yoḳ siler üze ḳaçan ısparlasa siler anı kim ***bėrdiŋizler ėḍgülük*** birle. 29r/5=002/233

elig bėr- "fırsat vermek"

eger tilese siler kėrtüsizlik saŋa kėrtüsizlik ḳıldılar oḳ Taŋrıḳa munda öŋdün ***elig bėrdi*** anlar ara Taŋrı bilgen bütün işlig. 137v/9=008/071

ėlig bėr- "hükümdar vermek"

ançada kim aydı mūsā yalavaç öz boḍunıŋa yāḍ ḳılıŋlar Taŋrınıŋ ni'metini siler üze ançada kim ḳıldı siler içinde yalavaçlar ḳıldı silerni ***ėligler bėrdi*** silerke anı kim bėrmedi bir kim erseke ajunluġlardın. 83r/2=005/020

ėrinç bėr- "nimet vermek"

silerde kim bar keçrürek mü ḳalır eger tėgse silerke bir tėgigli ḳaḍġu aydı ***ėrinç bėrdi*** Taŋrı meniŋ üze ançada kim ermedim anlar birle anuḳ. 66v/7=004/072

ėrinçlig bėr- "nimetlendirmek"

ümmetler ***ėrinçlig bėrgey*** miz anlarḳa yana tėggey anlarḳa bizdin aġrıtıġlı ḳın. 167r/7=011/048

erk bėr- "güç vermek"

tişilig alıŋlar olarnı boḍunları ***erk bėrmeki*** birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin küḍezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/4=004/025

erkliglik bėr- "güç vermek, hâkim kılmak"

Taŋrı ***bėrür erkliglikni*** anı kimke tilese. 31r/5=002/247

ėsizlikler bėr- "kötülükler vermek"

eger tatursa miz aŋar ėḍgülük ziyānda kėḍin tėgdi aŋar ayġay oḳ ***bardı ėsizlikler*** mėndin. 163v/9=011/010

ḫaber bėr- "haber vermek"

ayġıl ***ḫaber bėrür*** mi men sizke andın yaḫşıraḳ birle anlarḳa kim ḳorḳtılar anlarnıŋ iḍisi ḳatında būstānlar aḳar astından arıḳlar meŋgüler anıŋ içinde taḳı cüftler arıġ ḳılınmış taḳı ḫoşnūdluḳ Taŋrıdın. 39r/9=003/015

ḫaḳḳını bėr- "hakkını vermek

yėŋler anıŋ yėmişindin ḳaçan yėmişlese ***bėriŋler anıŋ ḫaḳḳını*** biçeri kün ḥaddın keçürmeŋler. 109r/9=006/141

ḫikmet ber- "karar vermek"

bėrdimiz aŋar ḫikmet kiçig erken mihrbānlıḳ biziŋ üskümizdin arıġlıḳ. 223v/5=019/012

ḫīle yanutı bėr- "tuzak kurmak"

taḳı ḫīle ḳıldılar taḳı ***ḫīle yanutı bėrdi*** Taŋrı. 43v/2=003/054

kitāb bėr- "kitap vermek"

taḳı ol uġurda kim aldı Taŋrı peyġāmberleriniŋ ʿahdin ol nerse kim ***bėrdük sizke kitābdın*** taḳı ḥikmetdin andın soŋ keldi sizke yalawaç rāstlaġan ol nerseni kim siziŋ birle bitgey ök siz aŋa taḳı yārī bėrgey ök sizke. 46r/3=003/081

ḳalınlarını bėr- "mehir vermek"

bėriŋler ḳunçuylarḳa ***ḳalınlarını*** olup. 58r/6=004/004

ḳat ḳat bėr- "fazlasıyla vermek"

kim ol kim ötünç bėrse Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ***ḳat ḳat bėrür*** aŋar ḳat ḳat artuḳluḳ üküş. 30v/5=002/245

kezīdni bėr- "vergi vermek"

anlardın kim bėrildiler bitigni ançaḳ ***bėrsünler kezīdni*** eliŋdin anlar uçuzlarlar. 141v/5=009/029

ḳorḳuġ bėr- "korku vermek, korkmak"

yārī tileŋler serinmek birle namāz birle bütünlükün ol uluġ turur meger ***ḳorḳuġ bėrigliler*** üze. 6r/8=002/045

köni aḍaḳ bėr- "rütbe vermek"

boldı mu kişilerke taŋ kim yarlıġ ıḍmaḳımız bir erke yaʿnī muḥammedke anlardın kim ḳorḳıtġıl kişilerni sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler çın anlarḳa ***barur köni aḍaḳ*** çın ėḍgü yer iḍileri üskinde. 153r/3=010/002

köŋül bėr- "gönül rızasıyla vermek"

eger ***köŋül bėrseler*** silerke nersedin andın özün yėŋler siŋgen tatlıġ. 58r/6=004/004

ḳurlar bėr- "dereceler vermek"

anlarda kimiŋe sözledi Taŋrı kötürdi amarılarıŋe ***ḳurlar taḳı bėrdimiz*** ʿīsāḳa meryem oġlı belgülerini küçlendirdi anı arıġ cānlarnı. 32r/4=002/253

küç bėr- "güç vermek"

tutuŋlar anı kim ***bėrdimiz silerke küç*** birle yāḍ ḳılıŋlar anı kim anıŋ içinde bolġay kim siler saḳnuḳluḳ ḳılġay siler. 128v/2=007/171

meded bėr- "desteklemek"

kim tap kelür eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız taḳı kelseler sizke ėwmeklerindin bu ***meded bėrgey*** sizke iḍiŋiz bėş miŋ feriştelerdin nişān ḳılġanlar. 50r/6=003/125

mīrāṣ bėr- "miras vermek"

çın yer Taŋrınıŋ ol ***mīrāṣ bėrür*** anı kimke tilese ḳullarındın. 123r/9=007/128

muyanlıḳ bėr- "bağışlamak, lütufta bulunmak"

bütünlükün Taŋrı yanut bėrür ***muyanlıḳ bėriglilerke***. 181r/1=012/088

mülk bėr- "mülk vermek"

azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni ***bėrdimiz anlarḳa uluġ mülk***. 65r/3=004/054

müjde bėr- "müjdelemek"

ol vaḳtın kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı ***müjde bėrür*** saŋa kelime birle andın anıŋ atı mesīḥ meryem oġlı ʿīsā şerīf dünyāda taḳı ol cihānda yawuḳ ḳılınmışlardın. 42v/3=003/045

niʿmet bėr- "rızk vermek"

ay Taŋrı yalavaçınıŋ oġlanları yāḍ ḳılıŋlar men bėrmişim niʿmetni ol kim ***niʿmet bėrdim*** siler üze. 14v/5=002/122

nişān bėr- "mucize vermek"

bėrdimiz ʿīsāḳa meryem oġlı ***nişānlarnı*** küçlendürdimiz arıġ cān birle. 10v/6=002/087

nuṣret bėr- "desteklemek, yardım etmek"

bağırsaḳ müʾminlerke ***nuṣret bėrü*** yarlıḳadı. 131v/2=008

öküz köni tolu altun bėr- " öküz derisini dolduracak kadar altın varmak"

eger tilese siler tegşürmek tişi ornıŋa tişi ***bėrse siler anlarda biriŋe bir öküz köni tolu altun*** almaŋlar andın nerse. 60v/6=004/020

ötünç bėr- "ödünç vermek, borç vermek"

kim ol kim ***ötünç bėrse*** Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ḳat ḳat bėrür aŋar ḳat ḳat artuḳluḳ üküş. 30v/4=002/245

pend bėr- "nasihat vermek"

men aʿizuḳa ***pend bėrür*** men saŋa kim bolmaḳıl biligsizlerdin. 167r/3=011/046

rüzgār bėr- "zaman vermek, mühlet vermek"

rüzgār bėrdim anlarḳa kim tandılar yana tuttum anlarnı neteg erdi meniŋ ḳınım. 186v/1=013/032

rūzī bėr- "rızk vermek, nimet vermek"

taḳı çıḳarur sen tirigni ölügdin taḳı çıḳarur sen ölügni tirigdin taḳı ***rūzī bėrür*** sen kimke tileseŋ sansız. 40v/6=003/027

ṣadaḳa bėr- "sadaka vermek"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ***ṣadaḳa bėrigli*** erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rüze tutuġlı erenlerke rüze tutuġlı tişilerke.. 307v/6=033/035

ṣevāb bėr- "mükâfat vermek"

bütünlükün Taŋrı küç ḳılmas bir kür ẓerresi aġrınça. eger bolsa ėḍgülük birni biri üze arturur ***bėrür anıŋ üskindin uluġ sevāb***. 63v/2=004/040

sebeb bėr- "sebep vermek, sebep göstermek"

biz ornattımız anı yer içinde ***bėrdimiz*** aŋar tėgme nersedin ***sebeb***. 221r/5=018/084

selām bėr- "selam vermek"

ḳaçan ***selām bėrilse*** siler selām birle selām bėriŋler anḍın körklügrek birle azu yanduruŋlar. 68v/1=004/086

sewünç bėr- "sevinç vermek, sevindirmek"

aydılar ***sewünç bėrür*** miz saŋa yaraşı birle bolmaġıl umınçsızlardın. 194r/9=015/055

sewinç bėr- "sevinç vermek"

sewinç bėrgil seriglilerke. 18v/1=002/155

sıġınçu yer bėr- "kalacak, sığınacak yer vermek"

sıġınġu yer bėrdi silerke küçlendürdi silerni öz yārīsi birle rūzī bėrdi silerke arıġlardın bolġay kim siler sipās ötegey siler. 133v/5=008/026

sıġınçu yer bėr- "kalacak, sığınacak yer vermek"

anlar kim ***sıġınçu yer bėrdiler*** taḳı yārī bėrdiler anlar amarıları dostlar amarıke. 138r/2=008/072

söz yanutı bėr- "açıklamak"

ayġıl Taŋrı ***söz yanutı bėrür*** silerke ol kim oḳıyur siler üze bitig içinde atasız ḳunçuylar içinde anlar kim bėrmes siler anlarḳa anı kim bitildi anlarḳa tiler siler kim tişilenmekiŋizler olarnı yana kewrek tutulmışlar oġlanlardın aḍaḳın turmaḳıŋız birle. 73r/9=004/127

taŋdalıḳ aş bėr- "kahvaltı vermek"

ḳaçan keçtiler erse aydı yigitiŋe ***bėrgil biziŋke taŋdalıḳ aşımızını*** kördümiz ök bu seferimizdin bu emgek. 219v/6=018/062

tanuḳluḳ bėr- "şahitlik etmek"

yoḳ kim Taŋrı ***tanuḳluḳ bėrür*** aŋar kim indürüldi saŋa indürdi anı biligi birle. 77v/7=004/166

tanuḳ bėr- "şahitlik etmek"

yaramas kerekmez ortaḳ ḳatıġlılarḳa kim ābadān ḳılsalar Taŋrı mezgitlerini ***tanuḳ bėrigliler*** özleri üze tanmaḳlıḳ birle. 140r/7=009/017

tawar bėr- "mal vermek"

bėriŋler atasız anasız uşaḳlarḳa tawarlarını tegşürmeŋler arıġsız mālnı arıġ māl birle. 58r/1=004/002

ter bėr- "ücret vermek"

anlar herāyna ***bėrgey miz anlarḳa uluġ ter*** ṣevāb. 77r/9=004/162

tevbe bėr- "affetmek, bağışlamak"

meger anlar ökünüp ḳaytsalar ėḍgülük ḳılsalar belgürttiler anlarḳa ***tevbe bėrür*** men anlar üze. men tevbe bezerlegen yarlıḳaġan men. 18v/9=002/160

tiriglik bėr- "hayat vermek"

ol törütti silerni yerdin ***tiriglik bėrdi*** silerke anıŋ içinde yarlıḳatu tileŋler anı yana öknüp yanıŋlar aŋa. 168r/8=011/061

tükel bėr- "tam vermek, mükâfatlandırmak"

anlar kim bittiler taḳı ḳıldılar eḍgü ʿamellerdin ***tükel bėrür*** anlarḳa ṣevāblarını. taḳı Taŋrı sewmez küç ḳılġanlarnı. 43v/8=003/057

ülüş bėr- "pay vermek"

yāḍ ḳılmaḳıŋızlar teg atalarıŋızını azu ḳatıġraḳ yāḍ ḳılmaḳ. kişilerdin kim aytur iḍimizā! ***bėrgil*** bizke dünyā içinde yoḳ aŋa kėḍinki ajun içinde ***ülüşdin***. 24r/6=002/200

ün bėr- "ses vermek, seslenmek"

ün bėrdi aŋar ol ʿīsā kim anıŋ altınından ḳaḍġurmaġıl ḳıldı oḳ seniŋ iḍiŋ seniŋ altıŋdın kiçig arıḳ aḳar. 224r/7=019/024

vaʿde bėr- 1."zaman vermek"

yek ***vaʿde bėrür*** silerke çıġaylıḳını fermānlayur silerke yawuz işni. 34v/9=002/268

2."vaad etmek, söz vermek"

vaʿde bėrgil anlarḳa vaʿde bėrilmes anlarḳa yek meger arġuç. 211r/2=017/064

vaḳt bėr- "vaad etmek"

ançada ***vaḳt bėrdi*** silerke Taŋrı ėkki gürūhda birisi ol silerke sewer siler. emgeksizin bolsa silerke tileyür Taŋrı çıḳarmaḳ yaraġlıġını öz yarlıġları birle kesse tanıġlılar soŋını. 132r/2=008/007

yanut bėr- "kabul etmek, uymak, mükâfatlandırmak"

ḳaçan sorsa saŋa menim ḳullarım mėndin men yaḳın turur men ***yanut bėrür*** men oḳıġlınıŋ oḳımaḳıŋa ḳaçan oḳısa maŋa yanut bėrsünler maŋa kėrtgünsünler maŋa bolġay kim anlar köni yol bulġaylar. 22r/2=002/186

yaraġ bėr- "destek vermek"

aydı ol kim küç ***yaraġ bėrdi*** maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ḳılayın siler ara anlar ara bir tam. 221/7=018/095

yārī basut bėr- "yardım etmek"

kėrtgünse siler yalavaçlarımḳa ***yārī basut bėrse*** siler olarḳa ötünç bėrse siler Taŋrıḳa ötünç bėrmek ėḍgü yanut bėrgey ök men silerdin ėsizlikleriŋizni kigürgey ök men silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altından arıḳlar. 81v/5=005/012

yārī bėr- "yardım etmek"

ay meniŋ boḍunum kim ***yārī bėrür*** maŋa Taŋrıdın eger sürse men anlarnı azu uḳmas mu siler. 165v/5=011/030

yarlıġ bėr- "emretmek" eger oza ***yarlıġ bėrmiş*** yoḳ erse iḍiŋdiŋ bolġay erdi ḳın tutaşı vaḳt zamāne atalmış. 236r/1=020/129

yarlıḳamaḳ bėr- "rahmet vermek"

bėrdi maŋa andın yarlıḳamaḳ kim yārī bėrür maŋa Taŋrıdın eger yazsa men aŋar arturmas siler maŋa ziyān ḳılmaḳda öŋin. 168v/3=011/063

yawuḳluḳ aḍaşıŋa bėr- "yakınlarına vermek"

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle ***bėrmek yawuḳluḳ aḍaşına*** yıġar yawuz işdin bildükmedük işdin boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/6=016/090

yėmiş bėr- "rızklandırmak"

ol ėkki būstānlar ***bėrdi yėmişni*** ḳazġançnı eksümedi andın nerse. aḳıttımız ol ėkki ara arıḳlar. 217r/9=018/033

yėm içim bėr- "nimet vermek"

ḳaçan kelse üleşigde yawuḳluḳ iḍileri atasız anasızlar taḳı çıġaylar ***yėm içim bėriŋ*** anlarḳa andın aytıŋlar anlarḳa yumşaḳ söz. 58v/7=004/008

yėti ėkkilegülerde uluġ oḳıġunı bėr- "(Fatiha suresi)ni vermek"

çınoḳ bėrdimiz saŋa ***yėti ėkkilegülerde uluġ oḳıġunı***. 195v/1=015/087

yuluġ bėr- "fidye vermek, fidye ödemek"

eger tėgme etözke kim küç ḳıldı ne kim yer içindeki ***yuluġ bėrse*** anı. 158r/8=010/054

zekāt bėr- "zekat vermek"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim aḍaḳın tutarlar namāznı ***bėrürler zekātnı*** anlar ėkki ḳat bolup turuġlılar. 87v/2=005/055

2. "tezlik, kesinlik tasviri fiili"

āsān ḳılu bėr- "kolaylaştırmak"

āsān ḳılu bėrgil maŋa işimni. 229v/1=020/026

ata bėr- "atmak, kovmak"

ata bėrdimiz anı mundaġoḳ kemişti sāmirī. 232v/6=020/087

awlanu bėr- "avlanmak"

aydılar ay atamız biz ***awlanu bardımız*** erdi taḳı ḳoḍtımız yūsufnı tonlarımız ḳatında. 174r/9=012/017

aytu bėr- "söylemek"

taḳı ***aytu bėrsün*** ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar taḳı saḳınsun Taŋrıdın iḍisindin taḳı kesmesün andın nerseni. 36v/5=002/282

bekürtü bėr- "sağlamlaştırmak"

ḳaçan çıḳtılar erse cālūtḳa anıŋ çerigiŋe aydılar iḍimizā! ḳuya bėrgil biziŋ üze sermekni ***bekürtü bėrgil*** aḍaḳlarımızını yārī bėrgil biziŋke tanıġlı boḍunlar üze. 31v/7=002/250

bildürü bėr- "bildirmek"

kim siler anıŋ üze ançaḳa tėgi seçse arıġsızını arıġdın. ermes Taŋrı ***bildürü bėrse*** silerke örtüglüg üze velīkin Taŋrı aḍrar yalavaçlarından kimni tilese. 55v/1=003/179

duʿā ḳılu bėr- "dua etmek"

ḳaçan tüşti erse anlar üze ḳın aydılar ay mūsā ***duʿā ḳılu bėrgil*** biziŋ üçün iḍiŋke anıŋ birle baçıġ ḳıldı seniŋ üskünde. 123v/9=007/134

ėte bėr- "rahmet vermek, düzenlemek, yapmak"

ol iḍi atı birle kim tiledi anlarıŋ işin ***éte bėrdi***. 214v/2=018

ḳılu bėr- "yapmak, meydana getirmek"

mundaġoḳ indürdimiz anı oḳıġu tāzī tilinçe ewürdimiz anıŋ içinde yanıġdın bolġay kim anlar saḳınġaylar yaŋı ***ḳılu bėrgey*** anlarḳa yāḍ ḳılmaḳ. 234r/3=020/113

ḳoḍa bėr- "unutmak"

fermānlarlar münker işdin yıġarlar bildükmiş işni tutarlar eliglerini ḳoḍtılar Taŋrını ***ḳoḍa bėrdi*** olarnı. 145v/8=009/067

ḳoḍu bėr- "bırakmak, mühlet vermek"

azu ***ḳoḍu bėrür*** men anlarḳa çın meniŋ ḳınım tutmaḳım ḳatıġ turur. 129v/3=007/183

ḳoyu bėr- "bırakmak, mühlet vermek"

taḳı saḳınmasun anlar kim küfr ketürdiler ḥaḳīḳat üze kim ***ḳoyu bėrür*** miz anlarnı yaḫşı özleriŋe. 55r/8=003/178

ḳuya bėr- "dökmek, yağdırmak; akıtmak"

ḳaçan çıḳtılar erse cālūtḳa anıŋ çerigiŋe aydılar iḍimizā! ***ḳuya bėrgil*** biziŋ üze sermekni bekürtü bėrgil aḍaḳlarımızını yārī bėrgil biziŋke tanıġlı boḍunlar üze. 31v/7=002/250

nuṣret bėrü yarlıḳa- "desteklemek, yardım etmek"

bağırsaḳ mü'minlerke ***nuṣret bėrü yarlıḳadı***. 131v/2=008

oḳıyu bėr- "okumak"

aygıl munu ***oḳıyu bėreyin*** siler üze andın bir yāḍ ḳılġu. 221r/4=018/083

sınayu bėr- "denemek, imtihan etmek"

eger ***sınayu bėrdiler*** erse sėni andın yarlıġ ıḍtımız saŋa yalġan ḳoşsa sen biziŋ üze anda aḍınḳı. 211v/5=017/073

süre bėr- "yüzdürmek, sürmek"

iḍiŋizler ol kim ***süre bėrür*** silerke kėmeni teŋiz içinde tilese siler anıŋ artuḳluḳından. 211r/3=017/066

şeşe bėr- "çözmek, açmak"

şeşe bėrgil tügünümni meniŋ tilimdin. 229v/1=020/027

tevbe bėr- "affetmek"

tileyür Taŋrı belgürtse silerke köndürse silerni anlarnıŋ yolıŋa iziŋe silerde öŋdün erdiler ***tevbe bėrü*** siler üze. 61v/9=004/026

töke bėr- 1. "dökmek, yağdırmak"

iḍimizā! ***töke bėrgil*** biziŋ üze serinmeklikni cānımız alġıl müsülmānlar birle. 123r/5=007/126

2. "bağışlamak"

yėŋler andın neçük ḳayuda tilese siler taḳı aytıŋlar yazuḳımızını ***töke bėrgil*** tėp. 127r/9=007/161

tükel ḳılu bėr- "mükemmelen yapıvermek"

tükel ḳılu bėreyin niʿmetimni siler üze bolġay kim siler köni yolġa köngey siler. 18r/3=002/150

uḍu bėr- "uymak, tabi olmak"

ḳılmadımız ol ḳıbleni kim erdiŋ anıŋ üze meger bir ök bilse miz kim ***uḍu bėrir*** yalavaçḳa anıŋdın kim ewrülür ėkki ökçesi üze. 17r/1=002/143

uḳturu bėr- "haber vermek"

ayġıl ***uḳturu mu bėrür*** siler Taŋrıḳa anı kim bilmes erse kökler içinde yme yerler içinde. 154v/7=010/018

yarlıḳatu ḳılu bėr- "mağfiret dilemek (bir kimse için)"

aydılar ay atamız ***yarlıḳatu ḳılu bėrgil*** biziŋke yazuḳlarımızını biz erdimiz yaŋlıġlılar. 181v/2=012/097

yaru yarlıḳamaḳ bėr- "mağfiret dilemek (bir kimse için)"

ançada sığındı yigitler üŋürke aydılar iḍimizā! ***bėrgil biziŋke sėndin yaru yarlıḳamaḳ***. 215r/2=018/010

berāber (<F.) "eşit, aynı, denk"

berāber ermes közsüz taḳı közlüg anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler taḳı yawuzluḳ ḳılġan. 346r/9=040/058

berāber bol- "denk olmak, eşit olmak"

ayġıl nek ***berāber bolur*** mu közsüz körgen azu nek berāber bolur mu ḳaraŋḳuluḳ yaruḳluḳ. 184v/6=013/016

berāberlıḳ (<F.+T.) "aynılık, birliktelik"

ḳorḳuŋlar kim ol kündin tap bolmas hīç etöz hīç etözdin nerse bezerlenmes andın ***berāberlıḳ*** asıġ ḳılmas severçilig ap yme anlar yārī bėrilürler. 14v/7=002/123

berdār- (<F.) "ahıra koymak"

ıḍtımız anlar üze bir ün boldılar ***berdārmış*** ḳoy ayaḳda satġanmış un teg. 391r/6=054/031

berekāt (<A.) "nimetler, bolluklar[154]"

eger bütünlükün sala boḍunları kėrtgünseler taḳı ḳorḳsalar açġay erdimiz anlar üze ***berekātnı*** kökdin taḳı yėrdin yoḳ kim yalġan tuttılar tuttımız olarnı anıŋ birle kim ḳazġanur erdiler. 121v/4=007/096

berekāt iḍisi "nimet ve bolluk sahibi olan Allah"

uluġluḳ ***bereket iḍisi*** ol kim anıŋ ḳudretinde erk türk. 416v/2=067/001

berekātnı kiter- "faydasızlaştırmak"

berekātnı kiterür Taŋrı ribānıŋ taḳı arturur ṣadaḳalarnı. 35v/9=002/276

berekāt ḳıl- "bereketlendirmek, bolluk vermek"

154 Sözlükte "çokluk, artmak, ziyadeleşmek, yeterli olmak vb." anlamlarına gelen bu kelime; verilen nimetin ve maddi imkanın artması, fazlalaşması, genişlik ve bolluk vesilesi olması vb. anlamlara gelir (Karagöz 2005:66).

ḳutġardımız anı lūṭnı ol yerke kim ***bereket ḳıldımız*** anıŋ içinde ḳamuġ cihānḳa. 239v/2=021/071

berekātnı ḳıl- "bereketlendirmek, bolluk vermek"

yana mīrāṣ bėrdimiz ol boḍunlar kim küçsüz ża'īf bilür erdiler yėriŋ kün tuġuşuġlarını anıŋ batışıġlarında ol kim ***berekātnı ḳıldımız*** anıŋ içinde. 124r/5=007/137

berekātnı kiter- "faydasızlaştırmak"

berekātnı kiterür Taŋrı ribānıŋ taḳı arturur ṣadaḳalarnı. 35v/9=002/276

bereketlig (<A.+T.) "bereketli"

bereketlig turur sėniŋ iḍiŋ atı uluġluḳ iḍisi taḳı ağırlıġ iḍisi. 394v/2=055/078

bereketlig iḍi "mukaddes ve münezzeh olan, hissi yahut manevi hayrı bol olan, şanı yüce olan"

ol ol iḍi ḳıldı silerke yerni amrulġu taḳı kökni kötrüm ṣūret ḳıldı silerni körklüg ḳıldı ṣūretleriŋizni rūzī ḳıldı silerke arıġdın ol turur iḍiŋiz perverdigārıŋızlar ***bereketlig iḍi*** ajunluġlar iḍisi. 347r/2=040/064

berge "sopa, değnek"

zinā ḳılıġlı tişi zinā ḳılıġlı er uruŋlar tėgme birini ol anıŋdın yüz ***berge***. 255r/5=024/002

bėrgenlig "verme, vermek"

taḳı bir yaratıġ ḳutluġ ***bėrgenlig*** Taŋrı yaratıġlılarda körklügreki. 249v/3=023/014

bėrgü 1."vermek"

umaslar anlarḳa yārī ***bėrgüke***. 324v/4=036/075

2. "lütuf, bağış[155]"

bu turur biz ***bėrgümiz*** minnet urġıl azu kerek tutġıl saḳışsız. 332v/7=038/039

bėrgüçi "veren"

ol kün körgey siler anı meşġūl bolġay ḳamuġ süt ***bėrgüçi*** anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme yüklüg boḍlar yükini. 242r/8=022/002

bėriçi "veren"

ay yalavaç biz ıḍtımız saŋa tanuḳ buştı ***bėriçi*** ḳorḳutġuçı. 308v/6=033/045

bėr(i)l- "verilmek"

ayġıl bittük Taŋrıḳa taḳı ol nerseke kim indürüldi biziŋ üze taḳı ol nerseke kim indürüldi ibrāhīm üze taḳı ismā'īl üze taḳı isḥāḳ üze taḳı ya'ḳūb üze taḳı oġul oġlanları üze taḳı aŋa kim ***bėrildi*** mūsā taḳı 'īsā taḳı peyġāmberler anlarnıŋ iḍisindin. 46r/9=003/084

açıġ bėril- "yardım edilmek"

155 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir."El-Latif'in bir diğer manası da, "nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif" yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

nėme yawuz ***bėrilmiş açıġ*** ol öz alur ḳıyāmet ot birle. 171v/2=011/099

artuḳluḳ bėril- "nimet verilmek"

ermesler anlar ***artuḳluḳ bėrildiler*** yanduruġlı rūzīlerini anıŋ üzele kim erklig boldı oŋ eligleri anlar anıŋ içinde tüp tüz ol. 201r/1=016/071

belgülüg bėril- "mucize verilmek, mucize olarak verilmek"

ḳaçan kelse anlarḳa belgü ayurlar kėrtgünmes miz ***bėrilginçe bir belgülüg*** yaʿnī kitāp andaġ ḳalı kim bėrilmedi Taŋrı yalavaçları. 107r/8=006/124

bilig bėril- "ilim verilmek"

bėrür biligni kimke tilese kim bėrilse üzme ***bilig bėrildi*** ök. üküş ėḍgülük pend tutmas meger ḫıred iḍileri. 35r/3=002/269

bitig bėril- "kitap verilmek"

anlardın kim ***bėrildiler bitig*** Taŋrınıŋ bitigini arḳaları yaru inçe ḳalı anlar bilmesler. 12r/6=002/101

destūr bėril- "izin verilmek, müsaade edilmek"

keldi ʿözr ḳılġuçılar taş yörir ʿarablardın ***destūr bėrilse*** anlarḳa. 148r/9=009/090

érinç bėril- "bol nimetle şımartılmak"

meger az anıŋdın kim ḳutġardımız anlardın uḍu bardı anlar kim küç ḳıldılar ol kim ***érinç bėrildiler*** anıŋ içinde erdiler yazuḳluġlar. 172v/7= 011/116

eksük bėril- "eksik verilmek"

tükel bėrgey miz anlarḳa işlerini anıŋ içinde ***eksük bėrilmesler***. 164r/8=011/015

ḫayrāt bėril- "şaşırtılmak"

ündenilgeyler munu silerke uştmaḫ tėp ***ḫayrāt bėrildiŋizler*** anı anı kim ḳılur erdiŋizler. 116v/5=007/043

kitāb bėril- "kitap verilmek"

taḳı ayġıl anlarġa kim ***bėrildiler kitābnı*** taḳı kitābsizlerke müsülmān bolduŋuz mu? 40r/1=003/020

pend bėril- "nasihat verilmek"

eger biz bitise erdimiz anlar üze kim öldürüŋler tėp özüŋüzlerni azu çıḳıŋlar ėwleriŋizdin ḳılmaġaylar anı meger az anlardın eger anlar ḳılsalar erdi anı kim ***pend bėrlürler*** anıŋ birle bolġay erdi yėgrekrek anlarḳa ḳatıġraḳ bekütmek. 66r/9=004/066

rūzī bėril- "rızk verilmek, rızklandırılmak"

tirigler anlarnıŋ iḍisi ḳatında ***rūzī bėrilür***. 54a/4=003/169

selām bėril- "selam verilmek"

ḳaçan ***selām bėrilse*** siler selām birle selām bėriŋler anḍın körklügrek birle azu yanduruŋlar. 68v/1=004/086

sewünç bėril- "sevinç verilmek, sevindirilmek"

yaşa kizlenür boḍunındın yawuzluḳdın ol kim ***sewünç bėrildi*** aŋar. 199v/9=016/059

üḍ bėril- "zaman verilmek"

yoḳ anlarḳa ***bėrilmiş üḍ*** turur bulmaġaylar anda aḍın sıġınçu yer. 219v/2=018/058

tükel bėril- "tam vermek, mükâfatlandırmak"

andın soŋ ***tükel bėrilür*** tėgme bir ten anı kim ḳazġandı. 36r/1=002/281

ülüş bėril- "pay verilmek"

körmediŋ mü anlarnı kim ***bėrildiler ülüş*** kitābdın ündenürler Taŋrınıŋ kitābı tapa ḥükm ḳılsun anlarnıŋ arasında. 40r/6=003/023

üzme bilig bėril- "ilim verilmek"

bėrür biligni kimke tilese kim ***bėrilse üzme bilig*** bėrildi ök. üküş ėḍgülük pend tutmas meger ḫıred iḍileri. 35r/2=002/269

vaʿde bėril- "vaatte bulunmak"

vaʿde bėrgil anlarḳa ***vaʿde bėrilmes*** anlarḳa yek meger arġuç. 211r/2=017/064

yėmiş bėril- "nimet verilmek"

bėrlür yėmişini tėgme vaḳtda iḍisi yarlıḳı birle. 190r/7=014/025

yaġmur bėril- "yağmur verilmek"

yana kelgey anda kėḍin ol bir yıl anıŋ içinde ***yaġmur bėrlür*** kişiler anıŋ içinde bor ḳılurlar. 177v/1=012/049

yanut bėril- "kabul etmek, uymak, cezalandırılmak mükâfatlandırmak"

tėgme bir öz tatḳusı ol ölümni bütünlükün kim ***yanut bėrlür*** siler taparlarıŋızını ḳıyāmet kün 56r/4=003/185

yārī bėril- "yardım edilmek"

ḳorḳuŋlar kim ol kündin tap bolmas hīç etöz hīç etözdin nerse bezerlenmes andın berāberlıḳ asıġ ḳılmas severçilig ap yme anlar ***yārī bėrilürler***. 14v/7=002/123

yarlıġ bėril- "buyrulmak"

ayġıl bulmas men anıŋ içinde kim ***yarlıġ bėrildi*** maŋa ḥarām ḳılınmış yėgli üze yėse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ḳan ḳuyulmış azu toŋuz eti. 110r/1=006/145

yaş bėril- "ömür verilmek"

sewer anlarda biri eger ***yaş bėrilse*** miŋ yıl. 11v/8=002/096

zamān bėril- "zaman verilmek"

aydı sen ***zamān bėrilmişlerdin*** sen. 113v/2=007/015

bėrilgü "karşılığını verme, karşılığını alma"

yarattı Taŋrı köklerni yerlerni könilik birle yanut ***bėrilgü*** üçün tėgme etöz anı kim ḳazġanmışı birle anlar küç ḳılınmaslar. 367r/7=045/022

bėrim "borç, verecek[156]"

156 Kişilerin birbirlerine karşı bir şey yapmak veya vermekle yükümlü kılan hukuki ilişki veya bu ilişkinin doğurduğu yükümlülük anlamında kullanılan hukuk terimidir (Karagöz 2005:73).

eger bolmasa aŋa oġul ḳız mīrāṯ alġay atası anası anasıŋa üçde bir. eger bolsa aŋa erkek ḳadaşları anasıŋa altıda bir tutsuġda kėḏin tutsuldı anıŋ birle azu ***bėrim***. 59r/7=004/011

bėrimlig "borçlu; köle"

velīkin ėḏgülük kim kėrtgünse Taŋrıḳa kėḏinki künke feriştelerke kitāblerke yalavaçlarḳa. bėrseŋ tawarnı anıŋ sewüglügi üze yaġuḳluḳ iḏileriŋe atasızlarḳa çıġaylarḳa yol oġlanıŋġa ḳolġuçılarḳa boyun içinde ***bėrimliglerke***. 20v/6=002/177

bėriş- "verişmek, karşılıklı vermek"

indürdi anlarnı arḳa ***bėriştiler*** anlarnıŋ birle bitig iḏilerindin ḥişārlarındın. 306v/6=033/026

arḳa bėriş- "yardımlaşmak, birbirine yardım etmek, karşılıklı yardım etmek"

yana siler öldürür siler etözüŋüzlerni çıḳarur siler bir bölükni silerdin sarāylarındın ***arḳa bėrişür*** siler anlar üze yazuḳ birle. 10r/8=002/085

yārī bėriş- "yardımlaşmak, birbirine yardım etmek, karşılıklı yardım etmek"

yārī bėrişiŋler ėḏgülük üze saḳnuḳluḳ üze. yārī bėrişmeŋler yazuḳ üze teŋde keçmek üze ḳorḳuŋlar Taŋrıdın. 79v/5=005/002

berk "sağlam, kuvvetli ***bkz.*** bek"

aydı eger erse erdi maŋa silerniŋ birle küç azu sıġınsa erdim bir buluŋḳa ***berk***. 169v/8=011/080

berk tut- "sıkı tutmak, sıkı bir şekilde kavramak, sağlam tutmak"

ayġıl eger siler erklig bolsa siler iḏimnüŋ yarlıḳamaḳınıŋ ḫazīneleriŋe andaġ erse ***berk tutgay*** erdiŋizler bėrmek ḳorḳınçında. 213v/5=017/100

berk tutġan "cimri, hasis[157]"

erür kişiler ***berk tutġan***. 213v/6=017/100

berkit- "berkitmek, sağlamlaştırmak"

anıŋ üçün oḳıġıl ***berkiti*** turġıl neteg kim fermānladıŋ uḏu barmaġıl anlarnıŋ tilekleriŋe ayġıl kėrtgündüm aŋar kim indürdi Taŋrı bitigdin. 354v/4=042/015

berkiti tur "dosdoğru olmak, doğru olmak"

anıŋ üçün oḳıġıl ***berkiti turġıl*** neteg kim fermānladıŋ uḏu barmaġıl anlarnıŋ tilekleriŋe ayġıl kėrtgündüm aŋar kim indürdi Taŋrı bitigdin. 354v/4=0042/014

berkitil- "sağlamlaştırılmak, kuvvetlendirmek, desteklemek"

ol ol kim indürdi seniŋ üze kitābnı andın āyetler muḥkemāt ***berkitilmiş*** ol āyetler kitābnıŋ aşlı. 38r/8=003/007

---

157 Farsça'da "adi, soysuz, alçak" anlamına gelen cimri kelimesinden Türkçe'ye geçmiş olup pintilik, hasislik anlamında kullanılmaktadır. "Şuh" ve "Buhl" kelimeleri Arapça'da aynı anlamı ifade etmektedir. Ancak "şuh", öncelikle kişiyi mal-mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, "buhl" ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir (Karagöz 2005:102).

bėrkitilmiş "muhkem, sağlam"

ol ol kim indürdi seniŋ üze kitābnı andın āyetler muḥkemāt ***berkitilmiş*** ol āyetler kitābnıŋ aşlı. 38r/8=003/007

berkle- "saklamak, hapsetmek"

aydılar ***berklegil*** anı anıŋ ḳadaşını ıḍġıl kentler içinde tėrdeçilerni. 268v/5=026/036

berkrek "daha sağlam"

kim tansa kėrtgünmese Taŋrıda aḍınḳı tapunġuḳa taḳı kėrtgünse Taŋrıḳa tutuşdı ök küçlügrek ***berkrek*** bir şaġuḳa üzülmek yoḳ aŋar. 32v/7=002/256

berkrek buçġaḳ "Kur'ân, sağlam kulp, urvetü'l-vüska[158]"

kim ısparlasa yüzini Taŋrıḳa ol ėḍgülük ḳılığlı bolsa tütüşdi ök ***berkrek buçġaḳḳa***. 300v/9=031/022

bes (<F.) "yeter, yetişir, tamam, kâfi, çok"

bes keḍürdimiz süŋüklerke etni. 249v/2=023/014

bės (<F.) "yeter, yetişir, tamam, kâfi, çok"

bės çıḳarur miz anıŋ birle ekinler yer andın yılḳıları taḳı özleri. 304r/1=032/027

bėsre "başka, gayrı"

tutmasun mü'minler kāfirlerni dostlar mü'minlerdin ***bėsre***. 40v/7=003/028

beş "beş (5) ***krş***. bėş"

bu ḳadr sūresi ***beş*** āyet turur mekkede inmiş turur. 446v/2=097

bėş "beş (5) ***krş***. beş"

herāyna ayurlar üç törtinçleri olarnıŋ itleri. taḳı ayurlar ***bėş*** altınçları olarnıŋ itleri sėzikin örtüglügni. 216r/8=018/022

bėşegün "beşi, beşinin tamamı"

bolmas hīç rāz üçegüdin meger ol törtünçleri ol ap yme ***bėşegün*** meger ol altınçları yme anda azraḳ andın ap yme üküşrek meger anlar birle ol ḳayda kim bolsalar. 401r/6=058/007

beşik "beşik, çocuk beşiği ***krş***. bėşik"

beşik içinde oġul "(buluğ çağına ermemiş) çocuk, mehd[159]"

ernekin imledi aŋar aydılar neteg sözler miz aŋar kim erür ***beşik içinde oġul***. 224v/4=019/029

bėşik "beşik ***krş***. beşik"

taḳı sözleyür kişilerke ***bėşik*** içinde taḳı orta yaşda taḳı eḍgülerdin. 42v/5=003/046

158 sağlam bir kulpa benzetilerek el-Urvetü'l-Vüskâ ile vasfedilmiştir. Zira ona tutunan asla zarar görmeyecek, kurtuluşa erecektir (Türk 2001:172).

159 "m-h-d" kökünden gelen mehd kelimesi; çocuğun uyması için hazırlanan yer, annesinin kucağı, süt emme döneminde çocuğun yattığı beşik, üç yaşındaki çocuk, gibi manalarla tıfl kelimesinin içerdiği zamanın bir kısmını belli süre için kapsayarak onunla zamandaş olur (Kalın 2001:173).Ancak tıfl daha uzun süreyi kuşattığı için mehd kelimesi ile paylaştığı sürenin bitmesi ile, onun süresi bitmez. Kur'an'da "m-h-d" kökünün türevleri 16 yerde farklı şekillerde kullanılmıştır (Kalın 2001:173).

bėşik ķıl- "beşik yapmak"

ol kim ķıldı silerke yerni ***bėşik taķı ķıldı*** silerke anıŋ içinde yollar bolġay kim siler köngey siler. 358v/7=043/010

beşinç "beşinci (5.)"

beşinç çın Taŋrınıŋ öfkesi anıŋ üze eger erse köni sözleglilerdin. 255v/6=024/009

bėş miŋ "beşbin (5000)"

kim tap kelür eger şabr ķılsaŋız taķı ķorķsaŋız taķı kelseler sizke ėwmeklerindin bu meded bėrgey sizke iḍiŋiz ***bėş miŋ*** feriştelerdin nişān ķılġanlar. 50r/6=003/125

beyān (<A.) "açıklama, izah[160]"

ögretti aŋa ***beyānnı***. 392r/6=055/004

beyān ķıl- "açıklamak, izah etmek"

taķı erdiŋiz çuķur ķırıġı üze otdın taķı ķutġardı sizni andın anıŋ meŋizlig ***beyān ķılur*** Taŋrı sizke āyetlerini bolġay kim siz köndürülgey siz. 48r/4=003/103

beyhūde (<F.) "boşuna, boş yere"

beyhūde söz "şaka, saçmalama, sapır saçma söz, boş söz"

ermez ol ***beyhūde söz***. 441r/1=086/014

beyyine[161] (<A.) "açık, delil, şâhit, tanık[162]"

bu ***beyyine*** sūresi toķuz āyet turur medīnede inmiş turur. 446v/7=098

beze- "süslemek, güzel ve hoş görülmesini sağlamak bkz. bėze-"

azu nelük ançada keldi anlarķa ķatıġlıķımız yalwardılar yoķ kim ķattı ķarardı köŋülleri ***bezedi*** anlarķa yek ol kim ķılur erdiler. 99r/4=006/043

bezegen "tasvir eden, suret veren, şekillendiren, şekil veren esma-i hüsnadan, el-Musavvir[163]"

ol turur Taŋrı törütgen yaratġan ***bezegen*** aŋar turur körklüg atla. 405v/4=059/024

bėze- "süslemek, güzel ve hoş görülmesini sağlamak bkz. beze-"

yarattı köklerni yėr içindekini könilik birle ***bėzedi*** silerni körklüg ķıldı bezekiŋizlerni aŋar turur yanış. 411v/6=064/003

bezek "süs, nakış"

---

160 Beyan, sözlükte, ortaya çıkmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek, açık seçik olmak anlamlarına gelir. Aynı kökten gelen "teybin" bir şeyi açıklamak, izah etmek, "mübin", açık, anlaşılır, "beyine", açık ve anlaşılır delil, kuvvetli isbat demektir (Ece 2000:80).

161 Medine döneminde inmiştir. Mekke'de indiği de rivayet olunmuştur. Sûrenin içeriği Medine'de indiği görüşünü desteklemektedir. 8 ayettir. Adını birinci ve dördüncü ayetlerde geçen "Beyyine" kelimesinden almıştır. Beyyine, açık belge, delil gibi anlamlara gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:598).

162 Ayırmak, ayrılmak, uzaklaşmak ve uzaklaştırmak anlamındaki "beyn" veya açık-seçik olmak, açık-seçik hale getirmek anlamındaki "beyan" kökünden gelen "beyyine" apaçık delil, hüccet, kesin belge demektir. Bir davayı açıkça ispat eden, kendisi açık, başkasını açıklayıcı delil demektir (Karagöz 2005:70).

163 İnsanı çeşitli şekillerde yaratan, bazısını farklı şekiller, hacimler, renkler yaratarak ayırıp birbirlerini tanımalarını sağlayan Cenab-ı Hak'ı her türlü noksanlıklardan uzak tutarız. Bizi rahimlerde safha safha şekillendiren Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir (Cemel 2001:44).

ol nekdin mi tamḳuru siler anıŋ üze ot içinde tileyü anıŋ ***bezek*** azu metāʿ köpük turur aŋar meŋzer. 185r/1=013/017

bezek küni "süs günü, bayram günü, aşure günü, cumartesi günü"

aydı sizin vaʿdeke ***bezek küni*** tėrilgey kişiler kün yaḳlur vaḳtda. 230v/9=020/059

bezek ḳıl- "süs yapmak, süslemek"

biz ***ḳıldımız ne kim yer üzekini bezek*** anlarḳa sınamaḳımız üçün anlarnı olarda ḳayusı körklügrek işin. 214v/9=018/007

bezel- "süslenmek"

ėtildi ***bezeldi*** anlarḳa kim tandılar yaḳınraḳ tiriglik efsūs tönerler anlarnı kim kėrtgündiler anlarnı ḳorḳdılar olarda üstün ol ḳıyāmėt kün. 25r/6=002/212

bezen- "süslenmek"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/5=003/014

bezenmiş "gizli olanı izharda tekellüf eden"

amruluŋlar ewleriŋizde. bezenmeŋler ozaḳı biligsiz kāfirler ***bezenmişi*** teg aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı yarlıġ tutuŋlar Taŋrınıŋ yalavaçınıŋ. 307r/9=033/033

bezerle- "kabul etmek"

alıp ***bezerledi*** ādem iḍisindin sözler. 5v/5=002/037

sipās bezerle- "şükranla karşılamak"

ḳılmas Taŋrı silerniŋ ḳınıŋız birle eger sipās öteseler kėrtgünseler. erür Taŋrı ***sipās bezerlegli*** bilgen 75v/8=004/147

tevbe bezerle- "tevbeyi kabul etmek"

bilmesler mü kim Taŋrı ol bezerler tevbeni ḳullarındın alır zekātlarnı bütünlükün Taŋrı ol turur ***tevbe bezerlegen*** yarlıḳaġan. 149v/9=009/104

tevbe bezerlegli "tevbeleri kabul eden Allah, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[164]"

yazuḳ yarlıḳaġlı ***tevbe bezerlegli*** ḳatıġ ḳınlıġ artuḳluḳ iḍisi. 341v/7=040/003

tevbe bezerlegen "tevbeleri kabul eden Allah, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[165]"

anıŋ üze ol ol turur ***tevbe bezerlegen*** yarlıḳaġan. 5v/6=002/037

bezerlen- "kabul edilmek, karşılıklı kabul edilmek"

---

164 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afeder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile mukâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle mukâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'anda 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

165 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afeder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile muâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle mukâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'anda 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

oḳıġıl anlar üze ādem yalavaçnıŋ ėkki oġlanı sawı kėrtülüg birle ançada tafnaġu tapuġ ḳıldılar tafnaġu tapuġ ***bezerlendi*** olarda birisindin bezerlenmedi taḳı birindin. 83v/4=005/027

bezerleş- "kabul edilmek, karşılıklı kabul etmek"

ayġıl herāyna ḳılınlar köŋlün azu küçün ***bezerleşmegey*** silerdin siler erdiŋiz bir boḍun yarlıġdın çıḳıġlılar.144r/9=009/053

bezirgenlik (<F.+T.) " ticaret"

ḳaçan körseler satıġçılıḳ azu oyun terlürler aŋar ḳoḍarlar sėni aḍaḳın ayġıl ol kim iḍi üskinde turur ėḍgürek oyundın taḳı ***bāzergānlikdin***. 410r/6=062/011

bıçaḳ "bıçak"

ıḍtı anlarḳa anuttı anlarḳa arḳa tayanıp oldurġu keltürdi tėgme birsiŋe anlardın ***bıçaḳ*** aydı çıḳġıl anlar üze. ḳaçan kördiler erse anı uluġladılar anı kestiler eliglerini aydılar Taŋrı sıġınmaḳ ermes bu yaŋluḳ. 175v/7=012/031

bıçġanraḳ "en iyi kesen"

ermez mü Taŋrı kesgen biçgenlerde kesgen ***bıçġanraḳ***. 446r/1=095/008

bıçġu "bıçkı, bıçak"

çın kesgü ***bıçġu*** kün erür vaᶜde ḳılınmış. 433v/4=078/017

bıçıġ "and, sözleşme ***bkz.*** baçıġ"

neteg bolur ortaḳ ḳatıġlılarḳa ***bıçıġ*** aġırlıġ mezgit üskinde yalavaçınıŋ üskinde meger anlar kim bıçıġ ḳıldıŋızlar aġırlıġ mezgit üskinde. 139r/7=009/007

bıçıġ ḳıl- "söz vermek"

anlarda kim ***bıçıġ ḳıldı*** Taŋrı birle eger bėrse biziŋke artuḳluḳından ṣevāb bėrgey ök miz bolġay oḳ miz ėḍgülerdin. 147r/2=009/075

bıçıġ ḳılış- "antlaşmak"

bīzārlıḳ Taŋrıdın taḳı yalavaçıdın anlarḳa kim ***bıçıġ ḳılıştınızlar*** ortaḳ ḳatıġlılardın. 138v/3=009/001

bıçıġ buz- "yeminden dönmek, yemin bozmak"

anlar kim ᶜahd ḳılışdıŋ anlar birle yana ***buzarlar bıçıġlarını*** tėgme yolı anlar saḳlanmaslar.136v/4=008/056

bışıġ "yaş, taze, sulu"

yandurġıl maŋa ay hāmān ***bışıġ*** kerpiç üze ḳılġıl maŋa köşk bolġay kim men baḳġay men mūsā Taŋrısıŋa. 284r/5=028/038

bīᶜat **(<A.)** "uyma, kabul etme[166]"

166 Biat'ın aslı, satmak, satın almak anlamına gelen bey masdarıdır. Biat, yöneticiliği birine vermek, bir kimsenin yöneticiliğini benimsemek demektir. Kavram olarak "biat"; Müslümanların devlet başkanını seçme, belirleme ve İslami hükümlere uygun işlerde ona bağlılık göstermedir. Bey, yani alım-satım, bir değer karşılığında bir değeri vermek demektir. Araplar, alış-verişlerde yaptıkları satış akdini kuvvetlendirmek üzere el

bīʿat ḳıl- "kabul etmek, tasdik etmek"

bütünlükün kim anlar ***bīʿat ḳılurlar*** sėniŋ birle bütünlükün bīʿat ḳılurlar Taŋrı birle. 376v/7=048/010

biç- "biçmek, kesmek; hüküm vermek"

andın azu üküş bolsa ülüş ol kese ***biçe*** belgürtülmiş. 58v/6=004/007

biçer "biçme işini yapan"

biçeri kün "hasat günü"

yėŋler anıŋ yėmişindin ḳaçan yėmişlese bėriŋler anıŋ ḥaḳḳını ***biçeri kün*** ḥaddın keçürmeŋler. 109r/9=006/141

biçgü "biçilecek olan, olgunlaşmış olan"

taḳı indürdimiz kökdin suwnı ḳutluġ ündürdimiz anıŋ birle būstānlar ***biçgü*** ewünler. 382r/4=050/009

biçil- "biçilmek, kesilmek; yok edilmek"

bir ançası aḍaḳın turuġlı bir ançası urulmış ***biçilmiş***. 171v/3=011/100

biçilmiş "biçilmiş, kötü kazınmış, yok edilmiş"

bir ançası aḍaḳın turuġlı bir ançası urulmış ***biçilmiş***. 171v/3=011/100

bil- 1."bilmek"

ḳaçan belgürdi erse aŋar aydı ***bilir*** men kim Taŋrı ḳamuġ nerse üze uġan turur. 33v/3=002/259

2. "yeterlik tasvirî fiili"

ançada kim aydımız saŋa çınoḳ seniŋ iḍiŋ ḳapsayu ***bilür*** kişilerni. 210v/3=017/060

3. "tanımak, bilmek"

bildi anlarnı anlar anı bilmegliler ol. 178r/5=012/058

4. "anlamak, idrak etmek, farkına varmak"

ermes saḳışları meger menim iḍim üze eger ***bilse*** siler. 271r/4=026/113

5. "kuşatmak, ihata etmek, şamil olmak"

belgü üçün tėgürdiler iḍileri yarlıġlarını ***bildi*** Taŋrı anlar üskinde sadı ḳamuġ nerseni saḳış. 426r/8=072/028

6. "akıl etmek, akıl erdirmek"

taḳı Taŋrı ***bilür*** taḳı siz bilmez siz. 44v/4=003/066

7. "ümit etmek"

ayġıl kim bolsa yolsuzluḳ içre ḳoḍu bėrgey aŋar Taŋrı ḳoḍu bėrmek ḳaçan körseler ne kim vaʿde ḳılmışları yā ḳın yā ḳıyāmet küninde herāyna ***bilgeyler*** kim turur ol ėsizrek orunḳa kewrekrek çeriglik. 227v/1=019/075

bildükmedük ėsizlikdin yıġıġlılar "kötülükten engelleyenler"

sıkışırlardı. Buradan hareketle, Müslümanlar da bir başkan seçerken el sıkışma örneğini almışlar ve aralarındaki benzerlikten dolayı buna da "biat, beyat" demişlerdir (Ece 2000:82).

tevbe ḳılıġlılar tapunuġlılar ögügliler rūze tutuġlılar rukūʿ ḳılıġlılar secde ḳılıġlılar fermānlaġlılar bildükmiş ėḍgülükni ***yıġıġlılar bildükmedük ėsizlikdin*** küḍezigliler Taŋrınıŋ yıġıġlarını. 150v/9=009/112

bildükmedük iş "münkerlik"

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle bėrmek yawuḳluḳ aḍaşıŋa yıġar yawuz işdin ***bildükmedük işdin*** boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/7=016/090

bildükmiş ėḍgülükni fermānlaġlılar "iyliği emredenler"

tevbe ḳılıġlılar tapunuġlılar ögügliler rūze tutuġlılar rukūʿ ḳılıġlılar secde ḳılıġlılar f***ermānlaġlılar bildükmiş ėḍgülükni*** yıġıġlılar bildükmedük ėsizlikdin küḍezigliler Taŋrınıŋ yıġıġlarını. 150v/9=009/112

bilgen. 1. "bilen, bilgili"

bütünlükün Taŋrı kėŋrür işlig ***bilgen*** ol 14r/3=002/115

2. "her şeyi bilen, esma-i hüsna'dan el-Alim[167]"

yawuḳları iḍileri amarıke yaraġlıġraḳ amarıke Taŋrı bitigi içinde bütünlükün Taŋrı tėgme nerseni ***bilgen*** ol. 138v/2=008/075

3. "bilgili, hünerli, işinin ehli, bilgin"

tuttılar ***bilgenlerini*** zāhidlerini iḍiler Taŋrıda aḍın mesīḥni meryem oġlı. 141v/9=009/031

4. "işin iç yüzünü bilen esma-i hüsna'dan el-Alim[168]"

Taŋrı ***bilgen*** turur anı kim ḳılur siler. 411r/9=063/011

5. "işin iç yüzünü bilen esma-i hüsna'dan el-Habir[169]"

Taŋrı ***bilgen*** turur anı kim ḳılur siler. 411r/9=063/011

bilgenler zāhidler "manastırda ibadetle meşgul olan zat"

tuttılar ***bilgenlerini*** zāhidlerini iḍiler Taŋrıda aḍın mėsīḥni meryem oġlı. 141v/9=009/031

biliŋ bildür- "hayret içerisinde dinlemek, ilan etmek, bildirmek"

eger ḳılmasaŋız ***biliŋ bildürüŋ*** toḳuşnı Taŋrıdın taḳı yalawaçındın. eger ḳaytsaŋız sizke mallārıŋıznıŋ başları. 36r/5=002/279

---

167 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerimde 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

168 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerimde 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

169 "El-Habir", "hibre" mastarından gelmiş olup "her şeyin iç yüzünü bilen, yakinen tanıyan demektir. Hiçbir şey ondan gizlenemez. Görünen ve görünmeyen alemde hiçbir şey ondan habersiz hareket edemez. Zerre bile onun bilgisinin dışında hareket edemez. "Habir", "her şeyin saklı ve gizli olan yönlerini bilen ve künhüne vakıf olan" demektir. Kur'an-ı Kerim'de "Habīr" ismi 45 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:75).

bilmek 1.“bilme, tanıma, anlama”
tėgme ***bilmek*** iḍiside üstün biligli ol. 179v/7=012/076
2. “çok soru soran, durumunu öğrenmek için çokca sual eden”
ayġıl anı ***bilmek*** iḍim üskinde. 129v/9=007/187
bilmesler “gafiller[170]”
biz ḳıṣṣa ḳılalım seniŋ üze ḳıṣṣalarda körklügreki yarlıġ ıḍmaḳımız birle saŋa bu oḳıġu eger erse sen munda öŋdün bilmeslerdin. 173v/1=012/003
bilmez 1. “bilgisiz, cahil”
bilmez bir etöz ne kim kizlenmiş turur anlarḳa köz yaruḳluḳından yanut anın kim ḳılur erdiler 303r/5=032/017

bildür- “açıklamak, anlatmak, öğretmek”
eger ḳorḳsa siler turup namāz ḳılınlar ya taḳı minişip ḳaçan ḳorḳunçsuz bolsa siler yāḍ ḳılınlar Taŋrını neteg kim ***bildürdi*** silerke anı kim bilmes erdiŋizler. 30r/5=002/239
bildürü bėr- “bildirmek, anlatmak, öğretmek ”
ermes Taŋrı ***bildürü bėrse*** silerke örtüglüg üze velīkin Taŋrı aḍrar yalavaçlarından kimni tilese. 55v/1=003/179

bildürt- “açıklamak, ortaya çıkarmak”
azu saḳındıŋızlar mu ḳoḍulmaḳıŋızlarḳa ḳaçan ***bildürtti*** üḍürdi erse Taŋrı anlarnı kim ḳatıġlandılar silerdin tutmadılar Taŋrıda aḍın ap yme yalavaçında ap yme kėrtgünügliler iç dost. 140r/4=009/016

bilezük “bilezik”
anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay ***bilezük*** kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ.431r/7=076/021

bilge 1.“Yahudilerin kalem erbabı derin, yüksek fıkıh âlimleri/hahamlar”
aḍrar seçer anıŋ birle yalavaçlar anlarḳa kim boyun bėrdiler anlarḳa kim cuhūd boldılar Taŋrılıḳ erenler ***bilgeler*** anıŋ küḍezü tileyürler Taŋrı bitigidin erdiler anın üze tanuḳlar. 85v/6=005/044
2. “ruhban[171]”
nelük yıġmas olarnı Taŋrılıḳ erenler ***bilgeler*** aymaḳlarından yazuḳnı yėmeklerindin ḥarāmnı. nėme yawuz ol kim ḳılur erdiler aydı cuhūdlar Taŋrınıŋ elgi baġlanmış turur. 88r/6=005/063

170 Sözlükte “önemsemeyen, kasıtlı veya kasıtsız terk eden, farkına varmayan, kayıtsız kalan, ihmal eden, boş bulunan ve aldanan; dalgın ve dikkatsiz kimse” anlamına gelir. Kur'an'da Allah'ın kınadığı ve zap edeceğini bildirdiği “gafiller” daha çok kafir insanları ve onların inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade eder (Karagöz 2005:191).
171 Hristiyanlıkta manastırlarda bir tarikata bağlı olarak hiç evlenmeden ibadetle meşgul olan papazlara verilen bir isimdir. Arapça karşılığı “kıssis”dir. Kur'an-ı Kerim'de aynı anlama gelen “ahbar, ruhban, ribbiyyun ve kıssiyyun” kelimeleri bulunmaktadır (Karagöz 2005:373).

3. "derinliğine ilmî araştırmalar yapan, dinde derinliğine bilgi sahibi olan keşiş[172]" bütünlükün ḳorḳar Taŋrıda ḳullarında ***bilgeler***. 319r/2=035/028

bilgeler turur tapıŋġu yerke "manastırda ibadetle meşgul olan zat"

bulġay oḳ sen anlarda yaḳınraḳ sewüglügi anlarḳa kim kėrtgündiler anlar kim aydılar biz tersākler miz ol sewüglüg anın kim anlardın ***bilgeler turur tapıŋġu yerke*** saḳınıġlılar anlar uluġsıġlıḳ ḳılmaslar. 90v/3=005/082

bilgenrek "daha iyi bilen"

men Taŋrı ***bilgenrek*** men. 2v/1=002/002

bilig 1."hikmet, bilgi, akıl[173]"

uş siz erenler uşbu erenler ḥüccet ḳılıştıŋız ol nerse içinde kim sizke anıŋ birle bilig nė üçün ḥüccet ḳılışur siz ol nerse içinde kim yoḳ sizke anıŋ birle ***bilig***. 44v/3=003/066

2. "Tevrat[174]"

bėrdimiz ök mūsā ve hārūnḳa aḍırmaḳ bāṭıldın taḳı yaruḳluḳ taḳı ***bilig*** saḳnuḳlarḳa. 238v/2=021/048

bilig bėril- "ilim verilmek"

yana ḳopmaḳ küninde rüsvā ḳılur olarnı ayur ḳayda ol meniŋ ortaḳlarım anlar kim ḫilāf ḳılur erdiŋizler anlar içinde aydı ayġay anlar kim ***bėrildiler bilig*** bütünlükün rüsvālıḳ bu kün ėsizlik tanıġlılar üze. 197v/4=016/027

bilig iḍileri "akıl sahibleri, akıl sahibi kimseler, akıllılar"

yėŋler otlatıŋlar yılḳılarıŋızını. bütünlükün anıŋ içinde belgüler ol ***bilig iḍilerine***. 230v/4=020/054

---

172 Hristiyanlıkta manastırlarda bir tarikata bağlı olarak hiç evlenmeden ibadetle meşgul olan papazlara verilen bir isimdir. Arapça karşılığı "kıssis"dir. Kur'an-ı Kerim'de aynı anlama gelen "ahbar, ruhban, ribbiyyun ve kıssiyyun" kelimeleri bulunmaktadır (Karagöz 2005:373).

173 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

174 Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31). Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler Azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660b).

bilig iyeleri "akıl sahipleri, akıl sahibi kimseler, akıllılar"

tanuḳluḳ bėrdi Taŋrı ḥaḳīḳat üze ol yoḳ iḍi meger ol taḳı ferişteler taḳı ***bilig iyeleri*** ḳopuġlı bolup ʿadl birle. 39v/5=003/018

körüp bilig arıtġu "basiret, ibret"

aydı bildiŋ anı firʿavn indürmedi bular meger kökler yerler iḍisi ***körüp bilig arıtġular***. 213v/8=017/102

bilig bėr- "ilim vermek"

bilsünler tėyü anlar kim ***bėrildiler bilig*** kim ol yaraşı iḍiŋdin kėrtgünsünler aŋar ḳutḳılıḳ ḳılsun aŋar köŋülleri. 246v/8=022/054

bilig bėril- "ilim verilmek"

aydı bütünlükün ***bėrildim anı bilig*** üze menim üskümde. 287v/3=028/078

bilig bol- "bir şey hakkında bilgi sahibi olmak"

eger ḳatıġlansalar sėniŋ birle ortaḳ ḳatġuluḳuŋ üçün maŋa ***bolsa maŋa anda bilig*** boyun sümegil anlarḳa. 300r/5=031/015

bilig kel- "bir konu hakkında bilgi gelmesi"

tarılmadılar meger ***kelmişde*** kėḍin anlarḳa ***bilig*** ḥased ḳılġu anlar ara. 354v/2=042/014

biliglig "bilgili"

eger bolsa siler ***biliglig*** azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu elig tegürse siler ḳunçuylarḳa. 63v/8=004/043

biligsiz "bilgisiz, cahil[175]"

ḳaçan yüz utru sözleseler ***biligsizler*** ayurlar esenlik. 266v/1=025/063

biligsiz boḍun "yoldan çıkmış topluluk, azmış topluluk"

balmanlar üze anlar aydılar ay mūsā ḳılġıl biziŋke tapuŋġu Taŋrı neteg kim olarnıŋ tapuŋġu Taŋrıları turur aydı siler ***biligsiz boḍun*** siler. 124r/9=007/138

biligsiz kāfirler "hidayet ve nübüvvet peygamberlik gelmeden önce ümmetin içinde yaşadıkları vaziyet"

bezenmeŋler ozaḳı ***biligsiz kāfirler*** bezenmişi teg aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı yarlıġ tutuŋlar Taŋrınıŋ yalavaçınıŋ. 307r/9=033/033

biligsizler ḳıl- "cahillikler etmek, cahillikler yapmak"

yoḳalturur mu sen bizni anıŋ birle kim ***ḳıldı biligsizler*** bizdin ermes ol meger seniŋ sınaġıŋ. 126r/7=007/155

biligsizlerdin bol- "cahillerden olmak, cahiller gibi davranmak"

175 Cahiliyye, "cehl" fiilinden türemiş bir masdardır. Yaygın olarak "bilgisizlik" anlamında kullanılmaktadır. Ama daha başka manaları da vardır. "cehl", fiili sözlükte, bilmemek, tanımamak, kaba davranmak, gücendirmek, fıkır fıkır kaynamak gibi anlamlara gelir. Cahil, cehl sahibi, bilgiden mahrum olan, davranışları olgun olmayan, kendini bilmeyen demektir ki "cehl" fiilinin ismidir. Cehul, çok cahil demektir. "cehalet" ise cahil olma halini, "cehl" içinde olma durumunu ifade eder (Ece 2000:95).

eger tilese Taŋrı tėrgey erdi anlarnı köni yol üze ***bolmağıl oḳ biligsizlerdin***. 98v/2=006/035

biligsizin "bilmeyerek, farkında olmaksızın"

ḳıldılar Taŋrıḳa ortaḳlar perīlerni yarattı olarnı yalġan aydılar aŋar oġlanlar ḳızlar ***biligsizin***. 105r/3=006/100

biligsizlik 1."bilgisizlik, cahillik"

bütünlükün tevbe bezerlemek Taŋrı üze anlarḳa ḳılurlar ėsizlikni ***biligsizlik*** birle yana öknür yanarlar yaḳından. 60r/6=004/017

2. "taşkınlık, akılsızlık"

ay anlar kim kėrtgündiler eger kelse silerke fāsıḳ ḫaber birle amulluḳ ḳılınlar tėgürmekiŋizlerdin bir boḍunḳa ***biligsizlig*** birle bolġay siler ḳılmışınızlar üze ökünügliler. 380r/2=049/006

biligsizlik ḳıl- "bilmemek, cahilce davranmak"

eger biz ḳuḍı indürse miz anlarḳa feriştelerni sorulsa olarḳa ölügler ḳoparsa miz anlar üze tėgme nerseni gürūh gürūh kėrtgünmegey erdiler meger kim tilese Taŋrı yoḳ kim üküşreklerni ***biligsizlig ḳılur***. 106r/3=006/111

biligsizlik öfkesi "peygamber gelmeden önce ümmetin hali, içinde yaşadıkları vaziyet"

ançada ḳıldı anlar kim tandılar anlarnıŋ köŋülleri içinde ḫamiyyet öfke kāfirlıḳ ***biligsizlig öfkesi*** indürdi Taŋrı ėnçlikini yalavaçı üze kėrtgünügliler üze vācib ḳıldı anlarḳa şehādet kelimesini erdiler sezāraḳ aŋar yme boḍunıŋa. 378v/6=048/026

biligsizlikin "bilmeyerek"

sögmeŋler anlarnı kim oḳırlar Taŋrıda aḍın söggeyler Taŋrını teŋde keçrü ***biligsizlikin***. 105v/5=006/108

bilek "bilek"

aydı bekütgey miz ***bilekiŋni*** ḳadaşıŋ birle. 283v/8=028/035

bilin- "bilinmek, anlaşılmak"

tėrildi cāḍūlar ***bilinmiş*** kün üḍleriŋe. 268v/7=026/038

bilinmiş kün üḍleri "kararlaştırılmış muayyen vakit, belli bir günün belirli vakitleri"

tėrildi cāḍūlar ***bilinmiş kün üḍleriŋe***. 268v/7=026/038

biliş- "bilişmek, tanışmak"

ay kişiler biz yarattımız silerni erkekdin taḳı tişidin ḳıldımız silerni gürūh gürūh uġuşlar ***bilişse*** siler. 381r/3=049/013

biltür- "bildirmek, haberdar etmek, açıklamak ***krş.*** bildür-"

yana ḳıldımız silerni kėḍin kelip başlaġlı yer içinde anlarda kėḍin baḳalım ***biltürelim*** neteg işler siler. 154r/8=010/014

binā (<A.) "yapı, inşa"

aġturdılar yerni ėttiler binālar anda üküşrek ėttiler ***binālar*** keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 294v/9=030/009

binā ḳıl- "bina yapmak, bina inşa etmek"

binā ḳılur mu siler tėgme yol üze bir belgü oynar siler.271v/2=026/128

binā ḳılıġlı "bina kuran, bina yapan"

yekler ḳamuġ ***binā ḳılıġlını*** deryāḳa çömüglini. 332v/6=038/037

bir 1."bir (1), tek, aynı, diğer, herhangi biri, hiç kimse, birlikte beraber"

bir aygıl nek bar mu saŋa öziŋni arıtmaḳḳa. 434v/8=079/018

2. "bir"

süleymānḳa yelni musaḫḫar ḳıldımız taŋ birlekini ***bir*** aylıḳ yana kėçeliki bir aylıḳ. 312v/8=034/012

3. "tek, eşi ve benzeri olmayan"

azu erdiŋizler mü tanuḳlar ançada kim keldi yaʿḳūb yalavaçḳa ölüm ançada aydı oġlanıŋa nėgüke tapnur siler mėnde kėḏin aydılar tapnur miz seniŋ Taŋrıŋa ataların Taŋrısıŋa ibrāhīmniŋ ismāʿīlniŋ isḥāḳnıŋ ***bir*** Taŋrıḳa biz aŋar boyun bėrigliler. 15v/8=002/133

4."eşi ve benzeri olmayan, esma-i hüsna'dan el-Vahid[176]"

ayġıl bütünlükün ol ***bir*** Taŋrı turur men bīzār turur men anıŋdın kim ortaḳ ḳatar siler. 97r/2=006/019

bir ādemī "beşer, insan, insanlar"

aydılar ermes siler meger ***bir ādemī*** bizke meŋzer. tiler siler kim yıġsa siler bizni anıŋdın kim tapnur erdi atalarımız keltürüŋ biziŋke bir ḫüccet belgülüg. 188v/7=014/010

bir aḏın yer "henüz ayak basılmamış toprak"

mīrāṯ bėrdi silerke anlarnıŋ yerlerini taḳı sarāylarını taḳı tawarlarını ***bir aḏın yer*** vaʿde ḳıldı silerke irklenmediŋizler anlarnı. 306v/8=033/027

bir aġırlıġ bitig "Hüdhüd'ün Belkısa götürdüğü mektup"

aydı ay ögürler men kemşildi maŋa ***bir aġırlıġ bitig***. 276v/1=027/029

bir ança 1. "bazı, bir kısım"

utru kelgey bir ançaları ***bir ança*** üze soruşġaylar. 326v/6=037/050

2. "ansızın, birdenbire"

ürülgey borġu içre öldi kim yėti ḳat kökler içre erse ol kim yerler içre erse meger kimni tilese Taŋrı. yana ürülgey anıŋ içinde taḳı ***bir ançada*** anlar aḏaḳın baḳġaylar. 340v/8=039/068

bir ança sözler "uydurulmuş sözler, düzme sözler"

eger aytsa biziŋ üze ***bir ança sözlerdin***. 421v/5=069/044

176 Sübhanu'l-Vahid, bölünememesi yönüyle zatında birdir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, benzeri olmaması yönüyle ezeli sıfatlardan birdir. Sübhan Teâlâ fiillerinde ve sıfatlarında ortağının bulunmaması ve hiçbir şeyin kendisine benzemesi yönüyle yönüyle birdir. El-Vahid Kur'an-ı Kerimde 21 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:118).

bir ançaḳa tėgi "uzun zaman, kiber[177]"

aydı azu tilemegli mü sen meniŋ Taŋrılarımda ay ibrāhīm. eger yıġılmasa sen taşlaġay oḳ men sėni kesgil mėndin ***bir ançaḳa tėgi***. 225v/5=019/046

bir aṙġuç ot "Hz. Musa'nin gördüğü ateş"

ançada kördi otnı aydı ėwi boḍunıŋa munda turuŋlar men kördüm otnı bolġay kim men

keltürgey men silerke andın ***bir aṙġuç ot*** azu bulġay men ot üze köni yol. 228v/9=020/010

bir aṙġuc barḳ/yaruḳ "Hz. Musa'nın gördüğü ateş"

keltürgey men silerke andın bir saw azu keltürgey men silerke ***bir aṙġuç barḳ/yaruḳ*** bolġay kim siler isingey siler. 275r/1=027/007

bir arıḳ "Talut'un ve askerlerinin denendiği ırmak"

ḳaçan kim aḍrılıp çıḳtı erse ṭālūt çerig birle aydı bütünlükün Taŋrı sınaġuçı ol silerni ***bir arıḳ*** birle. 31v/1=002/249

bir artuḳluḳ "üstünlük"

aydı öŋdünleri kėḍinleriŋe ermedi silerke biziŋ üze ***bir artuḳluḳdın***. 116r/5=007/039

bir awuçmaḳ "demet, karışık şey"

elgiŋ birle ***bir awuçmaḳ*** urġıl anı sımaġıl andıŋnı. 333r/3=038/044

bir aylıḳ "bir aylık süren yol, bir aylık mesafe"

süleymānḳa yelni musaḫḫar ḳıldımız taŋ birlekini bir aylıḳ yana kėçeliki ***bir aylıḳ***. 312v/8=034/012

bir aytıġlı "Yusuf'un kardeşlerinden sözcü olanı"

aydı ***bir aytıġlı*** anlardın öldürmeŋler yūsufnı kemişiŋler anı ḳuḍuġ batıġıŋa kötürgey anı arḳışnıŋ amarısı eger erse siler ḳılıġlılar. 174r/2=012/010

bir baş ḳara baş "kul, köle"

bolmas kerekmez kėrtgünüglike öldürmek mü'minni meger yaŋluḳun kim öldürse kėrtgünüglini yaŋluḳun āzād ḳılmaḳ ***bir baş ḳara başnı*** kėrtgünmiş. 69r/8=004/092

biri biri soŋında kirigli ferişteler " gece ve gündüz melekleri, muakkibât[178]"

aŋar ***biri biri soŋında kirigli ferişteler*** anıŋ utrusında yme anıŋ arḳasında küḍezürler anı Taŋrı yarlıḳı birle.....184r/4=013/011

bir ewün endāzesince "hardal tanesi ağırlığınca"

177 Kiber, yaşlanmak ve yaşlı manalarında bir mastardır. Bir şey, bir şeyin yanında büyükse, bir başka şeyin yanında küçüktür. Kiber kelimesi sağîr kelimesinin zıddı olup, insanlar, hayvanlar ve eşya için, zaman bakımından büyüklük demektir. Kiber'in türevlerinden olan kebîr, kesîr kelimesi yerine "çok" manasını ifade etmek için de kullanıldığı yönündeki açıklamalar, kebîr kelimesi ile kiber arasında anlam ilişkisi olmasına rağmen, bu kelimelerin anlamdaş olmadığını göstermektedir (Kalın 2001:180-181).

178 Kur'an-ı Kerim ve bir kısım hadisler, bazı melek gruplarının insanları gece ve gündüz nöbetleşe takip ettiklerini, onları hiç yalnız bırakmayarak, iyi amellerinin Allah'a arz ettiklerini bildirmektedir.

ay oġulķınam ol eger bolsa ṭā'atı ***bir ewün endāzesiçe*** ispendāndın bolsa bir beḍük taş içinde azu kökler içinde azu yerler içinde keltürür anı Taŋrı. 300r/7=031/016

bir gürūh "ekip, gurup (üç ile on arasındaki bir sayıya sahip olan küçük topluluk)"

ay kitāb iyeleri nė üçün ķarışturur siz ḥaķnı bāṭıl birle taķı örter siz ḥaķķnı taķı siz bilür siz taķı aydı ***bir gürūh*** kitāb iyelerindin bitiŋ ol nerseke kim indürüldi anlar üze. 45r/1=003/072

bir iḍi "tek Allah"

iḍiŋizler ***bir iḍi*** turur. 19r/3=002/163

bir ķatar "cemaât, gurup, bölük, taife"

sėniŋ iḍiŋ bilir sen ķopar sėn azraķ tünnüŋ ėkki ėlginde anıŋ yarımı anıŋ üçte biri ***bir ķatar*** ol kişilerdin seniŋ birle. 427r/5=073/020

bir kesek "parça, bölüm, kısım "

aydı alġıl tört ķuşdın boġuzlaġıl anlarnı saŋa yana ķılġıl tėgme taġ üze anlardın ***bir kesek*** yana ündegil anlarnı kelgeyler saŋa yögrü. 33v/6=002/260

bir kesek ķan "kan pıhtısı"

bes yarattımız ***bir kesek ķannı*** bir kesek et. 249v/1=023/014

bir kesek et "bir çiğnemelik et parçası"

bes yarattımız bir kesek ķannı ***bir kesek et***. 249v/1=023/014

bir ķın yaʿnī ot "azap, bela, Cehennem azabı"

bolġay kim meniŋ iḍim bėrgey maŋa yėgrek seniŋ būstānıŋdın taķı ıḍġay anıŋ üze ***bir ķın yaʿnī ot*** kökdin bolġay ķatıġ toprak tayıķ. 217v/8=018/040

bir kün 1. "Allah katında takdir edilmiş gün"

ėwtürürler sėni ķın birle ḫilāf ķılmaz Taŋrı vaʿdesiŋe. çın ***bir kün*** anıŋ üskinde miŋ yıl teg anı kim sayur siler. 246r/9=022/047

2. "24 saatlik müddet"

öldürdi anı Taŋrı yüz yıl yana ķopardı. aydı neçe ürük ķaldıŋ aydı ürük ķaldım bir kün yā taķı ***bir künnüŋ*** bir ançası. 33r/9=002/259

3."Kıyamet günü"

uzun tünni çın bular sewerler bu ajunnı ķoḍarlar arķalarında ***bir kün*** yawlaķ aġır yük. 431v/4=076/027

bir künnüŋ bir ançası "bir günün birazı, günün belirli bir zamanı"

öldürdi anı Taŋrı yüz yıl yana ķopardı. aydı neçe ürük ķaldıŋ aydı ürük ķaldım bir kün yā taķı ***bir künnüŋ bir ançası***. 33r/9=002/259

bir kür ẕerresi aġırınça "zerre ağırlığınca, çok az"

bütünlükün Taŋrı küç ķılmas ***bir kür ẕerresi aġırınça***. 63v/2=004/040

bir mezgīt "(takva üzere kurulan) mescit"

bir mezgit kim uruldı saķnuķluķ üze ilki kündin sezāraķ aḍaķın turmaķıŋ. 150r/7=009/108

bir ögür "bir grup, bir grup ileri gelen"

andın soŋra indürdi siziŋ üze ḳaḍġudın soŋra emnni ımızġanmaḳnı kelür bir ögürke sizdin taḳı ***bir ögür*** ḳaḍġurttı anlarnı özleri sėzerler Taŋrıḳa ḥaḳdın öŋinni cāhiliyyet sėzikin. 52v/7=003/154

bir ök "tek, yegane"

bu tegürmek turur kişilerke ḳurtulsalar anıŋ birle bilseler bütünlükün ol ***bir ök*** Taŋrı turur pend alınsun ḫıred iḍileri. 192r/7=014/052

bir pāre tün "gecenin ilk bölümleri, gecenin ilk saatleri"

aḍaḳın tutġıl namāznı kündüznüŋ ėkki yanında ***bir pāre tündin***. 172v/3=011/114

bir perde örtüglüg "hissi olsun, manevi olsun umumi manada perde, örtü"

ḳaçan oḳısa sen oḳıġunı ḳılġay miz seniŋ ara anlarnıŋ ara kėrtgünmesler kėḍinki ajunḳa ***bir perde örtüglüg***. 209r/8=017/045

bir sāʿat "bir an"

tėgme gürūhḳa vaḳt turur urulmış ḳaçan kelse vaḳtları teʾḫīr ḳılmaslar yaʿnī küymesler ***bir sāʿat*** yme aşunmaslar. 115v/1=007/034

bir teg bol- "bir olmak, tek olmak"

bir teg bolmaz ot iḍileri taḳı uçmaḫ boḍunları birle. uştmaḫ boḍun -ları anlar tururlar ḳurtuluġlılar. 405r/6=059/020

bir taŋrı "tek Allah, esma-i ilahiyeden el-Vahid[179]"

ayġıl bütünlükün ol ***bir Taŋrı*** turur men bīzār turur men anıŋdın kim ortaḳ ḳatar siler. 97r/2=006/019

bir ülüş "parça, bölüm, kısım"

ḳıldılar aŋa ḳullarından ***bir ülüş***. 359r/4=043/015

bir ün "sayha, çığlık, azap, işkence, cezaya çarptırma"

ermedi meger ***bir ün*** ança anlar ḳamuġı biziŋ üskümizde anuḳ keltürülmişler. 323v/3=036/053

bir ürmek "bir üfleyiş, İsrafil'in sura üfleyişi"

ḳaçan ürülse borġu içre ***bir ürmek***. 420v/7=069/013

bir vaʿde "buluşma zamanı"

keltürgey ök miz saŋa anıŋ meŋiz yalġançılıḳ ḳılġıl bizli ara taḳı seniŋli ara ***bir vaʿde*** ḫilāf ḳılalım aŋar biz ap yme sen aḍın bir orun. 230v/8=020/058

bir vaḳt "insanların bir araya toplanacağı gün"

179 Sübhanu'l-Vahid, bölünememesi yönüyle zatında birdir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, benzeri olmaması yönüyle ezeli sıfatlardan birdir. Sübhan Teâlâ fiillerinde ve sıfatlarında ortağının bulunmaması ve hiçbir şeyin kendisine benzemesi yönüyle yönüyle birdir. El-Vahid Kur'an-ı Kerim'de 21 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:118).

ol kün tėrer miz olarnı andaġ ḳalı ürgemediler meger ***bir vaḳt*** kündüzdin bilişirler anlar ara. 157v/5=010/045

bir vaḳtḳa tėgi "süresi insanlar için belli olmayan bir zaman aralığı, hıyn[180]"

şemūd boḍunı içre ançada aytıldı anlarḳa ėnçrünler ***bir vaḳtḳa tėgi.*** 385r/7=051/043

bir yanḷuḳ "beşer, insan, insanlar"

uluġlamadılar Taŋrını uluġluḳı tuşınça ḳaçan ançada kim aydılar indürmedi Taŋrı ***bir yanḷuḳ*** üze nersedin. 103v/5=006/091,

bir yaşlıġ "yaşıtlar, aynı yaştakiler"

emçekleri owa kelmiş ḳızlar ***bir yaşlıġ***. 434r/2=078/033

bir yolı "bir defa, bir kez"

azu körmesler mü kim anlar sınalurlar tėgme yıl içinde ***bir yolı*** yā taḳı ėkki yolı. 152v/2=009/126

biregü "biri, birisi"

aḍırmadımız ***biregü*** ara anlardın biz aŋar boyun bėrigliler miz. 16r/5=002/136

birer "bir, her bir, her biri"

ayġıl bütünlükün pend bėrür men silerke bir pend birle aḍaḳın tursa siler Taŋrıḳa ėkkirer yā ***birer*** yana saḳınsa siler yoḳ yalavaçıŋızlar birle hīç telwelig. 315v/9=034/046

biri "herhangi biri"

biri biri üze tüşmiş "üst üste katlamak, kümelemek"

eger körseler bir kesek kökdin tüşügli ayġaylar bulıt turur ***biri biri üze tüşmiş***. 387v/6=052/044

biri biri üze tökülmiş "üst üste yığılmış /alt alta dizilmiş"

yme mūz yıġaçı mūzı ***biri biri üze tökülmiş***. 395r/7=056/029

bir biri üze yıġılmış "üst üste yığılmış / alt alta dizilmiş"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳıldımız anıŋ üstünini astın yaġdurdımız anıŋ üze taşlar toprakdın ***yıġılmış başı bir biri üze***. 170r/2=011/082

biri biriŋiz birle sözleşmek "muhavere etmek, konuşmak, karşılıklı konuşmak, tecavübde bulunmak"

sėziksiz ėşitti Taŋrı ol uraġut sözi çıġlaşurlar öz begi içinde yme ınçıḳlar erdi teŋrike Taŋrı ėştür ***biri biriŋiz birle sözleşmekiŋizdin*** Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 400v/3=058/001

birik- "toplanmak, bir araya gelmek"

ḳaçan ėletti erse anı ***biriktiler*** ḳılmaḳları anı ḳuḍuġnuŋ batığı içre yarlıḳadımız aŋar uḳturġay sen anlarḳa işlerini bu anlar bilmesler. 174r/7=012/015

180 Hıyn, türevleri ile birlikte, uzun zaman, belli bir vakit, müphem olan bir vakit, zaman zarfı gibi bağlama göre farklı mana ve kullanımlara sahip olup "dehr" ile ilişkili bir kelimedir. Hıyn kelimesi ayetlerde biribirine yakın üç farklı çerçevede geçmektedir. (1) "an" manasında, (2) "zaman" manasında, (3) süresi insanlar için belli olmayan bir "zaman aralığı" manasında kullanılıyor (Kalın 2001:158).

birikmiş "toplanmış, bir araya gelmiş"
ḳuşnı ***birikmiş***. 331r/8=038/019

biriktür- "birleştirmek, evlendirmek"
törüttimiz amarılarını ol kün tolġaşur amarı içinde ürlür borġu içinde ***biriktürgey miz*** anlarnı biriktürmek. 222r/4=018/099

biriktürül- "toplanmak, biriktirmek"
biriktürülse kün ay. 429r/9=075/009

biril "kaynak, göz, pınar, çay"
içrülgey anıŋ içinde tolu saġraḳ anıŋ ḳatıġı zencebīl ***biril***. 431r/4=076/017

birle "ile, beraber, birlikte"
ḳaçan körseler anlarnı kėrtgündiler ayurlar kėrtgündimiz ḳaçan yalŋuz ḳalsalar bir ançaları bir ançaları birle ayurlar sözler mü siler anlarḳa anı kim açtı Taŋrı silerke nelüklüg ḳılġuları üçün anıŋ ***birle*** iḍiŋizler üskinde uḳmas mu siler. 9v/1=002/076

birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları "hala"
ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız ***birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları*** birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar. 61r/1=004/023

birle tuġmış ḳız ḳarındaş "öz kız kardeş"
ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız ***birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız*** birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar. 61r/1=004/023

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızı "kız kardeş kızı, yeğen"
ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları ***birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları*** anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız. 61r/2=004/023

birle- "birlemek (Tanrı'yı) tevhid etmek"
sėni ***birlep*** saŋa tapınur miz. 1v/3=001/005

birleki "birlikte olan, beraber olan, maiyet"
yalġanḳa tuttılar anı ḳutġardımız anı anı kim anıŋ ***birleki*** kemi içinde ḳıldımız anlarnı kėḍin kelip erkleniglіler. 160r/3=010/073

biş- "pişmek, olgunlaşmak"
tėgme yolı ***bişip*** küyse terileri tegşürgey miz anlarḳa aḍın terileri tatġuları üçün ḳınnı. 65r/5=004/056

bit- 1."inanmak, iman etmek ***krş.*** büt-"
erdiŋiz ümmetniŋ yaḫşısı çıḳarıldı kişilerke buyrur siz eḍgülük birle taḳı yıġar siz körksüz işdin taḳı ***biter siz*** Taŋrıḳa. 48v/6=003/110

2. "hissetmek, idrak etmek, bilmek"

bittük Taŋrıḳa. 43r/9=003/052

bitgen "inanan, iman eden"

bitti yalawaç ol nerse kim indürüldi anıŋ tapa iḍisindin taḳı ***bitgenler***. 37v/3=002/285

bitmek "iman"

anlar kāfirlıḳḳa ol kün yaḳınraḳ anlardın ***bitmekke***. 54r/9=003/167

bitmiş "iman, inanma, inanç"

ay anlar kim bittiler eger boyun süseŋiz bir ögürke anlardın kim bėrildiler kitābnı ḳaytarġaylar sizni ***bitmişiŋizdin*** soŋra kāfirler. 47v/7=003/100

biti- 1."yazmak, not etmek"

herāyna ***bitiyür*** ök men anı anlarḳa kim saḳnurlar bėrürler zekātnı anlarḳa anlar biziŋ belgülerimizke kėrtgünürler. 126v/2=007/156

2. "yazılmasını emretmek, yazdırmak, toplamak"

aydılar ozaḳılarınıŋ sörçek sözleri ***bitidi*** anı ol imlā ḳılur anıŋ üze ėrte kėçe. 262v/5=025/005

3. "kayda geçirmek, tescil etmek"

Taŋrı ***bitir*** anı kim tüneyürler. 68r/1=004/081,

4. "sayfalara yazdırmak veya toplamak, bir araya getirmek"

aydılar ozaḳılarınıŋ sörçek sözleri ***bitidi*** anı ol imlā ḳılur anıŋ üze ėrte kėçe. 262v/5=025/005

5. "ihsan etmek, takdir etmek"

iḍimiz ***bittük*** biz ol nerseni kim indürdüŋ taḳı uyduḳ yalawaçḳa sen bitigil bizni tanuḳluḳ bėrgenler birle. 43v/1=003/053

bitigli "yazışan, akîdleşen"

biz anı ***bitigli*** miz. 241r/4=021/094

bitimiş "yazılı, yazılmış olan"

tėgme kiçig uluġ ***bitimiş*** turur. 392r/2=054/053

bitimiş bitig "yazılmış, okunaklı ve düzgün yazı[181]"

eger yalġanḳa tutsalar sėni yalġanḳa tuttı oḳ anlar kim anlarda öŋdün. erdiler keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle ***bitimiş bitig*** birle bitig birle yaruḳ 318v/7=035/025

bitimiş ozaḳılar sörçeki "düzensiz sözler, batıl şeyler, asılsız (efsanevî) sözler, eskilerin yazdıkları şeyler"

ḳaçan oḳılsa anıŋ üze belgülermiz aydı ***bitimiş ozaḳılar sörçeki*** turur tėp. 438r/7=083/013

bitig 1."kitap, yazı[182]"

181"Yazılmış, okunaklı ve düzgün yazı, kitap, Davud Aleyhisselâm'a gönderilen kutsal kitap anlamında Tevrat karşılığında kullanılmıştır"(Çanga 1999:224a).

ol ***bitig*** sėzik yoḳ. 2v/2=002/002

2.“kitap, Kur’an-ı Kerim, el-kitap[183]”

ol ***bitig*** sėzik yoḳ. 2v/2=002/002

3. “parça, pay, sayfa, mecaz-ı mürsel yoluyla yazılı sayfa, yazı”

aydılar idimize terklegil biziŋke biziŋ ***bitigimizni*** saḳış küninde öŋdün. 331r/6=038/016

4. “Tevrat, el-kitap[184]”

ol kün asıġ ḳılmaz küç ḳılıġlılarḳa ʿöẕrleri anlarḳa ḳargıġış anlarḳa turur sarāyı bėrdimiz ök mūsāḳa yolçı mīrāṯ bėrdimiz Taŋrı ḳulı oġlanıŋa ***bitigni*** yolçı ḳulavuz pend ḫ̤ired iḍileriŋe. 346r/4=040/054

5. “Zebur[185]”

bitidimiz ök ***bitig*** içinde yāḍda kėḍin çın yerni. 241v/7=021/105

6. “sicil, üzerine yazı yazılan her şey, sahife”

ol kün türer miz kökni andaġ ḳalı bitigçi ***bitigin*** türer tėg. 241v/6=021/104

7. “incil, el-kitap[186]”

aydı ʿīsā men Taŋrı ḳulı men bėrdi maŋa ***bitigni*** ḳıldı mėni sawçı 224v/5=019/030

8. “Kur’an vasfı olan ilim karşılığı kullanılan anlamıdır, el-ilm[187]”

---

182 Sözlükte “yazmak, nikâh kıymak, dikmek, bağlamak ve farz kılmak, ıstılahta ise yazılmış sayfalardan oluşan eser” demektir. Çoğulu kütüb’dür. Kur’an’da bu kelime, tekil ve çoğul şekliyle 261 defa geçmiş ve Levh-i mahfuz, Tevrat, İncil, Kur’an, mektup, rahmet ve mağfiret, amel defteri, ömür ve müddet, farz olan ibadet ve delil anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:383).

183 Kitap, sözlükte, bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı anlamına gelir.Kavram olarak, harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne kitap adı verilir (Ece 2000:361).

184 Kitap, sözlükte, bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı anlamına gelir. Kavram olarak, harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne “kitap” adı verilir. Allah (cc)’ın peygamberlere vahyettiği şey, yazılı olmasa bile “kitap” adını almaktadır. Bu anlamda “kitap” genelde vahy ve vahy yoluyla peygamberlere indirilmiş bir şey, özelde de Hz. Musa’ya indirilmiş Tevrat anlamına gelir (Ece 2000:361).

185 Diğer üç büyük mukaddes kitaba nazaran, Kur’an’da Zebûr hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Ancak bilinen, Allah’ın peygamberlerinden Hz. Dâvud (a.s.)’a Zebûr’u verdiğidir. Enbiyâ suresi 21/105. ayetteki mezkur “Zebûr’un” Dâvud (a.s.)’a verilen Zebûr olması ihtimal dahilindedir. Zebûr’un “zevâcir (azarlamalar) ve mevâzi (nasihatler)” içermekte olduğu bilinmektedir. Zebûr mahiyeti itibariyle yeni bir ahkam getirmemiş, Tevrât’ın getirdiği ilahi hükümleri anlatmaya çalışmıştır. Muhteva bakımından daha çok ahlaki tavsiyeleri, iyiliği, doğruluğu teşvik edecek konuları kendisinde barındırmaktadır. Kur’an’da Zebûr ismi “Sana kitabı hak ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi. Bundan önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrât ve İncil’i indirmişti (Doğruyu ve eğriyi birbirinden ayırt eden) Furkân’ı da indirdi.”185meali 3/4. Ayette geçen Furkân lafzı ile Zebûr’un kasdedildiği bazı müfessirlerce iddia edilmektedir (Türk 2001:32).

186 Kitap, sözlükte, bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı anlamına gelir. Kavram olarak, harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne “kitap” adı verilir. Allah (cc)’ın peygamberlere vahyettiği şey, yazılı olmasa bile “kitap” adını almaktadır. Bu anlamda “kitap” genelde vahy ve vahy yoluyla peygamberlere indirilmiş bir şey, özelde de Hz. İsa’ya indirilmiş İncil anlamına gelir (Ece 2000:361).

187 Kesin bilgi demektir. Kur’an, ilim ile vasfedilmiştir. Zira o, ilmin baş sebebidir. Birçok ilmi kendisinde barındırmaktadır. Birçok ilmin kaynağıdır (Türk 2001:171).

mundaġoḳ ıḍtımız anı tāzīçe. eger uḍu barsa sen anlarıŋ tilekleriŋe kelmişde kėḍin saŋa ***bitigdin,*** yoḳ saŋa Taŋrıdın bir dostdın yoḳ küḍezçi.187r/2=013/037

bitig iḍileri "kitap ehli, Allah tarafından kitap gönderilen topluluklar[188]"

ermez silerniŋ ārzūlamaḳıŋız birle ap ***bitig iḍileri*** ārzūlamaḳı birle. 73r/3=004/123

bitig boḍunı "kutsal kitabı olan millet, kutsal kitap gönderilmiş halk"

ıḍmadımız sėnde öŋdün meger erenler yarlıġ ıḍıldı anlarḳa soruŋlar ***bitig boḍunıŋa*** eger erse siler bilmesler. 199r/2=016/043

bitig bėr- "kitap vermek"

bėrmedimiz anlarḳa hīç bitig oḳısalar anı ıḍmadımız anlarḳa sėnde öŋdün bir ḳorḳuttaçı. 315v/6=034/044

bitig bėril- "kitap verilmek"

bolmasunlar anlarnıŋ kim ***bėrildiler bitig*** munda öŋdün uzun boldı anlar üze ġāyib rüzgār ḳatı ḳarardı köŋülleri. 398v/4=057/016

bitig ḳoḍul- "ortaya kitap koymak"

yme yaruġay yer iḍisi nūrı birle ***koḍulġay bitig*** keldürülgey yalavaçlarnı tanuḳlarnı ḥükm ḳılınġay anlar ara könilik birle anlar küç ḳılınmaġaylar. 340v/9=039/069

bitig keltür "kitap getirmek, kitap getirmek"

ayġıl ***keltürüŋler bitig*** Taŋrı üskindin ol kim yolḳa köndürgenrek olar ėkkidin uḍu baralıŋ eger erse siler çın sözlegliler. 285r/4=028/049

bitig kemşil- "rahmet olarak kitabın kalbe konması"

umınç tutmaz erdiŋ kim ***kemşilse saŋa bitig*** meger yarlıḳamaḳlıḳ iḍiŋdin. 288r/9=028/086

bitig oḫşaşıġlı ėkkirer "Kur'an; Kur'an'ın bir kısmı diğerine güzellik ve doğrulukta, muhkemlik, hikmet ve nazmın dosdoğru olmasında birbirine benzer, Mesani[189]"

Taŋrı indürdi söznüŋ körklügrekini ***bitig oḫşaşıġlı ėkkirer*** ḳawrulur ḳorḳar andın anlarnıŋ terileri kim ḳorḳarlar iḍilerindin yana yumşar terileri taḳı köŋülleri Taŋrı yāḍıŋa. 337r/4=039/023

bitig turur bekütülmiş anıŋ belgüleri "Kur'an; hüküm, haklıyı haksızdan ayıran, hükmeden, hakim demektir[190]"

---

188 Kitap ehli/kitaplılar anlamına gelen "Ehl-i Kitap"; Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplara iman edenlere verilen isimdir. Kur'an'da Yahudi ve Hristiyanlara "Ehl-i Kitap" denildiği gibi diğer peygambere indirilen kitaplara iman edenlere de "Ehl-i Kitap" denilmiştir (Karagöz 2005:138).

189 Kur'an tafsilat itibariyle "mesâni" kelimesi ile vasfedilmiştir ki, "ikilemek ve tekrar etmek" anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir veya Kur'ân ikişerlidir. Cennet ve cehennem mü'min ile kafirlerin vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda birçok emrini birkaç kez tekrarlamıştır (Türk 2000:170).

190 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

bitig turur bekütülmiş anıŋ belgüleri ḳurʾān atlıġ yarlıġ tāzīçe ol boḍunḳa kim bilürler. 348v/8=041/003

bitig turur çın tutuġlı "hayırda önder olan kitap, Tevrat, imâm[191]"

anda öŋdün mūsā bitigi bu ***bitig turur çın tutuġlı*** ʿarab tilinçe ḳorḳutġu üçün anlarnı kim küç ḳıldılar sewünç bėrigli ėḍgülük ḳılıġlılarḳa.(369v/7=046/012)

bitig tüpi yaʿnī aṣlı "ana kitap, ümmül'l kitap, Kur'anʿda bütün kitapların anası, kaynağı, kökü durumunda olduğu için bu isimle şereflenmiştir"

buzar Taŋrı ne kim tilese yme bekütür anıŋ üskinde ***bitig tüpi yaʿnī aṣlı***. 187r/6=013/039

bitigni bėr- "kitap vermek, kutsal kitap göndermek"

aydı ʿīsā men Taŋrı ḳulı men ***bėrdi maŋa bitigni***. 224v/5=019/030

bitigniŋ aṣlı ḳurʾān "ana kitap, ümmülʾl kitap, Kur'anʾda bütün kitapların anası, kaynağı, kökü durumunda olduğu için bu isimle şereflenmiştir"

ol ***ḳurʾān bitigniŋ aṣlı*** içinde turur biziŋ üskümizde barçada yüksek bütün işlig. 358v/1=043/004

bitigçi 1."yazan, kaydeden, kâtip"

ol kün türer miz kökni andaġ ḳalı ***bitigçi*** bitigin türer tėg. 241v/5=021/104

2. "yazışan, akidleşen, aralarında resmi anlaşma olan"

aġırlıġ ***bitigçiler*** turur. 437v/4=082/011

aġırlıġ bitigçiler "insanın sağında ve solunda bekleyen yaptıklarını bir bir kaydeden iki melek"

aġırlıġ bitigçiler turur. 437v/4=082/011

bitiglig "yazılı, yazılmış olan, yazılı bir şekilde"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa anadın tuġup bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı ***bitiglig*** anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/4=007/157

bitil- "yazılmak; takdir edilmek, belirlenmek"

ḳaçan ewrülse siler aḍaḳın tutuŋlar namāznı kim namāz erür müʾminler üze ***bitilmiş*** vaḳt urulmış. 71r/6=004/103

bitilmiş "yazılmış, kitap[192]"

---

191 Kur'an'da hayırda önder, amel defteri, Levh-i Mahfûz ve yol anlamlarında kullanılan imâm lafzı, bazı ayetlerde ise Tevrât'ın bir sıfatı olarak zikredilmiştir. "*Ondan önce de imâm ve rahmet olarak Mûsâ'nın Kitabı var"191.* mealindeki ayetle buna şahit olmaktayız. Tevrât'ın imâmla vasfedilmesinin manası, alemlerin rehberi, din ve şeriati öğenmede kendisine müracat edilen önder ve içindeki hükümlerle hükmedilmesidir (Türk 2001:100).

192 Sözlükte "yazmak, nikâh kıymak, dikmek, bağlamak ve farz kılmak, ıstılahta ise yazılmış sayfalardan oluşan "eser" demektir. Çoğulu kütüb'dür. Kur'an'da bu kelime, tekil ve çoğul şekliyle 261 defa geçmiş ve Levh-i mahfuz, Tevrat, İncil, Kur'an, mektup, rahmet ve mağfiret, amel defteri, ömür ve müddet, farz olan ibadet ve delil anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:383).

ḳaçan ewrülse siler aḍaḳın tutuŋlar namāznı kim namāz erür mü'minler üze ***bitilmiş*** vaḳt urulmış. 71r/6=004/103

bitilmiş vaḳt urulmış "vakitlenmiş, vakitli, malum vaktin günü"

ḳaçan ewrülse siler aḍaḳın tutuŋlar namāznı kim namāz erür mü'minler üze ***bitilmiş vaḳt urulmış*** 71r/6=004/103

bitilmiş yaruḳ bitig "Zebur[193]"

eger yalġanḳa tutsalar sėni yalġanḳa tutuldı oḳ yalavaçlar sėnde öŋdün. keldürdiler belgülerni bitilmiş yaruḳ bitig. 56r/4=003/184

biz 1. "çokluk I. şahıs zamiri"

ḳaçan ayġıl anlarḳa artaḳlıḳ kılmaŋlar yer içinde ayturlar bütünlükün ***biz*** eḍgü ḳılıġlılar miz. 3r/4=002/011

2. "çokluk I. şahıs eki"

meger lūṭ yalavaç ewi boḍunı ***biz***. 194v/3=015/059

bīzār (<F.) "uzak, beri, alâkasını kesmiş, usanmış, bıkmış"

ḳaçan battı erse aydı ay menim boḍunum men ***bīzār*** men anıŋdın kim ortaḳ ḳatar siler. 102v/3=006/078

bīzār bol- "uzaklaşmak, alâkasını kesmek"

ermedi ibrāhīm yalavaçnıŋ yarlıḳatu tilemeki atasını meger bir üḍ urmaḳdın üḍ urdı aŋar erdi anı. ḳaçan belgürdi erse aŋar ol yaġı turur Taŋrıḳa ***bīzār boldı*** andın. 151r/4=009/114

bīzār ḳıl "rahatsız etmek, usanmış olmak"

anlar ***bīzār ḳılınmışlar*** anıŋdın kim ayurlar. 257r/5=024/002

bīzār ḳılınmışlar "temize çıkarılmışlar, kötülükle alâkası olmayanlar"

anlar ***bīzār ḳılınmışlar*** anıŋdın kim ayurlar. 257r/5=024/002

yazuḳdın bīzār ḳıl- "nefsini temize çıkarmak"

yazuḳdın bīzār ḳılmaz men özümni. 177v/8=012/053

bīzārlıḳ (<F.+T.) "uzaklaşma; ihtar, uyarı"

bīzārlıḳ Taŋrıdın taḳı yalavaçıdın anlarḳa kim bıçıġ ḳılıştınızlar ortaḳ ḳatıġlılardın. 138v/3=009/001

boḍ (1) "boy, vücut"

193 Diğer üç büyük mukaddes kitaba nazaran, Kur'an'da Zebûr hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Ancak bilinen, Allah'ın peygamberlerinden Hz. Dâvud (a.s.)'a Zebûr'u verdiğidir. Enbiyâ suresi 21/105. ayetteki mezkur Zebûr'un Dâvud (a.s.)'a verilen "Zebûr" olması ihtimal dahilindedir. Zebûr'un "zevâcir (azarlamalar) ve mevâzi (nasihatler)" içermekte olduğu bilinmektedir. Zebûr mahiyeti itibariyle yeni bir ahkam getirmemiş, Tevrât'ın getirdiği ilahi hükümleri anlatmaya çalışmıştır. Muhteva bakımından daha çok ahlaki tavsiyeleri, iyiliği, doğruluğu teşvik edecek konuları kendisinde barındırmaktadır. Kur'an'da Zebûr ismi "Sana kitabı hak ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi. Bundan önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrât ve İncil'i indirmişti (Doğruyu ve eğriyi birbirinden ayırt eden) Furkân'ı da indirdi." meali 3/4. ayette geçen Furkân lafzı ile Zebûr'un kasdedildiği bazı müfessirlerce iddia edilmektedir (Türk 2001:32).

artuḳ boḍ bėr- "yaratılışta üstün kılmak"

yāḍ ḳılınlar ançada ḳıldı silerni kėḍinki erkligler nūḥ boḍunıda kėḍin arturdı silerke törütüg içinde ***artuḳ boḍ bėrmek***. 119r/4=007/069

boḍ/ sın "boy, beden"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe tüz boldı ***boḍı sınıı*** bėrdimiz aŋar könilik bilig. 281v/8=028/014

boḍ (2) "boy, kabile[194]"

eger ***boḍuŋ*** ermese taşın urup öldürgey erdimiz sėni. 170v/9=011/091

boḍ "yavru deve"

ol kün körgey siler anı meşġūl bolġay ḳamuġ süt bėrgüçi anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme yüklüg ***boḍlar*** yükini. 242r/8=022/002

boḍluġ "boylu, boylu poslu"

ḳıldı yā tuttı anlarda mundın perde ıḍtımız aŋar öz feriştemizni yüz utru tikildi aŋar bir yigit kişi teg tüz ***boḍluġ***. 224r/1=019/017

boḍun 1."kavim[195], halk ***bkz.*** 2 boḍ"

keldürmesün ök silerke bir ***boḍun*** sewügsüzlüki kim yıġdı silerni aġırlıġ mezgitdin ḥaddın keçmekiŋizlerke. 79v/4=005/002

2. "ehl[196]"

barınlar bu meniŋ köŋlekimni kemişiŋler anı atam yüzi üze kelgey bir körügli keltürüŋler maŋa ewüŋüzler ***boḍunını*** yumḳılarnı. 181r/7=012/093

3. "aile, varis olan kişiler, kavim, Âl[197]"

eger yalġan tutsalar sėni yalġanḳa tuttılar oḳ anlarda burun nūḥ boḍunı ʿād boḍunı şemūd ***boḍunı***. 246r/2=022/042

4. "ümmet[198]"

194 Arapça'da "önüne almak, karşısına almak" anlamındaki "kabl" kökünden gelen "kabile", kafatasını oluşturan ve karşılıklı duran dört kemikten her birinin adıdır. İnsan topluluklarını meydana getiren alt kümeleri insan vücudunun bazı organlarına benzeterek adlandırma anlayışından hareketle, aynı atadan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı olan büyük insan topluluğuna bu isim verilmiştir (Avcı-Şentürk 2001:30).

195 Kavim, aralarında dil, din, kültür, gelenek gibi bağların bulunduğu insan topluluğu demektir. Millet anlamında kullanıldığı gibi, erkek ve kadılardan müteşekkil toplum anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an'da kendilerine bir peygamberin gönderildiği geniş halk kitlesi anlamında sıkça kullanılmıştır (Honamlıoğlu 1992:28).

196 "Ehl" kelimesi Kur'an-ı Kerim'in en çok kullanılan sözcüklerinden biridir. Yirmi yedi yerde geçmektedir. "Ehl", kişinin din ve neseb itibariyle bir olduğu, birleştiği kimseye denir. Ehl, aslında bir meskende toplanan kimselerdir de denilmiştir. "Ehl-i beyt" denildiğinde de mutlak anlamda Hz. Peygamber'in ailesi kastedilmiştir.. Kişinin ehli ifadesiyle eşi kastolunmuştur. Ehl, aşiret ve yakın akraba anlamlarında da kullanılır. "Ehl"in çoğulu "ehlûn, âhâl, ehlât" şekillerinde gelir (Öncel 2003:11).

197 Akrabalık ile ilgili kavramlardan birisi de "âl" kelimesidir. Âl anlamca çoğul, görünüşce tekil bir kelimedir. "Ehl" sözcüğünün değişikliğe uğramış şeklidir veya "âle-yeûlü" sözcüğünden türemiştir. "Âle", kan yakınlığı, görüş ... vb. ile ilgili olmak anlamına gelir. İnsanla, kan yakınlığı veya yandaşlık yoluyla zatî olarak ilgisi bulunmak demektir (Öncel 2003:9).

anlar tururlar anlar yaraşı boldı anlar üze söz ***boḍunlar*** içinde keçti ök anlarda öŋdün perīlerdin kişilerdin. 370v/4=046/020

5.“aynı hedefe yönelmiş birlik, taraftarlar, bölük, parti”

tėgme bir ***boḍun*** üskindekileri birle sewnürler. 251v/9=023/053

ew boḍunı “ev halkı, aile efradı”

ançada kördi otnı aydı ***ėwi boḍunıŋa*** munda turuŋlar men kördüm otnı bolġay kim men keltürgey men silerke andın bir arġuç ot azu bulġay men ot üze köni yol. 228v/8=020/010

boġul- “boğulmak”

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp ***boġulmış*** yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/7=005/003

boġursak “boğaz ***krş.*** boğuz, boğuş”

ḥaḳḳā ḳaçan tėgse cān ***boġursaka***. 429v/7=075/026

boğuş “boğaz ***krş***. boğuz, boğursak”

ḳorḳutġıl anlarnı ol yawuḳ kelmiş künke ançada köŋüller ***boġuş*** başlarıŋa tegmiş bolur öfke ḳudı siŋrigliler. 3 42r/3=040/018

boğuz “boğaz ***krş***. boğaz, boğuz, boğursak”

ançada ḳayıştı közler yme tėgdi köŋüller ***boġuzlar*** başıŋa sėznür siler Taŋrıḳa sėziklerni. 305r/6=033/010

boġuz başı “boğaz, yutak”

neteg bolġay ḳaçan tėgse ***boġuz başıŋa*** 396v/4=056/083

boġuzda asıŋġu “gerdanlık[199]”

ḳıldı oḳ Taŋrı kaʿbeni aġırlıġ ėwni aḍaḳın turġu kişilerke aġırlıġ aynı boğuzlaġu ertüt ***boġuzda asıŋġular***. 92r/8=005/097

boġ(u)zıŋa nişān asılmış “gerdanlık, (boyundaki) bağ”

ay anlar kim kėrtgündiler ḥelāl tutmaŋızlar Taŋrınıŋ belgü ḳılmışlarını ap aġırlıġ aynı ap boğuzlaġu ***boġzıŋa nişān asılmış*** ap uġraġlılar aġırlıġ ėwke tilerler artuḳluḳnı iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı. 79v/2=005/002

boğuzla- “boğazlamak, boğazını kesmek”

---

198 Ümmet kelimesi “e-m-n” kökünden bir isim olup asıl anlamı, “sınıf ve cemaat” demektir. Bu kelime Türkçe’de; bir peygambere inananlar ve semavi dinlere mensup kavimler topluluğu; Kur’an’da ise genel olarak din, müddet, zaman ve topluluk anlamlarında kullanılmıştır. Kur’an’da tekil ve çoğul olmak üzere 64 defa geçen ümmet kelimesi daha çok toplum/cemaat olma anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:671).

199 Cahiliye devrinde mevcut olup, İslam devrinde de devam eden uygulamalardan birisi de, Kaʿbeye sevkedilen kurbanlıkların boynuna gerdanlık asmaktır (Ateş 1996:173).

boġuzladılar anı taḳı ḳılu yazmadılar ançada öldürdüŋüzler bir tenni atıştıŋızlar anıŋ içinde. 9r/1=002/071

boġuzlaġu "kurban[200]"

ay anlar kim kėrtgündiler ḥelāl tutmaŋızlar Taŋrınıŋ belgü ḳılmışlarını ap aġırlıġ aynı ap ***boġuzlaġu*** boġzıŋa nişān asılmış ap uġraġlılar aġırlıġ ėwke tilerler artuḳluḳnı iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı. 79v/2=005/002

boġuzlan- "boğazı kesilmek, öldürülmek"

ol arıġsız azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol ***boġuzlanmış*** birle ol butlar atı birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme teŋde keçürdmegli seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/3=006/145

boḫsuḳlan- "tasmalanmak, tasma takılmak"

herāyna ***boḫsuḳlanġay*** ol kim baḫīl(l)ıḳ ḳıldılar anıŋ birle ḳıyāmet kün. 55v/5=003/180

bol- "olmak"

ḳaçan ḳażā ḳılsa bir işni bütünlükün ayur aŋar bol tėp ***bolur***. 225r/2=019/035

aġruḳ bol- "zor gelmek, güç olmak"

aġruḳ bolmas aŋar ol ėkkini küḍezmek. 32v/5=002/255

alçaḳ bol- "saygılı olmak, itaatkâr olmak"

toḳışuŋlar olarnıŋ birle ***alçaḳ bolmasun*** bulġaḳ bolsun dīn ḳamuġı Taŋrıḳa. 134v/8=008/039

amrulmış bol- "sakinleşmek, huzura kavuşmak"

kim tansa Taŋrıḳa kėrtgünmişinde kėḍin meger ol kim küçelse anıŋ köŋli ***amrulmış bolsa*** kėrtgünmek birle yoḳ kim kim açsa tanmaḳlıḳ birle köküzini köŋlini anlar üze öfke turur Taŋrıdın. 204r/3=016/106

anuḳ bol- " hazır olmak"

ol ol kün ***anuḳ bolġu***. 171v/8=011/103

anuḳ ticāret bol- "peşin ticaret yapmak"

ol könirek Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim şeklig bolmasaŋız meger kim ***bolsa anuḳ ticāret*** tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/2=002/282

arıġlardın bol- "temizlerden olmak"

sıġıŋġu yer bėrdi silerke küçlendürdi silerni öz yārīsi birle rūzī bėrdi silerke ***arıġlardın bolġay*** kim siler sipās ötegey siler. 133v/6=008/026

artaḳ ḳılıġlı bol- "bozgunculuk yapmak"

ėmdi mü yarlıġ sıdıŋ oḳ munda öŋdün ***boldıŋ artaḳ ḳılıġlılardın***. 161v/1=010/091

200 Sözlükte "yaklaşmak, Allah'a yakınlaşmaya vesile olan şey" anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, ibadet maksadıyla belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Arapça'da bu şekilde kesilen hayvana ayrıca "udhiye" denir (Karagöz 2005:388).

artaḳlıḳ ḳılığlılar bol- "bozgunculardan olmak"
artaḳlıḳ ḳılmaŋlar yer içinde ***artaḳlıḳ ḳılığlılar bolup***. 169r/7=011/085
artuḳluḳ bol- "çoğalmak, sayıca fazla olmak"
siler antlarıŋızını tıltag silerniŋ ara kim ***bolsa bir gürūh ol artuḳluḳ*** taḳı bir gürūhdın. 203r/2=016/092
asıġlıġ bol- "kazanç sağlamak"
asıġlıġ bolmadı satıġçılıḳları bolmadılar köni yolḳa könügliler. 3v/2=002/016
az bol- "az olmak, azalmak"
erenke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳınraḳ ḳadaşlar tişilerke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳın ḳaḍaşlar anıŋdın ***az bolsa***. 58v/6=004/007
azın azın bol- "azar azar, ağır ağır olmak"
anlar kim yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni herāyna ***azın azın bolġay*** oḳ miz olarnı andın kim bilmesler. 129v/3=007/182
bāṭıl bol- "boşa gitmek, heba olmak"
anlar anlar kim ***bāṭıl boldı*** ʿamelleri dünyā içinde taḳı āḫiret içinde taḳı yoḳ anlarḳa yārī bėrgenlerdin. 40r/5=003/022
bay bol- "sıkıntıdan kurtulmak, refaha kavuşmak"
taḳı eger bolsa dervīşlig eyesi küymek ***bay bolġınça***. 36r/7=002/280
bayram bol- "bayram olmak, sevinmek"
aydı ʿīsā meryem oġlı ay iḍimā! yėgidteçi miz indürgil biziŋ üze bir tėrgi aş kökdin ***bolsun biziŋke bayram*** öŋdünkilermizke kėḍinkilerimizke bir belgüsindin. 94v/4=005/114
bėçin bol- "maymun olmak"
ḳaçan teŋdin keçtiler erse anıŋdın kim yıġdılar andın iḍimiz anlarḳa ***bolunlar bėçinler*** uçuzluḳun yaramaslar. 128r/1=007/166
beglig bol- "evlenmek"
ḳaçan ***beglig bolsalar*** eger keltürseler bir çalpaḳ iş anlar üze anıŋ yarımı āzād beglig arıġ ḳunçuylar üze ḳındın. 61v/6=004/025
belgülüg bol- "belli olmak"
ayġıl çın kim ḥarām ḳıldı meniŋ iḍim yawuz işlerni ol kim ***belgülüg boldı***. 115r/8=007/033
belgüsüz bol- "açıkça bilinmek"
andın ol kim ***belgüsüz boldı*** taḳı yazuḳ artuḳluḳnı tilemek ḥaḳsızın ortaḳ ḳatmaḳıŋızlarnı Taŋrı indürmeginçe aŋar erkliglik kim aymaḳıŋızlarnı Taŋrıḳa anı kim bilmes siler. 115r/8=007/033
berāber bol- "denk olmak, eşit olmak"
ayġıl nek ***berāber bolur*** mu közsüz körgen azu nek berāber bolur mu ḳaraŋḳuluḳ yaruḳluḳ. 184v/6=013/016

biligsizlerdin bol- "cahillerden olmak"

aydı sığınur men Taŋrıḳa kim ***bolsa men biligsizlerdin***. 8v/3=002/067

bir iş içinde bol- "bir olayın içinde olmak, bir durumla karşılaşmak"

bolmas sen bir iş içinde oḳımas sen andın bir oḳığu meger ḳılmaġaylar yaʿnī ʿamel ḳılmaġaylar bir ḳılığlılardın yaʿnī bir ʿameldin meger erdimiz silerniŋ üze tanuḳlar. 158v/9=010/061

bīzār bol- "uzaklaşmak, alâkasını kesmek"

ançada ***bīzār boldı*** anlar uḍu barıldılar anlardın kim uḍu bardılar. 19v/2=002/166

boyun bėrigliler bol- "Müslümanlardan olmak"

üküş tėmes sewer anlar kim tandılar eger ***bolsalar boyun bėrigliler***. 192v/2=015/002

bulġaḳ bol- "fitne olmak, fitne çıkarmak"

toḳuşuŋ olar birle ançaḳ bolmasun ***bulġaḳ bolsun*** dīn Taŋrınıŋ. 23r/3=002/193

cuhūd bol- "Yahudi olmak"

anlar kim kėrtgündiler yana anlar kim ***cuhūd boldılar*** tersālar künke tapunġanlar. 8r/3=002/062

çın sözlegliler bol- "doğru söyleyenlerden olmak"

ermes sen kėrtgünügliler biziŋke eger ***bolsa miz çın sözlegliler***. 174v/1=012/017

köz çüŋke bol- "göze perde inmek, göz kapanmak"

ayġay erdiler bütünlükün ***çüŋke boldı közlerimiz*** biz boḍunlar miz yelvilenmişler ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı baḳıġlılarḳa. 193r/1=015/015

dervīşlig eyesi bol- "dost sahibi olmak"

taḳı eger bolsa ***dervīşlig eyesi küymek bay bolġınça***. 36r/6=002/280

dost bol- "dost olmak"

ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ortaḳ erklig içinde ***bolmadı aŋar dost*** uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

düşmen bol- "düşman olmak"

kim ***bolsa düşmen*** Taŋrıḳa taḳı ferişteleriŋe taḳı yalavaçlarıŋa taḳı cebraʾilḳa taḳı mīkāʿīlḳa bütünlükün Taŋrı düşmen turur tanıġlılarḳa. 12r/2=002/098

ėḍgü bol- "iyi olmak"

körklüg būstānlar kirgeyler aŋar kim ***ėḍgü boldı*** atalarından cüftlerindin oġlanları ḳızlarından ferişteler kirgeyler anlar üze tėgme ḳapuġdın. 185v/3=013/023

ėḍgülerdin bol- "iyilerden olmak"

anlarda kim bıçıġ ḳıldı Taŋrı birle eger bėrse biziŋke artuḳluḳından şevāb bėrgey ök miz ***bolġay oḳ miz ėḍgülerdin***. 147r/3=009/075

eḍgülük bol- "iyilerden olmak"

eger ***bolsa ėḍgülük*** birni biri üze arturur bėrür anıŋ üskindin uluġ şevāb. 63v/2=004/040

ėdgülük ḳılıġlı bol- "iyi yaradılışlı olmak"

andaġ ermes kim yüzini Taŋrıḳa ***ėdgülük ḳılıġlı bolsa*** aŋar anıŋ yanutı iḍisi üskinde. 13v/4=002/112

edeb ögüt bol- "öğüt vermek, öğütlemek, tavsiye etmek"

yoḳ anlar üze kim saḳnuḳluḳ ḳılurlar anlarnıŋ saḳışlarındın nersedin yoḳ kim ***edeb ögüt bolġay*** kim ḳorḳḳaylar. 101v/2=006/069

egri saḳnıġlı bol- "hainlarden olmak, hainlik yapmak, kötülük yapmak"

üsterişmegil anlardın kim egri saḳnurlar özleriŋe bütünlükün Taŋrı sewmes kim ***bolsa egri saḳnıġlı*** yazuḳluġnı. 71v/3=004/107

ėkki ḳat bol- "(namaz kılmak için) rüküya eğilmek"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim aḍaḳın tutarlar namāznı bėrürler zekātnı anlar ***ėkki ḳat bolup*** turuġlılar. 87v/2=005/055

elig bol- "galip gelmek, kazanmak"

neteg ḳılġay siler ***elig bolsalar*** siler üze küḍezmegeyler siler içinde ḳaḍaşlıḳ ap yme bıçıġ. 139v/1=009/008

emgek bol- "sıkıntıya düşmek"

eger ***bolsa silerke emgek*** yaġmurdın azu bolsa siler igligler ḳoḍmaḳ tiler tulumlarıŋızını. 71r/2=004/102

emgeksizin bol- "sıkıntıya düşmemek"

eger bolsa silerke ***emgek yaġmurdın azu bolsa*** siler igligler ḳoḍmaḳ tiler tulumlarıŋızını. 132r/3=008/007

erklig bol- 1. "sahip olmak"

eger ḳorḳsa siler dād ḳılumamaḳıŋızlarḳa birök ***erklig boldı*** anlar üze elgiŋizler. 58r/5=004/003

2. "gücü yetmek"

ermesler anlar artuḳluḳ bėrildiler yanduruġlı rūzīlerini anıŋ üzele kim ***erklig boldı*** oŋ eligleri anlar anıŋ içinde tüp tüz ol. 201r/2=016/071

3. "hükmetmek, saltanat sahibi olmak"

aydı mūsā ėçisi hārūnḳa meniŋ özümde ***erklig bolġıl*** boḍunum içinde. 124v/5=007/142

4."korumak"

ayġıl kim ***erklig bolur*** Taŋrıdın nerse eger tilese yoḳ yoḍun ḳılmaḳ mesīḥni meryem oġlı anıŋ anası ne kim yer içindekini ḳamuġ yumḳını. 82v/1=005/017

ėsiz bol-"faydasız olmak"

ėsiz boldı ol boḍunnuŋ meŋzeki yalġanḳa tuttı belgülerimizni özleriŋe küç ḳılur erdiler. 129r/3=007/177

ėş dost bol- "eş dost olmak"

ay atam men ḳorḳar men kim sıḳağay sėni ḳın Taŋrıdın ***bolġay sen yekke ėş dost***. 225v/3=019/045

fevt bol- "kaybolmak, elden çıkmak"

yanut bėrdi sizke ḳaḍġunı ḳaḍġu birle munuŋ üçün kim ḳaḍġurmasaŋız ol nerse üze kim ***fevt boldı*** sizdin taḳı ol nerse kim tėgdi sizke. 52v/5=003/153

füsūs tutuġlılardın bol- "alay edilenlerden olmak"

biz tap ***bolġay miz sanja füsūs tutuġlılardın.*** 195v/5=015/095

ġarḳ bol- "boğulmak"

utru yöridi ol ėkki ara suw ḳomı ***boldı suwḳa ġarḳ*** bolmışlardın. 166v/7=011/043

öŋdün gürūh boḍunlardın bol- "önceki nesillerden olmak"

bolmadı bir gürūh boḍunlardın silerde öŋdün ḳalmış iḍileri yıġarlar artaḳlıḳdın yer içinde. 172v/5=011/116

ḫālī bol- "yalnız kalmak"

taḳı ol vaḳtın kim satġaştılar sizke aydılar bittük. taḳı ol vaḳtın kim ***ḫālī boldılar*** ısırdılar sizin üze barmaḳ uçların öfkedin. 49v/6=003/119

ḥāżır bol- "hazır olmak, hazırlanmak"

çınoḳ taŋ atarda oḳımaḳ erür ***ḥāżır bolġu***. 212r/2=017/078

helāk bol- "yok olmak, ortadan kalkmak"

kimke tüşse anıŋ üze ḳınamaḳım çınoḳ ***helāk boldı***. 232r/8=020/081

ḫelāl bol- "helal olmak, yok olmak"

yülimeŋler başlarıŋızını teggınçeke tėgi ıḍġu ḳurbān ***ḫelāl bolġu*** yerke kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ rūzedin yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23r/9=002/196

ḫor bol- "hor olmak, aşağılanmak"

taḳı neçe köp peyġāmberdin öldürüşti iḍike nisbetligler köp süstlük ḳılmadılar ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı süst bolmadılar taḳı ***ḫor bolmadılar***. 52r/1=003/146

ḫilāf bol- "ihtilafa düşmek"

Taŋrı aḍrar seçer anlar ara ḳıyāmet küni içinde anıŋ içinde erdiler anıŋ içinde ***ḫilāf bolur*** erdiler. 13v/8=002/113

ḫoşnūd bol- "rıza göstermek, memnun olmak"

ḫoşnūd boldı Taŋrı anlardın yme ḫoşnūd boldılar andın. 95r/6=005/119

na-ḫoşnūd bol- "memnun olmamak"

körgey sen üküşni anlardın ewrülürler anlar kim kėrtgünmediler nėme yawuz aşundırdı anlarḳa etözleri Taŋrı ***nā-ḫoşnūd bolmaḳı*** anlar üze ḳın içinde anlar meŋgü ḳalığlılar. 90r/7=005/080

ırāḳ bol- "uzak olmak, uzaklaşmak"

yāḍ ḳılġıl bitig içinde meryemni ançada ***ıraḳ boldı*** öz kişilerindin bir yerde kün tuġuşı tapa. 223v/8=019/016

ıraḳlıḳ bol- "uzak olmak, uzaklaşmak"

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw öteldi iş turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ***ıraḳlıḳ bolsun*** küç ḳılıġlı boḍunlarḳa 166v/9=011/044

iglig bol- "hasta olmak, hastalanmak"

yülimeŋler başlarıŋızını teggingeke tėgi ıḍġu ḳurbān ḥelāl bolġu yerke kim ***bolsa silerdin iglig*** yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ rūzedin yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23v/1=002/196

isig bol- "sıcak olmak, sıcalmak"

sen suwsamaġay sen anıŋ içinde ne ***isig bolġay*** sen. 234r/8=020/119

kāfir bol- "kafir olmak"

ayġıl ay kitāb iyeleri ni üçün ***kāfir bolur*** siz Taŋrınıŋ nişānlarıŋa. 47v/3=003/098

ḳapḳara bol- "kapkara olmak, kararmak"

ḳaçan sewünç bėrilse olarda birisi tişi birle ***bolur*** anıŋ yüzi ***ḳap ḳara*** **ol** öfke birle saḳınçlıġ ol. 199v/8=016/058

ḳaraŋḳu bol- "karanlık olmak"

ḳaçan tünerdi erse ***karaŋḳu boldı*** erse anıŋ üze tün kördi yulduz. 102r/8=006/076

ḳaraġu bol- "kör olmak"

sėznürler bolmaġay tėp bulġaḳ ***ḳaraġu boldılar*** suḳaḳ boldılar yana tevbe bėrdi Taŋrı anlar üze yana ḳaraġu boldılar suḳaḳ boldılar üküşi anlardın. 89r/8=005/071

ḳatıġ bol- "sert olmak"

yana ***ḳatıġ boldı*** köŋlüŋizler anḍa kėḍin ol taşlar teg azu taḳı ḳatıġraḳ. 9r/4=002/074

ḳatıġ toprak bol- "pişmiş toprak olmak"

bolġay kim meniŋ iḍim bėrgey maŋa yėgrek seniŋ būstānıŋdın taḳı ıḍġay anıŋ üze bir ḳın yaʿnī ot kökdin ***bolġay ḳatıġ toprak*** tayıḳ. 217v/9=018/040

ḳatıġsız ḳılıġlı bol- "halis kılıcı olmak"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ***ḳatıġsız ḳılıġlı bolup*** aŋar dīnni. 155r/9=010/022

kėḍin ḳalıġlılar birle bol- "geride kalanlardan olmak"

bütünlükün yol anlar üze kim destūr ḳolurlar sėnde anlar muŋsuzlar ol tapladılar kim bolmaḳların ***kėḍin ḳalıġlılar birle***. 148v/6=009/093

kemişgen bol- "atıcı olmak, atmak"

aydılar ay mūsā yā sen mü kemşür sen yā biz mü bolalım aşnu kemişgen. 231r/6=020/065

kėŋrü bol- "kuşatmak, etrafını sarmak"

yarlıḳamaḳım ***kėŋrü boldı*** tėgme nerse. 126v/1=007/156

kėrtüngen bol- "inanan olmak, inanmak"

ol pend bėrilür anıŋ birle kim ***bolsa sizlerdin kėrtüngen*** Taŋrıḳa hėm soŋ künke. 28v/7=002/232

kėrtgünügli bol- "inananlardan olmak"

kim ḳılsa ėḍgü erkekdin azu tişidin ol ***kėrtgünügli bolsa*** tiriglik bėrgey miz aŋar ḫoş tiriglik. 203v/1=016/097

kėrtgünmiş bol- "inanmış olmak, inanmak"

eger bolsa bir boḍundın düşmen silerke ol ***kėrtgünmiş bolsa*** āzād ḳılmaḳ bir baş ḳarabaşı. 69v/1=004/092

kėrtgünmişlerdin bol- "inananlardan olmak"

eger körse sen ançada tizilseler ot üze aydılar yā ayġaylar ay kāşki biz yandurulsa miz yalġanḳa tutmas miz. iḍimiz belgülerini ***bolsa miz kėrtgünmişlerdin.*** 97v/6=006/027

kirmiş bol- "girmek, dahil olmak"

anlar kim ḳoyunlarınıŋız içinde ḳunçuylarınıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa eger ***kirmiş bolmasa*** siler anlarḳa ėrinçü yoḳ siler üze oġullarınıŋız cüftleri anlar kim oŋurḳaŋızlardın tururlar 61r/4=004/023

ḳorḳınçsız bol- "cesur, korkusuz olmak"

ḳorḳunçsuz mu boldı anlar kim al destān ḳıldılar ėsizlikler birle yer ḳudı ıymaḳḳa Taŋrı anlarnı yerke azu kelse anlarḳa ḳın andın kim bilmesler. 199r/4=016/045

ḳorḳunçsuz bol- "cesur, korkusuz olmak"

ḳorḳunçsuz mı boldılar Taŋrı alındın ḳorḳunçsuz bolmaz Taŋrı alındın meger ziyān ḳılıġlı boḍunlar köni yol körkitmedi mü anlarḳa kim mīrāş alurlar yėrni anıŋ boḍunında kėḍin eger tilese miz tegürse miz olarḳa yazuḳları birle tamġa urdımız köŋülleri üze anlar ėşitmesler. 121v/6=007/097

ḳorḳınç bol- "korkmak, ürpermek"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ***ḳorḳınç bolmaḳları*** silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa töben kemşülürler anıŋ içinde. 69r/4=004/091

köni sözlegliler bol- "doğru sözlülerden olmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳuŋlar Taŋrıdın ***boluŋlar köni sözlegliler*** birle. 151v/4=009/119

köni yolḳa könmişlerdin bol- "hidayete erenlerden olmak"

bütünlükün kim ābadān ḳılur Taŋrı mezgitlerini kim kėrtgünse Taŋrıḳa taḳı kėḍinki künke aḍaḳın tutsa namāznı bėrse zekātnı ḳorḳmas meger Taŋrıḳa herāyna anlar kim ***bolmaḳları köni yolḳa könmişlerdin***. 140v//1=009/018

köni yolluġ bol- "doğru yolda olmak, hidayete ermek

arturġay Taŋrı anlarnı kim ***köni yolluġ boldı*** köni yol. 227v/2=019/076

köŋül tarlıḳı içinde bol- "gönül darlığı içinde olmak, huzursuz olmak"

seringil ermes seniŋ ṣabruŋ meger Taŋrılıḳ ḳaḍġurmaġıl anlar üze ***bolmaġıl köŋül tarlıḳı içinde*** anıŋdın kim al ḳılurlar. 205v/6=016/127

ḳutluġ bol- "kutlu olmak, bahtiyar olmak"

yana anlar kim ***ḳutluġ boldılar*** uṣtmaḫ içinde meŋgü ḳalığlılar anıŋ içinde tutaşı turur erken kökler yerler meger kim tilese seniŋ iḍiŋ. 172r/3=011/108

ḳutsuz bol- "mutsuz olmak"

yana anlar kim ***ḳutsuz boldılar*** ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ulımaḳı kişnemeki eşek ağırmaḳı. 172r/1=011/106

küçsüz bol- "güçsüz olmak"

yāḍ ḳılınlar ançada kim siler az erdiŋizler ***küçsüz bolmış*** erdiŋizler yer içinde ḳorḳar erdiŋizler kim ḳapmaḳlarıdın silerni kişiler. 133v/4=008/026

küfr bol- "kâfir olmak, inanmamak"

ḥaḳīḳāt üze anlar kim kāfir boldılar bitmişlerindin soŋra andın soŋ ***boldılar küfr*** yanındın ḳabūl ḳılınmaġay tevbeleri. taḳı anlar anlar azġunlar. 46v/9=003/090

müsülmān bol- "Müslüman olmak"

taḳı ayġıl anlarġa kim bėrildiler kitābnı taḳı kitābsizlerke ***müsülmān bolduŋuz*** mu. 40r/1=003/020

nā-ḫoş bol- "memnun olmak, razı olmak"

yarlıġ sıdı ādem iḍisiŋe vaḳti ***nā-ḫoş boldı***. 234v/2=20/121

nā-ḫoşnūd bol- "memnun olmamak, razı olmak"

kim öldürse bir mü'minni uġrayu anıŋ yanutı tamuġ ol meŋgü ḳalığlı anıŋ içinde ***nā-ḫoşnūd bolur*** Taŋrı anıŋ üze sürer anı anuttı aŋar uluġ ḳınnı. 69v/4=004/093

nevmīḍ bol- "ümitsiz olmak, ümit kesmek"

ol uġurda kim aydımız ferişteler ke yüknüŋler ādemḳa yüküdiler meger raḥmetdin ***nevmīḍ bolmış*** unamadı tekebbürlük ḳıldı. ve kāne boldı tanığlılardın. 5v/1=002/034

nikāḥ bol- "nikâhlanmak, evlenmek"

yana eger boşasa anı ḥelāl bolmas aŋar anda kėḍin ***nikāḥ bolmaġınça*** anda aḍınḳı erke. eger boşasa anı yazuḳ yoḳ anlar ėkki üze kim yanışsalar eger bilseler aḍaḳın ḳılmaḳları ėkkegü Taŋrı yıġıġlarını. 28r/6=002/230

oġul ḳız bol- "evlat sahibi olmak"

yoḳdın bar ḳılığlı köklerni yerlerni. ḳayudın bolur aŋar ***oġul ḳız bolmışı*** yoḳ aŋar kişi. 105r/4=006/101

olturuġlılar bol- "oturanlardan olmak, oturmak"

ḳaçan indürülse bir sūre kim kėrtgünürler Taŋrıḳa ḳatıġlanıŋlar tėp yalavaçı birle destūr ḳolġay sėnde artuḳluḳ iḍileri anlardın ayġaylar ḳoḍġıl bizni ***bolalım olturuġlılar*** birle. 148r/4=009/086

ortaḳ ḳatıġlı bol- "kâfir olmak, ortak katan, şirk koşan olmak"

neteg ***bolur ortaḳ ḳatıġlılarḳa*** bıçıġ ağırlıġ mezgit üskinde yalavaçınıŋ üskinde meger anlar kim bıçıġ ḳıldıŋızlar ağırlıġ mezgit üskinde. 139r/7=009/007

ortaḳ erklig bol- "ortak güç sahibi olmak"

ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız ***bolmadı aŋar ortaḳ erklig*** içinde bolmadı aŋar dost uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

osanıġlılardın bol- "gafil olmak"

yāḍ ḳılġıl idiŋni özüŋ içinde yalwaru ḳorḳu aymanu ün bėrü ündemekde ḳuḍıraḳ sözdin ėrte kėçe ***bolmaġıl osanıġlılardın***. 131v/8=007/205

öfülmiş bol- "savrulmak"

urġıl anlarḳa yaḳın tiriglikniŋ mişli suw teg indürdimiz anı kökdin ḳatılsa aŋar yeriŋ otları ***bolur öfülmiş*** sawrar anı yėller. 218r/5=018/045

ökünç bol- "pişman olmak"

munu ribāmlaġaylar anı yana ***bolur anlar üze ökünç*** yana utulġaylar. 134v/3=008/036

ölüg bol- "ölü olmak"

tuttı anlarnı kim küç ḳıldılar cebra'il çaġırganı ***boldılar sarāyları içinde ölügler***. 168v/9=011/067

öŋin öŋin bol- "başka başka olmak"

öŋin öŋin boldılar anlarnıŋ işleri anlar ara yaşru tuttılar rāzlarını. 231r/2=020/062

örtüglüg bol- "gizli olmak"

çın uḍ ***örtüglüg boldı*** biziŋ üze. 8v/7=002/070

rāżi bol- "razı olmak"

eger bolmasalar ėkki er bir er taḳı ėkki tişi ol kim ersedin kim ***rāżī bolur*** siz tanuḳlardın kim azsa ėkkide birisi taḳı aŋdursa ėkkide birisi taḳı birke. 36v/7=002/282

saḳnuḳ bol- "çekinmek"

ol uştmaḫ ol turur mīrāṣ bėrür miz ḳullarımızdın kim ***bolsa saḳnuḳ***. 226v/6=019/063

satıġçılıḳ bol- "ticaret yapmak"

ay anlar kim kėrtgündiler yėmeŋler tawarlarıŋızn ı siler ara bāṭıllıḳ birle meger kim ***bolsa satıġçılıḳ*** ḫoşnūdluḳdın silerdin. 62r/4=004/029

saw pend bol- "öğüt almak"

keçmişlerni sözlegil bolġay kim anlar ***saw pend bulġaylar***. 129r/3=007/176

secde ḳılıġlılardın bol- "secde edenlerden olmak"

arıġlıġ birle yāḍ ḳılġıl idiŋ ögdüsi birle ***bolġıl secde ḳılıġlılardın***. 195v/7=015/098

sefer üze bol- "yolda olmak, yolculuk hâlinde olmak"

taḳı eger ***bolsaŋız sefer üze*** taḳı bulmasaŋız bitigçi alınmış tutuġlar. 37r/5=002/283

sewnü bol- "sevinmek"

bütünlükün Taŋrı sewmes kim ***bolsa sėwnü*** yalnu turuġlını küwezni. 63r/5=004/036

sezā bol- "uygun olmak, yaraşmak"

uruldı anlar üze ḫorluḳ ni yerde kim bulunsalar meger ʿahd birle Taŋrıdın taḳı ʿahd birle kişilerdin taḳı ***sezā boldılar*** öfkeke Taŋrıdın. 48v/9=003/112

sėzik bol- "şüphelenmek, şüpheye düşmek, şüphe içinde olmak"

bu bir bitig indürüldi saŋa ***bolmasun köŋül içinde sėzik*** andın ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle ögüt pend kėrtgünügliler. 112v/5=007/002

sėzik içinde bol- "şüphe içinde olmak, şüphelenmek"

bolmaġıl sėzik içinde andın. 164v/3=011/017

sėziksiz biliglilerdin bol "şüphe duymadan inanmak"

taḳı mundaġoḳ körkütür miz ibrāhīmḳa kökler yerler erkliglikini ***bolġu üçün sėziksiz biliglilerdin***. 102r/7=006/075

sėzikliglerdin bol- "şüphelenenlerden olmak"

kėrtü köni iḍiŋdin turur ***bolmaġıl oḳ sėzikliglerdin***. 17v/4=002/147

sėziklig bol- "şüphelenmek, şüpheye düşmek"

ol ʿīsā turur meryem oġlı. köni söz aydı ol kim anıŋ içinde ***sėziklig boldılar***. 224v/9=019/034

sipās öteglilerdin bol- "şükr edenlerden olmak"

eger bėrse sen biziŋke ėḍgülük ***bolġay oḳ miz sipās öteglilerdin***. 130r/7=007/189

suḳaḳ bol- "sağır olmak, duymamak"

sėznürler bolmaġay tėp bulġaḳ ḳaraġu boldılar suḳaḳ boldılar yana tevbe bėrdi Taŋrı anlar üze yana ḳaraġu boldılar ***suḳaḳ boldılar*** üküşi anlardın. 89r/8=005/071

süst bol- "gevşeklik göstermek, yılmak"

taḳı neçe köp peyġāmberdin öldürüşti iḍike nisbetligler köp süstlük ḳılmadılar ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı ***süst bolmadılar*** taḳı ḫor bolmadılar. 51v/9=003/146

suw ḳomı bol- "boğulmak, suda boğulmak"

aydı küḍezigli yoḳ bu kün Taŋrı yarlıġındın meger kimni yarlıḳasa. utru yöridi ol ėkki ara *suw ḳomı* ***boldı suwḳa*** ġarḳ bolmışlardın. 166v/7=011/043

şek tutġanlardın bol- "şüpheye düşenlerden olmak, şüpheci olmak"

bu ḥaḳḳ iḍiŋdin ***bolmaġıl şek tutġanlardın***. 44r/2=003/060

şeklig bol- "şüphelenmek, şüpheye düşmek"

ol könirek Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim ***şeklig bolmasaŋız*** meger kim bolsa anuḳ ticāret tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/1=002/282

şükr öteglilerdin bol- "şükr etmek, şükürlerde bulunmak"

ayurlar eger ḳutġarsa bizni mundın ***bolġay oḳ miz şükr öteglilerdin.*** 155r/9=010/022

taŋ bol- "şaşakalmak, hayret etmek"

boldı mu kişilerke tañ kim yarlıġ ıdmaḳımız bir erke yaʿnī muḥammedke anlardın kim ḳorḳıtġıl kişilerni sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler çın anlarḳa barur köni aḍaḳ çın ėḍgü yer iḍileri üskinde. 153r/1=010/002

tañ başında bol- "sabahın ilk saatlerinde olmak"

tuttı anlarnı ḳatıġ ün ***tañ başında boluġlılar***. 195r/7=015/083

tanıġlılar bol- "inkar etmek, reddetmek, kabul etmemek"

ol yörir ėletür anlarnı suw ḳomı içinde taġlar teg ündedi nūḥ oġlını erdi bir sınar ay oġul-ḳınam mingil biziŋ birle ***bolmaġıl tanıġlılar*** birle. 166v/5=011/042

tanuḳ bol- "tanık olmak, şahit olmak"

ḳıyāmet kün ***bolur anlar üze tanuḳ***. 77r/2=004/159

tanuḳluḳ bol- "tanıklık etmek, şahitlik yapmak"

aydılar tiler miz kim yėse miz andın amrulsa tınsa köŋüllerimiz bilse miz çın aydıŋ biziŋke ***bolsa miz anıŋ üze tanuḳluḳ*** bėriglilerdin. 94v/2=005/113

taraşıḳ bol- "ihtilâfa düşmek, ayrılmak, ayrılığa düşmek"

öldürmediler anı asmadılar anı yoḳ oḫşanıldı anlarḳa. çın anlar ***taraşıḳ boldılar*** anıŋ içinde sėzik içinde anlardın. 76v/9=004/157

taraşuḳ bol- "ihtilâfa düşmek, ayrılmak, ayrılığa düşmek"

bütünlükün seniŋ iḍiŋ aḍrar seçer anlar ara ḳıyāmet kün anıŋ içinde erdiler anıŋ içinde ***taraşuḳ bolurlar***. 205v/2=016/124

tartışıḳ bol- "tartışmak, ayrılığa düşmek, ayrılmak"

silerke anı kim siler anıŋ içinde erdiŋizler ***tartışıḳ bolur.*** 86v/3=005/048

taşlar bol- "taş olmak, taşlaşmak, taş haline gelmek"

ayġıl ***boluŋlar taşlar*** azu temürler 209v/5=017/050

tegmiş bol- "değmek, dokunmak, yakınlaşmak"

neteg alur siler anı çınoḳ ***tegmiş bolsa*** amarıŋızlar amarıke aldılar silerdin aġırlıġ bütünlük. 60v/7=004/021

temürler bol- "demir olmak, demirleşmek, demir gibi sertleşmek"

ayġıl ***boluŋlar*** taşlar azu ***temürler*** 209v/5=017/050

teŋiz ḳara bol- "deniz mürekkep olmak"

ayġıl eger ***bolsa teŋiz ḳara*** iḍim yarlıġlarıŋa alḳınġay tükengey erdi teŋiz tükenmişde öŋdün iḍim yarlıġları eger keltürse miz aŋar meŋzer artuḳluḳ meded. 222v/5=018/109

terk bol- "terk etmek, ayrılmak, uzaklaşmak"

orunḳa ḳaldı anlarda kėdin yawuz ʿayāllar żāyiʿ ḳıldılar namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa ***terk bolġay*** kim körgeyler ġayy tamusıŋa. 226v/2=019/059

tiriglik bol- "hayat olmak, yaşamak, mevcudiyetini devam ettirmek"

kim yüz ewürse menim yāḍımdın aŋar ***bolġay tiriglik*** tar ḳoparġay miz anı ḳopmaḳ küni ḳaraġu. 234v/5=020/124

toprak bol- "toprak olmak, toprağa dönmek"

eger taŋırḳasa sen taŋ oḳ turur sözleri ḳaçan ***bolsa miz toprak*** biz mü bolur miz yaŋı yaratıġ içinde anlarḳa anlar kim tandılar iḍilerine. 183v/4=013/005

tutmış bol- "tutmak, yakalamak"

erklenmegeyler yazuḳ keçrü ḳolmaḳḳa meger ol kişi kim ***tutmış bolsa*** Taŋrı üskinde bıçıġ yaʿnī lā ilāhe illa'llāh tėmek.228r/1=019/087

tükel bol- "tam olmak, tamamlamak"

anda ol on ***tükel bolur***. 23v/4=002/196

tüz bol- "denk olmak, eşit olmak, denkleşmek"

uḍu barmas men meger aŋar kim yarlıġ ıḍlur ayġıl ***tüz bolur*** mu ḳaraġu körgen birle. 99v/5=006/050

uçuz bol- "değersiz olmak, değersizleşmek"

uçuz bolġay yüzler ol tirigke kim hemīşe tirig turur. 233v/9=020/111

uçuzlardın bol- "değersizlerden olmak, değersizleşmek"

eger ḳılmasa anı kim anı kim fermānlayur men aŋar zindānḳa urulġay oḳ ***bolġay oḳ uçuzlardın***. 176r/1=012/032

uluġ artaḳlıḳ bol- "büyük fesat olmak, büyük fesatlık çıkarmak"

yana anlar tandılar amarıları amarınıŋ dostları turur meger ḳılmasa siler anı ***bolġay bulġaḳ yer içinde uluġ artaḳlıḳ***. 138r/6=008/073

uluġ bol- "büyük olmak, büyümek, yücelmek"

uluġ boldı bir söz çıḳar aġızlarından. 214v/6=018/005

uluġluḳ bol- "büyük olmak, büyümek, yücelmek"

bolsa siler ėkkegüke uluġluḳ yer içinde ermes miz siler ėkkegüke kėrtgüngenler. 160v/1=010/078

umas bol- "olmamak, gücü yetmemek"

aydı ay ḳatıġlıḳḳa ***umas mu boldum*** bolmaḳımdım bu ḳarġa meŋizlig kömse men ḳaḍaşım uwutnı bolsa men ökünçlüglerdin. 83r/2=005/031

umınçsız bol- "ümitsizliğe düşmek, ümitsiz olmak, ümit kesmek"

ḳaçan niʿmet bėrse miz kişiler üze yüz ewrer tezer bir sıŋardın. ḳaçan tėgse aŋar yawuzluḳ ***bolur umınçsız***. 212r/8=017/083

umınçsız nevmīḍ bol- "ümitsizliğe düşmek, ümitsiz olmak, ümit kesmek"

tütündi küydi baş ürüŋlükün. ***bolmadım sėni uḳmaḳda ay menim iḍim umınçsız nevmīḍ***. 223r/5=019/004

umınçsızlardın bol- "ümitsizliğe düşmek, ümitsiz olmak, ümit kesmek"

aydılar sewünç bėrür miz saŋa yaraşı birle ***bolmaġıl umınçsızlardın***. 194v/1=015/055

uwuş tüwüş bol- "un ufak olmak, küçük parçalara ayırmak, dağılmak"

aydılar ḳaçan ***bolsa miz sünükler uwuş tüwüş*** biz mü ḳoparılur miz yaŋı yaratıġ ayġıl boluŋlar taşlar azu temürler azu törütülmiş anıŋdın kim uluġ kelür köküzleriŋiz içinde. 209v/4=017/049

üküş bol- "çok olmak, çoğalmak, artmak"

ol kün tėrer miz anlarnı ḳamuġnı ay perīler yıġını ***üküş boldunızlar*** kişilerdin. 107v/8=006/128

üstün astın bol- "altını üstüne getirmek, ters çevirmek"

kelmedi mü anlarḳa anlarnıŋ sawı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿād boḍunı ṣemūdluġlar ibrāhīm yalavaç boḍunı medyen kenti iḍileri ***üstün astın boldaçılar*** keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 146r/7=009/070

vekāne bol- "olmak"

ol uġurda kim aydımız ferişтelerke yüknüŋler ādemḳa yükündiler meger raḥmetdin nevmīḍ bolmış unamadı tekebbürlük ḳıldı. ***ve kāne boldı*** tanıġlılardın. 5v/1=002/034

yaġı bol- "düşman olmak, düşman gibi davranmak"

ayġıl kim ***bolsa yaġı*** cebraʾilḳa bütünlükün ol indürdi anı köŋlüŋ üze Taŋrı yarlıġı birle könike tutuġlı anı kim anıŋ utrusında köni yol sewünç èşittürmek müʾminlerḳa. 11v/9=002/097

yaḳın bol- "yakın olmak, yaklaşmak"

andaġoḳ ***yaḳın boldı*** iḍiŋ sözi anlar üze kim yarlıġdın çıḳtılar anlar kėrtgünmesler. 156v/4=010/033

yalıŋ bol- "çıplak kalmak"

çın saŋa açmamaḳıŋ anıŋ içinde ***yalıŋ bolmaġay*** sen. 234r/8=020/118

yaraġı bol- "gücü yetmek"

urdı Taŋrı bir meṣel bir ḳul erklig bulunamış ***yaraġı bolmas*** nerse üze. 201r/8=016/075

yaraşı bol- "uygun olmak"

ḳaçan tilese miz yoḳ yoḍun ḳılmaḳımız bir sala boḍunını erklig ḳılur miz anıŋ erklig türklüglerini yarlıġdın çıḳarlar anıŋ içinde ***yaraşı bolur*** anıŋ üze söz yoḳ yoḍun ḳılur miz anı yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 207r/6=017/016

yārīçi bol- "yardımcı olmak, yardım etmek"

eger ***bolsa amarıları amarıke yārīçi*** 212v/5=017/088

yarlıḳamaḳ bol- "bağışlamak, affetmek"

yana bėrdimiz mūsāḳa kitābnı tükel anıŋ üze kim körklügrek aḍırtmaḳ belgürtmek tėgme nerseni köni yol ***yarlıḳamaḳ bolġay*** kim anlar iḍileriŋe tuşmaḳḳa kėrtgüngeyler. 111r/8=006/154

yava bol- "boşa gitmek, heba etmek"

anlar kim ***yava boldı*** anlarnıŋ ḳatıġlanmaḳları dünyā içinde anlar sėznürler anlar ėdgülük ḳılurlar işin. 222r/9=018/104

yawuḳluḳ bol- "yakın olmak"

kerekmez yaramas. sawçıḳa anlar kim kėrtgündiler yarlıḳatu ḳolmaḳları ortaḳ ḳatıġlılarnı eger ***bolsalar yawuḳluḳ*** iḍileri belgürmişde kėḍin anlarḳa anlar tururlar tamuġ iḍileri. 151r/2=009/113

yawumış bol- "yaklaşmış olmak, yakınlaşmak"

azu körmesler mü kökler yerler erkligliki içinde. ol kim yarattı Taŋrı nersedin meger ***bolġay yawumış*** bolġay urulmış vaḳtları ḳayu sözke anda kėḍin kėrtgünürler. 129v/6=007/185

yawuz bol- "kötü olmak, kötülemek"

anlar kim nafaḳa ḳılurlar tawarlarını kişilerke kėrtgünmesler Taŋrıḳa ap yme kėḍinki künke. kim bolsa yek aŋa ḳoldaş ***yawuz boldı*** ḳoldaş. 63r/9=004/038

yawuz iş bol- "kötülük yapmak, kötü davranmak"

ayġıl bütünlükün Taŋrı fermānlamas ***bolmaçı yawuz işni***. 114v/7=007/028

yazuḳ ḳılıġlılar bol- "mağfiret etmek"

ay meniŋ boḍunum yarlıḳatu ḳoluŋlar iḍiŋizlerdin yana öknüp yanıŋlar anıŋ tapa ıḍgay kökdin yaġmur siler üze uḍu uḍu ḳuyġan yaġmur arturġay silerke küçni küçiŋizlerke ewrülmeŋler ***yazuḳ ḳılıġlılar bolup***. 167v/4=011/052

yazuḳluġ bol- "günahkâr olmak, günah işlemek"

yazuḳluġ bolmas yazuḳ ḳılıġlı aḍnaġu yazuḳı birle. 112r/8=006/164

yėgrek bol- "üstün olmak"

eger olar aysalar ėşittimiz boyun bėrdimiz ėşitgil baḳġıl biziŋke ***yėgrek bolġay*** erdi anlarḳa tüzrek könirek yoḳ kim sürdi olarnı Taŋrı kafirlıḳları birle kėrtgünmesler meger az. 64r/7=004/046

yıġılmış bol- "yığılmak, toplanmak"

taḳı eger ölseŋiz yā öldürülseŋiz Taŋrı tapa ***yıġılmış bolur*** siz. 53v/2=003/158

yılan bol- "yılan olmak, yılan biçimine dönmek"

ançada oḳ ol ***yılan boldı*** yögrür. 229r/7=020/020

yıraḳ bol- "uzak olmak, uzaklaşmak, ayrılmak"

eger erdi erse nerse yaḳın yol keçigli uġrayu uḍġaylar erdi saŋa yoḳ kim ***yıraḳ boldı***. 143r/8=009/042

yinçge bol- "esirgemek, bağışlamak, esirgeyen, bağışlayan (Allah)"

ol kün uḍu barġaylar ündegçike egrilik bolmaġay aŋar aḳrun ***yinçge bolġay*** ünler raḥmān Taŋrıḳa ėşitmegey sen meger aḳruḳına. 233v/7=020/108

yoḳ bol- "ortadan kalkmak, helak, olmak"

anlar antları ***yoḳ bolġay*** kim anlar yıġılġaylar. 139v/7=009/012

yoḳ yoḍun bol- "silmek, bozmak, geçersiz kılmak"

yoḳ yoḍun boldı işleri boldılar ziyānlıġlar. 87r/5=005/053

yoḳsuz bol- "boşa gitmek, zayi olmak"

kim ewrülse silerdin dīndin ölse ol tanıġlı erken anlar turur ***yoḳsuz boldı*** işleri dünyā içre āḫiret içre. 26r/8=002/217

yolsuz bol- "gaflete düşmek, azmak"

ayġıl uḍu barmas miz köŋlüŋüz tilekiŋe bütün ***yolsuz bolur*** men andaġ erse ermes men men köni yolġa königlilerdin. 100r/7=006/056

yuḳamaduḳ bol- "dokunulmamış olmak"

aydı ḳayda bolur maŋa oġlan ***yuḳamaduḳ bolsa*** maŋa bir ādemī ermez men artaḳ işlig. 224r/3=019/020

yumşaḳ bol- "yumuşak, hoş olmak, tatlı olmak"

aytıŋ ėkkegü aŋar söz ***yumşaḳ bolġay*** ol pend alıŋġay yā ḳorḳa. 230r/4=020/044

yüknüglilerdin bol- "secde etmek, secdede bulunmak"

yarattımız silerni taḳı cānıŋızlarnı yana ṣūret ḳıldımız silerni yana aydımız feriştelerke yüknüŋler buġday eŋligke yükündiler meger iblīs ***bolmadı yüknüglilerdin.*** 113r/7=007/011

yüŋül bol- "hafif gelmek"

kimnüŋ ***yüŋül bolsa*** tartġuları anlar tururlar ziyān ḳıldılar özleriŋe anın kim erür biziŋ belgülerimiz birle küç ḳılur erdiler. 113r/3=007/009

yüreksiz bol- "yüreksiz olmak, cesaretsiz olmak"

taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı buyruḳ birle ançaḳa tėgrü kim ol vaḳtın kim ***yüreksiz bolduŋuz*** taḳı tartıştıŋız iş içinde. 52r/9=003/152

ziyān ḳılıġlılardın bol- "zarar kılanlardan olmak"

meger yazuḳumnı örtmese sen yarlıḳamasa sen mėni ***bolġay men ziyān ḳılıġlılardın***. 167r/5=011/047

ziyānlıġ bol- "kayba uğramak"

öldürdi anı ***boldı ziyānlıġlardın***. 83v/9=005/030

bolġay 1. "mahlukat isim ve fail olarak: umulur ki, belki"

eger taplamasa siler olarnı ***bolġay*** taplamamaḳıŋız nerseni yana ḳılġay Taŋrı anıŋ içinde üküş ėdgülük. 60v/4=004/019

2. "kaçınılmaz zarurî, gerekli, sabit"

eger oza yarlıġ barmış yoḳ erse iḍiŋdin ***bolġay*** erdi ḳın tutaşı vaḳt zamāne atalmış. 236r/2=020/129

bolmaḳları "mahlukat isim ve fail olarak, umulur ki, belki"

bütünlükün kim ābadān ḳılur Taŋrı mezgitlerini kim kėrtgünse Taŋrıḳa taḳı kėḍinki künke aḍaḳın tutsa namāznı bėrse zekātnı ḳorḳmas meger Taŋrıḳa herāyna anlar kim ***bolmaḳları*** köni yolḳa könmişlerdin. 140v/1=009/018

bolġay kim 1."ümit bildirir, umulur ki, belki manasındadır. Ta'lil bildirir " için, tâ ki, sebebiyle ...v.b. manalarına gelir. soru bildirir" ... mi? yoksa.... değil mi v.b. manalarına gelir"

andaġoḳ fermān tutuġlı ḳıldımız anı silerke ***bolġay kim*** siler şükr ötegey siler 245v/1=022/036

2. "mahlukat isim ve fail olarak: umulur ki, belki"

bitildi siler üze toḳışmaḳ ol ters ol silerke. ***bolġay kim*** taplamaġay siler nerseni ol yėgrek turur silerke. 26r/2=002/216

bolġu "düşmek, ortaya çıkmak, tahakkuk etmek, yere kapanmak"

saḳış küni ***bolġu*** turur. 384r/2=051/006

bolġuluḳ "olma, oluş"

ḳaçan öteseler anlardın ārzū hevānı erür Taŋrı yarlıġı ***bolġuluḳ***. 308r/6=033/037

boluġ "olma, oluş"

yme ewün yapurġaḳlıḳ bir ***boluġ çiçek***. 392v/1=055/012

bor "içki, şarap[201]"

ay anlar kim kėrtgündiler kim ***bor*** atġu oyun Taŋrıda aḍınḳı tapunġular oyunlar arıġsız turur yek işindin. 91r/8=005/090

bor ḳıl- "içecek yapmak"

yana kelgey anda kėḍin ol bir yıl anıŋ içinde yaġmur bėrlür kişiler anıŋ içinde ***bor ḳılurlar*** 177v/2=012/049

borç "borç[202]"

ay anlar kim bittiler ḳaçan borç alışsaŋız ***borç*** birle atanmış vaḳṭḳa tėgi bitiŋ anı. 36v/1=002/282

borç alış- "borç alıp vermek"

ay anlar kim bittiler ḳaçan ***borç alışsaŋız*** borç birle atanmış vaḳṭḳa tėgi bitiŋ anı. 36r/9=002/282

borçluġ "borçlu"

bütünlükün ṣadaḳalar çıġaylarḳa yoḳsuzlarḳa iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ulaşturġu isitgü boyunları içindeki ***borçluġlarḳa*** Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürüh aḍrılmış yol oġlanları teŋeştürmek Taŋrıdın. 145r/3=009/060

borġu "boru, sur borusu[203]"

törüttimiz amarılarını ol kün tolġaşur amarı içinde ürlür ***borġu*** içinde biriktürgey miz anlarnı biriktürmek. 222r/4=018/099

---

201 Cahiliye Dönemin'de içki son derece yaygındı. Cahiliye Arapları içkiye o derece müptela olmuşlar ki, lisanlarında içkinin yüz kadar ismi geçer, şiirlerinde bütün çeşitlerini ve sofralarını tasvir ederlerdi. İslam, Cahiliye Devri'in, içki içme alışkanlığı ile ilgili bütün uygulamaları reddetmiş, sarhoşluk veren bütün içkileri yasaklamıştır (Ateş 1996:482).

202 Kişilerin birbirlerine karşı bir şey yapmak veya vermekle yükümlü kılan hukuki ilişki veya bu ilişkinin doğurduğu yükümlülük anlamında kullanılan hukuk terimidir (Karagöz 2005:73).

203 Sözlükte "boru veya boynuz" gibi üfürülen şey anlamına gelen sûr, dini terim olarak kıyametin kopuşunu belirtmek ve kıyamet koptuktan sonra bütün insanların dirilip mahşer yerinde toplanmalarını sağlamak üzere İsrafil tarafından üfürülecek boru (Karagöz 2005:599).

borġu ürül- "sura üflemek, sura üflenmek"

ürülgey borġu içinę ol ḳorḳutġu kün. 382v/4=050/020

boş "boş, hür, boşanmış, nikâh bağı bozulmuş"

boş uraġutlar "hür ve iffetli evlenmemiş mümin kadınlar"

yana kim umasa silerdin artuḳluḳ tişilenmek ***boş uraġutlarnı*** kėrtgünmişler anıŋdın kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz yinçge ḳızlarıŋızdın kėrtgünügliler. 61v/2=004/025

boş āzād uraġutlar tişiler "evlenilmeye uygun hür kadınlar"

arıġ ***boş āzād uraġutlar tişilerdin*** meger negü kim erklig bolsa oŋ elgiŋizler. 61r/7=004/024

boş ḳıl- "boşamak, (iki) boşama hakkı olmak"

boş ḳılmaḳ ėkki yolı ol. 27v/9=002/229

boş ḳılın- "boşanmak, ayrılmak"

boş ḳılınmış ḳunçuylarḳa yėm keḍimleri ėḍgülük birle yaraşı iş saḳnuḳluḳ üze. 30r/8=002/241

boş ḳılınmış ḳunçuylar "boşanmış kadınlar, eşinden ayrılmış kadınlar"

boş ḳılınmış ḳunçuylarḳa yėm keḍimleri ėḍgülük birle yaraşı iş saḳnuḳluḳ üze. 30r/8=002/241

boşa- "boşamak, nikâhı sona erdirmek[204]"

yana eger ***boşasa*** anı ḥelāl bolmas aŋar anda kėḍin nikāḥ bolmaġınça anda aḍınḳı erke. 28r/5=002/230

boşan- "boşanmak, nikâhı sona erdirmek"

boşanmış tişiler küḍgeyler özleri birle üç namāzsızlıḳ ḳatıġ arıġınça. 27v/5=002/228

boşanmış tişiler "dul bayanlar"

boşanmış tişiler küḍgeyler özleri birle üç namāzsızlıḳ ḳatıġ arıġınça. 27v/5=002/228

boynaġu "asi, itaatsiz, inatçı, isyankâr"

erdiŋizler ***boynaġu*** boḍunlar. 326r/5=037/030

boynaġu bol- "haddi aşmak, hududu çiğnemek, itaattan çıkmak, yaşlanmak"

barġıl fir'avn tapa ol ***boynaġu boldı***. 434v/7=079/017

boynaġularnıŋ boynın sıġlı "çok üstün, ebedî hâkimiyet sahibi, her şeyi saltanatı ve idaresi altında tutan"

ol turur tanrı yalnuz ***boynaġularnıŋ boynın sıġlı*** 335r/5=039/004

boynaġu boḍunlar "asi topluluklar, isyankâr topluluklar"

erdiŋizler ***boynaġu boḍunlar***. 326r/5=037/030

boynaġulıḳ "haddi aşma, azgınlık ***bkz.*** boynaġuluḳ"

---

204 Karı-koca arasındaki evlilik bağının sona ermesi klasik fıkıh literatüründe "talak" şeklinde ifade edilmiştir. Fıkıhta "talak" kelimesi hem tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşama, hem tarafların anlaşarak evlilik birliğine son vermeleri, hem de mahkeme kararıyla meydana gelen boşanma anlamlarına gelmekle birlikte, genellikle tek taraflı irade beyanı ile yapılan boşamayı ifadede kullanılır (Karagöz 2005:631).

ḳorḳuttımız anlarnı artmas anlarḳa meger ***boynaġuluḳ*** uluġ. 210v/5=017/060

boynaġuluḳ ḳıl- "haddi aşmak, azgınlık yapmak"

eger bulsalar sıġınġu yerni azu üŋürlerni azu kirgü yerni yüz ewürgeyler aŋar anlar baş kötrüp ***boynaġuluḳ ḳılurlar***. 144v/7=009/057

boynaġuluḳ 1."haddi aşma, azgınlık ***bkz.*** boynaġulıḳ"

ḳorḳuttımız anlarnı artmas anlarḳa meger ***boynaġuluḳ*** uluġ. 210v/5=017/060

2. "gurur, kibir"

yoḳ kim anlar tandılar ***boynaġuluḳ*** içre yaraşmamaḳlıḳ içre. 330v/1=038/002

boynaġuluḳ ḳıl- "haddi aşmak, isyan etmek"

eger bulsalar sıġınġu yerni azu üŋürlerni azu kirgü yerni yüz ewürgeyler aŋar anlar baş kötrüp ***boynaġuluḳ ḳılurlar***. 144v/7=009/057

boyun 1."boyun"

ḳılmaġıl elgiŋni baġlıġ boynuŋḳa yaḍmaġıl anı ḳamuġ yaḍmaḳ olturġay sen taşra toḳılıp yıġılmış. 208r/5=017/029

2. "kul, köle[205]"

bėrseŋ tawarnı anıŋ sewüglügi üze yaġuḳluḳ iḍileriŋe atasızlarḳa çıġaylarḳa yol oġlanıŋġa ḳolġuçılarḳa ***boyun*** içinde bėrimliglerke. 20v/6=002/177

3. "ayak ile diz kapağı arasındaki kısım"

törçidi siŋirlerin ḳuya ***boyunların*** toḳıyu. 332v/2=038/033

boyun bėr- 1. "Müslüman olmak, teslim olmak"

anlar kim aydılar ḳarındaşlarıŋa taḳı oturdılar eger ***boyun bėrseler*** erdi bizke öldürmegeyler erdi. 54a/2=003/168

2. "uymak (nefsine), arzulamak, istek göstermek"

boyun bėrdi aŋa etözi ḳaḍaşını öldürmekke. öldürdi anı boldı ziyānlıġlardın. 83v/9=005/030

boyun bėrigli "boyun eğen, tabi olan, emir altına giren"

tutturdı anıŋ birle ibrāhīm oġlanıŋa taḳı yaʿḳūb. ay oġlanım bütünlükün Taŋrı üḍürdi silerke dīnni. ölmeŋler meger siler ***boyun bėrigliler***. 15v/5=002/132

boyun bėrigliler bol- "Müslümanlardan olmak"

üküş tėmes sewer anlar kim tandılar eger ***bolsalar boyun bėrigliler***. 192v/2=015/002

boyun bėrigli ḳıl- "itaatkâr kılmak"

azu erdiŋizler mü tanuḳlar ançada kim keldi yaʿḳūb yalavaçḳa ölüm ançada aydı oġlanıŋa nėgüke tapnur siler mėnde kėḍin aydılar tapnur miz seniŋ Taŋrıŋa ataların Taŋrısıŋa ibrāhīmniŋ ismāʿīlniŋ isḥāḳnıŋ bir Taŋrıḳa biz aŋar ***boyun bėrigliler***. 15v/9=002/133

205 Köle ve cariye, tarihte hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlara göre daha aşağı bir statüde bulunan bir sınıfın adıdır.Bu sınıfın kadınları için cariye, eme, memluke tabiri kullanılmaktadır (Karagöz 2005:82).

boyun bėrmedük "cezalandırılan aleyhine hüküm verilen, kul edinilen, köle kılınan"
eger erse siler ***boyun bėrmedük***. 396v/5=056/086
*boyun bėrmek*1. "tâat, bağlılık, inkıyad"
ayurlar ***boyun bėrmek*** ḳaçan çıḳtılar erse seniŋ üsküŋdin tünle endāze ḳıldı bir gürūh anlardın anda aḍın kim ayur sen. 67v/9=004/081,
2."sulh, emân, necât, kurtuluş"
ay anlar kim kėrtgündiler kiriŋler ***boyun bėrmek*** içinde ḳamuġı. 24v/9=002/208
boyun içinde bėrimliglėr "köle, köleler[206]"
bėrseŋ tawarnı anıŋ sewüglügi üze yaġuḳluḳ iḍileriŋe atasızlarḳa çıġaylarḳa yol oġlanıŋġa ḳolġuçılarḳa ***boyun içinde bėrimliglerke***. 20v/6=002/177
boyun ker- "isyan etmek, itaat etmemek"
ol kün sewer anlar kim tandılar ***boyun kerdi*** yalavaçḳa eger tüz ḳılsa anlar birle. kizlemes Taŋrıdın bir söz. 63v/5=004/042
boyun kerigli "isyankâr, itaat etmeyen
eḍgülük ḳılġan atasıŋa anasıŋa ermedi ***boyun kerigli*** yarlıġ sıġan. 223v/6=019/014
boyun kerigli bed-baḫtlıḳ "zorlayıcı, musallat olan"
ėḍgü bulġan öz anam birle ḳılmadımız ***boyun kerigli bed-baḫtlıḳ***. 224v/7=019/032
boyun kerigli yarlıġ sıġan "zorlayıcı, musallat olan"
eḍgülük ḳılġan atasıŋa anasıŋa ermedi ***boyun keregli yarlıġ sıġan***. 223v/6=019/014
boyun sü- "boyun eğmek, itaat etmek, Müslüman olmak"
ançada kim aydı aŋar iḍisi ***boyun sügil***. 15v/4=002/131
boyun sügen "boyun eğen, itaat eden, Müslüman"
ermez erdi ibrāhīm cuhūd taḳı ermez erdi tersā taḳı ançası bar erdi ḥaḳḳ dīnke ḳışġan ***boyun sügen*** taḳı ermez erdi ortaḳ ḳoşġanlardın. 44v/5=003/067
boyun sügliler "boyun eğenler, itaat edenler, Müslümanlar"
ortaḳ yoḳ aŋa. anıŋ birle fermānladım men ***boyun süglilerniŋ*** ilkisi men. 112r/6=006/163

boyunġalıḳ "haddi aşmak, hududu çiğnemek, itaattan çıkmak, yaşlanmak"
azu bu ol kim rūzī bėrür silerke eger yıġsam rūzīsini yoḳ üstediler ***boyunġalıḳ*** içre özneklik içre. 417v/8=067/021
boyunġalıḳ ḳıl- "haddi aşmak, hududu çiğnemek, itaattan çıkmak"
anlar kim ***boyunġalıḳ ḳıldılar*** kendler içre. 442v/6=089/011

bölük "bölük, parça, kısım"
anlar bėrdimiz anlarḳa bitigni bilirler anı neteg kim bilirler oğlanlarını. bütünlükün bir ***bölük*** anlardın kizlerler kėrtü anlar bilirler. 17v/3=002/146

206 Köle ve cariye, tarihte hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlara göre daha aşağı bir statüde bulunan bir sınıfın adıdır.Bu sınıfın kadınları için cariye, eme, memluke tabiri kullanılmaktadır (Karagöz 2005:82).

böri "kurt"

aydı men ḳadġurtur mėni ėletmekiŋizler anı taḳı ḳorḳar men yėmekinde anı ***böri*** taḳı siler andın osanıġlılar siler. 174r/5=012/013

bu 1. "işaret sıfatı"

tėgme yolı rūzī bėrilse andın mīvedin rūzī ayġaylar ***bu*** ol turur rūzī bėrildimiz munda öŋdün. 4r/9=002/025

2. "işaret zamiri"

bunı keçürmeŋizler yaḳınraḳ turur saḳnuḳlarḳa. 30r/1=002/237

bu ajun "bu dünya, dünya[207]"

ermez ol meger biz tiriglikimiz ***bu ajunda***. ölür miz. 251r/3=023/037

bu ajun tirigliki "dünya hayatı"

büter mü siler bitigniŋ bir ançasıŋa ḳanar siler baʿżīsıŋa nėgü ol anıŋ yanutı kim ḳılur anı silerdin meger ḫorluḳ ***bu ajun tirigliki*** içinde. 10v/2=002/085

bu ajun tiriglikiniŋ ėtigni bezekini "dünya hayatının süsü (mal, mülk, evlat, eş)"

uzatmaġıl ėkki közüŋni ol nek üze kim ėrijlendürdimiz anı cüft cüft anlardın ***bu ajun tiriglikiniŋ ėtigini bezekini*** ançaḳ sınalım anlarnı anıŋ içinde iḍiŋniŋ bėrgen rūzīsi yėgrek ol ḳalġanraḳ. 236r/5=020/131

bu ajun yanutı "dünya mükâfatı, karşılığı"

kim tiler erse ***bu ajun yanutını*** Taŋrı üskinde turur bu ajun yanutı. 74r/7=004/134

bu ajun yürüngüni "Ahiret ekini, Ahiretle ilgili istekler"

kim tiler erse ol cihān ekini arturġay-miz aŋar ekini içinde taḳı kim tileyür erse ***bu ajun yürüngüni*** bėrür miz aŋar aḍın yoḳ aŋar āḫiret içinde ülüşdin. 355r/6=042/020

bu belgüler "Kur'an'ın insanlar için sunduğu kanıtlar"

bu belgüler ol kişilerke köni yol yarlıḳamaḳ ol boḍunḳa kim sėziksiz tutarlar. 367r/3=045/020

bu cihān tegresini tut- "dünyayı çevrelemek"

bu ant turur ḳāf taġı tuta ḳāf taġı ḥaḳḳı kim ***bu cihān tegresini tutup*** turur taḳı ḳurʾān ḥaḳḳı uluġ. 381v/6=050/001

bu dünyā "bu dünya, içinde yaşanılan dünya"

alurlar ***bu dünyā*** nekini ayurlar herāyna örtülgey biziŋke. 128r/6=007/169

bu dünyā neki "bu dünyanın menfaati"

alurlar ***bu dünyā nekini*** ayurlar herāyna örtülgey biziŋke. 128r/6=007/169

bu ėl "insanlara zulmedilen zalim bir kent"

207 Dünya; Yakın olmak anlamına gelen "dünüv" kökünden türemiş en yakın anlamındaki "ednâ" kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

nėgü ol silerke toḳışmas siler Taŋrı yolı içinde kewrek tutulmışlar erenlerdin tişilerdin oġlanlardın anlar kim ayurlar iḍimizā! çıḳarġıl bizni ***bu élḍin*** küç ḳılıġlı boḍunı. 67r/4=004/075

bu emgek "yorgunluk"

ḳaçan keçtiler erse aydı yigitiŋe bėrgil biziŋke taŋdalıḳ aşımızını kördümiz ök bu seferimizdin ***bu emgek***. 219v/6=018/062

bu kent iḍisi "bu kentin Rabbi"

fermānlandım kim tapunsa men ***bu kent iḍisiŋe*** ol kim ḥarām ḳıldı anı aŋar ol ḳamuġ nerse. 280v/4=027/091

bu kent boḍunı "Sodom kentinin halkı"

ḳaçan keldi erse yalavaçlarmız ibrāhīmḳa sewünç birle aydılar biz yoḳadturuġçılar miz ***bu kent boḍunını*** anıŋ boḍunı erdiler küç ḳılıġlılar aydı anıŋ içinde lūṭ. 291r/6=029/031

bu kitābnı ḳuḍı aymaḳ "Kur'an'ın indirilmesi"

ḳuḍı ıymaḳ bu kitābnı Taŋrıdın turur küsüş bütün işlig. 334v/9=039/001,

bu ḳurtulmaḳ "büyük bir başarı ve mutluluk"

bütünlükün ***bu ḳurtulmaḳ*** ol uluġ. 327r/2=037/060

bu ḳutġarġan "uyarıcı olan Kur'an veya Peygamber"

bu ḳutġarġan turur ozaḳı ḳorḳutġuçılar üçün. 389v/8=053/056

bu kün 1."şimdi, bugün"

rüsvālıḳ yana ḳopmaḳ küninde rüsvā ḳılur olarnı ayur ḳayda ol meniŋ ortaḳlarım anlar kim ḫilāf ḳılur erdiŋizler anlar içinde aydı ayġay anlar kim bėrildiler bilig bütünlükün rüsvālıḳ ***bu kün*** ėsizlik tanıġlılar üze 197v/4=016/027

2."Kıyamet günü"

bu kün ḳoḍġay miz olarnı neteg kim unıttı bu künleriŋe tuşmaḳnı ol kim erdiler biziŋ belgülerimizke tanar erdiler. 117v/1=007/051

bu künki künni unut- "Cehennemlikler'in Cehennem'deki günlerini unutmaları" tatıŋlar ***unutmışınızlar üçün bu künki künni*** körkitmekiŋizlerni biz ḳoḍtımız silerni. 303r/1=032/014

bu meṣeller "Allah'ın kafirlere verdiği misaller"

kėrtgünüŋler aymaḳluḳ üçün anlar köŋülleri içinde ig turur tanıġlılar ne tiledi Taŋrı ***bu meṣeller*** yol meṣeli birle andaġoḳ arıtur Taŋrı kimni tilese köndürür kimni tilese. 428r/9=074/031

bu nerse "bu şey, bu durum"

ḳıldı mu Taŋrılarını bir Taŋrı çın ***bu nerse*** turur taŋsuḳ. 330v/4=038/005

bu oḳıġu "Kur'an"

aydı anlar kim tandılar nelük indürülmedi anıŋ üze bu oḳıġu bir yolı. 264v/1=025/032

bu üḍ "insanları tehdit edilen azap vaktı"
ayurlar ḳaçan ol ***bu üḍ*** eger erse siler çın sözlegliler. 158r/1=010/048

bu ögür "bu insanlar, bu topluluk, bunlar"
tėgme yolı kirse ***bu ögür*** ḳarġarlar ėşlerini. ḳaçan kim yėtülseler tėgseler anıŋ içinde yumḳı. 116r/1=007/038

bu peyġamber "Hz. İbrahim peygamber"
ḥaḳīḳat üze ḫalḳlarnıŋ yawuḳraḳı ibrāhīmḳa anlar kim uydılar aŋa taḳı ***bu peyġāmber*** taḳı anlar kim bittiler. 44v/6=003/068

bu sala "helak edilen bir ülke"
ḥarām turur ***bu sala*** üze helāk ḳılsa miz anı anlar yanmazlar. 241r/5=021/095

bu saḳış küni "bu ceza günü, Kıyamet günü"
aydılar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ***bu saḳış küni***. 325v/7=037/020

bu şırr "Allah'ın Hz. Musa'ya vaadi"
belgürtü yazar erdi anı eger ***bu şırrnı*** bekünse miz anıŋ köŋli üze bolsa kėrtgünüglilerdin. 281v/3=028/010

bu söz "Kıyamet haberi, Kıyametle ilgili haberler"
bu sözdin mü taŋlar siler. 389v/9=053/059

bu şüretler "heykeller"
ançada aydı erse atasıŋa öz boḍunıŋa nėgü ol ***bu şüretler*** ol kim siler aŋar turuġlılar. 238v/5=021/052

bu tamuġ "suçluların yalanlandığı Cehennem"
bu tamuġ turur ol kim yalġan tutarlar erdi anı yazuḳluġlar. 393v/2=055/043

bu taŋrı yaratmışı "Allah'ın yarattıkları"
indürdimiz kökdin suwnı ündürdimiz anıŋ içinde tėgme aġırlıġ cüftdin. ***bu Taŋrı yaratmışı***. 299v/7=031/011

bu taŋrı ingeni "Allah mucizesi olan dişi deve"
aydı ***bu Taŋrı ingeni*** ol aŋar bir kün suw içgülüki silerke bir kün suw içgülüki belgülüg kün. 272r/7=026/155

bu uluġ bühtān "büyük bir iftira"
arıġlıḳ saŋa ***bu uluġ bühtān*** turur. 256r/8=024/016

bu vaʿde "tehdit edilen azap vakti, Kıyamet vakti"
ayurlar ḳaçan ol ***bu vaʿde*** eger erse siler köni sözlegliler. 279r/8=027/071

bu vaḳt "tehdit edilen azap vakti, Kıyamet vakti"
ayurlar ḳaçan ol ***bu vaḳt*** eger ersesiler çın sözlegliler. 237v/7=021/038

bu yaḳın tiriglik "dünya hayatı, bu dünya hayatı"
ardı olarnı ***bu yaḳın tiriglik*** tanuḳluḳ bėrdiler özleri üze anlar erdiler tanıġlılar. 108r/5=006/130

bu yaḳın ajun "dünya hayatı, bu dünya hayatı"

uḍu ıḍtımız anlarḳa ***bu yaḳın ajun*** içinde ḳarġış ḳıyāmet kün anlar körksüz ḳılınmışlardın. 284v/1=028/042

bu yaḳınraḳ "dünya hayatı, bu dünya hayatı"

uḍu ıḍıldılar ***bu yaḳınraḳ*** içinde laʿnet sürülgenin ḳopmaḳ kün içinde. 168r/5=011/060

bu yaḳınraḳ içinde "dünya hayatı, dünyada"

uḍu ıḍıldılar ***bu yaḳınraḳ içinde*** laʿnet sürülgenin ḳopmaḳ kün içinde. bilgil ʿādlıġlar tandılar iḍilerinẹ. 168r/5=011/060

bu yaḳınraḳ tiriglik "dünya hayatı, bu dünya hayatı"

ermez ***bu yaḳınraḳ tiriglik*** meger sunʿ ḳanıg oyun. 293v/8=029/064

bu yanḷuḳ ermes "Hz. Yusuf için güzelliğinden dolayı bu insan değildir demelerine atıf"

ḳaçan kördiler erse anı uluġladılar anı kestiler eliglerini aydılar Taŋrı sıġınmaḳ ***ermes bu yanḷuḳ***. 175v/8=012/031

bu yıġaç "Hz. Adem'e yasak olan ağaç"

çuvşadı bulġadı ol ėkkike yek belgürtmek üçün ol ėkkike ol kim örtüldi olar ėkkide ėsizlikleridin aydı yıġmadı silerni iḍiŋizler ***bu yıġaçdın*** meger bolmaḳıŋızlardın ėkki ferişteler azu bolmaḳıŋız meŋgü ḳalıġlılardın. 114r/1=007/020

bu yol "din, takip edilen şeriat[208]"

yoḳ kim aydılar biz buldumız atalarımızını ***bu yol*** üze biz anlar izleri üze könülmiş miz. 359v/4=043/022

bular "bunlar, bu zamirinin çokluk şekli"

ögretti ādemḳa atlarnı ḳamuġını yana körkitü keçürdi anlarnı ferişterlerke aydı uḳturuŋlar ***bular*** atlarını eger erseŋiz çın sözlügliler. 5r/5=002/031

buçġaḳ "köşe ***bkz.*** buçḳaḳ"

ay ādemīler taḳı perīler tėrneki eger usa siler ötüp çıḳmaḳıŋızlarḳa kökler yerler ***buçḳaḳlarından*** ötüp çıḳıŋlar. 393r/4=055/033

buçḳaḳ "köşe ***bkz.*** buçġaḳ"

kişilerdin kim tapnur Taŋrıḳa bir ***buçḳaḳ*** üze. 243r/6=022/011

buġday "buğday"

ançada aydıŋızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋde çıḳarsun bizke andın kim ündürür yer zarġunzdın ḫıyārdın ***buġdayındın*** yasmuḳındın soġanındın. 7v/7=002/061

buġday başı "buğday başağı"

208 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

bir ewün meŋzeki teg ündürdi yėti buġday başı tėgme buġday başı içinde tėgme ***buġday başı*** içinde yüzer ewün. 33v/8=002/261

buġday eŋlig "buğday benizli, Hz. Adem[209]"

yarattımız silerni taḳı cānıŋızlarnı yana ṣūret ḳıldımız silerni yana aydımız feriştelerke yüknünler ***buġday eŋligke*** yüküdiler meger iblīs bolmadı yüknüglilerdin. 113r/7=007/011

buġraġu "erkek deve; saldırgan, azgın"

oḳımaslar duʿā ḳılmaslar meger yekke ***buġraġu***. 72v/3=004/117

buġuz "boğaz, gırtlak"

aş ***buġuzda*** turġan aġrıtıġlı ḳın. 426v/8=073/013

buġuzda turġan "boğazı tıkayan, boğaza duran"

aş ***buġuzda turġan*** aġrıtıġlı ḳın. 426v/8=073/013

bul- 1."bulmak"

ḳaçan aḏrılıp çıḳtı erse arḳış aydı ataları men ***bulur*** men yūsuf yıḏını eger munar tėmes erse siler. 181r/8=012/094

2."bulmak, görmek, rastlamak, karşılaşmak, bilmek"

aşnuşdı ḳapuġḳa yırttı köŋlekini arḳadın ***buldılar*** anıŋ uluġunı ḳapuġ üskinde. 175r/6=012/025

3."nail olmak, elde etmek, erişmek, nail kılmak, kavuşturmak"

bulmaġay siz eḏgülükni ḫarc ḳılıŋızçaġa tėgrü ol nersedin kim sewer siz. 47r/3=003/0092

4."ganimet almak"

eger yüz ewürseler biliŋler kim Taŋrı yārī ***bėrigli*** iḏiŋizler. 135r/1=008/040

5. "hidayete ermek"

eger köni yol ***bulsa*** men anıŋ birle kim yarlıġ ıḏur maŋa iḏim. 316r/4=034/050

bulaḳ "çeşme, pınar"

aydılar kėrtgünmegey ök miz saŋa aḳıtmaġınça tėgi yerdin aḳar yul ***bulaḳ***. 212v/8=017/090

buldurçın "bıldırcın"

---

209 İlk insan ve ilk peygamber. Hz. Adem (a.s.) ilk insan olup insanoğlunun atasıdır. Lakabı Ebu'l-Beşer ve Ebû Muhammed'dir "Âdem" kelimesinin menşei hakkında birçok yorum yapılmış ve çeşitli dillerden geldiği ileri sürülmüştür. Müslüman dilcilerin coğu, bu kelimenin Arapça asıllı olup "esmerlik" anlamına gelen "el-üdme"den geldiğini; yeryüzüünn değişik yerlerinden melek vasıtasıyla toplanan farklı renklerdeki topraklardan (edimü'l-ard) yaratıldığı için kendisine "Âdem" dendiği belirtmişlerdir. Öte yandan bazı tarihçilere göre, Berhemiyye veya Berahime adı, Allah'ın Hindistan'a gönderdiği ve Âdem peygamber olduğuna inanılan Brahman'dan gelir. Hz. Âdem'in, İslami kaynaklarda cuma günü ikindiden sonra cenntte, Kitab-ı Mukaddes'e göre ise cuma gününün ilk saatinde ve Kudüs'te yaratıldığı söylenir. Hz. Âdem'in konuştuğu dil, İslami anlayışa göre Arapça, Yahudi ve Hristiyanlara göre ise Aramca idi. Cennte'te Arapça, yeryüzüne inince Süryanice konuştuğu, on iki yazı çeşidi ile 700 kadar dil bildiği mevidir (Bedir 2010:34).

kölige ḳıldımız anlar üze ürüŋ bulıtnı indürdimiz anlar üze yandaḳ şekerni ***buldurçınnı***. 127r/7=007/160

bulġa- "bulandırmak, vesvese vermek"

çuvşadı ***bulġadı*** ol ėkkike yek belgürtmek üçün ol ėkkike ol kim örtüldi olar ėkkide ėsizlikleridin aydı yıġmadı silerni iḏiŋizler bu yıġaçdın meger bolmaḳıŋızlardın ėkki ferişteler azu bolmaḳıŋız meŋgü ḳalıġlılardın. 113v/8=007/020

bulġamaḳ ḳıl- "can sıkmak"

eger bulġasalar sėni yekdin yaʿnī vesvese ***ḳılsalar bulġamaḳ*** sıġıŋġıl Taŋrıḳa bütünlükün ol ol turur ėşitgen bilgen ol. 351v/1=041/036

bulġaḳ 1. "karışıklık, fitne[210]"

toḳuşuŋ olar birle ançaḳ bolmasun ***bulġaḳ*** bolsun dīn Taŋrınıŋ. eger yıġılsalar teŋde keçmek yoḳ meger küç ḳılıġlılar üze. 23r/3=002/193

2. "bahane"

yana bolmas ***bulġaḳları*** meger kim aymaḳları Taŋrı tapa iḏimizā! ermes erdimiz ortaḳ ḳatıġlılar. 97r/7=006/023

bulġaḳ bol- "fitne olmak"

toḳuşuŋ olar birle ançaḳ bolmasun ***bulġaḳ bolsun*** dīn Taŋrınıŋ. eger yıġılsalar teŋde keçmek yoḳ meger küç ḳılıġlılar üze. 23r/3=002/193

bulġaḳ kemişmek "şaşırtmak"

aḏırġıl seçgil anlar ara anıŋ birle kim indürdi Taŋrı uḏu barmaġıl anlarnıŋ tilekleriŋe saḳlanġıl anlardın ***bulġaḳ kemişmeklerindin*** saŋa anıŋ amarısındın kim indürdi Taŋrı saŋa. 86v/5=005/049

bulġaḳ ḳıl- "nifak sokmak, fitne düşürmek"

anlarda kimi ayur destūr bėrgil maŋa ***bulġaḳ ḳılmaġıl*** bilgil bulġaḳ içiŋe tüştiler. çın tamuġ ḳapsamış ol tanıġlılarnı.144r/2=009/049

bulġaḳ tėg- "sıkıntıya girmek, fitneye sebep olmak"

eger tėgse aŋar ėḏgülük amrulur aŋar eger ***tėgse aŋar bulġaḳ*** ewrülür öz yüzi üze. 243r/6=022/011

bulġaḳḳa tüş- "işkence edilmek"

yana seniŋ iḏiŋ anlarḳa kim ewdin kesildiler ***bulġaḳḳa tüşmişde*** kėḏin yana ḳatıġlandılar serdiler. 204r/8=016/110

bulġaḳnı tile- "fesat aramak"

örgütgeyler erdi siler araŋızlarda ***tileyür silerke bulġaḳnı***. 143v/8=009/047

bulġamaḳ "öfkelenmek, kızmak"

bulġamaḳ ḳıl- "can sıkmak, öfkelendirmek"

---

210 Sözlükte "denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, delalet, sapıtmak, şaşırtmak, aldatmak, şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük" anlamlarına gelir. 30 ayette geçen fitne, çok anlamlı bir kavramdır (Karagöz 2005:188).

eger bulġasalar sėni yekdin yaʿnī vesvese ***kılsalar bulġamaḳ*** sıġınġıl Taŋrıḳa bütünlükün ol ol turur ėşitgen bilgen ol. 351v/1=041/036

bulġan- "bulanmak, ara bozulmak"

kim yekler ***bulġanur*** anlar ara. 210r/1=017/053

bulġaştur- "dürtüklemek, vesvese kılmak, fitneye sebeb olmak"

yekler köŋül ***bulġaşturmaḳdın***. 253v/9=023/097

bulġaşuḳ "bulaşık, karışık"

aydılar ***bulġaşuḳ*** tüşler. 177r/5=012/044

bulġayuḳ "karışık, karışmış"

yoḳ kim aydılar ***bulġayuḳ*** ḳatıḳ ḳarıḳ tüşler. 235v/8=021/005

bulıt "bulut ***krş.*** bulut"

anı kim indürdi Taŋrı kökdin suwdın tirgürdi anıŋ birle yerni ölmişde kėdin yaḍtı anıŋ içinde tėgme yer üze yöriyür tınlıġdın yana yėllerni tezgindürmek içinde tilekçe yörir ḳılınmış ***bulıt*** içinde kökli yerli ara nişānlar ol boḍunḳa kim uḳarlar. 19r/7=002/164

bulun "esir, tutsak[211]"

kerekmez yaramaz yalavaç kim bolsa aŋar ***bulunlar*** uvunġınçaḳa tėgi yer içinde. 137v/3=008/067

bulun ḳıl- "esir etmek, tutsak etmek"

bir gürūhnı öldürdüŋizler taḳı ***bulun ḳıldıŋızlar*** bir gürūhnı. 306v/7=033/026

buluŋ "köşe, taraf"

aydı eger erse erdi maŋa silerniŋ birle küç azu sıġınsa erdim bir ***buluŋḳa*** berk. 169v/7=011/080

bulun- "bulunmak"

ḳaçan tėgdi erse ėkki taġ arasıŋa ***bulundı*** anlarda mundın bir boḍun uḳa yazmaslar sözni. 221v/4=018/093

bul(u)na- "esir etmek, metinde ganimet almak"

yėŋler anıŋdın kim ***bulnadıŋızlar*** açuḳluġ arıġ ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa. 137v/6=008/069

bulut "bulut ***krş.*** bulıt"

ol kün yarılġay kök ürüŋ ***bulut*** birle indürülgey ferişteler indürülmek. 264r/3=025/025

buraçıġ "kaşlarını çatmak"

buraçıġ ḳıl- "kaşlarını çatmak, kızmak, öfkelendiğini göstermek"

yana ***buraçıġ ḳıldı*** yana yüzin tügdi. 428r/2=074/022

burçḳaḳ "uç, bucak, köşe"

tün sāʿātlarında tesbīḥ ḳılġıl kündüz ***burçḳaḳlarında*** bolġay kim taplanġay sen. 236r/4=020/130

211 Savaş tutsağı anlamına gelmektedir. Bunun yanında tutuklu ve hükümlü manasında kullanıldığında görülür. Bu anlamda esir kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde tekil (76/8) ve üç yerde de çoğul olmak üzere (2/85, 8/67, 8/70) geçmektedir (Karagöz 2005:150).

burcluġ (<A.+T.) "burçlu"

on ėkki ***burcluġ*** kök taḳı ol kökler iḍisi. 439v/9=085/001

burḫan "kesin, delil, hüccet, put[212]"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa ***burḫanlar*** üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/9=005/003

boġuzlansa burḫanlar üze "putlara kurban kesmek[213]"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ***ol kim boġuzlansa burḫanlar*** üze 79v/6=005/003

burtaġ "elbise"

ay yalavaç ayġıl cüftleriŋe ḳızlarıŋa mü'minler tişileriŋe yortuġanı alınsunlar özleri üze öz ***burtaġlarındın***. 310v/5=033/059

burtar- "yüzünü ekşitmek, yüzünü bükmek çehreyi eğmek"

burtardı taḳı yüz ewürdi. 435v/5=080/001

burun 1. "burun"

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle ***burun*** burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle tiş tiş birle ḳart başḳa teŋeşmek. 86r/1=005/045

2. "önce"

tüz bolmas silerdin ol kim ribāmı ḳıldı meger açmazda ***burun*** yme toḳışdılar. 397v/8=057/010

burun ıḍ- "vukua gelmesine sebep olmak, önceden yapmak, -dan önce yapmak"

uḳturulur yaŋluḳ ol kün negü kim ***burun ıḍmış*** kėrüdmiş. 429v/2=075/013

burunḳı "önceki "

kün ay ***burunḳı*** saḳış birle. 392r/7=055/005

burunraḳ "en önceki, en öndeki"

azdı oḳ anlarda ***burunraḳı*** ozaḳılarda üküşreki. 327r/7=037/071

būstān (<F.) 1. "bağ, bahçe"

---

212 Beyazlaşmak, hastalıktan kurtulup iyileşmek, delil getirmek, galip gelmek anlamındaki "b-r-h" kökünden türeyen burhan sözlükte, kesin delil, kanıt, hüccet anlamlarına gelir. Kur'an'da isim şeklinde 8 ayette geçmiş ve hak ile batılı, doğru ile yanlışı ayıran bütün şüpheleri gideren kesin delil anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:74).

213 Cahiliye Devrin'de, Kabe'nin etrafında 360 adet dikili taş (Nusub) vardı. Araplar bu taşların yanında kurban keserler, kanını bunlara sürerler, kurbanı parçalayıp bu dikili taşların üzerine koyarlardı. Bu taşların her biri, bir Arap kabilesine aitti ve yerlerine kurşunlarla dikilip tahkim edilmişlerdi. Cahiliye Arapları, kestikleri kurbanı bu dikili taşlara koydukları zaman, "Yırtıcı hayvan veya kuş yiyinceye kadar, Allah için sunduğumuz şeyi yememiz bize helal olmaz" derlerdi. Hz. Peygamber onların bu davranışını reddetmiştir (Ateş1996:213-214).

sewer mü biregünüz kim bolsa anar ***būstān*** ḫurmā yıġaçlarından üzümlerdin aḳar anın altında arıḳlar. 34v/3=002/266

2. "Cennet[214]"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėdgülükler anlarḳa niʿmetlig ***bustānlar***. 299v/4=031/008

būstān anut- "bağ hazırlamak, yaşanacak güzel yerler hazırlamak"

anuttı Taŋrı anlarḳa ***būstānlar*** aḳar anın altınından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anın içinde. 148r/7=009/089

būstān ḳıl- "bağ vermek, bağa dönüştürmek"

urġıl anlarḳa bir meṣel ėkki er birle ***ḳıldımız ol ėkkide birisine ėkki būstān*** üzümlerdin. 217r/8=018/032

būstān yė- "bağ ve bahçe ürününden yemek"

genç azu bolsa anar ***būstān yėse*** andın. 262v/9=025/008

ėdgülük būstān "Cennet (içerisinde sükûnetin, tatmin olmanın ve rahatça yerleşmenin bulunduğu Cennet(ler)"

ėdgülük būstānları ol kim vaʿde ḳıldımız iḍi ḳullarına örtüglüg. 226v/4=019/061

ėrinç būstān "Cennet[215]"

eger kim bitig iḍileri kėrtgünseler erdi ḳorḳsalar erdi töker (?) erdimiz anlardın ėsizlikni kigürgemiz anlarnı ***ėrinç būstānlarına***. 88v/4=005/065

ḫoşnūdluḳ būstānı "Cennet[216]"

müjde bėrür anlarḳa iḍileri yarlıḳamaḳ birle andın ***ḫoşnūdluḳ būstānları*** birle anlarḳa anın içinde tutaşı ėrinç. 140v//6=009/021

körklüg būstān "Cennet[217]"

körklüg būstānlar kirgeyler anar kim ėdgü boldı atalarından cüftlerindin oğlanları ḳızlarından ferişteler kirgeyler anlar üze tėgme ḳapuġdın. 185v/3=013/023

ürüklük būstān "Cennet[218]"

---

214 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

215 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

216 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

217 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

218 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

ürüklük būstānları kirürler aŋa yörir anıŋ altınından arıḳlar anlarḳa anıŋ içinde nėgü tileseler. 197v/9=016/031

busuġ "pusu, tuzak"

olarnı olturuŋlar anlar üçün tėgme ***busuġda***. 139r/3=009/005

buş- "arayı açamak, bozuşmak, canı sıkılmak"

balıḳ iḍisi ançada bardı ***buşup*** sėzindi tar ḳılmaḳımızını anıŋ üze. 240v/4=021/087

buşup sėzin- "arayı açmak, bozuşmak"

balıḳ iḍisi ançada bardı ***buşup sėzindi*** tar ḳılmaḳımızını anıŋ üze. 240v/4=021/087

buştı "müjde, sevinçli haber"

buştı bėr- "müjdelemek, müjde vermek"

ay yalavaç biz ıḍtımız saŋa tanuḳ ***buştı bėriçi*** ḳorḳutġuçı. 308v/6=033/045

buştı bėriçi "müjde veren, müjdeleyen, Hz. Muhammed, büşra[219]"

ay yalavaç biz ıḍtımız saŋa tanuḳ ***buştı bėriçi*** ḳorḳutġuçı. 308v/6=033/045

buştu "müjde, sevinçli haber"

buştu bėr- "müjdelemek, müjde vermek"

aydılar ḳorḳmaġıl biz ***buştu bėrür*** miz saŋa bir oġul birle bilgen. 194r/8=015/053

buşuġ "sıkıntı, öfke"

yandurdı Taŋrı anlarnı kim tandılar ***buşuġları*** birle bulmadılar ėḍgülükni. 306v/4=033/025

buşuġluġ "sıkıntılı, öfkeli"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍuniŋa öfkelig ***buşuġluġ*** ḳaḍġuluġ aydı nėme yawuz kėḍin ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar maŋa mėnde kėḍin. 125v/4=007/150

buşuḫ "çarpıntı, dalga"

eger körse sen ançada küç ḳılıġlılar ölüm ***buşuḫları*** içinde ferişteler yaḍıġlılar eliglerini çıḳarıŋlar özüŋüzlerni bu kün yanut bėrlür siler uçuzluḳ ḳınını anıŋ birle kim aytur erdiŋizler Taŋrı üze yaraġsızını erdiŋizler anıŋ belgülerindin uluġsıġlıḳ ḳılur erdiŋizler. 104r/3=006/093

buşurḳan- "can sıkmak"

ḳaçan tėgse aŋar yawuzluḳ ***buşurḳanur***. 422v/1=070/020

but (1) (<F.) "put ***krş.*** burḫan[220]"

---

219 Resul (s.a.v.) Hazretlerinin mübarek vücudu bütün enbiya ve mürselin Hazretleri tarafından kendi dilleriyle müjdelendiği, tebşir edildiği için, ve kendileri Hak Teâlâ'nın rahmetini ve Cennet'e girmelerini ve Cehennem azabından kurtarılacaklarını tebşir ettiği için mübarek ism-i şeriflerine *Büşrâ* denildi (Yeniterzi 1993:189).

220 Allah'a ortak koşanların taptıkları resim ve heykeldir. İnsanlık tarihinde ilahi dinlerden uzak olan sapık kişiler, kendi elleriyle taştan, ağaçtan vs. yaptıkları putlara tapmışlardır. Putperestlik ilk olarak Nuh kavmiyle başlamıştır. "Ved, Suva, Yagus, Yeuk ve Nesr" adında salih kişiler vardı. Halk tarafından çok seviliyorlardı. Öldükten sonra hatıra olarak bunların birer suretini yaptılar. Toplu bulundukları yere koydular. Bu suretlere bakar o zatları anarlardı. Daha sonra bu suretleri evlerine de koymaya başladılar. Bunların çocukları yetişti. Bir

ol arıġsız azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol boġuzlanmış birle ol ***butlar*** atı birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme teŋde keçürdmegli seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/3=006/145

but (2) "but ***krş***. bud"

ançada aydı ibrāhīm yalavaç iḍimā! ḳılġıl bu kentni ḳorḳunçsuz sıŋardın yıġġıl mėni taḳı oġlumnı ***büt*** burḫanḳa tapunmaḳımızdın. 191r/4=014/035

butaḳ 1. "dal, budak"

yme ayḳa teŋledimiz anı tüşgünler ançaḳa tėgi yandı egülmiş ***butaḳ*** teg kėçki. 322v/7=036/039

2. "tomurcuk"

yme ḫurmā yıġaçındın yėmişindin ***butaḳlar*** taḳuġlı būstānlar üzümlerdin zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. 104v/9=006/099

butaḳlıḳ "budaklı"

butaḳlıḳ aġaç ḳalın. 393v/5=055/048

buyruḳ 1."buyruk, emir"

taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı ***buyruḳ*** birle ançaḳa tėgrü kim ol vaḳtın kim yüreksiz bolduŋuz taḳı tartıştınız iş içinde. 52r/9=003/152

2. "izin, müsaade"

ḥaḳīḳat üze men endāze ḳılur men sizke balçıḳdın ḳuş ṣūreti meŋizlig ürer men anıŋ içinde bolur ḳuş Taŋrı ***buyrukı*** birle. 43r/2=003/049

buyruḳdın çıḳ- "itaatsizlik etmek, isyankâr olmak"

taḳı eger ḳılsaŋız ḥaḳīḳat üze ol ***buyruḳdın çıḳmaḳ*** siziŋ birle taḳı ḳorḳuŋ Taŋrıdın. 37r/4=002/282

buyruḳdın çıḳġanlar "itaatsizlik gösterenler, isyankâr olanlar, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayanlar"

kim yüz çewürse andın soŋ pes anlar anlar ***buyruḳdın çıḳġanlar***. 46r/6=003/082

buyruḳdın çıḳmaḳ "fısk işlemek, fasıklık yapmak, açıktan açığa günah işlemek, açıkça Allah'a itaatten çıkmak"

taḳı eger ḳılsaŋız ḥaḳīḳat üze ol ***buyruḳdın çıḳmaḳ*** siziŋ birle taḳı ḳorḳuŋ Taŋrıdın. 37r/4=002/282

buyur- 1."buyurmak, emretmek"

bütünlükün ***buyrur*** sizke yawuznı körksüzni taḳı aysa siz Taŋrı üze ol kim bilmes sizler. 19v/6=002/169

2."vasiyet etmek"

müddet sonra suretlerin hatıra için yapılmış olduğu unutuldu. Bunlara tanrı diye tapmaya başladılar (Hikmet yay 1993:26).

taḳı ḳıldı mėni ḳutluġ ḳanda kim bolsa men ***buyurdı*** maŋa namāznı zekātnı tirig bar erginçe. 224v/6=019/031

buyurul- "emredilmek, buyurulmak"

kim uḍsa yek maŋımlarıŋa ol ***buyrulur*** yawuz işni taplanmamışlarnı. 256v/5=024/021

buz- 1."bozmak, silmek, vaz geçmek, yıkmak"

buzar Taŋrı ne kim tilese yme bekütür anıŋ üskinde bitig tüpi yaʿnī aṣlı. 187r/6=013/039

2."bozmak, iptal etmek, kaldırmak"

buzar erdi Taŋrı ne kim kemişmişi yek. 246v/5=022/052

3. "çözmek, açmak"

bolmaŋlar ol uraġut teg kim ***buzdı*** egrikini tėrigligdin soŋra buzmaḳ. 203r/1=016/092

and buz- "sözü geçersiz kılmak"

tükel ḳılıp başḳa ėletigliler Taŋrı ʿahdini ḳaçan ʿahd ḳılsa siler ***buzmaŋlar andlarnı*** anıŋ bekümişinde kėḍin ḳıldıŋızlar oḳ siler Taŋrını siler üze uġḳa. 202v/9=016/091

bıçıġ buz- "sözünden dönmek, geçersiz duruma gelmek"

ḳaçan açtımız erse anlardın ḳınnı atalmış vaḳtḳa tėgi anlar tegnigli tururlar ançada anlar ***baçıġnı buzarlar***. 124r/2=007/135

egrik buz- "eğrilmiş ipi çözmek, bozmak"

bolmaŋlar ol uraġut teg kim buzdı ***egrikini tėrigligdin soŋra buzmaḳ***. 203r/2=016/092

taŋrı ʿahdini buz- "Tanrı ahdini bozmak"

anlar kim ***buzarlar Taŋrınıŋ ʿahdini*** kėḍin. 4v/5=002/027

buzaġu "buzağı, dana yavrusu"

direng ḳılmadı küḍmedi keldürmekdin bir ***buzaġu*** sögülmiş. 169r/2=011/069

buzul- "bozulmak"

biliŋler anı kim ġanīmet yaʿnī olça buldıŋızlar nersedin çın Taŋrıḳa ol anıŋ bėşde biri yalavaçḳa yawuḳlar iḍisiŋe atasız uşaḳlarḳa çıġaylarḳa yol oġlanıŋa yaʿnī ***buzlup*** māldın aḍrılmışlarḳa eger kėrtgünse siler Taŋrıḳa ne kim indürdimiz ḳulumız üze aḍırmaḳ küninde ol kün körüşti ḳawuştı ėkki gürūh. 135r/3=008/041

yolda buzulmış "yolda kalmak"

bėrgil yawuḳluḳ iḍileriŋe aŋar yaraşı çıgayḳa ***yolda buzulmışlarḳa*** teŋde keçürmegil teŋde keçürmek. 208r/1=017/026

yolda buzulup aḍrılmış "yolcu"

bütünlükün ṣadaḳalar çıġaylarḳa yoḳsuzlarḳa iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ulaşturġu isitgü boyunları içindeki borçluġlarḳa Taŋrı yolı içinde ***yolda buzlup gürūh aḍrılmış*** yol oġlanları teŋeştürmek Taŋrıdın. 145r/3=009/060

bügilen- "büyülenmek, büyüye tutulmak, etkilenmek"

ayur küç ḳılıġlılar uḍu barmazlar meger erke ***bügilenmiş***. 263r/1=025/008

bügilenmiş - "büyülenmiş, büyü etkisine girmiş"

ayur küç ḳılıġlılar uḍu barmazlar meger erke ***bügilenmiş***. 263r/1=025/008

bügüçi "büyücü[221]"

yalġançılıḳ mu bu ḳurtulmas yalġançılar yaʿnī ***bügüçiler***. 160r/9=010/077

bühtān (<A.) "yalan, iftira[222]"

arıġlıḳ saŋa bu uluġ ***bühtān*** turur. 256r/8=024/016

bük "orman"

bük iḍileri "Hz Şuayb kavmi, Hz. Şuayibin kavmi ormancılıkla geçimini sağladıkları için bu isimle anılmıştır[223]"

ṣemūdluġlar yme lūṭ boḍunı yme ***bük iḍileri***. 331r/3=038/013

bük yaʿnī orman iḍileri "Hz Şuayb kavmi, Hz. Şuayibin kavmi ormancılıkla geçimini sağladıkları için bu isimle anılmıştır[224]"

neçe yme bolsa ***bük yaʿnī orman iḍileri*** küç ḳılıġlılar. 195r/4=015/078

büktür- "büktürmek, eğip bükmek"

taḳı ḥaḳīḳat üze anlardın ögür bar kim ***büktürür*** tillerini kitāb birle saḳınmaḳınız üçün kitābdın taḳı ermez ol kitābdın. 45v/4=003/078

bünyād (<F.) "bina, temel, yapı"

ketürdi Taŋrı anlarnıŋ ėwleriŋ ***bünyādını*** yer töşeklerindin tüşdi anlar üze köge üstünlerindin keldi anlarḳa ḳın andın kim bilmesler.197v/1=016/026

ėwleriŋ bünyādı "bina temeli, ev temeli, yapı"

---

221 Sözlükte "aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak" gibi anlamlara gelen "büyü", ıstılahta, "tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir. Bu işleri yapanlaara da büyücü veya sihirbaz denilmektedir. (Karagöz 2005:76).

222 Sözlükte "yalan döylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak gibi" anlamlara gelen iftira, ahlak terimi olarak bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etmek demektir. Hukuk ve ahlakta iftira yerine daha çok "ifk" ve "bühtan" terimleri, zina iftirası için de "kazf" kelimesi kullanılır. Kur'an'da iftira ve aynı kökten gelen kelimeler elli dokuz yerde geçmektedir (Karagöz 2005:298).

223 Kur'an'da ashab kelimesi ile ifâde edilen topluluklardan birisi de Eyke topluluğudur. Bu topluluğa gönderilen peygamberin Şuayb (a.s.) olduğu Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiştir. "Eyke" sözcüğü başka bir kıraate göre "Leyke" şeklinde telaffuz edilmiştir. Eyk: sık ağaçlık, meşelik, orman anlamındadır. "Leyke" şeklinde okunursa bundan beldenin isminin kasdedildiği belirtilmiştir. Eyke'nin bir ağaç olup ona tapındıkları, belirtilirken, Medyen'e doğru deniz sahilinde ağaçlık, ormanlık bir bölge olduğuda belirtilmiştir. Hangi anlam da kullanılılırsa kullanılsın "eyke" lafzı orada yaşayanlara nisbet edilmiş ve bu nisbetle bilinmektedirler (Honamlıoğlu 1992:73).

224 Kur'an'da ashab kelimesi ile ifâde edilen topluluklardan birisi de Eyke topluluğudur. Bu topluluğa gönderilen peygamberin Şuayb (a.s.) olduğu Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiştir. "Eyke" sözcüğü başka bir kıraate göre "Leyke" şeklinde telaffuz edilmiştir. Eyk: sık ağaçlık, meşelik, orman anlamındadır. "Leyke" şeklinde okunursa bundan beldenin isminin kasdedildiği belirtilmiştir. Eyke'nin bir ağaç olup ona tapındıkları, belirtilirken, Medyen'e doğru deniz sahilinde ağaçlık, ormanlık bir bölge olduğuda belirtilmiştir. Hangi anlam da kullanılılırsa kullanılsın "eyke" lafzı orada yaşayanlara nisbet edilmiş ve bu nisbetle bilinmektedirler (Honamlıoğlu 1992:73).

ketürdi Taŋrı anlarnıŋ ***ėwlerin bünyādını*** yer töşeklerindin tüşdi anlar üze köge üstünlerindin keldi anlarḳa ḳın andın kim bilmesler.197v/1=016/026

bürçek "perçem"

kesme ***bürçek*** yalġançı yazuḳluġ. 446r/9=096/016

bürçek tut- "emre amade kılmak, dilediği şekilde idare ve tasarruf etmek"

yoḳ hīç teprenigli. meger ol ***tutuġlı turur anıŋ bürçekini***. 167v/9=011/056

bürgen - "örtmek, gizlemek"

bürgengen başı "örtünen, örtüye bürünen, gizlenen Hz. Muhammed[225]"

ay ***başı bürgengen***. 427v/5=074/001

bürgenigli kilim "örtünen, örtüye bürünen, gizlenen Hz. Muhammed[226]"

ay ***kilīm bürgenigli***. 426v/2=073/001

bürünçek "örtü"

örtsün ***bürünçeklerini*** yaḳaları üze. 257v/5=024/031

büt- "inanmak, ikrar etmek ***krş***. bit-"

aydılar ***büter*** mü miz saŋa uḍu bardılar saŋa yawuzraḳlar. 271r/2=026/111

bütmeklik "iman, inanç"

ḳaçan indürülse bir sūre anlardın kim ayurlar silerde ḳayusıŋa arturdı aŋar bu ***bütmeklik***. 152r/8=009/124

bütün 1."doğru, dürüst, bütün"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe bėrdimiz aŋar kim ***bütün*** ayıḳ bilig. 175r/1=012/022

2. "birleştirme, bitiştirme, bitişik, bitiştirilmiş"

körmezler mü anlar kim tandılar kökler yerler erdiler ***bütün*** yardımız ol ėkkini. 237r/6=021/030

bütün baçıġları "ahd, andlaşma, sağlam söz, teminat"

kötürdimiz anlar üstünlerinde taġnı ***bütün baçıġları*** birle taḳı aydımız anlarḳa kiriŋler ḳapuġḳa yüknü taḳı aydımız anlarḳa teŋde keçmeŋler şenbe kün içinde aldımız anlardın berk *bütün baçıġları* birle irig. 76v/2=004/154

bütün işlig "hakîm, her işi hikmetle yapan, el-Hakim[227]"

---

225 Örtünen, bürünen demektir. Hz Peygamber; Hira Dağ'ında kendisine ilk vahiy gelip Cebrail (a.s)'ı gördükten sonra evine dönmüş ve Hz. Hatice'ye elbisesi veya başka bir şeyle üzerini örtmesini söylemiştir. O sırada Cebrail (a.s.) yeniden görünerek Müddesir Suresini getirmiştir. Bu sure ile Hz. Peygamber'e; bürünüp uyuma zamanının geçtiği, görünmek, tek olan hakikati göstermek, bu yolda zahmetler çekmek, halkı irşâd için ağır yükler yüklenme vaktinin geldiği bildirilmiştir. Surenin başındaki Müddesir hitabından dolayı Yüce Peygamber'in bir ismi de Müddesir olmuştur (Yeniterzi 1993:190).

226 Örtünen, bürünen demektir. Hz Peygamber; Hira Dağ'ında kendisine ilk vahiy gelip Cebrail (a.s)'ı gördükten sonra evine dönmüş ve Hz. Hatice'ye elbisesi veya başka bir şeyle üzerini örtmesini söylemiştir. O sırada Cebrail (a.s) yeniden görünerek Müddesir Suresini getirmiştir. Bu sure ile Hz. Peygamber'e; bürünüp uyuma zamanının geçtiği, görünmek, tek olan hakikati göstermek, bu yolda zahmetler çekmek, halkı irşâd için ağır yükler yüklenme vaktinin geldiği bildirilmiştir. Surenin başındaki Müddesir hitabından dolayı Yüce Peygamber'in bir ismi de Müddesir olmuştur (Yeniterzi 1993:190).

aydılar arıġ sen bilmek yoḳ biziŋke meger ol kim ögretse sen. sen-ök sen bilgen ***bütün işlig.*** 5r/6=002/032

bütün söz "hikmet[228]"

beküttimiz anıŋ mülkini bėrdimiz aŋar çın ***bütün söz*** yme işlerni kesmek. 331r/9=038/020

bütün- "ibadet etmek, tapınmak"

ançada keldi anlarḳa yalavaçlar öŋdünlerindin azu arḳalarındın ***bütünmeŋler*** tėp meger Taŋrıḳa. 349v/5=041/014

bütünlük "kesin söz, ahit; kesinlik, bütünlük"

neteg alur siler anı çınoḳ tegmiş bolsa amarıŋızlar amarıke aldılar silerdin aġırlıġ ***bütünlük***. 60v/8=004/021

bütünlük al- "söz almak"

ançada ***aldımız bütünlükleriŋizni*** kötürdimiz silerniŋ üstüŋizde taġnı. 8r/5=002/063

bütünlük baçıġ "ahd, andlaşma, sağlam söz, teminat"

meger kim anlar ularlar bir gürūhḳa siler ara olar ara ***bütünlük baçıġ*** azu kelseler silerke tarup köküzleri toḳışmaḳları üçün silerniŋ birle azu toḳışmaḳları boḍunları birle. 68v/9=004/090

bütünlük bėr- "söz vermek"

aydı ıḍmagay men anı siziŋ birle ***bėrmegiŋçeke*** tėgi maŋa bir ***bütünlük*** Taŋrıdın keltürse siler maŋa anı meger kim ḳapsansa silerni. 178v/9=012/066

bütünlük kel- "delil göstermek"

bolmadı anlar kim tandılar bitig iḍilerindin yme ortaḳ ḳatıġlılar saçlınsalar ançaḳa tėgi ***kelse anlarḳa belgülüg bütünlüg***. 447r/1=098/001

bütünlük ḳıl- "söz vermek"

yāḍ ḳılınlar Taŋrınıŋ niʿmetini siler üze anıŋ teg söz baçıġı ol kim ***bütünlük ḳıldı*** sizleriŋ üze birle anı ançada aydıŋızlar èşittimiz yarlıġ tuttımız. 81r/3=005/007

bütünlükni sı- "sözünden caymak"

anlar kim tükel ḳılıp başġa èltürler Taŋrı ʿahdini ***sımaslar bütünlükni***. 185r/8=013/020

bütünlükün "şüphesiz, elbette, kesin olarak, ant olsun ki!"

bütünlükün Taŋrı kèŋrür işlig bilgen ol. 14r/3=002/115

---

227 Allah (c.c.), her şeyi ölçüsüne göre yaratan, tedbirini en güzel yapandır. Bütün emir ve işlerini yerli yerince yapan hikmeti bol, ilmi geniş olan Yüce Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. Hikmet her şeyin en iyi yönünü en üstün bir ilimle bilmek demektir. Hikmet adalet, düzen, doğruluk ve ilmin toplamına denildiği söylenmiştir.Bu isim Kur'an-Kerim'de 97 yerde geçer (Cemel 2001:94).

228 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

bütür- (1) "sağaltmak, sağlam hale koymak; alacağını tanıklamak, isabet etmek"

ḳıldı anlarnı yėti ḳat kökler ėkki kün içinde yarlıġ ıḍtı tėgme kök içinde işini bezedimiz dünyā kökini çerāğlar birle küḍezçi ***bütrür*** bilgen küsüş iḍiniŋ tilemeki. 349v/3=041/012

büt(ü)r- (2) "bitirmek"

indürdi Taŋrı seniŋ üze kitābnı iş ***bütrü*** bilmekni ögretti saŋa anı kim bilmes erdiŋ. erür Taŋrınıŋ artuḳ eḍgülüki seniŋ üze uluġ. 72r/4=004/113

-C-

cāḍū (<F.) "büyücü, sihirbaz[229]"

aydılar ay yalġançı ***cāḍū*** oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋni anıŋ birle kim baçıġ ḳılsun sėniŋ üsküŋde ançaḳ biz yolḳa könügliler miz. 361r/8=043/049

cāḍūluḳ (<F.+T.) "büyücülük, sihirbazlık"

aydılar ay mūsā azu sen mü kemşürsen azu bolur mu miz kemşigliler aydı kemşiŋler ḳaçan kemişdiler erse ***cāḍūluḳ*** birle bağladılar kişiler közlerini ḳorḳıttılar olarnı keltürdiler uluġ cāḍūluḳ. 122v/6=007/116

cāḍūluḳ keltür- "büyü getirmek, büyü yapmak"

ḳaçan kemiştiler erse aydı mūsā yalavaç ne kim ***keltürdüŋüzler anı cādūluḳ***. 160v/4=010/081

cāḍūlūḳ ḳıl- "büyücülük yapmak"

aydılar ḳaçan keltürsen biziŋke anıŋ birle bir nişān ***caḍūlūḳ ḳılsa*** men anıŋ birle ermes miz saŋa kėrtgünügli. 123v/6=007/132

cāḍūluḳ ögret- "büyü yapmayı, sihir yapmayı öğretmek"

aydı kėrtgündiŋizler mü aŋar men destūr bėrmesde öŋdün silerke ol uluġıŋızlar ol kim ***ögretti silerke cāḍūluḳnı***. 231v/3=020/071

cāḍūluḳ turul- "büyücülük yapmak, sihirbazlık yapmak"

eger körseler alar bir belgü yüz ewrerler ayurlar ***cāḍūluḳ turulġan***. 390r/5=054/002

cāhilliyyet (<A.) "Cahiliye dönemi, Hz. Muhammmed'in peygamberliğinden önceki dönem[230]"

andın soŋra indürdi siziŋ üze ḳaḍġudın soŋra emnni ımızġanmaḳnı kelür bir ögürke sizdin taḳı bir ögür ḳaḍġurttı anlarnı özleri sėzerler Taŋrıḳa ḥaḳḳdın öŋinni ***cāhiliyyet*** sėzikin. 52v/8=003/154

229 Sözlükte "aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak" gibi anlamlara gelen "büyü", ıstılahta, "tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir. Bu işleri yapanlaara da büyücü veya sihirbaz denilmektedir. (Karagöz 2005:76).

230 Cahiliyye, "cehl" fiilinden türemiş bir masdardır. Yaygın olarak "bilgisizlik" anlamında kullanılmaktadır. Ama daha başka manaları da vardır. "cehl" fiili sözlükte, "bilmemek, tanımamak, kaba davranmak, gücendirmek, fıkır fıkır kaynamak" gibi anlamlara gelir. Cahil, cehl sahibi, bilgiden mahrum olan, davranışları olgun olmayan, kendini bilmeyen demektir ki "cehl" fiilinin ismidir. Cehul, çok cahil demektir. "cehalet" ise cahil olma halini, "cehl" içinde olma durumunu ifade eder (Ece 2000:95).

cālūt (<A.) "Hz. Davud ile savaşıp, ordusu bozguna uğratılan ve Hz. Davud tarafından öldürülmüş, cüssesi ile meşhur Filistinli savaşçı[231]"

sındurdılar olarnı Taŋrı destūrı birle öldürdi dāvud ***cālūtnı***. 31v/8=002/251

cān (<F.) "ruh, can"

ayturlar saŋa cāndın aygıl ***cān***. 212v/1=017/085

cān al- "can almak, öldürmek"

azu körkütelim ök mü saŋa amarı ol kim vaʿde ḳıldımız olarḳa azu ***cānıŋ alalım*** bütünlükün seniŋ üze tėgürmeklig biziŋ üzele saḳış. 187r/7=013/040

cān alġan ferişteler "can alan melekler, ölüm melekleri, Azrail[232]"

ol küç birle ***cān alġan ferişteler*** haḳḳı cān tolmaḳ. 434v/1=079/001

cān alın- "öldürülmek"

yana anlar ***cānların alnur*** silerdin taḳı ḳoḍarlar cüftlerni körsünler özleri birle tört ay on kün. 29r/6=002/234

cān boġursaḳa tėg- "can köprücük kemiğine dayanmak"

ḥaḳḳā ḳaçan ***tėgse cān boġursaka***. 429v/7=075/026

cān çıḳ- "can çıkmak, ölmek"

ḫoş kelmesün saŋa mālları ap yme oġlanları. bütünlükün tileyür Taŋrı ḳınasa olarnı anıŋ birle yaḳınraḳ tiriglik içinde ***çıḳar cānları*** anlar tanıġlı tururlar. 144v/4=009/055

cān kötür- "öldürmek, canını almak"

kelgınçeke tėgi silerde biriŋizke ölüm ***cānın kötrür*** anıŋ ıḍılmış yalavaçlarımız anlar süstluḳ ḳılmaslar. 100v/8=006/061

cān tolmaḳ "boğma, öldürme, nefesini kesme"

ol küç birle cān alġan ferişteler haḳḳı ***cān tolmaḳ***. 434v/1=079/001

cān törüt- "can yaratmak, can yaratılmak"

---

231 Talut İsrail hükümdarlarından biri, Calut ise Amalika krallarından Davud'un öldürdüğü ünlü bir savaşçı. İbranice bir kelime olan "talut", kuvvet ve uzunlukta mübalağa manasını içermektedir. Bu bakımdan ilim ve vücut kuvvetini ifade eden bir ünvan gibidir. "Talut" onun gerçek ismi de olabilir. İslami litarütüre Sayil veya Savil, Kitap-ı Mukaddes'te de Saul olarak geçer. Calut, Ahd-i Atik'te Galyat atlı Gatlı pehlivan diye geçer. Galyat, iri cüsseli, korkunç suratlı olup uzun boyluydu (Bedir 2010:517).

232 Ahd-i Atîk'te ölüm Tanrı'nın gönderdiği bir meleğin faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Rab ile İsrâiloğulları arasındaki diyaloğu sağlayan "rabbin" meleği (Yahve'nin meleği) insanların ölümle cezalandırılmasında zaman zaman görev almakta bu işi yapan melek bazen helak edici diye adlandırılmaktadır. Ölüm melekleri (mal'ake ha-mawet) ifadesi ise sadece bir yerde zikredilmiştir. Rabbiler (Yahudi din bilginleri) "ölüm meleği" (mal'ak hamot) kavramını Mezmurlar'daki ifadeyle temellendirmişlerdir. Rabbiler'e ait eserlerde ondan fazla ölüm meleği adı yer alır ki bunlardan biri de *Azrael*'dir. Yahudilik'te ölüm meleğinin yaratılışın ilk gününde var edildiğine inanılır. Mekanı göklerde olup on iki kanadı vardır. Ölüm anında kılıcını çekmiş olarak kişinin baş ucuna gelir. O, Mesih tarafından yok edilecektir. Yahudi geleneğine göre ölüm meleği, ruhunu almak üzere Hz. Musâ'ya geldiği zaman Hz. Musâ onu reddetmiş ve onun ruhu Tanrı tarafından alınmıştır. Hıristiyanlık'taki umumi melek inancı Yahudilik'ten alınmadır. Bu sebeple onlarda da ölüm meleğinin varlığına ve ve görevlerini ifa edişine Yahudilik'te olduğu gibi inanılmaktadr. Azrâil kelimesi muhtemelen İbranice asıllı olup Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih hadislerde geçmemektedir. Secde suresinde (32/11) insanların canını almakla görevli olan melekten "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) diye bahsedilir (Kılavuz 1991:350).

ḳaçan tüzdüm erse anı urdum anıŋ içiŋe men ***törütmiş cāndın*** tüşdiler aŋar yüknügliler. 193v/4=015/029

cān ür- "(Meryeme) ruhumuzdan bir çocuk ürmek manasında"

ol tişi kim küḏezdi uwut endāmını ***ürdimiz*** anıŋ içiŋe biziŋ ***cānımızını***. 241r/1=021/091

arıġ cān "Cebrail[233]"

ayġıl indürdi anı ***arıġ cān*** yaʿnī cebraʾil iḏiŋdin kėrtü yaraşı bekütü üçün anlarnı kim kėrtgündiler köni yol sewünç boyun bėriglilerke. 203v/7=016/102

cāndın ayt- "ruhtan sormak"

ayturlar saŋa ***cāndın ayġıl*** cān. 212v/1=017/085

cāndın tüş- "(Allah) ruhtan üflemek"

ḳaçan tüzdüm erse anı urdum anıŋ içiŋe men törütmiş ***cāndın tüşdiler*** aŋar yüknügliler. 193v/4=015/029

cānlarını çıḳarur- "canları almak, öldürmek"

Taŋrı alur cānlarını yā ***çıḳarur cānlarını*** ölmişi vaḳtında ol kim ölmese uyḳusı içinde yıġar ol ḥükm ḳılmış bolsa anıŋ üze ölümni ıḏur taḳı birni atalmış vaḳtḳa tėgi bütünlükün anıŋ içinde. 338v/4=039/042

cānnı tartġan ferişteler "canı çekip alan melek, canı çıkarıp alan melek, Azrail[234]"

---

233 Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında *Gabriel* şeklinde geçer."Güçlü insan" anlamındaki *geber* ile "Tanrı" manasındaki *el* kelimelerinden oluşan Gabriel'in Keldânî veya Süryânî menşeli olduğu kabul edilir. Kelime Yunanca ve Latince'yede aynı şekilde geçmiştir.Cebrail Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta büyük meleklerden olup Kitâb-ı Mukaddes'te ismi geçen melekten biridir. Adından ilk defa Daniel kitabında söz edilir. Ahd-i Atîk'te ve apokriflerde verilen bilgilere göre Cebrail altı melekle birlikte Tanrının huzurunda sol tarafta durur, azizlerin duasını ona iletir, cennete nezaret eder; birinci semanın hakimidir; en önemli şefaatçidir. Kötüleri yok eder, şeytanları ateş fırınına atar ve tabii güçleri yönetir. Yahudililikte Cebrail, Tanrı'nın buyruklarını yaratıklara bildirip elçilik görevi yapan bir melektir, aynı zamanda adalet ilkesidir. Hz. Yûsuf'u kardeşlerine götürmüş, Hz. Ya'kûb'la güreş tutmuş, Mikâil ile birlikte Hz. Musâ'nın defnedilişine katılmıştır. Ahd-i Cedîd'de ise Cebrail'den iki defa söz edilir. Bunlardan birinde Hz. Zekeriyâ'ya görünerek ona "Tanrının önünde duran Cebrail" olduğunu söylediği ve Hz. Yahyâ'nın doğacağını haber verdiği, diğerinde Hz. Meryem'e görünerek ona Hz. İsâ'yı müjdelediğini anlatır. Hıristiyanlığa göre de Cebrail peygamberlere insan şeklinde görünerek Tanrı'dan vahiy getiren büyük bir melektir. İslam dininde Cebrail Hz. Peygamber'e ilahî emirleri bildiren vahiy meleğidir ve dört büyük melekten biridir. Arapça'da vahiy meleği değişik kelimelerle ifade edilmekle birlikte en meşhurları *Cebrail, Cebreîl, Cibrîn* ve *Cibrîl*'dir. Müslüman dilcilerin büyük bir kısmı, muhtemelen hadis mecmualarındaki bazı rivayetlere dayanarak Cebrail'in, "Allah'ın kulu" anlamına gelen İbranice asıllı bir kelime kabul ederken bazıları da "Allah'ın gücü" demek olan Arapça *ceberetûllah* tamlamasından geldiğini ileri sürmüşlerdir. Cebrail'in "kuvvet" manasına geln *cebr* ile alakası dikkate alınarak bu anlamı da kapsadığı düşünülebilir.Cebrail Kur'ân-ı Kerim'de "Cibrîl, Rûhulkudüs, Rûhulemin, Rûh ve Resul" şeklinde beş değişik isimle ifade edilir. İlgili ayetlerde belirtildiğine göre Cebrail karşı konulmayan müthiş bir güce, üstün bir akla ve kesin bilgilere sahiptir.; "arşın sahibi" nezdinde çok itibarlıdır. Ve meleklerin kendisine mutlaka itaat ettiği şerefli bir elçidir. Hz Peygamber onu bir kere "açık ufuk'ta" bir kere de "sidretü'l-mümteha"da asli hüviyetiyle görmüştür. İnkarcılara karşı Hz. Peygamber'in dostu, müminlerin destekleyicisidir. Kadir gecesinde meleklerle birlikte yeryüzüne iner, ahirette insanlar hesaba çekilirken mahşerde saf saf dizilen meleklerin yanında bulunur(Ünal:1993:204).

yme ol ***cānnı tartġan ferişteler tartmaḳ***. 434v/1=079/002

cānlıġ (<F.+T.)"hayvan, canlı, nebatlar dışındaki insanlar ve hayvanlar"

ḳaçan tüşse söz anlar üze çıḳarġay miz anlarḳa bir ***cānlıġnı*** yerdin sözlegey anlar birle çın kişiler erdiler biziŋ belgülerimizke sėzikligler. 280r/1=027/082

cānvar (<F.) "hayvan"

anıŋdın kim yėyür kişiler ***cānvarlar***. 155v/4=010/024

cāviḍāne (<F.) "sonsuz, ebedî[235]"

anlar anlarnıŋ yanutı yarlıḳamaḳ iḍilerindin taḳı būstānlar aḳar astından arıḳlar ***cāviḍāneler*** anıŋ içinde. 51r/3=003/136

cāviḍāne ḳını "ebedi Cehennem ateşi, azabu'l-huld[236]"

tatıŋlar unutmışıŋızlar üçün bu künki künni körkitmekiŋizlerni biz ḳoḍtımız silerni. tatıŋlar ***cāviḍāne ḳınnı*** anıŋ birle kim ḳılur erdiŋizler. 303r/2=032/014

cāvidāne ḳılın- "sürekli hale getirmek, devamlı olmak"

tezgingey anlar üze oġlanlar ***cāviḍāne ḳılınmışlar*** ḳaçan körse sen saḳınġay sen anlarnı yinçü turur saçılmış. 431r/5=076/019

cāviḍāne ḳılınmışlar "Cennetliklerin etrafında dolaşan ölümsüz gençler"

tezgingey anlar üze oġlanlar ***cāviḍāne ḳılınmışlar*** ḳaçan körse sen saḳınġay sen anlarnı yinçü turur saçılmış. 431r/5=076/019

cebra'il (<A.) "Allah ile peygamberi arasında elçilik yapan melek[237]"

---

234 Ahd-i Atîk'te ölüm Tanrı'nın gönderdiği bir meleğin faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Rab ile İsrâiloğulları arasındaki diyaloğu sağlayan "rabbin" meleği (Yahve'nin meleği) insanların ölümle cezalandırılmasında zaman zaman görev almakta bu işi yapan melek bazen helak edici diye adlandırılmaktadır. Ölüm melekleri (mal'ake ha-mawet) ifadesi ise sadece bir yerde zikredilmiştir. Rabbiler (Yahudi din bilginleri) "ölüm meleği" (mal'ak hamot) kavramını Mezmurlar'daki ifadeyle temellendirmişlerdir. Rabbiler'e ait eserlerde ondan fazla ölüm meleği adı yer alır ki bunlardan biri de *Azrael*'dir. Yahudilik'te ölüm meleğinin yaratılışın ilk gününde var edildiğine inanılır. Mekanı göklerde olup on iki kanadı vardır. Ölüm anında kılıcını çekmiş olarak kişinin baş ucuna gelir. O, Mesih tarafından yok edilecektir. Yahudi geleneğine göre ölüm meleği, ruhunu almak üzere Hz. Musâ'ya geldiği zaman Hz. Musâ onu reddetmiş ve onun ruhu Tanrı tarafından alınmıştır. Hıristiyanlık'taki umumi melek inancı Yahudilik'ten alınmadır. Bu sebeple onlarda da ölüm meleğinin varlığına ve görevlerini ifa edişine Yahudilik'te olduğu gibi inanılmaktadr. Azrâil kelimesi muhtemelen İbranice asıllı olup Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih hadislerde geçmemektedir. Secde suresinde (32/11) insanların canını almakla görevli olan melekten "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) diye bahsedilir (Kılavuz 1991:350).

235 Sözlükte "zeval bulmayan, sonu olmayan, uzun ve sonu gelmeyen, sona ermeyen zaman demektir. Dini literatürde ise, varlığı, gelecek açısından sonsuz olarak devam etmesi anlamına gelmektedir. Kur'an'da "ebeden" kelimesi te'kit için kullanılan bir zarf olarak yirmi sekiz yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

236 "h-l-d" kökünden türeyen ve devam etmek çıkış imkanı olmayan bir yerde devamlı ve uzun müddet kalma anlamına gelen "huld" ateş, azap, işkence, acı anlamındaki "azap" kelimesi ile Cehennem ateşinin ebedi olduğunu, ondan kurtulmanın da imkansız olduğunu belirtilmek istenmiştir.

237 Dört büyük melekten birinin ismi olup, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi "Cibril, Ruhu'l-Kudüs, Ruhu'l-Emin, Ruh ve Resul" şeklinde geçmektedir. Bütün peygamberlere vahyi getiren Cebrail'dir. Kur'an'a göre o, karşı konulmayacak bir güce, üstün ve kesin bilgilere sahip, Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Bu yönüyle Cebrail kuvvet manasına

tuttı anlarnı kim küç ḳıldılar ***cebra'il*** çaġırganı boldılar sarāyları içinde ölügler. 168v/9=011/067

cebra'il atı aḍaḳı "Cebrail atının ayağı"

aydı kördüm ol kim körmediler anı ḳaptum aldım bir awuç toprak ***cebra'il atı aḍaḳındın*** attım anı mundaġoḳ bezedi maŋa meniŋ özüm. 233r/5=020/096

cebra'il çaġırġanı "sayha, çığlık"

tuttı anlarnı kim küç ḳıldılar ***cebra'il çaġırganı*** boldılar sarāyları içinde ölügler. 168v/9=011/067

cebra'il demi "ruh, vahiy ve nübüvvet durumu"

meryem ʿimrān ḳızı ol kim küḍezdi anıŋ uwut üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ ***cebra'il demidin*** çın tuttı iḍisi yarlıġarnı yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/8=066/012

cebra'il üni "sayha, çığlık"

ermedi meger bir ***cebraʿil üni*** ançada oḳ anlar ölüp tüşügliler. 322r/5=036/029

arıġ cān yaʿnī cebra'il "Allah ile peygamberi arasında elçilik yapan melek"

ayġıl indürdi anı ***arıġ cān yaʿnī cebra'il*** iḍiŋdin kėrtü yaraşı bekütü üçün anlarnı kim kėrtgündiler köni yol sewünç boyun bėriglilerke. 203v/7=016/102

cedel (<A.) "münakaşa, tartışma"

cedel ḳıl- "savaşmak"

eger ***cedel ḳılışsalar*** sėniŋ birle ayġıl Taŋrı bilgenrek anı kim ḳılur siler. 247v/9=022/068

cehennem (<A.). "Cehennem[238]"

yana erdi anlarnıŋ yanışı yawuz ḳıldılar tamu otı yaʿnī ***cehennem*** kim yalġanḳa tuttılar Taŋrı belgülerini anı füsūs tutar erdiler. 295r/2=030/010

cemʿ (<A.) "toplama, bir araya getirme, topluluk, grup[239]"

ḥaḳīḳat üze anlar kim iʿrāż ḳıldılar sizdin ėkki ***cemʿ*** satġaştuḳı küninde tayanmaḳ tiledi anlardın iblīs ol nersenin pāresi birle kimi ḳazġandılar. 53r/4=003/155

cemʿ ḳıl- "toplamak, bir araya getirmek"

taḳı eger öldürülseŋiz Taŋrı yolı içinde yā ölseŋiz yarlıḳamaḳ Taŋrıdın taḳı raḥmet yaḫşıraḳ ol nersedin kim ***cemʿ ḳılurlar***. 53v/1=003/157

---

gelen "Cebra" ile Allah anlamına gelen "İl"'den meydana gelmiş bir isimdir. Allah'ın kuvveti demektir(Karagöz 2005:85).

238 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227). Ahirette suçluların cezalandırılacağı mekanın adı olan cehennem, azabı en hafif olan bölüm olduğu burada mümin olup günahkâr olanların da ceza görecekleri belirtilmiştir (Topaloğlu 1993:227).

239 Sözlükte "toplamak, bir araya getirmek, birleştirmek" anlamına gelen cem' tasavvufta "salikin her şeyi Allah'tan bilerek yaratıkları yok, yaratıcıyı var görmesi" anlamında kullanılır (Karagöz 2005:90).

cemʿ ḳılın- "toplanmak, bir araya getirilmek"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı ***cemʿ ḳılınmış*** köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/6=003/014

cemʿ ḳılınmış köp māl "öbek öbek biriktirilmiş, bir araya getirilmiş"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı ***cemʿ ḳılınmış köp māllardın*** altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/6=003/014

cevāb (<A.) "karşılık, yanıt"

ermedi boḍunınıŋ ***cevābı*** meger kim aydılar çıḳarıŋlar ėlleriŋizdin. 120r/7=007/082

cevāb bėr- "karşılık vermek, karşılık olarak mükafatlandırmak"

ol kün ündegey olarnı ayġay nėgü ***cevāb bėrdiŋizler*** ıḍılmışlarḳa. 286v/2=028/065

cevāb bėrigli "dilek ve dualara karşılık veren, esma-i hüsna'dan el-Mucib[240]"

ündedi ök bizni nūḥ yalavaç nėme ***cevāb bėrigli*** erdimiz 328r/9=037/075

cevāb tile- "açıklama istemek"

üzüldi kesildi iş ol kim anıŋ içinde söz yanutı ***cevābı tilediŋizler*** ėkkegüsindin. 176v/9=012/041

cezā (<A.) "ceza, kötü karşılık[241]"

anlar ***cezāları*** ḥaḳīḳatda anlarnıŋ üze Taŋrınıŋ laʿneti taḳı feriştelerniŋ taḳı kişilerniŋ ḳamuġnuŋ. 46v/5=003/087

cihān (<F.) "dünya[242]"

ḳutġardımız anı lūṭnı ol yerke kim bereket ḳıldımız anıŋ içinde ḳamuġ ***cihānḳa***. 239v/2=021/071

cihān ekini "Ahiret ekini"

kim tiler erse ol ***cihān ekini*** arturġay miz aŋar ekini içinde taḳı kim tileyür erse bu ajun yürüngünibėrür miz aŋar aḍın yoḳ aŋar āḫiret içinde ülüşdin. 355r/5=042/020

cihān tegresini "kainatın çevresi"

bu ant turur ḳāf tağı tuta ḳāf tağı ḥaḳḳı kim bu ***cihān tegresini*** tutup turur taḳı ḳurʾān ḥaḳḳı uluġ. 381v/6=050/001

---

240 Noksan sıfatlardan münezzeh Rabbim insana şahdamarından daha yakındır. Dilek ve dualara icabet eder. Öyle ki bir kimse dua ettiği zaman onun duasına karşılık verir (Cemel 2001:92).

241 Sözlükte "bir şeyin bedeli, karşılığı; iyi veya kötü olan bir fiil veya davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek" anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, hem iyi, hem de kötü fiil ve davranışın karşılığı olarak ceza tabiri kullanılmıştır. Bir fıkıh terimi olarak ise, hukuk düzeni tarafından, suçluya dünyada uygulanacak maddi ve manevi müeyideyi ifade etmektedir (Karagöz 2005:98).

242 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

ol cihān "Ahiret"

takı kim istese islāmdın öŋin dīnni ḳabūl ḳılınmaġay andın takı ol ***ol cihān*** içinde yoḳalġanlardın. 46v/3=003/085

ol cihānnı tile- "Ahireti istemek"

sizdin kim erseni tileyür dünyānı takı sizdin kim erseni ***tileyür ol cihānnı***. 52v/2=003/152

ol cihānnıŋ yanutını tile- "Ahiret sevabını istemek"

takı kim ***tilese ol cihānnıŋ yanutını*** bėrgey miz aŋa andın. 51v/7=003/145

cihānḳa yaḍıl- "insan olarak yaratıldıktan sonra dünyaya yayılmak"

yme anıŋ belgülerindin törütti silerni toprakdın. yana ḳaçan siler ādemī bolup ***cihānḳa yaḍlur*** siler. 295v/4=030/020

cihānlıġ (<F.+T.) "dünya[243]"

ḳıldımız anı anıŋ oġlını nişān ***cihānlıġlarḳa***. 241r/1=021/091

cimāʿ (<A.) "cinsel ilişki, birleşme"

kim vācīb ḳılsa anlar içinde ḥaccnı ***cimāʿ*** yoḳ yarlıġdın çıḳmaḳ yoḳ üsteleşmek yoḳ ḥacc içinde. 23v/7=002/197

cinn[244] (<A.) "gözle görülmez, lâtif cisimlerden ibâret bir yaratık[245]"

bu ***cinn*** sūresi yėgirmisekiz āyet turur mekkede inmiş turur. 424v/8=072

coġda "devenin uzamış olan tüyü"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yünlerinde anıŋ ***coġdalarındın*** anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 202r/1=016/080

cūdī (<A.) "Cudi dağı, Tufan efsanesine göre Hz. Nuh'un gemisinin oturduğu dağ[246]"

ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw öteldi iş turlup turdı ***cūdī*** taġı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/9=011/044

cūdī taġı "Cudi dağı, Tufan efsanesine göre Hz. Nuh'un gemisinin oturduğu dağ[247]"

---

243 Yakın olmak anlamına gelen "dünüv" kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

244 Mekke döneminde inmiştir. 28 ayettir. Adını ilk ayette geçen "cin" kelimesinden almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:571).

245 Sözlükte "gözle görülmeyen varlıklara" denir. Genel kanıya göre cinler, meleklerden ve insan ruhlarından ayrı maddi yönleri bulunan, fakat ruhsal yönü ağır basan varlıklardır. İtaata ve isyana kabiliyetleri vardır. Bundan dolayı sorumludurlar. Cinlerin de peygamberleri ve uyarıcıları vardır (Karagöz 2005:103).

246 Cudi, "salb/sert" anlamındadır. Cudinin normal bir mevki mi yoksa dağ mı olduğunda ihtilaf edilmiştir. İslami kaynaklarda Cudi adını taşıyan birçok dağ vardır. Türkiye de, Şırnak ve Cizre arasında, Urfa (Cudi Deresi Köyü), Irak'ın Musul ve Suriye'nin Şam ile Amed şehirlerinde bu isimle anılan dağ ve köy isimleri vardır. Bazıları da Cudi'den maksat Tur Dağ'ı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Bedir 2010:130).

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw öteldi iş turlup turdı ***cūdī tağı*** üze aytıldı ırakļık bolsun küç ķılıġlı boḍunlarķa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/9=011/044

cuhūd **(<F.)** "Yahudi[248]"

aydı cuhūd ermes tersālar nerse üze aydı tersālar ermez ***cuhūd*** nerse üze. 13v/5=002/113

cuhūd bol- "Yahudi olmak"

anlar kim kėrtgündiler yana anlar kim ***cuhūd boldılar*** tersālar künke tapunġanlar. 8r/3=002/062

cumʿa **(<A.)** "cuma[249]"

bu ***cumʿa*** sūresi on bir āyāt turur medīnede inmiş turur. 409r/5=062

cunūb **(<A.)**"kirlenmiş, İslam dinine göre ibadet yapamayacak durumda olan[250]"

eger erse siler yunġu ḥāl üze yaʿnī ***cunūb*** arınıŋlar. 80v/7=005/006

cüft **(<F.)** "çift, eş, karı kocadan biri"

ķaçan keldi erse fermānımız taşdı yerdin suw tannūr aydımız kötürgil anıŋ içinde tėgme bir ***cüftdin*** ėkki tişidin taķı ewüŋ boḍunını meger ol kim aşundı anıŋ üze ayıķ ʿaẕāb birle kim kėrtgündi erse. 166v/1=011/040

2."çift "

tėgme nersedin yarattımız ėkkirer ***cüft*** bolġay kim siler pend tutġay siler. 385v/3=051/049

3."çeşit, tür"

---

247 Sözlükte cömertlik anlamına gelen "cûd" kökünden türeyen Cûdî Dicle'nin doğu yakasında ve Musul bölgesinde bir dağın adıdır. Hz. Nuh'un gemisi bu dağ üzerinde karaya demir atmıştır. Dağın tepesinin avuç içi gibi olması, geminin demir atmasına ve gemidekilerin barınmasına elverişli olması nedeniyle bu isim verilmiştir (Akpınar 2002:144).

248 Arapça'da "yehud", İbranice'de "yehudi", Aramice'de "yehudaye" şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber döneminde yaşayan ve Hz. Musa şeriatına bağlı olma manasında İsrailoğulları'nın devamı olarak görülen Yahudileri ifade etmek için "yehud" kelimesinin yanı sıra aynı kökten gelen "hud" ve "hadu" kalıplarıda kullanılmıştır. Müslüman alimler "yehud" ve "hud" kelimelerini "tövbe edip hakka dönme" anlamındaki "hevd" köküyle ilişkilendirmişlerdir. "hud" "haid"in çoğuludur veya "yehud" kelimesindeki ya harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur. Bazı kıraatlerde bu kelime "yehud" şeklinde okunmaktadır. Yehuddan maksat ise "yehudiyyin"dir. Yahudilere bu ismin verilmesinin sebebi, bir görüşe göre Musa zamanında İsrailoğullarını'nın buzağı heykeline taptıktan sonra pişman olarak Allah'a "hüdna ileyke" demeleridir. Bir diğer görüş ise Yehud'un bir kabile ismi ve kelimenin aslı Hz. Yakub'un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza'ya nispet edilmesidir (Gürkan 2013:182).

249 Kelime olarak "toplamak, toplanmak" anlamlarına gelen cuma, haftanın günlerinden birinin adı ve Kur'an-ı Kerim'in 62. Suresinin ismidir (Karagöz 2005:106).

250 Bazı temel ibadetlerin yerine getirilmesine engel olan manevi kirlilik hali, gusül etmeyi gerektiren durum anlamına gelmektedir. Böyle kimseye cunüp denilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda cunüp kelimesi iki yerde geçmektedir. Bir kimse, şehvetle menisinin gelmesi, rüyasında iken ihtilam olması ya da orgazm gerçekleşsin veya gerçekleşmesin cinsi münasebette bulunması halinde cunüp olur. İslam dininde cunüplük manevi kirlilik olarak kabul edildiğinden, yıkanmadan namaz kılamaz, Kur'an okuyamaz, Kâbe'yi tavaf edemez, mescitlere giremez (Karagöz 2005:108).

çıḳardımız anıŋ birle ***cüft*** türlüg türlüg otlardın. 230v/3=020/053

cüft bėr- "nikâhlamak, evlendirmek, sınıflara ayırmak, yakınlaştırmak, bir araya getirmek"

azu ***cüft bėrür*** anlarḳa erkekler tişiler ḳılur kimni tilese ḳısır ol bilgen uġan turur. 357v/9=042/050

cüft bol- "her şeyden iki çift yaratmak"

tėgme nersedin yarattımız ėkkirer ***cüft bolġay*** kim siler pend tutġay siler. 385v/3=051/049

cüft çıḳar- "çiftler çıkarmak, çift olarak yaratılmak"

çıḳardımız anıŋ birle cüft türlüg türlüg otlardın. 230v/3=020/053

cüft ḳıl- "çift kılmak, eş yaratmak"

ıdtımız oḳ yalavaçlar sėnde öŋdün ***ḳıldımız anlarḳa cüftler*** oġul ḳız. 187r/5=013/038

cüft ḳılın- "nikâhlamak, evlendirmek, sınıflara ayırmak, yakınlaştırmak, bir araya getirmek"

mundaġoḳ ***cüft ḳılnur*** miz kėŋ közlüg ḳızlar. 365r/9=044/054

ėkki ḳoş cüft ḳıl- "çiftler yaratmak, cift çift yaratmak, eşleriyle birlikte yaratmak"

tėgme türlüg yėmişlerdin ***ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş cüft*** örter tünni kündüzke. 183r/8=013/003

cüftini ėḍgü ḳıl- "eşini ıslah etmek, çocuk doğurmaya elverişli hale getirmek"

ėḍgü ḳıldımız aŋar cüftini anlar tawrayur erdiler ėḍgülükler içre. 240v/8=021/090

cüftini törüt- "eşini/çiftini yaratmak"

ay kişiler ḳorḳuŋlar iḍiŋizlerke ol kim yarattı silerni bir etözdin ***törütti andın cüftini*** yaḍtı ol ėkkidin erenler üküş tişiler. 57v/9=004/001

cüft cüft ėrijlendür- "dünya nimetlerinden çift çift vermek, bol bol vermek"

uzatmaġıl ėkki közüŋni ol nek üze kim ***ėrijlendürdimiz anı cüft cüft*** anlardın bu ajun tiriglikiniŋ ėtigini bezekini ançaḳ sınalım anlarnı anıŋ içinde iḍiŋniŋ bėrgen rūzīsi yėgrek ol ḳalġanraḳ. 236r/4=020/131

cüftler ḳıl- "çiftler hâlinde kılmak, eşler vermek"

ıdtımız oḳ yalavaçlar sėnde öŋdün ***ḳıldımız anlarḳa cüftler*** oġul ḳız. 187r/4=013/038

cüftler yarat- "çiftler hâlinde kılmak, eşler vermek"

taḳı ***yarattı mız silerni cüftler***. 433r/9=078/008

cüftlerni ḳoḍ- "ölen erkeklerin geride bırakdıkları eşleri, geride kalan hanımlar"

yana anlar cānların alnur silerdin taḳı ***ḳoḍarlar cüftlerni*** körsünler özleri birle tört ay on kün. 29r/7=002/234

cüftleriŋe ėḍgülenmek tutturmaḳı "ölüp geride eşlerini bırakan erkeklerin eşleri için bir yıla kadar geçimlerini sağlanmasını vasiyet etmeleri"

tutturmaḳı cüftleriŋe ėḍgülenmek bir yılḳa tėgi çıḳarmaḳsız. eger çıḳarsalar tarlıḳ yoḳ siler üze anıŋ içinde kim ḳıldılar özleri içinde ėḍgülükdin. 30r/6=002/240

cüftlük (<F.+T.) "evlendirme, nikâhlama"

cüftlük bėr- "nikâhlamak, evlendirmek, sınıflara ayırmak, yakınlaştırmak, bir araya getirmek"

azu ***cüft bėrür*** anlarḳa erkekler tişiler ḳılur kimni tilese ḳısır ol bilgen uġan turur. 357v/9=042/050

cümle (<A.) "bütün, hepsi, tamamı"

yoḳ iḍi meger ol törütügli ***cümle*** nerseni tapnuŋlar aŋar. 105r/6=006/102

cünd (<A.) "ordu"

eşitmedimiz bunu ***cündnı*** kėḍinki aġuş içinde ermez bu meger yalġan ḳoşmaḳ. 330v/6=038/007

-Ç-

çadır "çadır"

ḳara közlüg yıġılmışlar ***çadırlar*** içinde. 394r/8=055/072

çaġır- "çağırmak, seslenmek"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳutġardımız şuʿaybnı anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle yarlıḳamaḳ bizdin. tuttı anlar kim küç ḳıldılar ***çaġırmaḳı***. 171r/6=011/094

cebra'il çaġırġanı "zalimleri yakalayan korkunç bir gürültü"

tuttı anlarnı kim küç ḳıldılar ***cebra'il çaġırġanı*** boldılar sarāyları içinde ölügler. 168v/9=011/067

çaḳ "doğru, tam işte, aynı, bir şeyin özünü aynını bildirir kelime"

çaḳ sözlegli "doğru sözlü, doğruyu söyleyenler"

aygıl eger bolsa silerke kėḍinki sarāy Taŋrı üskinde ḳatıġsız boḍunda aḍın küseŋler ölümni eger erse siler ***çaḳ sözlegliler***. 11v/5=002/094

çaḳ- "yakmak"

ne körür siler ol otdın kim çaḳmaḳ ***çaḳar*** siler. 396r/7=056/071

çaḳmaḳ "ateş çıkarmak, ateş çıkarma"

yme yögrürde toynaḳıdın ot yaşnaġlı ***çaḳmaḳındın***. 447v/9/=100/002

çaḳmaḳ çaḳ- "ateş çıkarmak, yakmak"

ne körür siler ol otdın kim ***çaḳmaḳ çaḳar*** siler. 396r/7=056/071

çaḳır "çakır, gök (göz için)"

çaḳır közlügler "çakır gözlüler, gök gözlüler"

ol kün ürlür borġu içre tėrgey miz yazuḳluġlarnı ol kün içre ***çaḳır közlügler***. 233v/3=020/102

çaḳmaḳ "ateş çıkarmak"

yme yögrürde toynaḳıdın ot yaşnaġlı ***çaḳmaḳındın***. 447v/9=100/002

çaḳmaḳ çaḳ- "ateş çıkarmak, yakmak"

ne körür siler ol otdın kim ***çaḳmaḳ çaḳar*** siler. 396r/7=056/071

çalpaḳ "kir, pislik"

çalpaḳ iş 1. "kötü davranış, edepsizlik"

tişi almaŋlar anı kim tişilendi ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol erür ***çalpaḳ iş*** sewügsüzlüg. 60v/9=004/022

2. "fuhuş"

ḳaçan beglig bolsalar eger keltürseler bir ***çalpaḳ iş*** anlar üze anıŋ yarımı āzād beglig arıġ ḳunçuylar üze ḳındın. 61v/6=004/025

çalpaḳ iş sewügsüzlüg "şiddetli kızgınlık, Cahiliye devri âdeti olarak bir kimsenin, babasının karısıyla (üvey annesiyle) evlenmesi"
tişi almaŋlar anı kim tişilendi ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol erür ***çalpaḳ iş sewügsüzlüg***. 60v/9=004/022

çandaş- "çekişmek, tartışmak"
ançada ***çandaştılar*** anlar ara işlerini aydılar ḳoparuŋlar anlar üze tamlar. 216r/5=018/021

çap- "yüzmek, vurmak, arı çamurla sıvamak"
ol ol iḍi yarattı tünni kündüzni taḳı künni taḳı aynı ḳamuġ tezginmek içinde ***çaparlar***. 237v/2=021/033

çapı- "kamçılamak, yüzmek"
bolur taġlar ***çapımış*** yuŋ teg. 448r/8=101/005

çapın- "kamçılamak"
çapınmış yuŋ "boyalı ve renkli yün"
taḳı bolur taġlar ***çapınmış yuŋ*** teg. 422r/6=070/009

çarlaş- "feryat etmek"
anlar ***çarlaşġaylar*** anıŋ içinde. 319v/6=035/037

çat- 1."çatmak, uydurmak"
taḳı arsıḳturdı anlarnı dînleri içinde ol nerse kim ***çatarlar*** erdiler. 40r/9=003/024
2. "iftira etmek, uydurmak, düzmek"
kim kim ***çatsa*** Taŋrı üze yalġannı andın soŋra anlar anlar küç ḳılġanlar. 47r/6=003/094
yalġan çat- "yalan uydurmak"
çınoḳ ***çatarlar yalġannı*** anlar kim kėrtgünmesler Taŋrı belgüleriŋe. 204r/1=016/105

çatıl- "uydurulmak, meydana getirilmek"
aydılar ermez bu meger cāḍūluḳ turur yalġan ***çatılmış***. 284r/2=028/036

çav "şöhret, şan, ün"
uḳturdı biziŋke Taŋrı silerniŋ ***çavıŋızlarnı***. 148v/8=009/094

çaynam "parça, bölük, kısım, et parçası, bir kere çiğnenecek kadar"
ay kişiler eger erse siler sėzik içinde ḳopmaḳdın biz yarattımız silerni toprakdın yana oŋurḳa suwındın yana uyuşmış ḳandın yana ***çaynam*** etdin yaratılmış yaratılmaduḳ belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/4=022/005
çaynam et "et parçası, parça et"
kişiler eger erse siler sėzik içinde ḳopmaḳdın biz yarattımız silerni toprakdın yana oŋurḳa suwındın yana uyuşmış ḳandın yana ***çaynam etdin*** yaratılmış yaratılmaduḳ belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/4=022/005

çekürge "çekirge ***bkz.*** çekürtge"

ıḍtımız anlar üze ḳanatlıġ çekürge taḳı yaḍaġ ***çekürge*** taḳı baḳalar taḳı ḳanlar belgülügler. 123v/7=007/133

yaḍaġ çekürge "çekirge yavrusu"

ıḍtımız anlar üze ḳanatlıġ çekürge taḳı ***yaḍaġ çekürge*** taḳı baḳalar taḳı ḳanlar belgülügler.123v/7=007/133

çekürtge "çekirge ***bkz.*** çekürge"

tolmış közleri çıḳarlar gürlardın andaġ ḳalı kim anlar ***çekürtge*** teg yazılmış. 390r/8=054/007

çerāġ (<F.) "fitil, mum, lamba"

anıŋ yaruḳluḳı meŋzeki awuşsuz tügnük teg anıŋ içinde ***çerāġ***. 258v/2=024/035

çerāġ ḳıl- "aydınlatmak"

taḳı ***ḳıldı*** aynı anlar içinde yaruḳluḳ ḳıldı künni ***çerāġ***. 424r/6=071/016

çerāġluġ (<F.+T.) "parlak, aydın, alevli"

yoḳ köndü yalġan tuttılar ḳıyāmetni. anuttımız aŋar kim yalġanḳa tuttı ḳıyāmetni ***çerāġluġ*** ot. 263r/4=025/011

çerāġluġ ot "Cehennem ateşi"

anuttımız aŋar kim yalġanḳa tuttı ḳıyāmetni ***çerāġluġ ot***. 263r/4=025/011

çergeş- "düşman üzerine ordu hâlinde yürümek, saf olmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan körüşse siler anlarnı kim tandılar ***çergeşü*** ewürmeŋler olardın arḳalarnı. 132v/7=008/015

çergeşü ewür- "yürümek, ilerlemek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan körüşse siler anlarnı kim tandılar ***çergeşü ewürmeŋler*** olardın arḳalarnı. 132v/7=008/015

çerig "asker, asker dizisi, ordu"

bir ***çerig*** anda sınıḳmış gürūhlardın. 331r/1=038/011

çerig indür- "ordu indirmek, ordu göndermek"

yana indürdi Taŋrı amrulġunı yalavaçı üze kėrtgünügliler üze taḳı ***indürdi çerigler*** körmediŋizler anı ḳınadı anlarnı kim tandılar. 141r/8=009/026

çeriglik "asker, ordu"

ayġıl kim bolsa yolsuzluḳ içre ḳoḍu bėrgey aŋar Taŋrı ḳoḍu bėrmek ḳaçan körseler ne kim vaʿde ḳılmışları yā ḳın yā ḳıyāmet küninde herāyna bilgeyler kim turur ol ėsizrek orunḳa kewrekrek ***çeriglik***. 227v/2=019/075

çevir- "çevirmek, döndürmek ***krş.*** çewür-"

boyun egip ***çevrip*** yolsuz ḳılmaḳ üçün boḍunnı Taŋrı yolından. 243r/3=022/009

çewrül- "çevirmek, döndürmek"

eger ***çewrülseler*** ol Taŋrı bilgen yawuzlarnı. 44r/7=003/063

çewür- "çevirmek, döndürmek ***krş.*** çevir-"

kim yüz ***çewürse*** andın soŋ pes anlar anlar buyruḳdın çıḳġanlar. 46r/6=003/082

yüz çewür- "yüz çevirmek, dönmek"

kim ***yüz çewürse*** andın soŋ pes anlar anlar buyruḳdın çıḳġanlar. 46r/6=003/082

çeye "sedir ağaçları ki dikenli ağaçlar olup, Arabistan kirazı denilen tatlı meyveleri vardır"

tėgşürdimiz anlarḳa ėkki ni'met būstānlarıŋa yėgü açıġ otluġ yılġun nerse ***çeyedın*** az. 313r/9=034/016

çıġay "fakir, yoksul[251]"

tanuḳlar Taŋrılıḳ neçe yme özüŋizler üze erse azu ata ana yaḳ yawuḳlar eger bolsa muŋsuz azu ***çıġay*** Taŋrı yaraşıraḳ ol ėkki birle uḍu barmaŋlar köŋül tilekiŋe ḳışmaŋızlar. 74v/1=004/135

çıġay aşı "orucu tutamayanların bir fakiri doyurması hükmü"

sanlıġ künler yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü sanlıġ aḍın künler içinde anlar üze kim yaraġları yetmez yuluġ ***çıġay aşı***. 21v/3=022/184

çıġay bayut- "fakiri zenginleştirmek"

buldı sėni ***çıġay bayuttı***. 445r/7=093/008

çıġay bol- "fakir ve yardıma ihtiyacı olmak"

azu ***çıġay bolsa*** yıraḳ da yawuḳ. 443v/8=090/016

çıġay ḳıl- "hakir olarak yaratmak, fakirleştirmek"

ol ol bayutur yana ***çıġay ḳılur***. 389v/5=053/048

yuluġ çıġay aşı "fakir doyumu, bir günlük iaşe"

yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü sanlıġ aḍın künler içinde. anlar üze kim yaraġları yetmez ***yuluġ çıġay aşı.*** 21v/3=002/184

çıġayḳa aş bėr- "yoksulu doyurmak"

ḥarīş ḳılmaz siler ***çıġayḳa aş bėrmek üze***. 443r/2=089/018

çıġaylıḳ "fakirlik, yoksulluk"

öldürmeŋler oġlanlarıŋızını ***çıġaylıḳ*** ḳorḳınçından. 110v/7=006/151

çıġlaş- "kavga etmek, tüksek sesle bağrışmak"

sėziksiz ėşitti Taŋrı ol uraġut sözi ***çıġlaşurlar*** öz begi içinde yme ınçıḳlar erdi teŋrike Taŋrı ėştür biri biriŋiz birle sözleşmekiŋizdin Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 400v/2=058/001

çıḳ- 1."çıkmak, ayrılmak, terk etmek"

yıġaç kim ***çıḳar*** körklüg taġdın ündürür zeyt yaġını maŋġu yėglilerke. 249v/8=023/020

2."sefere çıkmak"

nelük ***çıḳmas*** tėgme gürūhdın anlardın bir gürūh uḳsalar dīn içinde ḳorḳutsalar boḍunlarını ḳaçan yansalar anlarḳa bolġay kim anlar saḳlangaylar. 152r/3=009/122

---

251 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

3."ortaya çıkmak, görünmek"

çıḳdılar Taŋrıḳa ḳamuġı aydı küçsüzler anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar biz erdimiz silerke uḍu barġan nek siler muŋsuz ḳılıġlılar mu siler bizdin Taŋrı ḳınındın nersedin. 189v/5=014/021

4. "gizlenerek gitmek, kaytarmak, sıvışmak"

bilür ök Taŋrı anlarnı ***çıḳarlar*** silerdin saḳnu. 262r/2=024/063

5."ihramdan çıkmak"

ḳaçan ḥelālḳa ***çıḳsa*** siler ötrü awlaŋlar. 79v/3=005/002

6."koşturmak, saldırmak"

ürlür borġu içre ançada anlar gürlardın iḍileriŋe ***çıḳarlar***. 323v/2=036/051

7."geçmek, nüfuz etmek, çıkmak"

ādemīler taḳı perīler tėrneki eger usa siler ötüp çıḳmaḳınızlarḳa kökler yerler buçḳaḳlarından ötüp ***çıḳınlar***. 393r/4=055/033

8. "hicretmek, göçmek"

yana anlar kėrtgündiler ėw barḳ ḳoḍup ***çıḳtılar*** ḳatıġlandılar Taŋrı yolı içinde yana anlar sığınçu yer bėrdiler taḳı yārī bėrdiler anlar tururlar anlar kėrtgünügliler yaraşı. 138r/7=008/074

çıḳıġlılar 1. "gaybda olan, görünürlerde olmayanlar, kayıplara karışanlar"

ermesler anlar andın ***çıḳıġlılar***. 437v/6=082/016

2. "koşturanlar, saldıranlar"

ançaḳa tėgi ḳaçan açılsa yeʾcūc yāfiẓ oġlanı meʾcūc anlar tėgme ḳaş üzele ***çıḳıġlılar.*** 241r/6=021/096

3. "ortaya çıkanlar, kabirlerinden çıkanlar"

dereceler kötrügli ʿarş iḍisi kemşür cebraʾil öz yarlıġıdın kimke kim tilese ḳullarında ḳorḳıtġu üçün tuşġu künke ol kün ***çıḳıġlı*** tururlar. 343r/1=040/015

çıḳmaḳ 1. "çıkma, kurtulma"

eger tileseler erdi ***çıḳmaḳnı*** anutġaylar erdi aŋar sāznı ėtigni. 143v/6=009/046

çıḳmaḳ küni "diriliş günü, mezarlardan kalkış günü"

ol kün ėşitürler isrāfīl ünini könilik birle ol turur ***çıḳmaḳ küni***. 383v/5=050/042

çıḳar- 1."çıkarmak, ortaya çıkarmak, göstermek; yetiştirmek,"

secde ḳılmazlar mu ol Taŋrıḳa kim ***çıḳarur*** kizleglini kökler içinde yer içinde bilür anı kim kizlerler yme anı kim belgürtürler. 276r/6=027/025

2."çekip almak, ayırmak, soymak"

yme nişān turur anlarḳa tün ***çıḳarur*** miz andın künni ançada anlar ḳaraŋḳuluḳ içre ḳalurlar. 322v/5=036/037

3. "çıkarmak, çıkarmaya çalışmak, çözmek, istinbat etmek, çıkarmayı arzu etmek"

tėgme birindin yėr siler yaş ėt ***çıḳarur*** siler ėtigler keḍer siler anı. 317v/7=035/012

4. "sarkıtmak"

eger yüklese sen anıŋ üze til tartar azu ḳoḍsa anı til ***çıḳarur*** 129r/2=007/176

çıḳarmaḳ 1.“kovma, sürme”

tiler kim ***çıḳarmaḳ*** silerni yeriŋizdin cāḍūluḳ birle negü fermānlar siler aydılar berklegil anı anıŋ ḳadaşını ıḍġıl kentler içinde tėrdeçilerni. 268v/5=026/035

2.“şevket, güç, kuvvet, silah”

emgeksizin bolsa silerke tileyür Taŋrı ***çıḳarmaḳ*** yaraġlığını öz yarlıġları birle kesse tanıġlılar soŋını. 132r/3=008/007

çıḳaru unutmış “değersiz eşya”

aydı ay kāşki men ölse erdim munda öŋdün bolmış erse erdim ***çıḳaru unutmış*** ün bėrdi aŋar ol ʿīsā kim anıŋ altınındın ḳaḍġurmaġıl ḳıldı oḳ seniŋ iḍiŋ seniŋ altıŋdın kiçig arıḳ aḳar. 224r/6=019/023

çıḳarġu “çıkarmak”

anıŋ birle ***çıḳarġu*** miz üçün ewün yme ot. 433v/3=078/015

çıḳarıl- 1. “dışarı çıkarılmak, kovulmak ***krş***. çıḳarul-”

anlar kim ***çıḳarıldılar*** sarāylarından yaraġsızın meger aymaḳları bolsa iḍimiz tėp. 245v/5=022/040

2.“açığa çıkarmak, ortaya çıkarmak”

çıḳarıldı tamuġ yolsuzlarḳa. 270v/2=026/091

çıḳarul- “çıkarılmak ***krş***. çıḳarıl-”

aydı anıŋ içinde tirlür siler anıŋ içinde ölür siler yana andın ***çıḳarulur*** siler. 114v/1=007/025

çıḳış (1) “kurtuluş”

ayġıl iḍimā! kigürgil mėni köni kirmekke çıḳarġıl mėni könilik ***çıḳışıŋa*** ḳılġıl mėni maŋa sėndin yaru ḥüccet yārī bėrigli. 212r/4=017/080

çıḳış (2) “ẖaraç, vergi, ücret”

azu tiler mü siler anlardın bir ***çıḳış*** iḍiniŋ yanutı yėgrek. 252v/6=023/072

çıḳış ḳıl- “vergi vermek”

aydılar ay ėkki müynüz iḍisi. kim yeʾcūc taḳı meʾcūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa ***çıḳış ḳılmaḳıŋ*** üzele bizli ara anlarlı ara ḳoçu tuġan aydı ol kim küç yaraġ bėrdi maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ḳılayın siler ara anlar ara bir tam. 221v/6=018/094

çıḳmaḳlıḳ “ortaya çıkmak”

andaġoḳ ***çıḳmaḳlıḳ***. 382r/6=050/011

çın 1.“doğru, gerçek”

ḳaçan kelse iḍim üḍ urmaḳı ḳılġay anı kes kes erür iḍim üḍ urmaḳı ***çın*** köni. 222r/3=018/098

2. “gerçekten, kuşkusuz ***bkz.*** çınoḳ”

çınoḳ yek kişilerke düşmen turur belgülüg. 173v/4=012/005

çın ay- "doğru söylemek, doğruyu söylemek"
aydı çın ol yana ***çın ayur*** men. 334v/4=038/084
çın ʿazīzlik "bütün şeref Allah'a aittir"
tilerler mü anlar yaʿnī kāfirler üskinde ʿazīzlik ***çın ʿazīzlik*** Taŋrıḳa turur ḳamuġı. 74v/9=004/139
çın bitig idileri "kitap ehli[252]"
çın bitig idilerindin kim bar kėrtgünür Taŋrıḳa yme aŋar kim indürüldi silerke aŋar kim indürdi anlarḳa. 57v/2=003/199
çın bütün söz "beyan, güzel ifade, hak ile batılı ayıran"
beküttimiz anıŋ mülkini bėrdimiz aŋar ***çın bütün söz*** yme işlerni kesmek. 331r/9=038/020
çın eḍgürek "güvenilir, sadık"
aydı anlarda biri ay atam terke tutġıl anı ***çın eḍgürek*** ol kim terke tutar sen küçlüg bütün işlig. 283r/3=028/026
çın keç- "haddi aşmak"
kim tilese anda aḍın anlar tururlar anlar ***çın keçigliler***. 249r/6=023/007
çın keçigliler "haddi aşanlar"
kim tilese anda aḍın anlar tururlar anlar ***çın keçigliler***. 249r/6=023/007
çın kertgünmegliler "tanımamazlıktan gelenler, tasdik etmeyenler"
çın kėrtgünmegliler erürler silerke belgülüg düşmen. 70v/5=004/101
çın ḳıl- "doğru yapmak, doğrulamak"
çın ḳılur belgürtür Taŋrı yaraġlıġını sözleri birle neçe yme tilemese yazuḳluġlar160v/5=010/082
çın köni orun "güzel yerleşim yeri, mübevve sıdk[253]"
ornattımız oḳ Taŋrı ḳulı oġlanlarını ***çın köni orunḳa*** rūzī ḳıldımız anlarḳa arıġlardın... 161v/3=010/093
çın küsüşlüg "üstünlük"
ḳaḍġurtmasu sėni anlarnıŋ sözleri ***çın küsüşlüg*** Taŋrıḳa turur yumḳı. 159r/7=010/065
çın söz "doğru söz, hikmet[254]"

252 Kitap ehli/kitaplılar anlamına gelen "Ehl-i Kitap"; Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplara iman edenlere verilen isimdir. Kur'an'da Yahudi ve Hristiyanlara "Ehl-i Kitap" denildiği gibi diğer peygambere indirilen kitaplara iman edenlere de "Ehl-i Kitap" denilmiştir (Karagöz 2005:138).
253 İyi güzel yer anlamına gelen "Mübevvee Sıdk", İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıktıktan sonra gelip yerleştikleri Filistin bölgesindeki Ürdün; Şam, Beyt-i Makdis, Mısır ve Medîne arasında kalan Yesrib toprağıdır (Akpınar 2002:175).
254 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

Taŋrı uyalmaz ***çın sözdin***. 310r/1=033/053

çın sözle- "sadakat göstermek, doğruyu söylemek"

ḳaçan ʿahd ḳılsalar seriglilerke ḳatıġlıḳ içinde ḳor ziyān içinde ḳatıġlıḳ vaḳtında olar anlar kim ***çın sözlediler***. 20v/8=002/177

çın sözlegli "doğru sözlü"

aydı Taŋrı bu kün turur asıġ ḳılur ***çın sözleglilerke*** çınlıḳları. 95r/5=005/119

çın sözlegli bol- "doğru sözlü olmak"

ermes sen kėrtgünügliler biziŋke eger ***bolsa miz çın sözleglile***r. 174v/1=012/017

çın sözlegli erenler "doğru sözlü erkekler"

çın boyun sügli erenler taḳı boyun sümiş tişiler taḳı kėrtgünmişler erenler taḳı kėrtgünmiş tişiler yarlıġḳa utru barġan erenler yarlıġḳa utru barġan tişiler çın sözlegli ḫatunlar ***çın sözlegli erenler***. 307v/5=033/035

çın sözlegli ḫātūnlar "doğru sözlü bayanlar"

çın boyun sügli erenler taḳı boyun sümiş tişiler taḳı kėrtgünmişler erenler taḳı kėrtgünmiş tişiler yarlıġḳa utru barġan erenler yarlıġḳa utru barġan tişiler ***çın sözlegli ḫatunlar*** çın sözlegli erenler. 307v/5=033/035

çın sözlüg1. "doğru sözlü"

oḳuŋlar tanuḳlarıŋızını Taŋrıda aḍın eger erse siler ***çın sözlügliler***. 4r/6=002/023

2. "Hz. Yusuf[255]"

yūsuf ay ***çın sözlüg*** tükel uḳturġıl biziŋke yėti semüz sıġırlar içinde yėyürler anı yėti aruḳ uḍlar taḳı yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/7=012/046

çın sözlügliler "doğru sözlüler"

anlar kim kėrtgündiler teŋrike yalavaçlarıŋa anlar tururlar anlar ***çın sözlügliler*** tanuḳlar iḍileri üskinde anlarḳa bolġay terleri yaruluḳları. 398v/9=057/019

çın tut- "doğrulamak, tasdik etmek"

ol kim yarlıġ ıḍtımız saŋa bitigdin ol yaraşı ***çın tutuġlı*** anıŋ utrusında turur. 319r/6=035/031

çın tutmaġlılar "gafiller[256]"

255 Hz. Yakub'un oğludur ve hak peygamberdir. Yusuf, Hz. Yakub'un oniki oğlundan Bünyamin ile ana baba bir kardeştir. Annesi Hz. Yakub'un dayısının kızı Rahel'dir. Kur'an-ı Kerim'de kendi adıyla anılan surede hayatı hakkında geniş bilgi verilen Hz. Yusuf Ahd-i Atik'te de detaylı bir şekilde anlatılır. Hz. Yusuf'un adı İbranice Ahd-i Atik'te "Yosef" şeklindedir ve " o (Tanrı) arttırsın" şeklindedir. Tevrat'a göre uzun süre çocuk doğuramayan Rahel ilk doğumunu yapıp Yusuf'u dünyaya getirince, adını "Yusuf" koyup "Rab bana bir oğul daha artırsın" demiştir (Hikmet yay. 1993:293).

256 Sözlükte "önemsemeyen, kasıtlı veya kasıtsız terk eden, farkına varmayan, kayıtsız kalan, ihmal eden, boş bulunan ve aldanan; dalgın ve dikkatsiz kimse" anlamına gelir. Kur'an'da Allah'ın kınadığı ve zap edeceğini bildirdiği "gafiller" daha çok kafir insanları ve onların inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade eder (Karagöz 2005:191).

aydılar ermez ermez erür sen tanuḳluḳ bėrür miz aytsa siler ḳıyāmet küninde biz erdimiz mundın ***çın tutmaġlılar***. 128v/5=007/172

çın tutuġlı bitig "Tevrat[257]"

bu ***bitig turur çın tutuġlı*** ʿarab tilinçe ḳorḳutġu üçün anlarnı kim küç ḳıldılar sewünç bėrigli ėdgülük ḳılıġlılarḳa. 369v/8=046/012

çın tutuġlı erenler "sadaka veren erkekler"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ötnü bėrmek arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/7=057/018

çın tutuġlı tişiler "sadaka veren kadınlar"

çın tutuġlı erenler ***çın tutuġlı tişiler*** ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ötnü bėrmek arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut 398v/7=057/018

çın yol yėtür- "Allah yolundan men etmek, Allah yolundan engellemek"

bütünlükün anlar kim tandılar yıġdılar Taŋrı yolından ***çın yol yėtürdiler*** ıraḳ yol yėtürmek. 77v/9=004/167

çınnı bāṭıldın aḍır- "doğruyu yanlıştan ayırmak"

ançada bėrdimiz mūsāḳa bitigni ***çınnı bāṭıldın aḍrıġlı*** bolġay kim siler köni yolluġ bolġay siler. 6v/9=002/053

çınnı bāṭıldın aḍrıġlı "doğruyu yanlıştan ayıran, Tevrat[258]"

---

257 Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât257, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31). Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler Azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın Kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660)

258 Kur'an'da onsekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31). Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler Azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın Kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr

ançada bėrdimiz mūsāḳa bitigni ***<u>çınnı bāṭıldın aḍrıġlı</u>*** bolġay kim siler köni yolluġ bolġay siler. 6v/9=002/053

çındġar- "tasdik etmek, doğrulamak ***krş***. çıŋar-"

indürdimiz saŋa bitigni kėrtü yaraşı birle ***<u>çındġarıġlı</u>*** anı kim utrusında bitigdin tutuḳ anıŋ üze aḍırġıl seçgil anlar ara anıŋ birle kim indürdi Taŋrı uḍu barmaġıl anlarnıŋ tilekleriŋe anıŋdın kim keldi saŋa yarlıġdın. 86r/8=005/048

çındġarıġlı "emniyet ve itimat veren kitap, Kur'an, el-müheymin"

indürdimiz saŋa bitigni kėrtü yaraşı birle ***<u>çındġarıġlı</u>*** anı kim utrusında bitigdin tutuḳ anıŋ üze aḍırġıl seçgil anlar ara anıŋ birle kim indürdi Taŋrı uḍu barmaġıl anlarnıŋ tilekleriŋe anıŋdın kim keldi saŋa yarlıġdın. 86r/8=005/048

çınlıḳ 1."gerçek"

ḳılġıl mėni ***<u>çınlıḳ</u>*** tili kėḍinkiler içinde. 270r/8=026/084

2. "adalet[259]"

keldi ***<u>çınlıḳ</u>*** birle yme çın tuttı ıḍılmış yalavaçlar. 326r/9=037/037

3. "şeriat[260]"

ay anlar kim kėrtgündiler tutmaŋlar menim düşmānımnı taḳı silerniŋ düşmānıŋızlarnı dostlar kemşür siler anlarḳa dostluḳnı çınoḳ tandılar aŋar kim keldi silerke ***<u>çınlıḳdın</u>*** çıḳarurlar yalavaçnı yme silerni kim kėrtgünmekiŋiz üçün Taŋrıḳa iḍiŋizlerke. 405v/8=060/001

4. "doğruluk, gerçeklik"

ḳılġıl mėni ***<u>çınlıḳ</u>*** tili kėḍinkiler içinde. 270r/8=026/084

5. "doğruluğu ispatlanmış, doğru olan kitap, Kur'an, sıdk[261]"

ol kim keldürdi ***<u>çınlıḳ</u>*** yaʿnī muḥammed yme çın tutt anı yaʿnī ebū bekr anlar tururlar saḳnuḳlar.337v/7=039/033

6. "Hz. Muhammed, Sıdkun[262]"

---

olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660).

259 Adalet, kökü "adl" masdar olarak, düzeltmek, eğiri bir yoldan doğru bir yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengede tutmak, dengelemek, tartmak gibi anlamlara gelir, Adalet, doğru oluşu zihinde sabitleşmiş şeydir (Ece 2000:27).

260 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurur (Karagöz 2005:618).

261 Sıdk, s-d-k kökünden türeyen kelime, sözlükte yalanın "kizb"in zıddı olan doğruluktur. Bu doğruluk geçmişte olduğu gibi gelecekte de olabilir. Söz vermede veya başka bir konuda doğru olmayı, sözünde durmayı da ifade eder. Kur'an'ın getirdiği bütün hükümler gerek indiği dönemde gerekse de daha sonraki dönemlerde doğruluğu, gerçekliği ispat edilmiştir (Karagöz 2005:567).

ol kim keldürdi ***çınlıḳ*** yaʿnī muḥammed yme çın tuttı anı yaʿnī ebū bekr anlar tururlar saḳnuḳlar. 337v/7=039/033

çınlıḳ tili "kemalde olan, doğruluk, doğru sözlülük, sıfat olarak doğru, güzel, iyi; Arapça"

ḳılġıl mėni ***çınlıḳ tili*** kėḍinkiler içinde. 270r/8=026/084

çınlıḳ kel- "hakkın gelmesi, elçi gelmesi, peygamberin gelmesi"

çın ėrijlendürdüm bularnı taḳı atalarını ançaḳa tėgi ***keldi anlarḳa çınlıḳ*** yalavaç belgürtügli. 360r/3=043/029

çınlıḳ keldür- "doğruyu getirmek"

ol kim ***keldürdi çınlıḳ*** yaʿnī muḥammed yme çın tuttı anı yaʿnī ebū bekr anlar tururlar saḳnuḳlar. 337v/8=039/033

çınlıḳın vaʿdesi "doğruluk"

tükel boldı iḍiŋniŋ sözi ***çınlıḳın vaʿdesi*** içinde rāstlıḳın ḥükmi içinde. 106v/1=006/115

çınlıḳ yalavaç belgürtügli "haklılığı herkes tarafından bilinen Hz. Muhammed, resulu'l-mübin[263]"

çın ėrijlendürdüm bularnı taḳı atalarını ançaḳa tėgi keldi anlarḳa ***çınlıḳ yalavaç belgürtügli.*** 360r/2=043/029

çınoḳ "gerçekten ***bkz.*** çın"

çın-oḳ körürmen yüzüŋ ewrülmekni kök içinde. 17r/4=002/144

çıŋrama "kuruluğundan dolayı ses çıkaran çamur, kuru çamur"

aydı bolmas men yükünse men ādemiḳa törüttüŋ anı ḳuruġ ***çıŋrama*** balçıḳdın ḳara öyük balçıḳdın yıllar keçmiş. 193v/6=015/033

çıŋrat- "çınlatmak"

törütti kişilerni ***çıŋratu*** turur saḳsıḳ toy teg.392v/2=055/014

çıpunça "sinek"

bütünlükün Taŋrı uvut yıġmas kim toḳısa miṣli ***çıpunça*** endāzelıġ yana anda üstün yme. 4v/2=002/026

çiçek "çiçek"

yme ewün yapurġaḳlıḳ bir boluġ ***çiçek***. 392v/1=055/012

çiçek ḳabları "çiçek kapçığı, çiçek zarfı"

---

262 Resûllah (s.a.v.) Hazretleri bütün sözlerinde hadden ziyade doğru olup bunda hiçbir zaman şüphe olmadığından tıpkı sıdık manasında sıdkun denildi (Yeniterzi 1993:195).

263 Peygamber efendimizin nübüvvet ve risaletleri henüz varlık dünyasını şereflendirmeden bütün kitap ehillerince belli olmuştu. Varlık alemine gelip alemlere rahmet olduğu zaman da bütün yaratıklara resul yollanmıştı. Risaletini, apaçık, yüce mucizeler ve kesin hüccetler ve bürhan ile ispat edip nübüvvet ve risaletlerinde ve dininin ve şeraitinin hak olmasında kimsenin şüphesi kalmamıştır. Resul (s.a.v.) in haklılığı ise herkesin katında açık ve belli olduğu için mübarek isimlerine Mübîn denildi (Yeniterzi 1993:195).

çıḳmaz yėmişdin ***çiçek ḳablarındın*** yük kötürmez hīç tişi yme nekni ḳoḍmaz meger anıŋ birle. 352v/2=041/047

çigim "karışık"

tendürüst turur ***çigim*** ala yoḳ anıŋ içinde. 8v/9=002/071

çigim ala "ayrı renk, alaca"

tendürüst turur ***çigim ala*** yoḳ anıŋ içinde. 8v/9=002/071

çignek "dirsek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ḳopsaŋızlar namāzḳa yuŋuzlar yüzleriŋizni eligleriŋizni ***çigneklerińizke*** tėgi suw türtüŋler başlarıŋızḳa aḍaḳlarıŋızḳa ėkki topuḳlarġa tėgi. 80v/6=005/006

çimülgü "yıkanma, yıkanma yeri"

tepgil aḍaḳıŋ birle bu ***çimülgü*** turur soġıḳ içgü. 333r/1=038/042

çiseŋ "ince ince yağan yağmur"

eger tegmese aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ***çiseŋ***. 34v/2=002/265

çoġı "yüksek ses; gürültü, kavga"

baḳmaslar meger bir ***çoġıḳa*** tutsa anlarnı anlar sözleşür bolsalar. 323r/8=036/049

çoġı kesigli "hâkim, hüküm verici"

tutar siler anı ***çoġı kesigliler*** tapa yėmek üçün siler bir bölük kişiler tawarlarındın yazuḳ birle yalġan tanuḳluḳ birle siler bilir siler. 22v/2=002/188

çoġıçı "kavgacı, gürültücü ***bkz.*** çoġuçı"

törütti kişini uça suwındın kim ol ***çoġıçı*** belgülüg. 196r/4=016/004

çoġluġ "alevli ***krş.*** çoġluḳ"

çoġluġ ot "Cehennem ateşi"

neçe kim öçse otı arturġay miz anlarḳa ***çoġluġ otnı***. 213v/1=017/097

çoġluḳ "alevli ***krş.*** çoġluġ"

çoġluḳ küyer ot "yakıcı Cehennem ateşi"

öldürüldi ḳuḍı iḍileri ***ot çoġluḳ küyer***. 440r/1=085/005

çoġuçı "kavgacı, gürültücü ***bkz.*** çoġıçı"

yoḳ kim anlar bir gürūh ***çoġuçı***. 361v/8=043/058

çoḳra- "kaynamak, kaynayıp fokurdamak"

anlarḳa içgü ol isig ***çoḳrar*** otdın aġrıtġan ḳın anın kim tanar erdiler. 153r/9=010/004

çoḳrar ot "Cehennem ateşi"

anlar kim tandılar. anlarḳa içgü ol isig ***çoḳrar otdın*** aġrıtġan ḳın anın kim tanar erdiler. 153r/9=010/004

çök- "çökmek"

yalġanḳa tuttılar anı tuttılar anlarnı bir teprenigli boldılar sarāyları içinde ***çökügliler***. 291v/5=029/037

çökügli "diz çökmüş, çökmüş"

körgey sėn tėgme boḍunnı ***çökügli*** tizin tėgme gürūh ündelür bitigike. 367v/8=045/028

çöjül- "çözülmek, dümdüz olmak ***krş.*** çözül-"

yana ḳıldı oġlın ḳızın aḳa turur ***çöjülmiş*** balçıḳdın yana yıḍıġ ḫor suwdın. 302v/2=032/008

çöm- "dalmak"

yeklerdin kim ***çömerler*** aŋar taḳı ḳılurlar iş anda aḍın. erdimiz anlarḳa küḍezigli. 240r/7=021/082

çöme bata oyna- "dalmak, girişmek, girip yürümek, ***mec.*** çene çalmak"

anlar kim anlar ***çöme bata*** bāṭıl içinde ***oynayurlar***. 386r/8=052/012

çöz- "çözmek, yaymak, sermek"

yerni ***çözdimiz*** anı taḳı kemiştimiz anıŋ içiŋe bekümiş tağlarnı taḳı ündürdimiz anıŋ içinde tėgme türlüg cüftlerdin körklüg. 382r/2=050/007

çözül- "çözülmek, süzülmek, süzülüp çıkarılmak"

ḳaçan yer ***çözülüp*** tartılsa. 439r/5=084/003

çözülmiş titig balçıḳ "nutfe, meni, döl, öz, süzme"

çınoḳ yarattı mız ādemīlerni aḳa turur ***çözülmiş titigdin balçıḳdın***. 249r/9=023/012

çuḳur "çukur"

taḳı erdiŋiz ***çuḳur*** ḳırıġı üze otdın taḳı ḳutġardı sizni andın anıŋ meŋizlig beyān ḳılur Taŋrı sizke āyetlerini bolġay kim siz köndürülgey siz. 48r/3=003/103

çuḳur ḳırıġı "kıyı, kenar"

taḳı erdiŋiz ***çuḳur ḳırıġı*** üze otdın otdın taḳı ḳutġardı sizni andın anıŋ meŋizlig beyān ḳılur Taŋrı sizke āyetlerini bolġay kim siz köndürülgey siz. 48r/3=003/103

çuwlaş- "fısıldaşmak, sır vermek"

bilmesler mü bütünlükün Taŋrı bilür rāzlarını ***çuwlaşmışlarını*** çuwşaşmış bütünlükün Taŋrı örtüglülerni biligli ol. 147r/6=009/078

çuvşa- "ekşimek, bulandırmak, ***mec.*** vesvese yapmak; gizli görüşmek, fısıldamak"

çuvşadı bulġadı ol ėkkike yek belgürtmek üçün ol ėkkike ol kim örtüldi olar ėkkide ėsizlikleridin.113v/8=007/020

çuwşa- "gizli görüşmek, fısıldamak"

ḳaçan umınçsız boldılar erse andın ḳatıġsız ḫālī boldılar ***çuwşayu*** yaşru sözleyü. 180r/3=012/080

çuwşaş- "fısıldaşmak, sır vermek ***bkz.*** çüwşeş-"

bilmesler mü bütünlükün Taŋrı bilür rāzlarını çuwlaşmışlarını ***çuwşaşmış*** bütünlükün Taŋrı örtüglülerni biligli ol. 147r/6=009/078

çün (<F.) "kuşkusuz"

çün dīvler imlerler dostlarıŋa üsterişse. 107r/2=006/121

çüŋke "örtülü, kapalı"

ayġay erdiler bütünlükün ***çüŋke*** boldı közlerimiz biz boḍunlar miz yelvilenmişler ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı baḳıġlılarḳa. 193r/1=015/015

köz çüŋke bol- "göze perde inmek, köz kapanmak"

ayġay erdiler bütünlükün ***çüŋke boldı közlerimiz*** biz boḍunlar miz yelvilenmişler ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı baḳıġlılarḳa. 193r/1=015/015

çüri- "çürümek"

ḳaçan bolsa miz süŋükler pūdeh ***çürimiş***. 434v/5=079/011

çürimiş "çürümüş, çürük"

ḳaçan bolsa miz süŋükler pūdeh ***çürimiş***. 434v/5=079/011

çüwşeş- "fısıldaşmak, sır vermek ***bkz.*** çuwşaş-"

biz bilgenrek miz neteg tiŋler anı ançada ḳulaḳ tutarlar saŋa ançada anlar ***çüwşeşigli*** ançada ayur küç ḳılığlılar uḍu barmas siler meger bir erke yelvikmiş. 209v/2=017/047

çüwşeşigli "gizli konuşan, fısıldaşan, sır veren"

biz bilgenrek miz neteg tiŋler anı ançada ḳulaḳ tutarlar saŋa ançada anlar ***çüwşeşigli*** ançada ayur küç ḳılığlılar uḍu barmas siler meger bir erke yelvikmiş. 209v/2=017/047

-d-

dād[264] (<F.) "adalet, hak"

bütünlükün Taŋrı sewer ***dād*** bėriglilerni. 85v/2=005/042

dād bėr- "adalet vermek, adaletli davranmak"

eger ḳorḳsa siler ***dād bėrümemekiŋizlerke*** atasızlar içinde kis alıŋlar ol kim yaratsa silerke kisilerdin ėkki ya taḳı üç ya tört. 58r/3=004/003

dād bėrigliler "adaletli olanlar, adil olanlar"

bütünlükün Taŋrı sewer ***dād bėriglilerni***. 85v/2=005/042

dād ḳıl- "âdil davranmak, adalet vermek"

eger ḳorḳsa siler ***dād ḳılumamaḳıŋızlarḳa*** birök erklig boldı anlar üze elgiŋizler. 58r/5=004/003

dādlıḳ (<F.+T.) "adalet[265]"

tüz bolur mu ol anıŋ birle kim fermānlayur ***dādlıḳ*** könilik birle. 201v/3=016/076

dādraḳ (<F.+T.) "daha âdil"

biz bilgenrek miz anı kim ayurlar ançada ayur ***dādraḳı*** yolun turmadıŋızlar meger bir kün. 233v/4=020/104

daġ (1) "yok, değil, ***bkz.*** devül, dewül"

eger körse sen ançada tayansalar iḍileri yarlıḳı üze. ayġay ermes mu bu yaraġlıġ ayġaylar ermes ***daġ*** erür iḍimiz tapa and. 97v/9=006/030

daġ (2) "dağ, yüksek yer bkz. taġ"

yarlıġ ıḍtımız mūsāḳa urġıl tayaḳıŋ birle deryānı. yarıldı boldı tėgme gürūh uluġ ***daġ*** teg. 269v/6=026/063

daġ (3) "dağlama, belirti, iz"

daġ ur- "dağlamak, damgalamak"

terkin ***daġ urġay*** miz aŋa burnı üze. 418v/9=068/016

daġlan- (<F.+T.) "dağlanmak"

ol kün isitilgey anıŋ üze tamuġ otı içre ***daġlanġay*** anıŋ birle alınları yanları arḳaları. 142r/8=009/035

---

264 Adalet, kökü "adl" masdar olarak, düzeltmek, "eğri bir yoldan doğru bir yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengede tutmak, dengelemek, tartmak" gibi anlamlara gelir. Adalet, doğru oluş, zihinde sabitleşmiş şeydir (Ece 2000:27).

265 Adalet, kökü "adl" masdar olarak, "düzeltmek, eğri bir yoldan doğru bir yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengede tutmak, dengelemek, tartmak" gibi anlamlara gelir. Adalet, doğru oluşu, zihinde sabitleşmiş şeydir (Ece 2000:27).

dāʿva (<A.) "dava, sorun, kavga[266]"

dāʿva ḳıl- "sorun çıkarmak, davalaşmak, sorunlara neden olmak"

biz āsān ḳıldımız anı seniŋ tiliŋde sewünç bėrmekiŋ üçün anıŋ birle saḳnuḳlarḳa ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle ***dāʿva ḳılġuçı*** boḍunlarnı. 228r/8=019/097

dāʿva ḳılġuçı boḍunlar "sorun çıkaran topluluklar, inkarcılar"

biz āsān ḳıldımız anı seniŋ tiliŋde sewünç bėrmekiŋ üçün anıŋ birle saḳnuḳlarḳa ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle ***dāʿva ḳılġuçı boḍunlarnı***. 228r/8=019/097

dāʿvaçı (<A.+T.) "davacı"

ol ***daʿvāçılarnıŋ*** utġanraḳı turur. 24v/4=002/204

daʿvāçılarnıŋ utġanraḳı "tartışmada ve savunmada usta olan"

ol ***daʿvāçılarnıŋ utġanraḳı*** turur. 24v/4=002/204

dāvud (<ö.a.) "Hz. Davud, hem peygamber hem de hükümdardır. Kendisine Zebur adında semavî kitap verilmiştir[267]"

dāvud taḳı süleymān ḳaçan dād bėrdiler erse tarıġ içinde ḳaçan otladı erse anıŋ içinde boḍun ḳoyları erdimiz anlarnıŋ ḥükmlerini küḍügliler. 240r/1=021/078

dāvud boḍunı "Davud oğulları, Hz. Davud'un kabilesi"

ḳılıŋlar ***dāvud boḍunı*** şükrni. 313r/2=034/013

dāvud yalavaç tili üze "Davud peygamberin konuştuğu lisan üzerine"

laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar Taŋrı oġlanıdın ***dāvud yalavaç tili üze*** taḳı meryem oġlı ʿīsā tili üze.90r/3=005/078

defʿ (<A.) "baştan savma, uzaklaştırma, kovma"

defʿ ḳıl- "bertaraf etmek, önlemek, kovmak, uzaklaştırmak"

ayġıl ***defʿ ḳılıŋız*** özleriŋizdin ölümni eger erdiŋiz erse rāst ayġanlar. 54v/2=003/168

demāvend (<A.) "Demavend dağı"

demāvend taġı "Babilde bulunan bir dağ"

tanmadı süleymān velīkin yekler tandılar ögretürler kişilerke cāḍūluḳnı nėgü kim indürüldi erse ėkki ferişte üze bābil yeriniŋ hārūtḳa ***demāvend taġı*** da erdi mārūtḳa 12v/1=002/102

denīk (<F.) "alçak, zillet, horluk"

---

266 Sözlükte "çağırmak, seslenmek, dua etmek, getirilmesini istemek" anlamına gelen dava, hukuk terimi olarak, mahkeme yoluyla bir hakkın talep edilmesi manasına gelir. Tanımdaki haktan, hakkın tespiti ve temini kastedildiği gibi, hak ihlalinin önlenmesi ve haksız taleplere karşı kişinin hukuken korunması da kastedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de dava kelimesi sözlük anlamına uygun olarak, "çağırma ve dua" manasında üç ayette geçmektedir (Karagöz 2005:114).

267 İsrail oğulları'na gönderilen hem kral hem peygamber. Savud'un (a.s.) ismi, Davud b. İşaya veya İşa veyahut İşa Yesse olarak geçer. Soyu Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. İslam kaynaklarında geçen şemaline göre Hz. Davud, kısa boylu, kısa saçlı, mavi gözlü, güzel yüzlü, gür ve güzel sesli idi. Secdeye kapanıp günlerce ağlar ve gözyaşlarının aktığı yerlerden çimenler yeşerirdi. Allah'a olan saygısından dolayı vefat edinceye kadar semaya başını kaldırıp bakmadı. İbade ve salih amele düşkün olması, Allah'ın en sevdiği ibadetlerden biri olan namaz ve orucu onun tutması Hz. Muhammed diliyle tasdik edilip övülmüştür (Bedir 2010:139).

denīk bol- "alçalmak, zillete düşmek"

denīk bolup közleri tėggey anlarḳa ḫorlūḳ ol kün kim vaʿde ḳılnurlar erdi. 423r/7=070/044

derece (<A.) "derece"

dereceler kötrügli ʿarş iḍisi kemşür cebraʾil öz yarlıġıdın kimke kim tilese ḳullarında ḳorḳıtġu üçün tuşġu künke ol kün çıḳıġlı tururlar. 342v/8=040/015

dermānde (<F.) "biçâre, âciz"

ol iḍi atı birle kim ḳamuġ ***dermāndelerke*** fermān tėger. 152v/9=010

dervīş (<F.) "fakir, yoksul[268]"

ol ***dervīşlerke*** kim ḥabs ḳıldılar Taŋrı yolında yaraġları yėtmez yörimekke yerde. sėzer anlarḳa bilmegen baylar saḳınmaḳdın. bilür sen anlarnı anlarnıŋ nişānı birle. tilemesler kişilerdin ḳatıġlıḳ ḳılu. 35v/1=002/273

dervīşlig (<F.+T.) "fakirlik, yoksulluk"

dervīşlig eyesi bol- "borçlu ve sıkıntıda olmak"

taḳı eger ***bolsa dervīşlig eyesi*** küymek bay bolġınça 36r/7=002/280

deryā (<F.) "deniz, derya ***bkz.*** teŋiz"

aġırladımız oḳ ādem oġlanını kötürdimiz anlarnı yazı içinde ***deryā*** içinde rūzī ḳıldımız anlarḳa arıġlardın artuḳluḳ urdımız anlarḳa üküş üzele anıŋdın kim törüttimiz artuḳluḳ urmaḳ. 211v/1=017/070

deryā turuġlaġı "deniz kıyısındaki kasaba"

aytġıl anlarḳa ol ėldin kim erdi ***deryā turuġlaġında*** erdi. 127v/3=007/163

destān (<F.) "hile, düzen[269]"

aydı firʿavn kėrtgündüŋüzler mü aŋar men destūr bėrmişde aşnu siler çınoḳ bu ***destān*** turur destān ḳıldıŋızlar anı kent içre çıḳar siler andın boḍunını. 123r/2=007/123

al destān ḳıl- "tuzak kurmak, tuzak hazırlamak, hile yapmak"

aydı firʿavn kėrtgündüŋüzler mü aŋar men destūr bėrmişde aşnu siler çınoḳ bu destān turur ***destān ḳıldıŋızlar*** anı kent içre çıḳar siler andın boḍunını. 123r/2=007/123

destūr (<F.) "izin, ruhsat, müsaade[270]"

yoḳ bir keçrü ḳoldaçı meger anıŋ ***destūr*** bėrmekinde kėḍin. 153r/6=010/003

destūr bėr- "müsaade etmek, izin vermek"

aydı firʿavn kėrtgündüŋüzler mü aŋar men ***destūr bėrmişde*** aşnu siler çınoḳ bu destān turur destān ḳıldıŋızlar anı kent içre çıḳar siler andın boḍunını. 123r/2=007/123

---

268 Farsça asıllı bir kelime olup, sözlükte "dilenci, yoksul, muhtaç" anlamına gelmektedir. Tasavvufta bir tarikat veya bir şeyhe bağlı olan mürid, sufilerin hayat tarzına uygun bir hayat süren kişi demektir (Karagöz 2005:120).

269 Sözlükte "çare, maharet, kurnazlık, aldatmak, düzenbazlık" gibi anlamlara gelen hile, bir fıkıh kavramı olarak bir kimseyi istenen yönde irade beyanında bulundurmak için yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder (Karagöz 2005:259).

270 Sözlükte "izin, ruhsat, müsaade" anlamındadır. Bazı tarikatlarda, özellikle Mevlevilik ve Bektaşilik gibi tarikat büyüklerinden müsaade almak için kullanılan bir deyimdir (Karagöz 2005:120).

destūr bėril- "izin verilmek, müsaade edilmek"
keldi ʿözr ḳılġuçılar taş yörir ʿarabların ***destūr bėrilse*** anlarḳa. 148r/9=009/090
destūr ḳol- "müsaade istemek, izin istemek"
destūr ḳolmaslar sėndin anlar kim kėrtgünürler Taŋrıḳa kėḏinki künke. 143v/3=009/044
destūr tile- "müsaade istemek, izin istemek"
ay anlar kim kėrtgündiler ***destūr tilesün*** silerde anlar kim erklig boldı elgiŋizler anlar kim tėgmediler tüşke silerdin üç yolı. 260v/7=024/058

dewül "değil ***bkz***. devül, daġ(1)"
dewül sėn meger ādemī bizke meŋzek. 272r/6=026/154

devül "değil ***bkz***. dewül, daġ(1)"
devül ol ḳurtarġan ḳındın kim yaş bėrilse 11v/8=002/096

didār (<F.) "yüz, çehre"
Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tėgme nerse yoḳaldaçı meger ***dīdārı*** aŋar turur könilik anıŋ tapa yandurulur siler. 288v/4=028/088

dīdārlıġ (<F.+T.) "güzellik"
neçe helāk ḳıldımız anlarda öŋdün gürūhdın anlar ėdgürek ew metāʿ ındın ***dīdārlıġraḳ***. 227r/8=019/074

dīn (<A.) "din, şeriat[271]"
toḳuşuŋ olar birle ançaḳ bolmasun bulġaḳ bolsun ***dīn*** Taŋrınıŋ. 23r/3=002/193
ibrāhīm dīni "Yahudilik[272]"
ayġıl yoḳ kim ***ibrāhīm dīnike***. 16r/2=002/135
ibrāhīm ḫalīl ʾullāh dīni "Yahudilik, Allah'ın sadık dostı Hz. İbrahim'in dini"
uḏu bardım atalarım dīniŋe ***ibrāhīm ḫalīlu ʾllāh dīniŋe*** isḥāḳ fėtḥu ʾllāh dīniŋe. 176v/1=012/038
ibrāhīm yalavaç dīni "Yahudilik"
yana yarlıġ ıḏtımız seniŋ tapa kim uḏu barġıl tėp ***ibrāhīm yalavaç diniŋe***. 205r/9=016/123
isḥāḳ fetḥu ʾlāh dīni "Yahudilik"

271 Din kavramı; "d-y-n" kökünden türeyen bir isimdir.Arap dilinde çok geniş bir anlamı vardır. Aynı zamanda bu kelime zıt anlamlı kelimelerdendir. Sözlükte, ceza/mükafat, adet/durum, itaat/isyan, hesap, zül, inkıyad, galebe, kahr, mülk, ferman, tevhit, ibadet, millet, şeriat, vera, takva, hizmet, ihsan, ikrah" gibi anlamlara gelir. Terim olarak "din"; akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahi bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O'na ulaştıran bir yoldur. Din kelimesi Kur'an'da 95 defa geçmiştir (Karagöz 2005:122).
272 İbrahimi geleneğe bağlı monoteist din ailesi içinde yer alır ve bu ailenin en eski halkasını teşkil eder. Yahudilik, yayılımı ve etkisi açısından bir dünya dini özelliğine sahip olsa da iç dinamizmi açısından hem milli hem evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi manasında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dini-etnik kimliği ifade etmektedir (Gürkan 2013:187).

uḍu bardım atalarım dīniŋe ibrāhīm ḥalīlu'llāh dīniŋe ***<u>iṣḥāḳ fėṯḥu'llāh dīniŋe</u>***. 176v/1=012/038

isrāīlu'llāh dīni "Yahudilik"

<u>isrāīlu'llāh dīniŋe</u>. yaramas biziŋke ortaḳ ḳatmaḳımız Taŋrıḳa nersedin. 176v/2=012/038

direng **(<F.)** "mühlet, süre"

direng bėril- "mühlet vermek, süre tanımak"

ayġıl açmaḳ küni içinde asıġ ḳılmaz anlarḳa tandılar īmānları ap yme anlar ***<u>direng bėrlürler</u>***. 304r/3=032/029

direng ḳıl- "ikamet etmek, yerleşmek, kalmak, gecikmek"

aydı anlar kim bėrildi bilig īmān ***<u>direng ḳıldıŋızlar</u>*** Taŋrı bitigi içinde ḳıyāmet künike tėgi. 298v/7=030/056

dīv **(<F.)** "şeytan[273]"

yėŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı uḍu barmaŋlar ***<u>dīv</u>*** adımlarıŋa. 109v/2=006/142

dīv adımlarıŋa uḍu bar- "şeytanın yolundan gitmek"

yėŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldı silerke Taŋrı ***<u>uḍu barmaŋlar dīv adımlarıŋa</u>***. 109v/2=006/142

dīvānalıḳ **(<F.+T.)** "delilik, divanelik"

anlar kim yėyürler ribānı ḳopmazlar meger neteg kim ḳopar ol kim yoḳatur anı iblīs ***<u>dīvānalıḳdın</u>***. 35v/6=002/275

dost **(<F.)** "arkadaş[274]"

anlar kim tandılar anlarnıŋ ***<u>dost</u>*** Taŋrıda aḍınḳı tapunġu çıḳarurlar olarnı yaruḳluḳdın ḳaraŋḳuluḳḳa. 33r/1=002/257

dost bol- "dost olmak, dostluk yapmak"

ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ortaḳ erklig içinde ***<u>bolmadı aŋar dost</u>*** uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

dost dut- "dost tutmak, dost edinmek, dostluk yapmak"

<u>dost duttı</u> bir pāre kitāb iyelerindin eger azdursalar sizni. 44v/7=003/069

dost tut- "dost tutmak, dost edinmek, dostluk yapmak"

---

273 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise "yanmak ve helak olmak" demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise "insanüstü varlık" anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 78 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

274 Sözlükte "seven, sevgili, yar" anlamına gelen, dost kavramı, İslami litaratürde sadakat, meveddet, uhuvvet, sohbet, veli, refik gibi kelimelerle ifade olunmuştur. Veli (dost) kelimesi Kur'an'da tekil ve çoğul olarak 87 ayette geçmektedir (Karagöz 2005:127).

dost tutmaz anlar kim tandılar bitig iḍilerindin ap yme ortaḳ ḳoşuġlılar kim indürülse siler üze ėḍgülükdin iḍiŋizdin. 12v/8=002/105

dost köndürügli bul- "doğruya yöneltecek dost bulmak"

kimni köni yoldın azıtsa ***bulmaġay*** sen aŋar bir ***dost köndürügli***. 215v/5=018/017

ėş dost "arkadaş, dost"

ḳılġıl biziŋke sėndin yaru ***ėş dost*** yana ḳılġıl bizke sėndin yaru yārīçi. 67r/4=004/075

ėş dost bol- "arkadaş olmak, dost olmak"

ay atam men ḳorḳar men kim sıḳaġay sėni ḳın Taŋrıdın ***bolġay*** **sen yekke** ***ėş dost***. 225v/4=019/045

iç dost "sırdaş, arkadaş"

ay anlar kim bittiler tutunmaŋ ***iç dost*** sizdin bisre. 140r//6=009/016

iç dost tutun- "sırdaş tutmak, dost edinmek"

ay anlar kim bittiler ***tutunmaŋ iç dost*** sizdin bisre. 49v/2=003/118

iblīsni ėş dost tut- "şeytanı arkadaş edinmek"

fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim ***tutsa iblīsni ėş dost*** Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg yas ḳor ḳılmaḳ. 72v/6=004/119

yekke ėş dost bol- "şeytanı arkadaş edinmek"

ay atam men ḳorḳar men kim sıḳaġay sėni ḳın Taŋrıdın ***bolġay sen yekke ėş dost***. 225v/4=019/045

yekni dost tut- "şeytanı dost tutmak"

anlar ***tutttılar yeklerni dostlar*** Taŋrıda aḍın sėznürler anlar köni yolḳa könilmişler 115r/2=007/030

dostluḳ **(<F.+T.)** "muhabbet, dostluk[275]"

ay anlar kim kėrtgündiler yėtürüŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldımız silerke kelmişde öŋdün bir kün satıġ yoḳ anıŋ içinde ***dostluḳ*** yoḳ taḳı yme keçrütülmek yoḳ tanıġlılar anlar tururlar küç ḳılıġlılar 32r/9=002/254

dostluḳ ḳadaşlıḳ "aşk derecesinde dostluk ve arkadaşlık"

ayġıl ḳolmaz men silerdin anıŋ üze bir ter meger ***dostluḳ ḳadaşlıḳ içre***. 355v/5=042/023

dostluḳ ḳıl- "sevgi oluşturmak, muhabbet kurmak"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler herāyna ***kılġay anlarḳa Taŋrı dostluḳ***.228r/7=019/096

dostluḳ tut- "dostluk edinmek, muhabbet etmek, dostluk yapmak"

baḳmaz mu sėn anlarḳa kim ***dostluḳ tuttılar*** bir ḳavmḳa birle öfke ḳıldı Taŋrı anlar üze. 402r/6=058/014

275 Sözlükte "seven, sevgili, yar" anlamına gelen, dost kavramı, İslami litaratürde sadakat, meveddet, uhuvvet, sohbet, veli, refik gibi kelimelerle ifade olunmuştur. Veli (dost) kelimesi Kur'an'da tekil ve çoğul olarak 87 ayette geçmektedir (Karagöz 2005:127).

duʿā (<A.) "dua, Allah'a yalvarma[276]"

ḥaḳīḳat üze sen ***duʿānıŋ*** ėşitgeni. 42r/1=003/038

duʿānıŋ ėşitgeni "duaları kabul eden Allah"

ḥaḳīḳat üze sen ***duʿānıŋ ėşitgeni***. 42r/1=003/038

duʿā icābet ḳıl- "duası kabul olmak"

meniŋ iḍim yaḳın turur ***duʿā icābet ḳılıġlı***. 168r/9=011/061

duʿā icābet ḳılıġlı "duası kabul olan"

meniŋ iḍim yaḳın turur ***duʿā icābet ḳılıġlı***. 168r/9=011/061

duʿānı müstecāb ḳıl- "duayı kabul etmek"

ançada muŋḳa feryāḍ tige ḳıldıŋızlar iḍiŋizlerde ***müstecāb ḳıldı duʿānı*** silerke men yārī bėrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin uḍalınşu keligliler. 132r/6=008/009

duʿā ḳıl- "dua etmek, yalvarmak, dua ve niyazda bulunmak"

anda ***duʿā ḳıldı*** zekeriyyā iḍisiŋe. 41v/9=003/038

ėḍgü duʿā ḳıl- "hayır istemek, hayırlı ve faydalı dua etmek"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ėsiz duʿā ḳılmaḳları birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ***ėḍgü duʿā ḳılmaḳ*** birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri. 154r/2=010/011

ėsiz duʿā ḳıl- "şer istemek, kötülük istemek"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ***ėsiz duʿā ḳılmaḳları*** birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ėḍgü duʿā ḳılmaḳ birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri. 154r/1=010/011

duʿā ḳılu bėr- "dua etmesini istemek"

ḳaçan tüşti erse anlar üze ḳın aydılar ay mūsā ***duʿā ḳılu bėrgil*** biziŋ üçün iḍiŋke anıŋ birle baçıġ ḳıldı seniŋ üsküde. 123v/9=007/134

ḍurūd (<F.) "hayır, dua, kutsama, selam"

ḍurūd iḍileri "Bedir'de şehit düşen on dört sahabe"

uşbu şıfatlıġ kişi anlar üze ***ḍurūd iḍilerindin*** yarlıḳamaḳ. 18v/3=002/157

dut- "tutmak, yakalamak, edinmek, sahip olmak ***bkz.*** tut-"

dost ***dutdı*** bir pāre kitāb iyelerindin eger azdursalar sizni. 44v/7=003/069

dost dut- "dost edinmek"

dost dutdı bir pāre kitāb iyelerindin eger azdursalar sizni. 44v/7=003/069

dünyā (<A.) "dünya[277]"

276 Sözlükte "çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek" anlamına gelen dua, din literatüründe, insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddi ve manevi isteklerini ona arz etmesi demektir. Duanın ana gayesi insanın Allah'a halini arzetmesi ve ona niyazda bulunması olduğuna göre dua, Allah ile kul arasında bir diyalog anlamı taşır (Karagöz 2005:128).

277 Yakın olmak anlamına gelen "dünüv" kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki

kişilerdin kim aytur iḍimizā! bėrgil bizke ***dünyā*** içinde yoḳ aŋa kėḍinki ajun içinde ülüşdin. 24r/6=002/200

bu dünyā "yeryüzü, içinde bulunduğumuz gezegen, dünya"

bitigil biziŋke ***bu dünyā*** içinde ėḍgülük kėḍinki ajun içinde biz öknüp yandımız saŋa. 126r/9=007/156

dünyā kökini "gökyüzü, yakın gökyüzü"

biz bezedimiz ***dünyā kökini*** yulduzlar bezeki birle. 324r/8=037/006

dünyā emgeki "dünyanın zahmeti, dünyadayken karşılaşılan güçlükler"

yörgengey ***dünyā emgeki*** āḫiret emgeki bir ḳatıġlıḳ ḳılıḳ birle iḍiŋ tapa ol kün sürmek. 429v/8=075/029

dünyā meŝeli "dünya hayatının benzerlikleri"

dünyā meŝeli yaġmur teg ḫoş kelür tarıġçılar anıŋ ünmeki yana ḳurır körgey sen anı sarġarmış yana bolur uşanmış. 399r/3=057/020

dünyā neki "geçici dünya malı, dünyadaki varlıklar, mal, sermaye"

tiler siler ***dünyā nekini*** Taŋrı tiler kėḍinki sarāynı. 137v/4=008/067

dünyā yanutı "dünya nimeti"

taḳı bėrdi anlarḳa Taŋrı ***dünyā yanutın*** taḳı āḫiretniŋ ŝevābınıŋ eḍgürekini. 52r/3=003/148

dünyā tirigliki "dünya hayatı"

kitermegil ėkki közüŋni anlardın. tiler sen d***ünyā tiriglikini*** bezekini. 216v/8=018/028

dürüst (<F.) "doğru, düzgün"

dürüst rāst āsān ḳıldımız ḳurʾān oḳıġunı yāḍ ḳılmaḳḳa bar mu hīç bir pend tutuġlı. 390v/9=054/022

düş- "düşmek, ayrılmak ***krş.*** tüş-"

ḳaçan tegseler ʿiddetleriŋe tutuŋlar anlarnı ėḍgülük birle azu ***düşinler*** anlardın ėḍgülük tanuḳluḳı tanuḳ ḳılıŋlar ėkki tanuḳ köni silerdin aḍaḳın ḳılıŋlar tanuḳluḳnı Taŋrıḳa. 413r/9=065/002

düşman "düşman ***bkz.*** düşmen, yaġı, düşmend[278]"

azu ʿahd ḳılmadı mu erdi silerke ay ādem oġlanı tapunmaŋlar yekke ol silerke ***düşman*** turur belgülüg. 323v/9=036/060

düşman tut- "düşman kabul etmek, buğzetmek"

ḳuḍı bėrmedi sėni iḍiŋ yme ***düşman tutmadı***. 445r/4=093/003

düşmānlaş- "düşmanlık etmek, düşman olmak"

---

hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

278 Bir şeye tecavüz etmek, haddi aşmak ve kötülük etmek anlamındaki "a-d-v" kökünden türeyen adavet, "düşmanlık ve zulmetmek" demektir. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. "Adüv (çoğulu a'da" düşman demektir (Karagöz 2005:6).

bolġay kim Taŋrı ḳılmaḳı silerli ara taḳı anlarlı ara kim ***düşmānlaştınızlar*** anlardın sewük Taŋrı uġan turur Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 406v/6=060/007

düşmanlıḳ "buğz, düşmanlık ***bkz*** düşmenlik[279]"

anlardın kim tapnur siler Taŋrıda aḍın tandımız silerke belgürdi bizli ara taḳı sizli ara ***düşmānlıḳ*** taḳı sewügsüzlüg tutaşı kėrtgüngінçeke tėgi Taŋrıḳa yalŋuzluḳıŋa meger ibrāhīm yalavaç sözi atasıŋa yarlıḳatu ḳolġay oḳ miz sėni. 406r/8=060/004

düşmen "düşman ***bkz.*** düşman, yaġı, düşmend"

aydımız iniŋler bir ançaŋız bir ançaŋızḳa ***düşmen***. 5v/5=002/036

düşmen bol- "düşman olmak, kötü davranmak, düşmanlık yapmak"

kim ***bolsa düşmen*** Taŋrıḳa taḳı feriştelериŋe taḳı yalavaçlarıŋa taḳı cebraʾilḳa taḳı mīkāʿīlḳa bütünlükün Taŋrı düşmen turur tanıġlılarḳa. 12r/2=002/098

düşmen ḳıl- "çok kızdırmak, şiddetli öfke, çok kızma"

taḳı andaġoḳ ***ḳıldımız tėgme yalavaçḳa düşmen*** yazuḳluġlardın. 264r/9=025/031

düşmen tut- "çok kızdırmak, şiddetli öfke, çok kızma"

anlar biziŋke ***düşmen tutuġlı*** turur. 269v/1=026/055

düşmend "düşman ***bkz.*** düşman, yaġı, düşmen[280]"

ḳoḍılmış yıġaç teg saḳnurlar tegme özni anlar üze anlar ***düşmend*** tururlar. 410v/5=063/004

düşmenlik "düşmanlık yapmak ***bkz*** düşmanlik[281]"

uluġ ***düşmenlik*** ḳılur Taŋrı üskinde aymaḳıŋızlar anı kim ḳılmaz siler. 408r/1=061/003

düşmenlik ḳıl- "düşmanlık yapmak"

uluġ ***düşmenlik ḳılur*** Taŋrı üskinde aymaḳıŋızlar anı kim ḳılmaz siler. 408r/1=061/003

düşmenraḳ "daha düşmanca"

bulġay oḳ sen kişide ḳatıġraḳı ***düşmenraḳ*** anlarḳa kim kėrtgündiler cuhūdnı anlarnı kim ortaḳ ḳattılar. 90v/1=005/082

düşvār (<F.) "zor, güç, çetin"

ol ol kün bir kün turur ***düşvār***. 427v/7=074/009

düşvār ḳıl- "güçlük vermek, zorluk çekmek"

279 Bir şeye tecavüz etmek, haddi aşmak ve kötülük etmek anlamındaki "a-d-v" kökünden türeyen adavet, "düşmanlık ve zulmetmek" demektir. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. "Adüv (çoğulu a'da" düşman demektir (Karagöz 2005:6).

280 Bir şeye tecavüz etmek, haddi aşmak ve kötülük etmek anlamındaki "a-d-v" kökünden türeyen adavet, "düşmanlık ve zulmetmek" demektir. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. "Adüv (çoğulu a'da" düşman demektir (Karagöz 2005:6).

281 Bir şeye tecavüz etmek, haddi aşmak ve kötülük etmek anlamındaki "a-d-v" kökünden türeyen adavet, "düşmanlık ve zulmetmek" demektir. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. "Adüv (çoğulu a'da" düşman demektir (Karagöz 2005:6).

takı tilemez men ***düşvār ḳılmaḳım*** sėniŋ üze. 283r/5=028/027

düşvārlaş- (<F.+T.) "zorlaştırmak"

eger süt emüzseler silerniŋ ʿayālıŋızlarḳa bėriŋler anlarḳa terlerini kėŋeşiŋler siler ara ėḍgülük birle eger ***düşvārlaşsa*** siler emüzsün aŋar aḍın uraġut. 414r/4=065/006

düşvārlıḳ (<F.+T.) "güçlük, zorluk"

tiler Taŋrı siler birle āsānlıḳnı tilemes siler birle ***düşvārlıḳnı***. 21v/9=002/185

-e/-ė

eberü "ön, uç"

eberü bar-"öne çıkmak, beri gelmek, ortaya çıkmak"

ay mūsā ***eberü bargıl*** ḳorḳmaġıl. 283v/4=028/031

ebū bekr (<A.) "Hz. Ebu Bekir, dört halifeden birincisi[282]"

eger yārī bėrse siz aŋar yārī bėrdi ök aŋar Taŋrı ançada çıḳardı anı anlar kim tandılar ėkkiniŋ ėkkinçi ançada olar ėkkegü üŋür içinde ançada ayur yaʿnī ***ebū bekrke*** ėşiŋe ḳaḍġurmaġıl bütünlükün Taŋrı biziŋ birle. 143r/3=009/040

ebū cehl (<A.) "Asıl adı Ömer olup Hz. Muhammed'e düşmanlığıyla meşhurdur[283]"

rāst tėmedi ***ebū cehl*** yme namāz ḳılmadı. 429v/9=075/031

ebū leheb (<A.) "Hz. Peygamberin amcası ve en azılı düşmanlarından biri[284]"

yaslıġ bolsun ***ebū lehebnüŋ*** ėkki eli yme yaslıġ bolsun. 450v/3=111/001

ecel (<A.) "ecel, vade[285]"

kėniktür sen Taŋrı bir etözni ḳaçan kelse anıŋ ***eceli***. Taŋrı bilgen turur anı kim ḳılur siler.411r/9=063/011

ėçi "ağabey"

---

282 Peygamberimizin en yakın arkadaşı, ona ve İslam'a yürekten inanan, kesinlikle doğrulayan büyük insan. 571'de Mekkede doğan Hz. Ebu Bekr İslam'dan önce de çevresinde saygı gören, dürüst, kişilik sahibi ve daha önemlisi o devirde çok yaygın olmasına rağmen içki içmeyen ve evinde put bulundurmayan bir insandı. Ticaretle uğraşan Ebu Bekir Mekke'nin önde gelen zenginlerinden biriydi. Hayatı boyunca Hz. Muhammed'in yanından hiç ayrılmamıştır (Hikmet yay. 1993:188).

283 Arapça bir kelimedir. Ebu, "baba"; cahil ise "cehalet" anlamına gelir.Ebu Cehil de, "cehalet babası" demektir. Peygamberimiz zamanında, peygamberimizi ve mucizelerini gördüğü halde iman etmeyen; baktığı halde hakikati görmeyen kulakları olduğu halde hak sesleri duymayan, aklı olduğu halde hidayete eremeyen nasipsiz insana verilen bir lakaptır. Ebu Cehil'in asıl adı Ömer'di Peygamberimiz , ona cahilliğinden dolayı bu ismi vermiştir (Hikmet yay. 1993:190).

284 Kur'an onu, adının herkes tarafından bilinmesi nedeniyle yahut Abdüluzza (uzza putunun kulu) isminin çirkin bir anlam taşıması nedeniyle künyesiyle anmıştır. Öte yandan isimle anılmak, künyeyle anılmaktan daha evladır. Çünkü isim asıldır. Bu yüzden Yüce Allah, kitabında peygamberleri künyeleriyle değil isimleriyle anmıştır. Ebu Leheb'i ise künyesiyle anmıştır.Ebu Leheb'in Kur'an'da künyesinin geçmesinin pek çok sebebi vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:Ebu Leheb şahsında tüm olumsuzlukları toplamış biriydi. O Hz. Peygamber'e yakınlığına rağmen, ona ilk karşı çıkan ve bu konuda müşrikleri örgütleyen kişidir. Hz. Peygamber'e karşı kötü bir amca, kötü bir komşu, hanımı ile birlikte kötü bir aile ve Hz. Peygamber'in davasına karşı çıkan azılı bir düşmandır. Tüm bu konularda kötülükleri şahsında toplamış sembol bir isimdi (Akpınar 2002:90).

285 Sözlükte mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu gibi anlamlara gelen ecel, dini litaretürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerimde 34 yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

kemişti taḫtalarnı tuttı ***ėçisiniŋ*** saçını süriyür özine. 125v/6=007/150

eçkü "keçi"

eçküdin ėkki aygıl ėkki erkekni mü ḥarām ḳılındı azu ėkki tişini mi azu ol kim ḳapsadı anıŋ üze ėkki tişiniŋ oġulçuḳları uḳturuŋlar maŋa biligler eger erse siler çın sözlügliler. 109v/3=006/143

edeb (<A) "terbiye[286]"

yoḳ anlar üze kim saḳnuḳluḳ ḳılurlar anlarnıŋ saḳışlarından nersedin yoḳ kim ***edeb*** ögüt bolġay kim ḳorḳḳaylar. 101v/2=006/069

edeb ögüt bol- "öğüt vermek"

yoḳ anlar üze kim saḳnuḳluḳ ḳılurlar anlarnıŋ saḳışlarından nersedin yoḳ kim ***edeb ögüt bolġay*** kim ḳorḳḳaylar. 101v/2=006/069

eḍer- "izlemek, peşinden gitmek"

meger kim oġurlar oḳ ese èşütgüni uḍu ***eḍerse*** anı arġuç belgülüg. 193r/4=015/018

eḍgü 1."iyi, ***bkz.*** eḍgü"

nème ***eḍgü*** iḍi nème eḍgü yārī bèrigli.135r/1=008/040

2. "iyi kişi, salih insan, hayırlı insan"

tüzler ***ėḍgüler***. 435v/9=080/016

eḍgü aḍır- "güzellikle ayrılmak, iyilikle ayrılmak"

seringil anıŋ üze kim ayurlar aḍırġıl anlardın ***ėḍgü aḍırmaḳ***. 426v/7=073/010

eḍgü artuḳluḳ "hayır, iyilik, fazl, kerem, mükemmellik"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ ***eḍgü artuḳluḳı*** seniŋ üze taḳı anıŋ yarlıḳamaḳı uġraġay erdi bir gürūh anlardın yolsuz ḳılmaḳlarıŋa sèni. 72r/2=004/113

eḍgü atlar "en güzel isimler Allah'ındır anlamında"

aygıl oḳıŋlar Taŋrını azu oḳıŋlar rūzī bèrigli. adını ḳayusı kim oḳısa siler aŋar turur ***ėḍgü atlar***. 214r/8=017/110

eḍgü bol- "ıslah etmek, düzeltmek"

iḍimizā! kigürgil anlarnı ʿadn būstānlarıŋa ol kim vaʿde ḳıldı anlarḳa anı kim ***ėḍgü boldı*** atalarından taḳı cüftlerindin ʿayāllarından. 342r/8=040/008

eḍgü erkligli "dost sahip, Allah'ın müʾminlerin dostu ve sahibi olması; onlara hayır yollarını açması ve bu hususta onları muvaffak kılmasıdır, yakın, bakıcı"

neme ***eḍgü erkligli*** ol neme ėḍgü yārīçi ol. 248v/9=022/078

eḍgü işlegli "halkı uslu kimse"

---

286 Ziyafete davet etmek anlamındaki "edb" veya zarif ve edepli olmak anlamındaki "edeb" mastarından isimdir. Sözlükte "davet, incelik ve kibarlık, iyi tutum ve davranış, takdir ve hayranlık" gibi anlamlara gelmektedir. Edeb kelimesi veya türevleri Kur'an'da geçmez. Edeb hadis dilinde hayırlı ve yararlı bilgilerle davranış alışkanlıklarını ifade etmekte. Kur'an'da bu bilgi ve davranışları sergileyen ilahi edeb kaynağı anlamında kullanılmaktadır. Bir kavram olarak edeb bir toplumda örf, adet ve kural halini almış iyi ve faydalı tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:134).

ermedi seniŋ iḍiŋ yoḳ yoḍun ḳılsa kentleri küç birle anıŋ iḍileri ***eḍgü işlegliler*** erse. 172v/8=011/117

eḍgü yanış "güzel bir gelecek"

aŋar ol biziŋ üskümizde yawuḳluḳ nėme ***eḍgü yanış***. 331v/9=038/025

eḍgü yanut "mükâfat, iyi karşılık"

ayġaylar ögdi Taŋrıḳa ol kim çın ḳıldı biziŋke vaʿdesini mīrāṣ bėrdi biziŋke yerni orun tutalım uştmaḫda ḳayda tilese miz neme ***ėḍgü yanut*** ol işlegliler yanutı. 341v/1=039/074

eḍgü ḳılıḳ "iyi tabiat, iyi yaradılış"

rūze tutmaḳ ayı ol kim indürüldi anıŋ içinde oḳıġu köni yol kişilerke belgüler köni yoldın ***eḍgü ḳılıḳdın***. 21v/6=002/185

eḍgü söz "güzel söz, hoş ve latif söz, yumuşak söz"

bėrmeŋler uḳuşsuzlarḳa tawarlarıŋızını ol kim ḳıldı Taŋrı silerke aḍaḳın yėm içim yėr anıŋ içinde yana keḍrüŋler anlarḳa aytıŋlar anlarḳa ***eḍgü söz.*** 58r/9=004/005

eḍgü bağışlayu ḳol- "güzel şefaat etmek"

kim yazuḳ keçrü bağışlayu ḳolsa ***eḍgü bağışlayu ḳolmaḳ*** bolġay aŋa ülüş andın. 68r/9=004/085

eḍgü ḳıl- "ıslah etmek"

ḳaçan ayġıl anlarḳa artaḳlıḳ kılmaŋlar yer içinde ayturlar bütünlükün biz ***eḍgü ḳılıġlılar*** miz. 3r/4=002/011

eḍgüʿamellerdin ḳıl- "iyi amelde bulunmak"

anlar kim bittiler taḳı ***ḳıldılar eḍgü ʿamellerdin*** tükel bėrür anlarḳa ṣevāblarını. taḳı Taŋrı sewmez küç ḳılġanlarnı. 43v/8=003/057

eḍgü işlerini ḳıl- "iyilik yapmak, iyi iş yapmak, iyi amelde bulunmak "

ḥaḳīḳat üze anlar kim bittiler taḳı ***ḳıldılar eḍgü işlerini*** taḳı peyveste ḳıldılar namāznı taḳı bėrdiler zekātnı anlarḳa anlarnıŋ anlarnıŋ iḍisi. 36r/2=002/277

eḍgü saḳın- "öğüt vermek, öğütte bulunmak"

tėgrür men silerke iḍim yumuşlarını ***eḍgü saḳnur*** men silerke. 118v/3=007/062

eḍgü saḳınıġlılar "iyilik ve doğruluk isteyenler, sadık kalanlar"

yüz ewürdi anlardın aydı ay meniŋ boḍunum tegürdüm ök silerke iḍim yumuşını ögüt saḳındım silerke yoḳ kim sewmesler ***eḍgü saḳınıġlılarnı***. 120r/4=007/079

eḍgü tile- "öğüt vermek"

yüz ewürdi anlardın aydı ay boḍunum tėgürdüm ök silerke iḍim yumuşlarını ***ėḍgü tiledim*** silerke neteg ḳaḍġurar tanıġlı boḍunlar üze 121r/9=007/093

eḍgüler "çok itaatkar olanlar"

iḍimizā! örtgil biziŋ yazuḳlarımızını töke bėrgil bizdin yazuḳlarımızını cānımızını alġıl ***eḍgüler*** birle. 57r/2=010/037

eḍgüler ḳaldaçı- "baki kalacak Salih ameller"

kaldaçı ėdgüler yėgrek turur ıḍġıl üskinde yanut taḳı yėgrek turur umunçın. 218r/7=018/046

ėḍgü "iyi ***bkz.*** edgü"

ammā tam erdi ėkki oġlannıŋ atasızlar kent içinde erdi anıŋ altınında bir genç ol ėkkegünüŋ erdi anlarnıŋ atası anası ***ėḍgü***. 221r/2=018/082

ėḍgü bulġan "güzel muamele yapan, iyilik eden"

ėḍgü bulġan öz anam birle ḳılmadımız boyun kerigli bed-baḫtlıḳ. 224v/7=019/032

ėḍgü boḍunlar "Cennete girecek iyi insanlar"

umnur miz kim kigürge bizni iḍimizā! ***ėḍgü boḍunlar*** birle yanut bėrdeçi anlarḳa Taŋrı anın kim aydılar būstānlar aḳar anıŋ altınında arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. 90v/7=005/084

ėḍgü duʿā ḳıl- "iyi duada bulunmak"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ėsiz duʿā ḳılmaḳları birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ***ėḍgü duʿā ḳılmaḳ*** birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri. 154r/2=010/011

ėḍgü iş"faydalı iş, hayırlı amel"

meger ol kişi yansa yā tevbe ḳılsa kėrtgünse ḳılsa ***ėḍgü iş*** anlarnı tegşürür Taŋrı ėsizliklerini ėḍgülükke. 266v/7=025/070

ėḍgü iş ḳıl- "iyi davranışta bulunmak"

ne kim kėrtgünse ***ḳılsa ėḍgü iş*** aŋar ėdgülük yanutı. munu ayġay miz aŋar işimizdin āsānlıġ. 221v/1= 018/088

ėḍgü işler ḳalmışları- "doğru yolda olanlar"

arturġay Taŋrı anlarnı kim köni yolluġ boldı köni yol. ***ḳalmışları ėḍgü işler*** yėgrek turur iḍiŋ üskinde yanutun taḳı yėgrek yanışın. 227v/3=019/076

ėḍgü işligrek "daha güzel işler yapan"

ol iḍi yarattı ölümni tiriglikni belgürtgü üçün silerni silerde ḳayusı ***ėḍgü işligrek*** ol turur küşüş örtgen. 416v/3=067/002

ėḍgü körklüg "güzel olan, hoş olan"

ol kişi kim vaʿde ḳıldımız aŋar ***ėḍgü körklüg*** vaʿde ol tuşuġlı turur aŋar ol kişi teg kim ėrijlendürdimiz yaḳınraḳ tirigliknıŋ ėrijlemekini yana ol ḳıyāmet kün anuḳ keltürmişlerdin. 286r/5=028/061

ėḍgü körklüg vaʿde "güzel bir söz, güzel bir vaad"

ol kişi kim vaʿde ḳıldımız aŋar ***ėḍgü körklüg vaʿde*** ol tuşuġlı turur aŋar ol kişi teg kim ėrijlendürdimiz yaḳınraḳ tirigliknıŋ ėrijlemekini yana ol ḳıyāmet kün anuḳ keltürmişlerdin. 286r/5=028/061

ėḍgü ḳunçuylar "(iffet ve namsunu koruyan) iyi kadınlar"

ėḍgü ḳunçuylar yarlıġ tutuġlılar küḍezigliler örtüglügni anıŋ birle kim küḍezdi Taŋrı. 62v/5=004/034

ėḍgü ḳul "iyi ve güzel işler işleyen kul"
nėme ***ėḍgü ḳul*** ol. 333r/4=038/044
ėḍgü ötnü bėrmek "Allah'a güzel bir borç vermek"
kim ol ol ötnü bėrse teŋrike ***ėḍgü ötnü bėrmeki*** arturġu üçün aŋar aŋar turur aġırlıġ yanut. 398r/1=057/011
ėḍgü saḳın- "nasihat etmek, öğüt vermek, iyiliğini istemek, sadık kalmak"
ḥarām ḳıldımız anıŋ üze emgülerni munda turur. aydı nek yolçılayın mu silerni bir ew boḍunı üze kim bedüzleseler anı silerke anlar aŋar ***ėḍgü saḳınıġlılar***. 281v/6=028/012
ėḍgü saḳınıġlılar- "nasihat edenler, öğüt verenler, iyiliğini isteyenler, sadık kalanlar"
ḥarām ḳıldımız anıŋ üze emgülerni munda turur. aydı nek yolçılayın mu silerni bir ew boḍunı üze kim bedüzleseler anı silerke anlar aŋar ***ėḍgü saḳınıġlılar***. 281v/6=028/012
ėḍgü saḳınmaḳ "nasihat etmek, öğüt vermek, iyiliğini istemek, sadık kalmak"
asıġ ḳılmas silerke meniŋ eḍgü saḳınmaḳım eger tilese men kim ***ėḍgü saḳınmaḳ*** silerke eger tilese Taŋrı yolsuz ḳılmaḳ silerni. 166r/2=011/034
ėḍgü sewmek "Allah'ı sevmek"
aydı men sewmiş erürmiş men ***ėḍgü sewmekni*** iḍim yāḍındın ançaḳ örtüldi ḥicāb birle. 332v/1=038/032
ėḍgü söz "güzel söz, hoş ve latif söz, yumuşak söz"
ėḍgü söz örtmek yėgrek ṣadaḳa bėrmekdin uḍu ıḍsa aŋar emgek. 34r/2=002/263
ėḍgü söz ayt- "(öksüzlere) güzel söz söylemek"
bėrmeŋler uḳuşsuzlarḳa tawarlarıŋızını ol kim ḳıldı Taŋrı silerke aḍaḳın yėm içim yėr anıŋ içinde yana keḍrüŋler anlarḳa ***aytıŋlar anlarḳa eḍgü söz***. 58r/9=004/005
ėḍgü yanış "güzel bir gelecek, hoşa gidecek bir yuva, Adn Cenneti[287]"
çın saḳnuḳlarḳa ***ėḍgü yanış*** turur. 333r/9=038/049
ėḍgü yārīçi "dost, sahip, Allah'ın mü'minlerin dostu ve sahibi olması; onlara hayır yollarını açması ve bu hususta onları muvaffak kılması. yakın, bakıcı"
neme eḍgü erkligli ol neme ***ėḍgü yārīçi*** ol. 248v/9=022/078
ėḍgü yer "Allah'ın katında güzel bir yer"
çın anlarḳa barur köni aḍaḳ çın ***ėḍgü yer*** iḍileri üskinde. 153r/3=010/002
ėḍgü yanut "mükâfat, iyi karşılık"
nėme ***ėḍgü yanut*** ol taḳı. 217r/7=018/031
ėḍgü aḍır- "güzellikle ayrılmak, iyilikle ayrılmak"
seringil anıŋ üze kim ayurlar aḍırġıl anlardın ***ėḍgü aḍırmaḳ***. 426v/7=073/010
ėḍgü bol- "iyi olmak"

287 En belirgin anlamı ile "ikamet etme" veya "ikamet edilen yer" demek olan adn, on bir ayette Cennât kelimesiyle birlikte tekrarlanarak (Cennâtü Adn) "ikamet edilecek Cennetler" anlamında kullanılmıştır. Adn Cennetinin belli bir bölümünün adı olduğu veya çoğul şeklinde kullanılışına bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda olduğunu söylemek mümkündür (Kök 2004:21).

körklüg būstānlar kirgeyler aŋar kim ***ėḍgü boldı*** atalarından cüftlerindin oğlanları ḳızlarından ferişteler kirgeyler anlar üze tėgme ḳapuġdın. 185v/3=013/023

ėḍgü ḳıl- "iyi davranmak, iyilik etmek"

kim ***ḳılsa ėḍgü*** erkekdin azu tişidin ol kėrtgünügli bolsa tiriglik bėrgey miz aŋar ḫoş tiriglik. 203v/1=016/097

ėḍgü ḳılıġlı "iyilik yapan, iyi davranışlarda bulunan"

Taŋrı bilir artaḳlıḳ ḳılıġlı ***ėḍgülük ḳılıġlıdın***. 26v/7=002/220

ėḍgü saḳın- "nasihat etmek, öğüt vermek, iyiliğini istemek, sadık kalmak"

aydı nek yolçılayın mu silerni bir ew boḍunı üze kim bedüzleseler anı silerke anlar aŋar ***ėḍgü saḳınıġlılar***. 281v/6=028/012

ėḍgüler 1."iyi kullar, doğru ve itaatkâr kullar"

mīrāṣ alġay mėnim ḳullarım ***ėḍgüler***. 241v/8=021/105

2. "hayırlılar, iyi kimseler, hayır sahipleri"

anlar biziŋ üskümizde üḍründilerindin ***ėḍgülerdin***. 333r/7=038/047

ėḍgüler bitigi "iyilerin yazısı, İlliyin"

ḥaḳḳā çın ***ėḍgüler*** bitigi ʿilliyyīn bolġay. 438v/1=083/018

ėḍgüler ḳaldaçı- "baki olarak kalanlar, geride ebedi olarak kalanlar"

ḳaldaçı ėḍgüler yėgrek turur ıḍġıl üskinde yanut taḳı yėgrek turur umunçın. 218r/7=018/046

ėḍgüler tüzler "değerli, iyi yazıcılar"

ferişteler eliginde. ***tüzler ėḍgüler***. 435v/9=080/016

ėḍgüler yolı "doğruların yolu, hidayete erenlerin yolu"

herāyna ***ėḍgüler yolı*** körkitgey anlarḳa. 373r/4=047/005

ėḍgüler tüzler "değerli iyi yazıcılar"

ferişteler eliginde. ***tüzler ėḍgüler***. 435v/9=080/016

ėḍgülerdin bol- "iyilerden olmak"

anlarda kim bıçıġ ḳıldı Taŋrı birle eger bėrse biziŋke artuḳluḳından ṣevāb bėrgey ök miz ***bolġay oḳ miz ėḍgülerdin***. 147r/3=009/075

ėḍgülerke erklig bol- "iyileri koruyup gözetmek"

çın menim erkligim ol ol iḍi kim ḳuḍı indürdi bitigni. ol ***erklig bolur ėḍgülerke***. 130v/7=007/196

ėḍgüsini körkit- "ilham etmek"

körkitti aŋar anıŋ yawuz yme anıŋ ėḍgüsini. 444r/6=091/008

ėḍgülen- "yarar sağlamak, yararlanmak"

anlar kim silerdin ḳoḍarlar cüftlerni. tutturmaḳı cüftleriŋe ***ėḍgülenmek*** bir yılḳa tėgi çıḳarmaḳsız. 30r/6=002/240

ėḍgülük 1."iyilik" ***bkz.*** ėḍgülük

ayturlar saŋa yaŋı aylardın. aygıl ol vaḳtlar tėp kişilerke ḥaccḳa barġuḳa ermes ėḍgülük kim kelse siler ėwlerke arḳalarından yoḳ kim ***ėḍgülük*** ol turur. 22v/4=002/189

2.“ hayırlara vesile olan kitap, Kur'an, hayr[288]”

aylur anlarḳa kim saḳnuḳluḳ ḳıldılar ne ol kim indürdi iḍiŋiz ayurlar ***eḍgülük.*** anlarḳa kim eḍgülük ḳıldılar …..198v/7=016/030

eḍgülük iḍisi "(Allah) büyük lutuf sahibidir"

ay anlar kim kėrtgündiler eger ḳorḳsa siler Taŋrıdın ḳılġay silerke aḍruḳluġ tökgey silerdin ėsizlikleriŋizni örtgey silerniŋ yazuḳlarıŋızını. Taŋrı uluġ artuḳluḳ ***eḍgülük iḍisi*** ol. 134r/1=008/029

eḍgülük bėr- “iyilik vermek”

anlardın kim aytur iḍimizā! ***bėrgil bizke dünyā içinde ėḍgülük*** kėḍinki ajun içinde eḍgülük kitergil ot ḳınından. 24r/8=002/201

artuḳsı eḍgülükdin bėr- “lütuf ve kerem vermek”

sewüngenler ol nerse birle kim bėrdi Taŋrı anlarḳa ***artuḳsı eḍgülükdin***. 54v/4=003/170

eḍgülük bol- “iyilik olmak”

bütünlükün Taŋrı küç ḳılmas bir kür ẕerresi aġrınça. eger ***bolsa ėḍgülük*** birni biri üze arturur bėrür anıŋ üskindin uluġ ṣevāb. 63v/2=004/040

eḍgülük būstān “Cennet”

eḍgülük būstānları ol kim vaʿde ḳıldımız iḍi ḳullarıŋa örtüglüg. 226v/3=019/061

eḍgülükni fermānla- “iyilik buyurmak”

fermānlar mu siler kişilerke eḍgülükni unıtur mu siler özüŋüzlerni siler oḳıyur siler bitigni. uḳmas mu siler. 6r/6=002/044

eḍgülük keltür- “iyilik getirmek”

urdı Taŋrı bir meṣel ėkki er birle ėkkide birisi aġın ol ermesler bir nerse üze ol yalġan begdeni üzele. ḳayda kim ıḍsa anı ***keltürmes bir ėḍgülük***. 201v/2=016/076

eḍgülük ḳıl- “iyilik etmek”

sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler ***ḳıldılar eḍgülükler.*** 4r/8=002/025

eḍgülük ḳoḍ- “iyilik bırakmak, hayır etmek”

bitildi siler üze ḳaçan kelse silerde biriŋizke ölüm eger ***ḳoḍsa eḍgülük*** tutturmaḳ anaḳa ataḳa yaḳ yawuḳlarḳa ėḍgülük birle. 21r/5=002/180

eḍgülük teg- “iyilik gelmek”

eger tėgse sizlerke eḍgülük ḳaḍġurtur anlarnı. 49v/8=003/120

eḍgülük tutturmaḳ “vasiyet etmek, vasiyette bulunmak[289]”

288 Kur’an hayırdır, iyiliktir. Müslümanlardan bir cemaatin, insanları bu hayra davet etmeleri, bu hayrı yapmağa çalışmaları gerekir (Türk 2001:176).

bitildi siler üze ḳaçan kelse silerde biriŋizke ölüm eger ḳoḍsa ***eḍgülük tutturmaḳ*** anaḳa ataḳa yaḳ yawuḳlarḳa ėḍgülük birle. yaraşı ol saḳnuḳlar üze. 21r/4=002/180

eḍgülükni eksümek "hak yemek, tam hakkını vermemek[290]"

kim ḳılsa ėḍgülerdin ol kėrtgünügli bolsa ḳorḳmaġay küç ḳılmaḳda ap ***eḍgülükni eksümekde***. 234r/2=020/112

eḍgülükni fermānla- "iyilik buyurmak"

fermānlar mu siler kişilerke eḍgülükni unıtur mu siler özüŋüzlerni siler oḳıyur siler bitigni. 6r/6=002/044

ėḍgülük 1."iyilik ***bkz.*** eḍgülük"

kim artursa ***ėḍgülük*** bütünlükün Taŋrı sipās tutuġlı biligli turur. 18v/6=002/158

2. "nimet[291]"

yāḍ ḳılınlar Taŋrı ***ėḍgülüklerini*** artaḳlıḳ ḳılmaŋlar yer içinde artaḳ iş ḳılıġlılar. 119v/7=007/074

ėḍgülük ay- "güzel zanda bulunmak"

nelük ançada èşittiŋizler sėzindi kėrtgünügli erenler taḳı kėrtgünügli tişiler özleri birle ***ėḍgülük aydılar*** bu yalġan turur belgülüg. 256r/2=024/012

ėḍgülük yanutı "iyiliğin karşılığı, yapılan her türlü iyi şeylerin karşılığı"

ne kim kėrtgünse ḳılsa ėḍgü iş aŋar ***ėḍgülük yanutı***. 221v/1=018/088

ėḍgülük bėr- "iyilik etmek"

olar ėkkidin kėŋeşmek yazuḳ yoḳ ol ėkki üze. eger tilese siler süt emüzmek tileseŋiz oġlanlarıŋızḳa yazuḳ yoḳ siler üze ḳaçan ısparlasa siler anı kim ***bėrdiŋizler ėḍgülük*** birle. 29r/5=002/233

ėḍgülük biti- "iyilik yazmak, güzel amelleri not etmek"

bitigil biziŋke bu dünyā içinde ***ėḍgülük*** kėḍinki ajun içinde biz öknüp yandımız saŋa. 126r/9=007/156

ėḍgülük birle ıḍ- "iyilikle göndermek"

tutmaḳ ėḍgülük birle yā taḳı ***ıḍmaḳ ėḍgülük birle.*** 28r/1=002/229

ėḍgülük indür- "iyilik indirmek"

aylur anlarḳa kim saḳnuḳluḳ ḳıldılar ne ol kim ***indürdi*** iḍiŋiz ayurlar ***eḍgülük***. 197v/8=016/030

ėḍgülük işni ḳat- "iyi davranış katmak, iyi davranışta bulunmak"

---

289 Cahiliye devrinde mirasçı olmanın bir başka yolu da vasiyetler idi. Ölen bir şahıs malının tümünü bir başkasına vasiyet edebilirdi. Vasiyet etmede belirli bir oran yoktu. İsteyen mirasçısı olsun veya olmasın istediğine, istediği kadar malı vasiyet edebilirdi (Ateş 1996:387).

290 Cahiliye devrinde, ölenin yetişkin oğlu varsa, ölenin anne-babası için hiçbir pay verilmezdi. İslamın ilk devirlerinde anne babaya vasiyet emredilerek bu durum düzeltilmiştir (Ateş 1996:387).

291 Nimet, sözlükte, her türlü iyi hal demektir. Geniş anlamıyla nimet; hayatın güzel ve hoş olması, geçim yönünden geniş olmak, manevi olarak rahat olmak anlamına gelir.Nimet kelimesinin içerisinde iyilik, mutluluk, ihsan, bağış, hayırlı mal ve servet, her türlü güzel durum manaları da bulunmaktadır (Ece 2000:502).

adnaġular muḳırr keldiler yazuḳları birle ***kattılar ėḍgü işni*** aḍın ėsizlik. 149v/6=009/102

ėḍgülük işni ḳat- "iyi davranış katmak, iyi davranışta bulunmak"

adnaġular muḳırr keldiler yazuḳları birle ***kattılar ėḍgü işni*** aḍın ėsizlik. 149v/6=009/102

ėḍgülük ḳazġan- "iyilik kazanmak, iyilik yapmak, iyilikte bulunmak"

kim ***ḳazġansa ėḍgülük*** arturġay miz aŋar anıŋ içinde ėḍgülük. 355v/5=042/023

ėḍgülük keldür- "iyilik getirmek, iyiliğe sebep olmak, iyilikle sonuçlandırmak"

kim ***keldürse bir ėḍgülük*** aŋar ol on aŋar meŋzer taḳı kim keldürse bir ėsizlik yanut bėrilmes meger aŋar meŋzer ök anlar küç ḳılınmaslar. 112r/2=006/160

ėḍgülük keltür- "iyilik getirmek"

kim ***keltürse ėḍgülük*** aŋar ol anda yėgrek andın. 288r/5=028/084

ėḍgülük ḳıl- "iyilik etmek"

meger anlar ökünüp ḳaytsalar ***ėḍgülük ḳılsalar*** belgürttiler anlarḳa tevbe bėrür men anlar üze. men tevbe bezerlegen yarlıḳaġan men. 18v/9=002/160

ėḍgülük ḳılıġlı "iyilik yapan, güzel muamelede bulunan, Hz. Muhammed, Urvetü'l-Vüska[292]"

kim ısparlasa yüzini Taŋrıḳa ol ***ėḍgülük ḳılıġlı*** bolsa tütüşdi ök berkrek buçġaḳḳa. 300v/9=031/022

ėḍgülük ḳılıġlı bol- "iyi yaradılışlı olmak, iyi huylu yaratılmak"

andaġ ermes kim yüzini Taŋrıḳa ***ėḍgülük ḳılıġlı bolsa*** aŋar anıŋ yanutı iḍisi üskinde. ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar üze ḳaḍġu yoḳ. 13v/4=002/112

ėḍgülük ḳılmaḳ "güzel muamele yapmak, iyilik etmek"

ḳılmaŋlar Taŋrını tıltaġ andıŋızlarḳa ***ėḍgülük ḳılmaḳıŋızlarḳa*** ḳorḳmaḳıŋızlarḳa aşıtı ḳılmaḳıŋızlar kişiler ara. 27r/9=002/224

ėḍgülük kör- "iyilik görmek"

eksütmeŋler ülgülegüni terāzū batmannı men ***körer men*** silerke ***ėḍgülük*** men ḳorḳar men siler üze ḳapsaġlı kün ḳınındın. 170r/5=011/084

ėḍgülük tanuḳluḳ "adaletli şahit"

ḳaçan tegseler ʿiddetleriŋe tutuŋlar anlarnı ėḍgülük birle azu düşiŋler anlardın ***ėḍgülük tanuḳluḳı*** tanuḳ ḳılıŋlar ėkki tanuḳ köni silerdin aḍaḳın ḳılıŋlar tanuḳluḳnı Taŋrıḳa. 413r/9=065/002

---

292 Urve:Bir şeyi tutmak, ona yapışmak, istenildiğinde el ile onu tutup alınması kolay olsun diye yaptıkları kulba denir. Murad ermeğe sebep manasına da *vüska* denilir. Bozulup kırılmasından korkulmayıp belki çok kuvvetli ve sağlam olan kulba ve dileğe ermeğe sebep olmasında şüphe olmayıp belki bu sebep ve vesileliği muhakkak olan şeye *vüska* denir. Resûlullah (s.a.v.) Hazretleri'ne iman getirilip şeraitine tabi olanlar, ona uyanlar imanları ve bu uymaları sebebi ile dünya ve ahiret, azaplarından hiç şüphe edilmeden emniyet ve necat bulunup İlliyyin'in yüceliğine çıkarılıp iki cihan saadetine ve o yüceliş menzilesine erişmesi kesin olduğu için mübarek adlarına *Urvetü'l-Vüska* denilmiştir (Yeniterzi 1993:200).

ėḍgülük tatur- "nimet tattırmak"

eger ***tatursa miz anar ėḍgülük*** ziyānda kėḍin tėgdi anar ayġay oḳ bardı ėsizlikler mėndin. 163v/9=011/010

ėḍgülük tėg- "iyilik gelmek"

eger tegürse saŋa Taŋrı ziyān açıġlı yoḳ anı meger ol. eger tegürse saŋa bir ***ėḍgülük ol tėgme*** nerse üze uġan turur. 96v/7=006/017

ėḍgülük teg- "iyilik gelmek"

yana ne kim ***tegse saŋa bir ėḍgülükdin*** Taŋrıdın turur. 67v/6=004/079

ėḍgülük tegşür- "kötülüğün yerine iyilik yapmak"

yana ***tegşürse ėḍgülük*** yawuzluḳda kėḍin men yazuḳ örtgen yarlıḳaġan men. 275r/5=027/011

ėḍgülük tegür- "iyilik gelmek"

eger ***tegürse saŋa bir ėḍgülük*** ol tėgme nerse üze uġan turur. 96v/7=006/017

ėḍgülük tile- "iyilik istemek"

andıḳar oḳ ***tilemedimiz meger ėḍgülük***. 150r/6=006/107

ėḍgülük tut- 1. "iyilik yolu tutmak"

aydımız ay ẕu'l-ḳarneyn yā ḳınaġay sen ne ***tutġay*** sen anlar içinde ***ėḍgülük***. 221r/8=018/086

2. "iyilikle himaye etmek"

ḳaçan boşasa siler uraġutlarnı tegseler atalmış vaḳtlarıŋa ***tutuŋlar olarnı ėḍgülük*** birle azu ıdıŋlar anlarnı ėḍgülük birle. 28r/9=002/231

ėḍgülükdin ḳıl- "iyi davranışta bulunmak, iyilikte bulunmak, iyi davranmak"

eger çıḳarsalar tarlıḳ yoḳ siler üze anıŋ içinde kim ***ḳıldılar özleri içinde ėḍgülükdin***. 30r/8=002/240

ėḍgülük va'de ḳıl- "güzel bir söz vermek, güzel bir vaadde bulunmak"

barçaḳa ***va'de ḳıldı Taŋrı ėḍgülük***. 397v/9=057/010

ėḍgülükler ḳıl- "iyilikler yapmak"

kim kelse anar kėrtgünün ***ḳılmış ėḍgülükler***. 231v/9=020/075

ėḍgülüklerni ḳıl- "iyi işler yapmak"

tüz köni ḳorḳutsa ḳatıġlıḳ birle anıŋ üskindin sewünç bėrse kėrtgünüglilerke anlar kim ***ḳılurlar ėḍgülüklerni***. 214v/5=018/002

eḍgürek "daha iyi ***bkz.*** ėḍgürek"

aydı anlarda biri ay atam terke tutġıl anı çın ***eḍgürek*** ol kim terke tutar sen küçlüg bütün işlig. 283r/3=028/026

eḍgürek çın "en hayırlısı, en doğrusu"

aydı anlarda biri ay atam terke tutġıl anı çın eḍgürek ol kim terke tutar sen küçlüg bütün işlig. 283r/3=028/026

eḍgürek yanut "mükâfat, en iyi mükafat"

ol yėgrek turur ***yanutun ėḍgürek*** iş soŋın. 218r/4=018/044

āḫiretniŋ ṣevābınıŋ eḍgüreki "Ahiret sevabının güzelliği"

taḳı bėrdi anlarḳa Taŋrı dünyā yanutın taḳı ***āḫiretniŋ ṣevābınıŋ eḍgürekini***. 52r/3=003/148

eḍgürek yer "meclis, toplantı yeri"

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz nişānlar aydı anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündiler ḳayusı ėkki ögür yėgrek aḍaḳın turmaḳ ***eḍgürek yerke***. 227r/7=019/073

ėḍgürek "daha iyi ***bkz.*** eḍgürek"

ol ***ėḍgürek*** kerekligrek silerke arıġraḳ. 28v/7=002/232

ėḍgürek ḳatunlar "Allah indinde daha hayırlı eşler"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ***ḳatunlar ėḍgürek*** silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rüze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/8=066/005

ėḍgürek oyun taḳı bāzergānlikdin "Allah'ın yanında bulunan oyundan ve ticaretten daha hayırlıdır"

ḳaçan körseler satıġçılıḳ azu oyun terlürler aŋar ḳoḍarlar sėni aḍaḳın ayġıl ol kim iḍi üskinde turur ***ėḍgürek oyundın taḳı bāzergānlikdin***. Taŋrı rūzī bėriglilerde yėgreki ol. 410r/6=062/011

ėḍiş "kadeh"

tėrdi ***ėḍiş*** içiŋe suḳtı. 422r/9=070/018

ediz "yüksek, yüce"

ḳıldımız anıŋ içinde taġlar başı ***eḍizler*** içirdü miz silerke suw tatlıġ. 432v/2=077/027

ediz tam "sur"

ol kün ayġay ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler anlarḳa kim kėrtgündiler körüŋ bizke yaruḳluḳ alalım silerniŋ yaruḳluḳıŋızdın aytılġay ḳaytıŋlar artıŋızlarḳa tileŋler yaruḳluḳ urulġay anlar üze ***eḍiz tam*** aŋar bir ḳapuġ. 398r/7=057/013

eḍiz yüksek "yüksek ve sağlam"

ḳayda kim bolsa siler tėggey silerni ölüm eger bolsa siler ***eḍiz yüksek*** köşkler içre. 67v/3=004/078

edizrek "en yüksek, en yüce, en üstün"

aŋar ol ***eḍizrek*** alḳış kökler içinde taḳı yer içinde. 296r/6=030/027

edizrek alḳış "en büyük şeref ve kudret sahibi olan Allah"

aŋar ol ***eḍizrek alḳış*** kökler içinde taḳı yer içinde. taḳı ol küsüş bütün işlig. 296r/6=030/027

edizrek buçḳaḳlardın "yüksek ufuklardan, el-Ufuku'l A'lâ [293]"

293 "*O en yüksek ufukta idi* (Necm:53/7) ayetinde geçen "en yüce ufuk" ya güneşin doğduğu yer, ya da güneşin batım yeridir. Hz. Peygamber, İsra yolculuğunda Cebrail'i kendi suretinde burada görmüştür (Akpınar 2002:238).

ol ***ėḍizrek buçġaḳlardın***. 388r/5=053/007

efsūs (<F) "yazık, eyvah"

bütünlükün yaḳın tiriglik oyun turur ***efsūs*** turur. 375v/5=047/036

efsūs tön- "alay etmek, alçaltmak, alay konusu etmek"

ėtildi bezeldi anlarḳa kim tandılar yaḳınraḳ tiriglik ***efsūs tönerler*** anlarnı kim kėrtgündiler anlarnı ḳorḳdılar olarda üstün ol ḳıyāmėt kün. 25r/6=002/212

eg- "eğmek, bükmek"

boyun ***egip*** çevrip yolsuz ḳılmaḳ üçün boḍunnı Taŋrı yolından. 243r/3=022/009

eger (<F.) "eger"

eger tiledi erse Taŋrı ėletgey erdi ėşitgülerini körgülerini. 3v/8=002/020

ėgiş "maden eritildiği zaman çıkan pislik"

keltürüŋler maŋa temür ***ėgişini***. 221/8=018/096

egri "eğri, yanlış"

ögdilig ol iḍike kim indürdi ḳulı üze bitigni ḳılmadı anı ***egri***. 214v/3=018/001

egri ḳıl- "hainlik yapmak, ihanet etmek"

bolmaġıl ***egri ḳılıġlılarḳa*** üsterigli. 71v/1=004/105

egri ḳılıġlı "hain, ihanet een"

bolmaġıl ***egri ḳılıġlılarḳa*** üsterigli. 71v/1=004/105

egri saḳ(ı)n- "hainlik etmek, kötülük düşünmek"

üsterişmegil anlardın kim ***egri saḳnurlar*** özleriŋe bütünlükün Taŋrı sewmes kim bolsa egri saḳnıġlı yazuḳluġnı. 71v/2=004/107

egri saḳnıġlı "hain, kötü, kötülük düşünen"

üsterişmegil anlardın kim egri saḳnurlar özleriŋe bütünlükün Taŋrı sewmes kim ***bolsa egri saḳnıġlı*** yazuḳluġnı. 71v/3=004/107

egri saḳnıġlı bol- "hain olmak, kötülük yapmak"

üsterişmegil anlardın kim egri saḳnurlar özleriŋe bütünlükün Taŋrı sewmes kim ***bolsa egri saḳnıġlı*** yazuḳluġnı. 71v/3=004/107

egrik "eğrilmiş, eğrilmiş ip"

bolmaŋlar ol uraġut teg kim buzdı ***egrikini*** tėrigligdin soŋra buzmaḳ. 203r/1=016/092

egril- "nankörlük etmek, imandan çıkmak, mürted olmak, inkar etmek, gizlemek, inanmamak"

neteg ḳutḳarur siler ***egrilse*** siler ol kün ḳılur oğlanı ürüŋ saçlığ. 427r/2=073/017

egrilik 1."eğrilik, bozukluk"

olturmaŋlar tėgme yolda yıġar ewrer siler Taŋrı yolından kim kėrtgünse aŋar tiler siler anı ***egrilik***. 120v/5=007/086

2. "eğrilik, kusur, pürüz"

ayġıl ay kitāb iyeleri ni üçün yıġar siz Taŋrı yolından ol kim erse kim bitti isteyür siz aŋa ***ėgrilikni*** taḳı siz tanuḳlar. 47v/5=003/099

3. "kinin galeyanı, galeyanlı kin"

anlar kim keldiler anlarda kėḍin ayurlar iḍimizā! yarlıḳaġıl bizni biziŋ ḳadaşlarmızını anlar kim aşundılar bizdin kėrtgünmekke ḳılmaġıl köŋüllerimiz içinde ***egrilik*** anlarḳa kim kėrtgündiler iḍimizā! sen mihribān sen yarlıḳaġlı.. 404v/1=059/010

egrilik küç üleşmek "haksızca paylaştırma"

ançada üleşmek bolur ***egrilik*** küç 388v/2=053/022

egrilik bol- "eğri olmak"

körmegey sen anıŋ içinde ***egrilik bolmaġay*** ap yme töpeler. 233v/6=020/107

*egrilik ḳıl-*1."haksızca paylaştırma"

anlar kim keldiler anlarda kėḍin ayurlar iḍimizā! yarlıḳaġıl bizni biziŋ ḳadaşlarmızını anlar kim aşundılar bizdin kėrtgünmekke ***ḳılmaġıl*** köŋüllerimiz içinde ***egrilik*** anlarḳa kim kėrtgündiler iḍimizā! sen mihribān sen yarlıḳaġlı. 404v/1=059/010

2. "emanete hiyanet etmek, hainlik etmek"

belgürtti Taŋrı bir meşel anlarḳa kim tandılar nūḥ kişini taḳı lūṭ kişini erdiler ėkki ḳul altın biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki ***egrilik ḳıldı*** ėkki birle yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/3=066/010

egrilik tile- "çarpıklık istemek"

anlar yıġarlar Taŋrı yolından ***tilerler aŋar egrilik***. 164v/7=011/019

egriliksiz "hatasız, kusursuz"

egriliksiz bol- "hatasız olmak, kusursuz olmak"

oḳıġu ḳur'ān tāzīçe ***egriliksiz bolġay*** kim anlar saḳlanġaylar. 337v/2=039/028

egtüle- "beslemek, doyurmak, terbiye etmek"

ḳuḍı ḳutġıl olar ėkkike uçuzluḳ ḳanatını yarlıḳamaḳdın ayġıl iḍimā! yarlıḳaġıl olar ėkkini neteg kim ***egtüledi*** bizni kiçig erken. 207v/8=017/024

egtülegen iḍi "besleyen ve doyuran Allah"

başlar miz törütgen ***egtülegen uluġ iḍi*** atı birle rūzī bėrgen ḳamuġ tepreniglilerke aŋar kėrtgünüŋ sėni yarlıḳadaçı. 1v/2=001/002

egdülen- "yetiştirilmek, beslenmek"

anlar erdiler anda burun ėrinç ***egdülenmiş*** mütekebbir ḳılıġlılar. 395v/3=056/045

egül- "eğilmek, kurumak"

yme ayḳa teŋledimiz anı tüşgünler ançaḳa tėgi yandı ***egülmiş*** butaḳ teg kėçki. 322v/7=036/039

ehl (<A.) "halk, aile, topluluk, kavim"

uluġsıġlıḳ ḳılur yer içinde yme yawuz uġrag yme ol yawuz uġraġ meger ***ehli*** birle. 320v/1=035/043

eke "büyük kız kardeş, koca veya karının kendinden büyük kız kardeşi, teyze"

azu ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin azu ataŋız ḳız ḳarındaşları ewlerindin azu taġaylarıŋız ewlerindin azu taġay ***ekeleriŋiz*** ewleriŋdin azu elgiŋiz erklig bolmış erse azu dostuŋuzlar yoḳ. 261v/3=024/061

taġay ekeleriŋiz "büyük kız kardeş, koca veya karının kendinden büyük kız kardeşi, teyze"

azu ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin azu ataŋız ḳız ḳarındaşları ewlerindin azu taġaylarıŋız ewlerindin azu ***taġay ekeleriŋiz*** ewleriŋdin azu elgiŋiz erklig bolmış erse azu dostuŋuzlar yoḳ. 261v/3=024/061

ekin "ekin, mahsul ***bkz.*** ėkin"

ol ol iḍi yarattı būstānlar yaḍınç balmışlar yaḍınç balmaduḳlar ḫurmā yıġaçı ***ekin*** türlüg türlüg yėmişi zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. 109r/8=006/141

tarıġ ekin ḳıl- "tarım için yer meydana getirmek, ekinlik alan yapmak"

tėgre ḳapsadımız ol ėkkini ḫurmā yıġaçı birle taḳı ***ḳıldımız ol ėkki ara tarıġ ekin***. 217r/9=018/032

ėkin 1."ekin, mahsul ***bkz.*** ekin"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ***ėkindin***. 39r/8=003/014

2. "ekin, kazanç, mecazen ve teşbih nev'inden olarak, dünya nimetleri yahut ahiret sevabı"

kim tiler erse ol cihān ***ekini*** arturġay-mız aŋar ekini içinde taḳı kim tileyür erse bu ajun yürüngünibėrür miz aŋar aḍın yoḳ aŋar āḫiret içinde ülüşdin. 355r/5=042/020

ėkindi "ikindi vakti ***bkz.*** ėkindü"

ançada ʿarża ḳılındı anıŋ üze ***ėkindide*** kėḍin üç aḍaḳın turuġlı körklügler. 332r/9=038/031

ėkindide kėḍin "gündüzün sonu, akşam"

ançada ʿarża ḳılındı anıŋ üze ***ėkindide kėḍin*** üç aḍaḳın turuġlı körklügler. 332r/9=038/031

ėkindü "ikindi vakti ***bkz.*** ėkindi"

ėkindü vaḳti "ikindi vakti"

kün barmaḳı tün kelmeki ***ekindü vaḳti*** bile. 448v/8=103/001

ėkkegü "her ikisi"

ögrenmezler biregüke aymaġınça anlar ***ėkkegü***. 12v/2=002/102

ėkkegüniŋ iḍisi "Hz. Musa'nın duvarın altında kalmaması için yıkılmasını engellediği iki çocuğun Rabbi"

tiledimiz tegşürmek ol ėkkike ol ***ėkkegüniŋ iḍisi*** anda yėgrekin arıġlıḳın yawuḳluḳ ulamaḳın. 220v/9=018/081

ėkki "sayı adı, iki"

aydı ol ayur ol bir sığır turur ḳarı ermez yme yigit ermez orta turur ***ėkki*** ara. 8v/5=002/068

ėkki aḍaḳı üze "iki ayağı üzerinde yürüyen hayvanlar anlamında"

Taŋrı yarattı tėgme tepreniglini suwdın. anlarda kim yöriyür ḳarnı üze taḳı anlarda kim yöriyür ***ėkki aḍaḳı üze.*** 259v/5=024/045

ėkki ança "kat kat, iki katı kadar"

eger ötünç bėrse siler Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ***ėkki ança*** arturġay silerḳa yarlıḳaġay silerke Taŋrı arındurulġan keçürgen turur. 412v/9 =064/017

ėkki anınça "kat kat, iki katı"

ay aġırlıġ yalavaç ḫatunları kim keltürse silerde yawuz iş belgülüg tanuḳ birle ḳat ḳat ḳılnur aŋar ḳın ***ėkki anınça***. 307r/4=033/030

ėkki ara "doğu ve batının arası"

aydı kün tuġusuġ iḍisi kün batşıġ iḍisi ne kim ol ***ėkki ara*** erse eger uḳar erse siler. 268r/9=026/028

ėkki aradaḳını "göklerin ve yerin arasında"

azu saḳınmazlar mu özleri içinde. yarattı Taŋrı köklerni yerni ol ***ėkki aradaḳını*** meger köni iş üçün atalmış üḍ. 294v/6=030/008

ėkki araḳı "göklerin ve yerin arasındaki"

aydı kökler iḍisi yer iḍisi ne kim ol ***ėkki araḳı***. 268r/7=026/024

ėkki irn "iki dudak"

bir til ***ėkki irn***. 443v/5=090/009

ėkki ata 1. "anne, ve baba"

taḳı mundaġoḳ üḍrür sėni iḍiŋ taḳı ögretür saŋa sözler yanışını tükel ḳılġay niʿmetini seniŋ üze taḳı yaʿḳūb boḍunı üze neteg tükel ḳıldı anı ***ėkki ataŋ*** üze munda öŋdün ibrāhīmḳa taḳı isḥāḳḳa. 173v/6=012/006

2. "Hz. Adem ile Hz. Havva"

ay ādem oġlanları bulġamasun silerni yek neteg kim çıḳardı ***ėkki ataŋız*** anaŋızını uştmaḥdın soyar olar ėkkidin keḍimlerini körkütgü üçün anlarḳa olarnıŋ uwut yinlerini. 114v/4=007/024

ėkki ay "kadınlarıyla zihar yapanların oruç tutmakla yükümlü oldukları süre"

kim bilmese rūze tutmış kerek ***ėkki ay*** tutaşı bir ėkkindike yawmasda burun kim umasa aş yėtürgü altmış çıġayḳa. 400v/8=058/004

ėkki birle tuġmış ḳarındaş "kız kardeş"

anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa eger kirmiş bolmasa siler anlarḳa ėrinçü yoḳ siler üze oġullarınız cüftleri anlar kim oŋurḳaŋızlardın tururlar biriktürmeŋizler ***ėkki birle tuġmış ḳarındaşlarını*** meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün Taŋrı erür yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 61r/6=004/022

ėkki bulaḳ "Cennet'te güzel içecekler fışkıran iki kaynak"

ol ėkki būstān içre ***ėkki bulaḳ*** turur ḳoş ḳoşa aḳa turur. 394r/4=055/066

ėkki būstān "Cennet katlarından ikisi"

ėkki būstān. saġdın taḳı soldın. 313r/6=034/015

ėkki būstān üzümlerdin ḳıl- "iki üzüm bağı vermek"

urġıl anlarḳa bir meṣel ėkki er birle ***ḳıldımız ol ėkkide birisiŋe ėkki būstān üzümlerdin***. 217r/8=018/032

ėkki cemʿ satġaştuḳı küni "iki topluluğun savaşmak için karşılaştığı gün"

ḥaḳīḳat üze anlar kim iʿrāż ḳıldılar sizdin ***ėkki cemʿ satġaştuḳı küninde*** tayanmaḳ tiledi anlardın iblīs ol nerseniŋ pāresi birle kimi ḳazġandılar. 53r/4=003/155

ėkki cemʿ satġaşmış kün "iki ordunun çarpıştıkları (karşılaştıkları) gün"

taḳı ol nerse kim tėgdi sizke ***ėkki cemʿ satġaşmış kün*** Taŋrı destūrı birle taḳı bilmek üçün müʾminlerni taḳı bilmek üçün anlarnı kim nifāḳ ḳıldılar. 54r/6=003/166

ėkki cüft erkek tişi "(meniden) iki çift erkek ve iki çift dişi anlamında"

ḳıldı andın ***ėkki cüft erkek tişi***. 430r/4=075/039

ėkki ėḍgülük "gazilik ve şehitlik"

ayġıl köz tutmazlar biziŋke meger ***ėkki ėḍgülük*** birisiŋe. 144r/7=009/052

ėkki ėlde "kafirlerin Kur'an'ın indirilmesi gerektiğini söylediği kent"

aydılar nelük indürülmedi bu oḳıġu bir er üze ***ėkki ėlde*** bir uluġraḳı bolsa anlar mu üleyürler iḍiŋniŋ raḥmetini. 360r/5=043/031

ėkki elgi aşundur- "Ahirette kişinin iki eliyle yaptıklarının karşılığını görmesi"

biz ḳorḳıttı miz silerni yaḳın ḳınḳa ol kün körür kişi anı kim ***aşundurdı ayġay ėkki elgi*** kāfirler ay kāşki bolmış kerek erdim topraḳ. 434r/7=078/040

ėkki elgi ay- "elleri söyler; insanların dünya hayatlarında yaptıklarının vücut organları tarafından şahitlik etmesi anlamında"

biz ḳorḳıttı miz silerni yaḳın ḳınḳa ol kün körür kişi anı kim aşundurdı ***ayġay ėkki elgi*** kāfirler ay kāşki bolmış kerek erdim topraḳ. 434r/7=078/040

ėkki er "Hz. Musa'nın şehre girdiğinde dövüştüklerini gördüğü iki adam"

kirdi kentke osanuḳluḳ vaḳti üze anıŋ boḍunından. buldı anıŋ içinde ***ėkki erni*** öldürüşürler bu anıŋ ögürindin turur bu anıŋ yaġısından turur. 282r/1=028/015

ekki ferişte "meclis arkadaşı, insanın amellerini hıfzeden ve insanı sürekli gözetleyen iki melek"

ḳaçan bitise ***ferişte ėkki*** tėtigliler saġdın soldın olturmış tururlar 382v/2=050/017

ėkki ġarb iḍisi "Allah hem iki doğunun ve iki batının Rabbidir anlamında"

ėkki şarḳ iḍisi ***ėkki ġarb iḍisi***. 392v/4=055/017

ėkki gürūh 1."cemaat, grup, bölük, taife"

ḳaçan körüştiler erse ***ėkki gürūh*** aydı mūsā nökerleri biz yėtmişlerdin. 269v/3=026/061

2. "birlik, fırka[294]"

ançada bezedi anlarḳa yek işlerini taḳı aydı utuġlı yoḳ silerke bu kün kişilerdin men ḳoŋşı men silerke ḳutġarġan men silerke. ḳaçan körüşti erse ***ėkki gürūh*** yandı ėkki ökçesi üze taḳı aydı men bīzār men silerdin kim men körer men anı kim körmes siler. 135v/9=008/048

ėkki ḫaşmlar "Rableri hakkında çekişen iki hasım taraf"

bu ***ėkki ḫaşmlar*** ḫuşūmet ḳıldılar iḍileri işi içinde. 244r/1=022/019

ėkki ḫaşmnuŋ ḫaberi "Hz. Davudʿun odasının duvarına tırmanan davacıların haberi"

nek tėgdi mü saŋa ol ***ėkki ḫaşmnuŋ ḫaberi*** ḳaçan aġdılar erse tapunġu yerke. 331v/1=038/021

ėkki ḥüccetler "Hz. Musa'ya, Firavun'u ve yanındakileri korkutmak için Allah tarafından verilmiş olan iki delil"

ol ***ėkki ḥüccetler*** ol iḍiŋdin firʿavnḳa anıŋ gürūhıŋa. 283v/6=028/032

ėkki ḳanat "iki kanatlı kuş"

yoḳ hīç tepreniġli tınlıġ yer içinde ap bir uçuġlu uçar ***ėkki ḳanatı*** birle meger gürūhlar silerke meŋzer. 98v/5 =006/038

ėkki ḳarış "köpeğin ön ayakları"

anlarıŋ iti yaḍıġlı ***ėkki ḳarışını*** eşikde. 215v/6=018/018

ėkki ḳat bol- "(namaz kılmak için) rükuya eğilmek"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim aḍaḳın tutarlar namāznı bėrürler zekātnı anlar ***ėkki ḳat bolup*** turuġlılar. 87v/2=005/055

ėkki ḳat bolup tur- "namaz kılmak"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim aḍaḳın tutarlar namāznı bėrürler zekātnı anlar ***ėkki ḳat bolup turuġlılar***. 87v/2=005/055

ėkki ḳat bolup turuġlı "başı eğen, eğilen, bükülen, rükua varan, huşu ve tevazuda bulunan, secde yapan, namaz kılan"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim aḍaḳın tutarlar namāznı bėrürler zekātnı anlar ***ėkki ḳat bolup turuġlılar***. 87v/2=005/055

ėkki ḳat ḳın bėr- "iki kat Cehennem azabı vermek"

iḍimizā! ***bėrgil anlarḳa ėkki ḳat ḳındın***. 311r/6=033/068

ėkki ḳayuda ḳayusı "Allah'a ortak koşan topluluklar mı Allah'a inananlar mı anlamında"

ėkki ḳayuda ḳayusı yaraşıraḳ ol ḳorḳınçsızlıḳ birle eger bilir erse siler. 102v/8=006/081

294 Sözlükte "bölüm, insan grubu, ayırma, topluluk, parti ve tümen" gibi anlamlara gelen "fırka", terim olarak, İslam fikir tarihinde siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan mezhep anlamındaki düşünce akımı ve grupları demektir. Kur'an-ı Kerim'de tefrik ve tefarruk olarak geçen bu kavram, dinde ve sosyal hayatta bölünmeyi ve parçalanmayı dağılıp çözülmeyi ifade etmektedir (Karagöz 2005:185).

ėkki ḳızda birisi "Hz. Musa'nın evlendiği iki kızdan birisi"
keldi aŋar ol ***ėkki ḳızda birisi*** yöriyür uwtanmaḳ üze aydı mėnim atam oḳır sėni yanut bėrse saŋa ol nek yanutı kim içürdüŋ biziŋke. 282v/9=028/025

ėkki ḳoş cüft ḳıl- "orada (Cennet) bütün meyvelerden çift çift yaratmak"
tėgme türlüg yėmişlerdin ***ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş cüft*** örter tünni kündüzke. 183r/8=013/003

ėkki ḳoş tağlar ḳıl- "yeryüzünde sabit dağlar yaratmak"
ol ol iḍi tarttı çözdi kerdi yerni taḳı ***ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş tağlar*** arıḳlar. 183r/7=013/003

ėkki könilik iḍisi "adil iki kişi"
kim öldürse anı silerdin uġrayu anıŋ yanutı öldürmiş meŋizlig yılḳılardın ḫükm ḳılsun anıŋ birle ***ėkki könilik iḍisi*** silerdin ertüt boġazlaġu Taŋrı ėwiŋe tėgrü azu anıŋ keffāreti aş yėtürmek çıġaylarḳa azu anıŋ teŋi rūze tutmaḳ tatsun tėyü işiniŋ yazuḳını. 92r/3=005/095

ėkki köz "iki göz"
ḳılmadımız mu aŋar ***ėkki köz***. 443v/5=090/008

ėkki köz ḳıl- " insanlara Allah tarafından iki göz verilmek"
ḳılmadımız mu aŋar ėkki köz. 443v/5=090/009

ėkki közi aḳar- "Hz. Yakub'un çok ağlamasından ve hüzünden dolayı gözlerinin siyahı beyaza inkılab etti anlamında"
yüz ewürdi anlardın taḳı aydı ay ḳaḍġu yūsufḳa ***aḳardı anıŋ ėkki közi*** ḳaḍġudın. 180v/3=012/084

ėkki ḳul "(Allah'ı inkar edenler hakkında) Nuh'un karısı ve Lut'un karısı"
belgürtti Taŋrı bir meŋel anlarḳa kim tandılar nūḥ kişini taḳı lūṭ kişini erdiler ***ėkki ḳul*** altın biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki egrilik ḳıldı ėkki birle yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/3=066/010

ėkki ḳurla "Allah'a itaat edenlerin alacağı fazladan mükafat"
yana kim yarlıġḳa utru barsa silerdin Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḳılsa ėḍgülük bėrgey miz aŋar yalını ***ėkki ḳurla*** anuttımız aŋar aġırlıġ rūzī. 307r/6=033/031

ėkki ḳurla bėr- "iki kez vermek, iki kat vermek"
yana kim yarlıġḳa utru barsa silerdin Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḳılsa ėḍgülük ***bėrgey miz aŋar yalını ėkki ḳurla*** anuttımız aŋar aġırlıġ rūzī. 307r/6=033/031

ėkki kün "Allah katında müddeti malım olan iki gün; arzın iki günde yaratılması" aygıl siler mü tanar siler ol iḍiḳa kim yarattı bizni ***ėkki kün*** içinde ḳılur siler aŋar teŋeşigler ol turur ajunluġlar iḍisi. 349r/6=041/009

ėkki müynüz iḍisi "Zü'l-karneyn, Büyük İskender'in lâkabı[295]"

aydılar ay ***ėkki müynüz iḍisi***. 221v/5=018/094

ėkki niʿmet būstānları "Sebe halkının Allah'ın gazabı gelip (buruk yemişli, acı meyveli ve içinde birazda sedir ağacı bulunan iki bahçesi)"

tėgşürdimiz anlarḳa ***ėkki niʿmet būstānlarıŋa*** yėgü açıġ otluġ yılġun nerse çeyedın az 313r/8=034/016

ėkki niʿmet būstānlarıŋa tėgşür- "şükürlerinden vaz geçen topluluklara Allah teala tarfından arim selinin gönderilmesi güzel iki bahçenin meyvaları acılı, buruk yemişli hale dönüştürülmesi anlamında"

tėgşürdimiz anlarḳa ėkki niʿmet būstānlarıŋa yėgü açıġ otluġ yılġun nerse çeyedın az. 313r/8=034/016

ėkki nişān "gece ve gündüzün ayet olarak tanımlanması"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ***ėkki nişān*** yoydımız tün nişānını taḳı ḳıldımız kündüz nişānını körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/8=017/012

ėkki ornında aḍaḳın tur- "yerine geçmek"

eger belgürse körünse anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ayru adın ėkki ėkkegü ***aḍaḳın tururlar olar ėkki ornında*** anlardın kim yaraşı boldı anlar üze öŋdünki yaraşıraḳlar ant içerler ėkkegü Taŋrı tuta kim biziŋ tanuḳluḳımız yaraşıraḳ anlar ėkki tanuḳluḳ bėrmekindin teŋdin keçmedimiz biz andaġ erse küç ḳılıġlılar miz. 93v/2=005/107

ėkki ögür 1. "cemaat, grup, bölük, taife"

ol vaḳtın kim uġradı ***ėkki ögür*** sizdin kim yüreksiz bolsalar taḳı Taŋrı yārī bėrgüçi ol ėkkisiniŋ. 50r/2=003/122

2. "birlik, fırka[296]"

erdi sizke nişān ***ėkki ögür*** içinde kim satġaştılar. 39r/3=003/013

ėkki ökçesi "topuk, ökçe"

ḳılmadımız ol ḳıbleni kim erdiŋ anıŋ üze meger bir ök bilse miz kim uḍu bėrir yalavaçḳa anıŋdın kim ewrülür ***ėkki ökçesi*** üze. 17r/1=002/143

ėkki suw ḳatışı "iki denizin birleştiği yer[297]"

295 Bilgin, ilmiyle amil, adalet ve hikmet sahibi İskender b. Filafus'un künyesi olduğu söylenmiştir. Yeryüzünün doğusu ve batısını gezip dolaştığı yahut dünya ve ahiretin mülkünü elde ettiği için bu isimle anılmıştır. Onun bir peygamber hükümdar olduğuda söylenmiştir. Zamanının tüm insanlarını Ye'cüc ve Me'cüc fitnesine karşı korumak için tarihi Seddi yapmıştır. Tüm bu çok yönlü ve güzel hasletleri sebebiyle Kur'an'da anılmaya değer bulunmuştur (Akpınar 2002:79).

296 Sözlükte "bölüm, insan grubu, ayırma, topluluk, parti ve tümen" gibi anlamlara gelen "fırka", terim olarak, İslam fikir tarihinde siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan mezhep anlamındaki düşünce akımı ve grupları demektir. Kur'an-ı Kerim'de tefrik ve tefarruk olarak geçen bu kavram, dinde ve sosyal hayatta bölünmeyi ve parçalanmayı dağılıp çözülmeyi ifade etmektedir (Karagöz 2005:185).

ḳaçan tegdiler erse ėkkegüke ol ***ėkki suw ḳatışına*** unıttılar balıḳlarını tuttı anıŋ yolını teŋiz içinde bir ėw. 219v/4=018/060

ėkki şarḳ iḍisi "iki doğunun ve iki batının sahibi olan Allah"

ėkki şarḳ iḍisi ėkki ġarb iḍisi. 392v/4=055/017

ėkki taġ arası "dağ yamacı, sed, engel, mani[298]"

ḳaçan tüzdi erse ***ėkki taġ arasını*** aydı ürüŋler ḳaçan ḳıldı erse anı ot aydı keltürüŋler ḳuyayın anıŋ üze sızġurmış baḳır. 221v/4=018/093

ėkki tanuḳ "eşten ayrılmak için şahit tutulacak iki kişi"

ḳaçan tegseler ʿiddetleriŋe tutuŋlar anlarnı ėḍgülük birle azu düşiŋler anlardın ėḍgülük tanuḳluḳı tanuḳ ḳılınlar ***ėkki tanuḳ*** köni silerdin aḍaḳın ḳılınlar tanuḳluḳnı Taŋrıḳa. 413r/9=065/002

ėkki teŋiz "iki deniz Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz"

tüz bolmaz ***ėkki teŋiz*** bu birisi ḫoş tatlıġ siŋiglig anıŋ içmeki bu taḳı birisi tuzluġ siŋilmek 317v/6=035/012

ėkki teŋiz tėrneki "Musa'nın varmak istediği iki denizin birleştiği yer, Mecmau'l-Bahrayn[299]"

ançada aydı mūsā yigitiŋe tepremes men teggingeke tegi men ***ėkki teŋiz tėrnekike*** azu keçginçe men seksen yıl. 219v/4=018/060

ėkki tėtigliler "sağda ve solda oturan iki melek"

ḳaçan bitise ferişte ***ėkki tėtigliler*** saġdın soldın olturmış tururlar 382v/2=050/017

ėkki tişi "iki çift erkek deve"

aygıl ėkki erkekni mü ḥarām ḳıldı azu ***ėkki tişini*** mü azu ol kim ḳapsadı anıŋ üze ėkki tişiniŋ oġulçuḳları 109v/6=006/144

ėkki tişiniŋ oġulçuḳları "deve yavruları"

---

297 İki denizin birleştiği yer anlamında bir ifadedir. Kur'an'ın bir ayetinde geçen iki denizin birleşme yerlerinin neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ürdün ve Kalzem denizleri, yahut Mağrib ve Zükak denizleri, yahutda doğuda Faris ile batıda Rum denizleri olduğu söylenmiştir(Akpınar 2002:159-160).

298 Ayette geçen iki dağın Hazar Denizi ile Karadeniz arasında uzanan sıra dağların bir bölümü olduğu ileri sürülmüştür. Kimi tarihçiler de ayette sözkonusu edilen seddin, uzaydan dünya üzerinde görüldüğü söylenen tek insan yapıtı olan Çin seddi olduğunu söylemişlerdir. Oysa bu sed, Dağıstan ve Karadeniz ile Hazar Denizi arasında yer alan ve Kafkasya'nın iki şehri olan Derbent ve Daryal arasına inşa edilmiştir. Karadeniz ve Daryal arasında, aralarını büyük bir ordunun geçemeyeceği derin vadilerin ayırdığı yüksek dağlar vardır. Fakat Derbent ile Daryal arasında bu tür dağlar yoktur ve dağların araları geçit verecek şekilde geniştir. Eski çağlarda kuzeyden gelen vahşi ve göçebe kabileler güneydeki toprakları bu geçitlerden yararlanarak istila ederlerdi. Bu akınlardan korunmak için elli mil uzunluğunda, 29 fit yüksekliği ve 10 fit genişliği olan bir duvar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu duvarın kalıntıları bugün bile görülebilir. Müslüman tarihçiler bu duvarın Zü'l-Karneyn tarafından yaptırıldığını ileri sürerler (Akpınar 2002:184).

299 İki denizin birleştiği yer anlamında bir ifadedir. Kur'an'ın bir ayetinde geçen iki denizin birleşme yerlerinin neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ürdün ve Kalzem denizleri, yahut Mağrib ve Zükak denizleri, yahutda doğuda Faris ile batıda Rum denizleri olduğu söylenmiştir(Akpınar 2002:159-160).

azu ol kim ḳapsadı anıŋ üze ***ėkki tişiniŋ oġulçuḳları*** uḳturuŋlar maŋa biligler eger erse siler çın sözlügliler 109v/5=006/143

ėkki topuḳ "aşık kemikleri"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ḳopsaŋızlar namāzḳa yuŋuzlar yüzleriŋizni eligleriŋizni çigneklerіŋizke tėgi suw türtüŋler başlarıŋızḳa aḍaḳlarıŋızḳa ***ėkki topuḳlarġa*** tėgi. 80v/6=005/006

ėkki türlüg "iki çift, iki çeşit, iki tür"

ol ėkki būstān içre tėgme yėmişdin ***ėkki türlüg***. 393v/7 =055/052

ėkki uştmaḫ "Cennet'in katlarından ikisi"

ėkki uşmaḫda aḍın ėkki uştmaḫ ol. 394r/3=055/062

ėkki ülüg "Allah'ın rahmetinden vereceği iki pay"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳıŋlar teŋrike kėrtgünüŋler ök yalavaçıŋa bėrgey sizlerke ***ėkki ülüg*** anıŋ yarlıḳamaḳındın yme ḳılur silerke yaruḳluḳ yorıġay siler anıŋ birle yarlıḳaġay silerni. 400r/5=057/028

ėkki vaḳt "Musa'nın çobanlıkta geçirdiği süre"

ėkki vaḳtnıŋ ḳayusını ötedim erse teŋde keçmek yoḳ meniŋ üze. 283r/6=028/028

ėkki vaḳtnıŋ ḳayusı "ecel, tayin edilen vaktın sonu[300]"

ėkki vaḳtnıŋ ḳayusını ötedim erse teŋde keçmek yoḳ meniŋ üze. 283r/6=028/028

ėkki yā tutḳası "yay, arşın, arşın miktarı, arşının uzunluğu, yayın, kabzası ile ucu arası"

boldı ***ėkki ya tutḳası*** teg yā taḳı yawuḳraḳ 388r/5=053/009

ėkki yüzlüg "münafık, iki yüzlü[301]"

nėgü ol silerke ***ėkki yüzlügler*** içinde ėkki gürūh Taŋrı bütün kemişti anlarnı anı birle kim ḳazġandılar. 68v/4=004/088

ėkki yalġançılar "iki büyü, başka kıraate göre büyücü, yani Musa ile Hz. Muhammed"

azu tanmadılar mu aŋar kim bėrildi mūsā munda öŋdün aydılar ***ėkki yalġançılar*** arḳalaştılar. 285r/3=028/048

ėkki yıl "çocuğun sütten kesildiği süre"

tuturdımız kişilerke atası anası birle. kötürdi anı anası küçsüz küçsüzlük üze sütdin aḍırmaḳı ***ėkki yıl*** içinde şükr ḳılġıl maŋa atası anası birle. 300r/3

ėkki yol 1."Lut kavminin ve Eyke halkının şehirleri, geçip gidilen bir yol"

---

300 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir(Karagöz 2005:131)

301 Kaybolmak, eksilmek, geçmek ve tükenmek anlamındaki "n-f-k" kökünden türeyen münafık, din ıstılahında, kalbi ile inanmadığı halde inkarını saklayıp dili ile inandığını söyleyerek mümin görünen kimseye denir (Karagöz 2005:485).

belgürtti miz aŋar ***ėkki yol***. 443v/6=090/010

ėkki yolı "iki defa, iki kez"

boş ḳılmaḳ ***ėkki yolı*** ol. 28r/1=002/229

ėkki yul "Cennetteki iki ırmak"

ol ėkki būstān içre ***ėkki yul*** turur aḳarlar. 393v/6=055/050

ėkki yüzlüg erenler "münafık erkekler"

ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler amarıları amarıdın. 145v/6=009/067

ėkki yüzlüg ḳılmaḳ "azma, yoldan sapma"

medīne boḍunındın boynaġuluḳ ḳıldılar ***ėkki yüzlüg ḳılmaḳ*** üze bilmes sen anlarnı. 149v/4=009/101

ėkki yüzlüg tişiler "münafık kadınlar, münafıkça davranan kadınlar"

ėkki yüzlüg erenler ***ėkki yüzlüg tişiler*** amarıları amarıdın. 145v/6=009/067

ėkki yüzlügler "münafıklar, münafıkça davrananlar"

ançada ayur ***ėkki yüzlügler*** anlar kim köŋülleri içinde sökellig vaʿde ḳılmadı biziŋke Taŋrı anıŋ yalavaçı meger arġuçsız. 305r/8=033/012

ėkki yüzlüglük "iki yüzlülük, münafıklık"

taş yörir ʿarablar kāfirlıḳı ḳatıġraḳ ol ***ėkki yüzlüglükün*** yaraşıraḳ ol bilmemekleri Taŋrı indürmişiniŋ yıġıġları yalavaçları üze. 149r/4=009/097

ėkki yüzlüglük ḳıl- "yalan söylemek, münafıklık etmek"

körmez mü sėn anlarḳa kim ***ėkki yüzlüglüg ḳıldılar*** ayurlar ḳadaşlarıŋa anlar kim tandılar bitig iḍilerindin eger çıḳarılsa siler çıḳġay oḳ miz silerniŋ birle boyun sümegey miz siler içinde kim erseke tutaşı eger toḳışsalar yārī bėrgey miz silerke. 404v/1=059/011

ėkkide biri "anne veya baba ya da ikisinden biri"

eger bolmasalar ėkki er bir er taḳı ėkki tişi ol kim ersedin kim rāżī bolur siz tanuḳlardın kim azsa ***ėkkide birisi*** taḳı aŋdursa ėkkide birisi taḳı birke. yıġlınmasun tanuḳlar ḳayu vaḳtın kim ündenilseler. 36v/7=002/282

ėkkidin bir "ikisinden biri"

eger tilese miz yaḍġay erdimiz közleri üze ***bir ėkkindidin*** aşunġay köni yolḳa neteg körürler. 324r/5=036/066

ėkkiniŋ ėkkinçi "Hz. Ebubekir ile Hz. Muhammed"

eger yārī bėrse siz aŋar yārī bėrdi ök aŋar Taŋrı ançada çıḳardı anı anlar kim tandılar ***ėkkiniŋ ėkkinçi*** ançada olar ėkkegü üŋür içinde ançada ayur yaʿnī ebū bekrke ėşiŋe ḳaḍġurmaġıl bütünlükün Taŋrı biziŋ birle. 143r/3=009/040

ėkkiger "ikişer"

kigürgil anıŋ içinde tėgme bir cüftdin ***ėkkiger*** taḳı sėniŋ ewüŋ boḍunı meger anı kim aşundı anıŋ üze söz anlardın. 250r/9=023/027

ėkkigün "ikisi"

ḳaçan boyun bėrdi erse ***ėkkigün*** kemişti anı alnın. 328r/5=037/103

ėkkile "ikisi birden, her ikisi"

eger tėgse ök seniŋ üsküŋde uluġluḳḳa ėkkide biri yā ***ėkkilesi*** aymaġıl ol ėkkike öf tėyü taḳı sen sarsıtmaġıl ėkkini olar ayġıl olar ėkkike ağırlıġ ėḍgü söz. 207v/6=017/023

ėkkilegü "ikisi birden, her ikisi"

yeti ėkkilegü "Fatiha suresi[302]"

çınoḳ bėrdimiz saŋa ***yėti ėkkilegülerde*** uluġ oḳıġunı. 195v/1=015/087

ėkkirer "ikişer"

ayġıl bütünlükün pend bėrür men silerke bir pend birle aḍaḳın tursa siler Taŋrıḳa ***ėkkirer*** yā birer yana saḳınsa siler yoḳ yalavaçınızlar birle hīç telwelig. 315v/9=034/046

ėkki yüz yėgirmi altı "iki yüz yirmi altı (226)"

bu şuʾarā sūresi ***ėkki yüz yėgirmi altı*** āyet turur mekkede inmiş turur. 267r/7=026

eksit- "eksiltmek, azaltmak ***bkz.*** eksüt-"

bildi Taŋrı siler ***eksitür*** erdiŋizler özüŋizlerke tevbe bėrdi silerke keçürdi silerdin ėmdi elig tėgrüŋler anlarḳa tileŋler anı kim bitidi Taŋrı silerke. 22r/5=002/187

eksü- "eksilmek, azalmak"

ol ėkki būstānlar bėrdi yėmişni ḳazġançnı ***eksümedi*** andın nerse. 217r/9=018/033

eksük 1."eksik, noksan"

sėniŋ düşmanıŋ ol turur ***eksük***. 450r/3=108/003

2. "hayırsız kimse, kendisinden hayır gelmeyen kişi, hayırlı işlerden uzaklaşmış olan, nesli kesilmiş, evladı olmayan adam"

sėniŋ düşmanıŋ ol turur ***eksük***. 450r/3=108/003

eksük bėril- "noksan verilmek"

tükel bėrgey miz anlarḳa işlerini anıŋ içinde ***eksük bėrilmesler***. 164r/8=011/015

eksük bahāḳa sat- "değerinden aza satmak"

sattılar anı az eksük üçün bahāḳa sanlıġ yarmaḳlar. erdiler anıŋ içinde tilemeglilerdin. 174v/5=012/020

eksük ḳıl- "azaltmak, eksiltmek"

artuḳ ***eksük ḳılmaŋlar*** tėdi. 392r/8=055/008

eksük ölç- "eksik ölçmek, değerinde ölçmemek"

vāy ***eksük ölçgüçi*** üze. 438r/1=083/001

302 Tekrar tekrar okunması hasebiyle yedi ayet ifadesiyle Fatiha suresi anlatılmak istenmiştir. Mekke döneminde inmiştir. 7 ayettir. Kur'an-ı Kerim'in başlangıç sûresi olduğu için bu ad verilmiştir. "Fâtiha", bir şeyi başlatan, açan demektir. Bu sûreye Kur'an'ın özünü yansıttığı için "Ümmü'l-Kitap" (Kitabın özü, anası) da denir. Namazın her rekâtında okunduğu için "Seb'u'l-Mesânî" (Tekrar tekrar okunan yedi ayet. bkz. Hicr 15/87) de denilmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014).

eksüklüg "eksik, noksan"

sınaġay oḳ miz silerni nerse birle ḳorḳınçdın açlıḳdın ***eksüklüg*** tawarlardın etözlerdin mīvelerdin yaʿnī oġul ḳızdın. 18v/1=002/155

eksüksüz "eksiksiz, tam"

eksüksüz ter "Cennettekiler için kesintisiz bir mükafat"

meger anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa törütür ***eksüksüz ter*** 439v/6=084/025

eksüksüz yal "inanıp iyi işler yapanlar için kesintisiz bir mükafat"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa ***yal turur eksüksüz***. 349r/5=041/008

eksüksüz yanut "Allah'ın Cennet ehli için hazırladığı güzel bir mükafat"

bolġay anuttı anlarḳa aġırlıġ yal tükel ***eksüksüz yanut.*** 308v/5=033/044

eksüksüz ülüşlerini tükel ḳıl- "Allah'ın kullarının nasiplerini eksiksiz ödemesi"

tapunmaslar meger neteg kim tapnur erdi ataları muŋda öŋdün. biz ***tükel ḳılıġlı*** miz anlarḳa ***ülüşlerini eksüksüz***. 172r/6=011/109

eksüksüz ülüşlerini tükel ḳılıġlı "kullarının nasiplerini eksiksiz ödeyen Allah"

tapunmaslar meger neteg kim tapnur erdi ataları muŋda öŋdün. biz ***tükel ḳılıġlı*** miz anlarḳa ***ülüşlerini eksüksüz***. 172r/6=011/109

eksüt- 1."azalmak, eksiltmek ***bkz.*** eksit-"

meger anlar kim bıçıġ ḳılıştıŋızlar ortaḳ ḳatıġlılardın yana ***eksütmediler*** silerke nerseni yārī bėrmediler siler üze. 381v/8=050/004

2. "eksiltmek, değerini düşürmek"

anlar kim kėrtgündiler uḍu bardılar anlarḳa oġlanları ḳızları kėrtgünmek birle tuturdımız anlarḳa oġlanlarını ***eksütmedimiz*** anlarḳa işlerindin nersedin. 386v/6=052/021

eksütül- "eksiltmek"

tiriglik tutulmaz hīç tiriglik ***eksütülmez*** anıŋ tiriglikindin meger bitig içinde. bütünlükün ol Taŋrı üze āsān turur. 317v/5=035/011

ėl 1."memleket, il, yurt, ülke"

sorġıl ***ėl*** uluş boḍunındın kim erdimiz anıŋ içinde ol arḳışda kim keldimiz anıŋ içinde. 180r/8=012/082

2. "yer, belde"

aydı bir gürūh anlar kim ulugsıġlıḳ ḳıldılar anıŋ boḍunıdın çıḳarġay oḳ miz sėni ay şuʿayb anlarnı kim kėrtgündiler seniŋ birle ***ėlimizdin*** azu yangay oḳ sen biziŋ dīnimiz içiŋe. 121r/1=007/087

3."Mekke halkı"

neçe üküş kentdin ol ḳatıġraḳ küçlüg sėniŋ ***ėliŋdin*** yaʿnī mekke ol kim çıḳardılar sėni yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarnı yārīçi yoḳ erdi anlarḳa. 373v/5=047/013

ėl aç- "feth etmek, zaptetmek"

ḫoşnūd boldı oḳ Taŋrı mü'minlerdin ḳaçan bī'at ḳıldılar erse meniŋ birle yıġaç altınında bildi anı kim köŋülleri içinde indürdi ėnçlikni anlar üze yme bėrür anlarḳa ***ėl açmaḳ*** yawuḳ. 378r/1=048/018

ėller ortası "topluluk ortası, topluluk arası[303]"

ėller ortasıŋa özleri kemşür. 448r/1=100/005

ėllerindin çıḳ- "yurtlarından çıkmak"

körmes mü sen anlar tapa ***çıḳtılar ėllerindin*** anlar miŋler ölümdin saḳlanu. 30v/1=002/243

el "el ***bkz.*** elig"

anlardın kim bėrildiler bitigni ançaḳ bėrsünler kezīdni ***eliŋdin*** anlar uçuzlarlar. 141v/6=009/029

elgi tar çıġay kişi "yoksul, fakir, dar geçimli[304]"

nėgü keḏgü kėtürüŋler anlarḳa bay kişi üze yā elgi kėŋ anıŋ teŋi ***elgi tar çıġay kişi*** üze anıŋ teŋi nėgü keḏgü ėrinç bėrmek yaraşı ėḏgülük ḳılġan kişiler üze. 29v/7=002/236

ėlet- "iletmek, götürmek"

ol iḏi atı birle kim muḥammedni bir tünle ***ėletip*** ḳamuġ melekūtnı körkitti. 205v/9=017

başġa ėlet- "sözünde durmak, yerine getirmek"

anlar kim tükel ḳılıp ***başġa ėltürler*** Taŋrı 'ahdini sımaslar bütünlükni. 185r/8=013/020

başḳa ėlet- "sözünde durmak, yerine getirmek"

tükel ḳılıŋlar ülgülegüni terāzūnı könilik birle. fermānlamas miz bir etözke meger ummışınça ḳaçan aysa siler köni tüz ėtiŋler neçe yme erse yawuḳluḳ iḏisi Taŋrının baçığı tükel ḳılıp ***başḳa ėletiŋler***. 111r/4=006/152

uçḳa ėlet- "sözünde durmak, sonlandırmak"

kim vefā ḳılsa ya'nī ***uçḳa ėletse*** bıçığını Taŋrıdın küweniŋler satığıŋızlar birle ol kim satığlaştıŋızlar anıŋ birle. 150v/6=009/111

ėletmek "iletmek, götürmek"

biz anı ***ėletmek*** üze aŋar uġan miz. 249v/6=023/018

el(i)g "el ***bkz.*** el, ėlig"

eger yaḍsa sen maŋa elgiŋni öldürgüŋ üçün mėni ermes men yaḍığlı ***elgim*** saŋa öldürgüm üçün sėni. 83v/6=005/028

---

303 Cem', sözlükte "toplamak, bir araya getirilmek" anlamına gelir. Akşam ile yatsı namazları birleştirilerek kılındığı için, şeytanı taşlamak üzere taşların toplandığı yer olan Müzdelife'ye cem'de denilmiştir (Akpınar 2002:141).

304 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

elig bėr- "imkân vermek, fırsat vermek"

eger tilese siler kėrtüsizlik saŋa kėrtüsizlik ḳıldılar oḳ Taŋrıḳa munda öŋdün ***elig bėrdi*** anlar ara Taŋrı bilgen bütün işlig. 137v/9=008/071

elig bol- "galip olmak, kazanmak"

neteg ḳılġay siler ***elig bolsalar*** siler üze küḍezmegeyler siler içinde ḳaḍaşlıḳ ap yme bıçıġ. 139v/1=009/008

elig tėgür- "birleşmek, kadınla cinsi temasta bulunmak"

bildi Taŋrı siler eksitür erdiŋizler özüŋizlerke tevbe bėrdi silerke keçürdi silerdin ėmdi ***elig tėgrüŋler*** anlarḳa tileŋler anı kim bitidi Taŋrı silerke. 22r/6=002/187

elig uzat- "el uzatmak"

ündediler èşlerini ***elig uzattı*** sıŋrin kesti. 391r/5=054/029

elig üste- "zafer kazanmak"

ay kāşki men erse erdim anlar birle ***elig üstep*** ḳurtulġay erdim uluġ ḳurtulmaḳ. 66v/9=004/073

eligleri içinde "içinde bulundukları hâl"

ḳaçan tüşrüldi erse ***eligleri içinde*** kördiler erse anlar yolsuz boldılar oḳ aydılar eger yarlıḳamasa bizni iḍimizā! örtmese bizni bolġay oḳ miz ḳor ḳılığlılardın. 125v/3=007/149

eliglerini tut- "cimrilik etmek"

fermānlarlar münker işdin yıġarlar bildükmiş işni ***tutarlar eliglerini*** ḳoḍtılar Taŋrını ḳoḍa bėrdi olarnı. 145v/7=009/067

oŋ elig "sağ el"

ermesler anlar artuḳluḳ bėrildiler yanduruġlı rūzīlerini anıŋ üzele kim erklig boldı ***oŋ eligleri*** anlar anıŋ içinde tüp tüz ol. 201r/2=016/071

ėlig 1."hükümdar ***bkz.*** ellig"

aydı anlarḳa yalavaçları bütünlükün Taŋrı ıḍtı oḳ silerke ṭālūtnı ***ėlig*** erklig. 31r/3=002/247

2."hâkim, hüküm süren, hükümdar"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ***ėlig*** yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

ėlig bir iḍi "tek hükümdar, kendinden başka hüküm koyucu olmayan Allah, Ha Mim karşılığı olarak kullanılmış"

bir ėlig iḍi turur. 348v/8=041/001

ėlig erklig "melik, sultan, hükümdar/ esmâ-i ilâhiyeden mülkünde istediği gibi tasarruf eden, her şeye hükmedebilen esma-i hüsna'dan el-Melik[305]"

aydı anlarḳa yalavaçları bütünlükün Taŋrı ıḍtı oḳ silerke ṭālūtnı ***ėlig erklig***. 31r/3=002/247

ėlig iḍi ḥaḳḳı "ha- mim'in karşılığı olarak yazılmış"

turur ***ėlig iḍi ḥaḳḳı***. 341v/6=040/001

ėlig "el ***bkz***. el (1), elig"

sėniŋ iḍiŋ bilir sen ḳopar sėn azraḳ tünnüŋ ėkki ***ėlginde*** anıŋ yarımı anıŋ üçte biri bir ḳatar ol kişilerdin seniŋ birle. 427r/5=072/020

elig altı "elli altı (56)"

bu müddeṣṣir sūresi ***elig altı*** ol āyet turur mekkede inmiş turur. 427v/3=074

elig bir "sayı adı, elli bir (51)"

ibrāhīm yalavaç sūresī ʿaleyhi ʾs-selām mekkede inmiş turur ***elig bir*** āyet turur. 187v/4=014

elig ėkki "elli iki (52)"

bu ḳalem sūresi ***elig ėkki*** āyet turur mekkede inmiş turur. 418r/9=068

ėligle- "alay etmek"

ėter kėmini tėgme yolı keçse anıŋ üze gürūh anıŋ boḍunından ***ėligleḍiler*** andın. 166r/9=011/038

ėliglen- "alay edilmek ***krş***. eliglen-"

ėliglendi ök yalavaçlar sėnde öŋdün. 186v/1=013/032

eliglen- "alay edilmek ***krş***. ėliglen-"

eliglendiler ök yalavaçlar sėnde öŋdün indi anlarḳa kim ėligleḍiler anlardın ol kim anıŋ birle ėligler erdiler. 96r/6=006/010

ėliglik "hükümranlık"

ol kim aŋar turur köklerniŋ ***ėligliki*** yme yerniŋ. 262r/9=025/002

elig miŋ "elli bin (50000)"

ıḍtımız oḳ nūḥnı boḍunıŋa ürük turdı anlar içinde ***miŋ yıl meger elig*** yıl. 289v/6=029/014

elig miŋ yıl "dokuzyüz elli yıl, Hz. Nuh'un kavminin içinde kaldığı süre"

ıḍtımız oḳ nūḥnı boḍunıŋa ürük turdı anlar içinde ***miŋ yıl meger elig yıl***. 289v/6=029/014

elig yėti "elli yedi (57)"

sūretü ʾd duḫān ***elig yėti*** āyet turur mekkede inmiş turur

305 "El-Melik", "Mülk ve Milk" mastarlarından türemiş olup, her türlü hükümdarlığın Allah Teâlâ'ya ait olduğunu belirtmektedir. Kur'an'da bu anlamda "mülk" kelimesi kullanılarak Allah'ın dünya ve ahiretin mülküne sahip olduğunu belirtilmiştir (Cemel 2001:24).

ol iḍi atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı uluġ iḍi ḫaḳḳı. 363v/1

ėlleş- 1."barışmak"

eger emitseler ***ėlleşmekke*** emitgil aŋar köŋül urġıl Taŋrı üze. 137r/2=008/061

2. "selamlaşmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan tėrgense siler Taŋrı yolı içinde belgülüg tileŋler aymaŋlar aŋar kim kemişse silerke ***ėlleşmekni*** ermes sen kėrtgünügli. 69v/6=004/094

3. "kötülük yapmak, musallat olmak"

anlar kim cānlarıŋ kötrür anlarnıŋ ferişteler küç ḳılığlılar kemşür ***ėlleşmekni*** ḳılmaz erdimiz bir ėsizlik. 197v/5=016/028

ėlleşmek 1."tokalaşmak"

süst bolmaŋlar taḳı ündemeŋler ***ėlleşmekke*** siler üstünrek siler Taŋrı silerniŋ birle eksütmez silerke işleriŋizni. 375v/4

ėlleş- "tokalaşmak"

süst bolmaŋlar taḳı ündemeŋler ***ėlleşmekke*** siler üstünrek siler Taŋrı silerniŋ birle eksütmez silerke işleriŋizni. 375v/4=047/035

ėllig "saltanat, mülk ***bkz.*** elig"

azu bar mu anlarḳa ülüş ***ėlligdin*** andaġ erse bėrmeseler kişilerke ḫurmā uruġınıŋ yufḳa ḳabınça azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni bėrdimiz anlarḳa uluġ mülk. 65r/1=004/053

ellig bėş "elli beş (55) ***krş.*** elig beş"

bu ḳamer sūresi mekkede inmiş turur ***ellig bėş*** āyet turur. 390r/2

ėlt- "iletmek, iyice düşünmek, muhakeme etmek"

azu ilgerü kėterü ***ėltmezler*** mü sözni azu keldi mü olarḳa ol kim kelmedi ozaḳı atalarıḳa. 252v/2=023/068

ėlük "alay etme, maskaraya alma"

ḳaçan ündese siler namāzḳa tuttılar anı ***ėlük*** füsūs ol anıŋ üçün anlar boḍun tururlar uḳmaslar. 87v/6=005/058

ėlük oyun "alay etme, maskaraya alma"

ay anlar kim kėrtgündiler anlarnı kim tuttılar dīniŋizlerni ***ėlük oyun*** 87v/4=005/057

ėlük füsūs "alay etme, maskaraya alma"

ḳaçan ündese siler namāzḳa tuttılar anı ***ėlük füsūs*** ol anıŋ üçün anlar boḍun tururlar uḳmaslar 87v/6=005/058

em "ilâç, şifa"

bolup çıḳar anıŋ ḳarınlarından içgü türlüg türlüg rengleri anıŋ içinde ***em*** turur kişilerke. 200v/7=016/069

em- "emmek"

süt emmekdin tişileriŋiz "süt kardeşi"

anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız ***süt emmekdin tişileriŋiz*** anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın. 61r/3=004/023

emānet (<A.) "emanet[306]"

taḳı eger inansaŋız pāreŋiz pāreḳa ötesün ol kim emīn tutuldı ***emānetni*** taḳı ḳorḳsun Taŋrıdın iḍisindin. 37r/7=002/283

emçek "göğüs, meme"

emçekleri owa kelmiş ḳızlar bir yaşlıġ 434r/2=078/033

emçekleri owa kelmiş ḳızlar "büluğ çağına ermiş kızlar, ev kızları"

emçekleri owa kelmiş ḳızlar bir yaşlıġ. 434r/2=078/033

emdi 1. "şimdi ***krş.*** emdi"

anlarda kimi ḳulaḳ tutar saŋa ḳaçan çıḳsalar seniŋ üsküŋdin aydılar anlarḳa kim bėrildi bilig nėgü aydı muḥammed ***emdi*** anlar anlar tururlar tamġa urdı Taŋrı köŋülleri üze uḍu bardılar tileklerine 374r/4=047/016

ėmdi "şimdi bkz. emdi "

aydılar ***ėmdi*** keltürdüŋ yaraşıḳını. boġuzladılar anı taḳı ḳılu yazmadılar ançada öldürdüŋüzler bir tenni atıştıŋızlar anıŋ içinde. 8v/9=002/071

emek "zahmet, acı ***bkz.*** emgek"

çın bu erür silerke yanut erür ***emekiŋiz*** taplanılmış. 431r/9=076/022

emet "evet ***bkz.*** emit"

aydılar ***emet*** yoḳ kim vācib boldı ḳın yarlıġı tanıġlılar üze. 341r/5=039/071

emge- "eziyet çekmek"

biz aydımız ay ādem çın bu yaġı turur saŋa cüftüŋḳa çıḳarmasun oḳ silerni uçmaḫdın ***emgegey*** sen. 234r/7=020/117

emgek 1."eziyet, sıkıntı, ıstırap"

ėḍgü söz örtmek yėgrek ṣadaḳa bėrmekdin uḍu ıḍsa aŋar ***emgek***. 34r/4=002/263

2. "dert, hastalık, belâ, bitkinlik verici husus"

yāḍ ḳılġıl ḳulumızını eyyūbnı ançada ündedi iḍisiŋe men yuḳadı maŋa yek ***emgek*** ḳın birle. 333r/1=038/041

3. "yorulmak, bitkin düşmek"

ḳaçan keçtiler erse aydı yigitiŋe bėrgil biziŋke taŋdalıḳ aşımızını kördümiz ök bu seferimizdin bu ***emgek*** 219v/6=018/062

emgek bol- "sıkıntıya düşmek"

306 Güvenilir olmak, doğruluk, bir kimseye koruması için geçici olarak verilen şey gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerimde emanet kelimesi iki yerde tekil iki yerde çoğul olmak üzere dini yükümlülükler, emanet, Allah'ın insanlara vermiş olduğu idarecilik, malın idaresi gibi iş ve sorumluluklar manalarında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:145).

eger ***bolsa silerke emgek*** yaġmurdın azu bolsa siler igligler ḳoḍmaḳ tiler tulumlarıŋızını. 71r/2=004/102

emgek ḳın "şeytanın Hz. Eyub'a dokundurduğu azap"

yāḍ ḳılġıl ḳulumızını eyyūbnı ançada ündedi iḍisiŋe men yuḳadı maŋa yek ***emgek ḳın*** birle. 333r/1=038/041

emgek kör- "eziyet görmek"

ḳaçan keçtiler erse aydı yigitiŋe bėrgil biziŋke taŋdalıḳ aşımızını ***kördümiz ök bu seferimizdin bu emgek***. 219v/6=018/062

emgekke tüş- "sıkıntıya düşmek, zahmet çekmek"

ançaḳ ḳaçan kelse silerke mėndin köni yol kim uḍu barsa yaʿnī ḳarār bulsa menim yolumḳa azmaġay ***emgekke tüşmegey***. 234v/4=020/123

emgek /ziyān "zararı dokunmak zarara uğramak"

ḳaçan tėgse kişike ***ziyān emgek*** oḳır bizni yana ḳaçan bėrse miz aŋar ėrinç niʿmet bizdin ayur bėrildim men anı bilig üze. 339r/8=039/049

emgek /ziyān tėg- "zararı dokunmak, zarara uğramak"

ḳaçan ***tėgse kişike ziyān emgek*** oḳır bizni yana ḳaçan bėrse miz aŋar ėrinç niʿmet bizdin ayur bėrildim men anı bilig üze. 339r/8=039/049

emgeklen- "zahmet çekmek, yorulmak"

iş ḳılmış ***emgeklenmiş***. 441v/8=088/003

emgeksiz "sıkıntısız, eziyetsiz"

emgeksizin bol- "sıkıntısız olmak"

emgeksizin bolsa silerke tileyür Taŋrı çıḳarmaḳ yaraġlığını öz yarlıġları birle kesse tanıġlılar soŋını. 132r/3=008/007

emgen- "acı vermek, zahmet çekmek, eziyet etmek"

ḳaçan fārīġ bolsa sėn ***emgengil***. 445v/3=094/007

emget- "eziyet çektirmek, üzmek, zahmet vermek"

ol ḳılmaḳıŋızlar emgetür yalavaçnı uyadur silerdin. 309v/9=033/053

emgetmek "incitmek, eziyet çektirmek, üzmek, zahmet vermek"

ol arıġraḳ köŋülleriŋizke anlarnıŋ köŋüllerine yaramaz silerke ***emgetmekiŋizler*** Taŋrı yalavaçını ap yme nikāḥ ḳılmaḳıŋızlar anıŋ cüftlerini anda kėḍin yaʿnī dünyādın tutaşı. 310r/3=033/053

emgetmemek "inçitmemek, zarar vermek"

ol yėgrek bilmekleriŋe ***emgetmemekleriŋe***. 310v/5=033/059

emgetil- "eziyet vermek, sıkıntıya sokmak"

aydılar ***emgetildimiz*** tėp sen kelmesde öŋdün biziŋke sen kelmişiŋde kėḍin biziŋke. 123v/1=007/129

emgü "süt anne, merâdi[307]"

ḥarām ḳıldımız anıŋ üze ***emgülerni*** munda turur. 281v/5=028/012

emīn (<A.) "güvenilir, itimat edilir ***bkz.*** emn[308]"

men silerke yalavaç men ***emīn***. 271v/1=026/125

emīn bol- "emin ve, güvenilir olmak"

emīn mü boldıŋızlar öŋdün kim kök içinde turur ḳuḍı ıdmaḳıdın silerni yėrde ḳaçan ol tezginür. 417r/9=067/016

emīn kend "Mekke[309]"

bu ***emīn kend*** emānetlıḳ yere. 445v/6=095/003

emīn ḳılġan "koruyup gözeten (Allah) kollayıp gözeten, esma-i hüsna'dan el-Emin"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen ***īmīn ḳılġan*** ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

emīn tut- "emniyet etmek, güvenmek"

aydı nek biter mü men silerke anıŋ üze meger neteg kim ***emīn tuttum*** silerni anıŋ ḳarındaşı üze munda öŋdün. 178v/3=012/064

emīn tutul- "emanet etmek, güvenilmek"

taḳı eger inansaŋız pāreŋiz pāreḳa ötesün ol kim ***emīn tutuldı*** emānetni taḳı ḳorḳsun Taŋrıdın iḍisindin. 37r/7=002/283

emit "evet ***bkz.*** emet"

aydılar ***emit*** ayġaylar oḳıŋlar ermes kāfirler oḳımaḳı meger yolsuzluḳ içre. 345v/9=040/050

emit- 1."eğilmek, meyletmek"

tevbe bėrdi ök Taŋrı yalavaç üze ew barḳdın aḍrılmışlar üze yārī bėrgüçiler anlar kim uḍu bardılar aŋar çıġaylıḳ erdi içinde anda kėḍin kim ***emite*** yazdı bir gürūhnuŋ

---

307 Süt hısımlığı, çocukla annesi dışında onu emziren kadın ve akrabaları arasında meydana gelen hısımlıktır. Arapça'da "rada" kelimesiyle ifade edilen çocuğun süt emmesi, bir takım fıkhi hükümler meydana getirir ki, çocukla onu emziren süt anne ve akrabaları arasında İslam hukuna has bir özellik olarak evlenme engeli teşkil eden bir hısımlık bağı doğurması da bu hükümler arasında yer alır (Öncel 2003:39).

308 "Emn" kökünden gelen, inanma, emin olma ve inanç diye karşılayabileceğimiz bu kelime; insanın Yaratıcı karşısındaki teslimiyetini ve onu Rabb olarak tanımasını ifade eder. İmanın gerçeği; mutlak tasdiktir. Bir kişiye, bir habere veya bir hükme, kesin olarak gönülden inanmaktır. Gelen haberi veya haberciyi doğru kabul etmektir" (Karagöz 2005:672).

309 Yerin göbeği Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu ve İslam nurunun ilk yayıldığı şehir. Mekke, lügat olarak "kemiği ufalayıp toz haline getirmek, helak etmek,emmek, kemiğin iliğini çıkarıp yemek" manalarına gelir. Istılah olarak Mekke şehrini ifade eder. Kur'an'da geçen "bekke", şehrin yerleştiği alanı ifade ederken, Mekke'nin Harem bölgesini de içine alan coğrafyayı belirttiği söylenmiştir. Diğer taraftan, lügat anlamıyla irtibatlı olarak, bu şehre gidenlerin günahlarını arındırması veya Mekke'de zulüm edenleri helak edeceği manasında "Mekke" denir (Bedir 2010:331).

köŋülleri anlardın yana tevbe bėrdi anlar üze ol iḍi anlarḳa mihrbān turur yarlıḳaġan.151r/9=009/117

2. "kalben meyletmek, iştiyak göstermek, canı kaynamak"

yoḳ erse kitergil mėndin alları ***emitür*** men anlarḳa bolur men biligsizlerdin. 176r/3=012/033

emitmek "bir tarafa meyletmek, hamle yapmak "

tiler anlar kim uḍu bėrirler şehvetleriŋe kim ***emitmek*** emitmek uluġ. 62r/2=004/027

emle- "gönlü ferahlatmak, tedavi etmek"

ḳaçan iglese men ol ***emler*** mėni. 270r/5=026/080

emn (<A.) "emniyet, güven ***bkz.*** emīn[310]"

andın soŋra indürdi siziŋ üze ḳaḍġudın soŋra ***emnni*** ımızġanmaḳnı kelür bir ögürke sizdin taḳı bir ögür ḳaḍġurttı anlarnı özleri sėzerler Taŋrıḳa ḥaḳḳdın öŋinni cāhiliyyet sėzikin. ayturlar bar mu bizke işdin nersedin. 52v/6=003/154

emr (<A.)"emir[311]"

uluġ kün anlarnıŋ vaʿde ḳılmışları turur uluġ kün ḳatıġraḳ turur ve ***emr*** açıġraḳ turur. 391v/7=054/046

emr sal- "iş buyurmak"

yalġanḳa tuttılar ıḍu bėrdiler öz tileklerike tėgme iş ajunda ***emr salmış*** turur. 390r/5=054/003

emüz- "emzirmek"

anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim ***emüzdiler*** silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın. 61r/2=004/023

süt emüzmek tile- "emzirmek istemek"

olar ėkkidin kėŋeşmek yazuḳ yoḳ ol ėkki üze. eger tilese siler ***süt emüzmek tileseŋiz*** oġlanlarıŋızḳa yazuḳ yoḳ siler üze ḳaçan ısparlasa siler anı kim bėrdiŋizler ėḍgülük birle. 29r/4=002/233

emüzmekni tükel ḳıl- "emzirmeyi tamamlamak"

analar emüzsünler oġlanlarını ėkki yıl tükel kim tilese kim ***tükel ḳılmaḳ emüzmekni***. 28v/9=002/233

ėn "en, yan tarafa olan genişlik"

---

310 "Emn" kökünden gelen, inanma, emin olma ve inanç diye karşılayabileceğimiz bu kelime; insanın Yaratıcı karşısındaki teslimiyetini ve O'nu Rabb olarak tanımasını ifade eder. İmanın gerçeği; mutlak tasdiktir. Bir kişiye, bir habere veya bir hükme, kesin olarak gönülden inanmaktır. Gelen haberi veya haberciyi doğru kabul etmektir." (Karagöz 2005:672)

311 Sözlükte "bir işin yapılmasını kesin olarak istemek, buyurmak; hal, durum,iş olay, konum" gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da 180'den fazla yerde geçmekte olan emir kelimesi genellikle ikinci manada kullanılmaktadır (Karagöz 2005:146).

takı ėwüŋ yarlıḳamaḳ tapa iḍiŋizdin takı uçmaḫḳa anıŋ ***ėni*** kökler takı yer anuḳ ḳılındı ḳorḳġanlarḳa. 50v/6=003/133

ėŋ "yüz, yanak, biçim"

könilik bütünlükni tevrītni incīlni. ançada törüttimiz balçıḳdın ḳuş ***ėŋi*** teg meniŋ destūrum birle ürdümiz anıŋ içinde boldı ḳuş meniŋ destūrum birle oŋalturur erdiŋ tuġa közsüzni tuġa alanı meniŋ destūrum birle. 94r/3=005/110

eŋ- "hayrete düşmek, hayretten donup kalmak"

bütünlükün kėnketür ol künke kim ***eŋip*** açuḳ ḳalur anıŋ içinde közler.191v/5=014/042

enʿām (<A.) "Kur'ān'daki 6. sure, enām suresi[312]"

enʿām sūresi mekkede inmiş turur yüz takı altmış altı āyet turur. 95r/9=006

enām (<A.ç.) "bütün mahluklar, yaratılmış olan canlılar, halk, insanlar"

yana tuttuḳ ***enāmnı*** anlarnı kim tandılar. 318v/7=035/026

enbiyā (<A.ç.) "peygamberler[313]"

bu ***enbiyā*** sūresi selām anlar üze yüz on bir āyet turur mekkede inmiş turur. 235v/2=021

ėnçer- "rahat olmak, huzur içinde olmak"

silerke yer içinde ornaġu turuġlaġ ***ėnçermek*** bir vaḳtḳa tėgi. 114r/9=007/024

ėnçlik "rahat, huzur"

ḫoşnūd boldı oḳ Taŋrı mü'minlerdin ḳaçan bīʿat ḳıldılar erse meniŋ birle yıġaç altınında bildi anı kim köŋülleri içinde indürdi ***ėnçlikni*** anlar üze yme bėrür anlarḳa ėl açmaḳ yawuḳ. 378r/1=048/018

ėnçrün- "rahat, huzur içinde yaşamak"

şemūd boḍunı içre ançada aytıldı anlarḳa ***ėnçrünler*** bir vaḳtḳa tėgi. 385r/8=051/043

ėnçrünmek "huzur içinde olma, rahatlamak, sakinleşme"

biz ḳıldımız anı pend ***ėnçrünmek*** misāfirlerke. 396r/8=056/073

ėnçrünmek misāfirlerke "çölden gelip geçenlere fayda anlamında kullanılmış"

biz ḳıldımız anı pend ėnçrünmek ***misāfirlerke***. 396r/8=056/073

ėnçrünmek uzun "uzun süre uğraşma"

saŋa kündüz içinde ***ėnçrünmek uzun***. 426v/4=047/007

ėnçründür- "rahat, huzur içinde yaşatmak, yararlandırmak"

ḳaçan kėrtgündiler erse açtımız anlardın ḫorluḳ rüsvālıḳ ḳın(n)ı. yaḳınraḳ tiriglik içre ***ėnçründürdimiz*** anlarnı bir üḍḳa tėgi. 162r/2=010/098

---

312 Mekke döneminde nâzil olmuştur. 165 ayettir. Adını 136, 138, 139 ve 142. ayetlerde geçen "En'am" kelimesinden almıştır. Bu kelime, genellikle deve, sığır, koyun, keçi gibi hayvanlar için kullanılır. Geyik, ceylan, at ve eşek gibi hayvanlar için de bu kelime kullanılmaktadır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:127).

313 Mekke döneminde inmiştir. 112 ayettir. Peygamberlerden bahsettiği için "Enbiyâ" adını almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:321)

ėnçrüt- "faydalı olmak, yararlanmak"

ayġıl asıġ ḳılmas silerke ḳaçmaḳ eger ḳaçsa siler ölümdin azu öldürmekdin andaġ erse ***ėnçrütmegey*** siler meger az. 305v/6=033/016

endām (<F.) "vücut, beden uzuvları"

küyürgen turur ***endāmlarını***. 422r/9=070/016

endāze (<F.) 1. "ölçü"

ay oġulḳınam ol eger bolsa ṭā'atı bir ewün ***endāzesiçe*** ispendāndın bolsa bir beḏük taş içinde azu kökler içinde azu yerler içinde keltürür anı Taŋrı. 300r/7=031/016

2. "tayin ve takdir etme"

ürgediŋ yıllar medyen atlıġ kent boḏunı içinde yana keldiŋ ***endāze*** birle ay mūsā. 230r/2=020/040

endāze ḳıl- 1. "ölçüye uygun yapan, biçimlendiren"

ḥaḳīḳat üze men ***endāze ḳılur*** men sizke balçıḳdın ḳuş ṣūreti meŋizlig ürer men anıŋ içinde bolur ḳuş Taŋrı buyruḳı birle. 43r/1=003/049

2. "plan kurmak"

ayurlar boyun bėrmek ḳaçan çıḳtılar erse seniŋ üsküŋdin tünle ***endāze ḳıldı*** bir gürüh anlardın anda aḏın kim ayur sen. 67v/9=004/081

endāzelig (<F.+T.) "ölçüsünde"

bütünlükün Taŋrı uvut yıġmas kim toḳısa mişli çıpunça ***endāzelıġ*** yana anda üstün yme. anlar kim kėrtgündiler bilirler. 4v/2=002/026

eŋek "çene, yanak"

biz ḳıldımız boyunları üze ġullar ol ***eŋeklerine*** tėgi anlar anıŋ aġrındın başların ḳuḍı kemişmişler. 321r/4=036/008

enfāl (<A.) "ziyade, ganimet malı[314]"

bu sūretü'l-***enfāl*** sūresi mekkede inmiş turur. 131v/1=008

eŋilki "en ilk"

ḳaçan kelse kėdinki ėkki fesādnıŋ ***ilkisi*** vaḳti ıḍġay miz siler üze biziŋ ḳullarnı ḳatıġ toḳış iḍisi aralaġaylar sarāylar arasını. 206r/6=017/005

eŋlig "yüzlü, benizli"

buġday eŋlig "buğday tenli, Hz. Adem için metonimli kullanım[315]"

---

314 Medine döneminde inmiştir. 75 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Enfâl" kelimesinden almıştır. Bu kelime "nefel" kelimesinin çoğuludur. "nefel", terim olarak savaşlarda elde edilen ganimetleri ifade eder (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:176).

315 İlk insan ve ilk peygamber. Hz. Adem (a.s.) ilk insan olup insanoğlunun atasıdır. Lakabı Ebu'l-Beşer ve Ebû Muhammed'dir "Âdem" kelimesinin menşei hakkında birçok yorum yapılmış ve çeşitli dillerden geldiği ileri sürülmüştür. Müslüman dilcilerin çoğu, bu kelimenin Arapça asıllı olup "esmerlik" anlamına gelen "el-üdme"den geldiğini; yeryüzünün değişik yerlerinden melek vasıtasıyla toplanan farklı renklerdeki topraklardan "edimü'l-ard" yaratıldığı için kendisine "Âdem" dendiği belirtmişlerdir. Öte yandan bazı tarihçilere göre "Berhemiyye veya Berahime" adı, Allah'ın Hindistan'a gönderdiği ve Âdem peygamber olduğuna inanılan Brahman'dan gelir.

yarattımız silerni taḳı cānıŋızlarnı yana ṣūret ḳıldımız silerni yana aydımız feriştelerke yüknüŋler ***buġday eŋligke*** yükündiler meger iblīs bolmadı yüknüglilerdin. 113r/7=007/011

enne'llāhe (<A.) "ben (onların gizleyeceklerini de açıklayacaklarını da bilen)

Allahım" ḥaḳḳā sėziksiz ***enne'llāhe*** bütünlükün bilür anı kim örtüglüg ḳılurlar anı kim açuḳluġ ḳılurlar. bütünlükün ol sewmes uluġsıġlıḳ ḳılġanlarnı. 197r/6=016/023

er "er, erkek, adam"

eger bolmasalar ėkki er bir ***er*** taḳı ėkki tişi ol kim ersedin kim rāżī bolur siz tanuḳlardın kim azsa ėkkide birisi taḳı aŋdursa ėkkide birisi taḳı birke. 36v/6=002/282

er ataŋızlar "baba"

ap yme özüŋüzler üze yėmekiŋizlerdin ewleriŋizdin ***er ataŋızlar*** ewlerindin analarıŋız ewlerindin azu ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ḳız ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin. 261r/9=024/061

er ataŋız ḳarınḍaşları ewleri "Müslümanlarca yemek yenmesi noktasında bir sıkıntı bulunmayan amca evleri"

ap yme özüŋüzler üze yėmekiŋizlerdin ewleriŋizdin er ataŋızlar ewlerindin analarıŋız ewlerindin azu ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ḳız ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ***ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin*** azu ataŋız ḳız ḳarındaşları ewlerindin azu taġaylarıŋız ewlerindin azu taġay ekeleriŋiz ewleriŋdin azu elgiŋiz erklig bolmış erse azu dostuŋuzlar yoḳ. 261v/2=024/061

er ataŋızlar ewleri "Müslümanlarca yemek yenmesi noktasında bir sıkıntı bulunmayan babalarınız evleri"

ap yme özüŋüzler üze yėmekiŋizlerdin ewleriŋizdin ***er ataŋızlar ewlerindin*** analarıŋız ewlerindin azu ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ḳız ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin. 261r/9=024/061

ėr- "üşenmek, tembellik etmek"

eger uluġsıġlıḳ ḳılsalar anlar kim iḍiŋ üskinde tesbīḥ ḳılurlar aŋar tünle kündüz anlar ***ėrmezler***. 351v/5=041/038

er- "imek (cevherî fiil), -dır/-dir/-dur/-dür kopulası"

tişi almaŋlar anı kim tişilendi ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol ***erür*** çalpaḳ iş sewügsüzlüg. yawuz yol. 60v/9=004/022

eren "erkek"

aydı ėkki ***eren*** anlardın ḳorḳarlar ėrinç bėrdi Taŋrı ol ėkki üze kiriŋler anlar üze ḳapuġḳa. 83r/6=005/023

Hz. Âdem'in, İslami kaynaklarda cuma günü ikindiden sonra cennette, Kitap-ı Mukaddes'e göre ise cuma gününün ilk saatinde ve Kudüs'te yaratıldığı söylenir. Hz. Âdem'in konuştuğu dil, İslami anlayışa göre Arapça, Yahudi ve Hristiyanlara göre ise Aramca idi. Cennete'de Arapça, yeryüzüne inince Süryanice konuştuğu, on iki yazı çeşidi ile 700 kadar dil bildiği mevidir (Bedir 2010:34).

ėkki yüzlüg erenler "münafık erkekler"

ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler amarıları amarıdın. 145v/6=009/067

kėrtgünügli erenler "mümin erkekler"

kėrtgünügli erenler kėrtgünügli ḳunçuylar amarıları dost amarıke. 146r/9=009/071

tişilig erenler "evli kadınlar"

Taŋrı bitigi siler üze ḥelāl ḳıldı silerke anda aḍınḳılarıŋız kim tilemekiŋizler tawarlarıŋız birle ***tişilig erenler*** zinā ḳılmaġılar. 61r/8=004/024

erenler bilgeler "alim"

aḍrar seçer anıŋ birle yalavaçlar anlarḳa kim boyun bėrdiler anlarḳa kim cuhūd boldılar Taŋrılıḳ ***erenler bilgeler*** anıŋ küḍezü tileyürler Taŋrı bitigidin erdiler anın üze tanuḳlar. 85v/6=005/044

erig "öğüt, nasihat"

ermes ol meger öt ***erig*** pend ajunluġlarḳa. 103v/4=006/090

erig pend "öğüt, nasihat"

ayġıl ḳolmas men silerde anıŋ üze bir ter. ermes ol meger öt ***erig pend*** ajunluġlarḳa. 103v/4=006/090

ėrig "çetin, haşin, kaba, sert"

ėrig bütünlük "kuvvetli ahit"

ançada aldımız yalavaçlardın bütünlüklerini sėndin taḳı nūḥdın taḳı ibrāhīm taḳı mūsā meryem oġulı ʿīsâdın aldımız anlardın ***bütünlük ėrig***. 305r/2=033/008

ėrig ḳatıġ ḳın "kaba azap, kaba Cehennem, Cehennem azabı"

eger yandurulsa men iḍimke çın meniŋ anıŋ üskinde ėḍgülük uḳturġay oḳ miz anlarnı kim tandılar ḳılmışları üçün taturġay miz anlarḳa ***ėrig ḳatıġ ḳındın***. 352v/9=041/050

ėrij "rahat, huzur ***krş***. ėrinç"

ėrij būstānlar "nimet Cennetleri[316]"

anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler niʿmet ***ėrij būstānlar*** içinde. 247r/3=022/056

ėrijle- "huzura kavuşmak, rahata kavuşmak ***krş***. ėrinçle-"

ėrijleŋler herāyna bilgey siler. 296v/8=030/034

ėrijlen- "huzura kavuşmak, rahata kavuşmak ***krş***. ėrinçlen-"

uzatmaġıl ėkki közüŋni ol nek üze kim ***ėrijlendürdimiz*** anı cüft cüft anlardın bu ajun tiriglikiniŋ ėtigini bezekini ançaḳ sınalım anlarnı anıŋ içinde iḍiŋniŋ bėrgen rūzīsi yėgrek ol ḳalġanraḳ. 236r/4=020/131

ėrijlendür- "huzura kavuşturmak, rahata erdirmek ***krş***. ėrinçlendür-, erijlendür-"

316 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

ay ağırlığ yalavaç aytġıl ḫatunlarınḳa eger tiler erse siler bu yaḳın tiriglikni anıŋ ėtigi bezeki kelinler ***ėrijlendüreyin*** silerni ıḍu bėreyin silerin körklüg ıḍu bėrmek. 301r/2=031/024

erijlendür- "huzura kavuşturmak, rahata erdirmek ***krş***. ėrinçlendür- ėrijlendür-"

aygaylar arıġ sėn kerekmez erdi biziŋke tutmaḳımız sėnde öŋdün ėş dost velākin ***erijlendürdük*** atalarını anlarnı ançaḳa tėgi kim unuttılar yāḍ ḳılmaḳnı. 263v/3=025/018

ėrinç "iyi yaşayış, nimet içinde geçiniş, nimet, bolluk ***krş***. ėrij"

ḥelāl ḳılındı silerke teŋiz awı anıŋ aşı ***ėrinç*** ol silerke yoruġlılarḳa. 92r/6=005/096

ėrinç bėr- "nimet vermek, lütufda bulunmak"

kim yarlıġ tutsa Taŋrınıŋ yalavaçnıŋ anlar anlarnıŋ birle kim ***ėrinç bėrdi*** Taŋrı anlar üze yalavaçlardın çın sözlüglerdin şehīdlerdin ėḍgülerdin. 66v/3=004/069

ėrinç bėril- "nimet verilmek, nimetlerden yararlandırılmak"

meger az anıŋdın kim ḳutġardımız anlardın uḍu bardı anlar kim küç ḳıldılar ol kim ***ėrinç bėrildiler*** anıŋ içinde erdiler yazuḳluġlar. 172v/7=011/116

ėrinç būstān "nimeti bol Cennet"

eger kim bitig iḍileri kėrtgünseler erdi ḳorḳsalar erdi töker erdimiz anlardın ėsizlikni kigürgemiz anlarnı ***ėrinç būstānlarınа***. 88v/4=005/065

ėrinç egdülenmiş "varlık içinde bulunmak, nimetlerden yararlanmak"

anlar erdiler anda burun ***ėrinç egdülenmiş*** mütekebbir ḳılıġlılar 395v/3=056/045

ėrinç ni'met "nimet, varlık, rahatlık"

ḳaçan tėgse kişike ziyān emgek oḳır bizni yana ḳaçan bėrse miz aŋar ***ėrinç ni'met*** bizdin ayur bėrildim men anı bilig üze. 339r/8=039/049

ėrinç "şüphesiz, tabii ki (tasdik edatı)"

ermes bu ajun tirigliki meger arġuç ***ėrinç***. 56r/6=003/185

ėrinçle- "huzur içinde yaşamak, yararlanmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa teŋ tuş azıtsalar anıŋ yolından. ayġıl ***ėrinçlenler*** çın yanışınızlar otḳa. 190v/4=014/030

ėrinçlen- "huzur içinde yaşamak, yararlanmak"

anlar teg kim silerde öŋdün erdiler ḳavīraḳ silerdin küçlüg üküşrek mālın oġlanların. ***ėrinçlendiler*** ülüg tawarları birle. 146r/3=009/069

ėrinçlendür- "yararlandırmak, faydalandırmak"

ol bütünlükün Taŋrı ermedi tegşürügli bir ėrinçi ***ėrinçlendürdi*** anı bir boḍun üze ançaḳa tėgi tegşürseler anı kim özleri birle. 136r/8=008/053

ėrinçlig "rızk, nimet"

ėrinçlig bėr- "bol nimet vermek"

ümmetler ***ėrinçlig bėrgey*** miz anlarḳa yana tėggey anlarḳa bizdin aġrıtıġlı ḳın. 167r/7=011/048

ėrinçü "sıkıntı, zahmet, eziyet ***bkz***. erünçü"

ėrinçü bol- "sıkıntı çekmek, zahmet vermek, eziyet etmek"

ėrinçü bolġu üçün silerke yme yılķılarıŋızķa 435r/5=079/033

ėrindekle- "yular takmak, kumandasını eline almak, kendine bağlamak"

aydı ne körürsen bu ol ol kim ağırladıŋ meniŋ üzele eger soŋ ķoysa sen mėni ķıyāmet künike tėgi ***ėrindeklegey*** men ök anıŋ oğlını ķızını meger az. 210v/7=017/062

ėriŋle- "yüz çevirmek, gadretmek, sertlik göstermek"

ay yalavaç toķuşġıl kāfirler birle ėkki yüzlügler birle ***ėriŋler*** anlar üze anlarnıŋ yanışları tamu ol. nėme yawuz yanış turur. 416r/1=066/009

erit- "eritmek"

eger feryāḍıŋa ķolsa feryāḍ tėgrülgeyler bir suw birle baķır ***eritmiş*** teg söglür yüzlerini. 217r/2=018/029

erk "saltanat, sözü ve buyruğu geçerli olmak, kudret, iktidar, gücü yeter"

çın meniŋ ķullarım yoķ saŋa anlar üze ***erk*** türk. 211r/3=017/065

erk ü türk "mülk"

ol Taŋrı iḍiŋizler aŋar turur ***erk ü türk***. 335v/2=039/006

erk bil- "konuşmaya yetkili olmak, konuşma hakkı olmak"

yėti ķat kökler iḍisi yme yerler iḍisi ne kim ol ėkki ara erse bağırsaķ iḍi ***erk bilmesler*** andın bir sözke. 434r/4=078/037

erk birle küçegli "yenen, ezen, hâkimiyet ve sultasını sürdüren, diktatörlük eden"

ol ***erk birle küçegli*** ķulları üze 96v/8=006/018

erk sür- "kudretli olmak, güç sahibi olmak"

ol turur küçeyü ***erk sürgen*** ķulları üstüninde ıḍur siler üze küḍezçiler. 100v/7=006/061

erk sürgen "kudretli, güç sahibi olan"

ol turur küçeyü ***erk sürgen*** ķulları üstüninde ıḍur siler üze küḍezçiler. 100v/7=006/061

küçep erk sürgen "el-Kahhar olan Allah, her şeyi kahredici güçü olan Allah[317]"

ayġıl Taŋrı turur ķamuġ nerseni yaratıġlı ol turur bir iḍi ***küçep erk sürgen***. 184v/8=013/016

söz erk yėtmes "fayda ve zarar verme gücü olmayan"

söz erk yetmes anlarķa yas ķılu ap yme asıġ ķılu. 232v/8=020/089

erkek "erkek"

takı ermez ***erkek*** tişi meŋizlig. 41v/3=003/036

birle tuġmış erkek ķarındaş ķızları "hala"

ḥarām ķılındı siler üze anaŋızlar ķızlarıŋız bir tuġmış ķız ķarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ķız ķarındaşı anaŋız birle tuġma ķız ķarındaşlarıŋız ***birle tuġmış erkek ķarındaş ķızları*** birle tuġmış tişi ķarındaş ķızları anaŋızlar.61r/1=004/023

317 "El-Kahr", sözlükte zahiren ve batınen bir şeyi istila etmek hükmü altına almaktır. Allah'tan başka her şeyiyle mevcudatı hükmü ve kudreti altına alan kimse yoktur. Bu kelimeden türeyen "kahir" galip gelen, "kahhar" ise mübalağa ifade edip fazlasıyla hükmü altına alan yegane galip demektir (Cemel 2001:48).

erken "iken, dığında, dığı zaman"

ḥelāl ḳılındı silerke silerke tilsiz yılḳılar meger ol kim uḳılur siler üze ḥelāl ḳılmaġalı awnı siler iḥrām tutmış ***erken***. 79r/9=005/001

erkin "soru ve şüphe bildiren edat"

elig tegürmeŋler ḳunçuylarḳa siler. ürük turuġlılar ***erkin*** mezgitler içinde. 22r/9=002/187

erklen- 1. "hâkim olmak, hükmetmek"

ayġıl kim rūzī bėrür silerke kökdin taḳı yerdin azu kim ***erklenür*** ėşitgülerni körgülerni kim çıḳarur tirigni ölügdin taḳı çıḳarur ölügni tirigdin yana kim ėletür ilgerü kiterür işni. 156v/1=010/031

2. "yetkili olmak, kuvvetlenmek"

erklenmegeyler yazuḳ keçrü ḳolmaḳḳa meger ol kişi kim tutmış bolsa Taŋrı üskinde bıçıġ yaʿnī lā ilāhe illaʾllāh tėmek. 228r/1=019/087

erkli "kudretli, güçlü ***bkz.*** erklig"

erkli ew "Kabe, el- Beytü'l-Atîk[318]"

yana ötesünler baçıġlarını tükel ötesünler neẕrlerini ṭavāf ḳılsunlar ***erkli ewke*** yaʿnī kabeʿḳa. 244v/7=022/029

erklig "sahip, mâlik, hâkim, güçlü ve muktedir; veli, vasi, hâmi ***bkz.*** erkli"

aydı anlarḳa yalavaçları bütünlükün Taŋrı ıḍtı oḳ silerke ṭālūtnı ėlig ***erklig***. 31r/3=002/247

erklig bol- 1. "sahip olmak, muktedir olmak"

eger ḳorḳsa siler dād ḳılumamaḳıŋızlarḳa birök ***erklig boldı*** anlar üze elgiŋizler. 58r/5=004/003

2. "gücü yetmek, yapabilmek"

ermesler anlar artuḳluḳ bėrildiler yanduruġlı rūzīlerini anıŋ üzele kim ***erklig boldı*** oŋ eligleri anlar anıŋ içinde tüp tüz ol. 201r/2=016/071

3. "hükmetmek, hükmetme gücü ve yeteneğine sahip olmak"

aydı mūsā ėçisi hārūnḳa meniŋ özümde ***erklig bolġıl*** boḍunum içinde. 124v/5=007/142

4. "hâkim ve galip olmak saltanat sahibi olamk"

318 Atîk çok eski, azat edilmiş ve şerefli anlamlarına gelen bir kelimedir. Azmanlardan kurtarıldığı için yahut yeryüzünün en eski mabedi olduğu için, yahut Nuh tufanından kurtulduğu için Beytullah'a el- Beytü'l-Atîk ismi verilmiştir. Bu adlandırmada zaman boyutu ile ilgili olarak Beytullah'ın çok eski bir mabed olması yahut da çok değerli ve kıymetli bir mekan olması gözetilmiştir. Nitekim eski çağlardan kalma eserler için asâr-ı atîk dendiği gibi, Latince antik/antika da denmiştir. Büyük sahabî Hz. Ebubekir'e de Cehennem'den azat edilmiş anlamında yahut, soyu temiz anlamında "Atîk" lakabı verilmiştir. Beyt-i Atîk olan Kabe'yi toplu olarak insanlar için kurulan ilk ev, özgürlük ve başkaldırı sembolü olarak ifade etmek mümkündür(Akpınar 2002:136-137).

aygıl kim ***erklig bolur*** Taŋrıdın nerse eger tilese yoḳ yoḍun ḳılmaḳ mesīḥni meryem oġlı anıŋ anası ne kim yer içindekini ḳamuġ yumḳını. Taŋrınıŋ kökler yerler erkligliki ne kim ol ėkki ara erse.82v/1=005/017

5. "koruyan, koruyucu olmak, korumak"

ol ***erklig bolur*** ėḍgülerke. 130v/7=007/196

erklig er- "gücü yetmek, yapabilmek"

aygıl oḳıŋlar anlarnı kim iḍiŋizler anda aḍın ***erklig ermesler*** ḳor ziyānnı açmaḳḳa silerdin ap yme ewürmekke. 210r/6=017/056

erklig erip tur- "hâkim ve galip olmak, saltanat sahibi olmak"

ol ol iḍi kim kötürdi köklerni tirgüksüz körür siler anı yana ***erklig erip turdı*** mülki üze fermān tutuġlı ḳıldı künni taḳı aynı. 183r/5=013/002

erklig ḳıl- "güçlü ve muktedir olmak"

ḳaçan tilese miz yoḳ yoḍun ḳılmaḳımız bir sala boḍunını ***erklig ḳılur*** miz anıŋ erklig türklüglerini yarlıġdın çıḳarlar anıŋ içinde 207r/6=017/016

erklig ḳılın- "güçlü ve muktedir kılınmak"

aygıl cānıŋızlarnı alur silerniŋ ölüm erkligi ol kim ***erklig ḳılındı*** silerke. 207r/6=017/011

yüksek erklig Taŋrı "görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi, el-Melik[319]"

yüksek Taŋrı erklig sezā yoḳ iḍi meger ol 254v/6=023/116

erklig turur- "güçlü ve muktedir olan"

ol tėgme nerse üze ***erklig turur***. 105r/7=006/102

erklig türklüg "güç ve kudret sahibi"

ḳaçan tilese miz yoḳ yoḍun ḳılmaḳımız bir sala boḍunını erklig ḳılur miz anıŋ ***erklig türklüglerini*** yarlıġdın çıḳarlar anıŋ içinde yaraşı bolur anıŋ üze söz yoḳ yoḍun ḳılur miz anı yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 207r/6=017/016

erkligi bėr- "mülk vermek"

aygıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ ***erkligi bėrür*** sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/2=003/026

iş erkligi "dost"

Taŋrı bilgenrek turur yaġılarıŋız tap Taŋrı ***iş erkligi*** tap ol Taŋrı yārī bėrigli. 64r/4=004/045

kökler erkligi "göklerin ve yerin hükümranı"

319 "El-Melik", "mülk ve milk" mastarlarından türemiş olup, her türlü hükümdarlığın Allah Teâlâ'ya ait olduğunu belirtmektedir. Kur'an'da bu anlamda "mülk" kelimesi kullanılarak Allah'ın dünya ve ahiretin mülküne sahip olduğunu belirtilmiştir (Cemel 2001:24).

bilmės mü sen kim Taŋrı aŋa turur ***kökler erkligi*** taḳı yerler erkligi yoḳ silerke Taŋrıda aḍın hīç erklig yā taḳı yārī bėrigli. 13r/3=002/107

ortaḳ erklig içinde bol- "hâkimiyette ortağı olmak"

ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ***ortaḳ erklig içinde bolmadı*** aŋar dost uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

yerler erkligi "yerlerin hükümdarı"

bilmės mü sen kim Taŋrı aŋa turur kökler erkligi taḳı ***yerler erkligi*** yoḳ silerke Taŋrıda aḍın hīç erklig yā taḳı yārī bėrigli. 13r/3=002/107

erkligli "sahip, mâlik, hâkim, güçlü ve muktedir; veli, vasi, hâmi ***krş***. erkliglik"

ol ***erkligli*** iḍiŋizler. 248v/9=022/078

erkliglik "hâkimiyet, saltanat, hükümranlık"

aydılar ḳayudın bolur aŋar erkliglik biziŋ üze biz sezāvār miz oḳ ***erkliglikke*** andın bėrilmedi kėŋlik nek tawardın. 31r/3=002/247

erkliglik bėr- "hükümranlık vermek"

aydı mūsā bolġay kim iḍiŋiz kim helāk ḳılmaḳ düşmenleriŋizni azu ***erkliglik bėrgey*** silerke yer içinde baḳġay neteg işler siz. 123v/2=007/129

ėş erkligliki "dost, yardımcı"

yoḳ silerke yer içinde ***iş erkligliki*** ap yme yārī ḳılıġlı. 151r/7=009/116

kökler yerler erkligliki "göklerin ve yerin sahibi, hükümranı"

bilmes mü sen kim Taŋrı anıŋ ***kökler yerler erkligliki***. 85r/1=005/040

ermez "değil, yok"

tėgşürülmez söz meniŋ üskümde ***ermez*** men küç ḳılıġlı ḳullarḳa 383r/4=050/031

ernek "parmak"

ol kentler tüşmiş turur taḫtları üze ḳuḍuġ tebrenilmiş köşki ***ernek*** birle suwanmış. 246r/5=022/045

ernekin imle- "parmağıyla işaret etmek"

ernekin imledi aŋar aydılar neteg sözler miz aŋar kim erür beşik içinde oġul 224v/4=019/029

erselnā (<A.). "gönderme, gönderilme, yollama, salıverme, koyuverme"

yme ʿād boḍunı içinde ***erselnā*** ıḍtımız anlar üze yėlni tügün. 385r/6=051/041

ėrte "sabah, yarın"

aymaġıl oḳ nerseni men ḳıldaçı men tėp anı ė***rte*** 216v/1=018/023

ėrte bar- "erkenden gitmek, gitmek"

ėrte bardılar uġraġ üzele uġanlar. 419r/5=068/025

ėrte ḳop- "sabah olmak, aydınlanmak"

biz sınadımız anlarnı neteg kim sınadımız uştmaḫ boḍunını ançada andıḳtılar erse kesmekleri üçün ol yėmişlerni ***ėrte ḳopuġlılar*** bolup. 419r/1=068/017

ėrte keç- "sabahları uğramak, sabahleyin geçmek"
siler keçer siler anlar üze ***ėrte kėçe***. 329r/4=037/137
ėrte ḳopuġlılar bol- "sabah olmak, gün aydınlanmak"
biz sınadımız anlarnı neteg kim sınadımız uştmaḫ boḍunını ançada andıḳtılar erse kesmekleri üçün ol yėmişlerni ***ėrte ḳopuġlılar bolup*** 419r/1=068/017
ėrte taḳı kėçe "sabah ve akşam"
arıġlıḳ birle yāḍ ḳılnur anı anıŋ içinde ***ėrte taḳı kėçe*** 258v/7=024/036
ėrte ve kėçe "sabah ve akşam"
tesbīḥ ḳılınlar ***ėrte ve kėçe*** 308v/3=033/042

erte "böylece, edat"
erte ḳoptı uwnur ėkki ayasını anıŋ üze kim bėrdi anıŋ içinde ol yėmiş taḫtları üze. 218r/1=018/042

ėrtele- "gitmek, erkenden gitmek"
ėrteleŋ tarıġınızlarḳa eger erse siler kesigliler. 419r/3=068/022

ertüt "sevkedilen (kurban için) hediye"
ḳıldı oḳ Taŋrı kaʿbeni aġırlıġ ėwni aḍaḳın turġu kişilerke aġırlıġ aynı boġuzlaġu ***ertüt*** boġuzda asınġular. 92r/8=005/097
ertüt boġazlaġu "kurban edilmek, kurban etmek"
kim öldürse anı silerdin uġrayu anıŋ yanutı öldürmiş meŋizlig yılḳılardın ḥükm ḳılsun anıŋ birle ėkki könilik iḍisi silerdin ***ertüt boġazlaġu*** Taŋrı ėwiŋe tėgrü azu anıŋ keffāreti aş yėtürmek çıġaylarḳa azu anıŋ teŋi rūze tutmaḳ tatsun tėyü işiniŋ yazuḳını. 92r/3=005/095

ėrünçü "sıkıntı, zahmet, eziyet ***bkz***. ėrinçü"
eger tilese Taŋrı ***ėrünçüke*** tüşürge erdi silerni. 26v/7=002/220

es- "esmek"
esmek "esmek"
ol esnegen esinler bile anda ***esmek*** 384r/1=051/095

esbāṭ (<A.) "Yakup Peygamberin çocuklarından meydana gelen on iki kabile, Esbât[320]"
taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı ***esbāṭḳa*** taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı eyyūb

320 Akrabalık ile ilgisi bulunan kavramlardan biri olan "es-sıbt", çocuğun çocuğu, yani torun anlamına gelir. Çoğulu "esbât"tır. Nesil torunlarla devam eder, uzar gider. Arapçada "kabile karşılığı olan bu terim, Yahudi kabileleri için de kullanılmıştır (Kalın 2001:186). Esbat kelimesi zaman olarak ise "karn" anlamında bir kelime olup, bir asırdan sonra gelen asır demektir. Rumcada ise karn, kış ile ilkbahar mevsimleri arasında bir ay veya kış mevsiminde bir gündür ki bu günün fazlalığı yıllar için döner. Sözü edilen dönme işi, şubat ayında ortaya çıktığı için Araplar fazlalığın ortaya çıktığı yıla "kebîs" demektedirler. Bu asıl manaların ışığı altında karn kelimesi ile sebt kelimesinin anlamdaş ve zamandaş olduğu söylenebilir (Kalın 2001:186). Esbât, sıbtların peş peşe birbirlerini takip etmeleridir. Bunların kökü bir asla dayanmaktadır. Bir kökten başlayan ağaç gibi dal budak salabilmesi yıllara, asırlara mal olur (Kalın 2001:186).

peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/2=004/163

esen "sağ, salim"

meger aymaḳlıḳ bir ėkkindike ***esen*** yol. 395r/6=056/026

esenleş- "selamlaşmak"

ėşitmesler anıŋ içinde kereksiz söz meger ***esenleşmek***. 226v/5=019/062

esenlik "selamet, esenlik, selam"

ḳaçan kelse saŋa anlar kim kėrtgündiler biziŋ bėlgülerimiz birle ayġıl ***esenlik*** siler üze yaʿnī vācib ḳıldı iḍiŋizler özi üze yarlıḳamaḳnı. 100r/3=006/054

esenlik ay- "selam vermek"

ḳaçan yüz utru sözleseler biligsizler ***ayurlar esenlik***. 266v/1=025/063

esenlik aymaḳ "esenlik dilemek"

esenlik aymaḳ Taŋrıdın menim üze ol kün tuġruldum ol kün ölse men ol kün ḳoparılsa men tirig. 224v/8=019/033

esenlik aytmaḳ "esenlik dilemek"

esenlik aytmaḳ anıŋ üze ol kün kim tuġruldı ol kün kim ölür ol kün kim ḳoparılur tirig. 223v/7=019/015

esenlik bol- "sağ salim olmak"

aydımız ay ot bolġay saġuḳ ***esenlik bolsun*** ibrāhīm üze. 239r/9=021/069

esenlik tė- "selam demek, selam vermek"

çınoḳ keldi ök yalavaçlarımız ibrāhīmḳa sewünç birle aydılar ***esenlik tėp***. 169r/2=011/069

esenlik kişiler "İlyas peygamber ve beraberindekiler"

esenlik kişiler üze 329r/1=037/130

esenliḳiŋ "ömrüne yemin olsun ki.. hayatına and olsun ki…"

seniŋ ***esenliḳiŋ*** kim anlar esrüklükleri içinde (2) başları tezginip yöriyürler 195r/1=015/072

eşiç "tencere"

beḍük eşiçler "büyük ve sabit kazanlar"

ḳılurlar aŋar ne tilese miḥrāblardın ṣūretlerdin yme beḍük ayaḳlar ḥavżlar teg yme ***beḍük eşiçler*** tağlar teg. 313r/2=034/013

esim "hasta, bitkin ***bkz.*** sökel"

aydılar Taŋrı tuta tutaşı yāḍ ḳılur sen yūsufnı ançaḳ bolgay sen ılaŋḳu ***esim*** azu bolġay sen yoḳ boluġlılardın. 180v/4=012/085

esin "esinti, rüzgâr"

yme ol tarıġlı ***esinler*** ḥaḳḳı tarmaḳ. 432r/1=077/003

esin- "savurmak"

ol esnegen ***esinler*** bile anda esmek. 384r/1=051/001

esīr (<A) "esir, tutsak[321]"

eger kelseler silerke ***esīrler*** yulup satar siler olarnı ol ḥarām ḳılınmış turur siler üze anlarnı çıḳarmaḳ. 10r/9=002/085

esīr ėt- "tutmak, yakalamak, esir etmek"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar ***esir ėtgen*** küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

esir ėtgen "Kainatın bütün işlerini gözetip, yöneten, esma-i hüsna'dan el-Müheymin[322]"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar ***esir ėtgen*** küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

ėsiz "fena, kötü, haşarı"

nėme yawuz ***ėsiz*** yanış yer. 72r/9=004/115

ėsiz artaḳ işlig "fitne, fücur, kahbelik[323]"

ay hārūnnuŋ ḳız ḳarındaşı ermez erdi ataŋ yawuz kişi taḳı ermez erdi anaŋ ***ėsiz artaḳ işlig*** 224v/4=019/028

ėsiz boḍun "isyankar kötü kavim"

anlar erdiler ***ėsiz boḍun*** ġark ḳıldımız anlarnı yumḳılarnı. 239v/9=021/077

ėsiz bol- "kötü olmak"

ėsiz boldı ol boḍunnuŋ meŋzeki yalġanḳa tuttı belgülerimizni özleriŋe küç ḳılur erdiler 129r/3=007/177

ėsiz ḳın "şiddetli azap"

anlar tururlar anlar anlarḳa yawuz ***ėsiz ḳın*** anlar kėḍinki içinde anlar ḳorḳuġlılar. 274v/8=027/005

ėsiz yawuz sėzinç "kötü zan, şüphe"

yoḳ kim sėzindiŋizler yanmaġay tėp yalavaç kėrtgünmiş mü'minler ewleriŋe hergiz bezeldi ol köŋüllériŋiz içinde sėzindiŋizler ***ėsiz yawuz sėzinç*** bolduŋuzlar bir boḍun helāk ḳılınmış. 377r/5=048/012

ėsiz saḳın- "kötü düşünmek, hainlik etmek"

---

321 Savaş tutsağı anlamına gelmektedir. Bunun yanında tutuklu ve hükümlü manasında kullanıldığı da görülür. Bu anlamda esir kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde tekil ve üç yerde de çoğul olarak geçmektedir (Karagöz 2005:150).

322 Allah, ilmiyle her şeyi düzenleyip gözeten ve yönetendir. Kudretinin kemaliyle de her şeye gücü yetendir. Müheymin, "her şeyi gözeten ve yöneten, kainatın bütün işlerini düzenleyen, insanları murakebe eden, hükümdarlığı ile her şeyi hükmü altına alan, her şeyi koruyan, gözeten" demektir. Müheymin ismi Kur'an'da bir kere zikredilmiştir(Cemel 2001:34).

323 Sözlükte denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, delalet, sapıtmak, şaşırtmak, aldatmak, şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük anlamlarına gelir. 30 ayette geçen fitne, çok anlamlı bir kavramdır (Karagöz 2005:188).

ol bilmek üçün men ***ėsiz saḳınmadım*** aŋar örtüglüg. 177v/7=012/052

ėsiz saḳınıġlılar "kötü düşenenler, hainler"

bütünlükün Taŋrı köndürmes ***ėsiz saḳınıġlılar*** alını. 177v/7=012/052

ėsiz saḳınıġlılar alı "hainlerin hilesi"

bütünlükün Taŋrı köndürmes ***ėsiz saḳınıġlılar alını.*** 177v/7=012/052

ėsiz duʿā ḳıl- "şer, kötülük dilemek"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ***ėsiz duʿā ḳılmaḳları*** birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ėḍgü duʿā ḳılmaḳ birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri. 154r/1=010/011

ėsiz tė- "ayıplamak, kötülemek"

sėzinmeŋler anı ***ėsiz tėp*** silerke. 255v/9=024/011

ėsiz / yawuz "kötü, fenalık, kötülük"

bilgil ***ėsiz yawuz*** ol kim yüḍerler 98r/3=006/031

yawuz ėsiz yanış yer "Cehennem[324]"

nėme ***yawuz ėsiz yanış yer***. 72r/9=004/115

ėsizlik 1."fenalık, kötülük"

ol kim ḳılsa silerdin bir ***ėsizlik*** biligsizlik birle yana öknüp yansa anda kėḍin ėḍgülük ḳılsa ol yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 100r/4=006/054

2. "büyük küçük her türlü günah, kötü, zararlı, kötülük"

andaġ ermes kim ḳazġansa ***ėsizlikni*** tėgre ḳapsasa anı yazuḳı muŋluḳı anlar tururlar ot iḍileri anlar anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 9v/8=002/081

3. "kötü, çirkin, kötülük, nâhoş"

adnaġular muḳırr keldiler yazuḳları birle ḳattılar ėḍgü işni aḍın ***ėsizlik*** 149v/6=009/102

4. "çetin, azap, harb, kuvvet, güç şiddet"

neçe üküş ėldin yoḳ yoḍun ḳıldımız anı keldi aŋar ***ėsizlikimiz*** tünle birle azu anlar uḍıġlılar erken 112v/8=007/004

ėsizlik bėr- "kötülük dokunmak, zarar vermek"

eger tatursa miz aŋar ėḍgülük ziyānda kėḍin tėgdi aŋar ayġay oḳ ***bardı ėsizlikler*** mėndin. 163v/9=011/010

ėsizlik bol- "kötülük olmak, zarar vermek"

ėsiz boldı ol boḍunnuŋ meŋzeki yalġanḳa tuttı belgülerimizni özleriŋe küç ḳılur erdiler. 129r/3=007/177

---

324 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir (Topaloğlu 1993:227).

ėsizlik keldür- "kötülük getirmek, zarar vermek"

kim keldürse bir ėḍgülük aŋar ol on aŋar meŋzer taḳı kim ***keldürse bir ėsizlik*** yanut bėrilmes meger aŋar meŋzer ök anlar küç ḳılınmaslar. 112r/2=006/160

ėsizlik keltür- "zarar vermek, zarara uğratmak"

kim keltürse ėḍgülük aŋar ol anda yėgrek andın. kim ***keltürse ėsizlik*** yanut bėrilmez anlar kim ḳıldılar yawuzluḳlar meger ol kim ḳılur erdiler. 288r/6=028/084

ėsizlik kel- "azap gelmek, azaba uğramak"

neçe üküş ėldin yoḳ yoḍun ḳıldımız anı ***keldi aŋar ėsizlikimiz*** tünle birle azu anlar uḍıġlılar erken. 112v/8=007/004

ėsizlik ḳıl- "kötülük yapmak, zarar vermek"

kim ***ḳılsa ėsizlik*** yanut bėrilgey anıŋ birle bulmaġay aŋar Taŋrıda adın ėş dost ap yme yārīçi. 73r/3=004/123

ėsizlik küt- "fırsat kollamak, fırsat beklemek, pusuya yatmak"

ayġaylar emet velīkin siler küç ḳıldıŋızlar özüŋüzlerke ***ėsizlik küttüŋizler*** sėziklig erdiŋizler ardı silerni umunçlar ançaḳa tegi keldi iḍi yarlıḳı erdi silerni teŋridin arġan yek. 398r/9=057/014

ėsizlik tėg- "kötülük değmek, zarar vermek, zarar dokunmak"

ḳutġarur Taŋrı anlarnı saḳnuḳluḳ ḳıldılar ḳurtulġuları birle ***tėgmegey anlarḳa ėsizlik*** ap yme anlar ḳaḍġurarlar. 340r/8=039/061

ėsizlik tile- "kötülük istemek, zarar vermek istemek"

ayġıl kim ol ol kim küḍezür silerni Taŋrıdın eger tilese silerke ***ėsizlik azu tilese*** silerke yarlıḳamaḳ. 305v/7=033/017

ėsizlikni ḳıl- "kötülükler yapmak, zarar vermek, kötülük dokunmak"

munda öŋdün ḳılur erdiler ***ėsizliklerni***. 169v/4=011/078

ėsizlikni ḳazġan- "kötülük kazanmak"

anlar kim ***ḳazġandılar ėsizliklerni*** ėsizliknin yanutı aŋar meŋzer. örter olarnı ḫorluḳ. 156r/2=010/027

ėsizlik ornıŋa tegşür- "kötülüğü değiştirmek"

yana ***tegşürdimiz ėsizlik ornıŋa*** eḍgülükni ançaḳa tegi keçürdiler taḳı aydılar tegdi ök atalarımızḳa ḳor ziyān taḳı sewünç tuttımız anlarnı tawuşsuzun anlar tuymaslar. 121v/2=007/095

ėsizlikni ört- "kötülükleri gizlemek"

eger bir sınardın tursa siler ol uluġ yazuḳlardın kim yıġar siler andın ***örtgey miz silerdin ėsizlikleriŋizni*** kigürgey miz silerni aġırlıġ kigürmek. 62r/7=004/031

ėsizlikni tat- "kötülüğü tatmak"

tutmaŋlar antlarıŋızını tıltaġ siler ara ḳışġay aḍaḳ tölemişde kėḍin ***tatġay siler ėsizlikni*** anın kim yandurdıŋızlar Taŋrı yolından. 203r/6=016/094

ėsizlik teg- "kötülük dokunmak, zarar vermek"

eger ***tegse anlarḳa ėsizlik*** fāl toḳır erdiler mūsā birle yme anıŋ birleki. 123v/5=007/131

ėsizlikni tök- "kötülükleri gizlemek"

eger kim bitig iḍileri kėrtgünseler erdi ḳorḳsalar erdi ***töker erdimiz anlardın ėsizlikni*** kigürgemiz anlarnı ėrinç būstānlarıŋa. 88v/4=005/065

ėsizliknіŋ yanutı "kötülüğün cezası"

anlar kim ḳazġandılar ėsizliklerni ***ėsizliknіŋ yanutı*** aŋar meŋzer. 156r/2=010/027

ėsizlikni yawuz işni ewir- "kötülüğü uzaklaştırmak"

andaġoḳ ***ewrer miz andın ėsizlikni yawuz işni***. 175r/5=012/024

ėsizrek "daha kötü, çok kötü"

yaşruttı anı yūsuf özi içinde belgürtmedi anı anlarḳa aydı siler ***ėsizrek*** orundın. 179v/9=012/077

ėsizrek orun "çok kötü makam, Cehennem[325]"

ayġıl kim bolsa yolsuzluḳ içre ḳoḍu bėrgey aŋar Taŋrı ḳoḍu bėrmek ḳaçan körseler ne kim vaʿde ḳılmışları yā ḳın yā ḳıyāmet küninde herāyna bilgeyler kim turur ol ***ėsizrek orunḳa*** kewrekrek çeriglik. 227v/2=019/075

eski "eski, eskimiş, geçmiş"

aydılar Taŋrı tuta sen ***eski*** yitüklüg içinde sen. 181r/9=012/095

eskir- "eskimek"

vesvese ḳıldı aŋar yek aydı ay ādem nek yolçılayın mu sėni meŋgülüg yıġaçı üze erkliglik üze ***eskirmez***. 234v/1=020/120

esne- "esmek, esnemek"

ol ***esnegen*** esinler bile anda esmek 384r/1

esritgü "içki (sarhoşluk veren şey)"

ḫurmā borları teg yėmişlerindin üzümlerdin ėter siler andın ***esritgü*** körklüg rūzī. 200v/3=016/067

esrük "sarhoş ***bkz.*** esrüklük, esrüklik"

körgey sėn kişilerni ***esrükler***. 242r/9=022/002

esrüklik "sarhoşluk ***bkz.*** esrüklik, esrük"

kelir ölüm ***esrükliki*** çınlıḳ birle. 382v/4=050/019

esrüklük "sarhoşluk ***bkz.*** esrüklük, esrüklik"

seniŋ esenlikiŋ kim anlar ***esrüklükleri*** içinde başları tezginip yöriyürler. 195r/1=015/072

esrül- "sarhoş olmak"

---

325 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir (Topaloğlu 1993:227).

yoḳ anıŋ içinde utunluḳ ap yme anlarḳa andın ***esrülgeyler***. 326v/4=037/047

estür- "estirmek, yel estirmek"

ol ol iḍi ıdur yellerni ***estürü*** sewünç anıŋ soyurḳamaḳında öŋdün. 118r/4=007/057

ėş 1."arkadaş, eş"

bağışlaġıl maŋa seniŋ üsküŋdin bir ***ėş*** dost. 223r/7=019/005

ėş dost "yardım eden, yardımcı, kurtaran, kurtarıcı"

ḳılġıl biziŋke sėndin yaru ***ėş dost*** yana ḳılġıl bizke sėndin yaru yārīçi. 67r/4=004/075

2. "arkadaş, sıkı dost"

ançada ayur yaʿnī ebū bekrke ***ėşiŋe*** ḳaḍġurmaġıl bütünlükün Taŋrı biziŋ birle. 143r/3=009/040

ėş dost ap yme yārīçi "dost, ahbap"

tutmaŋlar anlardın ***ėş dost ap yme yārīçi*** 68v/8=004/084

ėş ḳoldaş "arkadaş, dost, samimi dost"

aydı ayġuçı anlardın kim erdi maŋa ***ėş ḳoldaş***. 326v/6=037/051

ėş küḍezçi "dost, sahip"

azu tutundılar anda aḍın dostlar Taŋrı ol turur ***ėş küḍezçi*** ol tirgürür ölüglerni. 353v/9=042/009

ėş ḳoldaş "çok yakın dost"

ḳaçan kelseler biziŋke ayġay ay kāşki erse mėnli ara sėnli ara kün batşıġdın kün tuġuşuġ yıraḳlıḳıça nėme yawuz ***ḳoldaş ėş*** ol.360v/6=043/038

ėş dost bol- "ahbap olmak"

ay atam men ḳorḳar men kim sıḳaġay sėni ḳın Taŋrıdın ***bolġay sen yekke ėş dost***. 225v/4=019/045

ėş dost tut- "arkadaş tutmak"

tutmaŋlar anlardın ėş dost ap yme yārīçi. 68v/8=004/089

iblīsni ėş dost tut- "iblisi arkadaş edinmek"

fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim ***tutsa iblīsni ėş dost*** Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg yas ḳor ḳılmaḳ. 72v/6=004/119

yol ėşi "arkadaş"

körklüg erür anlar saŋa ***yol ėşi***. 66v/4=004/069

eşek "eşek ***bkz.*** eşgek"

yana anlar kim ḳutsuz boldılar ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ulımaḳı kişnemeki ***eşek aġırmaḳı***. 172r/1=011/106

eşgek "eşek ***bkz.*** eşek"

yuntlar ḳatırlar ***eşgekler*** münse siler anı ėtig bezek. 196r/8=016/008

eşgek üni "eşek anırması, çirkin ses, eşeğin çıkardığı çirkin ses"

çınoḳ ünlerde taplamançıġraḳı ***eşgek üni*** turur. 300v/4=031/019

eşik "kapı, kapı önü, kapının giriş kısmı"

sėzingey sen anlarnı oḍaġlar tėp anlar uḍuġlılar. ewrer miz anlarnı oŋ yarudın sol yaruḳa. anlarıŋ iti yaḍıġlı ėkki ḳarışını ***eşikde***. 215v/6=018/018

eşit- "dinlemek, duymak, işitmek ***bkz.*** ėşit-"

ançada ewürdimiz saŋa bir gürūh perīlerdin ***eşitürler*** ḳurʾānnı ḳaçan keldiler erse aŋar aydılar tek turuŋlar ḳaçan öteldi tükendi erse ewrüldi boḍunıŋa ḳorḳutuġlılar. 371v/7=046/029

ėşit- 1."dinlemek, duymak, işitmek ***bkz.*** eşit-"

aydı ḳorḳmaŋlar men silerniŋ birle ***ėştür*** men körer men. 230r/5=020/046

2. "hissetmek, idrak etmek, bilmek"

neçe yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarda öŋdün gürūhlardın. nek körür mü sen anlar hīç kim erse azu ***ėştür mü*** sen anlarḳa tawuş 228r/9=019/098

3. "ünsiyet ettirmek, alıştırmak, sevdirmek"

köŋülleri ***ėşitgeni*** üçün sefer ḳılmaḳ ḳış yme yayını 449v/2=106/002

4. "bellemek"

ḳılġumız üçün kemini silerke pend ***ėşitti*** anı ḳulaḳlar ėşitigli 420v/6=069/012

ėşitgen "işiten, duyan, esma-i hüsna'dan es-Semi[326]"

eger bulġasalar sėni yekdin yaʿnī vesvese ḳılsalar bulġamaḳ sığıŋıl Taŋrıḳa bütünlükün ol ol turur ***ėşitgen*** bilgen ol 351v/2=041/036

ėşitigli "işiten, duyan, esma-i hüsna'dan es-Semi[327]"

ḳılġumız üçün kemini silerke pend ėşitti anı ḳulaḳlar ***ėşitigli*** 420v/7

ėşitmek "işitmek"

anlar ***ėşitmekdin*** sınardınlar. 274r/3=026/212

ėşitgü "işitme, duyma, duyma organı ***bkz.*** ėşütgü"

kim ***ėşitgü*** körgü köŋül olar ḳamuġ erür andın sorulġu. 208v/5=017/036

ėşitgüçi "işiten"

azu anlar mu üzeŋü söz ėşitürler anıŋ içinde keldürsün ***ėşitgüçileri*** bir ḥüccet belgülüg. 387v/1=052/038

ėşittür- "işittirmek, duyurmak"

---

326 Sözlükte "sem" işitmek, duymak gibi manalara gelir. Terim olarak "Allah Teâlâ'nın işitilecek her şeyi tam olarak işitmesi" demektir. Sübhan, kullarının bütün dua ve niyazlarını işitir. Hiçbir nida onu meşgul etmez. Birinin duasına icabet etmesi diğerinin dua ve isteğine icabet etmesine mani değildir."Es-Semi ʾ" bir manası da "kabul etmek" demektir. Zira rükudan doğrulurken "Allah hamd eden kimseyi işitti" yani Allah hamd eden kimsenin hamdini kabul etti, demektir.Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini 45 yerde "işitme" sıfatıyla vasıflandırmaktadır (Cemel 2001:66).

327 Sözlükte "sem" işitmek, duymak gibi manalara gelir. Terim olarak "Allah Teâlâ'nın işitilecek her şeyi tam olarak işitmesi" demektir. Sübhan, kullarının bütün dua ve niyazlarını işitir. Hiçbir nida onu meşgul etmez. Birinin duasına icabet etmesi diğerinin dua ve isteğine icabet etmesine mani değildir."Es-Semi ʾ" bir manası da "kabul etmek" demektir. Zira rükudan doğrulurken "Allah hamd eden kimseyi işitti" yani Allah hamd eden kimsenin hamdini kabul etti, demektir.Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini 45 yerde "işitme" sıfatıyla vasıflandırmaktadır (Cemel 2001:66).

anlardın kim ḳulaḳ tutar saŋa. sen mü ***ėşittürür*** sen üzlerke eger bolsalar körmesler yā uḳmaslar. 157v/2=010/042

eşle- "nikâhlamak, nikah bağıyla evlendirmek"

arıġsız uraġutlar arıġsız erenlerke arıġsız erenler arıġsız uraġutlarḳa. arıġ ***işlerler*** arıġ erenlerke arıġ erenler arıġ işlerlerke 257r/4=024/026

ėşlen- "sahip çıkılmak, yardım edilmek"

azu bar mu anlarnıŋ Taŋrıları yıġsa anlarnı bizde aḍın umaslar yārī bėrmekke kendü özleriŋe ap yme anlar biziŋdin ***ėşlengeyler***. 238r/5=021/043

ėşleş- "eş olmak, arkadaş olmak"

aydı eger sorsa men saŋa nersedin anda kėḍin ***ėşleşmegil*** meniŋ birle. 220v/1=018/076

ėşütgü "işitme, duyma ***bkz.*** ėşitgü"

meger kim oġurlar oḳ ese ***ėşütgüni*** uḍu eḍerse anı arġuç belgülüg.193r/3=015/018

et "et ***bkz.*** et"

bes yarattımız bir kesek ḳannı bir kesek ***et***. 249v/1=023/014

ėt "et ***bkz.*** et"

sewer mü biriŋiz yėmekni ḳadaşı ***ėtni*** murdār taplamaz siler anı. 380v/9=049/012

ėt- 1."yapmak, etmek ***krş***. et-"

terk bolġay kim yāḍ ḳılġay siler ayur men silerke ***ėter men*** işimni Taŋrı tapa bütünlükün Taŋrı siler körügli turur ḳullarını 345v/1=040/044

2. "yapmak, terbiye etmek, yetiştirmek"

ḳılġıl ***ėtgil*** kemini biziŋ közün biziŋ yarlıġımız birle utru sözlemegil meniŋ birle anlar içinde kim küç ḳıldılar 166r/6=011/037

ėte bėr- 1."çıkarmak, göndermek, kurtarmak"

ėte bėrgil biziŋke işimizdin köni yol. 215r/3=018/010

2. "rahmet vermek, rahmet etmek"

ol iḍi atı birle kim tiledi anlarıŋ işin ***ėte bėrdi***. 214v/2=018/009

al ėt- "tuzak kurmak"

ḳaçan tatursa miz kişilerke soyurḳamaḳ ziyānda kėḍin tegdi anlarḳa ançada anlarḳa ***al ėtmek*** yalġanḳa tutmaḳ biziŋ belgülerimiz içinde. 155r/4=010/021

ėḍgülükün ėt- "düzeltmek"

tilemez men meger ***ėtmek eḍgülükün*** yaraġım yetmişinçe. 170v/3=011/088

mezgīt ėt- "mescid yapmak"

aydı anlar uttılar işleri üze ***ėtgey miz anlar üze bir mezgit***. 216r/6=018/021

ėş ėt- "dost etmek, dostluk kurmak"

eger uḍu barsa sen anlarnıŋ köŋülleriŋe anda kėḍin kim keldi saŋa biligdin yoḳ saŋa Taŋrıdın ***ėş ėtiglidin*** yārī bėriglidin 14v/2=002/120

orun ėt- "ev yapmak"

takı yarlıġ ıdtımız mūsā yalavaçka kadaşı hārūnka kim ***orun ėtinler*** boḍunuŋızlarka mışrda ewler ḳılınlar ewleriŋizni bir sınar aḍakın ḳılınlar namāznı. sewünç bėrgil kėrtgünüglilerni. 161r/2=010/087

yalġan ėt- "yalan saymak"

anlar kim tandılar ***yalġan ėttiler*** biziŋ belgülerimizni anlar tururlar ot iḍileri anlar anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 5v/8=002/039

yalġan ėtip ḳoş- "yalan uydurmak"

kim ol küç ḳılıġlıraḳ anıŋdın kim ***ėtip ḳoştı Taŋrı üze yalġan*** azu aydı yarlıġ ıḍıldı maŋa yarlıġ ıḍılmadı aŋar nerse kim aysa munu indürgey men andaġ kim indürdi Taŋrı. 104r/2=006/093

ėtgen "yapan, eden"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ***ėtgen*** küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=053/023

ėtigli "yapan, eden"

küç ḳılıġlılar amarıları dost turur amarıke Taŋrı saḳnuḳluḳlarnıŋ işin ***ėtigli*** turur 367r/3=045/019

ėtmek 1."yapma, etme, eyleme, kılma, düzenleme, yoluna koyma, hazırlama" azu tilerler mü al ***ėtmek***. 387v/3=052/042

2. "sanat, iş, yapma"

ögretti miz aŋar keḍim ***ėtmek*** yaʿnī yarıḳ silerke ançaḳ küḍezelim silerni ḳatıġlıḳıŋızlardın nek bar mu siler şükr ḳılıġlılar 240r/4=021/=080

ėterçi "hayvanı avlamaya veya avlananı getirmeye alıştıran, yetiştiren, öğreten, avcı"

ayġıl ḥelāl ḳılındı silerke arıġlar ol kim ögretse siler awlaġlılardın ***ėterçiler*** ögretü siler anlarka anıŋdın kim ögretti silerke Taŋrı yėŋler anıŋdın kim yėmedip yıġıp tuttılar siler üze yāḍ ḳılınlar Taŋrı atını anıŋ üze. 80r/6=005/004

ėtgülük "bekleme, gözetleme"

biz yaʿnī yulduzlar oldurda erdimiz ol olduruġlardın tınlaġu üçün kim tınlasa emdi bulġay anı ot ***ėtgülük*** anuḳ. 425r/9=072/009

ėtig 1. "süs"

ol ol iḍi turur kim fermān tutuġlı ḳıldı teŋizni yėse siler andın tāze yaş etni çıḳarsa siler andın ***ėtig*** yaʿnī yinçü küḍezseler anı. 196v/7=016/014

2. "yük, ***mec***. (nimet)"

ḳaçan ayttı erse anlarka ***ėtiglerini*** aydı keltürünler maŋa ol ḳaḍaşınızlar ataŋızlardın. 178r/6=012/059

3. "hazırlık"

eger tileseler erdi çıḳmaḳnı anutġaylar erdi aŋar sāznı ***ėtigni***. 143v/6=009/046

ėtig al- "eğlence ve süs giyinmek, örtünmek[328]"

ay ādem oġlanları ***alınızlar ėtiginizlerni*** tėgme mezgit üskinde yėŋler içiŋler oruḳdın keçürmeŋler ol sewmes oruḳda keçrüglilerni.115r/3=007/031

ėtig teşevvüş "eğlence ve süs"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur ***teşevvüş ėtigi*** taḳı ögrünüşmek ḳıwanmaḳ siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde 399r/2=057/020

ėtigi bezeki "(dünya hayatının) süsü ve ziyneti"

ay aġırlıġ yalavaç aytġıl ḫatunlarıŋḳa eger tiler erse siler bu yaḳın tiriglikni anıŋ ***ėtigi bezeki*** keliŋler ėrijlendüreyin silerni ıḍu bėreyin silerin körklüg ıḍu bėrmek 307r/1=003/028

ajun tiriglikiniŋ ėtigi bezeki "dünya hayatının çekiciliği"

uzatmaġıl ėkki közüŋni ol nek üze kim ėrijlendürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ***ajun tiriglikiniŋ ėtigini bezekini*** ançaḳ sınalım anlarnı anıŋ içinde iḍiŋniŋ bėrgen rūzīsi yėgrek ol ḳalġanraḳ. 236r/5=020/131

ėtig ėt- "hazırlık yapmak, düzenlemek, süslemek"

ayġıl ḳolmaz men silerdin anıŋ üze bir yaldın ermes men men ***ėtig ėtgenlerdin***. 334v/6=038/086

ėtig ḳıl- "kurmak, hazırlamak, düzenlemek"

bolmaġıl tarlıḳ içinde anıŋdın kim al ***ėtig ḳılurlar***. 279r/8=027/070

ėtiglik "güzel, süslü, hazır, düzenli"

azu kim yarattı köklerni yerni taḳı indürdi silerke kökdin suwnı ündürdimiz anıŋ birle būstānlar ***ėtiglig*** kerekmez silerke kim ündürse siler anıŋ yıġaçını. 278v/2=027/060

ėtiglik būstānlar "gönül acan bahçeler"

azu kim yarattı köklerni yerni taḳı indürdi silerke kökdin suwnı ündürdimiz anıŋ birle ***būstānlar ėtiglik*** kerekmez silerke kim ündürse siler anıŋ yıġaçını. 278v/2=027/060

ėtil- "hoş gösterilmek, güzel gösterilmek"

taḳı mundaġoḳ ***ėtildi*** bezeldi üküşke ortaḳ ḳatıġlılardın ʿayālların öldürmek anlarıŋ ortaḳları yaʿnī butları yoḳ yoḍun ḳılmaḳ üçün anlarnı örtmekleri üçün anlar üze dīnlerini. 108v/7=006/137

ėtiliş- "affetmek, barışmak"

ėsizlik yanutı ėsizlik anıŋ teg kim keçürse ***ėtilişse*** anıŋ yanutı Taŋrı üze. 357r/1=042/040

328 Cahiliye Araplarının, Kabe'yi çıplak olarak tavaf ettikleri kaydedilmektedir. Hums denilen Kureyş, Beni Amr, Sakîf, Huzâa gibi kabileler müstesna, diğer Araplar Kabe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Eğer Hums kabîleleri, bunlara tavaf için elbise verirlerse, bu elbiseleri giyerek tavaf yapıyorlardı. Bunun için erkekler erkeklere, kadınlar da kadınlara elbise verirler, Hums'tan elbise bulamayanlar ise, çıplak tavaf ederlerdi (Ateş 1996:156).

ėtin- "hazırlamak, tamamlanmak, süslenmek, düzene koymak, çare bulmak"

ḳalmış ḳurtġa tişilerdin anlar kim ummazlar nikāḥnı yoḳ anlar üze tarlıḳ ḳoḍmaḳları tonlarını ***ėtinmemegliler*** bir bezek. 261r/7=024/060

ėtiş- "barışmak, düzeltmek"

ayturlar saŋa fāllardın yaʿnī kāfirlerdin ḳalmış fāldın aygıl fāllar Taŋrıḳa ol yalavaçḳa ol. ḳorḳuŋlar Taŋrıdın ***ėtişiŋler*** özüŋizler ara. 131v/4=008/001

etiştür- "arayı düzeltmek, barıştırmak"

eger ėkki gürūh kėrtünüglilerdin toḳışsalar yaraşturuŋlar olar ėkki ara eger artaḳlıḳ ḳılsa ol ėkkide biri taḳı biri üze toḳışıŋlar anlar birle kim ḥaddın keçer yaŋġınça yansa ***etiştürüŋler*** olar ara könilik birle köni dād bėriŋler. 380v/1=049/009

etmek "ekmek"

aydı taḳı birisi men körer men mėni kötrür men başım üze ***etmekni***. 176r/7=012/036

kök etmeki "gök gürültüsü"

azu ḳuyuġlı yaġmur teg kökdin anıŋ içinde ḳaranġuluḳlar ***kök etmeki*** yaşın ḳılurlar. 3v/5=002/019

etöz "vücut, beden, ten"

ḳorḳuŋlar kim ol kündin tap bolmas hīç ***etöz*** hīç etözdin nerse bezerlenmes andın berāberlıḳ asıġ ḳılmas severçilig ap yme anlar yārī bėrilürler. 14v/6=002/123

etözsüz "vücutsuz, cansız, ölü"

anıŋ üçün bitidimiz Taŋrı ḳulı oġlanı üze ol kim öldürse bir etözni bir ***etözsüz*** azu arḳaḳsız yer içinde andaġ ḳalı öldürdi kişilerni yumḳı. 83r/4=005/032

ev "ev ***bkz.*** ėw, ev"

ançada aydı atasıŋa ***ev*** boḍnıŋa nekke tapnur siler 269v/9=026/070

ev boḍnı "Hz. İbrahim'in kavmi"

ançada aydı atasıŋa ***ev boḍnıŋa*** nekke tapnur siler. 269v/9=026/070

ėw "ev ***bkz.*** ew, ev"

aydılar turġuruŋlar aŋar bir ***ėw*** kemişgeler anı yalınlıġ ot içre. 328r/1=037/097

aġırlıġ ėw "Kabe[329]"

329 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar'ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

ay anlar kim kėrtgündiler ḥelāl tutmaŋızlar Taŋrınıŋ belgü ḳılmışlarını ap aġırlıġ aynı ap boġuzlaġu boġzıŋa nişān asılmış ap uġraġlılar ***aġırlıġ ėwke*** tilerler artuḳluḳnı iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı. 79v/2=005/002

ėw barḳdın çıḳ- "hicret etmek, göç etmek"

yana anlar kėrtgündiler anda kėḍin ***ėw barḳdın çıḳtılar*** ḳatıġlandılar siler birle anlar silerdin ol. 138r/9=008/075

ėw barḳ ḳoḍup çıḳ- "hicret etmek, göç etmek"

yana anlar kėrtgündiler ***ėw barḳ ḳoḍup çıḳtılar*** ḳatıġlandılar Taŋrı yolı içinde yana anlar sıġınçu yer bėrdiler taḳı yārī bėrdiler anlar tururlar anlar kėrtgünügliler yaraşı. 138r/7=008/074

ėw boḍunı "aile efradı, aile bireyleri"

fermānlaġıl ***ėwüŋ boḍunıŋa*** namāznı ṣabr ḳılġıl anıŋ üze. tiler miz sėndin rūzī biz rūzī bėrür miz saŋa. 236r/6=020/132

ėw ḫaḳḳı "mamur (bakımlı, şen) Kabe'ye yemin olsun ki"

ant ol ***ėw ḫaḳḳı***. 386r/5=052/004

ėw ḳızları "evlenmemiş (cinsi münasebet yapmamış, doğurmamış) genç kızlar"

ḳıldımız anlarnı ***ėw ḳızları***. 395r/9=056/036

ew 1."ev ***bkz.*** ew, ev"

tartnadı anı ol kişi kim ol yūsuf anıŋ ***ewinde*** özindin badı ḳapuġlarnı aydı munu men ėtindim saŋa. 175r/2=012/023

2."mescid[330]"

anlarnıŋ meŋzeki kim tuttılar Taŋrıda aḍın dostlar örümçük meŋzeki teg tuttı ***ewni***. 292r/4=029/041

3."Beytullah[331]"

ermedi namāzları ***ėw*** üskinde meger aya ura sılḳulmaḳ. feḍūḳū tatıŋlar ḳınnı anıŋ birle kim erdiŋizler tanar erdiler134v/1=008/035

ew iḍisi "Kabe'nin Rabbi"

ḳulluḳ ḳılsunlar bu ***ew iḍisiŋe***. 449v/3=106/003

ew boḍunı "ev halkı, aile efradı"

ay anlar kim kėrtgündiler kirmeŋler ewlerke öz ewleriŋizde aḍınḳı ewlerke ançaḳa tėgi kim yol bar mu tėmeginçe siler selām ḳılmaḳınça ol ***ew boḍunı*** üze. 257r/7=024/027

330 Sözlükte "secde edilen yer" anlamına gelen mescid, Müslümanların mabetlerine verilen bir isim olup, cami kelimesi ile eş anlamlıdır. Kur'an'da mescid kelimesi, çoğul şekli olan mesacid kelimesi ile birlikte 28 defa geçmiştir. Türkiye'de küçük mabetlere mescid, büyüklerine cami denilmektedir (Karagöz 2005:428).

331 İnsanın geceleyin sığındığı yer, ev anlamına gelen bu kelime Ku'an'ın pek çok ayetinde Kabe'nin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bunlardan yedi ayette el-Beyt ve Beyt şeklinde, iki ayette de kelimeyi Yüce Allah kendi zatına izafe etmiş ve Beytî (Evim) şeklinde geçmiştir. Kur'an'da bu kelime, genel olarak ev, han, mescid, Kabe, cennet evi, arı kovanı, mağara gibi anlamlarda kullanılmıştır (Akpınar 2002:135).

aġırlıġ ew "Kabe[332]"

aġırlıġ ewnüŋ üskinde. 191r/6=014/037

ew barķ ķoḍup kelgüçi "muhacir, göç eden, göç etmiş[333]"

aşnuġlılar ozaķılar ***ew barķ ķoḍup kelgüçiler*** yārī bėrigliler anlar kim uḍu bardılar anlarķa ėḍgü ķılmaķ birle. 149v/1=009/100

ew barķdın aḍrıl- "hicret etmek, göç etmek"

tevbe bėrdi ök Taŋrı yalavaç üze ***ew barķdın aḍrılmışlar*** üze yārī bėrgüçiler anlar kim uḍu bardılar aŋar çıġaylıķ erdi içinde anda kėḍin kim emite yazdı bir gürūhnuŋ köŋülleri anlardın yana tevbe bėrdi anlar üze ol iḍi anlarķa mihrbān turur yarlıķaġan. 151r/8=009/117

ew barķların ķoḍup kel- "hicret etmek"

anlar kim kėrtgündiler ***ew barķların ķoḍup keldiler*** ķatıġlandılar Taŋrı yolı içinde mālları birle etözleri birle. 140v//4=009/020

ewdin aḍrılmışlar "muhacir, göç etmiş, göç eden[334]"

ant içmesun artuķluķ iḍisi silerdin kėŋlig iḍileri bėrmekleri yawuķluķ iḍileriŋe çıġaylarķa ***ewdin aḍrılmışlarķa*** Taŋrı yolı içinde. 256v/8=024/022

ewdin kelin- "hicret etmek, göç etmek"

bütünlükün anlar kėrtgündiler yana anlar ***ewlerindin kelindiler*** ķatıġlandılar Taŋrı yolı içinde anlar umarlar Taŋrınıŋ yarlıķamaķını. 26v/1=002/218

ewdin kelin- "hicret etmek, göç etmek"

bütünlükün anlar kėrtgündiler yana anlar ***ewlerindin kelindiler*** ķatıġlandılar Taŋrı yolı içinde anlar umarlar Taŋrınıŋ yarlıķamaķını. 26v/1=002/218

---

332 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar'ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.)dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

333 Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, bir yerden başka bir yere göç etmek" demektir. İslam terminolojisinde hicret kavramı ile Hz. Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarının M. 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmeleri kastedilir. Mekkeli müşriklerin baskılarına dayanamayan Müslümanlar daha önce de iki kafile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Kur'an'da bu kimseler Muhacir olarak anılmaktadır (Karagöz 2005:257).

334 Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, bir yerden başka bir yere göç etmek" demektir. İslam terminolojisinde hicret kavramı ile Hz. Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarının M. 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmeleri kastedilir.Mekkeli müşriklerin baskılarına dayanamayan Müslümanlar daha önce de iki kafile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Kur'an'da bu kimseler Muhacir olarak anılmaktadır (Karagöz 2005:257).

ewdin barḳdın keslinip çıḳ- "hicret etmek, göç etmek"

kim ***ėwdin barḳdın keslinip çıḳsa*** Taŋrı yolı içinde bulġay yer içinde kezgü üküş kėŋlik. 70r/9=004/100

ewdin barḳdın keslinip çıḳ- "hicret etmek, göç etmek"

kim ***ėwdin barḳdın keslinip çıḳsa*** Taŋrı yolı içinde bulġay yer içinde kezgü üküş kėŋlik. 70r/9=004/100

ewdin kesil- "hicret etmek, göç etmek"

yana seniŋ iḍiŋ anlarḳa kim ***ewdin kesildiler*** bulġaḳḳa tüşmişde kėḍin yana ḳatıġlandılar serdiler. 204r/8=016/110

ewnüŋ ḥacc ḳıl- "Kâbe'yi haccetmek, hacca gitmek"

Taŋrıḳa kişiler üze ***ewnüŋ ḥacc ḳılmaḳı*** ol kimerse kim yaraġı yėtse anıŋ tapa yolġa. 47v/1=003/097

ḳurulġan ewnüŋ ilki "Kabe[335]"

ḥaḳīḳat üze ḫalḳ ***üçün ḳurulġan ewnüŋ ilki*** ol kim mekkede turur bereketlig taḳı köni yol ʿālemlarḳa. 47r/8=003/096

Taŋrı ewi "Kabe[336]"

kim öldürse anı silerdin uġrayu anıŋ yanutı öldürmiş meŋizlig yılḳılardın ḥükm ḳılsun anıŋ birle ėkki könilik iḍisi silerdin ertüt boġazlaġu ***Taŋrı ėwiŋe*** tėgrü azu anıŋ

335 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanların kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

336 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanların kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

keffāreti aş yėtürmek çıġaylarḳa azu anıŋ teŋi rüze tutmaḳ tatsun tėyü işiniŋ yazuḳını. 92r/3=005/095

ew orunı "Kabenin yeri"

ança orun ėtti miz ibrāhīmḳa ***ew orunını*** kim ortaḳ ḳatmaġıl maŋa kim erseni. 244v/1=022/026

ew üskinde "Beytullah'ın yanı"

ermedi namāzları ***ėw üskinde*** meger aya ura sılḳulmaḳ. 134v/1=008/035

ew yerüdin adrılıp kel- "ayrılmak, terk etmek, yalnız bırakmak, alakayı kesmek, irtibatını kesmek"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ***ew yeridin adrılıp kelse*** anlarḳa bulmaslar köŋülleri içinde tilek. 404r/5=059/009

ew yeri "Medine, Medine'yi yurt edinen (Ensar)[337]"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ***ew yeridin*** aḍrılıp kelse anlarḳa bulmaslar köŋülleri içinde tilek. 404r/5=059/009

ewke uġra- "Kabeyi dolaşmak, Kabeyi tavaf etmek"

bütünlükün ṣafā taġı merve taġı Taŋrı nişānlarındın turur. kim ***uġrasa ewke*** yā taḳı ziyāret ḳılsa yazuḳ yoḳ anıŋ üze kim tezginse ol ėkki tėgre. 18v/5=002/158

ewleri barḳları ḳoḍup kelmişler "hicret edenler, göç edenler[338]"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan kelse silerke kėrtgünmiş ḳunçuylar ***ewleri barḳları ḳoḍup kelmişler*** sınaŋlar olarnı. 407r/3=060/010

ėwlerindin barḳlarındın çıḳ- "hicret etmek, göç etmek"

bütünlükün anlar kėrtgündiler ***ėwlerindin barḳlarındın çıḳtılar*** ḳatıġlandılar mālları birle tenleri birle Taŋrı yolı içinde. 138r/1=008/072

ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar "Muhacirler, Mekkeden Medineye hicret edenler[339]"

çıġaylarḳa ***ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar*** anlar kim çıḳarıldılar ėllerindin māllarındın tilerler artuḳluḳnı Taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı yārī bėrürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa anlar tururlar anlar çın sözlügliler. 404r/3=059/008

ėw- 1. "acele etmek, acele davranmak"

337 Sözlükte "yardımcılar" anlamına gelen ensar "nasir" veya "nasır" kelimesinin çoğuludur. Terim olarak; dinleri uğruna Mekke'den Medine'ye hicret eden Hz. Muhammed (a.s.)'i ve ashabını Medine'ye kabul eden ve onlara her türlü yardımı yapan Medineli Müslümanlar'a denir. Ensar Kavramı Kur'an'da iki ayette geçmiştir (Karagöz 2005:149).

338 Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, bir yerden başka bir yere göç etmek" demektir.İslam terminolojisinde hicret kavramı ile Hz. Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarının M. 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmeleri kastedilir.Mekkeli müşriklerin baskılarına dayanamayan Müslümanlar daha önce de iki kafile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Kur'an'da bu kimseler Muhacir olarak anılmaktadır (Karagöz 2005:257).

339 Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, bir yerden başka bir yere göç etmek" demektir.İslam terminolojisinde hicret kavramı ile Hz. Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarının M. 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmeleri kastedilir.Mekkeli müşriklerin baskılarına dayanamayan Müslümanlar daha önce de iki kafile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Kur'an'da bu kimseler Muhacir olarak anılmaktadır (Karagöz 2005:257).

eger bolsa anlarḳa yaraşı kelirler aŋar ay mutīʿin yaʿnī ***ėwe***. 260r/2=024/049

2. "bir şeyin etrafına koşuşmak"

taḳı buyrurlar eḍgülük birle taḳı yıġarlar körksüz işdin taḳı ***ėwerler*** yaḫşı işler içinde. 49r/5=003/114

3. "acelecilik göstermek, acelece yapmak"

yāḍ ḳılınlar Taŋrını sanlıġ künler içinde. kim ***ėwse*** ėkki kün içinde yazuḳ yoḳ anıŋ üze. 24v/1=002/203

4. "çabuklaştırmak, çabukça olmasını istemek"

ėwer aŋar anlar kim kėrtgünmesler aŋar anlar kim kėrtgündiler ḳorḳuġlılar andın bilürler ol çın turur. 355r/2=042/018

ėwmek "acele etme, acele davranma "

ay kişiler sen ėwügli kerek sen iḍiŋke ***ėwmek*** tuşuġlı sen aŋar. 439r/6

ewdül- "derilmek, ele geçirilmek, toplanmak"

arḳa ırġaġıl seniŋ tapa ḫurmā yıġaçınıŋ tüpini tüşsün seniŋ üze yaş ḫurmā ėmdi ***ewdülmiş***. 224r/9=019/025

ėwdür- 1."acele ettirmek, çabuklaştırmak"

biziŋ ḳınımızını mu ***ėwdürürler***. 273v/8=026/204

2. "çabuklaştırmak, hızlandırmak"

eger tutsa olarnı anıŋ birle kim ḳazġandılar ***ėwdürgey*** erdi anlarḳa ḳınnı. yoḳ anlarḳa bėrilmiş üḍ turur bulmaġaylar anda aḍın sığınçu yer. 219v/1=018/058

3. "acelecelik göstermek, acelece yapmak"

keldi Taŋrı yarlıġı ***ėwdürmeŋler*** anı. 196r/1=016/001

4. "koşmak, koşuşturmak"

ol kün çıḳġaylar gürlardın ėwekin andaġ ḳalı anlar nişān tapa ***ėwdürürler***. 423r/7=070/043

ėwek "aceleci, acele eden"

ol kün çıḳġaylar gürlardın ***ėwekin*** andaġ ḳalı anlar nişān tapa ėwdürürler. 423r/7=070/043

dünyānıŋ ėwek tirigliki "çabucak geçen dünya hayatı"

kim tileyür erse ***dünyānıŋ ėwek tiriglikini*** ėwdürgey miz aŋar anıŋ içinde negü kim tilese miz kimke kim tilese miz yana ḳıldımız aŋar tamuġnı. 207r/8=017/018

ėwek ḳıl- "acele etmek, koşuşturmak"

ayġıl bolġay kim yaŋaşu kelgey silerke amarı ol kim ***ėwekin ḳılur*** siler. 279v/1=027/072

ėwekin "acele bir şekilde, hızlı hızlı"

ol kün çıḳġaylar gürlardın ***ėwekin*** andaġ ḳalı anlar nişān tapa ėwdürürler. 423r/7=070/043

ėweklik "acelecilik"

yaratıldı kişiler ***ėweklikdin***. 237v/6=021/037

ėweklik ḳıl- "acele yapmak, acele etmek"

aydı ay meniŋ boḍunum nelük ***ėweklik ḳılur*** siler ėsizlik birle ėḍgülük ḳılmazda burun nelük yarlıḳayu ḳolmaz siler Taŋrıda bolġay kim siler yarlıḳanġay siler. 277v/5=027/046

ėweklikin "acele bir şekilde, tezce"

yėmeŋler anı artayu ***ėweklikin*** kim ulġarġaylar tėp. 58v/2=004/006

evet "evet ***bkz.*** yemet, emet"

ayġıl ***evet*** siler ḫorlar siler. 325v/6=037/018

ewgük "kadın, eş, hanım ***bkz.*** ewlüg[340]"

taḳı ***ewgükindin*** taḳı oġlanındın. 436r/7=080/036

ewin "tane ***bkz.*** ewün"

bütünlükün Taŋrı yarıġlı ***ewinni*** ḫurmā uruġı. 104r/9=006/095

ėwit- "acele etmek"

ḳaçan kördiler erse toġru keligli bulıtnı ögüzleri utrusında aydılar bu toġrı keligli bulıt turur yaġduruġlı biziŋke yaġmur yoḳ ol turur ***ėwitiŋizler*** anı yel turur anıŋ içinde ḳın turur aġrıtıġlı helāk ḳılur tėgme nerseni iḍisi yarlıġı birle. 371r/6=046/024

ewlüg "hanım, eş, aile efradı ***bkz.*** ewgük[341]"

aydı ėwi boḍuniŋa yaʿnī ***ewlüginė*** turuŋlar men kördüm otnı bolġay kim keltürgey men silerke andın bir saw yā bir kes otdın bolġay kim siler isingey siler. 283r/9=028/029

---

340 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

341 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

ewre "ters, geri"

ay anlar kim kėrtgündiler kim ***ewre*** yansa silerdin dīnindin herāyna keltürgey Taŋrı bir boḍunnı sewer olarnı. 87r/6=005/054

ewre ḳoparıl- "yeniden dirilmek"

aydılar ḳaçan ölse miz taḳı bolsamiz toprāḳ taḳı sünük biz mü ***ewre ḳoparıldaçılar*** miz. 253r/6=023/082

ewre ḳopruldaçılar "diriltilenler, tekrar ayağa kaldırılanlar"

taḳı aydılar erdi ermes ol meger yaḳın tiriglikimiz. ermes miz ***ewre ḳopruldaçılar***. 97v/8=006/029

ewre tewre baḳ- "Kur'an'da çelişkiler bulmaya çalışmak"

ewre tewre baḳmaslar mu ḳurʾānḳa. 68r/2=004/082

ewre tewre ėt- "düşünmek; sonunu düşünmek, teemmül etmek, mutlak olarak düşünmek"

bitig turur yaʿnī ḳurʾan indürdimiz anı saŋa ḳutluġ ***ewre tewre ėtmesünler*** anıŋ belgüleriŋe yme pend ḳılsunlar ḫıred iḍileri 332r/7=038/029

ewrül- 1."döndürülmek, yönelinilen yerden çevrilmek"

kişilerdin kim tapnur Taŋrıḳa bir buçḳaḳ üze. eger tėgse aŋar ėḍgülük amrulur aŋar eger tėgse aŋar bulġaḳ ***ewrülür*** öz yüzi üze. 243r/6=022/011

2. "ayırdetmek, haczetmek, fasletmek, araya girmek"

ewrülgey anlar ara anlar ara ārzūlarlar neteg kim ḳılındı anlarnıŋ ḳayuları birle munda öŋdün. 316r/8=034/054

3. "çevrilmek, yer değiştirmek, değişiklik yapmak"

ḳorḳarlar ol kündin ***ewrülür*** anıŋ içinde köŋüller taḳı közler. 258v/9=024/037

4. "dönüvermek, dönüşmek, inancından veya sözünden dönmek"

eger tėgse aŋar ėḍgülük amrulur aŋar eger tėgse aŋar bulġaḳ ***ewrülür*** öz yüzi üze. 243r/6=022/011

5. "eski hallerine dönmek"

anlar kim ***ewrüldiler*** arḳaları üze belgürmişinde kėḍin anlarḳa köni yol yek ėtti bezedi anlarḳa. 374v/7=047/025

ewrülmek "dönme, geri dönme"

ewrülmekiŋ tewrülmekiŋ yüknügliler içinde. 274r/6=026/219

ewrülmek- tewrülmek "çevrilmek, yer değiştirmek, değişiklik yapmak"

ewrülmekiŋ tewrülmekiŋ yüknügliler içinde. 274r/6=026/219

ėwtür- "acele etmek ***krş***.ėwütür-"

ėwtürür miz anlarḳa ėḍgülükler içinde. 252r/1=023/056

ewün "tane ***krş***. ewin"

tirgürdimiz anı çıḳardımız andın ***ewün*** andın yėyürler. 322v/1=036/033

ewün yapurġaḳlıḳ "evin sapı, yaprak"

yme ***ewün yapurġaḳlıḳ*** bir boluġ çiçek. 392v/1

ewür- 1."çevirmek, evirmek, döndürmek, altını üstüne getirmek"

yana yüz ***ewrer*** bir gürūh anlardın anda kėḍin. 259v/8=024/047

2. "çevirmek, vazgeçirmek"

aydılar keldiŋ mü biziŋke ***ewürse*** sen bizni anıŋdın kim buldumız anıŋ üze atalarımızını. 160v/1=010/078

3. "döndürmek, iade etmek"

azu ḳorḳınçsız mı bolduŋızlar ***ewürse*** silerni anıŋ içinde yaʿnī teŋiz içinde aḍın bir yol ıḍsa siler üze sıġansız sıtġan yėlni. 211r/8=017/069

4. "çevirmek, evirip çevirmek, muhtelif suretlerde arzetmek"

ewrer Taŋrı tünni taḳı kündüzni. 259v/3=024/044

5. "uzaklaşmak, uzak olmak, yüz çevirmek, öte gitmek, uzak durmak"

ḳaçan niʿmet bėrse miz kişiler üze yüz ***ewrer*** tezer bir sıŋardın. ḳaçan tėgse aŋar yawuzluḳ bolur umınçsız. 212r/8=017/083

6. "men'etmek, alıkoymak"

ewürdi anı anıŋdın kim tapunur erdi Taŋrıda aḍın. ol erdi tanıġlı boḍunlardın. 277r/9=027/043

7. "aldırmak"

yara tegürgil anı kim yarlıġ tegrülür sen yüz ***ewürgil*** ortaḳ ḳatıġlılardın. 195v/5=015/094

8. "çevirmek, uzaklaştırmak"

uş ***ewürgey*** men meniŋ belgülerimdin anlarnı kim uluġsıġlıḳ ḳılurlar yer içinde yaraġsızını. 125r/5=007/146

9."silmek, söndürmek, başkalaştırmak, değiştirmek"

yüzlerni ***ewürse*** miz olarnı kėḍinleri azu neteg kim şenbe ādemīlerini. 64v/1=004/047

10. "açıklamak"

mundaġoḳ indürdimiz anı oḳıġu tāzī tilinçe ***ewürdimiz*** anıŋ içinde yanıġdın bolġay kim anlar saḳınġaylar yaŋı ḳılu bėrgey anlarḳa yāḍ ḳılmaḳ. 234r/2=020/112

11. "çıkıp gelmek, karşılamak, öne atılmak, yönelmek"

ḳatıġ yüz ***ewürdiler*** anıŋ tapa tawratu. 327v/8=037/97

12. "savaştan dönüp kaçmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan körüşse siler anlarnı kim tandılar çergeşü ***ewürmeŋler*** olardın arḳalarnı. 132v/7 =008/015

13. "çevirmek (hayret ve ızdırap içerisinde bırakarak istikrarsız kılmak)"

ayġıl belgüler Taŋrı üskinde nė bildürgey silerke kim ol ḳaçan kelse kėrtgünmesler ***ewrer*** miz köŋüllerini taḳı közlerini neteg kim kėrtgünmediler aŋar ilki yolı ḳoḍtımız anlarnı boynaġuları içinde başları tezginip tururlar. 105v/8=006/110

14. "hazırlamak, kıble tayin etmek"

ewürgey ök miz sėni. 17r/5=002/144

ewre ḳoparıl- "yeniden dirilmek"

aydılar ḳaçan ölse miz taḳı bolsamiz topraḳ taḳı süŋük biz mü ***ewre ḳoparıldaçılar*** miz. 253r/6=023/082

ewre yan- 1."yeniden dirilmek"

sınadımız oḳ süleymānnı kemiştimiz anıŋ taḫtı üze bir tenni yana ***ewre yandı***. 332v/3=038/034

2. "dayanmak, meyletmek, bel bağlamak"

ewre yandı ḳarşısıŋa aydı cāḍū turur yā telwe turur. 385r/5=051/039

ewre yandur- "yeniden diriltmek"

ḳaçan biz ölse miz taḳı bolsa miz toprak ol ***ewre yandurmaḳ*** yıraḳ. 381v/8=050/003

ewre yandurul- "yeniden dirililtmek"

neçe kim ḳılsalar kim çıḳmaḳları andın ***ewre yandurulġay*** içre. 303r/9=032/020

ewre yandurmaḳ "iade, döndürme"

ḳaçan biz ölse miz taḳı bolsa miz toprak ol ***ewre yandurmaḳ*** yıraḳ. 381v/8=050/003

ewre yanmaḳ 1. "galebe, tekrar, kere, defa, avdet, kez"

taḳı aydı anlar kim uḍu bardılar eger bolsa erdi biziŋke ***ewre yanmaḳ*** bīzār bolġay erdimiz anlardın neteg kim bīzār boldılar bizdin. 19v/3=002/167

2. "alıverme, elde etme"

ayġaylar kėrtgündimiz aŋar ḳayudın bolġay anlarḳa ***ewre yanmaḳ*** ıraḳ yerdin. 316r/6=034/052

ewrügli "dönen, yönelen"

kemşiŋler tamuġ içinde tėgme nū-sipāslıḳ ḳılıġlı men yüz ***ewrügli*** ḥaḳḳdın. 382v/8=050/024

ewür-/tewür- "çevirmek, tahvil etmek, yönlendirmek, açıklamak"

ewürdümiz tewürdimiz ök bu oḳıġu içinde pend alınsunlar. 209r/2=017/041

ewürmek 1. "geri çevirme"

yme tün kündüz barmaḳı kelmeki anı kim anı kim indürdi Taŋrı kökdin rūzī tirgürdi anıŋ birle yerni ölmişde kėḍin yellerni ***ewürmek*** içinde belgüler turur ol boḍunḳa kim uḳarlar. 366r/1=045/005

2. "değiştirme, değişiklik"

ayġıl oḳıŋlar anlarnı kim iḍiŋizler anda aḍın erklig ermesler ḳor ziyānnı açmaḳḳa silerdin ap yme ***ewürmekke***. 210r/6=017/056

3. "tağyir, çevirme"

körmezler meger ozaḳılarnıŋ yolı bulmaġay sėn Taŋrı yolıŋa tegşürmek bulmaġay sėn Taŋrı yolıŋa ***ewürmek***. 320v/2=035/043

4. "çevirmek, uzaklaştırmak"

umazlar ***ewürmekke*** ap yme yārī bėrmekke. 263v/4=025/019

ewürgü "döndürme, döndürülme, çevirme, çevrilme"

aydılar keldiŋ mü biziŋke ***ewürgüŋ*** üçün bizni iḍilerimizdin keltürgil biziŋke anı kim vaʿde ḳılur sėn. 371r/3=046/022

ewürmegü "döndürmeme, çevirmeme"

ḳatıġsız çın ʿahd ḳılmış erdiler Taŋrı birle munda öŋdün ***ewürmegüleri*** arḳalarını. 305v/4=033/015

ėwütür- "öne geçirmek, aceleye getirmek ***krş.*** ėwtür- "

ne ***ėwütürdi*** sėni boḍunuŋdın ay mūsā aydı olar kelirler meniŋ iḍim üzele ėwdim saŋa ay menim iḍim ança ḫoşnūd bolsa sen. 232r/9=020/083

evvel **(<A.)** "ilk, önce, evvel[342]"

künnüŋ evvelinde "akşam üzeri"

taḳı aydı bir gürūh kitāb iyelerindin bitiŋ ol nerseke kim indürüldi anlar üze kim bittiler ***künnüŋ evvelinde*** taḳı küfr ketürdiler soŋında bolġay kim anlar ḳaytġaylar. 45r/2=003/072

eye "sahip ***krş.*** iḍi"

taḳı eger bolsa dervīşlig ***eyesi*** küymek bay bolġınça. taḳı kim ṣadaḳa ḳılsaŋız yaḫşıraḳ sizke eger bilür erseŋiz. 36r/7=002/280

dervīşlig eyesi "fakir[343]"

taḳı eger bolsa dervīşlig ***eyesi*** küymek bay bolġınça. taḳı kim ṣadaḳa ḳılsaŋız yaḫşıraḳ sizke eger bilür erseŋiz. 36r/7=002/280

eyegü "yan, yan taraf"

yāḍ ḳılıŋlar Taŋrı atını anıŋ üze ḳatıġsız. ḳaçan tüşse ***eyegüleri*** yėŋler andın taḳı yėtürüŋler tilegüçiler muŋluġḳa. 245r/9=022/036

eyyūb **(<A.)** "Hz. Eyüp, Hz. Yusuf'la aynı asırda yaşamış peygamberdir. İnsanlara sabır örneği olarak gösterilmiştir[344]"

munda aḍın ***eyyūb*** ol uġurda kim ündedi iḍisini kim men tėgdi maŋa ḳatıġlıḳ. sėn yarlıḳaġlıraḳ sėn yarlıḳaġlılarda. 240r/6=021/083

eyyūb peyġamber "Hz. Eyüp"

biz yarlıġ ıḍtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kėḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı

342 Sözlükte "zaman veya rütbe bakımından önce gelen şeye evvel; sonra gelen şeye de ahir" denir. Bu kavramlar Allah'ın sıfatı olarak, sadece Hadid suresinin 3. Ayetinde geçmiştir (Karagöz 2005:165).

343 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

344 Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden birisidir. Yüce Allah Kur'an'ın Enbiya suresi 83-84 ayetlerinde ve Sad suresi 41-42 ayetlerinde zorluklara ve hastalıklara sabırla katlandığını ve bu yüzden ailesi ile birlikte ödüllendirildiğini bildirmektedir (Hikmet Neşriyay 1993:234).

işḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı ***eyyūb peyġāmberḳa*** taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/3=004/163

eẕā (<A.) "eziyet, incitme"

anlar kim yėtürürler māllarını Taŋrı yolı içinde yana uḍu ıḍmaslar aŋar kim yėtürdiler minnet taḳı ***eẕā*** yaʿnī raḥmet anlarḳa yalları iḍileri üskinde. ḳorḳunçluḳ anlar üze taḳı anlar ḳaḍġurmaslar. 34r/2=002/262

ezvā cehüm (<A.) "zina isnadında bulunmak"

anlar kim aytarlar söküş ***ezvāce-hüm*** cüftleriŋe bolmasa anlarnıŋ tanuḳlar meger özleri anlarda biriniŋ tanuḳluḳı tört tanuḳlar Taŋrı tapa and ol çın sözleglilerdin. 255v/2=024/006

-f-

fāl (<A.) 1."fal, uğur, talih"

aydılar ḳutsuz ***fāl*** tutar miz sėniŋ birle yana sėniŋ birlekini. 277v/6=027/047

2. "ganimet[345]"

ayturlar saŋa fāllardın yaʿnī kāfirlerdin ḳalmış ***fāldın*** aygıl fāllar Taŋrıḳa ol yalavaçḳa ol. 131v/3=008/001

fāl toḳı- "kötülük dokunmak, fal bakmak"

eger tegse anlarḳa ėsizlik ***fāl toḳır*** erdiler mūsā birle yme anıŋ birleki. 123v/5=007/131

fāl tut- "fal bakmak"

aydılar ḳutsuz ***fāl tutar*** miz sėniŋ birle yana sėniŋ birlekini. 277v/6=027/047

ḳutsuz fāl tutar " uğursuz fal bakmak"

aydılar ***ḳutsuz fāl tutar*** miz sėniŋ birle yana sėniŋ birlekini. aydı silerniŋ fālıŋızlar üskinde Taŋrı. 277v/6=027/047

fārig (<A.) "boş"

ḳaçan ***fārig*** bolsa sėn emgengil. 445v/3=094/007

fārig bol- "boş olmak"

ḳaçan ***fārig bolsa*** sėn emgengil. 445v/3=094/007

farīża (<A.) "farz[346]"

farīża ḳıl- 1."farzetmek, emretmek"

bildimiz ök anı kim ***farīża*** ḳıldımız anlar üze cüftleri içinde ol kim erklig boldı oŋ eligleri bolmaġu üçün sėniŋ üze tarlıḳ. 309r/7=033/050

2. "takdir etmek, beğenmek"

yoḳ yalavaçlar üze tarlıḳdın anıŋ içinde kim ***farīża ḳıldı*** aŋar. 308r/7=033/038

fāsıḳ (<A.) "Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden[347]"

345 Sözlükte "bir şeyi zorluk çekmeden almak" anlamına gelen ganimet, terim olarak savaşta düşmandan ele geçirilen her türlü malı ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerimde ganimetlerin 1/5'nin Allah'a, Resulüne ve onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu bildirilmiş, Hz. Peygamber'in uygulamasında da kalan gaziler arasında taksim edilmiştir (Karagöz 2005:198).

346 Sözlükte "bir şeyi kesinleştirmek, takdir etmek, pay ve parçalara ayırmak, belirlenmiş şey ve pay" anlamlarına gelen farz, bir fıkıh terimi olarak. Allah veRasulü tarafından kati bir şekilde emredilen fiil ve amel demektir (Karagöz 2005:172).

347 Sözlükte "bir şeyden çıkan" anlamına gelen fasık kavramı, din ıstılahında inkar edenlere ve iman ettiği halde Allah ve peygambere itaat etmeyen, dini görevleri terk eden ve günah fiilleri işleyenlere denir. Her kafir fasıktır,

ol kim kestiŋizler yėgü ḫurmādın azu ḳoḍtıŋızlar anı aḍaḳın öz tüpi üze Taŋrı yarlıġı birle yme helāk ḳılġu üçün ***fāṣıḳlarnı***. 403v/6=059/005

fāsıḳ ḫaber "kötü zan, kötü haber, kuşku, şüphe"

ay anlar kim kėrtgündiler eger kelse silerke ***fāsıḳ ḫaber*** birle amulluḳ ḳılınlar tėgürmekiŋizlerdin bir boḍunḳa biligsizlig birle bolġay siler ḳılmışıŋızlar üze ökünügliler. 380r/2=049/006

fāsıḳ ḫaber kel- " kötü haber gelmek, kuşkulanmak, şüphe etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler eger ***kelse silerke*** ***fāsıḳ ḫaber*** birle amulluḳ ḳılınlar tėgürmekiŋizlerdin bir boḍunḳa biligsizlig birle bolġay siler ḳılmışıŋızlar üze ökünügliler. 380r/2=049/006

fāsıḳlıḳ (<A.+T.)"sapkınlık, Allah'ın emirlerini tanımamak, kötülük etmek"

neme yawuz at ol ***fāsıḳlıḳ*** īmānda kėḍin kim tevbe ḳılmasa anlar tururlar anlar küç ḳılıġlılar. 380v/6=049/011

faṣīḥraḳ (<A.+T.) "çok güzel, düzgün ve açık konuşan, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan, uz dilli kimse"

ḳadaşım hārūn ol ***faṣīḥraḳ*** mėndin tilin. 283v/8=028/034

fāzılraḳ (<A.+T.) "en üstün"

aydılar çın bular yalġançı tururlar tilerler kim çıḳarsalar silerni yeriŋizlerdin yalġançılıḳları birle ėletseler silerni ***fāzılraḳ*** yoluŋuzlardın. 231r/4=020/063

faẓl (<A.) "kerem, fazilet, erdem, lütuf"

soyurḳaġan kim nīk-baḫtlıḳnı öz dostlarnıŋ ḥācetin bağışlaġan ***faẓlı*** birle ʿaṭā ḳıldı. 163r/2=011

faẓl iyesi "kerem sahibi, lütufkâr, esma-i hüsna'dan el-Fazl"

taḳı Taŋrı uluġ ***faẓl iyesi***. 45r/6=003/074

fedā (<A.) "feda, gözden çıkarma"

fedā bėr- "feda etmek, gözden çıkarmak, uğruna verme, kurban etmek"

fedā bėrdimiz aŋar bir uluġ ḳoçnı. 328r/7=037/107

feḏūḳū (<A.) "tadınız ç.III kişi emir"

feḏūḳū tatıŋlar ḳınnı. anıŋ birle kim erdiŋizler tanar erdiler. 134v/1=008/035

felaḳ (<A.) "sabah aydınlığı[348]"

ayġıl sıġınur men ***felaḳ*** tamusı Taŋrı birle saŋa. 451r/3=113/001

felaḳ tamusı "Cehennemde bir kuyu[349] "

ancak her fasık kafir olmayabilir. Kur'an'da; kafirlere, ayetleri inkar eden ve yalanlayanlara, münafıklara, müşriklere fasık denildiği gibi Allah'ın indirdiği ahkam ile hükmetmeyenlere, iffetli kadınlara suç isnat edenlere, yalan haber yayanlara, Allahı unutanlara fasık denilmiştir (Karagöz 2005:172).

348 Bir şeyi yarmak anlamındaki "f-l-k" kökünden türeyen felak, sözlükte, "sabah, cehennem, iki tepe arasındaki düz yol, falaka, yaratık ve yarık" demektir. Kur'an'ın 113. Suresinin adıdır (Karagöz 2005:175).

ayġıl sıġınur men ***felaḳ tamusı*** Taŋrı birle saŋa. 451r/3=113/001

felek (<A.) "gökyüzü, semâ"

ermez kün kerek kim aŋar yėtmek aynı ap yme tün ozuġlı kündüz. va küllün ***felek*** içinde çapa tezginürler. 322v/9=036/040

ferc (<A.) "avret yeri, dişilik organı"

anlar anlarḳa ***ferclerini*** küḍezigliler. 422v/6=070/029

ferclerini küḍez- "zinadan sakınmak, zinaya yaklaşmamak"

anlar anlarḳa ***ferclerini küḍezigliler***. 422v/6=070/029

ferclerini küḍezigliler "zinadan sakınanlar, zinaya yaklaşmayanlar"

anlar anlarḳa ***ferclerini küḍezigliler***. 422v/6=070/029

ferclerini zinādın küḍezigli erenler "zinadan sakınan erkekler, zinadan uzak duran erkekler"

rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ***ferclerini zinādın küḍezigli erenler*** ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/7=033/035

ferclerini küḍezigli tişiler "zinadan sakınan bayanlar, zinadan uzak duran bayanlar"

rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın küḍezigli erenler ***ferclerini küḍezigli tişiler*** yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/7=033/035

ferişte[350] (<F.) "melek[351]"

---

349 Felak hakkında pek çok görüş ileri sürülmüş olup bunlardan biri de onun Cehennemin bir adı, yahut Cehennem'de bir kuyu, yahut hücre olduğudur (Akpınar 2002:227).

350 Melek kelimesi (çoğulu melâike) Ugaritçe, Habeşçe, İbrânice ve Arapça gibi Sâmî dillerinde bulunan "göndermek" anlamındaki *"mI'ek"* kökünden olup "haberci, elçi; güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten" manalarına gelmektedir. Kelimeye Grekçe'ye aggelos (angelos), Latince'ye angelus, nuncius (elçi) ve legatus (mesajcı), Batı dillerinde ange (Fr.), angel (İng), ve engel (Alm) şeklinde geçmektedir. İbrânice **mal'ahın** (**mal'akh**) Sanskritçe'deki karşılığı **angiras** (ilahi ruh), Pers dilindeki karşılığı angarastur (postacı, haberci) Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi vahye dayanan dinlerde Tanrı ve insan arasında mesafe vurgulanarak ilişki kurma fonksiyonu meleklere yüklenmiştir. İnsanla tanrılar arasındaki mesafeyi daha da azaltan politeist dinler, kitabî dinlerde meleklere yüklenen fonksiyonu beşerî varlıklar olarak tasvir ettikleri ilahlara vermiştir. Monostik dinlerde ise insanla tanrı arasında mesafe bulunmadığı için melek türü aracıların rolü iyice azalmıştır. Bununla beraber insanların ilah ve ruhlarla ilişkilerinde etkin olan, meleklere benzer birtakım ruhanî varlıkların mevcudiyeti inancı bütün dinlerde vardır. Ruh, melek, cin, şeytan gibi isimler verilen bu varlıkların benzer yönleri olduğu gibi farklı özellikleri de bulunmaktadır. Melekler güçlerini daha üstün bir kaynaktan alan, dolayısıyla bağımsız olmayan, görevlendirilip yollanan, kendilerini gönderen yüce kudretle gönderdikleri insanlar arasında aracı olan iyi nitelikteki ruhanî varlıklardır (Erbaş 2004:37-39).

351 Sözlükte "haberci ve kuvvet anlamına gelmektedir. Çoğulu "Melaikedir" İslami ilimler terminolojisinde ise nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan ve günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, latif, ruhani ve nurani varlıklardır (Karagöz 2005:421).

tanmadı süleymān velīkin yekler tandılar ögretürler kişilerke cāḍūluḳnı nėgü kim indürüldi erse ėkki ***ferişte*** üze bābil yeriniŋ hārūtḳa demāvend tagı da erdi mārūtḳa. 12v/1=002/102

ferişte bol- "melek olmak"

nelük indürülmedi anıŋ tapa bir ***ferişte bolsa*** anıŋ birle ḳorḳuttaçı . 262v/8=025/007

ferişte indür- "melek göndermek"

aydılar eger tilese erdi iḍimiz ***indürgey erdi bir ferişte*** biz aŋar kim ıḍıldıŋızlar aŋar tanıġlılar. 349v/6=041/014

ferişte indürül- "melek gönderilmek"

nelük ***indürülmedi anıŋ tapa bir ferişte*** bolsa anıŋ birle ḳorḳuttaçı . 262v/8=025/007

fermān **(<F.)** "ferman, emir, buyruk"

bilgil aŋar ol yaratılmışlar ***fermān*** erk türk. 117v/9=007/054

fermān kel- "emir gelmek, emredilmek"

ḳaçan ***keldi erse fermānımız*** taşdı yerdin suw tannūr aydımız kötürgil anıŋ içinde tėgme bir cüftdin ėkki tişidin taḳı ewüŋ boḍunını meger ol kim aşundı anıŋ üze ayıḳ ʿaẕāb birle kim kėrtgündi erse. 166v/1=011/040

fermān ḳıl- "buyruğa göre davranmak, emretmek, buyurmak"

eger fermān ḳılsa siler bir ādemīḳa silerke meŋzer siler andaġ erse ziyān ḳılıġlılar siler. 251r/1=023/034

fermān sı- "asi olmak, isyan etmek, emre karşı gelmek"

kim yek erür rūzī bėriglike ***fermān sıġlı***. 225v/2=019/044

fermān sıġlı "asi, isyankar, baş kaldıran"

kim yek erür rūzī bėriglike ***fermān sıġlı***. 225v/2=019/044

fermān tėg- "emretmek, ferman buyurmak"

ol iḍi atı birle kim ḳamuġ dermāndelerke ***fermān tėger***. 152v/9=010

fermān tut- "emrine vermek, ram etmek"

fermān tutmaġıl tanıġlılarḳa ḳatıġlangıl anlar birle uluġ ḳatıġlanmaḳ. 265v/5=025/052

fermān tutuġlı "boyun eğen, itaat eden, emir ve yasaklara uyan"

fermān tutuġlı ḳıldımız dāvud birle taġlarnı. 240r/3=021/079

fermān tutuġlı ḳıl- "emrine sokmak, itaat etmek, boyun eğmek"

ol ol iḍi turur kim ***fermān tutuġlı ḳıldı*** teŋizni yėse siler andın tāze yaş etni çıḳarsa siler andın ėtig yaʿnī yinçü küḍezseler anı. 196v/6=016/014

fermān kel- "emir gelmek, emredilmek"

ḳaçan ***keldi erse fermānımız*** taşdı yerdin suw tannūr aydımız kötürgil anıŋ içinde tėgme bir cüftdin ėkki tişidin. 166v/1=011/040

fermānka boyun kėr- "asi olmak, emre karşı gelmek, hizmete girmemek"

ʿād boḍunı tandılar iḍileri belgüleriŋe yazdılar yalavaçlarına uḍu bardılar tėgme baş kötrüp ***boyun kėrigliler fermānıŋa***. b168r/5=011/059

fermānḳa ḳıl- "buyruğa göre davranmak, emretmek, buyurmak"

uḍu kelmemekdin ögüt vaşiyyeti ***ḳılmadıŋ mu fermānımḳa*** aydı ay meniŋ anam oğlı tutmağıl saḳalımnı ap yme başımnı. 233r/2=020/093

fermānla- (<F.+T.) 1. "emretmek, buyurmak"

azu mu ***fermānlar*** anlarḳa anlarnıŋ tüşleri munı azu mu turur anlar boynağu boḍunlar. 387r/5=052/032

2. "iş, vazife yüklemek, gücü yeteceği kadar işi yüklemek, mükellef kılmak" ***fermānlamas*** miz bir etözke meger ummışınca ḳaçan aysa siler köni tüz ėtiŋler neçe yme erse yawuḳluḳ iḍisi Taŋrınıŋ baçığı tükel ḳılıp başḳa ėletiŋler. 111r/2=006/152

fermānlaġlı "şiddetle emreden, emreden, buyruk sahibi"

çın etöz ***fermānlaġlı*** turur ėsizlikin meger ol kim yarlıḳasa meniŋ iḍim. 177v/8=012/053

yawuz ḳın fermānla- "azap göndermek"

ançada uḳturdı iḍiŋ ıḍġay oḳ miz anlar üze ḳopmaḳ künike tėgi kim ***fermānlar olarḳa yawuz ḳın***. 128r/2=007/167

fermānlaġa (<F.+T.) "zorlama"

ammā oġul erdi anıŋ atası anası kėrtgünmişler bildimiz tiledimiz ***fermānlaġa*** ol ėkkike boynaġuluḳnı tanmaḳlıḳnı. 220v/8=018/080

fermānlan- (<F.+T.) "emrolunmak, buyrulmak"

ḳorḳarlar iḍilerinde üstünlerindin ḳılurlar anı kim ***fermānlanur***. 199v/1=016/050

fermānlat- (<F.+T.) "fermanlatmak, buyurtmak"

fermānlaturlar bildükmiş işni yıġarlar taplanılmas işdin aḍaḳın tutarlar namāznı taḳı bėrürler zekātnı taḳı boyun sürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa. 146r/9=009/071

feryād (<F.) "bağırma, imdat"

ançada muŋḳa ***feryāḍ*** tige ḳıldıŋızlar iḍiŋizlerde müstecāb ḳıldı duʿānı silerke men yārī bėrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin uḍalınşu keligliler. 132r/5=008/009

feryād ḳol- "imdat dilemek, yardım istemek, yardım edilmesini istemek"

eger feryāḍıŋa ***ḳolsa feryāḍ*** tėgrülgeyler bir suw birle baḳır eritmiş teg söglür yüzlerini. 217r/2=018/029

feryād tėg- "yardım etmek, yardımda bulunmak"

ermes men men silerke ***feryāḍ tėgdeçi*** ermes siler maŋa feryāḍ tėgdeçi. 190r/2=014/022

feryāḍ tėgdeçi "yardıma varan, imdada yetişen"

ermes men men silerke feryāḍ tėgdeçi ermes siler maŋa ***feryāḍ tėgdeçi***. 190r/2=014/022

feryād tegrül- "imdat dilemek, yardım istemek"

eger feryāḍıŋa ḳolsa ***feryāḍ tėgrülgeyler*** bir suw birle baḳır eritmiş teg söglür yüzlerini. 217r/2=018/029

feryādıŋa ḳol- "imdat dilemek, yardım istemek, yardımına çağırmak"

eger ***feryāḏıŋa ḳolsa*** feryāḏ tėgrülgeyler bir suw birle baḳır eritmiş teg söglür yüzlerini. 217r/2=018/029

feryād /tige "feryat etme, yardım isteme"

ol kim aydı anasıŋa atasıŋa öf bolsun vaʿde mü ḳılur siler maŋa çıḳarmaḳım keçti ol gürūhlar mėnde öŋdün ol ėkkegüke ***feryāḏ tige*** tileyürler Taŋrıda. 370v/2=046/017

feryād /tige tile- "feryat etmek, yardım istemek"

ol kim aydı anasıŋa atasıŋa öf bolsun vaʿde mü ḳılur siler maŋa çıḳarmaḳım keçti ol gürūhlar mėnde öŋdün ol ėkkegüke ***feryāḏ tige tileyürler*** Taŋrıda. 370v/2=046/017

feryād/tige ḳıl- "feryat etmek, yardım çağırmak"

ançada muŋḳa ***feryāḏ tige ḳıldıŋızlar*** idiŋizlerde müstecāb ḳıldı duʿānı silerke men yārī bėrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin uḍalınşu keligliler. 132r/5=008/009

fesād (<A.) "fesat, karıştırma, bozma[352]"

taḳṣīr ḳılmazlar sizke ***fesād*** yanından. 49v/3=003/118

fetḥu'llāh (<A.) "Hz. İshak[353]"

isḥāḳ fetḥu'llāh dīni "Yahudilik[354]"

uḍu bardım atalarım dīniŋe ibrāhīm ḥalīlu'llāh dīniŋe ***isḥāḳ fetḥu'llāh dīniŋe***. 176v/1=012/038

fevt (<A.) "kaybolma"

fevt bol- "kaybolmak, elden çıkmak"

yanut bėrdi sizke ḳaḍġunı ḳaḍġu birle munuŋ üçün kim ḳaḍġurmasaŋız ol nerse üze kim ***fevt boldı*** sizdin taḳı ol nerse kim tėgdi sizke. 52v/5=003/153

fidā[355] (<A.) "fidye, kurban, feda atme"

bu kün alınmaz silerdin ***fidā*** yuluġ ap anlardın kim tandılar. 398v/1=057/015

fidā yuluġ "fidye"

---

352 Sözlükte "bir şey önceden düzgün, düzenli ve yararlı iken sonradan bu nitelikleri kaybedip değişmesi, bozulması, çürümesi, bir kimsenin itidal ve doğruluktan sapması, zulüm, karışıklık, kuraklık ve kıtlık" anlamlarına gelir (Karagöz 2005:177).

353 Hz. İbrahim'in oğlu, Kur'an'da adı geçen peygamberlerden biri. İshak kelimesinin kökeni ihtilaflıdır. Muarreb bir kelime olduğunu ileri sürenler kadar, Arapça asıllı bir kelime olarak kabul edenler de vardır. Sibeveyh'in görüşüne göre, Arapça sahaka kökünden if'al kipine sokularak ishak demiştir. Ayrıca İbranice, gülmek anlamındaki, "sahak"kökünden olup, "gülen" manasına geldiği de söylenmiştir. İshak aleyhisselam, uzun boylu, kara gözlü, buğday tenli ve en güzel yüzlü idi. Hem sureten hem de sireten babası Hz. İbrahim'e benzerdir (Bedir 2010:250).

354 İbrahimi geleneğe bağlı monoteist din ailesi içinde yer alır ve bu ailenin en eski halkasını teşkil eder. Yahudilik, yayılımı ve etkisi açısından bir dünya dini özelliğine sahip olsa da iç dinamizmi açısından hem milli hem evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi manasında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dini-etnik kimliği ifade etmektedir (Gürkan 2013:187).

355 Sözlükte "bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel" anlamına gelen fidye, bir fıkıh terimi olarak, esaretten kurtulmak için ödenen bedeli veya bazı ibadetlerin eda edilmemesi ya da edası sırasında bir takım kusurların işlenmesi halinde ödenen dini-mali yükümlülüğü ifade eder (Karagöz 2005:187).

bu kün alınmaz silerdin ***fidā yuluġ*** ap anlardın kim tandılar. 398v/1=057/015

firʿavn (<A) "Firavun, Mısır'ın çok eski hükümdarlarından birisidir. Karısı Asiye Hz. Musa'yı evlât edinmiştir. Hz. Harun ve Hz. Musa ile mücadelesiyle bilinir[356]"

aydı ay mūsā ay ***firʿavn*** men yalavaç men ajunluġ iḍisindin. 122r/6=007/104

firʿavn alı "Firavun'un tuzağı"

ermez ***firʿavnnuŋ alı*** meger helāklik içinde. 345r/1=040/037

firʿavn boḍunı "Firavun kabilesi"

kötürdi anı ***firʿavn boḍunı*** bolsa anlarḳa düşmen 281r/8=008/028

firʿavn çerigi "Firavun kabilesinin ordusu"

firʿavn çerigi şemūd çerigi. 440v/1=085/018

firʿavn ḫatunı "Firavun'un hanımı"

aydı ***firʿavn ḫatunı*** köz yaruḳı bolġay maŋa taḳı saŋa. 281v/1=009/028

firʿavn fermānı "Firavun'un buyruğu, talimatı"

firʿavnḳa anıŋ ögüriŋe uḍu bardılar firʿavn fermānıŋa ermes ***firʿavn fermānı*** şavābḳa köndürülmiş. 171r/9=011/097

firʿavn ḳabīlesi "Firavun kabilesi"

firʿavn ḳabīlesiniŋ ʿādeti meŋizlig taḳı anlarnıŋ kim olarnıŋ aşnusındın. 38v/9=003/011

firʿavn ḳabīlesiniŋ ʿādeti "Firavun kabilesinin alışkanlıkları, Firavun kabilesinin adetleri"

firʿavn ḳabīlesiniŋ ʿādeti meŋizlig taḳı anlarnıŋ kim olarnıŋ aşnusındın. 38v/8=003/011

firʿavn ḳazġuḳlar iḍisi "Firavun'un zenginliğini ve varlığını gösteren ibare"

şemūd boḍunı anlar kim küseriler taşnı özüŋde. ***firʿavn ḳazġuḳlar iḍisi***. 442v/5=089/010

firʿavn kişi tişini "Firavun'un hanımı"

belgürtti Taŋrı bir meṣel anlarḳa kim kėrtgündiler ***firʿavn kişi tişini*** ança aydı turġuzġıl maŋa sėniŋ üskinde uştmaḫ içinde ḳutġarġıl mėni firʿavndın. 416r/5=066/011

firʿavn küsüşlügi "Firavun'un şerefine, Firavun'un kudreti hakkı için"

kemiştiler yıplarını tayaḳlarını aydılar ***firʿavn küsüşlügi*** tapa and biz miz yeŋdeçiler. 269r/2=026/044

356Eski Mısır krallarının ünvanı. Firavun, muarreb bir isim olup, sıfat olduğu da söylenmiştir. lügatte "güneş tanrısının oğlu" anlamına gelir. Bir kişinini özel ismi olmayıp özellikle Eski Mısır kralları için 12.aileden sonra kullanılan genel bir sıfattır. Hz. Musa dönemi Firavun'un adı ise el-Velid b. Mus'ab b. er-Reyyan'dır. Batılı kaynaklarda, Firavun kelimesi, "Ra" (güneş veya güneş tanrısı) ile artikle "phe"den meydana gelip "güneş tanrısı" demektir. Bir başka görüşe göre ise, bu isim "Perao" "Yüce Ev" veya Kremlin, "Beyaz Saray" gibi "yüksek idare merkezi" manalarına gelmektedir (Bedir 2010:164).

firʿavn sawı "Firavun'un haberi, Firavunla ilgili haberler, Kur'an'da Firavunla ilgli geçen haberler"

oḳır miz sėniŋ üze mūsā sawlarından taḳı ***firʿavn sawlarındın*** könilik birle ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 281r/1=028/003

firʿavnī (<A.) "Firavun[357]"

yalġanḳa tuttı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿādlıġ ***firʿavnīler*** ḳazġuḳlar iḍisi. 331r/2=038/012

fitne (<A.) "fitne, azdırma, karışıklık, sıkıntı[358]"

eger kigrülse anlar üze kent buçḳaḳlarından yana ündeŋler artuḳ ḳatmaḳḳa kelgeyler erdi aŋar turmaġanlar erdi ol ***fitne*** birle meger az. 305v/3=033/014

fitne iste- "karışıklık istemek, karıştırmak"

anlar kim köŋülleri içinde ḳışmaḳ bar uyarlar ol nerseke kim oḫşaştı andın ***fitne isteyü*** taḳı teʾvīlin isteyü. 38v/2=003/007

furḳān[359] (<A.) "hak ile batılı ayırt etme[360]"

bu ***furḳān*** sūresi yetmiş yėti ayet turur mekkede inmiş turur. 262r/6=025

fülān (<A.) "herhangi bir şahıs, biri, belirsiz bir şey, filân"

ay ḳatıġlıḳ kāşki men tutmasam erdim ***fülānnı*** dost. 264r/6=025/028

füsūs (<F.) "alay etme"

aydılar tutar mu sen bizni ***füsūs***. 8v/3=002/067

füsūs tut- "alaya almak"

anlardın kim ***füsūs tutar*** sėni yaʿnī ʿayblar ṣadaḳa bėrgü içinde. 144v/7=009/058

füsūs tutġu "emri altına almak, boyun eğdirmek, musahhar etmek"

biz ḳısmet ḳıldımız anlar ara tirigliklerini bu ojun tirigliki içinde kötürdümiz amarılarnı amarı üze ḳurlar kim ***tutġu üçün amarılarını amarını füsūs***. 360r/8=043/032

füsūs tutuġlılar "alay edenler, eğlenenler"

---

357 Eski Mısır krallarının ünvanı. Firavun, muarreb bir isim olup, sıfat olduğu da söylemiştir. lugatta "güneş tanrısının oğlu" anlamına gelir. Bir kişinin özel ismi olmayıp özellikle Eski Mısır kralları için 12. aileden sonra kullanılan genel bir sıfattır. Hz. Musa dönemi Firavun'un adı ise el-Velid b. Mus'ab b. er-Reyyan'dır. Batılı kaynaklarda, Firavun kelimesi, "Ra" (güneş veya güneş tanrısı) ile artikle "phe"den meydana gelip "güneş tanrısı" demektir. Bir başka görüşe göre ise, bu isim "Perao" "Yüce Ev" veya Kremlin, "Beyaz Saray" gibi "yüksek idare merkezi" manalarına gelmektedir (Bedir 2010:164).

358 Sözlükte "denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, delalet, sapıtmak, şaşırtmak, aldatmak, şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük" anlamlarına gelir. 30 ayette geçen fitne, çok anlamlı bir kavramdır (Karagöz 2005:188).

359 Mekke döneminde inmiştir. 77 ayettir. 68, 69 ve 70. ayetlerin Medine'de indiği rivayet edilmiştir. Adını, ilk ayette geçen "Furkân" kelimesinden almıştır. Bu kelime, hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı birbirinden ayırma, hak ile bâtılı değerlendirme ölçütü anlamlarına gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:320).

360 İmanı küfürden, ihlası riyadan, tevhidi şirkten, hakkı batıldan, doğruyu eğriden, hayrı şerden, iyiyi kötüden, helalı haramdan ayıran ve gerçekleri açıklayan demektir. Kur'an'da 7 ayette geçmiş Kur'an ve Tevrat'ın adı, Bedir savaşı ve insana verilen hak ile batılı, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme yeteneği olarak kullanılmıştır (Karagöz 2005:188).

biz tap bolġay miz saŋa ***füsūs tutuġlılardın***. 195v/5=015/095

füsūs tutuġlılardın bol- "alay edenlerden olmak, alay etmek"

biz tap ***bolġay miz saŋa füsūs tutuġlılardın***. 195v/5=015/095

füsūs tut(u)l- "alay edilmek, aşağılanmak"

indürdi ök siler üze bitig içinde ḳaçan ėşitse Taŋrı belgülerini tanılur anıŋ birle ***füsūs tutlur*** anıŋ birle olturmaŋlar anlarnıŋ birle kirginçe anlar anda aḍınḳı sözke siler andaġ erse meŋzer siler. 75r/2=004/140

-g/-ġ

ġalebe (<A.) "galip, üstün ***bkz.*** ġālib[361]"

ġalebe bol-"galip gelmek, yenmek, üstün gelmek, galib olmak"

anlar ġalebe ***bolmışlarında*** kėḍin terk ***ġalebe*** ḳılġaylar taḳı yıllar içinde. 294r/9=030/003

ġalebe ḳıl- 1."galip gelmek, yenmek, üstün gelmek, galib olmak"

anlar ġalebe bolmışlarında kėḍin terk ***ġalebe ḳılġaylar*** taḳı yıllar içinde. 294r/9=030/002

2. "istila etmek"

ġalebe ḳıldı anlar üze yek unıtturdı anlarḳa Taŋrı yāḍını. 402v/4=058/019

ġalebe ḳıldır- "özür beyan etmek, özür dilemek"

ay anlar kim tandılar ***ġalebe ḳıldırmaŋlar*** bu kün bütünlükün yanut bėrlür siler ol kim ḳılur erdiŋizler ay anlar kim kėrtgündiler tevbe ḳılınlar Taŋrıḳa çın tevbe bolġay kim iḍiŋizler. 415v/4=066/007

ġalebe ḳılın-"galip gelmek, yenmek, üstün gelmek, galib olmak"

oḳıdı iḍisini men ***ġalebe ḳılınmış*** turur men öçüm alġıl. 390v/1=054/010

ġālib (<A.) "galip, üstün[362] ***bkz.*** ġalebe"

ġālib bol-"galip gelmek, yenmek, üstün gelmek, galib olmak"

ḳaçan tėgse siler anlarḳa kim tandılar boyunların toḳımaḳ turur ançaḳa tėgi ḳaçan ***ġālib bolsa*** siler anlarḳa bekütünler tügünlerni nā-sipās urmaḳ anda kėḍin yā yumuş almaḳ ḳoḍġınça toḳış tulumlarını ol. 373r/1=047/004

ġanīmet (<A) "ganimet, karşılık, mal[363]"

biliŋler anı kim ***ġanīmet*** yaʿnī olça buldıŋızlar nersedin çın Taŋrıḳa ol anıŋ bėşde biri yalavaçḳa yawuḳlar iḍisiŋe atasız uşaḳlarḳa çıġaylarḳa yol oġlanıŋa yaʿnī buzlup māldın aḍrılmışlarḳa. 135r/1=008/041

ġanīmet bėr-"ganimet olarak vermek"

---

361 Sözlükte "birine galip gelmek, kahretmek, yenmek, zafer kazanmak, zorla almak, üstün olmak" anlamlarındaki "g-l-b" kökünden türeyen galib; üstün gelen ve kazanan demektir (Karagöz 2005:194).

362 Sözlükte "birine galip gelmek, kahretmek, yenmek, zafer kazanmak, zorla almak, üstün olmak" anlamlarındaki "g-l-b" kökünden türeyen galib; üstün gelen ve kazanan demektir (Karagöz 2005:194).

363 Sözlükte "bir şeyi zorluk çekmeden almak" anlamına gelen ganimet, terim olarak savaşta düşmandan ele geçirilen her türlü malı ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerimde ganimetlerin 1/5'nin Allah'a, Resulü'ne ve onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu bildirilmiş, Hz. Peygamber'in uygulamasında da kalan gaziler arasında taksim edilmiştir (Karagöz 2005:198).

ay yalavaç biz ḥelāl ḳıldımız saŋa cüftleriŋni anlar kim bėrdiŋ terlerini ol kim erklig boldı oŋ elgiŋke andın kim ***ġanīmet bėrdi*** Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını. 309r/4=033/050

ġanīmet bol- "ganimet olmak, ganimet olarak alınmak, ganimet olarak ele geçirilmek"

eger bir ança barsalar cüftleriŋizdin kāfirler tapa ***ġanīmet bolduŋızla***r bėriŋler bardı cüftleri ança teŋlig kim nafaḳa ḳıldılar. 407r/9=060/011

ġammāzlıḳ(<A.+T.) "birine, iftira ederek zarar veren, münâfık, fitneci, koğucu"

ġammāzlıḳ ḳıl- "iftira etmek, laf taşımak, koğuculuk yapmak"

ṭāʿan ḳılġan ***ġammāzlıḳ ḳılu*** yörigen. 418v/7=068/011

ġammazlıḳ ḳılu yörigen "söz taşıyan, dedikodu götürüp getiren"

ṭāʿan ḳılġan ***ġammāzlıḳ ḳılu yörigen***. 418v/7=068/011

ġarāt **(<A.)** "akın eden atlar, yağma, çapul"

ol ***ġarātda*** yögrügli aṭlar bile ant solmaḳın. 447v/9=100/001

ġarb **(<A.)** "güneşin battığı taraf, günbatısı, batıya ait, batı tarafında, batılı"

ġarb iḍisi "batının sahibi olan Allah, batının rabbi olan Allah"

ėkki şarḳ iḍisi ėkki ***ġarb iḍisi***. 392v/4=055/017

ġarīlıḳ **(<A.+T.)** "ipek, kıymetli"

tiler siler bu ajun tiriglikini Taŋrı üskinde ***ġārīlıḳ*** ġanīmetleri üküş. 69v/7=004/094

ġārīlıḳ ġanīmetleri "kıymetli ganimetler"

tiler siler bu ajun tiriglikini Taŋrı üskinde ***ġārīlıḳ ġanīmetleri*** üküş. 69v/7=004/094

ġarḳ **(<A.)** "batma, boğulma"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ***ġarḳ*** birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlı bolup aŋar dīnni. 155r/8=010/022

ġarḳ bol- "boğulmak, batmak"

ḳaçan yetti erse aŋar ***ġarḳ bolmaḳ*** aydı kėrtgündüm kim yoḳ iḍi meger ol kėrtgündi aŋa Taŋrı ḳulı oġlanı men boyun bėriglilerdin men. 161r/8=010/090

ġarḳ ḳıl- "boğmak, batırmak"

azu ḳorḳınçsız mı bolduŋızlar ewürse silerni anıŋ içinde yaʿnī teŋiz içinde aḍın bir yol ıḍsa siler üze sıġansız sıtġan yėlni yėldin ***ġarḳ ḳılsa*** siler kėrtgünmediŋizler birle yana bulmas siler silerke biziŋ üze aŋar öç alġan. 211r/8=017/069

suwḳa ġarḳ ḳıl- "boğulmak"

anlar ***suwḳa ġarḳ ḳılġu*** turur. 166r/7=011/037

ġarḳa **(<A.)** "boğma, boğulm"

ġarḳa bol- "boğulmak"

sözlemegil anlar içinde küç ḳıldılar anlar ***ġarḳa bolġu*** tururlar. 250v/2=023/027

ġarḳa ḳıl- "boğulmak"

nūḥ boḍunnı ḳaçan yalġanḳa tuttılar erse yalavaçlarnı ***ġarḳa ḳıldımız*** taḳı ḳıldımız anlarnı kişilerke belgü. 264v/7=025/037

ġarḳa ḳılın- "boğulmak"

anlarnıŋ yazuḳlarıdın ötgürü ***ġarḳa ḳılındılar*** kigrüldiler otḳa bulmadılar anlarḳa Taŋrıda aḍın yārīçiler. 424v/3=071/025

ġāşiye[364] **(<A.)** "kıyâmet, örtü, zar, perde"

bu ***ġāşiye*** sūresi yėgirmialtı āyet turur mekkede inmiş turur. 441v/5=088

ġayb **(<A.)** "bilinmeyen, gizli olan[365]"

ermes ol ***ġāyb*** üze sėziklig. 437r/3=081/024

ġayb bil- "bilinmeyen, bilmek, gizli olanı bilmek"

anıŋ üskinde mü turur ***ġayb bilmek*** ol körür. 389r/8=053/035

ġayb ḳıl- "kaybolmak, görünmemek"

ḳaçan körseler sėni anlar kim tandılar tutmaġaylar sėni meger füsūsḳa bu mu turur ol kim ***ġayb ḳılur*** Taŋrılarıŋızını anlar. 237v/5=021/036

ġayb ʿilm "bilinmeyen ilm"

bildiler bir ḳulnı biziŋ ḳullarımızdın bėrdimiz aŋa yarlıḳamaḳ biziŋ üskümizdin taḳı ögrettimiz aŋar bizdin naru bilig ***ġayb ʿilm***. 220r/1=018/065

ġayb ʿilm ögret- "bilinmeyen ilm öğretmek"

bildiler bir ḳulnı biziŋ ḳullarımızdın bėrdimiz aŋa yarlıḳamaḳ biziŋ üskümizdin taḳı ***ögrettimiz*** aŋar bizdin naru bilig ***ġayb ʿilm***. 220r/1=018/065

ġaybnı biligli "gizli olanı bilen Allah"

ġaybnı biligli belgürtmez örtüglügi üze kim erse. 426r/6=072/026

ġāyib **(<A.)** "gizli olan, görünmeyen, bilinmeyen[366]"

bolmasunlar anlarnıŋ kim bėrildiler bitig munda öŋdün uzun boldı anlar üze ***ġāyib*** rüzgār ḳatı ḳarardı köŋülleri. 398v/5=057/016

ġāyib bol- "kaybolmak, uzaklaşmak, yok olmak"

irtedi ḳuşlarḳa aydı ne ol maŋa körmes men üpüpükni azu ***boldı mu ġāyiblerdin***. 276r/1=027/020

ġāyib rüzgār "uzun zaman"

---

364 Mekke döneminde inmiştir. 26 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Ğaşiye" kelimesinden almıştır. "Ğaşiye", kaplayan, çöken, bürüyen gibi anlamlara gelir. Burada bu kelimeyle kıyamet günü kastedilmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:591)

365 gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak anlamında masdar, gizlenen, hazırda olmayan anlamında ise isim veya sıfat olarak kullanılan "gayb" dini bir kavram olarak, nakle dayalı bilgi olmaksızın hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı demektir. "gayb" kelimesi Kur'an'da altmış yerde geçmektedir (Karagöz 2005:200).

366 gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak anlamına masdar, gizlenen, hazırda olmayan anlamında ise isim veya sıfat olarak kullanılan "gayb" dini bir kavram olarak, nakle dayalı bilgi olmaksızın hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı demektir. "gayb" kelimesi Kur'an'da altmış yerde geçmektedir (Karagöz 2005:200).

bolmasunlar anlarnıŋ kim bėrildiler bitig munda öŋdün uzun boldı anlar üze ***ġāyib rüzgār*** ḳatı ḳarardı köŋülleri. 398v/5=057/016

ġayy (<A.) "azap, (metinde) Cehennem"

ġayy tamusı "Cehennemde bir vadi[367]"

orunḳa ḳaldı anlarda kėdin yawuz ʿayāllar żāyiʿ ḳıldılar namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa terk bolġay kim körgeyler ***ġayy tamusıŋa***. 226v/2=019/059

ġazāt (<A.) "savaş, din uğruna yapılan savaş[368]"

ġazāt ḳıl- "savaşmak, din uğruna savaşmak"

ay anlar kim bittiler bolmaŋ ol kim erseler meŋizlig tandılar taḳı aydılar ḳarındaşlarınḳa ḳaçan kim yörüdiler yerde yā erdiler ***ġazāt ḳılġanlar*** eger bolsa erdi biziŋ ḳatımızda ölmegey erdiler taḳı öldürmegey erdiler. 53r/7=003/156

ġazāt ḳılġan "harbe giden, savaşa çıkan, mücahit, savaşçı[369]"

ay anlar kim bittiler bolmaŋ ol kim erseler meŋizlig tandılar taḳı aydılar ḳarındaşlarınḳa ḳaçan kim yörüdiler yerde yā erdiler ***ġazāt ḳılġanlar*** eger bolsa erdi biziŋ ḳatımızda ölmegey erdiler taḳı öldürmegey erdiler. 53r/7=003/156

ġāzī (<A.) "gazâ eden, ordunun başına geçen, savaşan, savaşdan sağ ve muzaffer dönen[370]"

ġāzīler bile ant ḳoparurlar ol yögürmek birle toġnı. 447v/9=100/004

genc (<F.) "mücevher, hazine, define"

Taŋrıḳa ol kökler yėrler ***genci*** yoḳ kim ėkki yüzlügler uḳmaslar. 411r/2=063/007

genc bol- "hazine verilmek"

genç azu bolsa aŋar būstān yėse andın. 262v/9=025/008

gevher (<F) "ziynet eşyası"

yme ėtigler ***gevher*** yinçüleri. 360v/2=043/035

ġıybet (<A.) "gıybet, arkasından konuşmak[371]"

ġıybet ḳıl- "gıybet etmek, çekiştirmek"

ay anlar kim kėrtgündiler sınardın turuŋlar üküşrek sėzikdin çın amarı sėzik yazuḳ turur üşemeŋler sözni ***ġıybet ḳılmasun*** bir ançaŋız bir ançanı. 380v/8=049/012

ġul (<A.) "zincir, kelepçe, halka"

---

367 "Taşkınlık ve azgınlık" anlamına gelen "Gayyın" Cehennemde bir vadi veya bir nehir adı olduğu söylenmiştir (Akpınar 2002:227).

368 "Savaş sebebiyle düşmana doğru yönelmek, sefere çıkmak, Müslüman olmayanlarla çarpışmak" demektir (Hikmet Neşriyat 1993:282).

369 Din uğruna savaşan, mücahit anlamına gelen gazi, özellikle Türklerde savaşta başarı kazanan kumandanlara, hatta hükümdarlara şeref unvanı olarak kullanılmıştır (Karagöz 2005:202).

370 Din uğruna savaşan, mücahit anlamına gelen gazi, özellikle Türklerde savaşta başarı kazanan kumandanlara, hatta hükümdarlara şeref unvanı olarak kullanılmıştır (Karagöz 2005:202).

371 Sözlükte "uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak" gibi anlamlara gelen gayb kökünden türeyen gıybet, dini bir kavram olarak, bir kimseden, gıyabında hoşlanmadığı sözlerle bahsetmek demektir (Karagöz 2005:202).

biz ḳıldımız boyunları üze ***ġullar*** ol eŋeklerine tėgi anlar anıŋ aġrındın başların ḳuḍı kemişmişler. 321r/4=036/008

ġul ur-"zincire vurmak, zincirlemek, kelepçelemek"

tutuŋlar anı ***ġul uruŋlar*** anı. 421r/8=069/030

ġūr **(<F.) 1.**"mezar, engel, berzah[372]"

anlarnıŋ arkalarında ***ġūr*** ol aḍaḳın ḳoparılġularıḳa tėgi. 254r/3=023/100

ġūr boḍnı "kabir ehli, kabirde bulunanlar[373]"

ay anlar kim kėrtgündiler dostluḳ tutmaŋlar ol boḍun birle kim öwke ḳıldı Taŋrı anlar üze nevmīḍ boldılar ol ajundın Taŋrı kim nevmīḍ boldı kāfirler ***ġūr boḍnı*** ölügler. 407v/6=060/013

ġūrdın çıḳ- "dirilmek, haşr olmak, kalkmak, çıkmak, doğrulmak"

ol kün ***çıḳġaylar ġūrlardın*** ėwekin andaġ ḳalı anlar nişān tapa ėwdürürler. 423r/7=070/043

ġūrdın ḳop- "dirilmek, haşr olmak, kalkmak, çıkmak, doğrulmak"

erklig bolmaslar ölümke ap yme tiriglikke ap yme ***ġūrdın ḳopmaḳḳa***. 262v/3=025/003

ġūrḳa kigür- "kabre konulmasını (defnedilmesini) emretmek; kabre konmak"

yana öldürdi anı ***ġūrka kigürdi*** anı. 436r/2=080/021

ġūrlar astın üstün bol- "kabirlerin içi dışına getirilmesi"

ḳaçan ***ġūrlar astın üstün bolsa***. 437r/9=082/004

ġurbatluḳ (<A.+T.) "eş, kadın, hanım[374]"

ġurbatluḳḳa kesil- "evlenilmesi konusunda helal olmak"

andın kim ġanīmet bėrdi Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını taḳıanaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını taḳı anaŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını anlar kim ***kesildiler ġurbatluḳḳa*** keldiler sėniŋ birle. 309r/5=033/050

---

372 Müminlerin ölüm ile kıyamet arasındaki süre içerisinde kalacakları yer demektir. Onların tekrar dünyaya dönmelerine engel olduğundan bu isim verilmiştir (Akpınar 2002:220).

373 Kubūr, "kabr" kelimesinin çoğuludur. Mekābir'de kabr kelimesinin çoğuludur. Ashâbu'l-Kubûr "kabirde, mezarlıkta yatanlar" anlamındadır.İslam inancına göre, dünya hayatının son bulması demek, kabir hayatının başlaması demektir. Kabir hayatı ise kıyāmetin kopup ikinci sūr'un üflenmesine kadar devam edecektir (Honamlıoğlu 1992 :28).

374 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabibilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

gūzāf (<F.) "saçma sapan konuşmak"

gūzāf yalġan sözle- "saçma sapan sözsöylemek, saçmalamak"

ayġaylar eger tilese Taŋrı tapunmaġay erdimiz anlarḳa yoḳ anlarḳa andın hīç biligdin ermesler meger ***gūzāf yalġan sözlerler***. 359v/2=043/020

gürüh (<F.) 1."topluluk, cemaat, takım, bölük"

kėrtü tutar mu siler kim tapunsalar silerke erdi ök bir ***gürüh*** anlardın ėşitürler Taŋrı yarlıḳını yana aḍnaturlar anı uḳmışlarında kėḍin anlar bilirler. 9r/7=002/075

2. "erkekler topluluğu, kavim, erkekler ve kadınlardan müteşekkil topluluk"

aydı ol ***gürühlar*** kim tandılar anıŋ boḍunından körmes miz sėni meger bir yaŋluḳ biziŋke meŋzer. 165r/7=011/027

3. "eşraf, ileri gelenler, halk, yüksek heyet, umum melekler"

ėter kėmini tėgme yolı keçse anıŋ üze ***gürüh*** anıŋ boḍunından ėliglediler andın. 166r/8=011/038

4. "aynı hedefe yönelmiş birlik, taraftarlar, bölük, parti"

kim dost tutsa Taŋrını taḳı yalavaçını anlar kim kėrtgündiler Taŋrınıŋ ***gürühı*** anlar utuġlılar. 87v/3=005/056

5. "şîa, fırka, hemfikir gurup[375]"

muŋadıp ḳutġaru ḳoldı anı ol kim anıŋ ***gürühından***. 282r/2=028/015

6. "aynı zamanın insanları, muassır olanlar"

neçe üküş helāk ḳıldımız anlarda burun bir ***gürühdın*** anlar ḳatıġraḳ anlardın ḳatıġraḳ kezdiler kentler içinde. 383r/7=050/036

7. "fırka, millet"

yana çıḳarġay oḳ miz tėgme gürühdın ***gürühları*** ḳatıġraḳ Taŋrı üze boyunḳa. 227r/3=019/069

8. "parça, kısım"

yarlıġ ıḍtımız müsāḳa urġıl tayaḳıŋ birle deryānı. yarıldı boldı tėgme ***gürüh*** uluġ daġ teg. 269v/6=026/063

9. "insan topluluğu, nesil"

çınoḳ azdurdı silerdin üküş ***gürühnı***. 324r/1=036/062

10."dostlar, yardımcılar, kafa dengi insanlar"

helāk ḳıldımız anı silerniŋ ***gürühlarıŋızını*** bar mu hīç pend tutuġlı. 392r/1=054/051

gürüh boḍunlardın bol- "önceki nesillerden, topluluklardan olmak, onlara benzemek"

bolmadı bir gürüh boḍunlardın silerde öŋdün ḳalmış iḍileri yıġarlar artaḳlıḳdın yer içinde. 172v/5=011/116

375 Sözlükte "bölüm, insan grubu, ayırma, topluluk, parti ve tümen" gibi anlamlara gelen "fırka", terim olarak, İslam fikir tarihinde siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan mezhep anlamındaki düşünce akımı ve grupları demektir. Kur'an-ı Kerim'de tefrik ve tefarruk olarak geçen bu kavram, dinde ve sosyal hayatta bölünmeyi ve parçalanmayı dağılıp çözülmeyi ifade etmektedir (Karagöz 2005:185).

gürūh gürūh **1.** "zümre, fevc, topluluk"

sürülgey anlar kim tandılar tamuġḳa ***gürūh gürūh***. 341r/2=039/071,

2. "çok kalabalık, büyük sürü"

taḳı ıḍtı anlar üze ḳuşları ***gürūh gürūh***. 449r/6=105/003

gürūh ögür "cemaât, gurup, bölük, taife"

çın firʿavn uluġsıġlıḳ ḳıldı yer içinde taḳı ḳıldı ewi boḍunını ***gürūh ögür***. 281r/2=028/004

-ḫ-/ -ḥ-/ -h-

hā (<A) "işte, he, evet"

hā siler olar siler üsteriştiŋizler anlardın yaḳınraḳ tiriglik içinde kim üsterişse Taŋrı birle anlardın ḳıyāmet kün azu al mu bolur anlar üze küḍezçi. 71v/5=004/109

ḫaber (<A) "haber[376], bilgi"

nek keldi mü saŋa örtüglüg ḫaber ḳıyāmet ***ḫaberi***. 441v/7=088/001

ḫaber bėr- "bildirmek, söylemek"

ayġıl ***ḫaber bėrür*** mi men sizke andın yaḫşıraḳ birle anlarḳa kim ḳorḳtılar anlarnıŋ iḍisi ḳatında būstānlar aḳar astından arıḳlar meŋgüler anıŋ içinde taḳı cüftler arıġ ḳılınmış taḳı ḫoşnūdluḳ Taŋrıdın. 43r/3=003/049

ḫaber kel- "haberi ulaşmak, haberdar olmak"

nek ***keldi mü saŋa mūsā sawçı ḫaberi***. 228v/7=020/009

ḳıyāmet ḫaberi "Kıyamet haberi"

nek keldi mü saŋa örtüglü ḫaber ***ḳıyāmet ḫaberi***. 441v/7=088/001

örtüglüg ḫaber "her şeyi kaplayan (Kıyamet) haberi"

nek keldi mü saŋa ***örtüglüg ḫaber*** ḳıyāmet ḫaberi. 441v/7=088/001

ḥabs (<A.) "bir yere kapatıp salıvermeme, alıkoyma"

ḥabs ḳıl- "menedilmek, alıkonmak"

ol dervīşlerke kim ***ḥabs ḳıldılar*** Taŋrı yolında yaraġları yėtmez yörimekke yerde. 35v/1=002/273

ḥacc (<A.) "Kâbe'yi ziyaret etme, hac[377]"

yana kim bulmasa rūze tutmaḳ üç kün ***ḥacc*** içinde aḍın yėti kün ḳaçan ḳayıtsa siler. 23v/3=002/196

ḥacc ayları "hac yapılan aylar, hac ayları"

ḥacc aylar turur belgülügler. 23v/6=002/197

ḥacc künü "hac günü, hac yapılacak günler"

376 Hadis usulü terimi olarak haber; hadis ve eserle eş anlamlı olarak kabul edilmiştir. Bazı alimler Rasullullah'dan (a.s.) gelen rivayetleri hadis, Hz. Peygamberin dışındaki kimselerden nakledilen sözleri haber olarak tanımlamışlardır. Genellikle Hz. Peygamber'e sahabeye ve tabiuna nispet edilen rivayetlerin tümüne haber denir (Karagöz 2005:207).

377 Kelime olarak Allah'a yönelme, günahlardan arınma, Hak yolunda feragat gösterme, meşakketleri göğüsleme ve dinin özüyle temasa geçme manasına gelen hac, terim olarak, Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarındaki kutsal olan özel yerleri, belirli vakti içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menasiki yerine getirmek demektir (Karagöz 2005:210).

uḳturmaḳ bildürmek Taŋrıdın yalavaçıdın kişilerke ***ḥacc küni*** uluġraḳ bütünlükün Taŋrı bīzār turur ortaḳ ḳatıġlılardın taḳı yalavaçı. 138v/6=009/003

uluġraḳ ḥacc küni "büyük hac günü[378]"

uḳturmaḳ bildürmek Taŋrıdın yalavaçıdın kişilerke ***ḥacc küni uluġraḳ*** bütünlükün Taŋrı bīzār turur ortaḳ ḳatıġlılardın taḳı yalavaçı. 138v/6=009/003

ḥacc işleri "hac ibadeti"

iḍimizā! ḳılġıl bizni ėkki boyun bėrigli saŋa oġlumız ḳızımızdın boyun bėrigli saŋa. körkitgil biziŋke ***ḥacc işlerimizni*** bezerlegil biziŋ üze. 15r/8=002/128

ḥaccḳa bar- 'hacca gitmek"

ayġıl ol vaḳtlar tėp kişilerke ***ḥaccḳa barġuḳa*** ermes ėḍgülük kim kelse siler ėwlerke arḳalarından yoḳ kim ėḍgülük ol turur. 22v/4=002/189

ewnüŋ ḥacc ḳıl- "Kabeyi ziyaret etmek"

Taŋrıḳa kişiler üze ewnüŋ ***ḥacc ḳılmaḳı*** ol kimerse kim yaraġı yėtse anıŋ tapa yolġa. 47v/2=003/097

ḫ^{v}āce (<F). "hoca, yaşlı"

aydılar içürmez miz ançaḳa tėgi yandurmaġınça ḳoyçılar taḳı atamız ***ḫ^{v}āce*** turur uluġ. 282v/8=028/023 ḫ^{v}āce

ḥācet (<A.) "ihtiyaç, dilek"

ḳorḳuŋlar ol iḍidin kim ḳılur siler ***ḥācetleri*** anıŋ birle yaḳ yawuḳlar ḥaḳḳı küḍeziŋler. 58r/1=004/001

ḥācet iḍileride öŋin erenler "kadına ihtiyacı bulunmayan erkek (hizmetçiler, yardıma muhtaç ihtiyarlar, bunaklar ve dilenciler)"

azu tişi ḳadaşları oġlanlarıŋa azu olarnıŋ tişileriŋe yā azu küŋleriŋe yā azu uḍġanlarḳa ***ḥācet iḍileride öŋin erenlerdin*** azu kençlerke anlar kim belgürtmezler uraġutlar uwut yėnlerini. 257v/9=024/031

ḥācet ḳıl- "ihityac gidermek, ihtiyacını karşılamak"

iḍiŋ yana raġbet ḳılġıl ***ḥācet ḳılmaḳ*** birle. 445v/4=094/008

ḥācetin bağışla- "ihtiyacını gidermek, ihtiyac karşılamak"

soyurḳaġan kim nīk-baḫtlıḳnı öz dostlarnıŋ ***ḥācetin bağışlaġan*** faźlı birle ʿaṭā ḳıldı. 163r/2=011

ḥācī (<A.) "hacı, hacca giden"

ḥācīlar ḳıl- "Kâbe'yi ziyaret etmek, hacı olmak"

ḳıldıŋızlar mu ḥācīlar suw içgü aġırlıġ mezgitni ābadān ḳılmaḳ ol kişi teg kim kėrtgündi Taŋrıḳa kėḍinki künke ḳatıġlandı Taŋrı yolı içinde. 140v/2=009/019

ḥad(d) (<A.) "sınır, hüküm[379]"

---

378 Hacc-ı Ekber büyük hac demektir. Bundan maksat, Zilhicce ayının onuncu günü yapılan bildiğimiz normal hacdır. Umre ile karıştırılmaması için bu ifadeye yer verilmiştir(Karagöz 2005:210).

ḫadda kėç- "haddi aşmak, aşırı gitmek, azmak[380]"

ḫayrdın yıġıġlı ***ḫadda keçigli*** üküş yazuḳluġ. 418v/7=068/012

ḫadda kėçigli "sınırı aşan, aşırı kaçan"

ḫayrdın yıġıġlı ***ḫadda keçigli*** üküş yazuḳluġ. 418v/7=068/012

ḫaddın aş- "sapmak, azmak"

mundaġoḳ yanut bėrür miz kim ***ḫaddın aşsa*** taḳı kėrtgünmese iḍisi belgüleriŋe yaʿnī muḥammedke. 234v/8=020/127

ḫadda kėç- "aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

ėḍgülükni ***ḫadda kėçigli*** sėziklig. 382v/8=050/025

ḫaddın kėç- "aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

ol munuŋ birle kim yazdılar taḳı erdiler ***ḫaddın kėçgenler***. 49r/2=003/112

ḫadda kėçigli "sınırı aşan, aşırı kaçan"

ėḍgülükni ***ḫadda kėçigli*** sėziklig. 382v/8=050/025

ḫaddın kėçigli "sınırı aşan, aşırı kaçan"

kim tilese anda öŋdin anlar tururlar anlar ***ḫaddın kėçigliler.*** 422v/8=070/031

ḫaddın kėçmek "azgınlık gösterme, haddi aşma"

bolmadı anlarnıŋ sözi meger kim aydılar iḍimiz yarlıḳaġıl bizke yazuḳlarımızını taḳı ***ḫaddın kėçmekimizni*** işimiz içinde taḳı tölendirgül ayaḳlarımızını. 52r/2=003/147

ḫadīd[381] **(<A.)** "demir, keskin"

bu ***ḫadīd*** sūresi medīnede inmiş turur yėgirmi toḳuz āyet turur. 397r/1=057

ḫafṣa **(<A.)** "Hz. Muhammed'in zevcelerinden biri ve Hz. Ömer'in kızı[382]"

ḳaçan uḳtturdı erse yalavaç ḫafṣaḳa aydı ***ḫafṣa*** kim uḳtturdı saŋa sözni aydı uḳtturdı maŋa bilgen uḳḳan. 415r/4=066/003

ḫaḳīḳat **(<A.)** "doğru, gerçek, kuşkusuz[383]"

taḳı eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız ziyān tėgürmes sizke anlarnıŋ keydleri nerse ***ḫaḳīḳatda*** Taŋrı anı kim ḳılurlar ḳapsaġan. 49v/9=003/120

ḫaḳīḳat üze "gerçekten, şüphesiz ki, doğrusu şu ki"

taḳı ne kim ḫarc ḳılsaŋız māldın ***ḫaḳīḳat üze*** Taŋrı anı key bilgen. 35v/3=002/273

ḫaḳīḳatda (<A.) "gerçekten şüphesiz ki, doğrusu şu ki"

---

379 Hudud kelimesinin tekilidir. "sınır, kenar, bir şeyin sonu, iki devlet toprağının birleştiği yer" anlamlarına gelirç İslam hukukunda ise, "şeraite göre verilen ceza, Allah'ın belirlediği hükümler, şeriatı oluşturan emir ve yasaklar" manalarına gelir (Hikmet Neşriyat 1993:316).

380 Allah'ın insanlar için koyduğu sınırları yani ilkeleri, kuralları, emir ve yasakları ihlal etmektir.

381 Medine döneminde inmiştir. 29 ayettir. Adını 25. ayette geçen "Hadid" (Demir) kelimesinden almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:536).

382 Hz. Ömer (r.a.)'ın kızıdır. 60 sene yaşadı. Hicretin 45. senesinde vefat etti (Hikmet Neşriyat 1993:236).

383 Sözlükte "gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek" gibi anlamlara gelen "hakk" kökünden türemiştir. Hakikat kelimesi Kur'an'da geçmez. Bir mantık terimi olarak hakikat düşüncesini dış dünyadaki nesneler uygunluğunu ifade eder (Karagöz 2005:218).

ay iḍimiz sen kişilerniŋ yıġġanı ol künke kim şek yoḳ anıŋ içinde ***ḥaḳīḳatda*** Taŋrı ḫilāf ḳılmaz vaʿ deḳa. 38v/6=003/009

ḥaḳḳ (<A.) "gerçek, doğru, hak, pay, hisse[384]"

taḳı aytu bėrsün ol kim anıŋ üze ***ḥaḳḳ*** bar taḳı saḳınsun Taŋrıdın iḍisindin taḳı kesmesün andın nerseni. 36v/3=002/282

ḥaḳḳ dīnke ḳışġan "haktan yana olan, Müslüman olan"

ermez erdi ibrāhīm cuhūd taḳı ermez erdi tersā taḳı ançası bar erdi ***ḥaḳḳ dīnke ḳışġan*** boyun sügen taḳı ermez erdi ortaḳ ḳoşġanlardın. 44v/5=003/067

ḥaḳḳ söz "Kur'an, ḳaşaş [385]"

ḥaḳīḳat üze bu ol ***ḥaḳḳ söz.*** 44r/5=003/062

ḥaḳḳa köndür- "gerçeğe ve (doğru yola) götürmek"

aydılar ay biziŋ boḍunumız biz ėşitti miz bir bitig indürülmiş mūsā yalavaçda kėḍin köni tutuġlı anı kim anıŋ utrusında ***köndürür ḥaḳḳa*** köni yolḳa. 371v/9=046/030

ḥaḳḳını bėr- "hakkını vermek, adaletli davranmak"

yėŋler anıŋ yėmişindin ḳaçan yėmişlese ***bėriŋler anıŋ ḥaḳḳını*** biçeri kün ḥaddın keçürmeŋler. 109r/9=006/141

ḥaḳḳā (<A.) "men etme, çirkin gösterme, sakındırma"

ḥaḳḳā sėziksiz enneʾllāhe bütünlükün bilür anı kim örtüglüg ḳılurlar anı kim açuḳluġ ḳılurlar. 197r/6=016/023

ḥaḳḳlıḳ (<A.+T.) "mustehak olmak, layık olmak"

bilgey ök sen anıŋ ḫaberini ḳurʾān ***ḥaḳlıḳın*** bir vaḳtda kėḍin. 334v/7=038/088

ḥaḳḳraḳ (<A.+T.) "en doğrusu, en gerçeği"

yalavaç ***ḥaḳḳraḳ*** turur müʾminlerdin özlerindin anıŋ cüftleri anaları. 304v/6=033/006

ḥaḳḳsız (<A.+T.) "haksız ***krş***. ḥaḳḳsuz"

ayġıl ay bitig iḍileri ḥaddın keçmeŋler dīniŋizler içinde ***ḥaḳḳsız*** uḍu barmaŋlar bir boḍunnuŋ tilekiŋe yolsuz boldılar oḳ mundın öŋdün yolsuz ḳıldılar oḳ üküşini yoldın azdılar oḳ yolnuŋ könisindin 90r/1=005/090

ḥaḳḳsızın (<A.+T.) "haksız, haksız yere, haksız bir biçimde"

sımaḳları üçün bütün baçıġlarını tanmaḳları birle Taŋrı belgüleriŋe öldürmekleri yalavaçlarnı ***ḥaḳḳsızın*** aymaḳları köŋüllerimiz örtüglüg ḳaplıġ. 76v/5=004/155

---

384 Sözlükte inkarı caiz olmayan sabit şey, doğru, doğruluk, adalet hikmet, hikmete uygun vuku bulan hüküm, görev, gerekli, ahenk, uyum, uygunluk, pay, hisse, kısmet ve var olma" anlamlarına gelen hakk kavramı Allah'ın isim-sıfatı olarak; gerçekten var olan, varlığında şüphe bulunmayan, varlığı, ilah ve rab oluşu hak olan, eşyayı var eden, gerçek anlamda mülk sahibi olan, yok olmayan hakkı ızhar eden ve adil olmayan demektir. Hakk kavramı Kur'an'da 221 defa geçmketedir. Hak kavramı Kuran'da şu anlamlarda kullanılmıştır:Kur'an, risalet, İslam, adalet, gerçek,doğruluk, tevhid, gereklilik, ihtiyaç, mal, beyan (Karagöz 2005:220)

385 Kur'an-ı Kerim insanlara anlattıklarının kalıcı olması bakımından ve insanların geçmişe dair örneklerden kendilerini ilgilendiren konulara ait dersler çıkarması bakımından çeşitli kıssalardan bahsetmektedir (Türk 2001:162) .

ḫāl (<A.) "hal, durum[386]"

taḳı yalḳmaŋ kim bitiseŋiz anı kiçigligi ḫālda yā uluġlıḳı ***ḫālda*** vaḳtıŋa tėgrü. 36v/9=002/282

ḫalāyıḳ (<A.ç.) "insanlar, yaratılmışlar"

ayġıl ay ***ḫalāyıḳlar*** men Taŋrıŋıŋ yalavaçı men silerke barçaŋızḳa ol iḍi kim anıŋ turur kökler erkligliki yme yerniŋ yoḳ iḍi meger ol tirgürür taḳı öldürür. 126v/8=007/158

ḫalıḳ (<A.) "yaratan, yaratıcı; Allah[387]"

Taŋrı ***ḫālıḳı*** yoḳ kim. 450v/7=112/002

ḫālī (<A.) "boş, tenha, ıssız"

ḫālī bol- "yalnız kalmak"

taḳı ol vaḳtın kim ***ḫālī boldılar*** ısırdılar siziŋ üze barmaḳ uçların öfkedin. 49v/6=003/119

ḫālī ḳılıl- "saf kalınmak (sadece size kalmak) "

öldürüŋler yūsufnı azu kemişiŋler anı bir yerke ***ḫālī ḳılılsun*** silerke ataŋız yüzi taḳı bolġay siler anda kėḍin boḍunlar ėḍgüler. 174r/1=012/009

ḫalīf (<A.) "birinin yerine geçen kimse, temsilci[388]"

kėrtgünüŋler teŋrike onuŋ yalavaçıŋa ribāmı ḳılıŋlar anıŋdın kim ḳıldı silerni ḳalmışları nek ***ḫalīfni*** anıŋ içinde. 397v/2=057/007

ḫalīfe bol- "yerine geçmek vekâlet etmek"

eger tilese miz ḳılġay erdimiz silerdin ferişteler yer içinde ***ḫalīfe bolġaylar***. 362r/1=043/060

ḫalīfe ḳıl- "halife olarak görevlendirilmek, temsilci yapılmak"

ançada kim aydı iḍiŋ ferişterke men ***ḳıldaçı*** men yer içinde ***ḫalīfe***. 5r/2=002/030

ḫalīlu'llāh (<A.) "Hz. İbrahim[389]"

uḍu bardım atalarım dīniŋe ibrāhīm ***ḫalīlu'lāh*** dīniŋe isḥāḳ fėtḥu'llāh dīniŋe. 176v/1=012/038

ibrāhīm ḫalīlu'llāh dīni "Yahudilik[390]"

386 Sözlükte "değişme, dönüşme, durum ve tavır" gibi anlamlara gelen hâl çoğulu ahvâl bir tasavvuf terimi olarak, "insanın iradesi çabası olmadan ilahi bir lütuf olarak kalbe gelen his ve bunun ruh ve bedene yansımasıdır" (Karagöz 2005:225).

387 "Tahmin etmek, ölçmek, bir şeyi yaratmak, örneksiz meydana getirmek, yalan uydurmak, bir şeyi düzeltmek, yumuşatmak, elbise eskimek, güzel huylu olmak, yumuşak olmak, düz olmak" anlamlarındaki "h-l-k" kökünden türeyen "Halik" Allah sıfatı olarak yaratıcı demektir. Kur'an'da sekiz yerde geçmektedir (Karagöz 2005:22).

388 Sözlükte "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelen "half" kökünden türetilmiş olan halife birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde halife denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. Halife ve hilafet tabiri, Hz. peygamberin vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

389 Halil, "samimi dost" demektir. Çoğulu "ehiladır". Halilullah, Allah'ın dostu anlamına gelir. Bu tabir ile kastedilen İbrahim peygamberdir (Karagöz 2005:227).

uḍu bardım atalarım dīniŋe ***ibrāhīm ḫalīlu'lāh dīniŋe*** isḥāḳ feṯḥu'llāh dīniŋe. 176v/1=012/038

ḫāliṣ (<A.) "samimî, seçkin, içten ve temiz"

ḫāliṣ bol- "hilesiz olmak, katıksız olmak, katkısız olmak, saf olmak"

aygıl Taŋrıḳa tapnur men ***ḫāliṣ bolup*** aŋar dīnimni. 336r/7=039/014

ḫāliṣ ḳıl- "samimî, temiz, yürekli ve içten hâle getirmek"

eger ḥüccet ḳılsalar seniŋ birle aygıl ***ḫāliṣ ḳıldım*** özümni Taŋrıḳa taḳı ol kim erse kim uydı maŋa. 39v/9=003/020

ḫalḳ (<A.) "halk, yaratıklar, insanlar"

belgürdi artaḳlıḳ ***yazı ḫalḳı*** içinde teŋiz ḫalḳı içinde anıŋdın kim ḳazġandı kişiler eligleri taturġusı üçün anlarḳa anıŋ amarısını ḳıldılar bolġay kim anlar yanġaylar. 297v/1=030/041

yazı ḫalḳı "karada yaşayan canlılar, karada yaşayan insanlar"

belgürdi artaḳlıḳ ***yazı ḫalḳı*** içinde teŋiz ḫalḳı içinde anıŋdın kim ḳazġandı kişiler eligleri taturġusı üçün anlarḳa anıŋ amarısını ḳıldılar bolġay kim anlar yanġaylar. 297v/1=030/041

teŋiz ḫalḳı "denizde yaşayan insanlar, geçimini denizden sağlayan insanlar"

belgürdi artaḳlıḳ yazı ḫalḳı içinde ***teŋiz ḫalḳı*** içinde anıŋdın kim ḳazġandı kişiler eligleri taturġusı üçün anlarḳa anıŋ amarısını ḳıldılar bolġay kim anlar yanġaylar. 297v/1=030/041

hāmān (<A.) "Hâmân Firavun'un veziri idi, Firavun, bu zattan bir kule yapmasını istemiş güya bu kuleden Cenab-ı Hakkı tarassud etmek emelinde bulunmuş ise de, kurduğu plan suya düşmüş, bu duruma şaşa kalmıştır[391]"

çın fir'avn taḳı ***hāmān*** taḳı anıŋ çerigleri erdiler yaŋlıġlılar. 281r/9=028/008

ḥamiyyet (<A.) "milli onur ve haysiyet, kadın adı[392]"

ançada ḳıldı anlar kim tandılar anlarnıŋ köŋülleri içinde ***ḥamiyyet*** öfke kāfirlıḳ biligsizlig öfkesi indürdi Taŋrı ènçlikini yalavaçı üze. 378v/6=048/026

ḥamiyyet öfke "taassup ve azgınlık"

---

390 İbrahimi geleneğe bağlı monoteist din ailesi içinde yer alır ve bu ailenin en eski halkasını teşkil eder. Yahudilik, yayılımı ve etkisi açısından bir dünya dini özelliğine sahip olsa da iç dinamizmi açısından hem milli hem evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi manasında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dini-etnik kimliği ifade etmektedir (Gürkan 2013:187).

391 Haman, Firavun'un veziri veya saraydaki üst düzey yetkililerden biri olup, adı Kur'an'da altı yerde geçmektedir. Mısır krallarına "Firavun" dendiği gibi, vezirlerine de "Haman" denmiş olabilir Haman adı, Ahd-i Atik'te İran Kralı Aheşveroşun veziri olarak geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen Haman ile Ahd-i Atik'teki Haman farklı Coğrafyada ve farklı zamanlarda yaşadıkları için aynı şahıs değildirler (Bedir 2010:173).

392 Sözlükte "bir şeyin ateşte kızması, öfkelenme, himaye etme, kıskanma" anlamlarındaki "hamy kökünden türeyen hamiyet, bir ahlak terimi olarak, din, vatan ve namus gibi üstün değerleri koruma, bunların saldırıya uğramasından dolayı öfkelenme, savunmak için harekete geçme, utanç verici bir işi yapmaktan kaçınma, aralarında kan bağı bulunan kimselerde bulunan birbirini koruma duygusu demektir (Karagöz 2005:228).

ançada ḳıldı anlar kim tandılar anlarnıŋ köŋülleri içinde ***ḥamiyyet öfke*** kāfirlıḳ biligsizlig öfkesi indürdi Taŋrı ėnçlikini yalavaçı üze kėrtgünügliler üze. 378v/6=048/026

ḥanẓala (<A.) "Ebucehil karpuzu da denilen, portakal büyüklüğündeki meyvesi çok acı bir bitki"

yana bir arıġsız söz meṣeli yaʿnī kāfirlıḳ aṣlı arıġsız yıġaç teg yaʿnī ***ḥanẓala*** yıġaçı ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/9=014/026

ḥanẓala yıġaçı "gövdesi yerden koparılmış kötü bir ağaç, ***mec.*** kötü söz"

yana bir arıġsız söz meṣeli yaʿnī kāfirlıḳ aṣlı arıġsız yıġaç teg yaʿnī ***ḥanẓala yıġaçı*** ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/9=014/026

ḫarāc (<A.) "karşılık, ücret[393]"

yoḳ kim iḍiŋ tapa kėrtgünmesler ançaḳa tėgi sėni aḍrıġlı seçigli yaraġınça anıŋ içinde ulġaydı anlar ara yana bulmaslar özleri içinde ***ḫarāc*** anıŋdın kim kestiŋ seçtiŋ boyun bėrürler boyun bėrmek. 66r/7=004/065

ḥarām (<A.) "haram, dinen yasaklanmış olan[394]"

aymaŋlar anı kim ṣıfat ḳılur tiliŋizler yalġandın bu ḥelāl turur bu ***ḥarām*** turur yaratsa siler Taŋrı üze yalġannı. 204v/9=016/116

ḥarām ḳıl- "yasaklamak, dinen yasaklamak, yapılmasına izin vermemek"

çınoḳ ***ḫarām ḳıldı*** siler üze özi ölmişni aḳar ḳannı toŋuz ėtini ol nekni kim urun ḳılındı anıŋ birle Taŋrı aḍnaġıḳa. 20r/3=002/173

ḥarām ḳılın- "yasaklanmak, dinen yasaklanmak, yapılmasına izin verilmemek"

teŋde keçmek birle. eger kelseler silerke esīrler yulup satar siler olarnı ol ***ḥarām ḳılınmış*** turur siler üze anlarnı çıḳarmaḳ. 10r/9=002/085

ḥarām yė- "haram yemek, dinen yasak olan şeylerden yemek"

körgey sen üküş anlardın ėwerler yazuḳ içinde teŋde keçmek içinde ***yėmekleri ḥarām*** nėme yawuz ḳılur erdiler. 88r/5=005/062

ḥarāmnı yė- "haram yemek, dinen yasak olan şeylerden yemek"

keḍ üküş ḳulaḳ tutuġlu yalġanḳa üküş ***yėgliler ḥarāmnı***. 85r/9=005/042

ḥarāmla- (<A.+T.) "kendinden emin yürümek"

yana yöridi öz kişiler yana ***ḫarāmlayu***. 430r/1=075/033

ḥarāmlayu yöri- "böbürlenerek yürümek, çalım satmak, böbürlenmek"

yana ***yöridi*** öz kişiler yana ***ḫarāmlayu***. 430r/1=075/033

393 Sözlükte "toprağın geliri" anlamına gelen "haraç", fıkıhta "toprak vergisi" demektir. "Haraç" aslen, savaşta fethedilip gayrimüslimlerin elinde bırakılan araziden alınan vergidir. Bununla birlikte sulh yoluyla alınıp da bir ücret karşılığında sahibinde bırakılan topraklar içinde haraç tabiri kullanılmıştır (Karagöz 2005:231).

394 Sözlükte "yasak, memnu" anlamına gelen haram, dini bir terim olarak, kesin bir delille, açık bir şekilde yapılmaması istenen fiildir. Hanefilere göre bir fiilin haram olması için ayet, mütevatir veya meşhur sünnet gibi kesin bir nassla sabit olması ve açık bir şekilde haramlığa delalet etmesi gerekir, açık bir şekilde delalet etmeyen veya ahad yolla sabit olan hadisle haramlık sabit olmaz (Karagöz 2005:232).

ḥarām-zāde (<A.) "gayr-i meşrû, soysuz"

üküş teŋde keçigli anda kėḍin ***ḥarām-zāde***. 418v/7=068/013

ḫarc (<A.) "harcama, masraf"

ḫarc ḳıl- "harcamak, masraf etmek, sarf etmek, tüketmek"

ay anlar kim kėrtgündiler bāṭıl ḳılmaŋlar ṣadaḳa bėrmişiŋizlerni minnet birle taḳı eẕā birle anıŋ teg kim ***ḫārc ḳılur*** mālını kişilerke körkitü kėrtgünmes Taŋrıḳa kėḍinki künke. 34r/5=002/264

ḫarīş (<A.) "hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün"

ḫarīş ḳıl- "musallat etmek"

körmes mü sen biz ıḍtımız yeklerni tanıġlılar üze ḫarīş ḳılur anlarnı ***ḫarīş ḳılmaḳ***. 227v/8=019/083

ḫarīş ḳılmaḳ "heyecanlandırmak, sıkıştırmak, kışkırtmak"

körmes mü sen biz ıḍtımız yeklerni tanıġlılar üze ḫarīş ḳılur anlarnı ***ḫarīş ḳılmaḳ***. 227v/8=019/083

ḫarīż (<A.) "güçsüz, takatsız"

ḫarīż ḳıl- "güçsüz kılmak, takatsız bırakmak"

ḫarīż ḳılmaz çıġaylarḳa aş yėtürmek üze. 449v/7=107/003

ḫarīżlıḳ (<A.+T.) "teşvik etmek, yönlendirmek"

ḫarīżlıḳ ḳıl- "teşvik etmek, yönlendirmek, sevk etmek"

ḫarīżlıḳ ḳılġıl kėrtgünüglilerni. 68r/7=004/084

hārūn (<A.) "Hz. Harun, Hz. Musa'nın ağabeyi ve veziri olup, kardeşi Hz. Musa ile birlikte Firavun ve tebaasını dine davetle görevli peygamber[395]"

aydılar ay mūsā biz kirmegey ök miz aŋar tutaşı neçe kim olar bar ergince anıŋ içinde barġıl sen seniŋ uluġuŋ yaʿnī ***hārūn*** toḳışıŋlar. 83r/9=005/024

hārūn boḍunı "Hz. Harun'un kavmi"

aydı anlarḳa yalavaçları anıŋ erkliginiŋ nişānı kelmeki silerke ḳaburçaḳ anıŋ içinde köŋül amrulmaḳı iḍiŋizlerdin kėḍin ḳalmış anıŋdın kim mūsā boḍunı ***hārūn boḍunı*** yüḍer anı ferişteler. 31r/8=002/248

hārūt (<A.) "Marut adlı melekle birlikte Babil halkına sihir öğreten meleğin adı[396]"

---

395 Hz. Musa'nın abisi ve İsrail Oğulları'na gönderilen Peygamber Harun "parlayan" manasına gelir. İbranice "aharon" "kararsız" olarak ifade edilen kelime Arapçaya başka dillerden girmiştir. Meryem suresi 19. ayette geçen Harun kelimesi dışında bütün isimler Hz. Musa'nın kardeşi olan Harun (a.s.) ifade etmektedir. Harun (a.s.) uzun boylu, dolgun ve geniş sırtlı, beyaz tenli olup alnında da bir beni vardı. Fasih ve dikkatli konuşan, yumuşak huylu biri idi (Bedir 2010:175).

396 Kur'an-ı Kerim'de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki kimse. Harut ve Marut Arapça menşeli değildir. Bu isimler, Kur'an'da geçtiği gibi diğer dinlerde de benzeri ve farklı şekillerde mevcuttur. Zerdüştliğin kutsal kitabı olan Avesta'da "Haurvatat" ve "Ameratat" olarak geçer. İran'da ise "Khurdad"ve "Murdad" olarak bilinir (Bedir 2010:180).

nėgü kim indürüldi erse ėkki ferişte üze bābil yerinıŋ ***hārūṭḳa*** demāvend taġı da erdi mārūṭḳa. 12v/1=002/102

ḥased (<A.) "kıskançlık[397]"

taḳı ḫilāf ḳılışmadı anlar kim bėrildiler kitābnı meger mundın soŋra keldi anlarḳa ʿilm ***ḥased*** üçün aralarında. 39v/8=003/019

ḥased ḳıl- "kıskançlık etmek, çekememezlik etmek"

tarılmadılar meger kelmişde kėḍin anlarḳa bilig ***ḥased ḳılġu*** anlar ara. 354v/2=042/014

ḥased tut- "çekememezlik etmek, kıskançlık etmek"

yme ***ḥased tutuġlı*** kişiler şerrindin ḳaçan ḥased ḳılsa. 451r/4=113/005

ḥased tutuġlı "çekememezlik eden, kıskanç, haset"

yme ***ḥased tutuġlı*** kişiler şerrindin ḳaçan ḥased ḳılsa. 451r/4=113/005

ḥased tutuġlı kişiler şerri "haset tutan kişilerin kötülüğü"

yme ***ḥased tutuġlı kişiler şerrindin*** ḳaçan ḥased ḳılsa. 451r/4=113/005

ḫaşm (<A.) "düşman, muhalif, karşı taraf"

nek tėgdi mü saŋa ol ėkki ***ḫaşmnuŋ*** ḫaberi ḳaçan aġdılar erse tapunġu yerke. 331v/1=038/021

ḫāṣṣ (<A.) "yalnız, sadece, seçkin, özel[398]"

aydı evet siler andaġ erse yaḳın ḳılınmış ***ḫāṣṣlardın***. 268v/9=026/042

ḫāṣṣ ḳıl- "ait ve mahsus hâle getirmek"

ḫāṣṣ ḳılur raḥmeti birle kimke tilese. 45r/6=003/074

ḥaşr[399] (<A.) "Kıyamet, toplanma, cem etme, ölüleri diriltip mahşere çıkarma[400]"

bu ***ḥaşr*** sūresi yėgirmi bėş āyāt turur medinede inmiş turur. 403r/4=059

ḫaṭā (<A.) "yanlış, yanlışlıkla[401]"

---

397 Türkçede "çekememezlik" anlamına gelen haset kelimesi bir ahlak terimi olarak kişinin, başkalarının sahip bulunduğu maddi ve manevi imkanlarının elinden çıkmasını veya o imkanların kendisine geçmesini istemesi anlamına gelir. Haset genellikle aralarında mesleki, iktisadi, ilmi ve sosyal ilişkiler bulunan insanlar arasında ortaya çıkar. Psikolojik ve sosyal zararları bulunan ve şeytani bir huy olan haset dinimizce haram kılınmış, gıpta ve hayırda yarışma teşvik edilmiştir (Karagöz 2005:235).

398 Sözlükte "özel, hususi" gibi anlamlara gelen hass, fıkıh usulünde, tek bir manaya delalet eden kelimelere denir. Bu kelime hayvan sözcüğü gibi cins, insan gibi tür ifade eden bir kelime olabileceği gibi Ahmet, Mehmet gibi şahıs isimleri de olabilir (Karagöz 2005:237).

399 Medine döneminde inmiştir. 24 ayettir. Adını ikinci ayette geçen "haşr" kelimesinden almıştır. Haşr, "bir araya toplama" demektir. Burada Uhud savaşında müslümanlarla yaptığı antlaşmayı bozup Mekkeli müşriklerle iş birliği yapan Yahudi kabilelerinden Nadîr oğullarının toplanıp Medine'den çıkarılması anlamında kullanılmıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:544).

400 Sözlükte "bir şeyi mekan ve meskenden çıkarmak, toplamak, bir araya getirmek, sevketmek" anlamlarına gelen "haşr" terim olarak Cenab-ı Hakkın ölülere ruhları iade edip onları hesaba çekmek üzere toplaması ve toplanma yerine sevketmesi demektir. Toplanacak olan yere de "Mahşer" denir (Karagöz 2005:237).

401 "Hatıe" fiilinin mastarı olan hata sözlükte; hata yapmak, yanılmak, doğru yoldan uzaklaşmak ve günah işlemek; isim olarak; hata, yanlışlık ve kusur; aynı kökten gelen "hati'e" (çoğulu hataya) ve hit'ü kasten ve

ḫaṭā ḳıl- "yanılmak, hata yapmak, yanlış yapmak"

iḍimiz tutmaġıl bizni eger unutsa miz yā ***ḫaṭā ḳılsa*** miz. 37v/7=002/286

ḫaṭā ḳılığlılar "hata işleyenler, yanılanlar"

neçeme erdimiz erse ***ḫaṭā ḳılığlılar***.181r/5=012/091

ḫattā (<A.) "hatta, bundan başka, fazla olarak"

bardılar ***ḫattā*** ḳaçan keldiler erse bir sala boḍunıŋa aş ḳoldılar anıŋ boḍunındın unamadılar kim ḳonuḳ tutmaḳḳa olar ėkkini. 220v/2=018/077

ḫatun "kadın, eş[402]"

ḫatunlarınız tarıġlaġ turur silerke. 27r/7=002/223

çın sözlegli ḫatunlar "doğrus söyleyen bayanlar"

çın boyun sügli erenler taḳı boyun sümiş tişiler taḳı kėrtgünmişler erenler taḳı kėrtgünmiş tişiler yarlıġḳa utru barġan erenler yarlıġḳa utru barġan tişiler ***çın sözlegli ḫatunlar*** çın sözlegli erenler. 307v/5=033/035

ʿazīz-i mıṣr ḫatunı "Zeliha"

aydı ḳunçuylar kent içinde ***ʿazīz-i mıṣr ḫatunı*** tartnar yigitni özindin. 175v/4=012/030

firʿavn ḫatunı "Firavun'un hanımı"

aydı ***firʿavn ḫatunı*** köz yaruḳı bolġay maŋa taḳı saŋa. 281v/1=028/009

ḫatunluḳ "eşlik, zevcelik"

ḫatunluḳ tügüni "nikâh bağı, nikâh icazeti"

azu keçürse ol kim anıŋ elginde turur ***ḫatunluḳ tügüni*** beküti. 30r/1=002/237

hāviye (<A.) "Cehennemin yedinci katı, en şiddetlisi[403]"

---

bilerek yapılan günah (zenb) "hatı"; kasten günah işleyen kimse demektir. "Hatie kelimesinin dişi şekli "hatietü" çoğulu "hatiat" tır. Doğru yoldan sapmak anlamındaki hata üç kısımdır. 1. Yapılması yasak ve çirkin olan bir fiili bilerek yapmak. 2. İstemeden yasak ve kötü olan bir fiili işlemek. 3. Kötü ve yasak bir fiilin yapılmasını istemek (Karagöz 2005:238).

402 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

403 Kur'an'da Cehennem'in isimlerinden veya tabakalarından biri olarak zikredilen bu kelimenin anlamı hususunda değişik görüşler olmakla beraber birbirlerini destekler bir mahiyet kazanmaktadırlar. "Yukarıdan aşağıya düşmek, su kat etmek" manasına "hüviy" ve "heyvan" dan türemiş ismî fail olduğunu, bu bağlamda "sâkıt"la aynı anlama gelebileceği içi boş, derin, düşüldükçe düşülen çukur, veya o çukura, uçuruma düşen kişi, ateş, gök ve yer arasındaki hava boşluğu, nefsin kötü şeylere yönelmesi, cehennem mekânı, cehennem ateşinin en

anıŋ anası yaʿnī yanışı ***hāviye*** turur. 448r/9=101/009

ḥavż **(<A.)** "havuz"

taḳı tutar siler ***ḥavżlar*** bolġay kim siler meŋgü ḳalġay siler. 271v/3=026/129

hay bin aḫṭab (<A.) "Hay bin Ahtab, Ehl-i kitaptandır. Medine'den Mekke'ye gelerek müşrikleri Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhine kışkırtarak beraber mücadeleye çağıran kişi"

körmes mü sen anlarḳa bėrildiler ülüşni bitigdin kėrtgünürler ***hay bin aḫṭabḳa*** kāʾb bin eşrefḳa ayturlar anlarḳa tandılar bular köni yol(l)uġraḳ anlardın kim kėrtgündiler yolun. 64v/7=004/051

ḫayr **(<A.)** "hayır, iyilik[404]"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ***ḫayr*** sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/4=003/026

ḫayrdın yıġ- "iyilik etmekden engellemek, iyilik yapmaktan alıkoymak"

ḫayrdın yıġıġlı ḥadda keçigli üküş yazuḳluġ. 418v/7=068/012

ḫayrdın yıġıġlı "çok cimrilik gösteren, hayırdan el çeken[405]"

ḫayrdın yıġıġlı ḥadda keçigli üküş yazuḳluġ. 418v/7=068/012

ḫayrdın ḳıl- "iyilik etmek, iyilikte bulunmak"

taḳı ne kim ***kılsaŋız ḫayrdın*** küfr ketürmegey siz aŋa. 49r/6=003/115

ḫayrāt **(<A.ç.)** "sevap için yapılan işler[406]"

ḫayrāt bėril- "ödüllendirilmek"

ündenilgeyler munu silerke uştmaḫ tėp ***ḫayrāt bėrildiŋizler*** anı anı kim ḳılur erdiŋizler. 116v/5=007/043

ḫayṣ **(<A.)** "itibar, saygı ilgi"

sėzinmediŋizler çıḳmaḳları sėzik ḳatdılar anlarnı yıġlılar ḥiṣārları Taŋrı ʿaẕābından bėrdi anlarḳa Taŋrı ***ḫays*** saḳınmadılar. 403r/9=059/002

---

derin yeri anlamında kullanıldığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Kur'an'da sadece bir yerde geçen "haviye" anlamlarının farklılığına rağmen Cehennem'e isim olmuş "um" hazfıyla da birlikte kullanılarak çok daha derin ve tesirli anlamlar kazanmıştır (Soydaner 2002:39).

404 Bir şeyi diğerini tercih etmek, hayırlı olmak, hayırda birine üstün gelmek, birine hayırlı olan şeyi vermek anlamındaki "h-y-r" kökünden türeyen "hayr" isim olarak; insanların rağbet ettiği, sevip arzu ettiği ve hayırlı olan şeylere denir. İsm-i tafdil olarak "daha hayırlı, en iyi, en faydalı" demektir. Hayr kelimesi Kur'an'da 176 ayette geçmiştir (Karagöz 2005:248).

405 Farsça'da "adi, soysuz, alçak" anlamına gelen cimri kelimesinden Türkçe'ye geçmiş olup pintilik, hasislik anlamında kullanılmaktadır. "şuh" ve "buhl" kelimeleri Arapça'da aynı anlamı ifade etmektedir. Ancak "şuh", öncelikle kişiyi mal-mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, "buhl" ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir (Karagöz 2005:102).

406 Hayır kelimesinin dişili olan hayranın çoğulu olup sözlükte "hayırlı olanlar, seçilip tercih edilenler ve kendisinde çok fayda bulunanlar demektir. Bu anlamda hayr ve hayra'nın aslı hayyir ve hayyire olup sıfat-ı müşebbehedir. Kur'an'da 10 ayette geçmiş ve salih ameller, hayırlı işler, iyi huylu, güzel ahlaklı kadınlar, hayırlar, mükafatlar ve manevi nimetler anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2004:248).

ḫayṣ bėr- "itibar vermek, saygıda bulunmak, ilgi göstermek"
sėzinmediŋizler çıḳmaḳları sėzik ḳatdılar anlarnı yıġlılar ḥişārları Taŋrı ʿazābındın ***bėrdi anlarḳa Taŋrı ḫays*** saḳınmadılar. 403r/9=059/002

ḫayyire (<A.) "her zaman iyilik eden çok hayırlı"
ḫayyire bol- "her zaman iyilik etmek, çok hayırlı olmak"
ḳaçan ***ḫayyire bolsa*** köz. 429r/9=075/007

ḫayż (<A.) "kadınlarda ay başı[407]"
ol uraġut nevmīḍ bolsalar ḫayżdın uraġutlarıŋızdın sėziklig bolsa siler anlarnıŋ ʿiddeti üç ay bolur neme ol uraġutlarḳa ***ḫayżı*** kelmedük bolsa. 413v/5=065/004
ḫayżdın nevmīḍ bol- "(yaşlılıklarından ötürü) adetten kesilmek"
ol uraġut ***nevmīḍ bolsalar ḫayżdın*** uraġutlarıŋızdın sėziklig bolsa siler anlarnıŋ ʿiddeti üç ay bolur neme ol uraġutlarḳa ḫayżı kelmedük bolsa. 413v/5=065/004
ḫayżı kel- "adet görmek, adet dönemine girmek"
ol uraġut nevmīḍ bolsalar ḫayżdın uraġutlarıŋızdın sėziklig bolsa siler anlarnıŋ ʿiddeti üç ay bolur neme ol uraġutlarḳa ***ḫayżı kelmedük*** bolsa. 413v/6=065/004
ḫayżı kelmedük bol- "adet görmemek"
ol uraġut nevmīḍ bolsalar ḫayżdın uraġutlarıŋızdın sėziklig bolsa siler anlarnıŋ ʿiddeti üç ay bolur neme ol uraġutlarḳa ***ḫayżı kelmedük bolsa***. 413v/6=065/004

ḥāżır (<A.) "hazır, mevcut"
aydı anıŋ ḳoldaşı bu turur ol kim meniŋ üskümde ***ḥāżır erdi***. 382v/7=050/023
ḥāżır bol- "bulunmak, hazır olmak"
aḍaḳın ḳılġıl namāznı kün meŋzeki tegşürülmekdin tün ḳaraŋḳuluḳıŋa tėgi taŋda oḳımaḳ çınoḳ taŋ atarda oḳımaḳ erür ***ḥāżır bolġu***. 212r/2=017/078
ḥāżır ḳılın- "hazırlanmak"
anlar anlarḳa çerigler ***ḥāżır ḳılınmışlar***. 324v/4=036/075
ḥāżır ḳılınmış "hazırlanmış"
ol kün kim bulur tėgme bir ten anı kim ḳıldı eḍgülükdin ***ḥāżır ḳılınmış***. 41r/3=003/030

ḥāżırla- (<A.+T.) "hazırlamak, hazır hale getirmek, hazırlamak"
anlar anıŋ üze kim ḳılurlar müʾminlerḳa tanuḳlar ***ḥāżırlar***. 440r/2=085/007

ḫazīne (<A) 1. "hazine"
yoḳ bir nersedin meger biziŋ üskümizde anıŋ ***ḫazīneleri*** indürmes miz anı meger endāze birle belgürmiş. 193r/6=015/021
2. "harcama, tüketme, sarf etme"

407 Sözlükte "suyun akıp taşması, kanın akması" anlamlarına gelen "hayız", bir fıkıh terimi olarak, ergenlik çağına giren sağlıklı kadının döl yolundan düzenli aralıklarla belirli sürelerle gelen kanı ifade eder. Kadınların ergenlik dönemine girdiklerinden menopoz dönemine kadar görülen fizyolojik bir olaydır. Kadının döl yatağının iç yüzünü kaplayan zarın, yumurtanın döllenmeyip ölmesi ve yumurtalık hormon salgısının kesilmesi üzerine parçalanarak kanla birlikte dışarı atılmasından ibarettir (Karagöz 2005:247)

yığmadı anlarnı bezerlenmek anlardın ***ḫazīneleri*** meger anlar tandılar Taŋrıḳa yalavaçıŋa. 144v/1=009/054

ḫazīne ḳıl- "harcamak, tüketmek"

kelmesler namāzḳa meger anlar kehller ***ḫazīne ḳılmaslar*** meger anlar taplamaġlılar. 144v/2=009/054

hee "evet ***bkz.*** emet, yemet"

nek buldıŋızlar mu ol kim vaʿde ḳıldı iḏiŋizler yaraşı aydılar ***hee***. 116v/8=007/044

helāk (<A.) "yok olma, ortadan kalkma[408]"

helāk bol- 1."yok olmak, ortadan kalkmak"

men sėzinür men ay firʿavn ***helāk bolmış***. 213v/9=017/102

2. "çukura yıkılmak, yuvarlanmak"

yme asıġ ḳılmaz andın neki tawarı ḳaçan ***helāk bolsa***. 444v/7=092/011

helāk kemiş- "yere batırmak, mahvetmek, yok etmek"

helāk kemişti Taŋrı anlar üze tanıġlılar anıŋ meŋizligreki ol. 373r/9=047/010

helāk ḳıl- "yok etmek, ortadan kaldırmak"

yėl şıfatı meŋizlig anıŋ içinde sowuḳluḳ ḳar tėgdi anlarnıŋ ekiniŋe kim küç ḳıldılar özleriŋe ***helāk ḳıldı*** anı. 49v/1=003/117

helāk ḳılġu "alçaltmak, rezil etmek, utandırmak"

ol kim kestiŋizler yėgü ḫurmādın azu ḳoḍtıŋızlar anı aḍaḳın öz tüpi üze Taŋrı yarlıġı birle yme ***helāk ḳılġu*** üçün fāṣıḳlarnı. 403v/5=059/005

helāk ḳılın-"yok edilmek, mahvedilmek"

yalġanḳa tuttılar ol ėkkini boldılar ***helāk ḳılınmışlardın***. 251v/4=023/048

helāk ḳılınmış"yok edilmiş, mahvedilmiş"

yalġanḳa tuttılar ol ėkkini boldılar ***helāk ḳılınmışlardın***. 251v/4=023/048

helāklıḳ (<A.+T.) "helak olma, yok olma, perişanlık ***bkz.*** helāklik"

herāyna oḳıġay ***helāklıḳın***. 439r/9=084/011

helāklıḳ oḳı- "ölümü çağırmak, beddua etmek"

herāyna ***oḳıġay helāklıḳın***. 439r/9=084/011

helāklik (<A.+T.) "helak olma, yok olma, perişanlık ***bkz.*** helāklıḳ"

anlar kim tandılar ***helāklik*** anlarḳa yoḳ yoḍun ḳıldı işlerini. 373r/6=047/008

ḫelāl (<A.) "helal, dinen yasak olmayan[409]"

---

408 Sözlükte "ölmek, mahvolmak" anlamına gelen helak, dini bir kavram olarak, fert ve toplumların yok edilmesi suretiyle cezalandırılması demektir. Kur'an'da geçmiş kavimlerin, işledikleri bazı suçlar nedeniyle helak edildikleri açıklanmaktadır. Helak oluş nedenleri arasında, zulüm, aşırı gitmek, refah ve bolluk içerisinde şımarmak ve azmak zikredilmiştir (Karagöz 2005:251).

409 Dinen yapılması veya yenip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey demektir. Allah ve Resulü'nün bir şeyin helal olduğunu belirtmesi veya işlenmesinde günah olmdığını bildirmesi , o fiilin helal olduğunu gösterdiği gibi, o fiil veya şeyin yasaklandığına dair bir delil bulunmaması da helal olduğunu gösterir. Zira eşyada aslolan

ṭaʿāmnuŋ ḳamuġı erdi ***ḫelāl*** yaʿḳūb oġlanıŋa meger nerse kim ḥarām ḳıldı yaʿḳūb özi üze mundın aşnu kim kim indürülse tevrīt. 47r/4=003/093

ḫelāl bol- 1.“helal olmak, helal edilmek, yenmesi veya içilmesi dinen yasak olmamak” yülimeŋler başlarıŋızını teggińceke tėgi ıḍġu ḳurbān ***ḫelāl bolġu*** yerke kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ rūzedin yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23r/9=002/196

2.“mübah olmak”

ḫelāl bolmas anlarḳa kizlemekleri anı kim yarattı Taŋrı oġulçuḳları içinde eger kėrtgünmiş erseler Taŋrıḳa kėḍinki künke. 27v/5=002/228

ḫelāl bolġu yer “kurban kesilecek mekan, yer, mevzi”

yülimeŋler başlarıŋızını teggińceke tėgi ıḍġu ḳurbān ***ḫelāl bolġu yerke*** kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ rūzedin yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23r/9=002/196

ḫelālḳa çıḳ- “ihramdan çıkmak, hac görevini tamamlamak”

ḳaçan ***ḫelālḳa çıḳsa*** siler ötrü awlaŋlar. 79v/3=005/002

ḫelāl ḳıl- “helal kılmak, mübah kılmak”

taḳı ***ḫelāl ḳıldı*** Taŋrı satıġnı taḳı ḥarām ḳıldı ribānı kim kim kelse aŋa ögüt iḍisindin taḳı yıġılsa aŋa ol kim keçti taḳı anıŋ işi Taŋrı tapa. 35v/7=002/275

ḫelāl ḳılın- “helal kılınmak, mübah kılınmak”

ḫelāl ḳılındı silerke tėgme rūze tüni ḳawuşmaḳ uraġutlarıŋızḳa anlar keḍim ol silerke siler keḍim anlarḳa. 22r/3=002/187

ḫelāl tut- “helal saymak, mübah olarak göstermek”

kėniktürmek artuḳluḳ ol tanmaḳ içre azdurur anıŋ birle anlarnı kim tandılar ***ḫelāl tutarlar*** anı bir yıl ḥarām ḳılurlar anı bir yıl. 142v/5=009/037

ḫelāl tutma- “ihlâl etmek, saygısızlık etmek”

ay anlar kim kėrtgündiler ***ḫelāl tutmaŋızlar*** Taŋrınıŋ belgü ḳılmışlarını ap aġırlıġ aynı ap boġuzlaġu boġzıŋa nişān asılmış ap uġraġlılar aġırlıġ ėwke tilerler artuḳluḳnı iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı. 79v/1=005/002

ḫelāl tutmaḳ “mekan, yer, mevzi, Kabe”

yana ***ḫelāl tutmaḳı*** anıŋ ewke tėgi āzād ḳılınmış. 245r/3=022/033

hem (<F.) “bir de, ve”

ḳalıġlı meŋgülüg andın uluġluḳ iḍisi ***hem*** uluġluḳ iḍisi aġırlıġ iḍisi. 392v/9=055/027

hemīşe (<F.) “devamlı, sürekli, daima”

uçuz bolġay yüzler ol tirigke kim ***hemīşe*** tirig turur. 233v/9=020/111

herāyna (<F.) “elbette, tabiî”

---

helal oluşudur. Buna göre bir şey, dinin açık bir hükmüne, yasağına ve ilkesine aykırı olmadıkça helaldir, meşrudur (Karagöz 2005:252).

herāyna tap yėtgey olarḳa Taŋrı. 16r/7=002/137

hergiz (<F.) "asla, hiçbir zaman"

eger ḳılmadıŋızlar erse ***hergiz*** ḳılmaġay oḳ siler ḳorḳuŋlar ol otdın kim anıŋ tamduḳı kişiler taşlar anutuldı tanıġlılarḳa. 4r/6=002/024

ḫesāb (<A.) "hesap[410]"

ḫesāb ḳıl-"hesaba çekmek, hesab sormak"

ḫesāb ḳılġay miz siler birle ay ādemīler perīler. 393r/2=055/031

hevā (1) (<A.) "heves, istek[411]"

ne körür sėn ol kişini kim tutundı Taŋrısını öz ***hevāsı*** azdursa anı Taŋrı bir bilig üze yme tamġa ursa ḳulaḳı üze köŋli üze taḳı ḳılsa anıŋ körmeki üze örtüg. 367r/9=045/023

hevā (2) (<A.) "boşluk, hava"

körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meṣel bir arıġ söz ḫurmā yıġaçı teg anıŋ köki bek bekümiş turur anıŋ butaḳı üstün ***hevā*** içinde.190r/7=014/024

ḫıred (<F.) "akıl"

ḫıred iḍileri "akıl sahipleri"

silerke tüzlük teŋişmek içinde tiriglik ol ay ***ḫıred iḍileri*** bolġay kim siler saḳlanġay siler. 21r/4=002/179

ḫıredlik (<F.+T.) "akıllılık"

ḫıredlik ḳıl- "aşağılamak, kendini bilmemek"

yüz ewürmes ibrāhīm dīnidin meger nė ***ḫıreḍlik ḳılsa*** özine. 15v/2=002/130

ḫıyānet (<A.) "hainlik, ihanet[412]"

bilür közler ***ḫıyāneti*** netegligin anı kim kizlese köŋüller. 343r/5=040/019

ḫıyānet ḳıl- "ihanet etmek, hainlik yapmak"

taḳı bolmadı peyġāmberḳa kim ***ḫıyānet ḳılsa***. 53v/8=003/161

ḫıyār (<A.) "hıyar, salatalık"

ançada aydınızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl bizin üçün iḍinde çıḳarsun bizke andın kim ündürür yer zarġunzdın ***ḫıyārdın*** buġdayındın yasmuḳındın soġanındın. 7v/7=002/061

ḫıyre (<F.) "karmaşık, donuk, fersiz"

ḫıyre ḳıl- "karıştırmak, şaşırtmak"

---

410 Sözlükte "saymak, hesap etmek, hesaba çekmek, sayım ve sayma"gibi anlamlara gelen hesap, dini litaretürde mükellef insanların dünyadaki inanç ve davranışlarından dolayı ahirette hesaba çekilmeleri demektir. Kur'an'da hesap kelimesi türevleriyle birlikte kırk ayette geçmiştir (Karagöz 2005:252).

411 Sözlükte "istek, meyil, heves, sevme, düşme" gibi anlamlara gelen heva, bir terim olarak, nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı olan eğilim demektir. Kur'an'da "heva" kelimesi on ayette tekil, on sekiz ayette çoğul olarak geçmektedir (Karagöz 2005:253).

412 Sözlükte "sözünde durmamak, eksiltmek, emaneti yerine getirmemek" gibi anlamlara gelir. Hıyanet eden kimseye "hain" denir (Karagöz 2005:255).

yoḳ kim kelgey anlarḳa tawışsuzun ***ḫıyre ḳılġay*** anlarnı. 237v/9=021/040

ḫıżr (<A.) "Hızır, darda kalan kimsenin yardımına koşmakla bilinen peygamber[413] " bardılar ḳaçan kördiler erse bir oġlannı öldürdi anı ***ḫıżr*** aydı öldürdüŋ mü bir etözni arıġ yazuḳsuz. 220r/8=018/074

ḥicāb (<A.) "perde, utanma, sıkılma, utanç[414]"
aydı men sewmiş erür miş men ėḍgü sewmekni iḍim yāḍındın ançaḳ örtüldi ***ḥicāb*** birle. 332v/2=038/032

ḥicr (<A.) "ayrılma, vazgeçme"
ḥicr iḍileri "Hicr halkı (Hicr, Salih peygamberin kavminin yaşadığı bölgenin adıdır, burada yaşayan halk Semud kavmi diye bilinir.)[415]"
yalġan tuttı ***ḥicr iḍileri*** ıḍılmış yalavaçlarnı. 195r/5=015/080

hicret (<A.) "göç[416]"
hicret ḳıl- "göç etmek, yer değiştirmek"
amarıları yaḳınraḳ amarıdın Taŋrı bitigi içinde mü'minlerdin ***hicret ḳılıġlılardın*** meger kim ḳılsa siler yaḳınlarıŋızḳa ėḍgülük. 304v/8=033/006
hicret ḳılıġlı "hicret eden, muhacir, göç eden"
amarıları yaḳınraḳ amarıdın Taŋrı bitigi içinde mü'minlerdin ***hicret ḳılıġlılardın*** meger kim ḳılsa siler yaḳınlarıŋızḳa ėḍgülük. 304v/8=033/006

hīç (<F.) "hiç"
bilmės mü sen kim Taŋrı aŋa turur kökler erkligi taḳı yerler erkligi yoḳ silerke Taŋrıda aḍın ***hīç*** erklig yā taḳı yārī bėrigli. 13r/4=002/107

ḥikmet (<A.) "doğru olduğu tahakkuk eden her türlü söz ve amel, hikmet[417]"

---

413 Hızır, "ḫ-ḍ-r" kökünden Arapça bir kelime olup "yeşil, yeşil bitki, yeşillik" manalarına gelir. Kuru yerde veya kuru otların üzerine oturup kalkınca ardından yeşilliklerin (veya kuru otların) filizlenip çıkması ve dalgalanmasından dolayı Hızır (a.s.) Hızır dendiği hadis kaynaklarında ifade edilmiştir. Ayrıca yüzünün çok güzel olduğundan veya namaz kıldığı yerin etrafı hemen çemenzar olduğundan dolayı Hızır dendiği nakledilmiştir (Bedir 2010:442).

414 Sözlükte "perde, örtü, iki şey arasına konan engel" anlamına gelen hicab, bir kavram olarak, hakka ve hakikate ulaşmaya, ahiret gününde Allah'ı görmeye engel olan perde anlamına gelir. Hicap kelimesi Kur'an'da 7 ayette geçmiş hepsi perde anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:256).

415 Semud Kavmi'nin yaşadığı kabul edilen bölge ve burada yer alan şehir. Hicr lugatte, "kucak, eşya, etrafı duvarlarla örülü yer ve akıl" gibi manalara gelir. Kur'an-ı Kerim'de yer ismi olarak iki defa geçer. Kâbe'deki "hatim"in çevrelediği yer ile Kâbe arasında kalan alana da "hicr" denir. Genel olarak Hicr'den maksat, Semud Kavmi'nin oturduğu şehrin diğer adıdır. Medain-i Salih'in içinde bir mahallenin adı da olabilir. Bazılarına göre hicr, önce bu bölgenin adı iken, sonra "Medain-i Salih" denmiştir. Ashab-ı Hicr'den maksat bu mahallede bulunan ve Hz. Salih'e en yaman düşmanlığı yapanların genel unvanıdır (Bedir 2010:185).

416 Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, bir yerden bir yere göç etmek" demektir.İslam terminolojisinde hicret kavramı ile Hz. Muhammed'in (a.s.) ve arkadaşlarının M. 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmeleri kastedilir. Mekkeli müşriklerin baskılarına dayanamayan Müslümanlar daha önce iki kafile halinde Habeşistana hicret etmişlerdir (Karagöz 2005:256).

417 "Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak amacıyla men etmek, dönmek, sağlam yapmak" anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini

yoḳ iḍi meger ol yiŋen ***ḥikmet*** birle iş ḳılġan. 38r/7=003/006

artuḳluḳ ḥikmet "yüksek hikmetle dolu haberler"

artuḳluḳ ḥikmet yetrü keḍ ne asıġ ḳılur ḳorḳıttaçılar. 390r/6=054/005

ḥikmet bilig bėr- "(Hz. Lut'a) verilen hikmet ve ilim"

taḳı lūṭ ***bėrdimiz aŋa ḥikmet bilig***. 239v/5=021/074

ḥikmet bilig "(Hz. Lut'a) verilen hikmet ve ilim"

taḳı lūṭ bėrdimiz aŋa ***ḥikmet*** bilig. 239v/5=021/074

ḥikmet bėr- "hikmet vermek, bilgi vermek"

bėrdimiz aŋar ḥikmet kiçig erken mihrbānlıḳ biziŋ üskümizdin arıġlıḳ. 223v/5=019/012

ḥikmetlıġ (<A.+T.) "hikmetli, hikmet sahibi"

ol oḳıyur miz anı seniŋ üze nişānlardın taḳı ***ḥikmetlıġ*** ẕikrdin yaʿnī ḳurʿāndın. 43v/9=003/058

ḥikmetlıġ ẕikr "hikmetli Kur'an,Kur'an[418]"

ol oḳıyur miz anı seniŋ üze nişānlardın taḳı ***ḥikmetlıġ ẕikrdin*** yaʿnī ḳurʿāndın. 43v/9=003/058

ḫilāf (<A.) "anlaşmazlık, ihtilâf, ayrılık[419]"

ayġıl ne körür siler eger bolsa Taŋrı üskindin yana tansa siler aŋar kim azġanraḳ anıŋdın ol ***ḫilāf*** içinde ıraḳ. 353r/3=041/052

ḫilāf bol- "ihtilâfa düşmek, ayrılığa düşmek, anlaşmazlığa düşmek"

Taŋrı aḍrar seçer anlar ara ḳıyāmet küni içinde anıŋ içinde erdiler anıŋ içinde ***ḫilāf bolur*** erdiler. 13v/8=002/113

ḫilāf ḳıl- 1."anlaşmazlığa düşmek, ihtilâfa düşmek"

ayġıl tuttuŋızlar mu Taŋrı üskinde ʿahd ḳıymas ***ḫilāf ḳılmas*** Taŋrı ʿahdiŋe azu ayurlar mu Taŋrı üze anı kim bilmesler. 9v/7=002/080

2. "yerine getirmemek, dönmek, ifa etmemek"

ḫilāf ḳılmas Taŋrı vaʿdelerḳa. 336v/7=039/020

ḫilāf ḳılıġlı "geride kalan, arkada kalan"

uluġsıġlıḳ ḳıldıŋ azu erür mü sen ***ḫilāf ḳılıġlılardın***. 334r/9=038/075

ḫilāf ḳılış- "ayrılığa düşmek, anlaşmazlığa düşmek"

---

anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir. Hikmet kavramı Kur'an'da; öğüt, anlama, bilgi ve akli deliller, Kur'an, Kur'an'ın yorumu, sünnet, peygamberlik anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:258).

418 Hükm'ün sözlük anlamı, "hükmetmek, karar vermek, idare etmek, ata gem vurmak" demektir. Bazen hikmet anlamına da gelir. Kur'an, "Hükm" ile vasfedilmiştir ki, bu hem nazım hem de mana açısındandır (Türk 2001:167).

419 Sözlükte "hilaf", "karşı gelmek, aykırı davranmak, muhalefet etmek, zıtlaşmak" gibi anlamlara gelmektedir (Karagöz 2005:258).

taḳı ***hilāf ḳılışmadı*** anlar kim bėrildiler kitābnı meger mundın soŋra keldi anlarḳa ʿilm ḥased üçün aralarında 39v/7=003/019

hilāl bin ümeyye (<A.) "Hilal bin Ümeyye, Tebük seferine katılmadıkları için pişmanlık duyan ve dünya kendilerine zindan olan üç Müslümandan biri"

anlar üçegü üze yaʿnī kaʿb bin mālik ve müẕāret bin e'r-rabīʿ ve ***hilāl bin ümeyye*** kėḍin ḳoḍtılar. 151v/1=009/118

ḥīle (<A.) "hile, oyun, kandırmaca[420]"

ḥīle ḳıl- "tuzak kurmak, kandırmak, aldatmak"

taḳı ***ḥīle ḳıldılar*** taḳı ḥīle yanutı bėrdi Taŋrı. 43v/2=003/054

ḥīle yanutı bėr- "yapılan hilenin karşılığını vermek, cezalandırmak"

taḳı ḥīle ḳıldılar taḳı ***ḥīle yanutı bėrdi*** Taŋrı. 43v/2=003/054

ḫişār (<A.) "kuşatma, etrafını alma, kale, etrafı istihkâmlı kale, bent"

sėzinmediŋizler çıḳmaḳları sėzik ḳatdılar anlarnı yıġlılar ***ḫişārları*** Taŋrı ʿaẕābından bėrdi anlarḳa Taŋrı ḥayṣ saḳınmadılar. 403r/9=059/002

ḫor (<F.) "hakir, adi, aşağı, değersiz"

tilediler aŋar ėsizlikni ḳıldımız anlarnı ***ḫorlar***. 239v/1=021/070

ḫor yıḍıġ suw "meni"

yana ḳıldı oġlın ḳızın aḳa turur çöjülmiş balçıḳdın yana ***yıḍıġ ḫor suwdın***. 302v/3=032/008

ḫor bol- "alçalmak, değersizleşmek"

aydı ol ayur ol bir uḍ turur ***ḫor bolmış*** ermez uşaḳlu yerni ap yme suw tutmış tarıġḳa. 8v/8=002/071

ḫor ḳıl- 1. "alçaltmak, aşağılamak, değersizleştirmek"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ***ḫor ḳılur*** sen. 40v/3=003/026

2. "perişan etmek, örselemek, hor ve hakir kılmak, kızdırmak"

kesmek üçün bir ögürni anlardın kim küfr ketürdiler yā ***ḫor ḳılsa*** anlarnı taḳı ewrülseler nevmīḍler. 50r/9=003/127

ḫor ḳılġan "alçaltan, küçük düşüren, zelil eden"

taḳı anlarḳa ḳın ***ḫor ḳılġan***. 55r/9=003/178

ḫor ḳılġan ḳın "alçaltan Cehennem ateşi, küçük düşüren, zelil eden Cehennem ateşi"

taḳı anlarḳa ***ḳın ḫor ḳılġan***. 55r/9=003/178

ḫor ḳılur "alçaltan, zillet veren[421]"

420 Sözlükte "çare, maharet, kurnazlık, aldatmak, düzenbazlık" gibi anlamlara gelen hile, bir fıkıh kavramı olarak bir kimseyi istenen yönde irade beyanında bulundurmak için yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder (Karagöz 2005:259).

aygıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ***ḫor ḳılur sen*** kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/3=003/026

ḫorla- (<F.+T.) "alçaltmak, aşağılamak, rezil rüsva etmek"

keldürgey miz anlarḳa çerigler birle küç yoḳ anlarḳa ol çerigler birle çıḳarġay oḳ miz anlarnı anḍın ***ḫorlar*** anlar ḫorlanmışlar. 276v/9=027/037

ḫorlan- (<F.+T.) "alçaltılmak, aşağılanmak, rezil rüsva edilmek"

aydı çıḳġıl anḍın ***ḫorlanmış*** sürsükmiş. 113v/5=007/018

ḫorlanmış sürsükmiş "kovulmuş, hor görülen, zemm edilmiş, tahkir edilmiş"

aydı çıḳġıl anḍın ***ḫorlanmış sürsükmiş***. 113v/5=007/018

ḫorlanmışlar "kovulmuşlar, hor görülenler, zemm edilmişler, tahkir edilmişler"

keldürgey miz anlarḳa çerigler birle küç yoḳ anlarḳa ol çerigler birle çıḳarġay oḳ miz anlarnı anḍın ***ḫorlar*** anlar ḫorlanmışlar. 276v/9=027/037

ḫorluḳ (<F.+T.) 1."zillet, alçaklık"

Taŋrı bilgenrek ḳayda ḳılur erse yumuşlarını. munu teggey anlarḳa kim yazuḳ ḳıldılar ***ḫorluḳ*** Taŋrı üskinde ḳatıġ öçemek ḳatıġ ḳın anıŋ birle kim mekr ėter erdiler. 107v/1=006/124

2."küçüklük, küçük olma, aşağılık"

munu teggey anlarḳa kim yazuḳ ḳıldılar ***ḫorluḳ*** Taŋrı üskinde ḳatıġ öçemek ḳatıġ ḳın anıŋ birle kim mekr ėter erdiler. 107v/1=006/124

ḫorluḳ kel- "zillete bürünmek, horlanmak, aşağılanmak"

ḳararıp közleri ***kelgey anlarḳa ḫorluḳ*** çınoḳ ündeyür erdiler secde ḳılmaḳḳa anlar ösey erdiler. 419v/7=068/043

ḫorluḳ ört- "zillet örtmek, zillet kaplamak, horluk kaplamak"

örter olarnı ḫorluḳ. 156r/2=010/027

ḫorluḳ rüsvālıḳ "alçak, kepaze, rezil-rüsvâ olma"

anlarḳa bu ajun içinde ***ḫorluḳ rüsvālıḳ*** anlarḳa kėḍinki ajun içinde ḳın turur uluġ. 14r/1=002/114

ḫorluḳ urul- "aşağılanmak, alçaltılmak"

uruldı anlar üze ḫorluḳ çıġaylıḳ yandılar öfke birle Taŋrıdın. 7v/9=002/061

ḫoş (<F.) "güzel, iyi"

yarlıḳaġay silerni yazuḳlarıŋızını kigürgey silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altınından arıḳlar yme orunlar ***ḫoş*** ʿadn būstānları içre. 408v/9=061/012

421 "Muzill", izzetin zıddı olup zillet ve alçaklık olan zillet kökünden gelmekte olup zillet veren demektir.Hak Teâlâ, zilleti masiyyete bağlamıştır. Zillet, masiyyet zulüm, Cenab-ı Hak'la kişi arasına perde indirmedir(Cemel 2001:63).

ḫoş ʿadn būstānları "Adn Cennetleri[422]"

yarlıḳaġay silerni yazuḳlarıŋızını kigürgey silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altınındın arıḳlar yme orunlar ***ḫoş ʿadn būstānları*** içre. 146v/4=009/072

ḫoş bol- "iyi davranmak, rıza göstermek"

sürülgeyler anlar ḳorḳḳaylar iḍileriŋke uştmaḫḳa gürūh gürūh ḳaçan kelseler aŋar açılġay ḳapuġları ayġay anlarḳa uştmaḫ erkligleri esenlik siler üze ***ḫoş bolduŋuzlar*** kiriŋler meŋgü ḳalıġlılar. 341r/9=039/073

ḫoş ḳaş "Cennetliklerin taktığı beyaz veya siyah taşlardan yapılmış güzel takılar" anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ***ḫoş ḳaş*** urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/7=076/021

ḫoş ḳaş urun- "süs eşyası takmak, süslemek, süslendirmek"

anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ***ḫoş ḳaş urunġay*** bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/7=076/021

ḫoş kel- "hoşuna gitmek, mutlu etmek"

kişilig almaŋlar ortaḳ ḳatıġlı tişilerni kėrtgüngińçe tėgi. kėrtgünmiş küŋ yėgrek turur ortaḳ ḳatıġlı tişidin neçe yme ***ḫoş kelse*** silerke. 26v/9=002/221

ḫoş kent "güzelliğiyle bilinen Sebe ülkesi"

kent turur ḫoş iḍi turur yarlıḳaġlı. 313r/7=034/023

ḫoş suw "Cennetliklerin içtiği tatlı ve hoş su"

küpler küzehler birle yme saġraḳ bulaḳdın aḳar ***ḫoş suw***. 394r/2=055/018

ḫoş tatlıġ "tatlı, lezzetli"

bu birisi ***ḫoş tatlıġ*** siŋiglig anıŋ içmeki bu taḳı birisi tuzluġ siŋilmek. 317v/6=035/012

ḫoş tatlıġ siŋiglig "Kızıl denizin içilebilir tatlı suyu"

bu birisi ***ḫoş tatlıġ siŋiglig*** anıŋ içmeki bu taḳı birisi tuzluġ siŋilmek. 317v/6=035/012

ḫoş tiriglik "güzel hayat"

kim ḳılsa ėḍgü erkekdin azu tişidin ol kėrtgünügli bolsa tiriglik bėrgey miz aŋar ***ḫoş tiriglik***. 203v/2=016/097

ḫoş yer "Cennet"

süçig yer yaʿnī ***ḫoş yer*** çıḳar anıŋ otları iḍisi yarlıġı birle. 118r/6=007/058

ḫoş yıḍıġlıġ çiçekler "güzel kokulu çiçekler"

āsānlıḳ ***ḫoş yıḍıġlıġ çiçekler*** būstānlar niʿmetlıġ. 396v/6=056/089

422 En belirgin anlamı ile "ikamet etme" veya "ikamet edilen yer" demek olan Adn, on bir ayette cennât kelimesiyle birlikte tekrarlanarak (cennâtü adn) "ikamet edilecek cennetler" anlamında kullanılmıştır. Adn Cennetinin belli bir bölümünün adı olduğu veya çoğul şeklinde kullanılışa bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda olduğunu söylemek mümkündür (Kök 2004:21).

ḫoşlan- (<F.+T.) "hoş gözükmek, hoşa gitmek, hoşlanmak"

tezgindürülür anlar üze saġraḳlar altundın üze şırçalar anıŋ içinde bolġay ol kim ārzū ḳılur anı etözler ***ḫoşlanur*** közler siler anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 362v/3=043/071

ḫoşluḳ (<F.+T.) "güzellik, arzu, istek"

ėletiŋizler ***ḫoşluḳlarıŋızını*** yaḳınraḳ tiriglikiŋiz içinde ėrinçlendiŋiz anıŋ birle bu kün yanut bėrlür siler uçuzlaġan ḳınnı anıŋ birle kim uluġsıġlıḳ ḳılur erdiŋizler yer içinde ḥaḳḳsızın anıŋ birle kim yarlıġdın çıḳardıŋızlar. 370v/7=046/020

ḫoşluḳlarıŋızını ėlet- "güzel olan bütün şeyleri dünya hayatında tüketmek"

ėletiŋizler ḫoşluḳlarıŋızını yaḳınraḳ tiriglikiŋiz içinde ėrinçlendiŋiz anıŋ birle bu kün yanut bėrlür siler uçuzlaġan ḳınnı anıŋ birle kim uluġsıġlıḳ ḳılur erdiŋizler yer içinde ḥaḳḳsızın anıŋ birle kim yarlıġdın çıḳardıŋızlar. 370v/7=046/020

ḫoşnūd (<F.) "memnun, hoşnut"

ḫoşnūd bol- "rıza göstermek, memnun olmak, razı olmak"

hergiz ***ḫoşnūd bolmas*** sėndin cuhūd ap yme tersālar. 14r/9=002/120

ḫoşnūd bolmış "rıza gösterilen, hoş görülen"

eger serseler ot orun turur anlarḳa eger ḫoşnūdluḳ ḳolsalar ermezler anlar ***ḫoşnūd bolmışlardın***. 350v/3=041/024

ḫoşnūd ḳıl- "memnun etmek, rıza göstermek, razı etmek"

andıḳarlar Taŋrı tuta silerke taplanmaḳ üçün silerke Taŋrı anıŋ yalavaçı sezāraḳ ***ḫoşnūd ḳılmaḳları*** anı eger erseler kėrtgünügliler. 145r/8=009/062

ḫoşnūdluḳ (<F.+T.) "hoşnutluk, memnuniyet"

ayġıl ḫaber bėrür mi men sizke andın yaḫşıraḳ birle anlarḳa kim ḳorḳtılar anlarnıŋ iḍisi ḳatında būstānlar aḳar astından arıḳlar meŋgüler anıŋ içinde taḳı cüftler arıġ ḳılınmış taḳı ***ḫoşnūdluḳ*** Taŋrıdın. 39v/2=003/015

ḫoşnūdluḳ būstānları "Cennet, Cennet makamları"

müjde bėrür anlarḳa iḍileri yarlıḳamaḳ birle andın ***ḫoşnūdluḳ būstānları*** birle anlarḳa anıŋ içinde tutaşı ėrinç. 140v/6=009/021

ḫoşnūdluḳ ḳol- "hoş görülmesini istemek, özür dilemek, müsamaha gösterilmesini arzu etmek"

eger serseler ot orun turur anlarḳa eger ***ḫoşnūdluḳ ḳolsalar*** ermezler anlar ḫoşnūd bolmışlardın. 350v/3=041/024

ḫoşnūdluḳ tile- "hoşnutluk istemek, menmuniyet istemek"

muḥammed Taŋrı yalavaçı turur anlar kim anıŋ birle turur ḳatıġ tururlar kāfirler üze bağırsaḳlar taḳı yaʿnī ʿömer bir ėkkindi ara körgey sen anlarnı yüknügliler secde ḳılıġlılar ***tilerler*** artuḳluḳ Taŋrıdın ***ḫoşnūdluḳ*** belgüleri nişānları yüzleri içre secde ḳılmaḳ nişānıdın. 379r/6=048/029

ḫoşnūdluḳ yarlıḳa- "hoşnutluk istemek, menmuniyet istemek"

ol ajunda ḳın turur ḳatıġ ***yarlıḳamaḳ*** Taŋrıdın ***ḫoşnūdluḳ***. 399r/5=057/020

ḫū (<F.) "asli tabiat, seciye, âdet, huy"

ermez bu meger ozaḳılarınıŋ ***ḫūsı***. 271v/7=026/137

hūd (<A.) "Hud peygamber, Ad kavmine peygamber olarak gönderilmiştir[423]"

aydılar ay ***hūd*** keltürmediŋ biziŋke bir belgü yaʿnī muʿcīzāt ermes miz ḳoḍuġlı butlarımızını seniŋ sözüŋdin taḳı ermes miz saŋa kèrtgünügliler. 167v/4=011/053

hūd boḍunı "Ad kavmi"

bilgil ıraḳ bolsun ʿād boḍunıŋa ***hūd boḍunıŋa***. 168r/6=011/060

hūd yalavaçı "Hud peygamber, Ad kavmine peygamber olarak gönderilmiştir"

ıḍtımız ʿād bodunıŋa ḳaḍaşları ***hūd yalavaçını***. 167r/9=011/050

ḫuneyn (<A.) "Huneyn, Mekke ile Taif arasında bir vadidir. Mekkenin fethinden sonra, bu vadide Müslümanlar ile Havazin kabileleri arasında savaş olmuş; neticede Müslümanlar galip gelmiştir[424]"

ḫuneyn toḳışı "Huneyn savaşı[425]"

ḫuneyn toḳışı kün ançada ḫoş keldi silerke üküşlüküŋizler muŋsuz ḳılmadı silerdin nerse tarudı siler üze yer ol kim kèŋüdi erdi. 141r/5=009/025

ḫunnas (<A.) "astrolojide beş seyyâre zuhal (satürn), müşteri (jüpiter), merih (mars), zühre (venüs), utarid (merkür)"

ant içer men ***ḫunnas*** yulduzlar birle. 436v/8=081/015

ḫunnas yulduzlar birle ant "geri kalıp gizlenenlere yemin olsun"

ant içer men ḫunnas yulduzlar birle. 436v/8=081/015

ḫurmā (<F.) "hurma"

ḫurmā borları teg yèmişlerindin üzümlerdin èter siler andın esritgü körklüg rūzī. 200v/3=016/067

ḫurmā borları "hurma ağacının meyvaları"

ḫurmā borları teg yèmişlerindin üzümlerdin èter siler andın esritgü körklüg rūzī. 200v/3=016/067

ḫurmā butaḳları "hurma ağacının gövdesi"

kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru öŋin öŋin asġay oḳ men silerni ***ḫurmā butaḳları*** üze bilgey ök siler ḳayumız ḳatıġraḳ ḳındın kèç ḳalġanraḳ. 231v/4=020/071

---

423 Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ve Ad kavmine gönderildiği bildirilen peygamber. Hud, lügatte "el-hevd" kökünden gelip "tevbe etmek ve hakka dönmek" manasına gelir. Muhtemelen Ahd-i Atik'te geçen "Eber" kelimesi, çok az bir ihtimalle Hud'un karşılığıdır. Bazıları, Hud'un ismini Abir olarak zikrederler. Hud aleyhisselam, Ad kavmi içinde en üstün soydan gelip Ad-i Ula'ya peygamber olarak gönderilmiştir. Hud aleyhisselam, orta boylu, esmer tenli, gür saçlı, güzel yüzlü idi. Hz. Adem'e benzerdi (Bedir 2010:194).

424 Huneyn, Mekke-Taif yolu üzerinde bir vadinin adıdır.Mekke'den Taif'e giderken Sebuha adlı köye 2 km kala sağlı sollu her iki taraftan çöl bitkileri ile dolu küçük mağaralardan meydana gelen bir vadidir (Bedir 2010:197)

425 Huneyn savaşı, hicri sekizinci yılda, henüz şirkten kurtulmamış Havazin ve Sakif kabilesi ile Müslümanlar arasında meydana gelmişti(Bedir 2010:197).

ḫurmānıŋ içi ḳabınça "çekirdeğin üzerindeki ince kabuk. darb-ı mesel olarak kıymetsiz, ehemmiyetsiz"

anlar oḳır siler anda aḍın erklig ermesler ***ḫurmānıŋ iç ḳabınça*** 318r/3=035/013

ḫurmā ḳabı "hurma çekirdeğinin zarı"

anıŋ boynında yip turur ***ḫurmā ḳabından***. 450v/5=111/005

ḫurmā ḳıl- "hurma bahçeleri yaratmak"

ḳıldımız anıŋ içinde būstānlar ḫurmādın üzümlerdin. 322v/1=036/034

ḫurmā tüpi "hurma ağacı, hurma ağacının kökü, hurma ağacının gövdesi"

taḳı zeytūn taḳı ***ḫurmā tüpi***. 436r/5=080/029

ḫurmā yıġaçı "hurma ağacı"

sewer mü biregüŋüz kim bolsa aŋar būstān ***ḫurmā yıġaçlarından*** üzümlerdin aḳar anıŋ altında arıḳlar. 34v/3=002/266

ḫurmā yıġaçı tüpi "hurma ağacının gövdesi"

keltürdi anı ʿayāl tuġḳu aġrıġı igi bir ***ḫurmā yıġaçı tüpi*** tapa. 224r/6=019/023

ḫurmā urıġı "hurma çekirdeği"

bütünlükün Taŋrı yarıġlı ewinni ***ḫurmā urıġı***. 104r/95=006/095

ḫurmā urıġınıŋ yufḳa ḳapınça "hurma çekirdeğinin ince kabuğu kadar, kıymetsiz, değersiz"

azu bar mu anlarḳa ülüş ėlligdin andaġ erse bėrmeseler kişilerke ***ḫurmā urıġınıŋ yufḳa ḳabınça*** azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni bėrdimiz anlarḳa uluġ mülk. 65r/1=004/053

yaş ḫurmā "taze hurma, yeni ürün hurma"

arḳa ırġaġıl seniŋ tapa ḫurmā yıġaçınıŋ tüpini tüşsün seniŋ üze ***yaş ḫurmā*** ėmdi ewdülmiş. 224r/9=019/025

ḫuşūmet (<A.) "düşmanlık"

ḫuşūmet ḳıl- "çekişmek, düşmanlık yapmak, düşmanca davranmak"

ol ġaybnıŋ ḫaberlerindin vaḥy ḳılur biz anı seniŋ tapa. taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ḳalemlerin ḳımār oḳların anlarnıŋ ḳayusı uġḳa kirür meryemḳa taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ***ḫuşūmet ḳılurlar***. 42v/2=003/044

ḫuşūmet ḳılıġlı "hasım kesilen, hasımlık yapan"

azu körmez mü kişi biz törüttimiz anı oŋurḳa suwından ançada ol ***ḫuşūmet ḳılıġlı*** belgülüg. 324v/6=036/077

ḫuşūmet ḳılış- " hasımlık etmek, düşmanlık etmek, kıskanmak, çekememek"

çın ol çın turur tamuġ ehliniŋ ***ḫuşūmet ḳılışmaḳları***. 334r/1=038/064

ḫuşūmėt ḳılışmaḳ "karşılıklı husumet besleme, çekişme"

çın ol çın turur tamuġ ehliniŋ ***ḫuşūmet ḳılışmaḳları***. 334r/1=038/064

ḫuṭame (<A.) "Cehennem'in beşinci katı, inatçı münkirlerin yeri"

ḫuṭame tamuġı "Cehennem'in beşinci katı, inatçı münkirlerin yeri[426]"
ḥaḳḳā kemşilgey ***ḫuṭame tamuġı*** içre. 449r/3=104/004

ḫüccet (<A.) 1."delil, ayet[427]"
kemişgey miz anlarnıŋ köŋli içinde kim küfr ketürdiler ḳorḳuġnı anıŋ birle kim ortaḳ ḳoştılar Taŋrıḳa ol nerseni kim indürmedi anıŋ birle ***ḫüccet***. 52r/7=003/151
2."ihtilaf, tartışma"
ḫüccet yoḳ biziŋ ara siler ara. 354v/7=042/015
3. "hakimiyet, galebe"
yoḳ yoḍun boldı mėndin ***ḫüccetim***. 421r/7=069/029
4. "Kuran; Kur'ân'da doyurucu açıklamalar ve yeterli deliller bulunduğundan dolayı insanların doğruyu ve ileriyi görmelerine yardımcı olmaktadır, el Burhan[428]"
ay kişiler keldi ök silerke bir ***ḫüccet*** iḍiŋizlerdin indürdimiz silerke yaruḳluḳ belgülüg. 78v/7=004/174
5. "ibadet, tapınma, kulluk görevi"
ayġıl çın meniŋ namāzım taḳı ***ḫüccetim*** taḳı tiriglikim taḳı ölümüm Taŋrıḳa ol ajunluġlar iḍisi. 112r/5=006/162
6. "tarz, usul, yol"
yaḳın kelmeŋler atasızlar mālıŋa meger ol ***ḫüccet*** üze kim ol körklügrek tėggingeke tėgi ḳatıġlıḳıŋa küçiŋe tükel ḳılınlar ʿahdni. 208v/2=017/034
7. "Hz. Muhammet, sahibül bürhān[429]"
ay kişiler keldi ök silerke bir ***ḫüccet*** iḍiŋizlerdin indürdimiz silerke yaruḳluḳ belgülüg. 78v/7=004/174
açuḳ ḫüccet "apaçık delil"

426Hutame: (الحطمة), "kırmak, ufalayıp tahrip etmek" anlamındaki hatm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup Kur'an'da yer aldığı bir tek surede "Allah'ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi" diye açıklanmıştır (el-Hümeze 104/4-7). Hutame Cehennemin bütününe ait bir isim olabileceği gibi belli bir kısmını ifade etmek üzere de kullanılmış olabilir. Kelimenin sözlük anlamı ile Kur'an'daki açıklaması arasında tam bir uygunluk vardır. Zira tutuşturulmuş şiddetli ateş karşılaştığı her şeyi yakıp tahrip eder ve onun en iç kısmına kadar işler. Ahiretteki cezayı ve dolayısıyla cehennem ateşini maddî değil de manevî olarak kabul edenlerin hutamenin ayetteki izahına dayanarak "kalpleri saran ateşli kaygı" şeklinde bir yorum getirirler. Ancak Cehennem azabıyla ilgili ayetlerin bütününe bakıldığında böyle bir yorumu doğru bulmak mümkün görünmemektedir(Topaloğlu 1993:227).

427 Sözlükte "delil, burhan, senet" anlamına gelen "hüccet", ıstılahta, "bir hükmün doğruluğunu kanıtlamak ve muarıza karşı gelmek amacıyla ileri sürülen delil, mahkemede düzenlenen hukuki belge". Hüccet kelimesi türevleriyle birlikte Kur'an-Kerim'de, "tartışma, muhaseme, çekişme, delil ve delil getirmek" anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:272).

428 Kur'an mucize ve delildir. Allah tarafından gönderilen mucizedir (Türk 2001:165).

429 Resûllah (s.a.v.) Hazretleri'nin peygamberliği, şeriatın gerçekliği, hakikati, kesin deliller, hükümlerle, hüccetler ve açık aşikar, belli mucizelerle isbat etmiş, hiçbir zaman peygamberliğinin, şeriatının hak olmasına şüphe bırakmamıştır. Bu sebeple mübarek ismine Sahibül Bürhān denildi (Yeniterzi 1993:173).

takı bolmaŋ anlar meŋizlig kim takıldılar takı ḫilāf kılıştılar mundın soŋra kim keldi anlarka ***açuk ḫüccetler***. 48r/7=003/105

ḫüccet belgülüg "açık delil"

azu bar mu silerke ***ḫüccet*** erk ü türk belgülüg. 329v/4=037/156

ḫüccet belgülüg bėr- "açık delil vermek, açık delil göstermek"

yana tuttılar buzaġunı sewüglügke kelmişde kėḍin anlarka belgüler keçürdimiz andın takı ***bėrdimiz mūsāḳa ḫüccet belgülüg***. 76v/1=004/153

ḫüccet indür- "delil indirmek, delil göstermek"

indürmedi Taŋrı aŋar hīç ḫüccet. 176v/6=012/040

ḫüccet kel- "delil gelmek, delil göndermek"

ay kişiler keldi ök ***silerke bir ḫüccet*** iḍiŋizlerdin indürdimiz silerke yaruḳluḳ belgülüg. 78v/7=004/174

ḫüccet keltür- "delil getirmek, delil göstermek"

ermedi biziŋke kim ***keltürse*** miz silerke bir ***ḫüccet*** meger Taŋrı yarlıġı birle. 189r/1=014/011

ḫüccet ḳıl- "mücadele etmek, tartışmak, çekişmek"

eger ***ḫüccet ḳılsalar*** seniŋ birle aγġıl ḫāliş ḳıldım özümni Taŋrıḳa takı ol kim erse kim uydı maŋa. 39v/9=003/020

ḫüccet ḳılış- 1."çekişmek, tartışmak, mücadele etmek"

uş siz erenler uşbu erenler ḫüccet ḳılıştıŋız ol nerse içinde kim sizke anıŋ birle bilig nė üçün ***ḫüccet ḳılışur*** siz ol nerse içinde kim yoḳ sizke anıŋ birle bilig. 44v/3=003/066

2. "karşılıklı olarak delil göstermek, ispat etmek"

anlar kim ***ḫüccet ḳılışurlar*** Taŋrı belgüleri içinde yanut bėrilmişde kėḍin aŋar anlar sözleri artuḳ turur iḍileri üskinde anlar üze öfke buşuġ anlarka ḳın turur ḳatıġ. 354v/8=042/016

taŋrınıŋ açuḳ ḫüccetleri "Kur'an ayetleri"

ḥaḳīḳat üze anlar kim tandılar ***taŋrınıŋ açuḳ ḫüccetlerine*** anlarka ḳatıġ ḳın bar. 38r/5=003/004

ḫüccetleş- (<A.+T.) "çekişmek, tartışmak"

aγġıl ḥaḳīḳat üze köni yol Taŋrınıŋ köni yolı kim bėrilse bir kim erse siz bėrilgen nerseniŋ meŋzeşigi yā takı ***ḫüccetleşseler*** sizke iḍiŋiz ḳatında. 45r/5=003/073

ḫüccetsiz-(<A.+T.) "delili ve ispatı olmayan, delilsiz, ispatsız"

ḳurʿa kemişti erdi ***ḫüccetsizlerdin***. 329r/6=037/141

ḫüccetsiz kel- "hiçbir delil gelmemek"

anlar kim üsterşürler Taŋrı belgüleri içinde ***ḫüccetsiz keldi*** anlarka. 344v/6=040/035

ḫücre (<A.) "göz, odacık"

anlar kim oḳırlar sėni ***ḫücreler*** arḳasından üküşrekleri uḳmaslar. 379v/9=049/004

ḫükāb (<A.) "mehir[430]"

belgürtilmiş ḫükāb "mehir, kadınlara nikâhla birlikte verilen değerli eşya"

eger boşasa siler elig tegürmesiŋizde öŋdün belgürtüp teŋlese siler anlarḳa ***belgürtülmiş ḫükābın*** anıŋ yarımı kim anı kim belgürtüŋüzler meger kim keçürseler. 29v/9=002/237

ḫükm (<A.) "karar[431]"

kim ol körklügrek Taŋrıdın ***ḫükmün*** ol boḍunḳa kim kėrtgürler. 86v/7=005/050

ḫükm buyur- "hüküm vermek, karar vermek"

yıramas kėrtgünmiş erke ap yme kėrtgünmiş tişike ḳaçan ***ḫükm buyursa*** Taŋrı anıŋ yalavaçı bir yarlıġ kim bolmaḳ anlarḳa talulamaḳ işlerindin. 307v/9=033/036

ḫükm ḳıl- 1."hükmetmek, hüküm ve karar vermek"

indürdi anlar birle bitigni kėrtülüg birle ***ḫükm ḳılsun*** tėp kişiler ara anıŋ içinde kim tartışıḳ boldılar anıŋ içinde. 25v/1=002/213

2."iletmek, haberdar etmek"

aḍırdımız ***ḫükm ḳılduḳ*** aŋar ol işni kim bularnıŋ ḳuyruḳları kesilmiş turur taŋ başındalar. 194v/7=015/066

ḫükm ḳılıġlılar "hükmedenler, hüküm ve karar verenler"

iḍimizā! aça bėrgil bizli ara taḳı boḍunımız ara yaraşı sen ***ḫükm ḳılıġlılarda*** yėgreki sen. 121r/4=007/089

ḫükm ḳılıġlılarda yėgreki "Allah hüküm verenlerin en iyisidir"

tepremes men yerdin destūr bėrginçe maŋa atam azu ḫükm ḳılsa Taŋrı maŋa ol ***ḫükm ḳılıġlılarda yėgreki*** ol. 180r/6=012/080

ḫükm ḳılın- "karar verilmek"

baḳmas mu meger kim kelmegey anlarḳa Taŋrı buyruḳı ürüŋ bulıt köligeleri içinde ferişteler ***ḫükm ḳılındı*** iş. 25r/3=002/210

ḫükm ḳılmaḳ "hüküm ve karar verme, karar, hüküm"

Taŋrı sünneti anlar içinde keçtiler anda öŋdün erür. Taŋrı yarlıġı ***ḫükm ḳılmaḳ*** teŋlenmiş turur. 308r/8=033/038

430 Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya başka bir mala mehir denir. Kur'an-ı Kerim'de evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bunu zorla geri almasının caiz olmadığı ayetler vardır (Karagöz 2005:419).

431 Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek; karar vermek; ilim, derin anlayış; siyasi anlayış" gibi anlamlara gelen hüküm dini kavram olarak farklı şekillerde kullanılmıştır (Karagöz 2005:273).

-1-

ıd- "göndermek, salmak, serbest bırakmak ***bkz.*** ıḍ-, ıy-"

ol ol iḍi ***ıdur*** yellerni estürü sewünç anıŋ soyurḳamaḳında öŋdün. 118r/4=007/057

yarlıġ ıd- "bildirmek, haber vermek, buyrulmak"

ol örtüglüg sawlardın ***yarlıġ ıdur*** miz saŋa. 167r/7=011/049

ıḍ- 1."salmak, göndermek, serbest bırakmak ***bkz.*** ıd-/ıy-"

azu kim yol körkitür silerke yaban ḳaraŋḳuluḳları içinde teŋiz ḳaraŋḳuluḳı içinde kim ***ıḍur*** yellerni sewünç bėrigli yaġmur kelmezde burun. 278v/8=027/063

2. "indirmek"

eger ***ıḍsa*** erdimiz saŋa bir bitig kāġıd içre yuḳasalar aŋar eligleri birle ayġaylar erdi anlar kim tandılar ermes bu meger yėlwiçilig belgülüg. 96r/2=006/007

ıḍġan "gönderen, gönderici"

ḳuḍı ***ıḍġan*** kötürgen. 394v/5=056/003

ıḍıġlı "gönderen, gönderici"

yoḳ kim açsa Taŋrı kişiler yarlıḳamaḳdın yıġınıġlı yoḳ aŋar ol kim yıġsa ***ıḍıġlı*** yoḳ aŋar anda kėḍin. 316v/6=035/002

ıḍmaḳ "serbest bırakma"

ıḍmaḳ turur ajunluġlar iḍisindin. 421v/4=069/043

ıḍu bėr- "vermek"

ay aġırlıġ yalavaç aytġıl ḫatunlarınḳa eger tiler erse siler bu yaḳın tiriglikni anıŋ ėtigi bezeki keliŋler ėrijlendüreyin silerni ***ıḍu bėreyin*** silerin körklüg ıḍu bėrmek. 307r/1=033/028

ıḍu bėrmek "salma, gönderme"

ay aġırlıġ yalavaç aytġıl ḫatunlarınḳa eger tiler erse siler bu yaḳın tiriglikni anıŋ ėtigi bezeki keliŋler ėrijlendüreyin silerni ıḍu bėreyin silerin körklüg ***ıḍu bėrmek***. 307r/2=033/028

ıḍu keltürül- "gönderilmek, verilmek"

sen ***ıḍu keltürülgey*** ḳur'ānnı bütün işlig bilgen iḍi üskindin. 274v/9=027/006

ıḍu tölen- "tatmin olmak, dinmek, yatışmak"

ḳılmadı anı Taŋrı meger sewünç ***ıḍu tölensün*** tėyü anıŋ birle köŋülleriŋiz. 132r/7=008/010

yarlıġ ıḍ- "bildirmek, haber vermek"

ançada ***yarlıġ ıḍtım*** arıġ tonluġlarḳa kim kėrtgünüŋler maŋa meniŋ yalavaçımḳa aydılar kėrtgündümiz tanuḳ bolġıl biz boyun bėrigliler miz. 93v/6=005/111

ıḍġu "atma, gönderme, yağdırma"

biz ***ıḍġular*** miz ingen tewe sınamaḳ üçün anlarḳa köz tutġıl anlarḳa seringil. 391r/3=054/027

ıḍġu ḳurban "kurbanlık hayvan, krban edilecek hayvan"

eger yıġılsa siler nėgü kim āsān kelse ***ıḍġu ḳurbāndın***. 23r/9=002/196

ıḍıġlıġ "gönderilme"

ḳamuġ ***ıḍıġlıġ*** birle pend bėrlür siler. 321v/6=036/019

ıḍıl- "gönderilmek"

keltürsün biziŋke bir belgü neteg ***ıḍıldı*** ozaḳılar. 235v/9=021/005

ıḍılmış 1."gönderilmiş, peygamber[432]"

yalġanḳa tuttı nūḥ boḍunı ***ıḍılmışlarnı***. 270v/9=026/105

2."Hz. Muhammed, mürselun[433]"

sen ***ıḍılmışlardın*** sen. 321r/1=036/003

ıḍılmışlar "Allah tarafından gönderilmişler, peygamberler"

sen ***ıḍılmışlardın*** sen. 321r/1=036/003

ıḍılmış ferişteler "birbiri ardınca gönderilmiş peygamberler"

ol ***ıḍılmış*** ferişteler ḥaḳḳı. 432r/1=077/001

ıḍılmış ferişteler ḥaḳḳı "birbiri ardınca gönderilmiş peygamberlere ant olsun"

ol ***ıḍılmış ferişteler ḥaḳḳı***. 432r/1=077/001

ıḍılmış yalavaçlar "gönderilmiş olanlar, peygamberler[434]"

aydı ne ol işiŋizler ay ***ıḍılmış yalavaçlar***. 384v/9=051/031

---

432 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1)."Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım 1998:1)

433 Peygamber olarak risaletle gönderilmiş manasındaki bu isim; diğer resullerden farklı olarak Hz. Muhammed'in yalnızca belli bir kavme değil, bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildiğini belirtir (Yeniterzi 1993:195).

434 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1)."Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım 1998:1)

ıḍılmış yalavaçlar sawı "gönderilen peygamberlerle ilgili haber, vakıa, hadise"
keldi ök saŋa ***<u>ıḍılmış yalavaçlar sawından</u>***. 98r/8=006/034

ıḍuḳ "kutlu, sahibinin yaptığı adak için saklanarak, yünü kırkılmayan, sütü sağılmayan yük vurulmayarak başıboş bırakılıp salıverilen hayvan"
ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ***<u>ıḍuḳ</u>*** ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme arḳası sınmış. 92v/9=005/103

ıḍuḳ ıḍmışlar "kutlu, sahibinin yaptığı adak için saklanarak, yünü kırkılmayan, sütü sağılmayan yük vurulmayarak başıboş bırakılıp salıverilen hayvan[435]"
ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ***<u>ıḍuḳ ıḍmışlardın</u>*** ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme arḳası sınmış. 92v/9=005/103

ılaŋḳu "hasta, hâlsiz, bitkin, çökmüş"
aydılar Taŋrı tuta tutaşı yāḍ ḳılur sen yūsufnı ançaḳ bolgay sen ***<u>ılaŋḳu</u>*** esim azu bolġay sen yoḳ boluġlılardın. 180v/4=012/085

ılaŋḳu esim "hasta, halsiz, bitkin, çökmüş"
aydılar Taŋrı tuta tutaşı yāḍ ḳılur sen yūsufnı ançaḳ bolgay sen ***<u>ılaŋḳu esim</u>*** azu bolġay sen yoḳ boluġlılardın. 180v/4=012/085

ımızġan- "uyuklamak"
andın soŋra indürdi siziŋ üze ḳaḍġudın soŋra emnni ***<u>ımızġanmaḳnı</u>*** kelür bir ögürke sizdin taḳı bir ögür ḳaḍġurttı anlarnı özleri sėzerler Taŋrıḳa ḥaḳḳdın öŋinni cāhiliyyet sėzikin. 52v/7=003/154

ımızġanmaḳ "uyuklama, hafif uyku, gevşeklik"
andın soŋra indürdi siziŋ üze ḳaḍġudın soŋra emnni ***<u>ımızġanmaḳnı</u>*** kelür bir ögürke sizdin taḳı bir ögür ḳaḍġurttı anlarnı özleri sėzerler Taŋrıḳa ḥaḳḳdın öŋinni cāhiliyyet sėzikin. 52v/7=003/154

ınçıḳla- "ah vah etmek, inlemek, inildemek, sızlanmak, şikayet etmek"
sėziksiz ėşitti Taŋrı ol uraġut sözi çıġlaşurlar öz begi içinde yme ***<u>ınçıḳlar</u>*** erdi teŋrike Taŋrı ėştür biri biriŋiz birle sözleşmekiŋizdin Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 400v/2=058/001

ınçıḳlan- "sızlanmak, şikâyet etmek; acele etmek"
ḳaçan belgürdi erse aŋar ol yaġı turur Taŋrıḳa bīzār boldı andın. bütünlükün ibrāhīm yalavaç yazuḳıŋa ***<u>ınçıḳlanġan</u>*** tevbe ḳılġan. 151r/4=009/114

ınçıḳlanġan "çok ah çeken, (Allah'a) yalvarıp yakaran, çok içli"
bütünlükün ibrāhīm yalavaç yazuḳıŋa ***<u>ınçıḳlanġan</u>*** tevbe ḳılġan. 151r/4=009/114

---

435 "İslam öncesi Arapların batıl inanç ve adetlerinden biridir. Bazı sebep ve bahanelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmeleri, onları putlar adına serbest bırakmaları idi. Cahiliye devrinde hastalığa yakalanan bir kişi yakalandığı hastalıktan kurtulduğu takdirde devesinin "saibe" olmasını adar, "bahire" gibi salıverir, kendisinden yararlanılmasını haram ederdi. İşte bu hayvana bahire= **"**ıḍuḳ ıḍmışlardın" denilir. "Sahibinin yaptığı adak için saklanarak, yünü kırkılmayan, sütü sağılmayan yük vurulmayarak başıboş bırakılıp salıverilen hayvan. Ayrıca bu hayvan ekinleri tahrip etse bile ses çıkarılmaz" (Gülle1999-I:371).

ıŋġaraḳ "en düşük ihtiyarlık, kocalık hâli, ömrün yaşlılık, acizlik ve bunama hâlindeki son devresi"

körmedi miz sėni uḍu bardı saŋa meger anlar kim anlar ***ıŋġaraḳlarımız*** yaʿnī yawuzraḳlarımız żaʿīf rāylıġ az uḳuşluġ. 165r/8=011/027

ıŋġaraḳ tiriglik "insanın 70-80 yaş dönem arası, Erzelu ʾl-ʿUmur[436]"

ıŋġaraḳ tiriglikke bilmemek üçün bilmişde kėḍin nerseni. 200v/9=016/070

ırak 1."ırak, uzak"

tiler yek kim yolsuz ḳılmaḳ olarnı ***ırak*** yolsuz bolmaḳ. 65v/8=004/060

2."akrabadan olmayan, garib, yabancı kimse"

kördi anı ***ırakdın*** anlar bilmesler. 281v/4=028/011

3. "zaman olarak çok geçmeden anlamında"

küḍti ***ırak*** ermez. 276r/2=027/022

ırak azmaḳ "derin bir sapıklık"

aydı anıŋ ḳoldaşı iḍimizā! men arturmadım anı ol erdi ***azmaḳ içre ırak***. 383r/1=050/027

ırak azmaḳ içre "sapıklık"

aydı anıŋ ḳoldaşı iḍimizā! men arturmadım anı ol erdi ***azmaḳ içre ırak***. 383r/1=050/027

ırak azmaḳlıḳ "uzak sapıklık"

ferişteleriŋe kitāblarıŋa yalavaçlarıŋa kėḍinki künke yoldın azdı oḳ ***ırak azmaḳlıḳ***. 74v/5=004/136

ırak ẖilāf "Kur'an'ı inkardan dolayı uzak bir ayrılığa düşmek"

aygıl ne körür siler eger bolsa Taŋrı üskindin yana tansa siler aŋar kim azġanraḳ anıŋdın ol ẖilāf içinde ***ırak***. 353r/3=041/052

ırak ẖilāf içinde "haktan uzak bir ayrılığa düşme"

aygıl ne körür siler eger bolsa Taŋrı üskindin yana tansa siler aŋar kim azġanraḳ anıŋdın ol ***ẖilāf içinde ırak***. 353r/3=041/052

ırak yer içinde "sapıklık"

kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa andaġ ḳalı tüşer teg kökdin ḳapar teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı yel ***ırak yer içinde***. 245r/2=022/031

ırak yol yėtür-"derin bir sapıklığa düşmek"

436 Rezil ve erzel kelimeleri, her şeyin düştüğü, aşağısı, insanların en düşüğü, değersizi, bunaklık manalarına gelmektedir. Kur'an'da sadece Nahl suresi 70; Hac suresi 5. ayetlerde geçen bu terkip, ömrün en verimsiz çağı, gerisin geri, kuvvetten düşürülüp kocaltılıp pek düşkün bir hale getirilmek, iyice ihtiyarlamak, zeka, düşünce ve aklın zayıflaması, ihtiyarlıkla gelen noksanlıkların tamamının git gide artması en mühim işaretler olarak kabul edilmiştir (Kalın 2001:184). Erzel-i ömür'ün hem biyolojik ve hem de psikolojik olarak en zayıf noktada bulunulduğu fikri, Hz. Peygamberin Allah'a sığındığı erzel-i ömür, kozmolojik olarak 75 90100 yaş olarak farklı rakamlarla açıklanması, terkibin ifade ettiği zamanın rölatif olduğunu göstermektedir (Kalın 2001:184).

bütünlükün anlar kim tandılar yıġdılar Taŋrı yolındın çın yol yėtürdiler ***ırąḳ yol yėtürmek***. 77v/9=004/167

ırąḳ yol yėtürmek "derin bir sapıklık"

bütünlükün anlar kim tandılar yıġdılar Taŋrı yolındın çın yol yėtürdiler ***ırąḳ yol yėtürmek***. 77v/9=004/167

ırąḳ bol- 1."ayrılmak, uzaklaşmak"

bilgil ʿādlıġlar tandılar iḍilerine. bilgil ***ırąḳ bolsun*** ʿād boḍunıŋa hūd boḍunıŋa. 168r/6=011/060

2. "helak olmak, yok olmak"

andaġ ḳalı orun tutmadılar anıŋ içinde. bilgil kim ***ırąḳ bolsun*** medyen boḍunıŋa neteg kim yıradı ṣemūdluġ. 171r/7=011/095

ırąḳ ḳıl- "uzaklaştırmak, uzaklaşmak"

bütünlükün anlar oza keçti anlarḳa bizdin ėḍgülük anlar andın ***ırąḳ ḳılınmışlar***. 241v/3=021/101

ırąḳ ḳılınmışlar "Cehennemden uzaklaştırılmış olanlar"

bütünlükün anlar oza keçti anlarḳa bizdin ėḍgülük anlar andın ***ırąḳ ḳılınmışlar***. 241v/3=021/101

ırąḳ kör- "uzaktan görmek"

anlar ***körürler anı ırąḳ***. 422r/5=070/006

ırąḳ yer 1."uzak yer, mesafece uzak yer[437]"

kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa andaġ ḳalı tüşer teg kökdin ḳapar teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı yel ***ırąḳ yer*** içinde. 245r/2=022/031,

2. "Hz. Meryem'in hamile kaldıktan sonra çekildiği yer"

kötürdi sınardın ėletti anı ***yerke ırąḳ***. 224r/5=019/022

3. "Dünya[438]"

ayġaylar kėrtgündimiz aŋar ḳayudın bolġay anlarḳa ewre yanmaḳ ***ırąḳ yerdin***. 316r/7=034/052

4. "yer yüzeyinin içi"

neçe yme uluġ kelse seniŋ üze anlarnıŋ yüz ewürmekleri eger usa sen kim tilese sen ***yırąḳ yer*** içinde azu üzeŋü kök içinde keltürse sen anlarḳa bėlgü. 98v/1=006/035

ırąḳ yırąḳ "çok uzak"

yırąḳ ırąḳ ol kim vaʿde ḳılnur siler. 251r/3=023/036

---

437 "*Böylece, günahlarını itiraf ederler. Çılgın alevli cehennemlikler kahrolsunlar"* (Mülk:67/11) Ayette geçen ve "kahrolsunlar" diye tercüme edilen "sühk" kelimesinin Cehennem'de bir vadi olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:237).

438 Yakın olmak anlamına gelen "dünüv" kökünden türemiş en yakın anlamındaki "ednâ" kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yerküre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

ırak yolsuzluk "sapkınlık, doğru yoldan ayrılma"
ol ol turur ***yolsuzluk ırak*** oḳır anı kim ziyānı yaḳınraḳ anıŋ asıġından. 243r/8=022/012
ırak yolsuz bolmak "sapıtma, azma"
tiler yek kim yolsuz ḳılmaḳ olarnı ***ırak yolsuz bolmak***. 65v/8=004/060
ırak yol yétürmek "sapıklığa düşme"
bütünlükün anlar kim tandılar yıġdılar Taŋrı yolından çın yol yétürdiler ***ırak yol yétürmek***. 77v/9=004/167
ırakdın kör- "uzaktan gözetlemek"
kördi anı ırakdın anlar bilmesler. 281v/4=028/011

ırakḳlıḳ "uzaklık"
ırakḳlıḳ bol- "uzaklaştırılmak"
aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw öteldi iş turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ***ırakḳlıḳ bolsun*** küç ḳılıġlı boḍunlarḳa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/9=011/044

ırat- "uzaklaştırmak"
aydılar iḍimizā! ***ıratġıl*** seferlerimiz ara. 313v/3=034/019

ırġa- "sallamak"
arḳa ***ırġaġıl*** seniŋ tapa ḫurmā yıġaçınıŋ tüpini tüşsün seniŋ üze yaş ḫurmā ėmdi ewdülmiş. 224r/8=019/025

ısır- "ısırmak, dişlemek, dişini geçirmek"
taḳı ol vaḳtın kim ḫālī boldılar ***ısırdılar*** siziŋ üze barmaḳ uçların öfkedin. 49v/6=003/119

ısıtıl- "ısıtmak, ısıtılmak, kaynatmak, kaynatılmak"
ḳaçan kim tamuġ ***ısıtılsa***. 436v/7=081/012

ısparla- "teslim etmek, emanet etmek, emanet bırakmak"
kėrtgünmiş eger bolsa bir boḍundın siler ara bular ara bütünlük ḳan sanışı ***ısparlamış*** kişisiŋe āzād ḳılmaḳ bir boyunnı kėrtgünmiş kim bulmasa rūze tutmaḳ ėkki aynı tutaşı tutmaḳnı bezerlemek Taŋrıdın turur. 69v/2=004/092

ısparlan- "teslim edilmek"
bolmas kerekmez kėrtgünüglike öldürmek mü'minni meger yaŋluḳun kim öldürse kėrtgünüglini yaŋluḳun āzād ḳılmaḳ bir baş ḳara başnı kėrtgünmiş ḳan ***ısparlanmış*** kişileriŋe meger muyanlıḳ bağışlasa siler. 69r/9=004/092

ıy- "göndermek, salıvermek ***bkz.*** ıd-, ıḍ-"
ḳorḳunçsuz mu boldı anlar kim al destān ḳıldılar ėsizlikler birle yer ḳudı ***ıymaḳḳa*** Taŋrı anlarnı yerke azu kelse anlarḳa ḳın andın kim bilmesler. 199r/5=016/045
ıymaḳ "gönderme"
ḳudı ***ıymaḳ*** bu kitābnı Taŋrıdın turur küsüş bütün işlig. 334v/9=039/001

-i-

ʿibādet (<A.) "Allah'ın emirlerini yerine getirme, tapma, tapınma[439]"
sergil anıŋ üze kim ayurlar yāḍ ḳılġıl ḳulumız dāvudnı küç iḍisi içinde ***ʿibādet*** ol iḍike yanġan. 331r/7=038/017

iblīs (<A.) "şeytan[440]"
anlar kim yėyürler ribānı ḳopmazlar meger neteg kim ḳopar ol kim yoḳatur anı ***iblīs*** dīvānalıḳdın. 35v/6=002/275

iblīs çerigleri "şeytanın askerleri"
iblīs çerigleri ḳamuġlar. 270v/4=026/095

iblīs dostları "şeytanın dostları, şeytanla birlikte olanlar"
toḳuşuŋlar ***iblīs dostları*** birle. 67r/6=004/076

iblīs sėzikni "şeytanın zannı"
çın ḳıldı anlar üze ***iblīs sėzikni*** uḍu bardılar aŋar meger bir gürūh kėrtgünüglilerde. 313v/5=034/020

iblīs yolı içinde "Tağut yolu"
anlar kim kėrtgündiler toḳuşurlar Taŋrı yolı içinde. anlar kim tandılar toḳuşurlar ***iblīs yolı içinde***. 67r/6=004/076

iblīsniŋ alı keydi "Şeytanın hilesi"
bütünlükün ***iblīsniŋ alı keydi*** erür küfr ol. 67r/7=004/076

iblīsni ėş dost tut- "Allah'ın yerine şeytanı dost tutmak"
azıtġay oḳ men anlarnı küsetgey ök men anlarḳa fermānlaġay oḳ men anlarḳa tilgeyler yarġaylar kesgeyler ök yılḳılar ḳulaḳlarını fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim ***tutsa iblīsni ėş dost*** Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg yas ḳor ḳılmaḳ. 72v/6=004/119

---

439 Sözlükte "itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tevazu göstermek, ilah edinmek; din ıstılahında mükellef insanın nefsinin arzusu hilafına Rabb'ına tazim için yaptığı fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlık ifade eden şuurlu itaat anlamına gelir. İbadet; boyun eğmenin, itaat etmenin, saygı göstermenin ve kulluğun en son noktasıdır. Kur'an'da Allah'a ve Allah'tan başkalarına ibadet söz konusu edilmiştir. 82. ayette Allah'a ibadet kavramı kullanılmıştır (Karagöz 2005:285).

440 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 78 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

ibrāhīm (<A.) "Hz. İbrahim; Babil ahalisine peygamber olarak gönderilmiştir. Nemrud'la uzun mücadeleleri vardır. Oğlu İsmail'le Kabeyi inşa etmiştir. Vahiy yoluyla kendisine Suhuf denilen on sayfalık bir kitabın verildiği peygamberdir[441]"

ḳorḳunçsız tutuŋlar ***ibrāhīm*** turġu yerde namāz ḳılġu yer. 15r/1=002/125

ibrāhīm boḍunı "Hz. İbrahim'in kavmi"

İbrāhīm boḍunı lūṭ boḍunı. 246r/2=022/043

ibrāhīm dīni "Yahudilik[442]"

ayġıl yoḳ kim ***ibrāhīm dīnike***. 16r/2=002/135

ibrāhīm ḫalīlullāh dīni "Yahudilik"

uḍu bardım atalarım dīniŋe ***ibrāhīm ḫalīlu'llāh dīniŋe*** isḥāḳ fėtḥuʾllāh dīniŋe. 'isrāīluʾllāh dīniŋe. 176v/1=012/038

ibrāhīm ḳabīlesi "Hz. İbrahim'in kavmi"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı üḍürdi ādemni taḳı nūḥnı taḳı ***ibrāhīm ḳabīlesini*** taḳı ʿimrān ḳabīlesini ʿālemler üze oġlanlarnı pāresi pāresindin. 41r/8=003/033

ibrāhīm kitābnı "Allah'ın Hz. İbrahim'e gönderdiği sayfalar"

ibrāhīm kitābnı mūsānıŋda. 441v/3=087/019

ibrāhīm ḳabīlesi "Hz. İbrahim'in kavmi"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı üḍürdi ādemni taḳı nūḥnı taḳı ***ibrāhīm ḳabīlesini*** taḳı ʿimrān ḳabīlesini ʿālemler üze oġlanlarnı pāresi pāresindin. 41r/8=003/033

ibrāhīm oġlanı "Hz. İbrahim nesli"

tutturdı anıŋ birle ***ibrāhīm oġlanıŋa*** taḳı yaʿḳūb. 15v/5=002/132

ibrāhīm ornı "Hz. İbrahim'in makamı, Makâmu İbrahîm[443]"

anıŋ içinde nişānlar açuḳmanlar ***ibrāhīm ornı***. 47v/1=003/097

ibrāhīm peyġāmber "Hz. İbrahim"

biz yarlıġ ıḍtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kėḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ***ibrāhīm peyġāmberḳa*** taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı

441 Semavi dinlerde, hakkında en geniş bilgi olan Peygamber, Hz. İbrahim'dir. İbrahim ismi Ahd-i Atik'te, Abraham, Abram, İbrahim "ulu ata" anlamına gelir ve "milletlerin atası" manasını taşır. Hz. İbrahim orta boylu, açık alınlı, güler yüzlü ve ela gözlü idi, Ağır başlı ve güzel huylu idi. Hz. İbrahim'in babası, Harran'da oturuyordu. Kıtlık sebebiyle Kerkük'in batısındaki Hürmüzcird'e gitttiler ve Hz. İbrahim burada doğdu (Bedir 2010:199).

442 İbrahimi geleneğe bağlı monoteist din ailesi içinde yer alır ve bu ailenin en eski halkasını teşkil eder. Yahudilik, yayılımı ve etkisi açısından bir dünya dini özelliğine sahip olsa da iç dinamizmi açısından hem milli hem evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi manasında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dini-etnik kimliği ifade etmektedir (Gürkan 2013:187).

443 Hz. İbrahim'in Kabe'yi inşa ederken kullandığı ve üzerinde ayak izleri bulunan taşın adıdır. Bir başka görüşe göre Hz. İbrahim'in gelinine başını yıkatırken ayağını bastığı yahut Hz. Hacer'in üzerinde oğlu Hz. İsmail'i yıkadığı taştır (Akpınar 2002:158).

eyyūb peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/2=004/163

ibrāhīm sawları "Hz. İbrahim'in Allah'tan getirdiği haberler"

oḳıġıl anlar üze ***ibrāhīm sawlarını***. 269v/9=026/069

ibrāhīm yalavaç "Hz. İbrahim[444]"

ermedi ***ibrāhīm yalavaçnıŋ*** yarlıḳatu tilemeki atasını meger bir üḍ urmaḳdın üḍ urdı aŋar erdi anı. 151r/3=009/114

ibrāhīm yalavaç boḍunı "Hz. İbrahim'in kavmi"

kelmedi mü anlarḳa anlarnıŋ sawı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿād boḍunı şemūdluġlar ***ibrāhīm yalavaç boḍunı*** medyen kenti iḍileri üstün astın boldaçılar keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 146r/6=009/070

ibrāhīm yalavaç dīni "Allah'ı birleyen Hz. İbrahim dini"

ayġıl yol köndürdi maŋa meniŋ iḍim köni yolḳa yaʿnī müsülmānlıḳ yolıŋa könidin eger ***ibrāhīm yalavaç dīni*** köp köni. 112r/4=006/161

ibrāhīm yalavaç ḳonuḳları "Hz. İbrahim'in konukları, Hz. İbrahim'in misafirleri"

uḳturġıl anlarḳa ***ibrāhīm yalavaç ḳonuḳlarından***. 194r/7=015/051

ibrāhīm yalavaçı ḳulları "Hz. İbrahim'in ümmeti"

ol iḍi atı birle kim ***ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa*** amān ḳılu yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

ibrāhīm yalavaç atası āzer "Hz. İbrahim'in babası Azer[445]"

ançada aydı ***ibrāhīm yalavaç atasıŋa āzerḳa*** tutar mu sen butlarnı tapıŋġu iḍileri. 102r/5=006/074

ibrāhīm turġu yerde "Kabe[446]"

---

444 Semavi dinlerde, hakkında en geniş bilgi olan Peygamber, Hz. İbrahim'dir. İbrahim ismi Ahd-i Atik'te, Abraham, Abram, İbrahim "ulu ata" anlamına gelir ve "milletlerin atası" manasını taşır. Hz. İbrahim orta boylu, açık alınlı, güler yüzlü ve ela gözlü idi, Ağır başlı ve güzel huylu idi. Hz. İbrahim'in babası, Harran'da oturuyordu. Kıtlık sebebiyle Kerkük'in batısındaki Hürmüzcird'e gitttiler ve Hz. İbrahim burada doğdu (Bedir 2010:199).

445 Hz. İbrahim'in babası veya amcası Azer, isminin kökeni ihtilaflıdır. Arapça "el-ezrü" mastarından gelip, güçlendirmek desteklemek manalarına geldiği gibi Arapça'ya yabancı bir isim olduğu da söylenmiştir. Azer, Hz. İbrahim'in babasının adı olmayıp, "hata eden" anlamında bir lakap olduğu gibi bir putun adı da olabilir (Bedir 2010:96).

446 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar'ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı

ançada kim ḳıldımız ewni yaŋġu yer kişilerke. ḳorḳunçsız tutuŋlar ***ibrāhīm turġu yerde*** namāz ḳılġu yer. 15r/1=00/125

ibrāhīm yalavaç ḳonuḳları "Hz. İbrahimin konukları"

uḳturġıl anlarḳa ib***rāhīm yalavaç ḳonuḳlarından***. 194r/7=015/051

ibrāhīm yalavaçı ḳulları "Hz. İbrahimin kavminden olanlar"

ol iḍi atı birle kim ***ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa*** amān ḳılu yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

ibrāhīm yalavaç yazuḳıŋa ıncıḳlanġan "yumuşak huylu ve çok içli olan Hz. İbrahim"

bütünlükün ***ibrāhīm yalavaç yazuḳıŋa ıncıḳlanġan*** tevbe ḳılġan. 151r/4=009/114

ʿibret (<A.) "ders, ibret[447]"

ḥaḳīḳat üze anıŋ içinde ***ʿibret*** bar közler iyeleriŋe. 39r/5=003/013

icābet (<A.) "kabul etme[448]"

duʿā icābet ḳıl- "duası kabul edilmek"

meniŋ iḍim yaḳın turur ***duʿā icābet ḳılıġlı***. 168r/9=011/061

icābet ḳıl- "kabul etmek"

aydı ***icābet ḳıldı*** oḳ duʿāŋızlar köni turuŋlar uḍu barmaŋlar anlarnıŋ yoluŋa kim bilmesler. 161r/6=010/089

iç 1."iç"

uḍdın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ ***iç*** yaġlarını meger ol kim kötürdi uçaları azu yaġlıġ baġarsuḳ azu ne kim ḳatıldı ḳarıldı süŋük birle 110r/5=006/146

2."astar, istiare olarak sırdaş"

tayanmışlar töşekler üze anıŋ ***içleri*** ḳalın tawardın. 393v/8=055/054

iç dost "sırdaş"

azu saḳındıŋızlar mu ḳoḍulmaḳıŋızlarḳa ḳaçan bildürtti üḍürdi erse Taŋrı anlarnı kim ḳatıġlandılar silerdin tutmadılar Taŋrıda aḍın ap yme yalavaçında ap yme kėrtgünügliler ***iç dost***. 140r/6=009/016

iç ton "elbise, gömlek"

iç tonları tėweke türtgü otdın yıḍıġ suwdın örter yüzlerini ot. 192r/5=014/050

iç yaġları "iç yağı"

---

direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) Hicri dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

447 Sözlükte "geçmek, aşmak" anlamındaki "abr" kökünden gelen ibret, kavram olarak "görünenden görünmeyene geçmek, olayların dış yüzüne bakıp onlardaki hikmeti kavramaya çalışmak, olaylardan ders alıp davranışlarını buna göre düzenlemek" demektir (Karagöz 2005:287).

448 Sözlükte "cevap vermek, kabul etmek" anlamlarına gelen icabet, dini bir terim olarak, Allah'ın duaları kabul etmesi; fıkıtra ise, bir akitte tarafların akdi kabulü manalarına gelmaktedir (Karagöz 2005:288).

uḍdın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ ***iç yaġlarını*** meger ol kim kötürdi uçaları azu yaġlıġ baġarsuḳ azu ne kim ḳatıldı ḳarıldı sünük birle. 110r/5=006/146

iç- "içmek"

anıŋdın kim yėyür siler andın taḳı içer anıŋdın kim ***içer*** siler. 250v/9=023/033

ant iç- "yemin etmek"

anlarḳa kim ***ant içerler*** tişileridin ürük turmaḳ ol tört ay eger yansalar bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 27v/3=002/226

suw iç- "su içmek"

yėgil ḫurmā ***içgil suw*** yaruġıl közün ḳaçan körse sen ādemīdin kimeseni. 224r/9=019/026

içigli "içen"

içigli tururlar usuḳmış tėweler içer teg. 395v/8=056/054

içmek "içme, içim"

bu birisi ḫoş tatlıġ siŋiglig anıŋ ***içmeki*** bu taḳı birisi tuzluġ siŋilmek. 317v/6=035/012

içgü "içilen şey"

yarılıp aḳtı andın on ėkki yul bulaḳ. bildi ök tėgme kişi ***içgü*** yerlerini yėŋler içiŋler Taŋrı rūzīsindin artaḳlıḳ ḳılmaŋlar yer içinde artaḳlıḳ ḳılıġlılar. 7v/4=002/060

suw içgü ėdişi "su kabı"

aydılar tiler miz melikniŋ ***suw içgü ėdişini*** kim keldürse anı tewe yüki tarıġ. 179v/1=012/072

içgü yer "su içilecek yer"

bildi ök tėgme kişiler ***içgü yerlerini***. 127r/6=007/160

içgülük "içme payı, içme hakkı, içme sırası"

aydı bu Taŋrı ingeni ol aŋar bir kün suw içgülüki silerke bir kün suw ***içgülüki*** belgülüg kün. 272r/7=026/155

içim "içim, rızk, nimet"

yėm içim bėr- "rızıklandırmak"

ḳaçan kelse üleşigde yawuḳluḳ iḍileri atasız anasızlar taḳı çıġaylar ***yėm içim bėriŋ*** anlarḳa andın aytıŋlar anlarḳa yumşaḳ söz. 58v/7=004/008

yėm içim yė- "beslenmek"

bėrmeŋler uḳuşsuzlarḳa tawarlarıŋızını ol kim ḳıldı Taŋrı silerke aḍaḳın ***yėm içim yėr*** anıŋ içinde yana keḍrüŋler anlarḳa aytıŋlar anlarḳa eḍgü söz. 58r/8=004/005

içir- "içirmek ***krş***. içür-"

ḳıldımız anıŋ içinde taġlar başı eḍizler ***içirdü*** miz silerke suw tatlıġ. 432v/2=077/027

içre "içinde, içerisinde"

ḳayda kim bolsa siler tėggey silerni ölüm eger bolsa siler eḍiz yüksek köşkler ***içre***. 67v/3=004/078

içrül- "içirilmek, bir şey içirilmek"

yer içinde kesekler ḳoşlaşıġlılar būstānlar üzümlerdin tarıġlardın ḫurmā yıġaçıdın miŋeşmiş miŋeşmedük ***içrülür*** bir suw birle. 183v/2=013/004

iç(ü)r- "içirmek ***krş.*** içir-"

taḳı ıdtımız yèllerni yıġaçlarnı yüklüg ḳılıġlı indürdimiz kökdin suwnı ***içürdimiz*** anı. 193r/7=015/022

ʿiddet (<A.) "boşanmış veya kocası ölmüş kadının tekrar evlenebilmesi için beklemesi gereken zaman[449]"

ol uraġut nevmīḍ bolsalar ḥayżdın uraġutlarıŋızdın sèziklig bolsa siler anlarnıŋ ***ʿiddeti*** üç ay bolur neme ol uraġutlarḳa ḥayżı kelmedük bolsa. 413v/6=065/004

ʿiddet olmış vaḳt "kadınların kocası öldükten veya boşandıktan sonra tekrar evlenmesi için bekleme zamanı"

uġramaŋlar yme kişilig bekütiŋe teggınçe tègi yaʿnī ***ʿiddet olmış vaḳt***. 29v/4=002/235

ʿiddetleriŋe ṭalāḳ bèr- "kadınları iddetleri içinde (adetten temiz olduklaı sırada) boşamak"

ay aġırlıġ yalavaç ḳaçan ṭalāḳ bèrse siler uraġutnı ***ṭalāḳ bèriŋle anlarḳa ʿiddetleriŋe*** saḳış ḳılınlar ʿiddetni. 413r/4=065/001

ʿiddetleriŋe teg- "(kadın) iddet günlerini tamamlamak"

ḳaçan ***tegseler ʿiddetleriŋe*** tutuŋlar anlarnı èḍgülük birle azu düşiŋler anlardın èḍgülük tanuḳluḳı tanuḳ ḳılınlar èkki tanuḳ köni silerdin aḍaḳın ḳılınlar tanuḳluḳnı Taŋrıḳa. 413r/8=065/002

ʿiddetni saḳış ḳıl " (kadın) iddet saymak, iddet hesap etmek"

ay aġırlıġ yalavaç ḳaçan ṭalāḳ bèrse siler uraġutnı ṭalāḳ bèriŋle anlarḳa ʿiddetleriŋe ***saḳış ḳılınlar ʿiddetni***. 413r/5=065/001

iḍe "sahip ***bkz.*** iḍi[450]"

bay iḍesi "zengin"

ribāmı ḳılsun ***bay iḍesi*** baylıḳdın. 414r/4=065/007

iḍi 1."Tanrı, sahip ***bkz.*** iḍe[451]"

---

449 Sözlükte "saymak, miktar, adet" anlamlarına gelen iddet, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder (Karagöz 2005:293).

450 Rab; terbiye etmek, yetiştirmek, ıslah ve tamir etmek, yönetmek, sorumluluk almak, istediğini yapabilmek, başkan olmak, toplamak, yığmak, hazırlamak; malik ve sahip olmak, nimeti artırmak, üstünlük ve efendilik anlamlarındaki "r-b-b" kökünden türeyen Rabb, "efendi, malik, sahip, terbiye eden, yetiştiren, düzene koyan, düzelten, tedbir alan, sorumluluk üstlenen, yöneten, nimet veren, ihtiyaçları gideren, kefil olan, seçkin, sözü dinlenen, otorite sahibi reis, melik, efendiliği ve üstünlüğü kabul edilen kişi" demektir. Arap dilinde "rabb", kelimesi; itaat edilen, efendi, bir şeyi ıslah eden, bir şeyin maliki ve sahibi anlamında kullanılmıştır. Rabb kelimesi, terbiye anlamında mastar iken mübalağa kastı ile terbiye edici (mürebbi) isim olmuştur. Kur'an'da 969 defa geçmektedir (Karagöz 2005:541).

ol ***iḍi*** ḳıldı silerke yerni töşek kökni kötrüm indürdi kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yėmişlerdin rūzī silerke. 4r/2=002/022

2.“geniş bir saltanata sahip olan”

ol yaḫşı çın olduruġlarda uġan anıŋ ***iḍi*** üskinde. 392r/3=054/055

iḍi atı birle “Allah’ın adıyla, besmele[452]”

ol ***iḍi atı birle*** rūzī bėrigli yarlıḳaġlı. 235v/3=021,

iḍi atını yāḍ ḳıl-1. “Allah’ın adını zikretmek”

yāḍ ḳılġıl iḍiniŋ atını ulanġıl anıŋ tapa ulanmaḳ. 426v/5=073/008

2. “uzun uzadıya arkadaşlık eden, sıkı dost”

seringil ***iḍiŋ*** ḥükmiŋe bolmaġıl balıḳ iḍisi teg ḳaçan oḳıdı erse ol ḳaḍġuluġ eger yetmese erdi anı raḥmet iḍisindin atılġay erdi tüz yabanḳa ol yerindi bolup. 420r/2=068/048

ʿarş iḍisi "Arşın dahibi olan Allah, Arşın Rabbi"

arıġ turur Taŋrı ***ʿarş iḍisi*** anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 236v/6=021/022

artuḳluḳ iḍisi "lutuf ve kerem sahibi olan Allah"

bütünlükün Taŋrı ***artuḳluḳ iḍisi*** turur kişiler üze yoḳ kim kişilerde üküşreki sipās ötemesler. 30v/2=002/243

küç iḍisi "güç ve kudret sahibi olan Allah"

arıġ turur sėniŋ iḍiŋ ***küç iḍisi*** anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 330r/7=037/180

ḳanatlar iḍisi "kanatlı melekleri gönderen Allah"

ögdi Taŋrıḳa köklerni törütügli yerlerni ḳılıġlı feriştelerni yalavaçlıḳḳa ***ḳanatlar iḍisi*** ėkkirer üçer törter. 316v/4=035/001

ḳazġuḳlar iḍisi "güçlü orduları olan Firavun[453]"

---

451 Rab; terbiye etmek, yetiştirmek, ıslah ve tamir etmek, yönetmek, sorumluluk almak, istediğini yapabilmek, başkan olmak, toplamak, yığmak, hazırlamak; malik ve sahip olmak, nimeti artırmak, üstünlük ve efendilik anlamlarındaki “r-b-b” kökünden türeyen Rabb, “efendi, malik, sahip, terbiye eden, yetiştiren, düzene koyan, düzelten, tedbir alan, sorumluluk üstlenen, yöneten, nimet veren, ihtiyaçları gideren, kefil olan, seçkin, sözü dinlenen, otorite sahibi reis, melik, efendiliği ve üstünlüğü kabul edilen kişi” demektir. Arap dilinde “rabb”, “kelimesi; itaat edilen, efendi, bir şeyi ıslah eden, bir şeyin maliki ve sahibi” anlamında kullanılmıştır. Rabb kelimesi, terbiye anlamında mastar iken mübalağa kastı ile terbiye edici (mürebbi) isim olmuştur. Kur’an’da 969 defa geçmektedir (Karagöz 2005:541).

452 Besmele” çeşitli şekillerde tercüme edilmiştir. Rahmân ve Rahîm sıfatları sevgi, şefkat, merhamet, acıma, koruma, esirgeme ve bağışlama gibi geniş anlamlara sahiptir. Ayrıca her iki kavram Allah’ın dünya ve ahirete yönelik sıfatlarını da ifade eder. Bu mânaların tamamını her sûre başında vermek, özlü anlatıma uygun düşmeyeceği için kavramları aynen korumayı tercih ettik. “Bismillâhirrahmânirrahîm” cümlesi İslamî gelenekte “Besmele” olarak adlandırılır. Hayırlı güzel işlere başlarken besmele ile başlamak Hz. Peygamberin bir sünnetidir. Fâtiha sûresinin ve diğer sûrelerin başlarında bulunan besmelelerin müstakil ayet olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Hanefî ve Mâlikîlere göre bunlar, sûreleri birbirinden ayırmak için yazılmıştır, sûreye dâhil değildir. Şâfiîlere göre ise, sûrelerin başlarındaki besmeleler sûreye dâhildir. Fâtiha sûresi besmele dâhil edilmese bile yedi ayettir. Çünkü besmeleyi dâhil etmeyenler son ayeti ikiye bölmekte ve ayet sayısını yedi olarak göstermektedirler(Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:1).

firʿavn ***kazġuḳlar iḍisi***. 442v/5=089/010

ḳazuḳlar iḍisi "güçlü orduları olan Firavun[454]"

yalġanḳa tuttı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿādlıġ firʿavnīler ***kazġuḳlar iḍisi***. 331r/3=038/012

ḳatıġ toḳuş iḍisi "savaşçı kullar"

ḳaçan kelse kėdinki ėkki fesādnıŋ ilkisi vaḳti ıḍġay miz siler üze biziŋ ḳullarnı ***katıġ toḳış iḍisi*** aralaġaylar sarāylar arasını. 206r/7=017/005

könilik iḍisi "halim selim olan kişi"

sen sen-ök sen keçürgen ***könilik iḍisi***. 170v/1=011/087

köŋüller iḍisi "kalplerdeki gizli ve açık olanı bilen Allah"

yana iḍiŋizlerke turur yanışıŋızlar uḳturġay siler anı kim ḳılur siler ol bilgen turur ***köŋüller iḍisi***. 81r/4=005/007

küçlüg küç iḍisi "güçlü ve itibar sahibi olan"

küçlüg küç iḍisi ʿarş iḍisi üskinde orunluġ turur. 437r/1=081/020

niʿmet iḍisi "zevk düşkünü, nefsine düşkün olan"

yme ḳoḍġıl mėni yme yalġanḳa tutuġlılarnı ***niʿmet iḍisi*** küḍe bėrgil anlarḳa az çın biziŋ üskimizde kişenler küyer ot. 426v/7=073/011

öç almaḳ iḍisi "en iyi öç alan Allah'dır"

kim yansa öç tartar Taŋrı andın Taŋrı küsüş turur ***öç almaḳ iḍisi***. 92r/6=005/095

bereketlig iḍi "kerem ve lutuf sahibi Allah"

rūzī ḳıldı silerke arıġdın ol turur iḍiŋiz perverdigārıŋızlar ***bereketlig iḍi*** ajunluġlar iḍisi. 347r/2=040/064

bilgen iḍi "her şeyi bilen Allah[455]"

uḳturmas saŋa ***bilgen iḍi*** meŋizlig. 318r/5=035/014

---

453 Bu deyimle ilgili birkaç görüş vardır. Bunlardan birincisi: Firavun bir insana öfkelendiği zaman onu dört kazık arasına bağlar ve işkence altında ölünceye kadar bekletirdi. Karısı Asiye binti Muzahim de böyle yapmıştı. Bu nedenle bu isimle anılmıştır (Bilgin 2003:79). İkincisi, Klasik Arapça'da bu eski bedevi deyimi, deyimsel olarak "güçlü bir otorite" yahut sarsılmaz/yıkılmaz bir güçten mecaz olarak kullanılmaktaydı. Bir bedevi çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırın boyutuna/genişliğine bağlıydı. Bu boyut da, her zaman çadır sahibinin statüsüne ve gücüne göre değişmekteydi. Böylece, güçlü bir kabile reisi için çoğu zaman "sayısız direkler üstüne duran çadırların sahibi" tanımlaması yapılırdı (Bilgin 2003:80).

454 Bu deyimle ilgili birkaç görüş vardır. Bunlardan birincisi: Firavun bir insana öfkelendiği zaman onu dört kazık arasına bağlar ve işkence altında ölünceye kadar bekletirdi. Karısı Asiye binti Muzahim de böyle yapmıştı. Bu nedenle bu isimle anılmıştır (Bilgin 2003:79). İkincisi, Klasik Arapça'da bu eski bedevi deyimi, deyimsel olarak "güçlü bir otorite" yahut sarsılmaz/yıkılmaz bir güçten mecaz olarak kullanılmaktaydı. Bir bedevi çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırın boyutuna/genişliğine bağlıydı. Bu boyut da, her zaman çadır sahibinin statüsüne ve gücüne göre değişmekteydi. Böylece, güçlü bir kabile reisi için çoğu zaman "sayısız direkler üstüne duran çadırların sahibi" tanımlaması yapılırdı (Bilgin 2003:80).

455 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerimde 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

iḍi faẓlı "Allah'ın lutfu"

bilmegüleri üçün bitig iḍileri kim umazlar nerse üze Taŋrı artuḳluḳından çınoḳ ***faẓl iḍi*** üskinde turur bėrür kimke tilese Taŋrı uluġ artuḳluḳ iḍisi ol. 400r/7=057/029

iḍi ḥaḳḳı "şahitlik edilene and olsun ki"

vaʿ delerni çın ḳılıġlı ***ḥaḳḳı iḍi*** ḳurʾān haḳḳı pend iḍisi. 330v/1=038/001

iḍi ḫazīneleri "Rabbin hazineleri"

azu anlar üskinde mü ***iḍiniŋ ḫazīneleri*** azu anlar kümerlenmişler. 387r/9=052/037

iḍi ḥükmi "Allah'ın hükmü"

tutmaŋlar kāfirler pendindin ḳoluŋlar anı kim nafaḳa ḳıldıŋızlar nėme ḳolsunlar anı kim nafaḳa ḳıldılar. bu ol silerke ***iḍi ḥükmi*** 407r/7=060/010

tüzün iḍi ḥaḳḳı "hā-mīm karşılığı olarak kullanılmış"

başladım Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı ***tüzün iḍi ḥaḳḳı***. 368v/7=046/001

iḍi niʿmeti "Allah'ın nimeti, Allah'ın gönderdiği nimet"

iḍiŋ niʿmetini yāḍ ḳılġıl. 445r/8=093/011

iḍi tapa köndür- "Rabbin yoluna iletmek"

köndürse sen meni iḍiniŋ tapa ḳorḳsa sen. 434v/8=079/019

iḍi üskinde "Allah'ın nezdinde"

bekütüldi belgüleri yana aḍra seçe belgürtüldi berk bütün işlig ***iḍi üskindin*** bilgen uḳġan tapunmaŋlar meger bir Taŋrıḳa. 163r/3=011/001

bitig iḍileri "Ashab-ı Rakim[456]"

azu sėzindüŋ mü kim üŋür iḍileri ***bitig iḍileri*** erdiler biziŋ belgülerimizde taŋ. 215r/1=018/009

iḍi tėŋlemeki "Allah'ın takdiri"

ol turur küsüş bilgen ***iḍiniŋ tėŋlemeki***. 322v/6=036/038

iḍi tilemeki "Allah'ın takdiri"

ḳıldı anlarnı yėti ḳat kökler ėkki kün içinde yarlıġ ıdtı tėgme kök içinde işini bezedimiz dünyā kökini çerāġlar birle küḍezçi bütrür bilgen küsüş ***iḍiniŋ tilemeki***. 349v/3=041/012

iḍi vaʿdesi "Allah'ın vadi, Allah'ın sözü"

iḍi vaʿdesi. ḫilāf ḳılmaz Taŋrı vaʿdesiŋe yoḳ kim üküşrekleri bilmezler. 294v/2=030/006

yawuḳluḳ iḍileri "yakın, akraba[457]"

456 Rakim konusunda farklı görüşler vardır. 1- Mağaraya sığınan gençlerin, zulmünden kaçtıkları, o dönemin hükümdarı Decius. 2- Mağara arkadaşlarının isimlerinin yazılı olduğu levha. 3-Mağara arkadaşlarının içinde bulunduğu vadi veya dağ. 4-Kumran yazmaları diye tanınan Essenilere ait kitap ve yazılar (Akpınar 2002:178).

457 Arapçada "yakın" anlamına gelen "karib" kelimesinin çoğuludur. "yakınlar" anlamına gelir. Akraba iki kısma ayrılmıştır. 1. Nesep yönünden akraba olanlar, 2. Evlilik yönünden akraba olanlar. Anne, baba, çocuklar, örfte akraba tarifine alınmamıştır (Hikmet Neşriyat 1993:47).

sawçıḳa anlar kim kėrtgündiler yarlıḳatu ḳolmaḳları ortaḳ ḳatıġlılarnı eger bolsalar ***yawuḳluḳ iḍileri*** belgürmişde kėḍin anlarḳa anlar tururlar tamuġ iḍileri. 151r/2=009/113

ot iḍileri "Cehennemlikler, Cehennem halkı"

men tiler men kim yüdse men meniŋ yazuḳumnı seniŋ yazuḳuŋnı bolsa sen ***ot iḍilerindin***. 83v/8=005/029

ḳuḍı iḍileri "İslamiyetin gelmesinden yaklaşık 70 sene önce, müminleri dinlerinden döndürmek için hendeklerde yanan ateşlerde yakarak işkence eden kimseler[458]" öldürüldi ***ḳuḍı iḍileri***. 440r/1=085/004

küç tölek iḍileri "güç ve kudret sahipleri"

yāḍ ḳılġıl ḳullarımızını ibrāhīmni isḥāḳnı yaʿḳūbnı ***küç tölek iḍileri*** körüş iḍileri. 333r/5=038/045

körüş iḍileri "güç sahipleri"

yāḍ ḳılġıl ḳullarımızını ibrāhīmni isḥāḳnı yaʿḳūbnı küç tölek iḍileri ***körüş iḍileri*** 333r/5=038/045

orman iḍileri "Eyke halkı, Ashab-ı Şuayb, Hz. Şuyab'ın halkı orman işiyle uğraştıklarından bu isimle anılmışlardır[459]"

neçe yme bolsa bük yaʿnī ***orman iḍileri*** küç ḳılıġlılar. 195r/4=015/078

iḍi tutmaḳı ḳatıġ turur "Allah'ın tutması şiddetlidir"

sėziksiz ***iḍiŋ tutmaḳı ḳatıġ turur***. 440r/8=085/012

iḍi yāḍı "Allah'ı zikr, Allah'ı anma"

azu vaḳt bolmadı mu anlarḳa kim kėrtgündiler ḳorḳmaḳ köŋülleri ***iḍi yāḍıŋa*** aŋar kim ḳuḍı ıḍtı könilikdin. 398v/3=057/016

saġ yan iḍieri "amel defteri sağdan verilenler[460]"

---

458 "Uhdud" derin ve uzun hendek demektir. Kamçı ile dövülen kimselerin bedenlerinde yol yol morartı meydana getiren kamçı izlerine de "uhdud" veya "had" denir. Kur'an'da geçen Ashab-ı Uhdud ise, iki anlama gelir. Biri mazlumları hendeğe atan "Hendek Zalimleri", diğeri de hendeğe atılan "Hendek Mazlumlarıdır" (Bedir 2010:91).

459 Kur'an'da ashab kelimesi ile ifâde edilen topluluklardan birisi de Eyke topluluğudur. Bu topluluğa gönderilen peygamberin Şuayb (a.s.) olduğu Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiştir. "Eyke" sözcüğü başka bir kıraate göre "Leyke" şeklinde telaffuz edilmiştir. Eyk:sık ağaçlık, meşelik, orman anlamındadır. "Leyke" şeklinde okunursa bundan beldenin isminin kasdedildiği belirtilmiştir. Eyke'nin bir ağaç olup ona tapındıkları, belirtilirken, Medyen'e doğru deniz sahilinde ağaçlık, ormanlık bir bölge olduğuda belirtilmiştir. Hangi anlam da kullanılılırsa kullanılsın "eyke" lafzı orada yaşayanlara nisbet edilmiş ve bu nisbetle bilinmektedirler (Honamlıoğlu 1992:73).

460 "Ashâb- Yemin" ifadesi ile ahiretteki bir gruptan söz edilmektedir. Olay ahirete taalluk eden bir olaydır. Bunun içinde kıyamet ahvalinden bahseden Vâkıa suresinde bu gruptan bahsedilmetedir. Arapça'da "yemin" sağ, sağ taraf, kuvvet anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise "eymün, eymān ve eyāmin" şeklindedir. "Meymene kelimesi ise "yümn" kökünden gelme mastardır. Anlamı da; bereket, uğur, sağ taraf" demektir.Araplar sağ eli kuvvet ve üstünlük ifade etmede kullanmışlardır. Kendilerine saygı ve hürmet

saġ yan iḍileri ol kim saġ yan iḍileri. 394v/7=056/008

saḳnuḳluḳ iḍileri "Allah'ın dilediği Kur'an yolunu tercih edenler, kötülükten sakınanlar"

yāḍ ḳılmaslar meger kim tilese Taŋrı ol ***saḳnuḳluḳ iḍileri*** yarlıḳamaḳ iḍisi. 429r/3=074/056

sol ḳol iḍileri "amel defteri soldan verilenler[461]"

taḳı ***sol ḳol iḍileri*** anlar tururlar sol ḳol iḍileri. 395v/1=056/041

oŋ ḳol iḍileri "amel defteri sağdan verilenler[462]"

yme ***oŋ ḳol iḍileri*** ol turur kim oŋ ḳol iḍileri. 395r/6=056/027

sol yan iḍileri "amel defteri soldan verilenler[463]"

yme ***sol yan iḍileri*** ol kim yme sol yan iḍileri. 394v/8=056/009

tamuġ iḍileri "Cehemnemlikler, Cehenneme atılacak olanlar"

ündegey uştmaḫ ***iḍileri tamuġ*** iḍileri buldımız oḳ ol kim vaʿde bėrdiŋ biziŋke iḍimiz yaraşı. 116v/6=007/044

uştmaḫ iḍileri "Cennetlikler, makamları Cennet olanlar"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler anlar tururlar ***uştmaḫ iḍileri.*** 10r/1=002/082

uluġ ḫıred iḍileri "yüksek ahlak ve fazilete sahip olanlar"

tuşmaz aŋar meger anlar kim serdiler tuşmaz aŋar meger ***uluġ ḫıred iḍileri***. 351r/9=041/035

uġraġ iḍileri "azim ve sebat sahipleri"

---

gösterdikleri kimseleri meclislerde sağ köşeye oturturlar ve bir kimse bir şahsın önemli bir yeri olduğunu söylemek istediğinde "O benim sağ kolumdur" derdi (Honamlıoğlu 1992:138).

461 Ahirette kitabı soldan verilenler, günahkâr olanlar, Araplar, bir kişinin önemsiz ve hakir olduğunu ifade etmek için şöyle derler; (ente indî biʾş şimâl, benim yanımda fazla değerin yok, anlamında, Yani değersiz, hakir, kötü mevki anlamında kullanılmıştır. Böylece bu kelime; değersiz, uğursuz, alçak mevki, sol kol, sol cihet anlamlarına kullanılmaktadır. Bu anlamlar içinde (şer) anlamı da taşımaktadır(Honamlıoğlu 2001:138).

Ashabu'l-meşeme:a) Kitapları sol tarafından verilenler b) Düşük mertebe c) Uğursuzluk d) Talihsizlik e) Bedbaht f) Egrilik g) Kötülük h) Adem'in solunda yer alanlar i) Arş'ın solunda olanlar k) Ateşe gidecekler olarak açıklanmıştır (Bilgin 2003:117).

462 "Ashâb- Yemin" ifadesi ile ahiretteki bir gruptan söz edilmektedir. Olay ahirete taalluk eden bir olaydır. Bunun içinde kıyamet ahvalinden bahseden Vâkıa suresinde bu gruptan bahsedilmetedir. Arapça'da "yemin" sağ, sağ taraf, kuvvet anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise "eymün, eymān ve eyāmin" şeklindedir. "Meymene" kelimesi ise "yümn" kökünden gelme mastardır. Anlamı da; bereket, uğur, sağ taraf" demektir.Araplar sağ eli kuvvet ve üstünlük ifade etmede kullanmışlardır. Kendilerine saygı ve hürmet gösterdikleri kimseleri meclislerde sağ köşeye oturturlar ve bir kimse bir şahsın önemli bir yeri olduğunu söylemek istediğinde "O benim sağ kolumdur" derdi (Honamlıoğlu 1992:138).

463 Ahirette kitabı soldan verilenler, günahkâr olanlar. Araplar, bir kişinin önemsiz ve hakir olduğunu ifade etmek için şöyle derler; (ente indî biʾş şimâl, benim yanımda fazla değerin yok, anlamında, Yani değersiz, hakir, kötü mevki anlamında kullanılmıştır. Böylece bu kelime; değersiz, uğursuz, alçak mevki, sol kol, sol cihet anlamlarına kullanılmaktadır. Bu anlamlar içinde (şer) anlamı da taşımaktadır (Honamlıoğlu 2001:138). Ashabu'l-meşeme:a) Kitapları sol tarafından verilenler b) Düşük mertebe c) Uğursuzluk d) Talihsizlik e) Bedbaht f) Egrilik g) Kötülük h) Adem'in solunda yer alanlar i Arş'ın solunda olanlar k) Ateşe gidecekler olarak açıklanmıştır (Bilgin 2003:117).

sergil neteg kim serindi ***uġraġ iḍileri*** yalavaçlardın tawratmaġıl anlarḳa. 372r/8=046/035

iḍi yanutı "Allah'ın mükafatı"

azu tiler mü siler anlardın bir çıḳış ***iḍiniŋ yanutı*** yėgrek. 252v/6=023/072

iḍi yaratmışı "Allah'ın yarattıkları"

ol iḍi yarattı yėti ḳat kökni ḳat ḳat körmez sėn ***iḍi yaratmışi*** içinde artuḳ eksükdin ewürgil közni hīç körür mü sėn bir yazuḳ bar. 416v/5=067/003

iḍi yārīsi "Allah'ın yardımı ve inayeti"

bu sūretü'n- naṣr üç āyet turur medīnede inmiş tururol iḍi atı birle baġırsaḳ yarlıḳaġlı ḳaçan kelse ***iḍi yārīsi*** yme meger açmaḳı. 450r/8=110/001

iḍi yarlıġı "Allah'ın buyruğu"

ol Taŋrı belgüleri oḳır miz anı sėniŋ üze çınlıḳ birle ḳayu sözke ***iḍi yarlıġıda*** kėḍin anıŋ nişānlarıŋa kėrtgünürler. 366r/2=045/006

iḍi yarlıġıŋa ḳulaḳ tut- "Allah'ın buyruklarını dinlemek, onlara uymak"

ḳulaḳ tutsa iḍi yarlıḳıŋa sezā turur. 439r/5=084/005

iḍi yarlıḳı "Allah'ın buyruğu"

ayġaylar emet velīkin siler küç ḳıldıŋızlar özüŋüzlerke ėsizlik küttüŋizler sėziklig erdiŋizler ardı silerni umunçlar ançaḳa tegi keldi ***iḍi yarlıḳı*** erdi silerni teŋridin arġan yek. 398r/9=014/057

iḍi yolı "Allah'ın yolu"

ol ***iḍiniŋ yolı*** kim anıŋ turur kökler içindeki ne kim yer içindeki. biliŋler Taŋrıḳa yanar işler. 358r/6=042/053

iḍide aḍın arıġ Taŋrı "Allah'tan başka tanrı"

azu bar mu anlarḳa ***iḍide aḍın arıġ Taŋrı*** andın kim ortaḳ ḳatarlar. 387v/4=052/043

iḍide aḍın dost tut- "Allah'tan başka dost ve yardımcı edinmek"

anlar arḳalarında tamuġ turur asıġ ḳılmaz anlardın ol kim ḳazġandılar nerse ap yme ***tuttılar erdi iḍide aḍın dost*** anlarḳa ḳın turur uluġ. 366r/7=045/010

iḍide aḍın ḳol- "(Allah'tan) başka rabbe kulluk etmek istemek"

tapnuŋlar ne kim ***kolsa siler iḍide aḍın***. 336r/8=039/015

iḍide aḍın yāḍ ḳılın- "Allah'tan başka tanrıları anmak, zikretmek"

ḳaçan yāḍ ḳılınsa Taŋrı yalŋuzun ürker anlarnıŋ köŋülleri kim kėrtgünmezler kėḍin künke ḳaçan ***yāḍ ḳılınsa anlar kim iḍide aḍın*** ḳaçan anlar sewnüşürler. 339r/2=039/045

iḍide öŋin iḍiler ḳıl- "Allah'tan başka tanrılar yapmak"

sorġıl anlarḳa kim ıḍtımız sėnde öŋdün yalavaçlarımızdın azu ***ḳıldımız mu iḍide öŋin iḍiler*** tapnurlar. 361r/4=043/045

iḍike ʿibādet "yüzünü Allah'a çeviren, döndüren"

sergil anıŋ üze kim ayurlar yāḍ ḳılġıl ḳulumız dāvudnı küç iḍisi içinde ***ʿibādet ol iḍike*** yanġan. 331r/7=038/017

iḍike tan- "Allah'ı inkar etmek"

tandılar ok iḍike ölümde öŋdün. tiŋlemedip sözlerler örtüglüg birle yıraḳ yerdin. 316r/7=034/053

iḍike tap-"Allah'a gönülden inanmak"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar ***iḍike tapıġlılar*** rüze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

iḍike tapıġlı "Allah'a gönülden inanan"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar ***iḍike tapıġlılar*** rüze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

tüzün iḍike "engin kerem sahibi olan Allah"

ay kişiler negü ārdı sėni ***tüzün iḍike***. 437v/1=082/006

iḍike yan- "yüzünü Allah'a çevirmek, Allah'a dönmek"

bütünlükün anıŋ içinde belgü turur tėgme ***iḍike yanġan*** ḳulġa. 312v/5=034/009

iḍike yanġan "yüzünü Allah'a çeviren, döndüren"

bağışladımız dāvudḳa süleymānnı neme ėḍgü ḳul turur ol ***iḍike yanġan***. 332r/9=038/030

iḍike yanmış ḳulḳa "Allah'a yönelen kul"

körgüke pend tėgme ḳulḳa ***iḍike yanmış***. 382r/3=050/008

iḍike yawutul-"Allah'a yaklaştırmak"

anlar tururlar ***iḍike yawutulmışlar***. 394v/9=056/011

iḍileri belgüleri "Allah'ın ayetleri"

anlar ḳaçan pend bėrilseler ***iḍileri belgüleri*** birle ḳuḍı tüşmezler anıŋ üze saġır teg ḳaraġular teg. 267r/2=025/073

iḍileri belgülerike kėrtgün- "Rablerinin ayetlerine inanmak"

anlar olar ***iḍileri belgülerike kėrtgünürler***. 252r/3=023/059

iḍileri belgüleriŋe tan- "Rablerinin ayetlerini tanımamak"

bu köni yol körkütügli anlar kim ***tandılar iḍileri belgüleriŋe*** anlarḳa ḳın turur aġrıtgan ḳın. 366r/8=045/011

iḍileri fermānı "Allah'ın buyrukları, Allah'ın emirleri"

boynaġuluḳ ḳıldılar ***iḍileri fermānındın*** tuttı anlarnı kök otı anlar baḳarlar. 385r/8=051/044

iḍileri fermānındın boynaġuluḳ ḳıl- "Rablerinin buyruğuna başkaldırmak"

boynaġuluḳ ḳıldılar iḍileri fermānındın tuttı anlarnı kök otı anlar baḳarlar. 385r/8=051/044

iḍileri ḫoşnūdluḳı "Tanrı hoşnudluku"

anlar serdiler tileyür ***iḍileri ḫoşnūdluḳını*** aḍaḳın tutarlar namāznı ribāmlarlar anıŋdın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa yaşru açuḳluġ iterler ėḍgülük birle ėsizlikni anlar tururlar anlarḳa sarāy soŋı. 185v/1=013/022

iḍileri işi "Rableri hakkında"

bu ėkki ḫaşmlar ḫuşūmet ḳıldılar ***iḍileri işi*** içinde. 244r/1=022/019

iḍileri işi içinde "Rableri hakkında"

bu ėkki ḫaşmlar ḫuşūmet ḳıldılar ***iḍileri işi içinde***.244r/1=022/019

iḍileri ḳını "Allah'ın azabı"

çın ***iḍileri ḳınından*** emīn bolmaduḳ.422v/5=070/028

iḍileri ḳınından emīn bol- "Allah'ın azabından emin olmak"

çın ***iḍileri ḳınından emīn bolmaduḳ***. 422v/5=070/028

iḍileri ḳınından ḳorḳ- "Allah'ın azabından korkmak"

anlar kim anlar ***iḍileri ḳınından ḳorḳuġlılar***. 422v/4=070/027

iḍileri ḳorḳınçı "Rablerine karşı duydukları saygı"

bütünlükün anlar kim anlar ***iḍileri ḳorḳınçından*** ḳorḳarlar. 252r/2=023/057

iḍileri körmek "Allah'a kavuşma, ahirete inanma"

bilgil anlar sėzik içinde tururlar ***iḍileri körmekdin***. 353r/5=041/054

iḍileri ögdüsi birle tesbīḥ ḳıl- "Rablerini överek tesbih etmek"

bütünlükün kėrtgünür biziŋ belgülerimizke anlar kim ḳaçan yāḍ ḳılsalar anıŋ birle basarlar secde ḳılıġlılar ***tesbīḥ ḳılur erdi iḍileri ögdüsi birle*** anlar uluġsıġlıḳ ḳılmazlar. 303r/3=032/015

iḍileri üskinde "Rablerinin nezdinde"

eger körse sėn ançada yazuḳluġlar ḳuḍı suḳuġlılar başlarını ***iḍileri üskinde***. 302v/7=032/012

iḍileri üze kėrtgün- "Allah'a inanmak"

ol kim bėrildiŋizler nersedin ėrinçlenmek turur yaḳın tiriglik içinde ol kim Taŋrı üskinde turur yėgrek ḳalınçuraḳ anlarḳa kim ***kėrtgündiler iḍileri üze*** köŋül ururlar. 356v/6=042/036

iḍileri üze köŋül ur - "(sabredenler) Rablerine dayanmaktadırlar anlamında"

anlar kim serindiler ***iḍileri üze köŋül ururlar*** neçe üküş tepreniglidin kötürmez rūzīsini. 293v/2=029/059

iḍileri yalavaçıŋa ʿāsī bol- "Allah'ın elçisine karşı gelmek"

ʿāsī boldılar iḍileri *yalavaçıŋa* tuttı anlarnı ḳatıġ tutmaḳ āşkārā. 420v/5=069/010

iḍileri yarlıġı birle "Rablerinin buyruğu ile"

iner ferişteler yme cebraʾil anıŋ içinde ***iḍileri yarlıġı birle*** tėgme işdin. 446v/6=087/004

iḍileri yarlıġlarını tėgür- "Rablerinin kendilerine verdiği mesajları duyurmak"

belgü üçün ***tėgürdiler iḍileri yarlıġlarını*** bildi Taŋrı anlar üskinde sadı ḳamuġ nerseni saḳış. 426r/8=072/028

iḍileri yarlıḳamaḳı "Allah'ın rahmeti"

yana anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler kigrür anlarnı ***iḍileri yarlıḳamaḳı*** içiŋe. 368r/3=045/030

iḍilerinde ḳorḳ- "Rablerinden korkmak"

sėn ḳorḳutur sėn anlarnı kim ***ḳorḳarlar iḍilerinde*** örtüglüg erken aḍaḳın tutarlar namāznı. 318r/9=035/018

iḍileriŋe tuşmaḳ "Allah'a kavuşma, Ahirete inanma"

yana bėrdimiz mūsāḳa kitābnı tükel anıŋ üze kim körklügrek aḍırtmaḳ belgürtmek tėgme nerseni köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar ***iḍileriŋe tuşmaḳḳa*** kėrtgüngeyler. 111r/8=006/154

iḍileriŋiz ḳatuşmaḳ "Allah'a kavuşma, ahirete inanma"

soŋı baḳıp ḳılur işni aḍra seçe belgürtür bolġay kim siler ***iḍileriŋiz ḳatuşmaḳḳa*** kėrtgüngey siler. 183r/7=013/002

iḍiŋ bilgenrek turur "Allah her şeyi bilendir, esma-i hüsna'dan el-Alim[464]"

sėniŋ ***iḍiŋ ol bilgenrek turur*** ol kim azsa yolından ol bilgenrek köni yol bulmışlarnı. 418v/4=068/007

iḍiŋ niʿmeti "Kur'an; Kur'an nimettir, en-Nime[465]"

iḍiŋ niʿmetini yāḍ ḳılġıl. 445r/8=093/011

iḍiŋ ögdüsi birle tesbīḥ ḳıl- "Allah'ı överek tesbih etmek"

tesbīḥ ḳılġıl iḍiŋ ögdüsi birle yarlıḳayu ḳolġıl anıŋdın ol erdi tevbeni ḳabūl ḳılġan. 450r/9=110/003

iḍiŋ rāḥmeti yėgrek turur "Allah'ın rahmeti (her şeyden) daha hayırlıdır"

iḍiŋ raḥmeti yėgrek turur anıŋdın kim tėrerler. 360r/8=043/032

iḍiŋ rāḥmetiniŋ ḫazīneleri "Allah'ın rahmet hazineleri"

azu anlar üskinde mü turur ***iḍiŋ raḥmetiniŋ ḫazīneleri*** küsüş bağışlaġan. 330v/8=038/009

iḍiŋdin yarlıġ ıḍıl- "Allah'tan gönderilen vahy, Allah'tan vahiy gelmek"

uḍu barġıl aŋar kim ***yarlıġ ıḍlur saŋa iḍiŋdin***. 304r/7=033/002

iḍiŋdin yarlıḳamaḳlıḳ "Rabbinden rahmet olarak (Kitap, Kur'an) gönderilme"

---

464 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerimde 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

465 Kur'an nimettir. Nimet hoş dirliğe, refaha ve hali vakti iyi olmaya denilir, ferah ve sevinç manasında da kullanılır. Kur'an-ı Kerîm'in hidayeti de en büyük nimettir (Türk 2001:168).

umınç tutmaz erdiŋ kim kemşilse saŋa bitig meger ***yarlıķamaķlıķ iḍiŋdin***. 288r/9=028/086

iḍiniŋ rāḥmetiniŋ ḫazīneleri "Allah'ın rahmet hazineleri"

azu anlar üskinde mü turur ***iḍiŋ raḥmetiniŋ ḫazīneleri*** küsüş bağışlaġan. 330v/8=038/009

iḍiniŋ yanutı "Allah'ın mükâfatı"

azu tiler mü siler anlardın bir çıķış ***iḍiniŋ yanutı*** yėgrek. 252v/6=023/072

iḍisi yarlıġındın çıķ- "Allah'ın buyruğuna karşı çıkmak"

neçe üküş uluşdın ***çıķdı iḍisi yarlıġındın*** anıŋ yalavaçı saķış ķıldımız anıŋ birle ķatıġ saķış ķınadımız anı taŋ ķın. 414r/7=065/008

iḍisi yarlıġlarını çın tut- "Rabbinin kelimelerini doğrulumak"

yme anıŋ işindin ķutġarġıl meni küç ķılıġlılar boḍunlarındın meryem ʿimrān ķızı ol kim küḍezdi anıŋ uwut üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ cebraʾil demidin ***çın tuttı iḍisi yarlıġlarını*** yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/8=066/005

iḍisi yarlıġındın çıķ- "Allah'ın buyruğuna karşı çıkmak"

neçe üküş uluşdın ***çıķdı iḍisi yarlıġındın*** anıŋ yalavaçı saķış ķıldımız anıŋ birle ķatıġ saķış ķınadımız anı ķın. 414r/7=065/008

iḍisi yarlıġlarını çın tut- "Rabbinin kelimelerini doğrulatmak"

yme anıŋ işindin ķutġarġıl meni küç ķılıġlılar boḍunlarındın meryem ʿimrān ķızı ol kim küḍezdi anıŋ uwut üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ cebraʾil demidin ***çın tuttı iḍisi yarlıġlarını*** yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/8=066/012

iḍisi yarlıġlarını tut- "Rabbinin kelimelerini doğrulumak"

yme anıŋ işindin ķutġarġıl meni küç ķılıġlılar boḍunlarındın meryem ʿimrān ķızı ol kim küḍezdi anıŋ uwut üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ cebraʾil demidin çın ***tuttı iḍisi yarlıġlarını*** yme bitiglerini erdi tapıġlılardın.416r/8=066/012

iḍisiŋe kėrtgün- "Allah'a inanmak, Allah'a samimi kalple inanmak"

kim ***kėrtgünse iḍisiŋe*** ķorķmaz eksüklükdin ap yme ķındın. 425v/3=072/013

iḍisiŋe köni köŋül keltür- "Rabbine tertemiz bir kalple inanmak"

ançada ***keltürdi iḍisiŋe köni köŋül***. 327v/4=037/084

iḍisiŋe ünde- "Rabbine seslenmek"

yāḍ ķılġıl ķulumızını eyyūbnı ançada ***ündedi iḍisiŋe*** men yuķadı maŋa yek emgek ķın birle.332v/9=038/041

iḍisiŋe yanış tut- "Rabbine varan yol tutmak"

bu ol könilik küni kim tilese ***tutsun iḍisiŋe yanış***. 434r/6=078/039

iḍisiŋe yol tut- "Rabbe varan yol tutmak"

çın bu pend turur kim tilese ***tutsun iḍisiŋe yol***. 427r/4=073/019

iḍi (2) "iz, emare ***krş***. iz"

aydı olar kelirler meniŋ ***iḍim*** üzele ėwdim saŋa ay menim iḍim ança ḫoşnūd bolsa sen. 232v/1=020/084

iḍimā! "Allah'ım"

zekeriyyā ançada tiledi iḍisindin ***iḍimā!*** ḳoḍmaġıl mėni yalŋuz taḳı sėn mīrāṣ alıġlılarda yėgreki sėn. 240v/7=021/089

iḍimizā! "Allah'ımız"

anlar kim kötrürler ʿarşnı ol kim anıŋ tėgresi tesbīḥ ḳılurlar iḍileriŋe ögdi aymaḳ birle kėrtgünürler aŋar yarlıḳatu tilerler anlarnı kim kėrtgündiler ***iḍimizā!*** kėŋ ʿiṭālıġ sėn. 342r/5=040/007

idrīs (<A.)"Hz. İdris, Hz. Şit'ten sonra peygamber olarak gönderilmiştir. Cebrail vasıtasıyla kendisine otuz sayfalık bir kitap gönderilen peygamber; terzi ve yazarların piri sayılır[466]"

taḳı ismāʿīl taḳı ***idrīs*** taḳı ẕül- kifl ḳamuġ serniglilerdin. 240v/2=021/085

iftirā (<A.) "birine aslı olmayan suç yükleme, iftira[467]"

iftirā ḳıl- "suçlamak"

kim ol küç ḳılıġlıraḳ anıŋdın kim ***iftirā ḳıldı*** Taŋrı üze yalġan azu yalġanḳa tutsa anıŋ belgüleriŋe ol ḳurtulmas küç ḳılıġlılar. 97r/5=006/021

yalġannı iftirā ḳıl- "suçlamak"

kim ol küç ḳılıġlıraḳ anıŋdın kim ***iftirā ḳıldı Taŋrı üze yalġan*** azu yalġanḳa tutsa anıŋ belgüleriŋe ol ḳurtulmas küç ḳılıġlılar. 97r/5=006/021

ig "hasta, hastalık, ağrı, sancı"

ançada kim ayurlar ėkki yüzlügler anlar kim köŋülleri içinde ***ig*** ol ardı olarnı dīnleri. 136r/2=008/049

ʿayal tuġḳu aġrıġı igi "doğum sancısı"

keltürdi anı ***ʿayāl tuġḳu aġrıġı igi*** bir ḫurmā yıġaçı tüpi tapa. 224r/6=019/023

igle- "hastalanmak"

ḳaçan ***iglese*** men ol emler mėni. 270r/5=026/080

iglig "hasta, hastalık ***bkz.*** sökellik, yiglig"

---

466 Kur'an'da geçen ve semaya refedilen peygamberlerden biri. İdris, Arapça "derese" kökünden "öğretti, eğitti, bildirdi" manalarına geldiği gibi, muarreb kelimelerden biri olarak da kabul edilir. Hz. İdris şahsında hermeslerin güzel örneklerini toplamış gibidir. Ders ve tedrisatla aynı kökten gelen ve güçlü bir şekilde ilmi ifade eden "idris" kelimesi ile adlandırılan Hz. İdris Aleyhisselam'a önemli ilimlerin isnat edilmesi, isminin anlamıyla mutabıktır. Tarihin bildirdiğine göre insanlık, kalemle yazı yazma, terzilik, ölçü ve tartı, ziraat, metalurji, astronomi, tıp, botanik,felsefe, matematik ve cifr gibi ilimleri ondan öğrenmiştir. Hz. İdris, beyaz tenli, uzun boylu, iri kemikli, geniş göğüslü, iri sakakllı ve gür saçlı idi. Sesi ince, konuşması rahat ve güler yüze sahipti. Vücudunda beyaz bir ben vardı (Bedir 2010:215).

467 Sözlükte "yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatte bulunmak" gibi anlamlara gelen iftira, ahlak terimi olarak bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etmek demektir (Karagöz 2005:298).

yana kim bolsa silerdin ***iglig*** yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü sanlıġ aḍın künler içinde. 21v/2=002/184

iglig ʿaẕāb "şiddetli açı çektiren, çok elem veren"

müjde bėrgil ***iglig ʿaẕāb*** birle. 40r/5=003/021

iglig bol- "hasta olmak"

kim ***bolsa iglig*** yā taḳı yol yörimek üze sanlıġ aḍın künlerde. 21v/7=002/185

iglig ḳın "şiddetli açı çektiren, çok elem veren"

ḥaḳīḳat üze anlar kim bedel ḳılurlar Taŋrınıŋ ʿahdi birle taḳı antları birle az ʿivażnı anlar yoḳ ülüş anlarḳa āḫiret içinde taḳı sözlemes anlarḳa Taŋrı taḳı baḳmaz anlarḳa ḳıyāmet kün taḳı arıġ ḳılmaz anlarnı taḳı anlarḳa ***iglig ḳın***. 45v/4=003/077

iḫlāṣ[468] (<A.) "doğruluk, bağlılık ***krş***. ıḫlāṣ[469]"

bu ***iḫlāṣ*** sūresi tört āyet turur mekkede inmiş turur. 450v/5=112

iḥrām (<A.) "hac için hazırlanan dikişsiz özel örtü[470]"

iḥrām tut- "ihram tutmak"

ḥelāl ḳılındı silerke silerke tilsiz yılḳılar meger ol kim uḳılur siler üze ḥelāl ḳılmaġalı awnı siler ***iḥrām tutmış*** erken. 79r/9=005/001

iḫtilāf (<A.) "ayrılık, anlaşmazlık, tutarsızlık"

eger erse Taŋrıda aḍınḳıdın bulġaylar erdi anıŋ içinde üküş ***iḫtilāflar***. 68r/3=004/082

iḫtilāf bol- "ayrılığa düşmek, uyuşmamak, uymamak, anlaşamamak"

sėniŋ iḍiŋ ol aḍrar seçer anlar ara ḳıyāmet kün içinde anıŋ içinde ***iḫtilāf bulur*** erdiler anıŋ içinde. 303v/7=032/025

ikindü "ikindi vakti"

ikindü vaḳti "ikindi namazı vakti"

kün barmaḳı tün kelmeki ***ekindü vaḳti*** bile. 448v/8=103/001

ikle- "ayak basmak, çiğnemek, düşman arazisine girmek"

ol kim anlarḳa tėgmes anlarḳa suwsalıḳ ap yme emgek ap yme açlıḳ Taŋrı yolı içinde ***iklemesler*** bir iklegü yerni ḳaḳıtur kāfirlerni bulmaslar yaġıdın bir bulmaḳ meger bitildi anlarḳa anıŋ birle iş turur ėḍgü. 151v/8=009/120

iklegü "ayak basılan yer"

---

468 Mekke döneminde inmiştir. 4 ayettir. Burada "ihlâs", samimiyetle, Allah'a inanmak ve putperestlikten tamamıyla uzak olmak anlamlarıına gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:604).

469 "Saf ve halis olmak, karışık ve şaibeli olmamak ve kurtulmak" anlamındaki "h-l-s" kökünden türeyen ihlas kelimesi, sözlükte bir şeyi halis kılmak, halis olmak, özünü almak ve seçmek, din ıstılahında ise iman, ibadet, itaat, ahlak, amel, dua gibi her türlü dini görevleri, halkın övme ve beğenmesini, yerme ve kınamasını düşünmeksizin sırf Allah için iyi ve halis bir niyetle yapmak, şirk, nifak, riya gibi şaibelerden uzak durmak, söz, fiil ve davranışlarında samimi ve dosdoğru olmak demektir (Karagöz 2005:299).

470 Hac veya umre yapmaya niyet eden kişinin, diğer zamanlarda helal olan bazı fiil ve davranışları, hac ve umrenin rükünleri tamamlanıncaya kadar kendine haram kılmasıdır (Karagöz 2005:300).

ol kim anlarḳa tėgmes anlarḳa suwsalıḳ ap yme emgek ap yme açlıḳ Taŋrı yolı içinde iklemesler bir ***iklegü*** yerni ḳaḳıtur kāfirlerni bulmaslar yaġıdın bir bulmaḳ meger bitildi anlarḳa anıŋ birle iş turur ėḍgü. 151v/8=009/120

iḳrār (<A.) "karar vermek, kabul etmek[471]"

iḳrār ḳıl- "kabul etmek"

aydı ***iḳrār ḳıldıŋız*** mu taḳı aldıŋız mu anıŋ üze ʿahdimni. 46r/5=003/081

il- "dil uzatmak"

eger sısalar antlarını ʿahdlerinde kėḍin ***ilseler*** dīniŋizler içinde. 139v/6=009/012

ileŋ- "kötü dua etmek, dil uzatmak, ayıplamak, tekdir etmek"

yumşaḳlıḳın tilleri birle ***ileŋe*** islām dīni içre. 64r/6=004/046

iley "ön, ön taraf"

indürdi seniŋ üze kitābnı ḥaḳḳ birle rāstlaġan ol kim erse kim ***ileyinde*** turur taḳı indürdi tevrītni taḳı incīlni. 38r/3=003/003

ilger- "vesveseye kapılmak, kuşkuya düşmek"

bütünlükün anlar ḳorḳarlar ḳaçan tėgse olarḳa közde ***ilgerip*** tezginigli yekdin yāḍ ḳılurlar ançada anlar körügliler. 131r/3=007/201

ilgerü "doğu, ileri"

azu ***ilgerü*** kėterü ėltmezler mü sözni azu keldi mü olarḳa ol kim kelmedi ozaḳı atalarıḳa. 252v/2=023/068

ilgerü kėterü ėlt- "iyice düşünmek, derinlemesine vakıf olmak"

azu ***ilgerü kėterü ėltmezler*** mü sözni azu keldi mü olarḳa ol kim kelmedi ozaḳı atalarıḳa. 252v/2=023/068

ilhām (<A.) "Allah tarafından insanın gönlüne bir şey doğdurulma, peygamberlerin kalbine gelen ilâhî düşünçeler, gönüle doğan şey, içe gönüle doğma[472]"

kerekmez bir yaŋluḳḳa sözlemek aŋar taŋrı meger uḳturmaḳın ***ilhāmı*** azu perde arḳasında azu ıḍur yalavaç yarlıġ ıḍur anıŋ yarlıġı birle ne tilese 358r/1=042/051

ilhām bėr- "ilham vermek, nimetlendirmek, nimet vermek"

külçirer küler anıŋ sözindin aydı iḍimā! ***ilhām bėrgil*** maŋa yā beklegil mėni şükr ötemekimke. 275v/7=027/019

ilhām uḳtur- "ilham vermek, nimetlendirmek, nimet vermek"

kerekmez bir yaŋluḳḳa sözlemek aŋar taŋrı meger ***uḳturmaḳın ilhāmı*** azu perde arḳasında azu ıḍur yalavaç yarlıġ ıḍur anıŋ yarlıġı birle ne tilese 358r/1=042/051

---

471 Sözlükte "itiraf etmek, hakikati yazı, söz veya işaretle açığa çıkarmak" anlamlarına gelen ikrar, fıkıh litaretüründe, sözlük anlamına yakın olarak, bir kimsenin üzerinde başkasına ait bir hakkın bulunduğunu itiraf etmesi demektir (Karagöz 2005:305).

472 Sözlükte "yutturmak" anlamına gelen ilham, terim olarak Allah'ın doğrudan veya melek aracışığıyla iyilik telkin eden bilgileri insanların kalbine ulaştırması, feyz yoluyla kalbe gelen özel bir anlam ve bilgi, kalbe konulan iyilik hissi, hayır duygusu demektir (Karagöz 2005:31).

ilki "ilk, her şeyin evveli"

kėrtgünüŋler aŋar kim indürdüm könike tutuġlı anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ***ilki*** tanıġlı aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün saḳnuḳ ḳılınlar ḳorḳuŋlar. 6r/3=002/041

ilki ḳop- "ilk haşir olmak, mezarlarından ilk kaldırılmak"

ol ol iḍi çıḳardı anlar kim yandılar bitig iḍilerindin sarāylarından ***ilki*** ḳopmaḳḳa. 403r/8=059/002

ilki ḳopmaḳḳa "ilk haşir olanlar, mezarlarından ilk kaldırılanlar"

ol ol iḍi çıḳardı anlar kim yandılar bitig iḍilerindin sarāylarından ***ilki ḳopmaḳḳa***. 403r/8=059/002

ilki kün "ilk gün, ilk mescidin kurulduğu ilk gün"

bir mezgit kim uruldı saḳnuḳluḳ üze ***ilki kündin*** sezāraḳ aḍaḳın turmaḳıŋ. 150r/7=009/108

ilki tanıġlı bol- "Kur'anı ilk inkar edenlerden olmak"

kėrtgünüŋler aŋar kim indürdüm könike tutuġlı anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ***ilki tanıġlı*** aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün saḳnuḳ ḳılınlar ḳorḳuŋlar. 6r/3=002/041

ilki tapın- "ilk tapınmak, ilk önce iman etmek"

ayġıl eger bolsa raḥmān iḍike oġul ḳız men ***ilki tapnuġlılardın***. 363r/2=043/081,

ilki tapnuġlı "ilk once tapınan, ilk önce iman eden"

ayġıl eger bolsa raḥmān iḍike oġul ḳız men ***ilki tapnuġlılardın***. 363r/2=043/081,

ilki törüt- "yoktan, sabıka olmaksızın yaratmak"

Taŋrı ***ilki törütür*** yaratıġnı yana yandurur anı. 295r/3=030/011

ilki törütmek "diriliş, ilk diriliş, dünya hayatı, dünyadaki canlılık"

bildiŋizler ök ***ilki törütmekni*** nelük pend tutmas siler. 396r/3=056/062

ilki törütür "ilk yaratan, esma-i hüsna'dan el-Mübdî[473]"

ayġıl nek bar mu ortaḳlarıŋızda ***ilki törütür*** yaratıġnı yana yandurur anı. 156v/5=010/034

ol ilki törütti yme ewre yandurur "mahlukatı yaratıktan sonra tekrar yaratan, esma-i hüsna'dan el-Mu ʾīd[474]"

ol ilki törütti yme ewre yandurur 439r/8=085/013

ilki yolı "ilk, birinci, önceki"

ayġıl tirgürür anı ol kim törütti anı ***ilki yolı***. 324v/7=036/079

473 "El-Mübdî", "Cenab-ı Hakk'ın varlıkları ilkin yaratması, mahlukatın tamamını yoktan maddesiz ve örneksiz olarak ilk defa varetmesi" demektir (Cemel 2001:109).

474 El-Muîd, Cenab-ı Hakk'ın bir sıfatı olarak "Mahlukatı öldükten sonra yeniden dirilten sonra tekrar yaratan" demektir.Mahlukatı canlılıktan sonra ölüme iade eden, sonra onları ölümden sonra tekrar dirilten, noksan sıfatlardan münezzehtir (Cemel 2001:110).

ilki yolı kėrtgün- "ilk önce inanmak"

ayġıl belgüler Taŋrı üskinde nė bildürgey silerke kim ol ḳaçan kelse kėrtgünmesler ewrer miz köŋüllerini taḳı közlerini neteg kim ***kėrtgünmediler aŋar ilki yolı*** ḳoḍtımız anlarnı boynaġuları içinde başları tezginip tururlar. 105v/9=006/110

ilki yolı kir- "Mescidü'l Kudüse ilk kez girmek"

eger ėḍgülük ḳıldıŋız erse eḍgülük ḳıldıŋızlar özüŋizlerke eger yawuz ḳılsa siler aŋar oḳ ḳaçan kelse kėḍinki ʿaẕāb vaḳtı yawuz kelgey yüzüŋizlerke kirgeyökler mezgitke neteg kim ***kirdiler aŋar ilki yolı*** yoḳ yoḍun ḳılġaylar yüksek erürler ergince yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 206v/2=017/007

ilki yolı tapla- "ilk önce razı olmak"

siler ***tapladıŋızlar olturmaḳnı ilki yolı***. 147v/8=009/083

ilki yolı törçit- "en önce savaşmak"

nelük toḳuşmas siler ol boḍunlar birle kim sıdılar antlarını uġradılar yalavaçnı çıḳarmaḳ anlar ***törçittiler silerni ilki yolı***. 139v/9=009/013

ilki yolı yarat- "ilk defa yaratmak, Allah tarfından ilk defa yaratılmak"

ayġıl ol iḍi kim ***yarattı silerni ilki yolı***. 209v/7=017/051

ḳurulġan ewnüŋ ilki "Kâbe[475]"

ḥaḳīḳat üze ḫalḳ üçün ***ḳurulġan ewnüŋ ilki*** ol kim mekkede turur bereketlig taḳı köni yol ʿālemlarḳa. 47r/8=003/096

ʿilliyyīn (<A.) "Cennetin ve gökyüzünün en kutsal, en yüksek tabakası, yüksek yer, üst[476]"

ne bildürgey saŋa ne turur ***ʿilliyyīn***. 438v/1=083/019

ʿilliyyīn bol-"Cennetin en üst yeri, en yüksek yer"

ḥaḳḳā çın ėḍgüler bitigi ***ʿilliyyīn bolġay***. 438v/1=083/018

ʿilm (<A.) 1. "ilim[477]"

475 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar'ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

475 Noksanlardan münezzeh olan Allah mutlak hakim ve adalet sahibidir. "Adl" sözlükte "ziyadesiyle yerli yerince davranan yani son derece adaletli, hiç kimseye zulmetmeyen" demektir."El-Adl" itidal kelimesinden alınmış olup doğruluk demektir. Hüküm ve hakim için beraber kullanılır (Cemel 2001:71).

476 Cennet'in en yüksek ve en şerefli yeri olduğu söylenmiştir. Kelimenin akıllılar için kullanılan cemi formunda oluşuna bakılarak kastedilenin cennetlikler olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:228).

taḳı ḫilāf ḳılışmadı anlar kim bėrildiler kitābnı meger mundın soŋra keldi anlarḳa ***ʿilm*** ḥased üçün aralarında. 39v/8=003/019

2. "Kur'an: Kur'an birçok ilmin kaynağıdır, el-İlm[478]"

kim kim ḥüccetleşse seniŋ birle anıŋ içinde mundın soŋra kim keldi saŋa ***ʿilmdin*** aygıl keliŋ ündegeliŋ oġullarımızını taḳı oġullarıŋızını taḳı tişilerimizni taḳı tişileriŋizni taḳı tenlerimizni taḳı tenleriŋizni. 44r/3=003/061

ʿilm iḍisi "ilim sahibi"

ol ***ʿilm iḍisi*** anıŋ üçün ögrettimiz aŋar yoḳ kim kişilerde üküşreki bilmesler. 179r/5=012/068

ʿilm içinde tölengenler "derinleşenler, rusuh sahibi olanlar"

taḳı bilmez teʾvīlini meger Taŋrı taḳı ***tölengenler ʿilm içinde*** ayturlar iḍimiz bittük aŋa ḳamuġ iḍimiz ḳatındın. 38v/3=003/007

ʿilm kel- "Allah tarafından insanoğluna kitaplar vasıtasıyla ilim gönderilmek"

taḳı ḫilāf ḳılışmadı anlar kim bėrildiler kitābnı meger mundın soŋra ***keldi anlarḳa ʿilm*** ḥased üçün aralarında. 39v/8=003/019

ġayb ʿilm ögret- "peygamberlik verip, ilim öğretmek"

bildiler bir ḳulnı biziŋ ḳullarımızdın bėrdimiz aŋa yarlıḳamaḳ biziŋ üskümizdin taḳı ***ögrettimiz*** aŋar bizdin naru ***bilig ġayb ʿilm***. 220r/1=018/065

ilyās (<A.) "Hz. İlyas, İsrail oğullarına gönderilen peygamberlerden biri olup Hz. Süleyman'dan sonra peygamber olarak gönderilmiştir. Yağmura hükmetmesi ile bilinir. Kur'an-ı Kerim'de İlyâsin şeklinde de geçer[479]"

taḳı zekeriyyā taḳı yaḥyā taḳı ʿīsā taḳı ***ilyās*** ḳamuġı eḍgülerdin erdiler. 103r/5=006/085

īmān (<A.) "Allah'a inanma, iman etme[480]"

---

477 Sözlükte "bilmek, şuurda olmak, hasıl olmak, sağlam ve kesin bir biçimde, bir şeyin gerçeğini bilmek" gibi anlamlara gelen ilim, kelam ilminde vakıaya uygun olan kesin inanç; aklın ve duyuların mevzuuna giren her şeyin tanınmasını sağlayan sıfat, zıttına ihtimal verilmeyecek şekilde manaları birbirinden ayırt etme sıfatı şeklinde tanımlanmıştır. İlim kelimesi kur'an'da 750 yerde geçmekte olup Allah ve onun yarattıklarından şuur sahibi olan insan ve melekler için kullanılır (Karagöz 2005:310).

478 Kesin bilgi demektir. Kur'an, ilim ile vasfedilmiştir. Zira o, ilmin baş sebebidir. Birçok ilmi kendisinde barındırmaktadır. Birçok ilmin kaynağıdır (Türk 2001:172).

479 Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen ve refedilen peygamberlerden biri. İlyas kelimesinin "akıl karışıklığı" manasına gelen, "el-elsü" kökünden "fi yal" kipinde bir kelime veya daha zayıf bir görüşe göre de, "leyese" kökünden "if'al" kalıbında şecaat sahibi, gözüpek adam" anlamına gelen bir isimdir. İbranice'den Latince'ye "Eliyas" olarak geçmiştir (Bedir 2010:216).

480 Sözlükte "birini söylediği sözde tasdik etmek, söylediğini kabul etmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek kalpten tasdik etmek; eman vermek, emin kılmak" anlamlarına gelen iman, ıstılahta Hz. Peygamberin Allahtan getirdiği ve zarurat-ı diniyye olarak bilinen hükümleri, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul ile bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir (Karagöz 2005:315).

aydılar ʿarablar kėrtgündimiz ayġıl kėrtgünmediŋizler yoḳ kim aytıŋlar boyun bėrdimiz taḳı kirmedük turur ***īmān*** köŋülleriŋiz içinde eger boyun bėrse siler Taŋrıḳa yalavaçıŋa egsümegey işleriŋizdin nerse. 381r/5=049/014

īmān bėril- "iman verilmek, hidayete erdirilmek"

aydı anlar kim ***bėrildi bilig īmān*** dirīg ḳıldıŋızlar Taŋrı bitigi içinde ḳıyāmet künike tėgi. 298v/6=030/056

īmān ketür- "inanmak, iman etmek"

ay anlar kim ***īmān ketürdiler*** füsūs tutmasunlar bir gürūh bir gürūhdın bolġay kim bolmaḳları ėḍgürek anlardın ap yme uraġutlar uraġutlardın bolġay kim bolmaḳları ėḍgürek anlardın. 380v/3=049/011

īmānḳa yolçıla- "teslim olmak, inkıyad etmek, ihlaslı davranmak, halisiyet üzere çevirmek, Müslüman olmak, İslama girmek"

sipās urur sėniŋ üzele boyun bėrmişleri üçün. aygıl sipās urmaŋlar meniŋ üze müselmānlıḳıŋızını yoḳ kim Taŋrı sipās urur siler üze kim ***yolçıladı silerni īmānḳa*** eger erse siler köni sözlegliler. 381v/2=049/017

ʿ***imaretlıġraḳ*** (<A.+T.) "birçok bina ve benzeri eser"

erdiler üküşrek anlardın yme küçlügrek ḳuvvetin üküş ***ʿimāretlıġraḳ*** yer içinde asıġ ḳılmadı anlardın ol kim ḳazġanur erdiler. 348v/1=040/082

īmīn (<A.) "güvenilir, itimat edilir ***bkz***. emn[481]"

īmīn ḳıl- "emniyete kavuşturmak"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen ***īmīn ḳılġan*** ḳullar esir ėtgen küşüş uġan aġırlıġı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

īmīn ḳılġan "emniyete kavuşturan, güve veren, esma-i hüsna'dan el- Mü'min[482]"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen ***īmīn ḳılġan*** ḳullar esir ėtgen küşüş uġan aġırlıġı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

īmīn mekke "güvenli, dokunulmaz bir mekan, Mekke[483]"

---

481 "Kendisine güvenilebilir, doğru sözlü olan, emanete ihanet etmeyen, güven içinde bulunan, tam bir doğrulukla bilen" anlamlarına gelir. Bu kelime aynı zamanda Hz. Peygamberin'in bir sıfatıdır (Hikmet Neşriyat 1993:208).

482 Arapçada "iman" tasdik etmek demektir Allah (c.c.)'ın kendi varlığını tasdik eden mü'mindir. Söz bakımından Allah'tan başka daha doğru kimse yoktur. Mü'min; Arapça'da korku ve endişeden emin olmak, güvenmek, doğrulamak, tasdik etmek, bir şeye inanma demektir. İman, şüphe ve tereddütleri kaldırmak isteyenlere, korku içinde olanlara emniyet veren, güven verendir (Cemel 2001:32).

483 Yerin göbeği Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu ve İslam nurunun ilk yayıldığı şehir. Mekke, lügat olarak "kemiği ufalayıp toz haline getirmek, helak etmek,emmek, kemiğin iliğini çıkarıp yemek" manalarına gelir. Istılah olarak Mekke şehrini ifade eder. Kur'an'da geçen "bekke", şehrin yerleştiği alanı ifade ederken, Mekke'nin Harem bölgesini de içine alan coğrafyayı belirttiği söylenmiştir. Diğer taraftan, lügat anlamıyla

ornatmadımız mu anlarḳa ***īmīn mekke*** tėrilür aŋar tėgme nerseniŋ rūzīleri biziŋ üskümüzdin yoḳ kim üküşrekleri bilmesler. 285v/7=028/057

īmīnlig (<A.+T.) "güvenirlilik"

teŋledimiz anıŋ içinde yorımaḳ yöriŋler. anıŋ içinde tünlerde künlerde ***īmīnlig*** birle. 313v/3=034/018

imlā (<A.)"doldurma, dolma, söyleyip yazdırma"

imlā ḳıl- "dolma, doldurma, söyleyip yazdırma, yazdırılma, bir dilin kelimelerini doğru yazma bilgisi"

aydılar ozaḳılarınıŋ sörçek sözleri bitidi anı ol ***imlā ḳılur*** anıŋ üze ėrte kėçe. 262v/5=025/005

imle- 1. "işaret etmek, göstermek"

ernekin ***imledi*** aŋar aydılar neteg sözler miz aŋar kim erür beşik içinde oġul. 224v/4=019/029

2. "telkin etmek, vesvese vermek"

taḳı mundaġoḳ ḳıldımız tėgme yalavaçḳa yaġı kişiler yeklerindin perīler yeklerindin ***imlep*** körkütür amarıları amarıke ayıḳ ėtigi aldamaḳlıḳ ėtigi. 106r/4=006/112

imlep körküt- "işaret etmek, sır vermek, gizlice öğütlemek, fısıldamak, ilham etmek"

taḳı mundaġoḳ ḳıldımız tėgme yalavaçḳa yaġı kişiler yeklerindin perīler yeklerindin ***imlep körkütür*** amarıları amarıke ayıḳ ėtigi aldamaḳlıḳ ėtigi. 106r/4=006/112

ʿimrān (<A.) "ʿİmrān, Hz. Meryem'in babasının adı[484]"

ʿimrān ḳabīlesi "Hz. İbrahim'den sonra neslinden gelen peygamberler"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı üḍürdi ādemni taḳı nūḥnı taḳı ibrāhīm ḳabīlesini taḳı ***ʿimrān ḳabīlesini*** ʿālemler üze oġlanlarnı pāresi pāresindin. taḳı Taŋrı ėşitgen bilgen. 41r/8=003/033

ʿimrānnıŋ tişisi "İmran'ın hanımı, Hanne"

ol vaḳtın kim aydı ***ʿimrānnıŋ tişisi*** iḍim ḥaḳīḳat üze men neẕr ḳıldım saŋa anı kim ḳarnım içinde āzād ḳılınmış ḳabūl ḳılġıl mėndin. 41r/9=003/035

ʿimrān ḳızı meryem "Hz. Meryem[485]"

meryem ʿimrān ḳızı ol kim küḍezdi anıŋ uwut üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ cebraʾil demidin çın tuttı iḍisi yarlıġlarnı yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/7=066/012

in- 1."inmek"

---

irtibatlı olarak, bu şehre gidenlerin günahlarını arındırması veya Mekke'de zulüm edenleri helak edeceği manasında "Mekke" denir (Bedir 2010:331).

484 Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in babası olan kişidir. Onun Hz. Musa ile Hz. Harun'un babası olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:78).

485 Meryem kelimesi, "bir yerden ayrılmak bir yeri terk etmek" manasındaki "rame" kökünden gelmektedir. İbranice "hâdim" manasına geldiğini de söyleyenler vardır.Hz. Meryem'in babasının adı, İmran b. Massan olup nesli Hz. Süleyman'a dayanır. Hz. Zekeriya ile İmran b. Masan, bacanak olup, Fukuzanın İşa adlı kızı ile Zekeriya, Hanne ile de İmran evli idi (Bedir 2010:350).

tüşer ***iner*** andın ḳayda kim tilese. 178r/3=012/056

2.“yukarıdan aşağıya düşmek, sarkmak, yaklaşmak”

yana yawudı ***indi***. 388r/5=053/008

inan- “inanmak, güvenmek, itimat etmek”

taḳı eger ***inansaŋız*** pāreŋiz pāreḳa ötesün ol kim emīn tutuldı emānetni taḳı ḳorḳsun Taŋrıdın iḍisindin. 37r/6=002/283

incīl (<Yun.)“İncil, Hz. İsa'ya indirilen kitabın adı[486]”

ay kitāb iyeleri nèşe ḥüccetleşür siz ibrāhīm içinde taḳı indürülmedi tevrīt ***incīl*** meger andın soŋ. 44v/2=003/065

incīl iḍileri “Hristiyanlar[487]”

aḍırsun seçsün ***incīl iḍileri*** anın kim indürdi Taŋrı anıŋ içinde. 86r/6=005/047

incīr (<F.) “incir”

incīr tüpi bile and zeytūn. 445v/6=095/001

incīr tüpi “incir ağacının kökü”

incīr tüpi bile and zeytūn. 445v/6=095/001

---

486 İncil kelimesinin aslı “iyi haber, müjde” anlamında Yunanca euaggelion (euangelion) Latince'ye “evangelium”, Fransızca'ya “evangile” olarak geçmiştir. İngilizce'deki karşılığı ise “gospeldir”. “Euaggelion” kelimesinin ya doğrudan veya Habeşçe şekli olan “wangel” kanalıyla Arapça'ya İncil olarak geçtiği ileri sürülmektedir. İncil'in Arapça “necl” kökünden türediği yolunda görüş temelsizdir (Topaloğlu 1993:227). İncil (euaggelion) kelimesini, Ahd-i Cedid külliyatı içinde Hıristiyanî anlamda ilk defa Pavlus “İsa tarafından öğretilen yeni doktrin” anlamında kullanmıştır. Pavlus Hıristiyan doktrinini kendi anladığı şekilde yaymış ve bu yorumu “benim incilim” veya müjdelediğim İncil şeklinde tanımlamıştır. Ahd-i Cedid yazarları İncil kelimesini genellikle “Mesih tarafından insanlığa getirilen ve havarilerce vaaz edilen kurtuluş müjdesi İsa Mesih'in doktrini” manasını yüklemişlerdir. Hıristiyanlara göre Ahd-i Cedid'de İncil, yazılı bir metni değil Mesih ve havarilerin bildirdiği mesajı ve müjdeyi, şifahî tebliğ eder. İncil kelimesi, havariler sonrası dönemde II. yüzyıldan itibaren kilise dilinde kurtuluş müjdesiyle İsa Mesih'in doktrinini içeren, havarilerin bizzat görgü tanığı oldukları yazıları, Hz. İsa'nın hayat ve öğretisine dair havarilere ait dini bilgileri ihtiva eden kitapları ifade etmeye başladı. Hıristiyanlara göre aslında sadece Mesih'in incili vardır, fakat bu İncil dört şekilde kendini göstermektedir. İncil kelimesini kitap anlamında kullanan ilk kişi Justin'dir. II. Yüzyılın ortasında Justin bu kelimeye çoğul şekliyle yer vermiş ve “havarilerin hatıratı” olarak nitelemiştir (Topaloğlu 1993:227).

487 2 milyara yaklaşan nüfusuyla mensuplarının sayısı bakımından dünyanın en büyük dini olan olan Hristiyanlık bugün Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden teşekkül eden üç büyük mezheple daha küçük çaptaki birçok mezhep veya tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlere ayrılmış durumdadır. Doktirinel kaynakları göz önüne alınırsa Hristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir. Ana fikri Yeni ahid (Ahd-i Cedid) bulunan bu inanca göre İsa Mesih hem tanrının oğlu hem de insanlarının kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı günahtan kurtarmak üzere “biricik oğlunu” yeryüzüne göndermiştir. İsa Mesih ilahi planı yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarmıha gerilmiş, sonra da “ölülerden kıyam ederek” Baba'nın yanındaki yerini almıştır. İslami literatürde hristiyanlar için Nasrani, Mesihi ve İsevi, Hristiyanlık için de Nasraniyye ve Mesihiyye adları kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de hristiyanları ifade eden ve on dört yerde geçen nasara kelimesinin memşei ve anlamına dair çeşitli yoromlar vardır. Kelimenin Hz. İsa'nın yardım talebine olumlu cevap vermeleri sebebiyle “yardım etmek” anlamındaki “nasr” kökünden geldiği veya Hz. İsa'nın memleketi olan Nasıra(Nazareth) şehrine nisbet edildiği belirtilmektedir. Hz. İsa'nın Mesih oluşu sebebiyle hristiyanlara “ona tabi olan” anlamında Mesihi, bizzat Hz. İsa'ya nisbetle İsevi de denilmektedir. Bu dinin mensupları Batı dillerinde Christian. Türkçe'de Hristiyan şeklinde adlandırılır (Demirci 1998:328).

inçe "öyle, onun gibi"

inçe ḳalı "sanki, onun gibi, bunun gibi"

ḳaçan oḳılsa anıŋ üze belgülerimiz yüz ewrer uluġsıġlıḳ ḳılu andaġ ḳalı èşitmedük teg ***inçe ḳalı*** èkki ḳulaḳı içinde aġırlıġ teg. 299v/2=031/007

indür- "indirmek"

indürür kökdin taġlardın anıŋ içinde tolıdın. 259v/2=024/043

2. "indirmek. (Allah'ın, nimetlerinden yahut hikmetlerinden, birisini indirmesi demek, onu yaratması veya göndermesi demektir)"

ol iḍi ḳıldı silerke yerni töşek kökni kötrüm ***indürdi*** kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yèmişlerdin rūzī silerke. 4r/3=002/022

3. "yavaş yavaş indirmek"

indürmedi anı yekler kerekmez anlarḳa umazlar. 274r/2=026/210

indürmek "indirmek"

indürmek ögdülmiş bütün işlig iḍi. 352r/2=041/042

indürül- "indirilmek"

eger sorsa siler andın ol uġurda ***indürülür*** oḳıġu belgürtülür silerke. 92r/7=005/101

indürülmek "indirmek"

ol kün yarılġay kök ürüŋ bulut birle indürülgey ferişteler ***indürülmek***. 264r/4=025/025

inek "inek"

aydı melik men körür men yèti semüz ***inekleri*** yèyür anlarnı yèti aruḳ sıġır aḍın yèti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/2=012/043

iŋen "pek çok ***bkz.*** yiŋen"

iŋen yawuz yanış yer. 70r/6=004/097

iŋen açıġ "çok tuzlu"

ol ol ol iḍi ḳaynaşturdı èkki teŋizni bu biri tatlıġ süçig bu biri ***iŋen açıġ*** ḳıldı ol èkki ara ḳılġuḳa yıġıġ sıġunġuḳa yıġılmış 265v/6=025/053

infeṭāret (<A.) "yarılma, açılma[488]"

bu ***infiṭaret*** sūresi on toḳuz āyet turur mekkede inmiş turur. 437r/6=082

ingen "dişi deve"

ingen tewe "dişi deve"

biz ıḍġular miz ***ingen tewe*** sınamaḳ üçün anlarḳa köz tutġıl anlarḳa seringil. 392r/3=054/027

inna 'llāhu a'lam (<A.) "her şeyin iyisini Allah bilir"

inna 'llāhu a'lam Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tirig peyveste örelig. 38r/3=003/001

inşā 'allāh (<A.). "Allah isterse[489]"

488 Mekke döneminde inmiştir. 19 ayettir. Adını ilk ayette geçen "İnfatarat" kelimesinin mastarından almıştır. "İnfitâr", yarılmak, parçalanmak gibi anlamlara gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:586).

inşā'allāh tė- "Allah isterse demek, Allah nasibetti ise demek"

inşā'allāh tėmegeyler. 419r/1=068/018

inşikāḳ (<A.) "yarılma, çatlama, ikiye ayrılma[490]"

bu ***inşikāḳ*** sūresi yėgirmibeş āyet turur mekkede inmiş turur. 439r/2=084

inşirāḥ (<A.)"açılma, açıklık, ferahlık[491]"

bu ***inşirāḥ*** sūresi sekiz āyet turur mekkede inmiş turur ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan açmadımız mu sėniŋ köŋlüŋni.445r/8=094

iʿrāż (<A.) "yüz çevirme, çekinme sakınma"

iʿrāż ḳıl- "dönmek, dönüp gitmek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim ***iʿrāż ḳıldılar*** sizdin ėkki cemʿ satġaştuḳı küninde tayanmaḳ tiledi anlardın iblīs ol nerseniŋ pāresi birle kimi ḳazġandılar. 53r/4=003/155

irig 1."çetin, haşin, kaba, sert"

taḳı eger bolsa erdiŋ ***irig*** ḳatıġ köŋülli ne ḳılġaylar erdi tėgreŋdin. 53v/3=003/159

2. "şiddetli, çetin"

anıŋ öŋdüninde ḳın turur ***irig***. 189v/1=014/017

3. "sağlam, kuvvetli"

kötürdimiz anlar üstünlerinde taġnı bütün baçıġları birle taḳı aydımız anlarḳa kiriŋler ḳapuġḳa yüknü taḳı aydımız anlarḳa teŋde keçmeŋler şenbe kün içinde aldımız anlardın berk bütün baçıġları birle ***irig***. 76v/3=004/154

irig baçıġları "sağlam söz, sağlam akit"

kötürdimiz anlar üstünlerinde taġnı bütün baçıġları birle taḳı aydımız anlarḳa kiriŋler ḳapuġḳa yüknü taḳı aydımız anlarḳa teŋde keçmeŋler şenbe kün içinde aldımız anlardın berk bütün ***baçıġları birle irig***.76v/3=004/154

irig ḳatıġ köŋülli "katı kalbli, taş yürekli, kaba,sert, haşin"

taḳı eger bolsa erdiŋ ***irig ḳatıġ köŋülli*** ne ḳılġaylar erdi tėgreŋdin 53v/3=003/159

irig berk bütün baçıġ al- "sağlam söz almak"

kötürdimiz anlar üstünlerinde taġnı bütün baçıġları birle taḳı aydımız anlarḳa kiriŋler ḳapuġḳa yüknü taḳı aydımız anlarḳa teŋde keçmeŋler şenbe kün içinde aldımız anlardın ***berk bütün baçıġları birle irig***. 76v/3=004/154

irig ḳatıġ köŋülli "katı kalpli, taş yürekli, kaba, sert, haşin"

---

489 Allah isterse, Allah dilerse anlamına gelen bir şart cümlesidir. Kainatta her şey, Allah'ın irade ve takdiri ile cereyan eder. Allah, izin vermeden ve istemeden hiçbir şeyin olması mümkün değildir. Mü'minler, gelecekte bir iş ve bir görev yapmak istediklerinde bunu ifade ederken "inşallah şöyle yapacağım, böyle yapacağım" derler. Böylece Allah'ın irade ve gücünü ikrar edip O'dan müsaade ve yardım istemiş olur (Karagöz 2005:318).

490 Mekke döneminde inmiştir. 25 ayettir. Adını ilk ayette geçen "İnşakkat" fiilinin mastarından almıştır. "İnşikâk", yarılma demektir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:588).

491 Mekke döneminde inmiştir. 8 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Neşrah" kelimesinin "İnfial'' kalıbından gelen mastarından almıştır. "İnşirah", kalbin rahatlaması, huzura kavuşması gibi anlamlara gelir(Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:596).

takı eger bolsa erdiŋ ***irig ḳatıġ köŋülli*** ne ḳılġaylar erdi tėgreŋdin. 53v/3=003/159

irig ḳın "(Hz. Hud ve cevresindekilerin kurtarıldığı) katı azap, sert azap"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳutġardımız hūdnı anlarnı kim kėrtgündiler anıŋ birle yarlıḳamaḳ birle bizdin ḳutġardımız anlarnı ***irig ḳındın***. 168r/4=011/058

iriglik "sertlik, haşinlik"

ay anlar kim kėrtgündiler toḳışıŋlar anlar birle kim baḳa turur silerke tanıġlılardın. bulsunlar siler içinde ***iriglik***. 152r/6=009/123

iriglik bul- "karşısında sert bir rakib bulmak"

bulsunlar siler içinde iriglik. 152r/6=009/123

iriglik ḳıl- "sert davranmak"

ay ağırlıġ yalavaç ḳatıġlanışġıl kāfirler birle ėkki yüzlügler birle ***iriglik ḳılġıl*** anlar üze. 146v/6=009/073

iriŋ "irin"

iriŋ ḳan "Cehennem iceceği olan irin ve kan"

meger ḳaynar suw takı ***ḳan iriŋ***. 433v/8=078/025

tamuluḳlarnıŋ ḳanı iriŋi "Cehennem iceceği olan irin ve kan"

ap yme ṭaʿām meger ***tamuluḳlarnıŋ iriŋi ḳanı***. 421v/2=069/036

irken- "zahmet çekmek, sıkıntıya düşmek"

sewdiler munı kim ***irkendiŋiz*** siz. 49v/3=003/118

irklen- "hâkim olmak, hükmetmek ***krş***. erklen-"

mīrāṯ bėrdi silerke anlarnıŋ yerlerini takı sarāylarını takı tawarlarını bir aḍın yer vaʿde ḳıldı silerke ***irklenmediŋizler*** anlarnı. 306v/8=033/027

irn (<A.) "dudak"

bir til ėkki ***irn***. 443v/5=090/009

irte- "araştırmak"

ay meniŋ oġlanım barınlar ***irteŋler*** yūsufdın ḳaḍaşıdın umunçsuz bolmaŋlar Taŋrınıŋ raḥmetindin. 180v/6=012/087

ʿīsā (<A) "Hz. İsa, Hz. Meryem'in oğlu olup babasız olarak doğmuştur. Dört büyük peygamberden biri olup kendisine İncil verilmiştir[492]"

aytınlar kėrtgündimiz Taŋrıḳa yme aŋar kim indürüldi biziŋ tapa yme aŋar kim indürüldi ibrāhīm yalavaçḳa ismāʿīlḳa isḥāḳḳa yaʿḳūbḳa yme yėgenlerke yme ol kim bėrildi mūsā ***ʿisā*** yme ol kim bėrildi yalavaçlar iḍilerindin. 16r/5=002/136

492 İsa, İbranice veya Süryanice bir isim olup, çoğulu "isevne" olarak gelir. Nispeti ise, İsevî veya İsî olarak ifade edilir. İsa kelimesinin Arapça olduğunu savunanlar, "soluk benizli" veya"beyaza çalar kırmızı benizli" anlamına gelen "a-y-s" fiilinden türediğini ileri sürmüşlerdir. İsa'nın İngilizce'de kullanılan "Jesus" kelimesi, İbranice, "Yahve kurtuluştur" anlamına gelen "Yeshua" veya "Joshua"dır. İsa ismi, Ahd-i Cedid'e göre, daha doğmadan annesine bildirilmiştir. İsa'nın ismi, İnciller ve Pavlos'un mektuplarında "Lesos" olarak geçmektedir. Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvırcık saçlı ve geniş göğüslüdür (Bedir 2010:232).

ʿīsā meryem oġlı "Meryem Oğlu İsa, Hz. İsa"

uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ***ʿīsā meryem oġlı*** könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol yaruḳluḳ könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol pend saḳnuḳluḳlarḳa. 86r/4=005/046

ʿīsā şerīf "(dünyada ve ahirette) saygın olan Hz. İsa"

ol vaḳtın kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı müjde bėrür saŋa kelime birle andın anıŋ atı mesīḥ meryem oġlı ***ʿīsā şerīf*** dünyāda taḳı ol cihānda yawuḳ ḳılınmışlardın. 42v/4=003/045

ʿīsā peyġāmber "İsa peygamber"

taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ***ʿīsā peyġāmberḳa*** taḳı eyyūb peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/2=004/163

meryem oġlı ʿīsā tili üze "Hz. İsanın diliyle"

laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar Taŋrı oğlanıdın dāvud yalavaç tili üze taḳı ***meryem oġlı ʿīsā tili üze*** 90r/4=005/078

ʿīsā ümmetleri "İsa milleti, Hz. İsa dininden olanlar"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar Taŋrı dīni yārīçiler neteg kim aydı ʿīsā meryem oġlı ürüŋ tonluġlarḳa kim turur menim yārīçim Taŋrı dīnike aydı ***ʿīsā ümmetleri*** biz Taŋrı yārīçileri miz. 90r/4=005/078

ʿīsā yalavaç "İsa peygamber"

ḳaçan keldi erse ***ʿīsā yalavaç*** belgüler birle aydı keldürdimiz silerke bütün söz belgürteyin tėyü silerke anıŋ bir ançasını nė kim tartışıḳ boldıŋızlar anıŋ içinde ḳorḳuŋlar mėnim sözümke bütüŋler. 362r/3=043/063

ʿīsānıŋ ṣıfatı "Hz. İsa'nın durumu"

ḥaḳīḳat üze ***ʿīsānıŋ ṣıfatı*** Taŋrı ḳatında ādem ṣıfatı meŋizlig. 44r/1=003/059

isḥāḳ (<A.) "Hz. İshak, Hz. İbrahim'in oğlu olup Şam halkına peygamber olarak gönderilmiştir[493]"

sewünç bėrdimiz aŋar ***isḥāḳ*** atlıġ yalavaç ėḍgülerdin. 328r/9=037/112

isḥāḳ peyġāmber "Hz. İshak"

493 Hz. İbrahim'in oğlu, Kur'an'da adı geçen peygamberlerden biri. İshak kelimesinin kökeni ihtilaflıdır. Muarreb bir kelime olduğunu ileri sürenler kadar, Arapça asıllı bir kelime olarak kabul edenler de vardır. Sibeveyh'in görüşüne göre, Arapça "sahaka" kökünden if'al kipine sokularak ishak demiştir. Ayrıca İbranice, "gülmek" anlamındaki, "sahak"kökünden olup, "gülen" manasına geldiği de söylenmiştir. İshak aleyhisselam, uzun boylu, kara gözlü, buğday tenli ve en güzel yüzlü idi. Hem sureten hem de sireten babası Hz. İbrahim'e benzerdir (Bedir 2010:250).

biz yarlıġ ıḍtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kėḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı ***<u>isḥāḳ peyġāmberḳa</u>***. 77v/2=004/163

isḥāḳ fėṯu'llāh dīni "Yahudilik"

uḍu bardım atalarım dīniŋe ibrāhīm ḥalīlu'llāh dīniŋe ***<u>isḥāḳ fėṯu'llāh dīniŋe</u>***. 176v/1=012/038

isi "sahip bkz. idi, iḍi"

sėniŋ iḍiŋ ḳamuġ ḫalḳın ***<u>isi</u>*** ol iḍiḳa. 442v/7=089/014

isig 1."sıcak, hararet"

ḳaçan tėgdi erse kün batışıġḳa buldı anı batar ***<u>isig</u>*** bulaḳ içinde. 221r/7=018/086

2. "sıcaklık, hararet"

sewündi kėrü ḳalıġlılar olturu ḳalduḳları birle Taŋrı yalavaçıŋa ḫilāf ḳılu taplamadılar ḳatıġlanmaḳlarını tawarları birle etözleri birle Taŋrı yolı içinde aydılar çıḳmaŋlar ***<u>isig</u>*** içinde. 147v/4=009/081

isig bol- "sıcak olmak"

sen suwsamaġay sen anıŋ içinde ne ***<u>isig bolġay</u>*** sen. 234r/8=020/119

isig bulaḳ "Zülkarneyn'in vardığı mağripteki çamurlu çeşme[494]"

ḳaçan tėgdi erse kün batışıġḳa buldı anı batar ***<u>isig bulaḳ</u>*** içinde. 221r/7=018/086

isig ḳaynar suw ḳaynamaḳı "sıcak suyun kaynaması"

ḳaynar ***<u>isig suw ḳaynamaḳı teg</u>***. 365r/4=044/046

isig ḳaynar suwdın içgü "Cehennemliklere kaynar sudan verilen ziyafet"

aŋar ***<u>içgü turur isig ḳaynar suwdın</u>***. 396v/8=056/093

isig ḳaynayurdın ḳın bol- "(Cehennemde zakkum yutanlara) verilen kaynar su katılmış kusumuk"

yana çınoḳ anlarḳa anıŋ üze ***<u>ḳın bolġay isig ḳaynayurdın</u>*** yana anlar yanışları tamuġḳa ol. 327r/6=037/067

isig ot "sıcak ateş, sesli nefes verme, inilti, homurdanma, uğultu"

anlarḳa anıŋ içinde ***<u>isig ot</u>*** anlar anıŋ içinde ėşitmezler. 241v/1=021/100

isig örteyür suw "sıcak, kaynar su, Cehennem azabı"

bu tatıŋlar anı ***<u>isig örteyür suwdın</u>*** tamuluḳlarnıŋ iriŋi ḳanları. 333v/4=038/057

isig suw "sıcak, kaynar su, Cehennem azabı"

anlar tandılar kesildi anlarḳa tonlar otdın. ḳutulġay başları üstünidin ***<u>isig suw</u>***. 244r/3=022/019

isil- "ısınmak, ısıtmak, kaynatmak"

ḳaynar suw içre yana ot içinde ***<u>isilgeyler</u>***. 347v/5=040/072

494 "Ayn" kelimesi göze, pınar veya çeşme manalarına gelir. "Hamime" kelimesi ise, "hamiye" olarak da okunur. Birincisine göre "çamurlu" veya "balçıklı", ikincisine göre ise "hararetli"demektir. Terkip halinde ise "çamurlu çeşme" veya hararetli çeşme" yahur "kızgın pınar" analamına gelir (Bedir 2010:95).

isin- "ısınmak, ısıtmak, kaynatmak"

aydı ėwi boḍunıŋa yaʿnī ewlügiŋe turuŋlar men kördüm otnı bolġay kim keltürgey men silerke andın bir saw yā bir kes otdın bolġay kim siler ***isingey*** siler. 283v/1=028/029

isinmiş otḳa kir- "çok kızgın bir ateşe atılmak, Cehennem ateşine atılmak"

kirgeyler ol isinmiş otḳa. 441v/8=088/004

isitgü "sıcaklık, hararet"

bütünlükün şadaḳalar çıġaylarḳa yoḳsuzlarḳa iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ulaşturġu ***isitgü*** boyunları içindeki borçluġlarḳa Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürüh aḍrılmış yol oġlanları teŋeştürmek Taŋrıdın. 145r/3=009/060

isitil- "ısıtılmak, kaynatılmak"

ol kün ***isitilgey*** anıŋ üze tamuġ otı içre daġlanġay anıŋ birle alınları yanları arḳaları. 142r/8=009/035

islām (<A.) "İslamiyet[495]"

ol ***islām*** Taŋrı artuḳluḳından turur biziŋ üze taḳı kişiler üze yoḳ kim kişilerniŋ üküşrekleri şükr ötemesler. 176v/2=012/038

islām dīni "Müslümanlık, İslamiyet"

yumşaḳlıḳın tilleri birle ileŋe ***islām dīni içre***. 64r/6=004/046

ismāʿīl (<A.) "Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in oğludur. Peygamberdir. Babasıyla birlikte Kabe'yi inşa etmiştir. Koç kıssası ile bilinir[496]"

yā taḳı ayurlar mu kim ibrāhīm ***ismāʿīl*** isḥāḳ yaʿḳūb yėgenler erdiler cuhūd yā taḳı tersā. 16v/2=002/140

ispendān (<F.) "hardal tanesi"

ay oġulḳınam ol eger bolsa ṭā'ātı bir ewün endāzesiçe ***ispendāndın*** bolsa bir beḍük taş içinde azu kökler içinde azu yerler içinde keltürür anı Taŋrı. 300r/7=031/016

ispendāndın küri aġrıça "hardal tanesi ağırlığınca, çok küçük"

eger bolsa ***küri aġrıça ispendāndın*** keltürgey miz anı. 238v/1=021/047

isrāf (<A.) "gereksiz yere harcama, savurganlık[497]"

---

495 En son gönderilen ilahi din. İslam, "silm ve selamet" kökünden gelip, kulun Allah'a teslim olması ve onun buyruklarına boyun eğip salim bir yolda yürümesi manalarına gelir. Istılahta ise, 610 yılında Hz. Muhammed (a.s.) vahiy yoluyla bildirilen ve yirmi üç yılda tamamlanan, kıyamete kadar da baki kalacak olan din adıdır (Bedir 2010:252).

496 Hz. İbrahim'in oğlu ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dedesi İsmail Arapça'ya yabancı bir kelimedir. "İsmain" olarak da okunur. Süryanice olan bu ismin manası, "Allah'a itaat eden" veya "Abdullah" demektir. Yeryüzünde ilk İsmail ismi İsmail peygambere verilmiştir. İlk, Arapça konuşan ve yazan İsmail'dir. İbranice "yishma el" olarak geçer ve "Allah işitir" manasına gelir (Bedir 2010:254).

497 Sözlükte "aşırı gitmek, gafil ve cahil olmak, yanılmak" gibi anlamlara gelen israf, dini bir kavram olarak, insana sahip bulunduğu nimetleri gereksiz ve aşırı tüketmesi demektir (Karagöz 2005:328).

çın firʿavn uluġsıġlıḳ ḳılıp orun kötrügli turur yer içinde ol ***isrāfdın*** keçrügliler ol. 160v/7=010/083

isrāfil (<A.) "dört büyük melekten kıyâmet kopacağını öttüreceği boru ile bildirecek olanı[498]"

isrāfil üni "dört büyük melekten olan İsrafilin kıyâmet kopacağını bildireceğini öttüreceği borudan çıkacak ses"

ol kün èşitürler ***isrāfil ünini*** könilik birle ol turur çıḳmaḳ küni. 383v/5=050/042

ʿisrāʾil (<A.) "Hz. Yakub'un lâkabıdır. Bu yüzden Hz. Yakub'un oğullarına ve torunlarına İsrail oğulları denilir[499]"

anlar tururlar anlar èrinç bèrdi Taŋrı anlar üze yalavaçlardın ādem oġlanlarından anıŋdın kim kötürdimiz nūḥ birle kim ibrāhīm oġlanlarından taḳı ***ʿisrāʾildin*** taḳı yaʿḳūb oġlanlarından anlardın kim köni yolḳa köndürdimiz taḳı üḏürdimiz ḳaçan uḳılsa anlar üze Taŋrınıŋ belgüleri tüşer erdiler secde ḳılıġlılar yıġlaġlılar. 226r/9=019/058

ʿisrāʾil ḳulı oġlanı "İsariloğulları, Yahudiler[500]"

mundaġoḳ. mīrāṣ koḏtımız ***isrāʾil ḳulı oġlanıŋa***. 269v/3=026/059

ʿisrāilu'llāh (<A.) "Hz. Yakub'un soyu"

ʿisrāilu'llāh dīni "Hz. Yakub'un dini"

uḏu bardım atalarım dīniŋe ibrāhīm ḥalīlu'llāh dīniŋe isḥāḳ fètḥuʾllāh dīniŋe. ***ʿisrāilu'llāh dīniŋe***. 176v/2=012/038

iste- "istemek, talep etmek"

örtti tünni kündüz üze ***ister*** anı èwe kün ay yulduzlar yarlıġ tutup boyun bèrigliler anıŋ buyruḳı birle. 117v/8=007/054

fitne iste- "fitne çıkarmak"

taḳı öŋinler oḫşaşġanlar. anlar kim köŋülleri içinde ḳışmaḳ bar uyarlar ol nerseke kim oḫşaştı andın ***fitne isteyü*** taḳı teʾvīlin isteyü. 38v/2=003/007

teʾvīlin iste- "yorumlanmasını istemek"

anlar kim köŋülleri içinde ḳışmaḳ bar uyarlar ol nerseke kim oḫşaştı andın fitne isteyü taḳı ***teʾvīlin isteyü***. 38v/2=003/007

iş 1."amel, davranış, iş"

baḳmas mu meger kim kelmegey anlarḳa Taŋrı buyruḳı ürüŋ bulıt köligeleri içinde ferişteler ḥükm ḳılındı ***iş***. 25r/3=002/210

---

498 "İsrafil" kelimesinin de aslen İbranice olduğu ve "*Abdullah*" yani "*Allah'ın kulu*" veya "*Abdurrahman*" yani "Rahman'ın kulu" manasına geldiği söylenmiştir. Çünkü bu kelime de "*isrâf*" veya "serâf", "*abd*" yani "*kul*" manasına "*il*" de "Allah" manasına gelmektedir (Cebeci 1998:115).

499 İsrail, "kul" anlamındaki "isra" ile "Allah" anlamına gelen "il" kelimelerinden meydana gelip "Abdullah" (Allah'ın kulu) demektir. Her nebi gibi, seçilmişliği, duruluğu ve kulluğu ile bilinen Hz. Yakub'un diğer adıdır (Bedir 2010:112).

500 İsrail, "kul" anlamındaki "isra" ile "Allah" anlamına gelen "il" kelimelerinden meydana gelip "Abdullah" (Allah'ın kulu) demektir. Her nebi gibi, seçilmişliği, duruluğu ve kulluğu ile bilinen Hz. Yakub'un diğer adıdır (Bedir 2010:112).

2. "emir, buyruk"

takı rāst aydı sanga Tanrı va'desini ol vaktın kim öldürürsüz anlarnı buyruk birle ançaka tegrü kim ol vaktın kim yüreksiz bolduŋuz takı tartıştınız ***iş*** içinde. 52r/9=003/152

3. "hal, durum, vaziyet, husus"

tattı azu işiniŋ soŋı boldı anıŋ ***işiniŋ*** soŋı yas kor. 414r/8=065/009

4. "emredilen husus"

kıldı anlarnı yeti kat kökler ekki kün içinde yarlıg ıdtı tegme kök içinde ***işini*** bezedimiz dünyā kökini çerāğlar birle küdezçi bütrür bilgen küsüş idiniŋ tilemeki. 349v/2=041/012

iş belgür- "iş ciddiye binmek"

boyun sürmek yme edgü söz kaçan belgürse ***iş*** eger çın aysalar erdi Taŋrıka bolgay erdi yegrek anlarka. 374v/3=047/021,

iş bol- "işi olmak, meşgalesi olmak"

tegme kişike anlardın ol kün ***iş bolgay*** meşgūl kılgay. 436r/8=080/037

iş bütürügli "zekat toplayan memur"

bütünlükün şadakalar çıgaylarka yoksuzlarka ***iş bütürüglilerke*** anıŋ üze könŋülleri ulaşturgu isitgü boyunları içindeki borçluglarka Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürüh adrılmış yol ogланları teŋeştürmek Taŋrıdın. 145r/2=009/060

iş erkligleri dostlar "inanmayanların dostları olan (şeytanlar)"

biz kıldımız yeklerni ***iş erkligleri dostlar*** anlarka kim kertgünmesler. 114v/6=007/027

iş erkligleri ya'nī dostlar "(Allah'tan başka) veliler, koruyucu dostlar"

udu barınlar anar kim indürüldi silerke idiŋizlerdin udu barmanlar anda adın ***iş erkligleri ya'nī dostlarka*** az turur ol kim pend tutar siler. 112v/7=007/003

iş idileri "buyruk sahibleri"

ay anlar kim kertgündiler boyun sünler Taŋrıka yme boyun sünler yalavaçka ***iş idilerine*** silerdin eger uruşsa siler nerse içinde yanduruŋlar anı Taŋrıka yalavaçka eger kertgünür erse siler Taŋrıka kedinki künke. 65v/3=004/059

iş kıl- "iş yapmak, çalışmak"

yeklerdin kim çömerler anar takı ***kılurlar iş*** anda adın. 240r/6=021/086

iş kılgan "iş yapan, çalışan"

yok idi meger ol yiŋen hikmet birle ***iş kılgan***. 38r/7=003/006

artak iş "iffetsizlik"

yana arıg bolmışlar kertgünügli kunçuylardın yana arıglar yavaşlar anlardın kim berildiler bitigni silerde öndün kaçan berse siler olarka terlerini özlerini küdezigliler ***artak iş*** kılmagılar ap yme oynaş tutuglılar. 80v/3=005/005

artak iş kılığlılar "bozguncular"

bilgil kim anlar bütünlükün ***artak iş kılığlılar*** yok kim tutmaslar. 3r/6=002/012

bildükmedük iş "iffetsizlik"

bütünlükün Tañrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle bėrmek yawuḳluḳ aḍaşıña yıġar yawuz işdin ***bildükmedük işdin*** boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/7=016/090

bildükmiş işni fermānlat- "iyiliği emretmek"

fermānlaturlar ***bildükmiş işni*** yıġarlar taplanılmas işdin aḍaḳın tutarlar namāznı taḳı bėrürler zekātnı taḳı boyun sürler Taŋrıḳa yalavaçıña. 146r/9=009/071

bildükmiş işni yıġ- "iyilikten alıkoymak"

fermānlarlar münker işdin ***yıġarlar bildükmiş işni*** tutarlar eliglerini ḳoḍtılar Taŋrını ḳoḍa bėrdi olarnı. 145v/7=009/067

çalpaḳ iş "iffetsizlik, iğrençlik"

tişi almaŋlar anı kim tişilendi ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol erür ***çalpaḳ iş*** sewügsüzlüg. 60v/9=004/022

ėḍgü iş ḳıl- "iyi davranışta bulunmak"

ne kim kėrtgünse ***ḳılsa ėḍgü iş*** aŋar ėdgülük yanutı. 221/1=018/088

ėḍgü işler ḳıl- "doğru yolda olmak"

arturġay Taŋrı anlarnı kim köni yolluġ boldı köni yol. ***ḳalmışları ėḍgü işler*** yėgrek turur iḍiŋ üskinde yanutun taḳı yėgrek yanışın. 227v/3=019/076

ėḍgü işlerini ḳıl- "iyi amel işlemek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim bittiler taḳı ḳıldılar ***ėḍgü işlerini taḳı peyveste ḳıldılar*** namāznı taḳı bėrdiler zekātnı anlarḳa anlarnıŋ anlarnıŋ iḍisi. 36r/2=002/277

ėḍgülük işni ḳat- "iyi amele kötü amel karıştırmak"

aḍnaġular muḳırr keldiler yazuḳları birle ḳattılar ėḍgü işni aḍın ėsizlik. 149v/6=009/102

ḥacc işleri "ibadet usûlleri"

ḳaçan ötese siler ***ḥaccıŋız işlerini*** yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını. 24r/5=002/200

iş erkligi "dost"

Taŋrı bilgenrek turur yaġılarıŋız tap Taŋrı ***iş erkligi*** tap ol Taŋrı yārī bėrigli. 64r/4=004/045

iş oŋardaçı "vekil, koruyucu"

bėrdimiz mūsāḳa bitigni ḳıldımız anı köni yol Taŋrı ḳulı oġlanıña tutmaŋlar mėnde aḍın ***iş oŋardaçı***. 206r/4=017/002

iş oŋardaçı tut- "dayanmak, güvenmek, koruyucu tutmak"

bėrdimiz mūsāḳa bitigni ḳıldımız anı köni yol Taŋrı ḳulı oġlanıña ***tutmaŋlar mėnde aḍın iş oŋardaçı***. 206r/4=017/002

iş ötel- "iş bitmek, son bulmak"

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw ***öteldi iş*** turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/8=011/044

işni körklüg ḳıl- "işi güzel yapmak"

bütünlükün anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėdgülükler biz żāyiʿ ḳılmaz miz ol kişi terini kim ***körklüg ḳılsa işini***. 217r/4=018/030

işke uġra- "işi derleyip toparlamak"

Taŋrıḳa köŋül urdum ***uġraŋlar işiŋizlerke*** ortaḳlarıŋızḳa yana bolmasun işiŋizlerke siler üze örtüglüg yana öteŋler aŋa küḍmenler mėni. 159v/8=010/071

işni işle- "iş işlemek, çalışmak"

kim tilese kėḍinki ajunnı ***işlese aŋar işni*** ol kėrtgünügli bolsa anlar erür anlarnıŋ iş ḳılmaḳları meger ḳılınmış. 207v/1=017/019

işni kiter- "işi idare etmek"

ayġıl kim rūzī bėrür silerke kökdin taḳı yerdin azu kim erklenür ėşitgülerni körgülerni kim çıḳarur tirigni ölügdin taḳı çıḳarur ölügni tirigdin yana kim ėletür ilgerü ***kiterür işni.*** 156v/2=010/031

ḳatıġsız iş ḳıl- "tabi olmak"

biziŋke ol öz işlerimiz silerniŋ işleriŋiz biz aŋar ***ḳatıġsız iş ḳılıġlılar*** miz. 16v/1=002/139

körksüz iş "çirkin davranış"

taḳı bolsun sizdin bir ögür ündeyürler yaḫşılıḳ tapa taḳı buyrurlar ėḍgülük birle taḳı yıġarlar ***körksüz işdin***. 48r/6=003/104

körksüz işni ḳıl- "kötülük yapmak"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ***ḳıldılar körksüz işni*** yā küç ḳıldılar özleriŋe aŋdılar Taŋrını taḳı yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını. 50v/9=003/135

münker işdin fermānla- "kötülüğü emretmek"

fermānlarlar münker işdin yıġarlar bildükmiş işni tutarlar eliglerini ḳoḍtılar Taŋrını ḳoḍa bėrdi olarnı. 145v/7=009/067

münker işdin ḳıl- "kötülük yapmak"

yıġılmaslar erdi ***münker işdin ḳıldılar*** anı. 90r/5=005/079

Taŋrı(nıŋ) işi "Allah'ın emri"

aydılar taŋırḳar mu sen ***Taŋrı işindin*** Taŋrınıŋ yarlıḳamaḳı anıŋ üküş ėḍgülüki siler üze ew boḍunı üze. 169r/7=011/073

taplanılmas işdin yıġ- "kötülükten alıkoymak"

fermānlaturlar bildükmiş işni ***yıġarlar taplanılmas işdin*** aḍaḳın tutarlar namāznı taḳı bėrürler zekātnı taḳı boyun sürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa. 146v/1=009/071

işni tükel bėr- "işlerinin karşılığını tam vermek"

tükel bėrgey miz anlarḳa işlerini anıŋ içinde eksük bėrilmesler. 164r/8=011/015

yaŋsız iş "kötülük"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa anadın tuġup bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu ***yaŋsız işdin*** ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/5=007/157

yaḫşı iş "hayırlı iş"

taḳı buyrurlar eḍgülük birle taḳı yıġarlar körksüz işdin taḳı ėwerler ***yaḫşı işler*** içinde. 49r/5 = 003/114

yawuz iş "hayasızlık, utanmazlık"

yawuḳ kelmeŋler zenīke ol erür ***yawuz iş***. 208r/9=017/032

yawuz işdin yıġ- "kötülükten men etmek"

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle bėrmek yawuḳluḳ aḍaşıŋa ***yıġar yawuz işdin*** bildükmedük işdin boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/7=016/090

yawuz işni ḳıl- "kötülük etmek, kötülük yapmak"

ḳaçan ***ḳılsalar yawuz işni*** ayturlar buldumız anıŋ üze atalarımızını Taŋrı fermānladı biziŋke. 114v/6=007/028

yek işi "şeytan işi, şeytanın tavır ve davranışı"

ay anlar kim kėrtgündiler kim bor atġu oyun Taŋrıda aḍınḳı tapunġular oyunlar arıġsız turur ***yek işindin***. 91r/9=005/090

işni işle- "iş işlemek, çalışmak"

kim tilese kėḍinki ajunnı ***işlese aŋar işni*** ol kėrtgünügli bolsa anlar erür anlarnıŋ iş ḳılmaḳları meger ḳılınmış. 207v/1=017/019

işni kiter- "işi idare etmek"

ayġıl kim rūzī bėrür silerke kökdin taḳı yerdin azu kim erklenür ėşitgülerni körgülerni kim çıḳarur tirigni ölügdin taḳı çıḳarur ölügni tirigdin yana kim ėletür ilgerü ***kiterür işni***. 156v/2=010/031

işni körklüg ḳıl- "işi güzel yapmak"

bütünlükün anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler biz żāyiʿ ḳılmaz miz ol kişi terini kim ***körklüg ḳılsa işini***. 217r/4=018/030

işni tut- "tedbir almak"

eger tėgse saŋa bir tegigli iş ayurlar ***tuttumız oḳ işimizni*** munda öŋdün ewrürler anlar sewnügliler ol. 144r/4=009/050

işni tükel bėr- "işlerinin karşılığını tam vermek"

tükel bėrgey miz anlarḳa işlerini anıŋ içinde eksük bėrilmesler. 164r/8=011/015

işiniŋ soŋı "kötü netice, ağır, ceza, vebal"

tattı azu işiniŋ soŋı boldı anıŋ ***işiniŋ soŋı*** yas ḳor. 414r/8=065/009

işiniŋ yazuḳı "kötü netice, ağır, ceza, vebal"

kim öldürse anı silerdin uġrayu anıŋ yanutı öldürmiş meŋizlig yılķılardın ḫükm ķılsun anıŋ birle ėkki könilik iḍisi silerdin ertüt boġazlaġu Taŋrı ėwiŋe tėgrü azu anıŋ keffāreti aş yėtürmek çıġaylarķa azu anıŋ teŋi rūze tutmaķ tatsun tėyü ***işiniŋ yazuķını***. 92r/4=005/095

işler erkligi ferişteler "taksim eden melekler, bölüştüren ve paplaştıran melekler"

işler erkligi ferişteler ḥaķķı. 384r/2=051/004

işāret (<A.) "işaret"

aydı iḍim ķılġıl maŋa nişān. aydı seniŋ nişānıŋ kim sözlemeseŋ kişilerke üç kün meger ***işāret***. 42r/6=003/041

işen- "güvenmek, inanmak"

maşrıķ maġrıb iḍisi yoķ iḍi meger ol tutġıl anı ***işengen***. 426v/6=073/009

işengen "vekil, koruyucu, gözetleyici, bakıcı, üstlenen, yardımcı"

maşrıķ maġrıb iḍisi yoķ iḍi meger ol tutġıl anı ***işengen***. 426v/6=073/009

işle- "yapmak, etmek, çalışmak"

ayġıl anlarķa kim kėrtgünmezler işleŋler orunlarıŋız üze biz ***işlegliler*** miz. 173r/4=011/121

eḍgü işle- "iyi çalışmak"

ermedi seniŋ iḍiŋ yoķ yoḍun ķılsa kentleri küç birle anıŋ iḍileri ***eḍgü işlegliler*** erse. 172v/8=011/117

işlegli "işçi, çalışan"

ayġıl anlarķa kim kėrtgünmezler işleŋler orunlarıŋız üze biz ***işlegliler*** miz. 173r/4=011/121

işleş- "iş yapmakta yarış ve yardım etmek"

işleşgil anlar birle dünyā içinde ėḍgülük birle. 300r/5=031/015

işlig "işli, amelli, davranışlı"

eger yansa siler kelmişde kėḍin silerke belgüler biliŋler kim bütünlükün Taŋrı küşüş ol bütün ***işlig***. 25r/2=002/209

artaķ işlig "iffetsiz, kötü işli"

ay hārūnnuŋ ķız ķarındaşı ermez erdi ataŋ yawuz kişi taķı ermez erdi anaŋ ėsiz ***artaķ işlig***. 224v/4=019/028

bütün işlig "hikmet sahibi"

sen sen-ök sen küşüş ***bütün işlig***. 15v/2=002/129

yinçge işlig "pek iyi bilen, esma-i hüsna'dan el-Habir[501]"

yetmes anı közler ol yėtrür közlerni ol ***yinçge işlig*** uķķan ol. 105r/8=006/103

501 El-Habir", "hibre" mastarından gelmiş olup "her şeyin iç yüzünü bilen, yakinen tanıyan" demektir. Hiçbir şey ondan gizlenemez. Görünen ve görünmeyen alemde hiçbir şey ondan habersiz hareket edemez. Zerre bile onun bilgisinin dışında hareket edemez. "Habir", "her şeyin saklı ve gizli olan yönlerini bilen ve künhüne vakıf olan" demektir. Kur'an-ı Kerim'de "Habīr" ismi 45 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:75).

işligrek "en iyi iş yapan"

ol iḍi yarattı ölümni tiriglikni belgürtgü üçün silerni silerde ḳayusı ėḍgü ***işligrek*** ol turur küşüş örtgen. 416v/3=067/002

it "it, köpek"

uydı özi tilekiŋke. anıŋ meŋzeki ***it*** meŋizlig. 129r/2=007/176

it ulımaḳı kişnemeki "(gördükleri korkunç azaptan) it gibi ulumak"

yana anlar kim ḳutsuz boldılar ot içinde anlarḳa anıŋ içinde ***it ulımaḳı kişnemeki*** eşek aġırmaḳı. 172r/1=011/106

it- "itmek, havale etmek, savmak"

anlar serdiler tileyür iḍileri ḫoşnūdluḳını aḍaḳın tutarlar namāznı ribāmlarlar anıŋdın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa yaşru açuḳluġ ***iterler*** ėḍgülük birle ėsizlikni anlar tururlar anlarḳa sarāy soŋı. 185v/2=013/022

ʿiṭā (<A.) "verme"

ʿiṭā ḳıl- "vermek, ikram etmek"

ʿiṭā yazuḳ örtügli iḍidin. 351r/6=041/032

ʿiṭālıġ (<A.+T.) "vermek, rahmet vermek"

anlar kim kötrürler ʿarşnı ol kim anıŋ tėgresi tesbīḥ ḳılurlar iḍileriŋe ögdi aymaḳ birle kėrtgünürler aŋar yarlıḳatu tilerler anlarnı kim kėrtgündiler iḍimizā! kėŋ ***ʿiṭālıġ*** sėn ḳamuġ nersede yarlıḳamaḳın biligin yarlıḳaġıl anlarnı kim tevbe ḳıldılar uḍu bardılar sėniŋ yoluŋa küḍezgil anlarnı tamuġ ḳınındın. 342r/5=040/007

itil- "sinmek"

aydı ***itilinler*** anıŋ içinde sözlemeŋler maŋa. 255r/9=024/004

ʿivaż (<A.) "bedel, karşılık"

ḥaḳīḳat üze anlar kim bedel ḳılurlar Taŋrınıŋ ʿahdi birle taḳı antları birle az ***ʿivażnı*** anlar yoḳ ülüş anlarḳa āḫiret içinde taḳı sözlemes anlarḳa Taŋrı taḳı baḳmaz anlarḳa ḳıyāmet kün taḳı arıġ ḳılmaz anlarnı taḳı anlarḳa iglig ḳın. 45v/2=003/077

iye "sahip ***bkz.*** iḍi "

ʿaḳllar iyeleri "akıl sahipleri"

taḳı saḳınmaz meger ***ʿaḳllar iyeleri***. 38v/4=003/007

bilig iyeleri "ilim sahipleri"

tanuḳluḳ bėrdi Taŋrı ḥaḳīḳat üze ol yoḳ iḍi meger ol taḳı ferişteler taḳı ***bilig iyeleri*** ḳopuġlı bolup ʿadl birle. 39v/5=003/018

faẓl iyesi "lütuf sahibi"

taḳı Taŋrı uluġ ***faẓl iyesi***. 45r/6=003/074

kitāb iyeleri "ehl-i kitap, Müslüman[502]"

502 Müslim, İslam'a inanmış, Allah'a teslim olmuş, din olarak İslam'ı seçmiş kimse demektir. Müslim kelimesinin aslı "silm" dir. Bunun anlamı da bir işten kurtulmak, barışta olmak demektir. Bu kökten türeyen selam, işten kurtulmak, barışta olmak demektir. Aynı kökten türeyen "selam, İslam, selime, salim, selim, elsem,

ayġıl ay ***kitāb iyeleri*** keliŋ bir kelimeke kim tüz turur biziŋ aramızda taḳı siziŋ araŋızda kim ḳulluḳ ḳılmasa miz meger Taŋrıḳa ortaḳ ḳoşmasa miz aŋa nerseni taḳı tutmasa pāremiz pāreni iḍiler Taŋrıdın öŋin. 44r/7=003/064

köküzler iyesi "kalplerin sahibi, (kalplerdekini bilen)"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı bilgen ***köküzler iyesini***. 49v/7=003/119

közler iyeleri "basiret sahipleri"

ḥaḳīḳat üze anıŋ içinde ʿibret bar ***közler iyelerine***. 39r/5=003/013

ot iyeleri "Cehennem sakinleri, Cehennemlikler[503]"

taḳı anlar ***ot iyeleri***. 49r/8=003/116

öç iyesi "mutlak güç sahibi"

taḳı Taŋrı iŋen ***öç iyesi*** turur. 38r/5=003/004

iyiş "kadeh, tas, bardak, tencere gibi her nevi kab"

yme tezgindürülür anlar üze ***iyişler*** kümişdin ḳılur siz arıḳlar erür sırçḳa teg. 431r/2=076/015

iz "iz, yol"

tileyür Taŋrı belgürtse silerke köndürse silerni anlarnıŋ yolıŋa ***iziŋe*** silerde öŋdün erdiler tevbe bėrü siler üze. 61v/9=004/026

ʿizzet (<A) "güç, kudret, şeref"

aydı sėniŋ ***ʿizzetiŋ*** ḥaḳḳı yoldın azıtġay men ök anlarnı yumḳılarnı. 334v/3=038/082

Müslim"gibi kelimeler Kur'an'da sık sık geçmektedir. Müslim, "esleme" (teslim olmak, Müslüman olmak, kurtulmak) fiilinin failidir. Teslim olan, kurtulan, Müslüman olan demektir. Kur'an'da Müslim olarak geçmektedir. Türkçede kullanılan Müslüman kelimesi ise Farsçadaki "müselman" kelimesinin bozulmuş şeklidir (Ece 2000:461).

503 "Ashâbü'l-Cehennem" kavramıyla günahları sevablarından fazla olanlardan bir kısmının ebedî olarak kalacakları bir kısmının ise suçları oranında cezalarını çektikten sonra tekrar Cennet'e döneceklerin oluşturduğu grupa verilen isimdir(Honamlıoğlu 1992:152).

-ḳ-/- k-

ḳab "kabuk"

anlar oḳır siler anda aḍın erklig ermesler ḫurmānıŋ iç ***ḳabınça***. 318r/3=035/013

ḳabaḳ "kabak ağacı"

ündürdimiz anıŋ üze yıġaç ***ḳabaḳdın***. 329r/8=037/146

kāʿb bin eşref (<A.) "Hz. Muhammed'in muhaliflerinden olup yazdığı şiirlerle Kureyşlileri ona karşı ayaklandırmaya çalışmıştır"

körmes mü sen anlarḳa bėrildiler ülüşni bitigdin kėrtgünürler ḫay bin aḫṭabḳa ***kāʾb bin eşreḳa*** ayturlar anlarḳa tandılar bular köni yol(l)uġraḳ anlardın kim kėrtgündiler yolun. 64v/7=004/051

kaʿb bin mālik (<A.) "Tebük seferine katılmadıkları için pişmanlık duyan ve dünya kendilerine zindan olan üç Müslüman'dan biri"

anlar üçegü üze yaʿnī ***kaʿb bin mālik*** ve müẓāret bin e'r-rabīʿ ve hīlāl bin ümeyye kėḍin ḳoḍtılar. 151v/1=009/118

kaʿbe (<A.) "Kâbe, Mekke şehrindeki kutsal yapı[504]"

ḳıldı oḳ Taŋrı ***kaʿbeni*** aġırlıġ ėwni aḍaḳın turġu kişilerke aġırlıġ aynı boġuzlaġu ertüt boġuzda asıŋġular. 92r/8=005/097

kaʿbe aġırlıġ ėw "Kabe: Mekkede Mescid-i Haram içerisindeki dört köşeli bina, Beytullah"

ḳıldı oḳ Taŋrı ***kaʿbeni aġırlıġ ėwni*** aḍaḳın turġu kişilerke aġırlıġ aynı boġuzlaġu ertüt boġuzda asıŋġular. 92r/8=005/097

ḳabīle (<A.) "kabile[505]"

---

504 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar'ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

505 Arapça'da "önüne almak, karşısına almak" anlamındaki "kabl" kökünden gelen "kabile", kafatasını oluşturan ve karşılıklı duran dört kemikten her birinin adıdır. İnsan topluluklarını meydana getiren alt kümeleri

ḥaḳīḳat üze Taŋrı üḍürdi ādemni taḳı nūḥnı taḳı ibrāhīm ḳabīlesini taḳı ʿimrān ***ḳabīlesini*** ʿālemler üze oġlanlarnı pāresi pāresindin. 41r/8=003/033

kābīnsiz (<F.+T.) "güveyinin geline verdiği ağırlık, mal, eşya, mehir olmadan"

ol uraġutnı kėrtgünmiş eger bağışlasa özini yalavaçḳa eger tilese yalavaç nikāḥ ḳılmaḳ anı ḳatıġsız yaʿnī ***kābīnsiz*** saŋa aḍın müʾminlerde aḍın. 309r/7=033/050

ḳaburçaḳ "sandık"

aydı anlarḳa yalavaçları anıŋ erkliginiŋ nişānı kelmeki silerke ***ḳaburçaḳ*** anıŋ içinde köŋül amrulmaḳı iḍiŋizlerdin kėḍin ḳalmış. 31r/7=002/248

ḳabūl (<A.) "benimseme, kabul etme[506]"

taḳı ḳabūl ḳıldı anı iḍisi körklüg ***ḳabūl*** birle taḳı ündürdi anı körklüg ünmek. 41v/5=003/037

ḳabūl ḳıl- "kabul etmek"

taḳı ***ḳabūl ḳıldı*** anı iḍisi körklüg ḳabūl birle taḳı ündürdi anı körklüg ünmek. 41v/5=003/037

ḳabūl ḳılġan "kabul eden"

tesbīḥ ḳılġıl iḍiŋ ögdüsi birle yarlıḳayu ḳolġıl anıŋdın ol erdi tevbeni ***ḳabūl ḳılġan***. 450r/9=110/003

ḳabūl ḳılın- "kabul edilmek"

taḳı kim istese islāmdın öŋin dīnni ***ḳabūl ḳılınmaġay*** andın taḳı ol ol cihān içinde yoḳalġanlardın. 46v/2=003/085

ḳaç "kaç, birkaç"

ḳaç yıllar "birkaç yıl"

unıtsalıḳ kemişti aŋar yek begdenike ötügni ürük ḳaldı zindān içinde ***ḳaç yıllar***. 177r/2=012/042

ḳaç- "kaçmak"

eger köz kemişmese sen anlar üze yüz ewürgey erdiŋ anlardın ***ḳaça*** tolunġay erdiŋ anlardın ḳorḳınç birle. 215v/7=018/018

ḳaçmaḳ "uzaklaşma, kaçma"

tilemezler meger ***ḳaçmaḳ***. 305v/2=033/013

ḳaçan 1."ne zaman"

---

insan vücudunun bazı organlarına benzeterek adlandırma anlayışından hareketle, aynı atadan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı olan büyük insan topluluğuna bu isim verilmiştir (Avcı-Şentürk 2001:30).

506 İki taraflı akitlerin kuruluşunda, teklifte bulunanın beyanına uygun irade beyanına kabul denir. İslam hukukunda akitlerin kuruluşunda tarafların rızası önemli bir unsur oluşturmaktadır. Akdin gerçekleşmesi için karşılıklı rızanın olması şarttır. Ancak rıza, insanın iç aleminde cereyan eden gizli bir husus olduğundan, bunun yerine rızayı ortaya koyan irade beyanı esas olarak alınmıştır. Akit yapmak isteyen taraflardan ilk olarak teklifte bulunan kimsenin, bu yöndeki arzusunu belirten irade beyanına icab; karşı tarafın buna uygun olarak yapmış olduğu irade beyanına da kabul denir (Karagöz 2005:352).

kaçan aygıl anlarḳa artaḳlıḳ kılmaŋlar yer içinde ayturlar bütünlükün biz eḍgü ḳılığlılar miz. 3r/4=002/011

2."her ne ki, her ne"

aydılar ***kaçan*** keltürsen biziŋke anıŋ birle bir nişān caḍūlūḳ ḳılsa men anıŋ birle ermes miz saŋa kėrtgünügli. 123v/6=007/132

ḳaçġu "firar, kaçış, kaçma zamanı, kaçacak yer"

ayur yaŋluḳ ol kün ḳayda ol ***kaçġu***. 429v/1=075/010

ḳaḍaş "kardeş, hısım, akraba, eh[507]"

aydı iḍimā! men erklig bolmas men meger özümke meniŋ ***kadaşım*** üze. 83v/1=005/025

ar ḳadaş "ana baba ve öz kardeşlerin dışında mirasçının yakın erkek akrabası"

eger bolsa bir er mīrāṣ alnur atada oġulda aḍın azu tişi anıŋ ***ar ḳadaşı*** bar azu ḳız ḳarındaşı tėgme biriŋe olar ėkkidin altıda bir. 59v/5=004/012

ḳadaşlıḳ "akrabalık[508]"

aygıl ḳolmaz men silerdin anıŋ üze bir ter meger dostluḳ ***kadaşlık*** içre. 355v/5=042/023

ḳadaşlıḳ bol- "akrabalık bağı bulunmak"

atasızḳa ***kadaşlık bolġay***. 443v/7=090/015

ḳaḍaşlıḳ "akrabalık"

neteg ḳılġay siler elig bolsalar siler üze küḍezmegeyler siler içinde ***kaḍaşlık*** ap yme bıçıġ. 139v/1=009/008

ḳaḍġu 1."keder, üzüntü, kaygı"

ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar üze ***kaḍġu*** yoḳ. 13v/4=002/112

2. "şiddetli pişmanlık, fazla nedamet, hasret"

ḳılmasun etözüŋ anlar üze ***kaḍġu***. 317r/6=035/008

ḳaḍġu ay- "tasayı ve kederi Allah'a zikretmek"

aydı bütünlükün munçulayu ayur men zār yayu qt/n/ycmnı taḳı ***kaḍġumnı*** Taŋrıḳa. 180v/5=012/086

ḳaḍġun bul- "üzülmek"

yüz ewürdiler közler ḳışar yaşdın ***kaḍġun bulmamakları*** birle anı kim ribāmlasalar. 148v/5=009/092

---

507 Akrabalıkla ilgili kavramlardan biri de "Eh" kelimesidir. Eh, kardeş demek olup aslı "ehavün"dür. Ana-baba yönünden, ikisinden birinden ya da emzirme yönünden diğeriyle ortak olana denir. Kabile, din, sanat, sevgi... vb. yönüyle ortak olanlar için de kullanılır. "Eh" kelimesinin müennesi "uht" şeklinde gelir. Kur'an-ı Kerim'de "kardeşlik anlamına gelen "eh" (erkek-kardeş) ve "uht" (kız kardeş) kelimeleri ile bunların ikilleri (ehaveyn, uhteyn) ve çoğulları (ihvan ve ehavât) doksan altı ayette geçmektedir(Öncel 2003:34).

508 Arapçada "yakın" anlamına gelen "karib" kelimesinin çoğuludur. "yakınlar" anlamına gelir. Akraba iki kısma ayrılmıştır. 1. Nesep yönünden akraba olanlar, 2. Evlilik yönünden akraba olanlar. Anne, baba, çocuklar, örfte akraba tarifine alınmamıştır (Hikmet Neşriyat 1993:47).

ḳaḏġu ḳıl- "helak etmek"

kılmasun etözüŋ anlar üze *ḳaḏġu*. 317r/6=035/008

ḳaḏġu teg- "felâkete uğramak"

anlar kim ḳaçan *tėgse* anlarḳa tegigli *ḳaḏġu* aydılar biz Taŋrınıŋ turur miz aŋar ḳatıġlılar miz. 18v/2=002/156

ḳaḏġu yoḳ "üzüntü yok, üzülmeme"

andaġ ermes kim yüzini Taŋrıḳa ėḏgülük ḳılıġlı bolsa aŋar anıŋ yanutı iḍisi üskinde. ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar üze *ḳaḏġu yoḳ*. 13v/4=002/112

ḳaḏġudın ėkki közi aḳar- "tasadan gözleri ağarmak"

yüz ewürdi anlardın taḳı aydı ay ḳaḏġu yüsufḳa aḳardı anıŋ *ėkki közi ḳaḏġudın*. 180v/3=01/084

ḳaḏġudın ḳutġar- "sıkıntıdan kurtarmak"

ayġıl Taŋrı *kutġarur* silerni andın tėgme *ḳaḏġudın* yana siler ortaḳ ḳatar siler. 101r/3=006/064

ḳaḏġun bul- "üzülmek, kederlenmek"

yüz ewürdiler közler ḳışar yaşdın *ḳaḏġun bulmamaḳları* birle anı kim ribāmlasalar. 148v/5=009/092

ḳaḏġuluġ "kaygılı"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa öfkelig buşuġluġ *ḳaḏġuluġ* aydı nėme yawuz kėḍin ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar maŋa mėnde kėḍin. 125v/5=007/150

ḳaḏġuluġ bol- "kaygılanmak, endişe etmek"

yawuz rāzlaşmaŋ yek turur *ḳaḏġuluġ bolġu* üçün anlar kim kėrtgündiler ermes yas ḳılġalı anlarḳa nerse meger Taŋrı destūrı birle. 401v/6=058/010

ḳaḏġuluġ ḳıl- "kaygılanmak, endişe etmek"

ḳaḏġuluġ ḳılmasun meni anlarnıŋ sözleri. 24v/4=036/076

ḳaḏġuluġ oḳı- "sıkıntıdan yutkunarak seslenmek, sıkıntıdan yutkunmak"

seringil iḍiŋ ḥükmiŋe bolmaġıl balıḳ iḍisi teg ḳaçan *oḳıdı erse ol ḳaḏġuluġ* eger yetmese erdi anı raḥmet iḍisindin atılġay erdi tüz yabanḳa ol yerindi bolup. 420r/3=068/048

ḳaḏġur- 1."üzülmek, kaygılanmak"

ay meniŋ ḳullarım ḳorḳunç yoḳ siler üze bu kün ap yme siler *ḳaḏġurar* siler. 362r/9=043/068

2. "üzülmek, güç durumda kalmak"

ḳaçan kirdiler erse yüsufḳa sıġındurdı özine ḳaḍaşını aydı men men seniŋ ḳarındaşıŋ men *ḳaḏġurmaġıl* aŋar kim ḳılur erdiler. 179r/7=012/069

ḳaḏġurt- 1."kaygılandırmak, üzmek"

eger tėgse sizlerke ėḏgülük *ḳaḏġurtur* anlarnı. 49v/8=003/120

2. "kötülendirmek, üzmek, hoşa gitmemek"

ay anlar kim kėrtgündiler sormaŋlar nerselerdin eger belgürtülse silerke ***ḳaḍġurtur*** silerni. 92v/6=005/101

ḳaḍġusuz "tasasız, derdsiz"

boldı mūsā anasınıŋ köŋli ***ḳaḍġusuz***. 281v/3=028/010

ḳaḍġusuz bol- "kaygılanmamak, huzurlu olmak"

boldı mūsā anasınıŋ köŋli ***ḳaḍġusuz***. 281v/3=028/010

ḳadr (<A.) "değer, itibâr, onur, şeref, rütbe, derece, kadir gecesi[509]"

bu ***ḳadr*** sūresi beş āyet turur mekkede inmiş turur. 446v/4=097/001

ḳadr tüni "kadir gecesi[510]"

biz indürdimiz anı ***ḳadr tüni*** içinde. 446v/4=097/001

ḳaḍran- "dönmek"

ḳaḍranmaŋlar arḳalarıŋız üze yaŋġay siler ḳorḳuġlılar. 83r/4=005/021

ḳāf (<A.) "masalllarda, Zümrüd-i Anka kuşunun yaşadığı rivâyet edilen dağ; şark kavimleri kozmolojisinde arzın etrafını çepe çevre kuşatan dağın adı"

bu ant turur ***ḳāf*** tağı tuta ḳāf tağı ḥaḳḳı kim bu cihān tegresini tutup turur taḳı ḳurʾān ḥaḳḳı uluġ. 381v/6=050/001

ḳāf tağı "Kaf Dağı, Cehennemde bir dağ adı [511]"

bu ant turur ***ḳāf tağı*** tuta ḳāf tağı ḥaḳḳı kim bu cihān tegresini tutup turur taḳı ḳurʾān ḥaḳḳı uluġ 381v/6=050/001

kāfir (<A.) 1."kâfir, inkâr eden, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan[512]"

taḳı Taŋrı sewmez tėgme ***kāfir*** yalġannı yazuḳluḳnı. 36r/1=002/276

2. "günahkâr"

çıḳarsa yaraġlıġnı yoḳ yoḍun ḳılsa yaraġsızını neçeme tilemese yazuḳluġlar yaʿnī ***kāfirler***. 132r/5=008/008

kāfir erenler "Allah'a inanmayan erkekler"

sen erkligimiz yārī bėrgil bizke ***kāfir erenler*** üze. 37v/9=002/286

---

509 Mekke döneminde inmiştir. 5 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Kadr" kelimesinden almıştır. "Kadr", değer, kıymet ve ölçü demektir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:598).

510 "Kadir" güç yetirmek, hüküm, kaza, takdir, şeref, azamet ve tazyik; leyle-i kadir ise takdir, hüküm, şeref ve azamet gecesi demektir. Çünkü her hikmetli iş bu gecede tefrik edilir. Bin aydan hayırlıdır., Kur'an bu gecede indirilmiştir. Ramazan ayının 27. gecesinde olduğu kabul görmüştür (Karagöz 2005:355).

511 Kur'an'da bir surenin ismi olan ve surenin ilk ayeti olarak geçen Kâf kelimesi hakkında farklı görüşler ileri sürümüştür. Onun Allah'ın yahut Kur'an'ın isimlerinden bir isim olduğu söylendiği gibi, onun bir harf olduğu da söylenmiştir. Yanı sıra onun Cehennem'de bir dağ adı, yahut var olup olmadığı tartışılan, yeryüzünü kuşatan bir dağın adı olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:229).

512 "Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek" anlamındaki "k-f-r" kökünden türeyen kafir, sözlükte, bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Bu kelimenin asıl anlamı bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu sebeple, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına kafir denmiştir. Din ıstılahında ise, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlayan, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkar eden kişiye kafir, bu eyleme ise küfür denir (Karagöz 2005:357).

kāfir mālın "kafirlerin mal ve mülkleri"

ol iḍi atı birle kim mü'minlerḳa ***kāfir malın*** ḥelāl ḳıldı. 131v/2=008

kāfir bol- "inkâr etmek"

neteg köndürür Taŋrı ol erenlerni küfr ve ***kāfir boldılar*** bitmişlerindin soŋra taḳı tanuḳluḳ bėrdiler kim ḥaḳīḳat üze yalawaç rāst taḳı keldi anlarḳa açuḳ ḥüccet ler. 46v/3=003/086

kāfir ḳıl- "hakkı tanımamak, Allah'ı bilmemek"

öldürüldi kişiler yaʿnī ʿutebe ne ***kāfir ḳıldı*** anı. 436r/1=080/017

kāfirler pendni tut- "kafir kadınların nikâh bağını tutmak"

tutmaŋlar kāfirler pendindin ḳoluŋlar anı kim nafaḳa ḳıldıŋızlar nėme ḳolsunlar anı kim nafaḳa ḳıldılar. 407r/6=060/010

kafirlıḳ (<A.+T.) 1."küfür, inkâr[513]"

anlar ***kāfirlıḳḳa*** ol kün yaḳınraḳ anlardın bitmekke. 54r/9=003/167

2. "nankörlük"

ayġıl ėrijlengil ***kāfirlıḳŋ*** birle az sen ot iḍilerindin. 335v/8=039/008

kafirlıḳ aşlı "kötü sözün durumu"

yana bir arıġsız söz meṣeli yaʿnī ***kāfirlıḳ aşlı*** arıġsız yıġaç teg yaʿnī ḥanẓala yıġaçı ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/8=014/026

kāfirlıḳ biligsizlik öfkesi "hidayet ve nübüvvet peygamberlik gelmeden önce ümmetin içinde yaşadıkları vaziyet"

ançada ḳıldı anlar kim tandılar anlarnıŋ köŋülleri içinde ḥamiyyet öfke ***kāfirlıḳ biligsizlig öfkesi*** indürdi Taŋrı ėnçlikini yalavaçı üze kėrtgünügliler üze vācib ḳıldı anlarḳa. 378v/6=048/026

kafirlıḳ sözini "küfür sözü"

andıḳarlar Taŋrı tuta aymadılar ne kim aydılar. aydılar oḳ ***kāfirlıḳ sözini*** tandılar boyun bėrmişlerinde kėḍin uġradılar aŋar kim bilmediler taḳı kīn tutmadılar meger eger bayuttı anlarnı Taŋrı anıŋ yalavaçı artuḳluḳ bėrmekindin eger öknüp yansalar yėgrek bolġay erdi. 146v/8=009/074

ḳāfūr (<A.) "Uzak Doğu'da yetişir bir bitki bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde"

bütünlükün ėḍgüler içerler tolu saġraḳdın erür ḳatıġı ***kāfūrdın***. 430v/3=076/005

kāġıd (<F.) "kâğıt"

---

513 "Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek" anlamındaki "k-f-r" kökünden türeyen kafir, sözlükte, bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Bu kelimenin asıl anlamı bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu sebeple, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına kafir denmiştir. Din ıstılahında ise, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlayan, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkar eden kişiye kafir, bu eyleme ise küfür denir (Karagöz 2005:357).

aygıl kim indürdi ol bitigni kim keltürdi anı mūsāḳa yaruḳluḳ köni yol kişilerke ḳılur siler anı ***kāġıdlar*** belgürtür siler anı taḳı kizler siler üküşini. 103v/6=006/091

ḳaḳ "kuru"

biz ḳıldaçılar miz ne kim anıŋ üzekini suw tėgmedük ***ḳaḳ*** yer turur. 215r/1=018/008

suw tegmedük ḳaḳ yer "kurak, kurak arazi"

biz ḳıldaçılar miz ne kim anıŋ üzekini ***suw tėgmedük ḳaḳ yer*** turur. 215r/1=018/008

ḳaḳıt- "kızdırmak, canını sıkmak"

ol kim anlarḳa tėgmes anlarḳa suwsalıḳ ap yme emgek ap yme açlıḳ Taŋrı yolı içinde iklemesler bir iklegü yerni ***ḳaḳıtur*** kāfirlerni bulmaslar yaġıdın bir bulmaḳ meger bitildi anlarḳa anıŋ birle iş turur ėdgü. 151v/8=009/120

ḳal- 1."kalmak"

silerde kim bar keçrürek mü ***ḳalır*** eger tėgse silerke bir tėgigli ḳadġu aydı ėrinç bėrdi Taŋrı meniŋ üze ançada kim ermedim anlar birle anuḳ. 66v/6=004/072

2. "baki olmak, devam etmek, fani olmamak"

ay anlar kim bittiler ḳorḳuŋ Taŋrıdın taḳı ḳoduŋ anı kim ***ḳaldı*** ribādın eger erseŋiz bitgenler. 36r/4=002/278

aḍaḳın ḳal- "ayakta durmak"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar ***aḍaḳın ḳalıġlılar*** Taŋrıḳa tanuḳluḳnı könilik birle keltürmesün ol silerke bir boḍunnuŋ sewügsüzlüki ḳışmamaḳıŋızlar üze. 81r/5=005/008

artaḳ ḳalıġlılardın bol- "bozgunculardan olmak"

ėmdi mü yarlıġ sıdıŋ oḳ munda öŋdün ***bolduŋ artaḳ ḳılıġlılardın***. 161v/1=010/091

başı tezginip ḳal- "şaşırmak"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın keltürgil anı kün batsıġdın ***başı tezginip ḳaldı*** ol kim tandı. 33r/5=002/258

ėdgülük ḳılıġlılar yalını "güzel davrananların mükâfatı"

tegrür miz yarlıḳamaḳımızını kimke tilese yoḳsuz ḳılmas miz ***ėdgülük ḳılıġlılar yalını***. 178r/4=012/056

ḳalġuçılardın er- "kalanlardan olmak"

ḳutġardımız anı ėwi boḍunını meger ḫatunını ***erdi ḳalġuçılardın***. 120r/8=007/083

ḳalġuçılıḳ ḳıl- "geride kaldıktan sonra veya sonradan kötü şeyler yapmak, Hz. Musanın kavminin kendisi Sina Dağı'na gittikten sonra geride kalanların buzağıya tapmasını ifade etmektedir"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa öfkelig buşuġluġ ḳadġuluġ aydı nėme yawuz kėdin ***ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar*** maŋa mėnde kėdin. 125v/5=007/150

kėç ḳal- "sürekli olmak"

kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru öŋin öŋin asġay oḳ men silerni ḫurmā butaḳları üze bilgey ök siler ḳayumız ḳatıġraḳ ḳından ***kėç ḳalġanraḳ***. 231v/4=020/071

kėḍin ḳal- "geri kalmak"

aydı anlarḳa yalavaçları anıŋ erkliginiŋ nişānı kelmeki silerke ḳaburçaḳ anıŋ içinde köŋül amrulmaḳı iḍiŋizlerdin ***kėḍin ḳalmış*** anıŋdın kim mūsā boḍunı hārūn boḍunı yüḍer anı ferişteler. 31r/7=002/248

kėrü ḳal- "geri kalmak"

kim ***kėrü ḳalsa*** yazuḳ yoḳ anıŋ üze aŋar kim saḳnuḳ ḳılsa. ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa biliŋler kim siler aŋar tirlür siler. 24v/2=002/203

köz açuḳ ḳal- "gözleri açık kalmak"

bütünlükün kėnketür ol künke kim eŋip ***açuḳ ḳalur anıŋ içinde közler***. 191v/5=014/042

köŋül ḳal- "gücenmek"

eger bir tişi kişi ḳorḳsa begindin ***köŋül ḳalmaḳ*** azu yüz ewürmek tarlıḳ yoḳ anlar ėkki üze yaraşturmaḳları ḳalı birle olar ėkki ara aştı ḳılmaḳ. 73v/4=004/128

meŋgü ḳal- "ebedî kalmak"

meger tamuġ yolı ***meŋgü ḳalıġlılar*** anıŋ içinde tutaşı. 4v/1=002/025

olturu ḳal- "oturmak"

sewündi kėrü ḳalıġlılar ***olturu ḳaldukları*** birle Taŋrı yalavaçıŋa ḫilāf ḳılu taplamadılar ḳatıġlanmaḳlarını tawarları birle etözleri birle Taŋrı yolı içinde aydılar çıḳmaŋlar isig içinde. 147v/3=009/081

ribādın ḳal- "faizi terketmek"

ay anlar kim bittiler ḳorḳuŋ Taŋrıdın taḳı ḳoduŋ anı kim ***ḳaldı ribādın*** eger erseŋiz bitgenler. 36r/4=002/278

soŋ ḳal- "geride kalmak"

tapladılar bolmaḳlardın ***soŋ ḳalıġlılar*** birle tamġa uruldı köŋülleri üze anlar uḳmaslar. 148r/5=009/087

tirig ḳal- "yaşamak, ömür sürmek"

velīkin keçürsü tėyü Taŋrı ol işni kim erür ḳılınġu yoḳatsun tėyü ol kim yoḳatsa belgüdin taḳı tirig ḳalsa ol kim ***tirig ḳalsa*** belgüdin. 135r/7=008/042

ürük ḳal- "bir yerde bir müddet kalmak"

andaġoḳ meşel urur Taŋrı yaraġlıġḳa taḳı yaraġsızḳa yana köpük barur törpig ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ***ürük ḳalur*** yer içinde. 185r/3=013/017

yalŋuz ḳal- "yalnız kalmak, tek başına kalmak"

ḳaçan ***yalŋuz ḳalsalar*** ḳamuġ yeklerdin tapa ayurlar biz silerniŋ birle bütünlükün biz yaŋluḳlar biz. 3r/8=002/014

ḳaldaçı "kalıcı, baki"

ḳaldaçı ėdgüler yėgrek turur ıḍġıl üskinde yanut taḳı yėgrek turur umunçın. 218r/7=018/046

ḳaldaçılar "geride kalanlar, duranlar veya helak olanlar"

ḳutġarġay oḳ miz anı anıŋ boḍunını meger anıŋ uraġutını erür ***ḳaldaçılardın*** ḳaçan keldi erse yalavaçlarımız lūṭnı ḳaḍġurttı anlarnı tarudı anlar birle köŋli. 291r/8=029/032

ḳalġuçılar "geride kalanlar, duranlar veya helak olanlar"

ḳutġardımıẓ anı ėwi boḍunını meger ḫatunını erdi ***ḳalġuçılardın***. 120r/8=007/083

ḳalıġlılar 1. "geride kalanlar, duranlar veya helak olanlar"

meger anıŋ uraġutı yėgler miz ol ***ḳalıġlılardın***. 194v/3=015/059

2. "baki olanlar"

yana ḳıldımız anıŋ oġlın ḳızın anlar ***ḳalıġlılar***. 327v/2=037/077

ḳalmaḳ "kalmak, kalma, kalış"

kim tilese silerdin aşutmaḳ azu soŋ ***ḳalmaḳ***. 428v/3=074/037

ḳalıġlıraḳ "daha kalıcı olan"

ol kim Taŋrı üskinde yėgrek ***ḳalıġlıraḳ***. 286r/4=028/060

ḳalmış "baki olan, baki olanlar"

ḳalmışları ėdgü işler yėgrek turur iḍiŋ üskinde yanutun taḳı yėgrek yanışın. 227v/2=019/076

kāle (<A.) "menfaat, mal"

ay meniŋ boḍunum taplamas men silerde anıŋ üze ***kāle***. 165v/3=011/029

tiriglikniŋ kālesi "dünya hayatının geçici faydaları"

ol yaḳınraḳ ***tiriglikniŋ kālesi*** taḳı Taŋrı anıŋ ḳatında ḳaytġu yerniŋ körklüglüki bar. 39r/8=003/014

ḳalem (<A.) "kalem"

taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ***ḳalemlerin*** ḳımār oḳların anlarnıŋ ḳayusı uġḳa kirür meryemḳa taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ḫuṣūmet ḳılurlar. 42v/2=003/044

ḳalem ḫaḳḳı "keleme ve kalemle yazılmış olanlara ant olsun"

ol balıḳ ḫaḳḳı kim yėti ḳat yer anıŋ uçası üze turur ***ḳalem ḫaḳḳı*** yme anıŋ ḫaḳḳı kim bitirler. 418v/2=068/001

ḳalġuçılıḳ "kalma, arkada kalma"

ḳalġuçılıḳ ḳıl- "arkada kalmak, geride kalmak"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa öfkelig buşuġluġ ḳaḍġuluġ aydı nėme yawuz kėḍin ***ḳalġuçılıḳ ḳıldınızlar*** maŋa mėnde kėḍin. 125v/5=007/150

ḳalı "eğer, şayet"

eger bir tişi kişi ḳorḳsa begindin köŋül ḳalmaḳ azu yüz ewürmek tarlıḳ yoḳ anlar ėkki üze yaraşturmaḳları ***ḳalı*** birle olar ėkki ara aştı ḳılmaḳ. 73v/5=004/128

ḳalıḳ "hava, gök"

körmesler mü ḳuşlarḳa fermān tutuġlı kök ***ḳalıḳı*** içinde. tutmas olarnı meger Taŋrı. 201v/7=016/079

ḳalıŋ (1) "öncül mehir olarak kadına verilen çeyiz[514]"

bėriŋler ḳunçuylarḳa ***ḳalıŋlarını*** olup. 58r/6=004/004

ḳalıŋ bėr- "çeyizlerini vermek"

bėriŋler ḳunçuylarḳa ***ḳalıŋlarını*** olup. 58r/6=004/004

ḳalıŋ (2) "kalın, yoğun ***bkz.*** ḳalın"

ḳalıŋ tamlıġ būstānlar "iri ve gür Cennet bahçeleri"

taḳı zeytūn taḳı ḫurmā tüpi ***tamlıġ būstānlar ḳalıŋ***. 436r/5=080/030

ḳalın "kalın, yoğun ***bkz.*** ḳalıŋ (2)"

butaḳlıḳ aġaç ***ḳalın***. 393v/5=055/048

ḳalın butaḳlıḳ aġaç "çeşitli ağaç ve meyveler anlamında"

butaḳlıḳ aġaç ḳalın. 393v/5=055/048

ḳalın tawar "kalın ipek"

anlar tururlar anlarḳa turur ürüklük būstānları aḳar anıŋ altınlarından arıḳlar bilezük urunġaylar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın keḍerler keḍimler yaşıl yufḳa tawardın taḳı ***ḳalın tawardın*** tayanıġlılar anıŋ içinde taḫtlar üze. 217r/6=018/031

ḳalın- "kalmak, bırakılmak"

tezginür anlar üze uştmaḫ oġlanları meŋgü ***ḳalınmışlar***. 395r/2=056/017

ḳalınçuraḳ "daha dayanıklı, daha sağlam"

ol kim bėrildiŋizler nersedin ėrinçlenmek turur yaḳın tiriglik içinde ol kim Taŋrı üskinde turur yėgrek ***ḳalınçuraḳ*** anlarḳa kim kėrtgündiler iḍileri üze köŋül ururlar. 356v/5=042/036

ḳalḳan "kalkan"

tuttılar andlarını ***ḳalḳan*** yıġdılar Taŋrı yolından anlarḳa turur ḳın. 402r/9=058/016

ḳam "kam, şaman, kahin"

pend bėrgil ermez sėn iḍiŋ niʿmeti birle ***ḳam*** azu telwe. 387r/4=052/029

ḳamçı "kamçı"

ḳuḍı tökdi anlar üze sėniŋ iḍiŋ ʿaẕāb ***ḳamçısını***. 442v/7=089/013

ḳamuġ 1."bütün, hep, hepsi"

eger körse anlar kim küç ḳıldılar ançada körgeyler ḳınnı kim küç Taŋrıḳa ol ***ḳamuġ***. 19v/2=002/165

2. "topluluk"

514 Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya başka bir mala "mehir" denir. Kur'an-ı Kerim'de evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bunu zorla geri almasının caiz olmadığı ayetler vardır (Karagöz 2005:419).

ermedi meger bir ün ança anlar ***ḳamuġı*** biziŋ üskümizde anuḳ keltürülmişler. 323v/4=036/053

3. "hepsi, hep beraber, topluca, tümünün"

iblīs çerigleri ***ḳamuġlar***. 270v/4=026/095

ḳamuġ barça "hepsi, tamamı, bütünü"

ḳamuġ barça ėḍgülerdin. 333r/8=038/048

ḳamuġ cihān "alem, bütün alem"

ḳutġardımız anı lūṭnı ol yerke kim bereket ḳıldımız anıŋ içinde ***ḳamuġ cihānḳa***. 239v/2=021/071

ḳamuġ emitmek "çok eşli erkeklerin kadınlarından birine tamemen yönelmek"

umaġay siler kim dād ḳılmaḳıŋızlarḳa ḳunçuylar ara neçe üşikseler emitmeŋler ***ḳamuġ emitmekke*** ḳoḍar siler anı asılmış teg. 73v/8=004/129

ḳamuġ ḫalḳıŋ isi " rasad mevzii, rasadhane, gözetleme yeri"

sėniŋ iḍiŋ ***ḳamuġ ḫalḳıŋ isi*** ol iḍiḳa. 442v/7=089/014

ḳamuġ işlerde eḍgürek "(affetmek, sabretmek) çok önemli işlerdendir anlamında"

kim serinse yme örtse çın ol ***ḳamuġ işlerde eḍgürek***. 357r/5=042/043

ḳamuġ nek "bütün her şeyi, hepsini"

ḳamuġ nekni sadımız levḥü ʾl- maḥfūẓ içinde belgülüg. 321r/9=036/012

ḳamuġ nerse "bütün her şey, ne varsa"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ***ḳamuġ nerse*** üze yaraġlıġ. 40v/4=003/026

ḳamuġ tükel "bütün, hep, hepsi"

kerekmez yaramaz müʾminlerḳa çıḳsalar ***ḳamuġ tükel***. 152r/3=009/122

ḳamuġ türlüg niʿmetlig bustānlar "otu bol olan vadi, bahçe, Cennet bahçesi, bağ[515]"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler erür anlarḳa ***ḳamuġ türlüg niʿmetlig būstānlar*** tüşnek. 222v/4=018/107

ḳamuġ yalavaçlarnıŋ tamġası "Hatemü ʾl- Enbiya, Hz. Muhammed[516]"

---

515 "Bağ, bahçe, yahut çeşitli bitkilerin bittiği vadiler" anlamında bir kelimedir. Birinde "Firdevs Cennetleri" şeklinde çoğul formunda, birinde ise tekil formunda olmak üzere iki ayette Cennet için kullanılmıştır. Ar. "الفردوس" sözcüğü "otu bol vadi,bahçe, cennet bahçesi.bağ" şeklinde tanımlanmıştır (Çanga 1999:364a). Arapça'ya Farsça'dan girmiş olması muhtemel olan "Firdevs" kelimesi özellikle "içinde üzüm bulunan bağ bahçe" anlamına gelir. Bir ayette cennât kelimesiyle (el-kehf 18/107), bir ayette de "âhiret cenneti" anlamında tek başına (el-Mü'minûn 23/11) kullanılmıştır (Akpınar 2002:227).

516 Hz. Muhammed; en son peygamberdir, ondan başka peygamber gelmeyecektir. Risâlet ve nübüvvet onunla mühürlenmiştir. Bu yüzden bir adı da hem mühür, hem de son anlamlarını taşıyan Hâtem'dir. Ahir ile aynı anlamdaki bu isim onun en son oluşundaki mükemmeliği ve getirdiği hükümlerin kıyamete kadar bakî kalacağını belirtir ve Yüce Peygamber'in üstünlüğünü gösterir. Nitekim Hz. Peygamber'in hâtemiyyetine uygun olan ebedî

ermedi muḥammed kim ersenıŋ atası erenleriŋizdin yoḳ kim Taŋrını yalavaçı ***ḳamuġ yalavaçlarnıŋ tamġası***. 308v/1=033/040

ḳamuġ yumḳı "hepsi"

aygıl kim erklig bolur Taŋrıdın nerse eger tilese yoḳ yoḍun ḳılmaḳ mesīḥni meryem oġlı anıŋ anası ne kim yer içindekini ***ḳamuġ yumḳını***. 82v/3=005/017

ḳamuġnı yoḳat- "dumura uğratmak, helak etmek, kökünden kazımak"

baḳġıl neteg erdi al ḳılġuçılarnıŋ soŋı biz ***yoḳattımız*** anlarnı boḍunlarını ***ḳamuġını***. 278r/2=027/051

ḳamuġ ḳıl- "yapmak, yerine getirmek"

aygıl ***ḳamuġ ḳılur*** öz meŋzeki tüşi üze. 212r/9=07/084

ḳan "kan"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ***ḳan*** toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aġınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ. 79v/7=005/003

ḳan ısparlan- "diyet vermek, kısas uygulamak"

ḳan ısparlanmış kişileriŋe meger muyanlıḳ bağışlasa siler. 69r/9=004/092

ḳan iriŋ "kan ve irin, kokuşmuş sıvı"

meger ḳaynar suw taḳı ***ḳan iriŋ***. 433v/8=078/025

ḳan sanışı "diyet[517]"

kėrtgünmiş eger bolsa bir boḍundın siler ara bular ara bütünlük ***ḳan sanışı*** ısparlamış kişisiŋe āzād ḳılmaḳ bir boyunnı kėrtgünmiş kim bulmasa rūze tutmaḳ ėkki aynı tutaşı tutmaḳnı bezerlemek Taŋrıdın turur. 69v/2=004/092

ḳan ḳuyul- "kan akıtmak"

aygıl bulmas men anıŋ içinde kim yarlıġ bėrildi maŋa ḥarām ḳılınmış yėgli üze yėse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ***ḳan ḳuyulmış*** azu toŋuz eti. 110r/2=006/145

ḳan ḳuyulmış "akıtılmış kan, kan akıtılmış olmakla takyid edilmiş olup; bundan murat edilen ete karışık olan pıhtı kan dışındaki mayi kandır"

aygıl bulmas men anıŋ içinde kim yarlıġ bėrildi maŋa ḥarām ḳılınmış yėgli üze yėse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ***ḳan ḳuyulmış*** azu toŋuz eti. 110r/2=006/145

ḳanlarını tök- "kan dökmek, kurban etmek"

aydılar ḳılur mu sen yer içinde anı kim artaḳlıḳ ḳılur yer içinde ***töker ḳanlarını***. biz arıġlıḳın yāḍ ḳılur miz saŋa ögdi aymaḳ birle arıġlar miz saŋa. aydı iḍi biz bilgen miz anı kim siler bilmes siler. 5r/3=002/030

yalġan ḳan "sahte kan"

---

mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Allah kelamıdır, kelam da Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının sonuncusudur (Yeniterzi 1993:180).

517 Klasik fıkıh ıstılahında diyet, cana veya can hükmündeki uzuvlara karşı işlenen cinayet dolayısıyla ödenen mal ve paraya denir (Karagöz 2005:126).

keldürdiler anıŋ köŋleki üze ***yalgan ḳan*** birle. aydı yoḳ kim anı bezedi silerke etözleriŋizler bir işni. körklüg sermek. 174v/2=012/018

ḳan tökmek "kurban kesmek"

tėgme gürūhḳa ḳıldımız ***ḳan tökmek*** yaʿnī ḳurbān ḳılmaḳ anlar kurbān ḳılurlar anı tartışmaslar sėniŋ birle iş içinde. 247v/7=022/067

ḳan tökmek yaʿnī ḳurbān ḳılmaḳ "kurban kesme, kurban kesme yeri, ibadet yeri, bayram, hacca ait vazifeler"

tėgme gürūhḳa ḳıldımız ***ḳan tökmek yaʿnī ḳurbān ḳılmaḳ*** anlar kurbān ḳılurlar anı tartışmaslar sėniŋ birle iş içinde. 247v/7=022/067

ḳan ḳuyul- "kan akıtmak"

aygıl bulmas men anıŋ içinde kim yarlıġ bėrildi maŋa ḥarām ḳılınmış yėgli üze yėse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ***ḳan ḳuyulmış*** azu toŋuz eti. 110r/2=006/145

ḳan- "kanmak, aldanmak, metinde küfr etmek"

büter mü siler bitigniŋ bir ançasıŋa ***ḳanar*** siler baʿżīsıŋa nėgü ol anıŋ yanutı kim ḳılur anı silerdin meger ḫorluḳ bu ajun tirigliki içinde. 10v/1=002/085

ḳanat "kanat"

yoḳ hīç tepreniġli tınlıġ yer içinde ap bir uçuġlu uçar ėkki ***ḳanatı*** birle meger gürūhlar silerke meŋzer. 98v/5=006/038

ḳanatlar iḍisi "kanatlı elçiler yaratan yani melekler yaratan (Allah)"

ögdi Taŋrıḳa köklerni törütügli yerlerni ḳılıġlı feriştelerni yalavaçlıḳḳa ***ḳanatlar iḍisi*** ėkkirer üçer törter. 316v/4=035/001

ḳanatlıġ "kanatlı"

ıḍtımız anlar üze ḳanatlıġ ***çekürge*** taḳı yaḍaġ çekürge taḳı baḳalar taḳı ḳanlar belgülügler. 123v/7=007/133

ḳanatlıġ çekürge "ekin çekirgesi"

ıḍtımız anlar üze ***ḳanatlıġ çekürge*** taḳı yaḍaġ çekürge taḳı baḳalar taḳı ḳanlar belgülügler. 123v/7=007/133

ḳança "ne kadar, nereye"

tünle ėletgil ewüŋ boḍunını bir pāre tündin uḍu barġıl kėḍinleriŋe baḳmasun silerde biregü keçiŋler ***ḳança*** kim fermānlanur siler. 194v/7=015/065

ḳanda 1."nerede"

ol kün tėrer miz anlarnı yumḳını yana ayur miz anlarḳa kim ortaḳ ḳattılar ***ḳanda*** ol ortaḳlarıŋız anlar kim yalġan sözler erdiŋizler. 97r/6=006/022

2. "şartiyat ifade eder"

taḳı ḳıldı mėni ḳutluġ ***ḳanda*** kim bolsa men buyurdı maŋa namāznı zekātnı tirig bar erginçe. 224v/6=019/031

ḳap (1) "kap"

yüreki ḳapıŋa teg- "sevdalanmak, âşık olmak"

aydı ḳunçuylar kent içinde ʿazīz-i mıṣr ḫatunı tartnar yigitni özindin. anıŋ ***yüreki ḳapına tegmiş*** sewmekin. 175v/4=012/030

ḳap (2) "sıfat kuvvetlendirme parçacığı"

ḳaçan sewünç bėrilse olarda birisi tişi birle bolur anıŋ yüzi ***ḳap*** ḳara ol öfke birle saḳınçlıġ ol. 199v/8=016/058

ḳap- "kapmak, kapıp götürmek"

kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa andaġ ḳalı tüşer teg kökdin ***ḳapar*** teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı yel ırak yer içinde. 245r/1=022/031

ḳapḳara "kapkara"

ḳapḳara bol- "simsiyah olmak, simsiyah kesilmek, siyahlaşmak"

ḳaçan sewünç bėrilse anlarda birisi anıŋ birle kim urdı Taŋrıḳa bir meşel bolur anıŋ yüzi ***ḳap ḳara*** ol öfkesi siŋrür. 359r/7=043/017

ḳaplıġ "kaplı, kılıflı"

sımaḳları üçün bütün baçıġlarını tanmaḳları birle Taŋrı belgüleriŋe öldürmekleri yalavaçlarnı ḫaḳḳsızın aymaḳları köŋüllerimiz örtüglüg ***ḳaplıġ***. 76v/5=004/155

ḳapmaḳlıḳ "kapma"

meger kim ḳapar ***ḳapmaḳlıḳ*** uḍusında kelir aŋar yaruḳ yulduz. 325v/2=037/010

ḳapsa- 1. "içine almak, ihtiva etmek"

çın tamuġ ***ḳapsamış*** ol tanıġlılarnı. 144r/3=009/049

2. "kavramak, anlamak"

neteg seringey sen anıŋ üze kim ***ḳapsamadıŋ*** anı bilmekin. 220r/3=018/068

ḳapsayu bil- "kavramak, anlamak"

barmaḳlarını ḳulaḳları içinde kök otlarından ölümdin saḳlanur Taŋrı ***ḳapsayu biligli*** turur tanıġlılarnı. 3v/7=002/019

ḳapsayu biligli ḳıl- "çepeçevre kuşatmak, sarmak"

Taŋrı anı kim ***ḳılurlar ḳapsayu biligli***. 135v/8=008/047

ḳapsayu bilgen "bilgisi ile her tarafı kuşatan, her şeyden haberdar olan"

biliŋler ol tėgme nerseni ***ḳapsayu bilgen*** turur. 353r/6=041/054

tėgre ḳapsa- "çepeçevre kuşatmak"

biz anuttımız küç ḳılıġlılarḳa otnı ***tėgre ḳapsar*** anlarnı anıŋ surā perdesi. 217r/2=018/029

ḳapsaġlı "kuşatılmış, kaplanmış"

anlar bilmezler ėwitürler sėni ḳın birle. bütünlükün tamuġ ***ḳapsaġlı*** ol tanıġlılarnı. 293r/5=029/054

ḳapsaġlı ʿarş tėgresi "arşı kaplayıp çevresinde dönen (melekler)"

körgey sen feriştelerni ***ḳapsaġlı ʿarş tėgresinde*** arıġlıġ şıfatın ayġaylar iḍileri ögdüsi birle ḥükm ḳılġay anlar ara könilik birle ayılġay ögdi Taŋrıḳa ajunluġlar iḍisi. 341v/2=039/075

ḳapsaġlı kün ḳını "kuşatıcı bir günün azabı"

eksütmeŋler ülgülegüni terāzū batmannı men körer men silerke ėḍgülük men ḳorḳar men siler üze ***kapsaġlı kün ḳınından***. 170r/6=011/084

ḳapsamış "kuşatılmış, kaplanmış"

Taŋrı anlarnıŋ arḳalarından ***ḳapsamış*** turur. 440v/2=085/020

ḳapsal- "kuşatılmak, sarılmak"

kapsaldı anıŋ yėmişi. 218r/1=018/042

ḳapuġ 1."kapı"

eger açsa miz anlar üze bir ***ḳapuġ*** kökdin bolġay erdiler anıŋ içiŋe aġarlar. 193r/1=015/014

2. "vesile, çare, sebep"

aydı fir'avn ay hāmān yoḳlap maŋa ḳarşı bolġay kim men tėggey men ***ḳapuġlarḳa***. 344v/8=040/036

3. "sıhhat, bolluk gibi nimet çeşitlerini onlara hediye ettik diye tefsir edilmiştir. güya onlar kapıları kapalı yerlerde olup da onları üzerlerine açtık demektir"

ḳaçan unıtsalar anıldılar anıŋ birle açtımız anlar üze tėgme nerseniŋ ***ḳapuġları*** ḳaçan kim sewündiler erse anıŋ birle kim bėrildiler tuttımız anlarnı tawuşsuzun ançada anlar umunçsız bolurlar. 99r/5=006/044

ḳapuġ aç "sıhhat, bolluk gibi nimet çeşitlerini onlara hediye etmek"

ḳaçan unıtsalar anıldılar anıŋ birle ***açtımız anlar üze tėgme nerseniŋ ḳapuġları*** ḳaçan kim sewündiler erse anıŋ birle kim bėrildiler tuttımız anlarnı tawuşsuzun ançada anlar umunçsız bolurlar. 99r/5=006/44

ḳapuġ ba- "kapı örtmek"

tartnadı anı ol kişi kim ol yūsuf anıŋ ewinde özindin ***badı ḳapuġlarnı*** aydı munu men ėtindim saŋa. 175r/2=012/023

ḳar "kar"

yėl şıfatı meŋizlig anıŋ içinde sowuḳluḳ ***ḳar*** tėgdi anlarnıŋ ekiniŋe kim küç ḳıldılar özleriŋe helāk ḳıldı anı. 49r/9=003/117

ḳar- "karıştırmak, katmak"

anlar kim kėrtgündiler örtmediler ya'nī ḳatmadılar ***ḳarmadılar*** kėrtgünmeklerini küç birle anlar olarḳa ḳorḳınçsızlıḳ anlar köni yolḳa könügliler ol. 102v/9=006/082

ḳara 1. "kara renk"

yėŋler içiŋler ançaḳa tėgrü belgürginçe silerke ürüŋ yip ***ḳara*** yipdin taŋ atmaḳdın. 22r/7=002/187

2. "mürekkep"

ayġıl eger bolsa teŋiz ***ḳara*** iḍim yarlıġlarıŋa alḳınġay tükengey erdi teŋiz tükenmişde öŋdün iḍim yarlıġları eger keltürse miz aŋar meŋzer artuḳluḳ meded. 222v/5=018/109

ḳara közlüg "siyah gözlü"

ḳara közlüg yığılmışlar çadırlar içinde. 394r/8=055/072

ḳara öyük balçıḳ "kara balçık"

ançada aydı iḍiŋ feriştelerke men yaratıġlı men bir ādemīni ḳuruġ balçıḳdın ***ḳara öyük balçıḳdın*** yıllar keçmiş. 193v/3=015/028

ḳara baş "köle, cariye (erkek veya kadın), rakibe[518]"

bolmas kerekmez kėrtgünüglike öldürmek mü'minni meger yaŋluḳun kim öldürse kėrtgünüglini yaŋluḳun āzād ḳılmaḳ bir baş ***ḳara başnı*** kėrtgünmiş. 69r/8=004/092

ḳarabaş tut- "hizmetci tutmak"

yme anlar kim żıhār andı içerler uraġutlarından yana yanarlar aŋar kim aydılar āzād ḳılmış kerek bir ***tutmış ḳarabaş*** bir ekkindi yawmasda burun. 400v/6=058/003

ḳaraġu 1."kör"

kim bolsa munuŋ içinde ḳaraġu ol kėḍinki ajun içinde ***ḳaraġu*** oḳ yolsuzraḳ. 211v/4=017/072

2. "hakkı bilipde ikrar etmeyen"

ol mu kim bilür anı kim indürüldi saŋa iḍiŋdin yaraşı anıŋ teg mü ol ***ḳaraġu*** turur. 185r/7=013/019

ḳaraġu bol- "kör olmak, körelmek"

sėznürler bolmaġay tėp bulġaḳ ***ḳaraġu boldılar*** suḳaḳ boldılar yana tevbe bėrdi Taŋrı anlar üze yana ḳaraġu boldılar suḳaḳ boldılar üküşi anlardın. 89r/7=005/071

ḳaraġu er- "kör olmak, körelmek"

aydı iḍimā! nelük tėrdiŋ bizni ***ḳaraġu erdim*** ök közlüg. 234v/6=020/125

ḳaraġu ḳıl- "ama olmak, gözü kör olmak, zahiri gözü veya kalbi kör olmak"

anlar turur anlar sürdi anlarnı Taŋrı saġır ḳıldı anlarnı taḳı ***ḳaraġu ḳıldı*** közlerini. 374v/6=047/023

ḳaraġu tur- "karanlık durmak"

ol mu kim bilür anı kim indürüldi saŋa iḍiŋdin yaraşı anıŋ teg mü ol ***ḳaraġu turur***. 185r/7=013/019

ḳaraġu ḳopar- "kör (olarak) diriltmek"

kim yüz ewürse menim yāḍımdın aŋar bolġay tiriglik tar ḳoparġay miz anı ***kopmaḳ küni ḳaraġu***. 234v/6=020/124

ḳaraḳuluḳ "karanlık, ***bkz.*** ḳaraŋḳuluḳ, ḳaranḳu, ḳaraŋḳu"

anlar kėrtgünmezler ḳulaḳları içinde aġırlıġ ol anlar üze ***ḳaraḳuluḳ***. 352r/7=041/044

ḳaralġu "kör, körlük"

ḳaralġu bol- "kararmak, kör olmak"

---

518 Arapça kökenli olan "Rakibe" kelimesi "boyun, esir, köle, kul, cariye" anlmalarına gelir. Mecazi anlamda sahiplik hakkına işaret eder. Hukuk dilinde bir malın yararlanma hakları dışında kalan mülkiyet hakkıdır. Kur'an-ı Kerim'de "boyun salıverme, köle azad etme" anlamlarında geçmektedir (Karagöz 2005:568).

azu yörimesler mü yer içinde bolsa anlarḳa köŋüller uḳsalar anıŋ birle azu ḳulaḳlar mu bar èşitseler anıŋ birle ol körmez bolsalar közler ançası bar ***ḳaralġu bolur*** köŋüller ol kim köŋüller içinde. 246r/7=022/046

ḳaranḳu "karanlık ***bkz. bkz.*** ḳaraŋḳuluḳ, ḳaraḳuluḳ , ḳaraŋḳu"

bilir anı ap yme bir ewin yerniŋ ***ḳaranḳuları*** içinde ap yme öş ap yme ḳuruġ meger bitig içinde belgülüg. 100v/3=006/059

ḳaraŋḳu "karanlık ***bkz.*** ḳaraŋḳuluḳ, ḳaranḳu, ḳaraḳuluḳ"

ḳaraŋḳu bol- "kararmak, kör olmak"

ḳaçan tünerdi erse ***ḳaraŋḳu boldı*** erse anıŋ üze tün kördi yulduz. 102r/8=006/076

ḳaraŋḳuluḳ 1."karanlık ***bkz.*** ḳaraŋḳu, ḳaranḳu, ḳaraḳuluḳ"

örter olarnı ḫorluḳ. yoḳ anlarḳa Taŋrıdın bir küḍezçi. andaġ ḳalı kim örtülse yüzleri bir kesek tündin ***ḳaraŋḳuluḳ.*** 156r/4=010/027

2. "karanlık, şirk, cehalet"

azu ***ḳaraŋḳuluḳlar*** nek kim batıġ teŋiz içinde örter anı suw ḳomı. 259r/4=024/040

3. "sıkıcı ve boğuk hava, yer, bunaltıcı hava"

yaratur silerni anaŋızlar ḳarınları içinde yaratıġ yaratıġda kèḍin üç ***ḳaraŋḳuluḳ*** içre. 335v/1=039/006

ḳaraŋḳuluḳdın yaruḳluḳḳa çıḳar- "karanlıktan aydınlığa çıkarmak"

bu bir bitig turur indürdimiz anı saŋa ***çıḳarsa*** sen kişilerni ***ḳaraŋḳuluḳlardın yaruḳluḳḳa.*** 187v/6=014/001

ḳaraŋḳuluḳ bol- "karanlık olmak, kararmak"

ḳaçan körseler anı yawuḳluḳ ***ḳaraŋḳuluḳ bolur*** anlarnıŋ yüzi kim tandılar aytılġay bu ol turur yalġan duʿā ḳıldıŋızlar. 418r/4=067/027

ḳaraŋḳuluḳ içre ḳal- "kararmak, karanlığa girmek, karartmak, karanlıklaştırmak, kapkara" yme nişān turur anlarḳa tün çıḳarur miz andın künni ançada anlar ***ḳaraŋḳuluḳ içre ḳalurlar*** . 322v/5=036/037

ḳaraŋḳuluḳ ört- "karanlık çökmek"

yme tün ḥaḳḳı ḳaçan ***ḳaraŋḳuluḳ örtse.*** 444r/5=091/004

ḳaraŋḳuluḳlarnı ḳıl- "karanlıkları yaratmak"

Taŋrı sipās Taŋrıḳa ol kim yarattı köklerni yerni ***kıldı ḳaraŋḳuluḳlarnı*** yaruḳluḳnı. 95v/2=006/001

ḳarār (<A.) "durma, karar kılma"

ḳarār bul- "uymak, tabi olmak"

ançaḳ ḳaçan kelse silerke mèndin köni yol kim uḍu barsa yaʿnī ***ḳarār bulsa*** menim yolumḳa azmaġay emgekke tüşmegey. 234v/4=020/123

ḳarār ḳıl- "sükûnete kavuşmak, huzur bulmak, yatışmak"

taḳı ḳılmadı anı Taŋrı meger müjde sizke taḳı ***ḳarār ḳılmaḳ*** üçün köŋülleriŋiz anıŋ birle. 50r/7=003/126

ḳarar- 1.“kararmak”

anlar kim ***ḳarardı*** yüzleri küfr ketürdüŋüz mü bitmişiŋizdin soŋ taḳı tadıŋız ḳınnı munuŋ birle kim küfr ketürdüŋüz. 48r/9=003/106

2.“sakin ve durgun olmak, durgunlaşmak”

tün ḥaḳḳı bile and ***ḳararsa***. 445r/4=093/002

ḳarart- “karartmak, siyahlaştırmak”

ḳararttı anıŋ kėçesini taḳı çıḳardı kündüzni. 435r/3=079/029

ḳarġa “karga”

aydı ay ḳatıġlıḳḳa umas mu boldum bolmaḳımdım bu ***ḳarġa*** meŋizlig kömse men ḳaḍaşım uwutnı bolsa men ökünçlüglerdin. 84r/1=005/031

ḳarġa- “lânet etmek, beddua etmek, lânetlemek”

anlar laʿnet ḳılur anlarnı Taŋrı yme ***ḳarġar*** olarnı sürügliler. 18v/8=002/159

ḳarġal- “lânetlenmek”

bütünlükün anlar atarlar örtüglüg arıġ uraġutlarnı ukmaġlılarnı kėrtgünmişler ***ḳarġaldılar*** dünyā içinde āḫiret içinde anlarḳa ḳın turur uluġ. 257r/1=024/023

ḳarġalmış yıġaç “lanetlenmiş, men edilmiş ağaç”

ol tüşni kim körküttimiz saŋa meger yalġan kişilerke ***ḳarġalmış*** yıġaçnı oḳıġu içinde. 210v/4=017/060

ḳarġamaḳ “la'net (rahmetinden uzaklaştırma, azaba maruz bırakma)"

ḳıḳırġay bir ḳıḳrıġlı anlar ara Taŋrınıŋ ***ḳarġamaḳı*** küç ḳılıġlılar üze 116v/8=007/044

ḳarġış “lânet, beddua[519]”

çın seniŋ üzele ***ḳarġış*** urulmış vaḳtḳa tėgi. 193v/7=015/035

Taŋrınıŋ ḳarġışı “Tanrı'nın lâneti”

aŋar ***Taŋrınıŋ ḳarġışı*** tanıġlılar üze. 11r/2=002/089

ḳarı (1) “yaşlı, ihtiyar”

aydılar oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋni belgürtsün biziŋke ne ol ol. aydı ol ayur ol bir sıġır turur ***ḳarı*** ermez yme yigit ermez orta turur ėkki ara. 8v/4=002/068

ḳarı(2) “kolun (parmaklardan dirseğe kadar olan) bölümü ***bkz.*** ḳarış”

ḳarı ḳoş- “vurmak, bağlamak”

yana baŋlar zincīr içinde anıŋ ḳarışı yetmiş ***ḳarı ḳoşunlar*** anı. 421r/9=069/032

ḳarıl- “karışmak, karılmak”

uḍḍın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ iç yaġlarını meger ol kim kötürdi uçaları azu yaġlıġ baġarsuḳ azu ne kim ḳatıldı ***ḳarıldı*** süŋük birle. 110r/6=006/146

ḳarılıḳ “yaşlılık, ihtiyarlık”

ḳarılıḳḳa tėg- “yaşlanmak, ihtiyarlamak”

519 Farsça'da “kötü” anlamına gelen bed ile Arapça'da “isteme, dileme” gibi anlamlara gelen dua kelimelerinden oluşmuş bir birleşik isimdir. Bir kimsenin başına kötü şeylerin gelmesi için yapılan duaya beddua denilmektedir (Karagöz 2005:60).

aydı ay menim iḍim neteg bolur maŋa oġul erür uraġutum ḳısır. çınoḳ ***tėgdim uluġluḳlukḍın ḳarılıḳḳa*** 223v/1=019/008

ḳar(ı)n "karın, mide"

ol vaḳtın kim aydı ʿimrānnıŋ tişisi iḍim ḥaḳīḳat üze men nezr ḳıldım saŋa anı kim ***ḳarnım*** içinde āzād ḳılınmış ḳabūl ḳılġıl mėndin. sen sen ėşitgen bilgen. 41v/1=003/035

ḳarınçḳa "karınca"

ḳaçan kim keldiler erse ḳarınçḳalar ḳolıŋa aydı bir ***ḳarınçḳa*** ay ḳarınçḳalar kiriŋler ornuŋuzlarġa. 275v/5=027/018

ḳarınçḳalar ḳolı "karınca vadisi[520]"

ḳaçan kim keldiler erse ***ḳarınçḳalar ḳolıŋa*** aydı bir ḳarınçḳa ay ḳarınçḳalar kiriŋler ornuŋuzlarġa. 275v/5=027/018

ḳarındaş "kardeş ***bkz.*** ḳarındaş"

eger bir er yoḳ yoḍun bolsa bolmasa aŋa oġul ḳız aŋar bir tişi ***ḳarındaş*** aŋar yarım anıŋdın kim ḳoḍtı ol mīrāṯ alur anıŋdın eger bolmasa aŋar oġul ḳız. 79r/2=004/176

ana birle tuġma ḳız ḳarındaş "teyze"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı ***anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız*** birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları.. 61r/1=004/023

atanıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı "hala"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ***ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı*** anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları. 61r/1=004/023

birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları "erkek kardeş kızları, yeğen"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız ***birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları*** birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları. 61r/1=004/023

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları "kız kardeş kızları, yeğen"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları ***birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları*** anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa. 61r/2=004/023

bir tuġmış ḳız ḳarındaş "kız kardeş"

520 Karınca vadisi anlamına gelen bu tabir bir ayette geçmektedir. İlim adamları sözkonusu vadinin Taif yahut Şam'da karıncası bol bir vadi olduğunu söylemişlerdir (Akpınar 2002:196).

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız ***bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız*** ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız. 61r/1=004/023

birle tuġmış ḳarındaş "kardeş"

eger kirmiş bolmasa siler anlarḳa ėrinçü yoḳ siler üze oġullarıŋız cüftleri anlar kim oŋurḳaŋızlardın tururlar biriktürmeŋizler ėkki ***birle tuġmış ḳarındaşlarını*** meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün Taŋrı erür yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 61r/6=004/023

ḳarındaş "kardeş ***bkz.*** ḳarındaş"

aydılar bütünlükün sen mü kim sen yūsuf. aydı men yūsuf men bu ***ḳarındaşım*** turur sipās urdı Taŋrı biziŋ üze. kim ol kim saḳnuḳluḳ ḳılsa serinse bütünlükün Taŋrı yoḳsuz ḳılmas ėdgülük ḳılıġlılar yanutı. 181r/3=012/090

ḳarış "(hayvanda) ön ayak, (insanda) dirsekten parmak uçlarına kadar olan kısım ***bkz.*** ḳarı (2)"

anlarıŋ iti yaḍıġlı ėkki ***ḳarışını*** eşikde 215v/6=018/018

ḳarıştur- "karıştırmak"

ay kitāb iyeleri ni üçün küfr ketürür siz Taŋrınıŋ nişānlarıŋa taḳı siz tanuḳluḳ bėrür siz ay kitāb iyeleri nė üçün ***ḳarıştırur*** siz ḥaḳḳnı bāṭıl birle. 44v/9=003/071

ḳāri'a (<A.) "şiddetli rüzgar[521]"

bu el ***ḳāri'a*** sūresi on bir āyet turur mekkede inmiş turur. 448r/5=101

karşı (1) "saray, köşk"

karşılar yonar siler taġlarnı ėwler. 119v/6=007/074

ḳarşı (2) "karşı ***krş.*** ḳarşu"

ewre yandı ***ḳarşısıŋa*** aydı cādū turur yā telwe turur. 385r/5=051/039

ḳarşı bol- "karşılaşmak"

aydı fir'avn ay hāmān yoḳlap maŋa ***ḳarşı bolġay*** kim men tėggey men ḳapuġlarḳa. 344v/8=040/036

ḳart "yara"

ḳart başḳa teŋeşmek "yara yaraya kısası, karşılığı"

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle burun burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle tiş tiş birle ***ḳart başḳa teŋeşmek***. 86r/2=005/045

ḳārūn (<A.) "benî isrâil'de zenginliğiyle meşhur olan bir insan[522]"

521 Mekke döneminde inmiştir. 11 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Kâria" kelimesinden almıştır. "Kâria", şiddetle kapıyı çalmak ya da bir şeyin bir şeye vurulmasıyla çıkan şiddetli ses demektir. Buradaki anlamı, kıyametin kopmasıdır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:600) .

522 İsrailoğullarının para babalarından birinin adıdır. Kimya ilminde mahir, son derece yakışıklı bir adam olan Karun, Hz. Musa'nın amcaoğlu olup aynı zamanda onun eniştesidir. Hazinesinin çokluğu ile tarihe geçmiş ve bu

çınoḳ ***ḳārūn*** erdi mūsā boḍunındın artuḳluḳ ḳıldı anlar üze. 287r/7=028/076

ḳārūn ülüşlüg iḍisi "Karun gibi zengin olmak, Karun gibi zenginlik bakımandan şanslı olmak"

çıḳtı boḍunı üze bezeki içinde. aydı anlar kim tilerler yaḳınraḳ tiriglikni ay kāşki biziŋke aŋar meŋzer kim bėrildi ***ḳārūn ol ülüşlüg iḍisi*** ol uluġ. 287v/6=028/079

ḳaṣaṣ (<A.ç.) "kıssalar, hikâyeler[523]"

bu ***ḳaṣaṣ*** sūresi seksen sekkiz āyet turur mekkede inmiş turur. 280v/7=028

ḳasurġa "kasırga"

aŋar anıŋ içinde tėgme yėmişlerdin tėgse aŋar uluġluḳ. aŋar oġul ḳız uşaḳlar tėgse aŋar ***ḳasurġa*** anıŋ içinde ot örtense. 34v/5=002/266

ḳaş (1) "kaş, lekesiz beyaz veya kara taş"

ʿadn uştmaḫları kirgeyler aŋar ḫoş ***ḳaş*** urlurlar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın yinçü. 319r/9=035/033

ḳaş urul- "süslenmek, ziynet takmak"

ʿadn uştmaḫları kirgeyler aŋar ḫoş ***ḳaş*** urlurlar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın yinçü. 319r/9=035/033

ḳaş (2) "herhangi bir şeyin kıyısı, tepe, uç nakta"

ançaḳa tėgi ḳaçan açılsa yeʾcūc yāfīẕ oġlanı meʾcūc anlar tėgme ***ḳaş*** üzele çıḳıġlılar. 241r/6=021/096

kāşki (<F.) "keşke, ne olurdu"

eger tegse silerke artuḳluḳ Taŋrıdın ayġaylar oḳ andaġ ḳalı ermedük teg silerli ara anılı ara sewüglüg ay ***kāşki*** men erse erdim anlar birle elig üstep ḳurtulġay erdim uluġ ḳurtulmaḳ. 66v/8=004/073

ḳat 1. "huzur, nezd, yan"

ol ol iḍi kim törütti siler üçün ne kim yer içindeki yumġını yana uġradı kökke tapa ötrü tüzdi anlarnı yėti ***ḳat*** kökler. 4v/9=002/029

2. "misil, kat"

kim ol kim ötünç bėrse Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ḳat ḳat bėrür aŋar ḳat ***ḳat*** artuḳluḳ üküş. 30v/5=002/245

3. "kat kat olanlar, kat kat, tabaka tabaka"

ol iḍi yarattı yėti ***ḳat*** kökni ḳat ḳat körmez sėn iḍi yaratmışi içinde artuḳ eksükdin ewürgil közni hīç körür mü sėn bir yazuḳ bar. 416v/4=067/003

---

konuda darb-ı mesel olmuş bir kişidir. Toplum içerisindeki saygınlığı ve mali gücü ile Firavn ve veziri Haman'ın iş birlikçisi olduğundan ve variyetle azan kimselere ibretli bir örnek olması için Kur'an'da anılmıştır (Akpınar 2002:83).

523 Mekke döneminin sonlarına doğru inmiştir. 88 ayettir. Adını 28. ayette geçen "Kasas" kelimesinden almıştır. Kasas, kıssa, hikâye anlatma demektir. 85. ayetin Mekke ile Medine arasında bulunan Cuhfe'de indiği nakledilir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:384).

ėkki kat bol- "rükû etmek, eğilmek"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim aḍaḳın tutarlar namāznı bėrürler zekātnı anlar ***ėkki ḳat bolup*** turuġlılar. 87v/2=005/055

ḳat ḳat bėr- "fazlasıyla vermek"

kim ol kim ötünç bėrse Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ḳat ḳat ***bėrür aŋar ḳat ḳat*** artuḳluḳ üküş. 30v/5=002/245

ḳat ḳat artuḳluḳ üküş bėr- "kat kat fazlasıyla vermek"

kim ol kim ötünç bėrse Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ḳat ḳat ***bėrür aŋar ḳat ḳat artuḳluḳ üküş***. 30v/5=002/245

ḳat ḳat yanut buluġlılar "kat kat karşılık alanlar, kat kat arttıran, katlayan"

anlar turur anlar ***ḳat ḳat yanut buluġlılar*** ol ol iḍi yarattı silerni yana rūzī bėrdi silerke yana öldürür silerni yana tirgürür silerni. 297r/7=030/039

ḳat ḳat yanut ḳıl- "yaptıklarına karşılık Allah tarafından fazlasıyla mukafatlandırılmak"

anlar anlarḳa turur ***ḳat ḳat yanut ḳılmışları*** üçün. 315r/5=034/037

ḳat ḳat yarat- "(göğü) tabaka tabaka yaratmak"

ol iḍi ***yarattı*** yėti ḳat kökni ***ḳat ḳat*** körmez sėn iḍi yaratmışi içinde artuḳ eksükdin ewürgil közni hīç körür mü sėn bir yazuḳ bar. 416v/4=067/003

ḳat-(1) "katmak, karıştırmak"

anlar kim kėrtgündiler örtmediler yaʿnī ***ḳatmadılar*** ḳarmadılar kėrtgünmeklerini küç birle anlar olarḳa ḳorḳınçsızlıḳ anlar köni yolḳa könügliler ol. 102v/9=006/082

ortaḳ ḳat- "şerik koşmak, ortak koşmak"

ayġıl bütünlükün ol bir Taŋrı turur men bīzār turur men anıŋdın kim ***ortaḳ ḳatar*** siler. 97r/3=006/019

ortaḳ ḳatıġlılar "müşrikler[524]"

neteg bolur ***ortaḳ ḳatıġlılarḳa*** bıçıġ aġırlıġ mezgit üskinde yalavaçının üskinde meger anlar kim bıçıġ ḳıldıŋızlar aġırlıġ mezgit üskinde. 139r/7=009/007

ortaḳ ḳatıġlılardın bol- "müşrik olmak"

neteg bolur ***ortaḳ ḳatıġlılarḳa*** bıçıġ aġırlıġ mezgit üskinde yalavaçının üskinde meger anlar kim bıçıġ ḳıldıŋızlar aġırlıġ mezgit üskinde. 139r/7=009/007

ortaḳ ḳatıġlılardın er- "müşriklerden olmak"

ermedi ortaḳ ḳatıġlılardın. 112r/4=006/161

yalġan ḳat- "yalanlamak"

yıġmadı bizni ıḍmaḳımızdın belgülerni meger kim ***yalġan ḳattı*** anı ozaḳılar. 210v/1=017/059

ḳatmaḳ "katmak, katma"

524 Bir şeyde ortak olmak anlamındaki "şirk" kökünden türeyen müşrik, sözlükte, "ortak koşan, ortak yapan" demektir. Istılahta ise; "Allah'a, ilah, rab, mabud oluşunda, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul eden" kimseye denir (Karagöz 2005:506).

ṭāʿatın yme ol ḳatıġ yeller haḳḳı ***ḳatmaḳ***. 432r/1=077/002

ḳat- (2) "katılaşmak, sert olmak; mihnete ve sıkıntıya düşmek"

azu nelük ançada keldi anlarḳa ḳatıġlıḳımız yalwardılar yoḳ kim ***ḳattı*** ḳarardı köŋülleri bezedi anlarḳa yek ol kim ḳılur erdiler. 99r/3=006/043

ḳat-/ḳarar- "katılaşmak"

azu nelük ançada keldi anlarḳa ḳatıġlıḳımız yalwardılar yoḳ kim ***ḳattı ḳarardı*** köŋülleri bezedi anlarḳa yek ol kim ḳılur erdiler. 99r/3=006/043

ḳatıġlı "vebal, bir eylemin kötü sonucu"

zinā ḳılġuçılar tişilenmez meger zinā ḳılġuçı tişini yā azu ortaḳ ***ḳatıġlı*** uraġutnı. 255r/7=024/003

ḳatar (<A.) "grup, sürü, dizi"

sėniŋ iḍiŋ bilir sen ḳopar sėn azraḳ tünnüŋ ėkki ėlginde anıŋ yarımı anıŋ üçte biri bir ***ḳatar*** ol kişilerdin seniŋ birle. 427r/5=073/020

ḳatı "şiddetli, sert, sağlam, kuvvetli ***bkz.*** ḳatıġ"

ayġay sėn ol ḳavmnı kim kėrtgünürler teŋrike kėḍinki künke sewerler anı kim ***ḳatı*** ḫilāf ḳıldı teŋrike yalavaçıŋa neçe yme bolsa ataları azu oġlanları. 403r/8=058/022

ḳatġuluḳ "katmak"

eger ḳatıġlansalar sėniŋ birle ortaḳ ***ḳatġuluḳuŋ*** üçün maŋa bolsa maŋa anda bilig boyun sümegil anlarḳa. 300r/4=031/015

ḳatıġ 1."şiddetli, sert, sağlam, kuvvetli ***bkz.*** ḳatı"

bütünlükün Taŋrı ***ḳatıġ*** ḳınlıġ ol. 19v/2=002/165

2. "katı, sert, haşin"

ḳaçan keldi erse yalavaçlarımız lūṭḳa yawuz keldi anlarḳa tarudı anlarnıŋ köŋülleri aydı bu bu kün turur ***ḳatıġ***. 169v/2=011/077

3. "kuvvetli, sert, yüksek"

aygıl kėç ḳalıġlılarḳa ʿarablardın herāyna ündegey siler bir boḍun tapa ***ḳatıġ*** küç iḍileri toḳışġay siler anlar birle azu boyun bėrgeyler eger boyun bėrse siler bėrgey silerke Taŋrı körklü ter muyan. 377v/3=048/016

4. "kötü, kötülük"

ançada ḳutġardımız silerni firʿavn boḍunından ḳınar erdiler silerni ***ḳatıġ*** ḳın birle boġuzlar erdiler oġlanlarıŋızını. 6v/4=002/049

ḳatıġ açıġ "çok şiddetli"

biz ḳorḳar miz iḍimizdin uluġ kündin ***açıġ ḳatıġ***. 430v/7=076/010

ḳatıġ aġırlıġ "çok ağır, hazmedilemeyecek derecede sert, çok sıkı"

yazdı firʿavn yalavaç tuttumız anı ***ḳatıġ aġırlıġ***. 427r/2=073/016

ḳatıġ aġırtıġlı ḳın "şiddetli acı çektiren ceza, çok elem veren ceza"

siler tatıġlı siler ***ḳatıġ aġırtıġlı*** ḳınnı. 326r/9=037/038

ḳatıġ arıġ "âdetli kadının temizlenmesi"

boşanmış tişiler küḍgeyler özleri birle üç namāzsızlıḳ ***katıġ arıġınça***. 27v/5=002/228

ḳatıġ biçgeli "sargın, "sürekli azap, sürekli işkence"

anlar kim ayurlar iḍimizā! ewürgil bizdin tamuġ ḳınını çın anıŋ ḳını erür ***biçgeli ḳatıġ***. 266v/3=025/065

ḳatıġ ėrig ḳın "ağır ve şiddetli Cehennem azabı"

eger yandurulsa men iḍimke çın meniŋ anıŋ üskinde ėḍgülük uḳturġay oḳ miz anlarnı kim tandılar ḳılmışları üçün taturġay miz anlarḳa ***ėrig ḳatıġ ḳındın***. 352v/9=041/050

ḳatıġ isig "çok sıcak, kızgın"

içrülgey ol yuldın ***katıġ isig***. 441v/8=088/005

ḳatıġ ḳarıḳ "zor, karışık, sıkışık, dar kafirler, Resullahı uydurma şeylerle tavsifte belli başlı bir hususta kararlı olmazlardı. Bazen: sihirbazdır, derler bazı kere, mecnun, deli; bazı defa da kahin derlerdi. Bundan dolayı kendileri, karışık bir işin içinde olmalarıyla tavsif edilmişlerdir"

yalġan tuttılar meger boḍunnı peyġāmberni ḳaçan keldi erse anlarḳa anlar bir iş içinde ***katıġ ḳarıḳ*** 381v/9=050/005

ḳatıġ ḳın 1."şiddetli ceza"

ermez ol meger ḳorḳutuġlı silerke ***katıġ ḳın*** öŋdüninde. 316r/1=034/046

2. "çetin, azap, harb, kuvvet, güç şiddet"

ıḍtımız oḳ yalavaçlarımızını belgüler birle indürdimiz anlar birle bitigni terāzūnı barġu üçün kişiler dādlıḳ birle ḳuḍı indürdimiz temürni anıŋ içinde ***katıġ ḳın*** turur asıġlar kişilerke. 399v/6=057/025

ḳatıġ ḳınlıġ "Cenab-Hakkın sıfatı olup şiddetli hesaba çekme, şiddetli cezalandırma"

ol anlar kim anıŋ birle ḫilāf ḳıldılar Taŋrıḳa yalavaçıŋa. kim ḫilāf ḳılsa Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa bütünlükün Taŋrı ***katıġ ḳınlıġ*** ol. 133r/5=008/013

ḳatıġ ḳop- "şiddetle savurmak"

anlarıŋ meŋzeki kim tandılar iḍilerine işleri kül teg ***katıġ ḳopsa*** aŋar yėl tüpilig kün içinde umaslar anıŋdın kim ḳazġandılar nerse üze. 189v/2=014/018

ḳatıġ ḳavī "kuvvetli, şiddetli"

biz tėgdimiz kökke buldımız anı tolulanmış küḍezçilerdin ***katıġ ḳavī*** yme yaruḳ otlar. 425r/7=072/008

ḳatıġ küç iḍileri "kuvvet sahipleri, zalimler"

ayġıl kėç ḳalıġlılarḳa ʿarablardın herāyna ündegey siler bir boḍun tapa ***katıġ küç iḍileri*** toḳışġay siler anlar birle azu boyun bėrgeyler. 377v/3=048/016

ḳatıġ küçlüg "çok güçlü olan (Cebrail)[525] "

525 Dört büyük melekten birinin ismi olup, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi Cibril, Ruhu'l-Kudüs, Ruhu'l-Emin, Ruh ve Resul şeklinde geçmektedir. Bütün peygamberlere vahyi getiren Cebrail'dir. Kur'an'a göre o, karşı konulmayacak bir güce, üstün ve kesin bilgilere sahip, Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Bu yönüyle Cebrail kuvvet manasına

ögretti aŋar ***katıġ küçlüg.*** 388r/4=053/005

ḳatıġ küçlüg ḳılu bėr- "takviye etmek, kuvvetleştirmek, sıkılamak"

katıġ küçlüg ḳılu bėrgil anıŋ birle arḳamnı. 229v/3=020/031

ḳatıġ küçlügler "Cehennemdeki katı ve şiddetli melekler[526]"

ay anlar kim kėrtgündiler küḍeziŋler özüŋizlerni yme kişiler meŋizlerni otdın yaŋuluḳ turur kükürd taşı anıŋ üze ferişteler ėrigler ***katıġ küçlügler*** yarlıġdın çıḳmaslar Taŋrıḳa nė fermānlasa olarḳa ḳılurlar nė fermānlansa siler. 415v/2=066/006

ḳatıġ küḍezçi "göğü koruyan şiddetli bekçi "

biz tėgdimiz kökke buldımız anı tolulanmış ***küḍezçilerdin ḳatıġ*** ḳavī yme yaruḳ otlar. 425r/7=072/008

ḳatıġ öçeme "çetin azap"

munu teggey anlarḳa kim yazuḳ ḳıldılar ḫorluḳ Taŋrı üskinde ḳatıġ ***öçemek ḳatıġ*** ḳın anıŋ birle kim mekr ėter erdiler. 107v/1=006/124

ḳatıġ saḳış "şiddetli hesaba çekilme"

neçe neçe üküş uluşdın çıḳdı iḍisi yarlıġından anıŋ yalavaçı saḳış ḳıldımız anıŋ birle ***katıġ saḳış*** ḳınadımız anı taŋ ḳın. 414r/7=065/008

ḳatıġ sewmeklig "muhabbet, sevgi"

ol dünyā neki ***sewmeklig ḳatıġ*** turur. 448r/2=100/008

ḳatıġ taplamanç ḳın "dehşetli ceza, belâlı ceza"

aydı eger kim küç ḳılsa herāyna ḳınaġay miz anı yana yandurulġay iḍisiŋe ḳınaġay anı ***katıġ taplamanç ḳın*** birle. 221r/9=018/087

ḳatıġ tebrenmek "müminlerin denendiği şiddetli sarsıntı"

anda sınaldı müʾminler teprenildiler ***katıġ teprenmek***. 305r/7=033/011

ḳatıġ toḳuş iḍisi "İsrail oğullarının üzerine gönderilen güçlü kullar"

ḳaçan kelse kėdinki ėkki fesādnıŋ ilkisi vaḳti ıḍġay miz siler üze biziŋ ḳullarnı ***katıġ toḳuş iḍisi*** aralaġaylar sarāylar arasını. erdi vaḳt ḳılınmış. 206r/7=017/005

ḳatıġ tumlıġ "şiddetli soğuk"

biz ıḍtımız anlar üze yelni katıġ tumlıġ ḳatıġ tumlıġ ḳutsuz kün içinde rāst. 390v/7=054/019

ḳatıġ tumlıġ tüpi "Ad kavmini helak eden şiddetli ve azgın kasırga"

---

gelen Cebra ile Allah anlamına gelen İl'den meydana gelmiş bir isimdir. Allah'ın kuvveti demektir (Karagöz 2005:85).

526 Kur'an-ı Kerim ve hadislerden öğrendiğimize göre, Allah'ın günahkârları cezalandırmak için yaratmış olduğu Cehenneminde görevli melekler vardır. Bazı ayetlerde bildirildiğine göre, Cehennem'in yedi kapısı vardır ve çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Her bölüme gidecek günahkârlar kendileri gibi olan kimselerle beraber Cehennem'e sürülürler. Cehennem melekleri, Cehenneme girecekleri Cehennem'in kapısında karşılayarak, onlara karşı sert tavırlarını ortaya koyarlar (Çolak 2000:132).

ammā ʿād boḍunı helāk ḳılındılar ***ḳatıġ yamlıġ tüpi*** birle ḥaddın keçigli. 420v/2=069/006

ḳatıġ toprāḳ bol- "kupkuru toprak olmak"

bolġay kim meniŋ iḍim bėrgey maŋa yėgrek seniŋ būstānıŋdın taḳı ıḍġay anıŋ üze bir ḳın yaʿnī ot kökdin ***bolġay ḳatıġ toprāḳ*** tayıḳ. 217v/9=018/040

ḳatıġ tut- "kıskıvrak yakalamak"

ʿāsī boldılar iḍileri yalavaçıŋa tuttı anlarnı ***ḳatıġ tutmaḳ*** āşkārā. 420v/5=069/010

ḳatıġ yel "şiddetli esen rüzgar, fırtına, şiddetli rüzgar"

ṭāʿatın yme ol ***ḳatıġ yeller*** haḳḳı ḳatmaḳ. 432r/1=077/002

ḳatıġ yėti ḳızlıġ yıl "Hz. Yusufʾun rüyasında gördüğü yedi kurak yıl"

yana kelgey anda kėḍin ol ***yėti ḳızlıġ yıl kim ḳatıġ*** yėyürler ne öŋdün ıdmış turur siz anlarḳa meger az. 177r/9=047/012

ḳatıġ yöri- "sert esmek, şiddetle esmek, fırtına koparmak"

yme süleymānḳa yelni ***ḳatıġ yöriyür*** anıŋ fermānı birle ol yerde kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ içinde erdimiz ḳamuġ nerseni biligli. 240r/5=021/081,

ḳatıġ yöriyür yel "Hz. Süleymanʾa boyun eğen akıp giden yel"

yme süleymānḳa ***yelni ḳatıġ yöriyür*** anıŋ fermānı birle ol yerde kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ içinde erdimiz ḳamuġ nerseni biligli. 240r/5=021/081

ḳatıġraḳ 1. "daha şiddetli, en şiddetli"

azu bilmedi mü bütünlükün Taŋrı yoḳ yoḍun ḳıldı anda öŋdün gürūhlardın ol kim ol ***ḳatıġraḳ*** andın küçün üküşrek tėrmekin. 287v/4=028/078

2. "daha güç, en güç, en zor, en meşakkatli"

anlarḳa ḳın turur yaḳın tiriglik içinde kėḍinki ajun ḳını. ***ḳatıġraḳ*** ol. 186v/6=014/001,

3. "yaman"

taş yörir ʿarablar kāfirlıḳı ***ḳatıġraḳ*** ol ėkki yüzlüglükün yaraşıraḳ ol bilmemekleri Taŋrı indürmişiniŋ yıġıġları yalavaçları üze. 149r/4=009/097

4. "elebaşı"

yana çıḳarġay oḳ miz tėgme gürūhdın gürūhları ***ḳatıġraḳ*** Taŋrı üze boyunḳa. 227r/3=019/069

ḳatıġraḳ bekütmek "sebat ve istikrarı mucip işi yapmak, sebat vermek, gevşeklik ve sallantıyı def etmek (sabitleştirmek)"

eger biz bitise erdimiz anlar üze kim öldürüŋler tėp özüŋüzlerni azu çıḳıŋlar ėwleriŋizdin ḳılmaġaylar anı meger az anlardın eger anlar ḳılsalar erdi anı kim pend bėrlürler anıŋ birle bolġay erdi yėgrekrek anlarḳa ***ḳatıġraḳ bekütmek***. 66v/1=004/066

ḳatıġraḳ kez- "gezip dolaşmak, helak olmaktan kaçmak için oraya buraya koşuşmak"

neçe üküş helāk ḳıldımız anlarda burun bir gürūhdın anlar ḳatıġraḳ anlardın ***ḳatıġraḳ kezdiler*** kentler içinde. 383r/8=050/036

ḳatıġraḳ ḳorḳınç "Allahdan korkduğundan daha fazla korku"

ḳaçan kim bitilse anlar üze toḳışmaḳ ançada bir ögür anlardın ḳorḳarlar kişilerdin Taŋrı ḳorḳınçı teg azu ***ḳatıġraḳ ḳorḳınç***. 67r/9=004/077

ḳatıġraḳ küçlüg "daha kuvvetli, çok daha kuvvetli"

neçe üküş kentdin ol ***ḳatıġraḳ küçlüg*** sėniŋ ėliŋdin yaʿnī mekke ol kim çıḳardılar sėni yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarnı yārīçi yoḳ erdi anlarḳa. 373v/5=047/013

ḳatıġraḳ sew- "muhabbet etmek, çok sevmek"

anlar kim kėrtgündiler ***ḳatıġraḳ sewer*** ök Taŋrı. 19v/1=002/165

ḳatıġraḳ yāḍ ḳılmaḳ "hac ibadeti bitince atalarınızı andığınızdan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anmak"

yāḍ ḳılmaḳıŋızlar teg atalarıŋızını azu ***ḳatıġraḳ yāḍ ḳılmaḳ***. 24r/6=002/200

ḳatıġraḳı tut- "sıkıca tutmak, kıskıvrak yakalamak"

helāk ḳıldımız anlarda ***ḳatıġraḳı tutmaḳın*** keçti ozaḳılarnıŋ yolı. 358v/4=043/008

ḳatıġlı "vebal, bir eylemin kötü sonucu"

zinā ḳılġuçılar tişilenmez meger zinā ḳılġuçı tişini yā azu ortaḳ ***ḳatıġlı*** uraġutnı. 255r/7=024/003

ḳatıġlan- "çabalamak, uğraşmak, Allah yolunda cehdetmek"

ḳatıġlanurlar Taŋrı yolı içinde ḳorḳmazlar taşra toḳıġlınıŋ taşra toḳımaḳına. 87r/8=005/054

ḳatıġlanmaḳ "çabalama, gayret"

ḳatıġlanıŋlar Taŋrı içinde sezāsınça ***ḳatıġlanmaḳ***. 248v/5=022/078

ḳatıġlanış- "sert davranmak, uğraşmak"

ay aġırlıġ yalavaç ***ḳatıġlanışġıl*** kāfirler birle ėkki yüzlügler birle iriglik ḳılġıl anlar üze. 146v/6=009/073

ḳatıġlıġ "felâket, musibet, şiddet, akıl baliğ olmak ***bkz***

ḳatıġlıġ bol- "zor olmak, sıkıntı vermek güç olmak"

silerke ***ḳatıġlıġ*** anıŋdın kim şıfat ḳılur siler. 236v/3=021/018

ḳatıġlıḳ (1) "felâket, musibet, şiddet, akıl baliğ olmak"

ḳatıġlıḳıŋa teg- "akıl baliğ olmak"

tėgdi anlarḳa ḳatıġlıḳ ḳor yaslar tepretildiler aygınçaḳa tėgi yalavaç anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle ḳaçan ol Taŋrınıŋ yārī bėrmeki. bilgil kim Taŋrı yārī bėrmeki yawuḳ turur. 25v/5=002/214

ḳatıġlıḳ(2) 1. "güç, kuvvet ***krş***. ḳatıġlıġ, ḳatıḳlıḳ"

aydılar ay ***ḳatıġlıḳ*** biziŋke biz erdimiz küç ḳılıġlılar 236r/8=021/014

2. "zarar"

munda aḍın eyyūb ol uġurda kim ündedi iḍisini kim men tėgdi maŋa ***ḳatıġlıḳ***. 240r/8=021/083

3. "eyvah, yazık, vay!, yazıklar olsun!"

aydı ay ***katıġlıkka*** umas mu boldum bolmaḳımdım bu ḳarġa meŋizlig kömse men ḳaḍaşım uwutnı bolsa men ökünçlüglerdin. 84r/2=005/031

4. "akıl baliğ olmak"

yaḳın kelmeŋler atasızlar mālıŋa meger ol ḥüccet üze kim ol körklügrek tėggingeke tėgi ***katıġlıkıŋa*** küçiŋe tükel ḳılınlar ʿahdni. 208v/3=017/034

5. "şer, ayıb, kötülük"

küḍezdi anlarnı Taŋrı ol kün ***katıġlıkındın*** yme utru keldürdi anlarḳa tāzelıḳ sewünç. 430v/7=076/010

6. "sıkıntı, hastalık"

ḳaçan ʿahd ḳılsalar seriglilerke ḳatıġlıḳ içinde ḳor ziyān içinde ***katıġlıḳ*** vaḳtında. 20v/7=002/177

7. "zincir"

ḳoḍu bėrür anlardın aġır yüklerini ol aġır yükler ***katıġlıklar*** erdi anlar üze. 126v/6=007/157

8. "hınç"

ayġıl ol turur uġan ḳoparmaḳ ıḍmaḳ üze silerniŋ üze ḳınnı üstüŋüzlerdin azu aḍaḳlarıŋız altınındın azu artuḳ ḳılsa silerke ḳayularını tatursa amarıŋızlarke amarı ***katıġlıḳın***. 101r/5=006/065

9. "savaş"

küstezür silerni isigdin iç tonlar küstezür silerni ***katıġlıḳıŋızlardın***. 202r/4=016/081

10. "baskı, baskın"

azu nelük ançada keldi anlarḳa ***katıġlıḳımız*** yalwardılar yoḳ kim ḳattı ḳarardı köŋülleri bezedi anlarḳa yek ol kim ḳılur erdiler. 99r/3=006/043

11. "fakirlik, sıkıntı içerisinde olma"

ıḍmadımız bir kent içinde bir peyġāmberdin meger tuttumız anıŋ boḍunını ***katıġlıḳ*** birle ziyān ḳor yas birle bolġay kim anlar yalbarġaylar. 121v/1=007/094

ḳatıġlıḳ emgek "acı, meşakkat, ciğeri yanmak"

yarattı mız kişini ***katıġlıḳ emgek*** üçün. 443v/3=090/004

ḳatıġlıḳ ḳıl- "rahatsız etmek, zorlatmak, yüzsüzlük etmek"

tilemesler kişilerdin ***katıġlıḳ ḳılu***. 35v/3=002/273

ḳatıġlıḳ sına- "zor bir sınavdan geirmek"

biz yarattı mız kişiler oŋurḳa suwındın ***katıġlıḳ sınaġumız*** üçün ḳıldımız anı èşitgen körgen. 430r/8=076/002

ḳatıġlıḳ tėg- 1."dokunmak, etkilemek"

ol iḍi atı birle baġırsaḳ yarlıḳaġan vāy ***katıġlıḳ tėgme*** arḳada füsūs tutuġlılarḳa. 449r/2=104/002

2. "akıl baliğ olmak"

tėgdi anlarḳa ḳatıġlıḳ ḳor yaslar tepretildiler ayġınçaḳa tėgi yalavaç anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle ḳaçan ol Taŋrınıŋ yārī bėrmeki. 25v/5=002/214

3. "zarar vermek, ziyana sokmak"

munda aḍın eyyūb ol uġurda kim ündedi iḍisini kim men ***tėgdi maŋa ḳatıġlıḳ***. 240r/8=021/083

ḳatıġlıḳ ur- "takviye etmek, kuvvetleştirmek, sıkılamak"

iḍimizā! ornındın tegşürgil tawarları üze ***ḳatıġlıḳ urġıl*** köŋülleri üze kėrtgünmesler körginçeke tėgi aġrıtġan ḳınnı. 161r/5=010/088

ḳatıġlıḳ vaḳtı "sıkıntı, hastalık zamanı"

ḳaçan ʿahd ḳılsalar seriglilerke ḳatıġlıḳ içinde ḳor ziyān içinde ***ḳatıġlıḳ vaḳtında***. 20v/7=002/177

ḳatıġlıḳı küçi "kuvvet, kemal çağı"

yaḳın kelmeŋler atasızlar mālıŋa meger ol ḥüccet üze kim ol körklügrek tėggingeke tėgi ***ḳatıġlıḳıŋa küçiŋe*** tükel ḳılıŋlar ʿahdni. 208v/3=017/034

ḳatıġlıḳ "huşuda bulunma, itaatkâr olma, iman hususunda mutmain olmak, önünde eğilme"

bütünlükün anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler ***ḳatıġlıḳın*** yandılar idileriŋe. 165r/3=011/023

ḳatıġlıḳınça "bütün gücüyle, bütün kuvvetiyle"

andıḳtılar Taŋrını tuta antları ***ḳatıġlıḳınça*** eger kelse anlarḳa ḳorḳuttaçı bolġuluḳ turur köni yol bolmışraḳ bir gürūhdın. 320r/8=035/040

ḳatıġsız (1) "saf, temiz"

ayġıl ol anlarḳa kim kėrtgündiler yaḳınraḳ tiriglik içinde ***ḳatıġsız*** ḳopmaḳ küni içinde. andaġoḳ aḍrar seçer miz belgülerni ol boḍunḳa kim bilirler. 115r/6=007/032

ḳatıġsızʿasel "saf bal"

bordın mezālıġ içiglilerke arıḳlar ***ʿaseldin ḳatıġsız*** anlarḳa anıŋ içinde tėgme yemişlerdin yarlıḳamaḳ iḍilerindin. 373v/9=047/015

ḳatıġsız dīn "halis din, İslamiyet[527]"

bilgil Taŋrıḳa turur ***ḳatıġsız dīn***. 335r/1=039/003

ḳatıġsız saḳru "yalnızca, sadece"

ḳorḳuŋlar ol bir bulġaḳdın tėgmesün ök anlarḳa kim küç ḳıldılar silerde ***ḳatıġsız saḳru*** biliŋler kim Taŋrı ḳatıġ kınlıġ ol. 133v/3=008/025

ḳatıġsız boḍun "Cennete layık olan topluluklar"

ayġıl eger bolsa silerke kėḍinki sarāy Taŋrı üskinde ***ḳatıġsız boḍunda*** aḍın küseŋler ölümni eger erse siler çaḳ sözlegliler. 11v4=002/094

527 En son gönderilen ilahi din. İslam, "silm ve selamet" kökünden gelip, "kulun Allah'a teslim olması ve onun buyruklarına boyun eğip salim bir yolda yürümesi" manalarına gelir. Istılahta ise, 610 yılında Hz. Muhammed (a.s.) vahiy yoluyla bildirilen ve yirmi üç yılda tamamlanan, kıyamete kadar da baki kalacak olan din adıdır (Bedir 2010:252).

ḳatıġsız iş ḳılıġlılar "bütün samimiyetiyle Allahın emri şeklinde hareket edenler"

biziŋke ol öz işlerimiz silerniŋ işleriŋiz biz aŋar ***ḳatıġsız iş ḳılıġlılar*** miz. 16v/1=002/139

ḳatıġsız māl "Cahiliye Arapların (Bahire ve Saire) yavrularının etinden sadece (erkekler) yiyebilir anlamındaki söz[528]"

aydılar ne kim bu yılḳı ḳarınları içindeki erse ***ḳatıġsız māl*** erkeklerimizke ḥarām ḳılınmış turur kişilerimiz üze. 109r/3=006/139

ḳatıġsız ḳıl- "ihlaslı kılmak"

ḳaçan minseler kemi içiŋe oḳırlar Taŋrı ***ḳatıġsız ḳılıġlılar*** aŋar dīnni. 294r/1=029/065

ḳatıġsız ḫālī boldılar "bir kenara çekilmek, bir kenara çekilip yalnız kalmak"

ḳaçan umınçsız boldılar erse andın ***ḳatıġsız ḫālī boldılar*** çuwşayu yaşru sözleyü. 180r/3=012/080

ḳatıġsız ḳılıġlı bolup "samimi, içten kullardan olmak"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ***ḳatıġsız ḳılıġlı bolup*** aŋar dīnni. 155r/9=010/022

ḳatıġsız ḳılıġlılar "hanif Allah'ın emrine teslim olup, Allah'ın dininden olan hiçbir hususta cayma yapmayan ihlaslılar"

tutuŋlar yüzleriŋizni tėgme mezgit ḳatında oḳıŋlar anı ***ḳatıġsız ḳılıġlılar*** yol aŋar dīnni müsülmānlıḳın. 114v/9=007/029

ḳatıġsız siŋi "boğazdan kolayca geçen, kolayca sindirilinen"

bütünlükün kim silerke turur yılḳılar içinde körüş ol. içrür miz silerke anıŋdın kim ḳarınları içinde tezekli ḳanlı ara sütni ***ḳatıġsız siŋi*** içiglilerke. 200v/2=016/066

ḳatıġsız (2) "başkalarına ait olmayan, hususi"

ol uraġutnı kėrtgünmiş eger bağışlasa özini yalavaçḳa eger tilese yalavaç nikāḥ ḳılmaḳ anı ***ḳatıġsız*** yaʿnī kābīnsiz saŋa aḍın müʾminlerde aḍın. 309r/7=033/050

ḳatıġsız ḳıl- "has kılmak, halisleştirmek, seçmek"

biz ***ḳatıġsız ḳıldımız*** anlarnı ḳatıġsızlıḳ birle āḫiret sarāyını yāḍ ḳılġuḳa. 333r/6=038/046

ḳatıġsız ḳılıġlı "günahtan arınmış"

biz indürdimiz saŋa bitiglerni könilik birle tapunġıl Taŋrıḳa ***ḳatıġsız ḳılıġlı*** bolup aŋar dīnni. 335r/1=039/002

528 Müşriklerin batıl inançlarından biri de "Bahire ve Saibe" adını verdikleri hayvanların sütleri ve yavruları ile ilgilidir. Bu hayvanların sütü yalnız erkellere helal idi, kadınlara ise yasaktı. Doğan yavruları erkek ise, onun etini yemek de sadece erkeklere mahsustu, kadınlar yiyemezdi. Eğer yavru ölü doğarsa herkes yiyebilirdi. bu hayvanlar dişi doğurursa, çoğalması için o yavrulara dokunuzmazdı" (Yüce Kur'an ve Açıklamalı Yorumlu Meali 2014:145).

ḳatıġsız ḳılıġlı bol- "halis kılıcı olmak"

taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ***katıġsız ḳılıġlı bolup*** aŋar dīnni. 155r/9=010/022

ḳatıġsız ḳılıġlılar "halis kılanlar, ihlaslı olanlar"

ḳaçan minseler kemi içiŋe oḳırlar Taŋrı ***katıġsız ḳılıġlılar*** aŋar dīnni. 294r/1=029/065

ḳatıġsızlıḳ "katıksız, saf"

biz ḳatıġsız ḳıldımız anlarnı ***katıġsızlıḳ*** birle āḫiret sarāyını yāḍ ḳılġuḳa. 333r/6=038/046

ḳatıḳ "karışmış"

yoḳ kim aydılar bulġayuḳ ***katıḳ*** ḳarıḳ tüşler. 235v/8=021/005

ḳatıḳ ḳarıḳ "karışık şey"

yoḳ kim aydılar bulġayuḳ ***katıḳ ḳarıḳ*** tüşler. 235v/8=021/005

ḳatıḳ ḳarıḳ tüş "kabus, karışık rüya[529]"

yoḳ kim aydılar bulġayuḳ ***katıḳ ḳarıḳ tüşler***. 235v/8=021/005

ḳatıḳ ḳarmaḳ "kozmopolit ahali, karışık halk kitlesi"

aydımız anda kėḍin Taŋrı ḳulı oġlanını amruluŋlar yerde ḳaçan kelse kėḍinki vaḳt keltürgey miz silerni ***katıḳ ḳarmaḳ***. 214r/2=017/104

ḳatıl- 1."katılmak, birleşmek, bağlanmak"

aydı eger tutsa sėn bir Taŋrı mėnde aḍın ḳılġay men sėni zindāṅḳa ***katılmışlardın***. 268v/2=026/029

2. "cinsel birleşmek"

eger bolsa siler igligler azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu ***katılsa*** siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı utru uġraŋlar arıġ toprāḳḳa türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizke. 80v/8=005/006

ortaḳ ḳatıl- "ortak koşulmak"

bütünlükün Taŋrı örtmes ***ortaḳ ḳatılmaḳnı*** aŋar taḳı örter anda ḳuḍıraḳ erse kimni tilese.72v/1=004/116

ḳatıl-/ḳarıl- "katılmak, karışmak"

uḍḍın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ iç yaġlarını meger ol kim kötürdi uçaları azu yaġlıġ baġarsuḳ azu ne kim ***katıldı ḳarıldı*** sünük birle. 110r/6=006/146

ḳatır "katır, yük hayvanı"

yuntlar ***katırlar*** eşgekler münse siler anı ėtig bezek. törütür anı kim bilmes siler. 196r/8=016/008

ḳatış "katışma, birleşme yeri"

529 Sözlükte "görmek" anlamına gelen "rüya", terim olarak, düş, uykuda görülen şeyler demektir. Uykuda görülen şeyler, gerçeğe işaret olabileceği gibi , gerçek dışı şeyler veya uyanık iken zihnini meşgul eden şeyler, arzu edip de ulaşamadığın şeyler de olabilir. Bu bakımdan rüyalar "rüyayı sadıka" ve "rüyayı kazibe" olabilir (Karagöz 2005:565).

ḳaçan tegdiler erse ėkkegüke ol ėkki suw ***katışıŋa*** unıttılar balıḳlarını tuttı anıŋ yolını teŋiz içinde bir ėw. 219v/4=018/061

ḳatrelıġ (<A.+T.) "damlalı"

anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze topraḳ tegse aŋar uluġ ***katrelıġ*** yaġmur ḳuḍsa anı yalıŋ ḳuruġ. 34r/7=002/264

ḳatun "hanım, eş"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ***katunlar*** ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yime ewi ḳızlar. 415r/8=066/005

ḳatuş- "kavuşmak"

soŋı baḳıp ḳılur işni aḍra seçe belgürtür bolġay kim siler iḍileriŋiz ***katuşmaḳḳa*** kėrtgüngey siler. 183r/7=013/002

ḳavī (<A.) "kuvvetli[530]"

ay anlar kim kėrtgündiler kim ewre yansa silerdin dīnindin herāyna keltürgey Taŋrı bir boḍunnı sewer olarnı olar yme sewerler anı yumşaḳlar kėrtgünügliler üze ***ḳavīler*** tanıġlılar üze. 87r/8=005/054

ḳaviraḳ (<A.+T.) "daha kuvvetli"

Taŋrı ***ḳavīraḳ*** küçün ḳavīraḳ ḳızġut ḳılmaḳḳa. 68r/8=004/084

ḳaviraḳ küçün "daha kuvvetli, çok kuvvetli"

Taŋrı ***ḳavīraḳ küçün*** ḳavīraḳ ḳızġut ḳılmaḳḳa. 68r/8=004/084

ḳavīraḳ ḳızġut ḳılmaḳ "korkunç bir cezaya çarptırma"

Taŋrı ḳavīraḳ küçün ***ḳavīraḳ ḳızġut ḳılmaḳḳa***. 68r/8=004/084

ḳavm (<A.) "kavim, halk[531]"

ḳorḳutġuŋ üçün ol ***ḳavm*** kim ḳorḳutulmadı ataları anlar osanuḳlar. 321r/2=036/006

ḳavra- "kavramak, sıkmak, toplamak"

Taŋrı ***kavrar*** tarutur yaḍar kėŋütür. 30v/5=002/245

ḳawrul- "kavrulmak,yanmak"

Taŋrı indürdi söznüŋ körklügrekini bitig oḫşaşıġlı ėkkirer ***ḳawrulur*** ḳorḳar andın anlarnıŋ terileri kim ḳorḳarlar iḍilerindin yana yumşar terileri taḳı köŋülleri Taŋrı yāḍıŋa. 337r/4=039/023

ḳavuş- "buluşmak, kavuşmak ***krş***. ḳawuş-"

---

530 Güçlü olmak anlamındaki "k-v-y" kökünden türeyen kavi kelimesi sözlükte; güçlü, kuvvetli demektir (Karagöz 2005:364).

531 Kavim, aralarında dil, din, kültür, gelenek gibi bağların bulunduğu insan topluluğu demektir. Millet anlamında kullanıldığı gibi, erkek ve kadılardan müteşekkil toplum anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an'da kendilerine bir peygamberin gönderildiği geniş halk kitlesi anlamında sıkça kullanılmıştır (Honamlıoğlu 1992:28).

ḳavuşmaġay aŋar meger sernigliler ḳuḍı ıḍtımız anı sarāy birle yer ḳuḍı. 287v/8=028/080

ḳawuş- 1. "buluşmak, kavuşmak, bir araya toplanmak ***krş***. ḳavuş-"
urdı ėkki teŋizni ***ḳawşurlar***. 392v/5=055/019
2. "yaklaşmak"
ḥelāl ḳılındı silerke tėgme rūze tüni ***ḳawuşmaḳ*** uraġutlarıŋızḳa anlar keḍim ol silerke siler keḍim anlarḳa 22r/3=002/187

ḳawuştur- "kavuşturmak, buluşturmak"
ol Taŋrı atı birle turur kim yūsufnı yaʿḳūbdın aḍırdı rūzī bėrigli yūsufnı türlüg türlüg birle yėgiḍti. soyurḳaġan atasıŋa yana ***ḳawuşturdı***. 173r/7=012

ḳaw(u)şul- "karışmak, karıştırılmak, karşılaşmak"
ol ėkki üze yaḳıġ biriŋe ***ḳawşulmaz***. 392v/5=055/020

kay- "dönmek, caymak"
aydı yek ḳaçan keçrülse iş bütünlükün Taŋrı üḍ urdı silerke rāst üḍ urmaḳ üḍ urdum silerke ***kaydım*** silerke. 190r/1=014/022

ḳaya "yan, yan taraf"
ḳaya baḳ- "yan bakmak, arkaya bakmak"
apaŋ ***ḳaya baḳsa*** siler azu yüz ewürse siler bütünlükün Taŋrı erür anı kim ḳılur siler uġan turur. 74v/2=004/135

ḳayda "nerede"
aydımız ay ādem amrulġıl sen cüftüŋ birle uştmaḫda yėŋler andın ***ḳayda*** tilese siler yaḳın kėlmeŋler bu yıġaçḳa bolġay siler küç ḳılıġlılardın. 5v/3=002/035

ḳayġurt- "kaygılandırmak"
taḳı ***ḳayġurtmasun*** sėni anlar kim ėwerler küfr içinde. 55r/4=003/176

ḳayın "kayın"
ḳayın ata "kayın baba"
belgürtmesünler bezeklerini meger öz cüftleriŋe yā azu atalarıŋa azu ***ḳayın atalarıŋa*** yā azu oġlanlarıŋa yā ögey oġlanlarıŋa yā erkek ḳadaşlarıŋa.. 257v/7=024/031

ḳayış- "dönmek, meyletmek, sapmak, döndürmek, çevirmek"
kim ***ḳayışsa*** anlardın biziŋ fermānımızdın taturur erdimiz aŋar küyürgen ḳındın. 312v/9=034/012
ḳaytġu yer "dönülecek, varılacak yer"
ol yaḳınraḳ tiriglikniŋ kālesi taḳı Taŋrı anıŋ ḳatında ***ḳaytġu yerniŋ*** körklüglüki bar. 39r/8=003/01

ḳayna- "kaynamak, ısınmak, yanmak"
kemşilseler anıŋ içinde ėşitgeyler bir ün ol ***ḳaynar***. 417r/1=067/007
ḳaynamaḳ "kaynama, ısınma"
ḳaynar isig suw ***ḳaynamaḳı*** teg. 365r/5=044/036

ḳaynar "kaynamış, sıcak"

ḳaynar isig suw "sıcak su, Cehennemde müşriklerin sürükleneceği kaynar su"

ḳaynar isig suw ḳaynamaḳı teg. 365r/4=044/036

ḳaynar suw "kaynar su, Cehennemde müşriklerin sürükleneceği kaynar su"

ḳaynar suw içre yana ot içinde isilgeyler. 347v/4=040/072

ḳaynar yaŋġan suw "çok sıcak su, Cehennemliklerin içerek karınlarını şişirdikleri su"

tezginürler anıŋ ara yme sıġġan ***ḳaynar yaŋġan suw*** ara. 393v/3=055/044

ḳaynayur suw "sıcak su, Cehennemliklerin içtikleri su"

ol kişi teg mü meŋgü ḳalıġlı turur ot içinde içrülgeyler ***ḳaynayur suwnı*** pāre pāre ḳılġay baġarsuḳlarını. 374r/2=047/015

ḳaynaştur- "karıştırmak"

ol ol ol iḍi ***ḳaynaşturdı*** ėkki teŋizni bu biri tatlıġ süçig bu biri iŋen açıġ ḳıldı ol ėkki ara ḳılġuḳa yıġıġ sıġuŋġuḳa yıġılmış. 265v/6=025/053

ḳaynat- "kaynatmak"

ıḍılġay siler ėkki üze yalın otdın ***ḳaynatmış*** baḳır yıġlumaġay siler. 393r/6=055/035

ḳayra "nereye"

ḳaçan kördi erse anı teprenür andaġ ḳalı ol yılan teg ewrüldi ***ḳayra*** ewrülü kėrü baḳmadı. 275r/4=027/010

ḳayşur- "döndürmek, değiştirmek"

bolmadı anlarḳa dostlardın yārī bėrseler anlarḳa Taŋrıda aḍın kimni ***ḳayşursa*** Taŋrı yoḳ aŋar hīç yoldın. 357v/2=042/046

ḳayt- "dönmek, avdet etmek, yönelmek"

ḳaytmaḳ "dönüş, varma, erişme, varılan yer, dönüş yeri, erişilen mekan"

ayrıt kemişmez miz bir kim erse arasında yalawaçlardın taḳı aydılar ėşittük taḳı boyun südük yarlıḳamaḳıŋ iḍimiz taḳı seniŋ tapa oḳ ***ḳaytmaḳ***. 37v/5=002/285

ḳaytmış "dönme, dönüş"

biziŋ tapa ol ***ḳaytmışları***. 442r/8=088/025

ḳaytar- "çevirmek, döndürmek, vazgeçmek"

ayurlar kim kim ***ḳaytarur*** bizni tėp. 209v/7=017/051

ḳaytarıl- "çevrilmek, döndürülmek"

taḳı Taŋrıḳa ol nerse kim kökler içinde taḳı yer içinde. taḳı Taŋrıḳa ***ḳaytarılur*** işler. 48v/4=003/109

ḳaytġu "dönme, dönüş, dönülecek"

ḳaytġu yer "dönüş yeri, dönülecek yer"

ol yaḳınraḳ tiriglikniŋ kālesi taḳı Taŋrı anıŋ ḳatında ***ḳaytġu yerniŋ*** körklüglüki bar. 39r/8=003/014

ḳayu "hangi, ne, kim"

ayġıl ***ḳayu*** nerse uluġraḳ ol tanuḳluḳ bėrmeki. 96v/9=006/019

ḳayu vaḳtın "ne zaman ki, -dığı zaman"
yığlınmasun tanuḳlar ***ḳayu vaḳtın*** kim ündenilseler. 36v/8=002/282

ḳayudın 1. "nasıl"
keliŋler tarıġlağıŋızlarḳa ***ḳayudın*** kim tilese siler aşunduruŋlar özüŋüzlerni. 27r/7=002/223

2. "nereden"
ḳayudın bolur aŋar oġul ḳız bolmışı yoḳ aŋar kişi. 105r/4=006/101

ḳażā (<A.) "kaza, Allah tarafından takdir olunan şeylerin meydana gelmesi[532]"
ḳażā ḳıl- "takdir etmek"
ol Taŋrı atı birle kim bed-baḫtlıḳnı ʿadli birle ***ḳaża ḳıldı***. 163r/2=011
ḳażā ḳılın- "Allah tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi, vaktinde edâ edilmeyen bir ibâdeti sonradan yerine getirme"
ḳażā ḳılınmaġay anlar üze ölseler yüŋlünmez anlardın anıŋ ḳınından. 319v/4=035/036

ḳazġal- "kazanmak, elde etmek"
ol ol iḍi cānıŋızlarnı alur tünle taḳı bilür nė ***ḳazġalsa*** siler kündüz yana ḳoparur silerni anıŋ içinde keçrülgü üçün urulmış vaḳt. 100v/5=006/060

ḳazġan- 1."kazanmak"
kim ḳazġansa yazuḳnı bütünlükün ***ḳazġanur*** anı özi üze. erür Taŋrı bilgen bütün işlig. 71v/9=004/111

2. "çalışıp kazanmak"
tėgme kişike anlardın nė kim ***ḳazġandı*** yazuḳdın ol kim āġāz ḳıldı anlardın aŋar uluġ ḳın turur. 256r/1=024/011
ḳazġanmışıŋa tutuġ "rehin bırakılan, rehin alınan"
tėgme kişi anı kim ***ḳazġanmışıŋa tutuġ*** turur. 386v/7=052/021

ḳazġanç kazanç ***bkz.*** ḳazġanġu"
ol ėkki būstānlar bėrdi yėmişni ***ḳazġançnı*** eksümedi andın nerse. 217r/9=018/033

ḳazġanġu "kazanç ***bkz.*** ḳazġanç"
bilmez etöz negü ***ḳazġanġusını*** ėrte. 302r/1=031/034

ḳazġuḳ "kazık ***bkz.*** ḳazuḳ"
ḳazġuḳlar iḍisi "Firavun'un lakabı[533]"

---

532 Sözlükte "hükmetmek, emretmek, ifa etmek, ödemek, kaza etmek, ölçüp biçip yapmak, ihtiyacını gidermek, ölmek, mahkeme etmek" gibi anlamlara gelen kaza, fıkıh literatüründe üç anlama gelmektedir. 1. "Yargılama, kadılık makamı ve memuriyeti", 2. "Zamanında yerine getirilemeyen dini veya hukuki vazifenin zamanı çıktıktan sonra yerine getirilmesi", 3. "Allah'ın ezeli ilmiyle takdir ettiği şeyin vakti gelinde meydana gelmesi" (Karagöz 2005:366)

533 Bu deyimle ilgili birkaç görüş vardır. Bunlardan birincisi: Firavun bir insana öfkelendiği zaman onu dört kazık arasına bağlar ve işkence altında ölünceye kadar bekletirdi. Karısı Asiye binti Muzahim de böyle yapmıştı. Bu nedenle bu isimle anılmıştır (Bilgin 2003:79). İkincisi, Klasik Arapça'da bu eski bedevi deyimi, deyimsel olarak "güçlü bir otorite" yahut sarsılmaz/yıkılmaz bir güçten mecaz olarak kullanılmaktaydı. Bir bedevi çadırını

firʿavn ***kazġuklar iḍisi***. 442v/5=089/010

ḳazınçu "gidilecek yer, sığınılacak yer"

azdı anlardın ol kim oḳır erdiler munda öŋdün sėzindi yoḳ anlarḳa hīç ***kazınçu*** yoḳ. 352v/5=041/048

ḳazuḳ "kazık ***bkz.*** ḳazġuḳ "

taġlarnı ***kazuḳlar***. 433r/9=078/007

ḳazuḳlar iḍisi "Firavun'un lakabı[534]"

yalġanḳa tuttı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿādlıġ firʿavnīler ***kazġuklar iḍisi***. 331r/3=038/012

kebbān (<F.) "terazi"

tükel ḳılınlar ölçekni ḳaçan ülgülese siler tartınlar köni ***kebbān*** birle. 208v/4=017/035

kėç "geç, geç vakit"

kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru öŋin öŋin asġay oḳ men silerni ḫurmā butaḳları üze bilgey ök siler ḳayumız ḳatıġraḳ ḳından ***kėç*** ḳalġanraḳ. 231v/4=020/071

kėç ḳal- "geri kalmak"

ayġıl ***kėç ḳalıġlılarḳa*** ʿarablardın herāyna ündegey siler bir boḍun tapa ḳatıġ küç iḍileri toḳışġay siler anlar birle azu boyun bėrgeyler eger boyun bėrse siler. 377v/2=048/016

kėç ḳalġanraḳ "daha sürekli olan, daha kalıcı olan"

ol uluġıŋızlar ol kim ögretti silerke cāḍūluḳnı. kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru öŋin öŋin asġay oḳ men silerni ḫurmā butaḳları üze bilgey ök siler ḳayumız ḳatıġraḳ ḳından ***kėç ḳalġanraḳ***. 231v/4=020/071

kėç ḳalıġlıraḳ "daha sürekli, daha kalıcı"

kėḍinki ajun ḳını ḳatıġraḳ ***kėç ḳalıġlıraḳ***. 234v/8=020/127

keç- "geçmek"

yarattmız oḳ kişilerni yaʿnī ādemni ḳuruġ balçıḳdın öyükdin yıllar ***keçmiş***. 193v/1=015/026

2. "gelip geçmek"

ol bir ḳutu turur ***keçti*** aŋar nėgü ḳazġandılar. 15v/9=002/134

---

ayakta tutan direklerin sayısı, çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırın boyutuna/genişliğine bağlıydı. Bu boyut da, her zaman çadır sahibinin statüsüne ve gücüne göre değişmekteydi. Böylece, güçlü bir kabile reisi için çoğu zaman "sayısız direkler üstüne duran çadırların sahibi" tanımlaması yapılırdı (Bilgin 2003:80).

534 Bu deyimle ilgili birkaç görüş vardır. Bunlardan birincisi: Firavun bir insana öfkelendiği zaman onu dört kazık arasına bağlar ve işkence altında ölünceye kadar bekletirdi. Karısı Asiye binti Muzahim'de böyle yapmıştı. Bu nedenle bu isimle anılmıştır (Bilgin 2003:79). İkincisi, Klasik Arapça'da bu eski bedevi deyimi, deyimsel olarak "güçlü bir otorite" yahut sarsılmaz/yıkılmaz bir güçten mecaz olarak kullanılmaktaydı. Bir bedevi çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırın boyutuna/genişliğine bağlıydı. Bu boyut da, her zaman çadır sahibinin statüsüne ve gücüne göre değişmekteydi. Böylece, güçlü bir kabile reisi için çoğu zaman "sayısız direkler üstüne duran çadırların sahibi" tanımlaması yapılırdı (Bilgin 2003:80).

3. "geçmek, tamam olmak, sona ermek, çıkmak"

ḳaçan ***keçse*** ağır aylar öldürüŋler ortaḳ ḳatıġlılarnı ḳayda bulsa siler olarnı. 139r/2=009/005

4. "geçmek, takaddüm etmek"

kim kim kelse aŋa ögüt iḍisindin taḳı yıġılsa aŋa ol kim ***keçti*** taḳı anıŋ işi Taŋrı tapa. 35v/8=002/275

5. "ilk defa vuku bulmak, öne geçmek"

yarlıḳaġu üçün saŋa Taŋrı ol kim ***keçti*** yazuḳuŋdın ol kim kėḍin ḳaldı tükel ḳılsa niʿmetini meniŋ üze köndürse sėni köni yolḳa. 376r/3=048/002

6. "geçmek, uğramak, hareket etmek, yürümek"

anıŋ teg kim ***keçti*** bir sala üze ol tozulmış ḳuruġ şiftāları üze. 33r/6=002/259

7. "geçip gitmek, tarihe karışmak, önceden vukua gelmek"

helāk ḳıldımız anlarda ḳatıġraḳı tutmaḳın ***keçti*** ozaḳılarnıŋ yolı. 358v/4=043/008

8. "yanından geçmek"

neçe üküş belgüdin kökler içinde yer içinde ***keçerler*** anıŋ üze anlar andın yüz ewrügliler. 182r/7=012/105

9. "vazgeçmek, bırakmak"

kim kim kelse aŋa ögüt iḍisindin taḳı yıġılsa aŋa ol kim ***keçti*** taḳı anıŋ işi Taŋrı tapa. 35v/8=002/275

ḫadda keç- "aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

ėḍgülükni ***ḫadda keçigli*** sėziklig. 382v/8=050/025

ḫaddın keç- "aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

ammā ʿād boḍunı helāk ḳılındılar ḳatıġ yamlıġ tüpi birle ***ḫaddın keçigli***. 420v/2=069/006

oruḳdın keç- "yoldan çıkmak, taşkınlık yapmak, israf etmek"

yoḳ kim siler boḍun turur siler ***oruḳdın keçigliler*** 120r/6=007/081

teŋde keç- "aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

eger bilse siler aḍaḳın ḳılumamaḳlarınŋa Taŋrı yıġıġlarını yazuḳ yoḳ anlar üze anıŋ içinde yulundı anıŋ birle. ol Taŋrı yıġıġları ***teŋdin keçmeŋler*** andın. 28r/4=002/229

teŋdin keç- "aşırı gitmek ölçüyü kaçırmak"

teŋdin keçiŋler anıŋ üze aŋar meŋzer kim teŋdin keçti siler üze ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa biliŋler kim Taŋrı saḳnuḳlar birle ol. 23r/5=002/194

keçmiş boḍun "İslamiyet gelmeden önceki topluluk/topluluklar"

aydı ol kim kėrtgündi ay boḍunum men ḳorḳar men siler üze ***keçmiş boḍun*** küni teg. 344r/8=040/030

keçmiş boḍun küni "İslamiyet gelmeden önceki toplulukların dönemi"

aydı ol kim kėrtgündi ay boḍunum men ḳorḳar men siler üze ***keçmiş boḍun küni*** teg. 344r/8=040/030

keçmiş ḳayular "geçmişteki birçok nesiller"

ʿādlıġlar şemūdluġlar ḳuḍuġ iḍileri ***keçmiş ḳayular*** anıŋ ara üküş. 264v/8=025/038

kėçmiş künler "gelip geçen, geçmiş günler"

yėŋler içiŋler siŋütlüg öŋdün ıḍmışlarıŋız birle ***keçmiş künler*** içinde. 421r/5=069/024

keçmiş ozaḳı gürūhlar "ilk nesiller (Nuh, Hud, Salih, Lut kavimleri)"

ozaḳı keçmiş gürūhlarnı körgüler kişilerke köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar pend alıġlılar. 284v/3=028/043

keçmiş sawlar "Hz. Musa'nın kızlarının başından geçen hikâyeleri"

ḳaçan keldi erse aŋar sözledi aŋar ***keçmiş sawlarını*** aydı ḳorḳmaġıl ḳutulduŋ küç ḳılıġlı boḍunlardın. 283r/2=028/025

keçmişdin ay- "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

ermes tilek sürmek meger Taŋrıḳa. ***keçmişdin ayur*** yaraġlıġnı ol aḍrıġlı seçiglilerde yėgrekreki ol. 100r/9=006/057

keçmişini ıḍ- "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

anlar üze kim cuhūd boldılar ḥarām ḳıldımız ol kim ***keçmişini ıḍtımız*** seniŋ üze munda öŋdün. 205r/3=016/118

keçmişni ay- "hikâye etmek, anlatmak, bildirmek"

çın bu oḳıġu ***keçmişini ayur*** Taŋrı ḳulı oġlanı üze üküşrek ol kim anlar anıŋ içinde iḫtilāf bolurlar. 279v/4=027/076

keçmişini ıḍ- "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

anlar üze kim cuhūd boldılar ḥarām ḳıldımız ol kim ***keçmişini ıḍtımız*** seniŋ üze munda öŋdün. 205r/3=016/118

keçmişni keleçü ḳıl- "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

ay ādem oġlanları ḳaçan kelse silerke yalawaçlar silerdin ***keçmişni keleçü ḳılurlar*** siler üze belgülerimni kim saḳnuḳluḳ ḳılsa taḳı ėḍgülük ḳılsa ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurarlar. 115v/2=007/035

keçmişlerni sözle- "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

keçmişlerni sözlegil bolġay kim anlar saw pend bulġaylar. 129r/3=007/176

keçmek "geçme, gidiş"

eger yarlıġ ***keçmeki*** bolmasa iḍiŋdin atalmış vaḳtḳa tėgi keçmiş bolġay erdi anlar ara. 354v/2=042/014

kėçe 1."gece, akşam"

yāḍ ḳılġıl iḍiŋni özüŋ içinde yalwaru ḳorḳu aymanu ün bėrü ündemekde ḳuḍıraḳ sözdin ėrte ***kėçe*** bolmaġıl osanıġlılardın. 131r/8=007/205

2."akşam"

andaġ ḳalı anlar ol kün körseler anı turmaġaylar meger ***kėçe*** azu taŋdaşı. 435v/2=079/046

3. "gece karanlığının başlangıcı"

keldiler atalarıŋa ***kėçe*** yıġlarlar. 174r/9=012/016

kėçe azu taŋdaşı "güneşin doğmasından takriben 45-50 dakika geçmesinden, zeval vaktine kadar olan süreye kuşluk (duhâ) vakti[535]"

andaġ ḳalı anlar ol kün körseler anı turmaġaylar meger ***kėçe azu taŋdaşı.*** 435v/2=079/046

kėçe taḳı ėrte "gece ve sabah"

sergil bütünlükün Taŋrınıŋ vaʿdesi rāst turur yarlıḳatu ḳolġıl yazuḳuŋnı tesbīḥ ḳılġıl iḍiŋ ögdüsi birle ***kėçe taḳı ėrte.*** 346r/6=040/055

kėçe taḳı kündüz "gece ve gündüz"

aydı iḍimā! men oḳıdım boḍunumnı ***kėçe taḳı kündüz.*** 423v/6=071/005

kėçe taŋda "sabah akşam"

yāḍ ḳılġıl iḍiŋ atını ***taŋda kėçe.*** 431v/2=076/025

kėçe yme taŋda "gece ve sabah, ʿAşiyy[536]"

biz musaḫḫar ḳıldımız taġlarnı anıŋ birle tesbīḥ ḳılurlar ***kėçe yme taŋda.*** 331r/8=038/018

kėçele- "gecelemek, mesâ'[537]"

alḳış bėriŋler Taŋrıḳa ol vaḳtda kim ***kėçeler*** siler ol vaḳtda ėrteke tėger siler. 295r/9=030/017

kėçelik "gece, gece boyunca, gece süresince"

süleymānḳa yelni musaḫḫar ḳıldımız taŋ birlekini bir aylıḳ yana ***kėçeliki*** bir aylıḳ. aḳıttımız aŋar ḳızıl sızġurmış tuç bulaḳını. 312v/8=034/012

keçgü "geçilecek olan"

yime tamuġ bolġay ***keçgü*** yol. 433v/6=078/021

keçgü yol "rasad mevzii, rasadhane, gözetleme yeri"

yme tamuġ bolġay ***keçgü yol.*** 433v/6=078/021

keçig "keçi ***bkz.*** eçkü"

---

535 Güneşin doğduktan sonra 5 derece (bir mızrak boyu) yükselmesinden, başka bir deyişle güneşin doğmasından takriben 45-50 dakika geçmesinden, zeval vaktine kadar olan süreye kuşluk (duhâ) vakti; bu zaman diliminde kılınan nafile namaza da duhâ namazı denir. Diğer bir ismi de kuşluk namazıdır. Bu niyetle en az iki, en çok on iki rek'at namaz kılmak menduptur. Ancak sekiz rekat kılınması daha faziletlidir. Hz. Peygamber'in kuşluk vaktinde nafile namaz kıldığı ve ashabına da tavsiye ettiği pek çok hadiste geçmektedir (Karagöz 2005:128).

536 "ʿAşiyy ve ʿişâ", kozmolojik olarak çok geniş bir zaman dilimini kapasadıkları için, doğrudan yatsı vaktine münhasır olduklarını söylemek mümkün değildir. Akşam manasına gelen ʿAşiyy kelimesi, türevleri ile birlikte Kurʾân'da on dört yerde geçmektedir (Kalın 2001:116)

537 Akşam vaktini ifade etmek için birçok kelime kullanılmaktadır. "Mesâʾ" kelimesinin yaygın kullanımı akşam vakti için olsa da, asıl ihata ettiği süre öğleden sonra akşam namazına kadar olan süredir. Bazı bilim adamlarına göre de "mesâʾ" kelimesinin kapsadığı süre, gece yarısına kadar sürmektedir (Kalın 2001:110).

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve ***keçigdin*** taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

keçik "küçük"

aydı ėgtülemedimiz mü biziŋ içimiz içinde ***kiçig*** oġul erken ürgerdüŋ biziŋ içimizde yaşıŋdın yıllar. 268r/2=026/018

keçik oġul "küçük oğul "

aydı ėgtülemedimiz mü biziŋ içimiz içinde ***kiçig oġul*** erken ürgerdüŋ biziŋ içimizde yaşıŋdın yıllar. 268r/2=026/018

kėçki "geçmiş ***bkz.*** keçki"

aydılar anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündi eger bolsa ėḍgülük aşunmaġaylar erdi bizdin anıŋ tapa ançada yol bilmediler aŋar munu ayurlar bu yalġançı turur ***kėçki***. 369v/7=046/011

keçki "geçmiş ***bkz.*** kėçki"

yme ayḳa teŋledimiz anı tüşgünler ançaḳa tėgi yandı egülmiş butaḳ teg ***kėçki***. 322v/7=036/039

keçrül- "geçirilmek, bitirilmek, karara bağlanmak"

aydı 'iḍiŋ ol meniŋ üze āsān turur yme ḳılalım anı bir belgü kişilerke bir yarlıḳamaḳ bizdin. erür iş ötenmiş ***keçrülmiş***. 224r/5=019/021

keçrütül- "şefaat etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler yėtürüŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldımız silerke kelmişde öŋdün bir kün satıġ yoḳ anıŋ içinde dostluḳ yoḳ taḳı yme ***keçrütülmek*** yoḳ tanıġlılar anlar tururlar küç ḳılıġlılar. 31b/9=002/254

keçrütülmek "şefaat etme, bağışlama"

ay anlar kim kėrtgündiler yėtürüŋler anıŋdın kim rūzī ḳıldımız silerke kelmişde öŋdün bir kün satıġ yoḳ anıŋ içinde dostluḳ yoḳ taḳı yme ***keçrütülmek*** yoḳ tanıġlılar anlar tururlar küç ḳılıġlılar. 31b/9=002/254

keç(ü)r- 1. "geçirmek, verilmek, yerine getirmek"

yana ***keçürdimiz*** Taŋrı ḳulı oġlanını teŋizdin keldiler ol ürük turup tapnur boḍun üzele 124r/7=007/138

2. "affetmek, bağışlamak"

ay bitig iḍileri keldi ök silerke yalavaçımız belgürtür silerke üküşi anıŋdın kim kizler erdiler bitigdin ***keçrür*** üküşdin. 82r/6=005/015

3. "mesafe katetmek, geçmek"

yana ***keçürdimiz*** Taŋrı ḳulı oġlanını teŋizdin keldiler ol ürük turup tapnur boḍun üzele. 124r/7=007/138

4. "kurtarmak"

eger körkitti erse olarḳa köp yüreksizlik ḳılġay erdiŋizler tartışġay erdiŋizler iş içinde yoḳ kim Taŋrı esenlik üçün ***keçürdi***. 135v/1=008/043

ḥaddın keçür- "aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

haddın keçürmeŋler ol sewmes oruḳdın keçiglilerni. 109v/1=006/141

teŋda keçür- "haddi aşmak, israf etmek, ölçüyü kaçırmak"

sögmeŋler anlarnı kim oḳırlar Taŋrıda aḍın söggeyler Taŋrını ***teŋde keçrü*** biligsizlikin. 105v/5=006/108

oruḳdın keçür- "yoldan çıkmak, taşkınlık yapmak, israf etmek"

ay ādem oġlanları alıŋızlar ètigiŋizlerni tègme mezgit üskinde yèŋler içiŋler ***oruḳdın keçürmeŋler*** ol sewmes oruḳda keçrüglilerni. 115r/4=007/031

yazuḳ keçrü ḳıl- "aracılık etmek, şefaat etmek"

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer öz birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın ***yazuḳ keçrü ḳılmaḳ*** alınmaz andın teŋ tuş ap yme anlar yārī bèrilmezler. 6v/2=002/048

yazuḳ keçrü ḳol- "şefaat istemek"

aŋġıl üstgergil anıŋ birle tutuġ urulmaḳ bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı ***yazuḳ keçrü ḳoldaçı***. 101v/4=006/070

keçrügli "hilm, yumuşak huyluluk, öfkeyi yenmek, yumuşak huylu"

çınoḳ ibrāhīm yalavaç ***keçrügli*** ol üküş āh ḳılıġlı yazuḳındın yanıġlı ol. 169r/9=011/075

keçürgen 1. "affeden, bağışlayıcı, esma-i hüsnaʿ dan el-Afüvv[538]"

bütünlükün Taŋrı ***keçürgen*** yarlıḳaġan. 400v/5=058/002

2. "yumuşak huylu, mütevazı"

eger ötünç bèrse siler Taŋrıḳa körklüg ötünç bèrmek èkki ança arturġay silerḳa yarlıḳaġay silerke Taŋrı arındurulġan ***keçürgen*** turur. 413r/1=064/017

keçürmek 1. "af, affetme"

aygıl Taŋrıḳa yazuḳ ***keçürmek*** yumḳı. 338v/8=039/044

2. "arzetmek, açığa çıkarmak, göstermek, sunmak"

körkitü keçürgey miz tamuġnı ol kün tanıġlılarḳa körkitü ***keçürmek***. 222r/5=018/100

keçürmiş bitigi "nüsha"

ḳaçan amruldı erse mūsādın buşuġ öfke aldı taḫtalarnı anıŋ ***keçürmiş bitigi*** içinde köni yol yarlıḳamaḳ anlarḳa kim anlar iḍileriŋe ḳorḳarlar. 126r/4=007/154

keçürd- "geçirtmek"

---

538 Günahları silen, cezalarını kaldıran Allahu Teâlâ kullarındaki zilleti gidermeyi ve keremiyle onlardan bu durumu kaldırmayı ister. Afv, bir şeyin izini izale etmektir "Gufran", örtmeye: Afv", ise silmeye, yok etmeye işaret eder. Affın bir manası da "atiye ve bağışı bol demekir", denilmiştir.Afv, lügatta saf, helal ve temiz manansa gelir. Bir manası da fazlalık ve artık demektir. Afv, Kur'an-ı Kerim'de beş yerde zikredilmiştir. Bunlardan dördü *el- Gafur* ismi ile, beşincisi ise, *el-Kadîr* ismi ile geçmektedir (Cemel 2001:137).

ol arıġsız azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol boġuzlanmış birle ol butlar atı birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme teŋde ***keçürdmegli*** seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/3=006/145

teŋde keçürd- "mütecaviz olmak"

ol arıġsız azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol boġuzlanmış birle ol butlar atı birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme ***teŋde keçürdmegli*** seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/3=006/145

keçürmeklig "ihtiyaç miktarından fazla mal, ihtiyaç dışında arta kalan mal"

aygıl ***keçürmeklig***. 26v/4=002/219

keçürül- "geçirilmek"

azu bar mu anlarḳa ortaḳlar belgürtseler anlarḳa dīndin ol kim destūr bėrmedükini aŋar eger aḍırmaḳ yarlıġıbolmasa unap ***keçrülgey*** erdi anlar ara çın oḳ küç ḳılıġlılar anlarḳa ḳın turur aġrıtıġlı. 355r/8=042/021

keḍ "çok iyi, iyice ***bkz.*** key"

artuḳluḳ ḥikmet yetrü ***keḍ*** ne asıġ ḳılur ḳorḳıttaçılar. 390r/6=054/005

keḍ ḳulaḳ tutuġlılar "kulak verenler"

anlardın kim cuhūd boldılar keḍ üküş èşitigliler yalġan üçün ***keḍ ḳulaḳ tutuġlılar*** aḍın ḳavmḳa kim kelmediler saŋa. 85r/5=005/041

keḍ üküş èşitigliler "yalana kulak verenler"

anlardın kim cuhūd boldılar ***keḍ üküş èşitigliler*** yalġan üçün keḍ ḳulaḳ tutuġlılar aḍın ḳavmḳa kim kelmediler saŋa. 85r=005/041

keḍ- "giymek, giyinmek, kuşanmak"

keḍerler yufḳa tawarlardın yme ḳalıŋ tawarlardın bir èkkindike utruşu. 365r/8=044/053

keḍigli "sakınan, korkudan dolayı korunan, çekinen"

biz yumḳı tulum ***keḍigliler*** miz. 269v/1=026/056

keḍ(ü)r- "giydirmek"

baḳġıl eşgekiŋke ḳılġay miz sèni belgü kişilerke baḳġıl süŋüklerke neteg ḳoparur miz yana ***keḍrür*** miz ol süŋüklerke etni. 33v/2=002/259

keḍgü "giyim, kuşam"

nèġü keḍgü kètürüŋler anlarḳa bay kişi üze yā elgi kèŋ anıŋ teŋi. elgi tar çıġay kişi üze anıŋ teŋi nèġü ***keḍgü*** èrinç bèrmek yaraşı èḍgülük ḳılġan kişiler üze. 29v/7=002/236

keḍik "geyik"

ḳaçan ***keḍikler*** tèrilseler . 436v/4=081/005

keḍim "giyim, giyecek"

ḥelāl ḳılındı silerke tègme rūze tüni ḳawuşmaḳ uraġutlarıŋızḳa anlar ***keḍim*** ol silerke siler keḍim anlarḳa. 22r/4=002/187

keḍim èt- "elbise dikmek, elbise yapmak"

ögretti miz anar ***kẹdim ėtmek*** yaʿnī yarıḳ silerke ançaḳ küḍezelim silerni ḳatıġlıḳınızlardın nek bar mu siler şükr ḳılıġlılar. 240r/4=021/080

kẹdim ėtmek "elbise, giyim kuşam"

ögretti miz anar ***kẹdim ėtmek*** yaʿnī yarıḳ silerke ançaḳ küḍezelim silerni ḳatıġlıḳınızlardın nek bar mu siler şükr ḳılıġlılar 240r/4=021/080

kẹdin 1."sonra ***bkz.*** keḍin"

orunḳa ḳaldı anlarda ***kẹdin*** yawuz ʿayāllar żāyiʿ ḳıldılar namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa terk bolġay kim körgeyler ġayy tamusınа. 226v/1=019/059

kẹḍin 1."sonra ***bkz.*** kedin "

anlar kim buzarlar Taŋrınıŋ ʿahdini ***kẹḍin***. 4v/5=002/027

2. "sonuncu"

oḳımaḳları anıŋ içinde arıġ sen sen idime alḳışları anıŋ içinde selām tėmek ***kẹḍin*** oḳımaḳları ögdi aymaḳlıḳ Taŋrıḳa ajunluġlar iḍisi. 153v/9=010/010

kẹḍin ḳal- "geçmişte kalmak"

yarlıḳaġu üçün saŋa Taŋrı ol kim keçti yazuḳuŋdın ol kim ***kẹḍin ḳaldı*** tükel ḳılsa niʿmetini meniŋ üze köndürse sėni köni yolḳa. 376r/4=048/002

kẹḍin ḳalıġlılar birle bol- "geride kalanlardan olmak"

bütünlükün yol anlar üze kim destūr ḳolurlar sėnde anlar muŋsuzlar ol tapladılar kim bolmaḳların ***kẹḍin ḳalıġlılar birle***. 148v/6=009/093

kẹḍin ḳalmış 1."miras semâların ve arzın mirasının Allah'a ait olması; Allah'ın, bunların hepsine sahip olup, bunların zahiri sahipleri olan ehli fani olduktan sonar neticede hepsinin Allah'a kalması"

Taŋrınıŋ turur köklerniŋ yerlerniŋ ***kẹḍin ḳalmış***. 55v/5=003/180

2. "baki, fani"

aydı anlarḳa yalavaçları anıŋ erkliginiŋ nişānı kelmeki silerke ḳaburçaḳ anıŋ içinde köŋül amrulmaḳı iḍiŋizlerdin ***kẹḍin ḳalmış*** anıŋdın kim mūsā boḍunı hārūn boḍunı yüḍer anı ferişteler. 31r/7=002/248

kẹḍin kel- "sonradan gelmek"

azu kim yanut bėrür muŋuḳmışḳa ḳaçan oḳısa anı açar kiterür ėsizlikni ḳılur silerni ***kẹḍin keldeçiler***. 278v/6=027/062

kẹḍin keldeçiler "halife, yerine geçen, halef olan[539]"

539 Sözlükte "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelen "half" kökünden türetilmiş olan "halife" birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde "halife" denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. "Halife ve hilafet tabiri", Hz. peygamberin vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

539 Sözlükte "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelen half kökünden türetilmiş olan "halife" birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde "halife "denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir." Halife ve hilafet" tabiri, Hz. peygamberin

azu kim yanut bėrür muŋuķmışķa ķaçan oķısa anı açar kiterür ėsizlikni ķılur silerni ***kėḏin keldeçiler***. 278v/6=027/062

kėḏin keligliler "sonra gelenler"

çınoķ bildimiz ök aşnuġlılarnı silerdin bildimiz ök ***kėḏin keligliler***. 193r/9=015/024

kėḏin kelip başlaġlı "halife, yerine geçen, halef olan[540]"

ay dāvud biz ķıldımız sėni ***kėḏin kelip başlaġlı*** yer içinde ḥükm ķılġıl kişiler ara könilik birle uḍu barmaġıl nefs tilekiŋe azdurġay sėni Taŋrı yolından. 332r/1=038/026

kėḏinki 1. "Ahiret ***bkz.*** kėḏinki"

yaķınraķ tiriglik içinde ***kėḏinki*** içinde. 147r/1=009/074

2. "ölüm vakti[541]"

ķaçan kelse ***kėḏinki*** ėkki fesādnıŋ ilkisi vaķti ıḍġay miz siler üze biziŋ ķullarnı ķatıġ toķış iḍisi aralaġaylar sarāylar arasını. 206r/6=017/005

kėḏinki "Ahiret ***bkz.*** kėdinki"

ķaçan kelse kėdinki ėkki fesādnıŋ ilkisi vaķti ıḍġay miz siler üze biziŋ ķullarnı ķatıġ toķış iḍisi aralaġaylar sarāylar arasını. 206r/6=017/005

kėḏinki uġuş "(babalarımızın bağlı olduğu) öteki din"

eşitmedimiz bunu cündnı ***kėḏinki aġuş*** içinde ermez bu meger yalġan ķoşmaķ 330v/6=038/007

kėḏinki āzab vaķtı "Ahiret azabı zamanı, ikinci bozgunculuk zamanı"

eger ėḍgülük ķıldıŋız erse eḍgülük ķıldıŋızlar özüŋizlerke eger yawuz ķılsa siler aŋar oķ ķaçan kelse ***kėḏinki ʿazāb vaķtı*** yawuz kelgey yüzüŋizlerke kirgey ökler mezgitke 206v/2=017/007

kėḏinki ajun "Ahiret"

ayurlar iḍimizā! nelük bitidiŋ biziŋ üze toķışnı nelük kėŋümediŋ bizni atalmış yaķın vaķtķa tėgi. ayġıl dünyānıŋ az turur ***kėḏinki ajun*** yėgrekrek turur aŋar kim ķorķsa küç ķılınmaġay siler ayada uķmış kirçe. 67v/2=004/077

kėḏinki ajun ķını "Ahiret azabı"

mundaġoķ yanut bėrür miz kim ḥaddın aşsa taķı kėrtgünmese iḍisi belgüleriŋe yaʿnī muḥammedke. ***kėḏinki ajun ķını*** ķatıġraķ kėç ķalıġlıraķ. 234v/8=020/127

---

vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

540 Sözlükte "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelen "half" kökünden türetilmiş olan "halife" birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde "halife" denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. "Halife ve hilafet tabiri", Hz. peygamberin vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

541 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir(Karagöz 2005:131)

kėḏinki ajun ḳızġut- "Ahirette korkunç bir cezaya çarptırmak"
tuttı anı Taŋrı ***kėḏinki ajun ḳızġuttı*** bu ajun ḳızġuttı. 435r/1=079/025

kėḏinki ajun tirigliki "Ahiret hayatı"
bekütü küḏezür Taŋrı anlarnı kim kėrtgündiler bekümiş söz birle yaḳınraḳ tiriglik içinde ***kėḏinki ajun tirigliki*** içinde. 190v/2=014/027

kėḏinki ajun yanutı "Ahiret mükâfatı"
kėḏinki ajun yanutı uluġraḳ eger bilür erse siler. 198v/9=016/041

kėḏinki kün "Ahiret"
kişilerde kim ayur kėrtgündümiz Taŋrıḳa ***kėḏinki künke***. 3r/1=002/008

kėḏinki muyan "Ahiret mükâfatı"
kėḏinki muyan yėgrek turur anlarḳa kim kėrtgündiler saḳnuḳluḳ ḳılur erdiler keldi yūsuf ḳadaşları kirdiler anıŋ üze. bildi anlarnı anlar anı bilmegliler ol. 178r/4=012/057

kėḏinki orun "Ahiret"
anlar turur anlar satġın aldılar yaḳınraḳ tiriglikni ***kėḏinki orun*** birle yüŋütülmes anlardın ḳın ap yme anlar yārī bėrilmesler. 10v/4=002/086

kėḏinki sarāy "Ahiret[542]"
ayġıl eger bolsa silerke ***kėḏinki sarāy*** Taŋrı üskinde ḳatıġsız boḍunda aḍın küseŋler ölümni eger erse siler çaḳ sözlegliler. 11v4=002/094

kėḏinki törütmek "diriliş, ilk diriliş, dünya hayatı, dünyadaki canlılık"
oŋurḳa suwıdın ḳaçan tökülse raḥm içinde yana anıŋ üze ***kėḏinki törütmek***. 389v/4=053/047

kėḏinki törütüg "diriliş, ilk diriliş, dünya hayatı, dünyadaki canlılık"
neme Taŋrı törütür ***kėḏinki törütügni*** 290r/7=029/020

kėḏinki vaḳt "Ahiret zamanı"
aydımız anda kėḏin Taŋrı ḳulı oġlanını amruluŋlar yerde ḳaçan kelse ***kėḏinki vaḳt*** keltürgey miz silerni ḳatıḳ ḳarmaḳ. 214r/2=017/104

keḏür- "giydirmek"
bes ***keḏürdimiz*** süŋüklerke etni. yana yarattımız anı taḳı bir yaratıġ ḳutluġ bėrgenlıġ Taŋrı yaratıġlılarda körklügreki. 249v/2=023/014

keffāret (<A.) "meşru[543]"

542 "Dâr" kelimesi sözlükte "ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiği gibi, "etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer" anlamında kullanılmıştır. "Ahiret" ise "son" anlamını ifade etmektedir. Buna göre "Dâru'l-Ahire" terkibi varılacak son yurt demektir (Akpınar 2002:226). "Son Yurt" şeklindeki salt anlamı düşünüldüğünde bu terkip hem Cenneti hem de Cehennemi kapsamaktadır. Buna göre, ahirette varılacak "son yurt" inananlar için cennet, kafirler için ise cehennemi ifade etmektedir(Akpınar 2002:226).

keffāret bol- "meşru kılmak"

vācib ḳıldı Taŋrı silerke iḍiŋizler bütün ***bolġu üçün keffāret*** Taŋrı küḍezgeŋiŋizler turur silerni biligli bütün işlig. 415r/1=066/002

kehl **(<A.)** "tembel[544] ***bkz.*** kehāl"

kelmesler namāzḳa meger anlar ***kehller*** ḫazīne ḳılmaslar meger anlar taplamaġlılar. 144v/2=009/054

kehāl **(<A.ç.)** "tembel olanlar[545] ***bkz.***kehl"

ḳaçan ḳopsalar namāzḳa ḳoparlar ***kehālin*** körkitürler kişilerke yāḍ ḳılmaslar Taŋrını meger az. 75r/9=004/142

kehllendür- (<A.+T.) "tembellik ettirmek, üşendirmek"

yoḳ kim tilemedi Taŋrı ḳızup çıḳmaḳlarını ***kehllendürdi*** anlarnı aytıldı olturuŋlar olturuġlılar birle. 143v/7=009/046

kel- 1."gelmek"

kim tap ***kelür*** eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız taḳı kelseler sizke ėwmeklerindin bu meded bėrgey sizke iḍiŋiz bėş miŋ feriştelerdin nişān ḳılġanlar. 50r/5=003/125

2. "cinsi münasebette bulunmak"

kelinler tarıġlaġınızlarḳa ḳayudın kim tilese siler aşunduruŋlar özüŋüzlerni. 27r/7=002/223

3."başına geçmek, ele almak"

keldimiz anıŋ tapa ḳıldılar işdin ḳıldımız anı toġ yıratmış. 264r/2=025/023

4."kolayca gelmek, uğramak, rastlamak, karşılaşmak"

keldi Taŋrı yarlıġı ėwdürmeŋler anı. 196r/1=016/001,

5. "vaki olmak, tahakkuk etmek"

ḳaçan ***kelse*** kelgü sāʿat. 394v/5=056/001

6. "hicret etmek"

---

543 Örtmek anlamına gelen "kefr" kelimesinden türetilen kefaret, sözlükte kusur veya günahı örten, izale eden, şey anlamına gelmektedir. Anı kökten türeyen kefere fiili, Kur'an-ı Kerim'de günahları örtmek anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:369).

544 Kehl kelimesi lügatte saçı ağarıp yaşlanmak anlamına gelir. Biyolojik değişimin yanı sıra, kehl'in sınırına dair verilen rakamlar farklı olmakla birlikte, hepsi de otuz yaşın üzerinde olduğu kesinlik kazanmaktadır. Kehl kelimesinin kozmolojik olarak ortaya koyduğu zaman alt sınırı 30 yaş iken, üst sınırı, 40-50 gibi birden fazla rakamın verilmesi, sözü edilen kelimenin biyolojik bir ölçek ve belirleme olduğu hususunda kesinlik kazanmaktadır (Kalın 2001:179).

545 "Kehl" kelimesi lügatte "saçı ağarıp yaşlanmak" anlamına gelir. Biyolojik değişimin yanı sıra, "kehl"'in sınırına dair verilen rakamlar farklı olmakla birlikte, hepsi de otuz yaşın üzerinde olduğu kesinlik kazanmaktadır. "Kehl" kelimesinin kozmolojik olarak ortaya koyduğu zaman alt sınırı 30 yaş iken, üst sınırı, 40-50 gibi birden fazla rakamın verilmesi, sözü edilen kelimenin biyolojik bir ölçek ve belirleme olduğu hususunda kesinlik kazanmaktadır (Kalın 2001:179).

andın kim ġanīmet bėrdi Taŋrı sėniŋ üze atanıŋ ḳarındaşı ḳızı ḥelāl ḳıldı saŋa ataŋnıŋ ḳarındaşı ḳızını taḳı anaŋnıŋ erkek ḳarındaşı ḳızını taḳı anaŋnıŋ tişi ḳarındaşı ḳızını anlar kim kesildiler ġurbatluḳḳa ***keldiler*** sėniŋ birle. 309r/5=033/050

7. "gelmek, hasıl olmak, tahakkuk etmek"

baḳmazlar meger uluġ künke kim ***kelse*** anlarḳa tawuşsuzun keldi ök anıŋ nişānları asıġ ḳılmaz anlarḳa ḳaçan kelse anlarḳa anlarnıŋ pendi. 374r/6=047/018

keldeçi 1."gelen, gelici"

kim ermez erse Taŋrıḳa tuşmaḳnı Taŋrınıŋ üḍ urmışı ***keldeçi*** ol. 289r/2=029/005

2."karşılaşan, kavuşan, müteveccih, karşıda"

ayġıl bütünlükün ölüm ol kim ḳaçar siler andın ol ölüm ***keldeçi*** turur silerke yana yandrulur siler örtüglügni biligli Taŋrıḳa yme açuḳluḳnı biligli Taŋrıḳa. 409v/9=062/008

kelgen "gelen"

bütünlükün ḳıyāmet ***kelgen*** turur şekk yoḳ anıŋ içinde ançası bar kişilerniŋ üküşreki kėrtgünmesler. 346v/2=059/040

keligli "gelen, gelici"

ermez ḳamuġ ol kim kökler içinde taḳı yer içinde meger ***keligli*** turur Taŋrıḳa ḳulluḳ birle 228r/5=019/093

kelmek "gelmek, gelme"

kün barmaḳı tün ***kelmeki*** ekindü vaḳti bile. 448v/8=103/008

keliŋ "gelin, beri gelin!"

ayur ***keliŋ*** oḳuŋlar bitigimni. 421r/3=069/09

keldür- 1. "getirmek ***bkz.*** keltür-"

köz tut ol kün ***keldürür*** kök tütün belgülüg. 363v/8=044/010

2. "hediye vermek, nimetlendirmek"

küḍezdi anlarnı Taŋrı ol kün ḳatıġlıḳından yme utru ***keldürdi*** anlarḳa tāzelıḳ sewünç. 430v/8=076/011,

3. "gel, buyur"

ayġıl ***keldürgil*** tanuḳlarıŋızını anlar kim tanuḳluḳ bėrürler bütünlükün Taŋrı ḥarām ḳıldı munı. 110v/3=006/150

keldürmek "getirmek"

anlarda kimi aymadımız saŋa kerekmez yaramaz yalavaçḳa ***keldürmek*** bir belgü meger Taŋrı destūrı birle ḳaçan. 348r/4=040/078

kelām (<A.) "söz[546]"

546 Sözlükte "söz, deyiş, cümle, hat ve işaret gibi anlamlara gelmektedir. Sesle ifade edildiğinde lafv veya kavl; yazıyla ifade edildiğinde hat veya kitabet; işaretle ifade edildiğinde ise, remz veya resm adını alır. Kelam, Allah'ın bir sıfatı ve Kur'an'ın lafızları için de kullanılır (Karagöz 2005:370).

iḍinniŋ ***kelāmı*** töleyür men ök tamuġnı perīlerdin kişilerdin yumḳılar. 173r/1=011/119

keldürül- "getirilmek ***krş.*** keltürül-"

yme yaruġay yer iḍisi nūrı birle ḳoḍulġay bitig ***keldürülgey*** yalavaçlarnı tanuḳlarnı ḥükm ḳılınġay anlar ara könilik birle anlar küç ḳılınmaġaylar. 340v/9=039/069

keldürülmişler "azabın içine getirilenler, Cehenneme atılanlar"

yana anlar kim tandılar yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni kėḍinki sarāynı körmek anlar ḳın içinde anuḳ ***keldürülmişler***. 295r/8=030/016

kelebek "kelebek"

ol kün bolur kişiler yazılmış ***kelebek*** teg. 448r/7=101/004

keleçü "söz"

nek keldi mü saŋa söz ibrāhīmniŋ aġırlıġ ḳonuḳlarınıŋ ***keleçüsi***. 384v/3=051/024

keleçü ḳıl- "anlatmak, hikâye etmek, nakl etmek"

ay ādem oġlanları ḳaçan kelse silerke yalawaçlar silerdin keçmişni ***keleçü ḳılurlar*** siler üze belgülerimni kim saḳnuḳluḳ ḳılsa taḳı ėḍgülük ḳılsa ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurarlar. 115v/2=007/035

kelgü "gelme zamanı, geliş, gelecek"

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ṣıddīḳ yaʿnī küçlüg ḳılur anı yoġnayur yaʿnī ʿosman birle tüz boldı ʿalā yotası üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa öfke ***kelgü*** üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa 379*r*/8=048/029

kelgü sāʿat "Kıyamet[547]"

ḳaçan kelse ***kelgü sāʿat***. 394v/5=056/001

kelgüçi "gelme, bir şeyin gelecek olması"

bütünlükün ḳıyāmet ***kelgüçi*** turur şek yoḳ anıŋ içinde. bütünlükün Taŋrı ḳoparur gürlar içindekini. 243r/1=022/007

kelgülük "gelmeye hak kazanmış, gelecek olan"

iḍiŋniŋ ḳını ***kelgülük***. 386r/6=052/007

kelime (<A.) 1. "söz, karar[548]"

547 Oturmanın zıddı, bir kalkış, kıyamet için 'azm, muhafaza ve ıslah, vukuf, ve sebat içinde adalet, bir şeyin değeri, kıyamet günü mahlukatın tekrar dirilerek kalktığı zaman, Cuma günü, gecenin bir parçası, sınırı belli olmayan vakit gibi anlama gelmektedir. Kıyamet, Kur'an'da 70 yerde yevm kelimesi ile birlikte terkip halinde geçmektedir. Bu durumda, kıyametin kendisinin zaman olmadığı, zamanın mahiyetini bildirdiği görülür (Kalın 2001:147-148).

548 Yaralamak anlamındaki "kelm" kökünden türeyen "kelime" sözlükte; bir mana ifade eden tek bir lafız ve söz anlamına gelir. Kelime; isim, fiil ve harf olabilir. Dil bilimcilere göre kelime, müfret bir mana için konulmuş bir lafızdır. Çoğulu kelim ve kelimattır. Bu lafız Kur'an'da tekil ve çoğul olmak üzere 46 defa geçmiştir (Karagöz 2005:371).

eger bir ***kelime*** aşunmaduḳ erse iḍiŋdin tegrülgey erdi olar ara anıŋ içinde kim anıŋ içinde aḍnaşurlar erdi. 155r/1=010/019

2. "Hz. İsa"

ol vaḳtın kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı müjde bėrür saŋa ***kelime*** birle andın anıŋ atı mesīḥ meryem oġlı ʿīsā şerīf dünyāda taḳı ol cihānda yawuḳ ḳılınmışlardın. 42v/3=003/045

kelin- "gelinmek"

bütünlükün anlar kėrtgündiler yana anlar ewlerindin ***kelindiler*** ḳatıġlandılar Taŋrı yolı içinde anlar umarlar Taŋrınıŋ yarlıḳamaḳını 26v/1=002/218

ewlerindin kelin- "hicret etmek"

bütünlükün anlar kėrtgündiler yana anlar ***ewlerindin kelindiler*** ḳatıġlandılar Taŋrı yolı içinde anlar umarlar Taŋrınıŋ yarlıḳamaḳını. Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 26v/1=002/218

keltür- 1."getirtmek ***bkz.*** keldür- "

ay oġulḳınam ol eger bolsa ṭāʾatı bir ewün endāzesiçe ispendāndın bolsa bir beḍük taş içinde azu kökler içinde azu yerler içinde ***keltürür*** anı Taŋrı. 300r/8=031/016

2. "teşvik etmek, sevketmek, koşturmak, toplanmak, etrafını çevirmek"

ḳoparġıl kimni usa sen anlardın ünüŋ birle ***keltürgil*** anlar üze aṭlıġıŋnı yaḍaġıŋnı ortaḳlaşġıl anlar birle māl tawarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 210v/9=017/064

3. "kolayca gelmek, uğramak, rastlamak, karşılaşmak"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın ***keltürgil*** anı kün batsıġdın başı tezginip ḳaldı ol kim tandı. 33r/5=002/258

keltürül- "getirilmek ***krş.*** keldürül-"

aygıl bütünlükün vaḥy ***keltürülür*** maŋa bütünlükün iḍiŋiz bir iḍi turur nek. 241v/9=021/108

kėme "gemi ***bkz.*** kemi, kėmi"

yalġanḳa tuttılar anı ḳutġardımız anı anlarnı anıŋ birle ***kėme*** içinde suwḳa baturdımız anlarnı kim yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni 118v/6=007/064

kemi "gemi ***bkz.*** kėme, kėmi"

bütünlükün köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde tün kündüz barmaḳı kelmeki içinde ***kemi*** ol kim yöriyür teŋiz içinde anıŋ birle asıġ ḳılur kişiler anı kim indürdi Taŋrı kökdin. 19r/5=002/164

kemi boḍunı "Ashâbʿu-s Sefîne, Hz. Nuh'un çağrısına uyarak gemiye binenler[549]"

549 Hz.Adem ile Nuh arasında yirmi kuşak geçmiştir. Bu yirmi kuşağın hepsi İslam üzerineydiler. İlk Allah'ı inkar olayı Nuh'un gönderildiği asırda olmuştur. İnsanlar ilahi çizgiden ayrılıp putlara, heykellere, tapmaya ve bunları yanlarında, evlerinde bulundurmaya başladılar. Maişet derdi onları dinlerinden uzaklaştırdı. Putperestlik yaygın bir hal almış, insanlar şirke yönelmişlerdi. Hz. Nuh onları doğru yola yönlendirmek istesede hiçbir başarı kazanamadı üstelik inkarcılar artan bir şekilde tepki göstermeye başladılar bunun üzerine Hz. Nuh Allah'a

ḳutġardımız anı yme ***kemi boḍunını*** ḳıldımız anı belgü ajunluġlarḳa taḳı ibrāhīm ol uġurda aydı öz boḍunıŋa tapnuŋlar Taŋrıḳa ḳorḳuŋlar. 289v/8=029/015

kėmi "gemi ***bkz.*** kėme, kemi"

ḳaçan bolsa siler ***kėmi*** içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın. 155r/6=010/022

kemiş- 1."atmak, bırakmak, salmak, koymak, yerleştirmek, göndermek, vermek, yarmak, kesmek, şüpheye düşmek"

dereceler kötrügli ʿarş iḍisi ***kemşür*** cebraʾil öz yarlıġıdın kimke kim tilese ḳullarında ḳorḳıtġu üçün tuşġu künke ol kün çıḳıġlı tururlar. 342v/8=040/015

2. "toplamak, bir araya getirmek"

taḳı yapuşuŋ Taŋrı urġanıŋa ḳamuġ taḳı tarılmaŋ taḳı yāḍ ḳılıŋ Taŋrınıŋ niʿmetini sizin üze ol uġurda kim erdiŋiz düşmenler taḳı yaraşıḳ ***kemişti*** köŋülleriŋiz arasında taḳı bulduŋuz niʿmeti birle uyalar. 48r/2=003/103

3. "yüzü veya yanı üzerine yere yıkmak, bırakmak"

ḳaçan boyun bėrdi erse ėkkigün ***kemişti*** anı alnın. 328r/5=037/103

4."düşürmek"

kemişgil bizin üze. 273r/8=026/187

5. "yapmak, terbiye etmek, yetiştirmek"

kemişgil anı tābūt içinde ***kemişgil*** anı uluġ teŋiz içinde atıtsun uluġ teŋiz ḳırıġıŋa alsun anı meniŋ yaġım anıŋ yaġısı. 229v/6=020/039

6. "söndürmek, ateşi söndürmek"

arturġay oḳ üküşni anlardın. ne kim indürüldi saŋa iḍiŋdin boynaġuluḳın kėrtgünmemekin ***kemiştimiz*** anlar ara yaġılıḳnı sewügsizlikni ḳıyāmet künke tėgi. 88v/1=005/064

7. "fırlatmak, salmak, bırakmak, atmak, musallat etmek, peşine salmak"

sėzinmediŋizler çıḳmaḳları sėzik ḳatdılar anlarnı yıġlılar ḥişārları Taŋrı ʿaẕābındın bėrdi anlarḳa Taŋrı ḫayş saḳınmadılar ***kemişti*** köŋülleri içinde ḳorḳınçnı. 403v/1=059/002

8. "bulup almak"

aydı bir aytıġlı anlardın öldürmeŋler yūsufnı ***kemişiŋler*** anı ḳuḍuġ batıġıŋa kötürgey anı arḳışnıŋ amarısı eger erse siler ḳılıġlılar. 174r/2=012/010

---

yalvararak iman edenlerin kurtarılmasını zalimlerin ise helak edilmesini istedi. Hz. Nuh'un bu isteği kabul edilerek ona vahiy yoluyla bir gemi yapması emredildi. İşte Hz. Nuh'la gemiye binip kurtulmuş olanlara Ashâb'u-s Sefîne ismi verilmiştir (Honamlıoğlu1992:30).

kemişdeçi "fısıldayan, gizlice konuşan, sırdaş/ birbiriyle gizlice söyleşenler, fısıldaşanlar, birbirine sır verenler"

ḳaçan keldi erse yalġançılar aydı anlarḳa mūsā yalavaç kemişiŋler negü kim siler ***kemişdeçiler*** erse siler. 160v/3=010/080

kemişgen bol- "atıcı olmak"

aydılar ay mūsā yā sen mü kemşür sen yā biz mü ***bolalım aşnu kemişgen***. 231r/6=020/065

kemişgen feriştеler "atan melekler, çıkaran ve bırakan melekler"

bāṭıldın aḍrıġlı feriştеler ḥaḳḳı yme ol yāḍ burun ***kemişgen feriştеler*** ḥaḳḳı. 432r/2=077/005

kemişmek "düşürmek, düşürme, atma"

kim tiler yek kim ***kemişmek*** siler araŋızda yaġılıḳnı sewügsüzlügni bor içinde oynaġu oyunlar içinde yıġar silerni Taŋrı yāḍındın namāzdın. 91v/1=005/091

kemşil- "atılmak, gönderilmek ***krş.*** kemşül-"

kemşildi yalġançılar secde ḳılu aydılar kėrtgündimiz hārūn Taŋrısıŋa mūsā Taŋrısıŋa. 231v/1=020/070

kemşilgen "atılan"

töŋderi ***kemişilgenler*** anıŋ içinde anlar yolsuzlar. 270v/4=026/094

kemşül- "gönderilmek, atılmak ***krş.*** kemşil-"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa töben ***kemşülürler*** anıŋ içinde. 69r/5=004/091

kėŋ "geniş, bol, çok"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yėŋler andın ḳayda tilese siler ***kėŋ*** alḳıġ kiriŋler ḳapuġḳa yüknü yaʿnī ḳotġılıḳ ḳılu aytıŋlar töke bėrgil örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını 7r/8=002/058

kėŋ ʿiṭālıġ "her şeyden bol bol istemek"

anlar kim kötrürler ʿarşnı ol kim anıŋ tėgresi tesbīḥ ḳılurlar iḍileriŋe ögdi aymaḳ birle kėrtgünürler aŋar yarlıḳatu tilerler anlarnı kim kėrtgündiler iḍimizā! ***kėŋ ʿiṭālıġ*** sėn ḳamuġ nersede yarlıḳamaḳın biligin.342r/5=040/007

kėŋ bilgen "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim"

taḳı Taŋrı ***kėŋ bilgen***. 45r/6=003/073

kėŋ közlüg "iri gözlü, huri[550]"

550 Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki *haver* kökünden sıfat olan *havrânın* çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için *havâriyyât* kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nisbet edilmiştir. Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı

tayanu olturuġlılar taḫtlar üze tüz kelmiş cüftlük bėrgey miz anlarḳa ürüŋ ***kėŋ közlüg***. 386v/5=052/020

kėŋ közlüg ḳızlar "güzel gözlü kızlar, huriler[551]"

mundaġoḳ cüft ḳılnur miz ***kėŋ közlüg ḳızlar***. 365r/9=044/054

kėŋ yollar "iki dağ arasındaki geniş yollar"

taḳı ḳıldımız anıŋ içinde ***kėŋ yollar*** bolġay kim anlar köngeyler. 237r/8=021/031

kėŋ ḳıl- 1."bol bol vermek"

aydı gürūhlar boḍunından anlar kim tandılar taḳı yalġanḳa tuttılar tėgmeklig ol ajunḳa dünyā niʿmetini ***kėŋ ḳıldımız*** anlarḳa yaḳınraḳ tiriglik içinde ermes bu meger bir ādemī silerke meŋzer yėyür. 250v/8=023/033

2. "yer açmak, genişlik vermek, yer vermek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan aytılsa silerke kėŋrü olduruŋlar olduruġlar içinde ***kėŋ ḳılınlar*** kėŋ ḳılġay silerke. 401v/8=058/011

kėŋ yarlıḳamaḳ iḍisi "içine alan, kaplayan, mal zenginliği, varlıklı olma"

eger yalġan tutsalar sėni ayġıl iḍiŋizler ***kėŋ yarlıḳamaḳ iḍisi***. 110r/7=006/147

---

görüşler ileri sürmüşlerdir (Topaloğlu1998:390). Genellik ledilciler hûr için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir görüşe göre hûri ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir ki böylesine insanlarda rastlanmaz. İlgili ayet ve hadislerde hûr kelimesinin yanında zaman zaman *în* sıfatı da zikredildiğinden iri gözlü (şahin gözlü) olmayı da bu tasvire ilave etmek gerekir. Kitâb-ı Mukaddes'in sadece Ahd-i Atîk kısmında dolaylı biçimde işaret edilen ahiret hayatı apokrif kabul edilen Daniel'in kitabında daha açık bir şekilde dile getirilir. Ancak ahiret hayatıyla ilgili zengin tasvirler Rabbinlik ve Talmudilik literatüründe göze çarpar. Cennet ve cehennemin mahiyetine dair çok geniş tasvirler içeren bu literatürde oralardaki hayatın niteliğine ve bu arada İslam'ın hûri anlayışına benzer bir görüşe rastlamak mümkün değildir. Zerdüştîliğin kısmen açıklık taşıyan hûri anlayışına gelince, bu dinde kendisinden söz edilen hûri gerçek bir varlık olmayıp iyi amelleri ağır basan kişinin bilincinin canlandırdığı bir hayal ürünüdür. Ayrıca İslam'daki hûri telakkisinde göz güzelliği esas olduğu halde Zerdüştîlik'teki hûri tasvirinde buna hiç temas edilmez. Zerdüştî literatüründe hûriye ait diğer tasvirler oldukça farklıdır (Topaloğlu 1998:390).

551 Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki *haver* kökünden sıfat olan *havrânın* çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için *havâriyyât* kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nisbet edilmiştir. Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (Topaloğlu 1998:390). Genellikledilciler hûr için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir görüşe göre hûri ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir ki böylesine insanlarda rastlanmaz. İlgili ayet ve hadislerde hûr kelimesinin yanında zaman zaman *în* sıfatı da zikredildiğinden iri gözlü (şahin gözlü) olmayı da bu tasvire ilave etmek gerekir (Topaloğlu 1998:390). Kitâb-ı Mukaddes'in sadece Ahd-i Atîk kısmında dolaylı biçimde işaret edilen ahiret hayatı apokrif kabul edilen Daniel'in kitabında daha açık bir şekilde dile getirilir. Ancak ahiret hayatıyla ilgili zengin tasvirler Rabbinlik ve Talmudilik literatüründe göze çarpar. Cennet ve cehennemin mahiyetine dair çok geniş tasvirler içeren bu literatürde oralardaki hayatın niteliğine ve bu arada İslam'ın hûri anlayışına benzer bir görüşe rastlamak mümkün değildir. Zerdüştîliğin kısmen açıklık taşıyan hûri anlayışına gelince, bu dinde kendisinden söz edilen hûri gerçek bir varlık olmayıp iyi amelleri ağır basan kişinin bilincinin canlandırdığı bir hayal ürünüdür. Ayrıca İslam'daki hûri telakkisinde göz güzelliği esas olduğu halde Zerdüştîlik'teki hûri tasvirinde buna hiç temas edilmez. Zerdüştî literatüründe hûriye ait diğer tasvirler oldukça farklıdır (Topaloğlu 1998:390).

kenç "çocuk"

yana çıḳarur miz silerni ***kençle*** yana tėger siler küçiŋizlerke. 242v/6=022/005

kençkine "küçük çocuk, bebek"

kençkine çıḳar- "bebek olarak dünyaya getirmek, doğurmak"

ol iḍi yarattı silerni topraḳdın yana oŋurḳa suwındın yana bir kesek ḳandın yana ***çıḳarur miz silerni kençkine*** yana tėgse siler küçüŋizlerke yana bolsa siler awuçḳalar. 347r/7=040/067

kend (<S.) 1."kent, şehir ***bkz.*** kent"

taḳı aydı ol kim satġın aldı mışr ***kendinde*** öz uraġutıŋa aġır yaḫşı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

2."Medine-i Münevvere[552]"

ayurlar eger yansa miz ***kend*** tapa çıḳarġay oḳ aġırlıġraḳ aḍın uçuzraḳnı. 411r/3=063/008

3. "Lut (A. S.) kavminin köyleri olup, alt- üst olmuş, tersine dönmüş kent"

yeŋdürmiş ***kendni***. 389v/7=053/053

4. "Mekke[553]"

and içer men bu ***kend*** bile yaʿnī mekke tapa. 443v/2=090/001,

5. "ülke"

ol kim yaratılmadı anıŋ meŋizlig ***kendler*** içinde. 442v/4=089/008

kendü "kendi"

yoḳ ***kendü*** sürdi olarnı tanuḳları birle az turur kėrtgünürler. 10v/8=002/088

keŋeş- "karşılıklı danışmak, görüşmek, akıl almak"

kėçürgil anlardın taḳı yarlıḳatu tilegil anlarnıŋ üçün taḳı ***keŋeşgil*** anlar birle iş içinde. ḳayu vaḳtın kim uġrasaŋ tevekkül ḳılġıl Taŋrı tapa. 53v/4=003/159

kėŋeşigli ferişteler "iş düzenleyen melekler, müdebbirât melekleri[554]"

yme ol ***kėŋeşigli ferişteler*** birle işin. 434v/2=079/005

keŋeşlig "danışma, görüşme, düşünme"

---

552 "Medine" kelimesi, medâin, müdün, müdn diye çoğul olur. Araplar bir yere sahip olmak, bir yeri mülk edinmek manalarına gelen "medine", isim olarak büyük şehirlere denir. Bundan dolayı kalesi bulunan şehirlere de bu yüzden medine denmiştir. Nitekim küçük şehirlere de "belde" denir (Bedir 2010:316).

553 Yerin göbeği Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu ve İslam nurunun ilk yayıldığı şehir. Mekke, lügat olarak "kemiği ufalayıp toz haline getirmek, helak etmek,emmek, kemiğin iliğini çıkarıp yemek" manalarına gelir. Istılah olarak Mekke şehrini ifade eder. Kur'an'da geçen "bekke", şehrin yerleştiği alanı ifade ederken, Mekke'nin Harem bölgesini de içine alan coğrafyayı belirttiği söylenmiştir. Diğer taraftan, lügat anlamıyla irtibatlı olarak, bu şehre gidenlerin günahlarını arındırması veya Mekke'de zulüm edenleri helak edeceği manasına "Mekke" denir (Bedir 2010:331).

554 Müdebbirât Melekleri, Allah tarafından kendilerine emrolunan vazifeleri yapmak ve düzenlemekle görevli meleklerdir. Bunlar, alemin düzenli işleyişinde Allah'ın iradesinin ve kanunlarının uygulanması ve tatbik edilmesi ile görevlidirler. Allah'ın izniyle kainatın devamını ve gelişimini temin ederler (Çolak 2000:90-91)

anlar kim yanut bėrdiler iḍileriŋe aḍaḳın ḳıldılar namāznı anlarnıŋ işi ***kėŋeşlig*** anlar ara anıŋdın kim rūzī ḳıldımız anlarḳa ribāmlarlar. 356v/8=042/038

kėn(i)k- "erteletmek, geciktirmek, sonraya bırakmak"

ozmas bir gürūhdın atalmış vaḳtında ap yme ***kėnkerler***. 192v/4=015/005

kenīse (<A.) "namaz, dua, dua, Yahudilerin ibadet ettikleri yer"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ kitermeki kişilerdin amarılarnı amarı birle vīrān bolġay erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler tersālar kilisiyeleri cuhūdlar ***kenīseleri*** müʾminler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/6=022/040

kėniktür- "ertelemek, sonraya bırakmak"

eger tutsa Taŋrı kişilerni ḳazġanduḳları birle ḳoḍmaġay erdi anıŋ arḳası üze hīç teprenigli. yoḳ kim ***kėniktürür*** atalmış vaḳtḳa tėgi. 320v/6=035/045

kėniktürmek "erteleme, ertelenen husus[555]"

kėniktürmek artuḳluḳ ol tanmaḳ içre azdurur anıŋ birle anlarnı kim tandılar ḥelāl tutarlar anı bir yıl ḥarām ḳılurlar anı bir yıl. 142v/4=009/037

kėniktürür "geriye bırakan, esma-i hüsna'dan el-Mūaḫḫir[556]"

yoḳ kim ***kėniktürür*** atalmış vaḳtḳa tėgi 320v/5=035/045

kėniktürül- "geçiktirilmek, tehir edilmek"

yarlıḳaġay silerni yazuḳlarıŋızdın kėniktürgey silerni atalmış vaḳtḳa tėgi Taŋrınıŋ vaḳt urmışı ḳaçan kelse ***kėniktürülmez*** eger bilür erse siler. 423v/5=071/004

kėnket- "ertelemek, sonraya bırakmak"

bir tınlıġdın yoḳ kim ***kėnketür*** atalmış vaḳtḳa tėgi. 200r/3=016/061

kėnki "müteakip, son; (metinde) halife[557]"

kėnki ḳıl- "halife yapmak"

---

555 Erteleme ertelenen husus. Cahiliye Arapları, üç haram ay olan zilkade, zilhicce ve muharremin peşpeşe gelmesini meşakkatli bulurlardı. Zira bu aylarda savaş yapmaları yasaktı. Oysa savaş, onların geçim kaynaklarından biriydi. Bu durum karşısında Onların reislerinden bazısı Mina'dan indikleri vakit muharrem ayının helal ay kılınıp, bedelinde sefer ayının haram kılınmasını kararlaştırırdı. Bu ise muharrem ayının haram oluşunu erteleme yahut muharrem ayının haram oluşu ertelenmiş demekti. Bazı tefsirciler de bu ertelemenin kamerî seneye, yani ay senesine birkaç gün eklemek suretiyle şemsî seneye "güneş senesi" ne muadil getirmekle yapıldığı görüşündedirler. Zira böylece hac zamanı hep aynı mevsime denk gelmekteydi. Bazıları da şu görüştedir: Bazı ayları kamerî senelerin bir kısmına eklemek suretiyle, şemsî senelerle kamerî seneleri denkleştirmek biçiminde ifade etmektedirler (Çanga 1999:505a).

556 Allah (c.c.), hikmetinin gereği olarak dilediğini öne alır, dilediğini geriye bırakır. Sübhan Teâlâ kullarından dilediğini takvası, ihlasla Allah'a sığınışı, doğruluğu, yaptığı dua sebebiyle öne geçirir, taltif eder. Mevlayı Müteâlâ Hazretleri dilediğini itaat ve marifetine, çalışıp çabalamasına rağmen geri bırakır. Bunda bir hikmet vardır. Allah bunu kullarının salahının gereği olarak yapar (Cemel 2001; 123).

557 Sözlükte arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek anlamlarına gelen half kökünden türetilmiş olan halife birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Dini literatürde halife denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. Halife ve hilafet tabiri, Hz. peygamberin vefatından sonra, onun yerine devlet başkanı olarak geçenler için, Hz. peygamberin yerine geçerek dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen anlamında kullanılan bir ıstılahtır (Karagöz 2005:226).

yāḏ ḳılınlar ançada ḳıldı silerni ***kėnki*** ʿād boḏunında kėḏin ornattı silerni yer içinde ėter siler anıŋ yumşaḳ yėrlerinde. 119v/5=007/074

kėŋlik 1.“genişlik”

aydılar ḳayudın bolur aŋar erkliglik biziŋ üze biz sezāvār miz oḳ erkliglikke andın bėrilmedi ***kėŋlik*** nek tawardın. 31r/4=002/247

2.“bolluk, refah, rahatlık, genişlik ***krş.*** kiŋlik”

ozuşuŋlar yarlıḳamaḳ tapa iḏiŋizlerdin ol būstānḳa kim anıŋ kėŋliki kök yėr ***kėŋliki*** teg anutuldı anlarḳa kim kėrtgündiler teŋrike yalavaçıŋa. 399r/7=057/021

3.“geniş yer”

körgey sen künni ḳaçan tuġsa ḳışar üŋürlerindin oŋ yarudın ḳaçan batsa kiter erdi sol yandın anlar ***kėŋlik*** içinde andın. 215v/3=018/017

kėŋlik bėril- “refaha kavuşturulmak, bolluk verilmek”

aydılar ḳayudın bolur aŋar erkliglik biziŋ üze biz sezāvār miz oḳ erkliglikke andın ***bėrilmedi kėŋlik*** nek tawardın 31r/4=002/247

kėŋlik iḏileri “servet ve fazilet sahipleri”

ant içmesun artuḳluḳ iḏisi silerdin ***kėŋlig iḏileri*** bėrmekleri yawuḳluḳ iḏileriŋe çıġaylarḳa ewdin aḏrılmışlarḳa Taŋrı yolı içinde 256v/7=024/022

kėŋlik nek tawar “bol mal, mal zenginliği, varlıklı olma”

aydılar ḳayudın bolur aŋar erkliglik biziŋ üze biz sezāvār miz oḳ erkliglikke andın bėrilmedi ***kėŋlik nek tawardın*** 31r/4=002/247

kėŋlikin bilig artur- “bilgisini artırmak”

aydı bütünlükün Taŋrı üḏürdi anı siler üze ***arturdı anı kėŋlikin bilig*** içinde ten içinde. 31r/5=002/247

kėŋü- 1. “genişlemek”

ḳaçan tarudı erse anlar üze yer ol kim ***kėŋüdi*** taḳı tarudı anlar üze etözleri sėzindiler kim yoḳ sığınġu Taŋrıdın meger aŋar. 151v/2=009/118

2. “mühlet vermek”

nelük bitidiŋ biziŋ üze toḳışnı nelük ***kėŋümediŋ*** bizni atalmış yaḳın vaḳtḳa tėgi. kim kirseler aŋar meger ḳorḳuġlılar. 67v/1=004/077

kėŋ(ü)r- “genişletmek”

Taŋrıḳa turur kün tuġusıġ kün batışıġ ḳança kim yüz ewürse siler ṭāʿat ḳılu anda Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳı. bütünlükün Taŋrı ***kėŋrür*** işlig bilgen ol. 14r/3=002/115

kėŋrü açıl- “sonuna kadar açılmak”

ʿadn būstānı ***kėŋrü açılmış*** turur anlarḳa ḳapuġlar 333r/9=038/050

kėŋrü ʿaṭālıġ “Allah’ın lütfu geniştir, esma-i hüsna’dan el-Latif[558]”

558 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir.“El-Latif’in bir diğer manası da,

Taŋrı ***kėŋrü ʻaṭālıġ*** ol bilgen ol 35r/2=002/268

kėŋrü bėr- "çok lutufkar olmak"

Taŋrı ***kėŋrü bėrigli*** turur bilgen turur. 258r/4=024/032

keŋrü berigli "içine alan, kaplayan, mal zenginliği, varlıklı olma esma-i hüsna'dan el-Vasi[559]"

Taŋrı ***kėŋrü bėrigli*** turur bilgen turur. 258r/4=024/032

kėŋrü bil- "her şeyi bilmek, her şeyden haberdar olmak (Allah için)"

kėŋrü biligli menim iḍim tėgme nerseni bilgen pend alınmas mu siler. 31r/6=002/247

kėŋrü işlig bilgen- "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el -Alim"

Taŋrı bėrür erkliglikni anı kimke tilese. Taŋrı ***kėŋrü işlig bilgen*** ol 31r/6=002/247

kėŋrü biligli "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el -Alim"

kėŋrü biligli menim iḍim tėgme nerseni bilgen 102v/6=006/080

kėŋrü biliglig "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el -Alim"

kėŋrü biliglig iḍimiz tėgme nerseni bilmeki 121r/3=007/089

kėŋrü bol- "kuşatmak, içine almak"

yarlıḳamaḳım ***kėŋrü boldı*** tėgme nerse. 126v/1=007/156

kėŋrü oldur- "yer açmak, genişletmek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan aytılsa silerke ***kėŋrü olduruŋlar*** olduruġlar içinde kėŋ ḳılıŋlar kėŋ ḳılġay silerke. 401v/7=058/011

kėŋrü yarlıḳa- "çok merhametli olmak, çok bağışlayıcı olmak, rahmeti geniş olmak"

anlar kim sınardın tururlar uluġ yazuḳlardın yme körksüz işlerdin meger uġraġsız sėniŋ iḍiŋ ***kėŋrü yarlıḳaġlı*** ol. 389r/5=053/032

kėŋrü yarlıḳaġlı "içine almak, kaplamak, mal zenginliği, varlıklı olma esma-i hüsna'dan er-Rahim, er-Rahman"

anlar kim sınardın tururlar uluġ yazuḳlardın yme körksüz işlerdin meger uġraġsız sėniŋ iḍiŋ ***kėŋrü yarlıḳaġlı*** ol. 389r/5=053/032

kėŋrütil- "genişletilmek"

kėŋrütildi tėgme nerseni bilmekin. 233r/9=020/098

kėŋüt- "genişletmek"

Taŋrı ḳavrar tarutur yaḍar ***kėŋütür***. 30v/5=002/245

kent (<S.) 1."kent, şehir, belde ***bkz***. kend"

"nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif" yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

559 El-Vâsi, kapasiteden gelir. Kapasite bazen, bilinen her şeyi kapsayan geniş bilgi ile ilişkilendirilir. Başka şekilde o, nimetlerle ve cömertlikle ilgilidir. Her ne kadar âlim ya da normal bir insan olursa olsun onlar neye başvuracaklarını bilirler, Mulak El-Vâsi Allah (C.C)'tır.Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın ilim ve merhameti her şeyi kuşatmıştır. Bu isim Kur'an-ı Kerim'de 7 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:93).

ançada aydı ibrāhīm iḍimā! ḳılġıl munoḳ ḳorḳunçsız ***kent*** rūẕī ḳılġıl iḍesiŋe yėmişlerdin kim kėrtgünse anlardın Taŋrıḳa künke. 15r/4=002/126

2.“Musa Aleyhisselam'ın mücadele ettiği Fir'avun'un zamanında Mısır'ın en büyük vilayeti (Bunun Menf vilayeti) olduğunu söyleyenler vardır”

aydı firʿavn kėrtgündüŋüzler mü aŋar men destūr bėrmişde aşnu siler çınoḳ bu destān turur destān ḳıldıŋızlar anı ***kent*** içre çıḳar siler andın boḍunını 123r/3=007/123

3.“Yusuf Aleyhisselamʿı köle olarak satın alan Mısır azizinin devrinde, Mısırın en büyük şehri”

aydı ḳunçuylar ***kent*** içinde ʿazīz-i mışr ẖatunı tartnar yigitni özindin 175v/4=012/030

4.“Lut Aleyhisselamʿın kavminin bulunduğu şehirlerden birisi (Sedum'dur, denmektedir)”

keldi ***kent*** boḍunı sewnüşürler 194v/8=015/067

5. “Ashab-ı Kehfʿin bulunduğu şehir (Efsus Tarsustur)”

ıḍıŋlar biregüŋizlerni bu yormaḳıŋız birle bu ***kentke*** 216r/1=018/019

6. “Hz. Musa ile beraberindeki zatın ahalisinden yiyecek istedikleri şehir (Antakya) denilmektedir”

ammā tam erdi ėkki oġlannıŋ atasızlar ***kent*** içinde erdi anıŋ altınında bir genç ol ėkkegünüŋ erdi anlarnıŋ atası anası ėḍgü 221r/1=018/082

7.“Hz. Salihʿin kavmi olan Semudʿun bulunduğu şehir”

erdi ***kent*** içinde toḳuz gürūh artaḳlıḳ ḳılur erdiler yer içinde ėḍgülük ḳılmazlar erdi 277v/7=027/048

8. “mevki, yer”

neçe üküş helāk ḳıldımız anlarda burun bir gürūhdın anlar ḳatıġraḳ anlardın ḳatıġraḳ kezdiler ***kentler*** içinde. 383r/8=050/036

kent boḍunı “yoldan çıkan ülke halkı, şehir halkı”

keldi ***kent boḍunı*** sewnüşürler. 194v/8=015/067

kent buçḳaḳları “şehrin yanları (Medinenin) yanları”

eger kigrülse anlar üze ***kent buçḳaḳlarındın*** yana ündeŋler artuḳ ḳatmaḳḳa kelgeyler erdi aŋar turmaġanlar erdi ol fitne birle meger az. 305v/3=033/014

kent iḍisi “şehrin sahibi, şehrin rabbi”

fermānlandım kim tapunsa men bu ***kent iḍisiŋe*** ol kim ḥarām ḳıldı anı aŋar ol ḳamuġ nerse. 280v/4=027/091

kent uluġları “varlık ve zenginlikle şımarmış kişiler”

ıḍmadımız bir kent içinde ḳorḳuttaçıdın meger aydı ol ***kent uluġları*** biz ıḍıldıŋızlar aŋar tanıġlılarmiz. 315r/1=034/034

kent yıraḳ ortası “şehrin öbür ucu”

keldi bir er ***kent yıraḳdın ortasında*** yögrü aydı ay müsā bütünlükün gürūhlar kėŋeşürler sėniŋ üçün ançaḳ öldürseler sėni. 282v/2=028/020

ker- (1) "germek; genişletmek; kapatmak"

ol ol iḍi tarttı çözdi ***kerdi*** yerni taḳı ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş taġlar arıḳlar. 183r/7=013/003

ker- (2) "zorbalık etmek"

uluġ düşmanlıḳ Taŋrı üskinde taḳı anlar üskinde kim kėrtgündiler mundaġoḳ tamġa urur Taŋrı tėgme köŋül üze uluġsıġlıḳ ḳılıġlı boyun ***kerigli.*** 344v/7=040/035

boyun ker- "asi olmak, isyan etmek, karşı gelmek"

ol kün sewer anlar kim tandılar ***boyun kerdi*** yalavaçḳa eger tüz ḳılsa anlar birle. 63v/5=004/042

boyun kerigli "asi, isyankar"

uluġ düşmanlıḳ Taŋrı üskinde taḳı anlar üskinde kim kėrtgündiler mundaġoḳ tamġa urur Taŋrı tėgme köŋül üze uluġsıġlıḳ ḳılıġlı ***boyun kerigli.*** 344v/7=040/035

kerāmet (<A.) "kerem, bağış[560]"

kerāmet ḳıl- "bağışlamak"

ol iḍi atı birle kim muḥammedni bir tünle ėletip ḳamuġ melekūtnı körkitti bağırsaḳ kim öz ḳudreti birle ***kerāmet ḳıldı***. 205v/9=017

kerb-i şimān (<F.)"kuru, çöp"

kerb-i şimān bol- "kurutmak, çöp hale getirmek"

eger tilese miz ḳılġay erdimiz anı ḳuruġ tamuġ ***kerb-i şimān bolġay*** erdiŋiz. 396r/5=056/065

kerek- "gerekmek, gerekli olmak"

bütünlükün mü'minler sözi andaġ ***kerek*** ḳaçan ündenselar Taŋrıḳa yalavaçıḳa ḥükm ḳılmaḳ üçün anlar ara aymaḳları èşitti miz boyun südümiz. 260r/3=024/051

kerekmez "gerekli olmaz, hakkı olmaz, uygun olmaz, yakışmaz"

indürmedi anı yekler ***kerekmez*** anlarḳa umazlar. 274r/2=026/211

kereklig "gerekli"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim üd vaʿde ḳılmaŋ anlarḳa yaşru meger kim aymaḳıŋızlar sözni ***kereklig***. 29v/3=002/235

kereklig söz "iyi söz, yararlı söz"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim üd vaʿde ḳılmaŋ anlarḳa yaşru meger kim aymaḳıŋızlar ***sözni kereklig***. 29v/3=002/235

kerekligrek "çok gerekli olan öğütler ve nasihatler"

ol ėḍgürek ***kerekligrek*** silerke arıġraḳ Taŋrı bilir siler bilmes siler. 28v/7=002/232

kerekliglik "gereklilik, gerekli olma hali"

560 Sözlükte "değer, kymet" gibi anlamlara gelen keramet, dini bir kavram olarak peygamberlik iddiasıyla bir ilgisi olmaksızın bir müminde harikulade (olağanüstü) bir halin meydana gelmesidir (Karagöz 2005:372).

kim keçrülse aŋar ḳaḍaşındın nerse uḍu barmaḳ ėḍgülük birle ötemek aŋar ***kerekliglik*** birle. 21r/2=002/178

kereksiz "gereksiz, gerekli olmayan"

ėşitmesler anıŋ içinde ***kereksiz*** söz meger esenleşmek. anlarḳa rūzīleri anıŋ içinde ėrte taḳı kėçe. 226v/5=019/062

kereksiz söz "boş söz, çirkin söz / boş şey (oyun, boş konuşma v.s.) boş yere yemin etme, kasıtsız yemin, alaveresiyle yemin etme/ çirkinlik"

ėşitmesler anıŋ içinde ***kereksiz söz*** meger esenleşmek. anlarḳa rūzīleri anıŋ içinde ėrte taḳı kėçe. 226v/5=019/062

kerget- "gerekmek, arzu edilmek"

bardı gürūhlar anlardın barıŋlar serniŋler iḍiŋizler tapuġıŋa çın bu nerse ol ***kergetür***. 330v/6=038/006

kėrtgü- "(şüphe etmeksizin) inanmak"

kim ol körklügrek Taŋrıdın ḥükmün ol boḍunḳa kim ***kėrtgürler***. 86v/8=005/050

kėrtgün- "inanmak, iman etmek ***bkz.*** kertün-"

kėrtgüniglī "inanan, iman etmiş olan"

ḳorḳar mu siler olarḳa Taŋrı sezārāḳ kim ḳorḳsa siler aŋar eger erse siler ***kėrtgünügli***. 140r//2=009/013

kėrtgüngen "inanan, iman etmiş olan"

eger tileseler kim armaḳları sėni tap saŋa Taŋrı. ol ol iḍi küçlendürdi sėni yārī bėrmeki birle hem ***kėrtgüngen*** birle. 137r/4=008/062

kėrtgüngüçi "inanan, iman eden"

ol iḍi turur yarattı silerni silerde tanġuçı silerde ***kėrtgüngüçi***. 411v/5=064/002

kėrtgüngüçi yarat- "mümin olarak yaratmak, iman eden yaratmak"

ol iḍi turur ***yarattı silerni silerde tanġuçı silerde kėrtgüngüçi***. 411v/5=064/002

kėrtgünmek "inanma, inanış"

taḳı mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa cebra'ilni öz yarlıġımızdın bilmez erdiŋ ne ol bitig ap yme ***kėrtgünmek*** yoḳ kim ḳıldımız anı yaruḳluḳ oŋarurmiz anıŋ birle kimni tilese ḳullarımızdın. 358r/4=042/052

kėrtgünmek/ boyun sümek "Allah'a iman ve teslimiyet"

arturmadı anlarḳa meger ***kėrtgünmek boyun sümek***. 306v/1=033/022

kėrtgünmiş "inanan, iman etmiş olan"

yıramas kėrtgünmiş erke ap yme ***kėrtgünmiş*** tişike ḳaçan ḥükm buyursa Taŋrı anıŋ yalavaçı bir yarlıġ kim bolmaḳ anlarḳa talulamaḳ işlerindin. 307v/9=033/036

kėrtgünmiş bol- "inanmak, inanmış olmak"

eger bolsa bir boḍundın düşmen silerke ol ***kėrtgünmiş bolsa*** āzād ḳılmaḳ bir baş ḳarabaşı. 69v/1=004/092

kėrtgünmiş er "inanmış erkek, inançlı erkek"

yıramas ***kėrtgünmiş erke*** ap yme kėrtgünmiş tişike ḳaçan ḥükm buyursa Taŋrı anıŋ yalavaçı bir yarlıġ kim bolmaḳ anlarḳa talulamaḳ işlerindin. 307v/8=033/036

kėrtgünmiş erenler "iman etmiş erkekler"

ol kün körür sėn ***kėrtgünmiş erenlerni*** kėrtgünmiş tişilerni yöriyür anlarnıŋ yaruḳluḳları anlar utrusunda yme anıŋ oŋ yüzinde sewünç silerke bu kün būstānlar aḳar anıŋ altında arıḳlar meŋgü ḳalġaylar anıŋ içinde. 398r/2=057/012

kėrtgünmiş ḳunçuylar "iman etmiş bayanlar"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan nikāḥ ḳılsa siler ***kėrtgünmiş ḳunçuylarını*** yana boşasa siler anlarnı yuḳamamışıŋızlarda öŋdün yoḳ silerke anlar üze kün samaḳdın kim sanar siler anı. 308v/9=033/049

kėrtgünmiş ḳullar "iman etmiş kişiler"

ėkkegü aydılar şükr Taŋrıḳa ol kim ortuḳluḳ urdı biziŋke üküş üze ***kėrtgünmiş ḳullardın***. 275v/2=027/015

kėrtgünmiş küŋ "iman etmiş cariye, inançlı cariye"

kėrtgünmiş küŋ yėgrek turur ortaḳ ḳatıġlı tişidin neçe yme ḫoş kelse silerke. 26v/8=002/221

kėrtgünmiş mü'minler "iman etmiş erkekler"

yoḳ kim sėzindiŋizler yanmaġay tėp yalavaç ***kėrtgünmiş mü'minler*** ewleriŋe hergiz bezeldi ol köŋülleriŋiz içinde sėzindiŋizler ėsiz yawuz sėzinç bolduŋuzlar bir boḍun helāk ḳılınmış. 377r/4=048/012

kėrtgünmiş tişiler "iman etmiş bayanlar"

çın boyun sügli erenler taḳı boyun sümiş tişiler taḳı kėrtgünmişler erenler taḳı ***kėrtgünmiş tişiler*** yarlıġḳa utru barġan erenler yarlıġḳa utru barġan tişiler çın sözlegli ḫatunlar çın sözlegli erenler. 307v/4=033/035

kėrtgünmiş uraġut "iman etmiş bayan"

ol ***uraġutnı kėrtgünmiş*** eger baġışlasa özini yalavaçḳa eger tilese yalavaç nikāḥ ḳılmaḳ anı ḳatıġsız yaʿnī kābīnsiz saŋa aḍın müʾminlerde aḍın. 309r/5=033/050

kėrtgünmişler "Allah'a iman etmişler, inananlar"

bütünlükün anlar atarlar örtüglüg arıġ uraġutlarnı ukmaġlılarnı ***kėrtgünmişler*** ḳarġaldılar dünyā içinde āḫiret içinde anlarḳa ḳın turur uluġ. 257r/1=024/023

kėrtgünmişlerdin bol- "inananlardan olmak"

iḍimiz belgülerini ***bolsa miz kėrtgünmişlerdin***. 97v/6=006/027

kėrtgünügli "inanan, inanmış"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan tėrgense siler Taŋrı yolı içinde belgülüg tileŋler aymaŋlar aŋar kim kemişse silerke ėlleşmekni ermes sen ***kėrtgünügli***. 69v/7=004/094

kėrtgünügli bol- "inanlardan olmak"

kim ḳılsa ėḍgü erkekdin azu tişidin ol ***kėrtgünügli bolsa*** tiriglik bėrgey miz aŋar ḫoş tiriglik. 203v/1=016/097

kėrtgünügli eren "iman etmiş erkek"

kėrtgünügli erenler kėrtgünügli ḳunçuylar amarıları dost amarıke. 146r/9=009/071,

kėrtgünügli ḳunçuylar "iman etmiş bayanlar"

yana arıġ bolmışlar ***kėrtgünügli ḳunçuylardın*** yana arıġlar yavaşlar anlardın kim bėrildiler bitigni silerde öŋdün. 80v/1=005/005

kėrtgünügli tişiler "iman etmiş bayanlar"

nelük ançada èşittiŋizler sėzindi kėrtgünügli erenler taḳı ***kėrtgünügli tişiler*** özleri birle èḍgülük aydılar bu yalġan turur belgülüg. 256r/2=024/012

kėrtgünüp mü'mine erenler " inanmış mümin erkekler"

iḍimā! yarlıḳaġıl mėni atam anamnı kim kirse ewümke ***kėrtgünüp mü'min erenlerni*** mü'mine tişilerni arturmaġıl küç ḳılıġlılarḳa meger helākliklar. 424v/7=071/028

kėrtgünüp mü'min tişiler "inanmış mümin bayanlar"

iḍimā! yarlıḳaġıl mėni atam anamnı kim kirse ewümke ***kėrtgünüp mü'min erenlerni mü'mine tişilerni*** arturmaġıl küç ḳılıġlılarḳa meger helākliklar. 424v/7=071/028

kėrtgüngüçi "inanan"

ol iḍi turur yarattı silerni silerde tanġuçı silerde ***kėrtgüngüçi***. 411v/5=064/002

kėrtgüngüçi yarat- "mümin olarak yaratmak, iman eden yaratmak"

ol iḍi turur ***yarattı silerni silerde tanġuçı silerde kėrtgüngüçi***. 411v/5=064/002

kerpiç "tuğla"

yandurġıl maŋa ay hāmān bışıġ ***kerpiç*** üze ḳılġıl maŋa köşk bolġay kim men baḳġay men mūsā Taŋrısıŋa. 284r/5=028/038

kėrtü "gerçek, doğru, hak"

ol ***kėrtü*** turası iḍilerindin. 4v/3=002/026

kėrtü köni "sabit ve sahih"

kėrtü köni iḍiŋdin turur bolmaġıl oḳ sėzikliglerdin. 17v/4=002/147

kėrtü tut- "ümit etmek, tama etmek, düşkünlük göstermek, çok istekli olmak"

kėrtü tutar mu siler kim tapunsalar silerke erdi ök bir gürūh anlardın èşitürler Taŋrı yarlıḳını yana aḍnaturlar anı uḳmışlarında kėḍin anlar bilirler. 9r/7=002/075

kėrtü yaraşı bekütü "sebat ve istikrarı mucip işi yapmak, sebat vermek, gevşeklik ve sallantıyı def etmek (sabitleştirmek)"

ayġıl indürdi anı arıġ cān yaʿnī cebraʾil iḍiŋdin ***kėrtü yaraşı bekütü*** üçün anlarnı kim kėrtgündiler köni yol sewünç boyun bėriglilerke. 203v/7=016/102

kėrtü yaraşı birle çındġarıġlı "Kur'an; müheymin[561]"

561 başkalarını havf ve haşyetten (korkudan ve korku yüzünden ürpertiye uğramaktan) koruyan ve âzâd eden, emniyet ve itimat veren ve böylece koruyan ve esirgeyen kimse demektir. Kur'an da Allah tarafından gönderilen bütün kitaplara karşı emin bir koruyucu, sağlam bir muhafız durumundadır. O kitapları doğrultur ve onlara karşı hakimlik vazifesini ifa eder (Türk 2001:168).

indürdimiz saŋa bitigni ***kėrtü yaraşı birle çındġarıġlı*** anı kim utrusında bitigdin tutuḳ anıŋ üze aḍırġıl seçgil anlar ara anıŋ birle kim indürdi Taŋrı uḍu barmaġıl anlarnıŋ tilekleriŋe anıŋdın kim keldi saŋa yarlıġdın. 86r/8=005/048

kėrtülüg "gerçeklik, doğruluk"

yoḳ kim üküşrekleri bilmesler köni ***kėrtülüg*** anlar yüz ewrügliler bu yāḍ ḳılmaḳ ol meniŋ birle turur mėnde öŋdünki. 236v/9=021/024

kėrtün- "inanmak, iman etmek ***bkz.*** kėrtgün-"

anlar kim ***kėrtgündiler*** yana anlar kim cuhūd boldılar tersālar künke tapunġanlar. 8r/4=002/062

kėrtüngen bol- "inanan olmak, inanmak"

ol pend bėrilür anıŋ birle kim bol***sa sizlerdin kėrtüngen*** Taŋrıḳa hėm soŋ künke. 28v/7=002/232

kėrtünügliler "inananlar, inanmışlar, iman etmişler"

ayġıl nėme yawuz fermānlanur silerke anı kėrtgünmeŋizler eger erse siler ***kėrtünügliler***. 11v/3=002/093

kėrtüsizlik "hainlik, yanlışlık, gerçek dışılık ***bkz.*** kertüsüzlük"

yana eger belse sen bir boḍundın ***kėrtüsizlik*** kėmişgil anlarḳa tüzlük üze. bütünlükün Taŋrı sewmes kėrtüsizlik ḳılıġlılarnı. 136v/6=008/058

kėrtüsizlik kėmiş- "emanete hiyanet etmek, hainlik etmek"

yana eger belse sen bir boḍundın ***kėrtüsizlik kėmişgil*** anlarḳa tüzlük üze. 136v/6=008/058

kėrtüsizlik ḳıl- "hainlik etmek"

eger tilese siler kėrtüsizlik saŋa ***kėrtüsizlik ḳıldılar*** oḳ Taŋrıḳa munda öŋdün elig bėrdi anlar ara Taŋrı bilgen bütün işlig. 137v/9=008/071

kėrtüsizlik ḳılıġlılar "hainler, hainlik yapanlar"

yana eger belse sen bir boḍundın kėrtüsizlik kėmişgil anlarḳa tüzlük üze. bütünlükün Taŋrı sewmes ***kėrtüsizlik ḳılıġlılarnı***. 136v/6=008/058

kėrtüsizlik tile- "hainlik etmek istemek"

eger ***tilese*** siler ***kėrtüsizlik*** saŋa kėrtüsizlik ḳıldılar oḳ Taŋrıḳa munda öŋdün elig bėrdi anlar ara Taŋrı bilgen bütün işlig. 137v/9=008/071

kėrtüsüzlük "yanlışlık, gerçek olmama ***bkz.*** kertüsizlik"

tutmas silerni Taŋrı ***kėrtüsüzlük*** birle andıŋızlar içinde yoḳ kim tutar silerni anıŋ birle kim ḳazġandı köŋülleriŋiz Taŋrı yazuḳ örtgen keçürgen ol. 27v/1=002/225

kėrü "sonra, geri"

ol ajun yėgrek turur aŋar bu ajunda ***kėrü***. 445r/5=093/004

kėrü baḳ- "takip etmek, peşine takılmak, arkasına bakmak"

ḳaçan kördi erse anı teprenür andaġ ḳalı ol yılan teg ewrüldi ḳayra ewrülü ***kėrü baḳmadı***. 275r/4=027/010

kėrü bar- "arkasını dönmek, takip etmek, peşine takılmak"
yana ***kėrü bardı*** yögrü. 434v/9=079/022
kėrü ḳal- "geriye bırakılmak, ertelenmek, geriye kalmak"
uḍu barmaġay hīç boḍun anıŋ ölüçi zamānı ***kėrü ḳalmaġaylar***. 251r/8=023/043
kėrü ḳalıġlılar "arkada kalanlar"
herāyna ayur saŋa ***kėrü ḳalıġlılar*** taş turur ʿarablardın meşġūl ḳıldı bizni biziŋ tawarlarımız boḍunımız yarlıḳatu ḳolġıl biziŋke ayurlar tilleri birle yoḳ köŋülleri içinde. 377r/1=048/011
kėrü ḳoḍ- "geriye bırakılmak, ertelenmek, geriye kalmak"
biz tirgürür miz ölüglerni bitir miz anı kim aşundurdılar yana ***kėrü ḳoḍtılar*** 321r/9=036/012

kėrüd- "ertelemek yerine getirmemek, bırakmak"
uḳturulur yaŋluḳ ol kün negü kim burun ıḍmış ***kėrüdmiş***. 429v/2=075/013

kes "parça"
bir ***kes*** kökdin eger erse sen köni sözlüglerdin. 273r/8=026/187
kes kes "parça parça, lime lime"
ḳıldı anlarnı ***kes kes*** meger uluġraḳnı anlarnıŋ bolġay kim anlar anıŋ tapa yandurulurlar. 239r/1=021/058
kes kes ḳıl- "parça parça etmek, bölmek, parçalara ayırmak"
kes kes ḳıldımız anlarnı yer içinde gürūhlar. 128r/3=007/168
kes kes pāre pāre "parça parça, bölük bölük, parçalara ayırma"
ḳaçan baḳıp turı körkitti erse iḍisi taġḳa ḳıldı anı ***kes kes pāre pāre***. 124v/9=007/143
kes kes pāre pāre ḳıl- "parça parça etmek, bölmek, parçalara ayırmak"
ḳaçan baḳıp turı körkitti erse iḍisi taġḳa ***ḳıldı*** anı ***kes kes pāre pāre***. 124v/9=007/143

kes- 1."kesmek, yarmak, yok etmek, ortadan kaldırmak, sona ermek, parça parça etmek; hüküm vermek, anlaşmak, hesap görmek"
ol kim könmes meger kim köndürülse ne ol silerke neteg ***keser*** biçer siler. 156v/9=010/035
2. "çokca yahut iyice kesmek, yarmak, yırtmak, parçalamak, dağıtmak, ayırmak, kesip biçmek"
kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru asġay oḳ men silerni yumḳılarını. 269r/6=029/049
3. "açılmak, kopukluk olmak, aralarındaki bağları koparmak"
kestiler işlerini anlar ara ėtigler tėgme bir boḍun üskindekileri birle sewnürler 251v/8=023/053
4. "hayır hususunda cimrilik etmek, kısmak"
bėrür azḳına ***kesdi***. 389r/8=053/034

5. "ayrılmak, terketmek, yalnız bırakmak, alâkayı kesmek, irtibatını kesmek, küsmek"

yme ol ḳunçuylar bilir siler yazuḳlarını pend bėriŋler anlarḳa ***kesiŋler*** olarnı yatġu yerler içinde uruŋlar olarnı. 62v/7=004/034

6. "çokca yahut iyice kesmek, yarmak, yırtmak, parçalamak, dağıtmak, ayırmak, kesip biçmek"

kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını şaşru asġay oḳ men silerni yumḳılarnı. 269r/6=026/049

kesgen bıçġanraḳ "en iyi hüküm veren"

ermez mü Taŋrı kesgen biçgenlerde ***kesgen bıçġanraḳ***. 446r/1=095/008

kesgen biçgenlerde kesgen bıçġanraḳ "hüküm verenlerin en iyi olanı Allah"

ermez mü Taŋrı ***kesgen biçgenlerde kesgen bıçġanraḳ***. 446r/1=095/008

kesigli 1."yok eden, ortadan kaldıran"

ermedim ***kesigli*** bir işni ançaḳa tėgi kim siler anuḳ bolmaġınça maŋa. 276v/3=027/032

2. "azmedici, kesici, devşirici"

ėrteleŋ tarıġıŋızlarḳa eger erse siler ***kesigliler***. 419r/3=068/022

kesmek1."hüküm, hüküm verme"

beküttimiz anıŋ mülkini bėrdimiz aŋar çın bütün söz yme işlerni ***kesmek***. 331r/9=038/020

2. "yok etme, kesme"

nek bildiŋizler mü eger ewrülse siler artaḳlıḳ ḳılmaḳıŋızlarnı yer içinde ***kesmekiŋizler*** yawuḳlarıŋızını. 374v/5=047/022

3. "şüphe"

içinde meger ***kesmek*** ol köŋülleri. 150v/2=009/110

kesb (<A.) "çalışmak, kazanmak[562]"

kesb ḳıl-"çalışmak, kazanmak"

azu saḳnurlar mu anlar kim ***kesb ḳıldılar*** ėsizliklerni ḳılmaḳımız anlarnı anlar teg kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėdgülükler tüz turur tiriglikleri yme ölümleri. 367r/5=045/021

kesek 1."parça"

aydı alġıl tört ḳuşdın boġuzlaġıl anlarnı saŋa yana ḳılġıl tėgme taġ üze anlardın bir ***kesek*** yana ündegil anlarnı kelgeyler saŋa yögrü. 33v/6=002/260

2."mal, eşya, meta, parça, kısım"

562 Sözlükte "kazanma, çalışma, toplama, rızık arama, isteme, elde etme, gayret gösterme ve kazanç yolu" gibi anlamlara gelir.Kesb, Kur'an'da geçen bir kavram olup bazen kalbin bir kesbi ve azmi, bazen ticerette mal kazanmak, bazen de say ve amel manasında kullanılmıştır (Karagöz 2005:373).

eger körseler bir ***kesek*** kökdin tüşügli ayġaylar bulıt turur biri biri üze tüşmiş. 387v/5=052/044

kesek et "et parçası, cenin"

bes yarattımız bir ***kesek etdin*** süŋükler. 249v/2=023/014

kesek ḳan "kan parçası, döllenmiş yumurta"

yana yarattımız oŋurḳa suwını bir ***kesek ḳan***. 249v/1=023/014

kesgü "kesecek nesne, kesin hüküm vermek, ayırdetmek"

kesgü bıçġu kün "haklıyla haksızın ayırt edileceği gün, hüküm günü"

çın ***kesgü bıçġu kün*** erür vaʿde ḳılınmış. 433v/4=078/017

kesigli "hâkim, hükm eden"

Taŋrıda aḍın mu tileyin üzügli ***kesigli*** ol ol iḍi kim indürdi silerke bitigni aḍrılmış seçilmiş. 106r/7=006/114

kesil- "kesilmek; hükme bağlanmak; ayrılmak, ayrı düşmek"

anlar tandılar ***kesildi*** anlarḳa tonlar otdın. 244r/2=022/019

keslip tur- "göç etmek"

ayurlar ermedi mü Taŋrınıŋ yeri kėŋ ***keslip tursa*** siler anıŋ içinde. anlarıŋ yatġu yerleri tamuġ ol. 70r/5=004/097

keslin- "ayrılmak, terk etmek"

ewdin barḳdın keslinip çıḳ- "hicret etmek"

kim ***ėwdin barḳdın keslinip çıḳsa*** Taŋrı yolı içinde bulġay yer içinde kezgü üküş kėŋlik. 70r/9=004/100

kesme "kakül"

ḥaḳḳā kerekmez mundaġ eger yıġılmasa tutġay oḳ miz ***kesme*** bürçekni. 446r/9=096/015

kesme bürçek "kakül"

ḥaḳḳā kerekmez mundaġ eger yıġılmasa tutġay oḳ miz ***kesme bürçekni***. 446r/9=096/015

kesme bürçekni tut- "tokat atmak, tutmak, yakalamak"

ḥaḳḳā kerekmez mundaġ eger yıġılmasa ***tutġay oḳ miz kesme bürçekni***. 446r/9=096/015

kesüklüg "kesiklik, kopukluk (iki peygamber arasında peygambersiz geçen zaman)"

ay bitig iḍileri keldi ök silerke yalavaçımız belgürtür silerke üzüklük ***kesüklük*** üze yalavaçlardın kim aymaḳıŋızlar kelmedi biziŋke sewinç bėrdeçidin ap ḳorḳuttaçıdın. 82v/8=005/019

kesüksüz 1."devamlı, sürekli"

kesüksüz yme yıġıġsız. 395r/8=056/033

2."kesilmiş manasında, kırıntılar, kesintiler"

ʿaṭāʾ bėrmek üzüksüz ***kesüksüz***. 172r/4=011/108

kesüksüz yanut "inananlar için kesintisiz Cennet nimeti"
kim saŋa bir yanut bolġay ***kesüksüz***. 418v/3=068/003
kesüksüz yme yıġıġsız "devamlı, sürekli"
kesüksüz yme yıġıġsız. 395r/8=056/033

kėter- "gidermek, son vermek"
ḳaçan yaruttı erse anıŋ tėgresi ėleti ***kėterdi*** Taŋrı yaruḳluḳlarını ḳodtı anlarnı ḳaraŋḳuluḳlar içinde körmesler. 3v/4=002/017

ketür- 1."getirmek"
ḥaḳīḳat üze anlar kim küfr ***ketürürler*** Taŋrınıŋ nişānlarıŋa taḳı öldürürler pėyġāmberlerni ḥaḳḳdın öŋin birle taḳı öldürürler anlarnı kim buyrurlar ʿadl birle kişilerdin. 40r/3=003/021
2. "kaldırmak"
ḳaçan ***ketürse*** aġır yüklüg bulıt suvarur miz anı ölüg kentke indürdimiz aŋar suwnı çıḳardımız anıŋ birle tėgme yėmişlerdin. 118r/4=007/057

kew- "zayıflatmak, gevşetmek"
ol silerke kim Taŋrı ***kewdeçi*** ol kėrtgünmeglilerniŋ alını. 133r/2=008/018

kewdeçi "zayıflatan, gevşeten"
ol silerke kim Taŋrı ***kewdeçi*** ol kėrtgünmeglilerniŋ alını. 133r/2=008/018

kewre- "zayıflamak, gevşemek"
aydı zekeriyyā ay menim iḍim kim men ***kewredi*** süŋüküm yaʿnī żaʿīf boldum. 223r/4=019/004

kewrek "zayıf, *mec.* aciz, zavallı"
tileyür Taŋrı kim yüŋül ḳılmaḳ silerdin yaratıldı kişiler ***kewrek***. 62r/3=004/028
kewrekrek "çok zayıf, çok çürük, çok yumuşak" ewlerde ***kewrekreki*** örümçük yuwası turur eger bilür erseler. 292r/4=029/041

kewreklik "zayıflık"
kewreklik bolsa ėmdi yüŋlütti Taŋrı silerdin bildi çın siler içinde ***kewreklik***. 137v/1=008/066
kewreklik bil- "bir zaaf olduğunu bilmek, bir eksiklik olduğunu bilmek"
ėmdi yüŋlütti Taŋrı silerdin ***bildi*** çın siler içinde ***kewreklik***. 137v/1=008/066

kevşer (<A.) "Cennette bir havuzun adı[563]"

512. Kevser, çok hayr, ilim, şan ve şeref demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu Kâsım vefat ettiği zaman müşrikler ona ebter (sonu kesik) dediler. Allah'ın Elçisi anıldığı zaman Âs ibn Vâil: "Bırakın onu O, ebterin biridir. Ölürse adı unutulur gider" derdi. İşte sure böyle düşünceler cevap olarak asıl sonu kesilecek olanların kendileri olduğunu bildirmektedir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in düşmanlarının nesilleri Müslüman olacaklar, onun manevî evladı durumuna girecekler, atalarıyle bağlantıları kalmayacağından asıl o adamların sonu kesilecektir (Ateş 1993:1054a). "Doğrusu sana Kevser'i vermişizdir" Ayette geçen Kevser'in ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Onun her çeşit ve bol hayır, ilim, Kur'an, peygamberlik, çok sayıda

bu kevṣer sūresi üç āyet turur mekkede inmiş turur ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġlı biz bėrdimiz saŋa ***kevṣerni***. 450r/2=108/001

key (<S.) "çok ***bkz.*** keḍ"

bildiŋizler ***key*** anlarnı kim teŋdin keçtiler silerdin şenbe kün içinde. aydımız anlarḳa boluŋlar bėçinler sürsükmişler. 8r/8=002/065

key bil- "her şeyi bilmek"

bildiŋizler key anlarnı kim teŋdin keçtiler silerdin şenbe kün içinde. 8r/8=002/065

key bilgen "her şeyi bilen, esma-i hüsna'dan el-Alim"

tilemesler kişilerdin ḳatıġlıḳ ḳılu. taḳı ne kim ḫarc ḳılsaŋız māldın ḥaḳīḳat üze Taŋrı anı ***key bilgen***. 35v/3=002/273

keyd (<A.) "hile, düzen[564]"

bütünlükün iblīsniŋ alı ***keydi*** erür küfr ol. 67r/7=004/076

keyd al ḳıl- "tuzak kurmak, hile yapmak"

aydı ay oġulçuḳum aymaġıl tüşüŋni ḳaḍaşlarıŋḳa ***keyd*** ḳılġaylar saŋa. 173v/4=012/005

keyd ḳıl- "hile yapmak, düzen kurmak"

aydı ay oġulçuḳum aymaġıl tüşüŋni ḳaḍaşlarıŋḳa ***keyd ḳılġaylar*** saŋa. 173v/4=012/005

kez "kez, defa, kere"

tegme bir ***kez*** kim kirdi anıŋ üze zekeriyyā miḥrābḳa buldı anıŋ ḳatında rūzī 41v/6=003/037

kez- "gezmek, dolaşmak"

neçe üküş helāk ḳıldımız anlarda burun bir gürūhdın anlar ḳatıġraḳ anlardın ḳatıġraḳ ***kezdiler*** kentler içinde. 383r/8=050/036

kezgü "gezecek yer"

kim ėwdin barḳdın keslinip çıḳsa Taŋrı yolı içinde bulġay yer içinde ***kezgü*** üküş kėŋlik. 70r/9=004/100

kezīd (<A.) "Müslüman olmayanlardan alınan vergi"

anlardın kim bėrildiler bitigni ançaḳ bėrsünler ***kezīdni*** eliŋdin anlar uçuzlarlar. 141v/5=009/029

kezīdni bėr- "vergi vermek"

ümmet olduğu söylenirken, yaygın olan görüşe göre onun Hz. Peygamber'in havzı yahut Cennette bir nehir olduğu da ileri sürülmüştür (108/1) (Akpınar 2001:128)

564 Hile yapmak, aldatmak, tuzak kurmak, hak ve batıl sebeple tedbir almak demektir. "Keyd" çoğunlukla yerilen bir fiil ve davranıştır. İnsanların başkalarına zarar vermek veya kendilerine menfaat sağlamak için yaptıkları hile, kötü. "Keyd" kavramı Kur'an'da 35 defa geçmiş ve "azap etmek, insan öldürmek, tuzak kurmak, aldatmak, insanı ateşte yakmak insanları dinden men etmek" anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:374).

anlardın kim bėrildiler bitigni ançaḳ ***bėrsünler kezīdni*** eliŋdin anlar uçuzlarlar. 141v/5=009/029

ḳıble (<A.) "kıble, secde edilen yer, yön, Kâbe[565]"

tėgme gürūhḳa yüzleŋü ***ḳıble*** bar ol ewrügli turur. 17v/5=002/148

ka'beni ḳıble ḳıl- "Kâbe'yi kıble tayin etmek"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa amān ḳılu yarlıḳadı baġırsaḳ kim ḳullarıŋa ***ka'beni ḳıble ḳılu*** yarlıḳadı baġışlaġlı kim du'ānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

ḳıḍıġ "kıyı, kenar, uç"

ḳaçan keldi erse ündenildi özekniŋ ***ḳıḍıġıdın*** oŋı sıŋardın ḳutluġ orun içinde bir yıġaçdın kim ay mūsā men Taŋrı men ajunluġlarnı egtülegli iḍi kim kemişgil tayaḳınnı 283v/1=028/030

ḳıġur- "kaldırmak, parçalamak, söküp atmak, eğmek, bükmek"

ol ol iḍi turur ıḍur yellerni ***ḳıġrur*** bulıtnı yaḍar anı kök içinde neteg tilese ḳılur anı pāre pāre körgey sen yaġmurnı çıḳarur anıŋ arasından. 298r/3=030/048

ḳıḳır- "yüksek sesle çağırmak, bağırmak, haykırmak"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan namāz ḳılur miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı tişilerke yawumaġan taḳı peyġāmber eḍgülerdin. 41v/1=003/039

ḳıl "kıl (insanda ve hayvanda)"

andaġ ***ḳılı*** tewelerіŋ sarıġ sarıġ. 432v/5=077/033

ḳıl- 1."kılmak, yapmak, etmek, eylemek"

bīzār siler andın kim men ḳılur men men bīzār men andın kim ***ḳılur*** siler. 157v/1=010/041

2. "bina etmek, yapmak, kurmak, inşa ettikleri binalarından murad, münafıkların ikame ettikleri Mescid-i Dırar"

tutaşı yėmişleri ol kim yana ***ḳıldılar*** köŋülleri. 150v/2=009/110

3. "yapmak, terbiye etmek, yetiştirmek"

herāyna uḳturġay anlarḳa Taŋrı anı kim ***ḳılur*** erdiler. 82r/4=005/014

4. "icat etmek"

ḳıldım aŋa üküş tawar. 427v/8=0074/012

5. "hükmetmek, karar vermek"

ḳıldılar anıŋ ara taḳı perīler ara ulaşıḳlıḳ. 329v/5=037/158

ḳıldaçı "yapan, eden, çalışan"

565 Sözlükte "cihet, yön" gibi anlamlara gelen kıble, dini bir kavram olarak, Müslümanların namazda yönelmiş oldukları yön, Kâbe manasına gelir.Müslümanların kıblesi, Mekke'de buluna Kâbe'dir. Kâbe'yi görenler için kıble, Kâbe'nin bizzat kendisidir. Kâbe'yi görmeyenler için, Kâbe'nin bulunduğu taraftır. Kâbe'nin göğe doğru ve dünyanın merkezine doğru uzantısı da kıbledir (Karagöz 2005:375).

ayġıl ay meniŋ boḍunum ***ḳılınlar*** öz orunlarıŋızda men me ḳıldaçı men herāyna bilgey siler. 338r/9=039/039

ḳılġalı "yapan, eden"

yawuz rāzlaşmaŋ yek turur ḳaḍġuluḳ bolġu üçün anlar kim kėrtgündiler ermes yas ***ḳılġalı*** anlarḳa nerse meger Taŋrı destūrı birle. 401v/6=058/010

ḳılġan "yapan, eden"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ***ḳılġan*** ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur.. 405v/2=059/023

ḳılġanraḳ "daha çok yapan, daha çok eden"

kim ol küç ***ḳılġanraḳ*** andın kim pend bėrilse iḍisi belgüleri birle yana yüz ewürdi andın. 303v/3=032/022

ḳılığlı 1."yapan"

ḳaçan kim tüp tüz tursa sen sen ol kim sėniŋ birleki kişiler kėme üze ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim ḳutġardı bizni küç ***ḳılığlı*** boḍunlardın. 250v/3=023/028

2. "tam yapan, mükemmel yapan"

bütünlükün seniŋ iḍiŋ ***ḳılığlı*** ol ne tilese. 172r/2=011/107

ḳılġanraḳ "daha çok yapan, daha çok eden"

kim ol küç ***ḳılġanraḳ*** andın kim pend bėrilse iḍisi belgüleri birle yana yüz ewürdi andın. 303v/3=032/022

ḳılığlıraḳ "en iyisini yapan"

kim ol küç ***ḳılığlıraḳ*** anıŋdın kim ḳoştı Taŋrı üze yalġannı azu yalġanḳa tuttı yaraşı ḳaçan keldi erse aŋar. 294r/4=029/068

ḳılu bėr-"yapmak"

mundaġoḳ indürdimiz anı oḳıġu tāzī tilinçe ewürdimiz anıŋ içinde yanıġdın bolġay kim anlar saḳınġaylar yaŋı ***ḳılu bėrgey*** anlarḳa yāḍ ḳılmaḳ. 234r/3=020/113

ḳılmaḳ "yapma, etme"

aydılar ant içtiler Taŋrı tapa yatġurġay oḳ miz anı yaʿnī kėçe öldürgey miz yana ayġay oḳ miz boḍunıŋa tanuḳ bolmadımız ewi boḍunı yoḳaḍmış yerde biz çın sözlegliler miz al ḳıldılar al ***ḳılmaḳ*** al cezāsın yandurduḳ yandurmaḳ anlar bilmesler. 277v/9=027/049

ḳılmış "yapma, etme"

aydı küç ***ḳılmış*** oḳ saŋa tilemek birle sėndin saġılıḳıŋnı anıŋ saġılıḳı tapa. 331v/5=038/024

ābadān ḳıl- "imar etmek"

bütünlükün kim ***ābadān ḳılur*** Taŋrı mezgitlerini kim kėrtgünse Taŋrıḳa taḳı kėḍinki künke aḍaḳın tutsa namāznı bėrse zekātnı ḳorḳmas meger Taŋrıḳa herāyna anlar kim bolmaḳları köni yolḳa könmişlerdin. 140r/8=009/018

açuḳluġ ḳıl- "açığa vurmak, açıklamak"

ḥaḳḳā sėziksiz enneʾllāhe bütünlükün bilür anı kim örtüglüg ḳılurlar anı kim ***açuḳlug ḳılurlar***. 197r/7=016/023

aḍaḳın ḳıl- "ayakta kılmak, namaz kılmak"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı ***aḍaḳın ḳılurlar*** namāznı andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

aḍaşık ḳıl- "adaş yapmak"

ḳılmadımız aŋar munda öŋdün ***aḍaşık***. 223r/8=019/007

aḍın Taŋrını ḳıl- "Allah'tan başka tanrı edinmek"

anlar kim ***ḳılurlar*** Taŋrı birle ***aḍın Taŋrını***. 195v/6=015/096

aḍırġuçı seçgüçi ḳıl- "hakem kılmak"

neteg ***aḍırġuçı seçgüçi ḳılurlar*** sėni anlar üskinde turur tevrīt. 85v/3=005/043

aḍırt ḳıl- "ihtilâf etmek"

eger tilese iḍiŋ ḳılġay kişilerni bir gürūh tutaşı ***aḍırt ḳılıġlılar***. 172v/9=011/118

aḍruḳlug ḳıl- "ayırt etmek, furkan/yardım bahşetmek"

ay anlar kim kėrtgündiler eger ḳorḳsa siler Taŋrıdın ḳılġay silerke ***aḍruḳlug*** tökgey silerdin ėsizlikleriŋizni örtgey silerniŋ yazuḳlarıŋızını 133v/9=008/029

ʿafv ḳıl- "bağışlamak, affetmek"

anlar kim ḫarc ḳılurlar kėŋlikde taḳı tarlıḳda taḳı yutġanlarḳa öfkeni taḳı ***ʿafv ḳılġanlarḳa*** kişilerdin. 50v/8=003/134

ʿahd ḳıl- "sözleşmek, antlaşmak"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim arıġ tutuŋlar menim ewimni tegre tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke töŋütüglilerke. 15r/2=002/125

āh ḳıl- "bağrı yanmak, feryat etmek"

çınoḳ ibrāhīm yalavaç keçrügli ol üküş ***āh ḳılıġlı*** yazuḳındın yanıġlı ol. 169r/9=011/075

al ḳıl- "hile yapmak, tuzak kurmak"

biziŋ yalavaçlarımız bitirler anı kim ***al ḳılur*** siler. 155r/5=010/021

al desten ḳıl- "tuzak kurmak, tuzağa düşürmek"

ḳorḳunçsuz mu boldı anlar kim ***al destān ḳıldılar*** ėsizlikler birle yer ḳudı ıymaḳḳa Taŋrı anlarnı yerke azu kelse anlarḳa ḳın andın kim bilmesler. 199r/4=016/045

amān ḳıl- "yardım istemek, yardım edilmesini beklemek"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa ***amān ḳılu*** yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

amrulġu ḳıl- "dinlenme yeri yapmak"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin ***amrulġu ḳıldı*** silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ

coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 201v/8=016/080

ʿamel ḳıl- "iş yapmak"

taḳı nėme körklük ***ʿamel ḳılġanlarnıŋ*** yanutı. 51r/3=003/136

anuḳ ḳıl- "hazır kılmak, hazırlamak"

ḳodlur bitig körgey sen yazuḳluġlarnı ḳorḳılıġlılar anıŋdın kim anıŋ içinde ayurlar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ne ol bu bitigke ḳoḍmas bir kiçigni ap yme bir uluġnı meger sadı anı bulġaylar anı kim ***ḳıldılar anuḳ*** 218v/4=018/049

anlarnıŋ sözleri ḳıl- "söylemek, nakletmek, ifade etmek"

ḳıldı anlarnıŋ sözleri tandılar ḳuḍıraḳ. 143r/5=009/040

anıŋ üstünini ḳıl- "altını üstüne getirmek, devirmek"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ***ḳıldımız anıŋ üstünini*** astın yaġdurdımız anıŋ üze taşlar toprakḍın yıġılmış başı bir biri üze. 169r/2=011/082

arıġ(lıḳ) ḳıl- "temizlemek, temiz kılmak"

ermedi boḍunınıŋ cevābı meger kim aydılar çıḳarıŋlar ėlleriŋizdin anlar kişiler ***arıġlıḳ ḳılurlar***. 120r/8=007/082

arıġsızlıḳnı ḳıl- "murdar, ***mec.*** (inkârcı) kılmak"

bolmas yaramas bir etözke kėrtgünmek meger Taŋrı destūrı birle. ***ḳılur miz arıġsızlıḳnı*** anlar üze kim uḳmaslar. 162r/4=010/100

arıġsızını ḳıl- "murdar ***mec.*** (kâfir) kılmak"

aḍırmaḳ üçün Taŋrı arıġsızını arıġdın ***ḳılur arıġsızını*** amarını amarı üze. 134v/5=008/037

artaḳ ḳıl- "fesat kılmak, bozgunculuk yapmak"

yāḍ ḳılınlar ançada kim erdiŋizler az üküş ḳıldı silerni baḳınlar neteg erdi ***artaḳ ḳılıġlılarnıŋ*** soŋı 120v/6=007/086

artaḳ iş ḳıl- "bozgunculuk yapmak, fesat çıkarmak"

bilgil kim anlar bütünlükün ***artaḳ iş ḳılıġlılar*** yoḳ kim tutmaslar. 3r/6=002/012

artaḳlıḳ ḳıl- "fesat çıkarmak, bozgunculuk yapmak"

aydılar ḳılur mu sen yer içinde anı kim ***artaḳlıḳ ḳılur*** yer içinde töker ḳanlarnı 5r/2=002/030

artuḳ ḳıl- 1. "üstün kılmak, üstün hale getirmek"

artuḳ ḳılur miz amarısı amarı üze yėmişler içinde. 183v/2=013/004

2. "bölerek artırmak suretiyle birbirine düşürmek"

ayġıl ol turur uġan ḳoparmaḳ ıḍmaḳ üze silerniŋ üze ḳınnı üstüŋüzlerdin azu aḍaḳlarıŋız altınından azu ***artuḳ ḳılsa*** silerke ḳayularını tatursa amarıŋızlarke amarı ḳatıġlıḳın. 101r/4=006/065

artuḳluḳ ḳıl- "taşkınlık etmek, azmak, yoldan çıkmak"

ḳaçan ḳutġarsa olarnı ançada anlar ***artuḳluḳ ḳılurlar*** yer içinde yaraġsızın 155v/1=010/023

ʿarż ḳıl- "sunmak, teklif etmek"

ʿarż ḳılġay iḍiŋke tizigin. keldiŋizler ök biziŋke netegkim kim yarattımız silerni ilki yolı yoḳ kim aydıŋızlar ḳılmaġay miz silerke bir üḍ urġu. 218r/9=018/048

āsān ḳıl- "kolaylaştırmak, kolay hale getirmek"

biz ***āsān ḳıldımız*** anı seniŋ tiliŋde sewünç bėrmekiŋ üçün anıŋ birle saḳnuḳlarḳa ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle daʿvā ḳılġuçı boḍunlarnı. 228r/8=019/097

asıġ ḳıl- "fayda vermek, kazanç sağlamak"

bütünlükün köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde tün kündüz barmaḳı kelmeki içinde kemi ol kim yöriyür teŋiz içinde anıŋ birle ***asıġ ḳılur*** kişiler anı kim indürdi Taŋrı kökdin suwdın tirgürdi anıŋ birle yerni ölmişde kėḍin. 19r/5=002/164

āşkārā ḳıl- "açıklamak"

Taŋrı bilür anı kim yaşrur siler anı kim ***āşkārā ḳılur*** siler. 197r/3=016/019

aştı ḳıl- "anlaşmak, barış yapmak"

eger ***aştı ḳılsa*** siler saḳnuḳluḳ ḳılsa siler bütünlükün Taŋrı erür yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 73v/8=004/129

ʿaṭā ḳıl- "bağışlamak"

ol Taŋrı atı birle kim bed-baḫtlıḳnı ʿadli birle ḳaża ḳıldı. soyurḳaġan kim nīk-baḫtlıḳnı öz dostlarnıŋ ḥācetin bağışlaġan faẕlı birle ***ʿaṭā ḳıldı***. 163r/2=011

ʿayb ḳıl- "ayıplamak, kusur bulmak"

anlar kim füsūs tutarlar ***ʿayb ḳılurlar*** artuḳ tapuġ ḳılġanlarnı kėrtgünüglilerdin ṣadaḳalar içinde taḳı anlar kim bulmaslar nafaḳa ḳılġu meger ṭāḳatları yetginçe füsūs tutarlar anlardın. 147r/7=009/079

āzād ḳıl- "hürriyetine kavuşturmak, serbest bırakmak"

bolmas kerekmez kėrtgünüglike öldürmek mü'minni meger yaŋluḳun kim öldürse kėrtgünüglini yaŋluḳun ***āzād ḳılmaḳ*** bir baş ḳara başnı kėrtgünmiş. 69r/8=004/092

ʿazīz ḳıl- "yüceltmek, ululamak"

aygıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ***ʿazīz ḳılur*** sen kimni tileseŋ taḳı ẖor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ẖayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/3=003/026

baçıġ ḳıl- "söz vermek, ahd etmek"

anlar kim aydılar bütünlükün Taŋrı ***baçıġ ḳıldı*** biziŋ tapa kėrtgünmek birle bir yalavaçḳa ançaḳa tėgi keldürginçe biziŋke bir ḳurbān yėse anı ot. 55v/9=003/183

baḫīllıḳ ḳıl- "cimrilik etmek, cimrice davranmak"

sėzinmesün ök anlar kim ***baḫīllıḳ ḳılurlar*** anıŋ birle kim bėrdi anlarḳa Taŋrı artuḳ eḍgülükindin ol yėgrek turur anlarḳa. 55v/4=003/180

baḫşīş ḳıl- "bağışlamak, affetmek"

ay iḍimiz ḳışturmaġıl köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı baġışlaġıl bizke ḳatıŋdın raḥmet sen ḥaḳīḳat üze sen ***baḫşīş ḳılġan***. 38v/6=003/008

bedel ḳıl- "bir şeyi başka bir şeyle değiştirmek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim ***bedel ḳılurlar*** Taŋrınıŋ ʿahdi birle taḳı antları birle az ʿivażnı anlar yoḳ ülüş anlarḳa āḫiret içinde taḳı sözlemes anlarḳa Taŋrı taḳı baḳmaz anlarḳa ḳıyāmet kün taḳı arıġ ḳılmaz anlarnı taḳı anlarḳa iglig ḳın. 45v/2=003/077

belgü ḳıl- "delil kılmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḥelāl tutmaŋızlar Taŋrınıŋ ***belgü ḳılmışlarını*** ap aġırlıġ aynı ap boġuzlaġu boġzıŋa nişān asılmış ap uġraġlılar aġırlıġ ėwke tilerler artuḳluḳnı iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı 79v/1=005/002

belgülüg ḳıl- "belirlemek"

tarlıḳ yoḳ siler üze eger boşasa siler uraġutlarnı elig tegürmesüg olarḳa azu belgülüg ḳılsa siler anlarḳa ***belgülüg ḳılmış*** teg . 29v/6=002/236

berekātnı ḳıl- "bereketlendirmek"

yana mīrāṯ bėrdimiz ol boḍunlar kim küçsüz żaʿīf bilür erdiler yėriŋ kün tuġuşuġlarını anıŋ batışıġlarında ol kim ***berekātnı ḳıldımız*** anıŋ içinde. 124r/5=007/137

beyān ḳıl- "açıklamak, anlatmak"

taḳı erdiŋiz çuḳur ḳırıġı üze otdın taḳı ḳutġardı sizni andın anıŋ meŋizlig ***beyān ḳılur*** Taŋrı sizke āyetlerini bolġay kim siz köndürülgey siz. 48r/4=003/103

bezek ḳıl- "zinet, süs yapmak"

biz ḳıldımız ne kim yer üzekini ***bezek*** anlarḳa sınamaḳımız üçün anlarnı olarda ḳayusı körklügrek işin. 214v/9=018/007

bıçıġ ḳıl- "ahd kılmak, sözleşmek"

anlarda kim ***bıçıġ ḳıldı*** Taŋrı birle eger bėrse biziŋke artuḳluḳından ṣevāb bėrgey ök miz bolġay oḳ miz ėḍgülerdin. 147r/2=009/075

biligsizler ḳıl- "cahillik etmek"

yoḳalturur mu sen bizni anıŋ birle kim ***ḳıldı biligsizler*** bizdin ermes ol meger seniŋ sınaġıŋ. azdurur sen anıŋ birle kimni tilesese sen yolḳa köndürür sen kimni tilesese sen 126r/7=007/155

biligsizlik ḳıl- "cahillik etmek"

eger biz ḳuḍı indürse miz anlarḳa feriştelerni sorulsa olarḳa ölügler ḳoparsa miz anlar üze tėgme nerseni gürūh gürūh kėrtgünmegey erdiler meger kim tilese Taŋrı yoḳ kim üküşreklerni ***biligsizlig ḳılur***. 106r/3=006/111

bor ḳıl- "meyve suyu yapmak"

yana kelgey anda kėḍin ol bir yıl anıŋ içinde yaġmur bėrlür kişiler anıŋ içinde ***bor ḳılurlar***. 177v/2=012/049

boş ḳıl- "boşamak, ayrılmak"

boş ḳılmaḳ ėkki yolı ol 27v/9=002/229

boynaġuluḳ ḳıl- "aşırı gitmekte uzmanlaşmak"

eger bulsalar sıġınġu yerni azu ünürlerni azu kirgü yerni yüz ewürgeyler aŋar anlar baş kötrüp ***boynaġuluḳ ḳılurlar***. 144v/7=009/057

boyun bėrigli ḳıl- "itaatkâr kılmak"

iḍimizā! ḳılġıl bizni ėkki ***boyun bėrigli*** saŋa. 15r/7=002/128

bulġaḳ ḳıl- "fitne çıkarmak"

anlarda kimi ayur destür bėrgil maŋa ***bulġaḳ ḳılmaġıl*** bilgil bulġaḳ içiŋe tüştiler. 144r/2=009/049

bütünlük ḳıl- "inanmak, kabul etmek"

yāḍ ḳılınlar Taŋrınıŋ niʿmetini siler üze anıŋ teg söz baçığı ol kim ***bütünlük ḳıldı*** sizleriŋ üze birle anı ançada aydıŋızlar ėşittimiz yarlıġ tuttımız. 81r/3=005/007

cāḍūlūḳ ḳıl- "büyü yapmak"

aydılar ḳaçan keltürsen biziŋke anıŋ birle bir nişān ***cadūlūḳ ḳılsa*** men anıŋ birle ermes miz saŋa kėrtgünügli. 123v/6=007/132

cemʿ ḳıl- "toplamak, bir araya getirmek"

taḳı eger öldürülseŋiz Taŋrı yolı içinde yā ölseŋiz yarlıḳamaḳ Taŋrıdın taḳı raḥmet yaḫşıraḳ ol nersedin kim ***cemʿ ḳılurlar***. 53v/1=003/157

cüftler ḳıl- "çiftler hâlinde kılmak, eşler vermek"

ıḍtımız oḳ yalavaçlar sėnde öŋdün ***ḳıldımız*** anlarḳa ***cüftler*** oġul ḳız. 187r/4=013/038

çıḳış ḳıl- "vergi vermek"

kim yeʾcūc taḳı meʾcūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa ***çıḳış ḳılmaḳıŋ*** üzele bizli ara anlarlı ara ḳoçu tuġan 221/6=018/094

dād ḳıl- "adalet kılmak, adil olmak"

eger ḳorḳsa siler ***dād ḳılumamaḳıŋızlarḳa*** birök erklig boldı anlar üze elgiŋizler. 58r/5=004/003

dāʿvā ḳıl- "iddia etmek"

biz āsān ḳıldımız anı seniŋ tiliŋde sewünç bėrmekiŋ üçün anıŋ birle saḳnuḳlarḳa ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle ***daʿvā ḳılġuçı*** boḍunlarnı . 228r/8=019/097

defʿ ḳıl- "savmak, ortadan kaldırmak"

taḳı aytıldı anlarḳa keliŋ uruşuŋ Taŋrı yolı içinde yā ***defʿ ḳılıŋ***. 54r/8=003/167

destān ḳıl- "tuzak kurmak"

aydı firʿavn kėrtgündüŋüzler mü aŋar men destür bėrmişde aşnu siler çınoḳ bu destān turur ***destān ḳıldıŋızlar*** anı kent içre çıḳar siler andın boḍunını. herāyna bilgey siler. 123r/2=007/123

destūr ḳıl- "izin istemek"

bütünlükün yol anlar üze kim ***destūr ḳolurlar*** sėnde anlar muŋsuzlar ol tapladılar kim bolmaḳların kėḍin ḳalıġlılar birle. 148v/6=009/093

direng ḳıl- "gecikmeksizin, çok geçmeden, hemen yapmak"

direng ḳılmadı küḍmedi keldürmekdin bir buzaġu sögülmiş. 169r/2=011/069

dostluḳ ḳıl- "dostluk yapmak"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler herāyna ***ḳılġay*** anlarḳa Taŋrı ***dostluḳ***. 228r/7=019/096

duʿā icābet ḳıl- "dua'yı kabul etmek"

meniŋ iḍim yaḳın turur ***duʿā icābet ḳılıġlı***. 168r/9=011/061

duʿā ḳıl- "dua etmek"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle ***duʿā ḳılurlar*** Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlı bolup aŋar dīnni. 155r/8=010/022

ėḍgü ḳıl- "iyi davranmak, iyi iş yapmak"

kim ***ḳılsa ėḍgü*** erkekdin azu tişidin ol kėrtgünügli bolsa tiriglik bėrgey miz aŋar ḫoş tiriglik. 203v/1=016/097

ėḍgülük ḳıl- "iyilik etmek, iyi davranmak"

anlar kim yava boldı anlarnıŋ ḳatıġlanmaḳları dünyā içinde anlar sėznürler anlar ***ėḍgülük ḳılurlar*** işin 222r/9=018/104

ėḍgülükdin/ėḍgülükdin ḳıl- "iyilik etmek"

ol kün kim bulur tėgme bir ten anı kim ḳıldı ***ėḍgülükdin ḫāżır ḳılınmış*** 41r/3=003/030

ėḍgülükler/ėḍgülükler ḳıl- "iyilikler yapmak"

kim kelse aŋar kėrtgünün ***ḳılmış ėḍgülükler***. 231v/9=020/075

ėḍgülükleri ḳıl- "iyi davranışlarda bulunmak"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ***ḳıldılar ėḍgülükler*** erür anlarḳa ḳamuġ türlüg niʿmetlig būstānlar tüşnek 222v/3=018/107

ėḍgülüklerni/ėḍgülüklerni ḳıl- "iyi işler yapmak"

tüz köni ḳorḳutsa ḳatıġlıḳ birle anıŋ üskindin sewünç bėrse kėrtgünüglilerke anlar kim ***ḳılurlar ėḍgülüklerni***. 214v/4=018/002

ėḍgü ʿamellerdin ḳıl- "iyi iş yapmak"

anlar kim bittiler taḳı ***ḳıldılar ėḍgü ʿamellerdin*** tükel bėrür anlarḳa ṣevāblarını. 43v/8=003/057

ėḍgü duʿā ḳıl- "iyi duada bulunmak"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ėsiz duʿā ḳılmaḳları birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ***ėḍgü duʿā ḳılmaḳ*** birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri 154r/2=010/011

ėḍgü/ėḍgü işler ḳıl- "iyi iş yapmak"

ḳılmışları ėḍgü işler yėgrek turur iḍiŋ üskinde yanutun taḳı yėgrek yanışın 227v/2=019/076

egri ḳıl- "hain olmak"

ögdilig ol iḍike kim indürdi ḳulı üze bitigni ***ḳılmadı*** anı ***egri*** . 214v/3=018/001

ėkki būstān üzümlerdin ḳıl- "iki üzüm bağı vermek"

urġıl anlarḳa bir meṣel ėkki er birle ***ḳıldımız*** ol ėkkide birisiŋe ***ėkki būstān üzümlerdin***. 217r/8=018/032

ėkki ḳoş cüft ḳıl- "(orada bütün meyvelerden) çift çift yaratmak"

tėgme türlüg yėmişlerdin ***ḳıldı*** anıŋ içinde ***ėkki ḳoş cüft*** örter tünni kündüzke 183r/8=013/003

ėlleşmek ḳıl- "barışmak"

eger sıŋardın tursalar silerdin toḳuşmasalar sizlerniŋ birle. tegişseler silerke ***ėlleşmek. ḳılmadı*** Taŋrı silerke anlar üze yol. 69r/3=004/090

endāze ḳıl- "ölçüye uygun biçimlendirmek, takdir etmek"

ayurlar boyun bėrmek ḳaçan çıḳtılar erse seniŋ üsküŋdin tünle ***endāze ḳıldı*** bir gürüh anlardın anda aḍın kim ayur sen. 67v/9=004/081

erklig ḳıl- "güçlü ve muktedir kılmak, hâkim kılmak"

ḳaçan tilese miz yoḳ yoḍun ḳılmaḳımız bir sala boḍunını ***erklig ḳılur*** miz anıŋ erklig türklüglerini yarlıġdın çıḳarlar anıŋ içinde yaraşı bolur anıŋ üze söz yoḳ yoḍun ḳılur miz anı yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 207r/6=017/016

ėsiz duʿā ḳıl- "kötülük istemek, şer dua etmek"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ***ėsiz duʿā ḳılmaḳları*** birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ėḍgü duʿā ḳılmaḳ birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri 154r/1=010/011

ėsizlik ḳıl- "kötülük yapmak"

kim ***ḳılsa ėsizlik*** yanut bėrilgey anıŋ birle bulmaġay aŋar Taŋrıda adın ėş dost ap yme yārīçi 73r/3=004/123

ew ḳıl- "ev yapmak"

taḳı yarlıġ ıḍtımız mūsā yalavaçḳa ḳaḍaşı hārūnḳa kim orun ėtiŋler boḍunuŋızlarḳa mışrda ***ewler ḳılınlar*** ewleriŋizni bir sıŋar aḍaḳın ḳılıŋlar namāznı. sewünç bėrgil kėrtgünüglilerni 161r/2=010/087

ewnüŋ ḥacc ḳıl- "hac etmek"

Taŋrıḳa kişiler üze ***ewnüŋ ḥacc ḳılmaḳı*** ol kimerse kim yaraġı yėtse anıŋ tapa yolġa 47v/2=003/097

fermān ḳıl- "emretmek"

uḍu kelmemekdin ögüt vaṣiyyeti ***ḳılmadıŋ mu fermānımḳa*** aydı ay meniŋ anam oġlı tutmaġıl saḳalımnı ap yme başımnı. 233r/2=020/093

fermān tutuġlı ḳıl- "emrine amade kılmak"

ol ol iḍi kim kötürdi köklerni tirgüksüz körür siler anı yana erklig erip turdı mülki üze ***fermān tutuġlı ḳıldı*** künni taḳı aynı. 183r/5=013/002

ġarḳ ḳıl- "gark etmek, boğmak"

azu ḳorḳınçsız mı bolduŋızlar ewürse silerni anıŋ içinde yaʿnī teŋiz içinde aḍın bir yol ıḍsa siler üze sıġansız sıtġan yėlni yėldin ***ġarḳ ḳılsa*** siler kėrtgünmediŋizler birle yana bulmas siler silerke biziŋ üze aŋar öç alġan. 211r/8=017/069

ġazāt ḳıl- "savaşmak, gaza etmek"

ay anlar kim bittiler bolmaŋ ol kim erseler meŋizlig tandılar taḳı aydılar ḳarındaşlarınḳa ḳaçan kim yörüdiler yerde yā erdiler ***ġazāt ḳılġanlar*** eger bolsa erdi biziŋ ḳatımızda ölmegey erdiler taḳı öldürmegey erdiler. 53r/7=003/156

ḥabs ḳıl- "alıkoymak, men' etmek"

ol dervīşlerke kim ***ḥabs ḳıldılar*** Taŋrı yolında yaraġları yėtmez yörimekke yerde. 35v/1=002/273

ḥalīfe ḳıl- "vekil kılmak"

ançada kim aydı iḍiŋ feriştelerke men ***ḳıldaçı men*** yer içinde ***ḥalīfe***. 5r/2=002/030

ḥāliṣ ḳıl- "samimî, temiz yürekli ve içten hâle gelmek"

eger ḥüccet ḳılsalar seniŋ birle aygıl ***ḥāliṣ ḳıldım*** özümni Taŋrıḳa taḳı ol kim erse kim uydı maŋa. 39v/9=003/020

ḥarām ḳıl- "yasaklamak"

ḥarām ḳılur anlar üze arıġsızlarnı. 126v/6=007/157

ḥarc ḳıl- "harcamak, vermek"

ay anlar kim kėrtgündiler bāṭıl ḳılmaŋlar ṣadaḳa bėrmişiŋizlerni minnet birle taḳı eẕā birle anıŋ teg kim ***ḥārc ḳılur*** mālını kişilerke körkitü kėrtgünmes Taŋrıḳa kėḍinki künke. anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze topraḳ tegse aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ḳuḍsa anı yalıŋ ḳuruġ 34r/5=002/264

ḥarīṣ ḳıl- "düşkün kılmak, ***mec.*** isyankârlığa sevk etmek, kışkırtmak"

körmes mü sen biz ıḍtımız yeklerni tanıġlılar üze ***ḥarīṣ ḳılur*** anlarnı ḥarīṣ ḳılmaḳ 227v/8=019/083

ḥarīżlıḳ ḳıl- "teşvik etmek"

ḥarīżlıḳ ḳılġıl kėrtgünüglilerni. 68r/7=004/084

ḥāṣṣ ḳıl- "ait ve mahsus hâle getirmek, mümtaz kılmak"

ḥāṣṣ ḳılur raḥmeti birle kimke tilese. taḳı Taŋrı uluġ faẓl iyesi. 45r/6=003/074

ḥaṭā ḳıl- "hata yapmak, yanılmak"

iḍimiz tutmaġıl bizni eger unutsa miz yā ***ḥaṭā ḳılsa*** miz 37v/7=002/286

ḥazīne ḳıl- "harcamak"

kelmesler namāzḳa meger anlar kehller ***ḥazīne ḳılmaslar*** meger anlar taplamaġlılar. 144v/2=009/054

ḥayrdın ḳıl- "iyilik yapmak"

taḳı ne kim ***ḳılsaŋız ḥayrdın*** küfr ketürmegey siz aŋa. 49r/6=003/115

helāk ḳıl- "mahvetmek, yok etmek"

yėl şıfatı meŋizlig anıŋ içinde sowuḳluḳ ḳar tėgdi anlarnıŋ ekiniŋe kim küç ḳıldılar özleriŋe ***helāk ḳıldı*** anı. 49v/1=003/117

ḥelāl ḳıl- "helal kılmak"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa anadın tuġup bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ***ḥelāl ḳılur*** anlarḳa arıġlarnı. 126v/5=007/157

ḫıredlik ḳıl- "akıllılık yapmak, akıllıca davranmak"

yüz ewürmes ibrāhīm dīnidin meger nė ***ḫıreḍlik ḳılsa*** öziŋe. 15v/2=002/130

ḫıyānet ḳıl- "hainlik etmek, ihanet etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḫıyānet ḳılmaŋlar Taŋrıḳa yalavaçḳa ***ḫıyānet ḳılur*** siler emānetleriŋizḳa siler bilir siler. 133v/7=008/027

ḫilāf ḳıl- "anlaşmazlık çıkarmak"

ol anlar kim anıŋ birle ḫilāf ḳıldılar Taŋrıḳa yalavaçıŋa. kim ***ḫilāf ḳılsa*** Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa bütünlükün Taŋrı ḳatıġ ḳınlıġ ol. 132v/4=008/013

ḥisāb ḳıl- "hesaba çekmak, hesap sormak"

yā örtseŋiz anı ***ḥisāb ḳılġay*** sizni anıŋ birle Taŋrı. yarlıḳayur kimke kim tilese taḳı ḳınar kimni tilese. 37v/1=002/284

ḫor ḳıl- "hakir ve zelil hâle getirmek, alçaltmak"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ***ḫor ḳılur*** sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/3=003/026

ḫoşnūd ḳıl- "memnun etmek"

andıḳarlar Taŋrı tuta silerke taplanmaḳ üçün silerke Taŋrı anıŋ yalavaçı sezāraḳ ***ḫoşnūd ḳılmaḳları*** anı eger erseler kėrtgünügliler. 145r/8=009/062

ḫuşūmet ḳıl- "düşmanlık yapmak"

taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ḳalemlerin ḳımār oḳların anlarnıŋ ḳayusı uġḳa kirür meryemḳa taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ***ḫuşūmet ḳılurlar***. 42v/2=003/044

ḥükm ḳıl- "karar vermek"

kim ***ḥükm ḳılmasa*** anıŋ birle kim indürdi Taŋrı anlar tururlar anlar tanıġlılar. 85v/8=005/044

ḥüccet ḳıl- "mücadele etmek"

eger ***ḫüccet ḳılsalar*** seniŋ birle ayġıl ḫāliş ḳıldım özümni Taŋrıḳa taḳı ol kim erse kim uydı maŋa. 39v/9=003/020

icābet ḳıl- "kabul etmek"

eger terkletse erdi Taŋrı kişilerke ėsiz duʿā ḳılmaḳları birle anlarḳa ėwmekin ***icābet ḳılmış*** teg ėḍgü duʿā ḳılmaḳ birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri. 154r/1=010/011

iftirā ḳıl- "suçlamak"

kim ol küç ḳılığlıraḳ anıŋdın kim ***iftirā ḳıldı*** Taŋrı üze yalġan azu yalġanḳa tutsa anıŋ belgüleriŋe ol ḳurtulmas küç ḳılığlılar. 97r/5=006/021

iʿrāż ḳıl- "caymak, affetmek"

andın soŋ ***iʿrāż ḳılur*** bir ögür anlardın taḳı anlar yüz ėwürgenler. 40r/8=003/023

iriglik ḳıl- "sert davranmak"

ay aġırlıġ yalavaç ḳatıġlanışġıl kāfirler birle ėkki yüzlügler birle ***iriglik ḳılġıl*** anlar üze. yanġu yerleri tamuġ ol. 146v/6=009/073

iş ḳıl- "yapmak"

üküşi anlardın nėme yawuz anı kim ***iş ḳılurlar***. 88v/7=005/066

iḳrār ḳıl- "kabul etmek"

aydı ***iḳrār ḳıldıŋız*** mu taḳı aldıŋız mu anıŋ üze ʿahdimni. 46r/4=003/081

ḳabūl ḳıl- "kabul etmek"

taḳı ***ḳabūl ḳıldı*** anı iḍisi körklüg ḳabūl birle taḳı ündürdi anı körklüg ünmek. 41v/5=003/037

ḳalġuçılıḳ ḳıl- "arkada kalmak"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa öfkelig buşuġluġ ḳaḍġuluġ aydı nėme yawuz kėḍin ***ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar*** maŋa mėnde kėḍin. 125v/5=007/150

ḳapsayu biligli ḳıl- "çepeçevre kuşatmak"

bolmaŋlar anlar teg çıḳtılar ėllerindin sarāylarındın küwezligin körsün tėyü kişilerke yıġarlar Taŋrı yolındın. Taŋrı anı kim ***ḳılurlar ḳapsayu biligli.*** 135v/8=008/047

ḳaraŋḳuluḳlarnı ḳıl- "karanlıkları yaratmak"

Taŋrı sipās Taŋrıḳa ol kim yarattı köklerni yerni ***ḳıldı ḳaraŋḳuluḳlarnı*** yaruḳluḳnı. yana anlar kim tandılar iḍilariŋe teŋ tuş ayurlar. 95v/2=006/001

ḳarār ḳıl- "sükûnete kavuşmak, huzur bulmak"

taḳı ḳılmadı anı Taŋrı meger müjde sizke taḳı ***ḳarār ḳılmaḳ*** üçün köŋülleriŋiz anıŋ birle. 50r/7=003/126

ḳatıġlıḳ ḳıl- "zora sokmak, rahatsız etmek"

tilemesler kişilerdin ***ḳatıġlıḳ ḳılu***. 35v/3=002/273

ḳatıġsız ḳıl- "halis kılmak"

meger anlar kim öknüp yandılar ėḍgülük ḳıldılar yapşundılar Taŋrı dīnike ***ḳatıġsız ḳıldılar*** dīnlerini Taŋrılıḳ anlar kėrtgünügliler birle. 75v/6=004/146

ḳażā ḳıl- "tamamlamak, yerine getirmek"

ol Taŋrı atı birle kim bed-baḫtlıḳnı ʿadli birle ***ḳaża ḳıldı***. soyurḳaġan kim nīk-baḫtlıḳnı öz dostlarnıŋ ḥācetin bağışlaġan faźlı birle ʿaṭā ḳıldı 163r/2=011

ḳıṣṣa ḳıl- "anlatmak, hikâye etmek"

biz ***ḳıṣṣa ḳılalım*** seniŋ üze ḳıṣṣalarda körklügreki yarlıġ ıḍmaḳımız birle saŋa bu oḳıġu eger erse sen munda öŋdün bilmeslerdin 173r/9=012/003

keleçü ḳıl- "anlatmak, hikâye etmek"

ay ādem oġlanları ḳaçan kelse silerke yalawaçlar silerdin keçmişni ***keleçü ḳılurlar*** siler üze belgülerimni kim saḳnuḳluḳ ḳılsa taḳı ėḍgülük ḳılsa ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurarlar. 115v/2=007/035

keçrü ḳıl- "aracılık etmek"

ḳorḳutġıl anıŋ birle anlarnı ḳorḳarlar kim tėrilseler iḍileriŋe yoḳ anlarḳa anda aḍın dost yā iş erkligi ap yazuḳ ***keçrü ḳıldaçı*** bolġay kim anlar ḳorḳarlar. 99v/7=006/051

kerāmet ḳıl- "bağışlamak"

ol iḍi atı birle kim muḥammedni bir tünle ėletip ḳamuġ melekūtnı körkitti. bağırsaḳ kim öz ḳudreti birle ***kerāmet ḳıldı***. 205v/9=017

kėrtüsizlik ḳıl- "hainlik etmek"

eger tilese siler kėrtüsizlik saŋa ***kėrtüsizlik ḳıldılar*** oḳ Taŋrıḳa munda öŋdün elig bėrdi anlar ara Taŋrı bilgen bütün işlig. 137v/9=008/071

kes kes pāre pāre- "paramparça kılmak, parçalamak"

aydı körmegey sen mėni ançası bar baḳġıl taġḳa eger tölense taġ ornında herāyna körgey sen mėni. ḳaçan baḳıp turı körkitti erse iḍisi taġḳa ***ḳıldı anı kes kes pāre pāre***. 124v/9=007/143

keyd al ḳıl- "hile yapmak, tuzak kurmak"

aydı ay oġulçuḳum aymaġıl tüşüŋni ḳaḍaşlarıŋḳa ***keyd ḳılġaylar*** saŋa. 173v/4=012/005

ḳıble ḳıl- "kıble yapmak"

ḳılmadımız ol ḳıbleni kim erdiŋ anıŋ üze meger bir ök bilse miz kim uḍu bėrir yalavaçḳa anıŋdın kim ewrülür ėkki ökçesi üze 17r/1=002/143

ḳın ḳızġut ḳıl- "cezalandırmak"

herāyna bilgey siler. kimke kelse aŋar ***ḳın ḳızġut ḳılur*** anı tüşer anıŋ üze ḳın tutaşı. 166r/9=011/039

Taŋrıḳa ḳızlarını ḳıl- "kızların Allah'a ait olduklarını iddia etmek"

yme ***ḳılurlar Taŋrıḳa ḳızlarını*** anıŋ arıġlıḳı anlarḳa turur ne kim küser erseler 199v/7=016/057

ḳızġut ḳıl- "ceza vermek, cezalandırmak"

Taŋrı ḳavīraḳ küçün ḳavīraḳ ***ḳızġut ḳılmaḳḳa.*** 68r/8=004/084

kifāyet ḳıl- "yetmek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim tandılar ***kifāyet ḳılmaġay*** anlardın mālları taḳı oġlanları Taŋrıdın nerseni. 38v/7=003/010

kişilerni bir gürūh ḳıl- "bir tek millet yapmak"

eger tilese iḍiŋ ***ḳılġay kişilerni bir gürūh*** tutaşı aḍırt ḳılıġlılar 172v/8=011/118

ḳor ḳıl- "ziyana uğramak"

ḳaçan tüşrüldi erse eligleri içinde kördiler erse anlar yolsuz boldılar oḳ aydılar eger yarlıḳamasa bizni iḍimizā! örtmese bizni bolġay oḳ miz ***kor ḳılıġlılardın*** 125v/4=007/149

ḳor yas ḳıl- "ziyana uğramak, zarar vermek"

fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim tutsa iblīsni èş dost Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg ***yas ḳor ḳılmaḳ***. 72v/7=004/119

ḳorḳınulu ḳıl- "korkutmak"

bütünlükün anlar tandılar tüp tüz tururlar anlar üze ḳorḳıtulu ḳılsa sen anlarnı azu ***ḳorḳıtulu ḳılmasa*** sen anlarnı kèrtgünmesler. 2v/6=002/006

yalġan ḳılmaḳlarındın ḳorḳ- "kötülükten korkmak"

ḳaçan barsa siler toḳış içinde yer yoḳ siler üze yazuḳ kim ḳısḳa tutsalar namāzdın eger ***ḳorḳsalar yalġan ḳılmaḳlarındın*** silerke anlar kim tandılar. 70v/4=004/101

ḳorḳunçsız ḳıl- "emin kılmak, güvenilir kılmak"

ançada aydı ibrāhīm iḍimā! ***ḳılġıl munoḳ ḳorḳunçsız*** kent rūẓī ḳılġıl iḍesiŋe yèmişlerdin kim kèrtgünse anlardın Taŋrıḳa künke. 15r/3=002/126

ḳotġılıḳ ḳıl- "eğilmek ***mec***. (alçak gönüllü yumuşak huylu, mütevazi)"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yèŋler andın ḳayda tilese siler kèŋ alḳıġ kiriŋler ḳapuġḳa yüknü yaʿnī ***ḳotġılıḳ ḳılu*** aytıŋlar töke bèrgil örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını. 7r/9=002/058

köksin köŋlin tar ḳıl- "kalbini daraltmak ***mec***. (sıkıntıya sokmak)"

yana kimni tilese kim azıtmaḳ anı ***ḳılur köksin köŋlin tar*** terslikin andaġ kim aġar teg yükser teg kök içinde. 107v/3=006/125

köni yol ḳıl- "hidayet kılmak"

aydımız iniŋler andın ḳamuġı eger ḳılsa silerke mèndin ***köni yol*** kim uḍu barsa köni yolumḳa yoḳ ḳorḳunç anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmaslar. 5v/7=002/038

köŋlün ḳıl- "gönüllü vermek"

ayġıl herāyna ***ḳılınlar köŋlün*** azu küçün bezerleşmegey silerdin siler erdiŋiz bir boḍun yarlıġdın çıḳıġlılar. 144r/9=009/053

köŋülleri içinde ḳıl- "kuşku, şüphe sokmak"

tutaşı yèmişleri ol kim yana ***ḳıldılar köŋülleri***. 150v/2=009/110

köŋüllerini ḳatıġ ḳıl- "kalplerini katılaştırmak"

sımaḳları üçün bütünlüklerini ***ḳıldımız köŋüllerini ḳatıġ*** 81v/8=005/013

köŋüllerini küser ḳıl- "gönüllerini meyledici kılmak"

iḍimizā! aḍaḳın ḳılsa siler namāznı ***ḳılġıl köŋüllerni kişilerdin küser*** anlarḳa rūzī ḳılġıl anlarḳa yèmişlerdin bolġay kim anlar şükr ötegeyler. 191r/7=014/037

kölige ḳıl- "gölge yapmak, gölge verir hâle getirmek"

kölige ḳıldımız anlar üze ürüŋ bulıtnı indürdimiz anlar üze yandaḳ şekerni buldurçınnı. 127r/6=007/160

körklüg ḳıl- "güzel ve iyi yapmak"

aydı sıġınur men Taŋrıḳa ol menim iḍim ***körklüg ḳıldı*** menim özümni. 175r/3=012/023

körklüg rūzī ḳıl- "güzel rızk vermek"

aydı ay boḍunum ne körür siler eger bolsa men bir belgü üze iḍimdin rūzī bėrdi maŋa andın ***körklüg rūzī***. 170v/2=011/088

körksüz işni ḳıl- "kötülük yapmak"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ***ḳıldılar körksüz işni*** yā küç ḳıldılar özleriŋe aŋdılar Taŋrını taḳı yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını. 50v/9=003/135

körügli ḳıl- "görmek"

toḳışuŋlar olarnıŋ birle alçaḳ bolmasun bulġaḳ bolsun dīn ḳamuġı Taŋrıḳa. eger yıġılsalar bütünlükün Taŋrı anı kim ***ḳılurlar körügli*** ol 134v/9=008/039

ḳulluḳ ḳıl- "itaat ve ibadet etmek"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı menim iḍim taḳı siziŋ iḍiŋiz ***ḳulluḳ ḳılıŋ*** aŋa. 43r/7=003/051

ḳutluġ ḳıl- "kutlu kılmak"

taḳı ***ḳıldı mėni ḳutluġ*** ḳanda kim bolsa men buyurdı maŋa namāznı zekātnı tirig bar ergınçe. 224v/6=019/031

küç ḳıl- "zulmetmek, haksızlık etmek"

yėŋler arıġlardın ol kim rūzī ḳıldımız silerke ***küç ḳılmadılar*** bizke yoḳ kim erdiler etözleriŋe küç ḳılurlar.7r/7=002/057

küç ḳılıġlılar "zalimler"

sėzinmegil ök Taŋrı osanıġlı tėp anıŋdın kim ḳılurlar ***küç ḳılıġlılar***. 191v/4=014/042

küḍezçi ḳıl- "vekil kılmak"

aydı ḳılġıl mėni yer ḫazīneleri üze men ***küḍezçi*** men biligli 178r/1=012/055

kündüz nişānını ḳıl- "gündüzü delil yaratmak"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān yoydımız tün nişānını taḳı ***ḳıldımız kündüz nişānını*** körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin 206v/8=017/012

künni mėnzil ḳıl- "günü menzil kılmak"

yalavaçı kim mü'minlerke ***künni menzil ḳılu*** yarlıḳadı. 205v/9=017

künni yarutġan ḳıl- "günü aydınlık kılmak"

ol ol iḍi kim ***ḳıldı künni yarutġan*** aynı yaruḳluḳ teŋledi anı tüşnekler bilse siler yıllar sanını saḳışını. yaratmadı Taŋrı anı meger yaraşıḳlıḳ 153v/1=010/005

küwezlik ḳıl- "böbürlenmek"

yana anlar kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülüklerni tükel bėrgey olarḳa terlerini artuḳluḳ bėrgey olarḳa artuḳluḳından yme anlar ***küwezlik ḳıldılar*** uluġsıġlıḳ ḳıldılar ḳınaġay anlarnı aġrıtġan ḳın birle. 78v/5=004/173

laʿnet ḳıl- "lanetlemek"

anlar ***laʿnet ḳılur*** anlarnı Taŋrı yme ḳarġar olarnı sürügliler. 18v/8=002/159

meded ḳıl- "yardım istemek"

ol vaḳtın kim aytur sen bitgenlerḳa tap kelmegey mü sizke kim ***meded ḳılsa*** sizke iḍiŋiz üç miŋ ferişte lerdin indürülmişler. 50r/4=003/124

mekr ḳıl- "tuzak kurmak"

taḳı Taŋrı ***mekr ḳılġanlarnıŋ*** yaḫşıraḳı. 43v/2=003/054

mesāḥet ḳıl- "mesihlik kılmak, mesihlik yapmak ***mec.*** (Hz. İsa)"

çınoḳ ***mesāḥat ḳılıġlı*** ʿīsā meryem oġlı Taŋrı yalavaçı anıŋ sözi. 78r/6=004/171

meşġul ḳıl- "meşgul etmek, oyalamak"

ḳoḍġıl anlarnı yėsünler ėrinçlensünler umınçsız ***meşġūl ḳılsunlar*** anlarnı herāyna bilgeyler 192v/2=015/003

minnet ḳıl- "başa kakmak"

minnet ḳıldı Taŋrı müʾminler üze ol vaḳtın kim ıḍtı anlar içinde yalawaç özlerindin oḳıyurlar anlar üze āyātların taḳı arıtur anlarnı taḳı ögretür anlarḳa kitābnı taḳı ḥikmetni. 54r/2=003/164

muŋsuz ḳıl- "sıkıntısız kılmak"

ündegey kötgiler iḍileri erenlerni bilürler anlarnı ḳırtışları nişānları birle ayġaylar nė ***muŋsuz ḳıldı*** silerdin nėme dünyā tėrdüküŋüzler ol kim uluġsıġlıḳ ḳılur erdiŋizler bular mu anlar ant içtiŋizler bilmes anlarnı tėp Taŋrı yarlıḳamaḳ birle. 117r/5=007/048

musallaṭ ḳıl- "musallat olmak"

eger tilese Taŋrı ***musallaṭ ḳılġay*** erdi anlarnı siler üze toḳışmaġay erdi silerniŋ birle. 69r/2=004/090

muyanlıḳ ḳıl- "bağışta bulunmak"

ḳaçan kirdiler erse anıŋ üze aydılar ay ʿazīz-i mışr Taŋrı biziŋke ewimiz boḍunıŋa açlıḳ keltürdimiz bir kesek aḫriyān bedel-i kāsid tükel ḳılġıl biziŋke ülgülegüni ***muyanlıḳ ḳılġıl*** biziŋ üze. 180v/9=012/088

müjde ḳıl- "müjdelemek"

taḳı ***ḳılmadı*** anı Taŋrı meger ***müjde*** sizke taḳı ḳarār ḳılmaḳ üçün köŋülleriŋiz anıŋ birle. 50r/7=003/126

münker işdin ḳıl- "kötülük yapmak"

yıġılmaslar erdi ***münker işdin ḳıldılar*** anı nėme yawuz ḳılur erdiler 90r/5=005/079

müstecāb ḳıl- "layık kılmak"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa amān ḳılu yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı ***müstecāb ḳılu*** yarlıḳadı 187v/5=014

nafaḳa ḳıl- "yardımda bulunmak"

anlar kim aḍaḳın ḳılurlar namāznı anıŋdın kim rūzī ḳıldımız anlarḳa ***nafaḳa ḳılurlar***. 131v/7=008/003

namāz ḳıl- "namaz kılmak"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan ***namāz ḳılur*** miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı tişilerke yawumaġan taḳı peyġāmber edgülerdin. 42r/1=003/039

namāzını ḳıl- "namaz kılmak"

iḍimā! ***ḳılġıl mėni namāzını*** aḍaḳın tutuġlı oġlum ḳızımdın. 191v/2=014/040

nefaḳāt ḳıl- "harcamak, tüketmek"

ayturlar sanı nėgü ol ***nafaḳa ḳılurlar***. 25v/7=002/215

neẕr ḳıl- "adak adamak"

iḍim ḥaḳīḳat üze men ***neẕr ḳıldım*** saŋa anı kim ḳarnım içinde āzād ḳılınmış ḳabūl ḳılġıl mėndin. 41v/1=003/035

nifāḳ ḳıl- "münafıklık etmek"

taḳı bilmek üçün anlarnı kim ***nifāḳ ḳıldılar***. 54r/7=003/167

nikāḥ ḳıl- "nikâhlamak, evlenmek"

ḳaçan boşasa siler uraġutlarnı tėgseler atalmış vaḳtlarıŋa yıġmaŋlar olarnı ***nikāḥ ḳılsalar*** cüftlerini ḳaçan tileseler anlar ara ėdgülük birle. 28v/5=002/232

nişān ḳıl- "işaretlemek, işaret vermek"

aydı iḍim ***ḳılġıl*** maŋa ***nişān***. 42r/5=003/041

nü-sipāslıḳ ḳıl- "nankörlük etmek"

ançada uḳturdı iḍiŋizler eger şükr ḳılsa siler arturġay oḳ miz silerke eger tansa yā ***nü-sipāslıḳ ḳılsa*** siler meniŋ ḳınım ḳatıġ turur. 188r/9=014/007

oġlan yėgençükler ḳıl- "oğullar ve torunlar vermek"

Taŋrı bėrmiş ni' metke mü tanarlar Taŋrı ḳıldı silerke özüŋüzlerdin cüftler ***ḳıldı*** silerke cüftleriŋizdin ***oġlan yegençükler*** rūzī bėrdi silerke arıglardın. 201r/3=016/072

oġrılıḳ ḳıl- "hırsızlık yapmak"

ḳaytıŋlar ataŋızlar tapa aytıŋlar ay atamız seniŋ oğluŋ ***oġrılıḳ ḳıldı***. 180r/7=012/081

oḳıġunı ülüş ülüş ḳıl- "Kur'an'ı bölüp ayırmak"

anlar kim ***ḳıldılar oḳıġunı ülüş ülüş***. 195v/3=015/091

orta ümmet ḳıl- "mutedil ümmet kılmak"

andaġoḳ ***ḳıldımız*** silerni ***orta ümmet*** bolsa siler tanuḳlar kişiler üze bolsa resūl siler üze tanuḳ. 16v/8=002/143

ortaḳ ḳıl- 1. "şirk koşmak"

ḳaçan bėrdi erse anlar ėkkegüke ėdgülük ***ḳıldılar*** aŋar ***ortaḳ*** anıŋ içinde kim bėrdi olarḳa yüksek Taŋrı anıŋdın kim ortaḳ mu ḳatarlar. 130r/8=007/190

2. "ortak kılmak"

ortaḳ ḳılġıl anı işim içre. 229v/3=020/032

orun ḳıl- "yerleştirmek"

ol kişilerniŋ meŋzeki kim tandılar anıŋ meŋzeki teg kim ***orun ḳılur*** anıŋ birle kim èşitmez meger ündemekni. 20r/1=002/171

orunuŋuzlarda ḳıl- "elinden geleni yapmak"

ay meniŋ boḍunum ***ḳılınlar orunuŋuzlarda*** men ḳıldaçı men. 171r/2=011/093

osayuḳ ḳıl- "gafil kılmak"

boyun bėrmegil aŋar ***osayuḳ ḳıldımız*** anıŋ köŋlini biziŋ yāḍımızdın uḍu bardı öz tilekiŋe erür anıŋ işi yoḳ yoḍun ḳılġuluḳ. 216v/9=018/028

öfke ḳıl- "öfkelenmek, kızmak"

ol kişini sürdi Taŋrı ***öfke ḳıldı*** anıŋ üze ḳıldı anlardın bėçinlerni toŋuzlarnı tapundı butḳa. 88r/1=005/060

öküng ḳıl- "pişman olmak, pişmanlık duymak"

munuŋ üçün kim ***ḳılsa*** Taŋrı anı ***öküng*** köŋülleri içinde. 53r/8=003/156

örtüg ḳıl- "örtü yapmak, gizlememek"

ḳaçan tėgdi erse kün tuġuşıġḳa buldı anı tuġar bir boḍun üze ***ḳılmadımız*** anlarḳa andın aḍın ***örtüg.*** 221v/3=018/090

örtügler ḳıl- "perde kılmak, örtmek, gizlemek"

anlardın kim ḳulaḳ tutar saŋa ***ḳıldımız*** köŋülleri üze ***örtügler*** kim uḳmaḳlarındın ḳulaḳları içinde aġırlıḳnı. 97v/1=006/025

örtüglüg ḳıl- "perdelemek, örtmek, gizlemek ***mec.*** (ağırlık vermek)"

biz ***ḳıldımız*** köŋülleri üze ***örtüglüglük*** kim uḳsalar anı ḳulaḳları içinde aġırlıḳ. 219r/8=018/057

ʿözr ḳıl- "özür dilemek"

ʿözr ḳılurlar silerke ḳaçan yansa siler anlarḳa. 148v/7=009/094

pāre pāre ḳıl- "parça parça kılmak, kabileler hâlinde yaratmak"

pāre pāre ḳıldımız olarnı on ėkki uġuşlar gürūhlar 127r/3=007/160

perīlerni Taŋrıḳa ortaḳlar ḳıl- "cinleri Allah'a ortak koşmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa ortaḳlar perīlerni yarattı olarnı yalġan aydılar aŋar oġlanlar ḳızlar biligsizin. arıġlıḳ aŋar yüksek anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 105r/2=006/100

peyveste ḳıl- "sürekli namaz kılmak"

ḥaḳīḳat üze anlar kim bittiler taḳı ḳıldılar eḍgü işlerini taḳı ***peyveste ḳıldılar*** namāznı taḳı bėrdiler zekātnı anlarḳa anlarnıŋ anlarnıŋ iḍisi. 36r/2=002/277

peyvestelik ḳıl- "bir işi devamlı yapmak, vazgeçmemek"

taḳı kim yarlıḳayur yazuḳlarnı meger Taŋrı. taḳı ***peyvestelik ḳılmadılar*** anıŋ üze kim ḳıldılar taḳı anlar bilürler. 51r/1=003/135

raḥmet ḳıl- "acımak, esirgemek, merhamet etmek"

bağışlagunı kim muḥammedḳa ***raḥmet ḳılur*** açar. 195v/9=016

rukūʿ ḳıl- "eğilmek"

ay meryem ṭāʿat ḳılġıl iḍiŋke taḳı secde ḳılġıl taḳı ***rukūʿ ḳılġıl*** rukūʿ ḳılġanlar birle. 41r/9=003/043

rüsvā ḳıl- "rezil olmak"

kimke kelse aŋar ḳın ***rüsvā ḳılur*** anı taḳı kim ol yalġan sözlegli ol. 171r/3=011/093

rūzī ḳıl- "rızklandırmak"

Taŋrı ***rūzī ḳılur*** kimke tilese saḳışsız. 25r/7=002/212

rūzīdin ḳıl- "rızk vermek"

ayġıl kördüŋüzler mü anı kim indürdi Taŋrı silerke ***rūzīdin ḳıldıŋızlar*** andın ḥarāmnı ḥelālnı ayġıl Taŋrı mu destūr bėrdi silerke azu Taŋrı üze mü yalġan ḳoşar siler. 158v/6=010/059

ṣabr ḳıl- "sabretmek, dayanmak"

tapunġıl aŋar ***ṣabr ḳılġıl*** anıŋ tapunmaḳıŋa. 226v/9=019/065

ṣadaḳa ḳıl- "sadaka vermek, bağışta bulunmak"

taḳı eger bolsa dervīşlig eyesi küymek bay bolġınça. taḳı kim ***ṣadaḳa ḳılsaŋız*** yaḫşıraḳ sizke eger bilür erseŋiz. 36r/7=002/280

saranlıḳ ḳıl- "cimrilik etmek"

anlar kim ***saranlıḳ ḳılurlar*** fermānlar kişilerke saranlıḳnı. 63r/5=004/037

saḳınġular ḳıl- "korumak, himaye etmek"

Taŋrı ḳıldı silerke anıŋdın kim yarattı köligeler ḳıldı silerke taġlardın ***saḳınġular ḳıldı*** silerke köŋlek keḍimler küstezür silerni isigdin iç tonlar küstezür silerni ḳatıġlıḳıŋızlardın. 202r/3=016/081

saḳnuḳ ḳıl- "sakınmak, çekinmek"

yana ḳutġarġay miz anlarnı kim ***saḳnuḳ ḳıldılar*** taḳı ḳoḍġay miz küç ḳılıġlılarnı anıŋ içinde tizin yüknü. 227r/5=019/072

saḳnuḳluḳ ḳıl- "sakınmak, çekinmek"

yoḳ anlar üze kim ***saḳnuḳluḳ ḳılurlar*** anlarnıŋ saḳışlarından nersedin yoḳ kim edeb ögüt bolġay kim ḳorḳḳaylar. 101v/1=006/069

saḳya ḳıl- "çardak kılmak"

körkütti iḍiŋ arılarḳa kim tutsalar taġlardın ėwler taḳı yıġaçda aŋar kim ***saḳya ḳılurlar***. 200v/5=016/068

sawçı ḳıl- "peygamber yapmak"

ḳıldı mėni ***sawçı*** taḳı ḳıldı mėni ḳutluġ ḳanda kim bolsa men buyurdı maŋa namāznı zekātnı tirig bar ergınçe. 224v/5=019/030

saʿy ḳıl- "çalışmak"

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim yıġdı Taŋrı mezgitlerini kim yāḍ ḳılmaḳ anıŋ içinde anıŋ atı ***saʿy ḳılur*** anlarnıŋ vīrānlıḳı içinde. 13v/9=002/114

secde ḳıl- "secde etmek"

Taŋrıḳa ***secde ḳılur*** ne kim kökler içindeki yer içindeki taplayu taplamayu köligeler anlar taŋda kėçe. 184v/3=013/015

sefer ḳıl- "yolculuk etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler silerniŋ araŋızda tanuḳluḳ bėrmek ḳaçan kelse silerde biriŋizlerke ölüm tutsurmaḳ uġurında ėkkegü könilik iḍileri silerdin azu ėkki aḍnaġular silerde öŋdin eger ***sefer ḳılsa*** siler yer içinde. 93r/8=005/106

sewünç ḳıl- "sevinmek"

yana anlar kim kėrtgündiler arturdı anlarḳa kėrtgünmekni anlar ***sewünç ḳılurlar***. 152r/9=009/124

ṣıfat ḳıl- "vasıflandırmak"

taḳı ḳılurlar Taŋrıḳa anı kim taplamaslar ***ṣıfat ḳılur*** tilleri yalġannı çın anlarḳa ol ėḍgülük. 200r/5=016/062

su'āl ḳıl- "soru sormak"

su'āl ḳılurlar saŋa taġlardın ayġıl ḳoŋurġay iḍim ḳoŋurmaḳ. 233v/5=020/105

ṣūret ḳıl- "şekil vermek, şekillendirmek"

ol kim ***ṣūret ḳılur*** sizni raḥmlar içinde neteg kim tilese. 38r/7=003/006

süstluk ḳıl- "gevşeklik göstermek, yılmak"

taḳı neçe köp peyġāmberdin öldürüşti iḍike nisbetligler köp ***süstlük ḳılmadılar*** ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı süst bolmadılar taḳı ḫor bolmadılar. 51v/9=003/146

suwḳa ġarḳ ḳıl- "suya batırmak"

anlar ***suwḳa ġarḳ ḳılġu*** turur. 166r/7=011/037

şefā'at ḳıl- "aracılık etmek"

kim ol kim ***şefā'at ḳılur*** anıŋ üskinde meger anıŋ destūrı birle. 32v/3=002/55

şükr ḳıl- "şükretmek, şükürde bulunmak"

yāḍ ḳılıŋlar mėni yāḍ ḳılayın sizni. şükr ḳılıŋlar maŋa nū-sipāslıḳ ḳılmaŋlar maŋa. 18r/6=002/152

ṭā'at ḳıl- "itaat ve ibadet etmek"

Taŋrıḳa turur kün tuġusıġ kün batışıġ ḳança kim yüz ewürse siler ***ṭā'at ḳılu*** anda Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳı. 14r/2=002/115

taġlar ḳıl- "dağlar yaratmak"

ol ol iḍi tarttı çözdi kerdi yerni taḳı ***ḳıldı*** anıŋ içinde ėkki ḳoş ***taġlar*** arıḳlar. 183r/7=013/003

taḳṣīr ḳıl- "kusur etmek"

aydı uluġları bilmediŋizler mü çınoḳ atalarıŋız aldı oḳ siler üze bütünlük Taŋrıdın munda öŋdün nė ***taḳṣīr ḳıldıŋızlar*** yūsuf içinde. 180r/5=012/080

tam ḳıl- "destek olmak, desdeklemek"

aydı ol kim küç yaraġ bėrdi maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ***ḳılayın siler ara anlar ara bir tam.*** 221v/8=018/095

tamuġnı tanıġlılarḳa yıġılġu ḳıl- "(kâfirleri) Cehenneme koymak"

bolġay kim iḍiŋiz yarlıḳamaḳ siler. eger ḳaytsa siler ḳaytġay miz ***kıldımız tamuġnı tanıġlılarḳa yıġılġu*** zindān. 206v/4=017/008

tamuġnu ḳıl- "Cehennem'i belirlemek"

kim tileyür erse dünyānıŋ ėwek tiriglikini ėwdürgey miz aŋar anıŋ içinde negü kim tilese miz kimke kim tilese miz yana ***kıldımız aŋar tamuġnı***. körgey aŋar yėrtilmiş sürsükmiş. 207r/9=017/018

taŋrının laʿneti ḳıl- "(yalancılar üzerine) Allah'tan la'net dilemek"

andın soŋra laʿnet ḳılışalıŋ taḳı ***kılalıŋ Taŋrının laʿneti*** yalġançılar üze. 44r/5=003/061

taŋrıḳa ḳıl- "Allah'a (yarattıklarından) ayırmak"

kıldılar Taŋrıḳa anıŋdın kim yarattı tarıġdın tawarlardın ülüş. 108v/3=006/136

taŋrıḳa ortaḳlar ḳıl- "Tanrı'ya şirk koşmak"

azu ***ḳılur mu Taŋrıḳa ortaḳlar*** yarattılar mu anıŋ yaratıġı teg meŋzeşdi mü yaratıġ anlar üze. 184v/7=013/016

tanuḳ ḳıl- "şahit tutmak"

aydı men ***tanuḳ ḳılur*** men Taŋrını. 167v/7=011/054

tapıŋġu taŋrı ḳıl- "tapıncak tanrı/put yapmak"

balmanlar üze anlar aydılar ay mūsā ḳılġıl biziŋke ***tapuŋġu Taŋrı*** neteg kim olarnıŋ tapuŋġu Taŋrıları turur aydı siler biligsiz boḍun siler. 124r/8=007/138

taplanmış ḳıl- "lâyık kılmak"

mīrāṣ alsun mėndin yana mīrāṣ alsun yaʿḳūb āllarından ***ḳılġıl*** anı ay menim iḍim ***taplanmış*** 223r/7=019/006

tafnaġu tapuġ ḳıl- "tapınma kurbanı etmek"

oḳıġıl anlar üze ādem yalavaçnıŋ ėkki oġlanı sawı kėrtülüg birle ançada tafnaġu tapuġ ***kıldılar tafnaġu tapuġ*** bezerlendi olarda birisindin bezerlenmedi taḳı birindin. 83v/4=005/027

tapuġ ḳıl- "kulluk etmek"

Taŋrıḳa ol kökler yerler örtüglügi aŋar yanar iş ḳamuġ ***tapuġ ḳılġıl*** aŋar köŋül urġıl anıŋ üze. 173r/5=011/123

tarıġ ekin ḳıl- "ekin ekmek"

tėgre ḳapsadımız ol ėkkini ḫurmā yıġaçı birle taḳı ***kıldımız*** ol ėkki ara ***tarıġ ekin***. 217r/9=018/032

tekebbürlük ḳıl- "kibirlenmek, büyüklük taslamak"

ol uġurda kim aydımız ferişteлerke yüknüŋler ādemḳa yüküdiler meger raḥmetdin nevmīḍ bolmış unamadı ***tekebbürlük ḳıldı***. 5v/1=002/034

teklīf ḳıl- "yüklemek"

teklīf ḳılmaz Taŋrı tenke meger yaraġını aŋa ol kim ḳazġandı. taḳı anıŋ üze ol kim ḳazġandı. 37v/5=002/286

teŋ tuş ḳıl- "ortak koşmak, şirk koşmak"

körmes mü sen baḳmas mu sen anlarḳa kim tegşürdiler Taŋrı niʿmetini nü-sipāslıḳın tüşürdiler boḍunlarını ziyānlıḳ sarāyıŋa tamuġḳa kigürgeyler aŋar nème yawuz amrulġu yer ol ***ḳıldılar*** Taŋrıḳa ***teŋ tuş*** azıtsalar anıŋ yolından. 190v/4=014/030

terslik ḳıl- "güçlük çıkarmak"

tilemes Taŋrı ***ḳılsa*** siler üze ***terslik*** yoḳ kim tiler sizlerni arıtsa tükel ḳılsa niʿmetini siler üze bolġay kim siler şükr ü sipās ötegey siler. 81r/1=005/006

tesbīḥ ḳıl- "Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmek"

ançaḳ ***tesbīḥ ḳılalım*** saŋa üküş. 229v/3=020/033

tevbe ḳıl- "tevbe etmek"

meger anlar kim ***tevbe ḳıldılar*** andın soŋra taḳı oŋardılar. 46v/7=003/089

tevekkül ḳıl- "tevekkül etmek"

taḳı Taŋrı üze ***tevekkül ḳılsun*** mü'minler. 50r/2=003/122

tıltaġ ḳıl- "bahane kılmak"

ḳılmaŋlar Taŋrını ***tıltaġ*** andıŋızlarḳa ėdgülük ḳılmaḳıŋızlarḳa ḳorḳmaḳıŋızlarḳa aşıtı ḳılmaḳıŋızlar kişiler ara. 27r/8=002/224

toḳuş ḳıl- "savaşmak"

anlar meger yanutı kim ***toḳuş ḳılurlar*** Taŋrı birle yalavaçı birle tawranurlar yer içinde artaḳlıġın kim öldürmekleri azu asılmaḳları azu kesilgey eligleri aḍaḳları şaşru. 84r/7=005/033

tükel ḳıl- "tamamlamak, mükemmel yapmak"

andaġoḳ ***tükel ḳılur*** ėrinçni siler üze bolġay kim siler boyun sügey siler. 202r/4=016/081

tünni ḳıl- "geceyi yaratmak"

ol ol iḍi ***ḳıldı*** silerke ***tünni*** amrulsa siler anıŋ içinde kündüzni körkütügli. 159v/1=010/067

tünni amrulġu ḳıl- "geceyi dinlenme zamanı olarak yaratmak"

yarıġlı taŋlarnı taḳı ***ḳıldı tünni amrulġu*** künni aynı saḳışlıġ.104v/2=006/096

tüşni ḳıl- "rüyayı yapmak (Mirac gecesindeki temaşaya işaret etmektedir)"

ḳılmadımız ol ***tüşni*** kim körküttimiz saŋa meger yalġan kişilerke ḳarġalmış yıġaçnı oḳıġu içinde 210v/3=017/060

tüz ḳıl- "düz kılmak, yerle bir edilmek"

ol kün sewer anlar kim tandılar boyun kerdi yalavaçḳa eger ***tüz ḳılsa*** anlar birle. 63v/5=004/042

uçuzluḳ ḳıl- "aşağılamak, horlamak"

aymas men silerke meniŋ ḳatımda tėp Taŋrı kizlençüleri bilmes men örtüglügni aymas men ferişte men tėp aymas men anlarḳa kim ***uçuzluḳ ḳılur*** közleriŋizler bėrmesük anlarḳa Taŋrı ėdgülük. 165v/7=011/031

ulamtılıḳ ḳıl- "sürekli etmek"

takı anlardın kim erseni bar kim eger emīn tutsaŋ anı bir altun birle ötemegey anı saŋa meger ***ulamtılık ḳılsaŋ*** anıŋ üze turuḳup. 45r/8=003/075

uluġ artuḳluḳ ḳıl- "büyüklenmek, kibirlenmek"

ḥükm ḳıldımız Taŋrı ḳulı oğlanıŋa bitig içinde artaḳlıḳ ḳılġay siler ök yer içinde ėkki yolı yana artuḳluḳ ḳılġay oḳ siler ***uluġ artuḳluḳ ḳılmaḳ***. 206r/6=017/004

uluġlıḳ ḳıl- "büyüklük taslamak"

aydı ingil andın kerekmes yaramas saŋa kim ***uluġlıḳ ḳılmaḳ*** anıŋ içinde. çıḳġıl kim sen uçuzlardın. 113v/1=007/013

uluġsıġlıḳ ḳıl- "büyüklük taslamak, kibirlenmek"

uş ewürgey men meniŋ belgülerimdin anlarnı kim ***uluġsıġlıḳ ḳılurlar*** yer içinde yaraġsızını. 125r/5=007/146

umas ḳıl- "aciz kalmak"

sėzinmegil anlarnı kim tandılar ozdılar. anlar ***umas ḳılıġlılar*** tėp. 136v/7=008/059

umınç ḳıl- "ümit kılmak, ümit etmek, beklemek"

tın ***umınç ḳıldı*** bağışlaġlı kim rüsvālıḳnı āşkārā ḳıldı 192r/9=015

unmas ḳıl- "aciz kalmak, zayıf düşmek, gevşeklik göstermek"

yörüŋler yer içinde tört ay biliŋler kim siler ***unmas ḳılıġlılar*** ermes siler. 138v/4=009/002

unmaslıḳ ḳıl- "gevşeklik göstermek"

unmaslıḳ ḳılmaŋlar boḍunnı tilemek içinde. eger aġrıyur erse siler anlar aġrıyurlar neteg kim siler aġrıyur siler. 71r/6=004/104

uraġut ḳıl- "eş yapmak, evlenmek"

yazuḳ yoḳ siler üze anıŋ içinde kim anıŋ birle ***uraġut ḳılmaḳdın*** azu kizlese siler özüŋüzler içinde. 29v/1=002/235

urulmış ḳıl- "kökünden koparmak, biçmek"

ḳaçan tutsa yer anıŋ ėtigi bezekini bezense sėznür anıŋ boḍunı anlar uġanlar ol anıŋ üze kelür aŋar biziŋ yarlıḳımız tünle azu kündüz ***ḳıldımız anı urulmış*** andaġ ḳalı bolmaduḳ teg tüni. 155v/6=010/024

üḍ vaʿde ḳıl- "söz vermek, vadetmek"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim ***üḍ vaʿde ḳılmaŋ*** anlarḳa yaşru meger kim aymaḳınızlar sözni kereklig. 29v/2=002/235

uçaŋur ḳıl- "secde etmek"

aḍaḳın ḳılınlar namāzını bėriŋler zekātnı ***uçaŋur ḳılınlar*** uçaŋur ḳılıġlılar birle. 6r/5=002/043

üküş ḳıl- "çoğaltmak, arttırmak"

yāḍ ḳılınlar ançada kim erdiŋizler az ***üküş ḳıldı*** silerni. 120v/6=007/086

üstünini altın ḳıl- "üstünü altına getirmek"

ḳıldımız üstünini altın yaġdurdımız anlar üze taşlar batıġdın. 195r/2=015/074

vācīb ḳıl- "gerekli kılmak"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi ***vācīb ḳıldı*** siler üze rūze tutmaḳ neteg kim bitildi anlar üze kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler saḳlanġay siler. 21r/9=002/183

vaʿde ḳıl- 1."söz vermek, vadetmek"

çın saŋa ***vaʿde ḳılmış*** turur. 233r/7=020/097

2."tehdit etmek"

aydılar keldiŋ mü biziŋke tapunsa miz Taŋrıḳa yalŋuz ḳoḍsa miz ol kim tapnur erdi atalarımız keltürgil biziŋke anı kim ***vaʿdė ḳıldıŋ*** bizke eger erse sen köni sözleglilerdin. 119r/6=007/070

vaḥy ḳıl- "vahyetmek"

ol ġaybnıŋ ḫaberlerindin ***vaḥy ḳılur*** biz anı seniŋ tapa. taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ḳalemlerin ḳımār oḳların anlarnıŋ ḳayusı uġḳa kirür meryemḳa taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ḫuṣūmet ḳılurlar. 42v/1=003/044

vefā ḳıl- "sadakat göstermek"

yol bar kim ***vefā ḳılsa*** ʿahdiŋe taḳı ḳorḳsa ḥaḳīḳat üze ṭaŋrı sewer ḳorḳġanlarnı. 45v/1=003/076

vesvese ḳıl- "şüphelendirmek"

vesvese ḳıldı aŋar yek aydı ay ādem nek yolçılayın mu sėni meŋgülüg yıġaçı üze erkliglik üze eskirmez. 234r/9=020/120

yāḍ ḳıl- "zikretmek anmak, hatırlamak"

aydılar Taŋrı tuta tutaşı ***yāḍ ḳılur*** sen yūsufnı ançaḳ bolgay sen ılaŋḳu esim azu bolġay sen yoḳ boluġlılardın. 180v/4=012/085

yaḍım ḳıl- "döşek kılmak"

ol iḍi kim ***ḳıldı*** silerke yerni ***yaḍım*** belgülüg ḳıldı silerke anıŋ içinde yollarnı indürdi kökdin suwnı. 230v/2=020/053

yaġı ḳıl- "düşman kılmak"

taḳı mundaġoḳ **ḳıldımız** tėgme yalavaçḳa ***yaġı*** kişiler yeklerindin perīler yeklerindin imlep körkütür amarıları amarıke ayıḳ ėtigi aldamaḳlıḳ ėtigi. 106r/3=006/112

yaḳın ḳıl- "yaklaştırmak, yakınlaştırmak, yakın hale getirmek"

oḳıdımız anı taġ yıŋaḳından saġ ḳolça ***yaḳın ḳıldımız*** anı rāz aymaḳḳa. 226r/2=019/052

yalġançı alı ḳıl- "büyücülüğü sanat yapmak"

kemişgil oŋ elgiŋdekini siŋirsün yaʿnī yutsun ne kim ḳılmışlarını. ol kim ***ḳıldılar yalġançı alı*** turur. 231r/9=020/069

yalġançılıḳ ḳıl- "büyücülük yapmak, büyülemek"

keltürgey ök miz saŋa anıŋ meŋiz ***yalġançılıḳ ḳılġıl*** bizli ara taḳı seniŋli ara bir vaʿde ḫilāf ḳılalım aŋar biz ap yme sen aḍın bir orun. 230v/7=020/058

yalġanḳa nisbet ḳıl- "yalan olduğunu iddia etmek, yalanlamak"

yalġanḳa nisbet ḳıldılar nişānlarımızını. tuttı anlarnı Taŋrı yazuḳları birle. 38v/9=003/011

yanġu yer ḳıl- "toplanma yeri, dönme yeri yapmak"

ançada kim ***ḳıldımız*** ewni ***yanġu yer*** kişilerke. 14v/9=002/125

yanut ḳıl- "karşılık vermek"

sewer üküşi bitig iḍilerindin eger yandursalar silerni kėrtgünmekiŋizlerde kėḍin kāfirlerde künileyü özleri üskindin belgürmişde kėḍin anlarḳa keçrüŋler ***yanut ḳılmaḳdın*** keltürgınçeke tėgi Taŋrı öz yarlıġını. 13r/8=002/109

yaraġlıġ ḳıl- "muktedir olmak, güç ve kudret vermek"

aydı ay atam bu turur meniŋ tüşümnüŋ yanışı munda öŋdün ***ḳıldı*** oḳ anı iḍim ***yaraġlıġ***. 181v/7=012/100

yaraġsız ḳıl- "boşa gitmek yok etmek, ortadan kaldırmak"

anlar tururlar olar yoḳ anlarḳa kėḍinki ajun içinde meger ot. yoḳ yoḍun boldı ol kim ***ḳıldılar anıŋ içinde yaraġsız*** ol ḳılur erdiler. 164r/9=011/016

yārī ḳıl- "yardım etmek, yardımda bulunmak"

yoḳ anlarḳa yer içinde bir dostdın ap yme ***yārī ḳılıġlı***. 147r/2=009/074

yārīçi ḳıl- "yardımcı olmak, yardımda bulunmak"

ḳılġıl mėni ***yārīçi*** menim boḍunumda. 229v/2=020/029

yaruḳluḳ ḳıl- "aydınlatmak"

azu ol kişi kim erdi ölüg tirgüzdimiz anı ***ḳıldımız aŋar aŋar yaruḳluḳ*** yöriyür anıŋ birle kişiler içinde andaġ kim anıŋ meŋizlig ḳaraŋḳuluḳ içinde ermes çıḳıġlı andın. 107r/4=006/122

yaruḳluḳnı ḳıl- "aydınlığı yaratmak"

Taŋrı sipās Taŋrıḳa ol kim yarattı köklerni yerni ***ḳıldı ḳaraŋḳuluḳlarnı yaruḳluḳnı*** 95v/3=006/001

yas ḳor ḳıl- "zarara uğramak"

fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim tutsa iblīsni ėş dost Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg ***yas ḳor ḳılmaḳ***. 72v/7=004/119

köz yaşdın ḳıl- "gözü yaşla dolup taşırmak"

ḳaçan eşittiler erse anı kim indürüldi yalavaçıḳa körgey sen ***közlerini ḳılur yaşdın*** andın kim bildiler ḥaḳḳdın. 90v/4=005/083

yaşın ḳıl- "şimşek kılmak"

azu ḳuyuġlı yaġmur teg kökdin anıŋ içinde ḳaranġuluḳlar kök etmeki ***yaşın ḳılurlar***. 3v/6=002/019

yavaşlıḳ ḳıl- "iffetli olmak"

yėmeŋler anı artayu ėweklikin kim ulġarġaylar tėp. kim bolsa muŋsuz ***yavaşlıḳ ḳılıp*** özin yıġsun. 58v/2=004/006

yawuz işni ḳıl- "kötülük yapmak"

ḳaçan ***ḳılsalar yawuz işni*** ayturlar buldumız anıŋ üze atalarımıznı Taŋrı fermānladı biziŋke 114v/6=007/028

yawuz ḳıl- "kötülük etmek"

eger ėḍgülük ḳıldıŋız erse eḍgülük ḳıldıŋızlar özüŋizlerke eger ***yawuz ḳılsa*** siler aŋar oḳ ḳaçan kelse kėḍinki ʿaẕāb vaḳtı yawuz kelgey yüzüŋizlerke kirgey-ökler mezgitke. 206v/1=017/007

yawuzluḳdın ḳıl- "kötülük etmek"

taḳı anı kim ***ḳıldı yawuzluḳdın*** ārzūlar kim eger bolsa anıŋ arasında taḳı anıŋ arasında yıraḳ oruḳ. 41r/3=003/030

yazuḳ keçrü ḳıl- "aracılık etmek"

nek bar mu biziŋke ***yazuḳ keçrü*** ḳoldaçılardın yazuḳ keçrü ḳolsalar biziŋke 117v/5=007/053

yazuḳ ḳıl- "günah işlemek"

ayġıl eger yalġan ḳoştum erse anı meniŋ üzele meniŋ yazuḳlarım men bīzār men anıŋdın kim ***yazuḳ ḳılur*** siler. 166r/4=011/035

yazuḳdın bīzār ḳıl- "günahtan uzak durmak"

yazuḳdın bīzār ḳılmaz men özümni. 177v/8=012/053

yerni töşek kökni kötrüm ḳıl- "yeri döşek göğü kubbemsi tavan yapmak"

ol iḍi ***ḳıldı*** silerke ***yerni töşek kökni kötrüm*** indürdi kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yėmişlerdin rūzī silerke. ḳılmaŋlar Taŋrıḳa teŋ tuşlar siler bilür siler. 4r/2=002/022

yıġaçlarnı yüklüg ḳıl- "aşılamak"

taḳı ıḍtımız yėllerni ***yıġaçlarnı yüklüg ḳılıġlı*** indürdimiz kökdin suwnı içürdimiz anı. 193r/7=015/022

yıraḳ ḳıl- "uzaklaştırmak, uzaklaştırılmak"

kim ***yıraḳ ḳılsa*** otdın kigrülse uçmaḳḳa ḳurtuldı oḳ. 56r/5=003/185

yoḳ ḳıl- "ortadan kaldırmak"

yoḳ ḳılsalar anıŋ birle yaraġlıġnı tuttılar meniŋ belgülerimni anı kim ḳorḳuttılar eliglemek 219r/6=018/056

yoḳ yoḍun ḳıl- "helak etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak"

yoḳ yoḍun mu ḳılur sen bizni anıŋ birle kim ḳıldı yaraġsız ḳılıġlılar. 128v/7=007/173

yoḳ yoḍunnı ḳıl- "helak etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak"

ol kün ayur ündeŋler meniŋ ortaḳlarımnı anlarnı kim aydıŋızlar oḳıġaylar olarnı yanut bėrmegeyler anlarḳa ***ḳıldımız*** anlar ara ***yoḳ yoḍunluḳ***. 218v/9=018/052

yoḳsuz ḳıl- "zayi olmak, boşa çıkmak"

bütünlükün Taŋrı żāyiʿ ḳılmas yaʿnī ***yoḳsuz ḳılmas*** eḍgülük ḳılıġlılarnıŋ yanutını. 151v/8=009/120

yol ḳıl- "yol açmak, yol göstermek"

eger tanuḳluḳ bėrseler bilgenler olarnı ėwler içinde ançaḳa tėgi ölgińçe azu ***ḳılġınça*** Taŋrı anlarḳa ***yol***. 60r/4=004/015

yolsuz ḳıl- "azdırmak"

kimni tilese Taŋrı ***yolsuz ḳılur*** anı. 98v/7=006/039

yörir ḳıl- "indirmek, çıkarmak, yoluna koymak, seyretmek"

yana yörir ḳıldı kėmini yöritse teŋiz içinde anıŋ yarlıḳı birle. yme ***yörir ḳıldı*** arıḳlar yaʿnī suwlarnı yme yörir ḳıldı silerke. 190v/8=014/032

yulduzlarnı ḳıl- "yıldızları yaratmak"

ol ol iḍi ***ḳıldı silerke yulduzlarnı*** yol oŋarsa siler anıŋ birle yazı teŋiz ḳaraŋḳuluḳları içinde. 104v/3=006/097

yumşaḳlıḳ ḳıl- "hoş görünmek, nazik davranmak"

keldürsün silerke yėmlükni andın ***yumşaḳlıḳ ḳılsun*** bildürmesün silerni kim erseke. 216r/1=018/019

yüŋül ḳıl- "hafifletmek"

tileyür Taŋrı kim ***yüŋül ḳılmaḳ*** silerdin yaratıldı kişiler kewrek. 62r/2=004/028

yüreksizlig ḳıl- "korkuya kapılmak, çekinmek"

boyun sünler Taŋrıḳa yalavaçıŋa tartışmaŋlar ***yüreksizlik ḳılġay*** siler taḳı barġay yėliŋizler seriniŋler kim Taŋrı seriniglileri birle. 135v/5=008/046

żāyiʿ ḳıl- "boşa çıkarmak"

orunḳa ḳaldı anlarda kėdin yawuz ʿayāllar ***żāyiʿ ḳıldılar*** namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa terk bolġay kim körgeyler ġayy tamusıŋa. 226v/1=019/059

zinā ḳıl- "zina yapmak"

Taŋrı bitigi siler üze ḥelāl ḳıldı silerke anda aḍınḳılarıŋız kim tilemekiŋizler tawarlarıŋız birle tişilig erenler ***zinā ḳılmaġılar***. 61r/9=004/024

ziyān ḳıl- "zarar etmek"

ögretürler ol kim ***ziyān ḳılur*** olarḳa taḳı asıġ ḳılmas olarḳa. 12v/4=002/102

ziyāret ḳıl- "ziyaret etmek"

kim uġrasa ewke yā taḳı ***ziyāret ḳılsa*** yazuḳ yoḳ anıŋ üze kim tezginse ol ėkki tėgre. 18v/5=002/158

ḳılġanraḳ "daha çok yapan, daha çok eden"

kim ol küç ***ḳılġanraḳ*** andın kim pend bėrilse iḍisi belgüleri birle yana yüz ewürdi andın. 303v/3=032/022

ḳılġu "kılınacak olan yer, yapılacak olan yer"

tėgme gürūh ümmetḳa ḳıldımız ḳurbān ***ḳılġu*** yer yāḍ ḳılsunlar tėyü Taŋrı atını anıŋ üze kim rūzī ḳıldı anlarḳa tilsiz yılḳılardın. 245r/4=022/034

ḳılġuçı "yapan, eden, yapıcı"

anlar ḳatıġlanurlar belgülerimiz içinde ʿāciz ***ḳılġuçılar*** bolup anlar ḳın içinde anutulmışlar. 315r/6=034/038

ʿāciz ḳılġuçılar "acze düşüren, aciz bırakan"
anlar ḳatıġlanurlar belgülerimiz içinde ***ʿāciz ḳılġuçılar*** bolup anlar ḳın içinde anutulmışlar. 315r/6=034/038

ḳılġuluḳ "yapılmış, yerine getirilmiş"
ḳılġuluḳ vaʿdesi "mutlaka yapılacak vaad, Allah'ın vaadi mutlaka yapılacaktır"
erür anıŋ ***vaʿdesi ḳılġuluḳ***. 427r/3=073/018

ḳılın- "kılınmak; yapılmak"
anuḳ ḳılın- "hazırlanmak"
taḳı ḳorḳuŋ ol otdın kim ***anuḳ ḳılındı*** kāfirlerke. 50v/4=003/131
arıġ ḳılın- "temizlenmek"
ayġıl ḫaber bėrür mi men sizke andın yaḫşıraḳ birle anlarḳa kim ḳorḳtılar anlarnıŋ iḍisi ḳatında būstānlar aḳar astındın arıḳlar meŋgüler anıŋ içinde taḳı cüftler ***arıġ ḳılınmış*** taḳı ḫoşnūdluḳ Taŋrıdın.39v/1=003/015
ʿarż ḳılın- "sunulmak"
anlar ***ʿarż ḳılınġaylar*** iḍileri üze. ayurlar tanuḳlar bular anlar kim yalġan sözlediler iḍileri üze bilgil kim Taŋrınıŋ laʿneti küç ḳılıġlılar üze. 164v/5=011/018
āzād ḳılın- "hür, serbest bırakılmak"
ol vaḳtın kim aydı ʿimrānnıŋ tişisi iḍim ḥaḳīḳat üze men neẕr ḳıldım saŋa anı kim ḳarnım içinde ***āzād ḳılınmış*** ḳabūl ḳılġıl mėndin 41v/1=003/035
boş ḳılın- "hür, serbest bırakmak"
boş ḳılınmış ḳunçuylarḳa yėm keḍimleri ėḍgülük birle yaraşı iş saḳnuḳluḳ üze. 30r/8=002/241
cemʿ ḳılın- "toplanmak, bir araya getirilmek"
bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı ***cemʿ ḳılınmış*** köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/6=003/014
ḥāżır ḳılın- "hazır bulunmak"
ol kün kim bulur tėgme bir ten anı kim ḳıldı eḍgülükdin ***ḥāżır ḳılınmış***. 41r/3=003/030
ḥarām ḳılın- "yasaklanmak"
ayġıl bulmas men anıŋ içinde kim yarlıġ bėrildi maŋa ***ḥarām ḳılınmış*** yėgli üze yėse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ḳan ḳuyulmış azu toŋuz eti. 110r/1=006/145
ḥelāl ḳılın- "helal kılınmak, dinen yasaklanmamak"
ḥelāl ḳılındı silerke tėgme rūze tüni ḳawuşmaḳ uraġutlarıŋızḳa anlar keḍim ol silerke siler keḍim anlarḳa 22r/3=002/187
ḫilāf ḳılın- "hulfedilmek, saptırılmak"
aydı barġıl çın saŋa tiriglik içinde aymaḳıŋ yawumaḳ yoḳ. çın saŋa vaʿde ḳılmış turur. ***ḫilāf ḳılınmaġay*** sen anı. 233r/7=020/097
ḥükm ḳılın- "karar verilmek"

baḳmas mu meger kim kelmegey anlarḳa Taŋrı buyruḳı ürüŋ bulıt köligeleri içinde ferişteler ***hükm ḳılındı*** iş. 25r/3=002/210

ḳabūl ḳılın- "benimsenmek"

taḳı kim istese islāmdın öŋin dīnni ***ḳabūl ḳılınmaġay*** andın taḳı ol ol cihān içinde yoḳalġanlardın. 46v/2=003/085

ḳat ḳat ḳılın- "fazlasıyla, pek çok"

ay anlar kim bittiler yėmeŋ ribānı ḳat ***ḳat ḳat ḳılınmış*** 50v/3=003/130

ḳatıġsız ḳılın- "temiz yaratılmak"

ol biziŋ ḳullarımızdın ***ḳatıġsız ḳılınmışlardın***. 175r/5=012/024

küç ḳılın- "güçlük çıkarılmak, eziyet verilmek"

nafaḳa ḳılmaġay siler meger tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳın. nėgü kim yėtürse siler ėḍgülükdin tükel bėrilgey silerke siler ***küç ḳılınmaġay*** siler. 35r/9=002/272

laʿnet ḳılın- "lanetlenmek"

laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar Taŋrı oġlanıdın dāvud yalavaç tili üze taḳı meryem oġlı ʿīsā tili üze. 90r/3=005/078

nafaḳa ḳıl(ı)n- "yardımda bulunmak"

körklüg rūzī ol ***nafaḳa ḳılnur*** andın örtüglü āşkārā. 201r/9=016/075

naẓar ḳılın- "göz açtırılmak, baktırılmak"

eger ıḍsa erdimiz bir ferişteni ötelgey erdi iş yana ***naẓar ḳılınmaġay***. 96r/5=006/008

nişānlıġ ḳılın- "işaretlenmek"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı ***nişānlıġ ḳılınmış*** aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

raḥmet ḳılın- "esirgenmek, merhamet edilmek"

taḳı boyun süŋ Taŋrıḳa taḳı yalawaçḳa bolġay kim siz ***raḥmet ḳılınġay*** siz. 50v/5=003/132

şenbe ḳılın- "cumartesi tatili (hakkında ayrılığa düşenler) kılınmak"

bütünlükün kim ***ḳılındı şenbe*** anlar üze kim aḍnaştılar anıŋ içinde. 205r/9=016/124

tükel ḳılın- "tamamlanmak ***mec***. (zafer verilmek)"

aydı barġıl kim uḍsa saŋa anlardın çın tamuġ yanutıŋızlar ***tükel ḳılınmış*** yanut. 210v/9=017/063

urun ḳılın- "yüksek sesle ad anmak (ihlâl kılınmak)"

çınoḳ ḫarām ḳıldı siler üze özi ölmişni aḳar ḳannı toŋuz ėtini ol nekni kim ***urun ḳılındı*** anıŋ birle Taŋrı aḍnaġıḳa. 20r/4=002/173

vaʿde ḳılın- "vad edilmek"

ol uştmaḫnıŋ meŋzeki ***vaʿde ḳılındı*** saḳnuḳlarḳa. 186v/7=013/035

vaḳt ḳılın- "zamanı gelmek, zama verilmek, zaman tayin edilmek"

erdi ***vaḳt ḳılınmış***. 206r/8=017/005

vekīl ḳılın- "korumak, gözetmek, nezaret eden olmak"

anlar kim aydı anlarḳa kişiler ḥaḳiḳat üze kişiler yıġıldılar sizke ḳorḳuŋ anlardın arturdı anlarḳa īmānnı taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme yaḫşı ***vekīl ḳılınmış*** yaʿnī sawçı 55r/1=003/173

yāḍ ḳılın- "zikredilmek, anılmak"

ne ol silerke yėmes siler anıŋdın kim ***yāḍ ḳılındı*** Taŋrını anıŋ üze belgürtti ök silerke anı kim ḥarām ḳıldı siler üze meger muŋaḍsa siler aŋar 106v/6=006/119

yaḳın ḳılın- "yaklaştırılmak"

hergiz küwezlenmes ʿīsā bolmaḳdın ḳul Taŋrıḳa ap ferişteler ***yaḳın ḳılınmışlar***. 78v/2=004/172

yawuḳ ḳılın- "yaklaştırılmak"

ol vaḳtın kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı müjde bėrür saŋa kelime birle andın anıŋ atı mesīḥ meryem oġlı ʿīsā şerīf dünyāda taḳı ol cihānda ***yawuḳ ḳılınmışlardın***. 42v/5=003/045

yörir ḳılın- "yüzdürmek, yürütmek"

yaḍtı anıŋ içinde tėgme yer üze yöriyür tınlıġdın yana yėllerni tezgindürmek içinde tilekçe ***yörir ḳılınmış*** bulıt içinde kökli yerli ara nişānlar ol boḍunḳa kim uḳarlar. 19r/7=002/164

yüŋül ḳılın- "hafifletilmek, hafifleştirilmek"

ḳaçan körse anlarnı kim küç ḳıldılar ḳınnı ***yüŋül ḳılınmas*** anlardın ap yme anlar körlürler. 202r/8=016/085

ziyān ḳılın- "zarara uğratılmak"

ziyān ḳılınmas ana oġlanı birle taḳı yme tuġrulmas aŋar oġlanı birle mīrāṣ alıġlı üze anıŋ meŋizlig 29r/2=002/233

ḳılınç "iş, amel, ahlak, mizaç, huy"

barmışta kėḍin ol ***ḳılınçınızlar*** erür Taŋrı üskinde uluġ iş. 310r/4=033/053

ḳılış- 1. "birlikte yaşamak"

eger ***ḳılışsa*** siler olarnıŋ birle ḳaḍaşınızlar. 26v/6=002/220

2. "karşılıklı bir şey yapmak ***krş***. kıluş-"

yana bolġay silerdin kėrtgündiler tuşuşdılar serinmek birle yme vaṣiyyet ***ḳılışdılar*** raḥm ḳılmaḳ birle. 443v/9=090/017

ʿahd ḳılış- "sözleşmek"

anlar kim ***ʿahd ḳılışdıŋ*** anlar birle yana buzarlar bıçıġlarını tėgme yolı anlar saḳlanmaslar. 136v/3=008/056

laʿnet ḳılış- "lanetleşmek"

andın soŋra ***laʿnet ḳılışalıŋ*** taḳı ḳılalıŋ Taŋrınıŋ laʿneti yalġançılar üze. 44r/4=003/061

ḫilāf ḳılış- "ayrılığa düşmek"

andın soŋra menim tapa ḳaytġu yeriŋiz taḳı ḥükm ḳılur men siziŋ araŋızda ol nerse içinde kim erdiŋiz anıŋ içinde ***ḫilāf ḳılışur*** siz. 43v/6=003/055

ḥüccet ḳılış- "çekişmek, tartışmak"

uş siz erenler uşbu erenler ***ḥüccet ḳılıştınız*** ol nerse içinde kim sizke anıŋ birle bilig nė üçün ḥüccet ḳılışur siz ol nerse içinde kim yoḳ sizke anıŋ birle bilig 44v/3=003/066

satıġ ḳılış- "alış-veriş yapmak"

taḳı tanuḳ tikiŋ ḳaçan ***satıġ ḳılışsaŋız*** taḳı ziyān tėgrülmesün bitigen taḳı tanuḳ. taḳı eger ḳılsaŋız ḥaḳīḳat üze ol buyruḳdın çıḳmaḳ siziŋ birle taḳı ḳorḳuŋ Taŋrıdın. taḳı ögretür sizke Taŋrı taḳı Taŋrı. 37r/3=002/282

ḳılışmaḳ "yapmakta yardım ve yarış etmek"

çın ol çın turur tamuġ ehliniŋ ḫuṣūmet ***ḳılışmaḳları***. 334r/1=038/064

ḳılıḳ "huy, tavır, hareket ***krş***. ḳılḳ"

yörgengey dünyā emgeki āḫiret emgeki bir ḳatıġlıḳ ***ḳılıḳ*** birle iḍiŋ tapa ol kün sürmek. 429v/8=075/029

ḳatıġlıḳ ḳılıḳ "sert bir tavır, sert bir mizaç"

yörgengey dünyā emgeki āḫiret emgeki bir ḳatıġlıḳ ***ḳılıḳ*** birle iḍiŋ tapa ol kün sürmek. 429v/8=075/029

ḳılıl- "kılınmak"

ḫālī ḳılıl- "saf kalmak (yalnız ona kalmak)"

öldürüŋler yūsufnı azu kemişiŋler anı bir yerke ***ḫālī ḳılılsun*** silerke ataŋız yüzi taḳı bolġay siler anda kėḍin boḍunlar ėḍgüler. 174r/1=012/009

ḳılınġu "yapılmış, yerine getirilmiş"

vaḳt urmaḳ içinde. velīkin keçürsü tėyü Taŋrı ol işni kim erür ***ḳılınġu*** yoḳatsun tėyü ol kim yoḳatsa belgüdin taḳı tirig ḳalsa ol kim tirig ḳalsa belgüdin. 135r/7=008/042

ḳılınġuluḳ "yapılmış, yerine getirilmiş"

erür Taŋrınıŋ işi ***ḳılınġuluḳ***. 64v/2=004/047

ḳılḳ "huy, gidiş"

keldi ök silerke bir yalavaç özüŋüzlerdin küsüş turur anıŋ üze ol kim ėrinçü ***ḳılḳ*** siler suḳ turur siler üze mü'minlerḳa mihrbān turur yarlıḳaġan. 152v/5=009/128

ḳımār (<A.) "kumar, kumar oyunu"

ḳımār oḳları "kura okları[566]"

566 Cahiliye devrinde Arapların, "meysir" dedikleri bir kumar çeşidi vardı. Araplar bunu, piyango tarzında yaparlardı. Araplar, meysiri hayır sayarlar, iftihar ederlerdi. Bu kumar çeşidinde, zar yerine kullanılan "ezlâmü aklâm" denilen on adet ok vardı. Bu oklara fezz, tev'em, rakîb, hils, nafis, müsbil, mu'allâ, menih, sefih, vağd derlerdi. Menih, sefih, vağd'ın dışındakilerin bir hissesi olurdu. Piyango çekilmek üzere bir deve kesilir, yirmi sekiz hisseye ayrılır, fezze bir, tev'eme iki, rakibe üç, hilse dört, nafise beş, müsbile altı, mua'llâya yedi sehim tahsis edilirdi. Menih, sefih ve vağd okları boş ve mahrum bırakılırdı. Bu on adet ok, rekâbe" denilen bir torbaya atılır."Yâsir" denilen bir güvenilir şahsın önüne konulur, o da torbayı çalkalayıp elini sokar, iştirak eden her şahıs adına bir ok çekerdi. Nasipli ok çıkanlar, belirli olan hisseyi alır, boş ok çıkanlar mahrum kalırdı, fakat devenin

ol ġaybnıŋ ḫaberlerindin vaḥy ḳılur biz anı seniŋ tapa. taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ḳalemlerin ***ḳımār oḳların*** anlarnıŋ ḳayusı uġḳa kirür meryemḳa taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ḫuṣūmet ḳılurlar. 42v/2=003/044

ḳın 1. "ceza, işkence, azap, bela"

körmes mü sen çın Taŋrı yüknür aŋar ne kim kökler içindeki taḳı yer içindeki taḳı kün taḳı ay taḳı yulduzlar taḳı taġlar taḳı yıġaçlar taḳı tepreniglіler taḳı kişilerdin üküşreki üküşrek vācib boldı anıŋ üze ***ḳın***. 243v/9=022/018

2. "nasib, hisse, pay"

bütünlükün anlar küç ḳıldılar ḳın turur anlarıŋ èşi ***ḳını*** teg èwmeŋler. 386r/1=051/059

ḳın bol- "cezalandırmak, ceza vermek"

yana çınoḳ anlarḳa anıŋ üze ***ḳın bolgay*** isig ḳaynayurdın yana anlar yanışları tamuġḳa ol. 327r/5=037/067

ḳın iḍisi "acı ve azap sahibi olan Allah"

çın sènіŋ iḍiŋ yarlıḳamaḳ iḍisi yme aġrıtġan ***ḳın iḍisi*** turur. 352r/4=04/043

ḳın kel- "azap getirmek, cezalandırmak"

eger atalmış üḍ yoḳ erse ***kelgey erdi anlarḳa ḳın***. 293r/4=029/053

ḳın ḳıl- " cezalandırmak, ceza vermek"

tilediler aŋar yawuz ***ḳın ḳılmaḳ*** ḳıldımız anlarnı ḳudıraḳları. 328r/1=037/098

ḳın ḳızġut ḳıl- "cezalandırmak"

kimke kelse aŋar ***ḳın ḳızġut ḳılur*** anı tüşer anıŋ üze ḳın tutaşı. 166r/9=011/039

ḳın öfke tüş- "azap ve hışım inmek"

aydı ***tüşti ök*** siler üze iḍiŋizdin bir ***ḳın öfke***. 119r/7=007/071

ḳın ört- "azap sarmak, her yönden cezalandırılmak"

ol kün ***örtgey anlarnı ḳın*** üstünlerindin aḍaḳları altınındın. 293r/6=029/055

ḳın sözi "azap hükmi"

ol kişi kim vācib bolsa anıŋ üze ***ḳın sözi***. 336v/5=039/019

ḳın tut- "azap yakalamak"

tuttı anlarnı ***ḳın***. 272r/9=026/158

ḳın vaʿdeleri "kararlaştırılmış azap vakti, muayyen azap vakti"

çın aḍırġu küni anlarnıŋ ***ḳın vaʿdeleri*** yumḳılar teg. 365r/2=044/040

ḳına- "işkence etmek, eziyet etmek, cezalandırmak"

anlar kim tandılar ***ḳınayur*** men anlarnı ḳatıġ ḳın dünyā içinde taḳı ol cihānda. 43v/6=003/056

---

parasını öderlerdi. Bazen, kendilerine hisse çıkanlar aldıkları eti fakirlere dağıtır, bunu bir hayr sayarak, iftihar ederlerdi. Bu kumarda kullanılan ve herbiri ayrı ayrı isimler taşıyan oklar, Mekke'de mabed bekçileri tarafından muhafaza edilirdi (Ateş 1996:483).

ḳınamaḳ "cezalandırma, eziyet etme"

ḳınamaḳ üçün ėkki yüzlüglerni ėkki yüzlüg tişilerni ortaḳ ḳatıġlı erenlerni ortaḳ ḳatıġlı tişilerni sėziniglileri Taŋrıḳa yawuz sėzinç anlar ara yawuz tezginç. 376v/1=048/006

ḳınadaçı "cezalandıran, azaba uğratan, Hz. Muhammed, müncin[567]"

ermedi Taŋrı ***ḳınadaçı*** olarnı sen olar içinde erken ermedi Taŋrı ḳınadaçı olarnı anlar yarlıḳatu tilerler. (133r/6=008/033)

ḳınaġu "cezalandırmak, azaba uğratmak"

ḳınaġu üçün Taŋrı ėkki yüzlüg erenlerni taḳı ėkki yüzlüg tişilerni taḳı ortaḳ ḳatıġlı erenlerni taḳı ortaḳ ḳatıġlı tişilerni. 311v/3=033/073

ḳınal- "cezalandırılmak, işkence edilmek"

eger ḳınasa siler ḳınaŋlar aŋar meŋzer kim ***ḳınaldıŋızlar*** anıŋ birle. 205v/5=016/126

ḳınalġu "azaba uğramak"

taḳı aydılar biz üküşrek tawarlıġlar ʿayāllıġları miz ermez miz ***ḳınalġular***. 315r/2=034/035

ḳınan- "cezalandırılmak, azaba uğratılmak"

meger ol kim ozaḳı dünyāda ölmekimiz yana bolmaġay miz ***ḳınanmışlardın***. 327r/2=037/059

ḳınanmış "azap edilmiş"

meger ol kim ozaḳı dünyāda ölmekimiz yana bolmaġay miz ***ḳınanmışlardın***. 327r/2=037/059

ḳınanmışlardın bol- "azap edilmek, azaba uğrayanlardan olam"

meger ol kim ozaḳı dünyāda ölmekimiz yana ***bolmaġay miz ḳınanmışlardın***. 327r/2=037/059

ḳınġuçı "cezalandırıcı, ceza verme ehliyetine sahip"

ḳorḳmaz Taŋrı ***ḳınġuçı*** anıŋ soŋında. 444v/1=091/015

ḳınġuçı Taŋrı "cezalandırıcı, ceza verme ehliyetine sahip olan Allah"

ḳorḳmaz ***Taŋrı ḳınġuçı*** anıŋ soŋında. 444v/1=091/015

ḳınlıġ "eziyet, işkence ***bkz.*** ḳınlıḳ"

bütünlükün Taŋrı ḳatıġ ***ḳınlıġ*** ol. 19v/2=002/165

ḳınlıḳ "eziyet, işkence ***bkz.*** ḳınlıġ"

ḳutġarur miz kimni tilese miz yandurulmas biziŋ ***ḳınlıḳımız*** yazuḳ ḳılıġlı boḍunlardın. 182v/7=012/110

ḳınur- "harekete geçirmek"

ḳınurdımız olar ara yaġılıḳnı sewmemeklikni ḳıyāmet künke tėgi. 82r/3=005/014

ḳıra yan- "arkasını dönüp gitmek"

567 Bu lafız, ism-i fail olup, necat verici, kurtarıcı manalarına gelir. Peygamber efendimiz ümmetinin dünya ve ahirette sebeb-i necatları olduğu için bu isimle isimlendirilmişlerdir (Yeniterzi 1993:186).

oḳır anı kim ***kıra yandı*** yüz ewürdi. 422r/9=070/017

ḳırġıl "kırçıl saçlı, (metinde) olgun, yetişkin insan, kehl[568]"

ançada aydı Taŋrı ay īsā meryem oġlı yāḍ ḳılġıl meniŋ niʿmetimni seniŋ üze ataŋ üzele ançada küçlendürdüm sėni arıġ cān birle sözleşti kişilerke beşik içinde ***ḳırġıl*** erken. 94r/1=005/110

ḳırı "parça, zerre, kırıntı ***bkz.*** ḳırıça"

kim ḳılsa kün ***ḳırı*** aġrınça ėḍgülük körür anı. 447v/6=099/007

ḳırıça "parça, zerre, kırıntı ***bkz.*** ḳırı"

ayġıl oḳıŋlar anlarnı kim saḳındıŋızlar Taŋrıda aḍın. erklig bolmas kün ***ḳırıça*** kökler içinde ap yme yer içinde. 313v/8=034/022

ḳırıġ "kenar, kıyı"

taḳı erdiŋiz çuḳur ***ḳırıġı*** üze otdın otdın taḳı ḳutġardı sizni andın anıŋ meŋizlig beyān ḳılur Taŋrı sizke āyetlerini bolġay kim siz köndürülgey siz 48r/3=003/103

ḳırḳ "sayı adı, kırk (40)"

vaḳt ḳoḍuştımız mūsā yalavaç birle otuz tün tükel ḳıldımız anı on birle tükel boldı iḍisiniŋ vaḳtı ***ḳırḳ*** tün içinde. 124v/5=007/142

ḳırḳ er "Karun'un hazinelerini taşıyan grup"

bėrdimiz aŋar kenclerdin anıŋ kilīdleri yıḳrur gürūhnı ve'l-uṣbatu-hā hunā arbaʿūn recūlan yaʿnī ***ḳırḳ ermi*** küç iḍileri. 287r/8=028/076

ḳırḳ yıl "kırk yıl, kırk yaş, olgunluk çağı"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe taḳı tėgse ***ḳırḳ yılḳa*** aydı iḍimā! üşgürgil maŋa şükr ötemekimke sėniŋ niʿmetiŋe ol kim minnet urduŋ meniŋ üze taḳı atam anam üze. 370r/4=046/015

ḳırḳ tün "Hz. Musa'ya verilen süre"

vaḳt ḳoḍuştımız mūsā yalavaç birle otuz tün tükel ḳıldımız anı on birle tükel boldı iḍisiniŋ vaḳtı ***ḳırḳ tün*** içinde. 124v/5=007/142

ḳırḳ beş "sayı adı, kırk beş (45)"

bu sūre raʿd sūresi turur. medīnede inmiş turur. ***ḳırḳ bėş*** āyet turur. 184r/1=013

ḳırḳ bir "kırk bir (41)"

bu ʿabese sūresi ***ḳırḳ bir*** āyet turur mekkede inmiş turur. 435v/3=080

ḳırḳ sekkiz "kırk sekiz (48)"

bu sūre-i- ṭūr ***ḳırḳ sekkiz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 386r/3=052

ḳırḳ tört "kırk dört (44)"

568 Kehl kelimesi lügatte "saçı ağarıp yaşlanmak" anlamına gelir. Biyolojik değişimin yanı sıra, "kehl""in sınırına dair verilen rakamlar farklı olmakla birlikte, hepsi de otuz yaşın üzerinde olduğu kesinlik kazanmaktadır. Kehl kelimesinin kozmolojik olarak ortaya koyduğu zaman alt sınırı 30 yaş iken, üst sınırı, 40-50 gibi birden fazla rakamın verilmesi, sözü edilen kelimenin biyolojik bir ölçek ve belirleme olduğu hususunda kesinlik kazanmaktadır (Kalın 2001:179).

bu meʿāric sūresi ***kırḳ tört*** āyet turur mekkede inmiş turur. 421v/9=070

ḳırtış "yüz rengi, yüz, sima"

ol ėkki gürūh ara örtüg yaʿnī perde ol. kötgiler üze erenler bar bilirler ḳamuġnı sīmāları birle yaʿnī ***ḳırtışları*** birle. 117r/2=007/046

ḳısır "kısır, çocuk doğuramayan"

aydı iḍim neteg bolur maŋa oġlan taḳı tegdi maŋa uluġluḳ taḳı ʿavratım ***ḳısır***. 41v/4=003/040

ḳısḳa "kısa, uzun olmayan"

ḳaçan barsa siler toḳış içinde yer yoḳ siler üze yazuḳ kim ***ḳısḳa*** tutsalar namāzdın eger ḳorḳsalar yalġan ḳılmaḳlarından silerke anlar kim tandılar. 70v/4=004/101

ḳısḳa ḳıl- "kısaltmak"

eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar yülügliler bolup başlarıŋızını ***ḳısḳa ḳılmışlar*** ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ terk tavraḳ. 379r/2=048/027

ḳısḳa ḳılmış "çokca kısaltan"

eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar yülügliler bolup başlarıŋızını ***ḳısḳa ḳılmışlar*** ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ terk tavraḳ. 379r/2=048/27

ḳısḳa tut- "kısaltmak, namazı tüm rükunlarıyla kılmamak"

ḳaçan barsa siler toḳış içinde yer yoḳ siler üze yazuḳ kim ***ḳısḳa tutsalar*** namāzdın eger ḳorḳsalar yalġan ḳılmaḳlarından silerke anlar kim tandılar. 70v/4=004/101

ḳısmet (<A.). "bölme pay etme, hisselere ayırma, talih, nasip, kader"

ḳısmet ḳıl- "pay etmek, taksim etmek"

biz ***ḳısmet ḳıldımız*** anlar ara tirigliklerini bu ojun tirigliki içinde kötürdümiz amarılarnı amarı üze ḳurlar kim tutġu üçün amarılarını amarını füsūs. 360r/6=043/032

ḳıṣṣa (<A.) "hikâye"

erdi ök ***ḳıṣṣalar*** içinde ḳızġut ḫıred iḍileriŋe.. 182v/7=012/111

ḳıṣṣa ḳıl- "hikâye etmek, anlatmak"

biz ***ḳıṣṣa ḳılalım*** seniŋ üze ḳıṣṣalarda körklügreki yarlıġ ıḍmaḳımız birle saŋa bu oḳıġu eger erse sen munda öŋdün bilmeslerdin. 173r/9=012/003

ḳıṣṣalarda körklügreki "Kur'an; kıssaların en güzeli, Ahsenül Ḳaṣaṣ [569]"

biz ḳıṣṣa ḳılalım seniŋ üze ***ḳıṣṣalarda körklügreki*** yarlıġ ıḍmaḳımız birle saŋa bu oḳıġu eger erse munda öŋdün bilmeslėrdin. (172r/9=012/003

569 Kur'an-ı Kerim içinde yalan, sahtekarlık, aldatma ve eğrilik olmayan, bütünüyle doğru söz ve kıssalardan ibarettir. O öyle bir kıssa ve söz ki ne üslubunda, ne şiirselliğinde, ne kanun ve hükümlerinde, ne manasında ne de amaç ve hedeflerinde onun eşi ve benzeri bir kıssa ve söz gelmediği gibi bundan böyle de gelmeyecektir (Marangozoğlu 2006:222).

ḳış "kış, şita[570]"
köŋülleri èşitgeni üçün sefer ḳılmaḳ ***ḳış*** yme yayını. 449v/2=106/002

ḳış- 1."dönmek, meyletmek, sapmak, döndürmek, çevirmek"
ḳaçan ***ḳışdılar*** erse ḳışdurdı Taŋrı köŋüllerini. 408r/4=061/006
2. "(Hak yoldan) sapmak, hata etmek, dil uzatmak, ilişmek, haktan saparak yönelmek, hata ile yapmak"
anıŋ tili ***ḳışarlar*** anıŋ tapa ʿacemīni bu tāzī tili ol belgülüg. 203v/9=016/103
ḳışıġlılar "sapanlar, ayrılanlar"
bütünlükün anlar kèrtgünmesler ol ajunḳa yoldın ***ḳışıġlılar***. 252v/8=023/074

ḳışdur- "eğriltmek; şüpheye düşürmek"
ḳaçan ḳışdılar erse ***ḳışdurdı*** Taŋrı köŋüllerini. 408r/5=061/005

ḳıştur- 1."eğriltmek; şüpheye düşürmek"
ay iḍimiz ***ḳıştурmaġıl*** köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı bağışlaġıl bizke ḳatıŋdın raḥmet sen ḥaḳīḳat üze sen baḫşīş ḳılgan. 38v/4=003/008
2. "tahrif yapmak, tebdil etmek, değiştirmek; bozuk mana vermek, manasını bozmak"
ḳıştururlar sözini orunlarındın unuttılar ülüşni anıŋdın kim pend bèrildiler anıŋ birle. 81v/9=005/013

ḳışur- "döndürmek, değiştirmek"
ḳışrur sözlerni orunlarında kèḍin ayurlar eger bèrilse siler munı tutuŋlar eger bèrilmese siler anı saḳlaŋlar. 85r/5=005/041

ḳıwaḳ "içi boş"
kömerledi anı anlar üze yèti tünni sekkiz künler tutaşı körgey sèn boḍunını anıŋ içinde tüşmiş andaġ ḳalı anlar açı ḫurmā ***ḳıwaḳ*** ḫurmā tüpleri teg. 420v/3=069/007
ḳıwaḳ ḫurmā tübleri "içi boş hurma kütükleri"
kömerledi anı anlar üze yèti tünni sekkiz künler tutaşı körgey sèn boḍunını anıŋ içinde tüşmiş andaġ ḳalı anlar açı ḫurmā ***ḳıwaḳ ḫurmā tüpleri*** teg. 420v/3=069/007

ḳıwan- "güvenmek"
biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş èdigi taḳı ögrünüşmek ***ḳıwanmaḳ*** siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/2=057/020
ḳıwanmaḳ "güvenme, kibirlenme"
biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş èdigi taḳı ögrünüşmek ***ḳıwanmaḳ*** siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/2=057/020

ḳıvat- "nimetlendirmek, faydalandırmak, âfiyet ve hayırlar içerisinde uzun ömürler vermek, iyilikte bulunmak"

570 Arapların kullanımında zamanla tedrîcen değişim göstererek anlam kaymasına uğramıştır. Başlangıçta 12 aylık sürenin tamamı için kullanılan kelime, daha sonra sırayla senenin ilk altı ayı, takiben dörtte biri için kullanılmaya başlanmış (Kalın 2001:139).

azu ***kıvattımız*** bu kāfirlerni atalarını ançaḳa tėgi kim uzadı anlar üze tiriglik. 238r/5=021/044

ḳıwlıġ "devletli, kutlu, bahtlı"

ḳutluġ ***ḳıwlıġ*** iḍi ajunluġlar iḍisi. 118r/1=007/054

ḳıwun "kurtuluş, başarı"

ḳıwun ḳurtul- "kurtulmak, kurtuluşa ermek"

kim küḍezilse er özi saranlıḳından anlar tururlar anlar ***ḳıwun ḳurtuluġlılar***. 412v/9=064/016

ḳıwun ḳurtuluġlılar "kurtulanlar, kurtuluşa erenler"

kim küḍezilse er özi saranlıḳından anlar tururlar anlar ***ḳıwun ḳurtuluġlılar***. 412v/9=064/016

ḳıy- "kıymak, eğrilemesine doğramak"

yalġanḳa tuttılar siŋrin ***ḳıydılar*** yawuzladılar anı helāk ḳıldı anlarnı iḍileri yazuḳ birle tüzetti anlarnı. 444r/9=091/014

ḳıyāmet (<A.)1. "Kıyamet[571]"

ḳaçan keldi erse anlar ***ḳıyāmet*** tawur ayġaylar ay ökünç bizke anlar üze kim ḳoḍtımız anıŋ içinde. 98r/2=006/031

2. "akîm, nesli kesik, kısır, kupkuru, kuru"

tutaşı anlar kim tandılar sėzik içinde andın ançaka tėgi kelgey anlarḳa uluġ kün tawışsuzun azu kelgey anlarḳa tuġmaġu kün ḳını yaʿnī ***ḳıyāmet*** ḳını. 247r/2=022/055

ḳıyāmet biligi "Kıyamet bilgisi, Kıyamette duruşma saati bilgisi"

anıŋ tapa yandurulur ***ḳıyāmet biligi***. 352v/2=041/047

ḳıyāmėt bolġusı "başa çarpan olay, Kıyamet"

yalġanḳa tuttı ṣemūd boḍunı taḳı ʿād boḍunı ***ḳıyāmet bolġusını***. 420v/1=069/004

ḳıyāmet ẖaberi "şiddet ve dehşetin, haberi felaket haberi, Kıyamet haberi"

nek keldi mü saŋa örtüglü ẖaber ***ḳıyāmet ẖaberi***. 441v/7=088/001

ḳıyāmet ʿilmi "duruşma saatine ait bilgi, Kıyamet bilgisi"

bereket iḍisi turur ol kim aŋa turur yėti ḳat kök erkligliki yme yerniŋ ne kim ol ėkki ol ara anıŋ üskinde turur ***ḳıyāmet ʿilmi***. 363r/6=043/085

ḳıyāmet işi "Kıyamet emri"

ermes ***ḳıyāmet işi*** meger köz yumup açınça azu ol yaḳınraḳ. 201v/4=016/077

571 Oturmanın zıddı, bir kalkış, kıyamet için 'azm, muhafaza ve ıslah, vukuf, ve sebat içinde adalet, bir şeyin değeri, kıyamet günü mahlukatın tekrar dirilerek kalktığı zaman, Cuma günü, gecenin bir parçası, sınırı belli olmayan vakit gibi anlama gelmektedir. "Kıyamet", Kur'an'da 70 yerde yevm kelimesi ile birlikte terkip halinde geçmektedir. Bu durumda, kıyametin kendisinin zaman olmadığı, zamanın mahiyetini bildirdiği görülür (Kalın 2001:147-148).

ḳıyāmet kel- "Kıyamet kopmak"

bütünlükün ***ḳıyāmet kelgen*** turur şekk yoḳ anıŋ içinde ançası bar kişilerniŋ üküşreki kėrtgünmesler. 346v/2=040/059

ḳıyāmet ḳını "kısır günün veya hayırsız günün azabı yahut ölümden sonra başlayacak olan sorgulama duruşması"

tutaşı anlar kim tandılar sėzik içinde andın ançaka tėgi kelgey anlarḳa uluġ kün tawışsuzun azu kelgey anlarḳa tuġmaġu kün ḳını yaʿnī ***ḳıyāmet ḳını***. 247r/2=022/055

ḳıyāmet ḳop- "Kıyametin meydana gelmesi"

ol kün kim ***kopar ḳıyāmet*** ol kün ḳor ḳılnur yazuḳluġlar. 367v/7=045/026

ḳıyāmet sėzin- "Kıyametin geleceğinin gerçek olması, şüphe götürmemesi"

ḳaçan aytılsa Taŋrı vaʿdesi köni turur ḳıyāmet sėzik yoḳ anıŋ içinde aydıŋızlar bilmes miz ḳaçan ol ***ḳıyāmet sėzinmes*** miz meger sėzinmek ermes miz sėziksizler. 368r/6=045/032

ḳıyāmet vaḳtı "Kıyamet vakti"

ayturlar saŋa ***ḳıyāmet vaḳtındın*** ḳaçan ol ḳoparılġusı. 129v/8=007/187

ḳıyāmet kün "Ahiret günü"

ol iḍi atı birle kim ḫalḳnı ***ḳıyāmet kün*** ʿarāṣatḳa tėre yarlıḳadı 195v/9=016

ḳıyāmet yawu- "Kıyamet yaklaşmak, Kıyametin yaklaşması"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ***yawudı ḳıyāmet*** yarıldı ay. 390r/4=054/001

ḳız "kız, çocuk, evlat, cariye"

aŋar oġul ***ḳız*** uşaḳlar tėgse aŋar ḳasurġa anıŋ içinde ot örtense. 34v/4=002/266

ḳız ʿayāllar "kız çocuklar"

ḳaçan tirigle kömülmiş ***ḳız ʿayāllar*** sorulsa. 436v/5=081/008

oġul ḳız "evlat, mal"

silerke ol yarım anıŋdın kim ḳoḍtı cüftleriŋiz eger bolsa anlarḳa ***oġul ḳız***. 59v/1=004/012

anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaş "teyze"

ḫarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı ***anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız*** birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları. 61r/1=004/023

ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı "hala"

ḫarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ***ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı*** anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları 61r/1=004/023

bir tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları "erkek kardeş kızları, yeğen"

ḫarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız ***birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları*** birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları. 61r/1=004/023

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları "kız kardeş kızları, yeğen"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız ***birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız*** birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları. 61r/2=004/023

birle tuġmış ḳız ḳarındaş "kız kardeş"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız ***bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız*** ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar. 61r/1=004/023

ḳız ḳarındaş "kız kardeş"

eger bolsa bir er mīrāṯ alnur atada oġulda aḍın azu tişi anıŋ ar ḳaḍaşı bar azu ***ḳız ḳarındaşı*** tėgme biriŋe olar ėkkidin altıda bir. 59v/5=004/012

ögey yėgidme ḳız "üvey kız"

anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ***ögey yėgidme ḳızlarıŋız*** anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa . 61r/3=004/023

yinçge ḳız "yetişkin genç cariye[572]"

yana kim umasa silerdin artuḳluḳ tişilenmek boş uraġutlarnı kėrtgünmişler anıŋdın kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz ***yinçge ḳızlarıŋızdın*** kėrtgünügliler. 61v/3=004/025

oġul ḳız bol- "çocuğu olmak"

yoḳdın bar ḳılıġlı köklerni yerlerni. ḳayudın bolur aŋar ***oġul ḳız bolmışı*** yoḳ aŋar kişi. 105r/4=006/101

oġul ḳız tut- "çocuk sahibi olmak"

aydılar ***tuttı Taŋrı oġul ḳız*** anıŋ arıġlıḳı yoḳ aŋar ne kim kökler içinde yer içindeki ḳamuġ aŋar boyun bėrigliler ol. 14r/3=002/116

oġul ḳız tutın- "çocuk sahibi olmak"

aydılar ***tutındı tėp Taŋrı oġul ḳız*** arıġlıḳ aŋar. 159v/2=010/068

ḳız- "kızmak, öfkelenmek"

yoḳ kim tilemedi Taŋrı ***ḳızup*** çıḳmaḳlarını kehllendürdi anlarnı aytıldı olturuŋlar olturuġlılar birle. 143v/6=009/046

ḳızġut "ceza, işkence, başkalarının görerek çekinmeleri için yapılan ceza ve işkence, ibret verici ceza"

erdi ök ḳıṣṣalar içinde ***ḳızġut*** ḫıred iḍileriŋe. 182v/8=012/111

ḳızġut küni "Kıyamet"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳutġardımız ṣāliḥ yalavaçnı anlarnı kim kėrtgündiler anıŋ birle yarlıḳamaḳ birle bizdin kim ol ***ḳızġut künidin***. 168v/8=011/066

572 Köle ve cariye, tarihte hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlara göre daha aşağı bir statüde bulunan bir sınıfın adıdır.Bu sınıfın kadınları için cariye, eme, memluke tabiri kullanılmaktadır (Karagöz 2005:82).

ḳızġut ḳıl- "cezalandırmak"

bolġay kim Taŋrı yıġmaḳı anlarnıŋ ḳatıġların kim tandılar. Taŋrı ḳavīraḳ küçün ḳavīraḳ ***ḳızġut ḳılmaḳḳa***. 68r/8=004/084

ḳın ḳızġut ḳıl- "cezalandırmak"

herāyna bilgey siler. kimke kelse aŋar ḳın ***ḳızġut ḳılur*** anı tüşer anıŋ üze ḳın tutaşı. 166r/9=011/039

ḳızġut/pend "öğüt, nasihat"

ḳayudın bu anlarḳa ***pend ḳızġut*** keldi ök anlarḳa yalavaç belgülüg. 364r/1=044/013

ḳızġut rüsvā ḳıl- "perişan kılmak"

toḳışıŋlar olar birle ḳınaġay olarnı Taŋrı silerniŋ eligiŋiz birle ***ḳızġut rüsvā ḳılġay*** olarnı. 140r//2=009/014

ḳızġut- "ceza, işkence, başkalarının görerek çekinmeleri için yapılan ceza ve işkence, ibret verici ceza"

tuttı anı Taŋrı kėḏinki ajun ḳızġuttı bu ajun ***ḳızġuttı.*** 435r/1=079/025

ḳızıl "kızıl"

ḳaçan yarılsa kök bolġay ***ḳızıl*** sarıġ yaġ teg. 393r/7=055/037

ḳızıl sarıġ yaġ bol-"gül renginde olmak/ gül gibi olmak"

ḳaçan yarılsa kök ***bolġay ḳızıl sarıġ yaġ*** teg. 393r/7=055/037

ḳızıl sızġurmış tuç bulaḳını "katran, petrol kaynağı"

aḳıttımız aŋar ***ḳızıl sızġurmış tuç bulaḳını***. 312v/8=034/012

ḳızıl yāḳūt "yakut, yakut renginde"

andaġ ḳalı anlar ol ḳızlar ***ḳızıl yāḳūt*** teg ürüŋ yinçü teg. 394r/1=055/058

ḳızlıġ "kıtlık"

yana kelgey anda kėḏin ol yėti ***ḳızlıġ*** yıl kim ḳatıġ yėyürler ne öŋdün ıdmış turur siz anlarḳa meger az. 177r/9=012/048

kiçig "küçük, sağîr[573]"

ribāmlamaslar bir ribāmı ***kiçig*** ap uluġ kesmezler özni meger bitildi anlarḳa yanut bėrür anlarḳa Taŋrı anda körklügrek anı kim ḳılur erdiler. 152r/1=009/121

2. "mertebe olarak küçüklük"

ḳodlur bitig körgey sen yazuḳluġlarnı ḳorḳılıġlılar anıŋdın kim anıŋ içinde ayurlar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ne ol bu bitigke ḳoḍmas bir ***kiçigni*** ap yme bir uluġnı meger sadı anı bulġaylar anı kim ḳıldılar anuḳ. 218v/3=018/049

3. "miktar ve hacim itibariyle küçük"

573 Sağîr, beden, makam ve zaman bakımından küçüklük manasına gelmektedir. Bir şeye göre küçük olan, bir başka şeye göre büyük olabilir (Kalın 2001:173). Bu kelime yaşlılığı ifade eden kiber'in zıddıdır. Kur'an'da türevleri ile birlikte 13 yerde geçen s-ğ-r kökünün türevlerinden, sadece İsrâ suresinin 24. ayette geçen sağîr kelimesi, zaman bakımından küçüklük ifade eder (Kalın 2001:173).

ribāmlamaslar bir ribāmı ***kiçig*** ap uluġ kesmezler özni meger bitildi anlarḳa yanut bėrür anlarḳa Taŋrı anda körklügrek anı kim ḳılur erdiler. 152r/1=009/121

kiçig arıḳ aḳar "küçük nehir, çay / akıntı, su kanalı, ark"

ün bėrdi aŋar ol ʿīsā kim anıŋ altınından ḳaḍġurmaġıl ḳıldı oḳ seniŋ iḍiŋ seniŋ altıŋdın ***kiçig arıḳ aḳar***. 224r/8=019/024

kiçig erken "(buluğ çağına ermemiş) çocuk[574]"

ḳuḍı ḳutġıl olar ėkkike uçuzluḳ ḳanatını yarlıḳamaḳdın aygıl iḍimā! yarlıḳaġıl olar ėkkini neteg kim igtüledi bizni ***kiçig erken***. 207v/8=017/024

kiçig oġul "çocuk, köle, genç hizmetçi"

aydı ėgtülemedimiz mü biziŋ içimiz içinde ***kiçig oġul*** erken ürgerdüŋ biziŋ içimizde yaşıŋdın yıllar. 268r/2=026/018

kiçig oġlanlar "ergenlik çağına girmemiş, akıl baliğ olmamış çocuklar, tıfl[575]"

ḳaçan tėgseler ***kiçig oġlanlar*** silerdin tüşiŋe destūr ḳolsunlar neteg kim destūr ḳoldı anlar kim anlarda öŋdün. 261r/3=024/059

kiçiglig "küçüklük, çocukluk"

taḳı yalḳmaŋ kim bitiseŋiz anı ***kiçigligi*** ḥālda yā uluġlıḳı ḥālda vaḳtıŋa tėgrü. 36v/9=002/282

kiçigligi ḥālda "küçük (rütbe ve makam cihetiyle veya hacim itibariyle)"

taḳı yalḳmaŋ kim bitiseŋiz anı ***kiçigligi ḥālda*** yā uluġlıḳı ḥālda vaḳtıŋa tėgrü36v/9=002/282

kiçigrek "daha küçük"

ap yme ***kiçigrek*** andın ap yme uluġraḳ. 159r/3=010/061

kifāyet (<A.) "yetişme, yetişir derecede olma, kifayet"

kifāyet ḳıl- "engellemek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim tandılar ***kifāyet ḳılmaġay*** anlardın mālları taḳı oġlanları Taŋrıdın nerseni. taḳı anlar anlar otnuŋ tamduḳı.38v/7=003/010

kigrül- "sokulmak ***bkz.*** kigürül-, kiŋrül-"

kigürülgey anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler būstānlarḳa aḳar anıŋ altınından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde iḍileri destūrı birle alḳışları anıŋ içinde esenlik tėmek ol. 190r/4=014/023

kigür- 1."girdirmek, yerleştirmek"

574 Sağîr, beden, makam ve zaman bakımından küçüklük manasına gelmektedir. Bir şeye göre küçük olan, bir başka şeye göre büyük olabilir (Kalın 2001:170).

575 Tıfl, lügatte, "küçük, yumuşak, her şeyin küçüğü, bir iş yapamama" anlamlarına gelmektedir. Grup anındaki güneşe, geceye, bir ateş parçasına da tıfl denir. "Tıfl" kelimesinin içerdiği süre, doğum anından buluğ çağına kadar olan süre olarak da açıklanmıştır. Esasen "tıfl" kelimesi, mevlûd anlamında olup, yeni doğan çocuk demektir (Kalın 2001:170).

körmes mü sen kim Taŋrı indürdi kökdin suwnı ***kigürdi*** anı bulaḳlar yer içinde yana çıḳarur anıŋ birle ekinni türlüg türlüg anıŋ meŋizleri yana aḍnayur körür sen anı sarġarmış yana ḳılur anı uşaḳ uşaḳ. 336v/8=039/021

2. "ateşe sokmak, yaslamak, girdirmek, atmak"

kigürgey miz anı saḳr atlıġ tamuġḳa. 428r/3=074/026

kigürmek "girme, sokma, dahil etme"

kigürgey ök anlarnı ***kigürmek*** taplaġaylar anı. 247r/6=022/059

kigürgü "girmek, girme, giriş"

kigürgü üçün mü'minlerni mü'mine tişilerni büstānlarḳa aḳar anıŋ altınından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde örtse anlardın yawuzluḳlarını. 376r/7=048/005

kigürgülük "girmek"

meger anı ol ***kigürgülük*** turur tamuġḳa. 329v/8=037/163

kilīd (<F.) "kilit"

bėrdimiz aŋar kenclerdin anıŋ ***kilīdleri*** yıḳrur gürūhnı ve'l-uṣbatu-hā hunā arbaʿūn recūlan yaʿnī ḳırḳ erni küç iḍileri. 287r/8=028/076

kilīm (<F.) "aba, örtü"

kilīm bürgengen "örtünen bürünen, Hz. Peygamber, müzzemmil[576]"

ay ***kilīm bürgenigli*** 426v/2=073/001

kilīm bürgenigli "örtünen bürünen, Hz. Peygamber, müzzemmil[577]"

ay ***kilīm bürgenigli***. 426v/2=073/001

kilisiye (<A.) "Hristiyanların ibadet yeri[578]"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ kitermeki kişilerdin amarılarnı amarı birle vīrān bolġay erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler tersālar ***kilisiyeleri*** cuhūdlar kenīseleri mü'minler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/7=022/040

tersālar kilisiyeleri "Hristiyanların ibadet yeri"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ kitermeki kişilerdin amarılarnı amarı birle vīrān bolġay erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler ***tersālar kilisiyeleri*** cuhūdlar kenīseleri mü'minler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/7=022/040

kim 1. "kim, kimse"

576 Yüce Allah müzzemmil suresinin ilk ayetinde peygamber efendimize hitaben "ya eyyühel müzzemmill" Ey örtüsüne bürünen demektir. Bu bürünmenin sebebi Sahih-i Buharide nakledilen şu olaydır vahy başlangıcında Resullah Hira Mağarasında iken Cebrail (a.s.) ona geldiğinde kalbi titreyerek evine döndü ve hanımı Haticeye "Beni örtün, beni örtün başıma bir şey gelmiş olmasından korkuyorum dedi ve olanları anlattı." Bunun üzerine ey örtüsüne bürünen ayeti indi (Yeniterzi 1993:190).

577 Müzzemmil, Müddesir ile aynı manadadır. Yine bir sure adı ve Hz. Peygamber'e hitaptır. Risalet ve nübüvvet görevini bildiren bu isim, Yüce Peygamber'e inen ilk sûrelerden biri olan Müzzemmil Suresi'nden alınmıştır(Yeniterzi 1993:190).

578 Birlik, topluluk, cemaat vb. anlamlarına gelen gelen "eklisya" kelimesinden türeyen kilise, bir terim olarak, Hz. İsa'nın getirdiği inanç sistemini benimseyenlerin dini törenleri, yaptıkları tapınak ya da mabed demektir. Ayrıca bu kavram ilk dönemlerde oluşmuş Hristiyan mezheplerini de ifade eder (Karagöz 2005:380).

aydımız iniŋler andın ḳamuġı eger ḳılsa silerke mėndin köni yol ***kim*** uḍu barsa köni yolumḳa yoḳ ḳorḳunç anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmaslar. 5v/7=002/038

2. "ki"

örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı andın ***kim*** rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

kim ėrsė "herhangi biri, kimse, kişi"

aydı nūḥ yalavaç iḍimā! ḳoḍmaġıl yer üze kāfirlerdin ***hīç kimerse***. 424v/5=071/026

kimese "bir kimse ***bkz.*** kim erse"

yėgil ḫurmā içgil suw yaruġıl közün ḳaçan körse sen ādemīdin ***kimeseni***. 224v/1=019/026

kīn (<F.) "kin, öç"

tartıp çıḳarġay miz nė kim köŋülleri içindekini ***kīndin*** ḳaḍaşlar taḫtlar üzele utru turuġlılar. 194r/5=015/047

kīn tut- "kin tutmak, kinlenmek"

andıḳarlar Taŋrı tuta aymadılar ne kim aydılar. aydılar oḳ kāfirlıḳ sözini tandılar boyun bėrmişlerinde kėḍin uġradılar aŋar kim bilmediler taḳı ***kīn tutmadılar***. 146v/9=009/074

kīne (<F.) "haset, düşmanlık"

azu saḳındı mu anlar kim köŋülleri içinde ig turur çıḳarmaġay tėp Taŋrı ***kīnelerini*** muḥammedḳa. 375r/4=047/029

kiŋrül- "sokulmak, girdirmek ***bkz.*** kigrül-"

kiŋrülgeyler ürülgen otḳa. 59r/2=004/010

kir "kir, pis"

küç ḳılınmaġaylar az nek aḍaḳ uwmuş ***kirçe***. 211v/4=017/071

kir- 1."girmek"

ol ol iḍi yarattı köklerni yerlerni altı kün içre yana erklig boldı ʿarş üze bilür anı kim ***kirür*** yer içre yme anı kim çıḳar andın. 397r/7=057/004

2. "girmek (karanlık), çökmek"

yme tün ḳaraŋḳuluḳı şerrindin ḳaçan ***kirse***. 451r/3=113/003

3. "yola koyulmak"

kiriŋler iḍiŋ yollarıŋa yumşaḳ.200v/6=016/069

4. "ateşe atılmak, ateşe maruz bırakılmak, ateşe yaslanmak, ateşle pençeleşmek"

kirgeyler ol isinmiş otḳa. 441v/8=088/004

5. "yürümek, akın etmek"

ol bilgenrek turur anı kim ***kirür*** siler anıŋ içinde. tap ol iḍi tanuḳluḳ ḳılmaḳın mėnli ara silerli ara. 369r/9=046/008

6. "dalmak, girmek, girişmek, girip yürümek"

öz ülügleri birle kirdiŋizler andaġ kim ***kirdiler***. 146r/4=009/069

7. "toplamak, kovalamak, sürmek"

yme tün bile yme ne kim ***kirür***. 439v/2=084/017

kirigli 1."giren, girecek olan"

kirigli turur silerniŋ birle sewünç bolmasun anlarķa. 333v/5=038/059

2. "ateşe yaslanan, ateşle pençeleşen"

yana anlar ***kirigli*** tururlar tamuġķa. 438r/9=083/016

3. "katlanan, atılan"

kirigli turur silerniŋ birle sewünç bolmasun anlarķa. 333v/5=038/059

kirmek 1."girmek, girme, giriş"

yoķ siler üze tarlıķ ***kirmekiŋiz*** ewlerke turuġlı bolmasa anıŋ içinde asıġ bolsa silerke. 257v/1=024/029

2. "dalmak, girmek, girişmek, girip yürümek, mecazi olarak çene çalmak"

ayġıl Taŋrı yana ķoḍġıl anlarnı ***kirmekleri*** içinde oynayurlar. 103v/8=006/091,

kirmemek "girmemek, girmeme"

kirmemekke aŋar bu kün siler üze bir çıġay. 419r/4=068/024

kirgü "tünel"

eger bulsalar sıġıŋġu yerni azu üŋürlerni azu ***kirgü yerni*** yüz ewürgeyler aŋar anlar baş kötrüp boynaġuluķ ķılurlar. 144v/6=009/057

kirgülük "girme, giriş"

çınoķ bėrdi Taŋrı yalavaçıŋa tüşni könilik birle ***kirgülük*** turur siler aġırlıġ mezgit tapa. 379r/1=048/027

kirig "arkada olanlar, takip edenler, geride kalanlar"

yana uḍu ıḍgay miz anlarķa ***kiriglerni***. 432r/6=077/017

kis "kadın, eş ***bkz.*** kisi, kişi[579]"

anıŋ keffāreti yėtürmek on çıġaylarķa ortaraķdın ol kim yėtrür siler öz ***kisleriŋiz*** azu keḍimleri azu āzād ķılmaķ bir boyunnı. 91r/5=005/089

kisi "kadın, eş ***bkz.*** kis, kişi"

eger ķorķsa siler dād bėrümemekiŋizlerke atasızlar içinde kis alıŋlar ol kim yaratsa silerke ***kisilerdin*** ėkki ya taķı üç ya tört. 58r/4=004/003

---

579 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

kisi al- "nikâhlanmak"

eger ḳorḳsa siler dād bėrümemekiŋizlerke atasızlar içinde ***kis alınlar*** ol kim yaratsa silerke kisilerdin ėkki ya taḳı üç ya tört. 58r/4=004/003

kisilig "kadın almaya muktedir olmak, gücü yetebilmek, evlenme çağına erişmek ***bkz.*** kişilig"

sınaŋlar atasızlarnı ançaḳa tėgi ḳaçan tegseler meger ***kisiligke***. 58r/9=004/006

kisiligke teg- "nikâhlanmak, evlenmek"

sınaŋlar atasızlarnı ançaḳa tėgi ḳaçan ***tegseler meger kisiligke***. 58r/9=004/006

kişen "köstek"

çın biziŋ üskimizde ***kişenler*** küyer ot. 426v/8=073/012

kişende tut- "muhafaza etmek, gözetmek"

ay anlar kim kėrtgündiler seriŋler serişiŋler at ***kişende tutuŋlar*** ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa bolgay kim siler ḳurtulġaylar siler. 57v/5=003/200

kişende tutmaḳ "muhafaza etmek, gözetmek, devamlı harp etmek, düşmanla savaşırken teçhizatlı olmak, atları hazırlıklı tutmak"

uyu barıŋlar anlarḳa küçleriŋiz yetmişinçe küç tölekdin bir ***kişende tutmaḳdın*** ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular olarda aḍın. 136v/8=008/060

kişi 1. "kişi"

uşbu ṣıfatlıġ ***kişi*** anlar üze ḍurūd iḍilerindin yarlıḳamaḳ. anlar tururlar. anlar köni yolġa könmişler. 18v/3=002/157

2. "kadın, eş[580]"

eger bir tişi ***kişi*** ḳorḳsa begindin köŋül ḳalmaḳ azu yüz ewürmek tarlıḳ yoḳ anlar ėkki üze yaraşturmaḳları ḳalı birle olar ėkki ara aştı ḳılmaḳ. 73v/4=004/128

kişiler yaʿnī ādem "Adem Aleyhisselam"

yarattmız oḳ ***kişilerni yaʿnī ādemni*** ḳuruġ balçıḳdın öyükdin yıllar keçmiş. 193v/1=015/026

kişilerke başçı "önder, lider"

ançada sınadı ibrāhīmni iḍisi sözler birle tükel ḳıldı anlarnı. aydı men ḳıldaçı men sėni ***kişilerke başçı***. 14v/8=002/124

580 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

kişilerni bir gürūh ḳıl- "insanları bir tek millet yapmak, insan oğlunu bir millet olarak yaratmak"

eger tilese iḍiŋ ***kılġay kişilerni bir gürūh*** tutaşı aḍırt ḳılığlılar. 172v/8=011/118

kişilig "kadın almaya muktedir olmak, gücü yetebilmek, evlenme çağına erişmek, akıl baliğ olmak ***bkz.*** kisilig"

kişilig al- "evlenmek (erkek için)"

kişilig almanlar ortaḳ ḳatıġlı tişilerni kėrtgüngince tėgi. 26v/8=002/221

kişiligke bėr- "evlendirmek (kadın için)"

yana ***kişiligke bėrmeŋ*** ortaḳ ḳatıġlı erenlerke anlar kėrtgüngince. 26v/9=002/221

kişilig beküti "nikâh bağı"

uġramaŋlar yme ***kişilig bekütiŋe*** teggince tėgi yaʿnī ʿiddet olmış vaḳt. 29v/3=002/235

kişilig bekütiŋe teggince tėgi yaʿnī ʿiddet olmış vaḳt "nikâh, evlenme, farz olan bekleme süresi"

uġramaŋlar yme ***kişilig bekütiŋe teggince tėgi yaʿnī ʿiddet olmış vaḳt***. 29v/3=002/235

kişne- "kişnemek"

yana anlar kim ḳutsuz boldılar ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ulımaḳı ***kişnemeki*** eşek aġırmaḳı. 172r/1=011/106

kit- 1."gitmek, uzaklaşmak"

ançada ***kitse*** siler olardın tapunmaslar meger Taŋrıḳa. 215r/9=018/016

2. "kenarlamak, kenarından geçmek, makaslayıp geçmek"

körgey sen künni ḳaçan tuġsa ḳışar üŋürlerindin oŋ yarudın ḳaçan batsa ***kiter*** erdi sol yandın anlar kėŋlik içinde andın. 215v/3=018/017

3. "gitmek, ayrılmak, uzaklaşmak"

ançada ***kitse*** siler olardın tapunmaslar meger Taŋrıḳa. 215r/9=018/016

4."gitmek, çekilmek"

anıŋ üçün kim ḳaḍġurmaŋlar anıŋ üze kim ***kėtti*** silerdin sewünmeŋler anıŋ üçün kim bėrdi. 399v/2=057/023

kitmek ewrülmek "zail olmak, gitmek, ortadan kalkmak"

andıḳmadınızlar mu erdi munda öŋdün yoḳ silerke hīç ***kitmek ewrülmek***. 191v/8=014/044

kitāb (<A.) "kitap[581]"

taḳı bolmadı tenke kim ölse meger Taŋrı buyruḳı birle vaḳtı belgülüg bolmış ***kitāb***. 51v/6=003/145

581 Sözlükte "yazmak, nikâh kıymak, dikmek, bağlamak ve farz kılmak, ıstılahta ise yazılmış sayfalardan oluşan eser" demektir. Çoğulu "kütüb"'dür. Kur'an'da bu kelime, tekil ve çoğul şekliyle 261 defa geçmiş ve Levh-i mahfuz, Tevrat, İncil, Kur'an, mektup, rahmet ve mağfiret, amel defteri, ömür ve müddet, farz olan ibadet ve delil anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:383).

kitāb bėr- "kitap vermek, ilahi kitablar göndermek"

taḳı ol uġurda kim aldı Taŋrı peyġāmberlerniŋ ʿahdin ol nerse kim ***bėrdük sizke kitābdın*** taḳı ḥikmetdin andın soŋ keldi sizke yalawaç rāstlaġan ol nerseni kim siziŋ birle bitgey ök siz aŋa taḳı yārī bėrgey ök sizke. 46r/3=003/081

kitāb iyeleri "Hırıstiyanlar veya Yahudiler, kitap sahipleri"

ayġıl ay ***kitāb iyeleri*** keliŋ bir kelimeke kim tüz turur biziŋ aramızda taḳı siziŋ araŋızda kim ḳulluḳ ḳılmasa miz meger Taŋrıḳa ortaḳ ḳoşmasa miz aŋa nerseni taḳı tutmasa pāremiz pāreni iḍiler Taŋrıdın öŋin. 44r/7=003/064

kitābsiz (<A.+T.) "ümmî"

taḳı ayġıl anlarġa kim bėrildiler kitābnı taḳı ***kitābsizlerke*** müsülmān bolduŋuz mu. 40r/1=003/020

kiter- "gidermek, uzaklaştırmak, kaldırmak"

çın Taŋrı ***kiterür*** anlardın kim kėrtgündiler. 245v/3=022/038

kiterigli "gideren, uzaklaştıran, kaldıran"

ançada sözleşseler ot içinde ayġay küçsüzler anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar biz erdimiz silerke uḍġan nek bar mu siler ***kiteriglilер*** bizdin bir ülüş otdın. 345v/6=040/047

kitermek "gidermek, kaldırmak"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ ***kitermeki*** kişilerdin amarılarnı amarı birle vīrān bolġay erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler tersālar kilisiyeleri cuhūdlar kenīseleri müʾminler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/6=022/040

kiw(ü)r- "sokmak, katmak ***bkz.*** kigür- "

kiwrür sen tünni kündüzke taḳı ***kiwrür*** sen kündüzni tünke. 40v/4=003/027

kiwrül- "girdirilmek, sokulmak ***krş.*** kigrül-, kiŋrül-"

azu köz mü tutar tėgme kişi anlarda ***kiwrülmek*** niʿmetlıġ būstānḳa. 423r/3=070/038

kiwrülmek "sokulma, girdirilme"

azu köz mü tutar tėgme kişi anlarda ***kiwrülmek*** niʿmetlıġ būstānḳa. 423r/3=070/038

kizle- 1."gizlemek"

sėniŋ iḍiŋ bilür anı kim ***kizleyür*** köŋülleri yme anı kim belgürtürler 279v/2=027/074

2. "kötü hareketin kusurunu gizlemek, örtmeye çalışmak, temize çıkarmaya çalışmak"

umınçsız boldı kim ***kizledi*** erse. 444r/7=091/010

3. "gizlemek, defnetmek, gömmek"

nek tutar mu anı uçuzluḳ üze azu ***kizler*** mü anı toprak içinde. 200r/1=016/059

4. "saklamak, depo etmek"

taḳı oŋaltur men tuġa közsüzni taḳı ala tenligni taḳı tirgürür men ölüglerni Taŋrı buyruḳı birle taḳı ḫaber bėrür men sizke ol nerse birle kim yėyür siz taḳı ol nerse birle kim ***kizleyür*** siz ėwleriŋiz içinde. 43r/3=003/049

5. "biriktirmek"

anlar kim ***kizlerler*** altunnı kümüşni nafaka ḳılmaslar anı Taŋrı yolında müjde bėrgil anlarḳa aġrıtıġlı ḳın birle. 142r/6=009/034

6. "gizlemek, sır vermek, belli etmemek, yahut tesirini kalbinde hissetmek"

eger çıḳtıŋız erse siler ġazāt ḳılu menim yolumda tileyü menim ḫoşnūdluḳumnı ***kizler*** siler anlar tapa dostluḳnı men bilür men anı kim kizler siler taḳı anı kim āşkārā ḳılur siler kim ḳılsa anı silerdin azdı oḳ tüz yoldın. 406r/1=060/001

kizlegli 1."gizli, örtülü"

secde ḳılmazlar mu ol Taŋrıḳa kim çıḳarur ***kizleglini*** kökler içinde yer içinde bilür anı kim kizlerler yme anı kim belgürtürler. 276r/6=027/025

2."saklayan, koruyan, bekçi, hazineye bakan, muhafaza eden"

ermes siler aŋar ***kizlegliler***. 193r/8=015/022

kizleklig "gizli"

andaġ ḳalı anlar yumurtḳanıŋ ḳanı içinde ***kizleklig***. 326v/5=037/049

kizlen- "saklanmak, gizlenmek"

yaşa ***kizlenür*** boḍunından yawuzluḳdın ol kim sewünç bėrildi aŋar. nek tutar mu anı uçuzluḳ üze azu kizler mü anı topraḳ içinde. 199v/9=016/059

kizlenmiş "gizlenmiş, gizli"

bilmez bir etöz ne kim ***kizlenmiş*** turur anlarḳa köz yaruḳluḳından yanut anın kim ḳılur erdiler. 303r/5=032/017

kizlenmiş bitig "saklı bir kitap, levhül mahfuz"

bir ***kizlenmiş bitig*** içinde. 396v/1=056/078

kizlenmiş yinçü "saklı inci"

yinçüler teg kizlenmiş. 395r/4=056/023

kizlençü "gizli hazine"

aymas men silerke meniŋ ḳatımda tėp Taŋrı ***kizlençüleri*** bilmes men örtüglügni aymas men ferişte men tėp aymas men anlarḳa kim uçuzluḳ ḳılur közleriŋizler bėrmesük anlarḳa Taŋrı ėḍgülük. 165v/6=011/031

ḳoç "koç"

fedā bėrdimiz aŋar bir uluġ ***ḳoçnı***. 328r/7=037/107

ḳoç yigit "genç yiğit"

anlar ***ḳoç yigitler*** erdiler kėrtgündiler iḍileriŋe arturdımız anlarḳa köni yol. 215r/5=018/013

ḳoçu "set, engel, baraj"

ḳoçu tam "baraj"

ḳıldımız anlarnıŋ utrularında bir ḳoçu tam anlarnıŋ arḳalarından bir ***ḳoçu tam.*** 321r/5=036/009

ḳoçu tam ḳıl- "set çekmek, baraj yapmak"

kıldımız anlarnıŋ utrularında bir ḳoçu tam anlarnıŋ arḳalarından bir ḳoçu tam. 321r/5=036/009

ḳoçu tam ört- "sarmak, etrafını çevirmek"

ḳıldımız anlarnıŋ utrularında bir ḳoçu tam anlarnıŋ arḳalarından bir ***ḳoçu tam. örttümiz*** anlarnı anlar körmezler. 321r/5=036/009

ḳoçu tuġan "sağlam bir engel, set"

kim ye'cūc taḳı me'cūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa çıḳış ḳılmaḳıŋ üzele bizli ara anlarlı ara ***ḳoçu tuġan*** 221v/7=018/095

ḳoḍ- 1."koymak, bırakmak, terk edilmek, koyu vermek ***bkz.*** ḳoy-"

aydı bir gürūh fir'avn boḍunından ***ḳoḍur*** mu sen mūsā anıŋ boḍunını artaḳlıḳ ḳılsunlar tėyü yer içinde ḳoḍsa sėni taḳı tapunġularınŋı. 123r/6=007/127

2. "ihmal etmek, bırakmak"

ḳoḍmaġay miz anlardın bir kim erseni. 218r/9=018/047

3. "tevbe etmekten alıkoymak"

ḳoḍġıl anlarnı yėsünler ėrinçlensünler umınçsız meşġūl ḳılsunlar anlarnı herāyna bilgeyler. 192v/2=015/003

4. "doğmak"

çıḳmaz yėmişdin çiçek ḳablarından yük kötürmez hīç tişi yme nekni ***ḳoḍmaz*** meger anıŋ birle. 352v/3=041/047

5. "çıkartmak"

taŋ namāzıda öŋdün ol uġurda kim ***ḳoḍur*** siler tonlarınıznı kün ortasından yana yatġu namāzda kėḍin. 260v/9=024/058

6. "doğurmak"

yme ***ḳoḍtı*** anı emgek birle anıŋ kötürmeki aḍırmaḳı ottuz ay. 370r/3=046/015

ḳoḍa bėr- "unutmak, hatırından çıkarmak"

fermānlarlar münker işdin yıġarlar bildükmiş işni tutarlar eliglerini ḳoḍtılar Taŋrını ***ḳoḍa bėrdi*** olarnı. 145v/8=009/067

ew barḳ ḳoḍup çıḳ- "hicret etmek"

yana anlar kėrtgündiler ***ėw barḳ ḳoḍup çıḳtılar*** ḳatıġlandılar Taŋrı yolı içinde yana anlar sıġınçu yer bėrdiler taḳı yārī bėrdiler anlar tururlar anlar kėrtgünügliler yaraşı. 138r/7=008/074

ew barḳ ḳoḍup kelgüçi "muhacir"

aşnuġlılar ozaḳılar ***ew barḳ ḳoḍup kelgüçiler*** yārī bėrigliler anlar kim uḍu bardılar anlarḳa ėḍgü ḳılmaḳ birle. 149v/1=009/100

ew barḳların ḳoḍup kel- "hicret etmek"

anlar kim kėrtgündiler ***ew barḳların ḳoḍup keldiler*** ḳatıġlandılar Taŋrı yolı içinde mālları birle etözleri birle. uluġraḳ ḳurı Taŋrı üskinde. 140v//4=009/020

ḳoḍmaḳ "bırakma, terk etme"

ḳalmış ḳurtġa tişilerdin anlar kim ummazlar nikāḥnı yoḳ anlar üze tarlıḳ ***ḳoḍmaḳları*** tonlarını ėtinmemegliler bir bezek. 261r/6=024/060

ḳoḍılmış "bırakılmış, terk edilmiş"

ḳoḍılmış yıġaç teg saḳnurlar tegme özni anlar üze anlar düşmend tururlar. 410v/5=063/004

ḳoḍġu "koyulacak, terk edilecek yer"

ḳoḍġu tut- "bırakmak, terk etmek"

aydı yalavaç ay iḍim çın meniŋ boḍunum ***tuttılar bu oḳıġunı ḳoḍġu***. 264r/8=025/030

ḳoḍıġlıġ "koyulmış"

yme turur sun awrıḳlar ***ḳoḍıġlıġ***. 442r/3=088/014

ḳoḍıġlıġ awrıḳlar "Cennette yan yana dizilmiş kadehler"

yme turur sun ***awrıḳlar ḳoḍıġlıġ***. 442r/3=088/014

ḳodıl- "giydirilmek, yerleştirilmek, koyulmak"

ḳoḍılmış yıġaç teg saḳnurlar tegme özni anlar üze anlar düşmend tururlar. 410v/5=063/004

ḳoḍılmış yıġaç teg "elbise giydirilmiş ağaç"

ḳoḍılmış yıġaç teg saḳnurlar tegme özni anlar üze anlar düşmend tururlar. 410v/5=063/004

ḳoḍu "aşağı, aşağıya ***krş***. ḳoḍı(2), ḳoyu (1), ḳuḍı"

ḳoḍu bėr- 1."serbest bırakmak, salıvermek, yol açmak, vazgeçmek"

eger yansalar aḍaḳın tutsalar namāznı bėrseler zekātnı ***ḳoḍu bėriŋler*** yollarını. 139r/4=009/005

2. "uzatmak, mühlet vermek"

azu ***ḳoḍu bėrür*** men anlarḳa çın meniŋ ḳınım tutmaḳım ḳatıġ turur. 129v/3=007/183

ḳoḍuġ "koyu ***krş***. ḳoyuġ, ḳoyu"

ḳoḍuġ ḳara "siyaha çalan yeşil veya yeşile çalan siyah, çer çöp "

ḳıldı anı ***ḳoḍuġ ḳara*** bağır ma aḥżer. 441r/7=087/005

ḳoḍuġ ḳara ḳıl- "kurutmak, karartmak, kömürleştirmek"

ḳıldı anı ḳoḍuġ ḳara bağır ma aḥżer. 441r/7=087/006

ḳod(u)l- 1. "meydana koyulmak, ortaya çıkarılmak"

ḳodlur bitig körgey sen yazuḳluġlarnı ḳorḳılıġlılar anıŋdın kim anıŋ içinde ayurlar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ne ol bu bitigke ḳoḍmas bir kiçigni ap yme bir uluġnı. 218v/2=018/049

2. "terk edilmek, bırakılmak"

ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı olturġay sen yėrtilmiş ***ḳoḍulmış***. 207v/5=017/022

ḳoḍulmaḳ "bırakmak, terk etmek"

saḳınur mu yaŋluḳ ***ḳoḍulmaḳ*** belgüsüz mühmel. 430r/2=075/036

ḳoḍuş- "sözleşmek"

vaḳt ***ḳoḍuştımız*** mūsā yalavaç birle otuz tün tükel ḳıldımız anı on birle tükel boldı iḍisiniŋ vaḳtı ḳırḳ tün içinde. 124v/4=007/142

ḳol (1) "taraf, yan"

yana kimke bėrilse anıŋ bitigi saġ ***ḳolındın***. 421r/2=069/019

ḳol (2) "vadi"

körmez mü sen anlarnı tėgme ögüz içinde ya ***ḳol*** içinde yögrürler 274r/9=026/225

ḳol- 1."rica etmek, istemek"

söz yanutı açar ***ḳolurlar*** sėndin tişiler içinde. 73r/8=004/127

2."aracılık etmek"

nek bar mu biziŋke yazuḳ keçrü ḳoldaçılardın yazuḳ keçrü ***ḳolsalar*** biziŋke. 117v/5=007/053

3. "sormak, hesaba çekmek, muaheze etmek, istemek, yerine getirilmesini istemek"

ḳoldı ḳoluġlı bir tüşügli ḳın birle. 422r/2=070/001

ḳoldaçı "isteyen, (şefaat) isteyen"

yoḳ biziŋke yazuḳumızını ***ḳoldaçılar***. 270v/6=026/100

ḳoluġlı "isteyen"

biz köndürdümiz anı yolḳa şükr ḳılıġlı yā nū-sipāslıḳ ***ḳoluġlı***. 430v/1=076/003

ḳolmaḳ "isteme, rica"

erklig bolmas anlar kim oḳırlar anda aḍın yazuḳ keçrü ***ḳolmaḳ*** meger ol kim tanuḳluḳ bėrse könilik birle anlar bilürler. 363r/7=043/086

ḳoluġlı "isteyen"

ol ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ḳoldı ***ḳoluġlı*** bir tüşügli ḳın birle. 422r/2=070/001

ḳolġuçı "dilenci"

tawarları içinde ülüg turur ***ḳolġuçıḳa*** yme ülügsüzlerke. 384r/9=051/019

ḳoldaş 1."arkadaş"

kim bolsa yek aŋa ***ḳoldaş*** yawuz boldı ḳoldaş. 63r/9=004/038

2. "çok yakın dost"

aydı anıŋ ***ḳoldaşı*** bu turur ol kim meniŋ üskümde ḥāżır erdi. 382v/7=050/023

ḳoldaş kömerle- "arkadaş musallat etmek"

kömerledimiz anlarḳa ḳoldaş bezediler anlarḳa anı kim utrularında turur yme arḳalarında turur vācib boldı anlar üze söz aymaḳ gürūhlar içinde kim keçti ök anlarda burun perīlerdin kişilerdin anlar erdiler ziyān ḳılıġlılar. 350v/4=041/025

ḳoltuḳ "koltuk, omuz başının altında kolun gövde ile birleştiği yer"

yaḳın ėletgil elgiŋni ***ḳoltuḳuŋ*** tapa çıḳsun ürüŋ alasız nişān taḳı bir aḍın. 229r/8=020/022

ḳoluġ "istek, dilek"

ḳoluġ tilek iḍileri "yardıma muhtaç olanlar"

yme mānīʿ ḳılurlar ***tilek ḳoluġ iḍilerni***. 449v/9=107/007

ḳomı "dalga"

suw ḳomı "su dalgası"

ol yörir ėletür anlarnı ***suw ḳomı*** içinde taġlar teg ündedi nūḥ oġlını erdi bir sınar ay oġul-ḳınam mingil biziŋ birle bolmaġıl tanıġlılar birle. 166v/4=011/042

ḳoŋrul- "yerinden sökülmek"

yana bir arıġsız söz meṣeli yaʿnī kāfirlıḳ aṣlı arıġsız yıġaç teg yaʿnī ḥanẓala yıġaçı ***ḳoŋrulur*** yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/9=014/026

ḳoŋşı "komşu"

ançada bezedi anlarḳa yek işlerini taḳı aydı utuġlı yoḳ silerke bu kün kişilerdin men ***ḳoŋşı*** men silerke ḳutġarġan men silerke. 135v/9=008/048

yat ḳoŋşı "uzak komşu"

tapıŋlar Taŋrıḳa ortaḳ ḳatmaŋlar aŋar nerseni ataḳa anaḳa ėḍgülük ḳılmaḳ yawuḳluḳ iḍisiŋe atasızlarḳa çıġaylarḳa ḳoŋşıḳa yawuḳluḳ iḍisi ***yat ḳoŋşıḳa*** yanındaḳı ėşiŋe yol oġlanıŋa negü kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz. 63r/4=004/036

ḳoŋşılaş- "yaklaşmak, yakınlaşmak, yaklaşmak"

eger yıġılmasa ėkki yüzlügler anlar kim köŋülleri içinde ig turur yalġan ḳoşuġlılar medīne içinde le-nusalṭanike ʿaleyhim. yana ***ḳoŋşılaşmaġaylar*** seniŋ birle anıŋ içinde meger az. 310v/8=033/060

ḳonuḳ "misafir ***bkz.*** misāfir"

bardılar ḥattā ḳaçan keldiler erse bir sala boḍunıŋa aş ḳoldılar anıŋ boḍunındın unamadılar kim ***ḳonuḳ*** tutmaḳḳa olar ėkkini. 220v/3=018/078

ḳonuḳ tutmaḳ "misafir etmek, ağırlamak"

bardılar ḥattā ḳaçan keldiler erse bir sala boḍunıŋa aş ḳoldılar anıŋ boḍunındın unamadılar kim ***ḳonuḳ tutmaḳḳa*** olar ėkkini. 220v/3=018/078

ḳonuḳluġ "misafirlik"

aydı bular ḳızlarım turur anlar arıġraḳ silerke ḳorḳuŋlar Taŋrıdın rüsvā ḳılmaŋlar mėni ***ḳonuḳluġum*** içinde. 169v/5=011/078

ḳoŋur- "yerinden sökmek"

ol uġurda ***ḳoŋurdımız*** taġnı anlarnıŋ üze andaġ ḳalı ol köşig tėg sėzindiler. 128v/1=007/171

ḳop- "kopmak, ayağa kalkmak, kıyam etmek, meydana gelmek, hareket etmek, başlamak, çıkmak"

anlar kim yėyürler ribānı ***ḳopmazlar*** meger neteg kim ḳopar ol kim yoḳatur anı iblīs dīvānalıḳdın. 35v/6=002/275

ḳopmaḳ kün "Kıyamet günü[582]"

anlar kim kizlerler anı kim indürdi Taŋrı bitigdin yā kitābdın satġın alurlar anıŋ birle az bahānı anlar yėmesler ḳarınları içinde meger otnı sorulmas olarḳa Taŋrı ***ḳopmaḳ kün*** arıtmas olarnı anlarḳa. 20r/7=002/174

ḳopġanlar "ayağa kalkanlar, hareket edenler"

anlar kim tanuḳlukları birle ***ḳopġanlar***. 422v/8=070/033

ḳopuġlılar "(sabah) erkenden kalkanlar, ayağa kalkanlar"

biz sınadımız anlarnı neteg kim sınadımız uştmaḫ boḍunını ançada andıḳtılar erse kesmekleri üçün ol yėmişlerni ėrte ***ḳopuġlılar*** bolup. 419r/1=068/017

ḳopmaḳ 1."ayağa kalkma, kalkış"

erklig bolmaslar ölümke ap yme tiriglikke ap yme gürdın ***ḳopmaḳḳa***. 262v/3=025/003

2."dirilme"

ay kişiler eger erse siler sėzik içinde ***ḳopmaḳdın*** biz yarattımız silerni toprakdın yana oŋurḳa suwındın yana uyuşmış ḳandın yana çaynam etdin yaratılmış yaratılmaduḳ belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/3=022/005

ḳopmaḳ kün "Kıyamet günü"

yana ***ḳopmaḳ kün*** içinde tanġay amarıŋızlar amarıke ḳarġaġay amarıŋızlar amarını. 290v/5=029/025

ḳopmaḳ uluġ kün "Kıyamet günü"

ol kün ḳopar ***ḳopmaḳ uluġ kün*** umınçsız bolur yazuḳluġlar. 295r/4=030/012

ḳopar- 1."ayağa kalkmak, kıyam etmek, kaldırmak, harekete geçirmek, diriltmek, haşretmek, sürüklemek, çıkmak"

bütünlükün yanut bėrmek tileyür anlar kim èşitürler. ölügler ***ḳoparur*** anlarnı Taŋrı yana anıŋ tapa yandurulurlar. 98v/3=006/036

2."diriltip kaldırmak, haşretmek"

andıḳtılar Taŋrı tapa antları ḳatıġlanmaḳları ***ḳoparmaz*** Taŋrı kim ölse. 198v/5=016/038

3. "toplamak, helak etmek, döndürmek"

eger biz ḳuḍı indürse miz anlarḳa ferişte lerni sorulsa olarḳa ölügler ***ḳoparsa*** miz anlar üze tėgme nerseni gürüh gürüh kėrtgünmegey erdiler meger kim tilese Taŋrı yoḳ kim üküşreklerni biligsizlig ḳılur. 106r/1=006/111,

4. "tedirgin etmek, hoplatmak, oynatmak "

tiledi kim ***ḳoparmaḳ*** olarnı yerdin. 213v/9=017/103

5. "göndermek"

---

582 **kopmaḳ küni** = يَوْمُ الْقِيَامَة "kıyamet, kıyamet günü, kıyametin kopup da, insanların kabirlerinden kalkarak, âhiret yurdunda herkesin hesaba çekilip yaptıkları amellerin karşılığını görmesi için Allah Teâlâ'nın huzurunda toplanacakları gün" (Çanga 1999:411).

ḳopardımız oḳ tėgme gürūh içinde bir yalavaç tapnuŋlar Taŋrıḳa kim sıŋardın turuŋlar Taŋrıda aḍınḳı tapunġulardın. 198r/9=016/036

6. "kurmak, inşa etmek"

andaġoḳ belgürttimiz anlar üze bilsünler kim kim Taŋrınıŋ vaʿdesi köni turur çın ḳıyāmet sėzik yoḳ anıŋ içinde. ançada çandaştılar anlar ara işlerini aydılar ***ḳoparuŋlar*** anlar üze tamlar. 216r/5=018/021

7. "tahrik etmek, koparmak, yaymak, ziraat için sürmek"

ġāzīler bile ant ***ḳoparurlar*** ol yögürmek birle toġnı. 448r/1=100/004

8."toplamak, helak etmek, döndürmek"

eger biz ḳuḍı indürse miz anlarḳa ferişte lerni sorulsa olarḳa ölügler ***ḳoparsa*** miz anlar üze tėgme nerseni gürūh gürūh kėrtgünmegey erdiler meger kim tilese Taŋrı yoḳ kim üküşreklerni biligsizlig ḳılur. 106r/1=006/111

9. "tedirgin etmek/ hoplatmak, oynatmak"

tiledi kim ***ḳoparmaḳ*** olarnı yerdin. 213v/9=017/103

10."yaymak, neşretmek, yayınlamak, açmak, dirilmek, uyanıp ayağa kalkmak"

yoḳ kim ḳorḳmazlar erdi ***ḳoparmaḳḳa***. 265r/2=025/040

11. "toz koparmak"

ġāzīler bile ant ***ḳoparurlar*** ol yügürmek birle toġnı. 448r/1=100/004

ḳoparmaḳ "diriltmek, zuhur etmek, meydana getirmek"

bütünlükün Taŋrı küsüş turur bütün işlig ermes silerni yaratmaḳ ap yme silerni ***ḳoparmaḳ*** meger bir etöz teg. 301r/7=031/028

ḳoparmaḳ ıḍmaḳ "göndermek"

ayġıl ol turur uġan ***ḳoparmaḳ ıḍmaḳ*** üze silerniŋ üze ḳınnı üstüŋüzlerdin azu aḍaḳlarıŋız altınından azu artuḳ ḳılsa silerke ḳayularını tatursa amarıŋızlarke amarı ḳatıġlıḳın. 101r/3=006/065

ḳoparu yaz- "tedirgin etmek, hoplatmak, oynatmak "

eger ***ḳoparu yazdılar*** erse sėni yerdin çıḳarġaylar erdi sėni andın andaġ erse ürük turmaġaylar erdi seniŋ arḳaŋda meger az. 211v/8=017/076

ḳoparur "Ölümden sonra dirilten, esma-i hüsna'dan el-Bāʾiṯ [583]"

bütünlükün Taŋrı ***ḳoparur*** gürlar içindekini 243r/1=022/007

ḳoparġu "kopmak, kalkmak, gelmek, meydana gelmek, zuhur etmek, dirilme"

ḳoparġu kün "Kıyamet günü"

bu turur ***ḳoparġu kün*** velīkin siler bilmes erdiŋizler 298v/7=030/056

ḳoparıl- 1."diriltilmek, haşredilmek ***bkz.*** ḳoprul-"

aydı üḍü bėrgil maŋa ***ḳoparılur*** künke tegi. 113v/2=007/014

583 "El-Baʾis'in manasının "duranı harekete geçiren" anlamında olması da caizdir. Zira Hak Teâlâ, akıldan geçirileni, gayb alemindeki şeyleri harekete geçirendir (Cemel 2001:98).

2. "göndermek, artırmak, uyandırmak"

esenlik aytmaḳ anıŋ üze ol kün kim tuġruldı ol kün kim ölür ol kün kim ***ḳoparılur*** tirig. 223v/7=019/015

3. "alt-üst etmek, meydana çıkarmak"

azu bilmes mü ḳaçan ***koparılsa*** ne kim gürlar içindeki. 448r/3=100/009

ḳoparıldaçı "dirildilecek olan"

aydılar ḳaçan ölse miz taḳı bolsamiz topraḳ taḳı süŋük biz mü ewre ***koparıldaçılar*** miz. 253r/6=023/082

ḳoparılmamaḳ "diriltmemek, haşretmemek"

vaʿde ḳıldı anlar tandılar ***koparılmamaḳlarını*** ayġıl yoḳ meniŋ iḍim ḥaḳḳı ḳoparılġuluḳ siler yana uḳturulġay siler anı kim ḳıldıŋız. 412r/3=064/007

ḳoparılġu "diriltilme, haşredilme, gelme"

ḳalġay erdi anıŋ ḳarnı içinde ***koparılġu*** künke tėgi. 329r/7=037/144

ḳoparılġuları kün "vakit, malum vaktin günü, dirilme (baʾs) günü"

aydı iḍimā! küḍe bėrgil maŋa ***koparılġuları künke tėgi***. 334v/3=038/079

ḳoparılġuluḳ "dirilmek"

vaʿde ḳıldı anlar tandılar ḳoparılmamaḳlarını ayġıl yoḳ meniŋ iḍim ḥaḳḳı ***koparılġuluḳ*** siler yana uḳturulġay siler anı kim ḳıldıŋız 412r/3=064/007

ḳopġar- "ayağa kaldırmak, ***mec***. uykudan uyandırmak"

ayġaylar ay vāy bizke kim ***kopġardı*** bizni bu uḍıġu yerimizdin vaʿde ḳıldı rūzī bėrigli Taŋrı çın aydı ıḍılmışlar. 323v/2=036/052

ḳopsa- "kalkmak istemek, çıkmak istemek"

ḳaçan ***kopsalar*** namāzḳa ḳoparlar kėhālin körkitürler kişilerke yāḍ ḳılmaslar Taŋrını meger az. 75r/8=004/142

ḳoprul- "diriltilmek, haşredilmek ***bkz.*** ḳoparıl-"

taḳı aydılar erdi ermes ol meger yaḳın tiriglikimiz. ermes miz ewre ***kopruldaçılar***. 97v/7=006/029

ḳopruldaçı "haşrolan, diriltilen, ayağa kaldırılan"

taḳı aydılar erdi ermes ol meger yaḳın tiriglikimiz. ermes miz ewre ***kopruldaçılar***. 97v/7=006/029

ḳopur- "diriltmek ***krş***. ḳopar-, ḳopġar-"

ol ol iḍi ḳıldı siler yėrni fermān tutar yöriŋler anıŋ öŋinlerde yėŋler anıŋ rūzīsindin aŋar turur ***kopurmaḳ***. 417r/9=067/015

ḳopurmaḳ "diriltmek, zuhur etmek, meydana getirmek"

ol ol iḍi ḳıldı siler yėrni fermān tutar yöriŋler anıŋ öŋinlerde yėŋler anıŋ rūzīsindin aŋar turur ***kopurmaḳ*** 417r/9=067/015

ḳor "zarar, ziyan"

yanut bėrgey miz anlarķa kim yıġġaylar biziŋ belgülerimizdin ėsiz ***ķor*** ķın anın kim yıġar erdiler. 111v/5=006/157

ķor yas "sıkıntı, zarar, ziyan, bela"

tattı azu işiniŋ soŋı boldı anıŋ işiniŋ soŋı yas ***ķor***. 414r/9=065/009

ķor teg- "zarara uğramak, zarara maruz kalmak"

biz ***ķor tegmişlerdin*** mü miz. 396r/5=056/066

ķor ziyān artur- "zararı artırmak"

indürdimiz oķıġudın anı ol em turur yarlıķamaķ kėrtgünüglilerke arturmas küç ķılıġlılarķa meger ***ķor ziyān***. 212r/7=017/082

ķor ķıl- "zarar vermek"

eger yarlıķamasa bizni iḍimizā! örtmese bizni bolġay oķ miz ***ķor ķılıġlılardın.*** 125v/4=007/149

ķor ķılın- "derecelendirmek"

ol kün kim ķopar ķıyāmet ol kün ***ķor ķılnur*** yazuķluġlar. 367v/8=045/027

ķor ķılıġlı "hüsrana uğrayan"

eger yarlıķamasa bizni iḍimizā! örtmese bizni bolġay oķ miz ***ķor ķılıġlılardın***. 125v/4=007/149

ķor yas ķıl- "zarar vermek"

fermānlaġay oķ men anlarķa aḍınatġaylar oķ Taŋrı yaratığını kim tutsa iblīsni ėş dost Taŋrıda aḍın ***ķor yas ķıldı*** oķ belgülüg yas ķor ķılmaķ. 72v/7=004/119

ķor yas tegür- "zarar getirmek"

olturtuŋlar ol uraġutlarnı ol yėrde kim siler oldurdıŋızlar baylıķıŋızlardın ***ķor yas tegürmeŋler*** anlarķa tar ķılmaķıŋız anlar üze. 414r/1=065/006

ķor yaslıġlıġ "zarara uğrama, ziyan içinde bulunma"

aydı nūḥ yalavaç iḍimā! anlar mėnim sözüm tutmadılar uḍu bardılar aŋar kim arturmadı aŋar neki tawarı oġlı ķızı meger ***ķor yaslıġlıġ*** al ėttiler uluġ al ėtmek. 424r/9=071/021

ķor ziyān ķıl- "zarar vermek"

tapnurlar Taŋrıda aḍınķa ***ķor ziyān ķılmas*** olarķa ap yme asıġ ķılmaz olarķa ayurlar bular yazuķ keçrü ķoldaçımız Taŋrı üskinde. 154v/6=010/018

ķor ziyān teg- "musibet gelmek"

yana tegşürdimiz ėsizlik ornıŋa eḍgülükni ançaķa tegi keçürdiler taķı aydılar tegdi ök atalarımızķa ***ķor ziyān*** taķı sewünç tuttımız anlarnı tawuşsuzun anlar tuymaslar. 121v/3=007/095

ķor ziyān tėg- "musibet gelmek"

ķaçan tėgse silerke ***ķor ziyān*** teŋiz içinde yite ol oķır siler butlardın meger aŋar yaʿnī iḍike. ķaçan ķutġarsa silerni yazıķa yüz ewürseler. 211r/5=017/067

ķor ziyān tegür- "musibet getirmek"

eger tegürse saŋa Taŋrı ***ḳor ziyān*** açıġlı yoḳ anı meger. 162v/5=010/107

yas ḳor ḳıl- "zarar vermek"

fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim tutsa iblīsni èş dost Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg ***yas ḳor ḳılmaḳ***. 72v/7=004/119

ḳorḳ- 1."korkmak"

men ***ḳorḳar*** men Taŋrıda ajunluġlar iḍisini. 83v/7=005/028

2."sakınmak, çekinmek"

azu ol mu kim aḍaḳın turuġlı tün yoġru secde ḳılu aḍaḳın turu ***ḳorḳa*** kèḍinki sarāydın umar iḍisiniŋ yarlıḳamaḳını. 336r/1=039/009

3."endişe etmek"

ol ürlür borġu içre ***ḳorḳar*** ol kim kökler içindeki ol kim yer içindeki meger kim tilese Taŋrı. 280r/7=027/087

ḳorḳıġlı "dindar, mümin, korkan"

ança ḳılur aḍrılsa öfkedin. neçe yolı kemşilse anıŋ içiŋe ḳayu ayġay anlarḳa tamu erkligleri kelmedi mü silerke ***ḳorḳıġlı***. 417r/2=067/008

ḳorḳuġlı 1."dindar, mümin, korkan"

sernigli erenler sernigli tişiler ***ḳorḳuġlı*** erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bèrigli erenlerke ṣadaḳa bèrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zināḍın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/5=033/035

2. "korkan"

köŋüller ol kün ***ḳorḳġay***. 434v/3=079/008

3. "ziyana uğrayan, zarar gören"

anlar tururlar anlar anlarḳa yawuz èsiz ḳın anlar kèḍinki içinde anlar ***ḳorḳuġlılar***. 274v/8=027/005

ḳorḳuġlı eren "dindar erkek, mümin erkek, korkan erkek"

sernigli erenler sernigli tişiler ***ḳorḳuġlı erenke*** ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bèrigli erenlerke ṣadaḳa bèrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke. 307v/5=033/035

ḳorḳuġlı tişi "dindar bayan, mümin bayan, korkan bayan"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ***ḳorḳuġlı tişike*** ṣadaḳa bèrigli erenlerke ṣadaḳa bèrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke. 307v/5=033/035

ḳorḳmaḳ 1."korkma, korku"

azu vaḳt bolmadı mu anlarḳa kim kèrtgündiler ***ḳorḳmaḳ*** köŋülleri iḍi yāḍıŋa aŋar kim ḳuḍı ıḍtı könilikdin. 398v/3=057/016

2."uyarma, sakındırma"

vaʿde bèrmekin ʿöẕr aytmaḳ üçün azu ***ḳorḳmaḳın***. 432r/2=077/006

3. "tehdit, tehdit mevzusu"

tėgme biri yalġanḳa tuttılar yalavaçlarnı sezā boldı anlarḳa ***ḳorḳmaḳım***. 382r/8=050/014

4. "huşuda bulunma, ürperme, hürmet gösterme, sakin ve sessiz olma, yumuşamak"

tüşerler saḳaḳları birle yıġlarlar arturur anlarḳa ***ḳorḳmaḳ***. 214r/7=017/109

ḳorḳġu "korku ***bkz.*** ḳorḳuġ"

taḳı kim kim ḳılsa anı ermez Taŋrıdın nerse içinde meger kim ḳorḳsaŋız anlardın ***ḳorḳġu*** nersedin taḳı ḳorḳutur sizni Taŋrı özindin. taḳı Taŋrı tapa ḳaytmaḳ. 40v/9=003/028

ḳorḳmaḳlıḳ "korkmak"

uḍu bėrdiler aŋar bağırsaḳlıḳ yarlıḳamaḳlıḳ ***ḳorḳmaḳlıḳ*** özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze meger ummaḳ Taŋrı ḫoşnūdluḳını. 400r/2=057/027

ḳorḳuġ "korku ***bkz.*** ḳorḳġu"

anlarḳa şevābları anlar anıŋ iḍisi ḳatında. taḳı yoḳ ***ḳorḳuġ*** anlarnıŋ üze taḳı anlar ḳaḍġurmazlar. 35v/5=002/274

ḳorḳıl- "korkmak, korkuya kapılmak, çekinmek"

ḳodlur bitig körgey sen yazuḳluġlarnı ***ḳorḳılıġlılar*** anıŋdın kim anıŋ içinde ayurlar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ne ol bu bitigke ḳoḍmas bir kiçigni ap yme bir uluġnı meger sadı anı bulġaylar anı kim ḳıldılar anuḳ. 218v/2=018/049

ḳorḳınç 1."korku, korkunç ***bkz.*** ḳorḳunç"

ḳaçan kim bitilse anlar üze toḳışmaḳ ançada bir ögür anlardın ḳorḳarlar kişilerdin Taŋrı ḳorḳınçı teg azu ḳatıġraḳ ***ḳorḳınç***. 67r/9=004/077

2. "kalbi dolduran korku, yüreği hoplatan ürperti, dehşete kapılma"

eger köz kemişmese sen anlar üze yüz ewürgey erdiŋ anlardın ḳaça tolunġay erdiŋ anlardın ***ḳorḳınç*** birle. 215v/7=018/018

ḳorḳınç bėrmek "çok cimri, cimrilik ruhuna işlemiş olan"

ayġıl eger siler erklig bolsa siler iḍimnüŋ yarlıḳamaḳınıŋ ḫazīneleriŋe andaġ erse berk tutgay erdiŋizler ***bėrmek ḳorḳınçında***. 213v/5=017/100

ḳorḳınç bol- "emin olmak"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ***ḳorḳınç bolmaḳları*** silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa töben kemşülürler anıŋ içinde. 69r/4=004/091

ḳorḳınçsız bol- "korkusuz olmak"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ***ḳorḳınçsız bolsalar*** boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa töben kemşülürler anıŋ içinde. 69r/4=004/091

ḳorḳınçsız ḳıl- "korkmamak, emin olmak"

yana ol iḍi yėtürdi anlarnı açlıḳdın ***ḳorḳınçsız ḳıldı*** anlarnı ḳorḳınçdın. 449v/4=106/004

ḳorḳınçsız orun "emniyet içerisinde olan yer, emniyetli yer, Makamun Emîn[584]"

çın saḳnuḳlar ***ḳorḳınçsız orun*** içinde otrurlar. 365r/7=044/051

ḳorḳınçsız yer "emniyetli mekan, korku hissedilmeyen yer"

eger biregü ortaḳ ḳatıġlılardın zīnhār bėrgil aŋar ançaḳ ėşitsün Taŋrı yarlıġın yana tėgürgil anı ***ḳorḳınçsız yerine***. 139r/6=009/006

ḳorḳınçlıġ "korkunçluk"

ıḍtımız oḳ nūḥnı boḍunıŋa ürük turdı anlar içinde miŋ yıl meger elig yıl. tuttı anlarnı ṭūfān ***ḳorḳınçlıġ*** suw anlar küç ḳılıġlılar. 289v/7=029/014

ḳorḳınçlıġ suw "sel, tufan"

ıḍtımız oḳ nūḥnı boḍunıŋa ürük turdı anlar içinde miŋ yıl meger elig yıl. tuttı anlarnı ṭūfān ***ḳorḳınçlıġ suw*** anlar küç ḳılıġlılar. 289v/7=029/014

ḳorḳınçsız "korkusuz ***bkz.*** ḳorḳunçsuz"

tegrür men silerke iḍim yumuşlarını men silerke eḍgü saḳnıġlı ***ḳorḳunçsuz*** 119r/2=007/068

ḳorḳınçsız bol- "korkusuz olmak"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ***ḳorḳınçsız bolsalar*** boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa töben kemşülürler anıŋ içinde 69r/4=004/091

ḳorḳınçsız ḳıl- "korkmamak"

yana ol iḍi yėtürdi anlarnı açlıḳdın ***ḳorḳınçsız ḳıldı*** anlarnı ḳorḳınçdın. 449v/4=106/004

ḳorḳınçsızlıḳ "korkusuzluk, eminlik"

anlar kim kėrtgündiler örtmediler yaʿnī ḳatmadılar ḳarmadılar kėrtgünmeklerini küç birle anlar olarḳa ***ḳorḳınçsızlıḳ*** anlar köni yolḳa könügliler ol. 103r/1=006/082

ḳorḳınçsızlıḳ umarmaḳ "cesaret vermek, takviye etmek, temkin vermek"

ançada örter silerni ***umarmaḳ ḳorḳınçsızlıḳ*** andın indürdi siler üze kökdin suw arıŋgu üçün silerni anıŋ birle kiterse silerdin yekler arıġsızlıḳı basa köŋülleriŋiz üze tölendürse anıŋ birle aḍaḳlarnı. 132r/8=008/011

ḳorḳıt- "korkutmak, uyarmak ***krş.*** ḳorḳut-"

ayġıl bütünlükün ḳorḳıtur men silerni yarlıġ birle. ėşitmez saġırlar oḳımaḳnı ḳaçan ***ḳorḳıtsalar***. 238r/6=021/045

ḳorḳıtıġlı "korkutucu, kötü sonuca karşı uyaran, uyarıcı, peygamber"

ayġay emet keldi ök biziŋke ***ḳorḳıtıġlı*** yalġanḳa tuttumız aydımız indürmedi Taŋrı nersedin ermez siler meger azaḳlıḳ içre uluġ. 417r/3=067/009

ḳorḳıttaçı "korkutucu, kötü sonuca karşı uyaran, uyarıcı, peygamber"

584 Her türlü kötülük, afet, yokluk ve istenmeyen şeyden korunmuş güvenli yer anlamında Cennet için kullanılmıştır (Akpınar 2002:231).

ayġıl bilgil Taŋrı üskinde turur kök ***korḳıttaçı*** men belgülüg. 418r/4=067/026

ḳorḳıtmaḳ "tehdit, tehdit mevzusu, Allah'ın vahyinin insanlara ulaştıran Kur'an"

biz bilgenrek miz anı kim ayurlar ermez sėn anlar üze kömerlenmiş pend bėrgil oḳıġu birle kim ḳorḳsa meniŋ ***korḳıtmaḳım***. 383v/8=050/045

ḳorḳıtġu "korkmak ***bkz.*** ḳorḳutġu"

dereceler kötrügli ʿarş iḍisi kemşür cebraʾil öz yarlıġıdın kimke kim tilese ḳullarında ***korḳıtġu*** üçün tuşġu künke ol kün çıḳıġlı tururlar. 342v/9=040/015

ḳorḳıtul- "korkutulmak, uyarılmak, tehlikeye dikkat çekmek ***bkz.*** ḳorḳutul-, ḳorḳutıl-"

bütünlükün anlar tandılar tüp tüz tururlar anlar üze ḳorḳıtulu ḳılsa sen anlarnı azu ***korḳıtulu*** ḳılmasa sen anlarnı kėrtgünmesler. 2v/6=002/006

ḳorḳmaḳlıḳ "korkmak, korku"

meryem oġlı bėrdimiz aŋar incīlni ḳıldımız anlarnıŋ köŋülleri içinde uḍu bėrdiler aŋar bağırsaḳlıḳ yarlıḳamaḳlıḳ ***korḳmaḳlıḳ*** özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze meger ummaḳ Taŋrı ḫoşnūdluḳını.. 400r/2=057/027

ḳorḳuġ 1."korku ***krş.*** ḳorḳġu, ḳorḳıġu, ḳorḳı, ḳorḳu, ḳorḳıġ"

taḳı yoḳ ***korḳuġ*** anlarnıŋ üze taḳı anlar ḳaḍġurmazlar. 35v/5=002/260

2. "kalbi dolduran korku, yüreği hoplatan ürperti, dehşete kapılma"

kemişgey miz anlarnıŋ köŋli içinde kim küfr ketürdiler ***ḳorḳuġını*** anıŋ birle kim ortaḳ ḳoştılar Taŋrıḳa ol nerseni kim indürmedi anıŋ birle ḫüccet. 52r/7=003/151

ḳorḳuġ bėrigli- "korku veren, korkutan (peygamber, kitap"

yārī tileŋler serinmek birle namāz birle bütünlükün ol uluġ turur meger ***ḳorḳuġ bėrigliler*** üze. 6r/8=002/0045

ḳorḳul- "hüsrana uğramak, zarara uğramak, zarar etmek"

yaratmadımız köklerni yerni nė kim ol ėkki araḳını meger könilik birle atalmış vaḳt. anlar kim tandılar andın kim ***ḳorḳuldılar*** yüz ewrügliler. 368v/9=046/003

ḳorḳunç 1."korku, korkunç ***bkz.*** ḳorḳınç"

aydımız iniŋler andın ḳamuġı eger ḳılsa silerke mėndin köni yol kim uḍu barsa köni yolumḳa yoḳ ***ḳorḳunç*** anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmaslar. 5v/8=002/038

2. "ürperti, heyecan, kalp çarpıntısı"

ḳaçan bardı erse ibrāhīmdin ***ḳorḳunç*** keldi aŋa sewünç üsterür biziŋke lūṭ boḍunı içinde. 169r/8=011/074

ḳorḳunçı suḳ- "korku hissetmek"

kigürdi ***suḳdı özi içiŋe ḳorḳunçını*** mūsā. 231r/7=020/067

ḳorḳunçıġ "korkunç, korku"

yüz ewürgil anlardın ol kün oḳır oḳıdaçı tılamçıġ ***ḳorḳunçıġ*** nerse. 390r/7=054/006

ḳorḳunçıġ nerse "dehşetli, belâlı"

yüz ewürgil anlardın ol kün oḳır oḳıdaçı tılamçıġ ***ḳorḳunçıġ nerse***. 390r/7=054/006

ḳorḳunçluḳ "korkunçluk"

korḳunçluḳ anlar üze taḳı anlar ḳaḍġurmaslar. 34r/2=002/262

ḳorḳunçsız "korkusuz, emin, güvenli ***bkz.*** ḳorḳunçsuz"

korḳunçsız tutunlar ibrāhīm turġu yerde namāz ḳılġu yer. 15r/1=002/125

ḳorḳunçsız bol- "korkudan emin olmak, emniyet içinde olmak"

aydılar ay atamız ne ol saŋa ***korḳunçsız bolmas*** sen biziŋke yūsuf üze taḳı biz aŋar eḍgü saḳınġılar miz 174r/3=012/011

ḳorḳunçsız kent "Mekke[585]"

ançada aydı ibrāhīm iḍimā! ḳılġıl munoḳ ***korḳunçsız kent*** rūẓī ḳılġıl iḍesiŋe yėmişlerdin kim kėrtgünse anlardın Taŋrıḳa künke. 15r/3=002/126

ḳorḳunçsız ḳıl- "güvenli hale getirmek"

ançada aydı ibrāhīm iḍimā! ***kılġıl munoḳ ḳorḳunçsız*** kent rūẓī ḳılġıl iḍesiŋe yėmişlerdin kim kėrtgünse anlardın Taŋrıḳa künke. 15r/3=002/126

ḳorḳunçsızlıḳ "korkmama, korkusuzluk"

tėgşürgey ök anlarḳa ḳorḳunçlarıda kėḍin anlarnıŋ ***korḳunçsızlıḳ***. 260v/3=024/055

ḳorḳunçsuz "korkusuz, emin, güvenli ***bkz.*** ḳorḳunçsız"

urdı Taŋrı bir meṣel bir kent erdi ***korḳunçsuz*** amrulmış kelir erdi aŋar anıŋ rūzīsi kėŋ alḳıġ tėgme orundın tandılar muḥammedke ḳurʾānḳa Taŋrı niʿmetleriŋe. 204v/2=016/112

ḳorḳunçsuz amrulmış "emniyetli veya halkı emniyet içerisinde olan"

urdı Taŋrı bir meṣel bir kent erdi ***korḳunçsuz amrulmış*** kelir erdi aŋar anıŋ rūzīsi kėŋ alḳıġ tėgme orundın tandılar muḥammedke ḳurʾānḳa Taŋrı niʿmetleriŋe. 204v/2=016/112

ḳorḳunçsuz cān "Cebrail, güvenilir Ruh (Cebrail)[586]"

indürdi anı ***korḳunçsuz cān***. 273v/3=026/193

ḳorḳunçsuz bol- "korkusuz olmak"

ḳaçan ***korḳunçsuz bolsa*** siler kim menfaʿatlansa ziyāret birle ḥacc tapa nėgü kim āsān kelse ıḍġu ḳurbāndın. 23v/2=002/196

ḳorḳunçsuz ḳıl- "korkusuz olmak"

585 Yerin göbeği Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu ve İslam nurunun ilk yayıldığı şehir. "Mekke", lügat olarak "kemiği ufalayıp toz haline getirmek, helak etmek,emmek, kemiğin iliğini çıkarıp yemek" manalarına gelir. Istılah olarak Mekke şehrini ifade eder. Kur'an'da geçen "bekke", şehrin yerleştiği alanı ifade ederken, Mekke'nin Harem bölgesini de içine alan coğrafyayı belirttiği söylenmiştir. Diğer taraftan, lügat anlamıyla irtibatlı olarak, bu şehre gidenlerin günahlarını arındırması veya Mekke'de zulüm edenleri helak edeceği manasına "Mekke" denir (Bedir 2010:331).

586 Dört büyük melekten birinin ismi olup, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi Cibril, Ruhu'l-Kudüs, Ruhu'l-Emin, Ruh ve Resul şeklinde geçmektedir. Bütün peygamberlere vahyi getiren Cebrail'dir. Kur'an'a göre o, karşı konulmayacak bir güce, üstün ve kesin bilgilere sahip, Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Bu yönüyle Cebrail kuvvet manasına gelen Cebra ile Allah anlamına gelen İl'den meydana gelmiş bir isimdir. Allah'ın kuvveti demektir(Karagöz 2005:85).

ançada aydı ibrāhīm yalavaç iḍimā! ***kılġıl*** bu kentni ***ḳorḳunçsuz*** sınardın yıġġıl mėni taḳı oġlumnı but burḫanḳa tapunmaḳımızdın. 191r/3=014/035

ḳorḳunçsız kent "emniyetli veya halkı emniyet içerisinde olan"

ançada aydı ibrāhīm iḍimā! ḳılġıl munoḳ ***korḳunçsız kent*** rūẓī ḳılġıl iḍesinẹ yėmişlerdin kim kėrtgünse anlardın Taŋrıḳa künke. 15r/3=002/126

ḳorḳunçsuzlar "güven içinde olanlar, güvenliklerinden emin olunanlar"

anlar ḳorḳunçdın ol kün ***ḳorḳunçsuzlar***. 280v/2=027/089

ḳorḳunġu "korkma"

azu taŋladıŋızlar mu kim kelse silerke aŋmaḳ iḍiŋizlerdin bir er üze silerdin ***ḳorḳunġu*** üçün silerni saḳnuḳluḳ ḳılmaḳıŋız üçün bolġay kim siler yarlıḳaṅġay siler. 118v/4=007/063

ḳorḳut- 1."korkutmak, uyarmak"

aymas miz meger ***ḳorḳutur*** sėni amarı iḍilerimiz ėsizlik birle. 167v/6=011/054

2. "korkutmak, sakındırmak"

taḳı kim kim ḳılsa anı ermez Taŋrıdın nerse içinde meger kim ḳorḳsaŋız anlardın ḳorḳġu nersedin taḳı ***ḳorḳutur*** sizni Taŋrı özindin. taḳı Taŋrı tapa ḳaytmaḳ. 40v/9=003/028

3. "incitmek"

ḳaçan barsa ḳorḳunç ***ḳorḳuttılar*** silerni yitig tiller birle suḳlar ėḍgülük üze. 306r/2=033/019

4."korkutmak, telaşa düşürmek, yıldırmak"

uyu barıŋlar anlarḳa küçleriŋiz yetmişinçe küç tölekdin bir kişende tutmaḳdın ***ḳorḳutur*** siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular olarda aḍın. 136v/8=008/060

ḳorḳutmaḳ "korkmak"

biz bilgenrek miz anı kim ayurlar ermez sėn anlar üze kömerlenmiş pend bėrgil oḳıġu birle kim ḳorḳsa meniŋ ***ḳorḳıtmaḳım***. 383v/8=050=045

ḳorḳuttaçı 1."korkutucu, kötü sonuca karşı uyaran, uyarıcı, peygamber"

ayġıl ay kişiler bütünlükün men silerke ***ḳorḳuttaçı*** men belgülüg. 246v/2=022/049

2. "uyarıcı, korkutucu, peygamber"

men silerke andın ***ḳorḳuttaçı*** turur men belgülüg. 385v/4=051/050

ḳorḳutuġlı 1."korkutucu, kötü sonuca karşı uyaran, uyarıcı, peygamber"

ermez ol meger ***ḳorḳutuġlı*** silerke ḳatıġ ḳın öŋdüninde. 316r/1=034/046

2. "Kur'an; Kur'an-ı Kerim'de müminleri doğru yoldan ayrıldıkları taktirde nasıl bir cezayla karşılaşacaklarını, onları ne gibi bir kötü son beklediğini haber verdiği için bu isimle isimlendirilmiştir, nezir[587]"

sewünç bėrigli mü'minlerḳa ***korḳutuġlı*** kāfirlerḳa yüz ewürdi üküşrekleri anlar ėşitmesler. 348v/9=041/004

ḳorḳutġu "korkmak ***bkz*** ḳorḳıtġu"

ürülgey borġu içinę ol ***korḳutġu*** kün 382v/5=050/020

ḳorḳutġu kün "kendisine karşı uyarılan gün, Kıyamet günü"

ürülgey borġu içinę ol ***korḳutġu kün***. 382v/5=050/020

ḳorḳutġuçı 1."korkutucu, kötü sonuca karşı uyaran, uyarıcı, peygamber"

eger tilese miz ıḍġay erdimiz tėgme kent içinde ***korḳutġuçı***. 265v/5=025/051

2."Hz. Muhammed, nezîrün[588]"

ay yalavaç biz ıḍtımız saŋa tanuḳ buştı bėriçi ***korḳutġuçı***.308v/5=033/045

ḳorḳutıl- "korkmak"

yaġdurdımız anlar üze yaġmur. yawuz turur ***korḳutılmışlar*** yaġmurı 278r/8=027/058

ḳorḳutılmışlar yaġmurı "pişmiş çamurdan taş yağmuru (bu ifade püsküren bir yanar dağ, kentin üstüne düşüp halkı helak etmesine işaret olabilir)"

yaġdurdımız anlar üze yaġmur. yawuz turur ***korḳutılmışlar yaġmurı*** ayġıl ögdi Taŋrıḳa esenlik ol ḳulları üze anlar kim üḍürdi. 278r/8=027/058

ḳorḳutul- "korkutulmak, uyarılmak ***bkz***. ḳorḳıtul-"

asıġ ḳılmaz şefā'at anıŋ üskinde ḳaçan ***korḳutuldı*** erse köŋüllerindin aydılar meger aŋar kim destūr bėrdi aŋar. 314r/1=034/023

ḳorḳutulmış kişilerniŋ soŋı "uyarılanların sonu"

baḳġıl neteg erdi ***korḳutulmış kişilerniŋ soŋı***. 327r/8=037/073

ḳorḳutulmış kişilerniŋ tanları "(azap vakti) uyarılmış olan kişilerin sabahı"

ḳaçan kelse anlarnıŋ yazılarında nėme yawuz bolġay ***korḳutulmış kişilerniŋ tanları***. 330r/5=037/177

ḳorḳutulmışlarnıŋ yaġmurı "uyarılıp yola gelmeyenlerin yağmuru"

yawuz boldı ***korḳutulmışlarnıŋ yaġmurı***. 272v/9=026/173

ḳorluḳ "zarar"

---

587 "Nezr", "n-z-r" kökünden türeyen nezir kelimesi, sözlükte, üzerine vacip (gerekli) olmayan bir şeyi kendisine vacip kılmak demektir. "Nezr" kelimesinden türeyen "inzar" kelimesi sözlükte, "içerisinde korkutma olan bir haberi" vermektir. Bir başka deyişle, bir şeyin sonucundaki tehlikeyi haber verip sakındırmak, uyarmak ve dikkatini çekmektir. Kur'an-ı Kerim'de müminleri doğru yoldan ayrıldıkları taktir'de nasıl bir cezayla karşılaşacaklarını, onları ne gibi bir kötü son beklediğini haber verdiği için bu isimle isimlendirilmiştir (Ece 2000:497).

588 Nezir, "korkutucu" manasındadır. Peygamber efendimiz ümmetinden Hak Teâlâ Hazretleri'nin yüce emrini terk edenleri, Allah'ın nehyettiklerini işleyenler ve günahkârlık üzerine tevbe ve istiğfar etmeyenleri azap ve ceza ile korkutucu olduğundan ism-i pâkine *Nezirün* denmiştir (Yeniterzi 1993:192).

ant çın kişi ***korluḳ*** içre turur. 448v/8=103/002

ḳorum "kaya"

aydı ne körür sen ançada sığındımız ***ḳorum*** taşıŋa men unuttum balıḳnı. 219v/7=018/064

ḳorum taş "kaya, kayalık, iki set arası"

aydı ne körür sen ançada sığındımız ***ḳorum taşıŋa*** men unuttum balıḳnı. 219v/7=018/064

ḳoş "çift, herhangi bir şeyin çifti, eşi"

ḳoş cüft ḳıl- "çift yaratmak"

tėgme türlüg yėmişlerdin ***ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş cüft*** örter tünni kündüzke. 183r/8=013/003

ḳoş ḳoşa aḳ- "fışkıra fışkıra akmak"

ol ėkki būstān içre ėkki bulaḳ turur ***ḳoş ḳoşa aḳa*** turur. 394r/4=055/066

ḳoş- "katmak, koşmak yalan ve iftira uydurmak, söylemek, katmak"

körmes mü sėn kim Taŋrı sürer bulıtnı yana ***koşar*** anlı ara yana ḳılur anı ḳat ḳat körgey sėn yaġmurnı çıḳar arasından. 259v/1=024/043

ortaḳ ḳoş- "şirk koşmak, müşrik olmak"

ortaḳ mu ḳatarlar anı kim törütmes nerseni anlar törütülürler. 130r/9=007/191

yalġan ḳoş- "yalan söylemek, iftira atmak"

ayġıl kördüŋüzler mü anı kim indürdi Taŋrı silerke rūzīdin ḳıldıŋızlar andın ḥarāmnı ḥelālnı ayġıl Taŋrı mu destūr bėrdi silerke azu Taŋrı üze mü ***yalġan ḳoşar*** siler. 158v/7=010/059

ḳoşmaḳ "yazmak, şiir söylemek"

eşitmedimiz bunu cündnı kėḍinki aġuş içinde ermez bu meger yalġan ***ḳoşmaḳ***. 330v/7=038/007

ḳoşġuçı "şair ***krş***. ḳoşġuçı, ḳoşuġlı[589]"

yoḳ kim yalġan ḳoştı anı yoḳ kim ol söz ***koşġuçı***. 235v/9=021/005

ḳoşıl- "uydurmak, söylemek"

ḳoşılmış "uydurulmuş, söylenmiş"

589 Şiir, sözlükte, "hissedilen şeydir". Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslamdan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

ayġaylar ermez bu meger yalġan ***koşulmış***. 315v/5=034/043

ḳoşlaş- "komşu olmak, yakınlaşmak"

yer içinde kesekler ***koşlaşıġlılar*** būstānlar üzümlerdin tarıġlardın ḫurmā yıġaçıdın miŋeşmiş miŋeşmedük içrülür bir suw birle. 183v/1=013/004

ḳoşuġçı "şair ***krş***. ḳoşġuçı, ḳoşuġlı[590]"

bir ***koşuġçılar*** uḍu barur olarḳa yolsuzlar. 274r/9=026/224

ḳoşuġlı "şair ***krş***. ḳoşġuçı, ḳoşuġçı"

ayurlar biz ḳoḍur mu miz Taŋrılarımızını söz ***koşuġlı*** tėlwe. 326r/8=037/036

ḳoşul- "birleşmek, katılmak, tertip edilmek"

ayġaylar ermez bu meger yalġan ***koşulmış***. 315v/5=034/043

ḳoşulmış "bağlanmış, bağlı"

ḳaçan kemişseler andın tar orunḳa ***koşulmışlar*** ünderler anda yoḳ yoḍunluḳ birle. 263r/6=025/013

ḳoşluġlı " biraraya gelen, yakınlık kuran şahıslardan her biri"

nelük kemşilmedi anıŋ üze bilezükler altundın azu kelse anıŋ birle ferişteler ***koşluġlılar***. 361v/4=043/053

ḳotul- "dökmek, boşaltmak"

kutulġay başları üstünidin isig suw. 244r/2=022/019

ḳowa "kova"

ıḍtılar suw tileglilerini kemişti ḳuḍuġḳa ***kowanı***. 174v/4=012/019

ḳoy "koyun"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemᶜ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ***koy*** ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

ḳoy- "bırakmak, müsaade etmek ***bkz.*** ḳoḍ-"

eger yārī bėrse sizke Taŋrı yoḳ yiŋen sizke. taḳı eger ***koysa*** sizni kim turur ol kim yārī bėrür sizke andın soŋ. bitgenler. 53v/6=003/160

ḳoyu bėr- "bırakmak, mühlet vermek"

590 Şiir, sözlükte, "hissedilen şeydir". Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslamdan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

taḳı saḳınmasun anlar kim küfr ketürdiler ḥaḳīḳat üze kim ***koyu bėrür*** miz anlarnı yaḫşı özleriŋe. 55r/8=003/178

ḳoyçı "çoban"

aydılar içürmez miz ançaḳa tėgi yandurmaġınça ***koyçılar*** taḳı atamız ḫ^{v}āce turur uluġ. 282v/7=028/023

ḳoyul- "koyulmak"

aydı ẕelīḫā ne ol anıŋ yanutı kim tiledi seniŋ ewüŋ boḍunı birle yawuz işni meger zindānḳa ***koyulmaḳ*** azu aġrıtıġlı ḳın. 175r/7=012/025

ḳoyun "kucak"

anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ***koyunlarıŋız*** içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa eger kirmiş bolmasa siler anlarḳa ėrinçü yoḳ siler üze 61r/3=004/023

köçgü "göç"

köçgü kün "göç günü"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı ***köçgü künleriŋizde*** turġu künleriŋizde anıŋ yüŋlerinde anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 202r/1=016/080

köge "tavan, çatı"

yme ol kötrülmiş ***köge*** ḥaḳḳı 386r/6=052/005

köge ḳıl- "tavan yapmak, çatı yapmak"

taḳı ***ḳıldımız kökni köge*** küḍezilmiş. 237r/9=021/032

kök (1) "gök, gökyüzü"

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay ***kök*** yıġılġıl suġuldı suw öteldi iş turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa *166v*/8=011/044

kökdinki ot "yıldırım. ***bkz.*** kök otı"

ançada aydınızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegińçe Taŋrı āşkārā açuḳ tuttı silerni ***kökdinki ot*** siler baḳar siler. 7r/4=002/055

kök açıl- "kök yarılmak"

ḳaçan ***kök açılsa***. 432r/3=077/009

kök buçḳaḳları "ufuklar"

terk körkitgey miz anlarḳa belgülerimizni ***kök buçġaḳlarında*** yme etözleri içinde ançaḳ belgürgey anlarḳa ol çın turur. 353r/3=041/053

kök etmeki "gök gürültüsü ***bkz.*** kök kükremeki"

azu ḳuyuġlı yaġmur teg kökdin anıŋ içinde ḳaranġuluḳlar ***kök etmeki*** yaşın ḳılurlar. 3v/5=002/019

kök ḥaḳḳı yoluġ "düzgün ve güzel yolları bulunan semâya and olsun ki"

kök ḫaḳḳı yoluġ kim siler. 384r/3=051/007

kök ḳalıḳ "gökyüzü ***bkz.*** kök(1)"

körmesler mü ḳuşlarḳa fermān tutuġlı ***kök ḳalıḳı*** içinde. tutmas olarnı meger Taŋrı. 201v/7=016/079

kök kükremeki "gök gürültüsü, bulutları sevkle görevli melek. ***bkz.*** kök etmeki"

arıġlıḳ ayur ***kök kükremeki*** anıŋ ögdüsi birle ferişteler anıŋ ḳorḳınçındın. 184r/7=013/013

kök otı "yıldırım ***bkz.*** kökdinki ot"

tuttı anlarnı ***kök otı*** küç ḳılmaḳları birle. 76r/8=004/153

kök yarılu yaz- "gök çatlamak"

pāre pāre bolu yazar ***kökler andın yarılu yazar*** yėrler tüşe yazar taġlar sınıp. 228r/3=019/090

kökdin bir nişān indür- "gökten bir mucize indirmek"

eger tilese miz ***indürgey miz anlar üze kökdin bir nişān*** bolġay boyunları aŋar boyun sügliler. 267v/1=026/006

kökdin indür- "gökten indirmek (bulut parçalarından yağmur, dolu"

indürür kökdin taġlardın anıŋ içinde tolıdın. 259v/2=024/043

kökdin rūzī ıḍ- "gökten rızık indirmek (rızkın sebebi olan hava, güneş, yağmur gönderiyor)"

ol ol iḍi körkütür silerke belgülerini ḳuḍı ***ıḍur silerke kökdin rūzī***. 342v/6=040/013

kökdin suw indür- "yağmur yağdırmak"

körmes mü sėn bütünlükün Taŋrı ***indürdi kökdin suw*** boldı yer yaşıl. 247v/2=022/063

kökdin tüş- "gökten düşmek, gökten düşerek rüzgarın götürebileceği kadar parçalara ayrılmak"

kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa andaġ ḳalı ***tüşer teg kökdin*** ḳapar teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı yel ırak yer içinde. 245r/1=022/031

kökdinki ot "yıldırım"

ançada aydınızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegińçe Taŋrı āşkārā açuḳ tuttı silerni ***kökdinki ot*** siler baḳar siler. 7r/4=002/055

kökke kötür- "göğün tavanını yükseltmek"

kötürdi kökke seni tüzdi anı. 435r/3=079/028

kökke kötrül- "göğe yükseltilmek"

kökke neteg kötrüldi. 442r/4=088/018

kökler erki "göklerin ve (yerin) sahibi, hükümran olan (Allah)"

ol iḍi aŋar turur ***kökler erki*** yme yerniŋ Taŋrı tėgme nerse üze tanuḳ ol. 440r/3=085/009

kökler erkligliki "göklerin ve (yerin) sahibi, hükümranı olan (Allah)"

aŋar ol ***kökler erkligliki*** yerler erkligi teŋrike yandurulur işler. 397r/8=057/005

kökler erklikligi takı yerniŋ "göklerin ve yerlerin sahibi olan (Allah)"

aŋar turur ***kökler erkligliki takı yerniŋ*** yana anıŋ tapa yandurulur siler. 338v/8=039/044

kökler iḍisi "göklerin ve (yerin) sahibi, hükümranı olan (Allah)"

aydı yoḳ kim iḍiŋizler ***kökler iḍisi*** yerler iḍisi ol kim yarattı anlarnı. 238v/8=021/056

kökler iḍisi yme yerler iḍisi "göklerin ve yerlerin sahibi olan (Allah)"

arıġ Taŋrı ***kökler iḍisi yme yerler iḍisi*** taḫt iḍisi anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 363r/2=043/082

kökler ḳapuġları "göklerin yolları"

kökler ḳapuġlarıŋa baḳayın mūsā Taŋrısıŋa men sėznür men yalġan tėyü. 344v/8=040/037

kökler kilīdleri "göklerin anahtarı"

aŋa turur ***kökler kilīdleri*** yme yerniŋ. 340r/9=039/063

kökler kilīdleri yme yerniŋ "göklerin ve yerin anahtarları (Allah'a) aittir"

aŋa turur ***kökler kilīdleri yme yerniŋ***. 340r/9=039/063

kökler yerler erkligi "göklerin ve yerin sahibi olan (Allah)"

azu anlarḳa turur ***kökler yerler erkligi*** ne kim ne kim bu ėkki ara erse aġsunlar kökler ḳapuġıŋa. 330v/9=038/010

kökler yerler iḍisi "göklerin ve yerin sahibi olan (Allah)"

kökler yerler iḍisi ne kim ol ėkki ara erse küsüş örtügli. 334r/2=038/066

köklerni tirgüksüz yarat- "gökyüzünü desteksiz olarak durdurmak"

yarattı köklerni tirgüksüz körür siler anı. 299v/5=031/010

köklerni yerni törüt- "gökleri ve yeri yaratmak"

ol ol iḍi ***törütti köklerni yerni*** ne kim ol ėkki ara erse altı künler içind. 302r/6=0328/004

köklerni yerni yarat- "gökleri ve yeri yaratmak"

azu kim ***yarattı köklerni yerni*** takı indürdi silerke kökdin suwnı ündürdimiz anıŋ birle būstānlar itiglig kerekmez silerke kim ündürse siler anıŋ yıġaçını. 278v/1=027/060

kökni turġuz- "gökyüzünü sağlam yapmak, sağlamlaştırmak"

kökni turġuzdımız anı ḳudret eli birle biz. 385v/1=051/047

kökni tür- "Kıyamet günü gökyüzünü tomar gibi toplamak"

ol kün ***türer miz kökni*** andaġ ḳalı bitigçi bitigin türer tėg. 241v/5=021/104

kökni yeti ḳat yarat- "(Allah) yedi kat gök yaratmak"

ol iḍi ***yarattı yėti ḳat kökni*** ḳat ḳat körmez sėn iḍi yaratmışi içinde artuḳ eksükdin ewürgil közni hīç körür mü sėn bir yazuḳ bar. 416v/4=067/003

kök (2) "kök, asıl, soy"

körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meṣel bir arıġ söz ḫurmā yıġaçı teg anıŋ ***köki*** bek bekümiş turur anıŋ butaḳı üstün hevā içinde. 190r/7=014/024

kök (3) "gök rengi, yeşil"

ol ol iḍi kim indürdi kökdin suwnı. çıḳardımız anıŋ birle ḳamuġ nersenin üngenin. çıḳardımız andın ***kök*** yaşıl çıḳardımız andın mıŋeşmiş ewün. 104v/8=006/099

kök yaşıl çıḳar- "taze bitkiler bitirmek"

çıḳardımız anıŋ birle ḳamuġ nersenin üngenin. çıḳardımız andın ***kök yaşıl çıḳardımız*** andın miŋeşmiş ewün. 104v/8=006/099

kök (4) "kavim, kabile, soy[591]"

körmes mü sen neteg urdı Taŋrı bir meṣel bir arıġ söz ḫurmā yıġaçı teg anıŋ ***köki*** bek bekümiş turur anıŋ butaḳı üstün hevā içinde. 190r/7=014/024

kök(ü)s "göğüs ***bkz.*** köküz"

aydı iḍimā! aça bėrgil ***köksümni*** köŋlümni. 229v/1=020/025

köksin köŋlin tar ḳıl- "kalbini daraltmak ***mec.*** (sıkıntıya sokmak)"

yana kimni tilese kim azıtmaḳ anı ***ḳılur köksin köŋlin tar*** terslikin andaġ kim aġar teg yükser teg kök içinde. 107v/3=006/125

köküz "köğüs ***bkz.*** köküs"

kim tansa Taŋrıḳa kėrtgünmişinde kėḍin meger ol kim küçelse anıŋ köŋli amrulmış bolsa kėrtgünmek birle yoḳ kim kim açsa tanmaḳlıḳ birle ***köküzini*** köŋlini anlar üze öfke turur Taŋrıdın. anlarḳa ḳın turur uluġ 204r/4=016/106

köküz sünüki "kaburga kemiği"

çıḳar arḳa uçaları ara ***köküz sünüki*** ara. 440v/8=086/007

köküz ük- "içinden, kalbinden geçeni örtmek, gizlemek"

biliŋler anlar ***ükerler köküzlerini*** yaşınsalar andın. 163r/8=011/005

köküzler iyesi "göğüslerin (kalb) içindekini bilen (Allah)"

taḳı Taŋrı bilgen ***köküzler iyesini***. 53r/4=003/154

köküzlerdekini yaʿnī köŋüllerdekini biligli iḍi "kalplerdeki açık ve gizli her şeyi bilen Allah"

ol ***iḍi biligli turur köküzlerdekini yaʿnī köŋüllerdekini***. 163r/9=011/005

kölet- "gölgelemek, örtmek"

yalġanḳa tuttılar anı tuttı anlarnı ***köletgeli*** künnüŋ ḳını. 273r/9=026/189

köletgeli künnüŋ ḳını "gölgeli günün ızdırabı"

yalġanḳa tuttılar anı tuttı anlarnı ***köletgeli künnüŋ ḳını***. 273r/9=026/189

kölige 1."gölge ***bkz.*** köşig"

591 Kavim, aralarında dil, din, kültür, gelenek gibi bağların bulunduğu insan topluluğu demektir. Millet anlamında kullanıldığı gibi, erkek ve kadılardan müteşekkil toplum anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an'da kendilerine bir peygamberin gönderildiği geniş halk kitlesi anlamında sıkça kullanılmıştır (Honamlıoğlu 1992:28).

anlarḳa üstünlerindin kölige otdın altınlarından ***kölige*** otdın. 336v/1=039/016

2. "sıkıcı ve boğuk hava, yer, bunaltıcı hava"

belgüler turur tėgme seringen ḳulḳa şükr ötegenke ḳaçan kelse anlarḳa suw ḳomı deryā içre ***köligeler*** teg oḳırlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋa dīnni. 301v/4=031/032

kölige bol- "gölge olmak"

ap ***kölige bolur*** ḳuyaşdın ap yıġar aḳıttı tilindin. 432v/4=077/031

kölige içre ot tütüni "boğucu gölge, yahmum[592]"

yme ***kölige içre ot tütünindin***. 395v/2=056/043

köligeleri ewrül- "gölgesi düşmek, dönmek, meyl etmek"

azu bakmaslar mu aŋar kim yarattı Taŋrı nersedin ***ewrülür köligeleri*** oŋdın soldın yüknügliler Taŋrıḳa anlar uçuzlar ol Taŋrıḳa yüknür ne kim kökler içindeki ne kim yer içindeki bir yörigli tınlıġdın ferişteler uluġsılıḳ ḳılmaslar. 199r/7=016/048

köligelik "gölgelik"

suw bėrdi anlarḳa yana ewrüldi ***köligelikke***. 282v/8=028/024

köligelik yaḍ- "gölge yaymak"

körmez mü sėn iḍiŋni neteg kim ***köligelik yaḍar*** eger tilese ḳılġay erdi anı amrulmış yana ḳıldımız künni anıŋ üze yolçı. 265r/7=025/045

kölük "yük hayvanı"

ol iḍi kim yarattı cüftlerni ḳamuġını taḳı ḳıldı silerke kėmėdin ***kölüklerdin*** anı kim müner siler. 359r/1=043/012

kölükler urıġı "zürriyet, nesil"

ḳaçan ewrülse tavrayur yer içinde artaḳlıḳ ḳılsa anıŋ içinde yoḳ yoḍun ḳılsa tarıġçılıḳnı ***kölükler urıġını***. 24v/6=002/205

köm-(1) "gömmek, saklamak"

tatıŋlar anı kim ***kömer*** kizler erdiŋizler. 142r/9=009/035

kömer kizle- "biriktirmek"

tatıŋlar anı kim ***kömer kizler*** erdiŋizler. 142r/9=009/035

köm- (2) "idaresine vermek, musallat etmek, yardımcı vermek"

bu ***kömdüŋüzler*** özüŋüzlerke. tatıŋlar anı kim ***kömer*** kizler erdiŋizler. 108r/2=006/129

kömerle- "musallat etmek, üzerine salmak"

kömerledi anı anlar üze yėti tünni sekkiz künler tutaşı körgey sėn boḍunını anıŋ içinde tüşmiş andaġ ḳalı anlar açı ḫurmā ḳıwaḳ ḫurmā tüpleri teg. 420v/2=069/007

592 Bazı alimler "Yahmûm"un "hamim"in dışında "kömür ve kurum gibi kararıp duran, sisli, simsiyah şey, boğucu gölge, zifir ve kara duman manalarına geldiğini, buna zulmet denilmeyip kapkara gölge isminin verilmesinin alay etmek kastıyla yapıldığını belirtirler. "Hammm-Yahmum" isimleri Kur'an'da toplam yirmibir yerde geçmekte olup bunlardan 15 ayette cehenneme isim olarak "kaynar su ve kapkara bir duman manasında, kalan altı ayette ise yakın, candan dost ve hısım anlamlarında kullanılmıştır (Soydaner 2002:47).

kömerlen- "musallat edilmek, üzerine salınmak"

biz bilgenrek miz anı kim ayurlar ermez sėn anlar üze ***kömerlenmiş*** pend bėrgil oḳıġu birle kim ḳorḳsa meniŋ ḳorḳıtmaḳım. 383v/7=050/045

kömerlenmişler "her şeyi istediği gibi yönetenler, her şeye hakim olanlar"

azu anlar üskinde mü iḍiniŋ ḫazīneleri azu anlar ***kömerlenmişler***. 387r/9=052/037

kömgü "gömmek, gömme"

ıḍtı Taŋrı bir ḳarġa üşeyür yer içinde ***kömgü*** üçün ölügni neteg kömer ḳaḍaşınıŋ uwutnı. 84r/1=005/031

kömül- "gömülmek"

ḳaçan tirigle ***kömülmiş*** ḳız ʿayāllar sorulsa.436v/5=081/008

tirigle kömülmiş ʿayāllar "cahiliye döneminde diri diri toprağa gömülen kız çocukları"

ḳaçan ***tirigle kömülmiş ḳız ʿayāllar*** sorulsa. 436v/5=081/008

kön "gön, deri, at derisi ***krş.*** köne"

eger tilese siler tegşürmek tişi ornıŋa tişi bėrse siler anlarda biriŋe bir öküz ***köni*** tolu altun almaŋlar andın nerse. 60v/6=004/020

kön- "düzelmek, doğrulmak, yola gelmek, inkârdan sonra ikrar etmek, kabul etmek"

kim yolḳa ***könse*** bütünlükün köner öz öziŋe. 207r/3=017/015

könügliler "hidayete erenler, doğru yola girenler"

aydılar ay yalġançı cāḍū oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋni anıŋ birle kim baçıġ ḳılsun sėniŋ üsküŋde ançaḳ biz yolḳa ***könügliler*** miz. 361r/9=043/049

köngük "yaka"

kigürgil elgiŋni ***köngükün*** içinde çıḳġay ürüŋ yawuzsız toḳuz belgüler içinde firʿavnḳa anıŋ boḍunıŋa. 275r/6=027/012

köndü "bilakis, fakat"

yoḳ ***köndü*** yalġan tuttılar ḳıyāmetni. 263r/4=025/011

köndür- 1."doğrultmak, düzeltmek, yola kılavuzlamak"

azdurur sen anıŋ birle kimni tilesese sen yolḳa ***köndürür*** sen kimni tilesese sen. 126r/8=007/155

2. "tersine çevirmek, baş aşağı etmek"

tiler mü siler kim ***köndürse*** siler anı kim yolsuz ḳıldı Taŋrı. 68v/5=004/088

3. "tarif etmek, yol göstermek, irşat etmek, iletmek, götürmek, hidayet vermek, doğru yoldan ayırmamak, sevk etmek, muvaffak etmek"

umınçsız mu boldı anlar kim kėrtgündiler eger tilese erdi Taŋrı ***köndürgey*** erdi kişilerni yumḳını. 186r/8=013/031

köndürdeçi "doğru yolu gösteren, hidayete erdiren"

ermes sen yol ***köndürdeçi*** ḳaraġularḳa yolsuzluḳlarından. 298v/1=030/053

köndürgen "doğru yolu gösteren, hidayete erdiren"

biziŋ üzele turur köni yolḳa ***köndürgen***. 444v/7=092/012

köndürmek "doğru yolu gösterme, hidayete erdirme"

ol köni yolḳa ***köndürmek*** yarlıḳamaḳ kėrtünüglilerke. 279v/5=027/077

köndürügli 1."doğru yolu gösterme, hidayete erdirme, esma-i hüsna'dan el Hadi[593]"

kimni azdursa Taŋrı yoḳ aŋar hīç ***köndürügli***. 337r/6=039/023

2."kullarına doğru yolu gösteren, irşat eden, bütün işleri isabetli olan, esma-i Hüsna'dan er-Reşid[594]"

bütünlükün Taŋrı ***köndürügli*** turur anlarnı kim kėrtgündiler köni yolḳa 246v/8=022/054

köndürügli dost "dost, ahbab"

kimni köni yoldın azıtsa bulmaġay sen aŋar bir ***dost köndürügli***. 215v/5=018/017

köndürgenrek "daha doğru olan yolu gösteren"

ayġıl keltürüŋler bitig Taŋrı üskindin ol kim yolḳa ***köndürgenrek*** olar ėkkidin uḍu baralıŋ eger erse siler çın sözlegliler. 285r/5=028/049

köndürgüçi "doğru yol gösteren, el hadi[595]"

ol kün ewrülür siler yüz ewrügliler yoḳ silerke Taŋrıdın hīç küḍezçi kimni azdursa Taŋrı yoḳ aŋar hīç ***köndürgüçidin***. 344v/3=040/033

köndürül- "doğrultulmak, yöneltilmek, hidayet verilmek"

firʿavnḳa anıŋ ögüriŋe uḍu bardılar firʿavn fermānıŋa ermes firʿavn fermānı ṣavābḳa ***köndürülmiş***. 171r/9=011/097

köndürülmiş "doğru yola yöneltilen, hidayete erdirilen"

uḍu barıŋlar aŋar kim ḳolmaz silerde yal anlar köni yolḳa ***köndürülmiş*** tururlar. 321v/8=036/021

köne "deri, gön"

aydı ol aytur ol bir uḍ turur sap sarıġ anıŋ ***könesi*** ḫoş keligli baḳıġlılarḳa. 8v/6=002/069

köni 1."doğru"

593 El-Hâdî, hidayet ve hûda masdarından rehberlik manasına gelip "*hidayete erdiren*" demektir.Hâdi, kendisini tanıma yollarını kullarına gösteren, tanıtan, onları birliğini ikrar edici kılan, her yaratığın bekası ve varlığını sürdürmesi için gerekli olan tarafa sevk eden. O, Hâdi, sıfatıyla kurtuluş yolunu gösterir ve açıklar. Kullarından dilediğini tevhit nuruyla şereflendirir. İstediğini dosdoğru yola yöneltir. Bütün yaratıkları faydalarına olan yöne sevk eder, rızk arama yollarını, zararlardan sakınmalarını ilham eder (Cemel 2001:152).

594 Reşîd, mürşid anlamındadır. Allah (c.c.) kullarına doğruyu gösteren ve insanları irşat eden, kullarından taat ehline doğru ilham edendir. O, mahlukatı hidayete çağırandır(Cemel 2001:156).

595 El-Hâdî, hidayet ve hûda masdarından rehberlik manasına gelip "*hidayete erdiren*" demektir.Hâdi, kendisini tanıma yollarını kullarına gösteren, tanıtan, onları birliğini ikrar edici kılan, her yaratığın bekası ve varlığını sürdürmesi için gerekli olan tarafa sevk eden. O, Hâdi, sıfatıyla kurtuluş yolunu gösterir ve açıklar. Kullarından dilediğini tevhit nuruyla şereflendirir. İstediğini dosdoğru yola yöneltir. Bütün yaratıkları faydalarına olan yöne sevk eder, rızk arama yollarını, zararlardan sakınmalarını ilham eder (Cemel 2001:152).

körmes mü sen anlarḳa bėrildiler ülüşni bitigdin kėrtgünürler ḥay bin aḥṭabḳa kā'b bin eşrefḳa ayturlar anlarḳa tandılar bular ***köni*** yolluġraḳ anlardın kim kėrtgündiler yolun. 64v/8=004/051

2.“isabetli, doğru, gayeye ve maksada uygun”

ḳorḳsun Taŋrıda aysunlar ***köni*** söz. 58v/9=004/009

3. “fiilen var olan, mevcudiyeti ve uluhiyeti gerçek olan, esma-i hüsna'dan el-Ḥaḳḳ[596]”

ol kim Taŋrı ol turur ***köni*** ol kim oḳır siler anda aḍın 247r/9=022/062

köni ay- “doğru söylemek”

keçürdi Taŋrı sėndin nelük destūr bėrdiŋ anlarḳa belgürgінçeke tėgi saŋa anlar kim ***köni aydılar*** bilse sen yalġan ayıġlılarnı. 143v/2=009/043

köni aḍaḳ “Hz. Muhammed, Ḳademü Ṣıdḳın[597]”

boldı mu kişilerke taŋ kim yarlıġ ıḍmaḳımız bir erke yaʿnī muḥammedke anlardın kim ḳorḳıtġıl kişilerni sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler çın anlarḳa barur ***köni aḍaḳ*** çın ėḍgü yer iḍileri üskinde. 153r/3=010/002

köni aḍaḳ bėr- “doğruluk kademesi vermek”

boldı mu kişilerke taŋ kim yarlıġ ıḍmaḳımız bir erke yaʿnī muḥammedke anlardın kim ḳorḳıtġıl kişilerni sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler çın anlarḳa ***bėrür köni aḍaḳ*** çın ėḍgü yer iḍileri üskinde. 153r/3=010/002

köni bėr- “doğru yola gitmek”

eger köni ***bėrseler erdi köni*** yol üze içürgey erdimiz anlarḳa üküş suwnı. 425v/6=072/016

köni bir er “raşid, doğru görüşlü, doğruyu bulan, doğru”

ermes mü silerde ***bir er köni***. 169v/6=011/078

köni bol-1. “doğru olmak”

köni boluŋlar Taŋrıḳa ortaḳlıḳ ḳatmaŋlar aŋar. 244v/9=022/031,

2. “dosdoğru olmak”

ayġıl bütünlükün men bir yaŋluḳ men silerke meŋzer yarlıġ ıḍlur maŋa bütünlükün iḍiŋizler bir iḍi turur ***köni boluŋlar*** aŋar yarlıḳatu tileŋler aŋar. 349r/3=04/006

3. “hanif, Allah'ın emrine teslim olup, Allah'ın dininden olan hiçbir hususta cayma yapmayan ihlaslı kişi”

köni boluŋlar Taŋrıḳa ortaḳlıḳ ḳatmaŋlar aŋar.244v/9=022/031

4. “müsavi olmak, birbirine denk gelmek, mutedil düzgün olmak”

---

596 Allah'ın varlığı en açık bir gerçektir. Allah her türlü noksanlıklardan münezzeh, fiilen var ve uluhiyeti ve mevcudiyeti gerçektir. O, haktır, hak ondan sudur etmiş, bütün hak kendisine racidir. Adalet hak, doğruluk haktır manasına kullanılmıştır. Hakk münferid olarak Kur'an-ı Kerim'de 227 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:101).

597 Peygamber efendimiz; fazilette, fadıllıkta, yücelikte ve rütbelerinde Allah'a yakınlaşmada bütün meleklere, enbiya, mürselin hazretlerine takaddüm etmekle, kıdemli olmakla Ḳademü ṣıdḳın diye isimlendirilmiştir(Yeniterzi 1993:175).

ḳaçan ***köni bolsa*** siler anıŋ arḳaları üze yana yāḍ ḳılsa siler iḍiŋizler niʿmetini. 359r/1=043/013

köni aḍaḳ çın ėḍgü yer "güzel ve sürekli oturma yeri, Mak'adu Sıdk[598]"

kėrtgündiler çın anlarḳa barur ***köni aḍaḳ çın ėḍgü yer*** iḍileri üskinde. 153r/3= 010/002

köni bütün "saygıya değer"

bėriŋler maŋa Taŋrı ḳullarını. men silerke yalavaç men ***köni bütün***. 364r/5=044/018

köni çın vaʿde "doğru söz"

çın köni vaʿde ol kim vaʿde ḳılnurlar erdi. 370r/9=046/016

köni dād bėr- "adaleti sağlamak, adalet vermek"

men fermānlandım ***köni dād bėrse*** men siler araŋızda. 354v/6=042/015

köni dīn "hak din, İslamiyet[599]"

ol ol iḍi ıḍtı yalavaçını tüz yol birle ***köni dīn*** birle āşkārā ḳılmaḳ üçün ḳamuġ dīnler üze. 379r/3=048/028

köni iş "hak, gerçek, doğru"

yarattı Taŋrı köklerni yerni ol ėkki aradaḳını meger ***köni iş*** üçün atalmış üḍ. 294v/6=030/008

köni ḳabbān "doğru ve adil terazi"

tartıŋlar ***köni kebbān*** birle. 273r/5=026/182

köni kėrtülüg bil- "hak ve hakikatı bilmek"

yoḳ kim üküşrekleri ***bilmesler köni kėrtülüg*** anlar yüz ewrügliler. 236v/9=021/024

köni ḳıl- "kurtuluşa erdirmek"

köni ḳıldıŋ tüşüŋni. 328r/6=037/105

köni kirmek "doğruluk girişi"

ayġıl iḍimā! kigürgil mėni ***köni kirmekke*** çıḳarġıl mėni könilik çıḳışıŋa ḳılġıl mėni maŋa sėndin yaru ḥüccet yārī bėrigli. 212r/4=017/180

köni köŋül "şirk ve günah vartalarından uzak, salim ve halis kalb"

ançada keltürdi iḍisiŋe ***köni köŋül***. 327v/4=037/084

köni köŋül keltür "tertemiz kalp getirmek, tertemiz bir kalple iman etmek"

ançada ***keltürdi iḍisiŋe köni köŋül***. 327v/4=037/084

köni söz "doğru söz"

ḳorḳsun Taŋrıda aysunlar ***köni söz***. 58v/9=004/009

köni söz ayt- "doğru söylemek, gerçeği söylemek"

---

598 İstenen her şeyin güzel ve sürekli oturma yeri, halk meclisi anlamına Cennet'e bu isim verilmiştir (Akpınar 2002:231).

599 En son gönderilen ilahi din. İslam, silm ve selamet kökünden gelip, kulun Allah'a teslim olması ve onun buyruklarına boyun eğip salim bir yolda yürümesi manalarına gelir. Istılahta ise, 610 yılında Hz. Muhammed (a.s.) vahiy yoluyla bildirilen ve yirmi üç yılda tamamlanan, kıyamete kadar da baki kalacak olan din adıdır (Bedir 2010:252)

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa ***aytıŋlar köni söz***. 311r/9=033/070

köni sözle- "doğru söylemek, gerçeği söylemek"

beşinç çın Taŋrınıŋ öfkesi anıŋ üze eger erse ***köni sözleglilerdin***. 255v/7=024/009

köni sözlegliler "doğru olanlardan , doğru yolu bulanlar, hidayete erenler"

biz ***köni sözlügler*** miz. 180r/9=012/082

köni sözlüg "doğru sözlü"

çın ol erür ***köni sözlüg*** sawçı. 225r/8=019/041

köni sözlüg sawçı "doğru sözlü peygamber, Hz. Muhammed"

çın ol erür ***köni sözlüg sawçı***. 225r/8=019/041

köni sözlügler "doğru olanlardan , doğru yolu bulanlar, hidayete erenler"

aygıl keltürüŋler bir sūre anıŋ menizlig oḳıŋlar kim usa siler Taŋrıda aḍın eger erse siler ***köni sözlügler***. 157r/5=010/038

köni til "düzgün bir dil, doğruyu söyleyen dil"

taḳı bağışladımız anlarḳa bizin yarlıḳamaḳımızı taḳı ḳıldımız anlarḳa ***köni til*** köni sözlügler yaʿnī eḍgü ögdi yüksek. 225v/9=019/050

köni tur- "dosdoğru olmak"

aydı icābet ḳıldı oḳ duʿāŋızlar ***köni turuŋlar*** uḍu barmaŋlar anlarnıŋ yolıŋa kim bilmesler. 161r/6=010/089

köni turmaḳ "doğru hareket etme"

kim tilese silerdin ***köni turmaḳ***. 437r/5=081/028

köni tut- 1."doğrulamak, tanıklık etmek"

aydı yaŋılmaḳ ḳılıŋlar aŋar taḫtını körelim ***köni tuta*** bilür mü azu bolur mu anlardın kim köni yol bulmazlar. 277r/7=027/041,

2. "tasdik etmek, kabullenmek"

könike tutsa körklügrekini. 444v/4=092/006

köni tüz "en güzel biçimde, en güzel surette"

fermānlamas miz bir etözke meger ummışınça ḳaçan aysa siler ***köni tüz*** ėtiŋler neçe yme erse yawuḳluḳ iḍisi Taŋrınıŋ baçığı tükel ḳılıp başḳa ėletiŋler. 111r/3=006/152

köni ümmet "ibadette kaim olan bir millet"

kitāb iyelerindin ***köni ümmet*** oḳıyurlar Taŋrınıŋ āyātını tünnüŋ sāʿatlarında taḳı anlar secde ḳılurlar. 49r/3=003/113

köni yarlıġ "(Allah) hakkın ta kendisidir"

ol anıŋdın turur Taŋrı ol ***köni yarlıġ*** ol kim oḳır siler anda aḍın bāṭıl turur. 301v/1=031/030

köni yol 1."doğru yol, hidayet"

aygıl kim bolsa yaġı cebraʾilḳa bütünlükün ol indürdi anı köŋlüŋ üze Taŋrı yarlıġı birle könike tutuġlı anı kim anıŋ utrusında ***köni yol*** sewünç ėşittürmek müʾminlerḳa. 12r/1=002/097

2. "Tevrat, doğru yolu gösteren kitap, hüda[600]"

ozaḳı keçmiş gürūhlarnı körgüler kişilerke ***köni yol*** yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar pend alıġlılar. 284v/3=028/043

3. "İncil, el-hüda[601]"

uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ʿīsā meryem oġlı könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde ***köni yol*** yaruḳluḳ könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol pend saḳnuḳluḳlarḳa. 86r/5=005/046

4. "Kur'an, Kur'an da baştan başa hidayettir. İnsanları, mukadder olan yükselme ve gelişmenin hedefine vardıracak hidayet kaynağıdır"

köni yol yarlıḳamaḳ ėḍgülerke. 299r/5=031/003

5. "Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden, Kur'an, Dînu'l- Kayyım[602]"

ayġıl yol köndürdi maŋa meniŋ iḍim ***köni yolḳa yaʿnī müsülmānlıḳ yolıŋa*** könidin eger ibrāhīm yalavaç dīni köp köni. ermedi ortaḳ ḳatıġlılardın. 112r/3=006/161

6. "doğru yolu gösteren, Hz. Muhammed Sırat'ün-Müstakim[603]"

taḳı mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa cebraʾilni öz yarlıġımızdın bilmez erdiŋ ne ol bitig ap yme kėrtgünmek yoḳ kim ḳıldımız anı yaruḳluḳ oŋarurmiz anıŋ birle kimni tilese ḳullarımızdın, sen ***köndürür sen köni yol tapa***. 358r/3=042/052

köni yol belgür- "doğru yolu göstermek, hidayet yolunu belirtmek"

anlar tandılar yandurdılar Taŋrı yolındın ḫilāf ḳıldılar yalavaçḳa ***belgürmişde kėḍin anlarḳa köni yol*** yas ḳılmaslar Taŋrıḳa nerse yoḳadturur işlerini. 375r/9=047/032

köni yol bėr- "korunma vermek (kendilerini kötü sonuçtan koruma çareleri vermek)"

anlar kim köni yol tuttılar arturdı anlarḳa ***köni yol bėrdi*** anlarḳa saḳnuḳluḳlarını. 374r/5=047/017

köni yol bil- "doğru yolu bilmek"

---

600 Kur'an'da beyân (açıklama), İslam dini, iman, dua, bilgi, durum/husus, rüşd, peygamber ve kitaplar, Kur'an, tevfik, birini bir şeye iletmek, tavhid, sünnet/yol, tevbe, iyiye götürmek ve ilham olmak üzere on altı anlamda kullanılan Hüdâ lafzıyla, bazı ayetlerde Tevrât kastedilmektedir. "*Mûsâ'ya .... Hüdâ ve rahmet olarak Kitap verdik* Kasas: 28/43) *ifadesiyle* Allah (c.c) onu İsrail oğulları için kendilerini karanlıktan aydınlığa çıkaran ve hakla batılı açıklayan bir kılavuz kılmıştır.. Tevrât'ın Hüda ile vasfedilmesinin sebebi, kendisinde "Allah'tan başka vekil edinmeyin" hükmünü içermesindendir (Türk 2001:99).

601 İncil hidayettir. Hüdâ doğru yola gitmeye denir. Gidilecek yere vardırmak şanından olan yola delalet ve irşat eden vasıtadır. Sapıklık manasnda olan delalet, onun zıddıdır. İnsanları, mukadder olan yükselme ve gelişmenin hedefine vardıracak hidayet kaynağıdır(Türk 2001:128).

602 Allah, Kur'an'ı din olarak nitelemiş ve yedi ayette din ile Kur'an'ı adlandırmıştır. Din (Arapça yazılışıyla "dal" harfinin esreli okunması), Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek Allah'a kulluk ve itimat etmek anlamına gelir. Kur'an, Allah'ın kendisiyle tanındığı bir dindir. O, eğri olmayan gerçek dindir. Yani O, adil, doğru ve hak ile gelen, isabetli, hikmetli, hayır ve bereketli olan ve içinde eksiklik, kusur, yalan, sahtekarlık ve fazlalık olmayan bir kitaptır (Marangozoğlu 2006:223).

603 Sırat'tan murad, Hazret-i Resul-i Ekrem (s.a.v.) in mübarek şeraitleridir. Kendileri halkı doğru yola kavuşturup doğruca yüce cennetlere götürmeye sebep olan yüce şeraiti ve hidayete erdiren sünnetini beyan ederek gereğince amel edenleri azapsız yüce Cennetlere doğruca sokacağı ve iki cihan saadetine kavuşturacağı için kendisine "Sıratun-Müstakim" denildi (Yeniterzi 1993:173).

ol kişi mü yöriyür teŋde tüşüp yüzi üze ***köni yol bilmişrek*** azu ol mu yöriyür tüz köni yol üze. 417v/9=067/022

köni yol bilmişler "hidayete erenler, doğru yolu bulanlar, erişenler, hidayette olanlar"

ıḍtımız oḳ nūḥnı ibrāhīmnı ḳıldımız oġlanları ḳızları içinde yalavaçlıḳnı bitigni anlardın ***köni yol bilmişler*** üküşi anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 399v/8=057/026

köni yol bilmişrek "hidayete daha çok eren"

ol kişi mü yöriyür teŋde tüşüp yüzi üze ***köni yol bilmişrek*** azu ol mu yöriyür tüz köni yol üze. 417v/8=067/022

köni yol bolmışraḳ "hidayete daha çok eren"

andıḳtılar Taŋrını tuta antları ḳatıġlıḳınça eger kelse anlarḳa ḳorḳuttaçı bolġuluḳ turur ***köni yol bolmışraḳ*** bir gürūhdın. 320r/8=035/042

köni yol bul- "doğru yola ulaşmak, hidayete ermek"

ḳaçan sorsa saŋa menim ḳullarım mėndin men yaḳın turur men yanut bėrür men oḳıġlınıŋ oḳımaḳıŋa ḳaçan oḳısa maŋa yanut bėrsünler maŋa kėrtgünsünler maŋa bolġay kim anlar ***köni yol bulġaylar***. 22r/3=002/186

köni yol bul- "tanımak"

aydı yaŋılmaḳ ḳılınlar aŋar taḫtını körelim köni tuta bilür mü azu bolur mu anlardın kim ***köni yol bulmazlar***. 277r/7=027/041

köni yol iḍileri "Ashâbu's-Sırâtı's-Seviy[604]"

herāyna bilgey siler kimler turur ***köni yol iḍileri*** kim ol yolḳa könmişler. 235v/1=020/135

köni yol keldür- "hidayet getirmek"

aydı mūsā iḍim bilgenrek kim ***keldürse köni yol*** anıŋ üskindin kim bolsa aŋar bolur sarāy soŋı. 284r/3=028/037

köni yol ḳıl- "yol gösterici yapmak, peygamber olarak göndermek"

ḳıldımız anı köni yol Taŋrı ḳulı oġlanını. 303v/5=032/023

köni yol körkit- "doğru yolu göstermek"

anlardın kim baḳar saŋa. sen mü ***köni yol körkitür*** sen ḳaraġularḳa eger bolsalar körmesler. 157v/3=010/043

köni yol körküt- "doğru yolu göstermek"

bu ***köni yol körkütügli*** anlar kim tandılar iḍileri belgüleriŋe anlarḳa ḳın turur aġrıtgan ḳın. 366r/8=045/011

köni yol iḍileri "doğru yol sahipleri, hidayete erenler"

ayġıl ḳamuġ köz tutuġlı siler köz tutuŋlar. herāyna bilgey siler kimler turur ***köni yol iḍileri*** kim ol yolḳa könmişler. 235v/1=020/135

604 Seviy; "düzgün, doğru, mutedil" anlamına gelmektedir. Ashabü's-sıratı's-seviy; doğru, hak yolun sahipleri, anlamında kullanılmıtır ki hak çizgide tevhid inancına sahip olanlar demektir (Honamlıoğlu 1992:130).

könike tut- "tasdik etmek, doğrulamak"
kėrtgününler aŋar kim indürdüm ***könike tutuġlı*** anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ilki tanıġlı aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün saḳnuḳ ḳılınlar ḳorḳuŋlar. 6r/2=002/041

köni yolḳa köndür- "doğru yola döndürmek, hidayete erdirmek"
neçeme bolsa uluġ meger anlar üze ***köni yolḳa köndürdi*** Taŋrı. 17r/3=002/143

köni yol tapa köndür- "doğru yola götürmek, hidayete erdirmek"
sen ***köndürür sen köni yol tapa***. 358r/5=042/052

köni yol tile- "doğru yolu aramak, Müslüman olmak"
biziŋde bar müselmānlar biziŋde bar küç ḳılıġlılar kim boyun bėrse anlar ***tilediler köni yol***. 425v/5=072/014

köni yol tut- "doğru yola girmek, hidayet yolunda olmak"
biz indürdimiz seniŋ üze bitigni ḥaḳlıḳ nė belgürtü kim ***köni yol tutsa*** öziŋe. 338v/2=039/041,

köni yol tutma- "doğru yolu bulamamak, azmak"
yme buldı sėni ***köni yol tutmaduḳ*** köni yolḳa köndürdi sėniŋ. 445r/6=093/007

köni yol üze "hidayet üzerinde olma"
eger tilese Taŋrı tėrgey erdi anlarnı ***köni yol üze*** bolmaġıl oḳ biligsizlerdin. 98v/1=006/035

köni yol yarlıḳamaḳ "hidayet verme, doğru yola iletme"
yana bėrdimiz mūsāḳa kitābnı tükel anıŋ üze kim körklügrek aḍırtmaḳ belgürtmek tėgme nerseni ***köni yol yarlıḳamaḳ*** bolġay kim anlar iḍileriŋe tuşmaḳḳa kėrtgüngeyler. 111r/8=006/154

köni yoldın azdur- "hidayetten ayrılıp sapıklığa düşmek"
kim ol kim yol körkitür aŋar kim ***köni yoldın azdurmış*** bolsa yoḳ anlarḳa yārī bėriglilerdin. 296v/1=030/029

köni yoldın yıġ- "hidayetten engellemek, doğru yola ulaşmasını engellemek"
aydı anlar kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar anlarḳa kim küçsüz tutuldılar biz mü ***yıġdımız silerni köni yoldın*** kelmişde kėḍin silerke yoḳ kim erdiŋizler yazuḳluġlar. 314v/5=034/032

köni yolḳa aşun- "doğru yola dökülmek, hidayete erdirilmek"
eger tilese miz yaḍġay erdimiz közleri üze bir ėkkindidin ***aşunġay köni yolḳa*** neteg körürler. 324r/5=036/066

köni yolḳa kėrtgün- "inanmak, itaat etmek"
bütünlükün Taŋrı köndürügli turur anlarnı kim ***kėrtgündiler köni yolḳa***. 246v/9=022/054

ḳöni yolḳa kir- "doğru yola girmek, hidayet yolunda olmak"
ol bilgenrek turur ***köni yolḳa kirigliler***. 285v/5=028/056

köni yolḳa kirigli "doğru yola giren, hidayete eren"

ol bilgenrek turur ***köni yolḳa kirigliler***. 285v/5=028/056

köni yolḳa kön- "hidayete ermek, doğru yola girmek"

neçe yme bolsa ataları uḳmaslar nerseni yme ***köni yolḳa könmesler***. 19v/9=002/170

köni yolḳa kön- "doğru yolu bulmak, hidayete ermek"

bėrdimiz ök mūsāḳa bitigni bolġay kim anlar ***köni yolḳa köngeyler***. 251v/5=023/049

köni yolḳa köndür- "doğru yolu buldurmak, hidayete erdirmek"

ol kim yarattı mėni ol ***köni yolḳa köndürür*** mėni. 270r/4=026/078

köni yolḳa köndürdeçi "doğru yola giren, hidayete eren Allah"

kimni tilese yolsuz ḳılmaḳ Taŋrı yoḳ aŋar ***köni yolḳa köndürdeçi***. 186v/5=013/033

köni yolḳa köndürgen "doğru yola giren, hidayete eren"

biziŋ üzele turur ***köni yolḳa köndürgen***. 444v/7=092/012

köni yolḳa köndürül- "doğru yola döndürülmek, hak olan yola döndürülmek"

uḍu barıŋlar aŋar kim ḳolmaz silerde yal anlar ***köni yolḳa köndürülmiş*** tururlar. 321v/8=036/021,

köni yolḳa köndürmek "doğru yolu gösterme, hidayete erdirme"

ol köni yolḳa ***köndürmek*** yarlıḳamaḳ kėrtünüglilerke. 279v/5=027/077

köni yolḳa köndüzmėk "doğru yolu gösterme, hidayet"

ol bitig sėzik yoḳ. munda ***köni yolḳa köndüzmek*** saḳnuḳlarḳa. 2v/2=002/002

köni yolḳa köndürülmiş- "doğru yolda olan, hidayete ermiş olan"

uḍu barıŋlar aŋar kim ḳolmaz silerde yal anlar ***köni yolḳa köndürülmiş*** tururlar. 321v/8=036/021

köni yolḳa könilmişler "hidayete erenler, doğru yolu bulanlar"

anlar tutttılar yeklerni dostlar Taŋrıda aḍın sėznürler anlar ***köni yolḳa könilmişler***. 115r/3=007/030

köni yolḳa oḳı- "doğru yola çağırmak, Allah yoluna çağırmak"

sėn ***oḳısa sėn olarnı köni yolḳa***. 252v/7=023/073

köni yolḳa uḍu bar- "doğru yola girmek, hidayet yolunu takip etmek"

aydılar ***uḍu barsa miz köni yolḳa*** sėniŋ birle ḳılur miz yerimizdin. 285v/6=025/057

köni yolḳa um- "doğru yolu bulmak"

yoldın azıttı ***umaslar köni yolḳa***. 263r/2=025/009

köni yolḳa köndürmaḳ yarlıḳamaḳ "doğru yolu gösterme, hidayet"

ermedi bir söz ḳoşulsa yoḳ kim çındġarmaḳ ol kim anıŋ öŋdüninde erdi belgürtmek aḍırmaḳ seçmek tėgme nerseni ***köni yolḳa köndürmaḳ yarlıḳamaḳ*** ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 182v/9=012/111

köni yolḳa yolçıla- "adalet ile hükmet, hak ile hükmet"

ançada kirdiler dāvudḳa ḳorḳdı anlardın aydılar ḳorḳmaġıl ėkki ḫaşm miz küç ḳıldı birimiz birimiz üze ḫükm ḳılġıl biziŋ ara könilik birle küç ḳılmaġıl ***yolçılaġıl bizni köni yolḳa***. 331v/3=038/022

köni yolḳa könmişlerdin bol- "hidayete erenlerden olmak"
bütünlükün kim ābadān ḳılur Taŋrı mezgitlerini kim kėrtgünse Taŋrıḳa taḳı kėḍinki künke aḍaḳın tutsa namāznı bėrse zekātnı ḳorḳmas meger Taŋrıḳa herāyna anlar kim bolmaḳları ***köni yolḳa könmişlerdin***. 140v/1=009/018

köni yolḳa könmişrek "en çok hidayete eren, en doğru yolu bulan"
azu ayġay siler eger indürüldi erse biziŋ üze bitig bolġay erdimiz ***köni yolḳa könmişrek*** anlardın. 111v/3=006/157

köni yolḳa könügliler "hidayete erenler, doğru yolu bulanlar"
anlar kim kėrtgündiler örtmediler yaʿnī ḳatmadılar ḳarmadılar kėrtgünmeklerini küç birle anlar olarḳa ḳorḳınçsızlıḳ anlar ***köni yolḳa könügliler*** ol. 103r/1=006/082

köni yolluġ "doğru yolda olan, hidayete eren"
kimni köni yolḳa köndürse Taŋrı ol ***köni yolluġ*** ol. 213r/7=017/097

köni yolluġ bol - "doğru yolda olmak, hidayete ermek"
arturġay Taŋrı anlarnı kim ***köni yolluġ boldı*** köni yol. 227v/2=019/076

köni yolluġluḳ "doğru yolda olan, hidayete eren"
eger körse siler anlardın ***köni yolluġluḳ*** bėriŋler anlarḳa tawarlarını. 58v/1=004/006

könike uḍu bar- "hakka uymak, hak yolundan gitmek"
ol anıŋ üçün ḳıldı kim tandılar uḍu barıŋlar yaraġsızḳa yana anlar kėrtgündiler ***uḍu bardılar könike*** iḍilerindin. 372v/8=047/003

könike tut- "tasdik etmek, onaylamak, doğrulamak"
kėrtgünüŋler aŋar kim indürdüm ***könike tutuġlı*** anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ilki tanıġlı aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün saḳnuḳ ḳılınlar ḳorḳuŋlar. 6r/2=002/041

könike tutuġlı 1. "hidayet verme, doğru yola iletme, hidayet, doğru yol, tanıtan, irşat eden, yol gösteren, hidayet veren, doğru yola ileten, hidayete vesile olan İncil[605]"
uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ʿīsā meryem oġlı könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol yaruḳluḳ ***könike tutuġlı*** anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol pend saḳnuḳluḳlarḳa. 86r/5=005/046

2. "Kur'an"
kėrtgünüŋler aŋar kim indürdüm ***könike tutuġlı*** anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ilki tanıġlı aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün saḳnuḳ ḳılınlar ḳorḳuŋlar 6r/2=002/041

könirek "daha doğru, adalete daha yakın"
ol ***könirek*** Taŋrı üskinde. 304v/3=033/005

605 Kitap, sözlükte, "bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı" anlamına gelir. Kavram olarak, "harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne kitap" adı verilir. Allah (cc)'ın peygamberlere vahyettiği şey, yazılı olmasa bile "kitap" adını almaktadır. Bu anlamda "kitap" genelde vahy ve vahy yoluyla peygamberlere indirilmiş bir şey, özelde de Hz. İsa'ya indirilmiş İncil anlamına gelir (Türk 2001:122).

könirek keldür- "en iyisini getirmek"

ayġıl eger ***keldürse miz silerke könirek*** anıŋdın kim bulduŋızlar anıŋ üze ataŋızlarnı. 359v/7=042/024

könil- "doğruya sevk edilmek"

anlar tutttılar yeklerni dostlar Taŋrıda aḍın sèznürler anlar köni yolḳa ***könilmişler.*** 115r/3=007/030

könilik 1."doğruluk"

azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bèrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bèrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni ***könilik*** bütünlükni bèrdimiz anlarḳa uluġ mülk. 65r/3=004/054

2. "kitap"

ayġıl tèrer biziŋ aramızda iḍimiz yana ḥükm ḳılur biziŋ aramızda ***könilik*** birle. 314r/5=034/026

3. "hak, gerçek"

ayġıl meniŋ iḍim yaḍar ***könilik*** örtüglügleri biligli. 316r/3=034/048

4. "ilahi kitap"

uḍu barmazlar meger sèzikke çın sèzikke asıġ ḳılmaz ***könilikdin*** nerse. 388v/9=053/028

5. "hüküm, hükme bağlama, verilen hüküm"

oḳımaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tègme nerse yoḳaldaçı meger dīdārı aŋar turur ***könilik*** anıŋ tapa yandurulur siler. 288v/4=028/088

6. "en sağlam söz, en güvenilir öğüt, Kur'an, el-hikme[606]"

ol ol kim yarlıġ ıḍtı saŋa iḍiŋ ***könilikdin***. ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı kemşilgey sen tamuġ içinde taşra yıḳılmış (209r/1) sürsükmiş. 209v/8=017/039

könilik bilig bèr- "(Hz. Musaya) hüküm ve ilim vermek"

ḳaçan tègdi erse küçiŋe tüz boldı boḍı sını ***bèrdimiz aŋar könilik bilig***. 281v/9=028/014

könilik birle èşit- "(sura üflendiği gün çağrıyı) gerçek olarak duymak"

ol kün ***èşitürler*** **isrāfīl ünini** ***könilik birle*** ol turur çıḳmaḳ küni. 383v/5=050/042

könilik birle etiştür- "insanların arasını adaletle düzeltmek"

eger èkki gürūh kèrtünüglilerdin toḳışsalar yaraşturuŋlar olar èkki ara eger artaḳlıḳ ḳılsa ol èkkide biri taḳı biri üze toḳışıŋlar anlar birle kim ḥaddın keçer yaŋġınça yansa ***etiştürüŋler olar ara könilik birle*** köni dād bèriŋler. 380v/1=049/009

606 Kur'an-ı Kerîm, hikmettir. Aklın doğruluğuna hükmedeceği, kişinin örnek tutmakla salah bulacağı öğüttür. En sağlam sözdür ve herhangi bir fesadın ona karışmasına imkan yoktur. Hikmet, hakkı, sırf zatı için ve hayrı örnek tanıyarak ona göre hareket için tanımaktır. Kur'an bu bakımdan hikmetin kendisidir (Türk 2001:167).

könilik birle ḫükm ḳıl- "sorunları en güzel bir şekilde çözümlemek"

aygıl tėrer biziŋ aramızda iḍimiz yana ***ḫükm ḳılur*** biziŋ aramızda ***könilik birle***. 314r/5=034/026

könilik birle ḫükm ḳılın- "adaletle hükmedilmek"

yme yaruġay yer iḍisi nūrı birle ḳoḍulġay bitig keldürülgey yalavaçlarnı tanuḳlarnı ***ḫükm ḳılınġay*** anlar ara ***könilik birle*** anlar küç ḳılınmaġaylar. 341r/1=039/069

könilik birle kel- "hakkı getirmek"

tėp yoḳ kim ***keldi anlarḳa könilik birle*** üküşrekleri kėrtülügke tanıġlılar. 252v/4=023/070

könilik birle oḳı- "gerçek olarak okumak"

oḳır miz sėniŋ üze mūsā sawlarından taḳı fir'avn sawlarından ***könilik birle*** ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 281r/1=028/003

könilik birle rāst tut- "tartıyı adaletle tartmak"

aḍaḳın tutuŋlar terāzūnı ya'nī ***rāst tutuŋlar könilik birle*** eksük ḳılmaŋlar terāzūnı. 392r/8=055/009

könilik birle sözle- "gerçeği söylemek"

bu bitigimiz ***sözler siler üze könilik birle***. 368r/1=045/029

könilik birle tanuḳluḳ bėr- "bilerek şahitlik etmek, bilinenleri doğru anlatmak"

erklig bolmas anlar kim oḳırlar anda aḍın yazuḳ keçrü ḳolmaḳ meger ol kim ***tanuḳluḳ bėrse könilik birle*** anlar bilürler. 363r/8=043/086

könilik birle yarat- "hak ile yaratmak"

ol meŋzekler kim urur miz anı kişilerke. uḳmaz anı meger biligliler ***yarattı Taŋrı köklerni yerni könilik birle***. 292r/8=029/044

könilik üze uḳtur- "eşit biçimde açıklamak"

eger yüz ewürseler aygıl ***uḳturdum silerke könilik üze***. 242r/1=021/109

könilik çıḳışı "doğruluk çıkışı"

aygıl iḍimā! kigürgil mėni köni kirmekke çıḳarġıl mėni ***könilik çıḳışıŋa*** ḳılġıl mėni maŋa sėndin yaru ḫüccet yārī bėrigli. 212r/4=017/080

könilik dād ḳıl- "adaletli davranmak"

yıġmas silerni Taŋrı anlardın toḳışmadılar silerniŋ birle dīn içinde çıḳarmadılar silerni sarāy ewiŋizlerdin ėḍgülük ḳılmaḳıŋızlardın anlarḳa ***könilik dād ḳılsa*** siler anlarḳa bütünlükün Taŋrı sewer könilik ḳılıġlılarnı. 406v/8=060/008

könilik iş "hüküm[607]"

aŋar ***iş könilik*** anıŋ tapa yandurulur siler. 286v/7=029/070

könilik keltür- "hakkı getirmek, gerçeği getirmek"

607 Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek; karar vermek; ilim, derin anlayış; siyasi anlayış" gibi anlamlara gelen hükümdini kavram olarak farklı şekillerde kullanılmıştır (Karagöz 2005:273).

aydılar ***keltürdüŋ biziŋke könilik*** azu sèn oynaġuçılardın sèn. 238v/7=021/055

könilik ḳıl- "adaletli davranmak"

ḳaçtım silerdin ḳaçan ḳorḳtum erse silerdin. bağışladı maŋa iḍim ***könilik ḳıldı*** meni ıḍılmış yalavaçlardın. 268r/5=026/021

könilik keltür- "gerçeği getirmek, hakkı getirmek"

aydılar keltürdüŋ biziŋke könilik azu sèn oynaġuçılardın sèn. 238v/7=021/055

könilik küni "Kıyamet günü"

yawudı ***könilik küni*** uluġ kün andalıḳ ol tegilgey ol kişilerniŋ közleri tandılar. 241r/6=021/096

könilik üze "dürüstçe"

eger yüz ewürseler ayġıl uḳturdum silerke ***könilik üze***. 242r/1=021/109

könilik yaḍ- "gerçeği ortaya koymak"

ayġıl meniŋ iḍim ***yaḍar könilik*** örtüglügleri biligli. 316r/3=034/048

könilik yolını bèr- "doğru yolu bulma yeteneği, kabiliyeti vermek"

bèrdimiz ök ibrāhīmḳa yaʿnī tapıp almaḳdın ***könilik yolını*** muŋda öŋdün. 238v/4=021/051,

könilikke tan- "hakkı inkar etmek"

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz belgülügler aydı anlar kim ***tandılar könilikke*** ḳaçan keldi erse anlarḳa bu yalġançılıḳ turur belgülüg. 369r/7=046/007

könilikni bağışla- "hükümdarlık bilgisi vermek"

iḍimā! ***bağışlaġıl maŋa könilikni*** yètürgil mèni èḍgülerke. 270r/7=026/083

könilikni keldür- "hakkı getirmek"

keldürdimiz silerke könilikni velīkin üküşrekiŋizler ḥaḳḳını taplamaġlılar siler. 362v/8=043/078

könirek "daha doğru"

ol ***könirek*** Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim şeklig bolmasaŋız meger kim bolsa anuḳ ticāret tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/1=002/282

könirekrek "en doğru"

kim ol ***könirek*** Taŋrıdın ayıḳın ermez silerniŋ ārzūlamaḳıŋız birle ap bitig iḍileri ārzūlamaḳı birle 73r/2=004/122

könisizlik "haksızlık"

yèmeŋler māllarıŋızını siler ara ***könisizlik*** birle. 22v/2=002/188

köŋlek "gömlek"

barıŋlar bu meniŋ ***köŋlekimni*** kemişiŋler anı atam yüzi üze kelgey bir körügli keltürüŋler maŋa ewüŋüzler boḍunını yumḳılarnı. 181r/6=012/093

köŋlek keḍim "gömlek yahut zırh cinsinden elbise"

Taŋrı ḳıldı silerke anıŋdın kim yarattı köligeler ḳıldı silerke taġlardın saḳınġular ḳıldı silerke ***köŋlek keḍimler*** küstezür silerni isigdin iç tonlar küstezür silerni ḳatıġlıḳınızlardın. 202r/3=016/081,

köŋlekini arḳadın yırt- "Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtmak"

aşnuşdı ḳapuġḳa ***yırttı köŋlekini arḳadın*** buldılar anıŋ uluġını ḳapuġ üskinde. 175r/6=012/025

köŋ(ü)l 1."gönül, kalp, yürek, anlayış"

kim èşitgü körgü ***köŋül*** olar ḳamuġ erür andın sorulġu. 208v/6=017/036

2."göğüs "

yārī bèrgey silerke anlar üze emlegey kèrtgüniglilerniŋ ***köŋlini***. 140r/3=009/014

köŋül amrulmaḳı "sükûnet, ferahlık"

aydı anlarḳa yalavaçları anıŋ erkliginiŋ nişānı kelmeki silerke ḳaburçaḳ anıŋ içinde ***köŋül amrulmaḳı*** iḍiŋizlerdin kèḍin ḳalmış anıŋdın kim mūsā boḍunı hārūn boḍunı yüḍer anı ferişteler. 31r/7=002/248

köŋül ba- "göbül bağlamak, inanmak, tevekkül etmek (her şeyi Allah'tan beklemek)"

Taŋrı üze ***köŋül badımız***. 121r/4=007/089

köŋül bèr- "hoşlukla vermek, güzellikle vermek"

bèriŋler ḳunçuylarḳa ḳalıŋlarını olup. eger ***köŋül bèrseler*** silerke nersedin andın özün yèŋler siŋgen tatlıġ. 58r/6=004/004

köŋül bulġaştur- "kışkırtmak, kalbi saptırmak"

yekler ***köŋül bulġaşturmaḳdın***. 253v/9=023/097

köŋül bulġaşturmaḳ "dürtükleme, vesvese"

yekler ***köŋül bulġaşturmaḳdın***. 253v/9=023/097

köŋül tileki "gönül dileği, heves"

eger bolsa muŋsuz azu çıġay Taŋrı yaraşıraḳ ol èkki birle uḍu barmaŋlar ***köŋül tilekiŋe*** ḳışmaŋızlar. 74v/1=004/135

köŋül ḳalmaḳ "hırçınlık etmek"

eger bir tişi kişi ḳorḳsa begindin ***köŋül ḳalmaḳ*** azu yüz ewürmek tarlıḳ yoḳ anlar èkki üze yaraşturmaḳları ḳalı birle olar èkki ara aştı ḳılmaḳ. 73v/4=004/128

köŋül tarlıḳı "âciz kalmak, darlık, sıkışma"

seringil ermes seniŋ şabruŋ meger Taŋrılıḳ ḳaḍġurmaġıl anlar üze bolmaġıl ***köŋül tarlıḳı*** içinde anıŋdın kim al ḳılurlar. 205v/6=016/127

köŋül tarlıḳı içinde bol- "gönül darlığı içinde olmak, huzursuz olmak"

seringil ermes seniŋ şabruŋ meger Taŋrılıḳ ḳaḍġurmaġıl anlar üze ***bolmaġıl köŋül tarlıḳı içinde*** anıŋdın kim al ḳılurlar. 205v/6=016/127

köŋli açuḳ " fâni, geçici"

bilgeyler yarın kim ol ***köŋli açuḳ*** sewünçlüg açuḥ 391r/3=054/026

köŋliŋe suḳ- "korku düşürmek"

ḳaçan kim kördi erse eliglerini ulanmaz aŋar aġduḳları olarnı ***köŋline suḳtı*** anlardın ḳorḳınçı. 169r/3=011/070

köŋül ur- "güvenmek, dayanmak"

ḳaçan oḳulsa anlar üze belgüleri artar olarḳa kėrtgünmek iḍileri üze ***köŋül ururlar***. 131v/6=008/002

köŋül uruġlılar "tevekkül edenler (Allah'a dayananlar, işini Allah'a bırakanlar"

anıŋ üze köŋül urdım taḳı anıŋ üze köŋül ursun ***köŋül uruġlılar***. 179r/3=012/067

köŋülleri içinde ḳıl- "kuşku, şüphe sokmak"

tutaşı yėmişleri ol kim yana ***ḳıldılar köŋülleri içinde*** meger kesmek ol köŋülleri. 150v/2=009/110

köŋülleri içinde ḳorḳınç "kalbi dolduran korku, yüreği hoplatan ürperti, dehşete kapılma"

munu kemişgey men anlarnıŋ ***köŋülleri içinde tandılar ḳorḳınçnı***. 132v/3=008/012

köŋüller iḍisi "kalplerin özünü bilen Allah"

ol bilgen ***köŋüller iḍisi***. 319v/9=035/038

köŋülleri ḳuruġ "hava, boşluk, teşbih yoluyla: bomboş"

ėwegliler ḳuḍı kemşigliler başlarını ewrülmes anlar tapa közleri ***köŋülleri ḳuruġ***. 191v/6=014/043

köŋüllerini ḳatıġ ḳıl- "kalplerini katılaştırmak"

sımaḳları üçün bütünlüklerini ḳıldımız ***köŋüllerini ḳatıġ***. 81v/8=005/013

köŋüllerini küser ḳıl- "gönüllerini meyledici kılmak"

iḍimizā! aḍaḳın ḳılsa siler namāznı ***ḳılġıl köŋüllerni kişilerdin küser*** anlarḳa rūzī ḳılġıl anlarḳa yėmişlerdin bolġay kim anlar şükr ötegeyler. 191r/7=014/037

köŋlün azu küçün "istekli yahut isteksiz"

yana uġradı kökni yaratmaḳḳa ol tütün erdi aydı aŋa yme yerke keliŋler ***köŋlün azu küçün*** aydılar keldimiz boyun sügliler. 349v/1=041/011,

köŋlün ḳıl- "gönüllü vermek"

ayġıl herāyna ***ḳılınlar köŋlün*** azu küçün bezerleşmegey silerdin siler erdiŋiz bir boḍun yarlıġdın çıḳıġlılar. 144r/9=009/053

kön(ü)l- "doğruya sevkedilmek"

nişānlar yulduzlar birle anlar yolḳa ***könlürler***. 197r/1=016/016

köp "çok, fazla"

eger körkitti erse olarḳa ***köp*** yüreksizlik ḳılġay erdiŋizler tartışġay erdiŋizler iş içinde yoḳ kim Taŋrı esenlik üçün keçürdi. 135r/9=008/043

köp köni 1."dos doğru"

men yüzlendim meniŋ yüzümni ol iḍike kim törütti köklerni taḳı yerni ***köp köni*** ermes men ortaḳ ḳatıġlılardın. 102v/4=006/079

2. "hanif Allah'ın emrine teslim olup, Allah'ın dininden olan hiçbir hususta cayma yapmayan ihlaslı kişi"

aḍaḳın turġıl yüzüŋni yaʿnī köŋlüni dīnḳa ***köp köni***. 296v/2=030/030

köp köni yol "Kur'an, insanlara güzeli, doğruyu, hakkı emrettiği için o doğru bir yoldur, es-sırâtu'l-müstâkîm[608]"

çın bu meniŋ ***yolum*** ***köp köni*** uḍu barıŋlar anı. 111r/5=006/153

köp māl "(çok fazla miktarda) mal, mülk"

taḳı kitāb iyelerindin kimerseni bar eger emīn tutsaŋ anı ***köp mālḳa*** ötegey anı seniŋ tapa. 45r/6=003/075

köpük "köpük"

ol nekdin mi tamḍuru siler anıŋ üze ot içinde tileyü anıŋ bezek azu metāʿ ***köpük*** turur aŋar meŋzer. 185r/2=013/017

kör- 1."görmek, bakmak"

nė ***körür*** sen yā muḥammed ol kim tandılar biziŋ belgülerimizke aydı bėrilgey ök men tawar oġul ḳız. 227v/3=019/077

2. "karşılaşmak, mülâki olmak"

ḳoḍġıl anlarnı kirsünler yme oynasunlar anlar ***körginçeke*** tėgi künlerini ol kim vaʿde ḳılındılar. 423r/6=070/042

3. "hissetmek, idrak etmek, bilmek"

ḳaçan ***kördiler*** erse ḳınımızını ançada oḳ anlar ol ḳındın yögrürler 236r/6=020/132

4."durmak, beklemek, gözetlemek"

yana anlar cānların alnur silerdin taḳı ḳoḍarlar cüftlerni ***körsünler*** özleri birle tört ay on kün. 29r/7=002/234

5. "karşılaşmak, bulmak, rastlamak, işlemek, irtikap etmek"

ḳaçan ***körseler*** anlarnı kim kėrtgündiler ayturlar kėrtgündümiz. 3r/8=002/014

6."bakmak, araştırmak"

aydı munu ***körelim*** çın mu iḍiŋ azu bolduŋ mu yalġançılardın ėletgil bu bitigimni kemişgil anlarḳa yana yüz ewürgil anlardın baḳġıl nėgü yandururlar. 276r/8=027/027

7. "haber vermek"

ayġıl negü ***körür*** siler eger bolsa Taŋrı üskinde taḳı tandıŋız aŋar tanuḳluḳ bėrdi bir tanuḳ Taŋrı ḳulı oġlanından anıŋ teg ök üze kėrtgündi ʿabdullaḫ bin selām uluġsıġlıḳ ḳıldıŋızlar. 369v/3=046/010

8. "göstermek"

608 Allah'u Teʿâlâ'nın tüm isimleri kutsaldır. O, Kur'an-ı Kerim'i 33 ayette sırat-ı müstâkim olarak adlandırmıştır. Sırat: istenilen hedefe ulaştıran yoldur. Müstakim sözcüğü ise eğrilik bulunmayan dümdüz anlamındadır. Kur'an, insanlara güzeli, doğruyu, hakkı emrettiği için o doğru bir yoldur (Marangozoğlu 2006:171).

aydı bir gürūh anıŋ boḍunından biz ***körer*** miz sėni yolsuzluḳ içinde belgülüg. 118v/1=007/060

körgen 1. "gören, esma-i hüsna'dan el-Basīr[609]"

taḳı Taŋrı ***körgen*** ḳullarnı. 39v/2=003/015

2. "beyan ve açık huccet"

kişi etözi üze ***körgen*** turur. 429v/3=075/014

3. "yaratılmışların bütün ihtiyaçlarını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan, esma-i hüsna'dan el-Latif[610]"

azu bilmes mü anı kim ḳıldı yarattı ol turur aŋaru ***körgen*** bilgen 417r/7=067/014

körgen közlüg "görme, gören"

tüz bolmaz közsüz ***körgen*** közlüg birle. 318v/2=035/019

körügli 1. "gören, uzağı gören"

erür Taŋrı anı kim ḳılur siler ***körügli***. 378v/1=045/024

2. "her şeyi gören, esma-i hüsna'dan el-Basīr[611]"

tap iḍiŋ ḳullarınıŋ yazuḳlarını biligli ***körügli*** ol. 207r/8=017/017

3. "istidlal ve bakış ile hak ve batılı birbirinden ayıran"

yıġdı anlarnı yoldın erdiler ***körügliler*** yāḍ ḳılġıl ḳārūnnı taḳı fir'avnnı taḳı hāmānnı. 291v/7=029/038

körüp bilig arıtġu "beyan, açık huccet, ibret, şahit"

aydı bildiŋ anı fir'avn indürmedi bular meger kökler yerler iḍisi ***körüp bilig arıtġular***. 213v/8=017/102

körmek 1."görme, karşılaşma"

tarlıḳ yoḳ anlar üze ataların körmek içinde ap oġlanları içinde ap ḳarındaşları içinde ap ḳarındaşları oġlanları içinde ap tişi ḳarındaşları oġlanların körmek içinde ap atalarınıŋ tişilerini körmek içinde ap analarınıŋ oŋ eligleri erklig bolmışların ***körmek*** içinde. 310r/7=033/055

2. "Allah'a kavuşma, Ahiret günü"

---

609 "Basîr" lügatta "bilmek, sezmek, görmek, göz" gibi manalara gelip, terim olarak Allah Teâlâ'nın görmeye konu olan her şeyi görmesi demektir. Sübhan, gözlerdeki karineleri, gönüllerdeki en gizli şeyleri anlar ve görür. O, bütün gizli işleri bilir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini 44 yerde "görme" sıfatıyla vasıflandırmaktadır (Cemel 2001:68).

610 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir."El-Latif'in bir diğer manası da, "nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif" yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

611 "Basîr" lügatta "bilmek, sezmek, görmek, göz" gibi manalara gelip, terim olarak Allah Teâlâ'nın görmeye konu olan her şeyi görmesi demektir. Sübhan, gözlerdeki karineleri, gönüllerdeki en gizli şeyleri anlar ve görür. O, bütün gizli işleri bilir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini 44 yerde "görme" sıfatıyla vasıflandırmaktadır (Cemel 2001:68).

ay perīler gürūhları yme ādemīlerniŋ kelmedi mü silerke yalavaçlar silerdin keçmişin ayurlar siler üze belgülerimni ḳorḳutsalar bu künleriŋizni ***körmek*** bu. 108r/4=006/130

3. "görme hassesi, göz"

ne körür sėn ol kişini kim tutundı Taŋrısını öz hevāsı azdursa anı Taŋrı bir bilig üze yme tamġa ursa ḳulaḳı üze köŋli üze taḳı ḳılsa anıŋ ***körmeki*** üze örtüg. 367v/1=045/023

körgü 1. "göz"

kelmedi mü silerke yalavaçlar silerdin oḳısalar siler üze iḍiŋizler belgüleri ḳorḳutsalar silerni bu künüŋüzni ***körgüke***. 341r/5=039/071

2. "basiret, anlayış, idrak"

kim ***körse*** özine. 105r/8=006/104

3. "kalpleri aydınlatan kitap, Tevrat, besâir[612]"

ozaḳı keçmiş gürūhlarnı ***körgüler*** kişilerke köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar pend alıġlılar. 284v/3=028/043

4. "beyan, açık hüccet, ibret, şahit"

ozaḳı keçmiş gürūhlarnı ***körgüler*** kişilerke köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar pend alıġlılar. 284v/3=028/043

5."görme, görüş, karşılaşma"

yaşın ḳapa yazar ***körgülerini*** neçe kim yarutsa anlarḳa yörirler anıŋ içinde. 3v/7=002/020

körgüz- "göstermek ***krş.*** körküt-, körkit-, körit-"

taḳı yazdıŋız mundın soŋra kim ***körgüzdi*** sizke anı kim sewer siz. 52v/1=003/152

körit- "göstermek ***krş.*** körküt-, körkit-, körgüz-"

tilerler saŋa bitig iḍileri indürmekiŋ anlar üze bir bitig kökdin ḳoldılar-oḳ mūsāda anda uluġraḳ aydılar ***köritgil*** biziŋe Taŋrını açuḳluġ. 76r/8=004/153

körk "güzel"

silerke anıŋ içinde ***körk*** ol ançada kėçeke kirür siler taḳı ançada ėrteke çıḳar siler. 196r/6=016/006

körkit- 1."göstermek ***bkz.*** körküt-, körit-, körgüz-"

sen mü köni yol ***körkitür*** sen ḳaraġularḳa eger bolsalar körmesler. 157v/3=010/043

2. "irşat etmek, doğru yola iletmek"

azdurdı firʿavn boḍunını yol ***körkitmedi***. 232r/5=020/079

3."ilham etmek"

612Kur'an, Hz. Mûsâ (a.s.)'a vahyolunan Tevrât'ı besâir ile vasfetmektedir." *Ant olsun biz, ilk nesilleri helak ettikten sonra Mûsâ'ya, besâir, hüdâ ve rahmet olarak Kitap verdik, belki düşünür, öğüt alırlar diye (kasas28/43)* mealindeki ayette geçen besâir, kalpleri aydınlatan demektir. Yani Tevrât, hakikatleri gösteren, hakla batılı birbirinden ayırt eden, içindeki hükümlerle İsrailoğulları'nı din konusunda ihtiyaç duydukları şeylerde aydınlatandır. Onları basîret sahibi kılandır (Türk 2001:100).

körkitti aŋar anıŋ yawuz yme anıŋ èdgüsini 444r/6=091/008

körkitü keçür- "arzetmek, açığa çıkarmak"

körkitü keçürgey miz tamuġnı ol kün tanıġlılarḳa ***körkitü keçürmek***. 222r/5=018/100

körklü "güzel, iyi ***bkz.*** körklüg"

körklü ter muyan "güzel karşılık, iyi mükafat"

eger boyun bèrse siler bèrgey silerke Taŋrı ***körklüg ter muyan*** eger yüz ewürse siler neteg kim yüz ewürdiŋizler munda öŋdün ḳınaġay silerni aġrıtıġlı ḳın birle. 377v/4=045/016

körklüg 1."güzellik"

taḳı ḳabūl ḳıldı anı iḍisi ***körklüg*** ḳabūl birle taḳı ündürdi anı körklüg ünmek. 41v/5=003/037

2. "uyma, örnek edinme"

erdi ök silerke dīn ***körklüg*** ibrāhīm dīni içinde anlar kim anıŋ birle ançada aydılar erse öz boḍunlarıŋa biz bīzār miz silerdin yme anlardın kim tapnur siler Taŋrıda aḍın. 406r/6=060/004

3. "faziletli, sâliha, hayırlı, üstün"

ol būstānlar içre ***körklüg*** ḳızlar turur. 394r/6=055/070

körklüg aḳıda ḳılmaḳ ya'nī 'ādet "uyma, örnek edinme"

erdi ök silerke Taŋrı yalavaçı içinde ***körklüg aḳıda ḳılmaḳ ya'nī 'ādet*** kim ḳorḳar erse Taŋrıdın taḳı kèḍinki kündin taḳı yāḍ ḳılsa Taŋrını üküş. 306r/7=033/021,

körklüg atla tesbīḥ ḳıl- "her şey'in Allah'ın ululuğunu anması"

ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur ***körklüg atla. tesbīḥ ḳılur*** aŋar ne kim kökler içindeki yèr içindeki ol turur küşüş bütün işlig. 405v/4=059/024

körklüg atlar "en güzel isimler Allah'ındır"

ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur ***körklüg atlar***. 405v/4=059/024

körklüg dīn "(Hz. İbrahim ve onunla birlikte olanlara verilen) güzel bir örnek" erdi ök silerke ***dīn körklüg*** ibrāhīm dīni içinde anlar kim anıŋ birle ançada aydılar erse öz boḍunlarıŋa biz bīzār miz silerdin yme anlardın kim tapnur siler Taŋrıda aḍın. 406r/6=060/004

körklüg būstānlar "Adn Cennetleri[613]"

körklüg būstānlar kirgeyler aŋar kim èḍgü boldı atalarındın cüftlerindin oġlanları ḳızlarındın ferişteler kirgeyler anlar üze tègme ḳapuġdın. 185v/3=013/023

körklüg eḍgü atlar "en güzel isimler, esma-i hüsna"

---

613 En belirgin anlamı ile "ikamet etme" veya "ikamet edilen yer" demek olan adn, on bir ayette cennât kelimesiyle birlikte tekrarlanarak (cennâtü adn) "ikamet edilecek cennetler" anlamında kullanılmıştır. Adnin cennetinin belli bir bölümünün adı olduğu veya çoğul şeklinde kullanılışa bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda olduğunu söylemek mümkündür (Kök 2004:21).

Taŋrınıŋ turur ***körklüg eḍgü atlar*** oḳıŋlar anı anıŋ birle ḳoḍuŋlar anlarnı kim ḳışarlar atları içinde. yanut bėrilgeyler ol aŋar kim ḳılur erdiler. 129r/9=007/180

körklüg ėḍgü vaʿde "güzel bir söz, güzel bir vaad"

ol kişi kim vaʿde ḳıldımız aŋar ***ėḍgü körklüg vaʿde*** ol tuşuġlı turur aŋar ol kişi teg kim ėrijlendürdimiz yaḳınraḳ tirigliknıŋ ėrijlemekini yana ol ḳıyāmet kün anuḳ keltürmişlerdin. 286r/5=028/061

körklüg ėnçründürmek "güzel bir şekilde yaşatmak"

yarlıḳatu ḳoluŋlar iḍiŋizlerḳa yana öknüp yanıŋlar aŋar ėnçründürgey silerni ***körklüg ėnçründürmek*** atalmış vaḳtḳa tėgi bėrgey tegme artuḳluḳ iḍisiŋe artuḳluḳnı. 163r/5=011/003

körklüg ıḍmaḳ "boşanılan kadını güzellikle serbest bırakma"

ıḍıŋlar anlarnı ***körklüg ıḍmaḳ***. 309r/2=033/049

körklüg ıḍu bėrmek "boşanılan kadını güzellikle serbest bırakma"

ay aġırlıġ yalavaç aytġıl ḫatunlarıŋḳa eger tiler erse siler bu yaḳın tiriglikni anıŋ ėtigi bezeki keliŋler ėrijlendüreyin silerni ıḍu bėreyin silerin ***körklüg ıḍu bėrmek***. 307r/2=033/028

körklüg ötnü bėr- "Allah'a güzel borç vermek (Allah rızası için yoksullara borç vermek, yahut mallarını Allah için uygun yerlerde harcamak"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek ***körklüg ötnü bėrmek*** arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/7=057/018

körklüg ötnü bėrmek "Allah'a güzel borç verme (Allah rızası için yoksullara borç verme, yahut mallarını Allah için uygun yerlerde harcama"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek ***körklüg ötnü bėrmek*** arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/7=057/018

körklüg ötünç bėrmek "Allah'a güzel bir borç vermek"

kim ol kim ötünç bėrse Taŋrıḳa ***körklüg ötünç bėrmek*** ḳat ḳat bėrür aŋar ḳat ḳat artuḳluḳ üküş. 30v/4=002/245

körklüg rūzī "güzel bir rızk verme (Allah yolunda göç edip sonra öldürülen veya ölenler için)"

anlar kim ew barḳ ḳoḍtılar Taŋrı yolı içinde yana öldürüldiler azu öldiler rūzī bėrür ök anlar Taŋrı ***körklüg rūzī***. 247r/5=022/058

körklüg rūzī bėr- "(Allah tarafından) güzel rızk verilmek"

aydı ay boḍunum ne körür siler eger bolsa men bir belgü üze iḍimdin rūzī ***bėrdi maŋa andın körklüg rūzī***. 170v/2=011/088

körklüg saḳnuḳlar sarāyı "Cennet[614]"

614 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

kėḏinki sarāy yėgrek ol nėme ***körklüg saḳnuḳlar sarāyı***. 197v/9=016/030

körklüg serinmek "güzelce sabredilme"

seringil serinmek ***körklüg serinmek***. 422r/4=070/005

körklüg sermek "güzel sabır, güzelce sabretme"

körklüg sermek Taŋrı yārī tilengü anıŋ üze kim ṣıfat ḳılur siler. 174v/3=012/018

körklüg keçürmek "güzel ve hoşgörü ile hareket etme, davranma"

könilikin keligli turur keçürgil ***körklüg keçürmek***. 195r/9=015/085

körklüg ḳıl- "güzel yapmak"

anlarḳa kim ***körklüg ḳıldılar*** ėḏgülük taḳı artuḳluḳ. 155v/9=010/026

körklüg ḳızlar "Cennette bulunan iyi huylu ve güzel kadınlar"

ol būstānlar içre ***körklüg ḳızlar*** turur. 394r/6=055/070

körklüg kör- "her şeyi güzel görmek"

ol kişi bezeldi aŋar yawuz işni nėme ***körür anı körklüg***. 317r/5=035/008

körklüg ṣūretlıġ "güzel yüzlü, güzel görünüşlü"

körklüg ṣūretlıġ. tüz boldı. 388r/4=053/006

körklüg tag "Tur-ı Sina dağı[615]"

yıġaç kim çıḳar ***körklüg tagdın*** ündürür zeyt yaġını maŋgu yėglilerke. 249v/8=023/020

körklüg tayaŋgu orun "Cennet, sırtını dayayıp oturulacak en güzel yer"

nėme ***körklüg tayaŋgu orun*** ol. 217r/7=018/031

körklüglük "güzellik"

tişilig alınlar olarnı boḏunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini ***körklüglük*** birle özlerin küḏezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/5=004/025

körklügrek "daha güzel, en güzel"

ol yėgrek ***körklügrek*** söz yanışın. 65v/5=004/059

körklügrek aḏırtmaḳ belgürtmek "Tevrat, her şeyi detaylı olarak açıklayan, Ahsenü'l Tafsil[616]"

yana bėrdimiz mūsāḳa kitābnı tükel anıŋ üze kim ***körklügrek aḏırtmaḳ belgürtmek*** tėgme nerseni köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar iḏileriŋe tuşmaḳḳa kėrtgüngeyler. 111r/7=007/154

körklügrek ārām ḳılġu yer "Cennet halkının ebedî olarak dinleneceği yer"

---

615 Dilcilerin açıklamalarına göre, tûr dağ demektir. Bazıları, özellikle ağaç yetişmeyen çıplak dağlara tûr dendiğini söylemişlerdir. Tûr, Mısır'ın kuzey doğusunda Afrika'yı Asya'ya bağlayan tarihi yarımadaya verilen addır. O, bu adı, Tûr b. İsmail b. İbrahim'den almıştır. Bir başka görüşe göre Tûr -ı Sînâ ve Tûr -ı Zeytâ beytü'l-Makdis yanında bulunan iki dağın adıdır. İbranicede "Sînâ" mübarek, "Tûr" ise dağ anlamına geln iki kelimedir. Arapçada meyveli ve ağaçlı dağlara "tûr", ağaçsız dağlara ise "cebel" adı verilir. Hz. Adem ile Hz. Havva'nın kabirlerinin Tûr dağında olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:189-191).

616 Ne var ki, Tevrât, Hz. Mûsâ (a.s.)' ın vefatından sonra Yahudi hahamları tarafından yazılmış, Hz. Mûsâ (a.s.)'ın bizzat yazdırdığı ifade edilen şehadet levhaları kaybolmuştur. Bu nedenle Müslümanlar, Tevrât'a tafsîlî olarak değil de, icmâlî olarak iman ediyoruz(Türk 2001:32).

uştmaḫ boḍunları mu ol kün yegrek amrulġuluḳ ***körklügrek ārām ḳılġu yer***. 264r/3=025/024

körklügrek söz "güzel söz, güzel sözlü"

kim ol ***körklügrek söz*** andın kim ündedi Taŋrı tapa ḳıldı ol ėḍgü iş aydı men boyun sümişlerdin men. 351r/6=041/033

körklügrek törütmek "ölçülü ve düzgün yapma"

törütti miz kişilerni ***körklügrek törütmek*** içre. 445v/7=095/004

körklügrek yanut bėr- "insanların yaptıklarına karşılık Allah'ın onlara yaptıklarına karşılık en güzel karşılığını vermek"

yanut bėrse anlarḳa Taŋrı ***körklügrek*** ol kim ḳıldılar arturur anlarḳa artuḳluḳından. 259r/1=024/038

körklügrek törütmek "insanın en güzel biçimde yaratılması"

törütti miz kişilerni ***körklügrek törütmek*** içre. 445v/7=095/004

körksüz 1. "çirkin"

aydılar ay meryem keltürdüŋ ök nerse uluġ ***körksüz*** iş. 224v/2=019/027

körksüz işni ḳıl- "kötülük yapmak, zulmetmek"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ***ḳıldılar körksüz işni*** yā küç ḳıldılar özleriŋe aŋdılar Taŋrını taḳı yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını. 50v/9=003/135

körksüz işler "kötü, çirkin işler, hareketler"

anlar kim sınardın tururlar uluġ yazuḳlardın yme ***körksüz işlerdin*** meger uġraġsız. 389r/4=053/032

körksüz iş "çirkin ve çok ayıp olan günah, edepsizlik"

taḳı bolsun sizdin bir ögür ündeyürler yaḫşılıḳ tapa taḳı buyrurlar eḍgülük birle taḳı yıġarlar ***körksüz işdin***. 48r/6=003/104

körksüz ḳıl- "çirkin göstermek"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ***ḳıldılar körksüz işni*** yā küç ḳıldılar özleriŋe aŋdılar Taŋrını taḳı yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını. 50v/9=003/135

körksüz ḳılınmışlar "çirkinleştirilmiş, iğrenç kimse, her türlü hayırdan uzaklaştırılmış"

uḍu ıḍtımız anlarḳa bu yaḳın ajun içinde ḳarġış ḳıyāmet kün anlar ***körksüz ḳılınmışlardın*** 284v/2=028/042

körksüzrek ḳıl- "daha kötü bir şekle sokmak, çirkinleştirmek"

örtgü üçün Taŋrı anlardın ***körksüzrek ḳılmışlarını*** yanut bėrür anlarḳa terlerini anda körklügreki kim ḳılur erdiler. 337v/9=039/035

körküt- 1. "göstermek ***bkz.*** körkit-, körgüz-, körit-"

aytılġay bu kün unıttılmışlardın neteg kim unıttıŋızlar bu künüŋüzlerni ***körkütti*** bu silerniŋ yanışıŋızlar ot turur yoḳ silerke yārīçilerdin. 368r/9=045/034

2. "işaret etmek, yol göstermek"

körkütti iḍiŋ arılarḳa kim tutsalar taġlardın ėwler taḳı yıġaçda aŋar kim saḳya ḳılurlar. 200v/4=016/067

körkütügli 1."gösteren"

ol ol iḍi turur ḳıldı silerke tünni amrulsa siler anıŋ içinde kündüzni ***körkütügli***. 346v/6=040/061

2. "açık delil yahut ahalinin görüp temaşa ettiği aşikâr göz önünde olan"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān yoydımız tün nişānını taḳı ḳıldımız kündüz nişānını ***körkütügli*** tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/9=017/012

körkütül- "gösterilmek"

yol ***körkütüldi*** ḫoşḳa yaʿnī sözdin. 244r/7=022/024

körül- 1."görülmek"

indürülmes ferişteler meger yaraşı birle ermegey erdiler andaġ erse ***körülmişler***. 192v/6=015/008

2."mühlet vermek, süre tanımak"

ḳaçan körse anlarnı kim küç ḳıldılar ḳınnı yüŋül ḳılınmas anlardın ap yme anlar ***körlürler***. 202r/8=016/085

körnüş- "görüşmek"

körnüşür kün "tatil günü, cumartesi"

ançada teŋdin keçtiler şenbe kün içinde ançada kelür anlarḳa balıḳları şenbeleri kün ***körnüşür kün*** yana ol kün şenbe ḳılmaz erdiler kelmez erdi anlarḳa andaġoḳ sınadımız anlarnı anıŋ birle kim yarlıḳdın çıḳar erdiler.127v/4=007/163

körün- "görünmek"

eger belgürse ***körünse*** anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ayru adın ėkki ėkkegü aḍaḳın tururlar olar ėkki ornında.miz. 93v/2=005/107

körüş "görüş, ibret, ders alma"

bütünlükün kim silerke turur yılḳılar içinde ***körüş*** ol. içrür miz silerke anıŋdın kim ḳarınları içinde tezekli ḳanlı ara sütni ḳatıġsız siŋi içiglilerke. 200v/1=016/066

körüş al- "ibret almak, ders almak, vesîka, delil almak"

buzarlar erdi ėwlerini eligleri birle taḳı mü'minler eligleri birle ***körüş alınlar*** ay ḫıred iḍileri. 403v/2=059/002

körüş- 1."görüşmek"

eger kėrtgünse siler Taŋrıḳa ne kim indürdimiz ḳulumız üze aḍırmaḳ küninde ol kün ***körüşti*** ḳawuştı ėkki gürūh. 135r/4=008/041

2. "karşılaşmak, bulmak, rastlamak, işlemek, irtikap etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ***körüşse*** siler anlarnı kim tandılar çergeşü ewürmeŋler olardın arḳalarnı. 132v/7=008/015

köşek "deve ***bkz.*** tewe"

yılḳılarnı yarattı anı silerke anıŋ içinde ***köşek*** ol asıġlar. andın yėyür siler. 196r/5=016/005

köşig "gölge ***bkz.*** kölige"

ol uġurda ḳoŋurdımız taġnı anlarnıŋ üze andaġ ḳalı ol ***köşig*** tėg sėzindiler. 128v/2=007/171

köşk 1."yüksek sağlam yer, kule"

ḳayda kim bolsa siler tėggey silerni ölüm eger bolsa siler eḍiz yüksek ***köşkler*** içre. 67v/3=004/078

2. "saray"

yandurġıl maŋa ay hāmān bışıġ kerpiç üze ḳılġıl maŋa ***köşk*** bolġay kim men bakġay men mūsā Taŋrısıŋa. 284r/5=028/038

köşk ḳıl- "köşk yapmak, kule yapmak"

yandurġıl maŋa ay hāmān bışıġ kerpiç üze ***ḳılġıl maŋa köşk*** bolġay kim men bakġay men mūsā Taŋrısıŋa. 284r/5=028/038

kötgi "tepe, yüksek yer, araf"

kötgiler üze erenler bar bilirler ḳamuġnı sīmāları birle yaʿnī ḳırtışları birle. 117r/1=007/046

kötgiler iḍileri "Ashâbu ʾl-Aʿrâf[617]"

ündegey ***kötgiler iḍileri*** erenlerni bilürler anlarnı ḳırtışları nişānları birle ayġaylar nė muŋsuz ḳıldı silerdin nėme dünyā tėrdüküŋüzler ol kim uluġsıġlıḳ ḳılur erdiŋizler bular mu anlar ant içtiŋizler bilmes anlarnı tėp Taŋrı yarlıḳamaḳ birle. 117r/4=007/048

kötrül- "yükseltilmek"

yme ol ***kötrülmiş*** köge ḥaḳḳı. 386r/6=052/005

kötrülmiş 1."yükseltilmiş, yüksek[618]"

yme ol ***kötrülmiş*** köge ḥaḳḳı. 386r/6=052/005

2. "yüksek tutulmuş, Kadri yüce kitap, Kur'an, merfu[619]"

kötrülmiş arıtılmış. 435v/9=080/014

kötrülmiş köge "yükseltilmiş, yüksek"

yme ol ***kötrülmiş köge*** ḥaḳḳı. 386r/6=052/005

kötrülmek "yükselme, çıkma"

---

617 Araf, bir şeyin tümseği demek olan "urf" kelimesinin çoğuludur. Araplar arasında, yeryüzünden yüksek olan şeylere de "arf" denmektedir. Horozun ibiğine de yüksek olduğu için "arf" adı verilmiştir(Karagöz 2005:25).

618 "Yükseltilmiş tavan gibi olan göğe and olsun (Tûr: 52/5). Çoğunluk ayette geçen tavan gibi yükseltilmiş yerin gökyüzü olduğunu söylerken, bazıları onun Arş olduğunu ileri sürmüşlerdir (Akpınar 2002:235).

619Kur'an, mükerrem olduğu için merfuʾ, yüksek tutulmuş, yüksek tutulması gereken, kadri yüce sahifelerdir (Türk 2001:175).

ewler içinde destūr bėrdi kim ***kötrülmek*** yāḍ ḳılınmaḳ anıŋ içinde anıŋ atı. 258v/7=024/036

kötrüm 1.“yükselti, yükseltilmiş şey ***bkz.*** kötürüm”

ol iḍi ḳıldı silerke yerni töşek kökni ***kötrüm*** indürdi kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yėmişlerdin rūzī silerke. 4r/2=002/022

2. “kerevet, seki”

ol ol iḍi ḳıldı silerke yerni amrulġu taḳı kökni ***kötrüm*** ṣūret ḳıldı silerni körklüg ḳıldı ṣūretleriŋizni. 347r/1=040/064

köt(ü)r- 1.“kaldırmak, alıp götürmek”

aydı taḳı birisi men körer men mėni ***kötrür*** men başım üze etmekni. 176r/6=012/036

2.“yüklenmek, kazanmak, edinmek”

kötürdi anı fir‘avn boḍunı bolsa anlarḳa düşmen ḳaḍġun. 281r/8=028/008

3. “bulup almak, almak”

aydı bir aytıġlı anlardın öldürmeŋler yūsufnı kemişiŋler anı ḳuḍuġ batıġıŋa ***kötürgey*** anı arḳışnıŋ amarısı eger erse siler ḳılıġlılar. 174r/2=012/010

4.“yüklenmek, taşımak, üzerinde bulundurmak”

anlar üze kim cuhūd boldılar ḥarām ḳıldımız tegme bir toynaḳlıġnı. uḍdın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ iç yaġlarını meger ol kim ***kötürdi*** uçaları azu yaġlıġ baġarsuḳ azu ne kim ḳatıldı ḳarıldı süŋük birle. 110r/5=006/146

5. “hamile kalmak, gebe kalmak”

kötürdi sıŋardın ėletti anı yerke ıraḳ. 224r/5=019/022

6.“rızkını taşıyıp nakletmek veya erzakını depo edip saklamak”

anlar kim serindiler iḍileri üze köŋül ururlar neçe üküş tepreniglidin ***kötürmez*** rūzīsini. 293v/2=029/060

7. “taşımak, götürmek, nakletmek”

kötrür aġruḳlarıŋızını ol kentke kim ermes siler tegigli aŋar meger etözler emgeki birle. 196r/6=016/007

8.“günahların irtikabı ağır yükleri yüklenmekle teşbih edilmiştir”

kim yüz ewürse andın ol ***kötrür*** ḳıyāmet kün yazuḳuŋnı. 233v/1=020/100

9.“yüklemek veya yüklenilmesini teklif etmek”

aydılar ḫilāf ḳılmadımız seniŋ va‘deŋni biziŋ erkimiz birle velīkin biz ***kötürdimiz*** neklerni boḍun bezekindin. 232v/5=020/087

10. “derece olarak yükselmek”

anlarda kimiŋe sözledi Taŋrı ***kötürdi*** amarılarıŋe ḳurlar. 32r/4=002/253

köt(ü)rigli 1. “taşıyan”

çın fir‘avn uluġsıġlıḳ ḳılıp orun ***kötrügli*** turur yer içinde ol isrāfdın keçrügliler ol. 160v/7=010/083

2.“yüksek, ali”

dereceler ***kötrügli*** ʿarş iḍisi kemşür cebraʾil öz yarlıġıdın kimke kim tilese ḳullarında ḳorḳıtġu üçün tuşġu künke ol kün çıḳıġlı tururlar. 342v/8=040/015

kötürgen "yükselten, yücelten, izzet ve şeref veren, er-Rāfi[620]"

ḳuḍı ıḍġan ***kötürgen***. 394v/5=056/003

kötürügli "götüren, taşıyan"

ot anıŋ ḫatunı otuŋ ***kötürügli***. 450v/4=111/004

köt(ü)rüm "kerevet, seki *bkz.* kötrüm"

ol ol iḍi ḳıldı silerke yerni amrulġu taḳı kökni ***kötrüm*** ṣüret ḳıldı silerni körklüg ḳıldı ṣüretleriŋizni. 347r/1=040/064

kötürt- "götürtmek, etkiletmek, işletmek"

kötürtür tilini köŋüller üze ol kim. 449r/4=104/007

köz "göz"

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle ***köz*** köz birle burun burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle tiş tiş birle ḳart başḳa teŋeşmek. 86r/1=005/045

köz bağla- "büyü yapmak, büyülemek"

aydı kemşiŋler ḳaçan kemişdiler erse cāḍūluḳ birle ***bağladılar*** kişiler ***közlerini*** ḳorḳıttılar olarnı keltürdiler uluġ cāḍūluḳ. 122v/6=007/116

köz çüŋke bol- "göze perde inmek, göz kapanmak"

ayġay erdiler bütünlükün ***çüŋke boldı közlerimiz*** biz boḍunlar miz yelvilenmişler ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı bakıġlılarḳa. 193r/1=015/014

köz ewrül- "gözünü tekrar tekrar çevirip bakmak"

yana ***ewürgil közni*** ėkki yolı ewrülür yaŋġay saŋa köz yıramış ol arış tėgmekdin. 416v/6=067/004

çaḳır közlüg "gök gözlü, çakır gözlü"

ol kün ürlür borġu içre tėrgey miz yazuḳluġlarnı ol kün içre ***çaḳır közlügler***. 233v/3=020/102

köz ewrül- "gözünü tekrar tekrar çevirip bakmak"

yana ewürgil ***közni ėkki yolı ewrülür*** yaŋġay saŋa köz yıramış ol arış tėgmekdin. 416v/6=067/004

köz kemiş- "göz atmak, bakmak"

eger ***köz kemişmese*** sen anlar üze yüz ewürgey erdiŋ anlardın ḳaça tolunġay erdiŋ anlardın ḳorḳınç birle. 215v/6=018/018

köz tut- "beklemek"

köz tutmazlar meger soŋı yanışıŋa ol kün kelür anıŋ soŋı yanışı ayġay anlar unıttılar yaʾnī ḳoḍtılar munda öŋdün keldi ök iḍimiz yalavaçları yaraşını. 117v/3=007/053

köz tart- "göz dikmek"

620 "Rafi" mü'min kullarını yücelten ve yüce mertebelere erdiren demektir (Cemel 2001:59).

uzunçura ***tartmaġıl ėkki közüŋni*** anıŋ tapa kim ėrinçlendürdimiz cüftler anlardın ḳaḍġurmaġıl anlar üze ḳuḍı tutġıl ḳanatınnı kėrtgünüglilerke. 195v/1=015/088

köz ur- "perişan bir şekilde bakmak"

köz uruġlılar oḳıġlıḳa. 390r/8=054/008

köz yum- "(görmemek için) gözlerini kapatmak, göz yummak"

anıŋdın kim çıḳardımız silerke yerdin uġramaŋlar arıġsızlarḳa andın yėtürse siler ermes siler anı tutuġlı meger kim ***köz yumsa*** siler anıŋ içinde. 34v/9=002/267

köz yumup açġınça "çok kısa bir süre içinde, aniden, lemhu'l- basâr[621]"

ermez biziŋ yarlıġımız bir turur ***köz yumup açġınça***. 392r/1=054/050

köz yumup açınça "hemen, kısa sürede[622]"

ermes ḳıyāmet işi meger ***köz yumup açınça*** azu ol yaḳınraḳ. 201v/4=016/077

köz yaru- "göz parlamak, göz aydın olmak, mutlu olmak"

yandurdımız anı ananḳa ançaḳ ***yarusa anıŋ közi*** ḳaḍġurmaġıl. 229v/9=020/040

közün yaru- "göz aydın olmak, mutlu olmak"

yėgil ḫurmā içgil suw ***yaruġıl közün*** ḳaçan körse sen ādemīdin kimeseni. 224r/9=019/026

köz açuḳ ḳal- "hayrete düşmek, şaşa kalmak (korkudan gözleri dışarı fırlamak)"

sėzinmegil ök Taŋrı osanıġlı tėp anıŋdın kim ḳılırlar küç ḳılıġlılar. bütünlükün kėnketür ol künke kim eŋip ***açuḳ ḳalur anıŋ içinde közler***. 191v/5=014/042

köz uçıdın baḳ- "gizli gizli bakmak, çaktırmadan bakmak"

körgey sėn anlarnı ʿarża ḳılnurlar anıŋ üze başları ḳuḍı kemşip uçuzluḳdın ***baḳarlar köz uçıdın*** yaşru. 357r/8=042/045

köz uçıdın yaşru baḳ- "göz ucuyla gizli gizli bakmak"

körgey sėn anlarnı ʿarża ḳılnurlar anıŋ üze başları ḳuḍı kemşip uçuzluḳdın ***baḳarlar köz uçıdın yaşru***. 357r/8=042/045

köz yaruḳı bol- "gözü aydın olmak"

aydı firʿavn ḫatunı ***köz yaruḳı bolġay*** maŋa taḳı saŋa. 281v/1=028/009

köz yaruḳlıḳındın yanut "gözler aydınlatıcı nimet"

bilmez bir etöz ne kim kizlenmiş turur anlarḳa ***köz yaruḳlıḳındın yanut*** anın kim ḳılur erdiler. 303r/6=032/017

köz yaşdın ḳıl- "gözü yaşla dolup taşırmak"

---

621 Lemhu'l-Basâr ifadesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde iki yerde zikredilir. Lemh; şimşeğin çakması gibi parlaklığı ve gayet açık bir şekilde görmeyi ifade eder. Lemhu'l- Basâr; göz açıp yumma, gibi kısa bir zamanı ifade eder. Allah'ın bu ifadeyi kullanması bundan daha az bir zaman diliminin olmayışı veya en az bir zamanı ifade etmek içindir (Çoşkun 1996:24).

622 Lemhu'l- Basâr ifadesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde iki yerde zikredilir. Lemh; şimşeğin çakması gibi parlaklığı ve gayet açık bir şekilde görmeyi ifade eder. Lemhu'l- Basâr; göz açıp yumma, gibi kısa bir zamanı ifade eder. Allah'ın bu ifadeyi kullanması bundan daha az bir zaman diliminin olmayışı veya en az bir zamanı ifade etmek içindir (Çoşkun 1996:24).

ḳaçan eşittiler erse anı kim indürüldi yalavaçıḳa körgey sen ***közlerini ḳılur yaşdın*** andın kim bildiler ḥaḳdın. 90v/4=005/083

közde ilgerip tezginigli "vesvese"

bütünlükün anlar ḳorḳarlar ḳaçan tėgse olarḳa ***közde ilgerip tezginigli*** yekdin yāḍ ḳılurlar ançada anlar körügliler. 131r/3=007/201

közler iyeleri "gözü olanlar"

ḥaḳīḳat üze anıŋ içinde ʿibret bar ***közler iyelerine***. 39r/5=003/013

közleri tegil- "göz kırpılmamak, fal taşı gibi açılmak, bakakalmak"

yawudı könilik küni uluġ kün andalıḳ ol ***tegilgey ol kişilerniŋ közleri*** tandılar. 241r/7=021/097

közleri yümügli "gözünü çeken, bakmayı bırakan, iffetli"

anlar üskinde ***közleri yümügli*** ḳızlar bir yaşlıġlar erür. 333v/2=038/052

közleri yümüklüg "gözünü çeken, bakmayı bırakan, iffetli, huri[623]"

anlar içinde ḳızlar turur ***közleri yümüklüg*** baġmaduḳ anlarḳa hīç yaŋluḳ anlarda burun ap yme perī. 393v/9=055/056

közlerni tėgrü yaz- "kaydırmak, devirmek"

neçe kim ḳılsa anlar kim tandılar ***tėgrü yazarlar saŋa közlerni*** ḳaçan ėşittiler erse ḳurʾānnı ayurlar ol tėlwe turur. 420r/5=068/051

közlüg "gözlü, gören, kör olmayan"

berāber ermes közsüz taḳı ***közlüg*** anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler taḳı yawuzluḳ ḳılġan. 346v/1=040/058

közsüz "kör, görmeyen"

ayġıl nek berāber bolur mu ***közsüz*** körgen azu nek berāber bolur mu ḳaraŋḳuluḳ yaruḳluḳ. 184v/6=013/016

623 Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki *haver* kökünden sıfat olan *havrânın* çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için *havâriyyât* kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nisbet edilmiştir. Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir(Topaloğlu 1998:390). Genellikledilciler hûr için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir görüşe göre hûri ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir ki böylesine insanlarda rastlanmaz. İlgili ayet ve hadislerde hûr kelimesinin yanında zaman zaman ***în*** sıfatı da zikredildiğinden iri gözlü (şahin gözlü) olmayı da bu tasvire ilave etmek gerekir. Kitâb-ı Mukaddes'in sadece Ahd-i Atîk kısmında dolaylı biçimde işaret edilen ahiret hayatı apokrif kabul edilen Daniel'in kitabında daha açık bir şekilde dile getirilir. Ancak ahiret hayatıyla ilgili zengin tasvirler Rabbinlik ve Talmudilik literatüründe göze çarpar. Cennet ve cehennemin mahiyetine dair çok geniş tasvirler içeren bu literatürde oralardaki hayatın niteliğine ve bu arada İslam'ın hûri anlayışına benzer bir görüşe rastlamak mümkün değildir. Zerdüştîliğin kısmen açıklık taşıyan hûri anlayışına gelince, bu dinde kendisinden söz edilen hûri gerçek bir varlık olmayıp iyi amelleri ağır basan kişinin bilincinin canlandırdığı bir hayal ürünüdür. Ayrıca İslam'daki hûri telakkisinde göz güzelliği esas olduğu halde Zerdüştîlik'teki hûri tasvirinde buna hiç temas edilmez. Zerdüştî literatüründe hûriye ait diğer tasvirler oldukça farklıdır (Topaloğlu 1998:390).

közsüzlük "körlük"

yme şemūd boḍunıḳa köni yol körkittimiz anlarḳa üḍürdiler ***közsüzlükni*** köni yol üze tuttı anlarnı ḳın otı uçuzlaġan anıŋ birle kim ḳazġanur erdiler. 350r/2=041/017

közün "seyir"

aydılar keltürüŋler anı kişiler ***közün*** bolġay kim anlar tanuḳluḳ bėrgeyler. 239r/3=021/061

közün bol- "seyretmek, göz önüne getirmek"

aydılar keltürüŋler anı kişiler ***közün bolġay*** kim anlar tanuḳluḳ bėrgeyler. 239r/3=021/061

ḳuḍ- "dökülmek, inmek ***bkz.*** ḳuy-"

anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze toprak tegse aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ***ḳuḍsa*** anı yalıŋ ḳuruġ. umaslar nerse üze aŋındın kim ḳazġandılar. 34r/7=002/264

ḳuḍġu "sinek"

ay kişiler uruldı meŋzek ḳulaḳ tutuŋlar aŋar bütünlükün anlar oḳırlar Taŋrıda aḍın yaratumazlar bir ***ḳuḍġunı*** eger tirilseler aŋar. 248r/9=022/073

ḳuḍı (1) "aşağı"

eger biz ***ḳuḍı*** indürse miz anlarḳa feriştelerni sorulsa olarḳa ölügler ḳoparsa miz anlar üze tėgme nerseni gürūh gürūh kėrtgünmegey erdiler meger kim tilese Taŋrı yoḳ kim üküşreklerni biligsizlig ḳılur. 106r/1=006/111

ḳuḍı al- "yere batırmak, yere göçürmek"

anlarda kimni ıḍtımız anıŋ üze taş yaġmurnı anlarda kimni tuttı anı cebra'il üni anlarda kimni ***ḳuḍı aldımız*** anı yerde taḳı anlarda kimni suw ḳuḍı ıḍtımız. 292r/1=029/040

ḳuḍı bėr- "bırakmak, terk etmek"

herāyna ayur soŋ ḳalıġlılar ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa alġuŋızlar üçün ***ḳuḍı bėriŋler*** biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim tėgşürmek Taŋrı yarlıġını. 377r/9=048/015

ḳuḍı ėlet- "yere batırmak, yere göçürmek"

eger tilese miz ***ḳoḍı ėletgey*** miz anlarnı yerke azu tüşürgey anlar üze bir kesek kökdin. 312v/3=034/009

ḳuḍı ewre- "baş aşağı çevirmek"

kimke uzun tiriglik bėrse miz aŋar ***ḳuḍı ewrer*** miz anı törütügi içinde. azu uḳmaslar mu. 324r/7=036/068

ḳuḍı ıḍ- "boğmak ***bkz*** ḳuḍı ıy-"

yana suw ***ḳuḍı ıḍtımız*** aḍınlarnı. 269v/7=026/066

ḳuḍı ıḍġan "düşüren, alçaltan, indiren, alçaltan, zillete düşüren, esma-i hüsna'dan el-Hāfid[624]"

ḳuḍı ıḍġan kötürgen. 394v/5=056/003

ḳuḍı ıḍmaḳ "Kur'an; indirmek, indirilen, Allah tarafından indirilmiş olan kitap anlamındadır"

ḳuḍı ıḍmaḳ ajunluġlar iḍisindin turur 396v/2=056/080

ḳuḍı ıy- "boğmak ***bkz*** ḳuḍı ıḍ-"

ḳuḍı ıymaḳ bu kitābnı Taŋrıdın turur küsüş bütün işlig. 334v/9=039/001

ḳuḍı in- "başına düşmek, üzerine indirmek"

eger yüz ewürseler ayġıl ḳorḳuttum silerni ***ḳuḍı inigli*** ḳın birle neteg kim ḳuḍı indi ʿād boḍunıŋa yme ṣemūd boḍunıŋa. 349v/4=041/013

ḳuḍı inigli ḳın "şimşek, yıldırım"

eger yüz ewürseler ayġıl ḳorḳuttum silerni ***ḳuḍı inigli ḳın*** birle neteg kim ḳuḍı indi ʿād boḍunıŋa yme ṣemūd boḍunıŋa. 349v/4=041/013

ḳuḍı indür- "indirmek"

ayġıl iḍimā! ***ḳuḍı indürgil*** mėni ḳutluġ ingü yerke. taḳı sėn indürüglilerde yėgreki sėn. 250v/4=023/029

ḳuḍı kemiş- "öne atmak, öne eğmek"

yana ***ḳuḍı kemiştiler*** başları üze bildiŋ ök sözlemezler munlar. 239r/6=021/065

ḳuḍı kemişmiş "halkanın boynunu sıkmasından sıkmasından dolayı mutazzır olup, başını yukarı kaldıran esir"

biz ḳıldımız boyunları üze ġullar ol eŋeklerіŋe tėgi anlar anıŋ aġrındın başların ***ḳuḍı kemişmişler***. 321r/4=019/008

ḳuḍı kemşigliler başlarını "başını kaldıran, başı dik yürüyen"

ėwegliler ḳuḍı kemşigliler başlarını ewrülmes anlar tapa közleri köŋülleri ḳuruġ. 191v/5=014/043

ḳuḍı kemişigliler "başalarını dikmek, başlarını dikerek konuşmak"

ėwegliler ***ḳuḍı kemşigliler*** başlarını ewrülmes anlar tapa közleri köŋülleri ḳuruġ. 191v/5=014/043

ḳuḍı siŋir- "yutkunmak"

ḳorḳutġıl anlarnı ol yawuḳ kelmiş künke ançada köŋüller boġuş başlarıŋa tegmiş bolur öfke ***ḳuḍı siŋrigliler.*** 343r/4=040/018

ḳuḍı suḳ- "öne eğilmek, başlarını öne eğmek"

624 "Allah, inanmayan talihsizleri alçaltıcı ve inanan talihlileri yükseltici olandır. Allah, kendisine yakın olanları seçer ve onları yükseltir. O, kendisine itaat etmeyenleri ve kendisine inanmayanları kendisinden uzaklaştırır ve onları alçaltır (Uzunoğlu 2004:55).

eger körse sėn ançada yazuḳluġlar ***ḳuḍı suḳuġlılar*** başlarını iḍileri üskinde. 302v/7=032/012

ḳuḍı tök- "yağdırmak"

ḳuḍı tökdi anlar üze sėniŋ iḍiŋ ʿaẕāb ḳamçısını. 442v/6=089/013

ḳuḍı tut- "indirmek, aşağıda tutmak"

ḳuḍı tutġıl ḳanatıŋnı aŋar kim uḍu bardı saŋa kėrtgünüglilerdin. 274r/4=026/215

ḳuḍı tüş- "davranmak, muamele etmek"

anlar ḳaçan pend bėrilseler iḍileri belgüleri birle ***ḳuḍı tüşmezler*** anıŋ üze saġır teg ḳaraġular teg. 267r/2=025/073

ḳuḍılarda ḳuḍıraḳ "aşağıların en aşağısı"

yana yandurdımız anı ***ḳuḍılarda ḳuḍırakka***. 445v/8=095/005

ḳuḍı (2) "kuyu ***bkz***. ḳuḍuġ"

ḳuḍı iḍileri "Ashab-ı Ress[625]"

öldürüldi ***ḳuḍı iḍileri***. 440r/1=085/004

ḳuḍıraḳ 1. "en aşağı, dış, dip"

ançada kim siler yaḳın sıŋar erdiŋizler anlar yıraḳ sıŋar erdiler arḳış ***ḳuḍıraḳ*** silerdin eger üḍleşdiŋizler erse yıġġay erdiŋizler. 135r/5=008/042

2. "aşağılık, hakirlik"

kes kes ḳıldımız anlarnı yer içinde gürūhlar. anlardın ėḍgüler anlarda anda ***ḳuḍırak***. 128r/4=007/168

ḳudret (<A.) "güç, kuvvet"

tutġay erdimiz andın ***ḳudret*** birle. 421v/6=069/045

ḳudrėt eli "güç ve kuvvet eli, tasarruf"

kökni turġuzdımız anı ***ḳudret eli*** birle biz. 385v/2=051/047

ḳuḍu "aşağı ***krş***. ḳuḍı(1)"

ḳuḍu bėrigli "çoğu kez yardımını çeken, ortada bırakan, çokça yardımsız bırakan"

erür yek kişilerni ***ḳuḍu bėrigli***. 264r/8=025/029

---

625 "Hadd"; yerde olan uzun hendek ve yarığa denilir. "Yanak" anlamına geldiği gibi, kamçı ile vücuduna vurulan kimselerden bedenlerinde yol yol kan oturarak moraran kamçı izlerine de denir. Çoğulu "uhdūd" ve ehādīd" şeklinde gelir."Ashâbu'l Uhdûd ile Allah'a inanan insanları sadece inançlarından dolayı içerilerine ateş yakılmış hendeklere atarak, onları diri diri yakan kimseler kastedilmektedir(Honamlıoğlu 1992:91). Kur'an'da iki ayette (Furkân 25/38 Kâf 50/12) Ashâbü'r-ress'in Nuh, Ad ve Semud kavimleriyle birlikte peygamberlerini yalanladıkları ve bu yüzden helak edildikleri belirtilmekte, bunun dışında bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte, gerek *ress* kelimesinin manası gerekse Ashâbü'r-ress'in kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları konusunda tefsir kitaplarında birçok rivayet mevcuttur. Buna göre, Arapça'da "kuyu, örülmemiş kuyu, çukur, maden ocağı" gibi anlamlara gelen res, Yemâme'de Felc de denilen bir kasabanın bir vadinin ve bir kuyunun adıdır.Ress kuyu demektir. Şuayb Aleyhisselam'ın kavmi, kendisini yalanlayınca, çok sığ olan bir kuyunun başında toplandıkları sırada kuyu birden çöküvermiş, hepsi batmışlar. Başka bir tefsire göre Ress, Doğu Anadolu da bulunan Aras Nehri'dir. İşte bu nehrin kıyısında bulunan bir kent halkı (Semûd'un torunları) isyanları yüzünden helak edilmişlerdir. Semûd kavminden artakalanlar burada otururlarmış. Kendilerine gelen peygamberi öldürdüklerinden dolayı helak olmuşlar (Ateş 1975:615a).

ḳuḍuġ "kuyu ***bkz.*** ḳuḍı(2)"

ḳaçan ėletti erse anı biriktiler ḳılmaḳları anı ***ḳuḍuġnuŋ*** batığı içre yarlıḳadımız aŋar uḳturġay sen anlarḳa işlerini bu anlar bilmesler. 174r/7=012/015

ḳuḍuġ batığı "kuyunun dibi (Yusufun atıldığı kuyunun dibi)"

aydı bir aytığlı anlardın öldürmeŋler yüsufnı kemişiŋler anı ***ḳuḍuġ batığıŋa*** kötürgey anı arḳışnıŋ amarısı eger erse siler ḳılığlılar. 174r/2=012/010

ḳuḍuġ teprenilmiş "başıboş bırakılmışi kuyu, terkedilmiş kuyu"

ol kentler tüşmiş turur taḫtları üze ***ḳuḍuġ teprenilmiş*** köşki ernek birle suwanmış. 246r/5=022/045

ḳuḍuġ boḍunı "Ashab-ı Ress[626]"

yalġanḳa tuttı anlarda burun nūḥ boḍunı yme ***ḳuḍuġ boḍunı*** ṣemūdluġlar ṣāliḥni. 382r/7=050/012

ḳuḍuġ iḍileri "Ashab-ı Ress[627]"

ʿādlığlar ṣemūdluġlar ***ḳuḍuġ iḍileri*** keçmiş ḳayular anıŋ ara üküş 264v/8=025/038

ḳul "kul, köle[628]"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi siler üze tüzlük teŋişmek öldürmişler içinde āzād āzādḳa ***ḳul*** ḳulḳa tişi tişike. 20v/9=002/178

ḳulaḳ "kulak"

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle burun burun birle ***ḳulaḳ ḳulaḳ*** birle tiş tiş birle ḳart başḳa teŋeşmek. 86r/1=005/045

ḳulaḳı aġır "sağır ve dilsiz"

---

626 Kur'an'da iki ayette (Furkân 25/38 Kâf 50/12) Ashâbü'r-ress'in Nuh, Ad ve Semud kavimleriyle birlikte peygamberlerini yalanladıkları ve bu yüzden helak edildikleri belirtilmekte, bunun dışında bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte, gerek *ress* kelimesinin manası gerekse Ashâbü'r-ress'in kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları konusunda tefsir kitaplarında birçok rivayet mevcuttur. Buna göre, Arapça'da "kuyu, örülmemiş kuyu, çukur, maden ocağı" gibi anlamlara gelen res, Yemâme'de Felc de denilen bir kasabanın bir vadinin ve bir kuyunun adıdır.Ress kuyu demektir. Şuayb Aleyhisselam'ın kavmi, kendisini yalanlayınca, çok sığ olan bir kuyunun başında toplandıkları sırada kuyu birden çöküvermiş, hepsi batmışlar. Başka bir tefsire göre Ress, Doğu Anadolu da bulunan Aras Nehri'dir. İşte bu nehrin kıyısında bulunan bir kent halkı (Semûd'un torunları) isyanları yüzünden helak edilmişlerdir. Semûd kavminden artakalanlar burada otururlarmış. Kendilerine gelen peygamberi öldürdüklerinden dolayı helak olmuşlar (Ateş 1975:615a).

627 Kur'an'da iki ayette (Furkân 25/38 Kâf 50/12) Ashâbü'r-ress'in Nuh, Ad ve Semud kavimleriyle birlikte peygamberlerini yalanladıkları ve bu yüzden helak edildikleri belirtilmekte, bunun dışında bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte, gerek *ress* kelimesinin manası gerekse Ashâbü'r-ress'in kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları konusunda tefsir kitaplarında birçok rivayet mevcuttur. Buna göre, Arapça'da "kuyu, örülmemiş kuyu, çukur, maden ocağı" gibi anlamlara gelen res, Yemâme'de Felc de denilen bir kasabanın bir vadinin ve bir kuyunun adıdır.Ress kuyu demektir. Şuayb Aleyhisselam'ın kavmi, kendisini yalanlayınca, çok sığ olan bir kuyunun başında toplandıkları sırada kuyu birden çöküvermiş, hepsi batmışlar. Başka bir tefsire göre Ress, Doğu Anadolu da bulunan Aras Nehri'dir. İşte bu nehrin kıyısında bulunan bir kent halkı (Semûd'un torunları) isyanları yüzünden helak edilmişlerdir. Semûd kavminden artakalanlar burada otururlarmış. Kendilerine gelen peygamberi öldürdüklerinden dolayı helak olmuşlar (Ateş 1975:615a).

628 Köle, tarihte hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlara daha aşağı bir statüde bulunan bir sınıfın adı olup, bu sınıfı ifade etmek için abd, raKâbe, memluk kavramları da kullanılmaktasır (Karagöz 2005:383).

ėkki gürūhnuŋ meŋzeki közsüz teg ***ḳulaḳı aġır*** teg körgen teg ėşitgen teg teŋeşürler mü meŋzekin. 165r/4=011/024

ḳulaḳ ėşit- "dinlemek, ibret almak, öğüt almak"

ḳılġumız üçün kemini silerke pend ėşitti anı ***ḳulaḳlar ėşitigli***. 420v/7=069/012

ḳulaḳ kemiş- "dinlemek, işaret bırakmak, ibret bırakmak"

bütünlükün anıŋ içinde pend turur aŋar kim bolsa aŋar köŋül azu ***kemişse ḳulaḳ*** ol yā bolsa ḥāżır. 383r/9=050/037

ḳulaḳ tut- "kulak vermek, dinlemek"

ḳaçan oḳılsa oḳıġu yaʿnī ḳurʿān tiŋleŋler anı ***ḳulaḳ tutuŋlar*** bolġay kim siler yarlıḳaġay siler. 131v/6=007/204

ḳulaḳı telinmiş "kulağı delik, bahire[629]"

ḳılmadı Taŋrı bir ***ḳulaḳı telinmişdin*** ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme arḳası sınmış. 92v/9=005/103

ḳulan "yaban eşeği"

andaġ ḳalı anlar yaʿnī kāfirler ürkmiş ***ḳulanlar*** teg. 428v/9=074/050

ḳulavuz **(<S.)** "kılavuz"

yolçı ***ḳulavuz*** pend ḫired iḍileriŋe. 346r/4=040/054

ḳullan- "kul, köle edinmek"

ol bir ėriŋ minnet urur sėn anı meniŋ üze ***ḳullandıŋ*** Taŋrı ḳulı oġlanını. 268r/6=026/022

ḳulluḳ "itaat, ibadet, kulluk"

ermez ḳamuġ ol kim kökler içinde taḳı yer içinde meger keligli turur Taŋrıḳa ***ḳulluḳ*** birle. 228r/5=019/093

ḳulluḳ ḥaḳḳın öte- "hayır için vermek, elinde olanı vermek"

ol kim ***ḳulluḳ ḥaḳḳın ötese*** küḍezdi. 444v/4=092/005

ḳulluḳ ḳıl- "kulluk etmek"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı menim iḍim taḳı siziŋ iḍiŋiz ***ḳulluḳ ḳılıŋ*** aŋa. bu köni yol. 43r/7=003/051

ḳum "kum, kum yığını"

ol kün teprer yėr taġlar erür taġlar ***ḳum*** aḳa turur. 426v/9=073/014

ḳum aḳ- "kum akmak"

ol kün teprer yėr taġlar erür taġlar ***ḳum aḳa*** turur. 426v/9=073/014

ḳum taġları "kum yığınları[630]"

---

629 Cahiliye dönemi Arap töreleriyle ilgili bir deyimdir Bir deve beş batın doğurur beşincisi erkek olursa bu hayvanın kulağını yarıp salıverirler, kendisini sağmazlar, kendisinden hiçbir şekilde yararlanmazlar ve bu hayvana "bahire=kulağı delinmiş" derlerdi (Gülle 1999 I-371).

630 Ahkaf "hıkf" kelimesinin çoğulu olup kum tepeleri anlamına gelir. Araplar'ın eğri büğrü büyük kum dağları üzerinde dalgalı izler halindeki desenli şekle ahkaf (hıkaf, hukuf) derler. Ahkaf'ın, kadim bir lehçe olup "geniş

yāḍ ḳılġıl ʿād ḳadaşlarını ançada ḳorḳuttı boḍunı ol ***ḳum tağları*** birle keçti ök ḳorḳutuġlı anıŋ utrusından anıŋ kėḍinindin.371r/1=046/021

ḳunçuy "hatun, kadın, eş, zevc[631]"

kizler sen ol ***ḳunçuy*** sözin özüŋ içinde ol kim belgürtügli turur anı. 308r/3=033/037

ḳur "kur, mertebe"

anlar üze bir üstün ***ḳur***. 27v/9=002/228

ḳurlar kötür- "dereceler vermek, yüksek makamlara yükseltmek"

anlarda kimiŋe sözledi Taŋrı ***kötürdi amarılarıŋa ḳurlar***. 32r/4=002/253

ḳurʿa (<A.) "kura"

ḳurʿa kemiş- "kura çekmek"

ḳurʿa kemişti erdi ḥüccet sizlerdin. 329r/5=037/141

ḳurʿān[632] **(<A.)** "Hz. Muhammed'e gönderilen ve İslam dininin temel ilkelerini ihtiva eden Müslümanlığın temel kitabı Kur'an-ı Kerim[633]"

---

havuz" manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Kur'an'da bir ayette Hz. Hud'un Ad adlı bir kavme peygamber olarak gönderildiği (A'raf //65) başka bir ayette de bu kavmi, Ahkaf'ta uyardığı (Ahkaf 46/21) ifade edildiğine göre Ad kavminin mahallinin Ahkaf olduğu bilinmektedir.Yalnız, Ahkaf bölgesinin nerede olduğu, genel hatlarıyla belli olsa da kesin olarak hangi mıntıkada olduğu belirsizliğini korumaktadır. Yemen'in Hadramut eyaletinin kuzeyi ve Suudi Arabistan'ın Necran eyaletinin doğusundan eş-Şarkiya eyaletindeki Yerbin'e, oradan Birleşik Arab emirliklerinin batısı ve Umman'ın kuzey batısında uzanan büyük çöle Ahkaf denir (Bedir 2010:35)

631 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabibilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

632 Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır.Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemsesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli "el-kurân" (اَلْقُرْآن) şeklindedir. Ve ne "kara'e (قَرَأَ) fiilinden ne de başka bir kökden türemişdir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eşʿarî ile birlikte bir grup âlime göre kelime karn kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise kurân kelimesine kök olarak karâ'ini gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzemektedi (Fehd 2002; 383). Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grub alimler de "el-kur'ân" isminin "kara'e" fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında "kara'e" fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır.Ancak İslâm vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğin kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A.T. Welch, pek çok batılı

sen ıḍu keltürülgey ***kur'ānnı*** bütün işlig bilgen iḍi üskindin. 274v/9=027/006

ḳur'ān aḍırġan seçgen turur "Kur'an hak ile batılı ayırandır bu sebeblede bir ismi furkandır"

bu ***kur'ān turur aḍırġan seçgen***. 441r/1=086/013

ḳur'ān aġırlıġ turur "(Kur'an kafirlerin dedikleri gibi bir söz değil) o şerefli bir kitaptır"

bu ***kur'ān turur aġırlıġ***. 440v/2=085/021

ḳur'ān atlıġ yarlıġ "Kur'an"

bitig turur bekütülmiş anıŋ belgüleri ***kur'ān atlıġ yarlıġ*** tāzīçe ol boḍunḳa kim bilürler. 348v/8=041/002

ḳur'ān bitigniŋ aṣlı " kitapların anası olan Kuran, ümmül-kitap[634]"

ol ***kur'ān bitigniŋ aṣlı*** içinde turur biziŋ üskümizde barçada yüksek bütün işlig. 358v/1=043/004

ḳur'ān ḥaḳḳı "Kur'an'a ant olsun"

iḍi atı birle <rūzī bėrigli yarlıḳaġlı vaʿdelerni çın ḳılıġlı haḳḳı iḍi ***kur'ān ḥaḳḳı*** pend iḍisi. 330v/1=038/001

ḳur'ān ḥaḳḳlıḳın "Kuran'ın doğruluğu, gerçekliği"

bilgey ök sen anıŋ ḫaberini ***kur'ān ḥaḳlıḳın*** bir vaḳtda kėḍin. 334v/7=038/088

ḳur'ān oḳıġu "Kur'an"

oḳıġu ḳur'ān tāzīçe egriliksiz bolġay kim anlar saḳlanġaylar. 337v/2=039/028

ḳur'ān tāzī turur "Kur'an Arapçadır"

tezik turur ***kur'ān tāzī***. 352r/5=041/044

ḳur'ān yarlıġı "(Allah'tan) gelen uyarı"

---

ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki "yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders" anlamlarındaki kayrânâ kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. "Kara'e"nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan "kıraat" ve "tilâvet" anlamına gelmediğini Arap dilcilerde belirtmektedir. Ancak kelime Kur'an'ın indiği yıllar öncesinden itibaren "okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek" anlamlarında kullanılmıştır (Fehd 2002; 383). Kur'an'ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamlar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır. : Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayan Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır (Fehd 2002; 383).

633 Kitap, Kur'an'da Tevrat ve İncil'e ad olarak verildiği gibi Kur'an'a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur'an'ın Kur'an ve Kitap diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur'an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitap ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir.Furkan ismi ile, onun hak ile batılı ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur'an'ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur'an'da, Cenneti zikrettikten sonra Cehennem'i de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister (Aydın 2003:5).

634 "el-ümm" kelimesi anne demektir. Kur'an'da bütün kitapların anası, kaynağı, kökü durumunda olduğu için bu isimle şereflenmiştir (Öncel 2003:31).

kelmedi anlarḳa bir yāḍḍın iḍilerindin yaŋı yaʿnī ***ḳur'ān yarlıġı*** meger ḳulaḳ tuttılar aŋar anlar oynarlar. 235v/5=02/002

ḳurbān (<A.) "kurban, kurbanlık hayvan[635]"

yülimeŋler başlarıŋızını teggingeke tėgi ***ıdġu ḳurbān*** ḥelāl bolġu yerke kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ rūzedin yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23r/9=002/196

ḳurbān ḳılġu yėr "kurban kesme yeri"

tėgme gürūh ümmetḳa ḳıldımız ***ḳurbān ḳılġu yer*** yāḍ ḳılsunlar tėyü Taŋrı atını anıŋ üze kim rūzī ḳıldı anlarḳa tilsiz yılḳılardın. 245r/4=022/034

ḳurbān ḳıl- "kurban etmek, kurban sunmak"

tėgme gürūhḳa ḳıldımız ḳan tökmek yaʿnī ḳurbān ḳılmaḳ anlar ***ḳurbān ḳılurlar*** anı tartışmaslar sėniŋ birle iş içinde. 247v/7=022/067

ḳureyş (<A.) "Kureyş Peygamber efendimizin mensub olduğu kabilenin adıdır/ Kökü Hz. İbrahim'e dayanmaktadır[636]"

ol iḍi atı birle baġırsaḳ yarlıḳaġlı ***ḳureyş*** yaraşıḳlıḳı üçün. 449v/2=106/001

ḳureyş yaraşıḳlıḳı "Kureyşe verilen imkanlar"

ol iḍi atı birle baġırsaḳ yarlıḳaġlı ***ḳureyş yaraşıḳlıḳı*** üçün. 449v/2=106/001

ḳurı "kuru ***krş***. ḳurıġ, ḳuruġ"

ḳurı olmış "kıraç, çorak, kupkuru"

körgey sen yerni ***ḳurı olmış***. 242v/8=022/005

ḳurı- "kurumak"

dünyā meṣeli yaġmur teg ḫoş kelür tarıġçılar anıŋ ünmeki yana ***ḳurır*** körgey sen anı sarġarmış yana bolur uşanmış. 399r/4=057/020

ḳurıġ "kuru, boş, asılsız"

ḳurıġ ewler "Semud kavminin çökmüş, ıssız kalmış evleri"

ol ***ewleri ḳurıġ*** anıŋ birle kim küç ḳıldılar. 278r/2=027/052

ḳurt "kurt, solucan"

ḳaçan ḥükm ḳıldımız erse anıŋ üze ölümni yolçılamadı anlarḳa anıŋ ölmeki üze meger yer ***ḳurtı*** yėr süleymān tayaḳını. 313r/4=034/014

ḳurt- "kurtulmak"

kimnüŋ aġır bolsa terāzüları anlar tururlar anlar ***ḳurtuġlılar*** 254r/5=023/102

635 Sözlükte "yaklaşmak, Allah'a yakınlaşmaya vesile olan şey" anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Arapça'da bu şekilde kesilen hayvana udhiye de denir (Karagöz 2005:388).

636 Kureyş, Kur'an-ı Kerim'de bir ayette zikredilir ve başlı başına 106. surenin ismidir. Bu sure, Allah'ın Kureyş kabilesine, bölgede vermiş olduğu maddi ve manevi krediden bahsetmektedir. Kureyş ve bunların eman verdiği kabileler, kolaylıkla yazın kuzeye, kışın da güneye ticaret yapma imkanı bulurlardı. Kureyş kelimesi, toplanma, toparlanma, müteşebbis olma, ticaret yapıp kazanma, en önce almak, dallara ayrılmak, iç içe girmek gibi manalara gelen (k-r-ş) kökünden gelir (Bedir 2010:294).

ḳurtuġlılar "kurtulanlar, doğru yola girenler"
kimnüŋ ağır bolsa terāzūları anlar tururlar anlar ***ḳurtuġlılar***. 254r/5=023/102

ḳurtar- "kurtarmak ***bkz***. ḳutġar-"
devül ol ***ḳurtarġan*** ḳındın kim yaş bėrilse Taŋrı körügli turur anı kim ḳılurlar. 11v/8=002/096

ḳurtġa "kocakarı, çok yaşlı kadın, şeyh[637]"
aydı ay ḳatıġlıḳa tuġrur mu men men ***ḳurtġa*** men bu begim pīr turur. 169r/6=011/072
ḳurtġa ḳal- "yaşlanmak"
ḳalmış ḳurtġa tişilerdin anlar kim ummazlar nikāḥnı yoḳ anlar üze tarlıḳ ḳoḍmaḳları tonlarını ėtinmemegliler bir bezek. 261r/5=024/060
ḳurtġa bol- "yaşlanmak"
utru keldi sāre anıŋ uraġutı çoġı içinde urdı yüzini aydı ***ḳurtġa boldum*** tügün. 384v/8=051/029
ḳurtġa ḳalmış tişiler "hayızdan ve çocuk yapmadan kesilecek yaşa gelmiş kadınlar"
ḳalmış ḳurtġa tişilerdin anlar kim ummazlar nikāḥnı yoḳ anlar üze tarlıḳ ḳoḍmaḳları tonlarını ėtinmemegliler bir bezek. 261r/5=024/060

ḳurtul- 1."kurtulmak"
ḳurtuldı oḳ kim dīnin arıtsa. 441v/2=087/014
2. "kazanmak, felaha ermek"
ḳurtuldı oḳ bu kün kim üstün kelse 231r/5=020/065
3."elden çıkarmak, kaçırmak, fevt etmek"
eger körse sėn ançada ḳorḳarlar ***ḳurtulmaġaylar*** tutulġaylar yaḳın yerdin. 316r/5=034/051
4. "kurtulmak, kurtuluşa ermek, kazanmak"
eger tegse silerke artuḳluḳ Taŋrıdın ayġaylar oḳ andaġ ḳalı ermedük teg silerli ara anılı ara sewüglüg ay kāşki men erse erdim anlar birle elig üstep ḳurtulġay erdim uluġ ***ḳurtulmaḳ***. 66v/9=004/073
ḳurtulġan 1."korkusuz, emin, emniyetli, emniyet içerisinde olan"
taḳı kim kirse aŋa boldı ***ḳurtulġan***. 47v/1=003/097
2. "kazanan, feraha eren"
taḳı anlar anlar ***ḳurtulġanlar***. 48r/6=003/104

637 Şeyh, kendisinde yaşlılığın belirip, saç ağarması ortaya çıkan kimsedir. Kozmik zaman olarak, şeyh'in içerdiği zamanın 50 yaşından itibaren başlaması hususundaki görüşler ağırlık kazanmaktadır. Şeyh kelimesinin ortaya koyduğu zaman üst sınırı belirleyen görüşler, kozmolojik ölçüm olarak 80 yaş ve ömrün sonu olarak iki grupta toplanabilir. Ayrıca ilmi ve tecrübesi ilerleyen insan için, yaşlı olmasa da şeyh denilmesi; kelimenin insanlardan başka alanlarda, yaşlılık ağacı anlamını ifade eden şeceretu'ş-şuyûh şeklinde kullanımı, yaşlanmanın, varlığın her kesimini ve onlarla ilgili olayları ifade ettiğini götermektedir(Kalın 2001:181-182).

ḳurtuluġlı "kazanan, feraha eren"

anlar tururlar köni yol üze iḍilerindin anlar tururlar anlar ***ḳurtuluġlılar***. 2v/5=002/005

ḳurtuluġlılar "kurtulmuş olanlar, muradına erenler"

anlar olar ***ḳurtuluġlılar***. 254v/3=023/111

ḳurtulmaḳ 1."kurtuluş"

ol kün tėrer silerni tėrnek küniŋe ol turur arışġu kün yaʿnī ziyān küni kim kėrtgünse Taŋrıḳa yme ḳılsa ėḍgülük örtgey andın ėsizliklerini kigrür anı būstānlarḳa aḳar anıŋ altınından arıḳlar meŋgü ḳalurlar anıŋ tutaşı ol turur uluġ ***ḳurtulmaḳ***. 412r/8=064/009

2. "kurtulmak, kurtuluşa ermek, kazanmak"

eger tegse silerke artuḳluḳ Taŋrıdın ayġaylar oḳ andaġ ḳalı ermedük teg silerli ara anılı ara sewüglüg ay kāşki men erse erdim anlar birle elig üstep ḳurtulġay erdim uluġ ***ḳurtulmaḳ***. 66v/9=004/073

ḳurtulmaḳ bol-"kurtuluşa ermek"

çın saḳnuḳlarḳa ***ḳurtulmaḳ bolġay***. 434r/1=078/031

ḳurtulmaḳ vaḳtı "doğum zamanı"

neçe yoḳattımız anlarda burun gürūhlardın orladılar ḳaçmaḳ yoḳ ***ḳurtulmaḳ vaḳtında***. 330v/3=038/003

ḳurtulmış "kazanan, feraha eren"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ew yeridin aḍrılıp kelse anlarḳa bulmaslar köŋülleri içinde tilek andın kim bėrildiler üḍrerler etözleri üze neçe kim bolsa anlar birle açlıḳ kim yaratsa özineŋ baḫīllıḳını anlar tururlar anlar ***ḳutulmışlar***. 404r/8=059/009

ḳurtulmaḳlıḳ "kurtulmak"

ol turur ol ***ḳurtulmaḳlıḳ*** belgülüg. 368r/3=045/030

ḳurtulġu "kurtuluş"

anlarnıŋ yanġu yerleri tamuġ ol. bulmaslar andın ***ḳurtulġu***. 72v/9=004/121

ḳuruġ (1) "kuru ***krş***. ḳurıġ, ḳurı"

bilir anı ap yme bir ewin yerniŋ ḳarankuları içinde ap yme öş ap yme ***ḳuruġ*** meger bitig içinde belgülüg. 100v/4=006/059

ḳuruġ çıŋrama balçıḳ "kuruluğundan dolayı kendisine vurulduğunda ses çıkaran kuru çamur"

aydı bolmas men yükünse men ādemiḳa törüttüŋ anı ***ḳuruġ çıŋrama balçıḳdın*** ḳara öyük balçıḳdın yıllar keçmiş. 193v/6=015/033

ḳuruġ otsuz yėr "kupkuru yer, susuz, çorak yer"

azu körmezler mü biz sürer miz suwnı ***otsuz ḳuruġ yer tapa*** bės çıḳarur miz anıŋ birle ekinler yer andın yılḳıları taḳı özleri. 303v/9=032/027

ḳuruġ tamuġ "susuz, çorak Cehennem"

eger tilese miz ḳılġay erdimiz anı ***ḳuruġ tamuġ*** kerb-i şimān bolġay erdiŋiz. 396r/5=056/065

ḳuruġ balçıḳ "kurumuş çamur"

ançada aydı iḍiŋ ferişteler ke men yaratıġlı men bir ādemīni ***ḳuruġ balçıḳdın*** ḳara öyük balçıḳdın yıllar keçmiş. 193v/3=015/028

ḳuruġ ḳal- "kuru kalmak, kurumak"

kemişgey anıŋ içindekini ***ḳuruġ ḳalsa***. 439r/5=084/004

ḳuruġ ḳıl- "kurutmak"

tuttı anlarnı cebra'il üni könilik birle ***ḳıldımız anlarnı ḳuruġ***. 251r/6=023/041

ḳuruġ ḳoḍ- "kuru bırakmak"

ḳoḍġıl teŋizni ḳuruġ anlar bir çerig tururlar ġarḳa bolmışlar. 364r/9=044/024

ḳuruġ yala "yalan, iftira[638]"

alur mu siler anı ***ḳuruġ yala*** yazuḳ belgülüg 60v/6=004/020

ḳuruġ (2) "kurulmuş şey, dam, çatı tavan"

anıŋ teg kim keçti bir sala üze ol tozulmış ***ḳuruġ şiftāları*** üze. 33r/7=002/259

ḳurul- "kurulmak, inşaa edilmek"

ḳurulġan ewnüŋ ilki "Kabe[639]"

ḥaḳīḳat üze ḫalḳ üçün ***ḳurulġan ewnüŋ ilki*** ol kim mekkede turur bereketlig taḳı köni yol ʿālemlarḳa. 47r/8=003/096

ḳuş "kuş"

ḥaḳīḳat üze men endāze ḳılur men sizke balçıḳdın ḳuş şūreti meŋizlig ürer men anıŋ içinde bolur ***ḳuş*** Taŋrı buyruḳı birle. 43r/2=003/049

ḳuş etleri "Cennet ehlinin yemekleri"

ḳuş etleri bolġay anıŋdın kim ārzūlasa. 395r/4=056/021

ḳutar- "kurtarmak ***bkz.*** kutġar-, ḳutḳar-"

---

638 Sözlükte "yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak gibi" anlamlara gelen iftira, ahlak terimi olarak bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etmek demektir. Hukuk ve ahlakta iftira yerine daha çok ifk ve bühtan terimleri, zina iftirası için de kazf kelimesi kullanılır. Kur'an'da iftira ve aynı kökten gelen kelimeler elli dokuz yerde geçmektedir (Karagöz 2005:298).

639 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanların kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

çıḳtı andın ḳorḳa küḍezilü tėmekdin aydı iḍimā! ***ḳutarġıl*** meni küç ḳılıġlı boḍunlardın men. 282v/4=028/021

ḳutarıġlılar "kurtaranlar"

hergiz umadılar örü turġu ermediler anlar ***ḳutarıġlılar***. 385r/9=051/045

ḳutġar- "kurtarmak ***bkz.*** ḳurtar-, ḳutḳar-"

biz ***ḳutġardaçı*** miz sėni ewüŋ boḍunını meger ḫatunuŋnı erür ḳaldaçılardın 291r/9=029/033

ḳutġardaçı "kurtaran, emin kılan Allah"

biz ***ḳutġardaçı*** miz sėni ewüŋ boḍunını meger ḫatunuŋnı erür ḳaldaçılardın biz ıḍtaçılar miz bu kent boḍunı üze ḳınnı kökdin anın kim yarlıġdın çıḳar erdiler. 291r/9=029/033

ḳutġaru ḳol- "yardıma çağırmak"

muŋadıp ***ḳutġaru ḳoldı*** anı ol kim anıŋ gürūhından. 282r/2=028/015

ḳutġarıl- "kurtarılmak"

eger tilese miz helāk ḳılġay erdük anlarnı feryād tėgmek yoḳ anlarḳa ap yme anlar ***ḳutġarılurlar***. 323r/2=036/043

ḳutġılıḳ "alçak gönüllülük, yumuşak huyluluk ***bkz.*** ḳutḳılıḳ "

ḳutġılıḳ ḳıl- "alçakgönüllü olmak"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yėŋler andın ḳayda tilese siler kėŋ alḳıġ kiriŋler ḳapuġḳa yüknü yaʿnī ***ḳutġılıḳ ḳılu*** aytıŋlar töke bėrgil örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını. 7r/9=002/058

ḳutḳar- "kurtarmak ***bkz.*** kutġar-, ḳutar-"

neteg ***ḳutḳarur*** siler egrilse siler ol kün ḳılur oġlanı ürüŋ saçlıġ. 427r/2=073/017

ḳutḳı "alçak gönüllülük"

Taŋrıŋızlar bir Taŋrı turur aŋar boyun bėriŋler sewünç ***ḳutḳılarḳa***. 245r/5=022/034

ḳutḳılıḳ "alçak gönüllülük ***bkz.*** ḳutġılıḳ"

ḳutḳılıḳ ḳıl- "tevazu sahibi olmak, alçak gönüllü olmak"

bilsünler tėyü anlar kim bėrildiler bilig kim ol yaraşı iḍiŋdin kėrtgünsünler aŋar ***ḳutḳılıḳ ḳılsun*** aŋar köŋülleri. 246v/8=022/054

ḳutḳılıḳ ḳılmaḳ "tevazuda bulunma, alçak gönüllü olma, boyun eğme"

eger saḳnuḳluḳ ḳılsalar ***ḳutḳılıḳ ḳılmaḳ*** söz birle ṭamaʿ ḳılur ol kim anıŋ köŋli içinde ig turur yaʿnī zinā. 307r/7=033/032

ḳutluġ 1."kutlu, mesut"

bu bitig turur indürdimiz anı ***ḳutluġ*** könike tutuġlı ol kim yüzike otru

2. "bereket, hayır ve bolluk, hayırlı ve mübarek kılmak, bolluk vermek"

aytıldı ay nūḫ ḳuḍı ingil esenlik birle bizdin ***ḳutluġluḳlar*** seniŋ üzele taḳı ümmetleriŋ üze anıŋdın kim seniŋ birle turur. 167r/6=011/048

3."Kur'an, feyzi, cihanı tutacak derecede bereketli ve verimli demektir ve Kur'an böyle bir kitaptır"

bu bitig turur indürdimiz anı ***ḳutluġ*** könike tutuġlı ol kim yüzike utru ḳorḳutsa mekke boḍunını anıŋ tegresinde. 103v/8=006/092

ḳutluġ ingü yėr "Hz. Nuh'un gemiden tufandan sonra inmek istediği kutsal yer"

aygıl iḍimā! ḳuḍı indürgil mėni ***ḳutluġ ingü yerke***. 250v/4=023/029

ḳutluġ ḳıwlıġ "mukaddes ve münezzeh olmak, hissi yahut manevi hayrı bol olmak, şanı yüce olmak"

ḳutluġ ḳıwlıġ iḍi ajunluġlar iḍisi. 118r/1=007/054

ḳutluġ orun "yakınındaki parçaya benzemeyen, onun şeklinde olmayan arazi parçasına ve muayyen yere denir[640]"

ḳaçan keldi erse ündenildi özekniŋ ḳıḍıġıdın oŋı sıŋardın ***ḳutluġ orun*** içinde bir yıġaçdın kim ay mūsā men Taŋrı men ajunluġlarnı egtülegli iḍi. 283v/2=028/030

ḳutluġ suw "(gökten) indirilen bereketli su"

taḳı indürdimiz kökdin ***suwnı ḳutluġ*** ündürdimiz anıŋ birle būstānlar biçgü ewünler. 382r/4=050/009

ḳutluġ tün "mübarek Kadir gecesi"

biz indürdimiz bir ***ḳutluġ tün*** içinde biz erdimiz ḳorḳutuġlı. 363v/3=044/003

ḳutluġ zeyt yıġaçı "yakıtı bereketli zeytin ağacı"

bu ābgīne andaġ ḳalı ol yaruḳ yulduz teg yaḳlur yıġaçdın ***ḳutluġ zeyt yıġaçı*** kün tuġuşuġḳa ermez kün batsıġḳa hīç ermez. 258v/4=024/035

ḳutluġ bėr- "uğur ve bereket vermek"

taḳı bir yaratıġ ***ḳutluġ bėrgenlıġ*** Taŋrı yaratıġlılarda körklügreki. 249v/3=023/014

ḳutluġ bol- "kutlu olmak"

yana anlar kim ***ḳutluġ boldılar*** uştmaḫ içinde meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde tutaşı turur erken kökler yerler meger kim tilese seniŋ iḍiŋ. 172r/3=011/108

ḳutluġ ḳıl- "kutlu kılmak"

arıġ Taŋrı ol kim tünle ėleti ḳulını bir tünle aġırlıġ mesciddin yıraḳraḳ mezgitke ol kim ***ḳutluġ ḳıldımız*** anıŋ tėgresini körkütmekimiz üçün aŋar belgülerimizdin. bütünlükün ol ėşitgen körgen. 206r/2=017/001

ḳutluġ ḳılın- "bereket, hayır ve bolluk, hayırlı ve mübarek kılınmak, bolluk verilmek"

ḳaçan keldi erse aŋar ündedi ***ḳutluġ ḳılındı*** ot içindekike anıŋ tėgresiŋe. 275r/2=027/008

ḳutluġ könike tutuġlı "bereket, hayır ve bolluk, hayırlı ve mübarek kılmak, bolluk vermek"

640 Sözlükte yer, çevresindeki toprak parçalarından farklılık gösteren arazi parçası ve ülke anlamlarına gelen buk'a kelimesi, İslam dünyasında türbe, zaviye ve özellikle eğitim yeri için kullanılmıştır (Akpınar 2002:140).

bu bitig turur indürdimiz anı ***ḳutluġ könike tutuġlı*** ol kim yüzike otru yana ḳorḳutsa mekke boḍunını anıŋ tegresinde. 103v/8=006/092

ḳutluġluḳ "kutluluk"

ḳutluġluḳ ol iḍi ḳıldı kökde yulduzlar taḳı ḳıldı anıŋ içinde çerāġlar taḳı yarutuġlı ay. 266r/6=025/061

ḳutluġluḳ iḍi "yüce olan Allah"

ḳutluġluḳ ol iḍi ḳıldı kökde yulduzlar taḳı ḳıldı anıŋ içinde çerāġlar taḳı yarutuġlı ay. 266r/6=025/061

ḳutsuz "talihsiz"

aydılar ***ḳutsuz*** fāl tutar miz sėniŋ birle yana sėniŋ birlekini. aydı silerniŋ fālıŋızlar üskinde Taŋrı. yoḳ kim siler sınanur boḍun siler. 277v/6=027/047

ḳutsuz kün "Ad kavmine gönderilen kasırganın meydana geldiği uğursuz gün"

biz ıḍtımız anlar üze yelni ḳatıġ tumlıġ ḳatıġ tumlıġ ***ḳutsuz kün*** içinde rāst. 390v/7=054/019

ḳutsuz bol- "bedbaht olmak"

yana anlar kim ***ḳutsuz boldılar*** ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ulımaḳı kişnemeki eşek aġırmaḳı. 172r/1=011/106

ḳutsuz fāl tut- "uğursuzluğa uğramak, uğursuzluğa maruz kalmak"

aydılar ***ḳutsuz fāl*** tutar miz sėniŋ birle yana sėniŋ birlekini. 277v/6=027/047

ḳutsuzluḳ "uğursuzluk"

aydılar ***ḳutsuzluḳuŋızlar*** silerniŋ birle. ḳamuġ ıḍıġlıġ birle pend bėrlür siler. yoḳ kim siler ḳavm siler artaḳ işlig siler. 321v/6=036/019

ḳutsuzraḳ "daha uğursuz"

kirmez aŋar meger ***ḳutsuzraḳ***. 444v/8=092/015

ḳutsuzraḳ kişi "Semud kavminin en haydut kişileri"

ḳaçan turdı erse anıŋ ***ḳutsuzraḳ kişi***. 444r/8=091/012

ḳutu "ümmet, zümre, nesil"

ol bir ***ḳutu*** turur keçti aŋar nėgü ḳazġandılar. 15v/9=002/134

ḳutul- (1) "kurtulmak"

aydı ol kim ***ḳutuldı*** ol ėkkidin yāḍ ḳıldı gürūhda kėḍin men uḳturġay men anıŋ yanışını. ıḍıŋlar mėni. 177r/6=012/045

ḳutulġan "kurtulan, kurtuluşa eren, kazanan"

anlar tururlar anlar ***ḳutulġanlar***. 140v/5=009/020

ḳutulmaḳ 1."kurtulmak"

kim boyun bėrse Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḳutuldı oḳ uluġ ***ḳutulmaḳ***. 345r/6=040/041

2."kurtulmak, kurtuluşa ermek, kazanmak"

ol turur uluġ ***ḳutulmaḳ***. 59v/9=004/013

ḳutuluġlılar "Allah'ın rızasını isteyip başarıya erenler"

anlar tururlar anlar ***kutluġlılar***. 297r/5=030/038

ḳutul-(2) "dökmek, boşaltmak"

kutulġay başları üstünidin isig suw. 244r/2=022/019

ḳuvvet **(<A.)** "kuvvet, güç, kudret, etki"

erdiler üküşrek anlardın yme küçlügrek ***ḳuvvetin*** üküş ʿimāretlıġraḳ yer içinde asıġ ḳılmadı anlardın ol kim ḳazġanur erdiler. 348v/1=040/082

ḳuvvetlendür- (<A.+T.) "takviye etmek, desteklemek"

taḳı Taŋrı ***ḳuvvetlendürür*** yārīsi birle kimni tilese. 39r/4=003/013

ḳuy- "akıtmak, dökmek, yağdırmak ***bkz.*** ḳuḍ-"

ḳaçan tüzdi erse ėkki taġ arasını aydı ürüŋler ḳaçan ḳıldı erse anı ot aydı keltürüŋler ***ḳuyayın*** anıŋ üze sızġurmış baḳır. 222r/1=018/096

ḳuya bėr-"boşaltmak, aktarmak, bırakmak"

ḳaçan çıḳtılar erse cālūtḳa anıŋ çerigiŋe aydılar iḍimizā! ***ḳuya bėrgil*** biziŋ üze sermekni bekürtü bėrgil aḍaḳlarımızını yārī bėrgil biziŋke tanıġlı boḍun-lar üze. 31v/7=002/250

ḳuyu bėr- "müsaade etmek"

taḳı saḳınmasun anlar kim küfr ketürdiler ḥaḳīḳat üze kim ***ḳuyu bėrür*** miz anlarnı yaḫşı özleriŋe. 55r/8=003/178

ḳuyġan aḳġan bulıtlar "yağmur bulutları"

taḳı indürdimiz ***bulıtlardın suwnı ḳuyġan aḳġan***. 433v/3=078/014

ḳuymaḳ "koymak, koyuvermek, bırakmak, çalkalamak"

biz ḳoydumız suwnı ***ḳuymaḳ***. 436r/4=080/025

ḳuya- "sıvazlamak"

törçidi siŋirlerin ***ḳuya*** boyunların toḳıyu. 332v/2=038/033

ḳuyaş "güneş, koyu sıcak, güneşin şiddetli vurması"

ap yme köligelik ap yme ***ḳuyaş*** birle. 318v/2=035/021

ḳuyruḳ "kuyruk, arka ***bkz.*** ḳuḍruḳ"

aḍırdımız ḥükm ḳılduḳ aŋar ol işni kim bularnıŋ ***ḳuyruḳları*** kesilmiş turur taŋ başındalar. 194v/7=015/066

ḳuyruḳları kesilmiş "kökleri kazınılmış olanlar, yok edilenler"

aḍırdımız ḥükm ḳılduḳ aŋar ol işni kim bularnıŋ ***ḳuyruḳları kesilmiş*** turur taŋ başındalar. 194v/7=015/066

ḳuyul- "dökülmek, akıtılmak"

ayġıl bulmas men anıŋ içinde kim yarlıġ bėrildi maŋa ḥarām ḳılınmış yėgli üze yėse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ḳan ***ḳuyulmış*** azu toŋuz eti. 110r/2=006/145

kūzeh **(<F.)** "kap, kadeh"

küpler ***kūzehler*** birle yme saġraḳ bulaḳdın aḳar ḫoş suw. 395r/2=056/018

kübe "zırh"

kübe yarıḳlar ėt- "zırh yapmak"

ėtgil kübe yarıḳlar teŋlegil ulaşılıḳ içre ḳılıŋlar ėdgü. men anı kim ḳılur siler körügli turur men. 312v/6=034/011

küç 1."kuvvet, güç, zor"

ḳaçan keçti erse anı ol anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle aydılar ***küç*** yoḳ biziŋke bu kün cālūt birle taḳı çerigi birle. 31v/4=002/249

2. "şiddet, zulüm, haksızlık[641]"

körmezler mü Taŋrı ol kim yarattı anlarnı ol ḳatıġraḳ anlardın ***küçün***. 349v/8=041/015

küç basınç "zülum ve baskı[642]"

anlar kim ḳaçan tėgse ***küç basınç*** anlar yārī ḳılurlar. 356v/9=042/039

küç basut bėrigliler "çok yardım edenler, yardımseverler, kurtarıcılar"

ol kim kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa harām ḳıldı oḳ Taŋrı anıŋ üze uştmaḫnı anıŋ yanışı ot yoḳ küç ḳılıġlılarḳa ***küç basut bėrigliler***. 89v/3=005/072

küç birle cān alġan ferişteler "can alan melekler, ölüm melekleri"

ol ***küç birle cān alġan ferişteler*** haḳḳı cān tolmaḳ. 434v/1=079/001

küç iḍisi 1."güç ve kudret sahibi olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Metīn[643]"

arıġ turur sėniŋ iḍiŋ ***küç iḍisi*** anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 330r/7=037/180

2. "Hz. Davud[644]"

---

641 Sözlükte "bir şeyi kendisine mahsus yerinden başka bir yere koymak, noksan yapmak, sınırı aşmak, doğru yoldan sapmak, meyletmek, hakkını eksiltmek, hakkını vermemek, men etmek ve yapılması gereken bir davranışta bulunmak" anlamına gelir. Kur'an öncesi Arap toplumunda insani ilişkilerde her türlü olumsuz söz, fiil ve davranışları ifade etmekle birlikte çoğunlukla Allah'a karşı görevlerde inkar ve isyan olan söz, fiil ve davranışları ifade etmektedir. Kur'an'da zulüm kelimesi 58 surede 266 ayet-i kerimede 289 defa geçmiştir (Karagöz 2005:719).

642 Sözlükte "bir şeyi kendisine mahsus yerinden başka bir yere koymak, noksan yapmak, sınırı aşmak, doğru yoldan sapmak, meyletmek, hakkını eksiltmek, hakkını vermemek, men etmek ve yapılması gereken bir davranışta bulunmak" anlamına gelir. Kur'an öncesi Arap toplumunda insani ilişkilerde her türlü olumsuz söz, fiil ve davranışları ifade etmekle birlikte çoğunlukla Allah'a karşı görevlerde inkar ve isyan olan söz, fiil ve davranışları ifade etmektedir. Kur'an'da zulüm kelimesi 58 surede 266 ayet-i kerimede 289 defa geçmiştir (Karagöz 2005:719).

643 Cenab-ı Hakk bedenlerin ve ruhların gıdasını veren ve her şeye gücü yetendir. O'nun güç ve kudreti asla noksanlaşamaz.Allah Teâlâ'nın el-Metin ismi kuvvet ve kudretinin şiddetini gösterip sağlamlık ve metanet anlamlarına gelir. Allah kainatı idare ederken hiçbir şekilde yorgunluk göstermez, kuvveti eksilmez. Bu isim Allah'ın güç ve kudretini mübalağalı bir şekilde ifade eder. "El-Metin", Kitabı-Mübin'de bir kere zikredilmiştir (Cemel 2001:104).

644 İsrail oğullarına gönderilen hem kral hem peygamber Savud'un (a.s.) ismi, Davud b. İşaya veya İşa veyahut İşa Yesse olarak geçer. Soyu Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. İslam kaynaklarında geçen şemaline göre Hz. Davud, kısa boylu, kısa saçlı, mavi gözlü, güzel yüzlü, gür ve güzel sesli idi. Secdeye kapanıp günlerce ağlar ve gözyaşlarının aktığı yerlerden çimenler yeşerirdi. Allah'a olan saygısından dolayı vefat edinceye kadar semaya başını kaldırıp bakmadı. İbadete ve salih amele düşkün olması, Allah'ın en sevdiği ibadetlerden biri olan namaz ve orucu onun tutması Hz. Muhammed diliyle tasdik edilip övülmüştür (Bedir 2010:139).

sergil anıŋ üze kim ayurlar yāḍ ḳılġıl ḳulumız dāvudnı ***küç iḍisi*** içinde ʿibādet ol iḍike yanġan. 331r/7=038/017

3.“Hz. Muhammed”

küçlüg ***küç iḍisi*** ʿarş iḍisi üskinde orunluġ turur. 437r/1=081/020

küç tölek ḍileri “güç ve kuvvet sahipleri, kuvvetliler, güçlüler”

yāḍ ḳılġıl ḳullarımızını ibrāhīmni isḥāḳını yaʿḳūbnı ***küç tölek iḍileri*** körüş iḍileri. 333r/5=038/045

küç bėr- “kuvvet vermek, yardım etmek”

tutuŋlar anı kim ***bėrdimiz silerke küç*** birle èşitiŋler 11v/2=002/093

küç ḳıl- 1.“zulmetmek, haksızlık etmek”

ançada vaḳt urdımız mūsā yalavaçḳa ḳırḳ tünni. yana tuttuŋızlar buzaġını sewüglügke anda kėḍin siler ***küç ḳılıġlı*** siler. 6v/7=002/051

2.“hakkını yemek, tam hakkını vermemek”

umınçsız bolġay kim kötürse ***küç ḳılmaḳ***. 234r/1=020/111

küç ḳılġan “zulmeden, haksızlık eden”

taḳı Taŋrı köndürmez ***küç ḳılġan*** ḳavmlerni 46v/5=003/086

küç ḳılıġlı “zalim[645]”

aydımız ay ādem amrulġıl sen cüftüŋ birle uştmaḫda yėŋler andın ḳayda tilese siler yaḳın kèlmeŋler bu yıġaçḳa bolġay siler ***küç ḳılıġlılardın***. 5v/3=002/035

küç ḳılıġlı boḍun “zalimler topluluğu”

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim ḳoşar Taŋrı üze yalġannı ol oḳılur islāmḳa Taŋrı köndürmes ***küç ḳılıġlı boḍunnı.*** 408v/1=061/007

küç ḳılıġlı ḳullar “çok zalim, çok haksızlık yapanlar, çok zulmedenler”

bütünlükün Taŋrı ermes ***küç ḳılıġlı ḳullarḳa***. 243r/5=022/010

küç ḳılıġlıraḳ “en çok zulmeden”

kim ol ***küç ḳılıġlıraḳ*** anıŋdın kim ḳoştı Taŋrı üze yalġannı azu yalġanḳa tuttı yaraşı ḳaçan keldi erse aŋar. 294r/4=029/068

küç ḳılıġlılardın bol- “zalimlerden olmak”

aydımız ay ādem amrulġıl sen cüftüŋ birle uştmaḫda yėŋler andın ḳayda tilese siler yaḳın kèlmeŋler bu yıġaçḳa ***bolġay siler küç ḳılıġlılardın***. 5v/3=002/035

küç ḳılın- “zulmedilmek, haksızlığa uğramak”

nėgü kim yètürse siler ėḍgülükdin tükel bėrilgey silerke siler ***küç ḳılınmaġay*** siler. 35r/9=002/272

küçine teg- “akıl baliğ olmak”

645 Zulüm olan inanç, söz, fiil ve davranışları işleyen kimseye denir. Kur'an'da zalim kelimesi tekil ve çoğul şekliyle (zalimin, zalimun”135 defa, zulmeden kimseler “ellezine zalimu” ifadesi 33 defa geçmiştir (Karagöz 2005:704).

yawumaŋlar atasızlar tawarıŋa meger anıŋ birle kim ol körklügrek ***teggińceke tėgi küçińe***. 111r/2=006/152

küç tegrül- "haksızlığa uğratılmak"

yoḳ kim Taŋrı arıtur kimni tilese ***küç tėgrülmes*** ayada uḳmış kirçe. 64v/5=004/049

küç tölek iḍileri "kuvvet ve basiret sahipleri"

yāḍ ḳılġıl ḳullarımızını ibrāhīmni isḥāḳını yaʿḳūbnı ***küç tölek iḍileri*** körüş iḍileri. 333r/5=038/045

küç yaraġ bėr- "sağlamlaştırmak, imkan vermek, tasarruf hakkı vermek"

kim yeʾcūc taḳı meʾcūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa çıḳış ḳılmaḳıŋ üzele bizli ara anlarlı ara ḳoçu tuġan aydı ol kim ***küç yaraġ bėrdi*** maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ḳılayın siler ara anlar ara bir tam. 221v/7=018/095

küçi yetmişińçe "güçü yetme, bir şeyi yapabilme gücü olma"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülüklerni fermānlamas miz bir etözke meger ***küçi yetmişińçe*** anlar tururlar uştmaḫ iḍileri. 116v/1=007/042

küçi yet- "muktedir olmak"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülüklerni fermānlamas miz bir etözke meger ***küçi yetmişińçe*** anlar tururlar uştmaḫ iḍileri. 116v/1=007/042

küçińe teg- "akıl baliğ olmak"

yawumaŋlar atasızlar tawarıŋa meger anıŋ birle kim ol körklügrek ***teggińceke tėgi küçińe***. 111r/2=006/152

küçińe tėg- "olgunluk dönemine girmek, eşudd[646]"

ḳaçan ***tėgdi*** erse ***küçińe*** tüz boldı boḍı sını bėrdimiz aŋar könilik bilig, andaġoḳ yanut bėrdimiz ėḍgülük ḳılıġlılarḳa.281v/8=028/014

küçleriŋiz yet- "muktedir olmak"

uyu barıŋlar anlarḳa ***küçleriŋiz yetmişińçe*** küç tölekdin bir kişende tutmaḳdın ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular olarda aḍın. 136v/8=008/060

küçleriŋiz yetmişińçe "muktedir olmak, güç yettiği kadar, muktedir olabildiğince"

uyu barıŋlar anlarḳa ***küçleriŋiz yetmişińçe*** küç tölekdin bir kişende tutmaḳdın ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular olarda aḍın. 136v/8=008/060

646Eşudd kelimesi, ş-d-d kökünden türemiş olup, sertlik, yumuşaklığın zıddı, güç, sağlam ve olgunluk gibi manalar ifade etmektedir. Terim olarak, kişinin tecrübe ve olgunluğa ulaşması demektir. Araplar, gençliğin, ve kuvvetinin doruk noktasına ulaşıp da bu hali noksanlaşmaya başlamayan kişi için "falanca, en güçlü devresine ulaştı" derken, eşudd kelimesini kullanmaktadır.. Eşudd kelimesinin kozmolojik ölçekle 33 yaşa denk geldiği nakledilmektedir. Bu yorum tıp kurallarında uygundur (Kalın 2001:176).

küçümüz yet- "muktedir olabilmek"

anlar üze yol küçeyliki munu andıḳḳaylar oḳ Taŋrı tuta eger ***küçümüz yetse*** erdimiz çıḳġay erdimiz silerniŋ birle yoḳ yoḍun ḳılurlar özlerini. 143r/9=009/042

küçe- 1."zulmetmek, zorla fenalık etmek"

sen mü ***küçersen*** kişilerni bolġınçaḳa tėgi anlar kėrtgünügliler. 162r/3=010/099

2. "gasbetme (haksız yere ve zorla el koyma)"

tiledim ʿayb ök ḳılmaḳım anı erdi anlar öŋdüninde bir ėlig alur erdi tėgme kemini ***küçeyü***. 220v/7=018/079

3."isteksiz olarak yaptırmak, zorlamak "

kim ***küçese*** anlarnı Taŋrı küçemeklerinde kėḍin yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 258r/8=024/033

4."yüklemek, güçlük çıkarmak"

aydı tutmaġıl mėni anıŋ birle kim unıttım ***küçemegil*** maŋa meniŋ işimdin terslik düşvārlıḳ birle. 220r/7=018/073

küçap erk sürgen "çok üstün, ebedî hâkimiyet sahibi, her şeyi saltanatı ve idaresi altında tutan, esma-i hüsna'dan el-Kahhar[647]"

ayġıl Taŋrı turur ḳamuġ nerseni yaratıġlı ol turur bir iḍi ***küçep erk sürgen*** 184v/8=013/016

küçeyü erk sürgen "yenen, ezen, hâkimiyet ve sultasını sürdüren, diktatörlük eden"

ol turur ***küçeyü erk sürgen*** ḳulları üstüninde ıḍur siler üze küḍezçiler. 100v/7=006/061

küçel- "eziyet edilmek, zulmedilmek"

kim tansa Taŋrıḳa kėrtgünmişinde kėḍin meger ol kim ***küçelse*** anıŋ köŋli amrulmış bolsa kėrtgünmek birle yoḳ kim kim açsa tanmaḳlıḳ birle köküzini köŋlini anlar üze öfke turur Taŋrıdın. 204r/3=016/106

küçen- "zulmetmek, fazla yüklenmiş olmak"

ay anlar kim kėrtgündiler yaramaz silerke mīraṣ yėse siler ḳunçuylar ***küçenü***. 60v/2=004/019

küçenü yıġ- "kadınlardan zorla mehirlerini almak[648]"

---

647 "El-Kahr", sözlükte zahiren ve batınen bir şeyi istila etmek hükmü altına alamktır. Allah'tan başka her şeyiyle mevcudatı hükmü ve kudreti altına alan kimse yoktur. Bu kelimeden türeyen "kahir" galip gelen, "kahhar" ise mübalağa ifade edip fazlasıyla hükmü altına alan yegane galip demektir (Cemel 2001:48).

648 Cahiliye çağında, kadınlara verilen mehrin zorla geri alındığını, bunun için kadınlara baskı yapıldığı bilinmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerim tarafından haber verilmektedir. İslam Cahiliye devrinin bu uygulamasını reddetmiş, kadınlara verilen mehrin zorla ellerinden alınmasını da yasaklamıştır (Ateş 1996:292). Cahiliye devrinde kişinin kan akrabası malına vâris olduğu gibi, dul kalan karısına da vâris olurdu. Bir adam yakınlarından biri öldüğü zaman onun karısının üzerine paltosunu atar: "Malına vâris olduğum gibi karısına da vâris olurum, benim onda hakkım" diyerek kadını yönetimi altına alırdı. Artık dilerse kadını kocasının ödediği mehirle başka bir adamla evlendirip parayı kendisi alırdı; dilerse kocasından kadına düşen mala sahip çıkmak için kadını bekletir, evlenmekten men ederdi. Bu hususta kadının rızası olup olmadığına bakılmazdı. O bir eşya gibi devredilirdi. İşte Kur'an bu çirkin geleneği yasaklayarak kadını özgürlüğe kavuşturmuştur (Ateş 1996:132a).

ay anlar kim kėrtgündiler yaramaz (2) silerke mīraṣ yėse siler ḳunçuylar ***küçenü. yıġmanlar*** olarnı. 60v/1=004/019

küçeylik "zorluk, meşakkat"

erür ol kün tanıġlılar üze ***küçeylig***. 264r/5=025/026

küçgey "zorluk, meşakkat"

aydı ay mūsā tileyür mü sėn kim öldürse sėn meni neteg kim öldürdüŋ etözni tün tilemez sen meger kim bolsa sen uluġ ***küçgey*** yer içinde tilemes sen bolmaḳ sen ėḍgülerdin. 282v/1=028/019

küçlen- "güçlenmek, kuvvetlenmek"

yme anıŋ nişānlarından körer sen yerni ḳutḳılıḳ ḳılıġlı ḳaçan indürse miz anıŋ üze suwnı teprenür ***küçlenür***. 351v/6=041/039

küçlendir- "kuvvetlendirmek ***bkz.*** küçlendür-"

taḳı bėrdimiz ʿīsāḳa meryem oġlı belgülerini ***küçlendirdi*** anı arıġ cānlarnı. 32r/5=002/253

küçlendür- "kuvvetlendirmek ***bkz.*** küçlendir-"

ançada aydı Taŋrı ay īsā meryem oġlı yāḍ ḳılġıl meniŋ niʿmetimni seniŋ üze ataŋ üzele ançada ***küçlendürdüm*** sėni arıġ cān birle sözleşti kişilerke beşik içinde ḳırġıl erken. 93v/9=005/110

küçlüg 1."güçlü, kuvvetli"

anlar teg kim silerde öŋdün erdiler ḳavīraḳ silerdin ***küçlüg*** üküşrek mālın oġlanların. 146r/2=009/069

2."güçlü, kuvvet ve kudret sahibi, esma-i hüsna'dan el-Kavi[649]"

bütünlükün Taŋrı ***küçlüg*** turur küsüş. 245v/8=022/040

küçlüg boynaġular "peygamberlere karşı gelen, küfürde direnen inatçı ve mağrur kimseler"

açturı tilediler umınçsız boldı tėgme öfke sürügli ***küçlüg boynaġular*** 189r/8=014/015

küçlüg küç iḍisi "güç sahibi olan Allah, yenilmeyen, yegane galip, esma-i hüsna'dan el-Azīz[650] "

küçlüg küç iḍisi ʿarş iḍisi üskinde orunluġ turur.437r/1=081/020

küçlüg ḳıl- "zulmetmek, haksızlık etmek"

649 Her şeyi takdirine uygun olarak yaratan, her şeyi bilen ve bütün noksanlıklardan münezzeh olan Cenab-ı Hakk her şeye gücü yeten kudret sahibidir. "El-Kavi", Kitab-ı Mübin'de iki kere zikredilmiştir (Cemel 2001:103).

650 Eşi ve benzeri olmayan, değerli, güçlü, hiçbir zaman yenilmeyen yegane galib, şerefli. O'nun benzerlikte zıddı da yoktur. Bütün ihtiyaçlar ona bağlıdır, Kendine ulaşılamaz yegane varlıktır. Aziz kelimesi Kur'an-ı Kerim'de seksen sekiz defa zikredilmiştir. Ancak bu yerlerde Esmâ-i Hüsnâ'dan diğer bir isimle kullanılmış olup münferid olarak kullanılmamıştır (Cemel 2001:36).

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ṣıddīḳ yaʿnī ***küçlüg ḳılur*** anı yoġnayur yaʿnī ʿosman birle tüz boldı ʿalā yotası üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa öfke kelgü üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa. 379r/8=048/029

küçlüg pėrī "en kuvvetli cin, cinlerin en güçlüsü, ifrit"

aydı bir ***küçlüg perī*** perīlerdin men keltürgey men anı saŋa ḳopmazıŋda öŋdün ornuŋdın. 277r/2=027/039

küçlüg uġan tutmaḳı "(Firavun halkı için) galip ve güçlü olan padişahın yakalanması gibi yakalamak"

yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni ḳamuġını törüttimiz nė anlarnı ***küçlüg uġan tutmaḳı***. 391v/5=054/042

küçlüglüg "güçlülük, kuvvetlilik"

ayġıl Taŋrıḳa ol. nelüklüg ***küçlüglüg*** eger tilese köni yolḳa köndürgey erdi silerni yumḳılarnı. 110v/3=006/149

küçlügrek "daha güçlü, çok güçlü"

kim tansa kėrtgünmese Taŋrıda aḍınḳı tapuŋguḳa taḳı kėrtgünse Taŋrıḳa tutuşdı ök ***küçlügrek*** berkrek bir ṣaġuḳa üzülmek yoḳ aŋar. 32v/7=002/256

küçsüz "güçsüz, kuvvetsiz"

aydılar ay şuʿayb uḳmas miz üküşni anıŋdın kim ayur sen biz sėni körer miz biziŋ içinde ***küçsüz***. 170v/9=011/091

küçsüz bol- "aciz olmak, gücü yetmemek"

andın ***küçsüz boldı*** tilegli tilenmiş yaraşınça. 248v/1=022/073

küçsüz ḳıl- "aciz olmak, güçsüz yaratılmak"

ayġay anlar kim ***küçsüz ḳıldılar*** anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar yoḳ kim tünnüŋ alı taḳı kündüznüŋ alı. 314v/6=034/033

küçsüz tut- "küçsüz olmak, ezilmek"

tiler miz kim sipās ursa miz anlar üze kim ***küçsüz tutuldılar*** yer içinde ḳılsa miz anlarnı bir başçı taḳı ḳılsa miz anlarnı mīrāṣ alıġlılar. 281r/4=028/005

küçsüz tutul- "küçsüz olunmak, ezilmek"

eger körse sėn ançada küç ḳılıġlılar turuḳmış bolġaylar iḍileri üskinde yanar amarıları amarıke söz birle ayġay anlar kim ***küçsüz tutuldılar*** anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar eger siler ermediŋizler erse kėrtgünügliler. 314v/3=034/031

küçsüz küçsüzlük "zayıflık üstüne zayıflık"

kötürdi anı anası ***küçsüz küçsüzlük*** üze sütdin aḍırmaḳı ėkki yıl içinde şükr ḳılġıl maŋa atası anası birle. 300r/3=031/014

küçsüz nuṭfe "zayıf bir kök, sperm[651]"

ol ol iḍi ol yarattı silerni ***küçsüz nuṭfedin*** yana ḳıldı yaʿnī yarattı küçsüzlükde kėḍin küçlüg yana ḳıldı küçlügde kėḍin küçsüzlük abuşḳalıḳ. 298v/3=030/054

küçsüz yıḍıġ suw "adi bir su, sperm[652]"

törütmedimiz mü silerni ***yıḍıġ küçsüz suwdın***. 432r/8=077/020

küçsüzle- "zayıflatmak, kuvvetten düşürmek"

aydı anam oġlı bütünlükün boḍun ***küçsüzlediler*** mėni öldürü yazdılar mėni. 125v/6=007/150

küçsüzlük "kuvvetsiz"

ol ol iḍi ol yarattı silerni küçsüz nuṭfedin yana ḳıldı yaʿnī yarattı ***küçsüzlükde*** kėḍin küçlüg yana ḳıldı küçlügde kėḍin küçsüzlük abuşḳalıḳ. 298v/4=030/054

küçsüzrek "en zayıf, daha güçsüz"

ançaḳa tėgi ḳaçan körseler ma anı kim vaʿde ḳıldılar herāyna bilgeyler men kim ol ***küçsüzrek*** yārī ḳılmaḳın azraḳ sanın. 426r/4=072/024

küḍ- "durmak, beklemek, gözlemek; süre vermek ***krş.*** küḍe-"

anlar kim küḍerler ***küḍmezler*** silerke. 75r/4=004/141

küḍmek "bekleme, gözleme"

baḳmaz bular meger bir çoġıḳa yoḳ aŋar bir ***küḍmek***. 331r/5=038/015

küḍügli "koruyan, saklayan, gözetleyici"

ay anlar kim kėrtgündiler kirmeŋler yalavaç ewleriŋe meger destūr bėrilmekdin silerke aşḳa ***küḍügliler*** bolmazlıḳın anıŋ vaḳtiŋe ançası bar ḳaçan ündelse siler kiriŋler. 309v/7=033/053

küḍdür- "beklettirmek"

aydı yalavaçları Taŋrı içinde mü şek ol törütügli köklerni taḳı yerlerni oḳıyur silerni yarlıḳasa silerni yazuḳlarıŋızdın ***küḍdürse*** atalmış vaḳtḳa tėgi. 188v/6=014/010

küḍe- "korumak, himaye etmek ***krş.*** küḍ-"

anlarda bir ançası öter neẓrini anlarda kim ***küḍer*** baḳışḳa ewürmediler ewürmek. 306v/2=033/023

küḍe bėr- "korumak, mühlet vermek"

aydı iḍimā! ***küḍe bėrgil*** maŋa ḳoparılġuları künke tėgi 334v/2=038/079

küḍez- 1."gözetmek, korumak, saklamak"

Taŋrı ***küḍezür*** sėni kişilerdin bütünlükün Taŋrı köndürmes köni yolḳa tanıġlı boḍunlarnı. 88v/8=005/067

2. "kavramak, iyi kavramak, iyi saymak"

651 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

652 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

ol kün ḳoparur anlarnı Taŋrı ḳamuġnı uḳturur anlarḳa atı kim. ḳıldılar ***küḍezmiş*** bėrür atı Taŋrı unuttılar anı. 401r/4=058/006

3.“evlenmek, evlendirmek”

ol tişi kim ***küḍezdi*** uwut endāmını ürdimiz anıŋ içiŋe biziŋ cānımızını. 240v/9=021/091

4.“saymak, kavramak, iyi kavramak, iyi saymak”

bildi kim ***küḍezmes*** siler tün namāznı tevbe ḳażā ḳıldı siler üze oḳuŋlar ne kim āsānraḳ erse ḳur'āndın. 427r/6=073/020

5.“himaye etmek”

aygıl kim ***küḍezür*** silerni tünle kündüz raḥmān Taŋrıdın. 238r/2=021/042

6.“korumak, sakınmak. (Allah'tan korunmak, O'nun azabından korkup sakınmak)”

ol kim ḳulluḳ ḥaḳḳın ötesa ***küḍezdi***. 444v/4=092/005

7. “iffetini, namusunu korumak”

tişilig alıŋlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin ***küḍezigliler*** zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/5=004/025

küḍezigli 1.“gözetleyen, bekleyen, koruyan”

rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın ***küḍezigli*** erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/7=033/035

2. “esma-i hüsna'dan el-Veli”

eger tutsa siler Taŋrıḳa ḳatıġsız emitti köŋülleriŋiz eger arḳalaşsalar anıŋ üze bütünlükün Taŋrı ol ***küḍezügli*** dost turur yme cebra'il turur yme eḍgüler mü'minlerdin ferişteler anda kėḍin barça yārīçi. 415r/6=066/004

3. “iffetli, namuslu kadınlar”

tişilig alıŋlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin ***küḍezigliler*** zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/5=004/025

ferclerini zinādın küḍezigli eren “ zinadan uzak durak erkekler”

rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ***ferclerini zinādın küḍezigli erenler*** ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/7=033/035

ferclerini zinādın küḍezigli tişi “zinadın uzak duran kadınlar”

rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın küḍezigli erenler ***ferclerini küḍezigli tişiler*** yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/7=033/035

küḍezügli dost “dost, sahip”

eger tutsa siler Taŋrıḳa ḳatıġsız emitti köŋülleriŋiz eger arḳalaşsalar anıŋ üze bütünlükün Taŋrı ol ***küḍezügli dost*** turur yme cebra'il turur yme eḍgüler mü'minlerdin ferişteler anda kėḍin barça yārīçi. 415r/6=066/004

küḍezmek 1. "gözetleme, bekleme, hazırlama, hazır etme, hazırlık yapma"
anlar kim tuttılar bir mescid ziyānlıḳ tanmaḳ tarmaḳ mü'minler ara ***küḍezmek*** üçün ol kişi kim toḳuşdı Taŋrı birle yalavaçı birle munda öŋdün. 150r/5=009/107

2. "korumak, riayet etmek, gözetmek"
meryem oġlı bėrdimiz aŋar incīlni ḳıldımız anlarnıŋ köŋülleri içinde uḍu bėrdiler aŋar bağırsaḳlıḳ yarlıḳamaḳlıḳ ḳorḳmaḳlıḳ özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze meger ummaḳ Taŋrı ḫoşnūdluḳını ***küḍezmediler*** anı sezāsınça küḍezmek bėrdimiz anlarnı kim kėrtgündiler anlardın terlerini üküşi anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 400r/3=057/027

küḍezmek bėr- "koruyucu göndermek, peygamberler göndermek"
meger ummaḳ Taŋrı ḫoşnūdluḳını küḍezmediler anı sezāsınça ***küḍezmek bėrdimiz*** anlarnı kim kėrtgündiler anlardın terlerini üküşi anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 400r/3=057/027

küḍezü ḳol- "kendisinden bir şeyi saklamasını, korumasını istemek"
aydı mūsā men ***küḍezü ḳoldum*** iḍimde silerniŋ iḍiŋiz ḳamuġ uluġsıġlıḳ ḳılıġlıdın kėrtgünmes saḳış künike. 343v/9=040/027

küḍezü tile- "mufaza etmesi için emanet etmek, korumakla vazifelendirmek, korumasını istemek"
aḍrar seçer anıŋ birle yalavaçlar anlarḳa kim boyun bėrdiler anlarḳa kim cuhūd boldılar Taŋrılıḳ erenler bilgeler anıŋ ***küḍezü tileyürler*** Taŋrı bitigidin erdiler anın üze tanuḳlar. 85v/6=005/044

küḍezçi 1. "gözetici, koruyucu"
köz tutuŋlar men siler birle ***küḍezçi*** men. 171r/4=011/093

2. "her şeyi gözetleyen, koruyan, esma-i hüsna'dan el-Hafīz[653]"
tap ol Taŋrı ***küḍezçi***. 304r/8=033/003

3. "her şeyi refakat eden, gözetleyen, esma-i hüsna'dan el-Vekil[654]"
bütünlükün kim sen ḳorḳuttaçı sen. Taŋrı tėgme nerse üze ***küḍezçi*** turur. 164r/4=011/012

4. "muhasib, kafî, kefil"
tap ol Taŋrı ***küḍezçi***. 308r/9=033/039

5. "koruyucu Melekler, Hafaza[655]"

653 Lügatta "hafz" kökünden koruma ve unutmamak demek olan "el-Hafız" eşyayı zeval bukmaktan tutan, aklayıp koruyan demektir.Bütün noksanlıklardan münezzeh her şeyi koruyan, gözeten "hafīz" bir şeyi yok olmaktan korumak manasına "hıfz" kökünden gelmektedir. Sübhan Teâlâ yeryüzünde ve gökyüzündeki her şeyi koruyup, kalmasını murad ettiği kadar baki bırakıp, zevale erdirmeyen ve bozmayandır (Cemel 2001:84).
654 Vekil, "ve-ke-le" kökünden türemiş olup vekil kılma demektir. Sübhan Teâlâ kendisine güvenen ve dayanan için vekil olarak yeter. Allah kullarının işlerini idare edendir. O, her şeyden müstağni güvenilip dayanılandır. O, iradesi yönünde bütün işleri çekip çeviren, bütün işlerin çekip çevrilmesinde kendisine güvenilip dayanılandır.Yüce Allah'ın el-Vekil ismi şerifi, Kitap-ı Hakim'de 13 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:102).

ol turur küçeyü erk sürgen ḳulları üstüninde ıḍur siler üze ***küḍezçiler*** kelginçeke tėgi silerde biriŋizke ölüm cānın kötrür anıŋ ıḍılmış yalavaçlarımız anlar süstluḳ ḳılmaslar.101v/7=006/061

küḍezçi anuḳ" gözetleyip, kontrol eden, esma-i hüsna'dan er-Rakib[656]"

sözlemes hīç söz meger anıŋ üskinde bolġay bir ***küḍezçi anuḳ*** 382v/3=050/018

küḍezçi ap yme yazuḳ keçrü "dost ve şefaatçi olan Allah"

yoḳ silerke anda aḍın hīç ***küḍezçi ap yme yazuḳ keçrü*** tilegüçi. 302r/8=032/004

küḍezçi erklig "vekil, koruyucu, gözetliyici, bakıcı, üstlenen, yardımcı, esma-i hüsna'dan el-Vekil[657]"

ermes sen anlar üze ***küḍezçi erklig***. 105v/4=006/107

küḍezçi bol- "koruyucu olmak"

sözlemes hīç söz meger anıŋ üskinde ***bolġay bir küḍezçi*** anuḳ. 382v/3=050/018

küḍezçi ėş "dost, veli"

azu tutundılar anda aḍın dostlar Taŋrı ol turur ***ėş küḍezçi*** ol tirgürür ölüglerni. 353v/9=042/009

küḍezçi Taŋrı "her şeyi gözetleyen, koruyan, esma-i hüsna'dan el-Hafīz[658]"

tap ol ***Taŋrı küḍezçi***. 304r/8=033/003

küḍezçi bol- "koruyucu olmak, korumak"

körmez mü sėn anı kim tutundı Taŋrısını öz tilekini. sėn mü ***bolur sėn anıŋ üze küḍezçi***. 265r/5=025/043

küḍezçi ıḍ- "koruyucu olarak göndermek"

eger yüz ewrürseler ***ıḍmadımız sėni anlar üze küḍezçi.*** 357v/5=042/048

küḍezgüçi "bekçi, gözetiçi"

aydı ol mėnli ara taḳı sėnli ara. ėkki vaḳtnıŋ ḳayusını ötedim erse teŋde keçmek yoḳ meniŋ üze. Taŋrı anıŋ üze ayur miz ***küḍezgüçi***. 283r/7=028/028

küḍezil- 1."korunmak"

taḳı ḳıldımız kökni köge ***küḍezilmiş***. 237r/9=021/032

---

655 Arapça hafaza "hafız, ezberleyen, muhafaza eden, koruyan" kelimesinin çoğuludur. Ezberleyenler, muhafaza edip koruyanlar manasına gelmektedir. O halde Hafaza Melekleri, "muhafaza eden, koruyan melekler" demektir (Türk 2001:191).

656 Noksan sıfatlardan münezzeh her şeyi kontrol eden Allah (c.c.) bize şah damarımızdan daha yakındır. Kullarının fiillerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz."Er-Rakīb" Kur'an-ı Kerim'de üç yerde zikredilmektedir (Cemel 2001:91).

657 Vekil, "ve-ke-le" kökünden türemiş olup vekil kılma demektir. Sübhan Teâlâ kendisine güvenen ve dayanan için vekil olarak yeter. Allah kullarının işlerini idare edendir. O, her şeyden müstağni güvenilip dayanılandır. O, iradesi yönünde bütün işleri çekip çeviren, bütün işlerin çekip çevrilmesinde kendisine güvenilip dayanılandır.Yüce Allah'ın el-Vekil ismi şerifi, Kitap-ı Hakim'de 13 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:102).

658 Lügatta "hafz" kökünden koruma ve unutmamak demek olan "el-Hafız" eşyayı zeval bukmaktan tutan, aklayıp koruyan demektir.Bütün noksanlıklardan münezzeh her şeyi koruyan, gözeten "hafīz" bir şeyi yok olmaktan korumak manasına "hıfz" kökünden gelmektedir. Sübhan Teâlâ yeryüzünde ve gökyüzündeki her şeyi koruyup, kalmasını murad ettiği kadar baki bırakıp, zevale erdirmeyen ve bozmayandır (Cemel 2001:84).

küḍezilmiş bitig "Levhü'l mahfuz[659]"

çın-oḳ bildimiz anı kim eksütür yerni anlardın biziŋ üskimizde ***bitig turur küḍezilmiş*** 381v/9=050/004

küḍezilmek tile- "korunmak istemek"

eger tileseler ***küḍezilmek tilemekiŋiz*** üçün yaḳınraḳ tirigliknig. 258r/8=024/033

küḍezilmiş taḫta "Levhü'l mahfuz[660]"

küḍezilmiş taḫta içre. 440v/2=085/022

küḍül- "bakılmak, bekletilmek, mühlet verilmek. ***bkz.*** küyül-"

aydı sen ***küḍülmişlerdin*** sen. 193v/8=015/037

küḍülmiş "mühlet verilen, müsamaha gösterilen"

aydı sen ***küḍülmişlerdin*** sen 334v/3=038/080

küfr (<A.) "Allah'a inanmama, inkâr etme, dinsizlik, küfür[661]"

bütünlükün iblīsniŋ alı keydi erür ***küfr*** ol. 67r/7=004/076

küfr bol- "kâfir olmak"

ḥaḳīḳāt üze anlar kim kāfir boldılar bitmişlerindin soŋra andın soŋ ***boldılar küfr*** yanındın ḳabūl ḳılınmaġay tevbeleri. 46v/9=003/090

küfr keltür- "inkâr etmek"

taḳı ne kim ḳılsaŋız ḫayrdın ***küfr ketürmegey*** siz aŋa. taḳı Taŋrı bilir ök ḳorḳġanlar. 49r/6=003/115

küfr ketür- "inkâr etmek"

ayġıl anlarḳa kim ***küfr ketürdiler*** yeŋilgey siz taḳı yandurulġay siz tamuġ tapa. 39r/1=003/012

küfr ketürgenler "Allah'ı tanımamazlıktan gelenler, Allah'ı tasdik etmeyenler"

taḳı arıtmaḳ üçün Taŋrı anlarnı kim bittiler taḳı yoḳatmaḳ üçün ***küfr kėtürgenlerni***. 51r/9=003/141

küfr ketürgen erenler "Allah'ı tanımamazlıktan gelen erkekler, Allah'ı tasdik etmeyen erkekler"

taḳı yārī bėrgil bizke ***küfr ketürgen erenler*** üze. 52r/3=003/147

kükre- "kükremek"

---

659 "Doğrusu sana vahyedilen bu Kitap, Levh-ı Mahfuz'da bulunan şanlı bir Kur'an'dır." (85/21-22) Ayette geçen Levh-ı Mahfûz, şeytanlardan, her türlü tahrifattan korunmuş ve Kur'an başta olmak üzere diğer ilahî kitap nüshalarının bulunduğu ve keyfiyeti meçhul, Allah katında özel bir yerdir (Türk 2001:164) .

660 "Doğrusu sana vahyedilen bu Kitap, Levh-ı Mahfuz'da bulunan şanlı bir Kur'an'dır." (85/21-22) Ayette geçen Levh-ı Mahfûz, şeytanlardan, her türlü tahrifattan korunmuş ve Kur'an başta olmak üzere diğer ilahî kitap nüshalarının bulunduğu ve keyfiyeti meçhul, Allah katında özel bir yerdir.

661 Sözlükte "bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek ve nimete nankörlük etmek" anlamlarındaki küfür kavramı dini bir terim olarak; Hz. Peygamber'i ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlamak, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini veya bir kaçını inkar etmek demektir (Karagöz 2005:390).

ol kün süḏrülseler ot içinde yüzleri üze. tatıŋlar tamu ***kükremekini***. 391v/9=054/048

kükremek "kükreme"

ol kün süḏrülseler ot içinde yüzleri üze. tatıŋlar tamu ***kükremekini***. 391v/9=054/048

kükürd "kükürt "

ay anlar kim kėrtgündiler küḏeziŋler özüŋizlerni yme kişiler meŋizlerni otdın yaŋuluḳ turur ***kükürd*** taşı anıŋ üze ferişteler ėrigler ḳatıġ küçlügler yarlıġdın çıḳmaslar Taŋrıḳa nė fermānlasa olarḳa ḳılurlar nė fermānlansa siler. 415v/2=066/006

kükürd taşı ay anlar kim kėrtgündiler küḏeziŋler özüŋizlerni yme kişiler meŋizlerni otdın yaŋuluḳ turur ***kükürd taşı*** anıŋ üze ferişteler ėrigler ḳatıġ küçlügler yarlıġdın çıḳmaslar Taŋrıḳa nė fermānlasa olarḳa ḳılurlar nė fermānlansa siler. 415v/2=066/006

kül "kül, toz"

anlarıŋ meŋzeki kim tandılar iḏileriŋe işleri ***kül*** teg ḳatıġ ḳopsa aŋar yėl tüpilig kün içinde umaslar anıŋdın kim ḳazġandılar nerse üze. ol turur ol yolsuzluḳ ol ıraḳ. 189v/2=014/018

kül- 1."gülmek"

küle turur sewünçlüg. 436r/8=080/039

2. "alay etmek, alçaltmak, alay konusu etmek"

taŋlar sen anlar ***külerler***. 325v/3=037/012

külçir- "gülümsemek"

külçirer küler anıŋ sözindin aydı iḏimā! ilhām bėrgil maŋa yā beklegil mėni şükr ötemekimke seniŋ niʿmetiŋe ol kim ėḏgülük ḳıldıŋ meniŋ üze meniŋ atam üze ḳılmaḳımḳa ėḏgülük taplar sen anı. 275v/6=027/019

küldür- 1."güldürmek"

ol kim ol ***küldürdi*** yıġlattı. 389v/3=053/043

2."güldürmek, gülme hasletini halk etmek"

ol kim ol ***küldürdi*** yıġlattı. 389v/3=053/043

kümüş "gümüş"

eger bolsa anlarḳa ne kim yer içindeki altun ***kümüş*** yumḳı yme aŋar meŋzer anıŋ birle yuluş ḳolsalar. 185r/5=013/018

kün "gün[662]"

662 Oturmanın zıddı, bir kalkış, kıyamet için 'azm, muhafaza ve ıslah, vukuf, ve sebat içinde adalet, bir şeyin değeri, kıyamet günü mahlukatın tekrar dirilerek kalktığı zaman, Cuma günü, gecenin bir parçası, sınırı belli olmayan vakit gibi anlama gelmektedir. Kıyamet, Kur'an'da 70 yerde yevm kelimesi ile birlikte terkip halinde geçmektedir. Bu durumda, kıyametin kendisinin zaman olmadığı, zamanın mahiyetini bildirdiği görülür (Kalın 2001:147-148).

ay anlar kim kėrtgündiler yėtürünler anıŋdın kim rūzī ḳıldımız silerke kelmişde öŋdün bir ***kün*** satıġ yoḳ anıŋ içinde dostluḳ yoḳ taḳı yme keçrütülmek yoḳ tanıġlılar anlar tururlar küç ḳılıġlılar. 32r/9=002/254

aḍırmaḳ küni "Bedir savaşı"

eger kėrtgünse siler Taŋrıḳa ne kim indürdimiz ḳulumız üze ***aḍırmaḳ küninde*** ol kün körüşti ḳawuştı ėkki gürūh. 135r/4=008/041

bezek küni "süs günü, bayram günü, aşure günü, cumartesi günü, şenlik günü"

aydı siziŋ vaʿdeke ***bezek küni*** tėrilgey kişiler kün yaḍlur vaḳtda. 230v/9=020/059

biçeri kün "hasat günü"

ol ol iḍi yarattı būstānlar yaḍınç balmışlar yaḍınç balmaduḳlar ḫurmā yıġaçı ekin türlüg türlüg yėmişi zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. yėŋler anıŋ yėmişindin ḳaçan yėmişlese bėriŋler anıŋ ḥaḳḳını ***biçeri kün*** ḥaddın keçürmeŋler. 109r/9=006/141

ḥacc küni "hac günü"

uḳturmaḳ bildürmek Taŋrıdın yalavaçıdın kişilerke ***ḥacc küni*** uluġraḳ bütünlükün Taŋrı bīzār turur ortaḳ ḳatıġlılardın taḳı yalavaçı. 138v/6=009/003

ḥuneyn toḳışı kün "Huneyn savaşı günü"

ḥuneyn toḳışı kün ançada ḫoş keldi silerke üküşlükünizler muŋsuz ḳılmadı silerdin nerse tarudı siler üze yer ol kim kėŋüdi erdi. 141r/5=009/025

kėḍinki kün "Ahiret, Ahiret hayatı"

anlar ***kėḍinki kün*** anlar osanuḳlar. 294v/4=030/007

ḳıyāmet kün "Kıyamet günü"

ėtildi bezeldi anlarḳa kim tandılar yaḳınraḳ tiriglik efsūs tönerler anlarnı kim kėrtgündiler anlarnı ḳorḳdılar olarda üstün ol ***ḳıyāmėt kün***. 25r/7=002/212

ḳıyāmet küŋ "Ahiret, Ahiret hayatı"

ne kim indürüldi saŋa iḍiŋdin boynaġuluḳın kėrtgünmemekin kemiştimiz anlar ara yaġılıḳnı sewügsizlikni ***ḳıyāmet künke*** tėgi. 88v/1=005/064

ḳızġut küni "azap günü"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳutġardımız ṣāliḥ yalavaçnı anlarnı kim kėrtgündiler anıŋ birle yarlıḳamaḳ birle bizdin kim ol ***ḳızġut künidin***. 168v/8=011/066

ḳopmaḳ kün "Kıyamet günü"

anlar kim kizlerler anı kim indürdi Taŋrı bitigdin yā kitābdın satġın alurlar anıŋ birle az bahānı anlar yėmesler ḳarınları içinde meger otnı sorulmas olarḳa Taŋrı ***kopmaḳ kün*** arıtmas olarnı anlarḳa. 20r/7=002/174

köçgü kün "yolculuk, göç günü"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yünül tutar siler anı ***köçgü künleriŋizde*** turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 202r/1=016/080

kün bat- "güneş batmak, karanlık çökmek"

seringil anıŋ üze kim ayurlar namāz ḳılġıl iḍiŋke kün tuġmazda öŋdün taḳı ***kün batmazda*** aşnu. 383v/3=050/039

kün batsıġ "gün batısı, batı"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın keltürgil anı ***kün batsıġdın*** başı tezginip ḳaldı ol kim tandı. 33r/5=002/258

kün batışı "gün batısı, batı"

ermes ėḍgülük ewürse siler yüzüŋüzlerni kün tuġuşı tapa ***kün batışı*** tapa. 20v/3=002/177

kün batışıġ "gün batısı, batı"

Taŋrıḳa turur kün tuġusıġ ***kün batışıġ*** ḳança kim yüz ewürse siler ṭāʿat ḳılu anda Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳı. 14r/2=002/115

kün batışıġ iḍisi "batının Rabbi"

aydı kün tuġusuġ iḍisi ***kün batşıġ iḍisi*** ne kim ol ėkki ara erse eger uḳar erse siler. 268r/9=026/0028

kün batmazda aşnu "güneş batmaktan önce"

seringil anıŋ üze kim ayurlar namāz ḳılġıl iḍiŋke kün tuġmazda öŋdün taḳı ***kün batmazda aşnu***. 383v/3=050/039

kün ḫaḳḳı "güneşe ant olsun ki"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ***kün ḫaḳḳı*** anıŋ yaruḳluḳı ḫaḳḳı. 444r/4=091/001

kün ḳarar- "gün kararmak, gün batmak"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ḳaçan ***kün ḳararsa***. 436v/3=081/001

kün ḳırıça erklik bol- "zerrece, zerre kadar, zerre ağırlığınca şeye sahip olmak"

erklig bolmas kün ḳırıça kökler içinde ap yme yer içinde. 313v/8=034/022

kün ḳızılı "şafak (akşamleyin zuhur eden ufuktaki kızıllık)"

ant içer men ***kün ḳızılı*** bile. 439v/2=084/016

kün ḳızılı bile ant iç- "akşamın alaca karanlığına ant içmek"

ant içer men kün ḳızılı bile. 439v/2=084/016

kün orta namāzını "ikindi namazı"

küḍeziŋler namāzlar üze yaʿnī ***kün orta namāzı*** ḳopuŋlar Taŋrıḳa yarlıġ turuġlılar. 30r/3=002/238

kün ortası "öğle vakti, öğleyin, zuhr[663]"

taŋ namāzıda öŋdün ol uġurda kim ḳoḍur siler tonlarıŋızını ***kün ortasındın*** yana yatġu namāzda kėḍin. 260v/9=024/058

663 z-h-r- kökünden gelen bu kelime, gizli olanın ortaya çıkması, her şeyin ortası, zeval vakti, gündüzün yarısına verilen ad, yahut gündüzün yarısını teşkil eden sınır, öğle ve öğle namazı vakti manalarını ifade etmektedir (Kalın 2001:109). Bununla bağlantılı olarak *Zuhr-i Ahir Namazı* terimi de son öğle namazı anlamına gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak, Cuma namazının sahih olmaması ihtimalinden dolayı ihtiyaten kılınması kabul edilen öğle namazıdır (Karagöz 2005:718b).

kün sa- "iddet için gün saymak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan nikāḥ ḳılsa siler kėrtgünmiş ḳunçuylarını yana boşasa siler anlarnı yuḳamamışınızlarda öŋdün yoḳ silerke anlar üze ***kün samaḳdın*** kim sanar siler anı. 309r/1=033/049

kün tuġmazda aşnu taḳı batmazında aşnu "göz açıp kapanıncaya kadar, tarf[664]"

seringil anıŋ üze kim ayurlar namāz ḳılġıl iḍiŋke ***kün tuġmazda öŋdün taḳı kün batmazda aşnu***. 383v/3=050/039

kün tuġusıġ "gün doğusu, doğu"

Taŋrıḳa turur ***kün tuġusıġ*** kün batışıġ ḳança kim yüz ewürse siler ṭāʿat ḳılu anda Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳı. 14r/2=002/115

kün tuġusuġ iḍisi "doğunun sahibi olan Allah"

aydı ***kün tuġusuġ iḍisi*** kün batşıġ iḍisi ne kim ol ėkki ara erse eger uḳar erse siler. 268r/9=026/028

kün tuġarda "doğu, maşrık"

uḍtılar anlarḳa ***kün tuġarda***. 269v/3=026/060

kün tuġusuġ yıraḳlıḳıça "doğunun ve (batının) uzaklığı kadar"

ḳaçan kelseler biziŋke ayġay ay kāşki erse mėnli ara sėnli ara kün batşıġdın ***kün tuġuşuġ yıraḳlıḳıça*** nėme yawuz ḳoldaş ėş ol. 360v/6=043/038

kün tuġuşı "gün doğusu, doğu[665]"

ermes ėḍgülük ewürse siler yüzüŋüzlerni ***kün tuġuşı*** tapa kün batışı tapa. 20v/2=002/177

kün tuġuşıġ "gün doğusu, doğu"

ḳaçan tėgdi erse ***kün tuġuşıġḳa*** buldı anı tuġar bir boḍun üze ḳılmadımız anlarḳa andın aḍın örtüg. 221/2=018/090

kün tuġuşuġ "gün doğusu, doğu"

yana mīrāṯ bėrdimiz ol boḍunlar kim küçsüz żaʿīf bilür erdiler yėriŋ ***kün tuġuşuġlarını*** anıŋ batışıġlarında ol kim berekātnı ḳıldımız anıŋ içinde 124r/4=007/137

kün tuġmaġu ḳını "Kıyamet saati veya Kıyamet azabı"

tutaşı anlar kim tandılar sėzik içinde andın ançaka tėgi kelgey anlarḳa uluġ kün tawışsuzun azu kelgey anlarḳa ***tuġmaġu kün ḳını*** yaʿnī ḳıyāmet ḳını. 247r/2=022/055

kün tamunı "Cehennem"

---

664 Göz kapağını kapatmak, göz ucuyla bakmak, her şeyin sonu, bakış anında göz kapaklarının hareketi, bakarken bakışı başka bir noktaya çevirmek, gözün bakacağı en son noktaya bakıp orada arşı görmek gibi manalar ifade eden kelime, söz konusu zamanın kısalığını göstermek için örnek olur. Göz kapaklarının bakmak için yapmış olduğu hareket ise irade dışı meydana gelen bir harekettir (Kalın 2001:189).

665 Mekânun Şarkî, doğu tarafı, doğudaki yer anlamında bir ifadedir. Araplara göre doğu tarafı, batı tarafından daha kutsal görülürdü. Hristiyanlara göre namaz için kıble doğu tarafı idi. Rivayete göre Hz. Meryem, hayız gördüğü için yahut başka bir sebepten dolayı kendisini ibadete adadığı mescidin doğu tarafına çekilmişti (Akpınar 2002:167).

keldürülgey ***kün tamunı*** ol kün pend alġay kişi ḳayudın bolġay aŋar pend tutmaḳ. 443r/4=089/023

kün yöriyür amrulġu yériŋke "güneşin kendi yörüngesinde hareket etmesi, Cehennem[666]"

kün ***yöriyür amrulġu yériŋke*** ol turur küsüş bilgen iḍiniŋ tėŋlemeki 327v/=036/038

künke tapunġanlar "Sabiiler, Hz. İbrahim'in dinini devam ettiren eski bir topluluk, Babilde yaşayan ve yarı Hristiyan olan bir mezhep müntesibi, Hz. Yahya'nın tâbilerine benzerler"

anlar kim kėrtgündiler yana anlar kim cuhūd boldılar tersālar ***künke tapunġanlar*** 8r/4=002/062

künke tapunġanlar "Sabiiler, Hz. İbrahim'in dinini devam ettiren eski bir topluluk, Babilde yaşayan ve yarı Hristiyan olan bir mezhep müntesibi, Hz. Yahya'nın tâbilerine benzerler"

bütünlükün anlar kėrtgündiler yana anlar cuhūd boldılar ***künke tapunġanlar*** tersālar kim kėrtgündi erse Taŋrıḳa kėḍinki künke ḳıldı ėḍgü ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmazlar. 89r/3=005/069

ol kün "Kıyamet günü"

ol kün kim bulur tėgme bir ten anı kim ḳıldı eḍgülükdin ḥāżır ḳılınmış. 41r/2=003/030

ėkki cemʿ satġaşmış kün "Uhudda savaşında iki birliğin karşılaştığı gün (savaş günü)"

taḳı ol nerse kim tėgdi sizke ***ėkki cemʿ satġaşmış kün*** Taŋrı destūrı birle taḳı bilmek üçün mü'minlerni 54r/6=003/166

ėkki cemʿ satġaştuḳı küni "Uhudda savaşında iki birliğin karşılaştığı gün"

ḥaḳīḳat üze anlar kim iʿrāż ḳıldılar sizdin ***ėkki cemʿ satġaştuḳı küninde*** tayanmaḳ tiledi anlardın iblīs ol nerseniŋ pāresi birle kimi ḳazġandılar. 53r/4=003/155

saḳış yanut küni "Kıyamet günü"

erklig ***saḳış yanut küniniŋ***. 1v/3=001/004

soŋ kün "Ahiret günü"

ol pend bėrilür anıŋ birle kim bolsa sizlerdin kėrtüngen Taŋrıḳa hėm ***soŋ künke***. 28v/7=002/232

666 Bu ifadeyi Ateş şöyle tercüme etmiştir: " Burada kelimesi mimli mastar, zaman isimi ve mekân ismi olabilir. Lâm ile de birkaç mânâ kazanır. Onun için bu ifade birkaç mânâya gelir: önce Güneş, kör bir rastlantı eseri değil, sabit bir yasa ile yürür, demektir. Güneş bir istikrar için, yani kendi sisteminde bir düzen oluşturmak için akıp gider, mânâsı da vardır. Müstekarr zaman ismi olduğuna göre mânâ: Güneş kendisine özgü bir istikrar, yan, durma zamanına kadar akıp gider, demek olur ki bu durma zamanı, Güneş'in söndürüleceği kıyamet zamanıdır. Müstekarr mekân ismi olursa: Güneş kendine tahsis edilmiş bir istikrar yerinde, yani bir yörünge içinde akıp gider, demek olur. Keza Güneş, istikrar bulacağı yer için hareket eder mânâsı da vardır, ki bu takdirde Güneş'in, başka bir merkeze doğru hareket etttiği de anlaşılır. Hâsılı ayet, her mânâsıyla pozitif ilme uygun düşen İlâhî bir mucizedir"(Ateş 1973:657).

uluġ kün "Mahşer günü"

uḍu barmas men meger aŋar kim yarlıġ ıḍlur maŋa men ḳorḳar men eger yazsa men iḍimke ***uluġ kün*** ḳınındın. 229r/3=020/015

uluġ kün ḳını "Kıyamet azabı"

uḍu barmas men meger aŋar kim yarlıġ ıḍlur maŋa men ḳorḳar men eger yazsa men iḍimke ***uluġ kün ḳınındın***. 229r/3=020/015

uluġ kün ḫaberi "Kıyamet gününün haberi, yargı gününün haberi"

uluġ kün ḫaberindin. 433r/7=078/002

kün ẕerresi "zerrece, zerre kadar, zerre ağırlığınca"

örtülmes andın ***kün ẕerresi*** aġrınça kökler içinde ap yme yer içinde. 312r/3=034/003

kün ẕerresi aġrınca "zerrece, zerre kadar, zerre ağırlığınca"

örtülmes andın ***kün ẕerresi aġrınça*** kökler içinde ap yme yer içinde. 312r/3=034/003

kün ẕerresidin kiçigrek "zerre ağırlığınca, çok küçük"

ap yme ***kün ẕerresidin kiçigrek*** ap yme uluġraḳ meger bitig içinde belgülüg. 312r/4=034/003

künke tapunġanlar "Sabiiler, Hz. İbrahim'in dinini devam ettiren eski bir topluluk, Babilde yaşayan ve yarı Hıristiyan olan bir mezhep müntesibi, Hz. Yahya'nın tâbilerine benzerler"

anlar kim kėrtgündiler yana anlar kim cuhūd boldılar tersālar ***künke tapunġanlar***. 8r/4=002/062

kün yöri- "güneş akıp gitmek, gece ve gündüz olayı sürmek"

kün yöriyür amrulġu yėriŋke. 322v/6=036/038

künni menzil ḳıl- "güneşi menzil yapmak"

yalavaçı kim mü'minlerke ***künni menzil ḳılu*** yarlıḳadı. 205v/9=017

künni yarutġan ḳıl- "güneşi aydınlatan kılmak"

ol ol iḍi kim ***ḳıldı künni yarutġan*** aynı yaruḳluḳ teŋledi anı tüşnekler bilse siler yıllar sanını saḳışını. 153v/1=010/005

küŋ "cariye[667]"

kėrtgünmiş ***küŋ*** yėgrek turur ortaḳ ḳatıġlı tişidin neçe yme ḫoş kelse silerke. 26v/8=002/221

kündelü "kuşluk vakti[668]"

667 Savaş sonucu esir edilen erkeklere "köle", kadın ve kızlara "cariye denir. Esir edilen köle ve cariyeler savaşa katılan mücahidlere dağıtılırdı. Cariyeliğin tarihi de kölelik kadar eskidir. Cariye sahipleri ondan istedikleri gibi tasarruf ederlerdi. Hizmetçi olarak çalıştırır, istediklerinde satabilir, hatta güzel ve maharetli olanlar, başkalrına hediye edilirdi. Bazen o tür cariyeler, efendilerinden çocuk sahibi olarak içerisinde bulundukarı konakların anne ve sahibesi olurlardı. Efendisinden çocuğu olan cariye satılmazdı ve efendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşmuş olurdu (İslami Bilgiler Ans 1993:115).

668 Güneşin doğduktan sonra bir mızrak boyu yükselmesinden, başka bir deyişle güneşin doğmasından takriben 45-50 dakika geçmesinden, zeval vaktine kadar olan süreye kuşluk vakti denir (Karagöz 2005:390).

azu ḳorḳunçsuz mı boldı ėlleri boḍunı kim kelmekke olarḳa ʿaẕābımız ***kündelü*** anlar oynarlar. 121v/7=007/098

küneş "güneş"

yoruġlı ***küneş*** yulduzlar birle. 436v/8=081/016

kündüz "gündüz"

bütünlükün köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde tün ***kündüz*** barmaḳı kelmeki içinde kemi ol kim yöriyür teŋiz içinde anıŋ birle asıġ ḳılur kişiler anı kim indürdi Taŋrı kökdin suwdın tirgürdi anıŋ birle yerni ölmişde kėḍin. 19r/5=002/164

kündüz burçḳaḳları "gündüz saatleri"

tün sāʿātlarında tesbīḥ ḳılġıl ***kündüz burçḳaḳ*** -larında bolġay kim taplanġay sen. 236r/3=020/130

kündüz ḥaḳḳı "gündüze ant olsun ki"

kündüz ḥaḳḳı ḳaçan yarusa. 444v/3=092/002

kündüz yarul- "güneş parlamak"

yme ***kündüz ḳaçan yarulsa*** anı. 444r/4=092/002

kündüz nişānını ḳıl- "gündüzü delil yaratmak"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān yoydımız tün nişānını taḳı ***ḳıldımız kündüz nişānını*** körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/8=017/012

kündüzni çıḳar- "kuşluk vaktine ulaştırmak"

ḳararttı anıŋ kėçesini taḳı ***çıḳardı kündüzni***. 435r/3=079/029

kündüzni tiriglik ḳıl- "gündüznü geçim kaynağı olarak vermek, geçimini temin etmek için yaratmak"

ḳıldımız kündüzni tiriglik 433v/1=078/011

kündüzniŋ ėkki yanı "taraf, uç, kenar"

aḍaḳın tutġıl namāznı ***kündüzniŋ ėkki*** yanında bir pāre tündin. 172v/3=011/114

kündüzniŋ alı "gündüzün hilesi"

ayġay anlar kim küçsüz ḳıldılar anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar yoḳ kim tünniŋ alı taḳı ***kündüzniŋ alı***. 314v/7=034/033

küngüre (<F.) "köşk, saray"

anlar kim ḳorḳtılar iḍilerindin anlarḳa ***küngüre*** anda üstün küngüre turġuzmış aḳar anıŋ altınındın arıḳlar. Taŋrınıŋ vaʿdesi. 336v/6=039/020

küngüre turġuz- "köşk yapmak, saray yapmak"

anlar kim ḳorḳtılar iḍilerindin anlarḳa küngüre anda üstün ***küngüre turġuzmış*** aḳar anıŋ altınındın arıḳlar. 336v/6=039/020

künki "güne ait olan"

tatıŋlar unutmışınızlar üçün bu ***künki*** künni körkitmekiŋizlerni biz ḳoḍtımız silerni. 303r/1=032/014

künile- "kıskanmak"

sewer üküşi bitig iḍilerindin eger yandursalar silerni kėrtgünmekiŋizlerde kėḍin kāfirlerde ***künileyü*** özleri üskindin belgürmişde kėḍin anlarḳa keçrüŋler yanut ḳılmaḳdın keltürgինçeke tėgi Taŋrı öz yarlıġını. 13r/7=002/109

küp "küp, tabak"

küpler kūzehler birle yme saġraḳ bulaḳdın aḳar ḫoş suw. 395r/2=056/018

kür "ağırlık ölçüsü"

bir kür ẕerresi aġrınça "bir zerre ağırlığınca[669]"

bütünlükün Taŋrı küç ḳılmas bir ***kür ẕerresi aġrınça***. 63v/2=004/040

küri "ağırlık birimi"

eger bolsa ***küri*** aġrıça ispendāndın keltürgey miz anı. 238r/9=021/047

küse- 1."arzu etmek"

aġırlıġ ewnüŋ üskinde. iḍimizā! aḍaḳın ḳılsa siler namāznı ḳılġıl köŋüllerni kişilerdin ***küser*** anlarḳa rūzī ḳılġıl anlarḳa yėmişlerdin bolġay kim anlar şükr ötegeyler. 191r/8=014/037

2. "temenni etmek, ümit vermek"

ayġıl eger bolsa silerke kėḍinki sarāy Taŋrı üskinde ḳatıġsız boḍunda aḍın ***küseŋler*** ölümni eger erse siler çaḳ sözlegliler. 11v/5=002/094

3. "ümit vermek, ülkü ve ideal kurmaya sevketmek"

vaʿde bėrür anlarḳa ***küsetür*** anlarḳa. 72v/7=004/120

küseg "arzu, istek, şehvet"

ol anlarnıŋ ***küsegleri***. 13v/2=002/111

küseglik "arzu, istek, şehvet"

siler mü kelür siler erenlerke ***küseglikin*** tişilerde aḍın yoḳ kim siler boḍun siler biligsizler. 278r/5=027/055

küset- "arzu ettirmek"

vaʿde bėrür anlarḳa ***küsetür*** anlarḳa. 72v/7=004/120

küstez- "korumak, gözetmek"

Taŋrı ḳıldı silerke anıŋdın kim yarattı köligeler ḳıldı silerke taġlardın saḳınġular ḳıldı silerke köŋlek keḍimler ***küstezür*** silerni isigdin iç tonlar küstezür silerni ḳatıġlıḳınızlardın. 202r/3=016/081

küsüş "arzu" metinde üstün, aziz ***bkz***. küşüş"

ermez ol Taŋrı üze ***küşüş***. 318r/7=035/017

küsüş aġırlıġ "çok şerefli"

tatıġlı sen ol sen ***küşüş aġırlıġ***. 365r/6=044/049

küsüş bağışlaġan "çok lutufta bulunan Allah, esma-i hüsna'dan el-Vahhab"

669 Kür "ağırlık ölçüsü", Buddhist çevre metinleri ile sivil belgelerde özellikle kuru yiyecekler için kullanılan bir ağırlık ölçüsü olarak *küri* şeklinde geçmiştir (Kök 2004:59).

azu anlar üskinde mü turur iḍiŋ raḥmetiniŋ ḫazīneleri ***küsüş bağışlaġan***. 330v/9=038/009

küsüş bilgen iḍi "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim"

eger sorsa sen anlarḳa kim yarattı köklerni yerni ayġaylar oḳ yarattı anlarnı ***küsüş bilgen iḍi***. 358v/6=043/009

küsüş bilgen iḍiniŋ teŋlemeki "üstün ve bilen Allah'ın takdiri esma-i hüsna'dan el-Alim, el-Aziz"

ol turur ***küsüş bilgen iḍiniŋ tėŋlemeki***. 322v/6=036/038

küsüş bütün işlig "hüküm ve hikmet sahibi esma-i hüsna'dan el-Aziz, el-Hakim"

taḳı ol ***küsüş bütün işlig***. 296r/6=030/027

küsüş küçlüg "kuvvetli ve galib olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Kavi, el-Aziz"

Taŋrı yinçge körügli turur ḳullarıŋa rūzī ḳılur kimke tilese ol turur ***küçlüg küsüş***. 355r/5=042/019

küsüş ögdülmiş Taŋrı "övgüye layık olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Hamid"

öç almadılar anlardın meger kėrtgündükleri birle ***Taŋrıḳa küsüş ögdülmiş***. 440r/3=085/008

küsüş örtügli "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el-Gafur"

kökler yerler iḍisi ne kim ol ėkki ara erse ***küsüş örtügli***. 334r/2=038/066

küsüş yarlıḳaġan "üstün ve merhamet eden Allah, esma-i hüsna'dan er-Rahim, el-Aziz"

bütünlükün sėniŋ iḍiŋ ol turur ***küsüş yarlıḳaġan***. 270v/8=026/104

küsüş yarlıḳaġlı "üstün ve merhamet eden Allah, esma-i hüsna'dan er-Rahim, el-Aziz"

sėniŋ iḍiŋ ol turur ***küsüş yarlıḳaġlı***. 267v/5=026/009

küsüş yazuḳ örtgen "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el- Gafur"

bilgil ol turur ***küsüş yazuḳ örtgen***. 335r/8=039/005

küsüş yazuḳ örtügli iḍi "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el Gafur[670]"

oḳır siler mėni tansa men Taŋrıḳa ortaḳ ḳatsa men aŋar anı yoḳ maŋa anda bilig men oḳır men silerni ***küşüş yazuḳ örtügli iḍike***. 345r/7=040/042

küsüş öç almaḳ iḍisi "inkarcılara hak ettiği cezayı verecek olan yegane varlık (Allah)tır"

kimni köndürse Taŋrı yoḳ aŋar hīç azġan. ermes mü Taŋrı ***küşüş öç almaḳ iḍisi***. 338r/4=039/037

küsüş örtgen "tevbe edenleri bağışlayan Allah esma-i hüsna'dan el-Gafur"

670 Sözlükte, gizlemek, kirden pastan korumak için bir şeyin üstünü örtmek manasına gelen gafur, keyfiyet yönünden bağışı bol olan, en büyük günahları bağışlayan demektir. Bunun türevlerinden olan "gaffar" kemiyet yönüyle affı bol, pek çok günahı bağışlayan demektir (Cemel 2001:80).

ol iḍi yarattı ölümni tiriglikni belgürtgü üçün silerni silerde ḳayusı ėḍgü işligrek ol turur ***küşüş örtgen***. 416v/4=067/002

küsüş küçlüg turur "Allah çok güçlüdür"

bitidi Taŋrı ġalebe ḳılur oḳ men men yalavaçlarım. bütünlükün Taŋrı ***küçlüg turur küşüş***. 402v/7=058/021

küsüş uġan "Allahın her şeye gücü yeter, Allah çok güçlüdür"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen ***küşüş uġan*** aġırlıġı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar 405v/2=059/023

küsüşlüg "izzetli, şerefli, şeref sahibi"

ḳaḍġurtmasu sėni anlarnıŋ sözleri çın ***küsüşlüg*** Taŋrıḳa turur yumḳı1 59r/7=010/065

küşüş "aziz, üstün ***bkz***. küsüş"

küşüş bütün işlig "hüküm ve hikmet sahibi esma-i hüsna'dan el-Hakim[671]"

arıġlıḳ aydı teŋrike nė kim kökler içindeki yerler içindeki ol turur ***küşüş bütün işlig***. 397r/3=057/001,

küşüş bilgen iḍi "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim"

kitāb ıḍmaḳ Taŋrıdın ***küşüş iḍi bilgen***. 341v/6=040/002

küşüş küçlüg "kuvvetli ve galib olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Kavi, el-Aziz"

bütünlükün Taŋrı ***küçlüg turur küşüş***. 402v/7=058/021

küşüş öç almaḳ iḍisi "galib ve öç alan Allah, esma-i hüsna'dan el-Aziz"

ermes mü Taŋrı ***küşüş öç almaḳ iḍisi***. 338r/4=039/037

küşüş ögdülmiş iḍi yolı "mutlak galib ve hamde layık olan Allah'ın yolu, esma-i hüsna'dan el-Aziz, el-Hamid"

körgey anlar kim bėrildiler bilig ol kim indürüldi saŋa iḍiŋdin ol yaraġlıġ köndürür ***ögdülmiş küsüş iḍi yolıŋa*** aydı anlar kim tandılar nek yolçılalım mu silerni bir er üze. 312r/8=034/006

küşüş örtgen "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el -Gafur"

ol iḍi yarattı ölümni tiriglikni belgürtgü üçün silerni silerde ḳayusı ėḍgü işligrek ol turur ***küşüş örtgen***. 416v/4=067/002

küşüş uġan "Allah Tealanın isimlerinden olup yüksek, esma-i hüsna'dan el-Azīm"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen ***küşüş uġan*** aġırlıġı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar. 405v/2=059/023

671 El-Hakemü "Hükm" kökünden gelip düzeltme maksadıyla men etme, "Hâkem" zulmü önleme "hakîm" ise yanlışlığı engelleme demektir. Terim olarak "hakem" hükmeden, hakla batılın, iyi ile kötünün arasını ayıran demektir. "Hâkim" hükmü döndürülemeyen, hükmü üzerine bir başkası getirilemeyen manasına da gelir. Bir başka manası da, herkese hayır ve şerden işlediklerini haber veren demektir (Cemel 2001:70).

küşüş yarlıḳaġlı "çok merhamet eden, çok bağışlayan, esma-i hüsna'dan er-Rahim, er-Rahman[672]"

sėniŋ iḍiŋ ol ***küşüş yarlıḳaġlı***. 269v/8=026/068

küşüş yazuḳ örtügli iḍi "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el-Gafur"

oḳır siler mėni tansa men Taŋrıḳa ortaḳ ḳatsa men aŋar anı yoḳ maŋa anda bilig men oḳır men silerni ***küşüş yazuḳ örtügli iḍike***. 345r/7=040/042

küşüş yazuḳ örtgen "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el Gafur"

bütünlükün Taŋrı ***küşüş turur yazuḳ örtgen***. 319r/2=035/028

küşüşrek "daha güçlü, daha izzetli"

erdi anıŋ yėmişi. aydı ėşiŋe ol sözleşür anıŋ birle men üküşrek men sėndin mālın tawarın ***küşüşrek*** gürūhın. 217v/2=018/034

küt- "beklemek, acele etmemek; sövmek"

ay anlar kim kėrtgündiler aymaŋlar ***kütgil*** bizni tėp aytıŋlar baḳġıl biziŋke ėşitiŋler tanıġlılarḳa ḳın turur aġrıtıġlı. 12v/7=002/104

küwen- 1. "övünmek, gururlanmak, (gururundan şımarmak)"

kim ol sewnügli ***küwenigli***. 164r/1=011/010

2. "mutlu omak, sevinmek"

kim vefā ḳılsa yaʿnī uçḳa ėletse bıçıġını Taŋrıdın ***küweniŋler*** satıġıŋızlar birle ol kim satıġlaştıŋızlar anıŋ birle. 150v/6=009/111

küwenigli "çok fahirlenen, çok övünen, kendini çok medheden"

kim ol sewnügli ***küwenigli*** .164r/1=011/010

küwez "mağrur"

bütünlükün Taŋrı sewmes kim bolsa sėwnü yalnu turuġlını ***küwezni***. 63r/5=004/036

küwezlen- 1."gururlanmak, böbürlenmek, çalım satmak"

neçe helāk ḳıldımız saladın ***küwezlendi*** anıŋ tiriglikleri ol turuġlagları turulmaz anlarda kėḍin meger az. 285v/9=028/058

2. "şımarmak"

bu ol silerke anıŋ üçün turur kim sewnür erdiŋizler yer içinde yaraġsızın yme anıŋ birle turur kim ***küwezlenür*** erdiŋizler. 347v/8=040/075

3."intinkaf etmek (burun kıvırmak, uzak durmak, tenezzül etmemek"

672 "Rahim" Allah'ın isimlerinden olup rahmet kelimesinden türemiştir. Rahmetin manası, "Allah'ın kullarına acımasıyla onları her türlü zarar, ziyan ve sapıklıktan kurtarıp onları hidayete, mağfiret ve iman şerefiyle nimetlendirmesi" demektir "Rahim", çok çok acıyan manasında mübalağa ifade eder. Rahim, acıma ve tazim ifade eden sigadan gelmiştir. Er-Rahim ismi şerifi Kur'an-ı Kerim'de sure sayısı kadar, yani 114 defa geçmektedir (Cemel 2001:19).

kim ***küwezlense*** anıŋ ḳulluḳından uluġsıġlıḳ ḳılsa herāyna tėrgey olarnı anıŋ tapa ḳamuġını. 78v/3=004/172

küwezlenü yöri "gururlanarak yürümek"

açıġ ḳılmaġıl yüzüŋni kişilerke ***yörimegil yer içinde küwezlenü*** bütünlükün Taŋrı sewmez ḳamuġ sewnügli küweniglilerni. 300v/2=031/018

küwezlik 1. "gurur, kibirli"

bolmaŋlar anlar teg çıḳtılar ėllerindin sarāylarından ***küwezligin*** körsün tėyü kişilerke yıġarlar Taŋrı yolından. 135v/7=008/047

2. "şımarmak"

bu ol silerke anıŋ üçün turur kim sewnür erdiŋizler yer içinde yaraġsızın yme anıŋ birle turur kim ***küwezlenür*** erdiŋizler. 347v/8=040/075

3. "intinkaf etmek (burun kıvırmak, uzak durmak, tenezzül etmemek"

kim ***küwezlense*** anıŋ ḳulluḳından uluġsıġlıḳ ḳılsa herāyna tėrgey olarnı anıŋ tapa ḳamuġını. 78v/3=004/172

küwezlenü yöri-"gururlanarak yürümek"

açıġ ḳılmaġıl yüzüŋni kişilerke y***örimegil yer içinde küwezlenü*** bütünlükün Taŋrı sewmez ḳamuġ sewnügli küweniglilerni. 300v/2=031/018

küwezlik ḳıl- "gururlanmak"

yana anlar kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülüklerni tükel bėrgey olarḳa terlerini artuḳluḳ bėrgey olarḳa artuḳluḳından yme anlar ***küwezlik ḳıldılar*** uluġsıġlıḳ ḳıldılar ḳınaġay anlarnı aġrıtġan ḳın birle. 78v/5=004/173

küwezlig ḳılıġlı **1.** "çok fahirlenen, çok övünen, kendini çok medheden"

silerke Taŋrı sewmez ḳamuġ salnu bilnü yorıġannı ***küwezlig ḳılıġlını***. 399v/3=057/023

2. "büyüklük taslayan, büyüklenen"

kiriŋler tamuġ ḳapuġlarına meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde nėme yawuz ol ***küwezlig ḳılıġlılarnıŋ*** ornı. 347v/9=040/076

küvviret **(<A.)** "küvviret suresi, güneşin dürülmesi[673]"

bu sūretü ***küvviret*** yėgirmi toḳuz āyet turur mekkede inmiş turur. 436v/1=081

küy-(1) "gütmek, mühlet vermek ***bkz.*** küḍ-"

ol vaḳtın kim barur siz taḳı ***küymez*** siz bir kim erse üze taḳı yalawaç ündeyür sizni soŋ ögürüŋüz içinde. 52v/4=003/153

küymek "mühlet verme"

taḳı eger bolsa dervīşlig eyesi ***küymek*** bay bolġınça. 36r/7=002/280

küy-(2) "alevlenmek, yanmak"

673 Mekke döneminde inmiştir. 46 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Nâziât" kelimesinden almıştır. "Nâziât" bir şeyi derinden çekip çıkaranlar anlamına gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:582).

tütündi ***küydi*** baş ürünlükün. 223r/4=019/004

küyer ot "yakıcı ateş, Cehennem ateşi, es-saʾīr[674]"

bütünlükün Taŋrı sürdi kāfirlerni taḳı anuttı anlarḳa ***küyer ot***. 311r/3=033/064

küyer ot ḳını "yakan ateş, Cehennem ateşi"

bitildi anıŋ üze ol kim èş dost bolsa aŋar ol yolsuz ḳılur anı köndürür anı ***küyer ot ḳını*** tapa.242v/3=022/004

küydür- "yakmak, yaktırmak"

tègme yolı tileseler çıḳmaḳların andın ḳaḍġudın yandurulġaylar anıŋ içinde tatıŋlar ***küydürgen*** ḳını. 244r/4=022/022

küydürgen ḳın "yakan ateş, Cehennem ateşi"

tègme yolı tileseler çıḳmaḳların andın ḳaḍġudın yandurulġaylar anıŋ içinde tatıŋlar ***küydürgen ḳını***. 244r/4=022/022

küyegü "damat, güveyi"

anlarnıŋ bègleri yaʿnī ***küyegüleri*** yaraşıraḳ anlarnı ewürmekke anıŋ içinde eger tileseler èḍgü ḳılmaḳ. 27v/7=002/228

küykürd "kükürt"

küykürd taşı "Cehennemlikleri yakan lav ateşler[675]"

taşlar olaay anlar kim kèrtgündiler küḍeziŋler özüŋizlerni yme kişiler meŋizlerni otdın yaŋuluḳ turur ***küykürd taşı*** anıŋ üze ferişteler èrigler ḳatıġ küçlügler yarlıġdın çıḳmaslar Taŋrıḳa nè fermānlasa olarḳa ḳılurlar nè fermānlansa siler. 415v/2=066/006

küy(ü)r- "yakmak"

biz ıḍtımız kāfirlerḳa zincīrler taḥsuġlar yme ***küyürür*** ot. 430v/2=076/004

küyürgen 1."karartan, yakıp kavuran[676]"

küyürgen turur yaŋluḳḳa. 428r/4=074/029

---

674 Saʾîr: Çılgın kor ateş ve alev, tutuşturmak, alevlendirmek, körüklemek, harbi kızıştırmak anlamındaki "s-a-r "(saʾr) kökünden türemiş bir sıfattır. İyice alevlendirilmiş ateş demektir. Kur'an'da bir yerde fiil olarak, sekiz yerde (el takısıyla) mârife, sekiz yerde de nekra (el takısız) şeklinde "alevlendirilmiş cehennem", "Ashab-ı saʾîr, "cehennem saʾîran" ve yalnız "saʾîr" olarak on yedi yerde geçmiştir. Saʾîr bir ayet dışında bütün ayetlerde "kızdırılmış, çılgın, alevli ateş" manasında cehennem'e isim olarak kullanılmış ise de bazı tefsirciler "çılgınlık, delilik ve sapıklık içinde bulunmak" olarak, bir kısım tefsirciler ise Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak veya cehennemde bulunan bir vadinin ismi şeklinde yorumlamışlardır. Kelimenin İncildeki "saʾîr"den türediğini söyleyenler olmuşsada bu görüş fazla dikkate alınmamış ve kabul görmemiştir (Soydaner 2002:34).

675 Doğu kültüründe volkanik patlamalar sonucu oluşan lavlar ve kükürt taşlarıyla Cehennem ateşi arasında somut ilişki algısı söz konusudur (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:3).

676 Levvâha susuzluk çekmek, güneş ısısı, yakıp kavurmak, susuzluktan yanıp çehresini değiştirmek anlamındaki "levh" kökünden aşırılık (mübalağa) ifade eden bir kelimedir. *"İnsanın derisini kavurur"676* mealindeki ayetle ifadesini bulan "Levvâha" farklı şekillerde anlaşılmış ve değişik anlamlarda tefsir edilmiştir. Bir kısım müfessirler "şimşek gibi parlayan" anlamını uygun bulurken diğer bir kısmı "lâhâ" fiilinin "göründü", ışık saçtı" yahut "görünür oldu" anlamından yola çıkarak "günahkârların hakikati geç de olsa kabul etmeleriyle birlikte geçmişteki zaaf ve hatalarına pişmanlık duyarak, sorumluluklarının farkına varmaları sonucu ölüm ile hayat arasında bulunmaları şeklinde yorumlanabileceğini söylemişlerdir. "Levvâha" Kur'an'da bir kere geçmektedir (Soydaner 2002:44).

2. "ekseriyetle gündüz vukua gelen sıcak rüzgar, kavurucu rüzgâr"
ot içre ***küyürgen*** suw içre. 395v/2=056/042
3. "çokça soyan, soyup atan"
küyürgen turur endāmlarını. 422r/9=070/16
4. "yanmak, yakmak, ateş, yangın"
taturġay miz ḳıyāmet kün ***küyürgen*** ḳını. 243r/4=022/009
5. "yakılan ve alevlendirilen"
bezedimiz ök dünyā kökini çerāġlar birle ḳıldımız anı awuḳḳa yeklerke anuttımız anlar tamu ḳını ***küyer*** ot ḳınından. 416v/9=067/005

küyürgen ḳın "yakan ateş, Cehennem ateşi, azâbü'l-harîk[677]"
kim ḳayışsa anlardın biziŋ fermānımızdın taturur erdimiz aŋar ***küyürgen ḳındın***. 313r/1=034/012

küyürgen ot "yakan ateş, Cehennem ateşi"
kim kėrtgünmese Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa biz anuttumız tanıġlılarḳa ***küyürgen otnı.*** 377r/7=048/013

küyürgen ot ḳını "yakan ateş, Cehennem ateşi"
neçe yme bulsa yek oḳır anlarnı ***küyürgen ot ḳınına***. 300v/8=031/021

küyürgen suw "Cehennemde insan vucudunun delikçiklerine işleyen kaynar su"
ot içre ***küyürgen suw*** içre. 395v/2=056/042

küyürür ot "yakan ateş, Cehennem ateşi"
biz ıḍtımız kāfirlerḳa zincīrler taḥsuġlar yme ***küyürür ot***. 430v/2=076/004

küyül- "bakılmak, mühlet verilmek ***bkz***. küḍül-"
meŋgü anıŋ içinde yüŋül ḳılınmaz anlardın ḳın taḳı ***küyülmez***. 46v/7=003/088

677 "Azb" kökünden isim olan azap kelimesi Kur'an'da türevleriyle birlikte 490 defa geçmekte olup çoğunlukla aşırı susuzluktan dolayı yemekten kesilmek, birisinden imtina ile geri durup ondan feragat eylemek, terk etmek, vazgeçmek, vazgeçirmek ve "işkence, eziyet, elem" anlamlarına gelmektedir. Azap, genel bir ifadeyle, ilâhi emir ve buyruklara karşı gelerek isyan edip küfre girenlere verilecek olan cezanın adı olarak geçmektedir (Soydaner 2002:49). Yakıcı, yangın veya ateş manasındaki "harîk" ismi "azap" ismiyle birlikte tamlama şeklinde cehenneme isim olan terkiplerdendir. Kur'an'da beş yerde geçen ve "Azabü'l-Harîk" terkibi içinde yer alan bu lafız, cehennemde cezalandırmanın bizzat yakıcı ateşle olacağını gösteren en önemli delillerden bir tanesidir (Soydaner 2002:49).